IOANNIS EVSEBII NIEREMBERGII,

E SOCIETATE IESV,

DE ORIGINE SACRÆ SCRIPTVRÆ

Libri duodecim.

IN QVIBVS MVLTA SCRIPTVRÆ LOCA EXPLANANTVR, ET ANTIQVITATES EX sacra, profanâque eruditione eruuntur.

LVGDVNI,

Sumptibus PETRI PROST.

M. DC. XLI.

CVM PRIVILEGIO REGIS CHRISTIANISSIMI.

EMINENTISSIMO

ET

REVERENDISSIMO

S. ROM. ECCLES. CARDINALI,

DOMINO,

D. ALPHONSO LVDOVICO DV PLESSIS DE RICHELIEV, ARCHIEPISCOPO ET COMITI LVGDVNENSI, GALLIARVM PRIMATI,

ET

MAGNO FRANCIÆ ELEEMOSYNARIO.

AVDEO penetrare in conspectum tuum (CARDINALIS EMINENTISSIME) vincitque dignitatis reuerentiam, virtutis quæ in Te est, amor, & beneficiorum à te acceptorum magnitudo. Non sufficit mihi Tuum esse, quia Lugdunensis sum: ambit animus singulare erga Te obsequium profiteri, & in publica beneficentiâ priuatam testari gratitudinem. Adeò enim multa sunt & tam ampla, tua de omnibus merita, vt necesse sit omnium studia in laudes & gratias conuerti: cúmque omnia præstabimus, nihil erit tamen quod eorum dignitatem expleat aut adæquet. Quid enim nostra sunt omnia ad illam propè diuinam charitatem, quâ vt periculum à capitibus fortunísque nostris auerteres, in Teipso suscepisti? Horret animus meminisse quod æternâ celebrandum memoriâ, nullâque delendum est obliuione; forti-

† 2 tudinem

tudinem illam incredibilem quâ luem nimis iam in grege grassatam, & custodes ipsos insolenti ausu inuadentem, paucis abhinc annis adorsus es, ingressúsque tuguriolum in quo velut in Arce latitabat, collato pede oppugnasti, expugnasti, atque sic fregisti, vt ausa postmodum aliquoties recurrere, statim atque sensit vocem & curas tuas, abierit, aufugerit, auolarit, euanuerit. Eâ planè ratione, quâ lupus à Pastore egregiè aliquando mulctatus, nonnunquam impellente fame, furtim è latibulis prorepit ad gregem; sed ad primos & infeliciter notos clamores, præcipiti fugâ se se experto malo eripit. Cogitabas ante hos dies de discessu; solabatur nos de absentiâ iam impendente spes valetudinis firmioris, quam te cum aquis hausturum asserebant Medici: Erupit subitò è latebris ferox illa bestia, & Te iam absentem rata, vix vnum aut alterum prostrauit, cùm Te ostendisti præsentem, profectionem distulisti, pedem fixisti, valetudinis curam abiecisti, vt saluti nostræ consuleres, & vitam pro nobis discrimini objiceres. O miram animi tui magnitudinem! O nunquam satis laudatam amoris tui vim! O simul horrendum nobis & æternâ memoriâ recolendum consilium, quo & valetudinem & vitam pro nobis perdere statuisti! Non sunt hæc vetustate oblitterata, aut iam antè decantata, noua sunt, & hodierna antiquæ charitatis tuæ, & ante Te inaudita aduersùs Lugdunenses beneficentiæ documenta, quibus æternùm deuinctos nos fateamur necesse est. Putidum iam esset quæ pro fortunis nostris fecisti percensere. Satis est dicere nos in hac temporum difficultate hoc vno fortunatos esse, quòd Te defensorem habeamus, & Lugdunum quamdiu tuum erit, felici omine à Te, tuôque nomine habiturum quòd DIVES LOCVS *sit. Quid dicam amplius? vt numeremus beneficia tua, numeranda sunt cæterorum, quibus immunes sumus, mala: & tum demum satis æstimamus patrocinium tuum, cùm alienas intuemur miserias. Ita infinitis tibi nominibus obstricti quid æquius est quàm vt singuli pro virili gratias agamus & acquisita Tibi capita vltro deuoueamus. Hæc ego mente, quod in censu meo præstantissimum fuit, Tibi offero. Opus varium ac eruditum, multâ antiquitate refertum, in quo obscuri sacræ paginæ textus passim explicantur, & cùm pleraque curiosè indagata, tum omnia ad sacrorum librorum notitiam summo labore comparata continentur. Non potest tuum non esse, cùm sit sacrum, cùm diuinarum litterarum, quas vnicè amas & colis, Originem inuestiget, cùm Lugduni natum sit, licèt foris conceptum, cùm denique obstetricantibus curis meis in lucem editum. Auctor (peregrinus homo, sed vir doctrinæ ac pietatis summæ) gestiet sibi licuisse Virtutem tuam propiùs spectare, & impensiùs venerari. Ego verò gloriabor ex alienâ gente illustrem Tibi cultorem accersisse. Cùmque ea sit Virtus tua, quæ nec temporum nec locorum spatiis circumscribi debet, sed quæ Orbis meretur admirationem, gratulabor mihi*

non leuiter, si quid ad eam toto Orbe & futuris temporibus celebrandam contulerim. Audeo enim, CARDINALIS EMINENTISSIME, audeo, inquam, de operâ nostrâ magnificè sentire, & munus hoc quod tibi appendo, nonnihil æstimare: cum hoc enim libro transmittam in omnes gentes quæ ratione pollent & oratione, virtutum tuarum famam, & eruditæ posteritati gloriam tuam commendabo. Gloriæ meæ & felicitatis culmen assequar, si offerentem non dedignaberis, si cum munere animum recipies; si me Tuum esse patieris; si demum consenties vt omnibus testatum hic relinquam, quanto studio, quantâque sim cum veneratione

EMINENTIÆ TVÆ,

Humillimus, & obsequentissimus seruus,

PETRVS PROST.

APPROBATIONES.

IOANNES DE MONTALVO Societatis Iesu, in Prouincia Toletana Præpositus Prouincialis, potestate ad id mihi factâ à Reuerendo admodum Patre nostro Mutio Vitellescho, Præposito Generali, facultatem facio, vt liber inscriptus *De Origine Sacræ Scripturæ*, Auctore P. Ioanne Eusebio Nierembergio, nostræ Societatis Theologo, & eiusdem Societatis grauium, doctorúmque hominum iudicio approbatus, typis mandetur. In quorum fidem has litteras manu nostrâ subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus. Matriti in nostro Imperiali Collegio, die 21. Octobris, anno Domini 1635.

IOANNES DE MONTALVO.

NOS BENEDICTVS PVYS Magister in Theologia, Caput Capituli, & Canonicus Insignis Ecclesiæ Collegiatæ S. Nicetij Lugdunensis, Vicegerens in Officialatu Primatiali Galliarum: Fidem facimus in hoc Opere, quod inscribitur, *De Origine Sacræ Scripturæ, libri XII.* per R. P. Ioannem Eusebium Nierembergium è Societate Iesu: nihil alienum à fide, & Doctrina Orthodoxa reperisse; imò omnia, & singula exquisita, & quæ animo studioso, & arcana, remotiora & abstrusiora super hac materia inuestiganti, possunt plurimùm satisfacere. Lugduni apud Sanctum Nicetium pridie Nonas Septembris anno Domini M. DC. XLI.

BENEDICTVS PVYS.

Superioris Ecclesiastici Approbatio & Consensus.

VIsâ eruditissimi Doctoris superiùs exaratâ Approbatione, & iudicio de hoc Opere, cui inscriptio est, *De Origine Sacræ Scripturæ*, &c. per R. P. Ioannem Eusebium Nierembergium, è Societate Iesu, &c. animum illicò inuasit illud euoluendi cupido, nec haud dubiè vana: quippè in eo literarum omnium & linguarum insolita scientia, multiiuga grauissimorum Authorum & sanctorum Patrum lectio, inusitatarum, earúmque perutilium quæstionum cum admiratione accurata discussio, in enucleandis Sacræ Scripturæ locis difficillimis splendor dilucidissimus. Quæ omnia sanæ Catholicæ Ecclesiæ doctrinæ conformia, iure suo publicum bonum prælo subiicienda dum conclamat, mearum partium duxi esse assentiendum. Lugduni 5. Septembris 1641.

DE VILLE Vic. Gen. Substitutus.

Facultas R. P. Præpositi Prouincialis Societatis IESV, in Prouincia Lugdunensi.

IOANNES GAYET Prouincialis Societatis IESV, *in Prouincia Lugdunensi, iuxta priuilegium eidem Societati à Regibus Christianissimis Henrico III. 10. May 1583. Henrico IV. 20. Decembris 1606. & Ludouico XIII. nunc regnante, 14. February 1611. concessum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne Libros ab eiusdem Societatis hominibus compositos absque Superiorum permissione imprimant; permittit PETRO PROST Bibliopolæ Lugdunensi, vt Librum cui inscriptio est*, Ioannis Eusebij Nierembergij è Soc. IESV, De Origine Sacræ Scripturæ Libri XII. *ad sex proximos annos imprimere, ac diuendere possit. Datum Lugduni die 12. Septembris, anno 1641.*

IOANNES GAYETVS.

SVMMA

SVMMA HVIVS OPERIS
& Capitulorum eius.

LIBER PRIMVS.

In hoc primo Libro monſtratur origo ſacræ Scripturæ ab ipſa mundi conſtitutione, vſque ad inuentionem literarum, in quo proponuntur multa argumenta, quibus probari videtur ante ſacram Scripturam alios libros fuiſſe ſcriptos.

Capitula hæc ſunt.

Cap.22.

LIBER II.

In hoc secundo libro ostenditur vsus literarum vnà cum sacra Scriptura per Moysem cœpisse. Capitula hæc sunt:

LIBER III.

In hoc tertio libro respondetur argumentis oppositis. Capitula hæc sunt:

Cap.7.

LIBER IV.

In hoc quarto libro vestigantur libri Mosayci, & characteres quibus libri sacri scripti. Capitula hæc sunt:

LIBER V.

In hoc libro quinto agitur de variis ſcriptionis generibus, quæ libris ſacris imputantur. Capitula hæc ſunt:

LIBER VI.

In hoc libro ſexto diſceptatur origo linguæ Hebraicæ, & multis argumentis oſtenditur reuelata ea lingua Moyſi, vt ſacram Scripturam Hebræo idiomate auſpicaretur.

Capitula hæc ſunt:

Cap. 7.

LIBER VII.

In hoc libro ſeptimo diſceptatur an ligata vel ſoluta oratio prior ſacræ paginæ ſcriptio fuerit edita? Multa interim ſcitu digna explanantur. Capitula hæc ſunt:

LIBER VIII.

In hoc libro octauo explanatur quo tempore, quibusque legitimis ritibus vetus & nouum Testamentum inchoata fuerint, multa eruditè notantur. Capitula hæc sunt.

Cap.26.

LIBER IX.

In hoc libro nono enarrantur Auctores sacrorum librorum: multa interim notanda exhibentur. Capitula hæc sunt:

LIBER X.

In hoc libro decimo procedit eadem materia. Capitula hæc ſunt:

LIBER XI.

In hoc libro vndecimo agitur de scriptione prima noui Testamenti,& aliis sacris Scriptoribus. Capitula hæc sunt:

LIBER XII.

In hoc libro extremo explicatur sigillatim initium multarum particularum sacræ Scripturæ. Nonnulla de septuaginta Interpretibus disputantur,& alia non indigna scitu. Capitula hæc sunt:

IOANNIS

IOANNIS EVSEBII NIEREMBERGII, E SOCIETATE IESV,

LIBER PRIMVS.

CAPVT PRIMVM.

Origo ſacræ Doctrinæ non ex verbis, ſed ex rebus auſpicia ſumpſit.

Explicatur locus Iſaiæ Cap. 16.

SACRAM SCRIPTVRAM, etſi multis nominibus, veoerabilem, & commendatam, in ipſis quoque ſui auſpiciis, vt pleræque res origine nobilitantur, admirandam miror. Quod cùm à paucis animaduerſum, à nemine diſputatum viderim, iuuat nunc iſtam prouinciam ſuſcipere, neque exiguæ pretium operæ reor futurum, eius ſcrutari exordium, vt diſcamus quanti nobis facienda ſit cæleſtis in ea tradita doctrina, poſtquam viderimus quanti à Deo facta ſit, vt traderetur. Dicturus igitur de origine ſacræ Paginæ, in qua diuina eloquia veneramur, non humani inſtar ſermonis verbis tantùm, ſed rebus quoque ipſis nos alloquentia, de hoc quoque loquendi genere nonnihil prius dicenduo. Ea decebat maieſtas diuinum ſermonem, vt non vni affandi methodo ſtringeretur, ſed ad multos ſignificandi pateret modos. Conſtans eſt Patrum omnium aſſenſio multa nobis per res ſignificari diuioitùs; neque enim ignobilis hic effandi ritus, ſed ſigoificantior quidem, & ſapientior. Etenim ipſi ſummi gentium ſapientes hoc modo ſapientiùs ſe loquuturos rati, magni momenti dogmata contemptis verbis, rebus & actionibus repræſentarunt. Periander, qui inter ſeptem Græciæ Sapientes nobilem ſibi locum & oomen comparauit, vt præcepta politica intimiùs commendaret; oon vocum pronuntiatione, ſed rerum repræſentatione explanauit. Namque vt omnium in ciuitate ciuium æqualitatem procurandam dictaret, tacito ore ſupereminentes ſpicas demetebat, & æquabat, prout in tertio Politicorum libro Ariſtoteles ſcripſit. Similiter & Tarquinius, teſte Liuio, papauerum cadauera decuſſit, vt Gabinios è medio tollendos demonſtraret. Idanthuras Scytharum Rex prudentiſſimus, quemadmodum prodidit Pherecides Syrius, cùm Darius traiecto Iſtro fluuio bellum ei per litteras, & Regionis vaſtitatem denuntiaret, niſi Perſis parereot Scythæ: nihil verbis reſpondit, ſed rebus, mittens ad Darium murem, ranam,

ranam, auem, iaculum, aratrum; quas res ita legit & interpretatus ad Darium Xyphodres: Nisi protinus tanquam aues euolauerimus, aut tanquam mures terram, vel tanquam ranæ aquam subierimus, illorum iacula non effugiemus, sed eorum agros, aut cæsi impinguabimus, aut capti, & sub iugum missi aratro scindemus. Alij dominaturi in aliquam regionem, agnum intus emittebant, bellum inferendum, & dominatum acquirendum hoc signo sine aliis literis, aut verbis denuntiantes. Quod sic in secunda Centuria Diogenianus testatur: *Qui bellum suscepturi essent, Caduceatorem cum agno ablegabant, quem dimittebat intus. Significans ipsorum bona, & ciuitatem deuastatum iri, vt pecudes ibi pascant.* Hinc parœmia orta, de qua in stromatæis prouerbiis *ἀρνα ἐσβάλλει emittit agnum*; Atque vt obiter aliqua moneam ab aliis fortasse, non animaduersa, & vindicem aduersùs Rabbinos egregium de Christo Domino locum Isaiæ; videtur ad dictum morem allusisse Propheta, cum capite decimosexto ait: *Emitte agnum Domine Dominatorem terræ.* sic legendum est, & legunt etiam Septuaginta, non vt Rabbi Salomon: *Dominatori terræ*, & plerique Hebræorum, detorquentes hunc locum à Christo, ad Regem Ezechiam, cui suadeat Isaias pendi antiquum tributum centum millium agnorum, de quo in tertio capite libri quarti Regum. Quid enim cum Rege Iuda Moabitis, qui tributarij non fuerunt Regibus Iuda, sed Israël, quod regnum ab Assyriis iam erat excisum? Quare intelligendum est de Christo, quo misso in terram tanquam agno immaculato, dominaturus gentibus erat Deus, & vastaturus peccatores, & idololatras. Cyrus quoque, vt testatur Iustinus, iubens Persas securibus exscindere syluam, & postera die apparatis epulis inuitans, persuasit omnibus imperium Medorum à se excutere, vt gaudium libertatis breui labore emerent. Sic quod verbis solis vix posset, eloquio rerum facillimè obtinuit.

Et quidem vt egregiè dixit Augustinus libro secundo de doctrina Christiana: *Sunt hæc omnia quasi quædam verba visibilia.* Hic loquendi modus apud homines rarus est, & mirandus; apud Deum frequens, & salutaris, prius per res, & opera, quàm per verba nobis locutum; meritò propterea sacræ linguæ dialectus opera diuina appellat verba, & fieri verbum dicit. Cùm autem verba sua scriptis mandare voluit, non desiit loqui per res. Vtrumque loquendi genus in sacris libris complexus. Hoc est, quod Apostolus dixit: *Omnia in figura contingebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum deuenerunt.* Et alibi: *Multifariam, multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis.* Quantò enim prudentior quisque, tantò paucioribus rebus plura concludit. Sic oracula Dei, & diuinæ Sapientiæ verba multa dicere vna sententia decuit. Loquitur Deus verbis significantibus res, & ipsis etiam rebus, alias significantibus res; ita vt semel loquente Deo duo saltem audire, & intelligere cum Dauide possimus; Apud Hieremiam quoque aptè comparantur Dei verba malleo conterenti petram; ex cuius vna percussione scintillæ plurimæ nitent. Significantius ab Ezechiele rota dicitur in medio rotæ, & singulas quatuor facies habere: quoniam sensus sensui inest, & multas singuli facies habent.

CAPVT II.

Prima Dei Scriptura ipsa natura est.

ERGO diuinam sacræ Scripturæ doctrinam, non tunc solùm inchoasse reor, cùm scriptis mandari cœpit, sed multò antè, cùm ad nostram eruditionem, & sublimiora mysteria significanda mundanas res prouidebat Altissimus, qui per Patriarcharum gesta, per admirandos mundi euentus, per ipsam naturæ conditionem cœpit erudire mortales. Vnde non insulsè meditati videntur, qui primam Dei Scripturam ipsam dixerint naturam, siue vniuersum multis constans naturis. Sanctus Dauid propterea dixit, cælos enarrare gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiare firmamentum, neque esse loquelas, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum. *In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines Orbis terræ verba eorum.* Hermes Trimegistus, librum Diuinitatis Mundum appellauit, vbi naturæ ipsæ pro literis, & sententiis sunt. *Est enim natura,* inquit, *liber vnus diuinitate plenus.* Similiter S. Basilius Homilia prima Hexameron:

Vniuersa

Vniuersa hæc mundi moles perinde est, ac liber literis exaratus. Egregiè etiam Sanctus Chrysostomus Homiliâ in Psalmum centesimum decimum, exponens eum locum, *Exquisita in omnes voluntates eius*, ait: *Ad præcepta eius (inquit) ad mandata eius: non solùm autem ad præcepta eius, sed vt ipse etiam cognoscatur ab hominibus, quæ quidem est principalis eius voluntas, & propter quam hæc maximè fecit. Quod itaque dicit Propheta est eiusmodi: ea, qui attendunt, & sapiunt perfectissimam, apertissimam & euidentissimam Dei cognitionem hominum menti afferunt. Ad hanc enim eius voluntatem, ea ab initio ab ipso maximè constituta sunt, vt magnitudine, pulchritudine, positurâ, operatione, ministerio, & aliis omnibus animum spectatoris commoneret, mentémque & intelligẽtiam excitaret, & ad opificem, & præstantissimum artificem Deum inquirendam, & adorandum eum, qui illa fecerit, & vt vniuersum corpus totius creaturæ esset ei pro libris & literis.* Conueniunt igitur tam oracula Scripturarum, quàm Patres, quot rerum & supernarum, & terrenarum genera sunt, tot voces esse, siue characteres, seu verba, vel orationes, diuinam immensam maiestatem notificantia. Si creare, est Dei dicere, res conditæ verba Dei censebuntur; Mundus verò liber, in quo exarata sunt Dei verba, maiestatem illius proferentia. En liber ille scriptus intus & foris, signatus sigillis septem; scriptus, inquam, intrà, & extrà; quia intùs spectantur creaturæ spirituales, foris corporeæ; signatus sigillis septem, septem sphæris quasi circumseptus, sphærâ nimirum instellari, firmamento, planetaribus globis, igne, aëre, aquâ, & terrâ. In hoc libro elogia amplissima, præconiáque exarata sunt diuinæ maiestatis, potentiæ ipsius infinitæ, sapientiæ inenarrabilis, bonitatis immensæ, adeò vt asserere quoquo modo possimus, elementa esse litteras, mixta imperfecta syllabas, perfecta dictiones, hominem demum orationem absolutam. Vel quod rerum species omnes, verba sint, Dei maiestatem explicantia; in his enim conscribendis, manus Verbum fuit æternum; calamus sapientia; tabella mundus; atramentum materia prima; characteres, formæ, & qualitates specificæ; nexus ordo rerum; virgula & comma, rerum distinctio: rerum conditarum congeries Dei laudes complexim pronuntiat, atque orationem conficit. In hoc libro legere datum est tum rudibus, tum eruditis, tum viris, tum mulieribus, tam die quàm nocte, tam sæpè, quàm rarò, tam citò, quàm lentè; legentibus autem natura pædagogus est, intellectus lumen præstat. Eleganter Georgius Pisides in libro de mundi opificio incinuit:

Ὦ τὴν ἀνερμήνευτον ἐξοχὴν ἔχων,	*Tu effabilem nulli obtines præstantiam,*
Δεικνὺς δὲ σαυτὸν ἐν κατόπτρῳ τῇ κτίσει,	*Téque velut in speculo indicas re in condita,*
Ὅπως ἕκαστος ἐν μαθεῖν ἠπειγμένος,	*Vt quisque discendi auidior mortalium,*
Τὰς σὰς δι' αὐτῆς, ὡς ἐφικτόν, ἐμφάσεις,	*Tui per ipsam imagines, quantum licet*
Μὴ τοὺς ὑπὲρ νοῦν ἀθέως ζητῇ λόγους·	*Non altiores mente rationes petat:*
Ἀλλ' ὡς νέος τις ἐκδοθεὶς διδασκάλῳ,	*Sed traditus puer vt magistello suo,*
Καὶ πρὸς τὰ πεζὰ ταῦτα γράμματα τρέχων,	*Ad litterarum primulas currit notas:*
Τέως τυπωθῇ τοῖς κάτω μαθήμασι,	*Hac interim doctus rudimenta infima,*
Πρὸς καρτερήσας τῇ σχολῇ τῶν κτισμάτων.	*Se se applicet studio creatorum omnium:*
Καὶ συλλαβὰς μὲν ἐμφρόνως τὰς οὐσίας,	*Ac syllabas solerter, vt substantias,*
Τὰς εἰς ἑαυτὰς συντεθείσας ἐκμάθῃ·	*In se inuicem perdiscat annexas probè:*
Τὰς ἡλίου δὲ καὶ σελήνης ἐκθέσεις,	*At Solis & Luna positiones; quasi*
Ὡς τῶν χρόνων ἔνστικτα σημεῖα, ξέσῃ,	*Distincta ritè puncta signet temporum,*
Ὅταν δὲ πᾶσαν τὴν προπαίδειαν μάθῃ,	*Et quando doctrina hac sciet primordia,*
Καὶ ταῖς καθολικαῖς ἐντελῶς προσῳδίαις,	*Communiores ac tenebit regulas,*
Πήξῃ τὸ τοῦ νοῦ εἰς τὰ τοῦ λόγου μέρη,	*Eritque mens affixa particulis in his*
Καὶ ῥητορεύων ἐκφράσῃ τὰ κτίσματα,	*Sermonis, oratoriè ac res exprimet:*
Τοῖς κοσμικοῖς δὲ πᾶσιν ἐντύχῃ νόμοις,	*Legúmque mundi euadat hinc peritior:*
Καὶ τοῖς παλαιοῖς μὴ παρατρέπων ὅροις,	*Nec terminos transiliat antiquitùs datos,*
Εἰς τὰς διατάξεις ἀσχοληθῇ τὰς νέας·	*Nouisque studeat constitutis legibus:*
Καὶ πολλὰ πράξας, καὶ προκόψας εἰσβάλοι,	*Tum multa peragens, ac progressus longius,*
Ταῖς εἰσαγωγαῖς τῆς ἄνω θεωρίας,	*Speculationi alta viam faciat sibi:*
Καὶ τὴν ἐκεῖ σύνταξιν εἰς φρένας λάβοι,	*Atque ordinem concipiat animo eius loci,*
Τὴν τῶν μεγίστων πραγμάτων παιδοτρίβιαν	*Hunc maximarum ceu magistrum rerum habens:*
Τότε προβαίνων ἐντελέστερον μάθοι.	*Perfectius cognoscat inde & plenius,*
Ὡς οὐδὲν ἔγνω πλὴν σκιᾶς κεκρυμμένης,	*Nil ante cæcam præter umbram nosse se:*
Οὔποτε λοιπὸν εἶπε ἐξ ἀγνωσίας,	*Dumtaxat ita, tanquam ex mera ignorantia,*
Τὸ γνῶθι σαυτόν, εἰς διάγνωσιν λάβοι.	*Se noscat ipsum, mentis, & spectet bona.*

Itaque non minor antiquitas est sacri elogij, quàm rerum naturæ, neque minus mirandum eius exordium quàm vniuersi: cum ipsa mundi creatione creata Dei locutio exorsa fuit, vt primum Hieroglyphicæ scriptionis authorem Deum dicere possimus, qui in ipsa mundi digestione multa per rerum signa prænorauit; in ipsa natura delineauit gratiam; in rebus naturalibus mysteria præstruxit diuina, eadem postea in sacris explicaturus libris.

Sorores sunt Natura & Gratia, eundem optimum Patrem Deum habent, & mira quadam sibi assimilitudine respondent. Quæ Deus postea expressit eloquio, prius rudi adumbrauit typo; eo consilio architectatus est naturam, vt ea ipsa præsignaret, quæ sacris postmodum declararet scriptis, atque aliter rerum meditaretur vniuersitatem, mundi pararet euentus, priscorum hominum actus ordinaret. Si aliter scripsisse vellet, & mysteria sancta diuerso decreuisset consilio.

CAPVT III.

Naturalia opera sunt signa & aduersarij, quibus Deus præfatus est sacram doctrinam.

Explicatur locus Psalmi decimi octaui.

IN hoc quippe multa sunt, quæ miremur. Illa sacramenta, illa gratiæ mysteria, quæ in veteri Testamento adumbrata, quæ in nouo declarata, in natura quoque delineata inspicio, vt mihi videatur in natura velut aduersariis annotasse Deus quæ in sacra Pagina digessit adeò vt notarit Anastasius Sinaita libro in Hexameron septimo totidē fuisse Dei opera ac libri sacri sunt: *Viginti enim duo fecisse opera Deum dicunt & Iudæorum & Christianorum interpretes*, &c. *propterea viginti quoque duobus libris enumerant omne vetus suum Testamentum.* Quod de sacramentis, & mysteriis dico, idem de salutaribus consiliis, vitiorum pœnis, & virtutum præmiis censeo: omnia per rerum naturas sapientissimus artifex, & Doctor omnium præsignauit. Latiùs hoc, & adhibitis exemplis comprobaui in occulta mea Philosophia, vbi de artificio naturæ disceptaui, & nullum operæ pretium æstimo eadem iterare. Sicut autem in Abel, & Isaac præsignificatum Christum; in Cain peccatores; in arca Noë Ecclesiam: in Esau reprobos agnoscunt Doctores sacri: Ita etiam in ipsis rebus naturalibus similium arcanorum mirantur effigies, nec aliter quàm sacra verba interpretantur naturam S. Anastasius Sinaita, S. Epiphanius, S. Augustinus, S. Basilius, S. Ambrosius, Michael Glycas, & alij. Hinc Moyses legem & doctrinam Dei scripturus, conditionem naturæ tanti fecit, vt ab ea exorsus fuerit, quippe qui agnoscebat in ea magnam doctrinam, & magnarum rerum significatus contineri. Vnde Sanctus Augustinus enarratione in Psalmum quadragesimum septimum, ait: *Non frustrà Dominus ait de Moyse; de me enim ille scripsit, nisi quia omnia, quæ scripta sunt, etiam cùm Deus conderet creaturam, possunt interpretari ad significationem futurorum, vt intelligas Deum fecisse lucem, cùm Christus à mortuis resurrexisset. Tunc enim re vera lux illa diuisa est à tenebris, quando immortalitas à mortalitate discreta est.* Animatas etiam naturas eâ ratione fabricatas fuisse intelligemus.

Prolixum esset similia ex Patribus interpretamenta congerere. Paucula dumtaxat producam, quibus ostendunt præparatas à Deo res naturales, vt altiora nobis dictarent Mysteria, atque ipsi excerpunt inde tanquam ex sacris verbis mirandos sensus. Et si quidem Deus per artificialia, quibus Arcam fœderis, Tabernaculum, & Templum exornauit, mysteria gratiæ, morúmque documenta prænotauit, atque hoc fine tot artificialia fabricari iussit, cuius gratiâ infudit Beseleel mirandam fabrefaciendi artem, cur non dicemus etiam naturas fuisse fabricatas, vt similia mysteria, similia morum documenta præumbrarent? Hoc ipsum quidem peruidit Apostolus, & ante Apostolum, Dauid. Nam cælos, & cælorum sonitum in omnem terram exeuntem, Apostolos, & Apostolicam prædicationém Sanctus Paulus intellexit: non quod Dauid de cælis non fuisset locutus, sed quoniam in eo, quod de cælis dicebat, prædicebat etiam Apostolos, simul cælos, & Apostolos denotans. Nam quamuis verba significarent

ficarent cælos, ipsi cæli significabant Apostolos. Vtrosque in mente habebat, quamuis in verbis solos cælos notasset, sed per cælos Apostolos. Hinc est, cùm duo in mente haberet, cur ad duo videatur referri cùm ait: *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum.* Dixit *quorum*, & statim *eorum*, quod necesse non erat, si in vnam rem tantum intendisset: At quia duo in mente habebat, ad duo retulit verba: agnoscens prius prophetasse Deum per cælos prædicationem Apostolicam, quam ipse per verba pronuntiauit. Ita in rerum naturis mysteria gratiæ præscripta legunt Sancti, & primùm Sanctus Cyrillus Alexandrinus audiendus est, sic canens in Iambis de animalium proprietate:

Τίς ἀσπόρῳ τὰς γῦπας ἐξάγει τόκῳ,	*Quis vultures educit absque semine*
Θῆλυς παρ' αὐτοῖς οὐχ ὑπείσης ἄρσενος·	*Partu, marito non subactâ femina*
Οἱ τὴν καθ' ἡμᾶς προφέρουσαι παρθένον	*Perlucidam nostram exhibentes Virginem*
Δεικνῶντες αὐτὴν, ὡς ἐφικτὸν ὀρνέοις;	*Ipsam, vt volucribus licet? nam oportuit*
Ἔδει γὰρ οἶμαι τοῦ τοσούτου θαύματος	*Miraculi obscuras habere imagines*
Ἔχειν ἀμυδρὰς ἐμφάσεις.	*(Vt credo) tanti.*

Similiter Origenes scribens contra Celsum: *Præterea* (ait) *dicendum ad Græcos non credentes Iesum natum de Virgine, mundi opificem, in animantium genitura tam varia, satis declarasse, potuisse si libuisset in vnoquoque animali, quod in alio fecerit, atque etiam in homine facere. Reperiuntur autem inter animantes quædam feminæ, quæ maris congressum prorsus nesciunt, sicut produnt de vulturibus, qui scripserunt de naturis animalium: nihilominus hoc animal perpetuat successionem sui generis. Quid igitur mirum si volens Deus diuinum quemdam magistrum generi hominum mittere, fecit, vt vice seminationis, quæ fit ex congressu maris, & feminæ, alia quadam ratione consuleretur futuro partui?* Hactenus ille: Cyrillus autem satis explicuit eo fine constructas aliquas naturas vt imagines maiorum mysteriorum præcederent eáque repræsentantes præpararent fidem ad altiora sacramenta. Neque obscurè de Elephante loquens Michael Glycas, ait: *Nec ad Venerem Elephantus accedit, quemadmodum harum rerum periti tradunt, nisi mandragoram degustet: nam priusquàm hoc fiat, nullam coitus libidinem experitur. Quapropter femina sumptam mandragoram comedit, eandémque mari porrigit, & hoc pacto ad consuetudinem veneream accedunt. Hoc autem manifestò referri ad homines illos primùm conditos debet: nam & illi ante ligni vetiti degustationem, libidinibus superiores erant. Verùm post eam, cum Euam rem Adamus habuit, eáque Cainum peperit.* Hactenus Glycas, qui in Elephantina hac proprietate lapsum Adami repræsentatum vidit. Magis methodicè S. Epiphanius dixit in suo Physiologo: ἡ θήλεια ζητεῖ βοτάνην τὴν λεγομένην μανδραγόραν, καὶ μεταλαμβάνει ἐξ αὐτῆς, καὶ εὐθέως πυροῦται καὶ πορεύεται πρὸς τὸν ἄρρενα, καὶ ἀπερχομένη κομίζει αὐτῷ τὴν βοτάνην· καὶ μεταλαμβάνει ὁ ἄρρην ἐξ αὐτῆς, καὶ εὐθέως πυροῦται, καὶ συγγίνεται τῇ θηλείᾳ. ἐπερχομένου δὲ τοῦ καιροῦ τοῦ τίκτειν, εἰσβαίνει εἰς τινὰ λίμνην τοῦ ὕδατος, τὸ ὕδωρ καταμετροῦσα ὡς τοῦ πλησιάσαι τοῖς μαστοῖς, καὶ ταύτῃ γεννᾷ. ἐὰν γὰρ τέξηται ἐπὶ τῆς γῆς, ἀδυνατεῖ ὁ σκύμνος ἐγερθῆναι ἀμοιρῶν ἁρμοστικῶν. ΕΡΜΗΝΕΙΑ. Πρόδηλον ὅτι ὁ πρωτόπλαστος Ἀδὰμ οὐχ ὥσπερ ἡ Εὔα τῆς παραβάσεως ξύλου προεγεύσατο, προσκομισθέντος τῇ ἑαυτῆς γαμετῇ, ὅτε μετὰ τὸ γεῦσαι, ἔγνω ἑαυτὸν παραβάντα τῆς ἐντολῆς. ποῦ δὲ ἐγέννησε; τὸ δὲ λίμνῃ τὸν παράδεισον· τίς γὰρ ὁ τόκος; ἡ ἁμαρτία λίμνη ὁ παράδεισος. *Femina herbam, quæ mandragora dicitur, quærit, quam gustat, & coëundi cupiditate accensa, ad marémque properans illam ipsi offert. Mas verò, vt comedit, ardet libidine, & feminæ miscetur. Iam cùm instat pariendi tempus lacum ingreditur, pertentátque aquam, quæ mamillas vsque pertingente parit: si enim in terram ederet fœtum, haud eleuari posset cùm membrorum compagibus careat. INTERPRETATIO. Manifestum est, primum parentem Adamum, non vt Euam obedientiæ lignum prægustasse: illa enim dedit viro; qui vt comedit, sensit præceptum Domini transgressum esse. Quis igitur partus? peccatum: & lacus vbi pederit quis? Paradisus.* Ecce tibi quo pacto interpretatus naturas rerum, eas refert ad mysterium; quo minimè caret perdix celebris in Ieremiæ vaticinio: Quapropter Philastrius in Præfatione libri de hæresibus sic ait: *De hæreseon diuersa pestilentia, variisque erroribus, qui ab origine mundi emerserint, & sub Iudæis defluxerint, & ex quo venit Dominus noster Iesus Saluator in carne, pullulauerint, dicere oportet, numerúmque earum paulatim exponere, inimicúmque humani generis perdici fuisse à Hieremia Propheta non immerito comparatum agnoscere; qui cùm infecunditatem patiatur, sæpius aliorum furtim fœtus incubans, quasi suos iam fouet, ac vindicat filios, vsque ad tempus aliquod: cúmque eis iam tempus ætatis discernens accreuerit, tunc amissis falsis parentibus, iura parentum sensu proprio recordantes, palámque oculis intuentes, sequi eos amplius non demorantur:*

rantur: Quorum causa nobis similitudo hac denunciata est, quod Diabolo relicto impietatis causâ, eum qui orbem terrarum sua sub ditione cùm tenere putaret: postquam vero Christo parente à nobis viso ac recognito, omissâ falsitate parentis mendacissimi, iam veri parentis Christi vestigia sequi omnis homo non moratur, agnoscens quotidie per ænigma: compleri enim cognoscimus prophetiam Hieremiæ Beatissimi ita dicentem: Clamauit perdix, collegit quæ non parturiit, faciens sibi diuitias non cum sapientia, in medio dierum derelinquent eum, & in postremo erit insipiens. Hactenus Philastrius.

Quid de Turture, inquam, de Boue, de Leone, de Aquila, de Columba, de Oliua, de Palma, de Serpente, de Sole, Luna, Stellis, quibus tanquam signis & visibilibus verbis, vt cum Augustino loquar, magnarum rerum, sacri scriptores vtuntur.

CAPVT IV.

In conditione naturarum meditatus est Deus, quod in sacra Scriptura præcepturus erat. Declaratur claudicatio Aquilæ, & cur immunda habeatur?

HAVD dubito quidem in harum omnium rerum naturalium conditione respectasse Creatorem doctrinam nostram, quam in libris sacris postea complexus est, & in quibus propterea multis naturarum ingeniis fuit ad vsum nostrum, & eruditionem adiutus. Quæque in lege præcipit, aut mundorum animalium licentiam, aut immundorum interdictum, in ipso exordio naturæ meditatus fuit. Vnum proferam exemplum, vt innumera compendij causâ supprimam. Aquilam Ætheris principem, & Reginam auium, licèt multis commendatam nominibus, sæpè in sacris Literis damnatam video, atque eius esum interdictum. Quapropter eius mores conferre iuuat, vt exploremus, quod vitium præponderet tot virtutibus. Et video ob ipsum maiestatis affectum, & superbiæ labem penè indiuiduam Regno, inter immundarum volucrum satis censeri vulgus. Quod etiam Radulphus Flauiacensis obseruat libro octauo in Leuiticum, capite tertio: *Aquila (inquit) quæ inter cæteras aues altiora volando petere solet, superbiam exprimit potentium, de quibus scriptum est: Posuerunt in cœlum os suum, & lingua eorum transiuit in terra.* At sunt alia huius regiæ volucris vitia, quæ notari merebantur, & quæ artificium Dei magis explanabunt præparantis in naturis rerum, siue præludentis, quæ ad Scripturæ sacræ doctrinam spectabant. Aldrouandus obseruauit libro primo Ornithologiæ inæqualibus, & discoloribus constare Aquilam pedibus dextro sinistrum superante. Pedum autem culpam sæpè Scriptura damnat: in Leuitici capite vigesimo primo arcetur claudus ne offerat panes Deo: & Deuteronom. 15. cauetur ne clandum animal immoletur: & capite Malachiæ primo sic queritur Dominus: *Si offeratis claudum, & languidum, nonne malum est?* Quod vitium morum significet pedum inæqualitas ex Platonicorum medulla explicuit Chalcidius in Timæum: *Consequenter namque sibi hominem componit* (Plato nimirum) *ex anima & corpore. Quotusquisque igitur vtrumque curabit, erit incolumis, & fortis: qui neutrum, mancus & debilis: qui alterum ex duobus claudus. Ergo indocilis, & corpori tantùm diligentiam impertiens, claudam habebit vitam; procul dubio claudam quoque illius animam fore, cuius recta quidem sint opiniones, sed nequaquam sociis intelligibilium sit initiatus.*

Psalm. 17. Quare animus clandus non minùs damnatur in sacra pagina? Dauid inquit: *Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis.* Et Elias re-

3. Reg. 18. prehendens inconstantiam, & infidelitatem Israëlis, ait: *Vsquequò claudicatis in duas partes, si Dominus est Deus, sequimini eum: si autem Baal, sequimini illum.* Nec ingenio Aquilæ claudicatio defuit; inæqualitatis enim labe maiestatem dehonestat: Plures enim aues pascit ex aliarum rapina; occidit aliquas, ex quibus alias liberaliter alit. Omnibus enim pedissequis, & adulatricibus volucribus suppeditat splendidè cibos ex venatione sua. Non est autem integra beneficẽtia cum damno prodesse: sed velut clauda, & deformis, cùm in violentiæ iniuria deficiat tyrannico ritu. Itaque in hoc aquilino ingenio, imò corpore videtur Deus respexisse quæ in lege præcepturus erat: obinde naturæ cognitionem necessariam duxit Augustinus intelligendæ Scripturæ,

cuius

cuius etiam ignorantia *facit*, inquit, *obscuras figuratas locutiones, cùm ignoramus, vel animantium, vel lapidum, vel herbarum naturas, aliarúmve rerum, quæ plerumque in Scripturis similitudinis alicuius gratiâ ponuntur. Nam & de serpente, quod notum est, totum corpus eum pro capite obiicere ferientibus, quantùm illustrat sensum illum quo Dominus iubet astutos nos esse sicut serpentes; vt scilicet pro capite nostro, quod est Christus, corpus potius persequentibus offeramus, ne fides Christiana tanquam caput necetur in nobis, si parcentes corpori negemus Deum; vel illud quod per cauernæ angustias coarctatus, depositâ veteri tunicâ vires nouas accipere dicitur, quantum concinit ad imitandam ipsius serpentis astutiam, exuendúmque ipsum veterem hominem, sicut Apostolus dicit, vt induamur nouo; & exuendum per angustias dicente Domino: intrate per angustam portam. Vt ergo notitia naturæ serpentis illustrat multas similitudines, quas de hoc animante Scriptura dare consueuit, sic ignorantia nonnullorum animalium, quæ non minus per similitudines commemorat, impedit plurimùm lectorem. Sic lapidum, sic herbarum, vel quæcumque tenentur radicibus. Nam & carbúnculi notitia, quod lucet in tenebris multa illuminat etiam obscura librorum, vbicumque propter similitudinem ponitur, & ignorantia berylli, vel adamantis claudit plerumque intelligentiæ fores. Nec aliam ob causam, facile est intelligere pacem perpetuam significari oleæ ramusculo, quem rediens ad arcam columba pertulit, nisi quia nouimus, & olei lenem contactum non facilè alieno humore corrumpi, & arborem ipsam frondere perenniter. Multi autem propter ignorantiam hyssopi dum nesciunt quam vim habeat, vel ad purgandum pulmonem, vel vt dicitur, ad saxa radicibus penetranda, cùm sit herba breuis, atque humilis, omnino inuenire non possunt, quare dictum sit: Asperges me hyssopo, & mundabor.* Hæc Augustinus. Lib. 2. de doctrina Christiana c.16.

CAPVT V.

Quando res naturales in Scriptura non significant proprietates naturales?

Explicantur ardua verba Psalmi 67.

ITAQVE in ipsa naturæ fabrica collimauit, & attendit Deus, quæ postea scripturus literis erat, quæ arcano intelligenda sunt significatu iuxta ipsarum rerum naturam, & ingenia, nisi obstet accidens, mos, aut allusio; vbi enim aquila, turtur, columba auditur, substituitur significatio eius proprietatis, quam in ipsa eius rei natura Creator insculpsit aut agilitatem aquilæ, aut fidem turturis, aut simplicem mansuetudinem columbæ, quamuis vt dixi accidens allusio ad contrarios significatus has flectere queat voces. Quamobrem apud Ieremiam capite vigesimo quinto, furor per columbam indicatur, quia inquit: *facta est terra eorum in desolationem à facie iræ columbæ.* Lib. 3. c. 8. Assyrij quippe in vexillis, & labaris columbas præferebant, sicut Romani & Persæ aquilas, in memoriam (quod obseruat Diodorus Siculus) & honorem Semiramidis Babyloniorum primæ Reginæ, quæ à columbis enutrita infans fuit, sicut Gnidius scripsit, atque pòst mortem in columbam versam vulgus credidit, & Lucianus prodit; Lib. de Syria Dea. ipsumque nomen Semiramis columbam notat. Hinc factum per columbam relictâ naturali eius significatione, Assyrias copias, & Reges notari. Hinc Ieremias inducit, quasi debellantes leonem, & columbam, hoc est, Iudæos, & Chaldæos: sed columbam vicisse, & protriuisse leonem qui fugam capessere, & latibulum derelinquere coactus est. Similiter & Dauid dixit: *Pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi eius in pallore auri.* Psalm. 67. Puto in his versibus prædixisse Assyriorum fugam trucidato Holoferne ab Iudith. Implexa & ardua, & profunda est Dauidis sententia ab illis verbis: *Rex virtutum dilecti dilecti*; neque ingratum erit eam explanare; nam iuxta obseruationem prædictam valde læuigabitur: is enim Psalmus est triumphale carmen de variis victoriis populi Dei, inter quas debuit etiam commemorari egregium factum, & victoria Iudith.

Rex igitur *virtutum*, hoc est, exercituum est Nabuchodonosor, seu eius nomine tanquam ipsius Vicarius Holofernes, de quo in libro Iudith dicitur: *Præcepit exercitibus suis, vt ascenderent contra Bethuliam:* Et capite quinto eiusdem libri: *Quis est iste, qui filios Israel posse dicat resistere Regi Nabuchodonosor, & exercitibus eius?* Exercitus autem *virtutis* nomine

nomine notatur capite ſecundo, vbi dicitur : *Holofernes vacauit Duces & Magiſtratus virtutis Aſſyriorum.* Hic igitur *Rex virtutum* , & maximus exercituum Imperator erit populi *dilecti dilecti* Deo, hoc eſt, à valde dilecto populo vincetur. Quod clariùs expreſſit aliorum lectio : *Reges ingentibus copiis instructi fugerunt , fugerunt* , Duces , & Populi, quos in ſuo exercitu Holofernes ferebat, ipſo interempto diffugient, ſicut in capite decimo quinto dicitur : *Inclinato capite relictis omnibus euadere feſtinabant Hebraos , quos armatos ſuper ſe venire audiebant fugientes per vias camporum,* &c. Quid inde? *& ſpeciei domus diuidere ſpolia.* Egregiè Caietanus hîc vertit : *Et habitatrix domus diuidet ſpolia.* Iudith nimirum, quæ pro eximia pudicitia domi ſemper recluſa manebat , de qua in capite octauo ſuæ hiſtoriæ dicitur : *In ſuperioribus domus ſua fecit ſibi ſecretum cubiculum , in quo cum puellis ſuis clauſa morabatur.* Nam נְוַת בַּיִת *nevath bajith* ſignificat (etiam Bellarminus notante) *habitatricem domus* , & mulierem ſpecioſam & delicatam, quæ ferè ſemper domi manet , & inde tranſlato vocabulo ſignificat *ſpeciem & pulchritudinem*, ſicut Septuaginta verterunt. At quovis modo ſatis indicatur fœmina illa ſpecioſa Iudith domus ſuæ cuſtos, huic diuiſerunt ſpolia , & ipſa diuiſit cum Deo ſpolia Holofernis ; nam capite decimo quinto dicitur : *Per dies autem triginta vix collecta ſunt ſpolia Aſſyriorum à populo Iſraël. Porrò autem vniuerſa quæ Holofernis peculiaria fuiſſe probata ſunt, dederunt Iudith in auro, & argento, & veſtibus, & gemmis, & omni ſupellectili , & tradita ſunt omnia illi à populo.* Et capite extremo dicitur : *Porrò Iudith, vniuerſa vaſa bellica Holofernis, quæ dedit illi populus, & conopæum quod ipſa ſuſtulerat de cubili ipſius, obtulit in anathema obliuionis.* Hoc autem fiet, *ſi dormiatis inter medios cleros*, hoc eſt, ſi dormierint ex populo Dei, Iudith, & ancilla eius inter hoſtiles terminos, & Aſſyriorum caſtra, ſeu *Aulæa*, vt Chaldæus vertit, vbi ſunt *pennæ columbæ deargentatæ, & poſteriora dorſi eius in pallore auri*: In fuga enim Aſſyriorum videbantur dorſa ſuarum columbarum , quæ tunc habebant opus præpetibus pennis. Dicuntur pennæ deargentatæ columbæ , nam alba erat columba, quam venerabantur Aſſyrij, & Syri, iuxta quod Tibullus cecinit:

Quid referam , vt volitet crebras intacta per vrbes
Alba Palæſtino ſancta columba Syro.

Argenteum enim, ſiue argentatum notat eximiam albedinem, ſic Petronius luſit :

Argento ſtat facta manus.

4. Var. epiſt. 2. Caſſiodorus quoque equos argenteo colore veſtitos dixit pro equis albiſſimis : ſic Sanctus Zeno ſermone primo ad Neophytos : *Dauid Regius Paſtor omnibus momentis lac argenteum ſubminiſtrat.* Virgilius quoque in octauo Æneidos:

Atque hic auratis volitans argenteus Anſer
Porticibus Gallos in limine adeſſe canebat.

Porrò columba Aſſyria præter alborem argenteum aureo quodam torque exornabatur, vt videretur torquata columba. Apuleius libro ſexto Aſini ait: *Procedunt quatuor candidæ columbæ, & hilares inceſſibus, pura colla torquentes* , ſiue vt Paſſeratius vult , *torquata.* Propertius libro quarto:

Sed cape torquatæ Venus , ô Regina columbæ,
Ob meritum ante tuos guttura ſecta focos.

Dixit quoque S. Hieronymus contra Ioannem Origeniſtam: *Columbarum colla ad ſingulas conuerſiones colorem mutantia.* Et Cæſar Nero concinit:

Colla Cytheriacæ ſplendent agitata columbæ.

Apuleius in ſecundo floridorum: *ceruicula eius circulo minio velut aurea torque, paris fulgoris circumactum cingitur, & coronatur.* Albertus Magnus ſcribit columbas auri ſplendorem in pennis colli ſui intuentes oblectari. Igitur quia eximiæ columbæ torquatæ erant , & quia olim torques Regium ſtemma fuit , ſicut modò corona , vt conſtat ex hiſtoria Ioſephi , & Danielis ; idcirco ſicut aliæ gentes in inſignibus præferebant leones , aut aquilas coronatas, Aſſyrij in vexillis ſuis columbas oſtentabant albas aureo torque cinctas collum tanquam corona, aut Regio ſtemmate, iuxta illud Næuij:

Collum marmoreum torquis gemmata coronat.

Quid tandem ? addit Dauid , *Dum diſcernit cæleſtis, Reges ſuper eam niue dealbabuntur*: nam dum Deus Rex cæleſtis diiudicauit , & puniuit Holofernem , & Aſſyrios Duces , & Regulos per Iudith, occiſo Holoferne, & fugatis reliquis Ducibus , & copiis Aſſyriis, maximoperè lætati ſunt Hebræi ; hoc ſignificat *niue dealbabuntur.* Veſtes enim & color candidus lætitiæ ſignum erat ; ſic Lactantius carmine Paſchali cecinit:

Fulgentes

Fulgentes animaľ vestis quoque candida signat,
Et grege de niueo gaudia pastor habet.

Et S. Gregorius dixit: *In vestibus albis gaudium & solemnitas mentis attenditur.* Quanta fuerit hæc lætitia Iudæorum satis significat facet Textus capite decimo quinto Iudith: *Omnes populi gaudebant cum mulieribus, & virginibus in organis, & citharis.*

Cæterùm difficultatem arduæ huius loci Grammaticæ meritò non magni facimus, quæ communis est aliis sacræ paginæ locis. Nec enim Diuinus Spiritus, nec stylus præceptiunculis mortalium stringitur. Mirum est, quod S. Hildegardi accidit, quæ diuinitùs accepit notitiam linguæ Latinæ, non eius Grammaticæ. Sic Theodoricus author eius vitæ, initio libri secundi prodit: *Magnum est etiam illud, & admiratione dignum, quod ea quæ in spiritu audiuit, vel vidit, eodem sensu, & eisdem verbis circumspectâ, & purâ mente manu propriâ scripsit, & ore edidit, vno solo fideli viro symmysta contenta, qui ad euidentiam Grammaticæ artis, quam ipsa nesciebat, casus, tempora, & genera quidem disponere, sed ad sensum, vel intellectum eorum nihil omnino addere præsumebat, vel demere.* De hoc certè etiam ad Adrianum Papam scripsit, quod sic in cælesti visione sibi dictum audiuit: *Cùm desuper tibi ostensa ad formam humanæ consuetudinis non protuleris in Latina lingua, quia hæc consuetudo tibi non est data, ille qui limam habet, ad aptum sonum hominum explere non negligat.* Ipsa Sancta idem alibi fatetur; ait enim sic in libro suo, qui *Scinias* prænotatur: *Cùm quadraginta duorum annorum, septémque mensium essem, maximæ coruscationis igneum lumen aperto cælo veniens, totum cor, totúmque pectus meum velut flamma, non tamen ardens, sed calens, ita inflammauit, vt Sol rem aliquam calefacit, super quam radios suos ponit. Et repentè intellectum expositionis librorum, videlicet Psalterij, Euangelij, & aliorum Catholicorum, tam veteris, quàm noui Testamenti voluminum sapiebam, non autem interpretationem verborum textus eorum, nec diuisionem syllabarum, nec cognitionem casuum, aut temporum habebam.* Donum quoque linguarum non ad concinnam elegantiam Apostolis impertitum. Hinc est diuersum esse Pauli stylum in epistola ad Hebræos, quàm in cæteris: Illam quia natiuâ linguâ elegantiori calamo profudit; reliquas ex dono linguarum minori sermonis dictauit ornatu. Deinde scriptores sacri Hebræi fuerunt, & Hebræis scripserunt, & pleraque Hebraicè, quorum verborum veneratione Interpretes Latini & Græci phrasi & stylo inhærentes Hebraico, crebrissimè hebraizant, & subinde Latinæ Grammaticæ solœcismos non curant, quod obseruauit Sanctus Hieronymus libro secundo Commentariorum in Epistolam ad Ephesios. Cúmque casibus careant Hebræi, Interpretes casum pro casu per Antiptosin vsurpant. Sic in secunda ad Corinthios octauo capite dicitur: *siue pro Tito, siue fratres nostri*, cùm deberet scribi *fratribus nostris*. Huiusmodi multa in sacris voluminibus reperiuntur, vt mirior sit huius loci Grammatice: *Rex virtutum dilecti dilecti, & species domus diuidere spolia.* Nec enim in hoc loco peccatum Grammaticæ est, sed concisa & prægnans locutio, vbi nonnihil supplendum, quod non inusitatum Latinissimis, & elegantissimis, quibus propterea interdum vsus est Infinitiui modi pro Indicatiuo. Hanc expositionem huius loci Dauidici nuper enarratam, acceptam refero R. P. Ioanni Robledo Prouinciali Sardiniæ, nunc Rectori huius Collegij Madritensis, à quo, cùm aliorum Scripturæ locorum interpretamenta hausi, tum huius explanationem didici, nec pudet, imò ingenui, & grati animi est laudare per quem profecerit.

CAPVT VI.

Aliquando coniungitur significationi ex natura artificium, aut accidens vsus.

Explicatur locus Isaiæ 7.

ALiquando tamen socientur & natura & ars, & accidens vsus, qualiter vt nonnihil minus tritum producam, in illo Isaiæ vaticinio de Emmanuele, *Butyrum & mel comedet, vt sciat reprobare malum, & eligere bonum.* Butyro enim præter naturam lactis artificium humanum accedit, & accidens, fortasse, tunc temporis frequens, vsus medicandi infantes cum melle, vt expeditum eloquium compararent. Sic Cap. 7.

Ioann. Euseb. de Orig. S. Script.

Tortula affirmat libto de Passionibus mulierum, capite decimo octauo, vbi de regimine infantis agit, dicens: *Postquam hora loquendi appropinquarit, nutrix eius linguam frequenter cum melle, & butyro vngat.* Et paulò pòst: *Vt rectè loquatur, vnge palatum cum melle.* Oribasius quoque libro synopseos quinto, capite etiam quinto sic iubet: *Puer nuper in lucem editus melle primùm nutriatur, deinde lacte.* Cùm igitur Emmauuel cælestis doctrinæ Ptædicator aduenturus erat, tectè notatur pet butyri, & mellis vsum impeditam linguam non habiturum, quominùs intrepidè mala reprobet, & bona probet, laudet, & præcipiat. Iuuant quoque lac & mel, sicut Galenus, & Plinius conscribunt, dentationem infantis ex qua eloquutio pendet; ptoficit patiter eorum esus perspicacitati iudicij, quod Ioannes Huartus multis ptobat: nam licet Saluator mundi his rebus non egeret, pet ea tamen aptè indicatur mira eius prædicatio, & sapientissima doctrina; atque ostenditur à Propheta non phantasticus homo futurus, sed communis naturæ cum aliis hominibus. His adiiciuntur symbola ex ipsa lactis, mellísque natura. Plura Richatdus Victorinus dabit in libris de Emmanuele. *Mel* (inquit) *de cælo venit mediante rore, butyrum de carne mediante lacte; quid est enim butyrum, nisi quædam pinguedo lactis? Et quid est mel nisi quædam dulciflua crassitudo roris? in lacte intelligitur cordis dulcedo, in butyro cordis exultatio: butyrum de lacte colligitur, & vera cordis exultatio de vera cordis dulcedine generatur. Iuxta abundantiam benignitatis, erit & abundantia iucunditatis. Si cor Christi attendimus, nihil illo dulcius, nihil illo benignius, nullum cor corde illo vberius exultauit.* Idem alibi: *Si Dominus*, inquit, *Angelorum propter homines comedendo, & bibendo factus est particeps iumentorum, cur è conuerso homo propter ipsum non multo magis fiat particeps Angelorum? Butyrum, inquit, & mel comedes; cur non potius panem & carnem dicis? quid sunt mel, atque butyrum, nisi deliciæ muscarum? & certè hoc immundarum, illud venenosarum. Nam apes aculeum portant, & venenum habent. Et vide quomodo pro melle laborant, ac pugnant, ita vt sæpe & animas in vulnere ponant, & muscæ lacti se ingerunt, & immergunt, modò & vitam deponunt. Emmanuel itaque noster butyrum & mel comedit, & propter nos ad muscarum participationem descendit. Siccine Deo parum fuit propter homines participare cum iumentis, nisi participaret propter nos etiam cum muscis?* Satis in excursu hæsi, tegrediamur ad institutum sermonem.

Galen. lib. 10. de medic. simp. c. 10.

Plinius libro 28. c. 19.

Lib. 2. p. 1. de Emmanuele, cap. 21.

CAPVT VII.

Non solùm per res naturales, sed artificiales, & actus humanos etiam loquutus Deus, sacram Scripturam præparauit.

NEque solùm per natutas rerum, priùs loquutus Deus, quàm per sermonem inscriptum, sed etiam per artificia. Quemadmodum enim naturas fabricatus est, vt ptæcepta morum, aut altiora sacramenta muto eloquio pronuntiarent. Sic etiam multas res attificiales fabtefieri iussit, vt similia documenta, & areana gratiæ sactamenta dictarent. Et quemadmodum per naturalia opera doctrinam sacræ Scripturæ præparauit; sic etiam per artificialia vbériotem cælestis eruditionis materiem adornauit. In hoc genere sunt Atca Noë, Tabernaculum fœderis, Arca testimonij, Candelabrum aureum, Labrum æneum, Altare Thymiamatis, Propitiatorium, Velum; per hæc significantur, quæ in natura Deus adumbrauit, & quæ demùm in nouo Testamento declarauit: ita vt mirâ quadam consensione sibi respondeant naturæ dispositio, & artificialis Tabernaculi structio, vtraque conueniens cum scriptis noui Testamenti mysteria diuina magis declarantibus. Hanc proportionem rerum naturalium, & attificialium pronnntiantium eadem mysteria supposuit (ne pluta cumulem) Petrus Cellensis initio libri de panibus, vbi ait: *Sicut firmamentum posuit Deus, vt diuideret aquas ab aquis: sic Moyses velum interposuit, extra quod vulgus immolaret animalium carnes, & intrà quod accenderet incensum solus Pontifex, id est, Sacerdos summus. Iesus autem penetrauit cælum, & ascendit supra firmamentum* Ecce tibi id ipsum putat significare fitmamentum natutale, & velum artificiale. Philo, Iosephus, Clemens Alexandrinus, pluribus exemplis, harmonicam istam consensionem explanant.

At quid mirum artificia mores quoque, actúſque humani fuerunt voces & documenta Dei. Occiſus Abel, cuius ſanguis clamauit ad cælum Chriſtum prophetauit tacens, ſicut Eſaias clamans: Per Iacobum quoque iam fugientem, iam luctantem, iam amantem multa prædixit Deus. In ſumma cum Sancto Gregorio Nyſſeno pronuntio: *Quidquid cum ſapientia fecit, Dei oratio eſt, quæ non ſonantibus quibuſdam inſtrumentis diſtinguitur, & exprimitur, ſed per ea, quæ in apparentibus rebus exiſtunt miracula, pronuntiatur.* Hæc omnia vt Sanctus Paulus ait, in figura contigerunt, vt poſteà ſcriberentur ad correptionem noſtram in quos fines ſæculorum deuenerunt: ita vt ſacra Scriptura præparata fuerit ab ipſo naturæ exordio, ab ipſis artificiis, à Patriarcharum, & primorum hominum geſtis: tot modis præfatus Deus fuerat. Neceſſitatem hanc præloquendi rebus Myſtica gentium Theologia oſtendit, quæ confinxit varia animalium ingenia, rerum artificia, Heroum hiſtorias, vt ſeſe humanæ inſinuaret menti, multis commendata commentis, quibus ipſa bonorum morum veritas indiga reputabatur. At plus quàm humanum ingenium mentiri, aut comminiſci poterat; diuinum reipsâ operatum video; plus quàm gentes per fabulas, Deus per hiſtorias docet; plus quàm illæ per mendacia, Deus per veritates ſignificat: idcirco ſigna quæ humana eruditio confinxit, diuina ſapientia, quia omnipotens, perfecit in natura, aut per euentum prouidit, aut ex arte oſtendit.

In conſtructione Iſraëlitici Templi hoc prorſus clarebit, tum Sanctorum priſcorum acta, tum artificia Dei iuſſu elaborata: ſic miro Sapientiæ diuinæ meditata conſilio, ſic diſpoſita, vt Euangelij prænuncia euaderent, atque in omnibus prouiſam futurorum ſignificationem, cuius conſideratione quædam aliquibus opera impedita & eadem aliis demandata. Velut enim peritus ſcriba eas ſingulis dictionibus literas aſſumit, quæ verbum animo conceptum probè, & orthographicè repræſentent, cæteras reiicit; ſic Deus eas perſonas elegit, eos actus diſpoſuit, ea artificia iuſſit, quæ Verbum incarnandum, Euangelium promulgandum, & Eccleſiam Chriſtianam ædificandam adumbrarent; nam ſicut ſcriptor literis ſe explicat, & ideo commodis, & aptis ad ſe explicandum elementis vtitur, ſic etiam quoniam Deus per res loquebatur, eas diſpoſuit, quibus mentem ſignificaret ſuam. Hoc igitur clareſcet in Dauidis interdictione, ne templum Domino conſtrueret, ſi cauſam eius prohibitionis expendamus. In primo Paralipomenon libro hæc redditur: *Multum ſanguinem effudiſti, & plurima bella bellaſti: non poteris ædificare domum nomini meo, tanto effuſo ſanguine coram me.* Et poſtea capite vigeſimo octauo ſimiliter dicitur: *Eò quòd ſis bellator, & ſanguinem fuderis.* Ratio quæ hinc apparet eſt, Dauid reiectum, ne ædificaret domum Domini, ſiue in pœnam ſanguinis effuſi eum peccato, ſiue ob minorem decentiam cruentatæ manus Regiæ in multorum clade hoſtium, quantumuis ſine peccato. Primum non videtur, quia non Vriæ ſanguis obiicitur, ſed hoſtium licitè effuſus in bellis, quę Dauid agebat, vt conſtat ex ipſis verbis; *Plurima bella bellaſti*, & epitheto *bellator*, & *tanto effuſo ſanguine coram me*; hæc referenda ſunt, (quod Hugo Carenſis obſeruat,) ad diuinum iuſſum, oraculum, & voluntatem quâ Dauid populi Dei dux, & quaſi pro Deo Vicarius, bellorum Dei bellator creatus fuerat: idcirco Abigail dixit: *Prælia Domini tu præliaris.* Neque alterum Dauidi potuit eſſe impedimentum templi ædificandi ob minorem decentiam; cùm potius cruor profuſus hoſtium populi Dei quaſi ſancto quodā oleo conſecrationis vnctos & conſecratos reddebat, quemadmodum Theodoretus, Procopius, & noſter Pineda notarunt. Idcirco Moyſes ad vlciſcendum non alienigenarum impietatem, ſed ipſorummet Iſraëlitarum idololatriæ ſcelus, ſtans in porta caſtrorum, ait: *Si quis eſt Domini iungatur mihi.* Congregatìque ſunt ad eum filij omnes Leui, quibus ait: *Hæc dicit Dominus Deus Iſraël: Ponat vir gladium ſuum ſuper femur ſuum: ite & redite de porta vſque ad portam per medium caſtrorum & occidat vnuſquiſque fratrem, & amicum, & proximum ſuum. Feceruntque filij Leui iuxta ſermonem Moyſi: cecideruntque in illa die quaſi viginti tria millia hominum: & ait Moyſes: Conſecraſtis manus veſtras hodie Domino, vnuſquiſque in filio, & in fratre ſuo, vt detur vobis benedictio*: quaſi diceret, eodem, quem effudiſtis ſanguine, veros nunc vos Sacerdotes conſecratos, & inunctos exiſtimate: fit enim manifeſta alluſio ad illam minorum Sacerdotum conſecrationem, ſiue initiationem manuum, & vnctionem pollicum dextræ manus, & pedis dextri, quæ arietis Exod. 29.
ſanguine fiebat. Paulò aliter eam manuum conſecrationem accipiunt Septuaginta legentes: *Impleuiſtis manus veſtras hodie Domino.* Quod Chaldæus clariùs: *Offerte oblationem manibus veſtris*: nam ſumendo in manus victimā, quod dicebatur, implere manus,

Sacerdotes offerebant Domino, vt constat Exod. 28. 41. & 29. 35. Leuit. 8. 33. Iudic. 15. 5. 3. Regum 13. 33. Cuius hæc ratio, quod victima cædebatur loco peccati, & peccatoris. Qui ergo peccatorem ex Dei voluntate, & honore interficiebat, censebatur victimam offerre. Merito autem huius ingentis stragis editæ à Leuitis, videtur illis perpetuò conseruata benedictio, id est, sacerdotij prærogatiua, vt indicat Philo in vita Moysis. Accedit Phinees filius Eleazari propter interfectum Zambri, & scortum Madianiticum, sacerdotio muneratus: tum viginti quinque Duces Machabæi, qui simul cum belli sanguine, sacrificiorum sanguinem tractabant, quippe summi Sacerdotes. Et Leuitæ in bellum prodeunt, 1. Machab. 5. Sanguis itaque non reddebat illos sacris tractandis ineptos, qui ministerium suum, non nisi sanguinis profusione obibant. Et per sanguinem hircorum, & vitulorum introibant in sancta; & tabernaculum & omnia vasa ministerij, & omnem populum sanguine similiter aspergebant. Igitur causa cur Dauid inhibitus ne templum ædificaret Domino, non fuit demeritum effusi sanguinis, & videri posset non fuisse indecentia aliqua. Quapropter Theodoretus, Diodorus, Procopius, Dionysius, & Ribera censent non ob aliud prohibitum fuisse Dauid, quàm propter mysterium, quia non æquè aptè bellator homo significaret, quod Deus intendebat in constructione sui templi, ac is qui pacificus esset, & qui filius bellatoris. Theodoretus huiusmodi mysterium agnoscit, quod videatur Dauid figuram gerere Dei Patris; Salomon, filij. *Quoniam*, (inquit) *Christus secundùm carnem Dauidis filius erat ædificaturus Ecclesias, quæ sunt in toto Orbe terrarum, non sinit Dauidem ædificare templum, sed iussit illius filium hoc facere.* Diodorus super id: *Si altare lapideum feceris mihi, si leuaueris cultrum super eum, polluetur. Ratione* (inquit) *quâ & Dauid prohibitus est ne templum ædificaret, propterea quod copiosum sanguinem in bello effuderat; eâdem ratione lapides ferro cædi prohibebat, cædem ac sanguinis humani effusionem hoc exemplo vitandam, fugiendámque omninò docebat.* Procopius autem, *vt doceret* (inquit) *omnes humanitatem quotquot in templo Deum erant inuocaturi. Nam qui vident Dauidi propter cædes quantumuis iustas, non concedi, vt Deo ædificet, puras manus habere docentur.* Ribera existimat, non ob aliud voluisse Deum suum templum ædificari, non ab iis qui præcesserunt, neque à Dauide, sed à Pacifico Rege Salomone, quia expressior typus erat Christi ædificaturi Ecclesiam.

Ego in his omnibus rationibus suspicio mysterium, quod sic explano: Dauid bellator figura fuit Dei Patris, qui populum Israëliticum in terram promissam introduxit bellis, cædibus, & fuso innumerabilium hostium sanguine, ipsámque synagogam armis ampliauit, & seuerissimè gubernauit, maximis puniens suppliciis delinquentes, iam absorbente eos terrâ, iam igne cælitus demisso eos deuorante, iam crudeli gladio eos depopulante. Idcirco in tabernaculo sub pellibus instar papilionis militari ritu adesse dicebatur Dominus, & ibi colebatur, non in domo aliqua: Salomon autem Pacificus, & filius Dauidis bellatoris, figura fuit mitissimi IESV filij Dei, qui non bello, nec armis, sed summâ patientiâ Ecclesiam Euangelicam introduxit, & per vniuersum Orbem propagauit, commendans omnibus patientiam, & pacem hominibus afferens in sua Natiuitate, & relinquens in sua Resurrectione; mitiùs deinde, neque tot suppliciis Ecclesia gubernatur. Cùm igitur Templum futurum erat typus Ecclesiæ filij Dei, in qua velut domo permanenter Deus habitabit, vt hoc significaretur, oportuit construi domum illam Dei materialem ab eo qui filium Dei pacificum repræsentabat. Vt igitur hæc mysteria præsignificarentur, negata fuit Dauidi bellatori ædificatió templi; concessa tamen eius filio pacifico. Rationes Abulensis propter occupationes Dauidis, & penuriam operariorum, non congruunt verbis Scripturæ. Illud prætereà obiter monendum quadringentis octoginta annis noluisse Deum templum, hoc est, domum sibi ædificari, habitantem interim in tabernaculo sub pellibus eodem modo, ac in deserto. Quoniam totam terram promissam nondum occupauerant Israëlitæ; postquam autem tempore Dauidis promissio Dei impleta fuit, tunc domum acceptauit Dominus, & dimisit militarem, & viaticam tabernaculi habitationem, in quo etiam multa mysteria pro moribus nostris demonstrantur.

Isa. 34

Benè igitur Sanctus Paulus pronuntiauit omnia in figura contigisse Hebræis, cuius optimam rationem scripsit Basilius Seleuciensis in homilia de Iona, & operæpretium erit hìc appendere: *Solitus est* (inquit) *à principio Deus adumbrare tanquam in vetere imagine noua gratiæ opera. Etenim quia quæ superant leges naturæ, auribus, & oculis hominum incredibilia*

incredibilia

credibilia sunt. Idcirco Deus imagines miraculorum prius tanquam fundamentum iecit vt homines spectaculum illorum mirabilium in ipsis illis imaginibus præmeditati, & tenues eorum vmbras in contemplatione rerum vsitatâ, ceu in speculo prospicientes, illa postea, quæ natura antecellant, credere possent. Sicuti pictores prius species ac formas adumbrant, quàm coloribus exprimant; vt verbi causa quia erat Passio Christi futura hominibus gloriosa, ac salutaris; prius in typo miracula delineauit, in Abraham scilicet, & Isaac, qui Patri in ea re cooperatus est. Rursus quia futurum erat, vt Virgo pareret, ne dicerent homines incredibilem esse Virginis partum, prius steriles miraculum præmeditantur: & Sara anus tam sterilis in partu suo, fidem Virginis partui peperit. Erat præterea sanguis Christi salutem mortalibus allaturus, & ne rei nouitas incredibilis esset, sanguis Agni ianuis illitus, fecit vt foris maneret interfector, & Angelus morte armatus, viso sanguine in fugam compelleretur. Ad hæc, quia dandus erat hominibus Baptismus qui promitteret mortis transitum, & vitæ reditum, prius mare subseruit typo, & virga percussum, pedibus peruium efficitur, vnde Paulus: Omnes, inquit, mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt: Baptismum vocat viam maris; erat enim figura mortis per aquam impleta. Deinde quia erat sepultura Christi mortuos liberatura, & futura mors interitus mortis, ac passio passionum medicina; ne tu Iudæe non credas, & miraculum calumnieris vide tuum Moysem, qui huius rei imaginem in æreo serpente adumbrauit. Serpens mordebat, & serpens sanabat. Sicut Moyses, inquit, exaltauit serpentem, & quæ sequuntur. Erat etiam Christus mortuos à mortuis excitaturus. Canet enim, inquit, tuba, & mortui resurgent: At quia tu Iudæe, non credis Paulo Apostolo; idcirco antecessit Elias, qui primus mortuum ad vitam reuocauit. Item Enoch remansit extra sagenam mortis, & Elias non cessit legibus naturæ; omnia enim in figura contingebant illis. Denique quia erat Christus gentes linguis piscaturus, conclusurúsque in sagenam, & orbem impietate implicatum ad se aggregaturus; erat autem Prophetis incredibile adducendas esse gentes ad pietatem, ac verum cultum Dei, factis ipsis suadet hoc Deus non credentibus. Idcirco Ionam ad Niniuitas mittit, docens Prophetas, quanto sint gentes magis gratiæ, quàm Iudæi, de salute; quanto item gentiles ad capiendam fidem feruidiores, quàm Israëlitæ. Hæc Basilius Seleuciæ, scribens de Iona typo Christi, qui gentes ad fidem & Dei culturam vocaturus erat.

CAPVT VIII.

Quæ fuerint primæ res artificiales, per quas loquutus est Deus? Explicatur Tertullianus libro de Pallio.

CErtè hæc Dei locutio, siue diuinorum significatio per artificiales res, artificiosissima, vt ita dixerim, est; neque Deo indigna, quippe quæ vno signo pro multis sententiis sit. Aliquot indicabo significatus rei artificialis, per quam dignatum est ineffabile illud Numen affari nos, per quam non solùm loqui, sed quam ipse arte fecisse scribitur. Namque primum Dei artificium in illis agnosco tunicis pelliceis, quibus Adam & Euam exules paradiso induit Optimus Dominus, qui pessimos seruos noluit nudos atriis suis pellere. In his vestibus plurima nobis pronuntiantur. Nam præter significatum induendi nostrâ carne filij Dei; mortalitatem suam primi Parentes monentur, & miseram conditionem, in quam nuper deuenerant; quippe qui rebelles passiones corripere, & solicitè dirigere, opus deinde haberent. Neque enim sine causa, non Pastorem sed Hortulanum hominem in Paradiso Deus constituit, eiectum tamen Paradisu, pastoritio habitu donat: & deinde pastoritiâ arte seruos suos priscos voluit exerceri Abelem, Iacob, Moysem, Dauidem: namque ante peccatum nihil in nobis brutum erat, nihil repugnans, omnia quæ in nobis erant sine diuerso impetu rationi parebant, velut plantæ Horticolæ, quem non fugiunt, cui non resistunt, quæ non vagantur. At postquam extorres Paradiso sumus, insunt nobis pecora passionum, & brutum aliquid; quod diuersum à ratione impetum habet; grex sensuum iam procax, & cupiditatum armenta, quas oportet corrigere, & in officio continere, ne palentur à ratione, in vetitáque se immittant, & vagentur. Meritò quidem; quoniam homo, cùm in honore esset, non intellexit comparatus iumentis & pecoribus, & similis factus est illis; atque simili habitu, vt id agnosceret, debuit amiciri.

Quod si iuxta posteriora tempora, quæ vsque respexit summa Dei sapientia, con-

sideientur illæ pelles, destinatum hominem labori, atque sudori agnoscemus, & damnationis suæ titulum. Huiusmodi contemplatus Tertullianus primos Parentes, legit in pelliceis tunicis eorum pœnam, dicens de primo homine capite tertio de Pallio: *Quippe deliquerat, pellitus orbi vt metallo datur.* Abdita aliquibus visa est sententia isthæc; mihi verò luculenta, quam postmodum non singularem noui. Eamdem ipsam reperi in Magno Albino Alchuuino, Discipulo Venerabilis Bedæ, ac Magistro Caroli Magni. Is in libello Carminum, poëmate trigesimo septimo canit de Protoplastis:

Pellibus accinctu peccati signa ferentes
Pœnarum famuli linquunt felicia Regna,
Semper amica piis peccantes respuit aula.

Ecce vocat illos, quia pellibus induti, pœnarum famulos, hi erant ij ipsi, qui metallo condemnabantur, vt constat ex Martiano libro primo Institutionum, qui datos metallo vocat seruos pœnæ. Verba eius sunt: *Sunt quidam serui pœnæ, vt sunt in metallum dati, & in opus metalli, & si quid eis in testamento datum fuerit, pro non scriptis est, quasi non Cæsaris seruo datum, sed pœnæ.* Similiter Hermogenianus in lege trigesima sexta Pandectis de Pœnis: *In metallum sed & in ministerium metallicorum damnati serui efficiuntur, sed pœnæ.* Dicebantur enim famuli, seu serui pœnæ hi, qui in metallum dabantur, quoniam nullius essent serui, nisi solius suæ pœnæ, & omnino mortuis similes habebantur. Quippe non bello, non natiuitate fraudabantur libertate, sed merâ suâ voluntate per delictum aliquod libertatem amittebant, quam recuperare, nec manumissione, nec necessariâ hæreditate poterant, sed solâ Principis indulgentiâ. Nunc liquet quàm aptè Tertullianus, & Alchuuinus seruum pœnæ reputassent Adamum pelliceo amictu id indicante; quia priuilegio illius felicis vitæ expunctus, mortuóque similis, libertatem illam innocentiæ amisit, factúsque est seruus suæ pœnæ: nam pœna inobedientiæ illius erga Deum fuit inobedientia appetitus erga rationem, totáque vis libidinum nostrarum pœna est illius peccati, quibus tamen seruimus; quisque enim seruus fit suæ libidinis, quare meritò dicetur homo, *seruus pœnæ*. Huic existimationi occasionem fecit Tertulliano, & Albino modus vestimenti eorum, qui addicebantur ad metallorum opera, quibus vestes pelliceæ dabantur illi ministerio idoneæ, vt Sanctus Isidorus obseruat, qui genera amictorum narrans inquit: *Melotes quæ etiam pera vocatur, pellis est caprina à collo pendens præcincta, vsque ad lumbos; est enim habitus propriè necessarius ad operis exercitium.* Hieronymus Magius etiam lib. 3. Miscell. cap. 7. vbi plura de pelliceis amictibus, eos fatetur seruis præcipuè fuisse in vsu. Cæterùm nec incommodè ad exilium nostrum in hac lachrymarum valle pelles referri possent: *nam lugentes quoque*, scribit Festus, *diebus luctus in pellibus sunt.* Antiquitus sincerus, & vtilis ferè omnium amictus fuit è pellibus, ideo idem Festus scribit: *Pellem habere Hercules fingitur, vt homines cultus antiqui admoneantur.* Absque dubio frugalitatis commendatio in ipsis tunicis pelliceis commendatur. Non purpurâ, non serico, non panno debebat indui, qui immortalitate nudus è Paradiso exul euasit: ad necessitatem quippe vestitur, non ad luxum.

Lib. 19. orig. c. 24.

Ante istud tamen artificium aliud præcessit, & quidem non mutum, sed prudentissimè loquax, plenum sensu & doctrinâ; Perizomata enim quæ ex arboris foliis sibi fecerunt Adam & Eua, statum quoque eorum pronuntiant, qui gustu & nutritione deliquêre. Egregiè Plotinus edaces dixit fieri plantas, quippe quarum vita nutriri sit, & aliis animalium potentiarum functionibus, sensatione ipsâ obtusâ, inutiles instar plantarum reddantur. Quapropter Adamo peccanti ob nutritionem, foliorum perizomata congruunt. Gymnosophistas scribit Clemens Alexandrinus *Arborum modò foliis vestitos.* Id ipsum accidit Adam, comparatus enim non solùm iumentis, sed truncis, arborum instar foliis amicitur. Sed & deciduam, & citò transeuntem voluptatem folia dictant.

1. Strom.

CAPVT

CAPVT IX.

Vbi primùm Deus Paßionem Filij sui præsignauit.

QVid dicam de primo pronunciatu & signo maximi omnium sacramenti Iesu pro nobis passi? Quàm citò, & quàm aptè id prælocutus Deus in Abel, qui vt Sanctus Aldhelmus ait: *Propter gloriosam innocentiæ palmam & originalis patientiæ titulum spreto fraterni libaminis sacrificio rata & grata diuinis conspectibus holocaustomata primus mortalium offerre promeruit.* In Abelis igitur morte mortem filij Dei legit Paulus hieroglyphicis Dei literis; atque ideo permissa fuit, vt prænuntia filij Dei mortis mirando modo præiret: Egregiè Basilius Seleuciensis in oratione quarta ait: *Primus enim iustus Abelus lethi portas intrat. Abelus secundùm Pauli sententiam, Christi* Heb. 12. *vmbra: sanguinis adspersionem melius loquentem, quàm Abel: conueniens enim erat iusti sanguine resurrectionis columnas adumbrari. Si enim mortis causa est præuaricatio, qui morti materiam non suffecit, vel inter vitâ functos, ex æquitate liber manet. O res inopinatas! in mortis vestibulo resurrectionis tabula legitur. Cur enim non primus mortis portas ingreditur Adamus, quandoquidem à recta naturæ lege deerrans ipse mortem contra naturam acciuit? cur non prius Eua mortis sententia obnunciatur? quos propter natura indicatur. Puluis es, & in puluerem reuerteris. Sed primùm Deus concedit Abelum tolli de medio (concedit, non prodit: non enim iustum Deus morti dedidit, sed in eum inuadentem mortem non defendit) vt aggressoris nequitiam vsu meliore commutet, vt vulnerosum mortis subiciat fundamentum, mortísque ius infirmius euadat. Iustus enim iniustè à morte occupatus iusta causæ dictionem inferno eripit: & primam mortis viam, mortis dissolutionem fore spondet. Hanc enim in semet Christus excipiens hominum causa controuersiam patefacto mortis iniusto dominatu dissoluit. Carnem enim impeccabilem per iniuriam ad se trahens infernus, iustos etiam, quos tenebat, per illam euomuit.* Hactenus Basilius. Et cur non audiendus Rupertus, qui alios Abelis actus contemplatus præstantiores filij Dei relegit virtutes: *Totum,* inquit, *quod fecit Abel, quod pertulit, parabola est, vel figura Domini nostri Iesu Christi. Primò, quod fuit ille pastor ouium, à mysterio non vacat, huius qui dicit: Ego sum pastor bonus, Ego sum pastor ouium. Planè qui hunc pastorem bonum, pastorem magnum despectui habuerunt, præcipuè Annas, & Caiphas, cæterique fures & latrones, qui hunc pastorem ouium occiderunt, omnes omnino cum illo Cain vnum corpus fuerunt. Alia fuêre membra, sed vnum corpus ex eis, & ex omnibus quicumque innocentiam, vel iustitiam persequuntur; & vnus spiritus, vnum caput est eorum Diabolus. Et pro diuersis quidem officiis siue personis, plures erant iuxta parabolam Euangelicam, mali & malè perdendi agricolæ; sed pro vnanimi crudelitatis intentione, totus eorum cœtus vnus erat Cain, & vnus agricola, qui Dominicæ vineæ fructus, non ipsi Domino, sed sibimet male congregabat. Ventum est ad horam legitimi sacrificij, & obtulit iste talis Cain munera Domino de fructibus terræ. Abel autem de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorum. Hora quâ huius Abel sacrificium sacrificio oppositum illius Cain fuit, & illo reprobato, istud complacuit, illo rectè intelligitur vespera Paschæ veteris, quando Iudæis ritu solemni suum pascha manducantibus, hic pastor, idémque verus agnus Dei, sacerdotio suo functus est, accipiens panem & vinum, & benedicens. Accipite, inquit, & bibite ex hoc omnes, hoc est enim corpus meum, quod pro vobis tradetur: hic est calix sanguinis mei, qui pro vobis effundetur. Tunc vtique obtulit Cain munera Domino de fructibus terræ, videlicet inanimatum, & sine fide sacrificium. Mortuum quippe erat sacrificium crudelium. Et si antè quandam habuerat vitam, vel sensum, illud Iudaicum sacrificium, scilicet in eo, quod verum Christi præsignabat, vel præcurrebat sacrificium, attamen ex tunc, & vsque in perpetuum mortuum est, & nihil boni conferre potest, quia sine charitate Dei, magno cum odio filij Dei oblatum est, imò quia tempus figurarum præterijt, & dies veritatis iam lucet. Vnde & bene dictum est, factum est autem post multos dies, &c. Multis enim antea diebus, sacrificium illud celebratum, & non reprobatum fuerat, quod nunc in fine sæculorum reprobatum est. E contra tunc Abel obtulit de primitijs gregis sui, & de adipibus eorum, quia verè sacrificium, quod illa nocte Pontifex noster Iesus Christus instituit, quamuis exteriori specie, panis & vinum sit, in veritate agnus est Dei, primogenitus omnium agnorum, vel ouium, quæ pertinent ad caulas cæli, ad pascua paradisi. Et notandum, quod non dictum sit tantummodo de primogenitis gregis sui, sed additum, & de adipibus eorum. Etenim hoc verum panis, & vini sacrificium, non modò caro & sanguis, sed & spiritus & vita est, quia Verbum verum quod incarnatum est, & vera diuinitas in pane, & vino est. Vnde & verè credimus, & confitemur, quia panis vita æterna est, quia salutis perpetuæ est. Iste adeps in hoc primogenito est arietum*

vel

vel ouium, ſcilicet in carne & ſanguine eius vera diuinitas, & verum Dei Verbum. Vnde & nos ho-
Pſal. 19. *diéque cum Propheta dicimus illi: Memor ſit Dominus omnis ſacrificy tui, & holocauſtum tuum pin-*
gue fiat, vt videlicet, ſicut tunc vbi per ſemetipſum hoc ſacramentum condidit, ita & nunc vbicum-
que idemper Eccleſia manus ipſe conficit, pinguedo ſpiritus, & vita adſit, ne quemquam noſtrum pro-
pter peccata ſua diuina virtutis adeps refugiat, & ipſe macrum ſacrificy corpus ſolummodo dentibus
indignè conterendo, corporis & ſanguinis Domini reus exiſtat. Et reſpexit Dominus (inquit Scriptura)
ad Abel & ad munera eius: Ad Cain verò, & ad munera eius non reſpexit. Palàm cum Prophetico
quoque teſtimonio comprobatum eſt, quia iam non reſpicit Dominus ad iſtum Cain, & ad munera
Pſal. 49. *eius. Dicit enim illi per Pſalmiſtam: Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hir-*
cos. Ac deinceps: Numquid manducabo carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum potabo? Et confe-
ſtim de ſacrificio huius veri Abel, ad quod Deus reſpicit. Immola, inquit, Deo ſacrificium laudis, &
redde Altiſsimo vota tua. Et in Eſaia: Quò mihi multitudinem victimarum veſtrarum, dicit Deus?
Plenus ſum. Holocauſta arietum, & adipem pinguium, & ſanguinem vitulorum, & agnorum, & hir-
corum nolui. Quis quæſiuit hac de manibus veſtris? Et ſubinde: Calendas veſtras, & ſolennitates ve-
ſtras odiuit anima mea, facta ſunt mihi moleſta. Et in cateris Prophetis multa talia. Item cum Prophe
tico quoque teſtimonio palàm eſt, quia ad hunc Abel, & ad munera hæc eius, munera (inquam) panis &
Pſal. 109. *vini Deus reſpicit. Dicit enim de iſto Spiritus ſanctus in Dauid; Iurauit Dominus, & non pœnitebit*
eum, tu es Sacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedech. Hactenus Rupertus. Adeò
artificioſè per res, aut naturales, aut artificiales, aut morales, & prouidentiales nouit
pronuntiare Deus ventura & ſanctas præſtruxit Scripturas.

CAPVT X.

Diuinitus eſt demonſtrata Moyſi ſcriptoria ars, vt ſacram Scripturam literis mandaret; ſicut Beſeleel infuſa fabrilis ars, vt Hieroglyphicas Tabernaculi effigies fabrefaceret.

VTiliſſimus tandem Dei alloquentis ritus, cùm poſtquam ſatis præſtructum fuerat de natura, de moribus, de arte, literis mandare voluit doctrinam ſuam vt ſermone ſcripto, etiam loqueretur, ſine præiudicio tamen rerum: reſumuntur enim in Scriptura verbis, quod rebus prius fuerat proloquutus. Tot autem præceſſerunt apparatus, tot inſtrumenta Scripturæ ſanctæ, quot opera Dei, aut in naturæ architectura nitent, aut in geſtis Patriarcharum prouiſa, aut in artificiis iuſſa fuerunt. Porrò iſtud opinor, totius Scripturæ authorem Deum eſſe mirando quidem modo: nam quemadmodum literarum, ſeu verborum naturalium, hoc eſt, ſignorum, quæ in rebus naturalibus præſculpſit ad maiorum & arcanarum rerum ſignificatum Deus ipſe author fuit: Sic & verborum, ſignorúmque artificialium, hoc eſt, earum rerum arte factarum, quæ myſteriorum poſtea ſcriptorum notæ fuerunt, ipſe Deus extitit inuentor. Similiter & literarum primum authorem puto, quibus ſacra eloquia ſcripta ſunt: nam cùm mundus literis careret, ſcriptoriam artem patefecit ſeruo ſuo Moyſi, vt ſcriberentur libri ſacri: ſicut enim infudit Beſeleel peritiam fabrilis artis vt per artificialia opera præloqueretur Dominus, & myſteria gratiæ & documenta morum: Sic Sancto Moyſi infudit ſcribendi peritiam & admirandum literarum inuentum, quas tunc temporum populus Dei & fortaſſe mundus ignorabat, vt doctrinam ſacram æternitati per ſcripta mandaret. De Beſeleel ſic di-
Exod. 31. citur in trigeſimo primo Exodi capite: *Impleui eum ſpiritu Dei, ſapientiâ & intelligentiâ, & ſcientiâ in omni opere ad excogitandum quidquid fabrefieri poteſt ex auro, & argento, & ære, marmore, & gemmis, & diuerſitate lignarum. Dedique ei ſocium Ooliab filium Achiſamech de tribu Dan & in corde omnis eruditi poſui ſapientiam, vt faciant cuncta, quæ præcepi tibi, tabernaculum fœderis, & arcam teſtimonij, & propitiatorium, quod ſuper eam eſt, & vaſa tabernaculi*, &c. Si hæc Hieroglyphica doctrinæ ſanctæ & ſigna myſteriorum Deus ipſe minutiſſimè præcepit, & deinde peritiam eadem fabrefaciendi diuinitùs donauit, vt metalla, aut marmora rudibus notis dictarent, quod mutis illis, & vt ſic dicam, ignorabilibus pene vocibus ſignificare voluit. Quid mirum ſi vteretur prouidentia ſimili vt admirandam literarum artem, & vtiliſſimam mundo indicaret eximio ſeruo ſuo, quo perſpicuis

Alphabeti

Alphabeti notis doctrinam diuinam traderet. Censeo igirur, & meum sensum congruâ disserratione comprobabo, primam literarum inuentionem & mirandum scriproriæ artis vsum parefactum Moysi, vt diuinam doctrinam scriberet, atque sacram Scripturam primum omnium librorum fuisse: Tunc enim Orbis literarum vsum ignorabat. Hinc meritò libri sacri appellantur *Scriptura*; Siquidem in ipsis Scriptura cœpta est, hoc est, scribendi ars. Longiori hoc exercitatione opus est explorari, & hic præcipuus est instirutæ disceptationis scopus. Priùs igitur quàm solidiori statuam argumento istud assertum, producam quæ aduersùs illud opponi possunt, ne ignarus difficultatum, & inconsultis priscis historiis affirmare aliquid videar. Erit & hoc indicium veritatis constare bene omnia; nam licet plura videantur repugnare inuento literarum tribuendo Moysi; postquam tamen ea ipsa dissoluerimus, & plana fiant, id ipsum adstruent, quod putabantur destruere. Quadruplex potissimùm scopulus est, in quem nostra potest disserratio impingere. Primus, mulrorum librorum memoriam extare ante Moysem conscriprorum. Secundus, multis aliis repertas literas adscribi, quare controuersa adhuc, ne dicam, improbabilis nostra assertio videbitur. Tertius, prædicari Moysem eruditum omni literaturâ Ægyptiorum, quæ sine literarum vsu ad tantam gloriam, qualem vetustissima Ægyptiorum sapientia nacta est, vix credi potest venisse: Demum, quia auctor generis Adam, & nomenclator naturæ idem & litterarum, & multarum artium Doctor creditur; nec enim probabile videtur sapientiss m mortalium, & à Deo edoctum literarum artificium ignorasse. Quidquid ista quatuor roboris claudunt, nunc sigillatim aperiam, vt quò magis ardua videantur, maior ex eorum explanatione probatio eniteat.

CAPVT XI.

Quæ videantur suadere scriptionis vsum ante Moysem, imò ante Diluuium. Et qui libri ante Diluuium?

PRIMVM iaculum ex scriptionis vsu ante Moysem multa monumenta contorquent. Apostolus S. Iudas in Epistola sua Canonica memoriam fecit libri Prophetici Henoc; cuius prædictionem transcribit. Sanctus Augustinus libro decimo quinto de Ciuitate Cap.23.
Dei palàm fatetur: *Scripsisse quidem nonnulla diuina Enoch illum septimum ab Adam negare non possumus*. Eiusdem Henoch scriptorum me- Cap.38.
minit libro decimo octauo. Origenes quoque homiliâ quâdam in Hom. 28.
Numeros scribit, Henoch libros quosdam propheticos posteris reliquisse. Idem in Anacephalæosi librorum de principiis, & lib. quinto contra Celsum citat librum de Cap.14.&
Angelis e cœlo lapsis. Tertullianus lib. de Idololarria, bis citat librum Henoch. Et in 18.
tractatu de h bitu muliebri; Sic occurrit his qui eius authoritati derogant: *Scio scri-* Cap.3.
pturam Enoch, quæ hunc ordinem Angelis dedit, non recipi à quibusdam, quia nec in armarium Iudaicum admittitur. Opinor, non putauerunt illam ante cataclysmum editam, post eum casum Orbis omnium rerum abolitorem, saluam esse potuisse. Si ista ratio est, recordentur pronepotem ipsius Enoch fuisse superstitem cataclysmi Noe, qui vtique domestico nomine, & hereditariâ traditione audierat, & meminerat de proaui sui penès Deum gratia, & de omnibus prædicatis eius: cùm Enoch filio suo Matusalæ nihil aliud mandauerit, quàm vt notitiam eorum posteris suis traderet. Igitur sine dubio potuit Noë in prædicationis delegatione successisse, vel quia & aliàs non tacuisset, tam de Dei conseruatoris sui dispositione, quàm de ipsa domus suæ gloria. Hoc si non tam expeditè haberet, illud quoque assertionem scripturæ illius tueretur: proinde potuit abolefactam eam violentiam cataclysmi, in spiritu rursus reformare quemadmodum & Hierosolymis Babylonicâ expugnatione deletis, omne instrumentum Iudaicæ litteraturæ per Esdram constat restauratum. Sed cùm Enoch eadem scriptura etiam de Domino prædicarit, à nobis quidem nihil omnino reiiciendum est, quod pertinet ad nos. Et legimus omnem Scripturam ædificationi habilem, diuinitus inspirari, à Iudæis postea iam videri propterea reiectam, sicut & cætera ferè quæ Christum sonant. Nec vtique mirum hoc, si scripturas aliquas non receperunt de eo locutas, quem & ipsum coràm loquentem, non erant recepturi. Eò accedit, quod Enoch apud Iudam Apostolum testimonium possidet. Hæc Tertullianus. Quin & ab Irenæo, Iu tino Martyre, Clemente Alexandrino, Athenagora, Methodio

Martyre, Cypriano, Lactantio, Seuero Sulpitio, Proclo, Psello tanti facta est authoritas librorum Henoch, vt inde nonnulla hauserint. Ioannes Annius in Commentariis super Berosum, scribit in quodam Enoch volumine fuisse celebre vaticinium de totius Orbis duplici clade, alterâ per inundationem, alterâ per incendium futurâ.

Hæres.39. Antiquior Henoch Seth fuit, qui etiam septem libros scripsisse dicitur, quemadmodum S. Epiphanius prodidit in Sethianorum refutatione.

CAPVT XII.

Libri qui videntur scripti post Diluuium: sed ante Moysem.

ITAQVE ante diluuium litterarum vsus videtur innotuisse, & nec cum ipsa inundatione mundi naufragatus putetur, Noe qui euasit incolumis scriptionis author creditur. Scribit quippe Berosus libro tertio Antiquitatum monumentum edidisse, in quo totam cataclysmi historiam ad æternam posteritatis memoriam scriptam reliquit. Idem Berosus statim subdit: *Tunc sensißimus omnium Pater Noa iam antea edoctus Theologiam, & sacros ritus, cæpit etiam eos erudire humanam sapientiam. Et quidem multa naturalium rerum secreta mandauit literis, quæ solis Sacerdotibus Scythæ Armeni commendant. Neque enim fas est illis vllis inspicere, aut legere, vel docere, quàm solis Sacerdotibus, & inter Sacerdotes duntaxat, sicut & quos Rituales libros reliquit, ex quibus illis primum Saga nomen fuit inditum, id est, Sacerdos, & Sacrificulus, & Pontifex. Docuit item illos astrorum cursus, & distinxit annum ad cursum Solis, & duodecim menses ad motum Lunæ: quæ se eni a prædicebat illis ab initio quid in anno, & cardinibus eius futurum contingeret. Ob quæ illum existimauerunt diuinæ naturæ esse participem, ac propterea illum Olybama, & Arsa, id est, Cælum & Solem cognominauerunt, & illi plures ciuitates dedicauerunt. Nam & ad hæc tempora Scythæ Armeni vrbes habent Olybama & Arsa, Racha, & eiusmodi. Cùmque iußisset ad regendum Cytim, quam nunc Italiam nominant, desiderium sui reliquit Armenis, ac propterea post mortem illum arbitrati sunt animam cælestium corporum, & illi diuinos honores impenderunt. Et ob id solum hæc duo Regna, Armenum quidem, quia ibi cæpit, Italicum verò, quia ibi finiuit, & docuit, & regnauit, natura tamque, atque diuinorum, quæ eos erudiuit, libros plenißimè illis conscriptos reliquit, illum venerantur, simúlque cognominant Cælum, Solem, Chaos, semen mundi, Patrémque Deorum maiorum, & minorum, Animam mundi mouentem cælos, & mixta, vegetabiliáque, & animalia, & hominem: Deum pacis, iustitiæ, sanctimoniæ, expellentem noxia, & custodientem bona.* Hactenus ibi. Sanctus Clemens Romanus in Recognitionum libris, scribit Cham filium Noë [illegible] scripsisse libros. Cassianus quoque octauâ collatione ait: *Cham filius Noë, qui [illegible] perstition bus istis, & sacrilegiis, ac profanis fuerat artibus institutus, sciens nullum post se posse super his memorialem librum in arcam prorsus inferre, in qua erat vnà cum patre iusto, ac sanctis fratribus ingressurus; scelestas artes, ac profana commenta diuersorum metallorum laminis, quæ [illegible] aquarum corrumpi inundatione non possent, & durissimis insculpsit lapidibus: quæ peracto diluuio, eâdem quâ cela[illegible] necessitate perquirens sacrilegiorum, ac perpetuæ nequitiæ seminarium transmisit in posteros.* [illegible] quoque libro quinto scribit: *An[illegible] & [illegible] Germanos formas, [illegible].* Strabo quoque qui Octauiani tempo[illegible] ter[illegible] Baetica [illegible] affirmasse Hispanos se habuisse literas iam ante sex millia a[illegible] efficiunt duo millia solarium [illegible] ab Octauiano supputes retro duo millia annorum peruenies ad vigesimum annum Nini. Quare consentiunt ferè Berosus, & traditio Strabonis antiquissimum vsum literarum apud Hispanos ante Moysen viguisse. Sed & scriptorem faciunt Hebræi Melchisedech, cui Psalmum centesimum nonum adscribunt; similiter & Abraham scripsisse aliqua produnt, & authorem Psalmi octogesimioctaui affirmant. Sanctus Iob antiquior Moyse fuit, & sui libri scriptor à doctissimis viris appellatur. In eius libri capite octauo Baldad Suhites remittit Sanctum Iob ad pristinos Annales, dum ait: *Interroga generationem pristinam, & diligenter inuestiga Patrum memoriam.* Idem Iob capite decimonono. *Quis mihi tribuat vt scribantur sermones mei? Quis mihi det, vt exarentur in libro stylo ferreo?* Hoc supponit vsum literarum, librorúmque sicut

Margin notes: Lib. 4. (beside "mens Romanus in Recognitionum libris"); [illegible] .21. (beside "& sacrilegiis"); Num. 8. (beside "stinos Annales").

ſicut & id, quod capite trigeſimo primo ait: *Quis mihi tribuat vt deſiderium meum audiat Omnipotens, & librum ſcribat ipſe, qui iudicat?* Et quidem de fide eſt à Moyſe in capite vigeſimoprimo Numerorum citari librum quemdam bellorum Domini: quare ante Moyſem aliqua fuiſſe ſcripta videntur. Og quoque Rex Baſan, cuius in Numeris, & Deuteronomio Moyſes meminit, auctor cuiuſdam libri dicitur, cuius mentio fit apud Sixtum Senenſem, & in Catalogo ſcriptorum illum appingit. Imò teſte Ariſtotele, inter Philoſophiæ apud Phœnices Auctores Og numeratur, quem Otto Heurnus in Chaldaico ſuo ſcribit fuiſſe hunc Regem Baſan, cuius ſacra Biblia toties meminerunt. Tempore quoque Moyſis floruiſſe in Meſopotamia literas affirmare videtur Origenes, dum de Balaam loquens homiliâ decimatertiâ in Numeros, ita ſcribit: *Si à Moyſe prophetiæ Balaam ſacris inſerta ſunt voluminibus; quantò magis deſcripta ſunt ab his, qui habitabant tunc Meſopotamiam; apud quos magnificus habebatur Balaam, quóſque artis eius conſtat fuiſſe diſcipulos? Ex illo denique fertur Magorum genus, & inſtitutio in partibus Orientis vigere: qui deſcripta habentes apud ſe omnia, quæ prophetauerat Balaam, etiam hoc habuerunt ſcriptum, quod Orietur ſtella ex Iacob, & exurget homo ex Iſraël. Hæc ſcripta habebant Magi apud ſemetipſos; Et ideo quando natus eſt Ieſus, agnouerunt ſtellam, & intellexerunt adimpleri prophetiam magis ipſi, quàm populus Iſraël; qui ſanctorum Prophetarum audire verba contempſit. Illi ergo ex his tantum, quæ Balaam ſcripta reliquerat, agnoſcentes adeſſe tempus, venerunt; & requirentes eum, ſtatim adorauerunt.* Hæc ille. Vetuſtiſſimus quoque eſt *Liber teſtamenti*, ſeu teſtamentorum *duodecim Patriarcharum*, quem Rupertus, ſiue Robertus Lincolnienſis Epiſcopus è Græco in Latinū ſtylum tranſcripſit, & cuius meminêre Origenes quintadecima homilia in Ioſue. Et Procopius Gazæus in trigeſimum-octauum caput Geneſeos. Et licet ſe fefellerint cum Procopio, qui illum authori Henoch imputent, cùm Henoch multò antè vixerit quàm duodecim Patriarchæ; & in ipſo libro non ſemel liber Henoch citatur; fuerunt tamen Patriarchæ vetuſtiores Moyſe, atque ibidem citantur ſcripturæ Moyſe antiquiores, vt conſtabit ex teſtamento octauo. *Librum iuſtorum* citatum à Ioſue, non eſt opus commemorare, cùm Moyſes eius author potuerit eſſe. In Magico.

CAPVT XIII.

Monumenta ante Moyſem inſcripta.

SVADENT quoque vſum ſcribendi antiquiorem Moyſe multa monumenta ante ipſum conſcripta, quemadmodum ſepulchrum Beli, multos ante Moyſen annos extincti, de quo narrationem ab Æliano traditam huc tranſcribere lubet ex libro decimotertio variæ hiſtoriæ: Cap. 3. *Xerxes Darij filius, effoſſo vetuſti Beli monumento, vitream vrnam reperit, vbi iacebat in oleo cadauer, non tamen plena fuit vrna, vacuúmque è ſummis labris ferè palmæ ſpatium habuit. Adiacebat vrnæ columna exigua, in qua ſcriptum continebatur, eum qui ſepulchrum aperuiſſet, neque repleuiſſet vrnam, peſſimè habiturum. Quo lecto Xerxes expauit, & oleum celerrimè iuſſit infundi. Non tamen impletum eſt. Quiterum infundi iuſſit: ſed neque ſic implere potuit, donec fruſtratus omni labore infundendi, ceſſaret, clauſóque monumento ſumma cum mæſtitia, diſcederet. Neque verò falſum eum habuerunt, quorum prænuntia ſignificatrix extiterat columna. Nam quinquaginta myriadum exercitu aduerſus Græcos conſcripto, magnam cladem accepit, reuerſúſque turpiſſimâ morte vitam finiuit, noctu in ſtratu à proprio filio peremptus.* Hactenus ille. Semiramis Regina, vt vult Plutarchus, ſiue Nitocris, vt mauult Herodotus (vtraque autem ante Moyſen regnauit) ſepulchrum ſibi erexit cum admirandis monitionibus, de quo hęc habet Herodotus libro primo: *Supra portas vrbis celeberrimas, in loco edito, atque conſpicuo, ſepulchrum ſibi extruxit atque his literis inſcripſit:* SI CVI REGVM BABYLONIS POST ME FVTVRORVM FVERIT PECVNIÆ PENVRIA, APERTO SEPVLCHRO SVMAT QVANTVMCVNQVE LIBVERIT PECVNIÆ, DVMTAXAT INDIGENS, ALITER NE APERIAT. NON ENIM SATIVS FVERIT. *Hoc ſepulchrum tam diu fuit immotum, dum Regnum peruenit ad Darium. Is indignum eſſe ratus, ſe neque vti quippiam his portis (ideo autem non vtebatur, quod ſupra caput ipſius tranſeuntis mortuus ſitus eſſet) neque*

ſumere pecunias repoſitas, & eas ipſum prouocantes, reſerauit monumentum: in qua non quidē pecunias inuenit, ſed literas ita dicentes: NISI PECVNIA ESSES INEXPLEBILIS, ET TVRPIS LVCRI CVPIDVS, HAVD APERVISSES VRNAS DEFVNCTORVM. Xenophon verò in libro de Æquiuocis ait: *Semiramis in columna Nino ita excidit:*

MIHI PATER IVPPITER
BELVS, AVVS SATVRNVS
BABYLONICVS: PROAVVS
CVZ SATVRNVS ÆTHIOPS:
ABAVVS SATVRNVS ÆGYPTIVS:
ATAVVS COELVS
PHOENIX OGIGES.
AB OGIGE AD MEVM AVVM SOL ORBEM
SVVM CIRCVMLVSTRAVIT SEMEL AC TRICIES
ET CENTIES.
AB AVO AD PATREM SEXIES ET QVINQVAGIES.
A PATRE AD ME BIS, ET SEXAGIES.
COLVMNAM, TEMPLVM, STATVAM
IOVI BELO SOCERO
ET MATRI RHEÆ
IN HOC OLYMPO SEMIRAMIS DICAVI.

Ad memorias vetuſtas referenda ſunt quæ Philo libro Biblicarum antiquitatum ſcribit de ædificatoribus turris Babylonicæ, eos ſcilicet dixiſſe adinuicem: *Accipiamus lapides & ſcribamus ſinguli quique nomina noſtra in lapidibus, & incendamus eos igni, & erit quod peruſtum fuerit in luto & latere.* Ex quo videtur vſus literarum ante Moſaicum ſæculum multa per ſæcula præceſſiſſe & viguiſſe. Hercules quoque Libyus ante Moyſen à noſtris Chronicis conſtituitur, atque eius ſucceſſorem Hiſpalim, cum temporibus Iacob, & Eſau incidiſſe. Is Hercules in freto Gaditano columnas erexit cum celebri, vt fertur, & notiſſima inſcriptione, NON PLVS VLTRA.

CAPVT XIV.

Tituli aliqui in ſacris Literis, qui videntur ante Moyſen ſcripti.

SED in ſacris Literis veſtigia aliquorum ſimilium titulorum, & monumentorum inſcriptorum reperiri videntur. In vigeſimo octauo capite Geneſeos dicitur: *Surgens ergo Iacob manè, tulit lapidem, quem ſuppoſuerat capiti ſuo, & erexit in titulum.* Et paulò pòſt ait: *Lapis iſte quem erexi in titulum vocabitur domus Dei, cunctorúmque quæ dederis mihi, decimas offeram tibi.* Hic titulus & votum Iacob videtur illi ſaxeo monumento inſcriptum. Deinde cùm hunc eundem lapidem in altare conſecrauit, prout capite trigeſimo quinto dicitur, nobiles interpretes affirmant inſcriptum à Iacob nomine *Bethel.* Et quidem ſi conſulamus Hebræum textum, id innuit, nam dicit: *Et ædificauit altare & vocauit locum* אֵל בֵּית-אֵל *El Beth-el*, indicat hoc Hebræum nomen quaſi titulum ibi ſcriptum, *El Bethel*, id eſt, *Deus fortis Bethel*, hoc eſt, altare dicatum Deo Bethel, ſiue Deo, qui in Bethel, quaſi domo ſuâ habitat. Eodem capite mortuâ Rachel, dicitur: *Erexitque Iacob titulum ſuper ſepulchrum eius, hic eſt titulus monumenti Rachel vſque in præſentem diem.* Multorum eſt interpretamentum Iacob inſcripſiſſe ibi ſepultam Rachel; imò Adrichomius ſcribit reſtaſſe ad noſtra vſque tempora in illo loco titulum, qui indicaret ſepultam ibi Rachel. Hos titulos aliquam inſcriptionem continuiſſe ex iis Pſalmis colligi poteſt, qui huiuſmodi inſigniuntur, *Inſcriptio tituli*, ſiue *στηλογραφία*, *inſcriptio columnæ.* Abſalom quoque titulum, quem erexit, fertur inſcripſiſſe. Cæterùm communia fuiſſe inter vetuſtos Hebræos ſimilia monumenta, & titulos indicare videtur lex antiqua capite vigeſimo ſexto Leuitici promulgata: *Non facietis vobis idolum, & ſculptile: nec titulos erigetis, nec inſignem lapidem ponetis in terra veſtra, vt adoretis eum.*

CAPVT XV.

Zoroaſtris antiquiſsima oracula ante Moyſem videntur ſcripta.

QVID dicam de Zoroaſtris oraculis, & ſcriptis valde antiquioris Moyſe, vt ex Euſebij, & aliorum Chronicis conſtat: tempore enim Nini vixit Zoroaſtres Bactrianorum Rex ſapientiſſimus, quem multorum librorum ſcriptorem faciunt. Clemens Alexandrinus in libris Stromatum ait: *Pythagoras manifeſtauit Zoroaſtrem Magum illum Perſam. Huius viri libros ſecretos penès ſe eſſe glariantur Prodici Sectatores.* Suidas copioſiùs ſcribit: *Zaroaſtres Perſomedus, ſapientiâ ſuperior Aſtronomis, primus auctor recepti apud illos Magorum nominis. Bellum Troianum anteceſſit annis D circumferuntur eius libri quatuor de natura: de gemmis vnus, prædictionum ex inſpectione ſtellarum libri quinque.* Neque oblitus Plinius capite primo trigeſimi libri: *Magia ſine dubio orta in Perſide à Zoraſtre, vt inter auctares conuenit. Sed vnus hic fuerit, an poſtea & alius, non ſatis conſtat. Eudoxus, qui inter ſapientiæ ſectas clariſsimam vtiliſsimámque eam intelligi voluit, Zoroaſtrem hunc ſex millibus annorum ante Platonis mortem fuiſſe prodidit. Sic & Ariſtoteles. Hermippus qui de tota ea arte diligentiſsimè ſcripſit, & vicies centum millia verſuum à Zoroaſtre condita, indicibus quoque voluminum eius poſitis explanauit; præceptorem, à quo inſtitutum diſceret, tradidit Azonacem, ipſum verò quinque millibus annorum ante Troianum bellum fuiſſe.* Euſebius Cæſarienſis extremo capite libri primi Euangelicæ præparationis citat librum, & ſententiam eius Magi dicens: *Sed Zoroaſtres quoque Magus in libro ſacro, in quo res Perſicas collegit, hæc ad verbum ſcribit: Deus caput accipitris habet: is incorruptibilium primus eſt, ſempiternus, ingenitus, expers partium, ſibi ipſi ſimillimus, bonorum omnium auriga, munera non expectans, optimus, prudentiſsimus, pater iuris, ſine doctrina iuſtitiam perdoctus, naturâ perfectus, ſapiens, ſacræ naturæ vnicus inuentor.* Extant hactenus Oracula Magica Zoroaſtris, cum ſcholiis Phletonis, & Pſelli.

CAPVT XVI.

Magi videntur vſi literis ante Moyſem.

Agitur de Teraphim*, & columnis, lapidibúſque tempore Ioſue ſcriptis, & epiſtola Perſarum ad Ioſue.*

ADIICERE poſſumus, poſtquam Archimagi Zoroaſtris res tetigerimus, priſcis Magis ante Moyſem literarum vſum innotuiſſe. Laban magicâ aliquâ augurandi cupidine tinctus, gnarus ſcriptionis videtur in vſu idolorum, ſiue Teraphim, quæ idola Rachel furata eſt. Modum feralem quo illa fiebant ex capitulis Rabbi Eleazaris attulit Elias in Thisbi dicens: *Mactabant hominem primogenitum, cuius caput torquendo præſcindebant. Caput verò abſciſſum ſale, & aromatibus condiebant, ſcribebántque ſuper laminam auream, nomen ſpiritus immundi, quæ ſuppoſita capiti eius, ponebant illud in pariete, incendentes coràm & candelas, & adorantes coram eo. Atque cum iſtiuſmodi locutus eſt Laban.* Penè eadem prodidit Paraphraſtes Pſeudo-Ben Vzielis. Vſum quoque eorumdem idolorum, ſeu Teraphim cum ſcriptione aliqua notauit S. Hieronymus explicans illud Ezechielis capite vigeſimo primo, verſ. 21. *Commiſcens ſagittas interrogauit idola*; nam in Hebræo pro idolis eſt *Teraphim*, in quæ verba S. Hieronymus ſcribit: *Stabit in ipſo compito, & ritu gentis ſuæ, oraculum conſulet, vt mittat ſagittas in pharetram, & commiſceat eas inſcriptas, ſiue ſignatas nominibus ſingulorum, vt videat cuius ſagitta exeat, & quam prius ciuitatem debeat expugnare.* Hæc Hieronymus.

Inter Phœnices etiam Magus Og creditur ex teſtimonio Ariſtotelis, cuius vt diximus, liber olim ferebatur. Hoc videtur confirmare vſum literarum apud eas gentes antiquiſſimum, iuxta id quod ſcribit Procopius in Vandalicis libro ſecundo de columnis Phœnicum, cùm magna Phœnicum vis bello ſacro profligata ab

Iſraëlitis maritimas Africæ Regiones occupaſſet, binas columnas erexit in Tingitana, Phœnicio eiuſdem ſæculi ſermone inſcriptas, verbis ſic Græcè ſonantibus:

ΗΜΕΙΣ. ΕΣΜΕΝ. ΟΙ. ΦΥΓΟΝΤΕΣ.
ΑΠΟ. ΠΡΟΣΩΠΟΥ. ΙΗΣΟΥ.
ΤΟΥ. ΛΗΣΤΟΥ. ΥΙΟΥ. ΝΑΥΗ.

Hoc eſt, *Nos fugimus à facie Ioſue latronis filij Nau.* Cùm igitur non habuerint tempus, vt literæ ſibi communicarentur ab Iſraëlitis hoſtibus ſuis immani bello territi, & occupati, videntur anteà literas poſſediſſe. Extat quippe in libri Ioſue decimoquinto capite magnum monumentum literarum, pro earum antiquiſſimo apud Chananæos vſu ante Moyſem: nam de Caleb dicitur: *Venit ad habitatores Dabir, quæ prius vocabatur Cariathſepher, id eſt, ciuitas literarum.* Cùm igitur Ioſue, imò Moyſis temporibus *Dabir* vocaretur, quæ pridem ciuitas literarum, antea multò notitia literarum ibi floruit, & adeò vetuſtè, vt in deſuetudinem primum abierit nomen vſurpatum. Accidit his temporibus fuiſſe, vt narrant aliqui, vſum literarum Armeniis, Perſis, & Medis, quorum Reges ſcripſerunt Epiſtolam ad Ioſue, in qua pariter *Latronis* epithetum ſanctiſſimo Duci tribuunt. Hiſtoriam narrant Rabbi Abraham Zachut in libro Inchaſim, & Rabbi Godolias in ſua catena, & eſt huiuſmodi: *Dixit Samuel Scholem: Inueni, & vidi in libro Chronicorum Cuthæorum, ſeu Samaritanorum narrationem, quam in quodam Iudæorum Midras, ſeu explicatione viderunt ipſi. Ea eſt eiuſmodi: Cùm ſubegiſſet Iſraëlis terram Ioſue, & vnum ac triginta Reges occidiſſet, accidit, vt ex iſtis vni cuidam Regi eſſet filius Rex minoris Armeniæ, qui Schobach nominabatur. Et hic ſcitis, Regéſque Perſarum, ac Medorum congregauit, numero 45. Acceperunt autem hi ſecum Iapheth gigantem, ſeu robuſtiſſimum illum, qui contra multos haſtam ſolitus erat vibrare: ſimúlque arenæ, quæ eſt in littore maris, inſtar, exercitum collegerunt, & epiſtolam ad Ioſue miſerunt: Eius hoc exemplum eſt: Ab eximia, & fortunata congregatione Perſarum, ac Medorum Reges tibi, ô Ioſue, fili Nun, ſalutem. Tu lupus es veſpertinus. Cognouimus quæ in propinquos noſtros feciſti, quos in palatiorum noſtrorum vaſtationibus mactaſti, & nulli pepercisti, à puero ad ſenem: Patres occidiſti gladio, omnéſque famoſas eorum vrbes. Et idcirco audi hoc, & cognoſce, nos ab hoc die ad triceſimum ad te peruenturos, obtenturos etiam te in hæreditatis tuæ finibus, in monte Ephraim. Sumus nos quadragintaquinque Reges fortes: & noſtrum cuilibet ſexaginta millia fortium, qui ad iacula, & armis inſtructi omnes, tenentes gladium, reique periti bellicæ. In auxilio etiam noſtro eſt Iapheth gigas, (cuius antea meminimus.) Eapropter paratus eſto: paráque tibi arma: & ne dicas, faciam poſtea, quia contra te venimus citò, citò. Tradiderunt autem illi haſce literas nuncio cuidam prudenti ac ſapienti, qui abijt, & inuenit Ioſue ſedentem in ſolio ſuo Regio; circa ipſum verò totum ſtantem populum. Et iuſſit Ioſue ſuum in conſpectum illum adduci nuncium: ad quem tamen non attendit, quoad diiudicandis Iſraëlitarum negotiis finem impoſuiſſet. Tum verò ſcriptum illud è nuncij manu accepit, ipſúmque in Dei domo legit in ieiunio, fletu, ac planctu, & ſua in domo reſeruauit, donec feſtus Pentecoſtes dies, qui tunc erat proximus, præteriſſet. Noluit enim eo tempore moleſtiæ populo quidquam creare: ſed vt dicebam, illas apud ſe literas interea cuſtodiuit: & cùm Pentecoſtes elapſum fuit feſtum, vniuerſi cœtum coëgit populi: eóque audiente, literas illas perlegit, & dixit: Ecce quot pugnas pugnaui ego hactenus? & quot deuici Reges? nihil tamen ij me conturbarunt. Nunc tamen iſto in caſu pauor me ac tremor inuadit. Ea cùm audiſſent viri illi, & dolore affecti eſſent, vacillarunt omnium renes, colliſa ſunt aliis alia genua: deciderunt in terram capite, & Ioſue dixerunt: Quemadmodum Moyſem audiuimus: ſic & te audiemus. O Princeps, volumen accipe, digitum mitte, & ſcribe eo modo, ac ſtylo, quo ſolent homines iiſque, qui oderunt nos, reſponde, improbis nimirum, contumacibúſque verbis, quæ dura, ſeu velut abſinthium amara ſunt. Reſpondit iis Ioſue: Conſiſtite, & curabo audiatis literarum, quas ad illos concinnaui, formulam: & ſi vobis recta videtur, mittam illis. Et dixit omnis populus: Aperi os tuum, & illuſtria fiant verba tua. Tum legit, ac dixit:*

In nomine Dei Israel, *qui fortes ſuperbos infirmat, impios contumaces morte afficit, peccatores nocentes conſociatos diſſipat, diſſipatos iuſtos & ſanctos conſociat, ipſe Deus Deorum, & Dominus Dominorum, Deus Abraham, Iſaac, & Iacob: Dominus vir pugnator. A me Ioſue ſermo Dei, & ab Eccleſia ſancta, electa, & beato cœtu Iſraëlis, filiorum Abrahæ, Iſaac, & Iacob, populo nocenti, cœtui exitiali eorum, qui colunt ſimulachra, & adorant varia, ſalus nulla: Dixit Deus: Scitote quia malè feciſtis, quia excitaſtis leonem dormientem, & exſuſcitaſtis leonem. Nam cruentabitur, ſeu rubefiet ad dandum gladium in manum eorum. Ego, ego euigilaui in initio ad referen-*

dam

dam in caput vestrum mercedem vestram. Et quid vobis vt veniatis in locum sanctum? & venietis vos, atque terram nostram contaminabitis? Parate vos ipsos, & ne egrediamini è loco vestro, quia vna dierum hebdomadæ veniam ego ad vos, & interimam fortes, & peribit à vobis fuga. Ecce vos gloriamini, vos esse Reges 45. & cum vestrûm quolibet sexaginta esse millia fortium. At non glo-riabor ego nobiscum esse Reges terræ, sed Angelos Excelsi, quorum vnus Sodomam euertit, & Gomorrham; vnus diluuium induxit; vnus terram diuisit in 70. *Populos, & populus, qui mecum est,* 600000. *fortium robore, iique transierunt mare, atque aridam: & ante ipsos præiuit Deus noctu & interdiu in columna nubis, & columna ignis, ex iisque electi duodecies mille interemerunt quinque Reges Madian, & Baalam filium Behor occiderunt, omnésque masculos: & non factus ex iis reliquus quisquam. Sacerdos autem quidam, cuius nomen Phinees, cùm sonoras in manu tubas habet, iisque clangit, confestim hostes nostros omnes cogit ruere. Annon audistis de Pharaone, omnîque ipsius multitudine? infixi sunt in mare, & nos velut in arida transiimus. An vobis non nunciatum quid Amalecho, eiúsque populo fecerimus? An non vidistis, quæ Seoni, & Hogo duobus Amorrhæorum Regibus intulerimus? Et si vobiscum est Iapheth ille robustus, nobiscum est robustorum robustissimus Excelsus super omnem excelsum. Et audierunt filij Israël verba hæc, & steterunt in statione sua: dimisitque Iosue nuncium illum in terram suam. Is verò venit ad eos, à quibus missus fuerat, iisque retulit, quod viderat: Populi scilicet ordinem & descriptionem staturæ Iosuæ, quæ fuit cubitorum quinque: & quemadmodum is indutus hyacintho, & purpurâ, haberet in capite coronam Regiam, in qua Dei nomen inscriptum esset. Ista illi cùm audissent, ceciderunt in terram, & dixerunt: Quid est hoc, quod fecimus nos? Circumdedimus nobis ipsis omne malum hoc.* Hactenus illi. Postea tradunt victoriam obtentam à Iosue de illis Regibus. Plus roboris habet, quod *Seder-Holam* capite vndecimo refert de iis duodecim lapidibus, qui iussu Iosue, è Iordane extracti, in monimentum positi sunt. *Vbi autem*, inquit, *eos compegisset calce supernè, inscripserunt legem septem linguis.* Ecce quàm propagata tunc temporis scriptoria ars ad diuersas, & peregrinas gentes.

CAPVT XVII.

Aliquæ Sibyllinæ Prophetiæ Moysem præcessisse dicuntur.

MVLTA quoque Sibyllina Oracula ante Mosaica tempora literis mandata, ipsæ Siybllarum prophetiæ notant, nam de Iosue, & ipso Moyse vaticinantur, imò de rebus quæ Moysem præcesserunt. Quædam sic canit:

——— τότ' ἔσεται ἤματ' ἐκείνῳ
Ἰουδαίων μακάρων θεῖον γένος οὐρανίων,
Οἳ περιναιετάουσι θεοῦ πόλιν ἐν μεσογαίοις,
Ἄχρι δὲ καὶ Ἰόππης τεῖχος μέγα κυκλώσαντες,
Ὑψόσ' ἀείρονται ἄχρι καὶ νεφέων ἐρεβεννῶν.
Οὐκέτι συρίξει σάλπιγξ πολεμόκτονον ἦχον
Οὐδ' ἐπιμαινομένας παλάμαις ἐχθρῶν ἀπολοῦνται.
Ἀλλὰ στήσουσί τε κακῶν αἰῶνι τρόπαια.
Εἷς δέ τις ἔσται αὖθις ἀπ' αἰθέρος ἔξοχος ἀνήρ,
Οὗ παλάμας ἥπλωσεν ἐπὶ ξύλου πολυκάρπου
Ἑβραίων ὁ ἄριστος, ὃς ἠέλιόν ποτε στῆσεν,
Φωνήσας ῥήσει τε καλῇ καὶ χείλεσιν ἁγνοῖς.

——— Tunc illo tempore viuet
Iudæûm diuum genus, & celeste beatum,
Qui terræ medius habitabunt finibus vrbem
Diuinam, & magnis ambibunt mœnibus vsque
Ad Ioppen, celsas tangentes culmine nubes.
Non iam terribili sonitu tuba bella ciebit,
Non hostes manibus furiosis interimentur.
Sed statuent mundo præclara trophæa malorum.
Existétque olim quidam vir ab æthere præstans,
Cuius frugiferâ distendit in arbore palmas
Optimus Hebræus, lsenit cui sistere Solem,
Clamando pulchris verbis, castisque labellis.

Libro

Libro tertio ſic de ipſo Moyſe præcinitur:

Ηνίκα δ' Αἰγύπτιον λείψῃ, καὶ τερπνὸν ὁδεύοι
Λαὸς δωδεκάφυλος ἐν ἡγεμόσιν θεοπέμπτοις;
Εν στύλῳ πυρινῇ τὸ νυκτερινὸν διαβαδίοντες,
Καὶ στύλῳ νεφέλης πᾶν ἠὼς ἦμαρ ὁδεύων
Τούτῳ δ' ἡγητῆρα καταστήσει μέγαν ἄνδρα
Μωσῆν, ὃν παρ' ἕλους βασίλισσ' εὑροῦσ' ἐκόμιζε,
Θρεψαμένη δ' υἱόν τ' ἐκαλέσσατο.

Cum verò Ægyptum linquet, deſertáque vadet
Per loca bis ſenâ populus de prole creatus
Sub ducibus miſsis diuinitus, inque columna
Ignita per iter noctis gradietur opaca,
Per totúmque diem nebulæ praeunte columna,
Huic populo ductor dabitur vix magnus ab illo
Moſes, quem inuentum propter Regina paludem
Suſtulit, & nati nutritum nomine dixit.

Quid? quædam Sibylla libro primo clariſſimè fatetur ſe fuiſſe de familia Noë: nam vbi deſcribit egredientem Noë ab arca, ſic canit:

Ὣς ἔφατ' ἀμβροσίη φωνῇ. Νῶε δ' ὡς ἀπὸ κοίτης
Ἧς ἀποθαρσήσας ἐπὶ γῆς, υἱοὶ ἠ σὺν αὐτῷ,
Ηδὲ δάμαρ, νύμφαι τε, καὶ ἑρπετά, καὶ πετεηνά,
Τετραπόδων θηρῶν τε γένη, καὶ τ' ἄλλ' ἅμα πάντα
Οἴκου ξυλίνου ἐξήεσαν εἰς ἕνα χῶρον.
Καὶ τότε δή τοι Νῶε δικαιότατος ἀνθρώπων
Ὄγδοος ἐξῆλθεν, δὶς εἴκοσι καὶ μίαν ἠῶ
Πληρώσας ὑδάτεσσι, θεοῦ μεγάλου διὰ βουλάς.
Ενθ' αὖθις βιότοιο νέη ἀνέτειλε γενέθλη,
Χρυσείη πρώτη, ἥτις πέλετ' ἕκτη, ἀρίστη
Εξ οὗ πρωτόπλαστος ἀνὴρ γένετ'. οὔνομα δ' αὐτῇ
Οὐρανίη, ὅτι πάντα θεῷ μεμελημένη ἔσται.
Ω γενεῆς ἕκτης πρώτης γένος, ὦ μέγα χάρμα,
Ης ἔλαχον μετόπισθ' ὅτε ἔκφυγον αἰπὺν ὄλεθρον,
Πολλὰ κλυδωνισθεῖσ' ἅμ' ἐμῷ πόσει, ἠδὲ δαέρεσσιν,
Η δ' ἑκυρῷ θ' ἑκυρῇ, ὁμονύμφοισίν τε παθοῦσα.

Ille ſuo nihil addubitans exire cubili,
Ingreditur terram: necnon natique, nurúſque,
Et coniux, necnon ſerpentes, atque volucres,
Quadrupedum, pecudúmque genus, tum cætera cuncta,
Egreſſi pariter liquerunt lignea tecta.
Noë igitur cunctos homines, iuſtiſsimus inter,
Exijt octauus, vicenos cùm bis, & vnum
Compleſſet Soles (Deus ipſe volebat) in vndis.
Hinc noua progenies, hinc ætas aurea prima
Exorta eſt hominum, quæ venit in ordine ſexta,
Optima poſt homines natos, & nomine fertur
Cæleſtis, quod eam cura Deus vnus habebit.
O æui ſexti ſtirps prima, ô gaudia magna,
Quod ſortita fui, poſtquam diſcrimina mortis
Effugi, iactata meo cum coniuge multum,
Necnon cum leuiris gloſſes, ſoceróque, ſocrúque.

CAPVT XVIII.

Ex narratione Io ſeu Iſidis, & ex mutatione nominis Abrahæ & Saræ literarum antiquitas ante Moyſem poſſet adſtrui.

PRÆTEREA, Sibylla, quæ libro quinto loquitur, Iſis ſoror fertur; Iſis autem anteceſſit Moyſem multos annos, quippe Euſebius in Chronico Inachum, Regem, qui genuit Iſidem, ſiue Io, regnaſſe ſcribit circa annum mundi 3340. quo tempore

tempore Isaac filius Abrahæ viuebat; Moysen autem constituit circa annum mundi 3610. Quid iam opus est Mysticam Theologiam gentium attingere, in qua etiam vetustissima literarum vestigia reperiemus. Ouidius libro Metamorphoseon primo scribit Inachum agnouisse filiam Io, quæ postea Isis dicta fuit, ex literis quas bouino pede impresserat terræ.

Littera pro verbis quam pes in puluere duxit
Corporis indicium mutati triste peregit.

Inachum autem, non solum Eusebius, vt dixi, sed sanctus Augustinus valde antiquiorem Moyse faciunt. Clarissimè id confirmat Philippus Abbas libro de silentio Clericorum capite quadragesimo sexto, vbi ipsam Isidem, siue Io literarum inuentricem fusè pronunciat. Nec proinde pigebit eius sententiam exhibere, sic ait: *Ante quidem quàm in Ægypto Moyses nasceretur, cùm Isaac in terra Chanaan geminorum Iacob, & Esau iam pater haberetur. Argiuis, id est, Græcis primus Rex Inachus præfuisse, & post ipsum Phoroneus filius eius legitur imperium tenuisse. Filia verò eius Io, quæ alio nomine Isis est appellata, illustris quidem genere, sed ingenio plurimùm illustrata, egressa fines Græciæ in Ægyptum deuenit, ibique latè, & iustè imperans, primùm literas adinuenit. Visum est enim illi, quod non solùm elegans, sed & necessarium haberetur, vt alter alteri nonnunquam in silentio loqueretur, & remotè abinuicem cùm verba mutua non audirent, secreta voluntatum mediantibus literis aperirent. Quod quia Ægyptiis non mediocriter fuit gratum, præsertim cum id muneris nullus adhuc, vel rari scirent gentibus esse datum, eandem Io, vel Isidem & mortuam, prout decuit, doluerunt, & post mortem velut deam errore deuio coluerunt. Tanti siquidem beneficij esse non immemores voluerunt; & ideò templum illi deuotione miserâ construxerunt, in quo & ad repræsentandam illius memoriam, voluerunt simulachrum adhibere, cui suas decreuerunt preces, & hostias exhibere. Hoc autem simulachrum sic prudenti sunt consilio fabricati, vt ori suo digitum superponere videatur, per hoc innuens, quoniam ipsa Io, & loquendi superfluum deuitasset, & magistra discipulos ad silentium inuitasset: ob hoc enim credita est literas inuenisse, & eos quibus præerat artem literariam docuisse, vt cùm vellet quis, vel occulta præsentia manifestiùs indicare, vel ad memoriam quæuis præterita reuocare, non semper cogeretur verborum strepitum adhibere, sed tacente linguâ posset literis elegantiùs id explere. Denique nouerat prudens Regina quod indecentius nil habetur, quàm si rupto silendi repagulo mulier verbosetur, & ea iudicio prudentium argui promeretur, quæ maximè prudentibus viris audiri frequentiùs non meretur. Vnde Apostolus ad Corinthios: Mulieres (inquit) in Ecclesiis taceant; non enim permittitur eis loqui; turpe est enim mulierem loqui in Ecclesia. Et ad Timotheum: Mulier, ait, in silentio discat. Salomon etiam, cùm in Prouerbiis ducit in medium mulierem impudicam, & incauto iuueni dolis, & blanditiis inimicam, de hoc inter cætera illam arguere comperitur, quod silentio non adstricta, sed garrula, & quietis impatiens inuenitur. Ecce, ait, occurrit illi mulier ornatu meretricio, garrula, & vaga, quietis impatiens. Quia ergo regina cùm inter plurimos versaretur, incongruum tamen duxit si inter eos loqui frequentius audiretur, pulchrè silentio studuit diligentiam adhibere, & occurrentia quæuis negotia non tam verbis quàm literis adimplere, vt patenter ostenderet non se loquaci procaciâ turpiter infrunitam, sed modestè, & grauiter, honestè & grauiter eruditam. Cuius prudentia, vt ad memoriam reuocetur, & ad silendi modestiam quisque intuens inuitetur, simulachrum illius, quod verbo quidem huiusmodi mandatum non imponit, vt id tamen significet, ori digitum superponit.*

Subiicit deinde sequenti capite: *Vel fortè illud simulachrum ori suo digitum non superponere, sed apponere perhibetur, vt per id non silentium, sed locutio figuretur, vt scilicet quemadmodum digiti superpositio inuenitur locutionem reprimere, sic eam appositio figuraliter sciatur exprimere: Quia enim Io cùm aut videri loquax, aut garrula modestè recusaret, aut voluntatem suam remotis quibuslibet nuntiare verecundiùs affectaret, nouum quoddam loquendi genus dicitur inuenisse quod constat Ægyptiis non mediocriter placuisse; hoc in eius simulachro iidem Ægyptij signauerunt, cuius ori digitum non superponere, sed apponere voluerunt. Per os quippe conuenienter locutio figuratur, oris instrumento locutionem propriè fieri non negatur, & ipsa literarum exaratio quædam esse locutio perhibetur, quamuis non ori, sed manui exarandi officium assignetur. Cùm ergo statua Isidis suum digitum ad os ponit, quibusque intuentibus fortè, vt prædictum est, silentium non imponit, sed hoc indicio ad memoriam vult redire, quod Regina prudens Io quoddam loquendi genus studuit inuenire. Quod inuentum rudes Ægyptios erudiuit, & à propriis ignorantiæ maculis expediuit, dum huius beneficio plurimùm excitati, quorumdam altitudinem secretorum subtiliùs, & diligentiùs sunt scrutati. Adepti enim literarum honestam, & necessariam notionem, accinguntur præcipuè ad inuestigandam siderum rationem. Et quod inde subtili diligentiâ, & diligenti experientiâ priores perceperunt, vt ad cæteros eadem sententia largiùs deueniret, literis mandauerunt. sic amore sciendi, & studio legendi profectum capientes processu temporis fiunt Ægyptij sapientes, & præ cæteris nationibus quodammodo in cælestia*

ſe extendunt, dum ſtellarum & curſus & ſtatinas, & domicilia deprehendunt.

Adiici poſſet, quod nonnulli conſtruunt, Iſidem nupſiſſe Oſiridi parenti Anubis, qui etiam literis commendatur nec inferior æuo Moyſe fertur. Neque opus eſt iuuari ex tranſmutatu Hyacinthi in florem, pro quo deplorantem Phœbum ſic Ouidius deſcribit Metamorph. lib. 10.

Ipſe ſuos gemitus foliis inſcribit & Hya
Flos habet inſcriptum, funeſtáque littera ducta eſt.

At verò cum verecundia hæc debent allegari, ne feriæ diſquiſitioni derogent intermixtæ mythologiæ. Quapropter ſeriora & ſacratiora nunc appendemus, vt explicemus quæ diximus.

Ex mutatis & additis à Deo literis in nominibus Abraham & Saræ peritia literarũ ante Moyſen poſſet cõfulciri, quoniam arcanum videtur latêre in hac permutatione nominum quod ſancto Patriarchæ Abrahæ non ſatis ſignificaretur, ſi literarum vſum non haberet. Myſterium autem hoc ex literis conſtare, ſic ex ſancto Hieronymo adſtruitur, qui ait: *Dicunt Hebrai, quod ex nomine ſuo Deus, quod apud illos tetragrammaton eſt,* ה *he literam Abraha, & Sara addiderit. Dicebatur enim primum* אַבְרָם *Abram, quod interpretatur Pater excelſus, & poſtea vocatus eſt* אַבְרָהָם*, Abraham, quod transfertur Pater multarum, nam quod ſequitur, gentium, non habetur in nomine, ſed ſubauditur. Nec mirandum, quare cùm apud Gracos & nos, a litera videatur addita, nos* ה *literam Hebraam additam dixerimus. Idioma enim lingua illius eſt, per* ה *he quidem ſcribere, ſed per a, legere; ſicut è contrario, a literam ſapè per e pronunciant.* Hæc ille. Expreſſius Lippomanus dixit, quia eſſet cacophonia, *m* nominis *Abram* demitur, fitque *Abraham* ex *Abra*, & *ham*. Ante ergo promiſſionem Iſaac, nomen illius erat *Abram*, pater excelſus, poſtea autem paternitatis illius celſitudo ornatur interpoſitione ה literæ, quæ inter ſacratiores literas, quibus nomina Dei ſcribuntur, principalis eſt. & bis ſcripta in nomine illo ineffabili, quæ & ſemel adſcripta nomini Abrahæ, & ſecundò adſcripta Saræ, indicat prærogatiuam quamdam maximam datam vtriſque, generandi Deum aliquando de ſemine ſuo in Chriſto naſciturо de Beatiſſima Dei genitrice Maria, quæ vera fuit filia Abrahæ, & Saræ; vel oſtendant Iudæi ſacratiorem cauſam mutatorum nominum per duplex *he*. Quin & quartus locus literæ in nomine *Abraham*, ſignificare poterit quartum millenarium, in quo natus Deus de ſemine Abrahæ ſecundùm Hebræorum ſupputationem. *Mem* verò clauſum *he* ſequens, interminabile Chriſti regnum, & gloriam Abrahæ notare poteſt, ſicut & Iſaiæ 9. Hæc ille.

Quòd ſi conſideremus literas, vt numerorum notas, earum etiam ratio habita videtur R. Salomoni Iarki in caput decimum ſeptimum Geneſis, vbi ſcribit Deum adieciſſe literam ה *he*, nomini Abrahæ, vt literæ nominis ipſius אברהם, humanis æquarentur membris, antequam cum ipſo fœdus iniret. Statim enim poſt impoſitionem amplioris nominis iubet ipſum circumcidi. Eæ literæ conficiunt numerum 248. & totidem humana membra numerantur; vt hoc pacto Dominus totius hominis, omniúmque humanorum membrorum Deus ſignificaretur, eáque Abrahamo largitus, nec rigidum eſſe vnius dumtaxat membri præciſionem exigere is qui omnium auctor & Dominus eſt & largitor. Præter myſterium placet adiicere, quod Sanctus Chryſoſtomus conſiderauit in hac nominis mutatione Homiliâ 2. de verbis Iſaiæ hęc habet: *Abraham priùs dictus eſt Abram, quod ſonat tranſitorem, poſt hac verò nomine commutato dictus Abraham pater factus omnium gentium, & vnicum elementum adiectum tantum principatum vindicauit Iuſtos. Quemadmodum enim reges præfectis ſuis aureas porrigunt tabellas principatus ſignum; ſic & Deus iuſto illi honoris ſignum dedit literam.*

CAPVT XIX.

Narrantur multi literarum inuentores.

VENIAMVS ad eos, qui de literarum inuento celebrantur apud diuerſas gentes. Diodorus Siculus ſcribit libro primo, Mercurium fuiſſe apud Ægyptios literarum inuentorem; idipſum confirmauit Gellius & Cicero libro de Natura Deorum, & Tertullianus non ſemel; Plato autem in Phædro inuentum literarum tribuit cuidam nomine *Theot*, tempore Regis Tami, alij

ex

ex testimonio Anticlidis eas inuenisse quemdam nomine Menona affirmant: alij à Syris repertas. Plinius libro septimo naturalis historiæ, Assyriorum inuentum scripturam credit. Lucanus Phœnices ob literas repertas sic laudat:

Phœnices primi, famæ si credimus, ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris.

Et nihil notius Græcas literas Phœniceas propterea appellari. Plinius libro quinto ait. (cap. 1.) Ipsa gens Phœnicum, cùm in gloria magna literarum inuentionis. Aristophanes, & Æschylus Prometheum literarum compositionem inuenisse canunt. Atqui Diodorus libro tertio ab Æthiopibus in Ægyptios literas manasse prodit. Rursus tamen libro quinto Musarum inuentum scribit. Cadmus à multis celebratus ob ingeniosæ scribendi artis inuentum Plinius libro septimo testatur: *Vtque in Græciam intulisse è Phœnice Cadmum.* Idem ait: *In Latium eas attulerunt Pelasgi.* Idipsum Solinus affirmat. Alij malunt Nicostratam Euandri Arcadis matrem Latinis primùm dedisse. Dionysius in primo ait, ipsos Arcades primos attulisse in Italiam, qui post Pelasgos venerãt. Liuius Euandrum auctorem vocat, ita libro primo scribens: *Euander tum ea profugus ex Peloponneso, authoritate magis quàm imperio regebat loca, venerabilis vir miraculo literarum, rei nouæ inter rudes artium homines.* Idem iudicauit Tacitus qui prodidit Aborigenes ab Euandro Arcade didicisse literas. Philo Iudæus Abrahamum facit literarum repertorem. Cornelius Tacitus libro Augustæ historiæ secundo, author est, Demaratum Corinthium. Hetruscos primùm eas docuisse; Phrygias tamen literas Herculi debitas testatur Cicero de natura Deorum, vbi ait: Alter Hercules traditur Nilo natus Ægyptius, quem aiunt Phrygias literas conscripsisse. Sunt qui authores literarum celebrent Palamedem, Sionidem Melicum, siue teste Aristotele, Epicharmum; alij Danaum; alij Cecropem; alij Linum; alij Sputium Caruilium; alij Anubim; alij Parcas. Isis quoque apud Ægyptios de inuentu literarum formam meruit. Apud Assyrios Rhadamantus; apud Phrygios Hercules; apud Chaldæos Abraham; apud Getas VVilphila, siue Gulfila, quorum meminit vetustus Codex Bibliothecæ Septimianæ à Crinito, Gyraldo, & Heurno in suo Chaldaico laudatus. Saturnus quoque apud Latinos literarum inuentor creditus à Sancto Cyriano scribitur. Annius Vetulonius in libellum Xenoph. capite de æquiuocatione scribit: *Quod circa initium Nini fuerint literæ, atque leges, non solùm Hispanis, verùm etiam Gallis, & Germanis author est Berosus.* (Tract. 4. de idol. vanir.) Et iterùm: *Iberi igitur, Samothes, & Tiascones patres literarum inueniuntur, vt Aristoteles in Magico, & Zenon verè asserunt; & non Græci, vt Ephorus mendax.* Cur in tanta authorum varietate contemptis tot testimoniis suspicioni nostræ fides danda est?

CAPVT XX.

Omni sapientia Ægyptiorum eruditus Moyses literas videtur potius didicisse, quàm docuisse.

ACCEDAMVS ad eruditionem Ægyptiorum, quorum sapientiâ imbutus Moyses à S. Stephano in Apostolorum Actis prædicatur. Quæ autem eruditio sine literis? Ægyptij, vt Diodorus libro primo scribit, excelluerunt, maximè Geometriâ, & Arithmeticâ, cuius notæ literæ apud ipsos erant, sicut apud plerasque gentes. Nam Arithmeticorum Barbaricæ notæ, quibus hodie vtimur ante annos trecentos dumtaxat in Europam penetrarunt. Ab Arabibus Hispani primùm eas acceperunt, à Mauris, & ab Hispanis omnes Latini. Sed & Diodorus libro primo loquutus de eruditione, institutionéque puerorum, apud vetustissimos Ægyptios literarum discendarum meminit. *Sacerdotes*, inquit, *duo literarum genera, tum quas sacras vocant, tum quæ communiorem habent disciplinam pueros docent, in Geometria, & Arithmeticæ studiis prolixius eos exercent.* Appositè Clemens Alexandrinus in primo Stromatum, dum de Ægyptiorum eruditione, & Moysis institutione loquitur, literarum meminit. *Arithmeticam*, inquit, *& Geometriam, Rythmicam, & Musicam doctus est, ab iis qui erant insignes inter Ægyptios, & præter eam, quæ traditur per symbola, seu signa Philosophiam, quam in literis ostendunt Hieroglyphicis. Alium autem doctrinæ orbem tanquam puerum Regium Græci eum docuerunt in Ægypto, vt dicit Philo in vita Moysis: didicit autem literas Ægyptiorum, & rerum*

cæleſtium ſcientiam à Chaldæis,& ab Ægyptiis.Vnde in eius rebus geſtis dicitur doctus fuiſſe in omni ſapientia Ægyptiorum. S. Auguſtinus quoque loquens de Ægyptiorum ſapientia ait: *Neque enim quiſquam dicere audebit mirabilium diſciplinarum eos peritiſſimos fuiſſe, antequàm literas noſſent.*

Lib.18. de Ciuit. cap. 39.

CAPVT XXI.

Videtur ab Adamo literarum vſus deductus.

DENIQVE Adam ignarum Grammatices quis dicet,qui totius generis Doctor futurus erat,qui nobilioribus naturis nomina Hebræa indidit, cuius causâ omnia Alphabera ex Hebraico deriuari probantur, in qua lingua auctor noſtri generis peritiſſimus, & nomenclator præluxit? Quin ipſum Adam ſcripſiſſe Pſalmum nonageſimum primum Hebræi dicunt quem in die ſeptimo,ſabbato nimirum pro creationis beneficio pridie accepto,gratulaturus Deo concinnauit,quod multi ex Pſalmi titulo confirmant,ſic enim inſcribitur: *Pſalmus Cantici in die Sabbati.* Doctus à patre Adamo videtur Seth filius,& duo eiuſdem Seth filij.Seth quippe aliquos compoſuiſſe libros ex S.Epiphanio retulimus.De filiis verò Seth ſcribit Ioſephus in libro Antiquitatum Iudaicarum primo,cùm audirent ab Adamo duplex diluuium,aquæ,& ignis aliquando futurum, vt de poſteritate benè mererentur,Aſtronomicas ſcientias,quas erant ab Adam perdocti,in duabus columnis,ſaxeâ vnâ, alterâ lateritiâ ſcripſiſſe;vt ſi lateritia aquæ diluuio ſolueretur, lapidea ſupereſſet,per quam eæ facultates ad poſteros manarent. Contrà verò,ſi mundi incendio ſaxoſa conflagraret,lateritia reſtaret.Ipſe Ioſephus reſtatur,lapideam columnam ad ſua vſque tempora perduraſſe in Syria. Quapropter æternas literas nonnulli dixerunt.Et Plinius libro ſeptimo ait: *Epigenes apud Babylonios* DCCXX. *annorum obſeruationes,ſyderum coctilibus lateribus inſcriptas docet,grauis auctor in primis: qui minimum Beroſus, & Critodemus* CCCCLXXX.*annorum,ex quo apparet æternus litterarum vſus.* In quarto etiam capite Geneſeos mentio literarum eſt,dum dicitur. *Poſuitque Dominus in Cain ſignum,vt non interficeret eum omnis,qui inueniſſet eum.* Hoc ſignum Lyranus cenſuit notabile quoddam ſignum in faciem eius impreſſum.Literam quâdam fuiſſe addunt aliqui;alij putant inſcriptum in vultu prætuliſſe Cain iuſſum Dei, ne à quoquam occideretur. Alioqui inquiunt aliud ſignum vix poterat explicare diuinam voluntatem circa incolumitatem Cain.Congruit textus Hebræus qui pro ſigno habet אות,quæ vox literam ſignificat,quaſi diceremus *Lettero* hoc eſt, inſcriptionem. Suffulcit hoc Suidas, qui vbi de Adam loquitur,hæc habet:*Huius ſunt artes & litera,huius ſcientia rationales, & non adſtricta legibus rationis; huius prophetia,ſacri ritus,purgationes, leges ſcripta pariter, & non ſcripta. Huius denique ſunt omnia inuenta,& diſciplinæ,& quæcumque ad vitam,atque conuictum vtilia ſunt & neceſſaria.*

CAPVT XXII.

Primas Hebræorum literas decem tantùm fuiſſe, pugnat aduersùs principatum Moyſis de inuento literarum.

ILLVD ſigillatim primatui Moyſis de ſcriptoria arte videtur obſtare, quòd ſanctus Irenęus libro aduersùs hæreſes ſecundo ſcribit: *Antiqua, & prima Hebræorum litera, & ſacerdotales nuncupata,decem quidem ſunt numero.* Quod pertinere videtur ad antiquitatem Hebraicæ linguæ. Rectè inde coniici poſſet primam omnium linguam Hebræam eſſe, cùm tam paucos characteres in nulla alia lingua primùm vſurpatos, nec vllus memorat auctor. Quapropter haud rectè Scaliger exiſtimauit à Phœniceis literis Chaldæos,Hebræos, & Græcos deſcendiſſe characteres,cùm illæ (vt ipſemet numerat) fuerint ſemper viginti duæ; Hebræi characteres primùm ſolùm decem.

Græci

Græci autem vel sexdecim iuxta Plinium, vel iuxta Aristotelem octodecim. Latini autem non plures. Igitur Moyses non potuit primas Hebræorum literas inuenisse, sed multò antea præcesserunt, si quidem tempore Moysis plenum Hebræorum Alphabetum fuerit, cùm eius historicos libros non decem tantùm, sed omnibus Hebræorum literis conscriptos videamus.

CAPVT XXIII.

Qui damnarint vsum literarum?

HÆc sunt, quæ principatum Moysis de literarum inuentu destruere videntur, quibus adiici posset, non tam nobile, & vtile inuentum priscis sapientibus visum, vt è diuina origine illud deducamus, ac propterea valde laboremus. Apud Phædrum Platonis sic Socrates narrat: *Audiui equidem circa Naucratim Ægypti priscorum quemdam fuisse Deorum, cui dicata sit auis, quam Ibim vocant, Dæmoni autem ipsi nomen Theuth, hunc primum omnium numerum, & numeri computationem inuenisse, Geometriámque & Astronomiam, talorum rursus, alearúmque ludos, & literas. Erat tunc totius Ægypti Rex Thamus, & in eminentissima, amplissimáque ciuitate, quas Græci Ægyptias Thebas appellant, Deúmque ipsum Ammonem vocant. Ad hunc Theuth profectus, artes demonstrauit suas, dixitque eas distribui deinceps Ægyptiis cæteris oportere. Verùm ille quæ cuiusque vtilitas foret, interrogauit: & ipso referente, quod bene dictum videbatur, probabat quidē: quod contrà, vituperabat. Vbi multa de quolibet arte in vtramque partem Thamus fertur Theuti ostendisse, quorum singula si enarrare pergimus, prolixior erit oratio. Cùm verò ad literas: Disciplina hæc, inquit Theuth, ô Rex, sapientiores, & memoriâ promptiores Ægyptios faciet, Memoriæ namque, & sapientiæ remedium id est inuentum. At ille, ô artificiosissime Theuth, inquit, alius quidem ad artis opera fabricanda idoneus est, alius ad iudicandum promptior, quid emolumenti damniue sint vtentibus allatura. Atqui, & tu literarum Pater propter beneuolentiam contrarium quàm efficere valeant, affirmasti. Nam illarum vsus propter recordationis negligentiam obliuionem in animo discentium pariet: quippe qui externis literarum confisi monimentis, res ipsas intus animo non reuoluent. Quamobrem non memoriæ, sed monitionis remedium inuenisti. Sapientiæ quoque opinionem potiùs quàm veritatem discipulis tradis. Nam cùm multa absque preceptoris doctrina perlegerint, multarum rerum periti vulgo cùm ignari sint, videbuntur. Consuetudine quoque molestiores erunt, vtpote qui non sapientiâ ipsâ sint præditi, sed opinione sapientiæ subornati.* Accedit illud siue Aristotelis, siue Platonis dictum, quod Stobæus, dum de memoria agit transcripsit: Μεγίστη δὲ φυλακὴ, τὸ μὴ γράφειν, ἀλλ' ἐκμανθάνειν. οὐ γάρ ἐστι τὰ γραφέντα μὴ οὐκ ἐκπεσεῖν. διὰ ταῦτ' οὐδὲν πώποτ' ἐγὼ περὶ τούτων γέγραφα, οὐδ' ἔστι πλάτωνος σύγγραμμα οὐδὲν, οὐδ' ἔσται. τὰ δὲ νῦν λεγόμενα σωκράτους ἐστὶ καλοῦ καὶ νέου γεγονότος. *Maxima studiorum est conseruatio, si non scribantur, sed ediscantur: Fieri enim non potest, quin scripta nobis excidant. Propterea nihil vnquam ego de his rebus scripsi: nec vllum extat opus à Platone conscriptum nec extabit. Quæ verò iam ei tribuuntur, ea Socratis sunt illius pulchri, & iuuenis.* Fuit quidem Philosophus, aut fortasse idem Plato, qui eodem prorsus sensu, rogatus semel quid scriberet, cùm stylo occupatus ab amicis inueniretur, irridens literarum vsum, respondit, papyraceam memoriam conficio. Possunt quoque multa è literis damna oriri; quapropter Licinius Imperator virus, & publicam pestem eas dixerit, prout scripsit Aurelius Victor. Sed & nationes aliquas literarum vsu abstinuisse prodidit Sabellicus primo Enneadum tomo.

IOANNIS EVSEBII NIEREMBERGII DE ORIGINE SACRÆ SCRIPTVRÆ, LIBER SECVNDVS.

CAPVT PRIMVM.

Multorum testimonio, vindicatur Moysi inuentio literarum.

HÆC omnia nec vtilitati literarum, nec gloriæ sancti Moysis quidquam detrahent, potiùs in multis construent. Et quidem licet humanæ literæ, & scriptæ artium institutiones, nō valde vtiles fuissent retinendo sapientiam, At diuinæ literæ, Dei mandata, oracula diuina, scriptis tradi necessarium videbatur, eo tempore cùm Moyses scripsit, vt postea comprobabimus. Idcirco Paterna numinis prouidentia seruo suo Moysi scribendi artē opportunè reuelauit. Prius tamē quàm obiecta repellamus, & vtilitatem literarum vindicemus, atque opportunitatem diuina scribendi verba demonstremus, operæpretium erit producere quæ firment gloriam sancti Moysis ex inuentarum primatu literarum. Quatuor potissimum hæc sunt, authoritas in primis, & testimonia grauissimorum scriptorum: deinde indicia magna: tum congruentiæ probabiles denique nihil contra esse, hac vnicâ sententiâ bene omnia constare: cum alia minimè. Venio ad auctorum fidem, qui Principatum Moysi de inuentis literis concedunt. Rupertus Tuitiensis Abbas non semel hanc sententiam pronunciauit ac tuetur, libro tertio de victoria Verbi Dei multis hoc capitulis inculcat: in vigesimo primo ait: *Tanto ac tali studio Deus illis* (Israelitis) *eloquia sua credidit vt eloquiorum quoque signa scilicet literas traderet Moysi.* Statim capite vigesimo secundo subdit: *Quis denique alius nisi ipse Deus signorum huiuscemodi scilicet literarum auctor vel inuentor existimabitur?* Postea clarissimè infit: *Ipse Deus literas, id est, ipsas elementorum figuras primus per semetipsum conscripsit, & ei qui primus ex omnibus hominibus scribere meruit, scilicet Moysi scriptas tradidit.* Post paucula addit: *Equidem Græcis Cadmus, quo tempore Dux Othoniel filiis Israel præerat, & Latinas literas tradidit Carmentis, quo tempore populum Israel iudicabat Iair. Sed hoc fieri potuit humana industria per imitationem Scripturæ prioris, & diuini operis, vt iam non esset impossibile fieri in alia lingua, quod homini per semetipsum Deus ostenderat in vna, scilicet in Hebraica.* Idem supponens capite vigesimo tertio scribit: *Inter cuncta opera manuum hominum hoc vnum opus est quod habet homo ex artificio opificis Dei, & de cunctis operibus Dei, quæ multa sunt, hoc vnum opus est, quod homini manu sua iussit operari: nam & in tabulis opere suo scripturam suam scripsit, & homini in libro scribere iussit.* Idem confirmat postea eodem ipso capite & sequentibus vigesimo quarto & vigesimo quinto, vbi inter

alia

alia ait: *Abraham, Isaac, & Iacob, ad quos fiebat Dei verbum, non huiusmodi lectione, sed occulta inspiratione, & idcirco paucissimi verbum percipiebāt; quia tali instructione non multi digni erant. Litera data* (scilicet Moysi) *confestim viam fecerunt multitudini ad percipiendum verbum Dei. Ac per hoc rectè dixerim, quia literarum auctorem siue inuentorem primum non hominem quempiam sed ipsum Deum esse decuit.* Qui scilicet eas Moysi reuelauit. Purrò Ruperto præluxerunt alij. Eupolemus vetustissimus auctor in libro de Iudææ Regibus scribit, *Sapientissimum hominem Moysem fuisse, & literas Iudæis primum tradidisse; & à Iudæis Phœnices accepisse, Græcos verò à Phœnicibus.* Artapanus quoque anriquissimus Scriptor in sua historia loquens de Moyse: *factum esse*, ait, *vt quasi Deus ab Ægyptiis coleretur, & propter literarum inuentionem Mercurium appellatum.* Vtrumque auctorem citant, & sequuntur Clemens Alexandrinus in primo stromatum libro, & Eusebius Cæsariensis libro nono de Præparatione euangelica. Sachoniato diligentissimus auctor, Philo Biblius, Diodorus Siculus, Marcus Tullius, Plato in Phileto, & Phædro idem produnt, dum Mercurium, seu Tautum, seu Thoot, seu Theut, seu Thoit auctorem literarum faciunt, Moysem intelligentes. Sic in libro tertio de natura Deorum scripsit Cicero eundem fuisse Theut, ac Mercurium. Quem Græci Mercurium, *Ægyptios*, ait, *nuncupasse Thoth.* Philo quoque non Hebræus, sed Biblius in exordio historiæ Sachoniatonis hæc dicit: *Sachoniato vir peritissimus, atque curiosissimus fuit. Is cùm nihil omnium, quæ ab initio facta sunt memoratu digna ignorasse videatur, diligentiùs tamen, quàm cætera ea inquisiuit, quæ Tautus excogitauit; non enim latebat ipsum, quod primus omnium mortalium Tautus literas adinuenerit, & res memorabiles ausus est æternitati commendare, quem Ægypti Thoyt, Alexandrenses Thot, Græci Mercurium appellant;* non inuenitur antiquior historia quàm Moysis. Artapanus quidem clarissimè dicit eundem fuisse Mercurium, ac Moysem, quem Græci etiam Musæum appellarunt. Videri etiam potest Eusebius libro primo, & nono de præpararione Euangelica. Hinc Mercurius consecratus est inter gentes, & Deus eloquentiæ habitus proprer inuentas literas, atque affictus illi Caducæus cum serpentibus, symbolum virgæ Moysis deuorantis incantatorum serpentes: vetustum quoque carmen fertur: lib.1.c.6. lib.9.c.4.

Moses primus Hebraicas exarauit literas
Mente Phœnices sagaci condiderunt Atticas.

Ex Recentioribus quoque Petrus Crinitus, Cornelius Agrippa, Ioannes Textor, Lilius Giraldus, Ioannes Mariana, Otto Heurnus, Andreas Hoius inuentorem literarum Moysem affirmant Mariana in præfatione annotationum in Genesim ait: *Moses primas literas prolationis notas inuenit magno miraculo viginti duabus literarum notis comprehensas voces omnes, quæ innumeræ sunt.* Otho Heurnus in Chaldaico suo dixit. *Alphabetarias autem literas ab ipso Deo acceperunt Israelitæ, cùm traderet Mosi (qui Troianum bellum nongentis ferè annis antecessit) decem præcepta huiuscemodi literis conscripta. Et in sacra Scriptura nusquam mentio literarum, ante hoc tempus. Cumque Moses primus & solus accepisset à Deo hasce tabulas nouis literarum lineamentis exornatas, postea ipse eas ab hominibus historiarum, & antiquitatis rudibus inuenisse dictus est.* Addi potest sanctus Iustinus, vt mihi videtur, quantumuis non clarè locutus sit. Cyrillus quoque Alexandrinus primum Hebraicæ Grammaticæ auctorem Moysem tradit libro aduersùs Iulianum septimo, quod etiam fatetur Antonius Posseuinus libro secundo Bibliothecæ in quarto capite. Denique S. Augustinus scribit libro decimooctauo de ciuitate Dei, fuisse qui arbitrentur. *Hebræas literas à lege cœpisse, quæ data est per Moysem.*

CAPVT II.

Assyriæ literæ vocantur Hebrææ. Explicatur locus Prouerbiorum.

ID ipsum partim confirmant multi ex his, qui literarum inuentum, aut Assyriis, ant Phœnicibus, aut Syris, aut Chananæis imputarunt. Variis his nominibus Hebræam originem denotari obseruant Eusebius, & post eum Polydorus libro primo, Ioānes Annius, Guillelmus Postellius, Theodorus Bibliander, Carolus Sigonius. Hebræi enim illas plagas habitarunt, & variis nominibus appellata est Palęstina. Hinc Giraldus dixit. Sunt inter auctores, qui Phœnicias, & Hebræas easdē penè fuisse literas tradunt. Hinc Plinius, qui Assyrias literas cap.6.

primus

primus arbitratus eſt, eaſdem Syris, & Phœnicibus tribuit. Porrò Aſſyriarum literarum nomine Hebraicas, imò ſacras intelligere Ethnicos auctores ex duobus Themiſtij locis iuuat confirmare, vt obiter illuſtrem locum vigeſimi primi capitis Prouerbiorum pro benignitate Regibus commendãda. Verba illa Salomonis vbi *Cor Regis in manu Domini eſſe* dixit, citat ex Aſſyriis Themiſtius Euphrades oratione quinta, cuius integram ſententiam exhibebo, quod luculenta ſit, & digna animo, & memoriâ Regum: *ἀλλ' οὐ δὲ δύο πίθοι κατακέαται ἐν τῷ Βασιλέως ἐδάφει, ὥσπερ ἂν Ὅμηρος λέγει ἐν τῷ τοῦ Διὸς οὔδει κατακεῖσθαι δύο πίθους κηρῶν ἐμπλείους, τὸν μὲν ἐσθλῶν, τὸν δὲ ἑτέρων, ἐναντίων. Βασιλεῖ δὲ οὐκ ἐστὶν ὁ πίθος ὁ τοῦ θανάτου, ἀλλ' ὁ τῆς ζωῆς μόνος μεστὸς ἀεὶ καὶ ὑπερχειλὴς, ἐξ οὗ ἀκέρατον αὐτὴν ἀρύεται, καὶ χορηγεῖ τοῖς ἀνθρώποις. πεπίστευκε γὰρ δυσπειθῶν τῷ λόγῳ τῷ Ἀσσυρίῳ, ὃς τὴν καρδίαν τοῦ Βασιλέως λέγει, ἣν λέγων ἐν τῇ τοῦ θεοῦ παλάμῃ δορυφορεῖσθαι, ἣν οὐκ δίον τε γράμμασι θανατηφόροις ἑαυτὴν συνεπιδοῦναι, ἀλλ' ἀνάγκη τὸ ἐκεῖνα τὰ γράμματα γράφοντα εὐχερῶς ἐξολισθαίνειν τῆς χειρὸς τῆς ἀεὶ χορηγούσης ζωήν ἄνωθέν τι, βασιλεῦ ἡ πολιτεία τὸ τῆς θειότητος ὄνομα ὑμῖν ἐπεφήμισεν: οὐχ ὅτι πολὺς χρυσὸς ὑμῖν ἐν ἐξουσίᾳ οὐδ' ὅτι στέφανοι καὶ ἁλουργίδες ἐν περιουσίᾳ, οὐδ' ὅτι πλούσιον ἐκ πένητος παραχρῆμα ποιῆσαι ῥᾷστον ὑμῖν (ταῦτα γὰρ πάντα χαμαιλότερα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς πρὸς ἐκεῖνον εἰκόνος) ἀλλ' ὅτι μόνου θεοῦ καὶ Βασιλεῖ ἐν ἐξουσίᾳ ἐστὶ ζωῆς ἐπιδοῦναι, οὐδεὶς γὰρ ἐν τῇ ἐπικλήσει τοῦ θεοῦ τὸν νικητὴν ἢ τὸν θριαμβευτὴν ἀνακαλεῖται, ἢ τὸν Γερμανικὸν ἢ τὸν Σκυθικὸν, ἀλλὰ τὸν φιλάνθρωπον καὶ τὸν εὐσεβῆ καὶ τὸν σωτῆρα. ταύτης ἀνθεκτέον σοι τῆς ἀρετῆς, καὶ σε οὐδέποτε ἐκείνη ἡ χεὶρ ἀφ' ἑαυτῆς ἀποσείσεται.* Hoc eſt: *Sed neque in Imperatoris pauimento duo poſita ſunt dolia, cuiuſmodi duo Iouis in Solio collocata eſſe Homerus aſſerit; eademque fatorum plena, alterum bonorum; contrariorum alterum. At Imperatori noſtro nullum mortis dolium eſt, ſed vitæ duntaxat plenum ſemper atque exuberans, quam ex eo meram, & ſinceram haurit, atque in homines effundit. Præclarè ſiquidem huic Aſſyriorum ſententiæ fidem adhibet, quæ cor Regis merito dicit in Dei manu cuſtodiri, quod quidem in condemnationis literas minimè propendere poteſt. Neceſſe eſt enim, vt qui haſce literas facilè ſcribit, ex ea manu excidat, quæ vitam omnibus perpetuò largitur. Olim quidem vobis (Imperator) diuinitatis appellationem Reipublicæ conſenſus attribuit, non quod immenſa auri copia veſtra in poteſtate ſit, non quod abunde corona vobis, ac purpureæ veſtes ſuppetant, non quod ditem ex paupere ſubitò faciendi magna vobis facultas ſit (hæc enim longè cœlo, cœlique imagine ſunt inferiora) ſed quod vnius in Dei Principiſque poteſtate ſit, vitam alteri concedere: Siquidem nemo cùm Deum inuocat, Victorem, aut Triumphatorem, aut Germanicum, aut Scythicum, ſed amantem hominum, Pium, atque Seruatorem appellat. Proinde ea ſibi amplectenda virtus eſt. Ita nunquam tete à ſe illa manus excutiat.* Hæc ille. Rurſus in oratione nona fatetur in Aſſyriorum libris inueniſſe idem dictum, & quia non minus eleganti, ſalubrîque ſententiâ, nolo eius verba intercidere: *ἀλλ' ἐγώ ποτε ἐπεπυθόμην καὶ τῶν Ἀσσυρίων γραμμάτων ταὐτὸ τοῦτο κομψευομένων, ὡς ἄρα ὁ νοῦς τοῦ βασιλέως ἐν τῇ θεοῦ παλάμῃ δορυφορεῖται. καὶ δεῖ τὸν κίνδυνον ὁρᾷν, πηλίκος αὐτῷ πρὸς ἀλλοτρίαν τοῦ θεοῦ πρᾶξιν ὁρμήσαντι, ἐκπεσεῖν τῆς χειρὸς φυλαττούσης. οὐ γὰρ σοὶ μόνον, ὦ βασιλεῦ, ἅγια προσήκει φρονεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς πρὸς σε διαλεγομένοις ἅγια φθέγγεσθαι, ὡς ἑκάστου ῥήματος τῶν εἰς τὰς σὰς ἀκοὰς ἐμπιπτόντων εἰς τὴν ἀκήρατον ἐκείνην παλάμην ἐγγραφομένου, διὰ ταῦτα τοίνυν, ὦ θεοφιλέστατε αὐτοκράτορ, καὶ τὸν ἄγριον ἐκεῖνον τυφῶνα λίαν ἀναιμακτὶ κατειργάσω, ὅτι σοὶ χρηστὰ ἐννοοῦντι τὴν χεῖρα συνεπιδίδωσιν ὁ θεός:* id eſt: *Atque ego ſanè quàm eleganter hoc ipſum Aſſyriorum literis productum animaduerti, Regis ſcilicet animum in manu Dei cuſtodiri. Vnde ei quantum immineat periculi prouidendum, niſi ad agendum aliquid quod à Deo ſit alienum feratur, cuſtodiente ſeſe Dei manus tandem excidat. Non enim tibi ſolùm (Imperator) quæ ſancta ſunt animo ac cogitatione tractanda, verùm etiam iis qui apud te ſermonem inſtituunt eadem vſurpanda in dicendo, cùm vnumquodque verbum ex iis, quæ ad aures tuas accidunt in incorruptam illius manum inſcribatur. Ac propterea (Deo gratiſſime Imperator) fœdam illam, atque horribilem procellam ſine cruore admodum ſedaſti, quod tibi præclara quadam atque egregia meditandi manum ſuam ad id Deus præbuerit.* Hactenus Themiſtius. Nec dubitandum quin per literas Aſſyriorum ſacram Hebræorum ſcripturam intelligat, Aſſyrios vocans Hebræos, & Palæſtinos. Nam diuerſa ſunt verba, quæ citat Themiſtius, quam reperire potuit in Græco apud Septuaginta Interpretes. Septuaginta enim ita tranſcripſerunt: *ὥσπερ ὁρμὴ ὕδατος, οὕτως καρδία βασιλέως ἐν χειρὶ θεοῦ· οὗ ἂν θέλων νεύσῃ, ἐκεῖ ἔκλινεν αὐτήν. Sicut impetus aquæ, ita cor Regis in manu Dei, quocumque vtique volens annuerit, illuc inclinauit illud*, à quibus diſſidet Themiſtius, quamuis non inuenuſtam reliquerit ſententiam: nam Septuaginta legunt *ἐν χειρὶ θεοῦ in manu Dei.* Themiſtius vtitur voce *παλάμη* Palmam manus ſignificat, quo ſignificantius indulgentia diuina exprimitur; ea enim quæ in pretio & amore habentur portari in palmis dicuntur. Tum præcipuè apud Græcos vox *παλάμη* fauoris

est quam apud Latinos *palma*. Pyndarus Olymp. *Θεῶ σὺν παλάμᾳ, cum Dei palma*. Vsurpat pro ope diuina seu diuina virgula Theognis dixit *παντοῖαι δ' ἀρεταὶ καὶ βίοτε παλάμαι omnes virtutes & vita palma*, id est, adminicula vitæ inuenta, & excogitatæ rationes, seu machinæ. Similiter Aristophanes in vespis accepit pro machinatione, astutiâ, & arte, *παντοίας πλέκειν παλάμας omnes nectere palmas* vsurpans pro artes, & dolos nectere. Quare cùm dicat Themistius in palma Dei custodiri cor Regis, significantissimè notatur indulgentia, auxilium, prouidentia singularis, excogitatum studium, & meditatio Dei circa Reges. Sed verbum *δορυφορεῖται*, quod habet Themistius, & non est in Septuaginta, id magis explicat, non dixit Themistius legisse apud Assyriorum literas cor Regis in manu Dei esse, sed custodiri, idque expressit eleganti verbo, & apto custodiæ Regiæ, quod Latinè simplici verbo exprimi non potest, nisi nouum fingamus à satellitio deductum, ita vt hæc sit sententia: *Cor Regis in palma Dei satellitatur*, denotans eximium & præclarius Regum satellitium fore protectionem, curámque diuinam, quam pietate & religione sua Reges merentur, *δορυφορέω* enim propriè significat lanceam gestare, & satellitis munus obire, & stipare, quamuis Herodotus, Lucianus, Demosthenes, Isocrates, Athenæus, Xenophon ad quamlibet aliam exquisitam custodiam protrahant. S. Basilius pro *seruire* posuit, quo significatu etiam commendatur diuina cura in Reges, tunc esset hic sensus *animus Regis in palma Dei seruitur*. Quouis modo diuersa est sententia Themistij ab ea quam Septuaginta expresserunt, qui voluntatem Regis cum impetu fluminis comparantes, vt fecit Ecclesiasticus capite quarto in illa admonitione: *Noli resistere contra faciem venti, nec coneris contra ictum fluuij*, eam denotarunt esse in manu diuina, Principúmque indignatione vti Deum ad coërcenda peccata, in eósque deducere illam, in quos voluerit animaduertere, illuc, & quocumque libuerit, inclinari: scilicet in contraria interdum consilia, ferè prout contigit Assuero, vt sanctus Augustinus capite vigesimo primo de gratia, & libero arbitrio, sic scribit: *Deus transtulit indignationem Regis Assueri in lenitatem; scriptum est enim in libro Prouerbiorum: sicut impetus aquæ, sic cor Regis in manu Dei, quocumque voluerit declinabit illud.* Cæterùm nec cum vulgata consentit Themistij prouerbium, quæ sic habet: *Sicut diuisiones aquarum, ita cor Regis in manu Domini, quocumque voluerit, inclinabit illud.* in quibus apta similitudine denotatur fauor, & indulgentia Regum esse in diuino arbitrio, perinde vt olitor & agricola per alueos suos ducit aquas in hunc, vel illum fundum, aut aream pro libito suo ad rigandum. Ita Deus gratiam Principum in hos vel illos deriuat prout libuerit, vt proinde qui cupidus fuerit promerendi fauorem Principum prius debet obstringere Deum, eiusque fauorem promereri. Tandem Hebræorum modernos characteres Assyrios ab ipsis Hebræis vocari latè in libro quarto ostendam.

CAPVT III.

Indicia inuentarum literarum à Moyse.

SATIS itaque scriptorum suffragiis authenticus est hic Primatus Moysis de literis repertis. Addo indicia quorum similibus grauissimi auctores vsi. Diodorus Siculus libro Bibliothecarum primo non fuisse historicos antiquos, qui Regum gesta æternitati mandarent, excusat ex defectu inuentarum literarum: *Impossibile est*, inquit, *primas literas æquè, ac primos Reges vetustas extitisse*. Eadem coniectione Iosephus fuit vsus, Nam si vsus literarum antiquior esset, antiquiores possideremus historias. Tunc igitur cum inuentæ fuerunt Alphabetariæ literæ historia cœpisse potuit. Cum igitur ante Moysem nulla historia scripta fuerit, cum post Moysem omnes, cùm primus ipse Moyses scripserit, vnà cum ipso videntur literæ natæ. Et quidem post Moysem fuisse omnes scriptores eruditè probat Eusebius libro octauo, & decimo Præparationis Euangelicæ. Sanctus Cyrillus Alexandrinus in libris contra Iulianum, & ante illos Tertullianus, & sanctus Iustinus in exhortatione ad Gentes, vbi ait. *Modis omnibus perspicuum est omnibus historiis Mosaicam esse longè antiquiorem: & rursus: sola Mosis præcessit historia, quam diuino spiritu afflatus ille scripsit literis Hebraicis; neque enim adhuc erant Græcæ literæ.* Afflatus diuinitus Moses fuit, non so-

lum quid ſcripſerit, ſed quo modo ſcriberet, inſpirato nimirum literarum Alphabetarum artificio. Idem probat ex Diodoro Siculo ſic Ethnicos affatus: *Diodorus quoque apud vos celeberrimus hiſtoricus, Bibliothecarum abbreuiator, qui ſe ait per XXX. continuos annos luſtrata Europa, Aſiaque, propriis pleraque contemplatum oculis, hiſtoriarum libros XL. conſcripſiſſe. Is in primo refert, ſe accepiſſe ab Ægyptiis Sacerdotibus, quod apud priſcos Moſes primus legiſlator fuerit, de quo his ipſis verbis loquitur. Nam poſt priſca illa inſtituta Ægyptiorum, quæ in Deorum, heroúmque vitiis narrant fabulæ, primus fertur Moſes ſcriptas leges tradidiſſe populo, eaſque obſeruaſſe vir magnanimus, & humanæ vitæ vtiliſſimus.* Aliquanto poſt in antiquorum Legiſlatorum mentione Moſem primum recenſet his verbis: *Apud Iudæos Moſem vulgò Deum appellatum, ſiue propter mirificum diuinúmque huius inuentum profuturum populo, ſiue quod cæteros Legiſlatores facultate perſuadendi multùm antecelleret.* Nec futilis eiuſdem aſſerti pro literarum inuentu Moyſi tribuendo indicatio eſt, prodi memoriæ eum fuiſſe primum, qui legibus ſcriptis fuerit vſus. Nam ſi literarum vſos ante ipſum fuiſſet, mirum eſt nullum alium leges antea ſcriptis commendaſſe. Porrò hanc gloriam ſcriptarum legum tribuit Moyſi Diodorus Siculus, S. Iuſtinus, & ſanctus Cyrillus Alexandrinus, vt omittam multos alios.

CAPVT IV.

Aliud indicium. Explicatur qui fuerint γραμματέων εἰσαγωγεῖς quorum mentio in Exodo, & Deuteronomio.

MAIVS fortaſſe veſtigium eſt primarum literarum per Moyſem introductarum, quod in nonnullis Pentateuchi locis dicatur, prout in Græca Septuaginta interpretatione habetur, conſtituiſſe Moyſem γραμματέων εἰσαγωγεῖς, hoc eſt, *literarum introductores*, de quibus in capite decimooctauo Exodi fit mentio, quę iteratur in Deuteronomij capitibus decimo ſexto, vigeſimo nono, & trigeſimo primo. Multis difficile fuit, quale fuerit horum hominum munus ignorantibus cauſam eius appellationis. Sanctus Auguſtinus in quæſtionum ſecundo libro, qui quæſtiones ſuper Exodum continet; ſic palam fate-
Cap. 69. tur: *Quos autem dicat γραμματέων εἰσαγωγεῖς poſt Decuriones, non facile ſciri poteſt. Quoniam hoc nomen in nullo vſu habemus vel officiorum, vel magiſteriorum.* Et quidem ita eſt, nec antè nec poſtea opus fuiſſe ſimilibus officiis, tunc ſolùm opus habebat Moyſes coadiutoribus, vt inuentum ſuum ſcribendi introducerent, & communes facerent literas. Quare huius Magiſtratus, ſiue Magiſterij vſus non erat neceſſarius poſt Moyſem, poſtquã iam vſualis fuiſſet ſcriptoria ars. Ante Moyſem verò, cùm literarum Alphabeticarum notitia, & vſus non erat, talis magiſtratus nequiuit eſſe. Idcirco rectè pro tempore Moyſis eiuſmodi memoratur officium. Hoc pacto ardua vox ignorata multis, clarebit omnibus, qui inuentorem literarum ſanctum Moyſem credent. Accedit, quod etiam notauit Auguſtinus, inſtitutum huiuſmodi officium ante legem ſcriptam, & datam, vt doctores, & interpretes legis intelligi nequeant, ſed eos ſimpliciter, qui curam habebant literas recèns inuentas introducendi, qui præerant, vt illæ diſcerentur, ſicut in libro decimo octauo de ciuitate idem Auguſtinus dicit: *Moyſes in populo*
Cap. 39. *Dei conſtituit, qui docendis literis præeſſent, priuſquam diuinæ legis vllas literas noſſent.* Obinde fortaſſe Ioſephus libro ſecundo contra Appionem ſcribit, Moſem inter cætera curam habuiſſe literis erudiri ſuos.

CAPVT V.

Aliud indicium: & de ſignificatu Hebraici alphabeti.

IVVABIT hoc ipſa Euſebij Cæſarienſis ratio, quâ vſus fuit, vt literarum inuentum nullius alterius nationis probaret, niſi Hebrææ, primâſque literas
Lib. 10. Hebræas fuiſſe; quoniam nulla alterius nationis literarum nomina aliquid
cap. 2. ſignificent. Solum nomina Hebraicorum Elementorum ſignificatiua ſunt. *Argumento,* inquit,

inquit, *illud maximo est, ab Hebræis repertas esse literas, ipsarum literarum apud Græcos appellatio. Singula enim apud Hebræos elementa appellatione significatiua vocantur: quod apud Græcos nullo modo fieri potest. Vnde non esse ab illis inuenta, sed ab aliis accepta declaratur. Omnes autem literæ apud Hebræos viginti duæ sunt: quarum prima Aleph dicitur, quod Latinè disciplina dici potest. Secunda Beth, quod domus significat. Tertia Gimel, quod vocis plenitudinem significat. Quarta Daleth, quod librorum dici potest. Quinta He, quod vocabulum ista significat, quæ omnes voces talem sensum efficiunt, Disciplina domus plenitudo librorum hæc. Sextum elementum apud eos Vau dicitur; quæ vox Latinè in ipsa dici potest. Deinde Zain, quod vocabulum significat viuit. Octauum Heth, quod significat viuens: totum hoc simul, in ipsa viuit viuens. Nonum Teth dicitur, id est, bonum. Decimum Iod, & interpretatur principium, Simul hæc duo bonum principium significant. Vndecimum Caph, Latinè tamen. Duadecimum Lamed, quod, disce, & postea Samech, quod interpretatur auxilium: totum hoc simul significat, Tamen disce auxilium. Deinde sequitur elementum, quod Mem appellant, quod interpretari potest ex ipsis. Deinde Nun, id est, sempiternum auxilium. His accedit Ain, quod Latinè fontem, aut oculum significat. Phe, quod os dici potest. Deinde Sade, quæ vox iustitia interpretari potest. Simul sensus est, Fons aut oculus, & os iustitia. Elementum deinde accedit Coph, id est, vocatio. Deinde Res, quod caput significat. Deinde Sin, quod dentes dicere possumus. Postremò Thau, quod signa dici potest. Omnium igitur sensus elementorum hic est; Disciplina domus, plenitudo librorum, hæc in ipsa viuit viuens, bonum principium; tamen disce ex ipsis sempiternum auxilium, fons aut oculus, atque os iustitiæ, vocatio capitis, & dentium signa. Hæc est elementorum Hebraicorum Latinè dicta sententia, quæ disciplinæ literarum summoperè conuenit, quod apud alias gentes inueniri nequit. Vnde fateri necesse est, non ab aliis, quàm ab Hebræis literas esse inuentas: Græcos verò ab Hebraicis accepisse, ipsa literarum appellatio significat. Hebræi enim Aleph, Græci Alpha dicunt, illi Beth, Græci Vita: Gamma Græci, Gimel illi: Deinde Daleth illi, Delta isti: & alteri Zain, alteri Zeta. Cætera quoque similiter. Vnde patet ab Hebræis literas inuentas ad alios, & ad Græcos tandem peruenisse. Hæc de literis dicta sufficiant.* Hæc Eusebius.

Hinc simili argumentandi genere, non tam ab Adamo, quàm à Moyse literas excogitatas colligo, siquidem Hebraicarum literarum nomina eas significant res, quas Adam primis annis non potuit nosse: quare earum rerum nomina literis assignare nequiuit. Domorum quippe, librorúmque vsus primis illis temporibus non erant. Quare ab Adamo alphabetum tam festinè introductum non videtur. Si ab Adamo non fuit, probabilius à Moyse, vt postmodum comprobabimus. Quod si alios auscultemus, quid significent Hebraica literarum nomina, aliqua sunt, quæ ignota prorsus Adamo multos per annos fortasse fuerunt. *Daleth* significat portam; *Vau* vncinum, *Zain* clauam seu arma; *Lamed* veru, *Tsade* venabulum. In his sunt quædam artificialia, quæ rudis, & infans mundus non agnouit: pro tempore autem Moysis omnia congruunt. Accedit, si vllus alius, siue Henoch, siue Abraham alphabetarum literarum artem inuenisset, absque dubio eius meminisset Moyses, & ab inuento illo commendaret auctorem, vtpote qui beneficentissimus humani generis fuisset; meminit quippe primorum aliarum rerum inuentorum, ferrariæ artis, architecturæ, musicæ, agriculturæ. Notauit Iubal primum fuisse Citharistam, Cain architectum, & fundatorem ciuitatis, Tubalcain malleatorem, & fabrum ferrarium. Sellà tentoriorum auctorem, Noë agricolam: Nembrod primum Regni, seu Tyrannidis institutorem: quomodo inuentarum literarum vtilissimæ omnium artis auctorem taceret, si aliquis ex priscis fuisset? Cùm autem ipse Moyses inuentor literarum esset, alto id suppressit silentio; summa enim modestia est scriptorum sacrorum, propriásque commendationes ad mirum modum subticent, & sua potius errata promulgant, nec nisi coacti cùm necesse est pro re Dei, aliquam propriam mussitant laudem, quod Eusebius exemplo sancti Matthæi, Ioannis & Petri satis comprobat libro tertio de Demonstratione Euangelica. S. Matthæus Apostolus, vitæ genus, quod prius sectatus est, nullo grauiore studio, aut consuetudine refertum sibi delegit, sed inter publicanos, & eos qui pecuniæ colligendæ vacarent. Hoc quidem nullus Euangelistarum indicauit, non coapostolus eius Ioannes, non Lucas, non Marcus, sed ipse Matthæus suam ipsius vitam non dissimulans, planéque ipse se ipsum accusans. Audi igitur quomodo palàm sui nominis meminit, in eo quod ipse scripsit Euangelio, & mores proprios notauit. *Et præteriens illinc Iesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine, & dixit ei, Sequere me, & surgens secutus est eum. Et factum est, discumbente illo in domo, ecce multi publicani, & peccatores simul discumbebant cum Iesu, & discipulis eius.* Deinde sermone progressus, ac discipulorum nomina enumerans, ipse sibi ipsi Publicani nomen adiungit, dicit

Ioann. Euseb. de Origine S. Script.

igitur: *Duodecim verò Apostolorum nomina sunt hæc. Primus Simon, qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius. Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius. Philippus, & Bartholomæus. Thomas & Matthæus publicanus.* Itaque Matthæus abundantia quadam modestiæ, studium præ se ferens veritatis in suis moribus indicandis, publicanum se appellauit, neque priorem suam vitam occultare voluit. Et secundo loco post æqualem suum se nominauit. Quum enim singuli singulis comparentur, ipse Matthæus Thomæ, Petrus Andreæ, Iacobus Ioanni, Philippus Bartholomæo, Thomam sibi ipsi præponit, priorem illi locum quamuis coapostolo, tanquam honoratiori tribuens, tametsi reliqui Euangelistæ contrarium faciunt. Audi itaque Lucam, vt Matthæi mentionem faciens, non publicanum dicit, neque post Thomam collocat, sed præstantiorem illum cognoscens, priorem quoque nominat, Thomam illi secundo loco subiungens, quod ipsum Marcus quoque seruauit. Verba igitur illius sic se habent: *Et cum dies factus esset, vocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex eis quos & Apostolos nominauit, Simonem, quem etiam Petrum vocauit, & Andream fratrem eius, Iacobum & Ioannem, Philippum, & Bartholomæum, Matthæum & Thomam.* Sic Matthæum Lucas anteponit, quemadmodum ipsi tradiderant, qui ab initio ipsi viderant, & ministri fuerant sermonis. Ioannem quoque similem Matthæo inuenies. Nam in suis epistolis, ne meminit quidem suæ appellationis, sed seniorem se nominat; nusquam verò Apostolum, aut Euangelistam. In Euangelio autem, cùm significasset illum, quem diligebat Iesus, nomen suum non posuit. Petrus verò ex nimia quadam reuerentia, ne dignum quidem se scriptione Euangelij existimauit. Sed eius familiaris ac Discipulus Marcus, in commentarium retulisse eiusdem de rebus gestis Iesu narrationes memoratur. Qui cùm ad illum historiæ locum venisset, vbi Iesus interrogauit, quem se esse homines dicerent, ipsique sui discipuli quam de se opinionem haberent, subiunxissetque Petrus, tanquam de Christo; nihil illi respondentem Iesum, aut dicentem describit, sed illis comminantem dumtaxat, vt nemini de ipso dicant. Non enim interfuit Marcus iis quæ à Christo dicta sunt: ac ne Petrus quidem quæ ad ipsum, ac de ipso dicta sunt ab Iesu; proprio testimonio proferre æquum putauit. Quæ autem illa sint, quæ videlicet ad ipsum Petrum dicta sunt, Matthæus his indicat verbis: *Vos autem quem me esse dicitis? Et respondens Simon Petrus dixit: Tu es Christus filius Dei viui. Respondens Iesus, dixit ei: Beatus es Simon Barjona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus, qui est in cælis: & ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersùs eam, & dabo tibi claues Regni cælorum, & quodcumque ligaueris super terram, erunt ligata & in cælis, & quæcumque solueris super terram, erunt soluta & in cælis.* Quum hæc tam multa dicta sint Petro ab Iesu, Marcus nihil horum commemorans, propterea quod ne Petrus quidem, vt verisimile est, talia in suis narrationibus enunciauit: Audi quid dicat, post Iesu interrogationem, *Respondens*, inquit, *Petrus dicit: tu es Christus, & comminatus est eis, vt nemini dicerent de ipso.* Hæc sanè Petrus meritò tacenda iudicauit; quare etiam Marcus ea præteriit. Quæ autem ad negationem suam pertinebant, in omnes homines protulit, ac publicauit, quoniam post illam fleuit amarè. Inuenies itaque de eo narrantem Marcum: *Et cum esset Petrus in atrio, venit ad eum vna ex ancillis summi Sacerdotis, & cùm vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum, ait: Et tu cum Iesu Nazareno eras? At ille negauit, dicens: Neque noui, neque scio quid dicas: & exiuit foras ante atrium, & gallus cantauit. Rursus autem, cum vidisset illum ancilla, cœpit dicere circumstantibus: Hic ex illis est, at ille iterum negauit; & post pusillum, rursus qui astabant dicebant Petro: Verè ex illis es, nam & Galilæus es. Ille autem cœpit anathematizare, & iurare, quod nescio hominem istum, quem dicitis, & statim gallus iterum cantauit.* Marcus quidem hæc scribit, ac Petrus hæc de se ipso testificatur: omnia enim quæ apud Marcum leguntur, narrationum, sermonúmque Petri dicuntur esse commentaria. Qui igitur ea quæ poterant ipsis afferre bonam famam, recusant: criminationes verò contra se ipsos sempiternæ memoriæ in scriptis suis commendant, & eorum quæ ab ipsis peccata sunt accusationes, quas posteriorum nullus vnquam cognouisset, nisi de ipsorum scriptis didicisset, publicè ab omnibus legendas proponunt: cur non ab omni de se ipsis opinione, omnîque mendacio meritò abhorrere credantur? studiique erga veritatem argumenta certissima præbere. Hæc optimè notauit Eusebius.

Eundem spiritum veritatis habuit sanctus Moyses, eundem humilitatis spiritum possedit, & à se inuenta plura suppressit; quæ tamen alij scriptores quamuis Ethnici memoriæ mandarunt æternæ. Egregia quoque facinora, quæ in Ægypto aduersus Æthiopas belligerans patrauit supremus Dux Ægyptiarum copiarum, tacuit; ea tamen

men historici alij memorarunt, quorum & Eusebius, & Cedrenus meminerunt. Quid de illo heroico facto, cùm Pharaonicũ diadema repulit Moyses? nihil ipse dixit. Nec sciremus, nisi Apostolus eunlgasset, negasse se esse filium filiæ Pharaonis, & magis elegisse affligi cum populo Dei quàm temporalis peccati habere iucunditatem, & maiores diuitias æstimasse thesauro Ægyptiorum improperium Christi.

CAPVT VI.

Alphabetum Hebraicum videtur pro sacra Scriptura meditatum.

Opvs est vt regrediamur ad Alphabeti Hebraici significatum. Dicam eo consilio fabricatum, vt sacrorum librorum vsum denotaret, & pro ipsis constructum. Paulisper illius sensum expendamus. Sic incipit, *Disciplina domus, plenitudo librorum.* Profectò disciplina domus Dei Ecclesiæ, copia sacrorum librorum est, qui quàm meritò plenitudinem librorum vocentur, postea dicemus. Subdit: *In hac ipse viuit viuens bonum principium.* Siquidem in sacris Scripturis, quasi in vitali quodam totius boni, & omnium bonorum morum domicilio optimum & viuens rerum omnium, bonorúmque omnium principium inuenitur, & noscitur. Vndique Deum spirant, Deum prædicant, Deum ostendunt, & quibus modis promereri de illo possimus, docent. Quid amplius? *Disce ex ipsis sempiternum auxilium.* Proh quantam in nobis spem æternitatis, & fiduciam diuini auxilij ingenerant sacra eloquia: vndique hoc exhalant. Deinde additur: *fontem atque os Iustitiæ*: vbi hoc nisi ex sacra doctrina? Itaque Hebraicum Alphabetum totum pro Scriptura sacra meditatum videtur, & diuinam commendat doctrinam. Hoc idem confirmo ex sancto Hieronymo ex Epistola ad Paulam Vrbicam, & Præfatione Commentariorum in Threnos, vbi elementa Hebraici Alphabeti, ferè vt iam dedimus, interpretatur, dicens: Verùm iam complẽdum est, quod petiisti, vt sensum vniuscuiusque elementi interpretatio annexa significet. *Aleph*, doctrina interpretatur, *Beth* domus, *Ghimel* plenitudo, *Daleth* tabularum, *He* ista, *Van* &, *Zain* hæc, *Het* vita, *Teth* bonum, *Iod* principium, *Caph* manus, *Lamed* disciplinæ, siue cordis, *Mem* ex ipsis, *Nun* sempiternum, *Samech* adiutorium, *Hain* fons, siue oculus, *Phe* os (ab ore, non ab osse dictum intellige, ne literarum ambiguitate fallaris:) *Zaddi* iustitia, *Coph* vocatio, *Res* capitis, *Scin* dentium, *Thau* signa. Post interpretationem elementorum intelligentiæ ordo dicendus est; fiunt enim ex his literis septem connexiones; quarum prima est *Aleph*, *Beth*, *Ghimel*, *Daleth*, doctrina domus, plenitudo tabularum, quod videlicet doctrina Ecclesiæ, quæ domus Dei est, in librorum reperiatur plenitudine diuinorum. Secunda connexio est *He*, *Van*, *Zain*, *Heth*, ista & hæc vita; quæ enim alia potest esse vita sine scientia scripturarum? per quam etiam ipse Christus agnoscitur, qui est vita credentium. Tertia cõnexio habet *Theth*, *Iod*, bonum principium; quia quamuis nunc sciamus vniuersa, quæ scripta sunt: tamen ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus; & nunc per speculum in ænigmate videmus. Cùm autem meruerimus esse cum Christo, & similes Angelis fuerimus, tunc librorum doctrina constabit, & tunc videbimus facie ad faciem bonum principium, sicuti est. Quarta connexio est *Caph*, *Lamed*, manus disciplinæ siue cordis, manus intelliguntur in opere, cor & disciplina intelliguntur in sensu: quia nihil facere possumus, nisi prius quæ facienda sunt, scierimus. Quinta connexio est *Mem*, *Nun*, *Samech*, ex ipsis sempiternum adiutorium, hoc explanatione non indiget, sed omni luce manifestius est, ex Scripturis æterna subsidia ministrari. Sexta connexio habet *Hain*, *Phe*, *Zaddi*, fons, siue oculus oris iustitiæ, secundùm illud, quod in quarto numero exposuimus. Septima connexio est (quæ & extrema, quo & in ipso quoque septenario numero sit mysticus intellectus) *Coph*, *Res*, *Scin*, *Thau*, vocatio capitis, dentium signa. Per dentes articulata vox promitur, & in his signis ad caput omnium, qui est Christus peruenitur, per quem venitur ad Regnum sempiternum. Hæc Hieronymus, qui satis monstrat Hebraicum Alphabetum pro sacra Scriptura & occasione sacrorum librorum institutum fuisse.

CAPVT VII.

Ex Alphabeto Hebraico pro sacra Scriptura meditato, ostenditur omnes docendi methodos contineri in illa.

NVNC stemus promissis,& explanemus cur sacra Scriptura plenitudo librorũ appelletur in Alphabeto Hebraico pro eius scriptione meditato? Suspicor, quia pro multis, imò pro omnibus libris sit scriptura, atque consummatio totius doctrinæ. Et quidem quàm plena, & consummata in se ipsa sit apparebit ex modo: omnibus modis traditur, quia ipsa omnis doctrina est. Nescio an à proposita dissertatione abducar, & extra chorum elabar. Sit ita; Iuuat hic incisà disputatione paulisper pro libidine vagari. Sex video disciplinæ tradendæ vsus, seu methodos apud vetustos sapientes, & florentiores Respublicas: Politicè, Poëticè, Historicè, Declamatiuè, Dialecticè, Ethicè. Plato maximus Philosophorum & Charondas legibus scriptis præcipuam Philosophiam suam tradiderunt, hanc docendi populos methodum optimam rati, vt authoritas & grauitas scriptionis commendaret scripta. Homerus, Theognides, Orpheus suam Philosophiam, imò Theologiam metro,& Poësi adstrinxerunt, præstantissimum hunc instituendi rudes modum æstimantes, quippe qui mentibus diutiùs insideret, & iucundiùs subiret. Xenophon autem,& Plutarchus historiarum enarratione maluerũt docere, vt egregiis exemplis propositis ad similes virtutum actus prouocarent. Dion Chrysostomus, & Epictetus declamatoriis exhortationibus plebem instituere prælegerunt. Chrysippus,& Aristoteles Dialecticis argumentationibus, de virtutibus differentes bonos mores explorarunt. Antisthenes autem,& Demetrius Ethicis sententiis & salutaribus consiliis egregiam morum doctrinam tradiderunt. Hæc de Philosophis. Quod si Respublicas spectemus, similes docendi modos inueniemus. Æthiopes legibus, Thebani carminibus, Persæ historiis, Romani declamationibus, Athenienses dissertationibus, Lacedæmones egregiis, & succinctis sententiis rerum suarum publicarum mores procurauêre. At istæ omnes methodi tradendæ doctrinæ, & salutis publicæ procurandæ in vna sacra Scriptura inuenientur. Audiamus hoc ex Aureolo peruetusto,& acuto Theologo, qui de Scriptura sacra loquens ait: *Docet namque politicè,& legislatiuè in prima sui parte, scilicet in Pentateucho; Docet verò secundò chronicè, seu historicè,& enarratiuè, in altera sui parte, scilicet in decem libris: Iosue, Iudicum, Ruth, Regum, Paralipomenon, Esdra, Tobia, Iudith, Hester, Machabæorum. Docet verò tertiò hymnidicè & quasi poëticè, seu decantatiuè in altera sui parte, videlicet in tribus libris Psalmorum, Threnorum,& Canticorum. Docet verò quartò dialecticè,& disputatiuè in alia sui parte, scilicet in duobus libris Iob,& Ecclesiastes. In vtroque namque disceptatiue, concionatiue,& disputatiuè proceditur. Docet verò quintò prophetice & declamatiuè, quasi per modum homiliarum, sermonum,& prædicationum in alia sui parte, videlicet in sex libris, Esaia, Hieremia, Ezechielis, Danielis,& in libro duodecim Prophetarum. Docet verò sextò monasticè, seu Ethicè,& consultatiue in alia sui parte. scilicet in tribus libris, in Prouerbiis, Sapientia,& Ecclesiastico. Et sic sub istis sex modis docendi comprehenduntur omnes libri veteris Testamenti.* Rectè igitur sacra Scriptura plenitudo librorum, & plenitudo doctrinarum dicetur, quæ omnem doctrinam,& omnibus docendi modis tradit.

In nouo Testamento eosdem omnes docendi modos reperiemus, vbi lex sancti Spiritus promulgatur, edicta filij Dei intimantur, & Apostolica præcepta traduntur; ibi Poësim, & Cantica reperiemus B. Virginis, & Zachariæ: ibi vita Iesu Christi, & Apostolorum gesta verissimis traduntur historiis: ibi Iesum Christum, Petrum, & Paulum, iam declamantes, iam disputantes, iam consulentes miramur. Addo præter sex dictos erudiendi modos, alios duos ab aliis signari. Vnum per authoritatem, & testimonium; alterum per epistolas. Nam authoritate vsi omnes Pythagorici, qui Magistri sui Pythagoræ testimonio Philosophica commendabant præcepta. Epistolarem autem methodum elegit Seneca; hos etiam docendi modos sacra Scriptura complexa est. Vnde idem Aureolus addit. *Docet verò septimò testimonialiter, & affirmatiue ex modo quo Notarij de veritate consueti sunt informare homines, & hoc in prima parte noui Testamenti, videlicet in Euangeliis. Docet octauò epistolariter,& destinatiuè; & hoc in secunda parte*

noui

noui Testamenti, videlicet in quatuor libris, in decem Pauli epistolis & in Actibus, qui liber fuit epistola ad Theophilum missa, sicut in principio patet: Primum quidem sermonem feci de omnibus ô Theophile. Similiter & in libro septem Canonicarum, & vltimò in libro Apocalypsis, qui liber est epistolaris missus septem Ecclesiis. Vnde & in principio dicitur, Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit Deus palàm facere seruis suis mittens per Angelum seruo suo Ioanni. Et statim sequitur epistolare exordium cum sua salutatione. Ioannes septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia, Gratia vobis, & pax ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est, & sequitur narratio. Ego Ioannes frater vester, & particeps, & socius in tribulatione fui in insula, quæ appellatur Pathmos; & fui in spiritu Dominica die, & audiui post me vocem magnam, &c. Quid de ipsa doctrina dicam? non tantùm Theologiam libri sacri docent, non tantùm morum disciplinam, sed etiam Philosophiam naturæ, atque vt taceam de libro Iob, & aliis Scripturæ partibus, In vno dumtaxat capite primo Geneseos puto plus docuisse Moysem quàm cæteros omnes Philosophos, & naturæ interpretes.

CAPVT VIII.

Aliud indicium. Et qui ante Moysem libri fuerint, vbi de Ægyptiis, & Æthiopibus literis.

ILLVD etiam indicium est, Alphabetum Hebraicum ab Adamo institutum non fuisse, imò neque ab illis primis generis humani propagatoribus, quod inter eius Alphabeti nomina libri significentur, quemadmodum ex Eusebio produxi. Signum quippe hoc videtur, tunc viguisse aliquorum librorum vsum, qui certè non ita constat fuisse, nisi inter Ægyptios, qui tunc temporis, cùm Moyses primùm inuenit literas, libros aliquos possidebant. Arbitraberis pugnantia me dicere, & inuentorem primum literarum fuisse Moysem, & ante illum fuisse libros; libri enim sine literis non sunt. Egregiè quidem. At duo genera literarum fuère. quædam Hieroglyphicæ, aliæ Alphabeticæ; quędam rudes, quæ immediatè significabant res, non voces; aliæ ingeniosiores, quæ non tantùm voces, sed syllabas, & quamlibet oris prolationem indicant, harum authorem facimus Moysem, illas potiùs antiquiores putamus, quod Lucanus etiam cecinit:

Nondum flumineos Memphis contexere biblos
Nouerat, in saxis tantùm volucrésque, feræque
Sculptáque seruabant Magicas animalia linguas.

Neque harum literarum tantus vsus esset, nec inuentio tam grata, neque ita commemoranda. Hoc oportet notasse, vt & obiectis argumentis faciamus satis, & sensum nostri asserti explanemus; quapropter de his literis nonnullum hîc sermonem inseremus. Duplex apud Ægyptios literarum modus, priscus & recens. Antiquissimus per hieroglyphicas literas saxis incisas; apertè de eo Aristoteles: *Conceptus animalium scribunt, vti oculatâ fide legimus, in lapidibus per figuras: idem in omnibus scientiis, artibúsque facientes: quos locabant in templis, tanquam paginas perlegendas, taléique illis pro libris erant.* Quæ clariùs Cornelius Tacitus dat: *Primi per figuras animalium Ægyptij sensus mentis effingebant, & antiquissima monumenta memoriæ humanæ, impressa saxis cernuntur.* Plinius libro trigesimo sexto ait: *Scriptura illa effigiésque quas videmus, Ægyptia sunt literæ.* Tacitus iterum libro Annalium secundo: *Manebant structis monilibus literæ Ægyptiæ priorem opulentiam complexæ.* De his literis Chæremon & Horus Apollo plura. Ex Diodoro Siculo satis earum artem demonstrabimus; is in parte quarta suæ Bibliothecæ, dum ab Æthiopibus in Ægyptum manasse has literas scribit, mox addit: *De Æthiopum literis, quas Ægyptij sacras vocant, ne quid de priscis rebus omittatur, dicendum. Sunt Æthiopum literæ varijs animantibus, extremitatibúsque hominum, atque instrumentis, sed præcipuè artificum, persimiles. Non enim syllabarum compositione, aut literis verba eorum exprimuntur, sed imaginum formâ, earum significatione vsu memoriæ hominum tradita. Scribunt quidem accipitrem, crocodilum, serpentem, hominis oculum, manus, faciem, & cætera eiusmodi. Accipiter rem denotat citò factam: quoniam hæc aliarum fermè omnium auis sit velocissima. Transfertur hæc notatio ad domesticas res, quæ velociter fiant. Crocodilus malum significat. Oculus iustitiæ seruator, & totius corporis interpretatur custos. Reliquarum corporis partium dextera manus digitis passis libertatem designat; sinistra verò compressis tenacitatem,*

Vide Othonē Heurnum in Chaldaico.

Cap. 8

[illegible]

tatem, atque auaritiam. Eodem modo & cæterarum corporis partium figura, atque instrumenta certum aliquid notabant. Quæ memoria hominum longo vsu, ac meditatione obseruata, è vestigio quid ea exprimerent internoscebant. Hæc Diodorus. Porrò hæc Συμβολικὴ scriptio vt notat Clemens Alexandrinus, apud Ægyptios triplex erat, nempe, Imitatiua, Tropica, & Ænigmatica, quarum Imitatiua dicitur, quæ res, quæ per characteres rebus ipsis persimiles designat: vt qui Solem volunt scribere, circulum delineant; & Lunam volentes significare, duorum lunarium cornuum imaginem pingunt. Tropica, siue Translatiua est, quæ varias diuersarum rerum, præsertim animalium, formas, figurásque transfert, ad significandum vel Deorum, vel hominum dignitates, fortunas, mores, virtutes, vitia, affectiones, & actiones secundùm quam significationem apud Ægyptios Theologos Accipitris imago significat Deum, Scarabei figura Solem, Ibieis pictura Lunam, Hominis forma prudētiam & solertiam, Leo fortitudinem, Equus libertatem, Crocodilus impudentiam, Piscis odium. Ænigmatica est, quæ ex coniunctione, & mutuâ permistione harum imaginum resultat, quo quidem modo Sphinx, ex humano capite, & leonis corpore composita imago, templis, altaribus, aliisque sacris rebus insculpitur, ad significandum quod nobis diuina omnia sint ænigmatica, & obscura. Sol in Crocodilo, qui in aqua non minus quàm in terra nutritur, impressus, significat Solem ad similitudinem Crocodili, partim ex aqua, partim ex terra alimentum rebus meteoris assumere. Sceptrum Regium, cuius vertici oculus, & auris superstant, Deum significat moderantem, videntem, audientem omnia.

His solùm arduis, & difficilibus literis libros scribebant olim, donec Moyses faciliorem scriptionem introduxit. Martianus Capella libro secundo ait: *Erant quidem libri sacra nigredine colorati, quorum litera animantium credebantur figura, quásque librorum notas Athanasia conspiciens quibusdam eminentissimis saxis iussit adscribi.* In obeliscis enim, & in plumbeis libris figuras suas scalpebant; prisci enim libri ex plumbeis pagellis, vt

Cap. 19. plurimùm compingebantur. Sic Iob dixit: *Quis mihi det, vt sermones mei exarentur in libro, stylo ferreo, & plumbi laminâ?* Interpres Pausaniæ in Bæoticis refert Hesiodi li-

Lib. 13. c. 11. brum plumbeis laminis confectum fuisse in Bæotia Plinius ait: *Plumbeis voluminibus monumenta publica fieri cœpta sunt.* Eadem apud Gallos argentea, teste Trithemio, fuerunt, ærea apud Romanos. Frontinus quoque libro tertio literas lamellis plumbeis inscriptas per vrinatorem sub aquas missas narrat. Plura de hoc apud Hermanum Hugonem. Hinc potissima contrariarum sententiarum obiecta dissolui possuntunam de literis Hieroglyphicis possunt accipi, quæ de scriptis libris ante Moysem aut literarum authoribus exhibuimus.

CAPVT IX.

Aliud indicium ex Ægyptiis Sacerdotibus ignorantibus legere scriptionem à Moyse propositam.

RVDEM istum scribendi modum per Hieroglyphica signa ante Moysem fuisse, ipsúmque Moysem authorem alterius scriptionis ignoratæ illatenus Ægyptiis, indicium hoc addere non nemo posset, quod Artapanus memoriæ prodidit, & transcripsit Eusebius Moysem in Ægypto *scripsisse*

Lib. de Præparat. Euang. *ipsum nomen Dei in tabula, quas literas nonnulli Sacerdotes derserunt, legere nescientes,* quia noua nimirum, & non rerum signa, sed numinum & prolationis, quod genus signorum ignotum tunc: tantùm signa rerum & actionum erant in vsu scribendi. Addo Æthiopicarum, & Hieroglyphicarum, ignorabiliúmque, vt cum Apuleio loquar, literarum apud Ægyptios, omnium gentium olim sapientissimos vsus, nullas, saltem aliquot post diluuium annos, literas Alphabetarias in mundo cognitas fuisse persuadet. Si verum est quod verosimilius videtur, & authores tradunt, literas Hieroglyphicas antiquiores fuisse Alphabeticis; Et quidem ita videtur defectum Alphabetarum literarum per Hieroglyphicas aliquandiu suppletum. Hinc posset aliquis opinari nullas in orbe terrarum tunc temporis Alphabeti literas notas Nam si Ægyptij omnium sapientissimi, & cultissimi, & à quibus cæteræ excultæ, & doctæ gentes feruntur, illas ignorarunt, ab omnibus pariter ignoratæ videntur; hoc quidem probat

quidquid

quidquid sit de eruditione hominum,& literarum vsu ante diluuium,siue earum inuentor Adam,siue Enoch fuisset, postea, saltem in vniuersi inundatione aut confusione linguarum, dispersioneque hominum amissam scriptoriam artem iuxta Diodorum Siculum. Et Polydorus ad rem nostram ait: *Literas fieri potuit vi aquarum deletas, Mosem deinde adinuenisse.* Quod si genti Hebrææ retentus literarum vsus dicatur, potuit quidem in longo tempore seruitutis Ægyptiacæ amitti. Nam si in Babylonica captiuitate quæ tolerabilior fuit,& breuior,& post maiorem mundi culturam amiserunt literas proprias, & sacram penè Scripturam, vt necesse fuerit nouas introduci literas à S. Esdra,& libros sanctos rescribi,non incredibile videtur, si diuturniori seruitute Pharaonica oppressis,Ægypto quoque literis non vtente Alphabeticis, scriptionis vsus desiisset Hebræis, maximè cùm nullos sacros libros haberent, quos curarent,& mundus rudior erat, donec Moyses restitueret meliorem artem scribendi, quàm per Æthiopica,& Hieroglyphica sigilla,tunc temporis solùm in vsu.

CAPVT X.

Congruum fuit vt Moysi reuelarentur Alphabeticæ literæ,& scriptis mandaretur diuina doctrina.

QVAPROPTER cùm diuina doctrina, & ipsa Dei verba memoriæ mandare operæpretium fuit, nouum scribendi genus instituendum erat; ideò oportuit reuelari Moysi optimum scribendi ritum,(qui facilior, qui vniuersalior, qui clarior, qui verborum ipsorum, qui certior), prout decebat diuinam doctriuam, vnde Fides,& Religio pendet. Itaque hæc fuit conueniens causa,vt inspiraretur miraculum hoc (sic cum Liuio placet loqui) scribendi per signa prolationis,& verborum. Quia scilicet verba Dei oportebat scribi,& quia literis Ægyptiis, seu Æthiopibus,atque Hieroglyphicis scribi commodè non poterant,imò scribi fortasse non poterant. Nunc de causis, cur verbum Dei scriptis commendari oportuit, postmodum de vitiis scriptionis Æthiopicæ, seu Hieroglyphicæ,propter quæ sacra Scriptura iis vetustis literis conscribi nequiret paulisper agemus. Imprimis producam ex Ruperto quàm dignum Deo fuerit literarum inuentum, vt sacra Scriptura traderetur. Libro tertio de victoria verbi Dei per aliquot confirmarat capitula, Deo reuelante,literas Moysem mortalium primum scripsisse, deinde vigesimoquinto capite subdit: *Ecce quàm paruulo auxilio,quantum Deus, & Verbum eius subuenit generi humano. Viginti duæ tantùm, sicut iam dictum est, literæ sunt. Ecce de impensis tam paruis, quàm magnum constructum est ædificium! Primò ex ipsis positum est fundamentum Scripturarum, id est, Scripturæ illæ, quæ Canonicæ dicuntur,per Spiritum sanctum conditæ sunt. Et deinde quàm multi ex omni natione & gente,maximéque Græci & Latini,non pluribus vsi literis superædificauerunt! Inde factum, vt in publicum cõuentum nostrum habeamus adscitum,& habere semper possimus,Dei Verbum. Eatenus homines pauci instructi fuerant hoc verbo,quorum notissimi sunt, Abraham, Isaac, & Iacob, ad quos fiebat Dei verbum non huiusmodi lectiane,sed occultâ inspiratione, & idcirco paucissimi verbum percipiebant,quia tali instructione non multi digni erant. Literæ datæ confestim viam fecerunt multitudini ad percipiendum verbum Dei. Ac per hoc rectè dixerim, quia literarum auctorem, siue inuentorem primum, non hominem quempiam, sed ipsum Deum esse decuit, cuius hoc tertium esse munus, ad cagnitionem valens Verbi sui, quod homini literas dedit. Primum namque est donum Dei, quod homo,vtpote rationalis, verbum illud potest meditari. Secundum, quòd solus ex cunctis animantibus,linguam habens eloquentem, ipsam suam meditationem valet eloqui. Tertium, quòd cùm literas didicerit manu scribere, & aliorum manuscripta intelligere,cognoscere potest verbum Dei, sapientiam Dei. Visibilibus signis sub istis signis primùm illi populo credita sunt eloquia Dei,& instructus est de adoranda maiestate vnius, & solius veri Dei, quod vnus ipse cuncta creauerit,cælum,& terram,mare, & omnia quæ in eis sunt, quòd haminem ad imaginem suam creauerit, quòd ad Abraham, ad Isaac, & Iacob loquutus sit, & semen eorum in populum sibi peculiarem elegerit, & sub eisdem signis leges eius accepit, quorum summa tata est in præceptis Decalogi, quæ ipse scripsit in tabulis, & sub eisdem signis cæremonias eius, id est, ritum, vel ordinem eidem Deo sacrificandi suscepit.*

Etsi enim cùm populus Dei angustus erat per sanctos Patriarchas, satis prouisum

Ioann. Euseb. de Origine S. Script.

fuit de cælesti doctrina; posteà tamen, cùm in dies augeretur & vita hominis contractior fieret, vt vnus Doctor vocalis non sufficeret omnibus, nec diu posset esse Magister authenticus veritatis, elapsis iam memoriâ hominum diuinis mysteriis, auctis idololatriæ ritibus, & cùm plurimæ, & minutissimæ diuini cultus leges promulgandæ erant, quas memoria retinere non poterat, necesse fuit scriptis commendari omnia, quapropter post Moysem, quod bene præfatus est Alphonsus Salmeron, congruè voluit diuina sapientia, vt cognitio cælitùs infusa literis consignaretur, quę suis tum locis, tum temporibus, tum linguis, atque personis mederetur, opémque ac lucem afferret vniuersis; imprimísque, vt hominum fragili memoriæ, parúmque fideli, præsertim post lapsum, prospiceretur. Est enim scriptura (teste Beato Maximo in Mystagogia Liturgiæ) obliuionis medicamentum & memoriæ auxilium: nam etsi ad pauca retinenda, quæ à maioribus illis tanquam columnis in lege naturæ tradebantur, memoria sufficere posset, non tamen ad tot, & tanta mysteria, quæ postea nobis per quinque libros Moysi explicata sunt. Erat enim mundus, antequam Moyses scriberet, veluti puer, qui per ætatem necdum aptus est, vt ad scholas mittatur, domi tantùm per traditionem à parentibus, & nutrice ediscens; à Mose autem vsque ad Christum similis extitit mundus puero ad scholas quidem eunti, sed per ætatem, & paruam capacitatem nondum satis quæ dicuntur, intelligere valenti: à Christo autem vsque ad gloriam, est velut adolescens, qui ea quæ à præceptoribus percipit, intelligere, & diiudicare valet; etiamsi plura & magis ardua sint illi tradita; imperfectè tamen, & ex parte intelligit, donec euadat in virum perfectum. Postremò in gloria omnia, nemine exteriùs docente, in Verbo legere, & intelligere poterit, veluti perfectus vir, ac iam maturus, qui per seipsum quemuis librum ad quamlibet disciplinam spectantem & intelligere, & diiudicare valet: ideo congruum fuit à tempore Mosis sacros conscribi libros. Decuit etiam reuelatam scientiam scripto committi; vt meliùs illi fides haberetur, quàm traditioni. Siquidem magis creditur aliquid præsens esse prædictum, ac proinde esse à Deo, si liber id prædicans etiam ab hostibus proferatur, quàm si verbo tantùm, ac viuâ traditione dicatur fuisse prædictũ. Quemadmodum si quid accidat, cuius tamen instrumentum Notarij manu firmatum, & pluribus testimoniis comprobatum ostendatur: nam tunc magis quiescit intellectus, & verum esse quod dicitur, apprehendit. Spectabat quoque ad diuinam sapientiam, ita nobis scripta sacra committi, vt meritum fidei, humilitatis, charitatis, & obedientiæ magis locum haberet, quàm si cuiuis peculiaris reuelatio fieret. Ob necessarium enim commercium in discendo, homo homini humiliatur magis: vt Paulus missus ad Ananiam vt catechizaretur, maiorem præstitit obedientiam, & Cornelius ad Petrum, & Eunuchus Candacis ad Philippum: amat quoque discipulus præceptorem vt parentem, præceptor discipulum, vt filium: magis etiam fide captiuat intellectum, quàm si intus gustaret, atque per reuelationem omnia disceret. Ostenditur quoque Dei suauitas, infima ad summa non nisi per ea quæ media sunt, perducens. Atque hæc est suauis Dei dispositio, vt ipse quidem fidem, & charitatem per seipsum infundat, quibus alia quadrant, quod præcipuum est; quod verò minus principale est, videlicet veritates credendas, sine quibus tamen possumus fieri salui, vel saltem sine omnibus, Scripturæ commendauit, vt eas quisque à Doctore vel proximo suo addiscat. *Quia semel loquitur Deus, & secundò id ipsum repetit*, vt ait Iob. Hinc Augustinus rectè statuit: *Homo*, inquit, *fide, spe, & charitate subnixus, eáque inconcussè retinens, non indiget scripturis nisi ad alios instituendos. Itaque multi per hæc tria etiam in solitudine sine codicibus viuunt. Vnde in illis arbitror iam completum esse, quod dictum est: siue Prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur.* Hæc ille. Congruum præterea fuit patefactam notitiam scripto tradi, ne si cuique fieret reuelatio, ob proprium amorem, sensúmq; obscuraretur; & ne propter cacodæmones ad seducendum paratos esset vlla contrarietas, & repugnantia. Nec enim dubium est, quin reuelatio suscipiatur pro ratione ac modo suscipientis; vt ex illo vno, eodémque verbo: *Expedit nobis vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat*; Caiphas sui, Iudæorúmque ruinam, Ioannes verò suam, & omnium in Christo salutem elicuit. Meritò igitur vnica nobis Scriptura commendata est, ad quam ab Ecclesia Catholica, atque Orthodoxa intellectam, tanquam ad lapidem Lydium probandi sunt spiritus, doctrinæque vniuersæ, non secus atque conclusiones per sua principia, & actiones per finem proprium dignoscuntur.

Cæterùm

Cæterùm vt Moysis tempore hæc diuinorum oraculorum scriptio auspicanda fuisset, præter ea quæ ex dictis iam indicauimus, suppetit commoda sancti Chrysostomi sententia, homiliâ in Genesim secundâ: *Deus*, inquit, *ab initio per seipsum homines adloquebatur: sic enim ad Adam venit. Sic Cain increpauit; sic cum Noë loquutus est; sic apud Abraham hospitatus est. At vbi in magnam malitiam omne hominum genus degenerauit, neque tunc se totum ab hominum genere auertit opifex omnium; sed suam erga illos amicitiam innouare volens, quasi absentibus literas mittit, conciliaturus sibi vniuersam hominum naturam, & has quidem literas dedit Deus, attulit autem Moyses.* Eadem habet S. Odo libro primo suarum collationum, vbi ait: *Deus vt longè nimis mortales à se recessisse, non loco quidem, sed merito demonstret, non per verba sic præsentes alloquitur, sicut olim Patres fecerat; sed per Scripturam velut per quasdam epistolas longè positos reuocans, quasi veteris amicitiæ desertores, suos recordari suadet.*

CAPVT XI.

An vtile fuerit scribendi inuentum.

HINC satis commendatam puto scriptionem sacrorum oraculorum, nec contra illam est quid Tamus Ægyptius, & Plato Atticus blatterent: verùm vt magis Deo dignum inuentum literarum etiam pro vsu Policæ vitæ existimemus, aliqua illius commoda, & mirum ingenium indicabimus, vt vel ipse Plato cogatur cum Tertulliano dicere: *Literas necessarias confitebor, & commercij rebus, & nostris erga Deum studiis.* Egregiè Rupertus scripsit libro tertio de victoria verbi Dei, capite vigesimo tertio: *Quod si vtilitatem huius operis, scilicet manu scribendi rectè perpendis, profectò fateris, decere, vel decuisse Deum, quod figurarum huiusmodi, scilicet literarum non alius, quàm ipse primus author extitit. Quid enim est in omni mundo, in vniuersa multitudine rerum, vel signorum visibilium, quod humanæ menti ad cognoscendum Creatorem suum tam efficax, tam vtile, támque certum præbeat adiumentum? Numquid ordo Cæli, Solis, Lunæ, & Stellarum? quæ omnia pulchra sunt, & creatricis omnipotentiæ quædam signa sunt, quæ ita, vt hæc verborum signa sensus nostros instruunt, aut instruere possunt. Hæc signa de præterito narrant, de præsenti demonstrant, de futuro sæculo annuntiant, & quod summum est, Creatoris non solum omnipotentiam asseuerant, verùm etiam voluntatem nobis intimant, & quoties volumus, Deus nobiscum per hæc signa loquitur. Dignum igitur opus, quod ipse Deus operatus esse credatur, sicut manifestè Scriptura testatur. Quia (sicut iam dictum est) prior ipse scripsit in tabulis opere suo, digito suo, vtique modo ineffabili, & deinde homini scribere iussit.* Penè omnes vsus literarum miracula videntur. Nonne mirandum audire loqui absentes? quod valde demiratus sanctus Basilius inter maxima Dei beneficia censuit in quadam ad Ambrosium epistola: *Magna*, inquit, *semper quidem & multa sunt Domini nostri dona, &c. Vnum verò, quod inter maxima reputari potest, hoc est, quòd quàm longissimè propter locorum distantiam seiunctis per literarum alloquium mutuò coalescere dedit. Largitus est autem duplicem cognoscendi modum, vnum per præsentem conuictum & congressum, alterum per consuetudinem literariam.* Deinde nonne mirandum loqui mortuos, & elapsa reducere tẽpora, ac repræsentare præterita? Quot vsus hinc nascuntur disertè enarrat Diodorus initio suæ Bibliothecæ, vbi ait: Magnas meritò gratias rerum scriptoribus homines debent; qui suo labore plurimùm vitæ mortalium profuêre. Ostendunt enim legentibus, præteritorum exemplis, quid nobis appetendum sit, quidve fugiendum. Nam qui multarum experimenta rerum variis cum laboribus, periculisque, procul ipsi ab omni discrimine gesta legimus, nos admonent maximè quid conferat ad degendam vitam. Ideoque Heroum sapientissimus est habitus is qui sæpiùs aduersùs fortunam expertus, multorum vrbes, ac mores conspexit. Cognitio verò ex aliorum tum secundis, tum aduersis rebus percepta, doctrinam habet omnium periculorum expertem. Omnes præterea mortales mutuâ quadam cognatione vinctos, licèt locis ac tempore distantes, sub vnum veluti conspectum redigunt; diuinam sanè prouidentiam imitati, quæ tum cæli ornatum, tum naturas hominum varias communi ordine quodam per omne æuum complexa, quid quemque deceat, diuino munere impertitur. Eodem pacto, qui totius orbis velut vnius ciuitatis acta suis operibus instruxerunt, in communi ea vtilitatem contulêre. Epist. 55.

psêre. Pulchrum eſt igitur ex aliorum erratis in melius inſtituere vitam noſtram: & non quid alij egerint, quærere, ſed quid optimè actum ſit, nobis proponere ad imitandum. Seniorum conſilia, quos longa ætas prudentiores effecit, laudantur à iunioribus. At hos tantò antecellit hiſtoria, quantò plura exempla rerum complectitur diuturnitas temporis, quàm hominis ætas. Itaque ad vitæ inſtitutionem vtiliſſima hiſtoria cenſenda eſt, tum iunioribus, quos lectio diuerſarum rerum antiquioribus æquat prudentia: tum verò ætate maturis, quibus diuturna vita rerum experimenta ſubminiſtrauit. Adde quòd priuatos viros imperio dignos efficit: Imperatores ob immortalem gloriam ad præclara facinora impellit: milites propter laudem, quæ mortuos ſequitur, promptiores efficit ad pericula pro patria ſubeunda: improbos timore infamiæ à malis facinoribus deterret. Denique literarum monumentis, quæ teſtimonium virtuti præbent, moti quidam tum condidêre ciuitates, tum leges vtiles vitæ mortalium ediderunt. Nonnulli nouarum artium, doctrinarúmque inuentores ad vſum gentium extitêre. Sed omnium rerum quibus felicitas hominis paratur, laudem præcipuam, cauſámque Hiſtoriæ tribui decet. Eſt enim cuſtos eorum, quæ cum virtute acta ſunt, teſtem ſe malefactis, beneficámque erga omne genus hominum præbens. Etenim ſi ea quæ de Inferis, & quidem fabuloſè feruntur, multùm conferunt hominibus ad pietatem, ac iuſtitiam ſeruandam: quantò magis putandum eſt hiſtoriam veritatis aſſertricem tanquam totius Philoſophiæ parentem, mores noſtros effingere ad virtutem? Omnes enim ferè mortales naturæ infirmitate maiorem vitæ partem otioſi ac ſegnes degunt: quorum vitæ ac mortis æqua obliuio eſt, cùm par vtriuſque interitus ſequatur: virtutis verò facinora immortalia ſunt: præſertim cùm hiſtoriæ beneficium acceſſit. Et quidem decorum eſt mortales labores perpeti pro gloria immortali. Hercules quidem magnos, multóſque, dum vixit, labores ac pericula ſponte adiit, vt pro ſuis erga omnes gentes beneficiis immortalitate donaretur. Cæteros egregios virtute viros, hos quidem Heroum; hos verò Deorum honores aſſecutos videmus, omnes certè magnâ laude dignos: ſed eorum tamen omninm geſta, ac virtutes hiſtoria ab interitu vindicauit. Etenim cætera monumenta ad paruum tempns perdurant, variis caſibus diſturbata; hiſtoriæ virtus per vniuerſum orbem diffuſa. Ipſum quod cætera conſumit, tempus cuſtodem ſui habet. Idem Diodorus alibi: Cui tanta ingenij facultas ſuppetit, vt dignis laudibus literarum diſciplinam, inſtitutionémque ſe proſequi poſſe confidat? Quibus ſolis vitâ defuncti viuentibus commemorantur: tum quos longiſſima procul terrarum interualla ſeparatos tenent, hi literarum ſeſe mutuis velut internuntiis ſalutant, viſunt, eum abſentibus amicis tanquam præſenti conſuetudine mutuis colloquiis perfruuntur: tum ad bella, ſiue inter gentes quaſcumque, ſiue inter Reges ſedanda, quid idoneum, quid magis accommodatum literarum munere poſſet excogitari? Fœderibus commendandis, pactis, conuentis, promiſſis teſtes primi accerſuntur, cæteráque omnia quibus ſeruandis ſummâ opus eſt fide, ipſis tutò commendantur; illæ commendata quæcumque excipientes, æternâ integritate, & inconcuſſâ fide cuſtodiunt. Poſtremò ſapientiſſimorum virorum ſanctiſſimas ſententias, oracula Deûm, Philoſophorum inuenta, diſciplinarum denique omnium præcepta, ac monumenta humanarum, diuinarúmque rerum, ſolæ literarum ædes repoſta conſeruant, atque à vetuſtatis, & temporis voracitate defenſa veluti quadam diuinâ vi tuendo poſteris ex ordine deinceps per ſuccedentia ſæcula, demum æternitati commendant. Hactenus ille.

Sic gentes admiratæ ſunt inuentum literarum, vt diuinum donum credentes, aut Diis ſuis imputarunt, aut inuentores Deos reputarunt. Idcirco Mercurius ſiue Moyſes literarum inuentarum Deus creditus apud Ægyptios, ſic Parcæ apud Hyginium, Muſæ apud Diodorum, Saturnus apud ſanctum Cyprianum, Ibis & Anubis apud Peluſios, authores ſcriptionis æſtimabantur. Hebræi qui ſibi meritò ſcriptoriam artem arrogant דִּקְדּוּק *Dicduc*, hoc eſt, *ſubtile inuentum* appellarunt. Quid dicam de his qui nullam literarnm notitiam habentes, quales Barbari, Americani, vt primùm literas viderunt, quibus communicantur abſentes, ſtupuêre. Nunc eas Vraienſes vocant cum admiratione *inuentum Dei*, & tanquam ſacroſanctum & diuinum aliquid ſuſpiciunt, & timent. Nuperrimè accidit, cùm magna eius nationis manus conſpiraſſet, vt quemdam ex noſtris Patribus occiderent, iámque inſtarent: monitus ille periculum, id conſilij accepit, nam aliud non ſupererat, vt libro oſtenſo terreret hoſtes ſumptôque

ſumptôque volumine cœpit intrepidus legere, voluere folia, Identidem illis minitari, ſi accederent propiùs; nemo autem auſus fuit progredi. Hoc artificio euaſit ille. Plura de admirabilitate, vtilitatéque ſcribendi Hermanus Hugo præfatur ad tractatum de prima ſcribendi origine. Quod autem aliquis literarum abuſus accidere poſſit, & acciderit, non hoc incommodum adæquabitur pluribus & grauioribus ex ſcriptione vſibus, nec vlla res tam bona eſt, quâ nequeat humana abuti malitia: hoc non culpa rerum, ſed noſtra eſt.

CAPVT XII.

De Sinarum literis: & quàm ſint Æthiopicæ, & Ægyptiæ literæ parùm aptæ ad conſcribendos libros ſanctos.

VENIAMVS iam ad Æthiopicarum, Hieroglyphicarúmque literarum anguſtum, atque ſterilem vſum, quibus abſunt tot penè vtilitates, quas præfati ſumus ob obſcurum earum notarum ſignificatum, aut intellectum. Aptè propterea illas *ignorabiles literas* dixit Apuleius. Difficiles erant diſciplinæ, obſcuræ ſenſui, dubiæ aſſerto, contractæ explicatui. Nec per illas dici omnia poterant; nec quæ dicebantur incontrouerſa, explicatáve ſatis manebant. Præterea res potiùs ſignificabant, non ſermones, quare cùm diuina verba ſcribenda forent, iis conſcribi literis non debebant, ſed alia noua ſcribendi ars requirebatur, quam vtique per Moyſem auſpicatam putamus. Multa alia incommoda ſcriptionis Æthiopicæ pródúcere poſſem, ſat ſit quæ de Sinarum literis, quia proximæ Hieroglyphicis Æthiopum, Ægyptiorúmque literis, quamuis vtilioribus, conſcripſit Nicolaus Trigautius, ex cuius libro primo de Chriſtiana expeditione hæc excerpſi: *Neque vocalium, neque conſonantium apud Sinas vlla mentio, ſed vt rerum, ita & vocum ſingularum ſuus eſt Hieroglyphicus character. Nec pauciores literæ, quàm voces numerantur. Idémque eſt apud eos dictio, ſyllaba, elementum. Ac tametſi pro rerum multitudine ſit numerus characterum, eos tamen inter ſe ita componunt, vt ſeptuaginta, octogintáve millia non excedat. Et ex iis, qui decem millia nouerit, eos qui ferè neceſſarij ſunt ad ſcribendum characteres eſt aſſecutus. Nam omnes omnino noſſe, nec opus eſt, nec eſt in vniuerſo fortaſſe Regno, qui nouerit. Horum etiam characterum plurimùm idem eſt ſonus, figura non eadem, imò etiam ſignificatio non vna. Vnde fit vt aliud nullum idioma æquiuocum æquè reperiatur. Neque à loquentis ore ſcriptio vlla excipi poteſt ab audientibus exſcribenda, nec liber vnus ab audientibus cùm prælegitur intelligi, niſi librum eundem præ oculis habeant, vt æquiuocos vocum ſonos, quos aurium iudicio minimè diſtinguunt, oculorum fide figuras intuentium, internoſcant.* Cap. 5. Adiicit poſtea: *Ideò characteres ipſi ſuos ac figuras à prima pueritia ediſcunt ad extremam vſque ſenectam.* Quàm improbus labor, vitam neceſſe eſſe pueriliter cõſumi, vt diſcatur lectio! Quid intellectioni ſeruabitur? Maior æquiuocatio, minor vtilitas, par difficultas erat Hieroglyphicæ apud Ægyptios ſcriptioni, indignæ prorſus diuinis verbis in æternitatem ſeruandis. Et quidem tot nomina propria, quot in hiſtoria Moyſis narrantur, nullo pacto illis literis Æthiopicis poſſent explicari. Et certè vtcumque verba Dei, & doctrinam fidei Hieroglyphicis, Æthiopicíſque literis commendari non oportebat.

CAPVT XIII.

An Adam primus fuerit ex ſacris ſcriptoribus, ſaltem literis Hieroglyphicis.

HOc ipſum vt magis comprobemus, operæpretium erit explorare originem ſacrorum ſcriptorum; hoc eſt, eorum, qui afflati ſancto Spiritu, vt oracula Dei ſcriptis mandarent, manum ſtylo admouerunt, an aliquis ante Moyſem fuerit. Nam ſi aliquis prior extitiſſet, alterutrum dici neceſſum eſt, aut literarum vſum ante Moyſem fuiſſe, aut Æthiopicis, & Hieroglyphi-

cis literis doctrinam fidei promulgatam. Neutrum nos concedimus. In hac autem disquisitione obiter adornabimus expeditum exitum plurium obiectorum, quæ obtrudimus, & fortiùs hanc existimationem de inuentis à Moyse literis Alphabeticis, vt verba Dei conscriberet, consulciemus. Quamuis iam ex dictis præcipua assertionis alterius tela retusa sint. Nam cùm duo literarum genera fuisse demonstrauerimus, de scriptione Æthiopica, & Hieroglyphicis literis intelligi possunt quæcumque ante Moysem scripta perhibentur, aut inuentæ literæ affirmantur. Nos enim solum Alphabeticarum literarum, & prolationis notarum authorem Moysem facimus. Nihilominus posteà directiùs obiectis omnibus faciemus satis. Nunc ad propositum quæsitum veniamus.

In primis occurrit Adam, quem nonnulli Hebræi, primùm ex sacris scriptoribus confingunt, quem dicunt diuino Spiritu afflatum composuisse Psalmum in actionem gratiarum pro recenti creationis beneficio. Et hunc Psalmum esse quem Psalterij Dauidici nonagesimo primo loco numeramus. Quem Chaldaicè sic inscriptum legimus: *Laus & Canticum, quod dixit homo primus pro die Sabbathi.* Vbi clarè eius Psalmi author Adam præfigitur, in Latinorum quoque ac Græcorum quibusdam codicibus antonomasticè præscribitur, *in diem:* εἰς τὴν ἡμέραν, quasi Sabbato primo notato, quem primum diem integrum Adam expertus. Scribit igitur Rabbinus Kimhi die Veneris creatum Adamum circa horam tertiam, peccasse vndecimâ; fuisse condemnatum duodecimâ, pulsúmque paradiso: in fletu mansisse reliquo die, & sequenti nocte. Die tamen Sabbati mane obtinuisse culpæ remissionem, tunc cœpisse considerare opera diuina, & vniuersitatem creaturarum, & præ lætitia prorupisse in eius Psalmi verba: *Bonum est confiteri Domino, & psallere nomini tuo, Altissime.*

Verùm rara & tenuis fides, vt plurimùm, commentationibus Hebræorum danda est, atque in hac parte refelluntur ab omnibus interpretibus nostris, qui hunc Psalmum nonagesimum primum Adamo minimè adscribunt. Sed nonnulli dicunt à Dauide compositum in persona Adami, vt die Sabbati caneretur, qui dies dicatus erat creationis commemorationi, quoniam eo die quieuit Deus ab omni opere, quod patrarat. Alij malunt Moysem auctorem esse eius Psalmi, quem putant composuisse antecedentem Psalmum, & aliquot sequentium, in quo etiam conueniunt multi ex Hebræis: id certò habendum, ab Adamo minimè concinnatum hunc Psalmum: multa enim rerum nomina claudit, quarum notitia caruit tunc primus parens, & fortasse in tota sua vita non nouit. Quomodo in ipso mundi primordio Decachordum inueniretur & Psalterium, & Cithara: quæ instrumenta post multos annos reperta? Libanum montem quomodo tam breui nosset Adamus? nec enim in Libani colles deportatus fuit, nec illuc adeo celer penetrare posset. In illo autem Psalmo harum omnium rerum mentio fit. Magis opinor, si eius auctor Adam fuisset, naturas & elementa inuitaret ad Deum laudandum, quàm artificialium rerum meminisset. Cæterùm de quodam Adami libro in Thalmud legitur, & apud Rabbi Abraham, quem illum de diuinitate conscripsisse Hebræi confingunt. At quæ fides superstitiosis fabellis? iidem Hebræi nescio quid delirant de libro ab Abel composito.

B. Amadeus raptu quinto, duos Psalmos, siue Cantica scripsit ab Adamo composita. Vnum postquam vidit creatam Euam; aliud pœnitentiale post peccatum ab Adamo, & Euâ dictum, quos opportunè hîc transcribam ex Regia Bibliotheca manuscriptorum sancti Laurentij in Escuriali, vbi Beati Amadei Apocalypsis seruatur, vt quid de iis censeam, postea dicam.

Psalmus, siue Canticum Adam in productione Euæ.

Omnia quæ in mundo erant, respiciebam, nullum mihi simile inueniebam: non est certè vnquam consolatio perfectè solitario. Hæc nunc est os de ossibus meis, & caro de carne mea. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & erunt duo in carne vna. Mas adhærebit vni fœminæ, & fœmina vni viro. Pater filiæ non copuletur, multò minus filius matri: Me Deus fecit stipitem naturæ humanæ, & sociam dedit mihi: ex nobis duobus omnes generabuntur: sine patre & matre nemo nascetur: sed vt omnis

omnis combinatio inueniatur, filius ex matre sine patre orietur. Ego ex nullo homine prodij, hæc à me originem traxit. Ex duobus omnes alij generabuntur. Vnus ex femina sine viro. Magnum est hoc Sacramentum, quo Dei cum populo copulationem ostendit. Tu vocaberis virago, quia de viro tuo te Deus excerpsit: vocaberis & Eua, quia cunctorum viuentium mater. Da huic dexteræ tuam dexteram, & osculum sanctum labiis meis. Crescamus, & multiplicemus, populum Dei cultorem producamus. Ipse suos cultores poterat omnes simul producere; communicat nobis proprias actiones, quæ per alios facere potest; rarò vel nunquam per seipsum facit, & ipse non beat indiuidua propter speciem, sed beat & creat speciem propter indiuidua. Sed antequam iungamur, vxor mea, vacemus contemplationi, & rebus diuinis, deinde cum timore Dei nostri implebimus mandata eius. Gloria & honor sit Deo vni, & trino, & omnipotenti & sempiterno.

Psalmus Protoparentum culparum remißionem implorantium, & obtinentium.

ADAM. Adonai Domine Deus meus, secundùm magnam misericordiam tuam miserere mei: & quia plurimæ sunt miserationes tuæ, dele hanc iniquitatem meam. Oppressus sum tribulatione, maxima tempestas pelago demersit me. Libera me Deus, & erue me de diluuio aquarum multarum. Audite omnes cæli & cæligenæ verba oris mei. Referant Angeli omnia quæ cogito, & loquor, dicant virtutes cælestes. Porrigat Deus aures pientissimas huic humili deprecationi meæ. Exaudiat orationem meam, & clamor cordis mei ad ipsum perueniat. Tu Deus es lux vera, & præclárissima, omnia alia sunt tenebris permixta. Tu es Sol, qui nescis occasum, & habitans lucem inaccessibilem. Tu es terminus & finis omnium. Tu satietas vnica omnium Beatorum.

EVA. Adonai Domine Deus, secundùm magnam misericordiam tuam miserere mei. Magna enim est misericordia tua, & miserationes tuæ multæ nimis. Tu ante omnia cælum immobile creasti habitaculum sanctum & excelsum, illúdque Angelicis spiritibus decorasti, & ipse omnia quæ facturus eras, benignè reuelasti. Illi fuerunt astra matutina, qui te per multa sæcula laudauerunt. Tu cælum mobile formasti, & illud aquas quæ super cælos sunt, nominasti. Est namque in se omnino vniforme, & motu suo alij cæli cientur. Aquæ illæ sunt sub cælo immobili & super omnia quæ mouentur. Tu creasti lucem, pulcherrimum Solem, Lunam cum quinque Planetis, & Firmamentum in medio posuisti, in quo signa & stellas, & sydera potenter collocasti. Quatuor elementa produxisti, & cuncta ex illis tuâ sapientiâ conflauisti.

ADAM. Adonai Domine Deus, secundùm magnam misericordiam tuam miserere mei. Draconem enim superbum, & rebellem, brachio tuæ potentiæ dispersisti: De sedibus potentes deposuisti, & qui erant humiles sublimasti. Esurientes adimplesti bonis, & qui sibi videbantur pleni abiecisti. Me tandem hominem de limo terræ fabricasti, tuâque imagine insignisti, etsi natum mortalem, & perturbabilem, ne mori, aut perturbari possem concessisti: nam & illa à te accipere non repugnabat. Me in locum vitæ, & voluptatis induxisti, & omnibus donis decorasti, sub pedibus meis omnia

subie

ſubieciſti,& magnum ADONAI nomen oſtendiſti.Euam adiutorium mihi ſimile dediſti, quam de latere meo extraxiſti.

ADAM. Adonai Domine Deus meus, ſecundùm magnam miſericordiam tuam miſerere mei, quia me caput omnium hominum feciſti,tuâque ſapientiâ ſimul cum ſocia imbuiſti, liberum arbitrium conceſſiſti,& in manibus noſtris nos demiſiſti. Præcepta & mandata nobis dediſti. Vitam & mortem ante nos poſuiſti; vt ſi mandata ſeruaremus, conſeruaremur; non ſeruando moreremur. Lucifer inuidus vidit,& inuidit, pugnauit contra nos, & vicit. Victus ab Angelis hominem ſuperauit, & ſemen eius in æternum proſtrauit.Ego ſum qui peccaui. Ego ille qui coram te iniquitatem feci. Si ego noluiſſem, neque Eua,neque hoſtis me auertere potuiſſet. Cùm in honore eſſem non intellexi, & dignitatem meam amiſi. Comparatus ſum iumentis: equo,& mulo factus ſum ſimilis.

ADAM. Adonai Domine Deus meus, ſecundùm magnam miſericordiam tuam miſerere mei. Tribulationem & dolorem inueni, circumdederunt me gemitus mortis. Morte, & omni miſeriâ ſum oppreſſus; omnibus muneribus expoliatus.Deſcendi ab Hieruſalem in Hiericho; incidi in latrones peſſimos Ipſi me ſpoliauerunt, & nudum omnino dimiſerunt;atrociter vulnerauerunt,& ſemiuiuum reliquerunt. Iam nuditatem meam ipſe agnoſco.Malum meum contra me erit ſemper. Scio bonum nunc, Deus, quod amiſi, quod teneo malum bene didici. Verumtamen minus meas defleo miſerias,quàm poſteritatis calamitates. Vtinam ſuper me ſolum,& Euam, peccatorum pœna irruiſſet! Tranſibit de progenie in progenies in vniuerſos liberos noſtros.

EVA. Adonai Domine Deus meus, ſecundùm magnam miſericordiam tuam miſerere mei. Magnus Dominus Deus noſter, & magna clementia eius; & miſericordiæ eius non eſt numerus. Qui peccato noſtro adhibuit remedium, vt ſi vellemus ſurgere, poſſemus: Filium ſuum omnium glorificatorem,mox ſtatuit noſtrum Redemptorem; eiúſque ſanctam Genitricem ſtatuit noſtram mediatricem, ad cuius effigiem ædificauit me Euam cunctorum viuentium matrem. Matrem inſtar filiæ fecit: Adam inſtar filij ſui & mei plaſmauit, eius meritis quoque maximis culpas noſtras abolere voluit, ſi & ipſi vellemus,aut ſacramenta eius ſuſciperemus. Voluntarium ſacrificium acceptabit, cor humile nunquam abhorrebit. Venientibus ad ſe, obuiam occurret; eis peccata dimittens, gloriam infundet.

EVA. Adonai Domine Deus meus, ſecundùm magnam miſericordiam tuam miſerere mei.Grandis eſt multitudo dulcedinis tuę Deus.Beati omnes qui ſperant in te. Poſt tenebras reducis lucem; poſt dolorem gaudium & lætitiam.Retribuis pro centum mille; per mille autem centum millia commutas minima in maxima; temporalia in æterna. Beati qui cuſtodiunt mandata tua;ſubiiciunt colla iugo tuo. Habitabunt in excelſo tabernaculo tuo; requieſcent in monte ſancto tuo. In atriis tuis morabuntur in fulgidis tectis, ſuper aurum, & omnes lapides pretioſos. Beati qui in te Deum trinum, & vnum credunt,& vias tuas ſcire volunt, omnes gloriam Patri, & Filio, & Spiritui ſancto cantemus, & Deum noſtrum magnificemus. Sicut & in principio Angeli canebant.Sic nos cum illis nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

Hæ cibi. Verùm reuelationes Amadel,qui tamen feruidus Dei ſeruus fuit, & mi-

raculis clarus, nunc non extant puræ, sed vitiatæ, quibus varij varia addidiſſe videntur, quod Chronica ordinis ſancti Franciſci ferentur, nullum ſubinde efficax ad hoc argumentum ſumi poteſt. Præterea non dicit hæc Cantica ab Adamo ſcripta, ſed dicta tantummodo, atque ea reuelata ipſe accepit. Ego dictas reuelationes legi, & quamuis multa piè, & cum vtilitate fidelium dicta, in iis inuenerim, vitiatas eſſe agnoui, & multa paradoxa, & ſuſpecta ab aliis addita continere. Scio tamen ab aliquibus immerito notari; in iis quæ tamen optimos alioqui patronos habent.

CAPVT XIV.

An Seth ſacros aliquos libros ſcripſerit? Narratur admirandus liber Toleti inuentus.

Fverunt etiam qui ſanctum Seth filium Adæ ſcriptorem ſacrorum primum fecerint, cauſantes libros quoſdam rerum ſacrarum compoſuiſſe. Et præterea columnis quibuſdam multa perenoitati commendaſſe. Meminit quoque Auctor Imperfecti homilia quadam cuiuſdam Prophetiæ in libris Seth inuentæ. Sed reiicienda prorſus hæc exiſtimatio eſt. Sapit quidem Sethianorum hæreſim. Sethiani ſiquidem fuerunt, qui authorem ſeptem ſacrorum librorum Seth ſunt commenti, quos refutat, & ridet ſanctus Epiphanius hæreſi trigeſimâ nonâ, vbi de ipſis Sethianis loquutus, ait: *Ex nomine quidem Seth ſeptem libros eſſe, dicentes, alios vero libros alienigenas; ſic enim vocant. Alium autem ex nomine Abraam, quem & reuelationem eſſe dicunt omni malitiâ refertum. Alios item ex nomine Moyſis, & alios aliorum. Cæterùm ad multam ſtultitiam mentem ſuam deducentes, mulierem quamdam formoſam vxorem ipſius Seth eſſe dicunt. Vide verò mihi, ô chariſſime, horum dementiam, quò per omnes modos ipſarum ſcenica figmenta fabuloſámque & inanem ſapientiam, ac conficta deliramenta cognoſcas.* Neque nos ampliùs morari in refutanda hac fabula oportebit. Homil. 1. Imperf.

Ad columnas veniamus, quas dicimus, non ipſum Seth literis incidiſſe, ſed eius filios, neque materiam rerum ſacrarum continuiſſe, ſed naturalium ſcientiarum, prout vtrumque teſtatur Ioſephus libro primo Iudaicarum antiquitatum, capite quarto, vbi ait: *Conabor autem de Seth narrare tantummodo. Is namque nutritus, & perueniens ad ætatem, quæ iam poſſet ea, quæ ſunt bona, diſcernere, virtuti ſtuduit. Et cùm fuiſſet vir egregius, imitatores ſui, filios dereliquit. Illi autem omnes cùm boni fuiſſent orti, in eadem terra ſine vexatione viuentes, feliciſſime commorati ſunt: nihilque eis vſque ad vitæ terminum crudele prouenit. Diſciplinam verò rerum cæleſtium, & ornatum earum primitus inuenerunt. Et ne dilaberentur ab hominibus, quæ ab eis inuenta videbantur, aut antequam ad notitiam venirent, deperirent, cùm prædixiſſet Adam exterminatianem rerum omnium, vnam ignis virtute, alteram verò aquarum vi ac multitudine fore venturam; duas facientes columnas, aliam quidem ex lateribus, aliam verò ex lapidibus, in ambabus quæ inuenerant, conſcripſerunt: vt etſi conſtructa lateribus exterminaretur ab imbribus, lapidea permanens præberet hominibus ſcripta cognoſcere, ſimul & quia lateralem aliam poſuiſſent; quæ tamen lapidea permanet hactenus in terra Syriæ.* Hactenus Ioſephus. Quales autem harum columnarum literæ fuerint, ne noſtræ exiſtimationi obſtent de inuentis à Moyſe literis, poſtea explanabimus. Illud autem quod Imperfectus memorauit de Prophetia, & libro Seth falſum reuerà eſt, & ipſe Imperfectus incertam pronuntiat ad illa verba ſancti Matthæi, *Vidimus ſtellam eius in Oriente.* Audiui, inquit, *aliquos referentes de quadam ſcriptura, etſi non certa, tamen non deſtruente fidem, ſed potius delectante; quoniam erat quædam gens ſita in ipſo principio Orientis circa Oceanum, apud quos ferebatur quædam ſcriptura, inſcripta nomine Seth, de apparitura hac ſtella, & muneribus eius; nempe Chriſto, huiuſmodi afferendis.* Porrò Seth authori tribuerunt aliqui inuentum Toleti librum peruetuſtum, cuius multi ex noſtris authoribus meminêre. Dabo vnum Alphonſum de Spina in Fortalitio fidei, libro tertio, vbi ait: *Mirabile accidit in Regno Caſtellæ ciuitate Toleti, circa annum Domini M CC X L I I I. imperante Frederico Secundo, qui fuit nonageſimus ſecundus Imperator; & ſedente in Cathedra Petri Honorio Papa, & regnante in prædicto Regno Rege Ferdinando. Tunc Iudæus quidam comminuendo vnam rupem pro vinea amplianda in medio lapidis inuenit concauitatem vnam, nullam penitùs dimenſionem habentem, neque ſciſſuram, & in concauitate illa reperit vnum librum, quaſi folia lignea habentem, qui liber tribus linguis ſcriptus eſt, videlicet Hebraicè,* Homil. 2.

braicè, Græcè, & Latinè; tantùm de litera habebat, quantum vnum Pſalterium: & loquebatur de triplici mundo, ab Adam vſque ad Antichriſtum; proprietates hominum cuiuſque mundi exprimendo: principium verò tertij mundi poſuit in Chriſto ſic: In tertio mundo filius Dei naſcetur ex Virgine Maria, & pro ſalute hominum patietur, quod legens Iudæus ſtatim cum tota domo ſua baptizatus eſt. Erat etiam in libro ſcriptum, quod tempore Fernandi Regis Caſtellæ debebat liber inueniri. Huius autem libri authorem Seth affirmare abſque ratione, abſque fundamento, abſque authoritate eſt.

CAPVT XV.

Vtrùm Henoch primus fuerit ſcriptor Canonicus?

IN Henoch initiatam quondam Scripturam ſacram nonnulli putauerunt, cuius liber venerandè citatur, & Scripturæ ſacræ nomine laudatur in libro Teſtamenti duodecim Patriarcharum: ibi dicit Neptalin: *Legi in Scriptura ſancta Henoch.* Fusè Abbas Philippus capite vigeſimo, de ſilentio Clericorum, confirmat auſpicatum Henoch ſacram Scripturam; inter alia ſic ſcribit: *Rectè enim qui generationis ordine ab Adam ſeptimus nepos erat, auctoritas Canonica ſcripſiſſe primum adſeuerat, quia id muneris nulli eſt conuenientius attributum quàm ei, quem conſtat ſeptem dona Spiritus ſancti aſſecutum. Quod enim Enoch ad gradum generationis ſeptimum legitur peruenisſe, innuit eum ſeptiformem Spiritus gratiam inueniſſe, vt ſcilicet à timore inchoans, ad ſapientiam meruerit promoueri, & ſapienter doctus, doctor minus ſapientium exhiberi. Denique Spiritus ille Dei, ob hoc fortè digitus nominatur, quod per eum in tabulis cordium ſapientia deſcribatur, ipſe internus ſcriptor, ipſe nihilominus, & Scriptura, quam de cordibus electorum nulla delet ſuperſcriptio vel litura. Qui ſpiritus, cùm prædictum Enoch gradatim promouens, ad ſapientiam ſublimauit, ſuo eum officio, nouo quodam genere dedicauit; vt quod ille cordi huius familiariter aſpiraret, iſte foris ad notitiam cæterorum legibiliter exararet. Scribit itaque ille interiùs calamo ſpiritali, ſcribit iſte exteriùs miniſterio literali; ille velut templo ſibi dedicato cordi præſidet ſapienti, iſte verò dedicatus obſequitur Domino præſidenti. Cui rei conuenit, quod Enoch interpretatur dedicatio, quia cùm quis ad tantam ſapientiam promouetur, vt Scribæ interiori, & ipſe ſcribendo conformetur, ſolemnis quædam, & feſtiua dedicatio celebratur; dum ſcilicet obſequente calamo ipſe Scriba, vel regente Scribâ, ipſe calamus operatur. Lingua mea, ait Propheta, calamus ſcribæ velociter ſcribentis. Neque, vt exiſtimo, dignè ſilentio præteritur, quod tranſlatus idem Enoch nuſquam inter homines inuenitur, quia nullus hominum, qui ſcilicet nonniſi humana, & tranſitoria gaudet ſcire, eum aſſequi, eum præualet inuenire, qui ſcriba interioris arcanum ſanctuarium introire, & ad eius meruit ſapientiæ cubiculum peruenire. Illa enim ſpiritualis ſapientiæ ſublimitas, quæ perfecto cuilibet eſt conceſſa, humanæ ſolummodò ſapienti prorſus eſt inacceſſa, quia dum ille ſpiritualibus ſtudiis, tanquam diuinæ faciei abſcondito ſerenatur, iſte humanis & tranſitoriis actibus conturbatur. Abſcondes (inquit) eos in abſcondito faciei tuæ à conturbatione hominum. Rectè igitur Enoch, qui ab Adam progreſſu myſtico ſeptimus numeratur, qui inuenta ſeptima à conturbatione hominum feriatur; rectè, inquam, illi huius gratia muneris, & miniſterium delegatur, vt librum literis texuiſſe ipſe primus omnium canonico teſtimonio declaretur, etſi eaſdem literas inueniſſe forſitan æſtimetur.* S. Auguſtinus palàm dixit, negari non poſſe *ſcripſiſſe nonnulla diuina Henoch.* Et quod plus eſt; ſanctus Iudas Apoſtolus Henoch citat in epiſtola ſua Canonica. Quapropter apud Tertullianum, & multos Patres fuerunt magnæ authoritatis libri Henoch, quod iam ſuprà notauimus, & videtur Auguſtinus ſufficere, qui non dubitans, Canonicum librum olim ſcriptum ab Henoch, cauſam reddit, cur inter Canonicos non ſeruetur, dicens: *Non fruſtrà non ſunt in eo Canone Scripturarum, qui ſeruabatur in templo Hebræi populi ſuccedentium diligentiâ Sacerdotum. Cur autem hoc? niſi quia ob antiquitatem ſuſpecta fidei iudicata ſunt, nec vtrùm hæc eſſent, quæ ille ſcripſiſſet, poterat inueniri, non talibus proferentibus, qui ea per ſeriem ſucceſſionis reperirentur ritè ſeruaſſe. Vnde illa quæ ſub eius nomine proferuntur, & continent iſtas de gigantibus fabulas, quòd non habuerint homines patres, rectè à prudentibus iudicantur non ipſius eſſe credenda; ſicut multa ſub nominibus & aliorum Prophetarum & recentiora ſub nominibus Apoſtolorum ab hæreticis proferuntur: quæ omnia ſub nomine Apocryphorum, ab auctoritate Canonica diligenti examinatione remota ſunt.* Sic Auguſtinus. Similem habet idem ſententiam, in eiuſdem operis

Teſtam. 8.
Lib. 15. de ciuit. c. 10.

libro

libro decimo octauo, capite trigesimo octauo, ad hunc modum scribens: *Quid Henoch septimus ab Adam? nonne etiam in Canonica epistola Apostoli Iudæ prophetasse prædicatur? Cuius scripta vt apud Iudæos, & apud nos in auctoritate non essent, nimia fecit antiquitas, propter quam videbantur habenda esse suspecta, ne proferrentur falsa pro veris. Nam & proferuntur quædam, quæ ipsorum esse dicuntur ab eis, qui pro suo sensu passim quod volunt credunt: sed ea castitas canonis non recepit. Non quod eorum hominum, qui Deo placuerunt, reprobetur auctoritas; sed quòd ista esse non credantur ipsorum. Nec mirum debet videri, quod suspecta habeantur, quæ sub tantæ antiquitatis nomine proferuntur*, &c. Hactenus Augustinus.

Sed sanctus Hieronymus semel in libro de Ecclesiasticis scriptoribus, & rursus ad caput primum Epistolæ Paulinæ ad Titum, apocryphum absolutè, vocat librum Henoch. Similiter sanctus Chrysostomus inter fabulas reiicit, à quo non magnoperè discedit S. Epiphanius disputans aduersus Marcionem. Origenes scribit nullius apud Hebræos authoritatis esse: apocryphum pariter credunt Clemens Alexandrinus, Didymus, S. Athanasius in Synopsi. Hincmarus hoc exemplo sancti Iudæ citantis, vt sibi videtur, librum apocryphum Henoch confirmat multa ex libris apocryphis recepta ex sanctis Patribus: Angelomus quoque parem facit Paulum & Iudam in hoc; quod exempla protulerint ex libris extraneis Gentilium, aut apocryphis Hebræorum, non vt eorum commenta approbarent, sed vt iis quæ vera essent, vbi necesse foret, opportunè vterentur. Et quidem liber, siue libri Henoch, qui post Apostolica tempora in plurium Patrum manus venerunt, multa falsa continent, sicut colligitur ex Angelorum calidis lacrymarum fontibus, quos ex eo libro afferebat Celsus, & refellit Origenes libro quinto aduersus ipsum Celsum, & ex stellarum nominibus, de quibus idem Origenes homilia vltima in Numeros, & multi Patres ex priscis Henoch libris hauserunt errorem illum, quo asseruerunt Angelos ex filiabus hominum gigantes genuisse. Sed Michaël de Medina, Carthusianus, Pereira, & alij nullum ab Henoch compositum librum affirmant.

Hom. 28. in Num. Cap. 18. de variis capitulis Ecclesiæ.

Ego quidem cum Benedicto Pereira puto tempore Iudæ Apostoli nullum fuisse librum Henoch. Si enim fuisset, haud dubiè fuisset valdè nobilis, celebérque apud Iudæos, tum propter auctoris antiquitatem, & famam, tum quod in eo libro res admodum memorabiles, & admirabiles continerentur: quapropter aliquam eius libri mentionem reperiremus apud Philonem, aut Iosephum diligentissimos, atque curiosissimos Antiquitatum Iudaicarum scriptores. Sed fit mihi verosimillimum, iam mortuis Apostolis, hæreticos varios libros sub eorum nominibus partim de rebus veris, partim de falsis & fabulosis confictos ab ipsis euulgasse: captâque occasione ex historia Michaëlis altercantis cum Diabolo, & ex prophetia Henoch commemoratâ à Iuda Apostolo, libros de rebus eiusmodi, quasi antiquitùs scriptos publicasse. Nec facilè adducor, vt credam, Apostolum Iudam prophetiam illam Henoch, ex aliquo libro apocrypho, vel etiam non apocrypho, qui tamen canonicus non esset, petere voluisse: non enim plus fidei haberet, quàm liber vnde sumpta esset. Cùm autem Iudas simpliciter appellet eam prophetiam Henoch, certissimum procul dubio fuit Iudæ, & illam fuisse prophetiam, & auctorem illius fuisse Henoch, quod ille aliter quàm per reuelationem diuinam certò scire non potuit. Ad quos autem epistolam illam scripsit Iudas, iis nota esse potuit illa prophetia, vel ex libro aliquo probatæ apud ipsos fidei, vel ex antiqua, & peruulgata traditione, vel ex sola Iudæ Apostoli narratione propter cuius auctoritatem de eius prophetiæ veritate nullo modo dubitassent. Itaque prophetiam Henoch citauit S. Iudas, vel ex sola traditione, vel ex reuelatione sibi factâ, eodem modo quo sanctus Paulus allegauit dictum Christi: *Beatius est magis dare, quàm accipere*: & nomina eorum Magorum qui Moysi restiterant Iannes, & Mambres. Quod si tempore sancti Iudæ aliquis liber sub nomine Henoch circumferretur, quamuis apocryphus, ideo credo citatum ab Apostolo pro prophetia, quæ alioqui sibi constabat vera, vt conuinceret Gnosticos qui extremum Dei iudicium negabant futurum; Henochi tamen librum admittebant cæteris scripturis posthabitis. Ideò censuit sanctus Iudas testimonio Henoch quasi proprio truncandos gladio. Sicut enim sanctus Paulus in Actis, capite decimoseptimo citauit Aratum, & in prima Corinthiorum Epistola allegauit Menandrum, & in Epistola ad Titum Epimenidem Cretensem, seu Callimachum, sic sanctus Iudas librum non canonicum opportunè citare potuit. Illud adiiciendum quod Hugo Cardinalis dubitat. An Henoch Prophetæ absolutum nomen mereatur, quem Iudas prophetasse testatur.

Cap. 15. Cap. 1.

Ioann. Eusch. de Origine S. Script.

Hinc ait videri eo nomine appellandum, quia videlicet prophetauisse dicitur: hinc non videri, quoniam apocryphus habetur liber eius, in quo quod recitatur vt prophetia continetur. Tandem adhæret neganti sententiæ, ac in vniuersum idem sentit de iis, qui ante legem vixerunt, ac de ipsomet Adam, Prophetas non fuisse, nec prophetiæ donum habuisse: quamuis aliqua prophetice prædixerint, vt & idem Adam. Nam licèt prophetiæ donum in actu consistat: tamen magis, inquit, sonat ad habitum. Et sicut non sequitur: iste currit, ergo est cursor; ita non sequitur, iste prophetauit, ergo est Propheta; quia prophetia respicit peculiariter tempus figuratum, quod fuit sub lege. Concedit nihilominus quantum ad hoc, quod nunc recitatur à Iuda, fuisse Prophetiam, & veritatem: sed quantum ad alia, fuisse illum librum apocryphum: quod est simpliciter talem fuisse, & non propheticum, atque canonicum. Moysi Prophetæ titulus negari non potest, & nonnullis aliis ante ipsum: tamen prophetalis, vt ita dicam, ordo ac denominatio post Moysem cœpit, soléntque Prophetæ nominari à lege, id est, ab eo tempore quo Moyses vixit, & ab iis quæ scripsit, distincti, vtpote qui magis ex professo ac ordinariè, tum verbo, tum scripto vaticinarentur. Porrò qualem authoritatem possideat liber Testamenti duodecim Prophetarum, qui librum Henoch sanctam Scripturam vocauit, postea videbimus.

CAPVT XVI.

An Melchisedech, aut Eliezer primus fuerit inter sacros Scriptores.

POST Henoch accedit Melchisedech, de quo controuersum aliquibus video, an aliquid Canonicum scripserit. Credunt authorem fuisse Psalmi centesimi noni: sic Rabbi Abraham, cum nonnullis ex Hebræorum grege, existimauit; cum aliis verò Rabbi Aben Ezra censuit aliquem Dauidis seruum, aut Eliezer famulum Abraham eius Psalmi compositorem, non Dauidem, quibus prima illa verba Psalmi fauere videntur: *Dixit Dominus Domino meo*, neque enim Hebræi ignari mysteriorum gratiæ intelligere poterant, quem hominem vocaret Dauid Dominum suum, cùm ipse supremus Rex Israëlis esset. Verùm hoc ipsum suadet, neque à Melchisedech compositum hunc Psalmum, qui Rex pariter, & Sacerdos erat; maximè illi decipiuntur, qui de Abraham loqui putarunt: Abraham enim inferior Melchisedech fuit & ætate, & dignitate, tum Regiâ, tum Sacerdotali. Multa sunt in quibus desipiunt Hebræi, vt contradicant dignitati Saluatoris nostri. Catholicis autem omnibus indubitatum est illum Psalmum à Dauide conscriptum, cùm in capite vigesimosecundo S. Matthæi authorem illius Dauidem dicat Christus Dominus, quod quidem Pharisæi eius temporis, qui doctiores Neotericis Hebræis fuerunt non ausi sunt inficiari. Sanctus Petrus similiter in capite secundo Actorum ait: *Non enim Dauid ascendit in cælum; dixit autem ipse: Dixit Dominus Domino meo*, &c. Quapropter iuxta fidem Christianam, neque Melchisedech, neque Eliezer eius Psalmi author fuit, sed Dauid Rex, in quo ad literam de Messia Deo, hominéque loquitur. Et quidem manifestè loquitur de eo qui esset simul Rex & Sacerdos; quare neque de Dauide loquitur, neque de Abrahamo; nam Abraham nec Rex fuit, nec Sacerdos. Et Dauid licèt fuerit Rex, non fuit Sacerdos. Quare si de Abraham non loquitur, non opus est iam dicere à Melchisedech, aut Eliezer compositum.

CAPVT XVII.

An in Abraham & Patriarchis auspicia sumpserit sacra Scriptura?

CÆTERVM Abrahamum Patriarcham librum composuisse, & plura sibi reuelata scriptis mandasse Sethiani dicebant, teste sancto Epiphanio. Fuère etiam Hebræi qui ipsum fecerint Psalmographum, sigillatim Psalmi octogesimi octaui credunt authorem, cuius inscriptio est: *Intellectus Ethan Ezrahitæ* traditio

traditio Hebræorum fuit Ethan significare Patriarcham Abraham, cuius cognomen dicunt Ethan esse, quo denotatur ab Oriente, hoc est, à Chaldæa in Palæstinam venisse, quasi appellaretur Orientalis. Hoc inquiunt sibi velle Isaiam cùm dixit: *Quis suscitauit ab Oriente Iustum?* atque idcirco authorem huius Psalmi Abraham pronunciant, quibus fauit Paraphrastes, qui hunc præposuit titulum: *Intellectus bonus dictus per manum Abrahæ, qui venit de Oriente.*

Liber quoque antiquissimus est, qui inscribitur, Testamentum duodecim Patriarcharum, vbi eorumdem Patriarcharum reuelationes, pluráque consilia & exhortationes ad virtutem continentur. Hic liber ab Hebræo in Græcum translatus magni habitus fuit ab Origene homiliâ quintâ decimâ in Iosue, & Procopio Gazæo in trigesimum octauum caput Genesis, neque minori reuerentiæ visus Ruperto Lincoliensi, qui eundem librum è Græco Latinum reddidit. Iosephi quoque oratio, siue sermo, vel narratio, vel disputatio Ioseph filij Iacob, scriptura fuit apud veteres, tum Hebræos, tum Christianos, non parum habens auctoritatis, & quam vocauit Origenes, non contemnendam scripturam. Verùm aduersùs Sethianorum commenta, atque mendacia iam exhibuimus sanctum Epiphanium ipsis contradicentem, & ridentem eorum figmenta, sigillatim de libro, & reuelatione ficta Abrahami. Neque magis serium est quod Hebræi nugati sunt de Psalmo octogesimo octauo, cùm in eo Psalmo multoties fiat Dauidis mentio clarissima, plurimos postea nati annos. Præterea notissimus erat tempore Dauidis Ethan, & celebris ob sapientiam suam; nam capite quarto libri tertij Regum, inter sapientissimos viros ponitur. Et in primo Paralipomenon, capite sexto, scribitur vnus ex Principibus Cantorum, quare siue tempore Dauid fuerit vnus Ethan, siue duo, non defuit, qui dicti Psalmi auctor, siue cantor potuit designari. Sed & liber Testamenti duodecim Patriarcharum apocryphus est, & attentâ vti cautione in eius lectione oportet. Neque scitur, à quonam, aut quando acceptus sit; nec vel ipsi synagogæ probatus. Iosephi autem narrationem Athanasius in sua Synopsi inter apocrypha reiecit scripta, quam propterea commendauit Origenes, quoniam quædam in ea legisset placitis suis congruentia: Nam in secundo tomo explanationis in Ioannem, huius præcipuè testimoniis vtitur ad confirmandam assertionem de Incarnatione quorumdam Angelorum, quos ipse credit ad imitationem Seruatoris nostri humanam animam & corpus assumpsisse, ita scribens: *Quòd si quis approbat etiam mysticam illam, quæ apud Hebræos habetur, Ioseph orationem: is illinc simile huic dogma accipiet, scilicet quosdam ex Angelorum natura in hominum naturam descendisse: ait enim in hac oratione Iacob: Ego enim qui vobiscum loquor, Iacob & Israël, Dei sum Angelus, & spiritus principalis, & Abraham, & Isaac ante omne opus creati sunt. Ego autem Iacob non ab hominibus Iacob vocatus, sed Israel est nomen meum; vocatúsque sum Israël à Deo, vir videns Deum: ego enim sum primogenitus omnis animalis, quod à Deo vitæ vsum accipit, & cùm venirem ex Mesopotamia Syriæ, enixit Vriel, Dei Angelus; méque in terram descendisse dixit, & inter homines habitauisse, atque appellari Iacob nomine; me porrò æmulatus est, ac mecum pugnauit, & luctatus est, dicens fore, vt nomen suum meo nomini, atque ei, quod omne Euangelium anteiret, anteponeretur; atque nomen suum expressit: principatúmque in Dei filiis obtinet. Nam tu Vriel es à me octauus; ego quoque sum Israël exercitus Domini Archangelus, sumque in Dei filiis præfectus mille militum. Nonne sum ille Israël in Dei conspectu primus minister? & Deum meum nomine immortali inuocaui. Sed longiùs à proposito aberrauimus assumptâ de Iacob disputatione, testéque nobis productâ, non contemnendâ Scripturâ.* Hæc Origenes qui in tomis Explanationum in Genesim ostendit ex hac eadem narratione in astris cæli, veluti in libris, omnes humanorum euentuum prænotiones legi posse à peritis syderum inspectoribus. At contemnenda prorsus istæc scriptura, ob id ipsum, quo censuit non contemnendam Origenes.

Taceo de Libro de creatione, quem vulgus Iudæorum Abrahamo Patriarchæ vindicat. Totus enim hic liber ænigmaticus est à rudi Philosophastro, vt Ioannes Morinus opinatur circa, vel paulò post Masoretharum tempora compositus. Tum enim, hoc est, post compilatum Talmud, & Orientem ab Ismaëlitis deuictum, voces Biblicas recensere, numerare, interpungere circa puncta, literas, literarúmque numeros, apices, & figuras philosophari cœperunt. Hinc libri Zohar, Bahir, & Cabalistæ omnes: Hinc Masorethæ: Hinc denique scholis Iudaicis ab Oriente expulsis in Europa primùm emersêre Grammatici. Et viri quidem eruditi eius libri authorem putant Rabbi Alkibam. In Synopsi quoque Sancti Athanasij liber, qui *Assumptio Abrahæ* dicitur inter libros reiectos numeratur. Origenes autem homiliâ trigesimâ quintâ in

Lucam vſurpat quoddam teſtimonium de ſcriptura quadam Abrahæ apocrypha, in qua inducuntur Angeli iniquitates & iuſtitiæ de ſalute, & interitu Abrahæ diſceptantes.

CAPVT XVIII.

An ſanctus Iob fuerit primus omnium ſacrorum Scriptorum?

MAIORI authoritate adſtruitur Principatus ſancti Iob inter ſacros ſcriptores, quem ſanctus Gregorius cenſuit ſui libri authorem eſſe, qui tamen præceſſit tempore Moyſem: nam iuxta Græcorum ſententiam, ac multorum ex Latinis fuit tertius ab Eſau, & quintus ab Abraham. Moyſes autem quartus à Iacob, & ſextus ab Abraham. In editione quoque ſeptuaginta interpretum reperitur ſub finem libri Iob Appendix, vbi dicitur, Iob fuiſſe de filiis Eſau,& quintum ab Abraham. Hebræi autem, & ſanctus Hieronymus in quæſtionibus Hæbraicis antiquiorem adhuc faciunt ſanctum Iob, quem non ex Eſau,ſed ex Nachor fratre Abrahæ deſcendiſſe dicunt, & tertium à Nachor faciunt.

Ego quidem puto certum eſſe,natum fuiſſe Iob ante Moyſem,non ita certum obiiſſe. Vixit enim Iob duplo longiórem vitam, quàm Moyſes:nam ſicut ſcribit ſanctus Iſidorus in libro de vita,& morte Patrũ capite vigeſimo quarto,vixit Iob CCXLVIII. annos. Poterant quoque progenitores Iob longæuiores fuiſſe: quare potuit ipſe Iob ſuperſtes Moyſi eſſe,vel ſaltem poſt inuentas à Moyſe literas librum ſcribere,& fuerunt aliqui,vt refert ſanctus Chryſoſtomus,qui fuiſſe ſanctum Iob poſt legem dicerent. Verùm plurimi ſunt, qui negent ſcriptum librum ab ipſomet Iob,& aliis tribuunt. Nonnulli teſte ſancto Iſidoro, adſcripſerunt alicui ex Prophetis. Olympiodorus plures opiniones refert de auctore huius libri,dicens: *De ſcriptione libri eorum, qui commentarios ediderunt, non vna omnium eſt ſententia, affirmantibus nonnullis è ſapientibus Hebræis hominibus quemdam extitiſſe,qui auditione,quæ ad iuſtum hunc pertinent, primùm acceperit. Deinde ad ſuæ eruditionis ſpeciem hæc literis mandaſſe; ita nec diuinitus afflatam ſcriptionem hanc eſſe confitentur. Quæcumque autem verba iuſti aſperiora inſtauitur, ſcriptoris errata hæc eſſe conſtituunt,neque illa eſſe Iobum elocutum cuius erga Deum pietas,perfectioque teſtata ſit. Alij ab amicis Iob librum conſcriptum eſſe tradiderunt,ſiue temporis,cùm adeſſent,recordatis, ſiue quod verius eſt, gratiâ illuſtratis:maximè quod id fuerat Iob precatus, cùm diceret. Quis det ſcribi verba mea; poni autem illa in libro in æternum? Voluminis auctorem Moyſem quidam alij inſcribunt, è charactere orationis ductâ coniecturâ. Sed nimirum diuino Theologo Gregorio Salomonis ſcriptum hoc iudicatum eſt. Cùm enim hunc teſtimonium deprompſiſſet in ea oratione quæ ab eo εἰς τὸ ἐξισωτικὸν ſcripta eſt, Paruus & magnus illic eſt,& ſeruus vna cum Domino ſubiunxit;id quod Salomonis,dicam.* At frequentior ſententia eſt,& quæ mihi placet,ſanctum Moyſem fuiſſe libri Iob ſcriptorem. Ita cenſent Iſidorus libro primo officiorum, Abulenſis initio Geneſis ſuper Prologum ſancti Hieronymi, & ſuper Ioſue, Beuter annotatione ſextâ, Eugubinus in Præfatione,Philippus Presbyter initio capitis tertij,Rabb. Moyſes Kimhi, Iſaac Harama præfatione in Cantica cuius ſententiæ aliquot extant indicia præter auctoritatem Doctorum & illam rationem Cardinalis Bellarmini, qui ait: *Si Iob eſſet auctor libri, qui nunc extat, primus ſcriptor ſacer eſſet Iob,non Moſes;illum enim ex ætate oſtendimus, & ex ipſa ſcriptura Iobum fuiſſe antiquiorem Moſe. At communi ſenſu Moſes eſt primus ſcriptor Eccleſiaſticus.* Ego hac ratione nolo nunc vti,ne dicar quemadmodum Scholaſtici loquuntur, petere principium. Vtar igitur aliis: Nam ſi Iob eſſet auctor libri huius,non eſſet hic liber in Canónem ſcripturarum ab Hebræis admiſſus: Iob enim non fuit de filiis Iſraël, ſed Idumæus vel Arabs. Idumæi autem,& Arabes pro hoſtibus habebantur ab Hebræis. Præterea liber Iob Hebraicè ſcriptus eſt,non Syriacè,vel Arabicè;quàmuis aliqua vocabula Arabica in eo legantur quando introducuntur loquentes amici Iob: at Iob non Hebraicè ſcripſit,ſi quid ſcripſit,ſed linguâ ſuâ. Quod ſi non eſt Iob auctor libri huius, nulli melius tribui poteſt hoc opus, quàm Moſi, qui fuit temporibus Iobi. Deinde in principio libri ſunt magnæ ipſius Iobi laudes: *Vir erat in terra Hus nomine Iob, ſimplex, & rectus, ac timens Deum.* In fine autem libri narratur ipſius

Iobi

Iobi mors; quæ alium authorem indicant. Et quidem non multùm refragabimur, si quis dixerit ipsum Iob, aut alium ex amicis eius, appinxisse historiam illam mirandam literis Æthiopibus, & Ægyptiis, nimirum hieroglyphicis, aut Sinensibus, hoc est, simillimis illi scriptioni, quâ nunc vtuntur Sioæ, quam deinde Moyses diuinitus afflatus, & illustratus Hebraicis characteribus composuerit, & ampliauerit, atque exinde ab Hebræis inter Canonica scripta acceptam. Et quidem Origenes, & multi Rabbini putarunt Moysem ad idioma, & elementa Hebraica transtulisse hunc librum, & locupletasse. Neque enim omnia quæ continet Æthiopicis illis literis explicari possent. *Præterea, quia nemo poterat* (vt inquit Origenes) *nisi ex reuelatione cognoscere quomodo Diabolus Deum sollicitauerat ad affligendum Iob. Hoc autem sicut & cætera de creatione Moyses à Deo accepit.*

CAPVT XIX.

An fuerit alius sacer liber scriptus, antequam Moyses scripserit?

Peræpretivm quoque erit explorare, an alius sacer liber conscriptus fuerit, antequam Moyses manum admoueret scriptioni: nam in libro Numerorum capite vigesimo primo citatur *Liber Bellorum Domini*, & in libro Iosue cap. 10. *Liber Iustorum*, fortasse alteruter ante Moysem scriptus, potissimùm liber bellorum Domini, cùm ab ipsomet Moyse allegetur. Quis fuerit hic liber dubitatur. Pererius præfatione in Genesim censet fuisse in Synagoga priscis illis temporibus Diaria, & Annales, in quibus res sacræ memorabiles, & ad sacræ doctrinæ propagationem vtiles scribebantur continuatâ serie, ab his, qui omni ætate eruditionis, ac pietatis laude florebant, ex quorum scriptis sumpta esse multa eorum, quæ nunc sunt in sacris libris, breuiùs tamen & distinctiùs tradita in meliorem ordinem adducta: proinde sæpe in diuinis libris citantur alij libri, in quibus eædem res vberiùs narrabantur: qui libri omnes interciderunt: talis videtur liber Bellorum Domini, & liber item iustorum, cuius in libro Iosue cap. 10. & in lib. 2. Regum cap. 1. fit mentio. Commemoratur etiam in 3. lib. Regum cap. 11. & 14. *liber Verborum dierum Salomonis*, & *liber de Actu Israel & Regum Iuda*; *Gesta* quoque *Dauidis* à Samuele Nathan & Gad Prophetis conscripta; item præclarum illud opus *de omnibus quæ acta sunt regnante Dauide*, tam in terra Israel; quàm in cunctis aliarum gentium regnis; quorum scriptorum extremis verbis prioris libri Paralipomenon habetur memoria. Præterea libri *verborum Nathan*: liber *Abiæ Solonitis*, *visio Abdon contra Ieroboam*, in 2. Paralipomenon cap. 9. *Sermones* etiam *Ozai* de rebus Manassis Regis in 2. Paralipomenon cap. 33. *liber* quoque *dierum Sacerdotij Ioannis Hircani*, extremo priori libro Machab. memorantur. Quid multa? Auctor posterioris libri Machabæorum in eius libri cap. 2. fatetur, vnum se in volumen coarctasse res gestas Iudæ Machabæi, quinque libris à Iasone Cyrenæo latiùs, & enucleatiùs expolitas. Sed cur istiusmodi scripta in album diuinarum scripturarum non sint reposita, cùm alij eorumdem auctorum libri in Canonicis, & sacris habeantur, nec pauca sunt in diuinis literis ex illiusmodi scriptis exprompta, causam aliquam reperiri cupiens Augustinus in 38. cap. libri 18. de ciuitate Dei, ad hunc modum scribit: *Cuius rei fateor, causa me latet; nisi quod ego existimo etiam ipsos, quibus ea, quæ in auctoritate Religionis esse deberent, sanctus vtique Spiritus reuelabat, alia sicut homines, historica diligentia; alia sicut Prophetas inspiratione diuina scribere potuisse, atque hæc ita fuisse distincta, vt illa tanquam ipsis; ista verò tanquam Deo per ipsos loquenti iudicarentur esse tribuenda, ac si illa pertinerent ad vbertatem cognitionis, hæc ad Religionis auctoritatem, in qua auctoritate custoditur Canon.* Hoc quidem nõ conuincit vetustiores Moyse literas esse, cùm libri bellorum Domini auctor ipse Moyses potuisset esse, qui ante librum Numerorum iam literas introduxerat, atque ipse aliquos scripserat libros. Credo nihilominus rationem Augustini non quadrare in hunc librum bellorum Domini, quoniam videtur ex inspiratione Dei conscriptus, cùm non citet ex eo Moyses simplicem aliquam sententiam, aut historiam præteritam, sed illustrem prophetiam; sic enim scribit: *Vnde dicitur in libro bellorum Domini, sicut fecit in mari rubro, sic faciet in torrentibus Arnon. Scopuli torrentium inclinati sunt, vt requiescerent in Ar, & recumberent in finibus Moabitarum.* Ex quo etiam videtur scriptus

ptus post transitum maris rubri. Quare non erat opus confugere ad ea, quæ alij excogitarunt. Rabbi Menachem dicit fuisse narrationem Dei, quæ reuelata erat Moysi, cui manifestauerat se eadem facturum in torrentibus, quæ olim fecerat ad mare rubrum. Aben Ezra putat esse librum Iudicum, quia in eo multa bella aduersus Amorrhæos confecta leguntur. Sunt etiam qui inter Iudæos existiment hunc esse eũ ipsum librum Numerorum, quia סֵפֶר *sepher*, quod noster interpres transtulit *librum*, etiam *numerationem* significat, sicut Lyranus ait appellatum; quia in eo narrentur bella, à Domino per manus Hebtæorum gesta. Augustinus, Chisamensis Episcopus, censet librum Bellorum Domini, non esse volumen aliquod, in quo bella conscripta sint, sed narrationem quamdam, quæ tum apud Hebræos communi omnium ore, ac voce narrabatur, quia quod Hietonymus vertit librũ, Hebraicè ספר *sepher* dicitur, quod nõ tam librum significat, quàm narrationẽ & connumerationẽ, à verbo סָפַר *saphar*, id est, *narrauit, numerauit* & verbum illud *dicitur*, quod apud nos ponitur in præsenti, apud Hebræos ponitur in futuro יֵאָמַר *ieamar*, id est, *dicetur*, indicat Moysem loqui non de re iam conscriptâ, sed de re in posterúm narrandâ: ita vt sensus verbotum eius sit: vnde dicetur in libro Bellorum Domini, hoc est, cùm bella Dei tecensebuntur à posteris, hoc quoque dicetur, quod sicut fecit Deus in mari rubro, ita fecit in torrentibus Arnon. Ista effugia non admitto, nam ex sacra pagina constat hunc librum post transitum Maris rubri scriptum; quare siue Moyses, authot eius fuisset, siue alius, nihil nostræ asseuerationi obstat. Porrò Iustorum liber (quem sacræ literæ appellant סֵפֶר הַיָּשָׁר *sepher hayaschar*, & Septuaginta vbique verterunt *βιβλίον τοῦ εὐθοῦς*, hoc est, librum iusti) magnæ fuit apud diuinos scriptores auctoritatis, ex quo in libro Iosue producitur testimonium de miraculo Solis stantis in medio cœli his verbis: *Nonne enim scriptum est hoc in libro iustorum, steterúntque Sol, & Luna, donec vlcisceretur se gens de inimicis suis?* & libro Regum secundo, capite primo habetur: *Præcepit Dauid, vt docerent filios Iuda arcum, sicut scriptum est in libro iustorum.* Quidam existimant hunc esse librum sempiternæ prædestinationis, in quo scripti sunt omnes iusti, quos Deus in æterna præscientia prænouit esse saluãdos, testante id Psalmo sexagesimo octauo, in quo legitur: *Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur.* Hieronymus in quæstionibus super libris Regum (si tamen opus illud Hieronymi est) tradit hunc esse librum Samuelis, id est, primum, & secundum volnmen Regum, quod in eo scribantur gesta iustorum, Samnelis videlicet, Dauid, Nathan, Gad, & aliorum iustorum. Quidam Hebræorum, quibus non videtur verisimile, vt idem liber in testimonium propriæ sententiæ adducat seipsum, existimant hunc esse librum duodecim Prophetarum, quia verba eiusca in libro Iosue scripta sint in oratione Abacuch in hunc modum: *Sol & Luna steterunt in habitaculo suo*, quæ quidem sententia vera esse non potest, eò quòd liber duodecim Prophetarum scriptus sit post tempota Iosue ferè annis mille. Proinde Rabbi Salomon docet, hunc esse volumen totius legis, in quo scripta sunt gesta iustorum Abraham, Isaac, Iacob, & Moysis: præsertim verò admonitio illa ad filios Israel, vt se in arte bellica, in qua tunc præcipuum locum tenebant arcus, & sagittæ, se exercerent, memores illius præcepti: Manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorum, quod in Genesis continetur volumine. Sunt etiam qui credant hunc esse librum Exodi, quia in eo dixerit Deus ad Moysem: *Scribe hoc ob monumentum, & trade auribus Iosue: quoniam delebo memoriam Amalech de sub cælo.* Theodoretus Cyrensis Episcopus in quæstionibus in Iesum Naue, autumat hunc esse vetustissimum Commentarium, ex quo historia libri Iosue ab incerto authore per compendium collecta fuerit. Hæc benè annotauit Senensis. Non igitur constat ante Mosaicos libros vel ipsum Moysen, quicquam Deo inspirante scriptum.

CAPVT XX.

Prior inter scriptores Canonicos Moyses.

HINC meritò sanctus Cyrillus Alexandrinus vocauit Moysem *sacrorum Ducem*, & alij Patres primum omnium scriptorum Canonicorum concelebrant. Sanctus Iustinus in exhortatione ad gentes ait: *Hunc Sanctorum primo Deus cælitùs diuinam, fatidicámque concessit gratiam, & hunc primum Religionis nostræ Doctorem instituit, quem mox cæteri Prophetæ sequuti sunt benignitate eiusdem nu-*

minis

minùs eandem doctrinam de ijsdem rebus nobis tradituri. Rupertus quoque libro nono de glorificatione Trinitatis, capite tertio dixit: *Moyses præcessor omnium Prophetarum fuit, cuius scriptura præfluens non ab homine siue à literaturâ manu scriptâ cuiuspiam hominis sed ab ipsius Dei ore, quasi fons scripturarum est. Nam cæteræ omnes scripturæ Propheticæ, quasi riui sunt eiusdem fontis.* Theodoretus pariter libro secundo de curatione Græcarum affectionum vocauit Moysem Oceanum Theologiæ à quo fluuij omnes, vt maria omnia deriuãtur.

CAPVT XXI.

An Angeli dici debeant primi authores Scripturæ?

PLACET in hoc sententia Nicolai Serarij id negantis; nam Angeli, etsi aliqua in Biblijs locuti hominibus sunt, tanquam Dei administri, non tamen eorum censendi authores, ne quidem eo modo, quo ij, quibus loquebantur, homines dicuntur authores. Primò, quia scriptura duos tantùm indicat authores: primarium Deum, siue secundùm Diuinitatem tantùm, siue secundùm humanitatem accipiatur: Deinde secundarios, qui sunt Prophetæ, seu homines. Secundò, quia ipsos esse hominibus res Bibliacas locutos, sæpissimè incertum est, & certum, eos multas locutos non esse, quas nimirum Christus secundùm humanitatem suam locutus est. Tertiò, quia lex per Angelos promulgata est: & tamen dicitur tantùm lex Dei, aut Moysis, non Angelorum. 1. Heb. Galat. 3. Act. 7.

Illud obijci potest, & oportebit disceptari, cur sacrorum librorum scriptores aliqua dicant, quæ ipsis de se dicere non videbatur expediens aut modestum, nimirum laudes suas, sicut capite duodecimo Numerorum dicitur: *Erat enim Moyses vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra*; quod considerans Abulensis dixit: *Si Moyses foret suæ libertati relictus, non sic de se scripsisset.* Videntur sic correpti esse superiori vi aliqui ex sacris Scriptoribus, vt non liberè, hoc est, non ex libero arbitrio scriberent, sed alienâ vi acti. Planè, inquit Gregorius, *instar calami scripsère cùm vsurpatur ab scriptore.* Hæc autem arreptio seu occupatio per Angelum aliquem Prophetalem videtur facta; quoniam Zacharias Propheta dixit capite primo: *Angelus qui loquebatur in me.* Si igitur Angeli loquuntur potiùs quàm ipsi homines; nam non loquuntur vt homines, hoc est, humano modo, si non cum libertate, ipsis potius Angelis agentibus, quàm hominibus actis videtur imputanda locutio: sicut scriptores librorum non dicuntur calami, sed homines qui calamos gubernant: nec authores librorum appellantur Amanuenses, sed qui scribenda Amanuensibus dictant. Num. 12. q. 3. Lib. 8. Analyticos.

Credo nihilominus sacrorum scriptores librorum liberè scripsisse, etsi enim homines sint instrumenta Dei, humano tamen modo iis vtitur Deus, vt actiones liberas illis relinquat, alioquin magnum meritum Prophetis, & Apostolis defraudaretur ex sacrorum voluminum scriptione: nam si liberè illa non scripsissent, nec meritoriè scripsissent. Quapropter meritò disseruit Origenes libro tertio de principiis, diuinum sacrorum scriptorum afflatum, eorum libertati non obstare. Fateor tamen, quosdam in receptione lucis diuinæ, aut specierum liberos non fuisse. In harum tamen vsu & in iudiciis vel minimum practicis liberum possedisse arbitrium, quoniam Dei assistentia, diuina illuminatio, & sancti Spiritus inspiratio optimè potest cum libero cohærere arbitrio; eas autem laudes, quas de se dicunt, iussu Dei dictas credi oportet, aut ab alio scriptore sacro additas. Esdram censent aliqui adiecisse libro Numerorum illa verba: *Erat enim Moyses vir mitissimus.* Lib. 3. de princip.

CAPVT XXII.

An Angeli occupent aliqua seruorum Dei corpora, sicut Dæmones peccatorum, atque energumenos?

BENE hæc omnia respondebit non nemo & in vniuersum componi libertatem nostram cum diuino afflatu. At, quid obstaret aliquando diuinum spiritum vel Angelicum omnino occupasse Prophetam: sicut enim malo spiritu energumeni

aguntur sine libertate, possesso ab spiritu toto hominis corpore: Quid impedit quominus Angelus Dei occupasset alicuius Prophetæ membra, vt linguam eius gubernaret, & per hominem sanctum loqueretur? Hanc quæstionem operæpretium erit tractare. An scilicet aliqui Sancti, vt ita dicam, angelizentur, siue ἐνεργούμενοι, & possessi à bono spiritu fiant, quemadmodum videmus multos à prauis spiritibus possessos, & arreptos. In primis id videtur significare Abulensis cùm Moysem relictum suę libertati negauit, & Gregorius, cùm dixit actos scriptores sacros tanquam calamos ab scriptore. Et Zacharias cùm fatetur Angelum in se locutum: putant aliqui hunc

Cap. 1. Angelum quasi possedisse, & rexisse Zachariam Prophetam, sicut Dæmon possidet, & agitat energumenos, quod affirmare videtur sanctus Gregorius libro vigesimo-octauo Moralium dicens; *Dum ad se quidem, sed in se tamen loqui Angelum dicit, liquidò ostendit, quod is qui ad ipsam verba faceret per corpoream speciem extrà non esset.* Origenes quoque homiliâ vigesimâ secundâ in Iosue dicit; *Quia autem sunt non solùm circa nos multæ diuinæ virtutes, sed etiam intra nos, indicat Propheta, cùm dicit in Psalmis: Benedic anima mea Dominum, & omnia interiora mea nomen sanctum eius, hoc est, omnia quæ intra me sunt. Constat ergo multas esse virtutes intra nos.* Balaam etiam videtur bono spiritu arreptus, licèt ille malus esset, cùm inuitus benedixit Israeli. Abulensis planè sentit Balaam persistentem in voluntate execrandi Israel coactè, & non liberè benedixisse, ex eo quod moueretur eius os, licet nolentis, vt in eo efformarentur verba, quibus benedixit

Num. 23. Israel. Nam ipse Balaam dixit: *Benedictionem prohibere non valeo.* Et anteà: *Num aliud possum loqui, quàm quod Deus iusserit.* Quod confirmat in Pastoralis tertiâ parte Sanctus Gregorius dicens, Balaam vocem non mentem mutasse. Quòd si Asinæ eius linguam occupauit Angelus, & gubernauit ad pronuntiandum sermonem humanum, cur non ipsam linguam humanam cùm inuitus Israelis benedictionem pronuntiarit. Hæc omnia videtur confirmare S. Hilarius ad illa verba Psalmi 118. *Eructabunt labia mea hymnum*, vbi locutus de modo prophetandi Dauid per verbum *eructandi* significato, addit: *Omnis sermo hominum ex sensu cogitationis initur, ac motu, vbi ad aliquid enuntiandum mota mens nostra, id quod in affectum sibi inciderit, per verba declarat. At verò vbi extra humanæ mentis instinctum, non ad animæ sententiam lingua famulatur, sed per ineuntem spiritum officio oris nostri diuini sensus sermo diffunditur; illic eructatum videtur esse quod dicitur, cùm non antè cogitatione, motúque percepto ad id quod pulsa sit mens loquatur; sed ignorante sensu, spiritus vocem in verba distinguat.* Hactenus ille.

Mihi videtur vt in hac quæstione quid verum sit attingamus, cum aliqua distinctione, & explicatione respondendum. In primis certum est, Angelos intra nos posse esse, quia spirituales sunt, nec nostris corporibus impediuntur. Quapropter tam bonos, quàm malos spiritus per eundem locum in quo nos sumus, tam permeare, quàm permanere posse; nam sicut in aliis locis sunt quæ alia corpora occupant; sic & in eodem loco vbi nos sumus, poterunt consistere. Hoc autem non sufficit, vt dicantur possidere nostra corpora: nam opus est vt vltrà agitent illa, & gubernent, atque aliquid in iis efficiant, quæ à virtute animæ non procedat. Censeo etiam posse Angelos occupare corpora humana æquè, ac Dæmones possident. Eadem quippe vel minimũ vis naturalis Angelis est, ac spiritibus malis. Neque hoc vllus negabit. Dubium solum potest esse, an ita aliquando factum sit? Et quidem puto aliquando bonum Angelum occupasse humanum corpus, aut membrum eius, vt per illud aliquid agat, verbi gratiâ, linguam alicuius hominis, vt aliquid per eum edicat, inscio, & ignorante ipso homine. Id quidem accidit feruentissimo nostræ Societatis Patri Didaco Lupio, coram Illustrissimo, Doctissimo, & sancto Episcopo Canariensi Bartholomæo Torrensi. Is Pater cùm semel concionaretur, prædixit, quod euentus confirmauit: in medio orationis suæ filo, tristi voce clamauit, *Plorate, & ploremus omnes, non lacrymis oculorum, sed*

Num. 23. *cordis sanguine; nam hodie qui decennium cum concubina vixit, antequàm prandeat, subitò morietur, redditurus Deo suæ vitæ rationem.* Rogatus posteà ab Episcopo, quomodo tam seriò id affirmaret; respondit, se nullo modo meminisse tale prædixisse oraculum, nec se scire quomodo id prænuntiaret. Inter hæc dicendum, nuntiatum est è vicina domo, hominem repentè animam iam agere absque confessione peccatorum. Quod, vt audiuit Pater, auolauit illò, vt vel signo aliquo dato, absolutionem impertiretur homini. Sed iam exanimem inuenit accumbentem mensæ ante vllius cibi esum, iuxta quem pellex erat, quàm per decem annos petulanter possederat. Euentus huic similes aliis seruis Dei acciderunt.

Censeo

Censeo tamen nunquam Angelum ita possedisse hominem, sicut Dæmones possident, nam verbum *possidere* aliquam moram, & spatium notare temporis videtur. Angeli autem, cum nolint seruis Dei auferre tempus merendi, nolunt illis coactis, cùm necesse non est, impedire integrum membrorum, & potentiarum vsum, nec diu obstare eorum libertati. Præterea dæmones possident corpora, vt ea vexent, & torqueant, Angeli autem nolunt nos affligere.

Existimo tandem nullum esse sufficiens fundamentum, vt credamus aliquem ex sacris scriptoribus etiam ad breue tempus occupatum ab Angelo aliquo fuisse, vt sine libertate suâ aliquid ediceret, aut scriberet. Neque Abulensis prorsus negauit libertatem physicam Moysi, sed moralem, hoc est, libertatem cui nullum præceptum, vel Spiritus sancti impulsus, & afflatus aderat. Cum præcepto autem, & Spiritus sancti afflatu optimè cohæret physica libertas. Gregorius quoque cùm ait authores sacrorum librorum instar calami scripsisse cùm vsurpatur ab scriptore; non idcircò hęc dixit, quia eos non liberè scripsisse putarit, sed propter facilitatem scribendi, & loquendi collegit egregiam quâ excelluerunt cognitionem, sine necessitate tamen, quæ eorum libertati obstaret. Propheta quoque Zacharias non obinde dixit: *Angelus qui loquebatur in me*, quoniam possessus ab Angelo esset: Phrasis Hebræa potuit esse, ac si diceret, *Angelus qui loquebatur mihi*, seu *mecum*. Propterea compos sui erat Propheta, neque Angelus loquebatur aliis hominibus audientibus, sed solo ipso Propheta pręter morem arreptotum. Credo igitur voluisse Zachariam illis significare verbis internam, non vocalem esse illam repræsentationem, & locutionem, nimirum per visionem imaginariam obiectam Prophetæ, ipse sibi videbatur videre Angelum illum, qui Prophetalis erat secum & cum Michaële colloqui. Neque aliud voluit significare Gregorius.

Neque Balaam, opinor, extra se, aut prorsus coactus Israëlitico benedixisse populo, à nullo Angelo, vel Dæmone possessus loquebatur. Nec enim, vt obseruat Cornelius, Balaam hic fuit arreptitius, vti erant Sibyllæ, & puella illa in templo Apollinis Delphici, in quam ipse Phœbus, id est, Dæmon introibat, atque eam per terram rotans, & despumare cogens, ad omnia de quibus interrogabatur, per os eius respondebat: ipsa tamen puella nihil horum intelligebat, sed erat quasi extra se, & in furore, atque postquam furere desinebat, non recordabatur dictorum. Balaam verò hæc omnia intelligebat, imò iam ante hæc omnia conceperat, & memoriæ mandarat, cùm scilicet ea solus audiuit ab Angelo sibi occurrente. Nec enim Angelus posteà in ipsa vaticinatione ei, aut per eum locutus legitur. Rursum eum ex mente, & seriò hæc dicere, patet ex eo, quod subdit: *Moriatur anima mea morte iustorum.* Deus ergo non mouit os Balaam, sicut os asinæ loquentis: mouebatur enim Balaam vt homo, non vt brutum. Deus ergo impulit eius voluntatem, & illustrauit eius intellectum, vt piè & libenter, atque ex animo hæc loqueretur. Hoc ipsum confirmat cap. 24. vbi dicitur, *Cùmque vidisset Balaam, quod placeret Domino, vt benediceret Israëli*, &c. irruente in se spiritu Dei, ait Mox tamen à vaticinatione, Balaam rediit ad ingenium, quæsiuitque modos satisfaciendi Balac, & Hebræis maledicendi. Atque hoc tantùm vult S. Gregorius 3. parte Pastor. admon. 13. cùm ait, Balaam vocem non mentem mutasse. Nam eo modo quo dixi se explicat libro 33. mor. cap. 27. simili modo Saul inter Prophetas prophetauit, & Deo laudes cecinit, sed digressus ab eis, rediit ad ingenium, & Dauidem persequi perrexit: tam ergo Saul quàm Balaam permansit in cordis sui duritie & impietate habituali, quam vterque recedente spiritu Dei bono, paulò pòst æquè, ac priùs exeruit. Porrò sanctus Hilarius mitiùs accipiendus est, qui à Montanistarum errore longè abfuit.

IOANNIS EVSEBII NIEREMBERGII DE ORIGINE SACRÆ SCRIPTVRÆ, LIBER TERTIVS.

CAPVT PRIMVM.

Fit satis obiectionibus inuentum literarum Moysi negantibus.

Agitur de scriptione Noe, Cham, Hispanorum, & Og.

IGITVR ratus manet communis Patrum sensus; primum omnium scriptorem Moysem fuisse. Nunc regrediamur ad propositum de inuento literarum, quas nunc à Moyse repertas confirmare oportebit, expediendo quæ aduersùs hanc suspicionem pugnantia cumulauimus, & suo cuiusque obiectionis obstaculum repellemus ordine, prout obstrusum fuit, leuiter tactis, aut omissis iis, quæ iam diluimus. Nam quæ ex libris Henoch, & Seth obiecta fuerunt, iam ex dictis reiecta manent, cùm vllos ab eis libros conscriptos fateri nulla cogat authoritas. Et vniuersim responderi potest, eas omnes scriptiones antiquas aut authēticas non esse, aut literis Æthiopicis, & hieroglyphicis, aut saltem Sinensibus, vel similibus, non autem alphabetariis elementis scriptas. Sic sunt Otho Heurnus, Ioannes Mariana, Pierius, & eruditissimi viri opinati. Addimus sigillatim ad id quod de historia diluuij à Noë conscripta obiecimus, authore Beroso, dubiæ fidei, & valde controuersæ, imò malè audientis apud Doctos esse hunc Berosi librum. Prætereа tradit ibi Berosus in saxo Noë scripsisse: monumenta autem vetustissima lapidea, & lateritia effigiebus, hoc est, literis hieroglyphicis insculpta Plinius confirmat, & multi antiquitatum antiquissimarum periti credunt. Verba autem Berosi libro tertio hæc sunt: *Noa cum familia de monte Gordyeo, vt par erat, descendit in subiacentem planitiem plenam cadauerum, quam vsque ad hanc ætatem appellant Myri Adam, id est, euisceratorum hominum: & inscripsit in lapide in monumentum rem gestam, & vocant incolæ locum, Egressorium Noa.* Libri autem quos scripsisse Noë postea subdit Berosus, referendi sunt ad hieraticam scriptionem Solis Sacerdotibus commissam, quæ ænigmatica, & hieroglyphica erat, non alphabetaria, id quod idem Berosus satis indicat.

Collat. 8. cap. 24. Ea quoque quæ scripsisse Cham fertur, in saxis exarasse ipse Cassianus & Petrus Comestor scribunt; & quidem non certò id affirmat Cassianus, sed remittit se ad popularium traditionum opinionem. Porrò sanctus Clemens Romanus in libro Recognitionum quarto, non affirmat scripsisse aliqua Cham filium Noë, sed eius nomine

mine

mine plurimos libros de rebus magicis haberi. Et sunt qui Zoroastris nomine circumlati fuerunt, de quibus postea agemus. Quamuis eiusdem etiam nomine scriptura Cham fuerit inscripta, cuius meminit Ciccus Asculanus in Commentariis, quos edidit in sphæram, sed est volumen ab iniquissimis hominibus conscriptum. Fuit etiam & aliud opus prænotatum *Prophetia Cham*, ex quo Isidorum discipulum Basilidis accepisse aliqua testimonia scribit Clemens Alexandrinus in sexto Stromatum, fortasse eadem fuit cum scriptura eius: vtcumque sit, apocrypha est, & impia.

Literis autem Alphabeticis à tempore Nini, Hispanos & Germanos fuisse vsos, non est cur credamus, authoritate solâ Berosi controuersâ, præterquàm quòd literas hieroglyphicas intelligere possemus. Strabo autem nihil constanter affirmat, sed alienam, & vulgarem fidem allegat, loquens de Tudertanis sic scribit: *Hi inter Hispaniæ populos sap entiâ putantur excellere, & literarum studiis vtuntur, & memorandæ vetustatis volumina habent, poëmata, leges quoque versibus conscriptas è sex annorum millibus, vt aiunt.* Et quidem credibile haudquaquam est, priùs vsam literis illam Barbariem vetustissimam Hispanorum, & Germanorum, quàm Phœnices, quàm Græcos, quàm Latinos, qui multos post Moysem annos agnouerunt alphabeti elementa, quorum notitia, si in Hispania vigeret, transmigrasset facilè in Latium. Mirum est quàm prodigè computent aliqui inuentarum literarum annos. Simplicius Philosophus in Commentariis librorum de cælo Aristotelis, ita scribit: *Audiui & ego Ægyptios non pauciores sexaginta tribus myriadibus annorum perscriptas habuisse syderum obseruationes, Babylonicos verò centum & quadraginta quatuor myriadibus.* Egregiæ nugæ.

De scriptis Melchisedech, Abraham, Iob, iam diximus sententiam, sicut & de libro Bellorum Domini, de libro Iustorum, & Testamento duodecim Patriarcharum. Et ne intercidat nobis *Liber Og* falsò imputatus, valde superstitiosus est, aut si præcesserit Moysem, literis Æthiopicis priùs insculptum credo. Certum enim & constans est literis Alphabeticis Phœnices, ex quibus Og fuit, minimè fuisse vsos ante Moysem. Cadmus earum propagator, post Mosaica tempora floruit. Vtcumque sit, inter damnatas scripturas enumeratur à Gelasio distinctione decimaquintâ liber Og Regis Basan. Porrò liber Balaam incertus est; tum si certus, potuit ille ab Hebræis didicisse literas, vel multos post annos ab alio scriptus liber Balaam imputari, quod eius Prophetias contineret per traditionem antea seruatas.

CAPVT II.

Quales fuerunt Babylonicæ literæ. Agitur de columnis Herculeis.

VENIAMVS ad Babylonicas Inscriptiones, quas omnes probat Otto Heurnus in suo Chaldaico, literis hieroglyphicis sculptas, quod videtur suadere liber scriptus à Democrito de Babylonicis literis intelligendis. Inscriptio Nini difficilior videtur multis referta nominibus antiquorum Regum, cui nominum & vocum scriptioni minus commodæ sunt literæ Ægyptiæ, quibus potiùs res quàm verba & syllabæ significabantur. Huic dubitationi respondemus, illum librum Xenophontis de æquiuocis, in quo memoriæ traditur istæc columna Nini inscripta, non maiorem fidem mereri, quàm scripta Berosi ab Annio edita, quorum authoritas controuersa est multis, falsa pluribus. Deinde dicimus, ea nomina appellatiua potiùs esse quàm propria, nimirum, *Cælus, Iupiter, Saturnus*, &c. Nominum autem appellatiuorum, quia communium, & notiorum deputata signa erant instituta literis Hieroglyphicis, per quæ indicari poterant. Esse autem nomina Cæli, Iouis, & Saturni appellatiua, & communia, seu agnomina, ipse Xenophon tradit initio eiusdem libri, dicens: *Saturni dicuntur familiarum nobilium Regum, qui vrbes condiderunt senissimi. Patres Saturnorum Cæli, vxores Rheæ, & calorum Vestæ. Quot ergo Saturni, tot Cæli, tot Vestæ, Rheæ, Iunones, Ioues, Hercules. Idem quoque, qui vnus populus est Hercules alteris est Iupiter. Nam Ninus, qui Chaldæis extitit Hercules, fuit Assyriis Iupiter, quibus oppidulum paternum Tetrapolim & caput Imperij statuit. Vnde ipsum Ninum, id est, Iouem cognominauerunt, qui proprio nomine Assyrius dicebatur, à quo Assyrij dicti, & à cognomine vrbs, Ninus dicta.* Hactenus ille Xenophon. Porrò quæ ex Pseudo-Philone in antiquitatibus Biblicis exhibuimus, ædificatores scilicet Babelicæ

turris sua nomina lapidibus scripsisse, fabula prorsus sunt: vt meritò is auctor nullum pondus auctoritatis obtineat, in ipsâque eadem historia ædificij Babylonici, falsa manifestè miscet. Statim subdit mirè nugatus: *Et acceperunt singuli quique lapides suos extra viros duodecim, qui noluerunt accipere, & hæc nomina eorum, Abraham, Nachor, Loth, Ruge, Tenute, Zaba, Armodath, Iobab, Esar, Abimahel, Saba, Auphin.* Falsum prorsus est & contra Scripturam Abraham & Loth affuisse tûc temporis campo Babylonico; multis deinde idem auctor delirat, in quibus non est opus morari. Neque Hercule arum columnarum inscriptio maiorem ingeret difficultatem, si inscriptæ fuerint illo elogio NON PLVS VLTRA, quod non credo, neque necesse erat vt terminos expeditionis Herculeæ designarent. Nam ipsæ columnæ signa terminorum erant. Neque talis scriptionis iis columnis insculptæ meminit Diodorus: neque Strabo; hic potius comprobat erectas à Ducibus columnas signa expeditionis suæ, libro tertio scribit: *Vetustibus hic mos fuit huius generis confinia ponere, quemadmodum Rhegini Columellam, turris quamdam exilem super freto locauerunt. Et huic Columella turris, quam Pelori nuncupant, è regione sita est, & quæ Philænorum dicuntur aræ, in media quodammodo Syrtium tellure sunt. In ipso quoque Corinthiaco Isthmo columnam quamdam locatam fuisse memoriæ proditum est, quam Iones dum Atticum & Megarensem occupassent agrum, constituêre communiter.* Idem refert plurium placita, qui columnas Herculis, non nisi quædam promontoria aut insulas putarint, aut aliquam terræ aggestionem magnam.

Herculeas columnas Arabes tribuunt Alexandro; nam quod Græci, & Latini Herculi, Arabes Alexandro imputant. Hoc obseruato Geographus Nubiensis hęc de istis columnis narrat: *Mare Damascenum vt fertur, erat antea stagnum vndique clausum, quale est modò mare Tabarestan, cuius aquæ sunt à cæterorum marium aquis omnino separatæ, ita vt elapsis temporibus incolæ Occidentis remotioris aggrederentur incolas Andaluziæ, omniáque damnorum genera eis inferrent, atque hi vicissim illos inuaderent, & aduersus eos pro viribus dimicarent, vsque ad Alexandri tempestatem. Is enim ad populos Andaluziæ cùm peruenisset, & continuas eorum, quas cum incolis suis habebant, pugnas audiuisset, operariis, atque Geometris ad se conuocatis, suum de arida illa terra fodienda, & canali aperiendo animum explicuit, præcepitque illis vt terra solum eam vtriusque maris æquore metirentur; quod vbi præstitêre deprehenderunt à mari magno parum superari altitudine Damascenum. Quare vrbibus ad oras maris Damasceni situ ex humili in procliue deductis, imperauit, vt intercecta regionibus Tangiæ & Andaluziæ terra foderetur; quousque ad montes in imis terræ visceribus absconsos effossa, superextrui iussit aggerem è lapidibus, & calce in canalem: qui agger M. P. X I I. extendebatur in longitudinem, tantâ enim distantiâ, & interuallo distinguebantur duo prædicta maria. Alterum quoque oppositum aggerem ædificari voluit ex parte terræ Tangiæ Distabant autem ij duo aggeres ab inuicem sex tantùm M. P. spatio. Igitur vtroque aggere expleto aditum aperuit aquæ ex parte maris Maximi, quod vi atque impetu suo irruit inter duos aggeres illos, & in mare Damascenum sese profundens, vndas eius adeò turgescere, vt multas ciuitates ad vtramque ipsius oram appositas vnà cum incolis obruerent: nam aqua vndecim ferè staturarum altitudine aggeres superauerunt. Et verò agger ex Andaluziæ parte constructus aliquando tranquillo mari euidenter apparet in eo loco qui dicitur Assafiha, imò longitudinem eius, qua per lineam rectam producta conspicitur, cubitu mensus est Alraby, & nos oculatim vidimus hunc aggerem, quia canalem cùm transceremus ingiter eum secuti sumus. Vacatur ædificium istud à populis Peninsulæ Alcantara, & eius medium respondet illi loco in quo est prope mare Heger-alayl. Alterum verò aggerem, quem ex parte regionum Tangiæ extructum fuisse diximus, aqua dum irrumperent, abstulêre, terrámque omnem, quam à tergo sustentabat, corrasêre, nunquam desistentes, donec montes vtrinque attigissent.* Hactenus ille Arabs.

CAPVT III.

Impostura aliquarum scriptionum antiquarum.

ILLVD adiiciendum est in quibusdam scriptionibus sepulchralibus antiquissimam antiquitatem simulantibus, dolum delituisse posse: hoc dixerim, vt eueruè demonstrem argumentum ex sepulchris Beli, Semiramidis, & Nini; nam præter honoraria sepulchra, quæ olim fuerant in vsu, quæque multos post annos construi, & inscribi possent. De quo mox dicemus, aliæ fraudes

fraudes subesse sunt visæ, aut humanæ, aut Dæmoniacæ. nouum quippe non est, similes imposturas sub prætextu antiquitatis confingi, vt benè obseruauit Tobias Hallerus in oratione contra antiquarios apud Rosinum. Et quidem Valentinus Moranus, Iacobus Nauarch, & Ferdinand. Lop. Castañeda in sua historia Ind. Orient. lib. 1. cap. 28. referunt quædam carmina, quæ sub Emanuele Lusitaniæ Rege, anno Domini MDV. refossa fuerunt in promontorio Lunæ, quod vulgò appellatur *Roco de Sintra*, insculpta in quadrata vetusti operis columna marmorea, quæ sic habebant:

Voluentur saxa, literis ex ordine lectis,
Cùm videas Occidens Orientis opes,
Ganges, Indus, Tagus erit mirabile visu,
Merces commutabit suas vterque sibi.

Quos versus Sibyllinos esse prædicti auctores persuaserunt, eisque quasi ex Sibyllæ antro profusis, fidem præstiterunt. Cùm tamen posteà compertum confictos, & impositos fuisse à quodam Hermo Charado Lusitano, qui illos marmori inscripserat, defoderátque, vt situ, humoreque terræ aliquantulum deformati, vetustatis indicium exhiberent, rursúsque per mercenarias operas refoderat, vt hoc tam nobili, atque peregregio antiquitatis monumento, Regis gratiam auidè in Orientis opes intenti, pecuniámque aucuparetur, vt testantur Cæsar Orlandius, & Gaspar Barrerius, quos refert Ortelius in Theatro magno, tabulâ quintâ noui Orbis, & ab eo mutuatus Maluenda libro tertio de Antichristo, capite decimosexto, August. Torniell. in Annalibus sacris secundo tomo, anno mundi 3043. num. 7. pag. 48. Quod etiam rectè annotauit Solorzanus libro primo de Indiarum iure, capite duodecimo. Lucas Tudensis alia scripta supposita ab Hæreticis narrat, quæ ante detectum dolum admiranda visa sunt. Ex Latino Latinio notant Antonius Augustinus Dialogo vndecimo, & Auctor Hispanæ Bibliothecæ tomo secundo, in appendice ad historicos, artificium Annij qui eas Beli, Semiramidis, & Nini inscriptiones cum Beroso suo edidit. Antonius Augustinus hæc habet: *Mihi Latinus Latinius Viterbiensis, vir doctus, bonæque fidei, de Ioanne Annio Viterbiensi Monacho narrare iucundè solebat: lapidi insculpendas curasse literas, quem vineæ infodi iusserat, non procul à Viterbio. Cùmque fodienda esset vinea, ad lapidem vsque vt fodiendo peruenirent, iussit: narrans in libro se reperisse templum ibi orbis terrarum antiquissimum latère. Terra iam effossa, primus qui lapidem inuenit vinitor accurrit: paulatim detegi sarcophagum imperat, hic stupens lapidis antiquitatem, & literas à se confictas admiratur, ac describens ad vrbis Senatores, latus confugit, & ciuitatis honori fore persuadet in amplissimo publicè spectari loco. Viterbij enim vrbis originem contineri, quæ bis mille annis Romana esset vrbe à Romulo condita, longè antiquior vtpote ab Iside & Osiride condita.* Multas alias inscriptiones confictas eodem Dialogo notat eruditissimus Antonius Augustinus. Nec tamen fidem omnem præsto Larinij narrationi.

Addo à Dæmonibus aliquas scriptiones fabricatas, aut ab hominibus, arte tamen magicâ, quæ simularent antiquitatem maiorem, cuius generis suspicor arcam inuentam Toleti à Rege Roderico, de qua Rodericus Toletanus libro tertio rerum Hispaniarum, capite decimoseptimo scribit, quæ aperta fuit à Roderico Rege paulò antè, quàm Arabes ex Africa, instigante Comite Iuliano, in Hispaniam irruerent, & profligato Roderici exercitu, eam subiugarent. *Erat*, inquit ille, *tunc Toleti palatium, à multorum Regum temporibus perpetim clausum, pluribúsque seris obseratum; id Rodericus contra omnium voluntatem aperuit, vt quid in eo lateret, cognosceret; thesauros autem quos sitiebat, sperabat. Verùm præter arcam vnam nihil inuenit, quâ apertâ, pannum literis Latinis hæc verba referentem deprehendit*: CVM CONTINGET SERAS FRANGI, PALATIVM ATQVE ARCAM APERIRI, ET QVÆ IN EA SVNT VIDERI: TVNC SCITO GENTES EIVSMODI HISPANIAS INVASVRAS, SVOQVE DOMINIO SVBMISSVRAS. *Quibus lectis Rex doluit Palatium, arcámque se aperuisse, & gemino quo ante clausum erat modo, concludi imperauit. Erant autem in panno delineati Arabes capita vittis tegentes, vestibus versicoloribus amicti, gladios & iacula vibrantes, vexilláque in altum extensa gerentes.* Suetonius geminam huic de Iulij Cæsaris fato, historiam his verbis narrat: *Paucos ante menses cùm in colonia Capuâ deducti lege Iuliâ coloni, ad extruendas villas, sepulchra vetustissima disijcerent, idque eò studiosius facerent, quod aliquantum vasculorum operis antiqui scrutantes reperiebant: tabula ænea in monumento, in quo dicebatur Capys, conditor Capuæ, sepultus, inuenta est, conscripta literis, verbisque Græcis, hac sententiâ. Quandoque ora Capyis detecta essent, fore vt Iulo prognatus manu consanguineorum necaretur, magnisque mox Italiæ cladibus vindicaretur.*

dicaretur. Has ſcriptiones peruetuſtas non credo, ſed opera Dæmonum ſuppoſitas, & recentiùs quàm ipſæ præ ſe ferrent, cùm ſcilicet euentus illi ex proximo rerum ſtatu coniici poterant, & de ſepulchris Beli, & Semiramidis pronum eſt ſimile ſuſpicari, & ſuperſtitioſas eas ſcriptiones habere.

CAPVT IV.

Inſcriptiones antiquorum ſepulchrorum fortaſſe fuère honoraria ſepulchra.

PRÆTEREA non eſt opus credere à vetuſtiſſimis Babyloniis ſepulchra illa Beli, Semiramidis, & Nini eo modo fabricata, cùm à recentioribus Regibus poſſent ſtrui, & inſcribi, renouari ſaltem antiquas vrnas, & maiori ampliari operâ. Poſſent quoque multos poſt eorum mortem annos honoraria, prout Suetonius vocat, & olim in vſu fuerunt, ſepulchra, aut columnas ipſis dicari, vbi ipſorum cineres non eſſent. Cùm maximus honos ſepulchrorum olim fuerit. Quemadmodum honoris causâ eximiis Ducibus, & egregiis viris ſtatuas erigebant priſci; ſic & ſepulchra, & columnas, & quidem maior his honor. Nam Cicero in nona Philippica ſcribit: *Maiores quidem noſtri ſtatuas multis decreuère, ſepulchra paucis*. Hinc fit vnius hominis diuerſis locis diuerſa ſepulchra, ſiue cenotaphia fuiſſe. Lampridius in hiſtoria Alexandri dixit: *Cenotaphium in Gallia, Romæ ſepulchrum ampliſſimum meruit*. Similiter Druſus Tiberij filius monumentum habuit apud Moguntiacum, quamuis eius oſſa Romæ eſſent. Sic Virgilius deſcripſit imaginarium Hectoris ſepulchrum libro Æneidos tertio:

Solemnes tum fortè dapes, & triſtia dona
Ante vrbem in luco falſi Simoentis ad vndam
Libabat cineri Andromachi, manéſque vocabat
Hectoreum ad Tumulum, viridi quem ceſpite inanem,
Et geminas cauſam lacrymis ſacrauerat aras.

Similiter Theocritus Chius in quodam Epigrammate cecinit:

Hermiæ Eunuchi pariter, & prudentia ſerui
Monumentum inane deſipiens poſuit Ariſtoteles.

Erat hic Hermias, prout teſtatur Ariſtocles Peripateticus, intimâ familiaritate coniunctus Ariſtoteli. Prudentius quoque Ode in laudem Sanctorum decem & octo Cæſaraugustanorum Martyrum canit:

Hoc colunt ciues velut ipſa membra
Ceſpes includat ſuus, & paterno
Seruet amplectens tumulo Beati,
Martyris oſſa.
Noſter eſt quamuis procul hinc in vrbe
Paſſus ignota, dederit ſepulchro
Gloriam victor, prope littus alta
Fortè Sagunti.

Conſtantinus Imperator ſimilia ſepulchra honoraria Apoſtolis extruxit, de quo Euſebius libro de eius vita, ait: *Duodecim ſepulchra fecit Apoſtolici chori cippis excelſis: vrnam ſuam medio collocauit vtrinque ſenis Apoſtolis.* Et credo Dauidem honorarium monumentum erexiſſe Chriſto Domino tot annos ante eius aduentum, & mortem, atque Pſalmum decimum quintum cenotaphium Saluatoris fuiſſe, cúmque inſcripſiſſe columnæ honorariæ, quam in honorem Chriſti mortui, prout ipſe præuiderat, erexit, vt ex ipſius Pſalmi inſcriptione apparet, atque ex toto Pſalmo, cuius omnia verba ſunt animæ Chriſti limbum ingreſſæ.

CAPVT V.

CAPVT V.

Dauid erexit Christo Domino prauisō mortuo Epitaphium seu honorarium sepulchrum.

Explicatur titulus Psalmi 15.

HOc magis elarebit ex totius Psalmi enarratione; dignius explicatu est & aliquâ morâ, neque lectori ingratum erit paululùm hîc quiescere. In primis titulus Psalmi suadet, hoc quod dicimus cenotaphium esse in honorario Christi sepulchro inscriptum à Dauide: sic enim se habet: *Inscriptio tituli ipsi Dauid*, hoc est, inspirata Dauidi, quod commune est multis aliis Psalmis ipsius Dauidis, cuius nomen adiicitur non genitiuo, sed datiuo notatum. Et liquet ex Psalmo sequenti decimo septimo, cuius titulus est: *In finem, Puero Domini Dauid*. Et passim vbi dicitur *Psalmus Dauid*, vox *Dauid* in tertio casu est. Et Septuaginta exprimunt articulo τῷ adiecto, non τοῦ. Sic & Apostolus in secunda Epistola ad Corinthios, capite duodecimo ait: ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί. *Datus est mihi stimulus carni*, pro *carnis*, & capite secundo ad Colossenses dixit, χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, *Chirographum decretis*, pro *decretorum*, seu *decreti*. Sixtus Senensis notat frequenter esse Hebræorum idiotismum Datiuo pro Genitiuo vti. Verùm Latinis etiam videtur in vsu fuisse. Cato in libro de re rustica sæpè scribit, *Ornamenta bobus* pro *boum*. Et *instrumenta rusticis*, pro *rusticorum*. De hoc satis. Nunc videamus quid sit *inscriptio tituli*. Inscriptio nimirum eius honorarij monumenti, quod Dauid sacrauit Christo. Græcè est στηλογραφία *inscriptio columnæ*. At idem est; & sepulchrum, siue nomine tituli, siue columnæ notari potest. Etenim sepulchrum, quod sibi extruxerat Absalom, *titulus* vocatur in secundo libro Regum. Et idipsum columnam fuisse prodit Iosephus. Sic sacer textus refert: *Porrò Absalom erexerat sibi, cùm adhuc viueret, titulum qui est in valle Regis. Dixerat enim, non habeo filium, & hoc erit monumentum nominis mei; Vocauitque titulum nomine suo; Et appellatur manus Absalom vsque ad hanc diem.* Quæ verba Iosephus in libro antiquitatum septimo exponens: *Porrò Absalomus*, inquit, *erexerat sibi in valle Regis, columnam marmoream cum inscriptione duobus stadiis ab Hierosolymis distitam, quam voluit vocari manum Absalomi, dicens, quòd si liberos eius perire contingat, in hac tamen nomen ipsius esset mansurum.* Cap. 18.
Fuit olim in vsu fortissimorum virorum monumenta cippis, seu columnis inscribi, & in iis tumbas eorum locare, vt diutius perdurarent, quod Absalom desiderabat: quò alludens Eusebius in primo libro de vita Constantini ait: *Columnis illæ quidem nullas aui timentibus iniurias æstimata, videlicet natura hominum sortis fragilis & caduca, commentata solatium imaginibus edendis, maiorum memoriam colere se putauit honore permansuro partim adumbratione pictura cerà delibuta, partim è materia sculptum, & dolatum expers motus simulachrum machinata sunt, qui pilas, & cippos inscriptos sempiternam commendationem virtutis eorum quos habent annotatos conferre crediderint.* Ipse Constantinus cippis excelsis sepulchra duodecim Apostolorum dicauit. Tumulus quoque Nini, vt dedimus ex Xenophonte in columna erat; in columnis quoque inscriptiones fiebant, teste Propertio:

Hoc carmen mediâ dignum me scribe columnâ,
Sed breue quod currens vector ab vrbe legat.

Accedit vsum titulorum insigniúmque monumentorum tempore Dauidis Regis apud Israelitas viguisse, sicut & apud gentes alias, qui ob egregias victorias titulos erigebant. In libro primo Regum, capite decimoquinto dicitur: *Mane nuntiatum est Samueli, eo quod venisset Saül in Carmelum, & erexisset sibi fornicem triumphalem.* In Hebræo est: מַצִּיב לוֹ יָד *mazzib lo iad, statuit sibi manum. Manus* sumitur pro titulo in secundo libro Regum, vbi Absalonis sepulchrum, & titulus vocatus est manus Absalom. De Dauid quoque dicitur in secundo Regum, capite octauo: *Fecit quoque sibi Dauid nomen cùm reuerteretur captâ Syriâ in valle Salinarum cæsis decem & octo millibus.* Iuxta Hebræum illud: *fecit sibi nomen*, &, *erexit titulum*, quod magis exprimitur in Epigraphe Psalmi quinquagesimi noni, quæ alludit ad hanc historiam, & factus ille Psalmus in tituli illius inscriptionem. Sic enim inscriptum habet: *Pro his, qui immutabantur in tituli inscriptionem*

ipsi Dauid, in doctrinam, cùm succendit Mesopotamiam Syriæ, & Sobal, & conuertit Ioab, & percussit Idumæam in valle Salinarum duodecim millia. Ergo si Dauid erexit sibi titulum triumphalem, aut quemadmodum aliqui putant, sepulchrum, honorarium quidem, nam alibi sepultus est, cur de pietate sancti Regis non erit credendum, postquam præuidisset Filium Dei de ipsa morte, morte propriâ triumphantem, monumentum gloriosum & victoriale ipsi dedicasse, atque egregio Epigrammate sublimi in columna ornasse. Optimè Eusebius Cæsariensis ad Psalmum decimumquintum, cuius hæc sunt verba: Ἐστὶ στηλογραφία προφητείαν ἔχουσα θαυμαστὴν, καὶ γραφῆς αἰωνίου ὥσπερ ἐν στήλῃ τετυπωμένης ἀξίαν. Et pòst pauca: κατὰ μὲν τοὺς Ο΄, στηλογραφία λέγεται ἡ προφητεία, περιέχουσα τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην τοῦ σωτῆρος, διὰ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ κατορθωθεῖσαν. ὥσπερ γὰρ τῶν ἀγωνιζομένων ἐν σταδίοις οἱ μέγιστοι, καὶ περιδόξοι ἆθλοι στήλης ἀξιοῦνται, καὶ τῶν ἐν σταδίοις οἱ μέγιστοι καὶ περιδόξοι, ἆθλοι στήλης ἀξιοῦνται, καὶ τῶν ἐν πολέμοις κατὰ τῶν ἐχθρῶν τρόπαια εἰς μακρὰν μνήμην στηλιτεύονται, οὕτω καὶ τὸ μεγαλούργημα τοῦ σωτῆρος ὅπως ἤγειρεν καθελὼν τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, ἄνωθεν ἀπὸ τῶν προφητικῶν χρόνων ἐστηλιτεύετο ταῖς ἱεραῖς γραφαῖς. διὸ στηλογραφία λέλεκται. *Est*, inquit, *tituli inscriptio, prophetiam admirabilem continens, & dignam scripturâ sempiternâ, quæ tanquam in columna sit incisa.* Et paulò pòst: *Iuxta LXX. tituli inscriptio hæc prophetia dicta est, quod illam de morte victoriam contineat, quam Saluator noster suâ resurrectione peperit. Vt enim in stadiis pugnantium præclara certamina columnarum inscriptione digna iudicantur, & bellatorum trophæa ad diuturni temporis memoriam in iisdem inscribuntur; ad eundem quoque modum illud nostri Saluatoris trophæum, eo destructo, qui mortis habebat imperium, ab eodem erectum, iam inde à Prophetarum temporibus in sacris Literis inscriptum est, ob eamque causam tituli inscriptio dicta.* Cæterùm ipse non puto inscriptum esse huic Psalmo στηλογραφία solùm, quia dignus sit in colûnis, & ære, aut marmore inscribi, sed quia etiam re verâ inscriptus, seu incisus fuit columnæ, & solido monumento in honorem Christi venturi erecto. Nam de Psalmo quinquagesimo nono dubitari haud debet incisum illi monumento, vnde nomen seu titulum sibi fecit Dauid. Quare, & iste similiter incisus existimandus est. Quamobrem credo esse cenotaphium triumphale eius tituli, quem in honorem Filij Dei erexit Dauid præuidens Redemptorem nostrum in triduo suæ mortis. In toto illo loquitur Christi anima limbum sanctorum Patrum ingressa, corpore in sepulchro relicto.

CAPVT VI.

Exponitur Psalmus decimus quintus de triduo mortis Christi, inscriptus à Dauide in columnæ titulo dicatæ Christo Domino.

EXPENDAMVS iam Psalmi verba, qui totus debet intelligi, non de Dauide, sed de Christo Domino; nam in Actis Apostolorum sanctus Petrus capite secundo, & sanctus Paulus capite decimotertio, vltimos versus ad literam intelligunt de Christo in triduo suæ mortis, cuius anima non est relicta in limbo, nec corpus vidit corruptionem. Et cùm idem tenor sit totius Psalmi, totus referendus est ad eundem intellectum pro honorario, & triumphali monumento à Dauide erecto in honorem mortui Christi. Sic incipit Psalmus: *Conserua me Domine, quoniam speraui in te.* Petit à Patre conseruationem, & resurrectionem sui corporis tunc exanimis, eiúsque gloriam, cuius Christus solùm spem potuit habere. Et sanctus Thomas negat fuisse Christo Domino spem propriè & rigidè Theologicam. Siquidem nullo modo potuit gloriam animæ sperare, cùm eam semper possideret, solùm corporis gloriam expectare potuit, & tunc temporis opportuniùs: *Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.* Agnoscit anima Christi magnitudinem, & omnipotentiam Dei, qui passione & meritis Christi non egebat, vt absolutâ suâ potestate, si vellet, mundum faceret saluum. Neque re verâ opus habuit, vt præcessissent merita Christi, quo antiquorum Patrum animas prædestinaret, quamuis non nisi præuisis Christi meritis, & propter Christum prædestinauit eos. Et pro hoc agit gratias & subdit: *Sanctis qui sunt in terra eius mirificauit omnes voluntates meas in eis.*

Loquitur de prædestinatione eorum Sanctorum, qui fuerunt antequam Christus
nasceretur, atque in limbo aderant, qui propter Christum electi fuerunt à Deo, præ-
ueniente Christi voluntatem, & miro adimplente modu voluntatem eius humanam;
antequàm esset, exequente tot anteà sæcula, quod Christus vellet & pro quo gra-
tias acturus erat. Terram eius, hoc est, Dei, vocat locum illum infernum in quo electi
erant. *Multiplicatæ sunt infirmitates eorum.* Multa mala in vita passi fuerunt, & post mor-
tem multa sæcula me expectarunt. *Postea accelerauerunt.* tandem omnia ægra transie-
runt, & iam meo ingressu, & visitatione Limbi, vbi Sancti repleti sunt gloriâ per mea
merita, longi temporis expectationis obliti præ lætitiâ sunt. *Non congregabo conuenti-
cula eorum de sanguinibus, nec memor ero nominum eorum per labia mea.* Congregare apud
Prophetas solet sumi pro reiicere, perdere. Sic apud Sophoniam dicitur: *Nugas, qui à* Cap. 1.
lege recesserant congregabo, quia ex te erant, vt non vltrà habeas super eis opprobrium. Ecce ego in- Cap. 3
terficiam omnes, &c Item, *Congregans congregabo omnia à facie terræ*, id est, proiiciam, dis-
perdam. Sensus igitur Dauid erit: non reiiciam à participatione mei sanguinis, &
passionis. Nolo perdantur Sancti, qui ante me fuerunt, quamuis eos non nominatim
signauerim. Prædestinatio enim Sanctorum, qui fuerunt ante Christum, quorum no-
mina scripta erant in libro vitę, non fuit facta à Christo, sed per Christum, eos solùm,
qui post Christum fuerunt, nominatim Christus elegit, & rogauit pro eis. *Conuenticu-
la* dicit numero plurali, Græcè Synagogas, seu sacros Conuentus, nimirum dupli-
cem sanctorum cœtum qui Christum præcesserant. Sanctos, qui in lege naturali vi-
xerunt, & Sanctos qui in scripta floruerunt, qui omnes respectu Sanctorum in lege
gratiæ futurorum pauci sunt, & respectu Ecclesiæ magnæ sic vocauit Dauid fideles
legis gratiæ conuenticula; hoc est parui cœtus vocari possunt. Hos igitur non reii-
ciam, non relinquam expertes mei sanguinis & sacrificij, tum cruenti, tum incruen-
ti quodammodo: nam per me fuerunt electi, & gloria animæ illis concessa est post
consummationem meæ passionis; tum gloria etiam corporis per me illis concede-
tur, non minus ac iis, qui mei corporis & sanguinis participes fuerunt in Eucharistia:
nam iuxta sanctum Irenæum, & alios Patres, & Doctores, iis qui vnum corpus fiunt
cum corpore Christi per dignam Eucharistiæ sumptionem, debetur hæc ipso resur-
rectio, quemadmodum ex verbis ipsius Christi Domini colligitur. Potest etiam
explicari hic locus aliter; *non congregabo*, non merebor congregari illos in cælum per
multas & sanguinolentas animalium, boum, & ouium mactationes, & sacrificia, sed
per vnicam oblationem mei ipsius: tam abero, vt velim per alia sacrificia redemptio-
nem mundi mereri, vt nec nominauero illa, nec cogitabo, hoc est, nec in os, nec in
mentem mihi venient. *Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei.* Hæreditas quam com-
paraui Sanctis hausto calice meæ passionis, Dominus ipse est. Deus ipse, hoc est, clara
Dei visio, quam tunc recèns meruit Christus, & communicata fuit Sanctis in limbo,
vbi tunc anima Christi erat. Vocatur Deus seu visio Dei *pars*, quamuis totus videa-
tur, quia iuxta cuiusque merita magis, aut minus videtur. In vsu nominis *Calicis* me-
taphora desumitur ab Architriclino, qui in conuiuiis suum cuique calicem, seu por-
tionem vini statuebat. Hinc quod cuique à Deo statuitur, & decernitur, siue bonum,
siue malum, calix appellatur in Scriptura, vti Psalmo decimo: *Pluet super peccatores la-
queos: ignis & sulphur, & spiritus procellarum pars calicis eorum.* Illud autem, *Tu es qui restitues
hæreditatem meam mihi*; refertur ad Psalmum secundum, *Dabo tibi gentes hæreditatem
tuam.* Christi hæreditas non solùm est visione Dei ipsum frui, & suæ animæ gloriâ,
sed eam communicari electis, ipsique electi sunt hæreditas Christi. Et quoniam duo
sunt electorum genera, quidam ante Christum, alij post Christum, quia tamen illos
non designauit Christus, sed solùm istos; postquàm de prioribus dixit, & pro eis gra-
tias egit Patri, conuertit sermonem ad posteriores, quorum electio fuit ab ipso
Christo facta, & propterea specialiori titulo possent appellari hæreditas, & pecu-
lium, & Ecclesia Christi, de quibus congratulatus ait: *Funes ceciderunt mihi in præclaris,
etenim hæreditas mea præclara est mihi.* nam licèt omnium prædestinatorum electio à
Christo, hoc est, per eius merita fuerit, rectè tamen potest nunc dicere: Optima San-
ctorum pars à me signata fuit, nam maiores Sancti, & multò plures post Christum
fuerunt electi ab ipso Christo, quàm illum præcesserant. Propterea subdit: *Benedicam
Dominum, qui tribuit mihi intellectum*, vt tam nobilem hæreditatem mihi deligerem, &
quoniam *insuper vsque ad noctem increpuerunt me renes mei.* Increpare hîc est excitare: re-
nes in Scriptura sæpè significant affectus, quare sensus est: *Die ac nocte excitarunt me,*

mens,& affectus mei, vt hanc hæreditatem compararem. Poteſt opportunius hoc referri ad Sanctos,qui Chriſtum præceſſerant, & erant in limbo, qui per noctem poteſt ſignificari; nam horum prædeſtinationem meruit Chriſtus affectu grato,gratias Deo pro his agens. Quapropter meminit in hoc verſiculo intellectus, & affectuum, etenim Sanctos, qui fuerunt poſt Chriſtum, elegit; pro aliis autem affectum, & gratiarum actionem habuit. *Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper*. Hæc & quæ ſequuntur,explicuit S.Petrus ad literam de Chriſto pro triduo ſuæ mortis; nec opus habent noſtrâ interpretatione.

CAPVT VII.

Quales tituli erecti à Iacob in Bethel, & in fœdere cum Laban, & in ſepulchro Rachel, omnes ſine inſcriptione.

REDEAMVS ad titulorum vſum apud Hebræos, vt reſpondeamus iis quæ de erectis à Iacob titulis obiecimus. Nam inde magis firmandum eſt literis caruiſſe priſcos,cùm ij tituli non inſcripti fuerint,ſed ex lapidum certâ poſitione, aut diſpoſitione ordinatâ inſignes habiti in rerum monumenta. In primis lapis ille,quem Iacob erexit in titulum,& oleo ſuperinxit,permanſit in Bethel vſque ad tempora Brocardi,& Breidembachij,vt ipſi teſtantur. In eo tamen nulla inſcriptio notata eſt. Vnde meritò Sixtus Senenſis notauit;quandoque titulus denotat lapidem informem ſine vlla inſcriptione, & abſque vlla artis politura ſtantem, & in terræ ſuperficie erectum; qualem in Geneſi fuiſſe legimus lapidem, quem Iacob in Bethel Luzæ dormiens capiti ſuo ſuppoſuit, & excitatus à ſomno erexit in titulum,fundens oleum deſuper, & inquiens: *Erit mihi Dominus in Deum, & lapis iſte in titulum*. Ex his verbis liquet,titulum illum non fuiſſe columnam, vel pyramidem, ſed rudem lapidem prius in ſolo iacentem, deinde in ſublime erectum, ad perpetuam recordationem eorum, quæ eo in loco Patriarchæ Iacobo contigerant. Hunc Moſes *Μαζεβα*, hoc eſt, lapidem ſtantem appellauit: & ſeptuaginta Interpretes λίθον,hoc eſt, lapidem aliquando tranſtulère. Hunc eundem lapidem in altare conſecrauit Iacob. Quapropter vt Cornelius obſeruat: Titulus hic non tantùm monumentum, ſed etiam altare ſignificat. Atque hinc primi Chriſtiani ad exemplum Iacobi, Eccleſias ſuas vocarunt titulos, à titulo, id eſt, ſigno crucis,& à titulo,id eſt, nomine alicuius Sancti,in cuius honorem intitulabantur,id eſt,nominabantur, conſecrabantur,& diſtinguebantur Eccleſiæ,vt titulus ſanctæ Praxedis,eſt Eccleſia ſanctæ Praxedis:titulus ſancti Laurentij eſt Eccleſia ſancti Laurentij;quę phraſis crebra eſt in vitis primorum Pontificum. Ita Iacobus Gretſerus lib.2.de Cruce,capite ſeptimo. Atque ex hiſce titulis Cardinales ſuos titulos,& cognomina ſumpſerunt,vti docet Hieron.Platus libro de Cardinalis dignitate,capite ſecundo.

Obſeruandum per id temporis vſum fuiſſe lapides, & columnas in honorem alicuius erigere,& nuncupare,hoc eſt,nomina imponere,ſicut legitur tum apud Chronici Alexandrini authorem,tum apud Cedrenum. Hic de Thuro Nini Regis ſucceſſore locutus, τούτῳ τῷ Ἄρει (nam Martem eum etiam nuncupatum ſcribit) πρώτην ςήλην ἀνέςησαν οἱ Ἀσσύριοι, καὶ ὡς Θεὸν προσκυνοῦσι, Βαὰλ ὀνομάζοντες, ὃ ἑρμηνεύεται) Ἄρης πολέμων Θεός. *Huic Marti primam ſtatuam erexerunt Aſſyrij,& eum vti Deum adorarunt, nuncupantes eum Baal, quod interpretatur Mars Bellorum numen*. Tantumdem eiſdem penè ſyllabis, tradit alter. Præterea hic titulus erectus à Iacob in teſtimonium fuit voti,& quaſi pacti cum Deo ex promiſſione. His autem titulis nihil inſcribebatur,ſed tantùm erigebatur ſaxum,aut cumulabantur lapides,vt apparet ex pacto inter Iacob & Laban iis cæremoniis celebrato, quæ in capite trigeſimo primo Geneſis enarrantur, vbi dixit Laban: *Ineamus fœdus, vt ſit in teſtimonium inter me,& te. Tulit itaque Iacob lapidem,& erexit illum in titulum,dixitque fratribus ſuis: Afferte lapides; qui congregantes, fecerunt tumulum, comederùntque ſuper eum, quem vocauit Laban Tumulum teſtis:& Iacob, aceruum teſtimonij,&c.*

Sepulchrum etiam Rachel nullâ inſcriptione nobilitauit Iacob, ſed fornice erectâ; & deinde duodecim ſuper tumbam lapidibus pro numero filiorum Iſraël, vti Brocardus,& Breidembachius teſtantur. Qui tamen modò fortaſſe non extant, cùm

Cotouicus

Cotouicus eorum non meminerit, qui ſic deſcribit hunc Rachelis titulum libro ſecundo, capite decimo: *Sepulchrum Rachelis vxoris Iacob Patriarchæ integrum adhuc, & quod mireris omninò illæſum, id totum lapideum quadratæ formæ opus eſt, quatuor ornatum columnis, ſeu pilis lapideis quadrangularibus, quæ arcuato opere iunctæ, arcus totidem conſtituunt teſtudine rotundâ ſuperimpoſitâ. Inter quas medio ſolo affixa hæret tumba lapidea, calce vndique oblita altitudinis pedum ſex, longitudinis ſeptem, latitudinis trium cum dimidio, cuius ſuperior pars in rotunditatem deſinit. Iuxta hanc duo alia videntur ſepulchra eiuſdem formæ, minora tamen, tumbiſque vacua.* Diuinitùs quoque illuſtratus videtur, nam inueniuntur (quód Adrichomius notat) iuxta ſepulchrum lapilli quidam omnino nigri, quos colligunt peregrini. Dicuntur enim conducere mulieribus ad faciliorem partum. Neque eſt neceſſe omnia ſepulchra apud Hebræos inſcripta, cùm Mauſolæum, & titulum Machabæorum à Simone erectum, non literis, ſed effigiebus notatum legamus: *Ædificauit Simon ſuper* 1. Machab.
ſepulchrum patris ſui, & fratrum ſuorum ædificium altum viſu, lapide polito retrò & antè. Et ſta- 13.
tuit ſeptem pyramides, vnam contra vnam patri, & matri, & quatuor fratribus: & his circumpoſuit columnas magnas, & ſuper columnas arma ad memoriam æternam: & iuxta arma naues ſculptas, quæ viderentur ab omnibus nauigantibus mare. Hæc omnia quæ diximus de priſcis Hebræorum monumentis, ſeu titulis ſine ſcriptura confirmat Ioſue factum, de quo dicitur capite quarto ſuæ hiſtoriæ: *Vocauitque Ioſue duodecim viros, quos elegerat de filiis Iſraël ſingulos de ſingulis tribubus, & ait ad eos: Ite ante arcam Domini Dei veſtri ad Iordanis medium, & portate inde ſinguli ſingulos lapides in humeris veſtris iuxta numerum filiorum Iſrael, vt ſit ſignum inter vos. Et quando interrogauerint vos filij veſtri cras, dicentes: Quid ſibi volunt iſti lapides? Reſpondebitis eis: Defecerunt aquæ Iordanis ante arcam fœderis Domini, cùm tranſiret eum: idcircò poſiti ſunt lapides iſti in monimentum filiorum Iſraël vſque in æternum.* Tituli autem, qui in Leuitico prohibentur, erant, vt Radulphus notat, ſtatuæ, quod & Hebræum nomen ſignificat, quas interdictas puto, ne pronus idololatriæ populus ſuperſtitioſè eas coleret. Sixtus quoque Senenſis ait: *Interdum titulus in ſacris Literis idem eſt quòd ſtatua, ſimulachrum, & imago ob venerationem, & cultum alicuius hominis poſita.* Huiuſmodi titulus erectus fuit Thuro Nini ſucceſſori, vt ex Cedreno protulimus. Cap 26.

CAPVT VIII.

De ignominioſis titulis Hebræorum ſine inſcriptione.

Explicatur locus Prouerbiorum, quis ſit aceruus Mercurij, & Mercolis fanum.

IVVAT hìc de aceruo Mercurij diſpicere nonnihil, poſtquàm de aceruo teſtimonij & lapideis titulis egimus. Vt inde etiam magis confirmemus congeries lapidum potuiſſe ſine ſcriptura titulos, & monumenta multarum conſignari rerum. Cur non ſine inſcriptione aceruus lapidum à Iacob, & Laban fœderis titulus eſſet, cùm ſola collectio lapidum apud Ioſue fuerit monumentum diuiſi Iordanis, & aceruus Mercurij, ſiue inhumati cadaueris crederetur titulus improperij? ſi ignominiæ causâ tumulus erigebatur, cur non & honoris titulus inſtitui agraphus lapis potuiſſet? Hoc monſtrabo hîc collectos olim lapidum aceruos in ignominioſum ſceleratorum hominum titulum. Quorum veſtigium hactenus perennat in Abſalonis titulo, de quo Cotouicus capite decimo ſecundi libri ſcribit: *Sepulchrum Regium profectò & egregium opus, ordinis Dorici columnis, duplicique coronide, ac pyramidali faſtigio decoratum totum ædificium ex perpetua rupe conciſum, triginta circiter pedes altitudinis continet. Abſalonis id eſſe aſſerunt, ab eodem dum viueret ædificatum, licèt poſteà in illud illatus non fuerit, &c. Peringens aceruus lapidum monumentum cingit; eius cauſam ſciſcitantibus nobis retulerunt Franciſcani, Mahumetanos prætereuntes, lapides in ſepulchrum inijcere, ac hominis impietatem, quod vitæ patris inſidiatus fuerit his verbis execrari: Maledictus Abſalom, quique in parentes ſæuiunt, maledicti æternùm.* Similes aceruì lapidum erant ignominiæ monumenta, & infamiæ tituli, ad quos reputo alluſiſſe Salomonem, cùm dixit vigeſimo ſexto Prouerbiorum capite: *Sicut qui mittit lapidem*

in aceruum Mercurij, ita qui tribuit insipienti honorem. Quod vt magis illustremus, & acumen huius comparationis pertingamus, obseruanda aliqua sunt. In primis moris fuisse antiquis inhumatos homines, maximè sceleratorum cadauera immissis lapidibus sepelire, & multis hoc ignominiosum fuisse. Quem ritum aspexit Petronius, cùm in Satyrico dixit: *aut praeteriens aliquis translatitiâ humatione lapidabit*, sicut & Horatius primo Carminum:

At tu Nauta, vagæ ne parce malignus arenæ
Ossibus & capiti inhumato
Particulam dare, &c.

Et paulò pòst:

Quamquam festines (non est mora longa,) licebit
Iniecto ter puluere curras.

Lib. 5. c. 3. Valerius Maximus de Phocione, cùm relinqueretur insepultus, dicit; *Post obitum nullam Atticæ Regionis glebulam inuenit.* Cui Ælianus concinit libro quinto variæ historiæ: *Lex erat Attica: qui insepulto corpori hominis occurreret, vt in illum mitteret terram.* Dionysius Halicarnasseus libro tertio loquens de Horatia, inquit: *Transeuntes illam proiectam in loco quo corruit lapides inferentes, & terram, humarunt.* Hoc enim genus sepulturæ multis rationibus, & sigillatim Hebræis, ignominiosum fuit; atque in homines execrandos, aut in eorum sepulchra lapides mittebant maledicti, & execrationis causâ. Spartianus scribit in Pescenio Nigro: *Cùm Iulianus Imperator appellatus esset, isque iussu Seueri; & Senatorum interfectus, Pescenio Nigro ob Iuliani detestationem primis imperij diebus ita fautum est à Senatoribus, qui & Seuerum oderant, vt inter lapidationes, execrationésque omnium vni illi feliciter optarent.* Virgilius in Epigrammate de latrone Balista canit:

Cap. 14.

Monte sub hoc lapidum tegitur Balista sepultus.

Euripides in Electra:

—— ἐνθρῴσκει τάφῳ
Πέτροις τε λεύει μνῆμα λάινον πατρός.
—— *insultat sepulchro*
Lapidibusque pulsat lapideum monumentum patris

Homerus in tertio Iliados:

Λαΐνον ἕσσο χιτῶνα, κακῶν ἕνεχ' ὅσσα ἔοργας.
Lapideam induisses tunicam propter mala, quæ patrasti.

Significatur lapidationis pœna & tumulus. Similiter & Nonnus Panopolita cecinit:

Ὄφρα σε πετρήεντι κατακρύψωσι χιτῶνι.
Vt te lapidosâ occultarent tunicâ.

Propertius quoque canit:

—— *Scabris hoc bustum cædite saxis*
Mixtáque cum saxis addite verba mala.

Et licet diuerso sensu, Ammianus eòdem alludens dixit:

Εἴη σοι κατὰ γῆς κούφη κόνις οἰκτρὲ Νέαρχε,
Ὄφρα σε ῥηϊδίως ἐξερύσωσι κύνες.
Sit tibi terra leuis Miserande Nearche, voraces
Effodiant tua quo promptius ossa canes.

Propter hunc ritum grauandi sepulchra lapidibus, execrationis ergò, dixit Tertullianus capite quarto de testimonio animæ: *Quid quod vt sentienti maledicis, memoriam cum alicuius offensa morsu facis. Terram grauem imprecaris.* Et tabula marmorea apud Gentilem Delphinium scriptum habebat, *Rogo, vt discedens, terram, mihi dicas leuem.* Similem vsum sceleratorum cadauera lapidibus immissis sepeliendi apud Hebræos fuit. Capite septimo Iosue dicitur de sepultura Acham execrati à populo Israel: *Congregaueruntque super eum aceruum magnum lapidum, qui permanet vsque in præsentem diem.* Atque in secundo Regum libro: *Tulerunt Absalom, & proiecerunt eum in saltu in foueam grandem, & comportauerunt super eum aceruum lapidum magnum nimis.* Igitur ad hos aceruos, & tumulos lapideos puto respexisse Salomonem: nam in Hebræo est pro aceruo *Margemah* ex verbo רגם *ragam*, quod significat lapidare, seu obruere lapidibus, denotans aceruum, quod ex lapidatione consurgit, vbi aliquis lapidibus manet obrutus & sepultus: Porrò lepos, & gratia comparationis in hoc est, quoniam id quod aliis honori esset, insipienti est ignominia. Sicut enim sepultura aliis est ad honorem, sceleratis tamen cùm immissis, & aceruatis lapidibus sepeliuntur, dedecus est, & ad maiorem

Cap. 8.

ignominiam

ignominiam,vti accidit Horatiæ,Acham, Absaloni. Sic etiam ea ipsa dignitas,quæ aliis concessa gloriæ,& authoritati esset,in Sanctos collata, maiori contemptui est, & in maximum dedecus vertetur.Itaque confirmat hîc Salomon;quod capite tertio dixerat: *Stultorum exaltatio ignominia.* Nam id ipsum,quod aliis est honos, stultis non nisi onus est, & graue pondus: in quam rem apposite Philippus Abbas libro de dignitate Clericorum, capite secundo dixit: *Non decet,vt qui dignitatis Ecclesiastica fastigio, non etiam lumine sanctitatis coruscent, cùm dignitas potiùs oneri, quàm honori habeatur, si non sanctitatis adminiculo fulciatur. Priuati quippe cuiuslibet opera,si peruersa fuerint, vel fortè delitescunt, vel paucis innotescunt; qui verò praeminet dignitate, nullum inuenit latibulum operibus arguendis; quia ipsa dignitas praefert lumen pudendis; quod attestans vir prudens ille Boëtius: collata, inquit, improbis dignitas non modò non efficit dignos, sed prodit potiùs, & ostentat indignos.*

Nos quoque respicientes hunc Salomonis locum, sic lusimus in Gnomoglyphicis:

Corpora collatis glebis scelerata sepulchro
Condis viator obuio.
(O dirum pietatis opus) qui vindice cordo
Prece & manu terram grauas!
Funus id Absalom, turpique Horatia tymbo,
Meruêre sceleribus sacrum.
Quaque decora probis, his probro vertitur vrna
Mercurij in aggere Cthonij.
Sic productus honos, onus est, inhonestus ineptis,
Infame onus, grauis & honos.

Hæc quidem expositio iuxta Hebræum genuina videtur, vbi abest vox *Mercurij*; addita tamen à vulgato est,quia posterioribus sæculis omnes acerui lapidum in agris; & viis,iuxta quas sceleratorum cadauera solebant iacere, & humari tunicâ lapideâ, vt Homerus loquitur,acerui Mercurij dici cœperunt, nec incongruè; nam Mercurius Deus feralis,& præses mortuorum habebatur. Proptereà dictus χθόνιος. Sic Tragicus Poëta inducit Aiacem necem sibi præparantem,& dicentem:

Τοσαῦτά σ' ὦ Ζεῦ προστρέπω· καλῶ δ' ἅμα
Πομπαῖον ἑρμῆ χθόνιον, εὖ με κοιμίσαι,
Ξὺν ἀσφαδάστῳ καὶ ταχεῖ πηδήματι,
Πλευρὰν διαρρήξαντα τῷ δὲ φασγάνῳ.

Hac te, ô Iuppiter, deprecor, voco autem simul
Emissorem Mercurium terrestrem; bene me soporare
Cum immobili, & celeri saltu
Latus aperientem hoc gladio.

Prætereà Hamerus censet quoscumque cumulos lapidum dictos aceruos Mercurij. Quapropter non est necesse sic strictè sumere aceruum Mercurij, vt ad illos solos aceruos alluderet Salomon, quos in honorem Mercurij, nescio ob quas fabulas cumulabant Ethnici, & vocabant ἑρμαίας, *Hermaeas*; nam fidelis Hebræorum populus cùm Prouerbia scripsit Salomon, similes superstitiones ignorabat. Minus fundamentum est, quod alij putarunt respexisse ad cumulos calculationum: nam eos appellari aceruos Mercurij apud nullum classicum antiquitatis authorem reperio. Quare timidè sub hac allusione locum Salomonis interpretatur Ioannes Saresberiensis dicens: *Ego sapientiorum veniâ impetratâ aceruum credo Mercurij, in quo consistit ratio calculandi, quia Mercurius numen eorum est, qui negotiationem exercent, & ratiociniis suis diligenter inuigilant. Mittere ergo lapidem in aceruum qua regitur ratio calculandi, est totam turbare calculi rationem, & honorem conferre insipienti, est Reipublica subuertere viam. Et impossibile est vt alios vtiliter regat,quem proprius subuertit error: ait enim, vbi non est gubernator, populus corruet. Et alibi, Rex insipiens perdet populum suum,& ciuitates habitabuntur per sensum prudentum.* Hactenus ille. Lib. 4. de Nugis cur. cap. 7.

Sciendum tamen est adagium Hebraicum fuisse, *Spargit lapidem in Mercolis*, quod obseruat Ioannes Sedenus,apud quem Rabbi Nathan author Baal Aruch ex Gemara capitis *Rabbi Ismael*, in libro ע״ז Talmudis: *Lapides fani Merkolis sic dispositi erant,vt vnus hinc,alter illinc, tertius super vtrumque collocaretur.* Alius à Ioanne Drusio citatus Decuriâ 8. Adag. Syntag. 2.

8. Adag. Hebraic. 6. *Merkolis binis lapidibus sibi mutuò adiacentibus, tertius lapis imponebatur*, quod habetur in Sepher Æmana cap. 20. sed de Merkoli plura occurrunt in Talmude. Habetur pag. 49. in editione Veneta. nam in Basileensi deest totus ille liber. Meminère etiam huius & λιθοβολίας Rabbi Moses Ben-maimon in Misnah Torah lib. 1. part. עו[illegible], id est, de cultoribus stellarum capite tertio. Et Elias in Thisbi. Margemah autem à רג[illegible], Ragam, id est, *lapidibus obruit*, deduci volunt, qui ibi *Merkolis* intelligunt, & lapidum iactum interpretantur. Et Rabbi Nathan loco iam citato עברת[illegible], inquit, רגימת אבני[illegible], *cultus eius est lapidum iactus*, seu *Ragemath*, cui Margemah cognatum esse volunt. Si cui minus placeat isthæc nostra circa aceruum Mercurij sententia, aliam eruditissimè dissertatam suppeditabit D. Laurentius Ramirez de Prado in florido Pentachontarchi sui opere.

CAPVT IX.

Zoroastris incerti libri.

PORRO de Zoroastris libris magicis nihil amplius necesse est dicere, quàm quæ de libris Cham statuimus. Si sanctum Clementem Romanum consulamus. Is libro quarto Recognitionum, vbi de diluuio loquitur, sic ait: *Omnes qui erant super terras deleti sunt, exceptâ Noe familiâ, qui cum tribus filijs, eorumque vxoribus superfuit, ex quibus vnus Cham nomine. Cuidam ex filijs suis, qui Mesraim appellabatur, à quo Ægyptiorum, & Babyloniorum, & Persarum ducitur genus malè compertam Magicæ artis tradidit disciplinam. Hunc gentes, quæ tunc erant, Zoroastrem appellauerunt: admirantes primum Magicæ artis authorem, cuius nomine etiam libri super hoc plurimi habentur.* Hæc ille. Petrus Comestor etiam scribit in historia Scholastica, Cham filium Noë ab antiquis Zoroastrum appellatum inuenisse artem Magicam, & septem liberales artes, eâsque in quatuordecim columnis scripsisse, septem æneis, aduersus aquarum alluuiones, septem verò latericiis aduersus ignis incendia, in illis quoque fragmentis quæ Beroso Chaldæo adscribuntur, ita legitur: *Noa filium habet Chem, qui Magicæ professioni, & veneficijs semper studuit, vnde & Zoroastres nomen assecutus est.* Quare quod de Cham censuimus, idem de Zoroastre existimandum est. Deinde si libros ipse scripsisset aliis literis quàm hieroglyphicis signis, Ægyptij, & Babylonij eius successores eas nouissent; qui tamen feruntur solis Hieroglyphicis literis olim vsi. Prætereà multi Zoroastris nomine fuère appellati: potuisset aliquis posterior Moyse author illorum librorum esse: nam Xantus Lydius à Zoroastre vsque ad Xerxis descensum sexcentos tantùm annos enumerat. Et Agathias in secundo historiarum suarum in hunc prope modum scripsit de Zoroastre. Huius tempestatis Persæ vetustos mores mutauère, alienisque legibus vtuntur ex Zoroastris Oromasdæi disciplinis. Hic, inquam, Zoroastres, siue Zarades, duplici enim vocitatus est cognomine, quo tempore Princeps fuerit, legésve tulerit, non satis constat. Nam Persæ ipsi nostri temporis, Hytaspis temporibus eum floruisse tradunt. Quam ob causam res planè ambigua est, nec facilè dignosci potest, an Darij pater, an alius quispiam hic fuerit Hytaspes; vtcumque hic Persarum Magister, & Magicæ inuentor. Hæc fermè Agathias. Quin & fieri potuit quemadmodum feruntur Mercurij Trimegisti nomine aliqui libri, qui valdè recentiores sunt, vt Goropius Becanus, & Doctissimi Criticorum autumant, circumferri quoque Zoroastris nomine libros aliorum auctorum fictitiâ vetustissimi Zoroastris inscriptione. Quare non mirum Eusebium Cæsariensem, licèt inuentionem literarum Moysi tribuat, citasse verba ex Zoroastris libris. Censuit quippe idem quod nos suspicamur.

CAPVT X.

CAPVT X.

Quæ Idola Laban furata Rachel?

Quid sit Teraphim quorum vsus ad diuinandum sine scripto fuit.

TERAPHIM autem, siue idola, quæ furata est Rachel, non est opus putare aut inscripta fuisse, aut in eorum vsu aliquid conscriptum; non enim erant capita occisorum, sed imagines superstitiosæ ad stellarum obseruantiam ex metallo fabricatæ, à quibus futurorum oracula requirebantur. Quæ consultatio à diuersis gentibus, & pro diuersis temporibus diuersimodè fieri poterat. Neque enim est necesse affirmare fuisse idola, quæ solùm adorarentur: nam alius Teraphim vsus indicatur in Scriptura, nimirum esse imagines, quibus ad diuinationem, & futurorum prænotionem superstitiosi vtebantur. Quod satis infertur ex aliquot locis, quibus de Teraphim agitur: Capite decimoseptimo Iudicum dicitur de Micha: *Fecit Ephod & Teraphim, & vestem sacerdotalem, & idola:* vbi idola solum adoranda distinguuntur à Teraphim. Et capite sequenti, exploratores Donatistarum rogauerunt ministrum Michæ, vt consuleret Dominum, in Teraphim nimirum, & Ephod, vt scire possent an prospero itinere pergerent. Apud Ezechielem capite vigesimoprimo: *Stetit Rex Babylonis in biuio in capite duarum viarum, diuinationem quærens, commiscens sagittas interrogauit idola:* hoc est, Teraphim. Zacharias quoque dicit capite decimo: *Quia simulachra* (Teraphim) *locuta sunt inutile, & diuini viderunt mendacium, & somniatores locuti sunt frustrà.* Imò ipse Laban videtur vsus Teraphim ad responsa inde captanda; idcircò tam breui nouit deesse sibi, cùm fugeret ab eo Iacob cum tota familia. Voluit quippe ab iis idolis, hoc est, Teraphim requirere quò diffugerat Iacob. Imò Rachel hac etiam causâ furata est Teraphim, ne à Patre inuenirentur: indicat Zacharias, & Ezechiel loquuta ea idola, id est, Teraphim. Fortasse erant, sicut aliqua simulachra fuerunt olim in Hispania fabricata à Mauris cum obseruatione superstitiosa syderum, quæ responsa dabant, & celebre fuit caput æneum Tabaræ Iudæos voce intentâ publicans, cùm oppidum ingrederentur, de quo disputauit Abulensis, & nos in libro primo de occulta Philosophia, capite septuagesimosecundo. Simile caput fertur Gerebertus ille Rhemensis primùm, deinde Rauennæ Archiepiscopus, & posteà Pontifex maximus Syluester Secundus dictus, à Saracenis Hispaniensibus, idque ad humanæ curiositatis satietatem edoctus, in oraculum sibi conflauisse. G. Malmesburiensis de gestis Regum Angliæ 11. cap. 10. de Gereberto scribit: *Fama dispersit, fudisse sibi statuæ caput, certâ inspectione syderum; cùm videlicet omnes Planetæ exordia cursus sui meditarentur, quod non nisi interrogatum loqueretur, sed verum, vel affirmatiuè, vel negatiuè pronuntiaret. Verbi gratiâ, cùm diceret Gerebertus, Ero Apostolicus? Responderet Statua, Etiam. Morior antequam cantem Missam in Ierusalem? Non.* Sed responso, de mortis tempore, deceptus est, cogitauit enim ille vrbem Ierusalem. Oraculum autem sacras ædes sic dictas Romæ voluit. Illic, postquam Dominicâ, cui titulus *Statio ad Ierusalem*, Pontifex ille oraculi mentem non assecutus sacra celebrasset, fato moriturum se statim cognouit, & pœnitens obiit, quemadmodum Platina scribit, qui & Hispali doctum iis artibus affirmat. De iisdem statutis loquitur Trimegistrus in Asclepio: *Humanitas semper memor humanæ naturæ, & originis suæ in illa diuinitatis imitatione perseuerat, vt sicut Pater ac Dominus, vt sui similes essent, Deos fecit æternos; ita humanitas Deos suos ex sui vultus similitudine figuraret. ASCL. Statuas dicis, ô Trimegiste? TRISM. Statuas ô Asclepi? Vidésne quatenus tu ipse diffidas? Statuas animatas sensu, & spiritu plenas, tantáque facientes, & talia. Statuas futurorum præscias, ea quæ fortè omnis vates ignoret, in multis & variis rebus prædicentes, imbecillitates hominibus facientes, eásque curantes, tristitiam, lætitiámque pro meritis.* Has imagines aureas faciebãt vetustissimi Oriẽtalium Zabij, siue Chaldæi, ex quorum libris plurima retulit R. Moses Ægyptius; item & argenteas effigies: has Lunæ, illas Soli dicabant. *Et ædificauerunt palatia.* Scribit ille in *More Nebochim* libro tertio, capite trigesimo: *Et posuerunt in eis imagines, & dixerunt, quod splendor potentiarum stellarum diffundebatur super illas imagines, & loquebantur cum*

hominibus, & annuntiabant eis vtilia. Et quia essent idola Laban ex auro, aut argento, furata est illa Rachel, vt hac viâ saltem ex parte compensaret damnum dotis sibi iniustè à Parente defraudatæ; nam paulò antè Rachel, & Lia querebantur: *Nonne quasi alienas reputauit nos, & vendidit, comeditque pretium nostrum?*

Quæ de diuinatione per sagittas produximus, parum negotij facessunt, cùm multa sæcula post Laban & Moyses eâ superstitione Babylonius Rex fuerit vsus. Neque ea quæ de columnis Phœniceis attulimus obstant, satis iam temporis excurrerat à Moyse defuncto. Incertum quoque est, an eæ columnæ statim post fugam à Iosue scriptæ fuerint, an post aliquot annos. Historiam illam de epistola Persarum, & Medorum missâ ad Iosue, figmentum Rabbinicum putabit rerum æstimator æquus, quod magis ostendunt ea quæ de victoria Iosue inuadente Regem Schobach Armeniorum, & Reges Persarum, & Medorum subiiciũt illi Rabbini Abraham, & Godolias, quæ vt magis suspectam monstrem, illam narrationem transcribam, sic se habent: *Postea surrexit Iosue cum duodecim millibus fortium robore, ac intra sex dies ad illos profectus est. Cùmque videret exercitus ordinem, ipse Schobach vehementer admiratus est, mater eius malefica erat Naga, quæ illis dixit: Ne timeatis, quia intra septem ferreos muros includam Israelitas istos, vt nesciant locum vbi sint. Faciebat autem illa suas incantationes, ac præstigias, & conclusit illos intra muros septem. Quod cùm videret Iosue, clamauit corde suo ad Dominum, cepitque in animo suo consilium, & scripsit ad Ianiach è tribu Ruben, qui erat Rex super duas tribus, & vnam dimidiatam, quæ trans Iordanem, vt suis cum copiis veniret, adduceretque Sacerdotem Phinees, qui clangoris tubas in manu haberet. Venit autem ad Iosue sub tempus vespertinum columba vna, & alligauit Iosue hoc, quod scripserat sub illius alis. Surrexit autem columba, & abijt ad Ianiach, qui eam cùm vidisset, apprehendit eam alis, & epistolam accepit, eâque lectâ, surrexit in loco suo, clamorémque sustulit magnum, & equo suo vehens clamauit in toto castris suis, Gladius Domino. Et ex omni parte congregati sunt ad eum, & misit, ipsúmque Phinees vocauit. Vnà verò profecti sunt ambo, & cùm vidisset Sobach mater copias istas, dixit filio suo: Video ascendentem ab Oriente stellam, & non est sapientia, neque consilium in sapientia mea, quia coacta sum vires ante stellam illam prohibere. Id cùm audiuisset filius eius Sobach, valde iratus est, & præcepit eam è muro deijci. Venit autem Ianiach, & aciem instruxit aduersus Sobach, ipsúmque interfecit. Venit verò & Phinees ad clangendum tubis: & in ipso clangore disrupti, seu patefacti sunt muri, primò vnus, deinde alij omnes. Et egressi sunt* (Israëlitæ nimirum, qui muris anteà Magicè inclusi fuerant) *& eos, qui oderant ipsos, interfecerunt omnes vsque ad me vnum, qui superstes ijs fui reliquus, & euasi. Dixit autem Samuel Scholem: & ego rei huius inueni signum in versu; donec det Dominus requiem fratribus vestris, sicut & vobis dedit.* Finis.

Quis hæc credat figmenta? Neque fidem magnam meretur quod *Seder Holam* refert de septem linguis, quibus lex scripta in duodecim lapidibus erectis Iosue iussu. Multum dubitari potest, quænam illæ septem linguæ? Deinde ad quid eiusmodi lex scripta? Neque improbabile iam tunc temporis communicatum literarum inuentum aliis nationibus. Tandem Hebraicis literis possent verba septem illarum linguarum exarari.

CAPVT XI.

Dabir cur vocata Cariath-sepher, *hoc est, ciuitas literarum.*

An à Phœnicibus, vel Hebrais id nomen obtinuit?

NVNC dicamus cur Dabir, seu Iabir priùs diceretur Cariathseima, & Cariathsepher, hoc est, ciuitas literarum. Fateor Ioannem Annium super Xenophontis æquiuoca primam totius orbis vniuersitatem censuisse: Massius putat ibi fuisse archiuum in quo multa vetustatis monumenta fuissent post diluuium seruata, cuius rei argumentum aliqui sumunt ex vicina Hebron, in qua primi homines habitarunt. Est enim Hebron vrbs proxima Dabir, & antiquior fertur annis septem vrbe Tani Ægyptiorum, ac proinde habita est aliquibus vetustissima vrbium. Tum quoniam *Dabir* locum secretum significat, qualia requirebantur à Græcis Grammatophylacia, & archiua. Petrus Comestor mauult sic nuncu-
Cap. 11.

patam,

patam, quoniam eius vrbis ciues essent scriptores. Lyranus putat appellatam *Dabir* ciuitatem literarum, quia ibi vigebat fortè alicuius doctrinæ studium inter Chananæos, vel viguerat ante hoc: & sic congruè vocari possunt *Cariatsepher* omnes ciuitates, in quibus magna studia florent. Vel vocatam *Cariatsepher*, id est, ciuitatem literarum, quia literæ gentis illius in ciuitate illa repertæ fuissent. Nam sicut idiomata multa sunt, ita & multiplices literarum characteres apud gentes varias, quanquam non tanta characterum varietas, vt idiomatum sit; literæ autem gentis Chananæorum fortassis à literis aliarum gentium, id est, characteribus, & sono discrepabant. Sicut Latinorum, Græcorum, & Hebræorum non sunt eædem in sono literæ, nec in figura similes.

Hebræi autem eam illius nominis causam reddunt, quæ nobis licèt non probetur, fauet prorsus, quæ tametsi impugnetur à Nicolao Lyra, propugnatur ab Abulensi, qui sic ait: *Circa hoc dicunt Hebrai, quod ista ciuitas dicitur Cariatsepher, id est, ciuitas literarum, vel ciuitas libri magis propriè, quia post mortem Moysi in planctu eius deleta sunt aliqua capitula de libro legis. Othoniel autem facto in se spiritu Domini renouauit ista, qua deleta erant, & ob hoc ciuitas Dabir, in qua ipse habitauit, quia cepit eam: vocata est Cariatsepher, id est, ciuitas libri; quia ea, qua in libro legis deleta erant, ipse restaurauit ibidem. Nicolaus arguit contra hoc, quia repugnat litera ista positio: nam dicitur hic: venit ad habitatores Dabir, qua prius vocabatur Cariathsepher: Ergo non fuit positum nomen istud ex aliquo, quod fecerit Othoniel in vrbe hac; quia tunc deberet litera è contrario stare, scilicet venit ad habitatores Cariathsepher qua prius Dabir vocabatur. Hoc satis confirmari potest Iudic. 1. cùm dicitur, venit ad habitatores Dabir, cuius nomen vetus erat Cariatsepher. Antiquum erat nomen hoc in ea Cariatsepher. Dicendum est positionem Iudaorum esse fictitiam, scilicet, quod aliqua capitula de libro legis deleta fuerint in planctum Moysi, quia non videtur ad hoc aliquis rationabilis modus, scilicet, ad quid lex deleri deberet, vel quomodo deleretur? quia si istud fieret, miraculosè fieret: nam Moyses totam legem scripserat, & fecerat reponi Deuteronomium legis in arca ante mortem suam, Deuteronom. 31. cap. Si ergo deleretur, oportebat quod in libro illo deleretur, & fieret miraculosè, quod non est concedendum, quia Deus non facit miracula sine causa multùm rationabili, & necessaria ad aliquid. Hoc autem satis fatuum erat; hoc tamen non obstante, redargutio Nicolai contra Iudaos non stat, cùm dicit, quod non fuit impositum Cariathsepher post Othonielem, sed ante eum iam erat antiquum, & dicendum, quod licèt non constet an Chananai, vel Iudai nomen istud imposuerint: tamen non est dicendum, quod prius referatur hic à Caleb, scilicet quod ista ciuitas, qua vocatur Dabir, prius, id est, ante Caleb vocabatur Cariathsepher; vel quia iam erat istud nomen vetus, vt patet Iudic. 1. Sed referuntur ista ad tempus scriptoris, scilicet quod Dabir vocabatur prius Cariathsepher, scilicet tempore Caleb, vel paulò ante eum, & posteà etiam vocata est sic ciuitas, & sic eam vocauit Caleb, sed tempore Samuelis scriptoris libri huius non vocabatur sic terra ista, sed Dabir; ideò dicitur quod erat antiquum nomen eius Cariathsepher, scilicet in tempore Caleb, & Othonielis.* Hactenus ille.

Liber enim Iosue non constat ab eo scriptus, an ab alio fuerit post eum. Tum licèt scriptum ab eo demus, negari non potest quin vel Samuel, vel Esdras nonnulla illius libro addiderint Quare haud efficax argumentum potest sumi ex asserta in illo antiquitate *Cariathsepher*, cùm referri posset ad tempora Samuelis, non Iosue, vel Othonielis. Accedit nomen *Cariathsepher* Hebraicum esse, non Chananæum; quare non ante Hebræorum ingressum videtur illud nomen obtinuisse.

Nihilominus quid obstat eam antiquitatem ad tempora referre Iosue, dum de Hieroglyphicis Phœnicum literis, non verò Alphabeticis eius vrbis nomen interpretemur. Et sic potest credi ciuitatem literarum ante Hebræos à Phœnicibus vocatam *Cariathsepher*, vt Abulensis obseruat, non quidem his ipsis vocibus, sed aliis Chananæi idiomatis idem tamen significantibus: Iudæi autem cùm venerunt in terram promissam, scientes nomen vrbis, quid significaret in sermone Chananæo, imposuerunt aliud nomen in lingua sua, quod idem significaret, istud fuit *Cariatsepher*. Nomen autem quo Chananæi vocabant vrbem hanc non patet, nisi quantum ad hoc nomen *Dabir*, & sic aliquando fit, vt duæ gentes imponant rei duo nomina idem significantia, & quælibet gens secundùm proprietatem linguæ suæ: sic patet de Iacob & Laban, quia quando confœderati sunt super montem Galaad ponentes cumulum lapidum quasi in testem, vocauit eum quilibet secundùm proprietatem linguæ suæ. Iacob vocauit montem Galaad, quod interpretatur aceruus testimonij. Laban verò posuit nomen Syrum terræ Mesopotamiæ, quod significat cumulum testis, vt patet Genes. 31. cap. Et sic non stabit aliquod inconueniens. nam verum erit, quod Chananæi posuerunt

nomen vrbi suæ, vocantes eam ciuitatem literarum, vel vrbem libri, & hoc multo tempore antequam venirent Israëlitæ in terram Chanaan. Tamen istud nomen *Cariathsepher* non posuerunt ipsi. Sed posteà venientes Israëlitæ, posuerunt secundùm conditionem linguæ suæ, quia nomen Chananæum positum vrbi hoc signabat: Caleb autem quando loquutus fuit de vrbe *Dabir*, loquutus fuit secundùm linguam suam, vocans eam *Cariathsepher*.

CAPVT XII.

Sibyllina oracula hodie corruptissima, & supposititia sæpe.

ERGO ad Sibyllarum scripta. Quæ nunc extant, impura, & corruptissima video. Quocirca parum fidei apud Doctos obtinebunt, & nihil asserto derogabunt nostro: nam vt Opsopæus notauit, tempus, ordo, dictio, & res ipsæ horum oraculorum auctoritatem eleuare videntur. Nam si ætatem Sibyllarum, quâ vixerunt, consideremus, & Iustino Martyri, Tatiano, Clementi Alexandrino, Eusebio, cæteris denique Ecclesiasticis scriptoribus credimus, nulla Sibylla Mose prior fuit. Quomodo ergo quædam Sibylla libro tertio de Moyse vaticinari, quomodo diluuium prædicere, quomodo vnà cum Noë in arca esse potuit? ait enim se eum suo marito, cum socero, & socru, cum leuiribus, & gloribus in vndis tempore diluuij fuisse iactatam, quod ipsum auditu insolens, & à nemine hactenus proditum est. Sin Sibyllæ plus quàm illis credimus, oracula hæc conscripta sunt mille quingentis annis post Græcorum imperium, vt patet ex illis versibus.

Mille anni, atque alia sunt penthecatontades, ex quo
Græcorum Reges, Regnum tenuère superbi.

Incertum quidem est, quodnam Græci Imperij initium statuat Sibylla: sed vndecumque illud sumatur, siue ab Argiuorum, siue à Sicyoniorum, siue ab Atheniensium Regno; de Mose, de Regno Salomonis, de Imperio Macedonico, de quatuor Monarchiis vana Sibyllæ vaticinia erunt, vtpote post res gestas prolata. Quod si post Mosem demum Græcorum Regnum cœpit, versibus istis multò minùs auctoritas sua constabit. Nam ab exitu Mosis ex Ægypto vsque ad vltimam politiæ Iudaicæ destructionem sub Vespasiano numerantur mille quingenti octuagintaduo anni. Et certè vt plurima ex istis oraculis post Christum conscripta esse videantur, triplici causâ diiudicari poterit. Vna, quia libro qointo asserit Sibylla se alterum incendium ædis Vestalis vidisse. Hoc autem, teste Eusebio in Chronicis, contigit anno Domini CXCIX. sub Imperatore Commodo: quo non modò ipsa Vestæ ædes, sed etiam palatium, & plurima vrbis pars solo coæquata sunt. Nam primum incendium fuit Olympiad. CXXXIV. Altera, quia circa Antonini Pij, & Commodi tempora innotescere, in vulgus efferri, & à scriptoribus eius ætatis citari cœperunt ista vaticinia Sibyllina anteà ignota. Accedit, quod vltra Commodum non extendatur, quippe post Adrianum tres Imperatores (id est, Antoninum Pium, Anton. Philosophum, & Commodum) regnaturos libro quinto, & libro octauo; & tunc tempora finem habitura esse scribitur. Tertia, quia video opiniones nonnullas post Christum demum à Christianis excogitatas, hisce libris insertas esse. Impios post aliquot sæcula ex æter-
Lib.21. de ciuit.c.17. no supplicio liberatum iri, sententia est Origenis, vt docet Augustinus, & Neronem in vigore ætatis subtractum & occultatum suo tempore reuelatum iri, & Antichristum fore suspicio fuit nonnullorum orta ex dicto Pauli ad Thessalonicenses. My-
Lib.20.de ciuit.c.19. sterium iniquitatis iam operatur, vt idem Augustinus tradit libro vigesimo de ciuitate Dei. Vnde non leuis suspicio oracula ista à quodam opinionibus illis imbuto potiùs quàm à Sibylla concinnata fuisse. Hæc de tempore. Sed & ordo ipse multum Sibyllinis libris detrahere videtur. Sibyllæ carmina, vt Iustinus refert, sunt inconcinna, obscura, mutila, ne ab ipsa quidem intellecta, quia cum furore quodam effusa: ita vt prouerbio locum dederint, quo rem perplexam, foliis Sibyllæ obscuriorem esse dicimus. At nostri libri Sibyllini, etsi metri ratio interdum claudicet, ferè perpetuum rerum ordinem seruant; in primo de mundi creatione & ætatibus, de Noë, de diluuio, eâ serie quà in Genesi: in tertio de Saturno, & Titanibus, de Mose, de lege,

lege, de Babylonica captiuitate; in quarto de quatuor Monarchiis; in quinto de rebus gestis quindecim Imperatorum integræ historiæ contexuntur: ita concinnè denique,& perspicuè omnia referuntur, vt historiæ potiùs quàm oraculi, animi sedati potiùs quàm furoris; perspicuitatis potiùs quàm obscuritatis indicia de se præbeant.His consentit dictio ipsa,siue voces,siue phrases spectemus. Voces partim insolentes,& nouæ sunt,partim è sacris literis & scriptoribus desumptę,partim ineptis etymologiis offusæ.Phrasis verò,stylus, tota denique lectio , paucis exceptis,parum animi numine afflati spirant,parum impetus, & stimuli diuini præ se ferunt: imò ne quidem Homericam maiestatem attingunt; quod magno indicio est nos veris Sibyllinis carere,illorum siquidem tanta fuerat grauitas,tanta excellentia,tanta venustas, vt Homerus, Diodoro teste, plurimos versus ex Sibyllæ oraculis in sua opera transtulerit. At in nostris hodie vix sex, vel septem hemistichia Homericis similia reperias. Carmina nostra Sibyllina, si verum fateri volumus, maximâ ex parte sibi multum dissimilia,dura,coacta,& ex sacris literis,Orpheo, Hesiodo,oraculis Apollinis,Phocylide,& cæteris gnomicis Poëtis consarcinata videntur.

Venio nunc ad res ipsas in Sibyllinis expositas, quarum pleræque adeò plenè,copiosè,& apertè describuntur,vt vel inde tantùm coniicere liceat,illas non prædictas sed priùs visas,auditas,aut lectas,ita perspicuè recitatas fuisse. Vaticinia alioqui non solent omnibus suis circunstantiis limitari, multo minus nomina propria personarum in illis designari,vt constare potest ex scriptis Prophetarum. Esaias indefinitè prædixit, *Ecce Virgo pariet,& concipiet filium.* At Sibylla nominatim: *Ecce Virgo Maria pariet puerum Iesum in Bethlehem.* Quasi verò Prophetæ minùs instinctu diuino agitati futura prædixerint quàm Sibyllæ:aut quasi nomen Iesu ante Angeli in Euangelio annuntiationem à Sibyllis publicatum fuerit.Christi baptismum in Iordane nullus Prophetarum clarè prædixit: at Sibylla libro sexto: Et Baptismum illum, & Spiritus sancti apparitionem in columbæ specie,multò antè, si credere fas est, præsignificauit. Si ita est,cur non plus Sibyllis quàm Prophetis tribuimus? Sed quicumque istorum Sibyllinorum auctor est, suo se indicio sicuti sorex prodit cùm in historia de Christo, tum in descriptione quindecim Imperatorum Romanorum statim ab initio libri quinti,vbi singulorum nomina & facta ita perspicuè & graphicè tanquam in breuiario quodam referuntur,vt ab historico aliter narrari non potuerint: ne tamen fraus animaduertatur,non integra nomina exprimuntur,sed numeri tantùm, quos primæ seu capitales singulorum nominum literis Græcis designant; vt mera ænigmata videantur. Sed cur non eâdem serie subsequentium Imperatorum nomina similibus ænigmatibus, & gryphis inuoluit? An quia imperio iam defunctorum, & regnantium nomina nota erant, posterorum Imperatorum primæ literæ, & numeri ignoti? Sibylla autem hæc de præteritis & notis vaticinatur. Quod si interdum de futuris loqui velit,ex numeris,qui ex nominum propriorum literis exurgunt,hariolatur; vt cùm prædicit Romam perituram, postquam numerum nominis sui compleuerit. Plura his addi possent. Verùm prudenti hæc satis, vt intelligat iudicium hoc de Sibyllinis libris satis probabilibus rationibus esse suffultum. Quod ne veteribus Ecclesiæ scriptoribus qui Sibyllas frequenter laudant, aliquid detraxisse videatur,hac interpretatione temperabitur. In libris istis hactenus vulgatis aliquot vera Sibyllarum oracula,pauca integra,sed multa deprauata,& interpolata contineri; at reliqua omnia noua,suppositititia,ex variis auctoribus comportata, ex euentu composita,in eum quo leguntur hodie ordinem redacta & subinde versibus aliquot adaucta esse.Libro secundo mentio fit agonis Iselastici.Vt verò ex Plinij epistolis constat, Traiani tempore certamina Iselastica instituta,& celebrata fuère,vt suspicio sit eum locum post Traianum conscriptum fuisse. Nero cùm Romam excitato incendio inflammasset, eius criminis inuidiam in Iudæos, & Christianos deriuauit. Quod vt videretur à Sibyllis prædictum, à bono quodam viro versus iste intersertus fuit,

Εἰς ἑὴν ἡμετέρην τόλιν ἄσεται ταῦτα σεσβάλλι.

Clemens, Lactantius,Theophilus, Pausanias,& alij, multa citant ex Sibyllinis, quæ aut non extant in his nostris, aut multùm euariant, & vel verbis, vel versibus integris interpolata sunt. Quæ omnia eò spectant, vt doceant Sibyllina carmina maximam partem esse spuria,pauca legitima. Hæc pauculis exceptis, ex Opsopæo transcripsi, quoniam pro re nostrâ sic laborauit, vt amplius laborare in hoc non sit necesse.

CAPVT XIII.

Inachus non anterior Moyse.

VENIAMVS ad Inachi Argiuorum Regis,& filiæ Io,seu Isidos commentum, & satis est commentum esse inter priscorum fabellas, & Metamorphoses ex potissimis: quare potiùs contemnenda sunt, quàm morâ aliquâ refellenda, quæ exinde obiici possent. Dicimus nihilominus non satis constare Inachum præcessisse Moysem. Nam idem Eusebius, qui in Chronico illum prætulit,eundem postponit libro decimo Præparationis Euangelicæ,capite quarto. Tertullianus quoque in Apologetici decimo nono capite scribit: *Si quem audistis interim Moysem, Argiuo Inacho par est ætate.* Appion quoque ad Inachi ætatem reducit Moysem ex Ptolemæo Mendesio: anterior quoque Inacho est Moyses iuxta Porphyrium, Iosephum, Iulium Africanum,Tatianum,Clementem Alexandrinum,& alios. Pro quibus, & pro multis vnus sanctus Iustinus audiendus est. In admonitione ad gentes sic ait: *Vt enim libentiùs credatis,non tantùm ex sacris historiis nostris vobiscum agam,quibus nondum fidem habetis propter inueteratum errorem hæreditarium, sed & ex vestris,à Religione nostrate alienissimis. Sic fiet, vt sciatis,omnibus vestris sapientibus,Poëtis,Historicis,Philosophis,Legislatoribus,antiquiorem fuisse nostrum Mosem, primum pietatis doctorem,vt liquet ex Græcorum historys. Nam temporibus Ogygis & Inachi,quos quidam è vestris putant terrigenas, Moses fuisse proditur, author Princépsque Iudaici generis. Id enim Polemo narrat in primo libro de rebus Græcorum, & Apion Posidonÿ F. in suo contra Iudæos commentario, itémque in quarto Historiarum scribens, Inacho apud Argiuos regnante,& Amaside apud Ægyptios,Iudæos ab eis defecisse, & Mosis ductu secessisse. Ptolemæus quoque Mendesius in rebus Ægyptiorum eadem hæc memorat, & cum his Hellanicus Philocorúsque in Æthide, qui scripserunt res Atheniensium Prætereà Castor, Thallus, Alexander Polyhistor.* Illud quod Ptolomæus, Hephestion,& Helladius Bizantinus tradidêre Moysen propter Vitiliginem vocatum fuisse *Alpha*, fabulosum prorsus est vt meritò eos auctores dicat Photius nugari & Hephestionem appellet μυθογράφον. Imò ipse Hephestion sibi eodem libro cõtradicere videtur cùm dicat: ὡς ἀλφειοῦ ποταμοῦ γέρας δωρησάμενος Ηρακλῆς νικήσας ἐν ὀλυμπίᾳ ἀπ' αὐτοῦ, ἐκάλεσε τὸ ἄλφα, καὶ προέταξε τῶν στοιχείων. *Alpheo fluminis remuneraturus in Olympicis victor Hercules, Alpha ab eo literam nominauit, primámque omnium collocauit.* Quo igitur modo nomine primæ Græcorum literæ Moyses appellari potuit, cùm id nomen literæ sit inditum multis post Moysem sæculis, cùm & Hercules & Olympica certamina posteriora multò fuerint æuo Mosaico. Porrò & Plutarchus libro nono Symposiῶn aliam literæ *Alpha* denominationem affert etiam Moyse posteriorem. *Tu verò*, inquit, *homo Bœotus non opitularis Cadmo quem ferunt ideò Alpha primum literarum posuisse, quod bos ita Phœnicum lingua dicitur, quem non secundum, aut (vt Hesiodus) tertium; sed primum inter res necessarias ÿ existimant.*

De Hyacinthi fabula nihil est dicendum.

CAPVT XIV.

Nomen IEHOVA ignotum Abrahamo, & antiquis Patribus donec Moysi primùm reuelaretur.

PROPERO ad seria: An innotuerint Abrahamo Alphabeticæ literæ ob mutationem nominis. Non credo exinde colligi posse. Neque nomen IEHOVA, neque eius nouisse mysterium; quamobrem sibi communicata litera fertur. Quippe hoc nomen, nec ab Adamo impositum Deo, vt putauit Goropius Becanus, nec Abrahamo, nec sanctis Patriarchis agnitum, sed primò Moysi reuelatum satis constat ex Scriptura. In capite sexto Exodi dicitur: *Locutúsque est Dominus ad Moysem dicens: Ego Dominus IEHOVA, qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob in Deo omnipotente SADDI, & nomen meum ADONAI IEHOVA non indicaui eis.*

eis. Optimè Theodoretus ad hæc verba ait: *Ostendit quanto honore, quantáque beneuolentiâ sit eum prosecutus. Quippe qui Patriarchas celauerat nomen suum, hoc ipsum aperuit Mosi.* Id ipsum valide fulcit Petrus Faber ex Daniele, & Iudith. Et verò si notum fuisset Patriarchis hoc nomen, quis dubitabit quin sibi summus Deus in illo solemni fœdere ineundo cum Abrahamo, cui notum hoc nominis esset; istud ipsum assumpturus fuerit: quo maiorem promissi, præstitique iurisiurandi fidem faceret? Quâ de re tamen in veteris Testamenti libris nullum omnino, ne tenue quidem vestigium extat. Tum cùm Angelus, aut Deus ipse cum Iacobo luctatus E L O H I M, se dixerit capite trigesimo secundo Geneseos; vix est vt probabilis ratio reddi possit, quamobrem si iam tum id nominis in vulgus innotuerat, de nomine præsertim suo interrogatus Deus, nequaquam id exprimendum duxerit. Nam ita Moses, vel apud ipsum Deus eo loci; *Si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines præualebis?* Interrogauit eum Iacob: Dic mihi, quo appellaris nomine? Respondit, cur quæris nomen meum? Et benedixit ei in eodem loco, vocauitque Iacob nomen loci illius Phanuel, dicens, Vidi Dominum facie ad faciem. Denique sacrosanctum istud I E H O V Æ nomen à summo Deo patefactum, aut indicatum Protoplastis, aut Patriarchis fuisse, nusquam traditur. At sine reuelatione ipsius Dei homines (quamlibet sagaces, ac perspicaces, & singulari prudentiâ præditos) id potuisse vllatenus diuinare, quis asserat? Quod si ante Moysem id ignotum non fuisset nomen: ne ipse quidem annos admodum quadraginta natus, & omni tam Ægyptiorum sapientiæ, quàm aliarum literarum genere, Pharaonis filiæ curâ & sumptu eruditus, illud ignorasset; sciens verò secum Deum patrum suorum colloqui, non ab ipso aliud quæsiisset nomen, quod minimè ignoraret; aut vtique si antè scierat, eo summi Dei responso de I E H O V Æ vocabulo, satisfactum sibi Moyses haudquaquam putasset, vt (quomodo fecit) nihil vltrà quæreret; quod obseruât Faber. Parum autem his obstat aliquando à Mose scriptum in Genesi nomen I E H O V A, nam per anticipationem id fecit, vt pro more habet, quod non latuit sanctum Hieronymum, qui explicans locum decimiquarti capitis Geneseos: *Venerunt vsque ad fontem Misphat, ipsa est Cades,* sic ait: *Venerunt ad fontem iudicij, hac est Cades. Per anticipationem* (inquit) *dicitur, quod posteà sic vocatum est; significat autem locum apud petram, qui fons iudicij nominatur; quia ibi Deus populum iudicauit.* Idem Hieronymus paulò pòst ad illum Geneseos alterum locum ex capite vigesimoprimo: *Ideò cognominauit nomen loci illius, Puteus iuramenti; quia ibi iurauerunt ambo*: In Hebræo habetur, *Bersabee*, inquit, *Quod si ante hanc causam suprà nomen hoc legimus, sciamus per Prolepsim dictum esse, sicut & Bethel, & Galgala, quæ vtique ad tempus quo ita appellatæ sunt, aliter vocabantur.* Hactenus ille. Eandem figuram ab ipso Mose vsurpatam reperio, eo etiam Exodi loco; vbi de ipso, *Cúmque minasset gregem ad interiora deserti, venit ad montem Dei Horeb.* Etenim eum montem Horeb (qui & Sinai) constat ideò montem Dei nuncupatum; quod in eo deinde Mosi, populôque sanctificato apparuerit, cùm legis suæ verba decem effaretur; vel etiam quod locum in quem Moses gregem minauerat, Deus in flamma ignis ipsi de medio rubi apparens, terram sanctam esse, posteà dixerit. Eadem figurâ vsi quoque profani scriptores. Virgilius sæpè, vt ibi:

Italiam fato profugus Lauinia venit
Littora.

Idem:

Et iuxtà Ascanius magnæ spes altera Romæ.

Et libro sexto:

Chalcidiâque leuis tandem superastitit arce.

Et ne dicamus, scriptori ipsi quædam κατὰ πρόληψιν, historiæ dicere ex sua persona concedi, quæ facta ipse posteà scire potuit, sicut Virgilius nouit de Lauinio oppido, & de colonia Chalcidiensi, ipse inducit Palinurum libro sexto apud inferos petentem ab Ænea, vt suum corpus requirendum, & sepeliendum curet. Is hæc dicit:

Eripe me his inuicte malis, aut tu mihi terram
Inijce (namque potes) portúsque require Velinos.

Quomodo, aut Palinurus nouisse, aut nominare potuit portus Velinos? Et Æneas ex eo nomine locum inuenire? cùm Velia oppidum, à quo portum, qui in eo loco est, Velinum dixit, Seruio Tullio regnante Romæ, post annum amplius sexcentesimum, quàm Æneas in Italiam venit, conditum in agro Lucano, & eo nomine appellatum sit? Nam qui ab Harpalo Regis Cyri præfecto, ex terrâ Phocide fugati sunt,

alij

alij Veliam, partim Massiliam condiderunt. Quapropter non mirum si pro deuotione nominis IEHOVÆ inducat Moyses in sua historia aliquos illud pronuntiantes, antequam reuelatum esset: Heua de primogenito suo dixisse perhibetur: *Possedi, siue acquisiui hominem à IEHOVA*, vel *per IEHOVAM*: sic habet Hebræum authenticum, vbi è Græco in vulgata translatione, *Deum* legitur; Diuus autem Hieronymus, *Dominum*, vertit. Præterea Regi Sodomorum respondit Abrahamus: *Leuo manum meam ad IEHOVAM*, (sic in Hebræo Codice, vbi vulgares libri, & Hieronymus *Dominum*, cùm à Græco exemplari absit) Deum excelsum possessorem cæli, & terræ. Itémque cùm plantasset nemus in Bersabee, siue Beerseba, inuocauit ibi nomen IEHOVÆ (sic Hebr. pro *Domini*) Dei æterni. Et post exhibitum Isaaci filij sui vice holocaustum, ex præcepto Angeli, eum in monte locum à Deo sibi monstratum, in quo altare construxerat, hoc nomine appellauit IEHOVA *videbit*, seu *videt*; vnde vsque hodie dicitur in monte IEHOVA videbit, seu videbitur: quo loco translatio vulgata τὸ Dominus præfert. Quid, quod & Abrahami seruus per IEHOVAM Deum cæli, & Deum terræ adiuratus ab illo, dein ita fertur Deo Abrahami Domini sui supplicasse ad portam vrbis Nachor, vt IEHOVÆ nomen, addito etiam ELOHE vocabulo non semel, sed sæpiùs protulerit? ne quis incogitanter aut sine mysterio, nedum temerè (quod absit) à grauissimo, & locupletissimo teste, atque antiquario Mose aspersum existimet. Posteà Isaacum, vbi ei Dominus (IEHOVA nimirum, vt est in Hebræo codice) apparuerat, ædificasse ibi altare, atque inuocato IEHOVÆ nomine, tabernaculum extendisse traditur; dein Abimelechi comites Isaaco dixisse, vidimus tecum esse IEHOVAM, & cum pace dimisimus auctum benedictione IEHOVÆ. Hæc obiicit Reuclinus, sed solùm monstrant deuotionem Moysis erga sacrosanctum Dei nomen sibi reuelatum, eodem quippe modo in ore Patriarcharum illud posuit, ac in ore Abimelech, & Ochozath, & Phicol, qui tanti nominis homines extranei populo, Dei notitiam non habuerunt. Porrò causam mutati nominis Abraham non communicationem tetragrammati nominis IEHOVÆ significauit Deus, sed quoniam multarum gentium Pater futurus erat Abraham. Hanc rationem sacer textus expressit, hanc nosse Abraham satis erat.

CAPVT XV.

Hebræorum obseruationes de literis conficientibus numerum 248.

QVOD adiecit R. Salomon Iarki literas nominis Abrahæ eundem numerum conficere ac sunt humana membra, minoris est faciendum, neque tempore Abrahæ, nec Moysis, nec posterorum ratio hæc literarum numeraria seu gemmatrica vt Thalmudistæ loquuntur, apud viros serios magni habetur, de qua posteà agemus. Fateor tamen aliqua interdum arguta inde exprimere Rabbinos, sæpè insulsa, ferè semper nō valdè vtilia, & vt cætera nunc prætercam de numero membrorum humanorum quem supputant 248. multa architectantur: his similia quæ docet Elias in fine Thisbi: Secundam nimirum excommunicationis speciem חרם vocari, quoniam istud nomen contineat 248. vt admoneantur omnes in omnia hominis membra illam excommunicationem penetrare. Similiter dici posset misericordiæ nomen רחם eundem numerum conficere; quoniam nullum peccatum committi potest, quod Dei misericordia non vincat, suâque bonitate non deleat pœnitentibus. Sexcenta tredecim illa præcepta in affirmatiua diuiduntur, & negatiua. Affirmatiua autem tot sunt secundùm Iudæorum sententiam, quot in homine membra, scilicet 248. specialem membrorum humanorum enumerationem, & situm refert ex antiquorum traditione Auctor pulueris Pigmentarij lib. 3. parte 2. Negatiua verò quot dies in anno. Sic illa distribuunt Thalmudistæ sect. 3. Tractatus Macoth. R. Salomon Iarki in hunc locum Thalmudis ait, *Præcepta affirmatiua esse 248. quia vnicuique membro dicitur, fac, serua mandata. 365. autem negantia, quia singulis diebus monendi sumus ne mandata Dei transgrediamur.* In eandem mandatorum diuisionem philosophatur Ioseph. Albo עקרים serm. 3. cap. 27. duplicem esse perfectionem, corporis vnam, animæ alteram; illam præceptis affirmantibus respondere, quoniam membra

membra ab actione perfecta censentur; hanc verò negantibus. *Quoniam*, inquit, *sicut tempus non est quid actu subsistens; statim enim aut præteritum est, aut futurum, rebus tamen omnibus tempori subiacentibus perfectionem adfert. Ita præcepta negantis, cùm actionis prohibitionem contineant, interiorem animæ perfectionem nobis exhibent, quæ posteà corporis actiones omnes rectæ intentionis virtute vegetat, & sustinet. Rectè igitur affirmantia præcepta membris humanis æquantur, & negantia tempori.* Quidquid sit de iis ex aliis quæ ex Rabbinis producunt Reuchlinus, & nuper Morinus non conuincunt literas innotuisse Abrahamo propter gematriam literarum sui nominis.

CAPVT XVI.

Penè omnes qui literarum auctores feruntur, posteriores sunt Moyse.

Hactenus de libris, & scriptionibus ante Moysem quales fuerint dictum est, atque euictâ hac difficultate, ex quæ restant minus negotij facessent. Quæ autem produximus de variis literarum inuentoribus parum momenti habent, cùm penè omnes posteriores tempore video, & solum Abraham, & fortasse Saturnum anteriorem fatebor Moyse; cuius proinde priucipatus, & gloria de literarum inuentu derogari nequit. Imò exinde huic existimationi ex parte fauere videntur ij, qui varios literarum authores designant: nam fatentur caruisse literis multos per annos orbem; & cùm omnium historiarum & vetustior & prima Mosaica extet, ad Moysem potius reducendum videtur literarum ingenium: maximè ij fauent, qui primas literas, aut Assyrias, aut Syras, aut Phœnicias dicunt, qui multi sunt: nam iis nominibus Hebræas notant, vt iam ex multis authoribus notauimus. Porrò pro Abrahamo sola stat authoritas Philonis Iudæi; nam Iosephus tametsi alicubi Philoni faueat, alibi nobis adhæret. Pro Saturno sola relatio sancti Cypriani & Minutij; at pro sancto Moyse magna stat authorum classis, plures Historiographi antiqui, plures Patres, plures scriptores recentes. Adiicere possumus Philonem præter argutas allegorias parum accuratè scripsisse de iis rebus, quæ ad historiam pertinent. Et deceptus planè fuit in computatione temporum, ac proinde literas Abrahamo tribuisse. Putabat enim literarum vsum Græcis innotuisse tempore Moysis, quem Magistros Græcos habuisse affirmat, quod falsissimum est, vt quiuis leuiter eruditus videbit. Putauit quoque Chaldaicè scripsisse Moysem, quod etiam æquè falsum est; illud autem tolerabile est, quod Heurnus existimauit Hieroglyphicarum literarum fuisse Abraham apud Phœnices authorem.

Sed & sanctus Cyprianus Hieroglyphicas literas, hoc est, effigies quæ pro literis substituebantur, notare videtur: nam in libro de Idolorum vanitate sic de Saturno ait: *Hic literas imprimere, hic signare nummos in Italia primùm instituit.* Eadem habet Minutius, & puto, vt dixi, literas Ægyptias, siue hieroglyphicas, ab vtroque notari. Alioqui ipsi Itali authores refragabuntur. Nam literarum in Latium introductionem tribuunt Pelasgis Plinius, & Solinus; Euandro Liuius & Cornelius Tacitus. Solùm itaque inuenit Saturnus effigies imprimere, quæ tamen pro literis habebantur, maximè in ære. Ideò primi æris nota fuit (vt argumento sunt, teste Lactantio, nummi veteres) ex altera parte Ianus geminus, ex altera nauis rostrum in honorem Saturni hospitio excepti à Iano, quod primo Fastorum testatur Ouidius:

At bona posteritas puppim formauit in ære
Hospitis aduentum testificata Dei.

Sic intelligendus est Tertullianus capite decimo Apologetici de Saturno scribens: *Ab ipso primùm tabulæ, & imagine signatus nummus, & inde Ærario præsidet*, atque à Tertulliano videtur mutuasse Cyprianus, vt pleraque alia, quæ de Saturno scribit: Tertullianus autem inuentionem literarum nequaquam Saturno aut Italis adscripsit, potius clarè alibi fatetur ab Hebræis deductum literarum vsum.

CAPVT XVII.

Quid iudicauerit Tertullianus de primo literarum inuentu.

OPORTEBIT autem clareat Tertulliani iudicium de literarum inuentore, vt argumentum ex Cypriano vſurpatum magis eleuemus. Ego credo idem, quod nos, putaſſe Tertullianum, authorem Alphabetici inuenti Moyſem eſſe, quem alij vocauêre Mercurium, vt iam notaui, & rurſus ex Tertulliano colligo. In primis capite decimo nono Apologetici ſic ſcribit: *Primam instrumentis iſtis auctoritatem ſumma antiquitas vendicat. Apud vos quoque Religionis eſt inſtar, fidem de temporibus aſſerere. Omnes itaque ſubſtantias, omnéſque materias, origines, ordines, venas veterani cuiuſque ſtyli veſtri, gentes etiam pleraſque, & vrbes inſignes, hiſtoriarum cauſas, & memoriarum, ipſas denique effigies literarum, indices, cuſtodéſque rerum, & (puto, adhuc minus dicimus) ipſos, inquam, Deos veſtros, ipſa templa, & oracula, & ſacra vnius interim Prophetæ ſcrinium ſæculis vincit, in quo videtur theſaurus collocatus totius Iudaici ſacramenti, & inde etiam noſtri.* Ecce tibi quàm apertè pronuntiet literas Hebræas priores fuiſſe. At ipſe idem Auctor, memor quidem eorum, quæ in hoc Apologetici capite docuerat, ſcripſit in capite quinto de teſtimonio animæ, Mercurium fuiſſe repertorem literarum, dum ait: *Antequam literæ in ſæculo germinaſſent, antequam Mercurius (opinor) natus fuiſſet.* Dixi memorem Tertullianum, quæ alibi ſcripſerat; nam intra duas vel tres lineas eodem capite quinto, loquens de antiquitate ſacræ Scripturæ, remittit ſe ad id quod probauerat capite decimonono Apologetici, dicens, *vt loco ſuo edocuimus.* Idem in libro de corona militis, capite octauo concedit: *Primus Mercurius literas enarrauerit, neceſſarias confitebor, & commercij rebus, & noſtris erga Deum ſtudijs.* Duo ex his locis colligenda ſunt. Vnum, haudquaquam Tertullianum putaſſe priſcum Saturnum literarum Alphabeticarum authorem præceſſiſſe. Alterum exiſtimaſſe ab Hebræis exordium accepiſſe, & cùm ſimul dicat earum authorem Mercurium, in exiſtimatione Sachoniatonis, Philonis Biblij, Artapani & aliorum fuiſſe, qui Moyſem affirmarint honoratum à gentibus ob inuentum literarum, ac propterea vocatum Mercurium.

CAPVT XVIII.

Moyſes adoratus ab Ægyptiis ſub canis effigie, dictus Anubis. Muſæ tres tantum confictæ olim. Parcæ Deorum libraria.

PROMETHEVS quoque, Cecrops, Hercules, Rhadamantus anteriores Moyſe non fuerunt, conſtat ex Euſebio in Chronico: Imò Genebrardus Prometheum & Atlantem fratrem eius refert ad tempora Tholæ Iudicis Hebræorum multos poſt Moyſem annos. De Iſidis tempore iam diximus. Anubis autem minus negotij faceſſit; puto fuiſſe ipſum Moyſem cultum ab Ægyptiis ſub Mercurij numine, & canis effigie. Primùm iam monſtrauimus, Moyſem venerabilem Ægyptiis, & appellatum Mercurium. Nunc facilè dabimus alterum; cultum Mercurium ab iiſdem Ægyptiis ſub canis ſimulachro. Apuleius ſcribit libro vndecimo: *Ille ſuperum commentator, & inferum nunc atrâ, nunc aureâ facie ſublimis, attollens canis ceruices arduas Anubis, læua caduceum gerens, dextera palmam virentem quatiens.* Seruius ad illud Poëtæ,

Omnigenûmque Deûm monſtra, & latrator Anubis.

Sic exponit, *Hunc volunt eſſe Mercurium: ideò capite canino pingitur, quia nihil eſt cane ſagacius.* Fauet Plutarchus libro de Iſide & Oſiride, dicens Anubin aliquando vocatum *Hermanubin*, ſeu *Mercurianubin.* Hermes ſiquidem idem eſt, quod Mercurius verba eius ſunt, ὁ δ᾽ ἀναφαίνων τὰ οὐράνια, καὶ τῶν ἄνω φερομένων ἄνουβις, λόγος. ἔστι δ᾽ ὅτε καὶ ἑρμάνουβις ὀνομάζεται). *Ratio cæleſtia, & quæ ſuperius feruntur, oſtendit Anubis. Eſt vt aliquando vocetur Mercurianubis.*

Mercurianubis, seu *Hermannbis*. Eusebius similiiter libro tertio Præparationis Euangelicæ dixit: *Vis Mercurij in vniuerso quam appellant Hermanubin.* Sic legendum est; nam mendosè *Hermopin* legitur. Quapropter qui Anubin auctorem literarum fecerunt, nihil ab iis recedunt, qui Mercurio, & Moysi idem inuentum addixêre.

De Musis, & Parcis nulla ratio habenda est pro hac de inuentis literis quæstione, cùm potissima sint fabellarum argumenta. De Musis hæc monet S. Augustinus libro secundo de doctrina Christiana: *Non enim audiendi sunt errores Gentilium superstitionum, qui nouem Musas Iouis, & Memoriæ filias esse finxerunt. Refellit eos Varro, quo nescio vtrùm apud eos quisquam talium rerum doctior, vel curiosior esse posit. Dicit enim ciuitatem nescio quam, non enim nomen recolo, locasse apud tres artifices terna simulachra Musarum, quæ in templo Apollinis dono poneret, vt quisquis artificum pulchriora formasset, ob illo potissimum electa emeret. Itaque contigisse vt opera sua quoque illi artifices aquè pulchra explicarent, & placuisse ciuitati omnes nouem, atque omnes emptas esse, vt in Apollinis templo dedicarentur: quibus postea dicit Hesiodum Poëtam imposuisse vocabula. Non ergo Iupiter nouem Musas genuit, sed tres fabri ternas creauerunt. Tres autem non propterea illa ciuitas locauerat, quia in somnis eas viderat, aut tot se cuiusquam illorum oculis demonstrauerant; sed quia facile erat animaduertere omnem sonum, qui materies cantilenarum est, triformem esse naturâ. Aut enim editur voce, sicuti eorum est, qui faucibus sine organo canunt; aut flatu, sicut tubarum, & tibiarum; aut pulsu sicut in citharis, & tympanis, & quibuslibet aliis, quæ percutiendo canora sunt.*

De Parcis autem hæc habet Clemens Alexandrinus in exhortatione ad gentes: *Quidam ex Philosophis, ipsi quoque post Poëticos, earum quæ sunt in nobis affectionum, figuras, & simulachra constituunt, nempe timorem, amorem, & lætitiam, & spem, sicut certè priscus quoque Epimenides, qui Contumeliæ, & Impudentiæ Athenis erexit altaria. Alij autem ex iisdem rebus impulsi, alij instar hominum in deos referunt, & instar corporis effingunt. Nam tanquam Deæ coliuntur, Iustitia quædam, & Clotho, & Lachesis, & Atropos, & Parca, & Auxo, & Thallo, Attica.* Ideò autem confictæ sunt literarum inuentrices, quia Deorum librarias prisca superstitio eas commentata est, quod Martianus Capella prodit huiusmodi: *Clotho, Lachesis, Atropósque, quoniam sententias Iouis Orthographa studio veritatis excipiunt, vtpote librariæ superûm, Archiuíque custodes.*

CAPVT XIX.

Eruditio Moysis in omni Ægyptiorum sapientiâ optimè constare potuit sine literis Alphabeticis.

QVOAD eruditionem Moysis in omni Ægyptiorum sapientiâ, sicut in Actis Apostolicis sanctus Stephanus testatus est. Fatemur quidem eruditissimos Ægyptios fuisse, sine literis tamen Alphabeticis. Nam solæ literæ Hieroglyphicæ ad eius temporis eruditionem satis erant, imò opportunæ valdè ad multam eruditionem; eas enim rectè legere non poterat, qui magnam totius naturæ cognitionem, & philosophiam non obtinuisset; quoniam per signa rerum naturalium, iuxta cuiusque rei proprietates arcanas sæpissimè ea scriptio conficiebatur. Et quidem in hac Ægyptiorum sapientiâ, & naturæ doctrinâ eruditissimus fuit Moyses, vt constat ex tot symbolis rerum naturalium significantium sensus mysticos, quæ in Tabernaculi structione & præceptorum promulgatione apparent. Et ab hac præcipuè sapientiâ Ægyptiacâ laudatur Moyses. Philo in primo de vita Mosis libro, sic scribit: *Moses itaque numeros, & geometriam, vniuersámque musicam, rythmicam, harmonicam, metricam, siue contemplatiuam, siue per voces, instrumentáque promentem se modis varijs, accepit ab Ægyptijs Doctoribus; maximè verò occultam philosophiam descriptam literis, vt vocant, hieroglyphicis, hoc est, notis animalium, quæ ipsi venerantur pro numinibus: ex propinquis autem regionibus euocati Chaldæi docuerunt sideralem scientiam.* Hanc & ab Ægyptiis didicit. Iustinus Philosophus & Martyr aliquantulum à Philone dissentiens, in libro Quæstionum à gentibus positarum asseuerat, omisso studio omnium Mathematicarum, quæ tum in Ægypto vulgares erant, & viles, adiecisse animum ad solas Hieroglyphicas disciplinas, quæ tum apud Ægyptios solæ in honore, & pretio erant, & non quibuslibet, sed præcipuis, & approbatissimis viris, & in abditis locis secretò traderentur. Has cùm didicisset Moses, nihil tamen vnquam secundùm eas,

aut dixit, aut egit, quod contrarium esset vnius veri Dei cultui. Quod enim Stephanus statim post illa verba: *Erat Moyses eruditus in omni sapientia Ægyptiorum*; addidit, *Et erat potens in operibus & sermonibus*, non ita intelligendum est, vt credamus Moysem ex vi Ægyptiacæ sapientiæ aliqua miracula operatum, sed ex sola veri Dei virtute miranda opera peregisse. Clemens in quinto Stromatum scribit, Moysem iuxta hanc Hieroglyphicæ doctrinæ consuetudinem multa sub tropicis, ac mysticis animalium symbolis vitæ moralis præcepta occultè tradidisse, solis diuinæ legis amatoribus peruia: qualia sunt: Neque porco, neque aquilâ, neque accipitre, neque coruo vescendum. Nam porcus, quia est animal voluptati deditum, & immundum, symbolum est ingluuiei, & libidinis, significans ciborum cupiditatem, & salacem in re venereâ intemperantiam, & inquinatam vitam in cœno vitiorum iacentem, quæ ad cædem & interitum saginatur. Aquilæ verò, accipitris, & corui interdicto ostendit eos non esse imitandos, qui labore, & virtute nec sciunt, nec volunt sibi parare victum, sed rapinâ viuunt, & iniquitate. Aquila enim rapinam, Accipiter iniustitiam, Coruus auaritiam significant.

CAPVT XX.

Ostenduntur variæ numerandi rationes sine literis per fila, per nodos, per clauos, per digitos.

SED & vsum Arithmeticæ doctrinæ clarissimæ apud Ægyptios sine literis constitisse posse, non est cur dubitemus, cùm & modò aliis numerorum signis, Barbaris nimirum artificiosiùs vtamur. Quin & Peruani ignari omnis literarum, filis quibusdam discoloribus, & quibusdam nodulis Arithmeticam exercebant, vt testantur rerum Indicarum Historici. Quod plus est ipsi Romani etiam cum literis omnino non carerent, aliquando illis pro numeris non vtebantur. Hinc annos Consulares clauis fixis numerabant. Sicut & Volsci in templo Nortiæ Deæ Hetruscæ, quod Plinius libro octauo sic testatur: *Annales antea in clauis fuerunt, & per numerum clauorum fixorum fuerunt anni numerati, quod rara litera eo tempore fuissent; idcircóque clauum ex lege vetustâ figebat Prætor maximus*. Fuit quoque antiquis numerandi ratio, & Arithmeticæ exercitium per digitos, quam partim hic subiiciam, vt notescat multis posse modis sine literis numerorum signa constare. Præmonendum tamen est, quod Beda, & posteà Giraldus aduertit, numeros ab vno vsque centum sinistrâ manu denotari, à centesimo autem numero dextrâ deinceps numerabant. Ideò de Nestore Satyricus ait, *dextra iam computat annos*. Numerum ergo qui *vnus* dicitur, pansa sinistrâ manu denotabant, minimo dumtaxat complicato ad manus volam. *Duo* eâdem manu minimo, & annulari contractis. *Tres* eadem duobus, addito medio, subsidentibus. *Quatuor* manu ipsâ apertâ, infami, & medico contractis. *Quinque* eadem contracto dumtaxat impudico. *Sex* cæteris erectis complicato solo annulari, etsi medium, vt puto, perperam quidam existimant. *Septem* minusculo solo ferè ad vnius numeri modum palmæ affixo. *Octo* duobus contractis, vt numero *duo* docuimus. *Nouem* tribus subsidentibus ad ferè numeri trium similitudinem. *Decem* verò indice pollicis articulum leuiter attingente effingitur. *Viginti* summo pollicis ad salutaris & impudici radices adhærente. *Triginta* summo indicis pollicis summum exosculante. *Quadraginta* eodem salutari in semicirculi formam complicato, erectóque pollice supercubante, quâ ferè formâ Christiani patibuli signum adiurantes effingimus. *Quinquaginta* pollice inflexo instar Græcæ literæ Γ, accubante, ad salutaris & infamis radices. *Sexaginta* indice contracto in hemicycli figuram, pollicis fronti subiacente. *Septuaginta* pollice secundum indicis articulum impellente. *Octoginta* pollicis vngue ab incuruato salutari compresso. *Nonaginta* pollicis radicem eiusdem salutaris summitas inquietat. At numerus qui *centum* dicitur, transfertur, vt diximus, in dexteram, & eodem modo quo vnum pinximus, conformatur. Verùm hic dextera, ille sinistra, & sic ad mille vsque pari modo descenditur. Nam centenarij numerus per singulares vsque ad decem exprimitur. *Mille* verò numerus, vt decem effingitur, sed dextra vt centum. Millenarij enim, vt denarij, hoc est, X. XX. XXX. & cætera notantur. Video

tamen

tamen inter scriptores maximam hoc loco differentiam: qui enim non multò ante nostram ætatem scripserunt, sic ferè, vt nos modò; qui autem superioribus sæculis. Centum in dextra, inquiunt, quomodo decem in læua. Ducentos in dextra, quomodo, viginti in eadem læua. Ita trecentos, & cætera, vsque ad nongentos. Itidem mox mille in dextra, veluti vnum in sinistra, duo millia in dextra, vt duo tantùm in sinistra, sic tria millia, & quatuor millia vsque ad nouem millia. Porrò cùm decem millia effingunt manum læuam mediâ pectoris parte supinam digitis ad collum erectis apponunt. *Viginti millia* sinistrâ ipsâ expansâ latè pectori incumbente demonstrant. *Triginta millia* eadem prona, sed erecta medij pectoris cuti, seu membranulæ adhærente. *Quadraginta millia* eadem supina & erecta in vmbilico coniecta. *Quinquaginta millia* eadem prona, & erecta pollice in vmbilico imposito. *Sexaginta millia* eadem læua prona femur ipsum læuum superiùs comprehendent. *Septuaginta millia* eadem sinistra supina femori supposita. *Octoginta millia* eadem prona femori innitente. *Nonaginta millia*, eadem ipsa læua lumbos apprehendente ad inguina conuerso pollice: at verò cū centū millia, & ducenta millia, cæteráq; huiusmodi vsque ad nongenta millia monstrare volunt, eâdemmet formâ & ordine formare solent, quò superiùs diximus; sed dextra, & in dextera corporis parte, *Decies* autem *centena millia* ambabus manibus pectinatim digitis implexis significant. Tandem monendum est priscorum numerorum authorem, & primum inuentorem Theut, seu Theutatem fuisse iuxta Plinium. Hic autem Moyses fuit, vt ex Cicerone probauimus, & Artapano.

CAPVT XXI.

Non est inconueniens negare Adamum docuisse literas.

AD illos veniamus, qui credere nequeunt literas Adamum, suis posteris non tradidisse. Certè non est cur hoc miremur; nam ea quæ minus ingeniosa, & magis necessaria, aut iucunda fuerant humanæ conuersationi non docuit. Non loquor modò de scientia Adami, sed de doctrina & introductis ab eo artificiis. Nec enim ad institutam tractationem attinet, An Adam artificium alphabeticum nouerit, sed an euulgauerit? Apprimè necessarium erat hominum vitæ tueri se tentoriis, aut protegere domibus ab iniuriis cæli, incursibúsque ferarum. At nec tentoria conficiendi artem, nec architecturæ vsum, nec alia artificia, quorum inuentores à Moyse meritò narrantur, docuit Adam. Hoc quidem non mirum videtur innumeris scriptoribus, & eruditissimis viris, qui inuentores literarum non Adamum, sed alios multò posteriores designarunt. Id verò quod de scriptione vnius Psalmi nugantur Hebræi, iam refutauimus, sicut & respondimus iis, qui obiiciebant columnas à filiis Seth inscriptas. Neque operæpretium, sed temporis dispendium erit iterare dicta, satis est commemorasse. Hîc duntaxat illud addam, inefficax esse argumentum de columnis à filiis Seth scriptis, siquidem ipse Iosephus, qui hanc historiam prodidit memoriæ, & alteram columnam ad sua vsque tempora perdurasse dicat, inuentum nihilominus literarum post diluuium censuit, & alicubi Moysi adscribit, quare existimauit eas columnas literis solùm hieroglyphicis non Alphabetariis incisas. Porrò vsus literarum Hieroglyphicarum in defectum Alphabeticarum videtur introductus, & supponit Adamum Alphabeti promulgatorem non fuisse. Expressè Trithemius libro sexto Polygraphiæ, aliorum quoque authoritate vsus, mortuo Adamo introductas fuisse Alphabetarias literas testatur. Signum autem, quo notatus fuit Cain, ne interficeretur, haud litera vel inscriptio aliqua fuit, sed, vt S. Hieronymus, & Procopius dicunt, tremor, & consternatio vultus, non quia naturale diuinæ voluntatis signum hoc fuerit, sed per sermonem & traditionem inuulgatum. Denique sanctus Augustinus in decima octaua quæstione in Exodum affirmat: *Literas à primis hominibus cœpisse, & perductas esse ad Noë, & inde ad parentes Abrahæ, & inde ad populum Israël. Vnde hoc probari posse ignoro.* Et quidem non puto latuisse S. Augustinum, quæ de columnis filiorum Seth Iosephus scribit, siquidem nec sanctus Epiphanius illud ignorauit.

CAPVT XXII.

De primis decem literis Hebræorum.

PORRO si primæ Hebræorum literæ decem tantùm fuissent, vt ex sancto Irenæo colligunt nonnulli, hoc ipsum negaret Adamum authorem Alphabeti Hebraici viginti duabus literis constantis. Credimus tamen nullas præcessisse apud Hebræos decem literas tempore priores aliis. Neque aliquam inuentionis præcedentiam affirmat suis verbis sanctus Irenæus: solùm ait, primas Hebræorum literas decem esse, neque dixit fuisse. Quæ autem istæ decem literæ sint, & quare primæ nuncupentur, annotauit Feuardentius dicens: *Illæ decem sunt ab* א*, Aleph, vsque ad* י*, Iod; quod ideò primæ, & præcipuæ dicuntur, quod cæteræ ex illis, aut ad illarum similitudinem efformatæ sint, & numeri digiti ex ipsis conficiantur.* Verùm prima illa ratio non quadrat Samaritano Iudæorum Alphabeto, quo Moysem vsum existimo. Quapropter ego suspicor primas decem Hebræorum literas, quæ sacræ habitæ sunt notatas fuisse ab iis Hebræis, qui characterem Assyrium, quo nunc vtuntur Hebræi, censent inuentum fuisse ab Angelo apud Danielem, cùm scripsit manus illa sententiam Balthassaris Regis, atque inde renouatum fuisse Alphabetum Assyrium, vel denuò inuentum ab Angelo, eásque literas accepisse deinceps Iudæos per Danielem, & Esdram, quod ita tradidit Author libri inscripti Speciosum Speculum: *Scriptura ista innouata est nobis per manus Angeli in diebus Balthassaris. Postquam autem cognouerunt eam Daniel, & Esdras, ab iis didicerunt eam Assyrij, vt dicit author* עין יעקב*. Et hoc necesse est, quanquam enim vocetur scriptura ista Chaldæa (vt dictum est ex verbis Salomonis Iarki suprà citatis, & libro cui titulus est, Aditus ad scientiam) & scriptura exemplaris scripti Chaldaicè, & translati Chaldaicè, fieri non potest, vt fuerit eorum scriptura ab initio. Quod si ita est, quomodo non potuerunt Chaldæi legere scripturam Angeli, quæ erat similis & scripturæ, & linguæ suæ? Profectò non cognouerunt eam, nisi postquam nouata est per Angelum: Et qui posteà illi sese assuefecerunt Chaldæi, vocata est Chaldæa. Hoc etiam quod dictum est, quod ascendit cum iis ex Assur, non est quod Israel didicerit linguam ab Assyriis, sed quod noua data est Israeli ab Angelo in Babylonia, & assuefacti sunt illi cùm essent in Perside, quæ vocatur Assyria, vt reperire est in lib. Esdræ, qui vocat Darium Assyriæ Regem. Nulla autem est difficultas, quod Tabulæ datæ non sint in sancta ista Scriptura. Hoc enim reseruatum erat Esdræ, vt magnificaretur in eo, quod scriptura per manum eius mutata est, cum dignus haberetur per cuius manus lex ipsa daretur.* Hæc ille. Existimat igitur characterem, quo nunc vtuntur Iudæi, neque Mosaicum esse, neque etiam Assyrium quod ante captiuitatem Assyriis familiaris esset. Verùm ab Angelo datum Iudæis cùm in pariete coram Balthassare Rege scripsit, MANE, THECEL, PHARES: hunc characterem tunc Iudæos didicisse, & cum eo legem ab Esdra, relicto Cuthæis, hoc est, Samaritanis, antiquo charactere descriptam fuisse: Assyrium quoque dictum, tum quod ex Assyria Angelo dante allatus est, tum quòd Assyrij illius pulchritudine capti, illi statim insueuerint. Cùm igitur totum Alphabetum non scripserit Angelus, sed tantùm aliquas literas, eæ fuerunt literæ primæ iuxta hanc existimationem, & fuerunt decē, nam licèt absolutè duodecim elementa sint in illa Angeli scriptione Chaldaica מנא מנא תקל ופרסין, *Mene tekel upharsin*, tamen נ *nun* litera bis repetitur, & י *iod* nō computatur pro litera distincta, nam similis est puncto, quam ipse S. Irenæus eodem capite non literam, sed dimidiam literam appellauit dicens, *Iesus secundum Hebraicam linguam duas & dimidiam habet literas.*: Per dimidiam literam, י *Iod* notans, tum propter exiguitatem eius elementi, tum quoniam, vt Hebræi dicunt, ex ea cæteræ literę componuntur. Ideò decem literas compositas solùm scripsit Angelus, & docere ex sua scriptione potuit, quæ primę, & antiquiores fuerunt, antequam Daniel reliquum alphabetum absolueret. Et quamuis nobis non probetur Assyriis characteribus scripsisse Angelum, tamen multi Hebræi id censuerunt, iuxta quorum opinionem quæ diximus intelligentur.

Lib. 2. Cap. 41.

Accedit S. Irenæum alioqui eruditissimum plura in eo ipso capite quadragesimo primo libri secundi scripsisse quæ parum congruant linguæ Hebraicæ, vt propterea viris doctissimis credatur ab aliquo Hebræo deceptus. Nam scopus S. Irenæi in eo capite est, vt ostendat Gnosticos turpiter hallucinari, & aliis impudenter imponere,

cùm

cùm ex figura nominis Græci *ἰησοῦς* syllabis, literis, & numeris ipsis respondentibus, confirmare figmeuta sua nitebantur: propterea quod nomen illud Hebræũ sit, cuius literæ Hebraicæ non conueniunt cum literis Græcis, neque cum earumdem numero; atque hoc vnum præcipuè considerandum, & discendum illo capite existimo. Cæterùm quæ de nominis *Iesu* Hebraicis literis, origine, & significatione scribit, ipsum videlicet esse duarum literarum, & dimidiæ, cælumque significare, non satis constat. Etenim certissimum est IESV Hebræum esse, deductum à ישע, *Iascha*, quod est saluauit: & sic scribi ישוע quatuor literis, quæ numerum 386. faciunt. Nam ratione Arithmetica י *Iod*, continet 10. ש *Schin* 300. ו *Vau* 6. ע *Ayn* 70: *ἰησοῦς* autem Græcorum supputatione 886. reddit, quandoquidem *ι*, 9. *η*, 7. *σ*, 200. *ο*, 70. *υ*, 400. *ς*, 200. continet. Vt verò significet Dominum cæli, & terræ, illud oportet more veterum per tres literas scribere ישו, & per Notaricon, id est, ex singulis literis integras dictiones sic colligere, vt Iod quæ prima litera est ἐκ τετραγραμμάτου, יהוה, quod Dominum, sicut Κύριον reddunt LXX. Dominum nobis exprimat. Deinde ש prima sit litera vocis שָׁמַיִם quæ cælum significat. Postremò ו sit initium וארץ, quod est terra, adeò vt tres literæ illius nominis, *Iod*, *Schin*, *Vau*, simul per Notarium reductæ, indicent Dominum cæli & terræ. Sed non satis videtur quo pacto nomen *Sion* in nomine *Iesu* comprehendatur. Nullo etiam idiomate *Sura Vsser*, siue *Vser* dicitur terra. Oportet igitur vel ab aliqua Cabala adhuc ignota, hæc desumpsisse Irenæum, vel quod magis probatur Feuardentio, à quibusdam Iudæorum Rabbinis, quos consuluerit, deceptum fuisse, veluti initio capitis subindicare videtur, dum scribit, *Sicuti periti eorum dicunt*. Pro suo enim odio in Christum & nos, qui eius censemur nomine, solent impuri verpi illi multa confingere, & audacter obtrudere, quibus fidem nostrã obscurent, quod facilè colligas ex locis Isaiæ, Ieremiæ, Dauidis, Esdræ, audaci sacrilegio obtruncatis, & mutilatis ab illis, vti probat & conuincit Iustinus Martyr in Dialogo. Hæc sunt Feruardeutij verba.

CAPVT XXIII.

Quæ videantur certa circa inuentas à Moyse literas.

HActenus credo probabilitas defensa est, & monstrata sententiæ eruditissimorum virorum, existimantium primum inuentorem literarum fuisse Moysem, quæ ne temerè affirmata videretur, sufficeret suorum patronorum authoritas, & quia in sacrorum librorum dignitatem accidet. Nunc quod certum mihi visum est, prodam. In primis affirmo certò sciri non posse an ante diluuium vsus literarum fuisset, quod palàm fatetur S. Augustinus in quæstionibus in Exodum. Secundò certum esse post diluuium sapientissimas mundi nationes literis Alphabeticis diu caruisse, quales sunt Phœnices Græci & Latini, de quorum primo vsu literarum constat. Tertiò, mihi persuadeo Moysem tradidisse Hebræis completã artem scriptoriam per Alphabeticas literas; neque enim audeo refragari auctoribus, & Patribus, qui hoc censent, cùm maximè ista existimatio stabilita multis authoritatibus sit, & indiciis minimè destituta. Quartò affirmo hoc fieri posse, siue quia nullus etiam ante diluuium vsus Alphabeti cognitus fuit, aut si ante diluuiũ cognitus fuerit, posteà fortasse desiisset, siue per diluuium, siue in linguarum confusione, siue in oppressione Ægyptiaca, vel si fortè post diluuium apud Hebræos literarum Alphabeticarum vsus notus fuerit etiam in Ægypto, non credo perfectũ fuisse, sed imperfecto Alphabeto vsos aliquarum nimirum literarum, fortasse solùm illarum decem, quas primas, & antiquas vocauit S. Irenæus. Moysem autem confirmasse Alphabetũ, siue reliquis inuentis literis, siue omnibus, si nullæ præcesserant. Porrò Diodorus Siculus maximâ aquarum inundatione amissum literarum vsum censuit. Quintò certũ est, antiquissimum omnium scriptorum, etiamsi computemus extraneos, & profanos, qui nunc extent, Moysem esse, vt S. Iustinus, Tertullianus, Clemens Alexãdrinus, Cyrillus item Alexandrinus, Origenes, Eusebius, & alij Patres probant, atq; multi ex recentibus scriptoribus cõfirmant. Certissimum quoq; est primas omnium literas Hebræas fuisse, vt nemo sit qui non id fateri cogatur, cuius & argumentum aliquod, aut indicium videtur singularẽ literarum obseruantiã apud Hebræos quasi qui proprij inuenti accuratiùs satagerent, cuius Cabalistica ars, & nimia obseruatio testis est.

LIBER

IOANNIS EVSEBII NIEREMBERGII DE ORIGINE SACRÆ SCRIPTVRÆ, LIBER QVARTVS.

CAPVT PRIMVM.

Quomodo Moyses literas inuenerit?

An Gruum volatus illas indicarit?

Lib.8.c.2. HOc etiam tentandum, quo Moyses modo scriptoriam artem inuenit. Diuisos scriptores video: sunt qui literas vestigatas putent à volatu Gruum; alij à sydetum coniunctione multiplici. Cassiodorus consentiens authorem literarum reputantibus Moysem Mercurij nomine, admirabilem Ægyptiis, Artapano teste, sic ait: *Literas primùm, vt frequentior tradit opinio, Mercurius repertor artium multarum volatu Strymoniarum auium collegisse memoratur. Nam & hodie Grues, cùm classem consociant, Alphabeti formas naturâ imbuente describunt, quem in ordinem decorum redigens vocalibus, consonantibúsque congruenter admixtis, viam sensualem reperit, per quam alta petens ad penetralia prudentia mens possit velocissimè peruenire.* Nec dissentaneè S. Hieronymus ad Rusticum scripsit: *Grues vnam sequi ordine literato.* Martialis easdem Grues dixit: *Nubila conscribere.* Opportunus quippe est Gruum volatus ad literarum coniunctiones simulandas, cùm varia earum mutatio varias figuras, & literas efformet. Ideò Lucanus cecinit libro quinto:

Strymona sic gelidum brumâ pellente relinquunt,
Poturæ te, Nile, Grues primóque volatu
Effingunt varias casu monstrante figuras:
Mox vbi percussit tensas Notus altior alas,
Confusos temerè immixta glomerantur in orbes
Et turbata perit dispersis littera pennis.

Non minùs elegantet Claudianus de Bello Gildonis:

Pendula ceu paruis motura bella colonis,
Ingenti clamore Grues æstiua relinquunt
Thracia, cum tepido permutant Strymona Nilo
Ordinibus variis, per nubila texitur alis
Littera, pennarúmque notis inscribitur aër.

Accedit Ægyptum, vbi habitauit Moyses, his auibus frequentatam, vt penè omnes Poëtæ intonant. Claudianus:

Cum

——*Cum tepido permutant Strymona Nilo.*

Lucanus:

Strymona sic gelidum brumâ pellente relinquunt
Potura te Nile Grues.

Oppianus libro primo Halieuticon:

Ὡς τ' ἐπ' Αἰθιόπων καὶ Αἰγύπτοιο ῥοάων
Ὑψιπετὴς γεράνων χορὸς ἔρχεται ἠεροφώνων.
Vt autem cùm ab Æthiopibus, & Ægypti fluentis
Altè volans Gruum cœtus proficiſcitur in aere clangentium.

Tzetzes quoque;

Pergunt ad Ægyptum volatu.

Et iterùm:

Hyeme autem veniente, Ægyptum feſtinantes
Triangulum, rectangulum faciunt horum volatum.

Nihilominus literæ quas effingunt Grues nõn ſunt Hebrææ, ſed Græcæ, ſiue Λ *lambda*, ſiue Α *alpha*, ſiue Υ *ypſilon*, & interdum Φ *phi*, aut Θ *theta*. Quapropter homines Græcos à Gruibus doctos, aliquarum literarum Græcarum characteres potiùs crederem, quàm Hebræas literas demonſtratas in iis auibus. Poſtquam enim Cadmus ſedecim literas in Græciam ex Phœnicia intulit Α, Β, Γ, Δ, Ε, Η, Ι, Κ, Λ, Μ, Ν, Ο, Π, Σ, Τ, Υ, fertur Palamedes Bello Troiano quatuor alias literas Alphabeto Græco adieciſſe Ξ, Θ, Φ, Χ, atque eas ſimul cum ordine aciei à Gruibus didiciſſe. Idcirco Grues vocantur Palamedis aues: Martialis ait:

Turbabis verſus, & littera tota volabit,
Vnam perdideris ſi Palamedis auem.

Idem eaſdem dixit Naupliadas, à Nauplio Palamedis Patre,

Clangunt Naupliadæ volucres & peruia pennis
Nubila conſcribunt.

Perſius & Virgilius videntur Samio Pythagoræ & inuentionem, & interpretationem Υ *ypſilon* adiicere. Ille ait.

——*Samios deduxit littera ramos.*

Iſte verò dixit,

Littera Pythagoræ diſcrimine ſecta bicorni.

Alij eiuſdem literæ authorem Simonidem fecerunt, quamuis Philoſtratus non à Simonide, ſed à Gruibus ipſis inuentum ſcribat.

Mihi verò haud videtur literas, ſiue figuras literarum adhuc Græcarum à Gruibus earum inuentores didiciſſe, quamuis fortaſſe poſteà per ſimilitudinem quam habent aliqui characteres literarum cum figuris, quam exprimunt Grues in volatu, ab iis docti dicuntur. In eo namque Philoſtrati libello, qui Heroica inſcribitur, Grus dicitur auis Palamedis, quoniam glorianti Palamedi ſeſe tres literas inueniſſe Φ, Χ, Θ, quibus Græci illatenus carebant, Vlyſſes repentè obiicit eamdem laudem Gruum eſſe quæ Υ literam efficiunt, eáſque tunc præteruolantes iuſſit ſuſcipi. Minus poterat Gruum volatus nouas literas demonſtrare, non enim viſu, ſed auditu literæ veſtigari poſſent: nam cùm literæ ſint ſigna pronuntiationis, ſeu prolationum oris, niſi noſcatur noua prolatio, noua litera inueniri nequit. Quare cùm authores dicant non ex cantu, ſed ex volatu Grues docuiſſe literas Palamedem, non ita intelligendi ſunt, vt per Grues nouas literas inueniret, quod impoſſibile eſt; imò nec figuras literarum; nam notatâ nouâ oris prolatione liberum eſſet quouis ſigno denotari, ſed aut falſa narrant, aut vulgi famam teſtantur, aut ſolùm volunt indicare ſimilitudinem aliquarum Græcarum literarum cum volatu Gruum. Optimè ſanctus Iſidorus dixit: *Poſtquam literas animaduerterunt, & nomina illis & figuras impoſuerunt; figuras autem partim ex placito, partim ex ſono literarum formauerunt.*

Id autem ſolùm à Gruibus poſſet veſtigari, ex paucis rebus diuerſimodè compoſitis multiplices, & multiformes coniugationes cõcinnari poſſe, quod accidit in ſcriptoria arte & literarum, locutioníſque vſu; nam ex diuerſis ſyllabis diuerſa verba, ex diuerſis verbis diuerſas componimus ſententias. Sed non ſatis illud eſſet, vt in mentem ſtatim veniret ingenium ſcriptoriæ artis, atque inuentio ſignorum prolationum oris. Pronius eſſet ex hieraticis Ægyptiorum literis, quibus perdoctus fuit Moyſes ad Alphabeticas literas perſpicaci conſideratione aſcendere hac ratiocinatione; ſi

Ioann. Euſeb. de Orig. S. Script.

signa rerum scribuntur, cur non signa verborum & vocum, & cuiuslibet vocalis soni. Nam quemadmodum verba signant res, cur non institui possunt signa verborum? Deinde si signa verborum, ex quibus componuntur sententiæ, cur non etiam signa cuiuslibet pronuntiationis, seu syllabarum, ex quibus componuntur verba? Deinde consideranti varias oris prolationes literæ reperirentur facilè. At S. Moyses diuinitùs videtur adiutus, vt diximus, ad sacrorum librorum doctrinam vniuersis communicandam.

CAPVT II.

De literis cælestibus Hebræorum.

Refelluntur Planetarij.

QVAPROPTER haud est necesse audire illos Hebræos, nescio quas nugas commentatos de literis cælorum, quibus futuros mundi euentus legendos in cælo tanquam libro Deum perscripsisse dicunt. Vnde literarum, & scriptoriæ vsus artis demonstratus hominibus; sicut imagines suas Astrologi in cælo describunt. Sic & Hebræorum Magistri suum in stellis Alphabetum, vel vt Picus Mirandulanus ait, Alphabetarium, hoc est, suæ linguæ notas, & elementa inueniri contendunt, & pro stellis literas notarunt. Et quidem Origenes hoc conatur ostendere in Commentariis in Genesim dicens: *Vniuersum cælum est quasi liber quidam apertus, omnia futura in se conscripta continens.* Idcircò in oratione Ioseph sic intelligi potest, quod à Iacob ad filios dicitur. Legi in tabulis cæli quæcumque contingent vobis, & filiis vestris. Eadem verba referunt Eusebius libro sexto Præparationis Euangelicæ. Procopius in primum Genesis caput. Et Ciccus Esculanus similiter dixit super Ptolomæi centiloquium, in cælo esse diuersas effigies, & characteres, & literas demonstrantes nobis causas inferiorum, de quibus intelligenda est illa sententia Patriarchæ Iacob: legi in tabulis cæli quæcumque contingent vobis.

At ista descriptio literarum cælestium non naturalis, sed arbitraria est, & commentitia. Rectè quidam cecinit,

Quæ modò sunt stellis nomina fecit homo.

Et Virgilius primo Georgicorum,

Nauita dum stellis numeros, & nomina fecit
Pleiades, Hyades, claràmque Lycaonis Arcton.

Nam sicut Arabes reiicientes Ægyptiorum, & Chaldæorum effigies cælestes, pro Geminis pauones; pro Aquario mulum clitellatum; pro Centauro Vrsum equo commissum, pro Ophiuco ciconiam; pro Andromeda vitulum marinum; pro Cassiopea canem; pro Sagittario pharetram confinxêre. Et sicut Persæ, & Indi alias formas commenti sunt; sic & Hebræi literas pro imaginibus substituerunt. Hoc autem supponit literarum notitiam & vsum, non docuit. Id quod aliqui causantur legi in cælis futurorum librorum euentus, non quia cælum eorum causa sit, neque quia in liberum arbitrium quidquam valeat; sed quoniam id quod nouit Deus futurum; in astris, literisque cælestibus præscripsit. Absurdum est, & irreligiosum, cùm sancti Patres contrà stent. Nec id sciri sine reuelatione posset. At Deus quomodo id non Sanctis suis, sed perditis, & impiis reuelauit hominibus? Quòd autem accidant vera nonnulla, quæ prædicunt Planetarij, non est mirum inter tot falsa.

At huic obiecto non est opus pluribus satisfacere, quàm quibus sanctus Augustinus respondit in libro quinto de ciuitate Dei: *Non immeritò*, inquit, *creditur cùm Astrologi mirabiliter multa verè respondent, occulto instinctu fieri spirituum non bonorum, quorum cura est, has falsas opiniones, de astralibus fatis inserere humanis mentibus, atque firmare, non horoscopi notati, & inspecti aliquâ arte, quæ nulla est.* Rursus libro secundo de doctrina Christiana: *Quare ista quoque opiniones quibusdam rerum signis humanâ præsumptione institutis ad eadem illa, quasi quædam cum Dæmonibus pacta, & conuenta referenda sunt; hinc enim fit, vt occulto quodam iudicio diuino cupidi malarum rerum, homines tradantur illudendi, & decipiendi pro meritis voluntatum suarum, illudentibus eos, atque decipientibus præuaricatoribus Angelis, quibus ista*

Cap. 7. & 23. [margin]

Cap. 22. [margin]

ista pars mundi infima secundùm pulcherrimum ordinem rerum diuinæ prouidentiæ lege subiecta est; quibus illusionibus, & deceptionibus euenit, vt istis superstitiosis, & perniciosis diuinationum generibus multa præterita, & futura dicantur, nec aliter accidant, quàm dicantur, multáque obseruationibus secundùm obseruationes suas eueniunt, quibus implicati curiosiores fiunt, & sese magis, magisque inserant multiplicibus laqueis perniciosissimi errorum. Hoc genus fornicationis animæ salubriter diuina Scriptura non tacuit, nec ab ea sic deterruit animam, vt proptereà negaret talia esse sectanda, quia falsa dicuntur ab eorum professoribus, sed etiamsi dixerint vobis, & ita euenerit, ne credatis eis; non enim quia imago Samuelis mortui, Sauli Regi vera pronuntiauit, propterea talia sacrilega, quibus imago illa præsentata est, minus execranda sunt; aut quia in Actibus Apostolarum ventriloqua femina verum testimonium perhibuit Apostolis Domini; ideò Paulus Apostolus pepercit illi spiritui, ac non potius feminam illius Dæmonij correctione, atque exclusione mundauit. Omnes igitur artes huiusmodi ex quadam pestiferà societate hominum, & dæmonum, quasi pacta infidelis, & dolosæ amicitiæ constituta penitùs sunt repudianda, & fugienda Christiano. Porrò quæ Origenes & Esculanus dixerunt, ex libro Iosephi apocrypho vsurparunt, quem iam reiecimus.

CAPVT III.

An prima scriptura fuerint Tabulæ Decalogi?

SVPEREST nunc vestigare post primum scriptorem, quid primum scriptum. Fuerunt aliqui tempore Augustini, imò & nostro sunt, qui tabulas legis primam omnium scripturam putarent. Et in monte Sinai doctum literas Moysem docturum easdem vniuersos. Sic sanctus Augustinus refert, & sanctus Isidorus scribit: *Hebræorum literas à lege cœpisse per Moysem.* At præter plures Hebræos nostro seculo Hotho Heurnus in Chaldaico suo ait: *Fuerunt autem Phœnices ante aduentum Israëlitarum ex Ægypto vsi literis, qualibus & hodie Chinenses, hieroglyphicis: quas literas ignorabiles ob obscuritatem Apuleius nominat. Vnde aliâ voce adeò vt totius mundi pars melior etiam nunc exaudiat. Lucanus clamauit:* Lib. 18. de Ciuit. c. 39.

Phœnices primi, famæ si credimus, ausi,
Mansuram rudibus vocem signare figuris.

Has autem indubiè ab Abrahamo accepère, ille ab antiquis Patribus, qui à Seth, & Henoch inuentoribus. Eorum enim alter Philosophiam, alter vaticinia iis conscripsit, vt superiùs commemorauimus. Posteà autem acceptis ab Hebræis Alphabetarijs, ijs vti cœperunt; quas inde in Græciam Cadmus transtulit; quod Curtius posteritati inculcans inquit: Si famæ libet credere, hæc gens (scilicet Phœnicum) literas prima, & didicit, & docuit. Alphabetarias autem ab ipso Deo acceperunt Israëlitæ, cùm traderet Moysi (qui Troianum bellum nongentis ferè annis antecessit) decem præcepta huiuscemodi literis conscripta. Et in sacra Scriptura nusquam mentio literarum ante hoc tempus. Cúmque Moses primus, & solus accepisset à Deo hasce tabulas nouis literarum lineamentis exornatas; posteà ipse eas ab hominibus historiarum, & antiquitatis rudibus inuenisse dictus esset. Verùm ista publica, & solemnis promulgatio legum scriptarum, iam supponebat aliquam literarum notitiam & vsum. Idcircò opinor, non in deserto auspicatas modo dicto literas. Prætereà qui Moysi principatum de inuentis literis donant, eas apud Ægyptios inuenisse, vt plurimùm conspirant. Tandem controuersum videtur, an Moyses, vel ipse Deus illas tabulas scripserit. Quod dubium non contemnendum reputo.

CAPVT IV.

Quis Tabulas Decalogi scripserit, Moysesne, an Deus?

OCCVRRENS de scriptione duarum tabularum dubium haud prætermittendum mihi videtur. Num earum scriptor ipse Deus fuerit, an seruus suus Moyses. Et quidem nunc videntur scriptæ à Moyse, nunc à Deo scriptæ referuntur. A Moyse quidem illis verbis Exodi capite 34. *Præcide tibi duas tabu-* Exod. 34

Ioann. Euseb. de Orig. S. Script.

las lapideas inſtar priorum. Et paulò pòſt: *Scribe tibi verba hæc.* Et rurſum: *Et ſcripſit in tabulis verba fœderis decem*, nempe ipſe Moyſes, de quo proximè ſermo præceſſerat: alioqui violentia textui inferretur, vt D. Auguſtinus quæſtione decimaquintâ in Deute- Exod.34. ronomium aduertit: A Deo autem, illis verbis ipſius Dei ad Moyſem: *Præcide tibi duas tabulas lapideas, inſtar priorum, & ſcribam ſuper eas verba, quæ habuerunt tabulæ, quas fre-* Deut.10. *giſti.* Et alibi: *Dola tibi duas tabulas lapideas, ſicut priores fuerunt, & ſcribam in tabulis verba, quæ fuerunt in his, quas antè confregiſti. Scripſitque in tabulis iuxta id, quod priùs ſcripſerat verba decem.* Rupertus libro tertio de victoria Verbi Dei, hoc prorſus cenſuit, capite vigeſimoprimo ait: *Tanto ac tali ſtudio Deus illis eloquia ſua credidit, vt eloquiorum quoque ſigna, ſcilicet literas traderet Moyſi, dando illi tabulas ſcriptas digito Dei.* Rurſus capite vigeſimo ſecundo locupletiſſimè, & clarius id confirmat: *Quis denique alius, niſi ipſe Deus ſignorum huiuſmodi, ſcilicet literarum auctor, vel inuentor exiſtimabitur? Sic namque Moyſes ipſe teſtatur. Dabóque tibi (ait Dominus) duas tabulas lapideas, legémque ac mandata quæ ſcripſi. Legem cum dicit, ſubiungendo: ac mandata, non vtique cæremoniarum, ſed legem decem præceptorum vult intelligi, & rurſus ſcriptum eſt: Et reuerſus eſt Moyſes de monte, portans duas tabulas teſtimonij in manu ſcriptas vtraque parte, & factas opere Dei. Scriptura quoque Dei ſculpta erat in tabulis, & in Deuteronomio digeſtis rurſum decem mandatis. Hæc (inquit) verba locutus eſt Dominus, & ſcripſit ea in duabus tabulis lapideis, quas tradidit mihi. Item de Tabulis ſecundis quas fecit prioribus fractis: Cúmque dolaſſem (inquit) duas tabulas lapideas inſtar priorum, aſcendi in montem habens eas in manibus, ſcripſitque in tabulis, iuxta id quod prius ſcripſerat, verba decem. Item in Exodo: Dedit quoque Moyſi (completis huiuſcemodi ſermonibus in monte) duas tabulas teſtimonij lapideas ſcriptas digito Dei: ac deinceps. Præcide (ait) tibi duas tabulas lapideas inſtar priorum, & ſcribam ſuper eas verba quæ habuerunt tabulæ quas fregiſti. Quorſum iſta tot teſtimonia? Videlicet, vt liquidò conſtet, quod qui huiuſmodi rationem & vocem, ſiue linguam ad loquendum dedit, idem ipſe Deus literas, id eſt, ipſas elementorum figuras primus per ſemetipſum conſcripſit, & ei qui primus ex omnibus hominibus ſcribere meruit, ſcilicet Moyſi ſcriptas tradidit. Necdum quippe vel ipſe Moyſes quicquam ſcripſerat, quando dixit ei: Aſcende ad me in montem, & eſto ibi, dabóque tibi duas tabulas lapideas, & legem, ac mandata quæ ſcripſi.* Quo pacto igitur, & à Moyſe, & à Deo legis tabulæ ſcribuntur; niſi fortaſſe quod Moyſes tanquam puer elementarius gerebat calamum; Deus autem tanquam Magiſter dirigebat; vt tota illa ſcriptura Moyſi tanquam inſtrumento, Deo tanquam præcipuo auctori tribueretur?

Huiuſmodi conciliant multi hanc controuerſiam, quorum tamen finitio mihi diſplicet nonnihil. Abſolutè ſiquidem ſtatuit tabulas à Moyſe ſcriptas, quod licet ſic placeat ſancto Cypriano tractatu de Spiritu ſancto, & ſancto Auguſtino in quæſt. 166. valdè amplector oppoſitum Ruperti ſenſum, quem reputo ſcripturæ magis arridere; illud enim, quod dicit, *ſcriptas digito Dei*, ampliùs aliquid notat. Et in Deuteronomij capite decimo ipſe Moyſes referens ſcriptionem ad Deum ait: *Scripſitque in tabulis iuxta id quod prius ſcripſerat verba decem, quæ locutus eſt Dominus ad vos*, &c. Sunt aliqui opinati primas tabulas à Deo ſcriptas, ſecundas verò à Moyſe. Neutras tamen à Moyſe ſcriptas indicant teſtimonia citata, & Rupertus comprobat, qui libro tertio de victoria Verbi Dei, capite vigeſimo quarto, ait: *Alias* tabulas *Moyſes ipſe fecerit, quamuis nec in illis ſcripſerit dicente Domino ad eum: præcide tibi duas tabulas lapideas inſtar priorum, & ſcribam ſuper eas verba quæ habuerunt tabulæ quas fregiſti.* Locus autem capitis trigeſimi quarti Exodi parum obſtat. Nam quamuis præceſſerit ſermo de Moyſe cùm dicitur: *Et ſcripſit in tabula verba fœderis decem.* Nihilominus de Deo hic ſermo eſt, quod licet Latinis nouum videatur, tamen Hebræis non eſt, qui ſæpè vel intelligunt verbi ſuppoſitum, vel remotius aliquod adſciſcunt, maximè ſi id notú ſit, aut aliàs nominatum. Sic hîc, ex eo quod dixit Dominus ſe ſcripturum in tabulis legem, manifeſtum relinquitur, id quod dicitur *Scripſit ergo*, de Domino, non de Moſe accipiendum eſſe.

CAPVT V.

An nomen Dei fuerit, quod primò ſcripſerit Moyſes?

CÆTERVM in Ægypto ſcripſiſſe aliquid Moyſem reperio apud Artapanum vetuſtiſſimum ſcriptorem, & magni habitum à Clemente, & Cyrillo Alexandrinis, atque ab Euſebio Cæſarienſi. Hic ex illo authore ſcribit: *Moſem à Deo quotidie liberationem*

berationem populi petere, & quodam die repentè coram eo ignem è terra, vbi nulla incendio apta materies erat, subitò erupisse, ac vocem editam fuisse, liberandos sibi esse Iudaos, & in antiquam patriam conducendos. Hac re fretum prius quàm exercitum comparasset, ad Regem Ægyptiorum secreti consilio descendisse, dixisséque orbis Domini iussu liberandos esse Iudaos. Quo audito, in carcerem ipsum fuisse intrusum. Vnde nocte custodibus mortuis, & repentè portis patentibus, ianuisque omnibus, quæ ibi fuerant, fractis, exiuisse, rectâque viá in Regiam vsque ad Regis cubiculum ianuis apertis, ad ipsum Regem intrasse: interrogatúmque à stupente Rege, quodnam esset Dei nomen, à quo missus esset. Cúmque ceruicibus inclinatis, Moses in aure sibi dixisset, audientem mutum cecidisse, & à Mose suscitatum fuisse. Scripsisse quoque ipsum nomen Dei in tabula dicit, quas literas cùm nonnulli Sacerdotum deriderent, legere nescientes, spasmo eos omnes expirasse. Credo nihilominus ante istud tempus prius aliquid scripsisse Moysem, fortasse librum Genesis, vt posteà videbimus. Quin & ipse Artapanus ante hoc tempus inuenisse Moysem literas, eásque tradidisse affirmat.

Quod si liber Genesis prior omnium librorum sit, considerari potest cum Marino Mersenio, Quænam sit prima vox totius scripturæ? An *Bereschit*, cùm primo loco ponatur? Vnde à ראש *Rosch*, id est, principium, seu caput deducitur. An potius dicendum est *Elohim* esse primam vocem, cùm sine Deo nihil intelligi possit? Nam siue dixeris, *creauit*, siue *in principio*, siue *cælum & terram*, non percipies, quid velis, nec vllam veritatem intelliges, donec adiunxeris, seu præposueris *Deus*; vnde in qualibet oratione, aut periodo quæritur à Grammaticis, vbi sit nomen, quod vel expressè, vel mentaliter quodlibet verbum antecedit. Et quidem nomen illud rectè primam scripturæ vocem constituere possumus, quandoquidem omnia Deus mouet, regit, & sustinet, sine quo nullum nomen, aut verbum efformamus, nullam veritatem apprehendimus. Vnde Psalm. 118. dictum est optimè. *Principium verborum tuorum veritas*, vel iuxta lectionem Hebraicam, *Caput verbi tui veritas*, ראש דְבָרְךָ אֱמֶת, *Rosch deuareca emeth*, vbi miror, quod *caput*, seu *principium*, & *veritas* conueniant; sed quid mirum, cùm radix אָמַן *aman*, à qua fluit veritas, educatorem, & nutritium firmum, fortem, atque fidelem significet, qualis est prima veritas, sine qua nihil verum esse potest; veritas, quæ cùm à Patre per ineffabilem generationem processisset, iterùm per inenarrabilem generationem de terra virginali nobis orta, nobis data est, *Veritas de terra orta est.* Psalm. 84. Quod autem Deus sit primæ scripturæ vox ex Rabbinis confirmari potest, qui dicunt LXX. sic incepisse Genesim, Θεὸς ἐποίησεν ἐν ἀρχῇ, vt primum Bibliorum verbulum sit *Deus*, qui locus vnus est ex tredecim, in quibus Septuaginta ab Hebræo dissensisse videntur, vt Rabbini volunt.

CAPVT VI.

Vbinam cœperit Moyses scribere sacros libros? An in Ægypto, vel Madian?

QVÆRENDVM autem est, vbinam diuinos libros scribere Moyses cœperit. Theodoretus in quæstione prima earum quæstionum, quas scripsit in Genesim, & Tostatus super caput decimum tertium Genesis, quæst. 132. opinantur, scriptum esse librum Genesis à Mose post legem Hebræis latam, quo nimirum tempore Moses cum Hebræis, quorum dux erat, in solitudine versabatur. Bedam quoque in eadem sententia licet ponere, cui opinioni fides duobus argumentis potest adstrui, etenim Moyses in secundo capite Genesis ait, Deum, quod in die septima requieuit ab omnibus operibus quæ fecerat in mundi fabrica, propterea benedixisse ei diei, ipsúmque sanctificasse: quæ benedictio, & sanctificatio non videtur profectò aliud quàm vacatio ab omni labore, & opere seruili, quæ in vsu esse cœpit apud Iudæos post legem à Deo ipsis datam. Ex quo intelligitur, cùm illud scripsit Moses proculdubiò eum spectasse tempus iam promulgatæ legis, quo nimirum tempore librum Genesis ipse scribebat. Deinde in septimo capite libri Genes. Noë iussu Dei septena de mundis animalibus, bina verò ex immundis in arcam intulit. Distinctio autem mundorum, & immundorum animalium, per legem Hebræis est cognita, & constituta: quoniam igitur septena illa animalia erant

de genere eorum, quæ posteà per legem declarata sunt munda; bina verò ex eorum numero, quæ lex ostendit esse immunda, propterea Moses habito ad id temporis respectu, quo librum Geneseos scribebat, scilicet post legem Hebræis latam quo tempore distinctio mundorum, & immundorũ animalium erat illis notissima, rectè appellauit septena illa munda, bina immunda, nempe vsus figurâ anticipationis in sacris Literis satis frequenti. Atque hac duplici ratione opinio hæc Theodoreti, Bedæ, & Tostati confirmatur, sed neutra profectò admodum firma ratio est, facileque repelli potest. Etenim multa quæ per legem Mosaicam constituta sunt, etiam ante legem fuerunt in more, & vsu apud probos, & religiosos viros, non quidem lege aliquâ, Deique præcepto sancita, sed ex maiorum traditione, vel vsque ab Adamo, vel certè ab eius nepote Enos, cuius tempore ceptum esse dicitur inuocari nomen Domini, profecta. Quo fit, vt longè ante Mosaicam legem in sacris Literis legamus fuisse in vsu constructiones altarium, & oblationes, certósque ritus sacrificiorum, vota item & decimas, abstinentiam quoque à sanguine, & suffocato: necnon & suscitationem seminis fratris, qui sine liberis esset mortuus. Quare in horum numero etiam Sabbathi obseruantia, & distinctio mundorum, atque immundorum animalium esse potuit. Hæc optimè notauit Benedictus Pereirus, qui mauult ante discessum Hebræorum ab Ægypto, librum Genesis à Moyse scriptum, quod etiam videtur sentire Eusebius libro septimo Præparationis Euangelicæ, capite secundo. Aliquibus tunc videtur cùm Moyses Ægypto profugus, per quadraginta annos in terra Madian versatus est; vbi soceri sui gregem pascendi curam agens, & otio & solitudine, duabus ad commentandum, scribendúmque rebus maximè opportunis ad res diuinas animo pertractandas, literisque prodendas mirabiliter illectabatur. Atque huc venit, quod Cedrenus in compendio historiarum scribit: Νόμους πρῶτος Μωϋσῆς ἔγραψε τοῖς Ἰουδαίοις. καταλιπὼν δὲ Μωϋσῆς τὰς κατ' Αἴγυπτον διατριβὰς, εἰς τὴν ἔρημον ἐφιλοσόφει διδασκόμενος παρὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ τὰ περὶ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου καὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, καὶ τὰ μετ' ἐκεῖνον, καὶ τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τῆς συγχύσεως, καὶ τῶν γλωσσῶν, καὶ τὰ περὶ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, καὶ τοὺς μέχρις αὐτοῦ χρόνους καὶ περὶ τῆς νομοθεσίας, τῆς μελλούσης παρ' αὐτοῦ δίδοσθαι τῷ Ἰουδαίων ἔθνει καὶ τὰς τῶν ἄστρων θέσεις, καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ ἀριθμητικὴν, καὶ γεωμετρίαν, καὶ πᾶσαν σοφίαν ὡς ἐν τῇ λεπτῇ γενέσει κεῖται. *Primus Moses Iudæis leges posuit. Idem hominum in Ægypto consuetudine relictâ, in solitudinem, vt sapientiæ studio vacaret, se contulit. Ibi (ita quidem parua Genesis refert) à Gabriele Angelorum Principe edoctus fuit de origine mundi, de primo homine, & eum subsecutis, de diluuio, de confusione & diuersitate linguarum, de statu primi hominis, de temporibus vsque ad ipsum elapsis, de lege quam Iudæis erat traditurus, de syderum positu, elementis, Arithmeticâ, Geometriâ, & omnibus scientijs.* Sanctus Basilius scribit quadraginta annos vacasse Moysem contemplationi, dum exulabat. Neque leuis coniectura multis videtur scriptionem libri Geneseos plurimum eo tempore conferre potuisse ad consolandos, & erigendos animos Hebræorum, qui id temporis diuturnâ, & prægraui Ægyptiorum seruitute oppressi tenebantur. Obiectabat enim hic liber ante oculos eorum qui Hebræi populi fuêre Principes, ac parentes, eximias virtutes, & res præclarè gestas, maximè verò in rebus aduersis inuicti animi magnitudinem, atque constantiam; scilicet Iudæi tam insignibus maiorum suorum patientiæ exemplis, & fiduciâ diuini auxilij, quod illos sæpè rebus planè desperatis expertos fuisse legebãt, in illa suorum temporum acerbitate, & calamitate maiorem in modum sustentari, ac recreari poterant. Repræsentabat etiam hic liber eorum animis magnifica Dei oracula, & promissa, & in primis illud quo prædictum fuerat Abrahamo, fore, vt post ortum filij sui Isaac, posteri eius quadringentorum annorum laboriosâ peregrinatione, durissimâque seruitute affligerentur: sed post eius temporis decursum, iri omnes mirabiliter liberatum, & promissæ, optatæque terræ Chananæorum possessione potituros: eius autem temporis finis iam tunc proximè aberat. His igitur argumentis fit vt opinio Eusebij ad veritatis similitudinem multis propensior videatur. Sic enim eo loci, quem paulò suprà posui, scribit Eusebius: *Primus apud Hebræos eximius ille Theologus Moses scripta reliquit, qui diuinitùs, antequàm leges poneret, maiorum vitas animis hominum impressit: ita bonorum præmijs, & impiorum supplicijs ad amplexandam virtutem, & fugiendam impietatem exhortatus, legem tandem in medium proposuit, iudicauit etiam, ne fortè difficillima legis præcepta Iudæi ducerent, atque ab illis resilirent priscorum exempla esse proponenda, vt omnibus pateret absque legum mandatis solâ ratione nixos optimè maiores Iudæorum vixisse, atque ideò non fore ipsis difficile vitam illorum imitari, si parta diuinitus consequi præmia desiderarent.* Fauet Augustinus

gustinus libro decimo octauo de ciuitate, vbi ait: *Moyses in populo Dei constituit, qui docendis literis praeessent priusquàm diuinæ legis literas nossent.* Et in quæstione decima octaua in Exodum sic affirmat: *Quod ante legem datam Hebræi habuerint literas, quæ quando cœperint esse, nescio vtrùm valeat indagari?* Et quidem licet plurimi Hebræorum, aut penè omnes, ignari oblitique essent patriæ linguæ, vt sexto libro differemus: sibi tamen & paucis aliis potuisset in Madian Genesim scribere Moyses, & secretum literarum iisdem communicare in Ægypto, in alios posteà deriuandum post Hebrææ linguæ peritiam. Cap. 39.

CAPVT VII.

Ecquid prius scripserit Moyses librum Genesis, an librum Iob?

HINC etiam statui potest nullam esse rationem, vt priùs dicamus, scriptam à sancto Moyse historiam Iob hominis Idumæi, quam historias Patriarcharum & vitas maiorum ipsius Israëlitici populi. Sunt qui dicant scriptũ à Moyse exule in Madian librum Iobi, vt afflictos consolaretur Iudæos admiranda tanti viri patientia: at non minus opportunum erat scribi librum Genesis vt Patrum suorum exemplis eximia patientia, & Dei fiducia solaretur, atque exhortaretur Hebræos ad perferendum labores, & sperandum meliora de Deo. Cæterùm & conueniens ratio est Origenis, qui post egressum ex Ægypto cum populo Dei, putat scriptum à Moyse volumen Iobi, quàm huc transcribere operæ & morum nostrorum pretium erit. *Necessariò* (inquit) *Moses Iob virtutem mandat literis. Instructio enim erat Israëlis, de illo suscepta narratio. Quoniam enim elato erat animo populus ob generis propinquitatem, & miracula, quæ eis consulendi causâ perfecta erant, elementa enim (vt ita dicat aliquis) cum eis pugnabant propter promissa, quæ eorum Patribus facta fuerant, diuisum mare, Nilus cruore tinctus, & infectus, tenebræ impiis hominibus offusæ, mors primigeniarum fructuum Ægyptiorum conficiens, propter decretum cædis puerorum, cæterarúmque cladium enumeratio; quæ omnia Iudæis animos tollebant, ita vt diuinam virtutem negligerent, & præterea hominum iustitiâ elati, Religionem contemnerent, & quasi debitum à Deo, promissa quæ Abrahæ, Isaac, & Iacob fecisset, reposceret. Hac igitur eorum opinione adductus Deus, æquum putauit per Mosem, viri huius virtutem illustrare, populi corrigendi, atque adeò generis hominum docendi gratiâ. Docebatur enim non elato animo esse ob maiores, sed suis sudoribus ac laboribus iustitiam quærere. Si enim is qui ex Esau, quem Deus odit, genus duxit, eiusmodi pro sua in Deum charitate declaratus est: quanto magis populus, qui à Iacob, qui Deo charus fuit, ortus est, in gloria erit, si suam in Deum retinuerit charitatem? Quoniam enim videbatur hic aliquid pati generi Esau, maximo ei dedecori fuisset, si Iob qui ab Esau ortus erat, suo in Deum studio, se cum Abraha cognatione ac genere coniunxisset: ipse autem sua maleuolentia, cùm generis Iacob esset, à suo genere esset alienatus. Docebantur ergo existimare nullum impedimentum virtutis esse iis, qui virtutem sequantur, non generis splendorem, non gentis scelus, non nobilitatem, aut cognationem, sed solam maleuolentiam. Non enim genus quemquam Deo coniungit, sed charitas, & beneuolentia, quæ in eum habetur, & vita quæ charitati respondeat. Hæc est enim charitatis significatio, Dominum Deum, & proximum æquè, ac seipsum amare. Beatus ergo Iob, cùm ad Esau genus referret, se virtute suâ sanctis viris, bonisque coniunxit. Noë enim, inquit, & Iob, & Daniel, si steterint coram me, ait Dominus per Ezechielem Prophetam. Si ergo his annumeratus est; perspicuum est eum etiam cum Abraham coniunctum fuisse propter religionem, ac pietatem, eiusdemque generis, & ordinis esse, cum & Isaac, & Iacob fuerunt. Vt igitur omnis etiam homo cum Deo discumbit: sic non omnis qui à Iacob ortus est, his annumeratus est, qui malâ & peruersâ voluntate se à suo genere abalienarunt.* Hactenus Origenes. Id saltem mihi videtur colligi ante reuelatum Moysi nomen IEHOVA librum Iobi non scripsisse, cùm in eo inueniatur sacrosanctum hoc nomen priscis Patriarchis incognitum.

CAPVT.

CAPVT VIII.

An prius scripserit Moyses Psalmum octogesimumnonum, quàm libros Genesis, & Iob?

DICAMVS iam de Psalmis à Moyse compositis; an ante scriptionem longiorem meditatus eos fuerit? incertum est an scripserit Psalmos, qui nunc extent. Nam licet sanctus Hieronymus, Genebrardus, & alij putauerint, scripsisse Moysem Psalmum octogesimum nonum cum decem sequentibus. De his decem, haud est firmum fundamentum. Illud concedi potest (& fortasse ita est) Psalmum octogesimum nonum scripsisse; nam titulus id videtur indicare, *Oratio Moysi hominis Dei*. Verùm quæ in ipso Psalmo cecinit, conscriptum in egressu, aut post egressionem ab Ægypto suadent: alludit quippe ad lætitiam, & exultationem pro libertate recuperatâ, & ad pristinam Ægyptiacæ oppressionis humiliationem: *Exultauimus*, inquit, *& delectati sumus omnibus diebus nostris, lætati sumus pro diebus, quibus nos humiliasti, annis, quibus vidimus mala.* Clarissimè Paraphrastes tempus designauit, sed incertum mihi quando scriptus fuerit. Sic in titulo huius Psalmi præfigens: *Oratio quâ orauit Moyses Propheta Domini, quando peccauit populus domus Israël in deserto.* Sanctus Athanasius scribens Marcellino consulit: si scire concupiscat, quomodo Moyses orauerit, habere hunc Psalmum. Equidem non ambigo talem orationem fudisse sanctum Moysem in egressu, aut post egressum ab Ægypto. In illo poterat esse maior dubitatio, An iste Psalmus à Dauide non fuisset scriptus; siquidem quod Moyses dixerat, poterat Dauidi reuelari, vt scriptis mandaret, quod Arnobius indicare videtur. Sed hoc diuinare est, & cùm Psalmi aliqui videantur ab aliis compositi, cur Moyses excludendus est? Et sanè assentio Fabro reiicienti Paulum Hebræum, qui docuerat hunc Moysem in Psalmi titulo positum, non legislatorem fuisse.

CAPVT IX.

De aliis scriptis Moysi imputatis.

HOc breuissimè dicendum, an alium librum scripserit Moyses ante scripturam Genesis. Sunt aliqui quorum noster meminit Delrius, qui vendit librum de Chrysopœia, seu Alchimia à Moyse scriptum, cuius artificium Ægyptios (sic ferunt) docuit; qui in ea arte excelluerunt vsq; ad Diocletiani tempora. Suidas enim scribit, cùm Ægyptij res molirentur nouas multorum illustrium virorum cæde hoc incendium fuisse in ipso exordio sopitum & conquisita veterum scripta. De auri, atque argenti fusione Diocletiani iussu, flammis addicta fuisse, ne Ægyptij ex illa arte ditati, & auro freti, iterùm rebellarent Romanis. Inde traxisse originem nomen *chemia*, ab Ægypto nimirum. Etenim Græci scriptores non *χυμεῖαν*, sed *χημεῖαν* scribunt; atque ex Plutarcho tradunt aliqui Ægyptum sacrâ linguâ Sacerdotibus vocati *Chemiam*. Arabes posteà addidisse articulum *Al*, atque inde Europæos accepisse nomen, & artem. Sed impostorum mos est specioso aliquo authoris titulo nugas suas spargere. Sic multi libri Adamo & aliis Patriarchis falsò imputati. Librum autem bellorum Domini, quem ipse Moyses citat, non est necesse dicere ante librum Geneseos compositum, cùm in libro Numerorum, qui posteà scriptus est, illum alleget. Quapropter nullus alius liber prior libro Genesis videtur facilè affirmandus: nam & à Moyse primus apparet scriptus, & Moyses primus omnium scriptorum. Quamuis sciam Clementem Alexandrinum in primo Stromatum sic testatum: *Alcmæon quidem Perithoi filius, Crotoniata primus librum scripsit de natura. Alij autem Anaxagoram Hegesibuli filium Clazomenium primum librum scriptum edidisse referunt Modos autem poematibus primus adiecit, & Lacedæmoniorum leges numerosis versibus scripsit Terpander Antissæus.* Et paulò antè, *Primam scripsisse epistolas Atossam Persarum*

Perſarum Reginam ducit Hellanicus. Verùm hos omnes poſteriores Moyſe agnouit ipſe Clemens; atque idcircò eorum primatus ſtringendus eſt intra Græciæ, aut Perſiæ ſepta.

CAPVT X.

Quali artificio effigiatæ literæ Hebrææ, & cur nomini Abraham addita vna litera nominis Dei?

QVÆRENDVM quoque de arte, quâ ſacrarum Literarum pictura eſt inſtituta. Video multos Hebræorum mirari ſuorum characterum artificium, atque inde multa myſteria venari. Opportuna quippe erit iſta quæſtio, vt exploremus, quod genus characteris inuenit Moyſes. Dicunt ex Iod omnes literas confici. Aleph ex quatuor Iodim, Gimel ex tribus, Vau ex duobus, deinde ex decem primis cæteras omnes literas. Obſeruant quaſdam literas benè fundatas, aliàs non. Illis ſcribi bona, & permanentia, & vera; iſtis fluxa & mendacia. Sic obſeruatum habent, vt Aruch ex Talmude elicit in voce אמת *emeth*, veritatem pedibus eſſe firmis, mendacium verò claudis, & acutis. Literæ enim quibus veritas ſcribitur, aut duos pedes habent. aut baſim quâ ſuſtententur; quibus verò mendacium, aut *μονόσκελοι* ſunt, aut in cuſpidem deſinunt, vt ex ipſarum figurâ manifeſtum eſt, אמת *emeth, veritas*; שקר *ſcheked, mendacium*. Simili ſenſu veritatem cubo noſtri comparant. Præterea in nomine *Emeth, veritas*, tres ſunt literæ, quarum prima initium eſt Alphabeti, ſecunda medium, tertia finis. Hinc Ioſeph Albo ſerm. 2. in fine cap. 27. probat nomen veritatis meritò fuiſſe Deo attributum, cùm ſit cauſa cauſarum, principium principiorum, omniúmque rerum regat initium, progreſſum, & exitum. In litera quoque Mem, clauſo, aut aperto multa myſteria expiſcantur. celebris etiam noſtris interpretibus locus eſt capitis noni Iſaiæ, vbi dicit *Multiplicabitur eius imperium*. In Hebræo eſt pro voce *multiplicabitur*, לםרבה *lemarbe*, vbi præter conſuetum morem ponitur in huius dictionis medio ם *mem* clauſum, cùm alioqui מ *mem* apertum locari deberet. Ideò ſic conſtitutum credunt multi etiam ex noſtris, vt Matris Meſſiæ omnimoda virginitas ſignificaretur, cuius clauſtri integritatem extraordinariam adumbraret elementum extraordinariè, & præter communem legem ibi ſtatutum. Alij *mem* clauſum addunt, ibi poſitum, vt imperij Meſſiæ multiplicatio oſtenderetur, quod vniuerſum orbem foret comprehenſurum, & in ſua ditione omnes nationes clauſurum. Deinde in litera ה extrema eius dictionis myſterium cognoſcit Rabbi Heccados vetuſtiſſimus, qui in libro, quem ſcripſit reuelator arcanorum, ſic dixit: *He ex Daleth, & Vau componitur in hac figura* ה*: ita Rex Meſsias componitur ex diuinitate, & humanitate. Et ſicut harum literarum* ד *Daleth &* ו *vau, quæ conficiunt* ה *He, vnaquæque eſt abinuicem diſtincta, quamquam ſit vna litera. Ita in Meſsia ſubſtantia diuinitatis, & ſubſtantia humanitatis ſimul vnitæ ſunt vnus Meſsias.* Hæc ille. Hîc mihi occurrit, quod reticere nolo, cauſa quæ reddi ab aliquo poſſet, cur nomini Abrahæ, cui primum Meſſias ex eius ſemine eſt promiſſus, quique multarum gentium Pater deſignabatur, addita eſt litera ה, quia ſcilicet ex ſemine eius naſciturus eſſet Deus homo, cuius imperium ſic multiplicandum erat, vt eius ratione multarum gentium futurus eſſet Pater Abraham, plurium ſcilicet ſpirituali propagatione quàm carnali.

Formæ quoque literarum ה & י conſiderantur. Rabbi *Abbu* & in Midras Tchilim ſuper Pſalmum centeſimum decimnm tertium, vbi dicitur: *Dictum eſt Iſaiæ 26. Quoniam in* יה *Iodhe, formauit Deus mundos. Et nos neſcimus, vtrùm hic mundus creatus ſit cum Iod. Et quid fecit nos neſcire hoc? Quoniam dictum eſt Geneſis capite ſecundo. Hæ ſunt generationes cœli, & terræ. Vbi ſecundùm proprietatem Hebraicæ ſcripturæ videtur, quod cum* יה *Iodhe, vterque mundus creatus ſit, verùm cum* ה *He, hic præſens mundus creatus eſt. Quemadmodum enim diſpoſitio huius literæ* ה *He, aperta eſt inferius, & clauſa ex omni eius latere. Sic ſæculum iſtud diſpoſitum eſt. Quicumque enim creati ſunt in eo, in infernum deſcendunt. Illud verò quod eſt in ea rectum, mortuorum viuificationem ſignificat. Sæculum autem futurum creatum eſt cum* י *Iod. Quare? quia ſicut diſpoſitio literæ* י *Iod ſtaturam habet replicatam: ita facies impiorum pallidæ erunt, contrahentur, & contriſtabuntur in futuro. Alius ſermo. Quemadmodum diſpoſitio huius literæ* י *Iod,*

medica est in sua statura: Sic impij in futuro. Sicut dictum est Isaia secundo: Deprimetur sublimitas hominum. Cernens autem Dauid duabus literis istis creasse Deum sanctum, & benedictum mundos duos, cœpit eum eis magnificare, & laudare Deum, dixitque הללויה *halelu-ia, id est, laudate Deum. Cuius dictionis duæ vltimæ literæ sunt* יה *Iod he.* Hæc ibi. De נ *Nun* inuersa, quam in capite decimo Numerorum, vers. 35. & in dictione *Haran*, & aliis locis scribunt Masoretæ, multa etiam notant. Liber Zohar hanc inuersionem & separationem literæ *Nun* notauit ad hunc Numerorum versum, quâ significari ait conuersionem vultus Dei in Israëlem cùm proficisceretur: Deum videlicet castris præiisse, sed vultu in castra conuerso, non secùs ac qui amant oculos ab obiecto auertere non possunt. Figura τ *Nun* malè etiam in Zohar Cremonensis editionis efformata est. Rabbi Menahen, & alij referunt ad nescio quam coronam, quæ in *Nun* inuersa apparet.

Et quidem si Græcas & Latinas literas cum arte fabricatas putent multi, cur non Hebraicæ? nam Y literam Pythagoras Samius ad exemplum vitæ humanæ primus dicitur formasse, cuius virgula inferior primam ætatem demonstrat, incertam quippe, & quæ adhuc se nec vitiis, nec virtutibus dedit. Biuium autem quod superest, ab adolescentia incipit; cuius dextra pars ardua est, sed ad beatam vitam tendens: sinistra facilior, sed ad labem, interitúmque deducens, de qua Persius incinuit:

Et tibi quæ Samios deduxit littera ramos,
Surgentem dextro monstrauit limite callem.

Et Virgilius, siue alius vetustus Poëta apud Lactantium, explicatiùs cecinit:

Littera Pythagoræ discrimine secta bicorni,
Humanæ vitæ speciem præferre videtur:
Nam via virtutis dextrum petit ardua callem,
Difficilémque aditum primum spectantibus offert,
Sed requiem præbet fessis in vertice summo.
Molle ostentat iter via lata: sed vltima meta
Præcipitat captos, voluitque per ardua saxa.
Quisquis enim duros casus virtutis amore
Vicerit, ille sibi laudémque, decúsque parabit.
At qui desidiam, luxúmque sequetur inertem,
Dum fugit oppositos incautâ mente labores,
Turpis, inópsque simul, miserabile transiget æuum.

Nec ineptè quidem Abbas Philippus capite quadragesimo octauo de silentio clericorum, vbi de Pythagora locutus, ait: *Nouus iste Philosophus nouam Y literam adinuenit, in cuius forma illud innuit figuratè, quod indiscreto iudicio primâ viuitur in ætate, quâ finitâ, quoddam quasi biuium inuenitur, dum vel ad dexteram prudentiæ, vel ad sinistram stultitiæ deuenitur. Quarum sinistra priùs lata & spatiosa grato lenocinio voluptatis ad finales tendit angustias, concupita merito prauitatis: dextera verò priùs arcta, & angusta, graui quâdam facie, vel initio sanctitatis leuigatur in profectum, & transit ad perfectum diffusæ charitatis. De quibus Salomon: vias, ait, quæ à dextris sunt, nouit Dominus; peruersæ autem sunt, quæ à sinistris sunt. Ob hoc huius literæ sinister ramusculus à latitudine inchoans, angusto exitu terminatur; dexter vero priùs angustior ad vltimum dilatatur, quia & angustiis pœnarum clauditur lenocinantis iniustitiæ gratitudo, & arctum iter iustitiæ grata præmiorum excipit latitudo.* Sanctus Isidorus notat quinque esse apud Græcos mysticas literas: prima Υ, de qua nuperrimè. Secunda est Θ *thita*, quæ mortem significat: nam Iudices eandem literam apponebant ad horum nomina, quos supplicio afficiebant, & dicta est Θ *thita*, ἀπὸ τοῦ θανάτου, id est, *à morte*: vnde & habet per medium, telum, id est, mortis signum, de qua Poëta quidam sic ait,

O multum ante alias infelix littera Thita.

Tertia T figuram demonstrat Dominicæ Crucis. Vnde Hebraicè *signum* interpretatur, de qua dictum est in Ezechiele: *Signa Thau in fronte gementium, & dolentium.* Reliquas verò duas, α, & ω, summam & vltimam sibi vendicat Christus, ipse est enim principium & finis, dicens: *Ego sum α, & ω.* concurrentibus enim in se inuicem his duabus literis α, ad ω, vsque deuoluitur, & rursum α, ad ω, replicatur, vt ostenderet in se Dominus, & initij decursum ad finem, & finis recursum ad initium. Hæc sanctus Isidorus. At sanctus Iustinus Philosophus & Martyr, addit etiam X, cuius formâ ipse in secunda ad Antoninum Pium Apologia affirmat mysterium sacratissimæ Crucis Christi contineri, Platonem eius rei testem aduocans; qui in Timæo de filio Dei disserens, inquit, Deum in mundo filium suum instar X, literæ posuisse. Nihilominus

bilominus nimiam Hebræorum obseruantiam circa literas non probo, quoniam fortuita potuisset esse literarum effigies, & deinde accidens scribæ error superuenire. Denique Moyses non eos instituit characteres, quibus nunc vtuntur Hebræi, vt mox videbimus.

CAPVT XI.

Quibus characteribus fuerit Moyses vsus?

OPORTET igitur explorare, an his characteribus scripserit legem Moyses, quorum minor reuerentia erit, si non sunt illi primæui, quibus sacra Scriptura auspicia sumpsit. Nonnulli Hebræorum putant hoc ipso charactere, quo nunc vtuntur Hebraici libri sacri, scriptam olim legem, & Moysem vsum fuisse; sed id superstitiosè nonnulli defendunt, & futiliter, & inuidè propter Samaritanorum odium. Sinceriùs, & firmiùs sanctus Hieronymus, imò nobiliores apud Iudæos Doctores censent non isto charactere, quo Iudæi modò vtuntur, & vocatur Assyrius, sed Samaritano scripsisse Moysem. Sanctus Hieronymus præfatione in libros Regum clarissimè pronuntiat: *Samaritani Pentateuchum Mosis totidem literis scriptitant, figuris tantùm, & apicibus discrepantes. Certúmque est Esdram scribam, legísque doctorem, post captam Hierosolymam, & instaurationem templi sub Zorobabele alias literas reperisse quibus nunc vtimur, cùm ad illud vsque tempus iidem Samaritanorum, & Hebræorum characteres fuerint.* Idem Sanctus commentans capite tertio Epistolæ ad Galatas, post castigatam textus Hebraici ex Samaritanorum codicibus corruptelam, illorum literas Iudaicis antiquiores confidenter pronuntiat. Idem habet in caput nonum Ezechielis: ante Hieronymum autem hoc ipsum dixit Eusebius in Chronico, & post eum Beda, & Rupertus, & multi alij. In cap. 3. ad Galat. vers. 10.

Audiamus nunc Hebræos. Primùm ex Thalmud, initio sectionis, כל כתבי, est autem illa in tractatu de Sabbato. Verba autem sunt ista: *Scriptura quæ est in manibus nostris hodie quâ libri scribuntur, non est scriptura Hebraica sine dubio.* Babylonij Doctores Zutra, & Hokba ita sentiunt & edicunt in Talmud tractatu Sanhedrin sect. 2. *Initio data est lex Israëli scriptura Hebraica, & lingua sancta: restituta est* (lex) *& data eis in diebus Esdræ scriptura Assyriaca & lingua Chaldaica. Posteà expurgauerunt, & elegerunt pro Israële scripturam Assyriacam, & linguam sanctam, & reliquerunt idiotis scripturam Hebraicam, & linguam Chaldaicam. Qui sunt illi idiotæ? Respondit R. Chasda, Cuthæi. Quæ est scriptura Hebraica? Respondet iterùm Chasda, scriptura est insculpta. Insculpta* Vertit Morinus non malè, quod alij *Libonæa*, constat enim ex R. Nathane in Aruch ליבנה in Tamuld nonnunquam pro scalpro, seu cælo vsurpari, & ליבונה pro re incisâ. Respondit igitur R. Chasda interroganti, quæ esset scriptura Hebræa, quâ Cuthæi vtuntur, illam esse quæ in numismatis, seu siclis Iudaicis insculpta conspicitur. Rabbi Salomon Iarki in hunc Talmudis locum existimat sic vocari, *Literas magnas, qualis est forma illarum, quas scribunt in amuletis, & postibus.* Supplet Azarias cap. 56. libri אמרי בינה his Salomonis verbis allatis, *quod consuetum est apud Cuthæos, qui sunt Samaritani.* Hoc sensu Libonæa scriptura nihil aliud est quàm Samaritana, quâ & monetæ priscæ conscriptæ reperiuntur. Moses Bar Nachman scribit ad calcem Commentarij sui in legem, de se cùm esset Accone, quæ ciuitas est Palæstinæ: *Inueni ibi in manu seniorum terræ monetam argenteam signatam sculpturâ sigilli. Ex vno latere erat velut figura virgæ amygdalinæ, & ex altero velut figura vrnæ. In vtroque autem latere ad marginem scriptura erat insculpta admodum manifestè. Et ostenderunt scripturam illam Cuthæis, qui statim eam legerunt, quia scriptura erat Hebraica, quæ relicta erat Cuthæis, sicut commemoratur in Sanhedrin. Legerunt autem ex vno latere, SICLVS SICLORVM, & ex altero, IERVSALEM SANCTA; dicebant quoque figuram esse virgæ Aaronis amygdalarum, & florum eius, figuram verò secundam esse vrnæ, in qua erat Manna.* Sic intelligetur glossa Thalmudica, quæ idem confirmat: *Scriptura Hebraica, vel quæ non mutat linguam, sed characterem, ea est quæ scribitur charactere eorum qui sunt trans fluuium, & in tractatu Sanhedrin vocatur scriptura Libonæa, Donec scripserit eum Assyriacè, scriptura Assyriaca scriptura est nostra.* Clarissimè Rabbi Moses Ægyptius commentatur: *Hebraicè, est lingua Hebræa: Scriptura verò Hebræa est scriptura Heber; ipsa autem scriptura est, quâ scribit legem populus, qui*

appellatur Samaritanus. Scriptura autem cum qua nos scribimus legem, scriptura est Assyria. Commentator alter Obadias à Bartenora dictus: *Scriptura Hebraea, scriptura est, qua venit de trans fluuium; Cuthaei autem eam scribunt vsque in hunc diem, &c. Scriptura autem, quâ hos scribimus libros hodie, vocatur scriptura Assyriaca.* Hierosolymitanum Talmud, quod Babylonico longè antiquius est, idē docet multis verbis, & clarissimè tractatu Meghilla, sect. 1. *Assyria est ei scriptura, sed non est ei lingua: Hebraea est ei lingua, sed nō est ei scriptura. Elegerunt illis scripturā Assyriacam, & linguam Hebraam. Quare antē vocatur Assyria, quia character eius excellens est, & ornatus. Dixit Rabbi Leui, eo quod ascendit per manum eorum de Assyria. Docuit Rabbi Iose, dicens, Dignus erat Esdras, per cuius manum daretur lex, nisi praecessisset eum saeculum Mosis. Quanquam autem data non sit lex per manus eius, tamen data est scriptura, & lingua per manum eius.* Samuel Iaphe ex sententia sua sic ista breui interpretatur columnâ 3. fol. 194. *Opinio mea est, quòd mutata fuerit scriptura in diebus Danielis, ex scriptura Hebraica, in quā data est lex, in scripturam Assyriacam, & scripta fuerit lex Assyriacè in diebus Esdrae.* R. Iosephus Albo termone seu parte tertiâ, cap. 16: libri quem scripsit de fundamentis, fidei scilicet Iudaicę: multis de hac re disserit: sermonem autem suum incipit à re maximè memorabili, & scitu dignissima. *Cùm ascenderunt è Babylone, decreuerunt constituere memoriale captiuitatis secunda. Hoc autem fecerunt duobus modis: vno tùm reliquerunt scripturam Hebraicam, & elegerunt sibi scripturam Assyriacam in monimentum, quod in Assyriam transportati fuerant, & inde migrauerant. Et sic dixerunt Magistri nostri, quorum memoria est in benedictione, in additamentis ad tractatum Sanhedrin. Quare vocatur nomen eius Assyria? quia ascendit cum eis de Assur.* Neque leue indicium est siclos Israëliticos Samaritani Alphabeti literis inscriptos, cuius magna ratio habita est Rabbi Azariæ, qui extremum adiiciet testimonium: in libro quem scripsit *Lumen oculorum*, prolixè de hoc tractat: *Dicemus nonnulla*, ait, *de figurâ, ac formâ literarum Hebraicarum, non de illis quibus hodie vtimur, sed quibus legerunt maiores nostri. In libro Meghilla, & libro Sanhedrin inscriptum erat literis Hebraicis, eorum scilicet qui ab Heber descenderunt, cum quibus etiam insculpta erant literae eorum, qui sunt in Libano, & dixit R. Salomon, esse literas magnas, veluti ea, quas scribunt in membranis, & postibus Chutai; etiam R. Moyses filius Maimon ait illis vti eos, qui vocantur Samaritani: Et ecce secundùm quod vidi in manuscripto viri fide digni de terra San, quod exemplar ipse manu suâ scripsit ad R. Patachiam Iadam Spoletanum, dum eum doceret linguam Arabem, & R. Moyses medicus filius eius ostendit mihi hac Ferraria. Et etiam secundùm quod hic Mantuae sapiens R Samuel ostendit mihi in manuscripto tractatum R. Mosis Bassola ad terram sanctam, & quadam noua, quae vidit in illo tractatu, scripta manu rectâ, & propriè. vt suprà dixi. Et etiam secundùm quod ostendit mihi Mantuae sapiens R. Ruben Perusinus in tractatu quem consignauit ei quidam Christianus Doctor Bononiensis, & idem repererat in libro antiquo fide digno apud illos. Et Alphabeti Samaritani haec est figura, & hic est sermo dicti R. Moysis Bassola: Et ecce reperi apud R. Moysem Maimon expositionem legis, quam scripsit, & haec ille ait: Benedixit mihi Dominus vsque adhuc, quod perueni ad Hares,* (Ptolomaida intelligit) *& inueni ibi in manu cuiusdam senis illius vrbis, monetam argenteam sculptam ex vno latere, velati baculo amygdali, & ex alio latere, vase, & in duobus circulis scriptum erat, & insculptum bene. Et ostendit dictus senex scripturam Chutais, qui illam legerunt* (*scriptum enim erat literis Heber*) *quae remanserunt dictis Chutais, vt habetur in Sanhedrin ex vno latere*
שקל השקלים *sechel hasschalim,* SICLVS SICLORVM, *& ex alio legerunt*
ירושלים הקדושה *Ierusalaim hakkedosa.* IERVSALEM SANCTA. *& dixerunt illam figuram esse virga Aaron cum ramis & fructibus; alteram verò figuram vasis mannae, & librauimus illam in statera, & pondus habebat decem argenteorum, qui sunt dimidia vncia, vt exposuit Rabbi Salomon. Sed certè ego, sit benedictus Deus, vidi vnum siclum ex supradictis; ostendam tibi id, quod R. Moyses Elsecher in suis responsibus scripsit; ait enim: Scito, quod peruenerunt ad manus meas quadam moneta ex multis gentibus diuersae, in pondere sicli, & semisicli. Et in nonnullis earum scriptum est, anno tali consolationis Israël, & in aliis anno tali Regis talis. Et in quibusdam vidi formam palmae fasciculi, & cedri. Et dixit mihi quidam Hebraeus in illa scriptura peritus, quod in vno latere erat scriptum literis Hebraeis antiquis, & opinor quòd sint insculpta tempore seruitutis.* Hebræorum nimirum sub Imperatoribus Græcis. Hæc satis.

CAPVT

CAPVT XII.

Parum solida argumenta existimantium Moysem scripsisse literis Assyriis.

SI autem Thalmudistæ perpauci, qui contrà opinati sunt mirè expiscantur antiquitatem Assyrij characteris; nam cum pluribus Legis locis columnæ tabernaculi dicantur vncinos habuisse, quibus aulæa, & alia eiusmodi appenderentur: & idcirco aliquando legitur, *Vncini columnarum* ipsi appositè legunt, *Vncini columnæ*, & coniectantur inde literam ו *Vau*, quæ vncinum significat, & propter formam sic vocata fuit tempore Moysis, non secùs ac nunc fuisse vncino & columnæ similem. Literas proinde suas eas esse, quas inuenit Moyses, & quibus lex è monte Sinai data. Dicunt etiam propter peccata Hebræos suorum characterum oblitos; Pœnitentibus autē in captiuitate Babylonica, restitutum iis fuisse antiquum scripturæ genus, quod colligunt ex capite nono Zachariæ: *Conuertimini ad munitionem vincti spei*; hodie quoque, *annuntians duplicia reddam tibi.* Ipsi legunt, *exemplar reddam tibi*; nam מִשְׁנֵה *mischneh* & *duplicia* & *exemplar* significat. At cur non Isaias similiter intelligendus, cùm ait, *Suscepis de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis?* Faceta sanè argumentatio, nec minus iucunda est, quæ de vicinis columnis nugantur. Quod si ex literarum lineamentis antiquitatem venari velimus ad vncini figuram propius accedit *Vau* Samaritanum, quàm Assyrium, seu Iudaicum: nam Iudaicum similius clauo est, quàm vncino. Samaritanum autem iuxta omnium figuras vncum semper similat, plus, minúsve pandum, aut recuruum. Accedit figura literæ Tau, de qua apud Ezechielem, & iam dicemus.

Ex Catholicis autem scriptoribus vnus est Baronius, qui censuit tomo secundo anno 180. Christi, hunc ipsum Hebræum esse illum, quo à Moyse scripta lex, & ab eo, aliisve alij deinceps libri Bibliaci; quia Philo libro secundo de vita Moysis inquit, illâ ipsâ linguâ, & charactere, quâ antiquitùs scripta lex est, sic permansisse semper absque vlla mutatione, vsque ad Ptolemæum Philadelphum. At hæc Baronij ratio solui facilè possit. Solùm enim dicit Philo, legem nunquam esse mutatam, scilicet quoad rem. Deinde: Characteris nomen non apposuit. Denique duntaxat vult non esse mutatam legem quoad linguam, vsque ad Ptolemæi Philadelphi tempora.

CAPVT XIII.

Quibus characteribus, aut notis inscripti fuerint lapides Rationalis; an ys potius insculpta stemmata cuiusque Tribus?

NEQVE dictis obstare potest Iosephus libro Antiquitatum Iudaicarum tertio, capite octauo, quamuis de lapidibus Rationalis dixerit: Ἐγγέγραπται ἢ τούτοις τῶν ἰακώβου παιδῶν τὰ ὀνόματα γράμμασιν ἐπιχωρίοις γλώσσῃ τῇ ἡμετέρᾳ: *his insculpta sunt Iacobi filiorum nomina literis vernaculis lingua nostratis*. Dices, à testibus oculatis poterat Iosephus hæc accepisse, qui perspectas haberent, quales eæ literæ fuissent; cúmque notanter dixerit propriis, & vernaculis literis inscriptos lapides, atque Hebræorum literæ, tempore saltem Iosephi, non fuissent Samaritanæ, videtur etiam nec Samaritanis literis scripta esse nomina filiorum Iacob, sed iis quibus Hebræi vtebantur characteribus, quibúsque libri sacri exscripti tunc erant; quapropter Moyses, cuius tempore & dispositione lapides conscripti fuerunt, literis Samaritanis non fuit vsus, sed iis qua Hebræis in vsu esse agnouimus.

Verùm multa sunt, quæ incertum possent reddere, an iis lapidibus scripta fuissent. Alphabetariâ inscriptione nomina filiorum Israël? an solùm arcanè, vel stemmaticè? Videntur enim cuiusque tribus insignia iis gemmis insculpta, quod mihi persuadet Sapiens, cùm dixit, *In veste enim poderis quam habebat, totus erat orbis terrarum, & paren-* Sap.c.18.

tum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta. Alij iuxta Græcum legunt, *Stemmata, insignia nobilitatis, trophæa.* Singulas enim tribus propria stemmata habuisse, colligitur ex Numeris: *Singuli per turmas, signa, atque vexilla, & domus cognationum suarum castrametabantur filij Israël.* Interpretes Hebræorum scribunt colorem vexillorum, & insignium cuiusque tribus respondisse colori lapidum Rationalis cuique tribui addictorum. Sic & vexillum, & scutum, seu stemma tribus Iuda, cuius smaragdus erat, viride fuisse. Sic de puniceis, & aliter coloratis lapidibus dicendum. Quin & vbi nomina inscripta dicuntur, ibi stemmata videntur significari. Capite vigesimo octauo Exodi dicitur: *Habebúntque nomina filiorum Israel: duodecim nominibus calabuntur.* Et paulò antè: *Opere sculptoris, & calatura gemmarij sculpes eos nominibus filiorum Israël.* Vtroque in loco iuxta Hebræum, Chaldæum, & Græcum, Septuaginta pro *nominibus* est *sigillis*, aut *stemmatibus*.

Num 2.

Hoc quidem non abnuo stemmata filiorum Israël in iisdem gemmis, tum colore, tum aliâ notâ, quæ satis capaces ad hoc erant, fuisse significata. Censeo pariter & nomina inscripta, ne clara scripturæ verba eludamus. Cur non vtrumque dicemus, cùm vtrumque varia loca, & versiones dictent, & varias proinde opiniones conciliemus. Idcircò ad auctoritatem ex Iosepho obiectam respondemus, inde non satis probari Assyriis characteribus ea nomina scripta, & non Samaritanis; imò inde probari posse Samaritanis, & non Assyrijs characteribus exaratos lapides. Character enim Samaritanus erat proprius Hebræorum, ac propterea dici vernaculus potuit. Assyriæ autem literæ erant Chaldæorum, idcircò Hebræis non vernaculæ, sed introductæ postmodum; & ideò credo notantissimè dixit Iosephus eas literas vernaculas linguæ Hebrææ esse. Alioqui non erat opus adiicere verbum illud.

CAPVT XIV.

Quo pacto per Rationale diuina oracula reddita. Explicantur multa Scripturæ loca.

MENTIO hæc Rationalis excusabit opportunitate suâ digressiunculam quădam, vt nonnulla Scripturę loca illustremus, illa maximè, quæ lucē, aut illuminationem inculcant, tum vt explanemus vsum literarum in lapidibus Rationalis. Etenim quamuis fatear cum stemmatibus filiorum Israël, ipsorum quoque nomina conscripta in Rationalis gemmis, non obinde earum scripturam concedo, vt per eius literas diuina significarentur responsa. Sunt enim qui putarent consulentibus Sacerdotibus, per Ephod Deum respondisse per lapidum Rationalis characteres, quibusdam literis aliquo fulgore eminentibus, & coruscantibus, quæ responsum componerent; nam iis fulgentibus literis obseruatis, legere Sacerdos responsum Dei poterat. Non probo eiusmodi oracula reddita, sed per internam aut externam Dei vocem ad applicationem Ephod, & Rationalis, siue Vrim, & Thumim, quod alibi disceptaui, & modò rescribere non oportet. Illud autem puto ad testandum vocem illam Dei esse, diuinámque affauere præsentiam illos lapides præfulgere, & conspicuas luces emittere solitos. Hoc fortasse est quod dixit Dauid: *Declaratio sermonum tuorum illuminat.* Constat quidem lapides ipsos illuminationes vocatos à septuaginta Interpretibus, qui eius rei perspectam notitiam haberent. Et Iosephus clarissimè confirmat libro Antiquitatum tertio, capite nono. Vbi eum de duabus gemmis, quæ erant in Ephod, locutus esset, earúmque illam, quę erat in dextro humero, magnum fulgorē solitam fuisse emittere, dixisset, quoties Deus placaretur sacrificiis, hæc subiicit: *Sed mirabilius est, quod nunc dicturus sum. Per duodecim gemmas: quas in pectore Pontifex insutas Esseni gestat, in bello victoriam pronuntiare Deus solebat. Nam priùs quàm exercitus se moueret, tantus fulgor ex eis emicabat, vt toti populo facilè innotesceret adesse Deum, opémque, & auxilium suum inuocantibus esse allaturum. Quapropter Græci, qui à nostra Religione non abhorrent, cùm hoc miraculum pro compertissimo habeant, ita vt negari non possit. Essena vocant λόγιον, hoc est, oraculum. Desiit tam Essen, quam Sardonyx fulgorem emittere annis ducentis, antequàm hæc commentaremur, irato Deo propter legum*

suarum

suarum præuaricationem. Hæc Iosephus. Hinc plura Psalmorum loca explanabunrur, quæ ad miraculum alludunt, in quibus diuinum fauorem, & propitiam Dei præsentiam lumen, aut lucem vocauit Rex Dauid; nam inter omnes Israëlis Reges is fuit, qui potissimum Deum per Ephod consuluit, & cui Deus libentiùs respondit. Quoniam aliis Regibus non ita per Ephod sacerdotale respondit Dominus. Nam primo Regum, capite vigesimo octauo dicirur de Saul: *Consuluitque Dominum, & non respondit ei, ne que per somnia, neque per Sacerdotes, neque per Prophetas*; vbi nos habemus *per Sacerdotes*, in Hebræo est בָּאוּרִים *baurim*, id est, neque *per Vrim*. Dauid autem sæpissimè consuluit Dominum, & diuinum audiuit responsum. Etenim Achimelech Sacerdos reprehensus à Saule, quoniam pro Dauide consuluisset Dominum, prout scribitur in primo Regum libro, capite vigesimo secundo, respondit: *Num hodie cœpi pro eo consulere Dominum?* Et capite vigesimo tertio, *Quod cùm Dauid rescisset, quia præpararet ei Saul clàm malum, dixit ad Abiathar Sacerdotem: Applica Ephod. Et ait Dauid: Si tradent me viri Ceila in manu eius? Et si descendet Saul sicut audiuit seruus tuus? Domine Deus Israël indica seruo tuo. Et ait Dominus: Descendet. Dixítque Dauid: Si tradent me viri Ceila, & viros, qui sunt mecum, in manus Saul? Et dixit Dominus: Tradent.* Et capite trigesimo: *Et ait ad Abiathar Sacerdotem: Applica ad me Ephod. Et applicauit Abiathar Ephod ad Dauid, & consuluit Dauid Dominum, dicens: Persequar latrunculos hos, & comprehendam eos, an non? Dixitque ei Dominus: Persequere, absque dubio enim comprehendes eos, & excuties eis prædam.* Hoc autem de Ephod dictum propter Rationale, quod erat in Ephod, certum est ex aliis Scripturæ locis. Quapropter non mirum sæpissimè allusisse Dauidem ad hæc oracula per illuminationes reddita, aut cōtestata, quibus propitium Deum agnouit. Psalmo quadragesimo tertio ait: *Emitte lucem tuam, & veritatem tuam, ipsa me deduxerunt, & adduxerunt in montem sanctum tuum, & in tabernacula tua.* Nimirum quia diuinum oraculum illustratione, & luce illâ fauit, & direxit Dauidem inter plurima vitæ discrimina, & insidias, tum à Saule, tum ab Absalone paratas, vt Regnum obtineret, & in monte Sion, vbi Dei tabernaculum erat, imperaret, & rursus amissum reciperet Regnum, cum ab Absalone filio monte Sion, & Regiâ Hierusalem expelleretur, hoc est, *Reduxerunt, & adduxerunt*, nimirum duxerunt, & reduxerunt. Namque in tyrannide Absalonis absque dubio consuluit Dauid Dominum, cùm Sacerdotes pro eo starent, & propitium responsum accepit, quod vt mihi videtur, satis declaratur Psalmo quarto, qui totus de illa Absalonica persecutione loquitur: nam cùm afflictus valde esset Dauid, & omnes qui cum eo erant, vt lacrymas continere non valerent, desiderabant omnes aliquod faustum oraculum audire, quod tamen acceperunt, & exhilarati sunt, breuíque copiam frumenti, & vini, insperatò accipientes, cœperunt experiri diuinam beneuolentiam, prout in libro Regum secundo dicitur. Hic sensus est illorum Psalmi verborum: *Multi dicunt, Quis ostendit nobis bona?* hoc est, significationem aliquam melioris fortunæ. Statim subdit: *Signatum est super nos lumen vultus tui*, nimirum per illuminationes illas; & sic recreatus Dauid ait: *Dedisti lætitiam in corde meo.* Et addit: *A fructu frumenti, vini, & olei sui multiplicati sunt.* Illi enim qui victu, & rebus vitæ necessariis destituti, vel solùm audire meliora exoptabant, non solùm audierunt, sed statim ditati sunt multâ annonâ. Sic etiam adiecit accepto diuino responso: *In pace in idipsum dormiam, & requiescam; quoniam tu Domine, singulariter in spe constituisti me*, hoc est, me confirmasti, præbens meliorem expectationem ex oraculi tui responso. Ad easdem illuminationes alludit, cùm Psalmo quadragesimo tertio ait: *Nec enim in gladio suo possederunt terram, & brachium eorum non saluauit eos; Sed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui*, diuinitùs siquidem adiuti Israëlitæ, & diuinitùs directi per oracula diuina, terram occuparunt promissam. Prolixum esset recensere omnia loca quibus diuinam beneuolentiam eiusmodi significauit Dauid. *Illustra*, inquit, *faciem tuam super nos.* Item, *illumines vultum suum super nos.* His & similibus sententiis, aut fit allusio ad illuminationes Rationalis, atque *Vrim*, & *Thumim*, aut exinde natum est adagium, Diuinam opem per lucem, aut lumen significans. Nomen vultus, aut faciei sæpiùs additur, quia per hoc nomen commodè significatur Dei præsentia, & fauor per illustrationes illas manifestata. Imò cum ait Psalmo decimo octauo: *Ignitum eloquium tuum vehementer*, puto partim alludere ad splendores instar ignis illorum lapidum, partim ad figurationes in promulgatione legis.

CAPVT

CAPVT XV.

Cur Moyses non scripsit nisi solùm consonantibus literis?

NOLO hic quæstionem illam intrudere, an puncta Hebræorum, quæ pro vocalibus substituuntur originem ab ipso Moyse traxerint. Sat enim à Bellarmino, & Serario de isto disputatum, ex quibus & aliis pluribus pono scripturam Moysis punctis, & vocalibus caruisse. Masorethanum inuentum est vsus punctorum post tempora sancti Hieronymi. Illud vlterius breui inquirendum, cur hoc, cur neque vocalibus, neque earum loco punctis vsus fuerit Moyses? An quia omnia non omnino perfecta incipiunt, sic & scriptoria ars Alphabetaria. Et Deus qui rerum naturæ suaui dispositione acquiescit, non omnia simul vni dare solet, nec omnia simul omnino absoluta. An quoniam scriptura Moysis, punctis, qui pro vocalibus substituuntur carere commodius potuit, quam aliarum linguarum scriptio non habentium idem artificium ac lingua Hebræa, quæ eiusmodi mirabiliter concinnata est, vt consonantibus solum depictis scriptura eius confici possit, & legi, quod aliis linguis non ita accideret. Sic ordinatâ, & artificiosè meditata est eius elocutio. Deinde cùm Moyses assuetus esset hieroglyphicis Ægyptiorum literis, vno signo verbum integrum, aut sententiam demonstrantibus, in noua scriptura, quam inuenit, retinuit aliquid eiusmodi, & eas literas instituit, quarum singulæ syllabam denotare possent, quod cum artificio Hebraicæ linguæ, sufficiebat expeditæ eius scripturæ, atque lectioni. Præterea credo, non sine consilio id factum, nam cùm literæ institutæ fuerint pro sacris libris scribendis, oportebat vt penderet etiam eius intelligentia à Doctoribus, & Sacerdotibus, vt traditio comitaretur scriptionem, & studium excitaretur aliquâ difficultate. Quòd si aliquando ex literæ scriptæ sint, quibus diuersa verba legi possint, non dedecebit hoc maiestatem diuinæ Scripturæ. Nam sicut ad diuinum eloquium pertinere videtur, vt vno verbo significet aliquando multa. Sic diuinæ Scripturæ dissentaneum non est putandum, si vna scriptiuncula plura verba notaret. Hinc nata varietas versionum approbatarum nihilominus à Patribus, etsi inter se diuersæ sint Denique quidquid rationis Patres, Interpretes, & Controuersistæ afferunt pro vtilitate traditionum, & obscuritate aliquâ sacrarum Scripturarum, produci similiter potest pro prima sacrorum librorum scriptione sine punctis. Optimè Rupertus in fine libri tertij de Victoria Verbi Dei dixit: *Laudabilis prouidentia Verbi in eo quod per scripturam & mundo innotuit, & mundo sese abscondit, taliter eamdem scripturam contemperans vt quasi liber signatus, carnales illius temporis oculos effugeret & custodiretur venturis spiritualibus, quibus in suo tempore vtiliter aperiri posset.*

CAPVT XVI.

Litera Tau *, quâ apud Ezechielem signantur liberandi à Chaldæorum gladio, Samaritana litera erat. Videntur aliquibus eâdem in cælo Beati signandi.*

Agitur de Scribis Hebræorum, & cifris. Explicatur locus Psalmi quadragesimi quarti.

EX dictis aliqua clarebunt, quæ Samaritanas literas Mosaicas fuisse magis stabiliant. Et primùm illustrabitur illud Ezechielis capite nono: *Signa Thau super frontes.* Nam cùm non sit inter Hebraici Alphabeti characteres, qui figuram crucis delineet, ad varia varij interpretamenta deflectunt. Sunt qui legentes cum Septuaginta *Pone signum*, putant characterem illum esse aliquem ex arcanis & hieroglyphicis apud Hebræos literis, quæ pro notis essent extraordinariæ

ordinariæ figuræ, quarum singulæ singulas dictiones, aut nomina significarēt, quale hodie dicitur esse Alphabetum Sinarum, & antiquæ illæ Romanorum veterum notæ, quibus litera verbum facit, & quæ tribuuntur Tullio Tyroni Ciceronis liberto, & Annæo Senecæ; quarum sanè scientia exquisita erat: nam Fulgentius tertio Mythologiarum præter puerilem illam artem primam alphabetariam, secundam constituit, quam appellat *artem notariam*: Et Augustus, prout refert Suetonius, Nepotes, & literas, & notare (id est, notarum artem, aut notariacam scripturam, sic enim legit & intelligit Lipsius) aliáque rudimenta per se plerumque docuit, ac nihil æquè laborauit, quam vt imitarentur chirographum suum. De quibus Manilius cecinit libro Astronomicorum quarto: Cap. 64.

Hic & scriptor erit felix cui littera verbum est
Cúmque notis linguam superat, cursúmque loquentis:
Excipiens longas noua per compendia voces.

Prudentius quoque dixit;

Raptímque punctis dicta præpetibus sequi.

Martialis clariùs libro decimoquarto Epigrammaton, siue in Apophoretis:

Currant verba, licet manus est velocior illis,
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

Ausonius quoque de suo notarum ministro sic canit:

Puer notarum præpetum
Celer minister aduola,
Tu sensa nostri pectoris
Vix dicta iam ceris tenes.

Boëtius quoque dixit libro quinto:

Vt quondam celeri stylo
Mos est æquare paginæ.

Fateor autem hoc genus scribendi apud Hebræos fuisse, & satis colligitur ex Psalmo quadragesimoquarto: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribētis*, quibus verbis puto Dauidē comparasse linguam suam notis abbreuiatis scribarum, non tam ob celeritatem suam, quàm propter compendiosam significationem; nam sicut veloces scribæ vnâ literâ integrum verbum notabant. Sic Dauid vno verbo multa significabat. Sic altè, sic compendiosè sentiebat. Sic sententiosè loquebatur, vt vna eius vox pro sententia fuerit, atque sua verba vix essent notæ. Et vt sic dicam, cifræ eius quod sentiebat, & id quod sentiebat vix esset cifra illius, quod re verâ erat. Rectè quidem, nam verba Dauid potissimùm in illo Psalmo aliud significabant, quam in cortice sonabant. Referebantur enim ad Christum, licet Salomon vulgò audiebatur. Et posset quis opinari similes fortasse notas respicere Isaiam capite decimonono: *Sicut verba libri signati, quem cùm dederint scienti literas, respondebit, non possum, signatus est enim.* Quod quamuis communem aliam legendi rationem per communes literas sciat, tamen nisi arcanam notarum artem calleat non poterit intelligere. Quâ ratione exponere videtur Origenes homiliâ decimatertiâ, in Numeros: *Signatus* (inquit) *liber dicatur pro eo, quod figuris perplexus est, & ænigmatibus inuolutus.* Figuras enim, & ænigmata appellat notas, & characteres reconditæ significationis, & fortè illud Danielis octauo, *Signa visionem*, vt iubeatur scribere prophetiam, sed notis arcanis. Huc etiam referendus character peculiaris bestiæ, cuius mentio in Apocalypsi.

Verùm longâ diuinatione opus non habet, qui Alphabetum Samaritanum dicat Mosaycum fuisse, cuius quidem vltimus character *Thau* figuram crucis exactè refert. Hoc prorsus sentit Sanctus Hieronymus in hunc locum, vt ad nostra veniamus: *Antiquis Hebræorum literis, quibus vsque hodie vtuntur Samaritani, extrema Thau litera crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inscriptione signatur.* Consentiunt Origenis verba, quæ referuntur in notis Romanæ, & Parisiensis editionis: Ἑβραῖον δέ τις τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων ἔλεγε, τὰ ἀρχαῖα στοιχεῖα ἐμφερὲς ἔχειν τὸ Θαῦ τῷ τοῦ σταυροῦ χαρακτῆρι, καὶ προφητεύεσθαι περὶ τοῦ γινομένου ἐν Χριστιανοῖς ἐπὶ τῶν μετώπων σημείου, ὅπερ ποιοῦσιν οἱ πεπιστευκότες πάντες, ὡντινοσοῦν προκαταρχόμενοι πράγματος, καὶ μάλιστα εὐχῶν ἢ ἁγίων ἀναγνωσμάτων. Tertullianus quoque libro tertio contra Marcionem, capite vigesimo secundo, citans verba Ezechielis: *Da signum Tau in frontibus virorum, ait, ipsa est enim litera Græcorum Tau, nostra autem T, species crucis quam protendebat futuram in frontibus nostris apud veram, & Catholicam Hierusalem, in qua fratres Christi.* Sciendum tamen est Samaritanum, seu Mosaycum Tau non solum fuisse commissum vt Græcum, & Latinum T, sed prorsus decussatum erat instar Latinum X, quemadmo-

Ioann. Euseb. de Orig. S. Script.

dum in aliquibus ficlis Israëliticis Samaritano charactere inscriptis apparet. Hoc autem crucis signum salutare fuit apud Ægyptios, & nota characteristica futuræ vitæ. Venerabilis quidem vetustissimus gentibus. Sanctus Hieronymus super Marcum ait, *Tau litera salutis signum demonstrat & crucis.* Et quidem teste Rhodiginio, traditum ab Arabibus est, crucis figuram videri cæteras quotquot sint, præstare: quoniam superficies prima cruce describatur. Sic enim in primis longitudinem habet, atque latitudinem, primaque hæc figura est & omnium recta quàm maximè, constánsque rectis angulis quatuor. Effectus verò cælestium maximè per rectitudinem angulorum, radiorúmque resultant. Tunc enim stellarum potestas præualet, quando cæli quatuor habeant angulos, vel cardines potius: Orientis videlicet, Occidentisque, & medij vtrinque cæli. Sic verò dispositæ radios ita coniiciunt in se inuicem, vt crucem inde constituant. Propterea esse crucem veteres dicebant, tum stellarum fortitudine factam, tum earumdem fortitudinis susceptaculum. Ideoque habere summam in imaginibus potestatem ac vires, & spiritus suscipere Planetarum. Quæ opinio ab Ægyptiis initia duxit, confirmatàque vel præcipuè est, inter quorum characteres crux erat insignis, vitam eorum more futuram significans. Proinde figuram eiusmodi Serapidis pectori insculpebant. Adiicit Hieronymus: aues in sursum se attollentes crucis exprimere figuram, quod adorans homo, & natans item facit: sed & nauis antenna cruci assimilata sufflatur. Quin ipsa, inquit, crucis figura quid est, nisi quadrati mundi forma? Scribit porrò Suidas Theodosio imperante, quum æquarentur solo Græcorum templa, in Serapidis sacrario hieroglyphicas esse compertas literas, quæ crucis præferrent formam. Cæterùm quoad crucis pertinet excellentiam, apud Ægyptios ante Christum humanæ salutis auctorem inenarrabilem, non tam muneris stellarum testimonium fuisse videbitur, quàm virtutis præsagium, quam à diuinissimo corpore fuerat acceptura. Nec illud omitti debet diuinâ, vt videtur, agente vi, fuisse in adoratione veterum crucis item figuram summè religiosam: quoniam in veneratione supplici, dum ori dextram admouerent, indicem super pollicem residentem (quod & tempestate hac ferè à plerisque fit) exosculabantur. Rufinus scribit crucem fuisse literam hieraticam, seu hieroglyphicam Ægyptiorum vitæ indicem. Hinc iuxta caput septimum Apocalypsis, tempore Antichristi Angeli signabunt electos Christi seruos stigmate, & signo Christi, hoc est, cru-

In Matth. 24.v.30. cis signo. Imò censent aliqui, prout testatur noster Salmeron, Beatos omnes in cælesti patria pro frontibus insigniendos cruce, quasi tesserâ Christi Domini, quâ testentur ipsius Christi cruci affixi merito salutem consecutos se, & in cælis regnare. Apud Latinos quoque, & Græcos damnandis à iudice præfigebatur Θ, *Theta*, liberandis *Tau*, vt constat ex Asconio, Rufino, Socrate, & Sozomeno. Quapropter liberandi apud Ezechielem, & subtrahendi Chaldæorum gladio satis notabantur *Thau*, tanquam salutari, & vitali signo. Erant hi serui Dei fideles, Ieremias, Baruch, Vrias, Rechabitæ, & perpauci alij, quibus signum salutis meritò pro frontibus inscriberetur instar fidelium seruorum; qui nomen vel stigma heri sui fronti, vt plurimùm inustum præferre solebant.

Lib. 10. cap. 8.

CAPVT XVII.

In Characteribus Samaritanis possent inueniri similia mysteria, ac in Assyriis.

QVAPROPTER si cum arte, & mysterio characteres literarum instituisset Moyses elementum *Tau* satis artificiosè, imò mysteriosè in formam crucis delineauit, eámque in Alphabeti fine constituit, quippe totius suæ scripturæ & totius sapientiæ finis sit crucis mysterium, & salus hominum per crucem comparanda, ipséque filius Dei homo futurus: Christus enim duabus naturis diuinâ humanâque constans melius per *Tau* literam cruciformem designatur quàm per literam *He*. Litera enim *Tau* cùm duas lineas vnitas habeat, duas naturas, diuinam humanámque optimè adumbrat. Quin si consideremus etiam Barbarissimarum nationum Alphabeta cruciformes in illis characteres reperiemus. An quoniam gloria crucis omnes gentes peruadat, omnésque participes fructus crucis se consignent? Massagetis litera A, est crux erecta decussata, apprimè formata. H, est crux pariter decussata, sed quam intersecat alia linea |, quod non caret nouo mysterio volenti id expendere: literas

N,& E,etiam decussant. Scythæ pariter E, formabant perfectissimam crucem erectam,& decussatam. Literam autem H,ipsi & Gothi similibus ac Massagetæ effingunt lineis cruciformibus. Getis autem litera T,est etiam crux commissa. Ægypti literas Y, & Z, pariter decussant. In Apolloniano Alphabeto P, crux est decussata,& erecta. O crux decussata non tamen stans,& erecta. Litera T,etiam decussatur. In Iacobitæo Alphabeto *s*,est crux perfectissima,& erecta,nunc decussata,nunc commissa. In Seruiano *s*,crux est elegantissima decussata, & erecta : sed *t*,commissa. In eodem litera æquiualens literis *gsch*,sic delineatur,vt in vertice coronæ instar crucem paruam, sed perfectam decussatam, & stantem gestet. Eandem crucem sustinet elementum, respondens literis *gsh*, in,bi quoque *ch* crux est decussata decliuis. At t, commissa erecta. Illyriis o, est crux commissa,i decussata. Sabæis autem t,est crux perfecta, stans & decussata. Æthiopes t,exacta est crux decussata erecta, Z etiam decussant ; aliquando P effingunt crucem commissam, & h coronant cruce paruulâ commissâ. Sarracenis G, duas cruces decussatas inuicem, complexas repræsentat, vt stellam perfectè componant. Hetruscis litera r,decussabatur. Litera A, exactum quadrangulum reddebat. Sed de aliis literarum figuris tacebo. Sat erit de Samaritanis nonnihil adiicere, quoniam similia mysteria in aliis Samaritanorum literis extorqueri possent,& Trinitatis vsque indicia in *Mem*,& *He*,Samaritanis,quę tridentatæ sunt, reperiri,atq; illa Isaię verba, *Et flos de radice eius* notari posset incipere,& finire in *Vau*,quę lilij figuram habet,quæ aliquando in pede crucem format,in capite lilium in hunc modū:

Magna hinc occasio architectandis mysteriis sumi posset. Sed quia sancti Patres non ita obseruent characterum effigies, nec elementariâ expositione vtantur, sicut Hebræi, parum proinde iis obseruantiis occupandi sumus. Et quoniam accidet plerumque ibi quæri mysterium vbi non est, Nam quod notatur de litera ם *Mem* clausa, quæ finalis est posita præter morem in medio dictionis לםרבה *lemarbe*,quam vulgatus reddidit *multiplicabitur*, poterit error esse scribentis. Nam similis scriptio anomala, sine tanta tamen obseruatione est in capite secundo libri secundi Esdræ, vers. 13. vbi מ *Mem* aperta in fine est,in dictione הם *illi*.

Prætereà etsi mysterium fuisset in litera *Mem* clausa apud Isaiam, non propter figuram, sed ob aliam causam ibi positam accidere posset, quam obseruauit Rabbi Hecados, & Rabbi Hamai. Et ex hoc Petrus Brutus Episcopus Catarensis in suo aduersùs Iudæos volumine, qui explicans illa Isaiæ verba: *Multiplicabitur imperium eius*,vbi in voce *multiplicabitur* posita est præter morem litera *Mem* clausa, sic ait : Isaias voluit per hanc literam ם *Mem* clausam significare occulto quodam supputationis artificio numerum annorum à tempore suo vsque ad tempus Messiæ ; quam quidem supputationem idem Rabbi Hammay mox citato loco sic digessit, inquiens : Si quis tempus Messiæ scire voluerit, accipiat numerum literæ ת *Thau*, qui est 400. deinde sumat numeros singulos singularum literarū ab א *aleph* vsq; ad ם *mem* clausum, quarū summa est 185.& coniungat eam cum numero 400. habebit annos 585 qui secundùm supputationē Hebręorum cōplent spatium totius tēporis, à diebus Esaiæ vsque ad aduentū Messiæ Saluatoris nostri. Quæ verba dilucidiora euadent consideratis significationibus cuiusq; literæ Hebraicæ, quæ hæc sunt, א Aleph vnum significat, ב Beth duo, ג Ghimel tria, ד Daleth quatuor, ה He quinque, ו *Vau* sex, ז Zain septem, ח Cheth octo, ט Teth nouem, י Iod decem, כ Caph viginti, ל Lamed triginta, מ Mem apertum quadraginta vnum, ם Mem clausum quadraginta, &c. ת Thau verò significat quatuor centum. Verùm in interuallo temporis ab Isaia, vsque ad aduentum Saluatoris nostri non acquiesco his Rabbinis. De quo aliàs.

CAPVT XVIII.

Quibus characteribus scripserit Angelus apud Danielem, sententiam Baltassaris Regis, an Mosaicis, & Samaritanis, an Assyrijs literis?

SAMARITANIS etiam characteribus exarasse Angelum in pariete verba illa, quibus sententia diuina in Baltassarem Babylonium Regem lata fuit, præstabit censere, quàm Assyrio illam charactere scriptam dicere, quippe Assyrias, seu Chaldæas literas Chaldæi sapientes intelligerent, quos vocauit Rex, vt scripturam legerent, & explanarent, quam nullus ex Assyriis intelligere potuit, donec Iu-

Ioann. Euseb. de Origine S. Script.

dæus Daniel illam legit,& interpretatus est, qui patrium characterem nouit, atque diuinitùs edoctus penetrauit sensum, & latentem trium illorum verborum sententiam. Oportuit quoque edictum diuinæ iustitiæ scribi eius gentis charactere, in cuius vindictam sententia illa prolata fuit. Et siquidem Nabuchodonosor libros sacros Hebræorum iis literis scriptos impiè damnauit igni, iisdem damnatetur literis eius impietatis, & regni hæres Baltassar. Opportunè etiam Hebraicâ priscâ, id est, Samaritanâ scripturâ vsus est Angelus, vt Hebræus homo vocaretur ad explicatum eius, quod videntur iudicare illa Regis verba: *Tu es Daniel de filiis captiuitatis Iudæ, quem adduxit Rex pater meus de Iudæa.* Quamuis enim maior difficultas erat in interpretatione sensus, quàm in lectione simplici verborum, putauit Rex citiùs intellecturum sensum, qui patrium illum characterem haberet; neque mirum breui illo tempore non adesse vllum Assyrium, qui Iudaicos, siue Samaritanos characteres nosset, cùm post longam illam captiuitatem vix essent ex ipsis Iudæis, qui suas literas scirent eorum libris combustis, & sub imperio alieno inter homines sibi iniquos, & post multorum annorum seruitutem. Ita iam assueti Assyriis characteribus, vt post regressum ad Hierosolymam opus habuit Esdras iisdem sacram Scripturam scribere, vt legi potuit à Iudæis. Idcirco addidit Baltassar de Daniele, *quem adduxit Rex pater meus de Iudæa*; quoniam ij qui ex Iudæa venerant scire eas literas possent; nam qui post captiuitatem Babylonicam nati fuissent ex Iudæis inter Chaldæos Iudaicis literis dare commodam operam non possent, & fortasse illis interdictum fuit. Assyrij autem dedignarentur contemptibilis tum temporis populi literis vacare; & quamuis characteres Iudæorum nossent aliqui; tamen quia sine vocalibus, & punctis constabant ex literæ, & sermo ille erat alienæ dialecti, & prætereà ænigmaticus, intelligi scriptura ab Assyriis non poterat. Difficillimum quippe iis esset connectere verba tam disparata, quorum singula nonnisi per integram sententiam explicanda erant.

Quapropter non est opus incerta quærere effugia, aut coacta alia interpretamenta expiscari, atque illos in primis reiiciendos opinor, qui scripsisse Angelum Assyrio charactere putant, atque in eius rei memoriam, reuerentiámque, deinceps ab Hebræis mutatos characteres amplexantibus Angelicum, hoc est, Assyrium. Rabbinus ille author libri inscripti *speciosum Speculum* ita sentit, cuius verba libro superiore exhibuimus. Hæc tamen existimatio minùs congrua videtur; neque dici potest Angelum docuisse nouum Alphabetarium, cùm tantùm paucas literas scriberet. Prætereà non est necesse putare arcano scribendi modo Angelum fuisse vsum substitutis literis pro literis, aut permutatis quibusdam, quemadmodum nonnulli Rabbini censuerunt, qui existimantes communem Assyriorum characterem fuisse Angelicum. Respondent propterea non intellectum ab Assyriis, quia aut artificiosâ characterum positione, aut arcanâ substitutione literarum pro literis digesta inscriptio fuerit. Rabbinus Rab censuit pro iis verbis, quæ in Chaldæo sunt: *Mene, Mene Thekel Vpharsin*, huiusmodi arcanè vt sic dicam, per cifram scriptum, *Iateth, Iateth, Adec phugchamet.* Rabbi Samuel maluit exaratam, *Mamtom, Nankephi, Aalran.* Rabbi Iochanam magis placet inuersas hoc pacto literas fuisse *Anam, Anam, Lakath, Nisrephu.* Rabbi Ase aliter permutatos characteres vult, atque in hunc modum depictum parietem, *Nema Nema Ketal Phursin.* omnes istæ sunt arcanæ inscriptiones, & cifræ, quæ illa verba Chaldaica possent exprimere: *Mene, Mene, Thekel Vpharsin*, quæ Hebraicè sunt, *Mane, Thekel Phares.* Neque etiam opus est dicere, quod noster Ioannes Pineda, insolentibus, & peregrinis aliis literis inscriptum. Neque quod Maldonatus, Raderus, & Antonius Fernandez autumant solas initiales literas singulorum verborum fuisse depictas. Clarior & sincerior interpretatio est, vt quæ parum diuinationis habeat, prior quàm produximus de Mosaicis, & Iudæo-Samaritanis literis.

CAPVT XIX.

Cur Esdras Mosaicos characteres reliquit, & Assyrijs est vsus, & an restituerit scripturam amissam?

ILLVD hîc opportunè dicendum, cur Esdras characterem mutauit? Sunt Hebræi, qui id factum putarint ob reuerentiam Angeli, qui Assyriis literis scripsit. Sic Samuel Iaphe ait, *Per manum Esdræ mutata est scriptura, & lingua, quia didicerat ab Angelo mutandam esse scripturam, & linguam.* Mutationem autem illam non esse intelligendam

gendam de lingua Hebræa, paulò antè docuerat: *Et propterea non est probabile, quod per Esdram mutatio facta fuerit nisi scriptura. Etsi enim scriptura Angelis fuerit Chaldaica, id est, Assyriaca, & lingua Chaldaica, nihilominus cùm descripsit Esdras legem, non mutauit exemplar Mosis, sed tantum scripturam, quæ innouata fuerat in diebus Danielis. Hoc autem consequitur ex eo, quod scriptum est. Et scripsit sibi exemplar legis, id est, scripturam, quæ debebat mutari. Quod autem ad linguam, scripsit eam Hebraicè sicut in principio, quia ipsa sancta est.* Locupletiùs hoc iam dedimus ex Auctore libri, qui inscribitur *speciosum Speculum.* At cur sanctus Daniel, aut Esdras non haberent etiam rationem, & reuerentiam antiqui Alphabeti Hebraici, in quo decalogus scriptus Dei digito, & lex data per manus Angelorum. Alij id factum censent ob pulchritudinem characterum Assyriorum, quos putant Assyrios vocatos, non quia ab Assur venerint, sed quia pulchri, & elegantes. Sic Obadias à Bertenora commentario in librum *Mischnaiot*: *Scriptura, autem,* inquit, *quâ nos scribimus hodie libros, scriptura Assyria vocatur; éstque scriptura tabularum. Vocatur autem Assyria, quod felix sit & pulchra eâdem significatione quâ dicitur Genesis trigesimo capite: Propter beatitatem meam beatam me dicent filiæ.* Rambam quoque dixit: *Vocata est Assyria propter magnitudinem, & ornatum.* Et mox: *dicta est Assyria quòd beata est charactere suo.* Samaritanarum autem, seu Cuthæarum literarum effigies rudiores erant. Idcirco Samuel Iaphe scribit: *Videtur mihi, quod interpretatio dicti istius, Assyrius scripturam esse pretiosam & decentem, sed non esse illis linguam decentem, sit quod lingua illorum est Chaldaica. Hebraica verò intelligitur de iis qui sunt vltra fluuium. Est autem illis lingua decens, quia sancta est; sed non est illis scriptura, verùm imminuta, & vilis, quâ vtuntur Cuthæi.* sic vocat Samaritanos. Putant hi Authores magnam laudem Esdræ introduxisse elegantiores characteres. Nam & Dionysius Lincius ob inuentum pulchrioris scripturæ dicitur statuam meruisse. Alij malunt in memoriam priscæ captiuitatis, & diuini beneficij, postquam inde in libertatem sunt Iudæi asserti, retinuisse Esdram Assyrium characterem. Sic Iosephus Albo existimauit, cuius verba suprà exhibuimus. Alij dicunt amissum prorsus antiquum scribendi genus post longam captiuitatem: idcirco vsitato tunc Assyriorum charactere legem renouasse Esdram: hoc censuit Alphonsus Salmeron. Postellus autem id factum scribit, vt à Samaritanis, & hæreticis, quàm maximè dissociaretur populus Israëliticus. Et quidem Eusebius Cæsariensis in Chronico hæc habet: *Fuit autem Esdras eruditissimus legis diuinæ, & clarus omnium Iudæorum Magister, qui de captiuitate regressi fuerant in Iudæam, affirmatúrque diuinas Scripturas memor condidisse, & vt Samaritanis non commiscerentur, literas Iudaicas commutasse.* Ego puto & ob diuortium à Samaritanis, & ob desuetudinem, atque magnam, vt plurimum ignorantiam antiqui characteris, vulgari tunc apud Hebræos, qui sub Assyriis erant, charactere Assyrio fuisse vsum Esdram. His literis scripturas deprauatas, vt Theodoretus ait, restituit, & Psalmos in vnum corpus collegit, vt sanctus Hilarius dixit; supponunt enim tempore Esdræ fuisse aliquam scripturam; quapropter Nabuchodonosor non potuit comburere omnia exemplaria sacræ Paginæ, sicut nec Antiochus potuit. Consentanea his sunt, quæ R. Ephodi scribit in suo Dikduk, cuius hæc verba sunt: *Perfectus scribarum Princeps Ezdras Sacerdos, scriba, excussit sinum suum* (excitauit seipsum) *& totis viribus intendit ad corrigendum quæ deprauata erant. Et sic fecerunt scribæ omnes, qui post eum venerunt, & correxerunt libros istos omnino, quantum quidem fuit possibile: quod fuit causa, vt relinquerent eos perfectos in numeratione Parschioth seu sectionum, & versionum, & dictionum, & literarum, & eius quod plenum & eius quod deficiens, & eius quod peregrinum, & eius quod vsitatum secundùm vsum linguæ Hebraicæ, & sine his legerunt scribæ, & fecerunt in hoc concinnationes* (seposuerunt libros) *& isti sunt libri Masaræ. Et in locis vbi eos apprehendit corruptio, & confusio fecerunt Keri, & Kethib, quia esset dubium in eo, quod inueniret.* Hucvsque illius verba. Radacus quoque in tertio libro Regum, capite decimoseptimo, & in Prophetarum priorum præfatione. *In captiuitate* (inquit) *prima exemplaria nischthabeschu, id est, corrupta sunt, elicuerúntque ex vno exemplari sic, & ex alio aliter: & vbi clarum non potuerunt habere sensum, scripserunt vnam dictionem intra contextum, & aliam ad marginem. Perierunt quoque exemplaria, & distracta sunt: & morientibus sapientibus, qui tenebant scripturæ sensum, conati sunt hi, qui erant de Concilio magno restituere legem ad vetustatem suam, inuenientésque dissensiones in exemplaribus, habuerunt fidem pluribus exemplaribus consentientibus. Vbi verò claram cognitionem habere non potuerunt, scripserunt vnam dictionem absque punctis, aut scripserunt in margine, & non intra contextum.* Malè ergo aliqui Iudæi affirmant bis amissam sacram Scripturam, redditam fuisse semel per Othonielem, iterum per Esdram.

O 3 Irenæus

Irenæus autem, Tertullianus, Clemens Alexandrinus, Basilius, Eusebius, Hieronymus Chrysostomus iuxta dicta intelligendi sunt, non de amissa prorsus scriptura. Videantur alia in Serario capite duodecimo Prolegomenon, quæstiunculâ primâ, vbi disertè tractat, quid fecerit Esdras in sacris libris. Tandem obiectioni priùs positæ respondere, & Mysticam characteris mutandi causam reddere placet ex Ruperto, qui libro tertio de victoria Verbi Dei, capite vigesimo quarto hæc habet: *Certum est Esdram scribam, Legísque Doctorem post captam Hierosolymam, & instaurationem templi sub Zorobabel, alias reperisse figuras, sed sono eodem permanente. Quid verò mirum, si elementorum figuras, quas ipse Deus tradiderat, per Prophetam Esdram immutari voluit (quem ipsum Malachiam accipimus, qui in ordine duodecim Prophetarum est nouissimus) cùm ipsas quoque Tabulas, in quibus scripturâ Dei litera sculpta fuerant, (quas nimirum non Moyses pracidit, sed Moysi ipse dedit) frangi placuerit, & alias Moyses ipse fecerit (quamuis nec in illis scripserit) dicente Domino ad eum: Pracide tibi duas tabulas lapideas instar priorum, & scribam super eas verba, qua habuerint tabula, quas fregisti? Nam de prioribus tabulis, quod non Moyses illas praciderit, sed Dominus ipse, & scripserit, & illi dederit, manifesta est authoritas scriptura, qua dicit: Dixit autem Dominus ad Moysem, Ascende ad me in montem, & esto ibi, dabóque tibi tabulas lapideas & legem, ac mandata qua scripsi. Item alio loco, Deditque Moysi completis huiusmodi sermonibus in monte Sinai duas tabulas testimonij lapideas scriptas digito Dei. Non ergo mirum, si in restauratione ciuitatis vel templi literas, quas digitus Dei scripsit, per hominem immutari placuit, cùm in constructione tabernaculi quandoque destruendi, tabulas, quas ipse Deus praparauerat, homo fregerit, & alias iussu Dei praciderit. Potuit in vtroque scilicet, & in alteratione Tabularum, & in demutatione literarum eiusdem rei esse portentum. Quia videlicet futurum erat, vt omnia qua tunc instituit Deus nondum homo factus pertransirent. Nam ecce vetera sunt, & transierunt, & noua omnia facienda erant, vt nunc facta sunt, qua instituit idem Deus homo factus Sacerdos in aeternum, de quo Apostolus. Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum per amplius & perfectius tabernaculum non manufactum, &c.*

IOANNIS EVSEBII NIEREMBERGII DE ORIGINE SACRÆ SCRIPTVRÆ, LIBER QVINTVS.

CAPVT PRIMVM.

An præter simplicem tenorem sacri textus scripserit in ipso aliqua artificiose Moyses.

Agitur de scriptione Acrosticha.

HActenvs de locutionibus Dei naturali, vt sic dixerim, artificiali, prouidentiali, & scripta, de literarum inuentu, de sacræ Scripturæ origine, & scriptione prima. Videamus nunc, vt hanc tractationem sua coronide donemus, an Scripturæ sanctæ visus quoad significarum diuinorum arcanorum maior sit, quàm ipsorum verborum, hoc est, an plura loquatur Deus per scripta quàm per verba. Quoniam in scriptura considerari queunt & verba scripta, & modus scriptionis; qui modus aliqua alia significare potest, quàm ipsa verba simpliciter proferant. An Deus hoc obseruauerit in Scriptura sacra, cùm simile scribendi artificium cum admiratione, & plausu in Ethnicorum scriptionibus & profanis inueniatur. Artificiosissimus prorsus est Panegyricus, quem Porphyrius Poeta dixit Constantino Cæsari à sancto Hieronymo, Beda, & Fulgentio laudatus, qui per initia versuum, per fines, per medias literas, & multis aliis modis laudes Cæsaris dictabat, tum Latinè, tum Græcè: frusta duo illius præsentabo. In vno acrostichis habet scriptum, DOMINO NOSTRO CONSTANTINO PERPETVO AVGVSTO. Decimæ omnium versuum literæ, tum nonædecimæ, & vigesimæ octauæ, per diuersum descendentes per ordinem directum, literis Græcis tres versus habent. Et in decimis omnium versuum literis versus hic Græcus:

Νεῖμον ἐπὶ βασιλεῦ Χριστὲ καὶ ἐπὶ τέκεσσι.

Deinde alius versus legitur in nonis decimis literis est hic:

Τίμιον εὐσεβίης κρατέειν αἰγλῆεν βραβεῖον.

In literis quoque vigesimis septimis versus est hic:

Εὐνομίης σκῆπτρον καὶ Αὐσονίων ἀνάκτων.

Sed cùm hoc ordine de eorum versum Græcè legantur, eædem literæ per diuersum ordinem intelligentibus rectum dum in eadem pagina loquuntur versibus Latinis, obsequium suum

ſuum Latinarum literarum officio præbent, vt ſit diuerſitas, cum hac Græcè ſignificatus ſuos exprimunt, hac Latinè. Carmina tanti artificij nunc edo, vt ea examinet, qui volet.

Diſſona connexis audet componere verbis
Omine mens elata pono: iuuat inclyta lingua
Munera Graiorum Muſâ modulante nouare,
Inque eadem verſu cecinit, quæ fortè Latino,
Nunc alio textu Græcorum in carmina duci:
Ordine vt in duplicem nectatur littera vocem.
Nunc age fœcunda referent pulcherrima Muſa:
Ore ſones docili chelys inclyta carmina Phœbi,
Spem rerum, iuſtúmque canam, ſummámque ſalutis
Te dominum; bona dona Dei, te magne parentem,
Romanum, gratúmque orbem, tibi maxima ſemper
Omnia, quod certâ reſpirant mente quietem,
Cùm placidi ſpectent nos tales mille triumphos.
Omnia plena bonis: tui Conſtantine, Quirites
Nil ſibi crediderint carum mage, te decus orbis.
Seruatos Tyrij ſe ſemper vindice dextrâ
Te domino exultant: tranquillis carior Vrbi
Africa temporibus potitur ſeruata quiete:
Nunc ſe felicem, nunc ſe ſub nominis arce
Tutam, quod Carthago decus venerabile geſtat.
Iure putat. tantum fatis lux inclyta præſtat,
Nobile te domino nomen, ſpes, & decus almum eſt.
Omnis ab Arctois plaga finibus horrida lauro
Pacis amat cana, & comperta perennia iura,
Et tibi fida tuis ſemper bene militat armis,
Réſque gerit virtute tuas, populóſque feroces
Propellit, cæditque habens tibi debita rata,
Et tua victores ſors accipit hinc tibi fortes,
Téque duce inuictas attollant ſigna cohortes.
Vndique te comitata Dei pia numina ſummi
Omnibus vltorem præbent; & plura fidémque
Alma tua ſpectant, reſpondent omnia votis.
Vndique pacatis Saluator maxima rebus
Gaudia præſtabis, dabis otia victor in orbe,
Virtutum meritis vicennia præcipe vota.
Sæclorum creuit gemino ſpes Cæſare certa
Tu quoque ô ſancte Parens, olim poſt mille tropæa.
O lux Auſonidum, diſpone ſceptra nepotum.

Exhibeo alterum ſegmentum, in quo trigintaquinque literæ ſunt per omnes partes, in qua à prima littera primi verſus ad vltimam nouiſſimi, rubrica per obliquum deſcendens habet ſcriptum, CONSTANTINE MAXIME IMPERATOR ET INVICTE. Item à prima vltimi verſus per obliquum rubrica aſcendens vſque ad vltimum

vſque ad vltimum verſus, adæquè habet ſcriptum: *Æternæ pacis prouidentiſsimus cuſtos.* A ſeptima primi verſus ad ſeptimam fine eiuſdem verſus, per amfractum aſcendens, & deſcendens habet ſcriptum: *Pater imperas ; Auus imperes.* Item à ſeptima vltimi verſus ad ſeptimam fine eiuſdem verſus, hoc idem habet. A tertiadecima primi verſus ad tertiamdecimam, fine eiuſdem verſus; habet ſcriptum, *Pius & Felix.* Eadem ratione in vltimo verſu hoc idem ſcriptum eſt. A ſeptima Acroſtichidis ad ſeptimam, fine Acroſtichidis; habet ſcriptum, *Aurei ſeculi reſtaurator.* Identidem à ſeptima teleſtichidis ad ſeptimam, fine eiuſdem teleſtichidis, hoc idem habet ſcriptum. A tertiadecima Acroſtichidis ad tertiamdecimam, fine eiuſdem Acroſtichidis habet ſcriptum, *Omnia magnus.* Identidem à tertiadecima teleſtichidis in tertiadecima eiuſdem teleſtichidis hoc habet ſcriptum. Verſus iam ſequuntur explorandi curioſis.

CallioPe cane plura procax; en ore ſerenuS
FOntis CAſtaly Deus audiet; inde canorOs
MeNs furiT in nexus, & felix currere voTis
Iam Se credEt ouans; licet ire per auia Sola
ImpeTe quo gReſſus, & fandi optata cVpido
InuitAta tulIt, mens tantum maxime Cæſar.
Aoniae Nodos aMplectitur, incituS ætra
Funde paTer cœPtis muſas ad mutVa verſus
Scrupea fIngentEm iam duro carMina verſu,
Ludere fas Nobis, pRæſumere, dIcere metra,
Gaudia vel tEnui meA pandere, Sit mihi muſa
Tantus honor: Me iure Suq per Sidera ſæclo
O decus AuſoniAe tuleris. SIc parua locuto
Amplius & indeX dominus Tot munera ſumma,
Tantaque concedIs. tu meNti edicere donis
Inuitas laudis cuM munEre, ſic vaga primis
Haud audita ligas nEc Dictis læta camena
Audet magnanImo vatI noua vincula mentis.
Iuſſa dare, creuitqVe Meo corrupta fauore.
En age, iam reddit vOtis Pia præmia magnus
Concordi ſæclo, Romae dEcus, & ſibi mundi
Iura ſui; tot lux Populis; oRbique tropæum
Sic data ſunt iSto; maior tuA gloria terris
En, Auguſte, tuIs præſens, & Tantus vbique.
Imperijs, feCunde paras nunc Omine Criſpi,
Oceani int Actas oras, quibus eruta FrAnci
Dat regio Procul ecce diem; cui dEuia lætis
Tota patEnt, campi ſub cælo limiTe. Victor
Ritè at Auo ſummo melior, cui ClaudIus acer
Magna Nimium ſidus; dat clarum enimi Ne diuo
ImpeRium, virtus quem felix optat alVmnum.
AugEs flore tuo noſtra tibi debita vIta.
OrTa micat fratrum fatalis gloria ſæClo,
REs Latia vt voti compos ſic gaudeat aucTa.
Aſpice, pacato parta eſt lux læta ſub orbE.

Vicit hæc artificia Porphyrii admirandum, artificiosissimum, sapientissimum Rabani Teutonici opus in laudem sanctæ Crucis laboriosissimo carmine contextum, in qua plurima fidei mysteria, plures mysticos numeros Angelorum, virtutum, donorum Spiritus sancti, beatitudinum, elementorum, temporum, plagarum, mensium, ventorum, librorum Moysis, nominis Adam, & aliarum nobilium rerum dignitatem sanctæ Cruci adaptat. Varias in versibus velut tabella desinans figuras, versum versui innectens, vt & figuræ suos habeant versiculos, quibus imagines diuersæ repræsententur. Nec tamen legitimus ordo principalis carminis à suo cursu abrumpitur, vel tenore intercipitur. Ita & literæ ipsæ duplici sæpè ordini quadrant. Scripsit hoc opus ad Gregorium Quartum Papam anno 843 & mortuo Gregorio, misit ad Sergium successorem eius, per cuius manus illud sancto Petro dicauit. Quo opere nihil laboriosius, nihil ingeniosius; atque vt omittam Acrostichin, Mesostichin, Telestichin, & alia ingeniosa, quæ habet in secunda figura, Mirifica est prima, seu primum poëma, in quo per destinatas versuum literas versus alios componentes delineauit imaginem Christi in modum crucis brachia sua expandentis, cum corona seu circulo caput eius cingente, & cruce ad illud posita. Sunt ergo versus quinque, qui in linea humani corporis speciem forinsecus circumdantes conscripti sunt, quorum primus incipit à medio digito dexteræ manus, & sic in indicem transit, posteà in pollicem se erigens, & per brachium dextrum ascendens, in vertice capitis finitur. Qui talis est,

Dextra Dei summi cuncta creauit Hiesus.

Secundus à capite descendens similiter in medio digito sinistræ manus finitur iste:

Christus laxabit è sanguine debita mundo.

Tertius à quarto digito dexteræ manus, qui medicus vocatur, incipiens, & per auriculatem dextrum brachium subtus ducens, in latere dextro vsque ad ventrem medium descendens, rursusque à dextro genu in radicem pedis desinit. Ita:

In Cruce sic positus desoluens vincla tyranni.

Quartus in radice pedis dextri exterius incipiens, inter media crura ascendens ad radicem vsque pedis sinistri exterius peruenit. Ita:

Aeternus Dominus deduxit ad astra beatos.

Quintus item à radice pedis sinistri exterius vsque ad genua ascendens, & à ventre medio per latus & brachium sinistrum vsque ad medicum digitum pertingit. Ita:

Atque salutiferam dederat Deus arce coronam.

In veste quidem femora circumdante, sunt versus hi duo elegiaci:

Veste quidem parua hic tegitur qui continet astra.
Atque solum palmo claudit vbique suo.

In cæsarie verò capitis eius scriptum est: *Iste est Rex iustitiæ.* In vultu quoque & mento, papillis, & vmbilico continetur istud: *Ordo iustus Deo.* In corona autem caput cingente istud: *Rex Regum & Dominus Dominorum.* In cruce namque quæ iuxta caput eius posita est, sunt tres literæ, hoc est, A, M, & Ω, quod significat initium, & medium, & finem, ab ipso omnia comprehendi.

In quarta figura crucem per medias literas Poëmatis depinxit cum duobus Cherubim, & totidem Seraphim in quatuor angulis eius crucis delineatis. In cruce hic versus est in longitudine à summo deorsum vadens:

En arx alma crucis: en fabrica sanctæ salutis,

Iste quidem in latitudine:

En thronus hic Regis, hæc conciliatio mundi.

In Seraphim quoque & Cherubim versus elegiaci conscripti sunt. Nam in Seraphim illo quod supra dextrum cornu crucis stat, hi sunt versus:

Signa crucis Christi ast Seraphim cælestia monstrant.
Pennarum atque situ hæc cuncta sacrata probant.

In eo verò, quod supra cornu sinistrum, hi:

Nam hæc festa simulant celebrando, hac laude supernum
Conclamantque tribus sceptra Sabaoth vicibus.

In Cherubim namque dexteriore versus isti sunt:

Hinc signant Cherubim hæc tabbaria sancta triumphum,
Distensisque alis brachia sensa notant.

In sinistriore quippe isti:

Quæ latere assistunt arcæ & sacra opercula condunt.
Factaque propitia officio ipsa probant.

In vltima figura se pinxit adorantem lignum crucis, in qua crucem in medio versuum conficit vnus versus ingeniosissimus viginti septem literis constans, qui eisdem literis legi, & relegi potest in hunc modum:

Oro te ramus aram, ara sumar et oro.

Imago verò eiusdem Rabani, quam subter crucem genua flectentem, & orantem destinatis depinxerat literis Asclepiadeo metro conscripta est, priorem versum tenens hexametrum heroicum, secundum hemistichium heroici. Ita:

Rabanum memet, clemens roga Christe tuere,
O pie iudicio!

Aliqua poëmata integra exhiberem, nisi prolixius hoc caput ducerem. Vnum repræsentabo, in quorum versuum mediis quibusdam literis imago HLudouici Imperatoris delineata est. Dextrâ crucem instar hastæ gestante, sinistrâ scutum tenente. Continet hæc imago versus metro dactylico tetrametro conscriptos hoc modo:

Hiesu Christe tuum vertice signum,
Augusto galeam conferat almam.
Iustitiam & faciat optima dextram.
Virtus Hiesu tua detque triumphum.
Iusto iustitia induat atque
Lorica semper placitum amicum,
Quam nullus iaculo proterat hostis.
Sed firmum maneat Cæsaris omne.
Ac tuum imperium omne per æuum.
Sicque eius sobolis læta propago
Succedens maneat sceptra tenendo,
Donec secla sua iura tenebunt,
Et terra solidus permanet orbis.
Christi dum memoret nomen vbique.
Et Verbum Domini prædicet vltro.

In circulo autem, qui caput cingit duos versus Adonici metri continentur isti:

In Hludouicum Christe corona.

Crux verò quam dextera gestat, hos tenet versus metri Asclepiadei:

In Cruce Christe tua victoria vera, salusque
Omnia ritè regis.

Scutum verò quod sinistra tenet, elegiaco metro conscriptum est hoc modo:

Nam scutum fidei depellit tela nefanda,
Protegit Augustum, clara trophæa parit.
Deuotum pectus diuino munere fretum,
Illæsum semper castra inimica fugat.

Poëma tanti artificij, vt curiosus illud consideret sequens est:

Rex Regum Dominus mundum ditione gubernans,
Imperij ac sceptrum regnans qui iure perenni
Immortale tenes, cùm crimina multa parentum
Laxasti in cruce, iustitiæ cùm frena locaras:
Omnibus ergo tuis seruis, super astra beatam
Sperare hinc vitam Hiesu cito Christe dedisti:
Doni quæ est modo Christe Deus Patrisque, tuique:
Nunc nomen id ritè tuum iam cuncta stupebant
Secula, dudum en vertice quod gestatur amica
Summi Christicolæ, duce signat ritè gerendum hoc,
Per iustámque thronum auido quod tollere legem
Atque decet, tótum Augustus nutu excolat orbem.
Nam hoc fœnus tanto girando cardine prodit,

Orbs sciat, vt galeam consultu Cæsaris oret,
Augusto purè feret almam hinc laude coronam.
Nam optima dextram virtus diuina paret arte,
Stips Hiesu tua detque triumphum, poscimus omnes
Iam almum iusto iustitiæ, quod regnet vbique.
Hæc silice induat, atque ligatu giret amico,
Dum affert lorica placitum sic ipsa paratum
Optemus nos semper amicum, quem pie Christus
Re tutatur, quam nullus iaculo premit, ast fur
Fas, vel in illo proterat hostis crimine diro.
Defensor artis sed firmum monstrat amandum
Ius ornatu lancea Cæsaris obtinet haustum,
Omen fitque omne, ac tutum imperium manet orbe.
En Regna Graium omne per æuum munera donant
Et Persa dat, sicque eius sobolis latus ambit.
Gens plebs læta propago succinam piè donat,
Musam iuuat edens maneat, scit scutum & amare
Septem exul sceptra tenendo, dum fidei dat vbique,
Rem haustu donec secla sua depellit ab arte,
Quæ formosè iura tenebunt tela nefas sint,
Et sedare qui & terræ solidanda proteruiam,
Quam est solidus permane tegit Augustus ouile,
Transformat orbis Christi cum clara tributa
Iure colendi dum memor æquè trophæa parans dat
Quæ hoc sint nomen vbique means, deuotum ab ore
Nempe tonat, vrgetque, probè pectus diu amari.
Sit tremor estque bona diuino munere fama,
Proficit inde orbe madidum fretum illicitaque.
Sic abicit portum, Cruce dat Iesum sequiturque.
Hunc tibi enim indo datum ô semper castus, piusque
Cæsar large modo visu tu castra inimici ast
Terres spemque timor altus inimica fugans dat,
Tu pius & gratus nimium pronum rogat hac gens
Ad veniam ire animus nobis ad iussa parentis:
Conscripsi dudum nam Christi laude libellum
Versibus & prosâ, tibi quem nunc induperator
Offero sanctè libens, cuius præcedit imago
Stans armata fide victorem monstrat vbique.

Photius scribit Philostorgium duodecim historiæ libros edidisse, ὧν αἱ ἀκραρχαὶ συντιθέμεναι τὸ ἐν συγγράμματι τοῦτο ἀπαρτίζουσι Φιλοστοργίου ὄνομα. *Quorum primæ literæ si connectantur, scriptoris Philostorgij nomen conficiunt.* Similiter sanctus Eugenius Toletanus Archiepiscopus nomen proprium, in Epitaphio quod sibi inscripsit, ita eleganti dissimulauit acrostichide.

Excipe

Excipe Christe potens discretam corpore menteM
Vt possim picei pœnam vitare baratrI
Grandis inest culpa, sed tu pietate redundaS.
Elue probra pater, & vita crimina tollE.
Non sim pro meritis Sanctorum cœtibus exuL,
Iudice te prosit sanctum vidisse tribunaL.
Vis lector, vno qui sim dignoscere versV?
Signa priora lege, mox vltima nosse valebiS.

Prioribus literis conficitur nomen *Eugenius*; vltimis verò adiicitur epitheton *Misellus*.

Nec inelegans illud Euantij addere libet:

Nobilis & magno virtutum culmine celsE
Ingens consiliis, & dextra belliger actV,
Care mihi genitor, & vita carior ipsA.
Hoc nati pietas offert post funera carmeN,
Offerre incolumi quod mors infanda vitauiT.
Lux tibi summa Dei, necnon & gratia ChristI
Adsit perpetuo; nec desit temporis vsV,
Omnipoténsque tuis non reddat debita culpiS.

Vltima & priora elementa hanc inscriptionem conficiunt: *Nicholao Euantius.*

Acrostichâ autem scriptione spiritum Dei fuisse vsum Sibyllina oracula videntur ostendere, & Cicero annotauit. Hactenusque Erythrææ Sibyllæ Acrostichis celebratur. Constantinus Imperator in oratione quam Eusebius libris de vita Constantini à se editis adiunxit, recitat oraculum huius Sibyllæ de aduentu Christi ad Iudicium, Acrostichis carminibus ita concinnatum, vt in literis versuum initialibus legantur hæc verba: ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΘΕΟΥ ΥΙΟΣ ΣΩΤΗΡ, hoc est, IESVS CHRISTVS DEI FILIVS, SERVATOR. Idemque asserit Imperator M. T. Ciceronem, cùm in hæc incidisset Sibyllina acrosticha permotum poëmatis artificio, id ipsum Latinis auribus donasse & inter cæteras lucubrationes suas annumerasse. Augustinus libro decimo octauo de ciuitate Dei, capite vigesimo tertio, asseuerat eadem se acrosticha in Græco Erythrææ Sibyllæ codice legisse, quem sibi Flacianus Africæ Præsul ostendit. Carmina Græca transcriberem, nisi obuia cuiuis essent. Diuinum autem eloquium fœcundius debebat esse quàm vllum aliud, atque ad dignitatem scriptionis spectare quodammodo videtur, si multis modis multas res vna scriptio proderet. Et quidem in sacra Scriptura vestigium aliquod huius mysterii fortasse apparet, cùm obseruetur in quibusdam Psalmis series Alphabeti Hebræi per versiculos digestus. Idem accidit in Ieremiæ Threnis, & in Salomonis Prouerbiis capite trigesimo primo. In decimo quarto Exodi capite tres extant versus, scilicet versus 19. 20. 21. nomina Dei continentes miro artificio: nam cùm eorum quilibet constet literis 72. ex his formant Hebræi nomina diuina per variam literarum metathesin. Nam primæ literæ primi versus iungunt vltimum secundi versus, & primam tertij versus. Deinde secundam primi versus iungunt penultimæ secundi, & secundæ tertij, &c. Notant quoque Masorethæ in capite decimo tertio Leuitici ad primam dictionem versiculi noni, vndecim esse versus, qui incipiunt à *Nun*, & finiunt per *Nun*.

Quamuis autem hæc ita speciosè dicantur, non est opus nimis ea mirari quæ fortasse examinata minoris habebunt mysterij: Alphabetarios siquidem Psalmos, threnos Hieremiæ, & similia partim memoriæ causâ ita digesta censeo: partim ornatus gratiâ. Et quemadmodum nos sententias aliquas numeris notamus, ita Hebræi literis, quibus etiam pro numeris vtuntur, suas notare sententias consueuêre. Quin apud nos ipsos, qui numeris vt plurimum notare paragraphos solemus: reperiuntur aliquæ scripturæ per Alphabeti literas digestæ. Ea quoque, quæ ex capitulo decimo quarto Exodi notant He-

P 3 bræi,

bræi, expiscantes inde quædam Dei nomina magis ostendunt acumen inuentoris, quàm inibi mysterium delitere, & similia ex aliis scripturæ locis possent aptius architectari, vt obseruat Leonardus Marius in digressione de nominibus Dei. Præterea nomina illa quæ illius modi colligunt non significant id quod dicuntur significare. Ideoque nec translatio, nec testimonia, quæ iis ex Psalmis applicant, conueniunt.

CAPVT II.

An Moyses modum ducendi lineas, seu versus, didicerit à Bobus, & quo ritu scripserit?

QVin libri Hebræorum antiqui non sunt scripti cum ea linearum distinctione, quâ Masoretæ, sed arantis instar, eo modo, quem Græci, authore Pausaniâ, appellarunt βουστροφηδὸν à leua in dextram; & rursus à dextra in læuam, de quo scribendi genere sanctus Isidorus ait: *Versus vulgò vocati sunt, quia sic scribebant antiqui, sicut aratur terra, à sinistra enim ad dextram primum deducebant stylum. Deinde conuertebantur ab inferiore, & rursum ad dextram versus, quos & hodie rustici versus vocant*, Hæc ille. Nauclerus volumine primo scribit hoc modo scripsisse Esdram: quare illa literarum combinatio quam innumeri Hebræi notant, non eodem modo constaret post dissimilem scriptionis methodum. Gyraldus tamen & alij scribunt Esdram à dextra in sinistram scribendi modum excogitasse, cùm anteà ad arationis regulam perscriberent Hebræi, vt & Græci aliquando. Addunt aliqui sicut literarum delineationem à gruibus primus earum inuentor didicit, sic & scribendi modum à bobus edoctus arationis instar, cuius etiam vestigium videtur prima litera: Alpha enim, & Aleph bouem significat apud Phœnices, quod perinde verùmque mihi falsum videtur. Et quamuis id ita esset, boues docuisse homines modum pingendi versus, non fuit primus scribendi inuentor Moyses, cùm ij qui ante ipsum literis hieroglyphicis scribebant, versus eo ritu ducerent: nec opus est in hac parte aliquid nouum excogitasse. Id satis pro re nostra, non eà lege scripsisse Moysem, quâ nunc scripti sunt libri sacri.

Accedat Elias Leuita tertiâ præfatione in librum Masoreth Hammasoreth, vbi distinctionem versuum, quam modò tenent sacra volumina, negat scriptioni Mosaicæ, dicens, *Veritas, hoc est, neque in eo vllum est dubium, legem illam quam posuit Moses ante faciem filiorum Israel, fuisse librum simplicem sine punctis, sine accentibus, & sine signis finientibus versus, sicut nos hodie.* Verum etiam iuxta sententiam Cabbalistarum, lex vniuersa fuit, sicut vnus versus. Hic illud denique addendum, illos vndecim versiculos incipientes per *Nun*, non ita esse in Samaritanis codicibus, in quibus etiam consentiente interpretatione Septuaginta, *Vau* prima versus litera reperitur; literis autem Samaritanis scripsit Moyses, vt iam diximus.

CAPVT III.

Vtrum Athbastico Alphabeto Scriptura sacra vtatur?

QVid sit scriptionis genus quod Hebræi vocant *Ath bas*, siue *Eth bas*, atque eius vsum apud Ieremiam dabit sanctus Hieronymus, qui ad illud huius Prophetæ capite vigesimo quinto, *Et Rex Sesach bibet post eos.* intelligit per Athbasticum Alphabetum Regem Babel, dicens: *Sicut apud nos Græcum Alphabetum vsque ad nouissimam literam per ordinem legitur, hoc est, α, β, &c. vsque ad ω: rursùmque propter memoriam paruulorum solemus lectionis ordinem inuertere, & primis extrema miscere, vt dicamus α ω, β ψ, sic apud Hebræos primum est* א*: 2.* ב*: 3.* ג*, vsque ad extremam literam* ת*, cui penultima est* ש*, legimus itaque* אתבש*, Etbas. Cúmque venerimus ad medium,* ל *litera occurrit* כ*. Et vt sic rectè legatur legimus Babel; ita ordine commutato legimus Sesach.* Sententia sancti Hieronymi postremæ seriei Alphabeti Cabbalistici innititur; itaque vt illa rectè intelligatur, seriem illam à Cabbalistis repetemus · את· בש· גר· דק· הץ· וף· זע· חס· טן· ים· כל·

Duo

Duo illa nomina de quibus agit ſanctus Hieronymus ita Hebraicè ſcribuntur בבל *Babel* ששך, *Seſach*, beth pro ſchin bis ſumitur, & caph pro lamed. Hæc permutatio apud Iudæos celebris eſt, vulgarique nomine ab ipſis אתבש *Athbas* vocatur. Chaldaica paraphraſis, & Rabbinorum gloſſæ, Salomonis Kimhi, & aliorum in hunc locum regem Seſach, interpretantur regẽ Babel, Seſach ſcilicet per Athbas explicato. In quo vltima litera ſumitur pro prima; penultima pro ſecunda; & vigeſima pro tertia; & decimanona pro quarta: Sic deinceps, & quia ſubſtituitur *Tau* pro *Aleph*, & *Schin* pro *Beth*, Ath Bas nominatur. Hoc eodem ſcribendi modo dicit Rabbinus Rab ſcripſiſſe Angelum apud Danielem capite nono, *Iateth, Iateth, Adea, Pugchamet*, ſignificans *Mene, Mene Thekel Vpharſin*, quod explicuit per hoc Alphabetum Daniel. Alium locum Ieremiæ capite quinquageſimo primo Rabbi Salomon, & R. Kimhi, eodem modo per Athbas interpretantur: *Suſcitabo ſuper Babylonem, & ſuper habitatores eius qui cor ſuum leuauerunt contra me, quaſi ventum peſtilentem.* Hæc verba לב קמי quæ aliàs ſignificant, *cor leuantes* per iſtam literarum permutationem כשדים Chaldæi explicantur. Septuaginta Interpretes Chaldæos interpretati ſunt. Apud Romanos quoque fuit ſuus permutandi literas ritus. Auguſtus prout ſcribit Suetonius, quoties notam ſcribebat, ponebat B pro A: C pro B, ac deinceps eadem ratione ſequentes literas: Pro X autem duplex AA. De Iulio Cæſare ſcribit Dio libro trigeſimonono: Conſueuerat ſi quid ſecreti cuiquam per literas ſignificaret; quartum ſemper elementum in ſcribendo pro eo quod ſumi debebat ſumere ne obuia literarum lectio cuiuis eſſet. Apud Hebræos quoque erant alij modi permutandi literas, pro prima decimam tertiam, pro ſecunda decimamquartam: qui modus *Albam* appellatur. Item pro prima nonam, pro ſecunda octauam, qui appellatur *Atbah*. Cap. 88.

Benè hæc omnia, non tamen mihi perſuadent ſimilium ſcriptionum vſum in ſacris Literis. Verùm ratio propter quam dicitur Ieremias occultaſſe nomen *Babel*, & ſubſtituiſſe *Seſach* parum firma mihi videtur, ne ſcilicet euulgato Babelis nomine in Prophetam excandeſcerent Babylonij; nam ſæpiùs idem Propheta longè duriora Babylonijs explicatiſſimè prædicit. De ſcriptione Angeli apud Danielem iam diximus; ideo legi ab Aſſyriis non potuiſſe, quia Samaritanis characteribus illam exaraſſet, non quia tranſpoſitè delineaſſet literas. Neque magni faciendum eſt à Septuaginta Interpretibus *Chaldæos* vertiſſe pro *cor leuantes*: nam ſimpliciter בשדים eos legiſſe exiſtimo, textúmque quo vſi ſunt לב קמי non habuiſſe: quæ enim mentis occultandæ cauſa ſubeſſe poterat, quæ per totum caput tam clarè, & luculenter apparet? Thargum Ionathan *Chaldæos* quidem addit, verùm periphraſticè, nam ſtatim poſteà לב קמי interpretatur, *quorum cor eleuatum eſt*. Symmachus, & Aquila nullum myſterium ſuſpicati ſunt: hic enim vertit *cor excitantes*; ille vocem Hebraicam retinuit *leccabe*, vel potius *leb-came*.

CAPVT IV.

Exponitur quid ſit Rex Seſach *apud Ieremiam.*

Agitur de feſtis Saccarum, ſiue Sacearum.

NVNC videamus quid *Seſach* apud Ieremiam ſit? Fortaſſe ſi Babylon non dicta fuerit *Seſach*, id eſt, *Byſſi ſaccus*, ob Byſſi, & Purpuræ abundantiam (inquit Hieronymus,) alludit Propheta ad feſta quædam Babylonica, vſurpata poſtea à Perſis: Scheſchac enim linguâ Babylonicâ, ſignificat diem feſtum celebrantem, atque hac vocis alluſione diem ipſum caſus Babylonici, velut digito demonſtrauit Ieremias, quo feſtum, & epulas agebant Babylonij. De iſto autem feſto, & menſis, quo celebrabatur die, teſtimonium Beroſi Chaldæi ab iniuria temporis ſeruauit Athenæus Dipnoſoph. 14. Βήρωσος, inquit ille, ἐν τῷ πρώτῳ Βαβυλωνιακῶν, τῷ Λώῳ μηνὶ ἑκκαιδεκάτῃ φησὶ ἄγεσθαι ἑορτὴν Σακαίαν προσαγορευομένην ἐν Βαβυλῶνι ἐπὶ ἡμέρας πέντε, ἐν αἷς ἔθος εἶναι ἄρχεσθαι τοὺς δεσπότας ὑπὸ τῶν οἰκετῶν, ἀφηγεῖσθαί τε τῆς οἰκίας ἕνα αὐτῶν ἐνδεδυκότα στολὴν ὁμοίαν τῇ βασιλικῇ, ὃν καὶ καλεῖσθαι Ζωγάνην. μνημονεύει τῆς ἑορτῆς καὶ Κτησίας ἐν δευτέρῳ Περσικῶν. hoc eſt, *Beroſus in primo Babylonicorum refert 16. die menſis Loi, feſtum Saccan dictum Babylone dies quinque celebrari. In his morem eſſe, Dominos parère imperio ſeruorum; præeſſe autem familiæ eorum vnum veſtem Regiæ ſimilem indutum, Hunc Zoganen nuncupari. Feſtum memorat etiam Cteſias in*

ſecunda.Perſicorum. Setui autem nomen, qui feſto præfuit, & Zogan a hic dicitur, Chaldaicam petit originem. Nam סגן *Segan, præfectus* eſt in ea dialecto. Dion Chryſoſtomus oratione quarta de Regno, Perſis tribuit hunc feſtum, quem à Chaldæis poterant accepiſſe: eius ritus deſcribit: *An Sacorum ſolenne ignoras, quod Perſæ celebrant? Vinctorum quidnes ad ſupplicium debent aliquem in ſella Regis collocant, & veſte regiâ ornant, faciúntque ei poteſtatem delicate, & molliter viuendi, Regiiſque pellicibus, per eos dies vtendi, neque illum quiſquam impedit, quominus quidquid voluerit faciat; deinde exutum, & flagellatum ſuſpendunt.* Vel fortaſſe ab his feſtis Babel dicta *Seſach*, à gaudio illo, quod erat typus gaudij mundi, vt hic Propheta oſtenderet ſimilem conditionem futuram Regis Babylonici. Ioannes Seldenus putauit idolum Babylonicum eſſe *Seſach*, aut *Sach*, atque inde putat quod Regem *Seſach*, & ipſam vrbem, eodem nomine, meminerit Propheta. *Quomodo* (inquit) *capta eſt Seſach?* Nam Bel, Merodach, Melcom, & qui ſunt id genus alij pro ipſa gente, ſeu populo, à quo in veneratione habiti ſunt, capitibus tribus præcedentibus ſæpè accipiuntur. Ita de Babyloniis *Seſach* capit. Et Scaliger in notis ad Beroſi fragmentum, feſta illa quæ commar. 39. & 57. capitis quinquageſimi primi memorantur, ſacros, quos diximus dies putat denotare, non epulas Baltaſſaris vti ſentit vulgus Chronologorum. Propheticam enim illam ad Babylonem refert à Cyro captam, cùm ſcilicet, vt teſtis eſt Herodotus, tota vrbs choreis, & oblectationibus occupata feſtum ageret. Optimè ſanè conuenit, ſtragem, & gentis captiuitatem à ſacroſancto ſub eius numinis vocabulo deſignari, cui dum flagellum illud Dei Optimi Maximi erat meritò ſpectandum, celebrarent ſacra. Verùm non ſatis conſtat de numine aliquo apud Babylonios eiuſmodi dictum, niſi quis vellet affine illi nomen eſſe *Seches*, eiuſmodi enim appellabatur Mercurius apud Babylonios, quod ſic Heſychius notat: Σεχὲς ὁ Ἑρμῆ ἀστὴρ, Βαβυλώνιοι.

Tum ea feſta dici Sacea, ſiue Sacarum poſſent, paululùm corrupto nomine Græco, non ab aliquo Deo, ſed à Seſach ipſâ ciuitate Babylonis, ſi fortaſſe eiuſmodi etiam appellata eſt. Nam ſicut Romani ludi dicebantur ab vrbe Roma, in qua celebrabantur, ſic Sacei, aut Seſacei à *Seſach* vrbe: quidquid hoc ſit, puto nomine *Seſach* ad feſtum Babyloniorum intendiſſe Prophetam: nam & *Seſac* gaudium ſignificat, & quidem aptiſſimè irriſiſſet Ieremias humana gaudia, & epula Baltaſſaris Regis per comparationem feſtorum illorum, quæ ex Dione Chryſoſtomo protulimus. Sicut enim in illis per ludum eligebatur Rex, qui inter medias delicias, & omnium voluptatum licentiam miſerè occidebatur. Sic Rex Babylonis Baltaſſar ludicer prorſus Rex, & feſtiuum, vt ſic dicam, fortunæ ludibrium, in mediis deliciis, in omni voluptatum licentiâ, atque luxu interficiendus erat, cuius proptereà interitus illâ Seſaceorum comparatione idoneè prænuntiatus eſt. Id adiicio ſimilia his Chaldæorum, & Perſarum feſta, fuiſſe noui orbis incolis, prout noſter Ioſephus Acoſta teſtatur, libro hiſtoriæ, Indice quinto, capite vigeſimo nono, ibi ſcribit: In feſto Dei diuitum aſſumi ſolitum ſeruum, indutúmque Idoli inſignibus coli ab omnibus, delectatúmque epulis, muſicis, canticis, tandem occidi.

CAPVT V.

Notaricarum literarum ſcriptio apud Hebræos, Ægyptios, & Græcos vſitata, an eadem in ſacris literis, & à Moyſe inſtituta.

Cur Chriſtus vocatus piſcis?

NOTARICÆ ſcriptionis vſum, cùm ſimplex litera ſubſtituitur ſignum integræ dictionis, in ſacro textu notauit Hieronymus in Traditionibus, ex tertio Regum libro, capite ſecundo, examinans verba illa Dauidis ad Salomonem: *Habes quoque apud te Semei filium Gera filij Iemini de Bahurim, qui maledixit mihi maledictione peſſimâ:* in hæc verba ſcribens: *Peſſima Hebraicè Nimrezeth dicitur, quod quinque literis enuntiatur, id eſt, נ Nun: מ mem: ר res: צ zade: ת thau. In Nun, Noeph, id eſt, adulter: Mem, Moabita: Res raſa, id eſt, impius: Zade, zara, id eſt, leproſus: Thau, thoaua, id eſt, abominatus.* Fuiſſe antiquitus

quibus istam scientiam, aut vsum elementarium, id est, per primas literas significandi res, videtur constare ex Clemente Alexandrino, quinto Stromatum, non longè ab initio, qui sic scribit: *Sacram Scripturam apud Ægyptios, aut esse per prima elementa, quæ appellatur propriè loquens, aut esse symbolicam, quæ per signa significat.* Et Basilius Epist. 178. *Literarum notis vtuntur homines, vt sermonum auolantium velocitatem, qui scribit, prehendat.* Plato in Cratylo, vbi de nominum etymologia, non dissimilem disciplinam tractat. Augustinus quoque in tractatu nono super Ioannem, & ante eum Cyprianus in tractatu de Sina, & Sion; & post vtrumque Beda in commentariis super Ioannem, explicantes etymologiam nominis *Adam*, putant primum hominem sic appellatum, quia terra illa, ex qua fictus est, à Deo sumpta esset ex quatuor mundi cardinibus; qui quatuor literis eiusdem nominis cōprehenduntur: nam A, ἀνατολὴν, id est, Orientem: D, δύσιν, id est, Occasum: aliud A, ἄρκτον, id est, Septentrionem: & M, μεσημβρίαν, hoc est, Meridiem significat. Hanc nominis interpretationem Sibylla in secundo Oraculorum libro his carminibus expresserat:

> Αὐτὸς δὴ θεός ἐστι ὁ πλάσας τετραγράμματον Ἀδάμ,
> Τὸν πρῶτον πλασθέντα, καὶ οὔνομα πληρώσαντα,
> Ἀνατολήν τε, Δύσιν τε, Μεσημβρίαν τε καὶ Ἄρκτον.
> *Nimirum Deus is finxit tetragrammaton Adam.*
> *Qui primus fictus est, & qui nomine complet,*
> *Ortúmque, Occasum, Austrum, Boreámque rigentem.*

Aliud notaricum ex Sibyllis obseruarunt sancti Patres, qui proptereà vocant Christum Dominum ἰχθῦν, id est, *piscem*. Optatus Mileuitanus libro tertio aduersus Parm. scripsit: *Hic* (Christus) *est piscis, qui in Baptismate per inuocationem fontalibus vndis inseritur, vt quæ aqua fuerat à pisce, etiam piscina vocitetur, cuius piscis nomen secundum appellationem Græcam in vno nomine per singulas literas turbam sanctorum nominum continet: ἰχθὺς enim Latinè est Iesus Christus Dei filius Saluator.* Sanctus Augustinus libro decimo octauo de ciuitate explicuit has voces Græcas, dicens: *Horum autem Græcorum quoque verborum quæ sunt* Ἰησοῦς Χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτήρ, *quod est Latinè: Iesus Christus Dei filius Saluator, si primas literas iungas erit ἰχθὺς, id est, piscis, in quo nomine mysticè intelligitur Christus, eo quod in huius mortalitatis abysso, velut in aquarum profunditate viuus, hoc est, sine peccato esse potuerit.* Hinc Tertullianus libro de Baptismo: disputans aduersus Quintillam Baptismatis fructus negantem, dixit: *Nuper conuersata istic quædam de Caiana hæresi vipera venenatissima doctrina sua plerosque rapuit, imprimis Baptismum destruens planè secundum naturam: nam fere viperæ, & aspides, ipsique reguli serpentes arida & inaquosa sectantur. Sed nos pisciculi secundùm ἰχθὺν nostrum Iesum Christum in aqua nascimur. Nec aliter quàm in aqua permanendo salui sumus. Ita Quintilla monstrosissima, cui nec integrè quidem docendi ius erat, optimè nouit pisciculos necare, de aqua auferens.* Cap. 23.

CAPVT VI.

Exempla Notaricæ inscriptionis, ex sacris libris.

ATQVE vt ad sacra Biblia regrediamur, Notaricæ scriptionis videtur aliquibus institutor Moyses: nam capite 37. Genesis dicitur Iacob dedisse Iosepho filio suo tunicam פסים, *polymitam*, tunicam istam notaricè explicatam futuræ captiuitatis indicem fuisse volunt, פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים, *Putiphare vendent Ismaelitæ Madianitæ*. Quin primam Genesis dictionem בראשית, in principio sic interpretantur, בראשונה ראה אלהים שיקבלו ישראל תורה; *In principio vidit Deus, quod acciperent Israelitæ legem.* Ecce omnes huius sententiæ dictiones per ordinem incipiunt à literis, ex quibus componitur בראשית. Dei igitur mens videtur ab ipso legis limine, quam gratiam Iudæis esset collaturus, indicare. Et quoniam in scriptura dicitur *Principium verborum tuorum veritas.* Quærunt quomodo hoc verum sit, cùm verborum Dei initium sic: *In principio creauit Deus cælum, &c.* Quæstio ista per Notaricum finale facilè soluitur. בראשית ברא אלהים את השמים tres postremæ literæ dictionum trium post primam, quæ *in principio* significat, componunt אמת *veritatem.* Videtur igitur demonstratum verborum Dei initium esse, *In principio veritas.* Idem concluditur ex tribus primis dictionibus: finales enim literæ sunt ם, א, ת, quæ transpositæ componunt אמת *veritatem.* Præter hæc quater in eodem capite idem Notaricon exprimitur ex initiis versuum 4. 21. 27. 31. quibus omnia Deum in

veritate creasse confirmatur, & stabilitur; quod Psalmo octogesimo quinto canit Propheta, אמת מארץ תצמח, *Veritas de terra orta est.* quorum verborum initiales literæ אמת *veritatem* iterùm exhibent. Quippe ex fine nonnunquam notarica componuntur. Notat Bahal Hatturim in Genesi, capite decimo tertio, cùm Loth ab Abrahamo separatur per Notaricon, סופי תיבות, literarum finalium compendia שלום *pacem* colligi, & separari sunt איש מעל אחיו אברם, *vir à fratre suo Abraham*, vt separationem illam pacis causâ factam esse doceatur. Appositum quoque videtur Notaricum nominis אביר *abir*, quo Deus in sacris Literis solet significari, vt cùm Dauid dixit: Sicut *Iurauit Domino Deo Iacob.* Et Iacob, *Erit mihi Dominus in Deum.* hoc igitur nomen *Abir* refert mysteria Trinitatis & Incarnationis, ita vt prima litera א, indicet Patrem, qui dicitur אב *ab*, secunda ב significat Filium, qui vocatur בן *ben*, vltima ר Spiritum sanctum, qui nominatur רוח *ruach.* Tum dum inseritur litera י *iod* secundæ literæ indigitat nomen Dei incarnati ישוע *Iesuach.*

Angelicam quoque manum Maldonatus, Raderus, & Antonius Fernandez putant scripsisse per notaricas literas sententiam Baltassaris Regis in hunc modum מ. מ. ת. פ. Machabæos in vexillo initiales inscripsisse literas, imò ipsum Machabæorum nomen notum est notaricè compositum esse ex primis literis huius sententiæ מי כמכה באלים יהוה, *Quis sicut tu inter fortes, Domine?* quæ habetur Exodi decimo quinto capite. Aliud fingunt ex Psalmo tertio: *Multi insurgunt aduersùm me.* Qui sunt illi multi? aiunt notaricè in voce רבים *multi* contineri רומיים. בבליים. יונים. מדים. Romanos, scilicet Babylonios, Græcos seu Iones, & Medos. Hoc Notaricum è Rabbinis notauit Reuchlinus. Bahal Hatturim in Genesis capito decimo quarto; Melchisedechum probat eundem esse cum Sem filio Noe, eo quod dicatur Rex Salem מלך שלם, cuius Notaricum est שם Sem. Aliud notat Archangelus commentatio in propositiones Cabbalisticas Pici Mirandulani, Genesis capite quadragesimonono, *Donec veniat Silo, & ipsi congregabuntur populi.* Quis ille Silo? explicatur in textu per Notaricum, עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים tres priores literæ יבא שילה ולו simùl iunctæ ישו Iesum componunt.

Tandem illud adiiciam, quod noster Pineda affert, & priùs obseruauit Bartholomæus Valuerdius Commentario primo in Salomonis Alphabetum, super id, *Byssus & purpura vestimentum eius.* nomen *purpura*, flammantis nimirum, atque ignescentis, rectè posse in Angelos conuenire, qui cùm sint ministri Dei, facit illos flammas ignis. Rursus ignitos hos ministros esse quadrigas currus gloriæ Dei, qui ipsi sunt equi ignei, 4. Regum 2. 11. & 6. 17. & Ezechiel dicit, *Similitudo animalium, & aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum.* Purpuram verò, dici ipsam quadrigam sponsi, colligitur ex Cantic. 3. 10. in descriptione ferculi Salomonis; Ascensum eius fecit purpureum. Quod Rabbi innominatus apud Genebrardum vertit, currum purpureum; & posset eadem ratione vertere, quadrigam. Est enim idem originale nomen quadrigæ, & currus, sicut & Psalmo centesimo tertio dicitur: *Ponis nubem ascensum tuum:* quod Tigurina, Pagninus, Regia, Hieronymus, & ferè Hebraïzantes omnes legunt: *Ponis nubem currum tuum.* Ergo currus pro quadrigis; currus autem, vel quadrigæ purpureæ sunt animalia illa, vel Angeli igniti, & scintillantes. Huic iam illa traditio, nomen originale purpuræ, quod bis tantum in scriptura legitur *Argaman*, constare quatuor literis, quæ sunt initiales quatuor Angelorum vehentium currum gloriæ Dei, & Sponsi; quatuor Angelicarum quadrigarum, videlicet R. *Raphael*; G. *Gabriel*; M. *Michael*; N. *Nuriel*; qui idem est *Vriel.* Et opportunè satis hi ministri præ cæteris, Sponsi, id est, Dei hominis currum vehunt, & ministerium Incarnationis celebrant; nam de Gabriele constat ex Proculo ipsam Angeli nomenclaturam Dei fortitudinem cum nostra infirmitate coniunctam repræsentare; Gabriel enim est idem quod fortitudo Dei, siue vt idem Proculus ait: Gabriel idem est quod vir, aut homo Deus; & refertur in Concilio Ephesino, tomo sexto, capite septimo. Michaël autem videtur etiam seruire peculiari quodam obsequio Deo incarnato, vt peculiari quodam miraculo ostensum est, cùm cruci argenteæ miraculosæ tres imagines insculptæ nulla humanâ arte apparuerunt: mediæ cui nomen Emanuel visebatur ab vno latere; secundæ cui nomen Gabriel; tertia ab altero cui Michael; quod refertur in libro Martyris Procopij; & habetur in eadem Synodo Ephesina Actione quarta. Et videtur Michaëlis nomine afferri quædam diuinæ sancti-

tatis

tatis admiratio, sonat enim, Quis sicut Deus? Tertius Raphaël, quod sonat Medicina, aut venia ignoscentis Dei. Quartus Nuriel, siue Vriel, qui sonat lumen, aut ignis Dei. Hæ profectò quadrigæ videntur respondere quatuor virtutibus, seu attributis Regis sponsi Dei hominis vehentibus currum gloriæ eius, quæ Psalmo quadragesimo quarto commemorantur. Michael iustitiæ, siue sanctitati; Gabriel virtuti terrificæ dexteræ. Raphaël mansuetudini & clementiæ: Vriel veritati & doctrinæ, de quibus dictum est Sponso: Regna, ascende, inequita super veritatem, & mansuetudinem, & iustitiam, & cum his tribus deducet te quarta etiamquadriga propriæ virtutis, & dexteritatis, sicut scriptum est: Saluauit sibi dextera eius, & brachium sanctum eius.

CAPVT VII.

Notarica scriptio non obseruanda in sacris Literis.

Anceps, incerta, & fortuita est.

PHILOMINVS censeo non obseruandam hanc in sacris Literis scriptionem cùm incerta sint, & fortuita, quæ inde excipi possunt, & ad multas facies eamdem torqueri literam promptum sit, quemadmodum accidit Æsopo: Hic prout in eius vita legitur, cùm vnà cum hero suo Xantho, veteres ædificiorum ruinas perlustraret, fortè incidit in columnam quandam marmoream, cui septem Græcæ literæ erant insculptæ, indicantes thesaurum eo in loco, non longè à columna defossum: quarum cùm Xanthus intelligentiam anxiè disquireret, Æsopus inuentis dictionibus, quæ ab iisdem characteribus incipiebant, scripturam illam, tribus adhibitis expositionibus illustrauit. Erant autem literæ huiusmodi, Α. Β. Δ. Ο. Ε. Θ. Χ. quas Æsopus manifestans hero suo locum thesauri, quem literæ designabant, sic primum exposuit, Α, ἀποβὰς, id est, Ascendens, Β, βήματα, gradus, Δ, τέσσαρα, quatuor; Ο, ὀρύξας, fodiens, Ε, εὑρήσεις, inuenies, Θ, θησαυρὸν, thesaurum, Χ, χρυσίου, aureum, hoc est, *Ascendens gradus quatuor, inuenies thesaurum aureum.* Cùm itaque Xanthus thesaurum effodisset, neque partem vllam auri Æsopo decerneret; modestè eum admonuit Æsopus, vt præcepto columnæ insculpto pareret, quod literæ illæ continebant, hunc in modum: Α, ἀνελόμενοι id est, tollentes, Β, βαδίσαντες, ite, Δ, διέλεσθε, diuidite, Ο, ὃν, quem, Ε, εὕρετε, inuenistis, Θ, θησαυρὸν, thesaurum, Χ, χρυσίου, aureum, hoc est, *Tollentes, ite, diuidite, quem inuenistis thesaurum aureum.* Quod cùm Xanthus facere contemneret, solúsque auro potiri vellet; indignatus Æsopus, comminatus est, nisi partem acciperet, se alterum eiusdem scripturæ mandatum executurum, ita præcipientibus literis, Α, ἀπόδος, id est, Redde, Β, Βασιλεῖ, Regi, Δ, Διονυσίῳ, Dionysio, Ο, ὃν, quem, Ε, εὗρες, inuenisti, Θ, θησαυρὸν, thesaurum, Χ, χρυσίου, aureum, hoc est, *Redde Regi Dionysio, quem inuenisti thesaurum aureum.* Cùm Syracusis mos esset, vt prodituri in concionem literarum notis designarentur, atque illæ ducerentur sorte, vt vbi quisque suam literam adipisceretur, fieret illi potestas loquendi ad populum. Dionysius cùm priuatam etiamnum vitam ageret, sortitus est locum, & ius concionis per literam M, cui quidam contemptui illum habens dixit, μωρολογεῖς, Διονύσιε, *garriendi iure sortitus es Dionysi.* Est enim μωρολογία fatua, & insulsa loquacitas. Respondit tamen Dionysius eludens scomma, simúlque ad sortitionis literam M, alludens. Μοναρχήσω δὲ ἐγώ, *Monarchico igitur, inquit, potiemur Principatu.* Veluti elementum id non morologiæ, vt ille cauillabatur, sed Monarchiæ futuræ fuisset præsagium, quam posteà per tyrannidem pulsis Carthaginensibus sibi comparauit. Amœna quoque sunt quæ Rutilius in vita Rutilij Iurisconsulti narrat: *Scaurus absolutus criminis ambitus, in Rutilij accusatoris sui tabulis ostendit has literas A. F. P. R. easque sic interpretabatur: Actum fide Publij Rutilij. Rutilius contrà sic: Ante factum, post relatum. C. Canius vero, qui Rutilio aderat, exclamauit neutrum significari, sed illud: Æmilius fecit, Plectitur Rutilius.* Sic etiam detortum est illud Sibyllinum. S. P. Q. R. *Salua populum quem redemisti.* cùm tandem ad Romanam Rempublicam translatum sit *Senatus, Populúsque Romanus:* Tam facilis, tam volubilis & ad vtrumque latus obuia est istæc Notarica obseruatio.

Quapropter placet mihi, quod nostro Pinedæ ad illa Dauidis verba *maledictione pessimâ*, hanc elementariam scientiam, aliquando aliquid vtilitatis habere posse; sæpè tamen ac sæpius inutilem, ac futilem esse, & in illa quam tractauimus maledictione Semei videri commentitiam, & Rabbinorum fabellam. Nam vocem illam *Nimrezeth*, docti interpretes opportunè deducunt à radice *Marats*, quod est forte, aut violentum esse. Quare Pagninus in thesauro vertit: *Maledictione valde forti*, in Biblis autem *vehementi*, Regia *roborata*, Tigurina *Acerbissima*, Septuaginta *Acerba*, Forsterus *Maledictione disruptiona*, quasi diceret quâ præ dolore rumpebat. Quæ omnia opportunè complexus est Vulgatus dicens *Maledictionem pessimam*. Et quidem verba illa, quibus petulantissimus Semei Dauidem exeuntem incessebat, non fuisse illa quinque Rabbinica, sed alia longè diuersa certo constat ex secundo Regum 16. vbi accuratè describuntur. Ita loquebatur Semei, cùm malediceret Regi: *Egredere, egredere vir sanguinum, & vir Belial. Reddidit tibi Dominus vniuersum sanguinem domus Saul, quoniam inuasisti Regnum pro eo, & dedit Dominus Regnum in manu Absalom filij tui; & ecce premunt te mala tua, quoniam vir sanguinum es.* Et inferius num.13. *Ambulabat Dauid, & socij eius per viam cum eo, Semei autem per iugum montis ex latere contra illum gradiebatur maledicens, & mittens lapides aduersus eum, terrámque spargens.* Quod cum Septuaginta, & Hebræa dicant *puluerem*; at Theodoret. q. 32. cœnum iecisse in Dauidem interpretatur. Illa igitur sunt verba, quibus impetebat Dauidem, non illa alia quinque Rabbinica. Quanquam quidem ex ea maledictione, quam Scriptura exprimit, si paulò accuratius consideretur, illa quinque, quæ Hebræi numerant, videntur posse quodammodo colligi. Primum *leprosus* ex illo egredere, egredere; nam sicut leprosus eiiciebatur ex conuictu, & cogebatur egredi ex vrbe; ita videbatur eiici Dauid ex sua vrbe, & Regno. Secundum *vir sanguinum*, videtur ad iniquitatem, vel impietatem illam referri indicata in *res*: nam eodem nomine Rasagh dicitur Numer. 35. *Non accipietis pretium ab eo, qui est reus sanguinis.* Pagnin. & Regia; *Qui est impius*, &c. Tertium *vir Belial*, videtur idem esse quod Moabita absque iugo quicumque idololatra absque Dei lege. Quartum *Reddidit tibi Dominus vniuersum sanguinem* &c. videtur ad abominationem illam pertinere significatam ת Thau, nam pollutus sanguine abominatus censebatur, & ab illo auertebat Deus oculos. Quintum tandem *adulter* ex facto Absalom colligitur, qui par pari rependit. Nam videtur adulter Dauid punitus, cùm Absalom ingressus est ad concubinas patris sui, &c. iuxta illud 2. Regum cap. 12. *Tu fecisti, absconditè; ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israel.*

CAPVT VIII.

Zachariæ Papæ definitio reiicitur Notaricum Angelicorum quatuor nominum.

QVæ de Notarico quatuor Angelicorum nominum ex Valuerdio, & Pineda produximus, vt omittam violenta, & incompleta esse; displicet quidem viris doctissimis Vrielis nomen inter sacra Angelorum censeri. Alij licet admittant, fortasse non considerarunt Concilij Romani, & Zachariæ Papæ sententiam. Quam cùm vidisset noster Serarius, omnia prorsus Angelorum præter tria nomina refutat. In secundo libro historiæ sancti Bonifacij refertur: Impius quidam hæreticus Adelbertus, cum sese Apostolis æquipararet, multáque impiis hæreticorum nostrorum dogmatibus, de Sanctorum templis, de peccatorum confessione, aliísque; id genus, consimilibus doceret, addebat; epistolam se & precationem è cœlo accepisse; & in hac ipsa octo Angelorum nomina, in quibus & Vriel erat, quasi diuinitus missa recensebat. Ad hæc sanctus Bonifacius, Ex octo istis Angelis, vnus tantum ait, est sanctus Michael: reliqui septem potius dæmones. Hoc loco sanctus Bonifacius Vrielis nomen habuit. Grauius tamen authoritatis nomen cum è Romano Concilio, in eadem historia est; dum de Angelorum nominibus quandam veluti fidei professionem edunt congregati Patres, ipséque qui Concilium coëgerat, Pontifex Maximus. Nam cùm hæretici illius Adelberti charta prolata esset, subditur in Concilio: *Suscepta est, & lecta oratio, cuius initium tale erat. Domine Deus omnipotens, Pater Domini nostri Iesu Christi, & α. & ω. qui sedes super septimum thronum, & super Cherubim, & Seraphim spietas magna, & dulcedinis satu est apud*

te,

te, Pater sanctorum Angelorum, qui fecisti cælum, & terram, mare, & omnia, quæ in eis sunt: te inuoco, & clamo, & inuito super me miserrimo, quia tu dignus fuisti dicere: Quodcumque petieritis à Patre in nomine meo, dabit vobis; à te peto, ad te clamo; à Domino Christo confido animam meam. Cumque per ordinem legeretur, peruenit ad locum, vbi ait: precor vos, & coniuro vos, & supplico nil nisi ad vos Angelus Vriel, Angelus Raguel, Angelus Tubuel, Angelus Michaël, Angelus Adinus, Angelus Tubuas, Angelus Sabaoth, Angelus Simihel. Dum vero hæc oratio sacrilega vsque ad finem perlecta fuisset, Zacharias sanctus Papa dixit. Quid ad hæc sancti fratres respondetis? Sancti Episcopi, & venerabiles Presbyteri responderunt. Quid aliud agendum est, nisi vt omnia, quæ coram nobis lecta sunt igni concrementur; authores verò eorum anathematis vinculo percellantur? Octo enim nomina Angelorum, quæ in sua oratione Aldebertus inuocauit, non Angelorum præter Michaelis, sed magis dæmonum nomina sunt, quos ad præstandum sibi auxilium inuocauit. nos autem, vt à vestro sancto Apostolatu edocemur, & diuina tradit auctoritas, non plus quàm trium Angelorum nomina agnoscimus, id est, Michael, Gabriel, Raphael. Atque huic Concilio cùm alij omnes, tum Zacharias ipse subscripsit, rursumque posteà in epistola nona confirmauit.

Hæc & plura alia congerit Serarius, vt nec Vrielis nomen admittat quantumuis aliqui Patres & Doctores, haud reiecisse illud videantur. Baronius quoque tomo nono, latissimè narrat eiusdem Concilij, & Zachariæ acta, cuius auctoritate Vrielis, & aliorum Angelorum præter tria reiicit nomina. Et addit, *Quibus perspicuè intelligis librum quartum Esdræ nomine vulgatum, in quo frequens est mentio Angeli Vriel ab Ecclesia Romana proscriptum, penitùsque esse reiectum.* Et quidem Catholica Ecclesia, cùm in Litaniis, tum aliis in precibus, & Ritualibus omnibus, tria tantum nomina recipit, & vsurpat: cætera non item. Glycas Bizantinus in Annalium parte tertiâ hæc etiam habet; *Appellatio Vrielis, quemadmodum reapse sapiens Psellus scripsit; nec prisci fæderis libris, nec noui continetur; sed extat in libro quodam Hebraico qui inscriptionem habet, Precatio Iosephi, & apocryphus est.* Ita ille. Habentur eadem, quæ apud Zachariam Papam, de tribus tantummodo Angelorum nominibus in Capitularibus Caroli Magni, libro primo, capite decimo sexto. In Concilio Laodiceno si *præcipitur, vt ignota Angelorum nomina, nec fingantur, nec nominentur, nisi illorum quos habemus in auctoritate; hi sunt Michaël, Gabriel, Raphael.* Hæc ibi. Noster quoque Delrius libro primo Disquisitionum Magicarum auctoritate Zachariæ, Vrielis & alia Angelorum nomina similiter refellit. Rangolius etiam in librum primum Regum, capite vigesimo, eadem in sententia stat, & ex definitione Zachariæ impugnat intelligentias Trithemij.

CAPVT IX.

Digreßio opportuna circa nomen Vrielis Angeli.

CÆTERVM quoniam huc venimus, & ne ignarus diuersa sententium pronuntiem meam sententiam, veniali adhuc excurram digressione. In hac quæstione certissimum censeo, plura nomina Angelorum, quæ à Ioanne Trithemio, Theodoro Gramineo, Aitfingero, & alis, producuntur respuenda prorsus: Deinde iudico Vrielis nomen aliquatenus minus, interdum suspectum, quod viderim à multis admissum. Sanctus Isidorus libro septimo Etymologiarum, capite quinto scribit: *Vriel interpretatur Ignis Dei, sicut legimus apparuisse ignem in rubo. Legimus etiam ignem missum desuper, & impleße quod præceptum est.* In Missa Æthiopum, quæ habetur tom. 4. Bibliothecæ Veterum Patrum, orat Sacerdos; *Custodi, Domine populum tuum per preces maiorum Angelorum splendentium, Michaelis & Gabrielis, ac Raphaelis, & Vrielis, & quatuor animalium sine carne.* Sanctus Ambrosius libro tertio de fide ad Gratianum, *non moritur Raphael, non moritur Vriel.* Videtur inter Ambrosij & Isidori sæcula Vrielis nomen in vsu Catholicis fuisse. Siquidem Surius in Commentariis rerum in orbe gestarum ad annum 1544. scribit eo anno mense Februarij Romæ, in Vaticano inuentum corpus Mariæ vxoris Imperatoris Honorij multis exornatum gemmis, monilibus & muliebribus ornamentis. *In quibus vna earum, quas hodie Agnus Dei vocant, per cuius ambitum inscriptum erat: Maria nostra florentissima, laminaque ex auro; & in ea hæc nomina Michaël, Gabriel, Raphael, Vriel.* Beda quoque in Collectaneis sic ait: *Gabriel esto mihi lorica, Michael esto* Cap. 2.

mihi baltheus, Raphael esto mihi scutum, Vriel esto mihi protector, Rumiel esto mihi defensor, Phamiel esto mihi sanitas. Ante hos omnes meminit Origenes Ἀρχαγγέλου Οὐριὴλ, *Archangeli Vriel*, cuius in Philocaliæ capite vigesimo secundo mentio fit. Atque in libro secundo Sibyllinorum oraculorum sic canitur, iuxta quosdam codices,

Ἤξουσι μιχαὴλ τε, γαβριὴλ, ῥαφαὴλ τ' οὐριήλτε.

Sed in aliis voluminibus est,

Ἐξουμιὴλ, οὐριὴλ, βαριὴλ, ἀζαὴλ τε.

Locupletius sanctus Bonauentura tertiâ centiloquij parte, capito decimo octauo, vbi ait: *Angeli habent ab hominibus defectum quadruplicem releuare, scilicet pronitatem ad malum, difficultatem ad bonum, longinquitatem à Domino & tepiditatem à mente. Ad quæ quatuor designanda, quatuor nomina Angelorum, & non plura sunt in scriptura hominibus reuelata, scilicet Raphael, qui interpretatur medicina Dei, siue sanans Dominus. Hic est missus curare Tobiam à cæcitate oculorum, & Saram ab improperio de occisione virorum. Et hoc contra duo, quæ ex originali contraximus, quæ sunt ignorantia rerum agendarum, & concupiscentia noxiarum: per quæ duo reddimur ad malum labiles. Item Gabriel, qui interpretatur fortitudo Dei, quia fortificamur, & confortamur ad obseruantiam præceptorum Dei, & adimpletionem consiliorum. In signum primi missus est annuntiare ortum Præcursoris de coniugatis. In signum secundi missus est annuntiare ortum Saluatoris de Virgine. Per Ioannis exemplum reddimur fortes ad expugnandum malum: per Christi beneficium & exemplum, reddimur dispositi, & faciles ad bonum. Item Michael qui interpretatur quis vt Deus, qui dicitur animas in cælo Domino præsentare: propter quas de manu Diaboli eruendas commisit prælium cum Dracone. Huius duas solemnitates solemniter celebramus, scilicet apparitionis, & dedicationis: In signum quod ipse pro nobis est, dum viuimus in hoc sæculo, & dum educimur de exilio. Item Vriel, qui interpretatur lucens Deo, siue apparens Deo, vel ignis Dei, aut incendium Dei: quæ duplex interpretatio innuit, quod per eius ministerium illustramur in veritate, & inflammamur in charitate. Mittuntur enim Angeli ad illuminandum nostrum intellectum, & inflammandum nostrum affectum, etsi non effectiuè, saltem dispositiuè. De hoc nomine Vriel, legitur in tertio Esdra, quia missus est iste Angelus ad consolationem populi Dei, qui ab alienigenis premebatur.* Hæc ille.

Addictissimus sancto Bonauenturæ censuit idem Ioannes Gerson parte tertiâ, tractatu octauo super Magnificat: *In libris Esdræ fit mentio de Vriel Angelo, cuius interpretatio sonat Ignis Dei; licet Angelum quemlibet viatoribus singulis deputatum Vriel appellare, cuius officium est, suauiter vrere renes & cor nostrum, consumere sordes vitiorum, succendere totum cor ad virtutes, sacrificare pietatis holocaustum, quod est in odorem Domino suauissimum. Vriel iste redigit, quos inflammat in cinerem, per timorem, & humilitatem spiritus; mollit per pietatem, & mititatem contra cordis duritiem lapideam; resoluit in luctum per propriæ fragilitatis scientiam; cor roborat per decoctionem, & humoris fluidi resolutionem, vnde venit apud animam fames, & sitis congrua, tractabilem reddit ad consilium & misericordiam; subtilizat & purificat cor ad intelligendum. Demum saporem, & internam pacem efficit per renouationem iuuentutis, sicut aquilæ, sicut coruorum, sicut accipitris, sicut serpentis. Notæ sunt istæ similitudines, quales per metaphoram operatur in nobis Vriel noster, si non obstiterit ipse animus noster.* B. Amadæus raptu quinto suæ Apocalypsis, hunc hymnum animarum sanctarum scripsit: *Benedicamus Patrem, & Filium cum sancto Spiritu, laudemus, & magnificemus eum in secula. Benedicti sunt omnes spiritus cælestes, qui sanctæ Trinitati fuerunt obedientes. Benedictus sit Michael Princeps inter omnes creaturas, primus qui cum fortissimo Gabriele se insurgentes deiecit omnes aduersarios nostros: Benedictus sit ipse Gabriel cum Raphaele, & Vriele; qui salutem nostram assidue procurare non cessant. Benedicti omnes Angelici spiritus, qui hominem Deum colunt, & venerantur.* Guillelmus Durantus libro quarto de ritibus Ecclesiæ, capite trigesimo tertio, postquam interpretatus est nomina Gabrielis, Michaelis, & Raphaelis, addit: *Vriel interpretatur Ignis Dei, sicut legimus apparuisse ignem in rubo: legimus etiam ignem missum desuper, & impleisse quod præceptum est. Hæc sunt nomina personalia Angelorum quæ nec à se ipsis, nec à Deo imposita sunt, sed ab hominibus, & nescitur à quibus, nec alia personalia inueniuntur in scriptura.* Hactenus Durantus. Hieronymus Gratianus in cultu septem Angelorum principalium hæc habet: *Vriel (ignis Dei) est index maior Regis omnipotentis, inflammator cordium tepidorum, patronus aduersus tentationes; præest omnibus Angelis qui plectunt. Iuuat homines ne plectantur, & vt Deum ament, & tentationes vincant, & obtineant charitatem, zelum, & rectitudinem, cuius titulus est Igniens socius. Pingitur vestibus colore rubro cum igneo in dextra gladio. De eo fit mentio libro quarto*

Esdra

Esdra capite quarto. Hic est qui Adamum & Euam expulit paradiso, qui stricto, & denudato gladio obstitit Balaam, cùm pergeret ad maledicendum populo Dei, & qui occidit centum octoginta, & quinque mille Assyrios. Hactenus ille. Et noster Hieronymus Prado quatuor Ecclesiæ tutelares Angelos vocat Michaelem, Gabrielem, Raphaelem, Vrielem. Antonius Duca, & alij testantur Panormi, & Romæ altaria esse dicata septem Angelorum Principibus, suum quodque denotans nomen, inter ea Vriel: quin & in Germania cultum Vrielem Angelum ipse Serarius sic fatetur. Docti viri, qui sancti Henrici Imperatoris æuo floruerunt, cúmque vel priuatim, vel publicè in scholis, & templis docuerunt. In templo siquidem Basileensi, quod Augustus ille Henricus magnificè restaurauit, donísque plurimis condecorauit. *Eminet* (inquit libro tertio rerum Germanicarum fol. 140. Beatus Rhenanus) *lamina illa aurea lignea tabulæ adhærens, septem millibus florenorum æstimata, qua ipse priuatim in larario suo cum viueret vsus est. Vnde & tutelares diuos refert, quos ille præcipuè coluit, nempe quatuor Angelos Michaelem, Gabrielem, Raphaelem, Vrielem, & Benedictum, ac in horum medio stantem Christum, cuius pedibus ipse cum vxore Cunigunde aduoluitur.* Vnde verò hæc Imperatori, eiúsque coniugi religio & sententia, nisi ab iis, quos diuinarum tum rerum interpretes audiebant? Albertus Magnus in sua quam Vvicelliana proferunt exercitamenta, Litania, Vrielem precatur. Videmus etiam Christianis quibusdam Vrielis nomen imponi, quod sacro in Baptismo, vel Confirmatione, nunquam fieret, si dæmonis tantum nomen foret, in ipsa Archiepiscopali sancti Bonifacij sede Moguntina, primò quidem Decanus, deinde Archiepiscopus fuit Vriel à Gemmigen, qui anno 1514. è viuis excessit, prout eius in Principe Moguntina Æde monumentum ostendit. Græcolatinatum precum liber apud Hieronymum de Manerf anno 1580. editus fol. 120. in Litaniis disertè ponit Ἅγιε Οὐριὴλ πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν. Ludouicus Alcazar non censet respuendum nomen Vrielis, ita tamen vt ei Angelo tribuatur, quem in igne apparuisse certum sit ex libris Canonicis, nimirum capite tertio Exodi. Vrielem autem illum, cuius in libro quarto Esdræ mentio fit apocryphum iudicat, sicut & Ieremielem apud eundem librum, capite quarto.

Hæc autem non obstabunt, quominus cum Baronio, Delrio, Rangolio, & Serario sentiam, posteaquam sanctissimi Pontificis, & Synodi Romanæ sententiam agnoscere datum est; tribus Angelorum nominibus plura cur agnoscenda? Quæ aliis in rebus omnibus tenerum mihi os fingit (ait Serarius) balbutientémque, præfando, linguam format pia, & erudita mater Ecclesia, cur in hisce nomenclaturis, à me non audiatur? Cabalæorum famosæ apud Reuchlinum appellationes, prodigiosa item Tritemij, & Agrippæ nomina, cæteráque omnia iis consimilia placeant quibus lubebit. Maximi sanè Pontificis hæc ad illam Synodum subscriptio est: *Zacharias Episcopus sanctæ Dei Ecclesiæ Catholicæ, atque Apostolicæ vrbis Romanæ, his gestis, atque sententiæ à nobis promulgatis subscripsi.* Neque de nihilo videtur, quod sanctissimæ Trinitatis personæ tres tria tantùm è tot cælestium spirituum ipsis assiduè famulantium myriadibus in authentico verbi sui volumine, sacrisque Synodis, nomina patefacere voluerint, rursúmque quod interdum de suis interrogati nominibus Angeli, enuntiare abnuerint. Luctantem secum Angelum, interrogauit Iacob. Dic Gen. 32. mihi quo appellaris nomine? Respondit, *Cur quæris nomen meum?* Cùm Samsonis Patri apparuisset Angelus, dixit ille huic: Quod est tibi nomen, vt si sermo tuus fuerit exple- Iudic. 13. tus, honoremus te. Cui ille respondit: *Cur quæris nomen meum, quod est mirabile.*

Porrò interpretationes, siue excusationes Alcazaris, & Cornelij à Lapide parum fortasse satisfaciunt. Alcazar putat solummodo damnari à Zacharia nomina Angelorum, quæ non colligantur ex canonicis scripturis. Cornelius autem respondet tantum damnasse magica, & conficta Angelorum nomina. Verùm in Concilio Romano & confirmatione Zachariæ Pontificis, non solùm damnantur nomina Angelorum, quæ producebat Aldebertus Hæreticus, sed pronuntiatur ab Ecclesia, *Non plus quàm tria Angelorum nomina agnoscimus; id est, Michaël, Gabriel, Raphaël.* Quapropter nomen Vriel, siue ex libro quarto Esdræ sumatur, siue aliundè, quamuis ex canonica scriptura velint illud deducere, excluditur per hanc definitionem; nec Ecclesia probat inueniri in canonico libro. Deinde Aldebertus inter sua Angelorum nomina posuit Vriel: & nihilominus Ecclesia illud reiecit. Hoc magis considerandum est, quandoquidem vnum ex iis, Michaëlis nimirum nomen admittit. Cùm igitur ex Aldeberti nominibus Angelicis, inter quæ Michaël, & Vriel erāt; vnum recepit, alterum damnauit; non est cur dicatur reiecta esse ab Ecclesia, solum quia magica erant Angelorum nomina ab Aldeberto iactata; nam Aldebertus inter sua Angelica nomina recensuit Michaël, & tamen illud admisit Ecclesia; reiecit tamen Vriel &

alia

alia nomina. Cur ergo? quia ex ſcriptura, vſúque Eccleſiæ vniuerſalis tantùm agnoſcit tria Angelorum nomina. Et quidem conſilium Apoſtoli eſt vitare vocum nouitates. Præterea ſi ex ſcriptura non conſtant, nec authoritate Pontificia. Vnde ſcimus authenticè illos Angelos ſic vocatos? Dices ex reuelatione aliqua poſteriori: ſed vnde ſciet Eccleſia illam eſſe Dei reuelationem, refragante authoritate Pontificia, & ſine eius Sedis approbatione? Hanc certò non habemus, potiùs contrà reperimus ſtare Romanam Synodum. Id præterea certiſſimum habemus ab hominibus ſuperſtitioſis, qualis Agrippa multa, Angelorum nomina introducta eſſe; quapropter vel hac ſolum ratione ſuſpecta omnia videntur habenda, præter illa, quæ in canonicis literis explicatè referuntur. Quod ſi Panormi, & alibi tolerat Eccleſia altaria ſeptem Angelis cum eorum nominibus dicata, non eſt inconueniens altaria dicari Angelis aliis præter Michaëlem, Gabrielem, & Raphaelem: quia re verâ ſunt alij Angeli ſancti, quibus maxima beneficia debemus; nominibus autem aliis, quam tribus abſtinendum iudico, & ſi quæ ſunt in illis altaribus, ea tolerat Eccleſia, non quia ſint illa Angelorum propria nomina, ſed velut epitheta, quibus quodammodo diſtinguerentur. Nam nihil mali ſignificant, & aliqua notant Angelorum munera, quemadmodum ſanctus Raphaël ſe dedit noſcendum Tobiæ, non per proprium nomen, ſed per epithetum dicens: *Ego ſum Azarias*, id eſt, auxilium Dei, quia nimirum afferebat Tobiæ Dei auxilium. Hæc reſponſio magis mihi nunc placet quàm alia, quam aliquando excogitaui, vt reſponderem Vvitacceto, qui auſus fuit dicere Raphaelem Angelum mentitum eſſe, cùm dixit, *Ego ſum Azarias* eámque libenter hic aggerabo, fortaſſe aliis non diſplicebit. Raphaëlem puto ex ſupremis Hierarchiis eſſe vnum ex iis ſpiritibus, qui iuxta ſanctum Dionyſium, nunquam mittuntur: ab ipſis tamen credo alios inferiores mitti ſui nomine, quod etiam eſt ſecundùm eundem ſanctum Dionyſium. Hoc pacto bene cohærent duo illa nomina, cùm duos diuerſos Angelos poſſent ſignificare. Atque Angelus à Raphaële miſſo, duobus vti nominibus poſſet: Vno proprio, altero ſpiritus mittentis, & cuius vices, & perſonam gerebat. Sanè poſteà inueni in B. Amadæo raptu quarto ſuæ Apocalypſis hanc ſententiam, vbi de Angelo Raphaele eſt ſermo: *Non ipſe in perſona, ſed in nuncio ſuo comitatus eſt Tobiam, filium Tobiæ, oſtendebat ſe comedere, cùm non comederet. Non enim Raphaël ille in perſona ad Tobiam iuit, ſed vnum Angelum de vltimo choro nomine ſuo deſtinauit. Sicut & ille Angelus, qui nomine Michaelis in monte Gargano, & aliàs apparuit ſe Michaelem (quia nuntius eius erat) appellabat. Michael ipſe in perſona non mittitur, niſi pro totius populi auxilio, & ſalute.* Porrò Azarias, ſiue vt in Hebræo eſt Hananiel, cuius filium ſe dixit Raphael, ſignificat gratiam ſiue donum Dei. nam omnes ſancti Angeli ſunt filij gratiæ, & doni Dei, hoc eſt, ipſius Dei per gratiam eius, quæ illos conſtituit adoptiuos Dei filios. Denique ea quæ diximus de tribus ſolummodo Angelorum nominibus, non ita intelligenda ſunt, vt tantùm ſint tres Angeli nominati in Scriptura, Quoniam probabile eſt duos Michaeles eſſe, & fortaſſe duos Gabrieles. Aliud eſt, tria nomina Angelorum eſſe, aliud tres Angelos nominatos: nam tribus nominibus poſſunt plus quàm tres nominari.

CAPVT X.

De Epheſiis literis: an ſimiles aliqua in ſacris Libris?

HOc etiam veſtigandum, an aliquid per literas Epheſias, vel Epheſiis ſimiles, in ſcriptura indicatum: quemadmodum à non nemine, non quidem inerudito audiui: quippe ſcriptura illa parietis, quam interpretatus eſt Daniel: *Mane, Tekel, Phares*, cuius ſingula verba ſingulas ſententias dictabant, Epheſiæ ſcriptioni ſimilis, videtur. Idem cenſuit de voce *Sela*, in aliquibus Pſalmis permixta, quam Latina verſio non reddit, nec exprimit. Ego potius nomine *Iehoua* abuti Hebræos pro Epheſiis literis cenſerem. Illa autem multum videntur mihi diſtare ab Epheſiis literis, de quibus producam quæ inuenio & ſentio; licet enim credam Hebræis vſitatiſſimam eam ſcriptionem, procul tamen à ſacris Literis amandanda eſt. De his literis lubet prius verba Heſychij hoc loco ſubiicere, qui ſic inquit: Ἐφέσια γράμματα ἦν μὲν πάλαι. ὕστερον δὲ προσέθηκαν τινὲς ἀπατεῶνες καὶ ἄλλα. φασὶ δὲ τῶν πρώτων τὰ ὀνόματα τάδε, ἄσκι. κατάσκι. αἰξ. τέτραξ. δαμναμενεύς. αἴσιον. δηλοῖ δὲ ὁ μὲν ἄσκι, σκότος. τὸ δὲ κατάσκι, φῶς. τὸ δὲ αἰξ, ἑαυτός. δαμναμενεὺς δ' ἥλιος. αἴσιον δὲ ἀληθές. ταῦτα οὖν ἱερά ἐστι καὶ ἅγια. *Epheſia litera*

ra quendam quidem erant: postea verò addiderunt quidam deceptores & alias. Feruntur verò priorum hæc nomina ἄσκι. κατάσκι. αἶξ. τέτραξ. δαμναμενεὺς αἴσιον. *Significat autem* ἄσκι, *tenebras:* κατάσκι, *lucem:* αἶξ, *ipsum:* τέτραξ. . . . δαμναμενεύς, *Solem:* αἴσιον, *verum.* Hæc sunt verba Hesychij Grammatici, qui indicat fuisse priscas quasdam voces pro sacris habitas, quibus posteriores deinde multas addiderunt. Priscas putat has fuisse ἄσκι, quod interpretatur *tenebras:* κατάσκι, *lumen:* αἶξ, *ipse:* δαμναμενεύς, *Sol:* αἴσιον, *verum.* Illud satis apparet librariorum incuriâ commissum, quod cùm Hesychius iuret Magicas voces recensear τέτραξ, non meminit tamen interpretans singula. Explicuit id Clemens Alexandrinus, & aliam literam numerat quam vocat λίξ, quæ vox priscâ appellatione dicitur *terra.* Sed præstat integra verba Clementis Theologi doctissimi, & antiquissimi in medium adducere. Itaque ille lib. 5. Stromatum sic inquit: Ἀνδροκύδης γοῦν ὁ Πυθαγορικὸς τὰ ἐφέσια καλούμενα γράμματα ἐν πολλοῖς δὴ πολυθρύλητα ὄντα, συμβόλων ἔχειν φησὶ τάξιν· σημαίνειν δὲ ἄσκιον μὲν τὸ σκότος, μὴ γὰρ ἔχειν τοῦτο σκιάν· φῶς δὲ κατάσκιον, ἐπεὶ καταυγάζει τὴν σκιάν. λὶξ τέ ἐστιν ἡ γῆ κατὰ ἀρχαίαν ἐπωνυμίαν. καὶ τετρὰς ὁ ἐνιαυτὸς διὰ τὰς ὥρας: δαμναμενεὺς δὲ ὁ ἥλιος, ὁ δαμάζων· τὰ αἴσιά τε, ἡ ἀληθὴς φωνὴ σημαίνει δὲ ἄρα τὸ σύμβολον ὡς κεκόσμηται τὰ θεῖα, οἷον σκότος πρὸς φῶς, καὶ ἥλιος πρὸς ἐνιαυτόν, καὶ γῆ πρὸς παντοίαν φύσεως γένεσιν, hoc est, *Androcydes certè Pythagoricus, literas quæ vocantur Ephesia, in vulgus autem valde fuerunt iactata, dicit locum tenere symbolorum. Significare autem* ἄσκιον *quidem tenebras, eas enim non habere umbras.* κατάσκιον *autem lucem, quoniam illustrat umbram.* λίξ *autem prisca appellatione est terra. &* τετρὰς *hoc est, quaternio, annus propter horas.* δαμναμενεὺς *autem Sol, qui domat, &* αἴσια *vox vera. Significat autem symbolum, rerum diuinarum eum esse ornatum qui est tenebrarum, si conferatur cum luce, & Sol cum anno, & terra cum omnis generis naturæ generatione.* Hactenus Clemens. Cæterùm quamuis aliqui has literas Ephesias sacras putauerint, potiùs execrandæ videntur, nam magicæ erant. Scribit Diogenianus Ephesiis notulas quasdam & voces magicas fuisse, quibus vtentes, in omni negotio victores euaderent. Eustathius in Odis Φ, tradit his literis vsum Crœsum in rogo. Fuisse autem verba quædam, obscura, ænigmatibus simillima, neutique cohærentia, descripta in pedibus, zonâ & coronâ Dianæ. Suidas addit huiusmodi fabulam, in Olympiis Milesium quempiam cum Ephesio in palæstra commissum nihil potuisse in conflictu, quod is Ephesius in talo Ephesias haberet literas. Quod simul ac animaduersum esset, ademptis literis Ephesium, qui iam triginta defatigarat succubuisse. Meminit harum, & Anaxylas apud Athenæum lib. 12. Commemoratis enim Philosophi cuiusdam deliciis ait, καὶ πρὸς τούτοις ἐν σκυταρίοις ῥαπτοῖσι φορῶν ἐφέσια γράμματα καλά. id est, *Ad hæc in consutilibus pelliculis gestans Ephesias literas pulchras.* Nec desunt hodie, qui huiusmodi confictis vocibus imponant stultis. Multæ autem sunt Hebrææ: nam Hebraicis, & peregrinis nominibus, maiorem vim tribuunt superstitiosi, non solùm Hebræi, sed aliqui Platonici, à quibus Iamblichus propter Hebræas voces multis defendere argumentis, peregrinas voces conatur, dicens nomina eiusmodi incognita, inscitáque, habere tamen apud Deos notiones suas, & esse modum in eis significandi ineffabilem. Si verò quæritur, cur inter diuinorum nomina, cæteris barbara anteponebantur, illa affertur ratio, *quia sacrarum gentium, velut Ægyptiorum, Assyriorúmque totam Dÿ sermonem approbauerunt, tanquam sacru maximè congruentem.* Propterea inquit, *communes dictiones, modósque loquendi arbitramur cognata ad Deos dictioni, orationisque adhibendos, præsertim, quia antiquior primúsque extitit modus hic loquendi. Et quoniam prima nomina diuinitùs acceperunt, dum ea cum propria lingua miscerent, tanquam cam familiari consentaneáque illis voce contemperantes, ita nobis seruanda perpetuò tradiderunt.* Adicit: *Porrò non eandem prorsus mentem seruare nomina in aliam translata linguam: sed esse singulis gentibus propria quædam, quæ aliis vocibus significari nequeant. Quod si maximè interpretari possint, non tamen eandem permutata seruare potentiam. Habere insuper nomina barbara multam emphasim, id est, insinuationis, demonstrationisque efficaciam: habere & concisam breuitatem: minimum verò ambiguitatis, & varietatis, multitudinisque verborum. Propterque omnia hæc, superis congruere maximè.* Denique concludens, ritus adorationis antiquos conseruandos esse ait intactos: *Siquidem eorum demutationem fuisse causam, cur debilitarentur vota: quando Græci naturâ rerum nouarum auidi, & præcipites, instárque nauis saburrâ carentis, nil habentes obfirmatum ac stabile non castodissent ab aliis accepta, sed deluxassent subinde ac multa demutassent. Barbaros verò, vt sunt moribus graues ac firmi, in eisdem perdurare sermonibus inconcassos, proindéque esse Diis amicos, & gratas offerre orationes, quas nulli vnquam ratione quapiam permutare sit fas.* Hæc Iamblichus censuit, cui Origenes ad hanc hallucinationem præluxit libro quinto

Ioann. Euseb. de Origine S. Script.

aduerſus Celſum: *Repetimus, ait, nominum naturam non eſſe ad hominum placitum: id quod viſum eſt Ariſtoteli. Et voces geminam vim habentes in lingua quapiam, ſi transferantur in aliam, non eamdem vim obtinent. Hominem enim à natiuitate Græco nomine illo, vel illo vocatum, ſi mutato nomine in Romanum, aut Ægyptium, aut cuiuſuis gentis incantaueris, nón erit efficax incantatio: alioqui futura, ſi vtereris nomine dudum illi impoſito. Idem accidet in Romano nomine, ſi in Græcum mutato incantationem tentes, non valebit incantatio, quæ valitura erat, ſi vtereris nomine priſtino. Id ſi verum eſt in humanis nominibus, quid ſentiendum de attributis Deo, quacumque de cauſa? Exempli gratiâ, ſignificat aliquid, ſi interpreteris, Deus Abraham, Deus Iſaac, Deus Iacob. Adiuret aliquis per Deum Abraham, Deum Iſaac, Deum Iacob, efficiet aliquid per innatam vim eorum nominum, cedentibus dæmonibus, & victoris iuſſa facientibus. Idẽ adiurator ſi dicat, per Deũ Patris erecti ſonantis, per Deum riſus, per Deum ſupplantatoris, tantũdem efficiet, quantũ ſi adhibeat nomen quodcumq; inertiſſimum. Sic neque Iſrael, neq; Sabaoth, neq; Adonai, ſeruatâ ſuâ ſignificatione, mutatũ in aliam linguã eſt efficax.* Tantùm ſcilicet nominũ ipſorum ſono tribuit Origenes. Idẽ lib. 1. dixerat: *Nomina hæc Sabaoth, Adonai, aliáque apud Hebræos cũ magna veneratione tradita, efficacia ſunt, ſi pronũtientur quodã ipſis congruenti modo, & ordine. Alia quoq; Ægyptiaca lingua prolata Dæmonum nomina ſuam quandã vim habent: rurſúſque aliam alia lingua Perſa, & ſic apud ſingulas gentes alias, & quoſdam aſſumuntur vſus.* Hæc ille: Nullâ tamen hoc firmâ ratione probari poteſt; neque vllâ efficaciâ naturali, aut verbis, aut ſcriptis ineſt. Alibi de hoc diſputaui, neque operæpretium eſt, nec opportunum longam de eodem permiſcere diſquiſitionem. Sat eſt dicere pro inſtituto noſtro literas Epheſias non eas eſſe, quæ vno verbo aliquam complecterentur ſententiam. Sed quæ ſuperſtitioſè inſcriptæ ferebantur ad fortunæ melioris præſidium, ideò excludendæ ſunt ab ſcriptione Moyſis, quamuis multi Hebræi verba à Moyſe ſcripta pro Epheſiis litteris habeant, & vtantur. Hîc obſeruandum ab Origene comparari verba Scripturæ ſacræ Epheſiis literis, & vocibus, ſeu incantationibus, atque efficaciam iis concedere ad ſpiritus de cælo euocandos, cuius verba, quia ad commendationem ſacræ paginæ facient, atque vt ſano explanemus ſenſu, qualis iſta efficacia ſit, iubet integram ſententiam exhibere.

CAPVT XI.

Verba Origenis de efficacia ſacrorum verborum. Et quo ſenſu ea comparet Epheſiis literis, & vocibus: ex homilia 20. in Ioſue.

SI enim creditum eſt à gentibus, quod quædam carmina, quas præcantationes appellant, quibus iſtud artis eſt inſuſurrantes, nominibus quibuſdam compellatis, quæ ne illi quidem qui inuocant, norunt, ex ſolo vocis ſono, vel ſopiantur ſerpentes, vel etiam de cauernis protrahantur abſtruſi: ſæpè autem, & in corporibus humanis tumores, aut alia huiuſcemodi voce ſolâ reprimere dicuntur, interdum etiam animæ ſtuporem quemdam ſenſus infligere, vbi tamen Chriſti non reſtiterit fides: quanto magis totius præcantationis, & carminis validiorem, & potentiorem ducendam credimus quamcumque illam Scripturæ ſanctæ, vel ſermonum, vel nominum appellationem? Sicut enim apud infideles contrariæ virtutes audientes illa, vel illa nomina in carminibus, vel præcantationibus, adſunt, & exhibent famulatum, & dant operam in hoc, ad quod inuocari ſe ex illo, vel ex illo nomine ſenſerint, officij ſui rem quodammodò ac miniſterij, cui ſemetipſos mancipauerint dependentes: eò magis vtique cæleſtes virtutes, & Angeli Dei, qui nobiſcum ſunt, ſicut Dominus de paruulis Eccleſiæ dicit, quia Angeli eorum ſemper aſſiſtant in conſpectu Domini, videntes faciem eius, libenter, & gratè accipiunt, ſi ſemper verba ſcripturæ & horum nominum appellationes velut carmina quædam, & præcantationes ex noſtro ore promamus. Quia etſi nos non intelligimus, quæ de ore proferimus, illæ tamen virtutes, quæ nobis adſunt, intelligunt, & velut carmine quodam inuitatæ adeſſe nobis, & ferre auxilium delectantur. Quia autem ſunt non ſolùm circa nos multæ diuinæ virtutes, ſed etiam intra nos, indicat Propheta, cùm dicit in Pſalmis: *Benedic anima mea Dominũ, & omnia interiora mea nomen ſanctũ eius.* Hoc eſt, omnia quæ intra me ſunt. Conſtat

ergo

ergo multas esse virtutes intra nos, quibus vel animarum nostrarum, vel corporum cura permissa est, quæ vtique si sanctæ Scripturæ leguntur à nobis delectantur, & validiores erga nostri diligentiam fiunt, si linguis loquamur, & spiritus noster oret; Sensus autem noster sine fructu sit. Dixit enim & hoc sanctus Apostolus, & mirum quodammodo myste- 1.Cor. 14.
rium humanis auribus protulit, dicens aliquando fieri posse, vt spiritus qui in nobis est, oret, & sensus noster sine fructu sit. Intellige ergo ex hoc, quia fit aliquando noster quidem sensus sine fructu; spiritus autem, id est, virtutes illæ, quæ animæ nostræ in adiutorium datæ sunt, pascuntur & reficiuntur ex auditu Scripturæ sanctæ, velut ex diuinis, & rationalibus cibis. Quid dico, quia diuinæ virtutes pascantur, & epulentur in nobis, si nos verba diuinæ Scripturæ proferamus ex ore? Ipse Dominus noster Iesus Christus si nos inueniat his vacantes, & huiusceemodi studiis & exercitiis operam dantes, non solùm pasci, & refici dignatur in nobis, verùm etiam si has epulas apud nos viderit apparatas, Patrem secum dignatur adducere. Sed hæc quia satis magna, & supra hominem videntur, non meis tibi, sed ipsius Domini, & Saluatoris sermonibus comprobentur dicentis: *Amen dico vobis, quia ego & pater veniemus, & mansionem faciemus, & cenabimus apud eum.* Quem? Illum profectò, qui sua mandata custodit. Sed sicut diximus, quia sicut ex huiuscemodi meditationibus, diuinarum erga nos virtutum consortia & officia prouocamus; ita è contrario malignarum virtutum insidias, & pessimorum Dæmonum incursiones, ex huiuscemodi sermonum, & nominum appellationibus effugamus. Verbi gratiâ, vt si quis vestrûm aliquando perspexit præcantationibus sopitum serpentem portari in manibus, vel protrahi de cauernis, nihil valentem nocere venenis, vtpote incantationis virtute torpentibus: ita etiam lectionis diuinæ virtute si quis intra nos est contrariæ potestatis serpens, si quis ad insidiandum coluber latet, si patienter feras, si non tædio fatigatus auertas auditum, scripturæ carminibus, & diuini sermonis assiduitate depellitur. Si ergo vides, ô auditor, aliquando legis scripturam in auribus tuis quam non intelligis, & sensus eius tibi videtur obscurus, interim hanc primam suscipe vtilitatem, quod solo auditu velut præcantatione quadam, noxiarum virtutum, quæ te obsident, & quæ tibi insidiantur, virus depellitur & fugatur. Obserua tantùm ne efficiaris sicut aspides surdæ, & obturantes aures suas, ne audiant vocem incantationis, & veneficij, quod incantatur à sapiente. Verbi causâ, est carmē quod præcantatur à sapiente Mose, & quod præcantatur & canitur à sapiente Iesu Naue, & quod præcantatur, & canitur à sapientibus omnibus Prophetis. Hæc autem idcirco diximus, ne fastidium capiamus audientes scripturas, etiamsi non intelligimus, sed fiat nobis secundùm fidem nostram, credentibus quia omnis scriptura diuinitus inspirata vtilis est. Si ergo diuinitus inspirata est & vtilis, etiamsi non sentiamus vtilitatem, credere tamen debemus, quia vtilis est. Solent Medici præbere interdum cibum aliquem, interdum etiam potum dare, verbi gratiâ ad discutiendam caliginem visus: nec tamen in edendo ipso cibo, vel in potando sentimus, quia vtile est, & prodest oculis: Sed cùm transierit visum cibi illius, aut poculi virtus, paulatim purgat aspectum, & tunc demum sentire incipimus, quia cibus ille, vel potus profuit oculis. Sed & in aliis similiter corporis partibus eadem fieri solent. Hoc ergo modo credendum est etiam de Scriptura sancta, quia vtilis est, & animæ prodest, etiam si sensus noster ad præsens intelligentiam non capit, quoniam (vt diximus) & bonæ virtutes, quæ nobis adsunt, reficiuntur in his sermonibus, & pascuntur, & contrariæ torpescunt his meditationibus, & effugantur. Sed fortassè dicitur ab auditoribus. Hæc nobis idcirco dicis, vt te ab officio disputationis excuses, & in iis finias, neque quidquam prorsus vel ex iis quibus possibile est, consolationis exhibeas, neque vt Dominum depreceris præstare gratiam suam ad reuelanda ea quæ lecta sunt, vt paruum saltem cibum ex occultorum, & secretorum explanatione sumamus. Non ista de causa hæc diximus, nec excusantes nos ista protulimus, sed vt ostenderemus in Scripturis sanctis esse vim quandam, quæ legenti etiam sine explanatione sufficiat.

Hactenus Origenes, cuius sententia eatenus vera est, quatenus sancti Angeli propter reuerentiam sermonis diuini cùm à nobis pronuntiatur, gratum & venerandum sibi audiunt. Dæmones autem subinde oderunt. Puto etiam posse speciali Dei fauore, velut sacramentale aliquod verba affici sacra, sicut crucis signum, & alias res sacras.

CAPVT XII.

Quid vox Sela *in Cantico Abacuc, & nonnullis Psalmis.*

VOCEM *Sela* quę versiculis aliquorum Psalmorum interseritur, & in Cantico Habacuc, Latineque non redditur, existimo esse non instar Ephesię literę, sed notam musicam, quemadmodum libri nostri Musici pleni sunt notulis ad cantus seu vocis variationem, & mutationem: Idcirco Septuaginta διάψαλμα interpretati sunt Hoc est consentaneum sancto Hieronymo, qui censuit esse signaculum musici cuiusdam soni. Nec dissentit sanctus Chrysostomus in proœmio in Psalmos ex Hippolyti sententia: μουσικοῦ τινος μέλους, ἢ ῥυθμοῦ τροπῆς γινομένης, ἢ διανοίας ἐναλλαγμένης ἔγραψαν τὸ διάψαλμα οἱ ἑρμηνεύσαντες, ὡς Ἱππόλυτος ὁ σοφώτατός φησι. *Mutatione facta*, inquit, *musici carminis aut rhythmi, vel sententiæ variatione, Diapsalma scripserunt interpretes, vt vir sapientissimus Hippolytus ait.* Eusebius quoque in Psalmi quarti commentario sic ait: Σημειωτέον δὲ καὶ ταῦτα, τὰς ἐπὶ τοῖς διαψάλμασι διαστολὰς ἤτοι τῆς διανοίας ἐναλλαγὴν παριστώσας, ἢ τάχα μεταβολὴν μέλους ἐναλλάττοντας ἤτοι ῥυθμοῦ. *Notabis autem, hoc quoque loco distinctiones illas in Diapsalmatis, vel sententiæ mutationem indicare, vel fortè mutationem cantus diuersi, aut rhythmi.* In Psalmo item secundo, cùm ante illa verba, *Dirumpamus vincula eorum.* in Septuaginta sit Διάψαλμα, & in Hebræo non sit *Sela* idem author hæc dicit: Τὸ διάψαλμα παρὰ τοῖς Ο΄ κείμενον οὐκ ἔτι ἦν παρὰ τῷ Θεοδοτίωνι καὶ Συμμάχῳ· καίτοι γε εἰωθόσι πολλάκις χρῆσθαι τῇ λέξει ταύτῃ ὁμοίως τοῖς Ο΄. διὸ εἰκὸς εἰ καὶ τὸ πρόσωπον μεταβέβληκεν, τὸν μουσικὸν ῥυθμὸν τετηρηκέναι, καὶ διὰ τοῦτο μὴ προστεθεικέναι τὸ διάψαλμα τὸν Θεοδοτίωνα καὶ τὸν Σύμμαχον. *Diapsalma apud Septuaginta positum est, non item apud Theodotionem, & Symmachum quamuis hac dictione perinde ac Septuaginta vti soleant. Itaque consentaneum est, etiamsi personam immutauit, musicum tamen rhythmum seruatum esse, ac propterea non fuisse à Theodotione, ac Symmacho appositum Diapsalma.* Fortasse hæc variatio fiebat non continuatè, sed per aliquam morulam, vt sic componamus aliorum sententiam, qui eam vocem silentij, seu pausę alicuius signaculum dicunt, vt interim mysterium, quod canebatur aliquis meditandi locus daretur. Idque ibi fiebat, vbi aliqua noua inspiratio superuenisset Psalmorum authori siue Dauidi, siue Asaph, siue alij. Hinc est vt aliquando in fine Psalmi *Sela* notetur, vbi iam sonus non erat mutandus. Confirmat hoc Eusebius dicens Ἕκαστος δὲ πνεύματι ἁγίῳ κινούμενος ὕμνει τὸν Θεόν. ἡνίκα τοίνυν ἐνεργεῖ τὸ πνεῦμα ἐπὶ τὸν μακάριον Ἀσάφ, οἱ πάντες ἡσυχίαν ἦγον, ὑποτασσόμενοι Θεῷ, εἰρηνικῷ πνεύματι κατηρτισμένοι· ὑπεφώνουν δὲ ἀκολούθως τῷ ψάλλοντι εἰς ὕμνον Θεοῦ λέγοντες, ἀλληλούϊα, ὃ σημαίνει ἐκ τῆς Ἑβραΐδος φωνῆς, εἰς τὴν Ἑλληνίδα μεταβαλλόμενον, αἰνοῦμεν τὸν ὄντα Θεόν· πάντες οὖν ὑπήκοοι ἐγίνοντο. ἡνίκα δὲ ἐνεργεῖ ἐπὶ τὸν πρότερον τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπαύετο, οἱ λοιποὶ ἐπαύοντο. ἡνίκα δὲ ἐφ' ἕτερον, πάλιν οὗτοι ἠρέμουν. τούτῳ τῷ λόγῳ ἀπεχρήσατο Παῦλος ὁ ἀπόστολος, βουλόμενος καταστῆσαι τὴν ἐκκλησίαν εὐσταθῶς, ὃν τρόπον ἐν ἀρχῇ εὐτάκτως ἐφέρετο ὁ Ἰσραήλ, διδάσκων λέγειν. ἐὰν ἑτέρῳ ἀποκαλυφθῇ, ὁ ἕτερος σιγάτω. οὕτω γὰρ δύνασθε οἱ πάντες καθ' ἕνα προφητεύειν· καὶ γὰρ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται. Hoc est, *Vnusquisque Spiritu sancto instinctus laudabat Deum. Cùm igitur insiliret spiritus in Beatum Asaph omnes silebant, & Deo se subiiciebant, pacifico spiritu compacti, atque perfecti, sed psallenti consequenter succinebant, in laudem Dei dicentes Alleluia, quæ vox in Græcam ex Hebræa, si transferatur significat* αἰνοῦμεν τὸν ὄντα Θεόν. *Laudemus illum qui verè Deus est. Omnes igitur tacentes subditi erant: vbi autem in priorem spiritus insiluisset, reliqui cessabant: cum verò in alterum, hi vicißim quiescebant. Hac ratione vsus Paulus Apostolus, cùm vellet statum Ecclesiæ componere, ad eundem modum quo olim Israël ordinatè regebatur, docet his verbis: si alteri reuelatum fuerit, alter taceat: sic namque potestis omnes per singulos prophetare. Etenim spiritus Prophetarum Prophetis subiiciuntur.* Sequutus Eusebium sanctus Gregorius Nyssenus, ait: *Progrediente secundum ordinem Psalmodia, si qua fiebat, prophetante Dauid, altera sancti Spiritus diuina illustratio, & acceßio gratiæ secundùm scientiam ad eorum vtilitatem, qui prophetiam accipiebant, sustinens vocem, tempus dabat menti, ad accipiendam cognitionem sensuum, qui illi ex diuina illustratione suggerebantur.*

Fateor Aquilam eam vocem vertisse *semper* quod & Chaldęus probat, vt sit interpositio quædam ad confirmanda ea quę superius dicta erant, nō aliter ac apud Hebręos Amen & Salom, quod est *pax ac feliciter.* In aliquibus editionibus redditur εἰς τέλος, *in finem:* in

alijs

aliis δι' ὅλης siue διηνεκῶς, id est, *per totum*, sed quamuis hęc vox *Sela* alioqui significaret, existimo ad ea quæ diximus notanda positam. Mirarer prorsus, si significatiua fuisset alicuius rei, quæ spectaret ad sententiam Psalmi, non fuisse explicatam à tot nobilibus interpretibus, qui sacra Biblia verterunt.

CAPVT XIII.

An Gemmatricâ scriptione vtantur libri sacri?

HOc etiam quęrendum est, an sit in sacra Scriptura aliquis literarum vsus, quatenus signa arithmetica sunt, hoc est, nō solùm quatenus signa prolationis oris, sed etiam numerationis, atque hoc vsu ad scribendum & significandum aliquid vsurpata, quod Hebręi vocant Gemmatriam, qui mos vt apud Latinos incognitus, ita apud Græcos, & apud Hebræos hac potissimum ratione vsitatus est, quod ipsorum literę singulæ numerum aliquem significent. Siquidem Hebræi א Aleph vnum significat, ב Beth duo, ג Ghimel tres, ד Daleth quatuor, & sic deinceps singula elementa Alphabeti Hebraïci aliquem numerum indicant. Gręcis quoque α vnum repręsentat, β duo, γ tres, δ quatuor, &c. quæ sequuntur; apud Latinos verò non ita est, quibus tantum septem sunt literæ numerorum indices: id est, C. D. I. L. M. V. X. quarum I, vnitatem significat, V, quinatium numerum: X, denarium: L, quinquagesimum: C, centesimum: D, quingentesimum: M, millesimum. Et ideò Latini hunc explanationis modum, tanquam Latinis literis ineptum negligunt; quem Iudęis, & Gręcis olim fuisse vsitatum ostendunt peruulgatę quędam vtriusque gentis expositiones. Sic Heliodorus in Historię Æthiopicę libro nono scribit: *Nihil aliud esse omnino Nilum quàm annum, hoc & appellatione confirmante. Literis enim, quæ nomine continentur in calculos distributis, ter centum quinque & sexaginta vnitates, quot & dies sunt anni congregabuntur.* Hęc ille. Quod monstrabitur ex hac combinatione numerorum & literarum nominis νεῖλος.

N ——	50
E ——	5
I ——	10
Λ ——	30
O ——	70
Σ ——	200
Summa ——	365

Facetissimè quoque lusit Poëta Græcus ex Damagoræ cuiusdam nomine æqualem numerum continente, ac nomen λοιμὸς, hoc est, *Pestis*, sic falsè canens:

Δαμαγόραν καὶ λοιμὸν ἰσόψηφόν τις ἀκούσας
Ἔστησ' ἀμφοτέρων τὸν τρόπον ἐκ κανόνος.
Εἰς τὸ μέρος δ' ἢ καθείλκετ' ἀνελκυσθὲν τὸ τάλαντον
Δαμαγόρου, λοιμὸν δ' εὗρεν ἐλαφρότερον.

Quidam audiens Damagoram, & pestem esse æqualis numeri
Statuit vtriusque mores in trutina.
Ad partem autem cùm subducta libra traxisset,
Reperit pestem Damagora leuiorem.

Vtriusque nominis æqualis calculatio ex subiecta descriptione constabit.

Δ ——	4	Λ ——	30
A ——	1	O ——	70
M ——	40	I ——	10
A ——	1	M ——	40
Γ ——	3	O ——	70
O ——	70	Σ ——	200
P ——	100		
A ——	1		
Σ ——	200		
Summa —	420	Summa —	420

Celebres ſunt apud Homerum verſus ἰσόψηφοι, de quibus Muretus libro decimoquarto variarum capite decimo tertio hæc notat: Cùm literæ Græcorum etiam ad numeros ſignificandos adhibeantur, quorum verſuum omnes literæ pro numeris acceptæ eundem numerum efficerent, ac conſtituerent, eos verſus ἰσοψήφους vocabant. Huc pertinet explicatio illa Appionis Grammatici Alexandrini, qui à Tiberio Auguſto cymbalum mundi eſt appellatus. Is, cùm exponeret primam illam dictionem Homericæ Iliados, Μῆνιν dicere ſolebat, Homerum artificioſè à ſyllaba μη, librum ſuum inchoaſſe. Nimirum, vt his duabus literis comprehenderet totum numerum octo, & quadraginta voluminum, quibus abſoluitur vniuerſum corpus Iliados, & Odyſſeæ à ſe editum; numerum enim octo, & quadraginta per μ & η, Græci deſignant. Sibyllæ quoque Gematrico artificio vſæ ſunt. Fertur Sibyllæ Cumanæ de Filij Dei incarnatione, atque eius ſanctiſſimo nomine Græcum in his verſibus vaticinium:

Δή τότε καὶ μεγάλοιο θεοῦ παῖς ἀνθρώποισιν
Ἥξει σαρκοφόρος θνητοῖς ὁμοιούμενος ἐν γῇ.
Τέσσαρα φωνήεντα φέρει, τὰ δ' ἄφωνα ἐν αὐτῷ
Δισσῶν ἀγγέλων, ἀριθμὸν δ' ὅλον ἐξονομήνω.
Ὀκτὼ γὰρ μονάδας, τοσσὰς δεκάδας, ἐπὶ ταύταις
Ἠδ' ἑκατοντάδας ὀκτὼ, ἀπιστέροις ἀνθρώποις
Οὔνομα δηλώσει, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ σῇσι νόησον.

Tunc ad mortales veniet mortalibus ipſis
In terris ſimilis natus patris omnipotentis
Corpore veſtitum: vocales quatuor autem
Fert, non vocaleſque duas binum geniorum,
Sed, quæ ſit numeri totius ſumma, docebo.
Namque octo monades, totidem decadas ſuper iſta,
Atque hecatontadas octo infidis ſignificabit
Hominibus nomen: tu verò mente teneto.

Supputationem literarum nominis Ieſu, à Sibylla his carminibus collectam, Beda in primo libro Commentariorum in Lucam clarius explicat, adiecto numero ſeptuagenario, qui in Sibyllino carmine deeſt. Loquitur autem hunc in modum: Huius ſacroſancti nominis IESV non tantùm etymologia, ſed & ipſe, qui literis comprehenditur, numerus perpetuę ſalutis noſtrę myſteria redolet. Sex quippe literis apud Gręcos ſcripſit ΙΗΣΟΥΣ videlicet I, & H, & Σ, & O, & Y, & Σ, quarum numeri ſunt X, & VIII, & CC, & LXX, & CCCC, & CC. qui fiunt ſimul DCCCLXXXVIII. qui profectò numerus figurę reſurrectionis adgaudet. Octauus enim numerus in ſacris literis reſurrectionis glorię conuenit: quia Dominus octauâ die, hoc eſt, poſt ſeptimam Sabbati reſurrexit, & ipſi poſt ſex huius ſeculi ætates, & ſeptimam Sabbathi animarum, quę nunc interim in alia vita geritur, quaſi octauo tempore ſurgemus. Aliquando has obſeruantias probauit ſanctus Auguſtinus tractatu in Ioannem decimo, exponens illud ex Euangelio Ioann. *Quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum hoc*, dixit, Numerum quadraginta ſex annorum ædificationis templi, ſignificare ædificationem templi corporei, quod ſibi Chriſtus ædificauit ex carne Adę, cuius nomen ΑΔΑΜ apud Gręcos componitur ex literis numerum quadraginta ſex comprehendentibus, ſiquidem A, vnum ſignificat, Δ, quatuor, A vnum, M quadraginta: qui numeri ſimul iuncti faciunt quadraginta ſex, tot enim diebus Chriſti corpus in vtero Marię abſolutum eſt. At quod plus eſt, videtur hoc interpretandi genus à ſancto Ioanne in Apocalypſi firmatum, dum dixit Antichriſtum facturum: *Ne quis poſſit emere, aut vendere, niſi qui habet characterem, aut nomen beſtiæ, aut numerum hominis eius: hic ſapientia eſt, qui habet intellectum computet numerum beſtiæ, numerus enim hominis eſt, & numerus eius ſexcenti ſexaginta ſex*. Ex quo numero nomen Antichriſti, aut beſtiæ multi conati ſunt venari. Iuxta ſanctum Irenęum, & Aretam Λατεῖνος dicendus eſt. Iuxta ſanctum Hippolytum ἀρνοῦμαι ſeu τειτάν. Iuxta Primaſium ἀντεμος. Iuxta Ticonium λαμπετὶς. Iuxta Aretam ὁ νικητὴς. Rupertus & Haymo notant nomen ἀρνούμενες,

κὸς, illum numerum conficere, & interpretantur *gentium seductor* quasi Antichristi prodromus fuisset Genseticus Vvandalorum Rex, qui vastauit Romam. Alcazar per bestiam intelligens Imperium Romanum, dicit eius nomen esse ἡ ἀλαζονεία βίου, *superbia vitæ*, cuius nominis Græcæ literæ eundem calculum habent. Alia afferunt Irenæus & Aretas, quæ collegit Feuardentius.

Veniamus ad libros Moysis, & alios sacros veteris instrumenti. Bahal Hatturim in Beresith notat primam Genesis vocem בראשית ברא *In principio creauit* 1 & בראש השנה נברא *in principio anni creatus est*; vtramque constare numero 1116. quo demonstratur mundus initio anni creatus. Secundo בראשית *bereschit*, idem quod בתורה יצר *in lege creauit*, vtrumque constat 913. eo quod propter legem quæ vocatur principium, creatus est mundus. Denique hæc verba, ישראל בחר בעמים *Israelem elegit in populis*, numerum 913. conficiunt. Idem תריג יצר *Tharig creauit*. Vulgatissimum est apud Iudæos in lege præcepta 613. contineri, quæ τεχνικῷ vocabulo *Tharig* eundem numerum complectente significant. Colligit inde Rabbinus ille mundum à Deo creatum, vt 613. præcepta legis Israëlitæ complerent. Lex dicitur lata in sapientia. Hoc axioma Gemmatricè probant Cabbalistæ, ex eo quod חכמה sapientiæ calculus sit 613. tot scilicet, quot numerant in lege præcepta. Calculus iste colligitur, vt sic loquar, ex literis expansis: nam חכמה 73. tantum conficit. Verùm si numerum è literis plenis, atque vt scribuntur, & pronuntiantur expiscemur, 613. colliguntur. Experiri quiuis potest ex iis sic scriptis, חית. כף. מם. הי, *cheth, caph, mem, he*. Hæc Reuchlinus. Item per Gemmatriam מצותי *Præcepta mea*, idem quod שמור *custodi*, vtraque dictio 546. complectitur. שושנה, *Susanna*, seu *lilium*, idem quod אסתר *Esther*, vtrumque 661. Hæc author אבקת רוכל, seu pulueris Pigmentarij. Argutum quoque illud est, quod Hatturim in vigesimum quintum Genesis caput obseruat in id: concepit Rebecca vxor eius, scribit hæc scitu certè non iniucunda, אשתו *vxor eius* idem esse Gemmatricè cum אש וקש *ignis, & stipula*: vtriusque summa 707. quæ conueniunt non tantùm cum dissidio Esaüi, & Iacobi, sed expressius cum verbis Abdiæ: *Erit domus Iacob ignis, &c. & domus Esau stipula,*

Nihilominus non est fidendum his interpretationibus ancipitibus, & quidem optimè monuit Aben Esdra: *Scriptura non loquitur Gemmatricè, nam facile posset quilibet pro arbitrio quoduis nomen educere, siue in bonam, siue in malam partem, sed tantum verba intelligenda sunt vt sonant*, hoc est, iuxta sensum literalem. Scitéque eiusmodi interpretes Noctuis comparat, eo quod in literalis sensus splendore cæci sint, & in mysteriorum tenebris perspicaces videri gestiant; imò multos errores subinde impingant, quemadmodum Rabbi Salomon Iarki in 14. Genes. v. 14. vbi dicitur Abraham vernaculos suos trecentos decē & octo in prælium armasse; notat Maiores docuisse Eliezerem Abrahæ solum adfuisse, eo quod אליעזר, Eliezeris literæ per Gemmatriam 318. æquiualeant. Elias Leuita explicans in Thisbi quamobrem Deus מקום *Locus* à Rabbinis appelletur, hanc rationem adfert: מקום Gemmatricè 186. conficit totidem יהוה. Verùm vt calculus non aberret literarum numeros simplices non eligunt, sed numerorum quadrata: non omnino insulsè, nam numeri vel lineæ, vt loquuntur Geometræ, potentiâ, quadratum est. Hoc modo Iod valet 100. He 25. Vau 36. He 25. summa 186. solent enim, vt epilogismos suos colligant, numeros aliquando duplicare, vel triplicare, aliquando aggregato numerum literarum dictionis addere, vel demere, hoc modo כסא *Kissé, solium*, idem quod אלהים *Deus*: aliquando non simplicium literarum numerum, sed literas במילאו *in plenitudine sua*, hoc est, vt in Alphabeto scribuntur, coniungere; in omnes denique partes seipsos versare, vt quod semel conceperunt, tandem confirment. Gemmatriæ istius planè immemor Moses Ægyptius solidam, & philosophicam istius diuini Epitheti rationem adducit lib. Nebochim parte 1. cap. 8. Immemores quoque fuerunt eius commentatores Schem Tob, & Ephodæus, & qui pluribus rationem loci Deo attributi persequitur Ioseph Albo. Nec vllibi idem Moyses Ægyptius Gemmatriæ meminit. Lubricus est eius vsus, & bifrons ad bonum, & malum, quod sic ostendit Ioannes Morinus. Solent impij Iudæi à sanctissimo nomine IESV ישוע vltimam literam tollere; sic enim semper efferunt ישו & sæpè odio pereiti per impiam Gemmatriam, אלהי נכר. Simili portento ex tremendo Dei nomine שדי *Sadai* literarum permutatione fit שיד *Dæmon*, cui permutationi Mirandulanus in Cabbalistis propositionibus alludit. Auctor אבקת רוכל, ait Idolum ab Aarone conflatum, ענל מסכה *vitulum fusilem*, à Mose appellatum, vt ex auri 125. talentis fusum fuisse manifestum fieret: מסכה *Maseca* enim seu *fusile*, hunc

hunc numerum complectitur. Vtraque autem dictio עגל מסכה *vitulus fusilis* si Gemmatricè examinetur, epitheto ברוך *Benedictus* æquiualebit.

CAPVT XIV.

Particularis Gemmatriæ vsus.

ILLVD etiam obseruandum substituere solitos Hebræos literas pro literis, si eumdem numerum constituant, & vnam pro duabus sic טו pro יה quod est nomen Dei, vsurpant. Nam vtraque literarum colligatio notat quindecim, atque in numeris nolunt ex superstitione quadam vti יה quia est vnum ex nominibus Dei, & eius loco per טו numerant quindecim, & per easdem literas significant nomen illud Dei. Sic etiam י Iod quæ decennarij numeri nota est, substituitur pro duabus הה *he, he*, quoniam vnum ה *he* quinque demonstrat. Per hanc artem elicuit Rabbi Hececados, qui maximæ authoritatis fuit apud Hebræos priscos, nomen Matris Messiæ futurum esse *Maria*. Hic enim in tertia partitione eius libri qui *Galerazeya*, id est, Reuelator arcanorum dicitur, inquisitioni Antonini Consulis vrbis Romæ satisfacere volens, qui ipsum inter cætera de nomine matris Messiæ interrogauerat, sic ei respondit, provt sibi in spelunca duplici oranti, Elias reuelauerat. *Quod autem interrogasti, quo nomine prophetissa vocetur? Maria est nomen eius. Ideóque Isaias cecinit 9. cap. dicens* כי ילד ילד לנו בן נתן לנו. Hoc est, *Quia infans natus est nobis, & filius datus est nobis.* Et infrà לםרבה המשרה. Id est, *ad multiplicandum imperium, vel principatum, siue vt multiplicetur imperium, vel principatus. Quæ verba significant Messiam à Deo generandum esse, qui multiplicabit imperium, qui est Dominus totius orbis. Nascetúrque ex Maria Domina, & hoc est quod dicit* לםרבה המשרה *lemarbe hammisra, id est, ad multiplicandum imperium. Ab his enim dictionibus oritur* מרים שרה *Mirjam Sara, id est, Maria Domina, hoc modo: Si accipies* ל *lamed,* ם *mem, &* ר *resc, constituent primam particulam lemarbe, hoc est,* לםר *lemar. Si autem acceperis* ה *ex lemarbe, &* ה *he huius dictionis* המשרה *hammisra. Quarum singularum numerus est quinque, & ambæ decem conficiunt, significant* י *Iod huius dictionis* מרים *Mirjam. Additio autem* ם *mem huius dictionis hammisra. Ecce tibi* מרים *Mirjam, id est, Maria. Ex dictione autem* המשרה *hammisra, restat* שרה *Sara, id est, Domina, quæ tribus literis scribitur. Ecce tibi ex lemarbe, hammisra, quod idem est, quod ad multiplicandum imperium, siue principatum* למרים שרה *lemirjam Sara, id est, Maria Domina. Vt nobis innotescat, hanc Mariam esse Dominam, & superiorem vniuersi, ac cælorum Reginam.* Hæc ille.

Tandem hîc admonendum Gemmatriæ artificio aliquas voces superstitiosè compositas à Iudæis, quibus pro amuletis vtuntur, multáque ex Gemmatria vana obseruant instar Pythagoræorum. Pythagoras enim in Arithmeticis nominum literis multas vires cõstituebat, sed ridiculè, & falsò. In Germanico contra Carolum Quintum bello certam victoriam ex eadem arte sibi pollicebantur Lutherani, quia literæ huius nominis *Carolus* valerent tantùm 155. literæ autem nominis *Mauricius* continerent 1210. euentus dixit vanam eorum spem, & ridendam obseruantiam.

CAPVT XV.

Vtrùm Moyses anagrammaticè aliquid scripserit, aut eiusmodi in sacris Literis sit digestum?

Explicatur titulus Psalmi noni.

ANAGRAMMATICA scriptio priscis non vsitata, à paucis hinc ætatibus apud Latinos notior, hoc sæculo frequentissima est; ipsius nihilominus artificium in sacris Literis, ipsísque Mosaicis voluminibus considerarunt multi, atque per eam ausi sunt sacrum interpretari textum, vnius nominis literas inuicem permutantes, vt aliud aliquid

quid aliter coniugatæ significent. Hoc enim ritu anagramma constat; sic illud Psalmi vigesimi: *In virtute tuâ lætabitur Rex.* De Messia dictum probant, quoniam ישמח *lætabitur*, permutatum facit משיח *Messiam*. Sic חמר *Asinus*, vt notat Archangelus, per mutationem facit רחם *clementiam*, seu *misericordiam*. Vnde, inquit, Christus Asinam ascendit, vt sese misericordem demonstraret: quod consentit verbis Euangelicis: *Ecce Rex tuus mansuetus.* Atque vt ad scripta Moysis veniamus Rabbi Iacob author Hatturim, commentans primam vocem Geneseos in omnes illam partes, haud insacera per anagrammata versat. Ipsius referam verba: *Literæ Beresith* בירת ראש, *caput siue principium domus significant, quasi diceret, domus Sanctuarij primi; sicut dicitur solium gloriæ altitudinis à principio, locus sanctificationis nostræ. Alio modo literæ istæ intelligi possunt (aliter scilicet dispositæ)* א בתשרי *in primo mense Tisri creatus est mundus. Aliter* ברא שתי *duas creauit: quia creauit duas leges, scriptam & oralem. Aliter* ירא שבת *coluit Sabbatum, veluti diceret quod propter meritum, & honorem Sabbati creatus est mundus. Aliter* ברית אש, *fœdus ignis, quia propter fœdus, quod est circumcisio, & propter ignem quod est lex, facta est gehenna.* Aliam addit istius dictionis diuisionem minus efficacem בראת יש *in visione sunt*, quia, inquit, *sæcula ab omnibus iustis conspiciuntur*, præsens intellige, & futurum. Ierem.17.

Conuersio earumdem literarum, nam facilior hic anagrammatismus, obuia quoque videtur in sacra pagina, & vsitatam Hebræis nouit sanctus Isidorus. Sic Rabbi Iochanam censuit Angelicam illam scriptionem, prout Chaldæus habet, *Mene, Mene, Tekel Vpharsin*, literis vniuscuiusque dictionis contrario modo digestis fuisse exaratam. *Anam, Anam Lachath Nisrephu*, atque huiusmodi dissimulatam scripturam, ne Chaldæis sapientibus pateret. Rabbi Samuel etiam per anagramma, sed alio modo Angelum scripturæ suæ sensum occultasse existimat, dictionem longam ופרסין in duas diuisisse ופר סין, vt dictiones omnes triliteræ essent; deinde omnes primas literas harum dictionum מנא מנא תקל ופר סין in vnam dictionem coniunxisse ממתום *mamthus*, Samech in fine legendum, non Mem, vt in textu Talmudico scribitur. Posteà omnes secundas ex quibus coalescit vox ננקפי *nankephi*. Denique omnes vltimas, quæ dictionem אאלרן *aalran* componunt. Rabbi Ase aliter literas inuertit, vt nouas dictiones barbarè componat: Mediam literam primo loco collocat, primam secundo, tertia sedem retinet. In dictione ופרסין nihil mouet, præter Vau, quam loco secundo donat. Inde consurgunt נמא נמא קתל פו־סין *Nema, Nema Kethal Phursin.* Omnes autem dictiones istæ dant sine mente sonum. In titulo quoque Psalmi noni Dauidem vsum anagrammatismo obseruant Titelmanus, Ricardus Genomanus, Genebrardus, Drusus, Arias. Et pro *Nabal* dicunt scripsisse *Laben*, vt sic occultaret nomen inimici dicens *pro occultis Laben*, non apertè, & clarâ appellatione *Nabal*, sicut Psalmo septimo dissimulauit nomen Saulis, vocans illum Chusi: aliter ab aliis anagramma digeritur, & *laben* scriptum dicunt pro *nebel*, id est, *nablo* vt denotaretur instrumentum musicum, ad cuius sonum hic Psalmus concineretur: nam in libro Paralipomenon primo dicitur occulta eum nablis decantata: *Maasias, & Banaias in nablis occulta cantabant.*

Verùm ista anagrammatum consideratio parum firma est, nec à sacris Scriptoribus considerata, sed vt plurimùm commentata à Rabbinis, in qua nullum magnum mysterium credi est opus. Rabbinorum sententiam de Angelica scriptione apud Danielem iam reiecimus. De Dauide dicamus, an per anagramma dissimularet nomen Nabal in titulo Psalmi noni? Non credo, quoniam non loquitur in ipso Psalmo de illo, nec contra illum: nam vt legenti constabit, loquitur aduersus victum hostem, & exercitum qui valde Israël afflixerat. Puto igitur לבן *laben* esse nomen בן Ben, qui filium significat cum affixa genitiui nota. Idcirco versum est pro occultis filij. Potest igitur fieri, vt quemadmodum Psalmus quadragesimusquintus hunc titulum habet (in finem filiis Core pro arcanis) eodem modo in hoc titulo, sed concisè dictum sit pro arcanis filij, vt intelligatur filio Core solemne fuisse hunc Psalmum canere. Et fortè per *filium Core* intelligit Principem inter filios Core cantores, qui fuit Heman, vt legitur primo libro Paralipom. cùm eius genus ad Core Principem referatur. Illi igitur Coritarum Principi, tanquam proprius hic Psalmus attributus est, vt eum à suo choro canendum curaret. Nostri, qui in hunc Psalmum scripserunt, ferè omnes arcana, seu occulta filij, occulta Christi interpretantur. Quem sensum sicut veneror atque suspicio, sic si quid ad historicum, literalémque sensum pertinens inueniatur, aut dicatur, non

puto esse retinendum. Qui in Chaldæum Psalmos vertit, videtur filij nomine intellexisse Goliam. Sic namque interpretatur: Ad laudandum super morte viri, qui egressus est de medio castrorum. Sic autem legimus primo Regum libro: *Et egressus est vir spurius de castris Philisthinorum, nomine Goliath*, & quæ sequuntur, quasi in eius morte hic Psalmus compositus sit: ideò autem filius appellatur, quia scriptura dicit egressum esse de medio castrorum: de medio autem castrorum Hebraicè est Isabenaim, Banim autem filios significat, paululum immutatâ dictione, ideò filium putauit Chaldæus interpres significare Goliam. Et certè multa sunt in Psalmo, quæ iuxta historiam non sunt à Goliath aliena. Postremò, non est contemnenda illorum sententia, qui proprium viri nomen putant, quod in Hebræo est, *Ben* quamuis id ipsum nomen filium significet. Vnde inter cantores numeratur *Ben*, primo Paralipomenon: & cum eis fratres eorum in secundo ordine, Zachariam, & Ben, & Iaziel, quod etiam concisè dictum est, pro Benaja: sic namque vocabatur, vt ibidem paulò pòst legitur. Et eò magis hæc sententia ad verum accedit, quod idem id muneris inter cantores habebat, vt in nablis arcana, hoc est, occulta cantaret. Occulta igitur Ben, id est, filius canebat, qui idem Banajas erat, vt vtrobique id intelligentes Septuaginta posuerunt. Hæc opinio, quod ad historiam pertinet, verisimilis admodum esse videtur: nam & nomen cantoris conuenit, & munus, quia occulta canebat. Hæc Agellius, & post eum Mariana. Addo ad Christum sublimiori referri intellectu, siue *pro occultu fily*, siue *pro morte fily*, vt alij legunt, inscribatur; quoniam nomen filij absolutè ponatur, & præcedat nomen arcani, siue occulti, id est, mysterij reconditi, vt intelligamus Psalmum tractare de vnico filio Dei, qui carne occultatus humanâ, & nouo bellandi genere, hostes deuicit, Diabolum cum exercitu suo, quod Apostolus dixit Mysterium absconditum à sæculis: ad quem sensum spectat illa alia lectio, *pro morte fily*, hoc est, filij Dei, quatenus eius mors fuit gloriosa debellatio Principis tenebrarum. Nec enim Psalmus referri potest ad mortem Absalonis filij Dauid, nam ea mors ignominiosa ipsi Absaloni fuit, & tristissima Dauidi, qui eam acerbè defleuit; hic autem Psalmus lætitiæ est.

CAPVT XVI.

Expositio elementaria ostenditur fallax

ILLVD obseruandum aduersus eos omnes qui elementa superstitiosè in Hebręis libris obseruant, multos errores pro arcanis venerari, magnàque architectari mysteria nullo fundamento, nisi inertiâ scribarum, quod nonnullis exemplis non piget confirmare. In capite vigesimo quinto Exodi vers. 31. sic legunt Iudæi Neoterici מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה *Ductile fiet candelabrum.* In voce תיעשה duo sunt, quorum prius est insolentissimum, epenthesis scilicet τῆ *Iod* post ת, futuri characteristicam: sic tamen habent omnes libri excusi, & sic legendum notant Masorethæ, lectore admonito id tantùm hoc loco fieri. Posterius propter mysterij phantasiam commissum est, punctorum scilicet adnotatio iuxta formam tertiæ personæ futuri *Niphal*. Mysterium ex Rabbinis Menahem, Mose Sacerdote, Salomone Iarki, Aben-Ezra, & aliis enarrabo qui illud de Tanchuma antiquo libro sect. 8. hauserunt. Aiunt candelabrum istud cum omnibus ramis, calamis, sphærulis, hastili, &c. ex vna massa sine vlla commissura, & partium insitione componi Deum iussisse. Mosi verò rei difficultate deterrito, Deum statim dixisse, *fiet candelabrum*, scilicet a seipso, non ampliùs *facies*. Quapropter iubente Deo auri massam in ignẽ Moses coniecit, candelabrumque, vt Deus præscripserat, statim fabrefactum nullo alio adhibito labore, aut artificio ab igne remouit. Hinc præcipuè Menahem, & Moses colligũt verbum istud in tertia persona futuri *Niphal* efferendum esse, non autem in secunda futuri *Kal* seu Actiui: vnde sequitur תֵּעָשֶׂה non תַּעֲשֶׂה legendum. Difficultatem tamen istius artificij, quæ miraculo superata est, parui fecit Abarbinel in hunc locum. Superest irreptio τῆ Iod, cuius cùm nulla sit ratio, nam non magis passiuæ, quàm actiuæ significationi addi debet, ad panaceam, & ordinarium suum asylum confugiunt: additionem illam diuinitùs factam esse, vt decem candelabra, quæ Salomon facturus erat, mysticè significarentur. Sic Aben-Esra ex aliorum sententia: Sic prætereà se scriptum inuenisse in margine cuiusdam libri Biblici scribit Menahem. Aliud mysterium idem auctor

refert

refert ex libro רעיא מהימנא, seu *pastoris fidelis*, Deum *Iod* addidisse, vt his dictionibus תיעשה המנורה *fiet candelabrum*, quatuor literæ tetragrammati comprehensæ candelabrum sine partium cum corpore per commissuras coagmentatione in similitudinem diuinæ simplicitatis, fieri oportere docerent. Quod cùm Moses intelligeret, & admodum difficile factu existimaret, Deus illum monuit hoc bene institutum: nam illa litera non tantùm notat candelabri vnitatem instar Dei compositionis expertem, sed etiam sicut diuinitas à seipsa est, ita candelabrum à seipso sine artificum industria formatum iri. Hæc sunt mysteria quibus Iudæi veluti vallis, & aggeribus corruptiones, quæ Biblia semel inuaserunt, ab omni emendatione conseruant. Si tamen litem dirimere velis, ab aliquo Rabbino ante punctorum textus adnotationem, Iod addita est, vt תעשה passiuè legendum esse doceret. Solent enim Iudæi cùm sine punctis scribunt, dictionibus Iod inserere, vt lectorem moneant syllabam cum tsere, vel chitich legendam esse, ne nimium ancipitibus homonymiis ipsorum sermo laboret. In Genesis capite primo dicitur יהי מארת *fiant luminaria*. Nomen Meoroth, *luminaria* duobus Vau deficit, scribi enim deberet מאורות: sed hoc fit propter magna mysteria: Nam inquit R. Salomon, *Scripta est dictio cum defectu Vau, eo quod dies ille, maledictus est, qui inducit anginam in infantes; & hoc est quod tradunt Rabbini, quod die quartâ ieiunatur propter anginam ne infantibus accidat*. Fundamentum rationis est, quod vox illa defectiuè scripta ex æquo, vel potius maledictiones significat, quàm luminaria; si enim legas מארת *Meeroth*, maledictiones erunt. Omissa est igitur Vau, vt die quartâ, tum enim dictum est *fiant luminaria*; hunc suffocationis morbum puellos inuadere doceremur, & institutum ieiunium, vt illi precibus occurratur. De dictione אסכרה, & ieiunio inde instituto, vide Eliam in Thesbite. R. Bechai postquam multa de stellis orbibus suis affixis, & lumine ab orbis crassitie non impedito, ait Lunam à seipsa lumen non habere, sed sicut ferrum ab igne calorem, ita lumen à Sole Lunam mutuari. Et propter hoc dictum esse *fiant luminaria* cum defectu Vau, vt significaretur vtrique lumen idem esse. Bahal Hatturim addit Solem vnitate auctum idem esse Gemmatricè, quod מארת luminaria; שמש *schemesch* enim quod Solem significat 640. conficit, מארת verò 641. vt significetur Solem propter splendorem à maledictione, hoc est, quin adoretur, parum abesse. Insulsè maluit hæc effutire, quam Cabbalisticum ἔυρημα præterire. Longè acutiùs consimili vnitatis additione cabbalizat Iuda Muscato in libro secundo Cosri, capite sexagesimo octauo. Interpretantur Iudæi, *Erat autem terra labij vnius*, de lingua sancta, seu Hebraica. Hanc explicationem Gemmatricè probat, quia לשון הקדש, *lingua sancta*, vnitate tantum superat שפה אחת, *labium vnum*; illud enim 795. continet, hoc 794. vnitatis autem illum excessum linguæ sanctæ simplicitatem, & à cæterarum permistione conseruationem portendere existimat. Abarbinelis celeberrimi apud Iudæos Rabini & Philosophi sententia haud negligenda est, vt redeam ad luminaria. Censet ille cælos simplicissima esse corpora, astra cælorum, in quibus sunt, partes densatas, & conglobatas esse; lucem die primo creatam, & in aëra diffusam: cælos Solem & astra die secundo, sed sine luce, & splendore: die tandem quarto Soli, & astris lucem impositam, & insertam fuisse; vt autem significaretur ista lucis à Sole, & Luna trium dierum absentia מארת defectiuè scriptum esse. Hæc in legem fol. 16. col. 2. 3. Verùm in re ludicra seriò agere, aut è stercore aurum colligere, quid vetat? Contendit præterea Abarbinel, sed folio 9. & 10. aduersus Bar-Nachman, lucem qualitatem esse seorsim creatam, non in opaco aliquo, aut lucido subsistentem, sed mirabiliter per aëra expansam, & sese sine subiecto sustinentem. Ideo quoque de luce dictum non esse ויהי כן, *& factum est ita*, vt de cæteris, *Sed & facta est lux. Et propterea lumen illud non ministrauit, nisi vsque ad quartum diem, ideo dictum non est, & factum est ita, sed, & facta est lux, quia substitit lux illa sine corpore lucido*. Hæc ille. Item in capite duodecimo Numerorum, vbi dicitur, *Erat enim Moyses vir mitissimus*, והאיש משה ענו מאד, notatur in margine legendum עניו pro ענו. Antequam castigationem istam castigem, ad mysteria magna diuertam. Scribitur in מנחה בלולה, qui commentarius est breuis in legem. *Scribitur* ענו *cum defectu Iod, vt in plenitudine sua conficiat numerum 248. doceaturque in omnibus membris eius (Mosis) non fuisse arrogantiam*. Hoc mysterium intelliget lector, modo duorum quæ superius indicata sunt, meminerit: Prius, Iudæos in humano corpore 248. membra computare. Posterius in Arithmetica Cabbalistica literas in plenitudine sua numerari, cùm non nuda figura numeratur, verbi gratiâ נ pro 50.

sed vt pronuntiatur נון Nun. Hoc modo litera illa æquiualet 106. עין 130. & ון duodecim, ex quibus iunctis consurgunt 248. Bahal Hatturim aliter somniat, ideo ענן sine iod scriptum, vt numerum dierum in monte prateritorum contineret. Cùm autem numerus ille 120. non excedat, addit Mosen in monte sex diebus nube tectum mansisse; quibus cõfiunt 126. dies, quot ענן complectitur. Iterum notat Gematricè ענן idem esse quod בעדן in Eden seu Paradiso, vt hac ב Iod omissione paradisum sperare doceamur. Hæc ex Ioanne Morino excerpsi, qui omnia isthæc mysteria errores fuisse erudite ostendit, & integritatem codicis Samaritani obiectat.

Quid? In defectu duorum versuum, qui scribarum incuria ferè omnibus Hebraicis absunt codicibus, mysteria inueniunt Rabbini. Versus sunt ex vulgata hoc modo: *Et trans Iordanem, quà contra Ierico, de tribu Ruben, ciuitatem, refugium homicidæ, Bosor in deserto: Misor & suburbana eius: & Iaser, & suburbana eius: & Mapha, & suburbana eius: ciuitates quatuor.* Laniadus nihilominus arcanum istius omissionis consilium putat: Ruben scilicet primum de liberatione Iosephi verba fecisse; ideò cùm vrbes quatuor anteà daturum dictum esset, quas posteà dederit, nihil opus fuisse speciatim enarrare. Dubium enim non erat hoc præstiturum, cùm liberare, & aliis benefacere esset illi naturale, sicut dicitur Iob 17. *Et tenebit iustus viam suam, & mundis manibus addet fortitudinem.* Illud quoque notandum valdè corrupta esse Hebræorum Biblia, aliquos ex ipsis Hebræis fateri. Rabbi Iacob Benchaim, ad finem præfationis ad Biblia quæ edidit, sic ait: *Postquam inspexi libros Masora, animúmque his applicui, vidi illos omnino confusos, & eo vsque perturbatos, vt nulla in illis esset domus sine mortuo. Perturbatio maxima erat in versibus scripturæ, quos adducebant, & enumerabant Masorethæ; eo quod libri circa quorum marginem adscripta erat Masora, adscripta non erat iuxta ordinem columnarum.* Perturbationis istius exempla refert, posteà subdit, *Multi quoque descripserunt Masoram cum ligaturis, & figuris; ita vt impossibile sit verbum vllum ex illis intelligere, cùm scopus scribæ fuerit scripturam suam ornare, non autem eam intelligere, & considerare.* Alias huius perturbationis causas reddit, linearum scilicet æquationem. Quatuor, inquit, supernè solent semper adscribere, quinque infernè, atque vt iste numerus neque augeatur, neque minuatur, modò sententiam & enumerationem Masorethicam in medio, modò in principio resecare. Denique adiiciendum elementorum obseruationem nonnullis hæresibus occasionem fuisse; & præter id quod ex Irenæo, & Tertulliano afferri posset. Philastrius scribit in hunc modum: *Marcus autem quidam Heracleonis successor, numerum, & mensuram, & calculum, rationem etiam computationis faciens literarum, quasi verisimilis, & cuiusdam rei nouæ inuentor, cùm æstimaret à quibusdam se posse laudari, non in parum iisdem erroris incurrit amentiam. Dicit enim ita: Viginti quatuor literæ sunt, quæ perfectionem habent omnium rerum. Propter quod & Christus, inquit, dicebat: Ego sum Alpha, & Omega. Dicebat etiam in postremo tẽpore Christum descensurum ad Iesum in figura & similitudine Columbæ; ipsúmque Christum colũbam esse docebat, quæ descendit (inquit) ad duodecim Æonas, id est, ad duodecim Apostolos; & vnum ex eis cecidisse, hoc est, Iudam æstimabat.* Hæc Philastrius. Et hæc satis de elementis, & primo eorum inuentu vsque, vnà cum sacris Literis.

IOANNIS EVSEBII NIEREMBERGII DE ORIGINE SACRÆ SCRIPTVRÆ, LIBER SEXTVS.

CAPVT PRIMVM.

An lingua noua reuelata fuerit Moysi vt sacra Scriptura traderetur?

LAVDEM aliam scriptionis sanctæ disceptandam in medium obiicio, pro reuerentia vtique diuini eloquij. Sunt enim qui prodiderint memoriæ linguam sacram pariter cum Scriptura sacra cœpisse. Theodoretus apertissimè censuit reuelatam Moysi Hebræam linguam, vt Hebraico idiomate libros auspicaretur sacros: atque tunc cœpisse eloquium Hebræum, illatenus orbi incognitum, dono scilicet Moysi & populo Israëlitico à Deo collatum vnà cum lege & sacra pagina. Extat Theodoreti sententia in quæstione sexagesima in Genesim, ibi postquam definisset Syriacam linguam primam omnium; rursus subinde quærit: *Vnde cœpit Hebraica lingua?* Cui quæsito ita respondet: *Vocem Hebraicam arbitror esse sacram. Quemadmodum enim in templis Græcorum quidam sunt literarum characteres peculiares, quos sacros appellant: sic Deus omnium per Mosem donauit hanc linguam non naturalem, sed ad docendum aptam.* Posteà subdit: *Quod puto Beatum Dauidem indicasse octogeno Psalmo: Linguam quam non nouerat audiuit;* nimirum Israëliticus populus, cùm exiret de Ægypto, audiuit, intellexitque diuinitus donatam linguam Hebræam. Suidas in eadem penè existimatione fuit, nisi quod Abrahamo tribuit inuentionem linguæ Hebraicæ, quam Theodoretus verosimilius Moysi addixit. Verba Suidæ hæc sunt, de Abrahamo loquentis: *Hic sacras literas reperit, & eam linguam excogitauit, cuius Hebræi periti fuerunt vt eius discipuli, & posteri.* Et quidem S. Augustinus capite tertio supra quadragesimum libri de ciuitate Dei decimisexti originem & inuentionem Hebraicæ linguæ ad tempora, quæ post diluuium successerunt referre visus est, dum ait: *Pueritia fuit huius generis populi Dei à Noë vsque ad ipsum Abraham: & ideò prima lingua inuenta est, id est, Hebræa.* Philo quoque alicubi, idem quod Suidas præstruxit, & literas, & linguam, quibus sacra pagina scripta primùm fuit Abrahamum inuenisse. Congruit his mutatio nominis Abrahæ, & eiusdem nominis significatio ab ipso Philone tradita: *Testatur hoc*, inquit Philo in libro de Abrahamo, *mutatio nominis, prius enim Abram vocatus, mox cœpit appellari Abraham, vnius tantum duplicatione literæ, videlicet A, sed quæ magnum quiddam significabat. Abram enim interpretatur Pater sublimis, Abraham verò Pater electus vocis.* In sacra autem Scriptura rerum inuentores *Patres* vocantur. Sic Iabel dicitur *Pater habitantium in tentoriis*, & Gen. 4.
Iubal *Pater canentium cithara & organo.* Quapropter videbitur alicui vocatus Abraham

Pater electus vocis, quoniam diuinitus electus, vt nouas Hebraicæ locutionis voces inueniret. Multi quoque, quorum postea mentio renouabitur, qui Chaldaicam linguam præferunt antiquitate Hebrææ, hanc malunt inuentam, aut initiatam ab Abrahamo, vel Moyse.

Multa in his videbuntur ardua, & multa quidem inuoluta sunt, quæ partim opus est digerere, partim euomere; quare explanabimus aliqua, & quid verosimilius sit, decernemus. Inprimis Philonis & Suidæ assertum imputantium Abrahamo inuentionem literarum iam reiecimus; quare & sententia integra, cuius altera portio de Hebraicæ locutionis inuentu ad Moysem potiùs restringenda est. Similior siquidem vero videtur Theodoreti cogitatio, quam rigidà nunc staterà expenderemus. Multa enim multi pro Hebraicæ linguæ sensio & primatu, haud solidè aggerunt; multòque pro eodem sensu Patres laudant. Deinde non videntur omnibus Hebraico idiomate sacra eloquia auspicata, quod Theodoretus supponit: sed facilè hoc commentum permonstrabimus tutum.

CAPVT II.

Quo idiomate cœpta primùm scribi Scriptura sancta?

ANTEQVAM ad alia transmittamus sermonem, breui exponendum quâ linguâ exordium sacra sumpsit Scriptura. Et quidem cùm librum Iob imputauerimus authori Moysi, eorum opinionem expulimus, qui primùm lingua Arabica Deum scriptis locutum, dixerint; Quapropter Arabicum siue Idumæum idioma exclusum ab hac inquisitione manebit. Non enim eum librum Iob Idumæus scripsit alphabetariis elementis; imò non ille scripsit, vt iam præmisimus, sed Moyses. Quod si daremus tot labores appinxisse Iob Hieraticis, aut Sinensium literis similibus, atque à Moyse iis commentariis vso historiam Iob digestam in scripta alphabetaria, non sequitur Arabica, aut Syra lingua Iob scripsisse. Nam Hieraticæ, & Sinenses literæ non comitantur linguam, cùm eas possint intelligere ij qui diuersissimâ Dialecto vtantur: cùm ars eiusmodi scribendi nihil habeat commune cum arte loquendi, & modo pronuntiandi. Hoc nunc accidit Sinensibus, inter quos ij qui minimè communem linguam habent, communem habent scribendi rationem, quique se loquendo intelligere nequeunt, intelligunt scribendo, cordi quippe literæ non sunt signa vocum, & pronuntiationis, sed rerum; res autem omnibus communes sunt iis, quibus voces non sunt. Itaque scriptio huius, vel illius peculiaris linguæ solùm potest dici scriptio alphabetaria, non Hieratica. Reiectâ igitur Arabicâ Dialecto, lis inter Chaldaicam & Hebraicam potissimùm constringitur: verâ scilicet linguâ Moyses scripserit. Philò Iudæus libro de vita Moysis secundo scribit Dei legem ab initio scriptam Chaldaica lingua: *Lex*, inquit, *antiquitùs scripta fuit linguâ Chaldaicâ, mansitque longo tempore in ea.* Nescio vnde hoc accipi potuerit nisi hoc indicio: duxisse scilicet Hebræos a Chaldæis originem. Chaldæus siquidem Abraham fuit, quare linguam suam advsque Moysem in posteros transfudisse verosimile censuit, aut potuit existimare eâ linguâ cœptam meritò Scripturam diuinam, quæ infusa fuit diuinitus hominibus, atque hanc fuisse Chaldæam omnium linguarum antiquissimam, & primam iuxta plurium existimationem. Credo tamen latè locutum Philonem & Chaldaicâ voce Hebræam linguam denotasse, quam Chaldaicam nuncupauit. Tum quia Hebræi Chaldæi aliquando fuerunt, tum quia essentialiter, vt inquiunt, eæ linguæ non discernuntur; atque ideò S. Hieronymus in caput Danielis primum, Philonem explicuit, vt pro Chaldaica intellexerit Hebraicam linguam. Et alioqui substituit sæpè Philo nomen Chaldaicum pro Hebraico. Prætereà quoniam Græcis notius erat Chaldæorum nomen, illud potius notauit: idcirco in libro de Abraham, & aliis locis nomina Hebræa exponens, vocat etiam Chaldæa: nisi forrasse censuit septuaginta Interpretes, de quibus loquitur, transtulisse in Græcum sacros libros ex Chaldaico exemplari, non Hebraico, quemadmodum Rabbi Azarias scribit & Philonem interpretatur, cum pariter, & quidem iure notans ignotasse vtramque linguam, & Chaldaicam & Hebraicam, quod facilè colligi potest ex hominum Hebræorum interpretatione de quibus multa philosophatur, præsertim in libello de mutatione nominum. Denique non solùm Philo, sed alij huius temporis authores, vt idem Azarias obseruat

Chaldaicum

Chaldaicum cum Hebraico confundebat, & sæpissimè permutabant. Alia quæ obiici possent de antiquitate Chaldaicæ locutionis sequentibus quæstitis respondemus. Certum itaque esto Hebræa linguâ Moysem scripsisse legem: nam & Hebræis illam scripsit, & non constat ex Chaldaico in Hebræum translatam, sed potiùs ex Hebræo in Chaldæum sermonem, quod non Onkelus primus id fecit, sed in captiuitate Babylonica.

CAPVT III.

An ante diluuium fuerint multæ linguæ, aut post diluuium ante ædificium turris Babylonicæ?

SEQVITVR nunc examen primæuæ omnium linguæ, ipsique coæuæ humano generi: anceps fortasse inquisitio quæque vix explorari potest, nisi fortasse iuxta Theodoreti placitum de reuelata, aut data Moysi lingua Hebræa, aut saltem restaurata, tunc singulari prouidentiâ, vt actus priscorum Patrum narrarentur; sed opportunè ad ea, quæ postea dicturi sumus præmittenda est. Etenim incerta & dubia mihi sunt, quæ pro primæ principatu locutionis instantur. Priùs obuiam aliorum difficultates circa hoc quæsitum, & meum iudicium interponam. Si ante turrim Babelicam multæ in vsu hominum linguæ fuissent, incertum esset, an ea, quæ penès illos maneret, qui insano ædificio assensum abnuissent, esset prima. Quid si aliqua linguarum varietas ante diluuium accidisset? mirum nisi accidisset: mirum tot sæculorum excursu inuatiatam indecisámque dialectum primam perstitisse in tanta humani generis multitudine, & populorum varietate, cùm maximè si nullis vt præstruximus libris alligata linguæ alicuius puritas perennaret, cùm modò videamus penè ad centenum quemque annùm linguas variari, quod postea magis confirmabimus. Si hoc ita venisset vsu, vnde constaret primæua dialectus? Post diluuium autem ante constructionem turris, linguarum aliquam multiplicitatem præcessisse, Catholicum Philastrius censuit in hæresum catalogo capite secundo supra centesimum, asseueranter credendum esse asserens etiam ante ædificationem Babel multis sæculis plures fuisse sermonum, ac linguarum varietates, quarum scientiam omnes homines ex Dei dono vsque ad turris constructionem, & linguarum confusionem habuerunt. Quod autem loco citato dicatur terra fuisse labij vnius, & sermonum eorumdem, ideo dictum putat, quia etsi plura essent genera linguarum, omnes tamen se inuicem intelligebant, eratque omnibus lingua vna, & sermo idem, non secundum eundem vocabulorum vsum, sed secundum eandem sensuum intelligentiam: suam opinionem confirmat Philastrius ex Gen. cap. 10. in quo antequam Moses Turris ædificationem in cap. 11. eiusdem Gen. describere inciperet, ait, à filiis Iaphet diuisas esse insulas gentium in regionibus suis secundum linguam suam, & familias suas in nationibus suis.

Non magnum ista mihi negotium facessunt; puto enim ante confusionem Babylonicam vniratem locutionis sic perennasse, vt nulla notabilis linguæ varietas intercederet. Nam etsi ante diluuium non sit religiosè tenendum indiuisam fuisse locutionem, & satis temporum, satisque gentium fuerit, vt multiplex varietas loquendi introduceretur, tamen longæuitas hominum in causa fuit, vt inconcussa, saltem non notabiliter quassata eadem lingua perstaret. Quod si homines exiguæ vt nunc ætatis fuissent, multiplicia proculdubio idiomata enata tunc essent, aut saltem puritas eloquij primi degenerasset, sicut multæ Europææ nationes, & nostra Hispania sunt expertæ, idque opportunè postmodum explanabimus.

Philastrij autem existimatio firma non est, quam potius Alphonsus Castrensis hæreseos criminatur: quia Moses apertissimè docet ante Babel extructionem vnicam tantùm fuisse linguam, dum inquit: *Erat autem terra labij vnius*, & sermonum eorumdem. Et dum post pauca addit: *Ibi* (id est, in ædificatione Babel) *confusum est labium vniuersæ terræ*, hoc est, tunc primo diuisum, & varium, multipléxque esse cœpit, quod antè indiuisum, vnum, simpléxque fuerat. Equidem Philastrium hac in re deceptum esse negare non auderem: Si quidem [illegible] Scriptura apertissimis verbis loco notato docet vnam fuisse omnium linguam ante extructionem Babel; & patet etiam ex ipsis verbis Dei paulò pòst in eodem capite (ubi [illegible]), vbi loquens de filiis Adam fabricantibus Babel, inquit: *Ecce vnus est populus, & vnum est labium omnibus*. Et inferiùs subdit: *Venite igitur, descendamus, & confundamus*

miu ibi linguam eorum, vt non audiat vnusquisque vocem proximi sui. Ergo illud vnum labium, quod prius idem erat omnibus, postea fuit diuersum, ac confusum. Ita Chrysostomus, Augustinus, & alij Patres censent. Quæ autem pro suo sensu produxit Philastrius ex decimo Geneseos capite, per anticipationem dicta sunt censenda. Etenim iuxta Tichonis regulam diuinæ Scripturæ mos est aliqua per anticipationem narrare, vt scilicet antequam facta fuerint quodammodo & perfunctoriè narrentur, vt postea suo ordine res quæque gesta latiùs describatur. Idem docet S. Augustinus sic scribens: Cùm ergo in suis linguis istæ gentes fuisse referantur, tedit tamen ad illud tempus narrator, quando vna lingua omnium fuit, & inde iam exponit, quid acciderit, vt linguarum diuersitas nasceretur. Et erat, inquit, omnis terra labium vnum, & vox vna omnibus, &c.

Lib. 16. de Ciuit. cap. 14.

CAPVT IV.

An omnes homines affuerint ædificationi turris Babylonicæ, & eius ædificio Noe consenserit?

PROCEDAMVS ad alia. Si omnes homines affuissent ædificationi turris, vt non vnus Caietanus censuit, penès hos videretur antiqua lingua resedisse. At qui fuerint hi homines, & vbi, nescitur. Heber autem à quo genus fluxit Hebræum, putarunt aliqui consensisse ædificationi. Quapropter confusionem propriæ linguæ passum. Porrò defuisse plures Babylonico ædificio, quidam ex eo suspicantur; quoniam Occidentem habitaturi minimè opus habebant mouere suas sedes Orientem versus, rursúsque ad Occidentem, vbi campus Senaar iacebat, discedere. Et quidem Sibyllinum oraculum productum a Iosepho, non omnes in molem insanæ turris venisse præcinuit: Πάντων ὁμοφώνων ὄντων τῶν ἀνθρώπων πύργον ᾠκοδόμησάν τινες ὑψηλότατον ὡς ἐπὶ οὐρανὸν ἀναβησόμενοι δι' αὐτοῦ. οἱ δὲ θεοὶ ἀνέμους ἐπιπέμψαντες ἀνέτρεψαν τὸν πύργον, καὶ ἰδίαν ἑκάστῳ φωνὴν ἔδωκαν, καὶ διὰ τοῦτο Βαβυλῶνα συνέβη κληθῆναι τὴν πόλιν. Id est, *Cùm omnes homines eiusdem linguæ vsum haberent, quidam eorum turrem ædificarunt altissimam, quasi per eam cælum essent ascensuri. Dij verò immissis ventis, turrem euerterunt, & linguam cuique peculiarem & propriam dederunt, à quo euentu ciuitas Babylō est vocata.* Alij id colligūt ex Cantico Moysis, vbi ait: *Constituit terminos populorum iuxta numerū filiorum Israel*, quibus verbis declarasse putant duodecim tantum homines fuisse ex singulis linguis, quæ confusæ, & distributæ sunt in dispersione Babelis. Sic censuit Caietani Scholiastes in congerie illa hominum, quæ dissipata fuit propter linguarum confusionem: Ex vnaquaque lingua duodecim dumtaxat homines fuisse interpretatus huiusmodi Cantici verba, constituit numerum populi cuiusque in propria lingua iuxta numerum filiorum Israel, siue filiorum Iacob, qui duodecim extiterunt. At si non plures passi essent linguæ confusionem, restasse necesse est alios plures cum primitiua loquela. Saltem Noe vir sanctissimus non videtur fabricæ illi affuisse nec affauisse. Philo in Antiquitatibus Hebraicis scribit iam mortuum; sed fallitur, sicut & in tempore ipso confusionis, quod ad tempus Abrahæ refert. Protraxit enim Noe vitam ad multos vsque annos post confusionem linguarum: nam capite nono Geneseos dicitur: *Vixit autem Noe post diluuium trecentis quinquaginta annis*, quo tempore multa inter mortales vidit, fleuitque hominum flagitia. Vidit turrim Babel; vidit idololatriam inualescere; vidit posterorum suorum cum prima Assyriorum monarchia plura & horrenda bella, & Ninum educentem in aciem equitum ducenta millia, peditum decies septies centena millia aduersus Bactrianorum Regem Zoroastrem, qui sub signis habebat quadringenta millia, hæc mala potiùs deploraret Noe, quàm soueret.

Deut. 32.

Credo nihilominus cum Iosepho, Aben Ezra, Abulensi, Pereira, Cornelio, Delrio, Bonfrerio, atque Tirino affuisse Noë turri Babelicæ ædificandæ cum alijs viris pijs, qui omnes ædificium illud iuuarunt, sed bono vtique animo: plures eius structuræ non [illegible] fines præstitui possent, vt turris illa vndique omnibus conspicua pro specula seruiret, pro loco publici commercij, pro directione itineris, cum singulæ familiæ ad regionem destinatam discederent pro communi memoria; quoniam inde genus humanum discerpendum esset, pro communi denique ornatu, & gloriâ. Omnes igitur homines, qui tunc erant in Armenia cum Noe egressi sunt in Sennaar, hoc est, Babylonicum campum, quasi in meditullium orbis terrarum, vt inde commodius quaquauersum illos dispergeret, & circumquaque

quaque sibi inuicem vicini essent. Oportuit solemniter fieri hanc dispertionem, ipsóque Noe præsente, qui vt sanctus Epiphanius in Anchorato scribit, iureiurando filios adegit se verum Dei cultum, & mutuam concordiam seruaturos.

Quæ de Sibylla produxit Iosephus minoris momenti mihi sunt, cùm polytheismum eius verba contineant. Quæ vaticinia nequaquam sunt, cùm omnes Sibyllæ authenticæ post diluuium multò sua oracula profuderint: potuit itaque quicumque illam enarranit historiam è suo cerebro effutiisse. Deinde cùm constringat ædificatores iuris ad aliquos dumtaxat, non ad omnes extendat mortales, intelligi possunt ij, qui prauo fine insano illi ædificio operam nauabant, hi aliqui erant, non omnes; omnes tamen adfuerunt, & iurarunt; quidam bono, quidam & plures malo fine.

Expositio autem illa Mosayci Cantici insulsa quidem & frigida est, exigui quippe ponderis est ea coniectura, duodecim dumtaxat viros in singulis populis & linguis tunc fuisse. Mirum quidem tam paucos tunc homines dispertitos: nam etsi variè numerus eorum cõputetur, non intra illas angustias humanum genus coarctatum ausum esset insanum illud ædificium aggredi, cui maior operariorum vis necessaria erat. Quamuis enim daremus quod liberaliores concedunt in septuaginta quinque linguas orbem diuisum, factâ hinc supputatione singulis linguis duodecim homines continentibus vsque ad nongentos dumtaxat tota mortalium multitudo assurgeret. Quid si, quemadmodum mox videbimus, in quinquagintaquinque dumtaxat linguas ea dispersio facta fuerit, solùm sexcentos, & sexaginta homines comprehenderet mortalium genus. Hæcce exigua manus prorsus insaniret si inmane illud ædificium ad cælum vsque cogitaret. Plinius scribit vnam solum Pyramidem Ægyptiorum trecenta sexaginta sex hominum millia construxisse, quo pacto tanto minori hominum numero, tanto maius opus tentatum esset?

CAPVT V.

Non fuerunt septuaginta duæ linguæ diuisæ, nec totidem posteri Iacob Ægyptum ingressi.

Lyranus, Haymo, Abulensis, Tirelmanus, & alij molliùs videntur sibi verba Moysis ita exponere, cùm Iacob descendit in Ægyptum omnes animæ de domo eius fuisse septuaginta, & iuxta hunc numerum filiorum Israel Deus populorum terminos constituit. Diuisas enim gentes post diluuium in septuaginta duos populos communis fert opinio cum sancto Augustino dicente: *Ex illis tribus hominibus filiis Noe septuaginta duæ gentes, totidemque linguæ per orbem esse cœperunt.* Id ipsum affirmant Sanctus Hieronymus in caput Matthæi sextum, & vigesimum, Epiphanius in Panario, Prosper libro de vocatione gentium secundo. Tum sanctus Isidorus, S. Eucherius, & Albinus. Porrò vt numerum integrum expleant authores aliqui huius interpretationis addunt: cum nepotibus Iacob natis in Ægypto ex Ioseph, Ephraim scilicet, & Manasse septuaginta duos similiter esse ex familia Iacob. Hoc quoque interpretamentum in pluribus peccat, tum quia contextui Cantici quadrare ægre videtur, vt ex dicendis constabit: nullum sic notandum beneficium Dei erga Israeliticum populum significaretur. Tum quia numerum filiorum Israel, qui duodecim fuerunt protrahit ad nepotes, & omnem familiam. Tum, quod præcipuum est, nec numerus ille, siue septuaginta, siue septuaginta duo, fuit filiorum, seu nepotum Iacob, neque diuisorum populorum, aut linguarum, quod facilè nunc demonstrabo. In capite enim quadragesimo sexto Genesis sic de numero posterorum Iacob dicitur: *Cunctæ animæ quæ ingressæ sunt cum Iacob in Ægyptum, & egressæ sunt de femore eius absque vxoribus filiorum eius, sexaginta sex.* Non ergo septuaginta duo filij & nepotes Iacob, mox computans omnem numerum familiæ Iacob cum ipso Iacob, & Ioseph, qui iam in Ægypto erat, & duobus Ioseph filiis Ephraim, & Manasse, subdit sacer textus *Filij autem Ioseph qui nati sunt ei in terra Ægypti animæ duæ Omnes animæ domus Iacob, quæ ingressæ sunt in Ægyptum septuaginta.* Notanter hîc dictum omnes animæ domus Iacob, non filiorum, & nepotum Iacob: nam

filij & nepotes quantumuis computarentur Ioseph, Ephraim, & Manasses, non essent nisi sexaginta nouem: tota autem domus Iacob, computato ipso Iacob continebat septuaginta viros. Sic obseruauit Hieronymus in traditionibus Hebraicis: *Sexaginta sex*, inquit, *animæ cum Iacob ingressæ sunt, & repererunt in Ægypto tres animas, Ioseph scilicet, & duos eius filios; septuagesimus autem ipse fuit Iacob*. Insignis igitur lapsus est dicere familiam Iacob additis Ephraim, & Manasse fuisse septuaginta duo; nam etiam iis additis non fuerunt nisi sexaginta nouem posteri. Erroris occasio fuit quod in capite primo Exodi non ita explicare dicatur: *Erant igitur omnes animæ eorum qui egressi sunt de femore Iacob septuaginta, Ioseph autem in Ægypto erat*. Vbi pro more scripturæ proponitur numerus rotundus & integer, septuaginta scilicet pro sexaginta nouem; sicut in nono Iudicum capite dicuntur septuaginta filij Ierobaal ab Abimelech interfecti; cùm tamen huic numero deessent duo; ipse nimirum Abimelech, qui eos interfecit, & Ioathan natu minimus, qui euasit. Pari lege dicuntur septuaginta filij, & posteri Iacob, cùm ingressus est Ægyptum, etiam si dumtaxat essent sexaginta nouem. Computatis quoque Ioseph, & eius filiis, quod authores illi non cogitarunt, obliti fortasse eorum quæ in Genesi dicta fuerant. Idcirco addiderunt filios Ioseph, qui iam in calculis erant additi. Quod si consideremus numerum à septuaginta
Act. 7. Interpretibus conscriptum, & à sancto Stephano capite septimo Actuum Apostolorum commemoratum, non derogabit nobis. Assignant septuaginta quinque. Quoniam cum ipso Iacob numerant Machir filium Manassis, & Galaad eius nepotem, tum Sutalaam, & Taam filios Ephraim, ac nepotem Edem qui fuit filius Sutalaam. Adduntur hi, quoniam nati sunt superstitibus adhuc Iacob, & Ioseph, descensúmque Iacob, & ingressum in Ægyptum extendunt vsque ad mortem Iacob, & Ioseph, quemadmodum notauit Au-
Lib. 16. de Ciuit. cap. 40. gustinus dicens: *Introitus Iacob in Ægyptum, quando cum in septuaginta quinque hominibus scriptura commemorat; non vnus dies, vel vnus annus, sed totum illud est tempus, quamdiu vixit Ioseph, per quem factum est, vt intrarent.*

Sed neque numerus dispertitarum linguarum & populorum septuaginta duo fuerunt: quamuis enim in capite decimo Geneseos septuaginta duo viri nominentur, & enumerentur, à quibus diuisæ sunt gentes, nimirum quatuordecim ex filiis Iaphet, & triginta vnus ex Cham filiis, & viginti septem ex filiis Sem, cum Cainam (quem tamen textus Hebræus & Latinus non numerant, tamen demenda inde sunt nomina Patrum, cùm Patres non struxerint diuersam à filiis familiam) iis ergo demptis, & Cainam, si velis, restant duntaxat quinquaginta quinque filij, à quibus singulis singulæ nationes exortæ fuêre, cùm in Babylonica dispersione propriam linguam sunt sortitæ. Quod latè & eruditè noster Pererius in Commentariis super Genesim disseruit. Cui considerationi addi potest, non omnes fortasse familias diuersam fuisse linguam sortitas; namque vndecim familiæ & gentes ex vndecim filiis Chanaan, quæ in Chananæa remanserunt, vnâ dumtaxat linguâ Chananitide fuisse vsas tradunt non ineruditi. Nimium quippe videtur vni Chananææ vndecim diuersas linguas accidisse. Quin multi præterea fuerunt, qui adhuc numerando patres & filios non consentiunt numero septuaginta duo; Alij malunt fuisse septuaginta dumtaxat; Alij septuaginta duo; Alij septuaginta tres; Alij septuaginta quatuor.

CAPVT VI.

Explanatur locus Deuteronomij 32.

Deut. 32. RELIQVVM est, vt sensum Mosaicæ sententiæ explanemus: *Constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel*: Origenes & S. Hieronymus hærent Septuaginta lectioni: *Constituit terminos populi iuxta numerum Angelorum Dei*. Sicque non opus habent concordare numerum populorum cum filiis Israël. Rupertus ad hunc modum exponit: *Constituit terminos populorum*, id est, statuit, vt duret genus humanum, & durent populi iuxta numerum filiorum Israël, id est, donec impleatur numerus electorum, qui appellantur filij Israel. Verùm istæ expositiones non omnino stylo Cantici quadrant, vbi sermo est de beneficiis à Deo in Israëliticum populum collatis, quibus tamen ipse populus extitit ingratus, ac proinde peculiaris aliqua diuinæ

diuinæ prouidentiæ beneuolentia erga Israëlitas videtur his significata verbis,& partim cognita ab ipsis Israëlitis, & à patribus in filios per traditionem transmissa eius memoria velut rei præteritæ, quod indicant illa verba quæ præcedunt: *Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas: Interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi, maiores tuos, & dicent tibi, &c.* Eâdem causâ non amplector Glossæ interlinearis & nostri Sebastiani Barradæ interpretamentum, qui hyperbolicè hoc dictum censet, atque hoc modo elucidat: Constituit Deus terminos populorum iuxta numerum filiorum Israël, hoc est, plurimis populis constituit plurimas regiones, in quibus habitarent, ita vt numerus populorum esset tantus, quantus est personarum in vno populo Israëlitico; fecit populos iuxta numerum filiorum Israël, id est, quàm plurimos, quemadmodum quàm plurimi sunt filij Israël, nullum tamen ex aliis populis elegit, sed elegit populum Israël. Est autem hyperbolicus hic loquendi modus, quia multo plures erant personæ filiorum Israël, quàm gentes & populi in orbe terrarum. Verba Glossæ interlinearis hæc sunt: *Hyperbole est, id est, tot constituit singulas gentes, quot erant singulæ personæ in populo Israel, &c.*

Propiùs veritati Caietanus & Iansenius censuit constitutos terminos populorum, hoc est, Chananæorum iuxta numerum filiorum Israel, id est, vt postulabat numerus futurus Israëlitarum, qui habitaturi erant regionem illam. Magnum fuit beneficium, & prouidentia Dei erga Hebræos, cùm Deus populos per orbem diuidebat, populis Chananæorum tam latos dedit terminos, quàm latos poscebat habitatio filiorum Israël. Illis enim statuerat regionem illam donare, & veluti filiis de habitatione prouidebat. Proximius tamen vero Arias Montanus calculat duodecim populos Chananæorum, exponitque hoc pacto. Constituit Deus terminos populorum, id est, Chananæorum iuxta numerum filiorum Israël, quia filij Iacob duodecim fuerunt, populi Chananæorum totidem. Numerantur autem Genes. 10. vndecim filij Chanaan, Sidon, Hethæus, Iebusæus, Amorrhæus, Gergezæus, Heuæus, Aracæus, Sinæus, Aradius, Samaræus, Amathæus, si Patrem quoque numeres, duodecim fiunt. Verum Patrem Chanaan non censeo numerandum, quoniam non constituit diuersum populum à filiis, ac proinde vndecim tantùm eius filij componendi sunt cum vndecim filiis Iacob, inter quos terra Chanaan diuidenda erat; nam licèt filij Iacob duodecim fuerint, vnus non accepit hæreditatem, nec partem in Chanaanitide: nimirum tribus Leui, ac proinde vndecim manent filij Israël (quamuis Ioseph duas partes sit sortitus) inter quos diuisa fuit terra Chanaan, hoc est, vndecim filiorum Chanaan. Hanc censeo fuisse analogiam, quam hoc loco subnotauit Moyses: neque huic obstat expositioni posterioribus temporibus tantùm notari septem Chananæorum populi. Nam anteà cùm constituit Dominus terminos populorum, vndecim fuerunt, idcirco numerati sunt in diuisione populorum vndecim filij Chanaan totidem populorum capita.

Non obinde nego singulis populis constitutos tutelares Angelos, sed hi constituuntur iuxta numerum populorum, vtcumque ad probandam Angelicam custodiam populorum, & prouinciarum vtuntur multi Patres interpretatione Septuaginta. Sanctus Dionysius Areopagita libro de cælesti Hierarchia: Sacra (inquit) Scriptura Michaëlem Principem Iudaicæ gentis appellat, & alios cæterarum nationum. Statuit enim Altissimus terminos gentium iuxta numerum Angelorum Dei. Sanctus Epiphanius: Regna (inquit) & gentes sub Angelis positæ sunt, vt testatur Moses: Quando diuisit Altissimus gentes, velut dispersit filios Adam, constituit terminos gentium iuxta numerum Angelorum Dei. Sanctus Hieronymus etiam in caput Danielis septimum: Quatuor (inquit) ventos cæli, quatuor arbitror Angelicas potestates, quibus principalia Regna commissa sunt, iuxta illud, quod in Deuteron. legimus: Constituit terminos populorum iuxta numerum Angelorum Dei.

De cæl. Hier. c. 9.

In fine hæresis 51.

Hæc quæ diximus sic intelligenda sunt, vt non vnum dumtaxat Angelum, sed multos, imò exercitus Angelorum constitutos singulis populis à Deo credamus: Nam præter vnum Angelum præfectum cæteris, & Archiducem aliorum, multi alij ciuitatibus, & collegiis, & aliis publicis locis, imò personis eius prouinciæ cõstituuntur custodes, ita vt exercitus Angelorum cuique populo velut Præsidiarij milites adsint, quod obseruauit Euthymius quoque in hoc canticum sic interpretatus: Constituit terminos gentium iuxta numerum Angelorum Dei, eorum scilicet Angelorum, qui ordinati sunt, & cõstituti, vt gentibus præessent, &c. Adducit aliam interpretationem, quę huiusmodi est; Constituit Deus terminos populorum iuxta numerum Angelorum Dei, quia vnicuique populo exercitum multorum Angelorũ attribuit, vt eum protegat: vel, inquit Euthymius: Deus Angelorum

exercitus per loca & regiones disposuit, vt malignas Dæmonum potentias coërcerent. Nam nisi hoc factum esset præ inuidia fortasse malignus Dæmon vniuersos iam homines perdidisset. Hoc ipsum colligitur ex capite trigesimo secundo Genesis, vbi de Iacob dicitur: *Fuerunt ei obuiam Angeli Dei, quos cùm vidisset, ait: Castra Dei sunt hæc, & appellauit nomen loci illius Mahanaim, id est, castra.* Hi Angeli, vt potissimi interpretes volunt, erant custodes Chananææ, duce eorum, vt Theodorus Tarsensis ait, sancto Michaële. Habuerat Iacob aduersus Laban tutelares Mesopotamiæ Angelos propitios, qui incolumem illum vsque ad Chananæam deduxerant. In confinibus autem Chananææ cis Euphratem occurrit illi noua Angelorum cohors ex custodibus Chananitidis, quæ illum aduersus fratrem defenderet, vbi maius erat discrimen. Idcirco Iacob conspiciens binas Angelorum turmas, & castra aliorum redeuntium in Mesopotamiam, aliorum excipientium se in terra Chanaan appellauit locum illum *Mahanaim*, hoc est, bina castra Dei.

CAPVT VII.

An extet nunc lingua Paradisi, & communis ante diluuium?

Restitvamvs nunc promissæ quæstioni de linguarum principatu. Quæramus primùm, an aliqua cæteris tempore antistet; deinde perquiremus, quænam illa sit. Et quidem Philippus Cluuerius libro suæ Germaniæ primo sub capitis octaui finem, non solùm Hebraicam dialectum omnium inficiatur primam, verùm opinatus est primam illam à Deo infusam homini linguam nullibi iam apparere, nec vnquam apparituram, nisi in futuro sæculo. Sed hoc non demonstrat, & aduersus eum Hadrianus Scrieckius secundo aduersariorum libro egit capite vndecimo. Negat quidem Cluuerius Hebræi idiomatis primatum, quoniam à prima lingua cæteras deriuandas censet, ac proinde contracturas inde multas voces, quæ saperent originem suæ matricis, quod in Hebræa non reperit. Verùm hanc dignitatem alij venerantur in dialecto Hebraica, vnde pluri um nominum deducunt etyma, & *linguarum linguam* appellant. Sicut & sanctus Hieronymus *linguarum matricem*. Præterea cùm idiomatum multiplicitas non naturali humanarum rerum cursu acciderit, sed per subitam diuinitus impressionem nouorum habituum deleto antiquo, non erat necesse reliquias primæ dialecti retinere. Liberum quippe Deo fuit à quo illa cōfusio venit, diuersissimas prorsus dispergere humanis mentibus species vocum. Satius primæuæ linguæ abolitioni, & interitui fauerent, qui modernam censent linguam Hebræam ab Abraham, vel Moyse inchoatam, quos postea referemus; quapropter si Hebraica lingua senior omnibus non est, videtur in Babelica linguarum confusione antiquum eloquium extinctum, cùm maximè omnes mortales, vt iam diximus, ædificandæ turri affuerint, & assudauerint. Verùm posteà dispiciemus processum Hebraicæ locutionis quem à turris ædificio explanabimus. Neque fini confundendarum linguarum obstare potuit pristinam ante diluuium dialectum in aliquibus resedisse, iis scilicet, qui non malo animo in Babel desudarunt. Quapropter interim examinare libet, quænam superstes potuit esse lingua post diluuium, quæ antea effloruit omnium prima. Prose habet præiudicium nominis Heb aica, quæ ab Heber, id est, trans, seu transiens sic dicta, posset existimari, quoniam ea fuerit, quæ vnicè transierit diluuium & Babylonicam confusionem, cuius scilicet dialectus tempore ante ædificium turris communis ab eo, advsque posteriora tempora Israëlitarum pertransierit: Adrianus Scrieckius propterea dici vult eiusmodi quasi vlteriorem linguam. Verùm integrum hoc relinquamus, quoniam postmodum alia placebit eius appellationis ratio.

CAPVT VIII.

An lingua Togormana fuerit omnium prima?

Lingvarvm principatum multi controuersum reddiderunt Hebræis. Multa cumulat Goropius Becanus vir magni, sed infortunati ingenij, vt deroget Hebraicæ antiquitati, & senium suadeat linguæ Togormanæ, siue Scythicæ, siue Phrygæ, siue Cymbricæ, siue Ascaniæ tot nominibus eandem linguam notat, quâ locuti

sunt

ſunt Phryges. Imitatus eſt Gotopium, ſed minus auſus Adrianus Scrieckius pro eiuſdem linguæ antiquitate ſatis deſudans. Quamuis hæc ſententia antiquior ſit, & plurium omnium ſcilicet Ægyptiorum iuxta narrationem Herodoti, qui in Euterpe ſua hæc habet: *Ægypty priuſquam apud eos regnaret Pſammetichus omnium hominum ſe priores extitiſſe arbitrabantur: verum Pſammeticho regnum adepto, cùm inceſſiſſet cupido noſcendi, quinam primi hominum extitiſſent, ex eo tempore putauerunt Phrygas, quàm ſe priores extitiſſe, ſe verò quàm cæteros. Enimverò Pſammetichus, vbi ſciſcitando quinam primi hominum extitiſſent, nullum exitum inuenire poſſet, huiuſmodi rem machinatur. Pueros duos ex humilibus parentibus recèns natos, tradit paſtori inter pecora educandos, hunc in modum iubens neminem coram eis vocem vllam edere, ſolitaria in caſa ambos ſibi ipſi relinqui, eiſdem in tempore capras admoueri, vbi lacte expleti forent, alia adminiſtrari. Hæc ideo faciebat, iubebátque Pſammetichus, quod cuperet ex pueris, vbi inarticulatè vagire deſiſterent, audire, ſiqua vox prima erumperet, prout & contigit. Nam vbi bimatus exactum eſt tēmpus, paſtori qui hæc adminiſtrabat aperienti ianuam, atque intranti, ambo infantes porrectis manibus procidentes* Bec *clamabant. Quod primò audiens Paſtor, obticuit. Cùm verò crebrius adeunti, & obſeruanti idem verbum frequentaretur, ita demum re domino indicatâ, iuſſus ab eo pueros attulit, exhibuitque. Quos cùm & ipſe Pſammetichus audiſſet, percontabatur, quinam homines beccus quippiam appellarent. Hæc percontans, comperit Phrygas ſic panem appellantes. Tali negotio argumentati, Phrygas ſe priores extitiſſe Ægypty conceſſerunt. Quod ita actum eſſe equidem ex Sacerdotibus Vulcani, qui ſunt Memphi, audiebam. Græci tamen alia multa, & inepta memorant. Pſammetichum pueros educandos curaſſe apud mulieres, quarum linguas præcidiſſet.*

Hanc narrationem non meram fabulam, ſed doctrinam ſapientium Ægyptiorum, qui inuolucris ſacris omnia ſimulabant cenſet Becanus in ſuis Indoſcythicis. Non vana, inquit, hæc eſt fabella, ſed de vera nata hiſtoria. Primam enim mundi poſt diluuium ætatem infantium nomine ſignificabant Ægyptij, atque eorum linguam illam fuiſſe, in qua *Bec* panem notaret. Neque enim hoc voluerunt homini à natura ſermonem datum fuiſſe, quod abſurdum ſit de Ægyptiorum doctrina ſuſpicari, ſed primam mundi infantiam hac linguâ vſam eſſe. Apuleius idem videtur notaſſe, cùm Phrygas appellauit Primigenios. Eiuſdem meminit Claudianus ad hunc modum canens:

Nec Rex Ægyptius vltrà
Reſtitit, humani poſtquam puer vberis expers
In Phrygiam primum laxauit murmura linguam.

Plato quoque dum primam omnium linguam quæreret, confeſſus eſt Græcos plurimas mutuatos eſſe voces à Barbaris, quibus illæ deberentur, & Phrygas potiſſimum nominauit. Fulcrum huius opinionis primum eſt Iaphetum, & Gomer, atque alios Iapheti poſteros, qui Europam, & Septentrionem habitaturi erant non affuiſſe turri Babylonicæ; atque idcirco confuſionem linguæ propriæ minimè paſſos, retinuiſſéque priſcam, & vnicam linguam, quæ ante diluuium inter omnes mortales vnius labij vſitata fuit. Alterum argumentum antiquitatis Cymbricæ dialecti eius ſimplicitatem producunt; ea enim quæ ſimpliciora ſunt, priora ſunt. Deinde ſuam exiſtimationem fulcit Becanus, deducens omnia ſacræ Scripturæ nomina à lingua Cymbrica. Adam dicit ſignificare *Odium aggeris*, quoniam homo ſit, quaſi quidam agger tentationum, & inuidiæ fluctibus obiectus. Eua *ſeculi vas*, quoniam in prima femina principium omnium ſæculorum ſit conceptum. Abel *odium belli*, nimirum à Caino fratre ſibi illati. Cain *malus finis*. Mathuſalem *ſalua te*, nimirum ab inſtante diluuio. Henoc *Iuramentum* Dei, ſcilicet cum hominibus. Noe *contentum reddo*, ſiue *quieto*, quò reſpexiſſe videtur Lamech Pater Noë, cùm in natiuitate illius dixit: *Iſte conſolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum noſtrarum.* Prolixè in ſimilibus antiquorum nominum Etymis deſudat, ſicut etiam Scrieckius, qui Hebraica nomina Cymbricè exponens in ſecundo ſuo indice miſcello: *Iacob* ait, vel *Iacof*, ita enim quoque legitur Scythis eſt *I-hach-of*, id eſt, qui à Sylua inferiori: interpretibus dicitur ſupplantator, vel calcaneus, aut planta, vel veſtigium. Et de Abraham; Abraham abſ-rah-am, Scythis ſonat, ſeparata rupes contermina, Francicè, *le Rocher voiſin ſeparé.* Sed figuratè interpretatur *pater multorum excelſorum*; qui vt rupes eminens, & conſtans inter alias altitudines, inter excelſas gentium multitudines conſtanter offerretur. Neque ſufficit ei etyma quærere à ſacris omnino aliena, etiam quod miror, quædam quæ in ſacris aſſignantur, vult omnino eſſe inconuenientia, atque de etymo nominis Iacob locutus: *Abſit*, ait, vt à ſupplantatione ſanctus Patriarcha nomen habeat. Tandem concludit Becanus: *Non video, quinam defendi queat eorum aſſertio, qui Hebraicam linguam omnium primam eſſe contendunt, cùm nulla ſit*

pluribus difficultatibus implicata nulla plus habcat ambiguitatis, nulla profundiorem caliginem; adeò vt in eius abyssu perscrutandis non Delio natatore, sed Delio vate frequenter opus esse videatur. Hinc tanta interpretum eius discordia, tot obscuræ, incertæque de verborum, orationúmque intelligentia coniecturæ, quas qui compendio nouisse volet, Lexica ipsorum consulat, in quibus paucas voces videbit vnius dumtaxat notationis. Plura dat liberaliter verba, quæ solido non statuit cæmento, quæque pro antiquitatis palma Cymbricæ linguæ aggerat, parum firma video; nam absentiam Iapheti, & eius filiorum ab ædificanda turri Babelica iam retrusimus, cùm omnes tunc temporis mundi accolæ turris Babelicæ ædificio tulisse opem suffragati fuimus. Quin & sacer Textus capite Geneseos decimo, postquam Iaphetum, eiúsque posteros, vnà cum Sem & Cham, horúmque progeniem numerasset, addit, ab his diuisæ sunt gentes in terra post diluuium, quod intelligunt omnes sacri interpretes in confusione Babylonica accidisse. Et inde colligunt numerum diuisarum linguarum, computatis quoque Iapheti posteris. Quod autem de simplicitate linguæ iactatur, non puto primitiuæ linguæ indicium esse: nam & Sinensium lingua simplicissima est, non tamen omnium prior.

CAPVT IX.

Ex lingua Arabica deriuationes Hebraicorum nominum.

NEQVE vim ingerit quod de etymis Cymbricis laborauit Becanus, nam coacta sunt, & congruentiora in Syriaca, & Hebraica dialecto reperiuntur, nam in omnibus nominum propriorum, quæ sunt in Scriptura, deriuationibus quis non videt, quanto felicior sit lingua Hebræa quàm Cymbrica? dum אדם *Adam* ab אדמה *adama*, id est, terra, קין *Cajin* à קנה *Kana*, id est, possedit, נח *Noah* à verbo נוח *nuach*, id est, quietum reddidit, vel consolatus est, deriuat. Coactas autem deriuationes nominum facillimum est dare, non tamen hoc est argumentum eius linguæ nomen esse, in quo aliqualis, & extorta eius significatio inuenietur: nam & in Arabica lingua inueniuntur multa significata Hebraicorum nominum, imò Romanorum, non tamen ea nomina fuerunt Arabibus in vsu nec à lingua, Arabica accepta. Exempla aliqua promam, quæ Petrus Kirstenius coegit. IESVS, *O receptio clamoris*: MARIA, *O signum, seu prodigium.* Matthæus, *adueniens.* Dauid, *affectus charitatis.* Abraham, *curans* vel *sanans eos*, siue *Pater ingentorum*, siue *acies vagans.* Isaac, *risio.* Iudas, *sparsus.* Phares, *diuisio.* Zara, *visitatio.* Thamar, *fructus* siue *dactylus.* Esron, *obsidione contentus*, vel *retentus.* Aram, *explorator, scrutator.* Aminadab, *Populus conuocatus*, siue *communis planctus.* Naasson, *terminans.* Booz, *incurrens inopiam.* Rachab, *dilatata.* Obed, *seruus.* Ruth, *videns salutem.* Iesai, *medicus*, seu *sanans.* Vrias, *ostendens.* Roboam, *dilatatus populus.* Abia, *nolens*, vel *pater.* Asa, *ordinatus in truc* [illegible] Iosaphat, *arbor sanans*, seu *reficiens.* Ioram, *Apostema*, siue *vlcus.* Ozias, *consolator.* Ioatham, *O delictum.* Achaz, *possidens*, siue *robustus.* Manasses, *oblitus*, siue *crescens.* Amon, *tectus*, siue *ornatus.* Iosias, *largiens* vel *administrans.* Iechonias, *gratiosus*, vel *incuruatus* vel *confusio, captiuitas, peregrinatio.* Salathiel, *integer membris*, vel *mancus esse desiit.* Zorobabel, *falsa confusio.* Abiud, *æternus, perpetuus.* Eliacim, *resurgens, resurrectio, durus, ferus, stans, con*[illegible]*ens, indigus auersione, vel operimento.* Sadoc, *iustus.* Achim, *frater.* Eliud, *apparens, splendens.* Mathan, *incuruatus, exceptus, diffamatus, descendens.* Ioseph, *Iaspis*, siue *Iaspidicus.* MARIA, *Domina maris*, vel *myrrha maris.* EMANVEL. *Robur generale*, seu *commune*, siue *populi potentia, multitudinis facultas.* Bethlehem, *Domus carnis*, fertilis enim ad pascua erat. Herodes, *pauidus, timidus.* Magi, *aduenientes donare*, vel *aduentus domi.* Hierosolyma, *Doctrina sana*, vel *doctrina salutis*, seu *pacis, doctrinæ incipiens cantum, caput conuenicns*, seu *vtile, diuitiæ vtiles.* Ægyptus, *recessus, intestinum.* Archelaus, *recipiens munera, non donans*, vel *non administrans munera.* Nazareth, & Nazaræus, *auxiliator, defensor.* Ioannes, *gratiosus, amabilis, delicatus, subtilis.* Esaias, *fundamentum.* Pharisæus, *diuisus, raptor, prædo.* Sadducæus, *scortatione attritus.* Diabolus, *non pater*, quia occidit scilicet. Satanas, *extremus.* Capharnaum, *infidelium peregrinatorum gyrus*, siue *infideles nos circumimus*, vel *gyramus.* Zabulon, *senectus, tabes.* Nephtalim, *vtile sputum* Simon, *auscultans, obediens.* Petrus, *lapis acutus.* Andreas, *robur capitis*, seu *Principis.* Zebedæus, *spumeus.* Syria, *Tuber, tumor, pustula, onus.* Moyses, *administrator, donator, æquus, distributor, habens cutē asperam.*

seu

ſeu *varijs maculis coloratam, legis promulgator.* Philippus,*ornatus,veſtitus.* Bartholomæus, *tuitus traducens aquas communicando*, vel *in laudando tributum*, ſeu *lucrum referens*, ſiue *Adamantis inſtar perſeuerans, & afflictionum ictus perferens: in pſallendo, ſeu prædicando aquam communicans.* Thomas,*delinquens.* Halpheus,*iurans inſtaurans.* Lebbæus, *ad miſeriam natus.* Taddæus,*calcans,triturans.*Cananæus,*viuax,regularis.* Iſcariotes,*coactè modeſtus,* ſeu *coactè ſubiectus.* Samaritani,*vigiles,excubatores.*Sodoma,ſiue Iudicum, *obductum, obturatum.* Gomorrha, ſiue Gamiuora,*abyſſo cooperta*, ſiue *ſubmerſa.* Beelzebul, *Dominus ſtercoris,* ſiue *phthiſeos,* vel *tabis.* Corozaim, *Regio ornamenti,venuſtatis.* Bethſaida, *domus venationis.*Tyrus,*forma,figura.* Magedam,*tortuoſus.*Cæſar,*vim inferens,cogens,* vel *debilitatus.* Elias,*quis ad me?* vel *quis mecum.* Ieremias, *protectus.* Bethphage, *repentina domus, repentini incurſus.* Sion, *ſerenitas, lux.* Bethania,*domus ſollicitudinis,curæ,adiutorij,laboris, ſtudij.* Abel,ſiue Haabiil,*curatus, promiſſus.* Zacharias,*iuſtificatus ſimulatione*,ſiue *hypocriſi.* Barachias,*iuſtum fundamentum.*Caiphas,*vomitus oris*,vel *tradens.* Pilatus, *madefactus*, vel *elephantiacus, pauo*,vel *ſiccus.* Magdalena,*intorta.* Leui,ſiue Laui, *intortus,inflexus, inuolatus.*Matthæus,*electus.* Marcus,*purificatus,colatus,ſuccoſus.*Lucas,*dignus,decens,gratus.*

CAPVT X.

An lingua Arcadica antiquior?

DIDICISSE poterat ipſe Becanus,quàm futilis,& anceps ſit aliqualis ſignificatio vocum ex ſuo ipſo nomine,in cuius etymo facetum hoc accidit. Cùm enim *Becanus* dictus eſſet à Belgico *beec*,id eſt,torrēte,quaſi torrentinus,vel Phreatæus,ferunt ancillam eius tot etymologiationum, quas anxiè quotidie quærebat impatientem,aliquando rogaſſe,nū proprij nominis ſui etymon noſſet,ſubieciſſéque quod Becanus diceretur,quaſi *bec-aen-nues*,id eſt,quod os naſo vicinum, & naſum ori ſuperincumbentem haberet,quod eum riſu acceptum,ridiculum quoque eius argumentum diſſoluit.Tum & Panicus dici poterat à *Bec* ſuo Phrygio panem ſignificante,quem petiiſſe illos duos pueros Ægyptij tradiderunt,quam vocem non natura docuiſſet,ſed ouium balatus:eos propterea,qui inde antiquitatis Phrygiæ argumentum venabantur, ridet Ariſtophanes vna cum antelunari Arcadum præſumptione Sic enim alloquitur Strepſiadem: Καὶ πῶς σὺ μῶρε σὺ, νὴ Κρονίων ὄζων καὶ βεκκεσέληνε. Argutè illudit vocans Beccesſelanos, hoc eſt,Beccelunares,ſiue Panilunares eos qui tam ſtolidi eſſent,vt vera crederent ea,quæ de *Bec*,hoc eſt,pane lingua Phrygia,& proſelenis,id eſt, antelunaribus priſci fabulati ſunt. Fuit enim non nominis phantaſia,qui Arcadicam linguam, & gentem antiquiorem cenſeret.Et quidem Ariſtides in Panathenaico ſic Athenienſibus adulatur, vt non ipſorum modo primos parentes ex Attica producat, ſed aſſerat huic regioni deberi omne genus humanum, πρώτη γὰρ, φησὶν, ἤνεγκεν ἀνθρώπους καὶ πρώτη πατρίς ἐστιν ἀνθρώπων,id eſt, *Prima enim,inquit, hominem tulit, & prima eſt hominis patria.* Arcades, quò Athenienſes in hoc certamine inferiores eſſe conuincerent, ſe ante Lunam creatam fuiſſe fabulantur. Ideo Halicarnaſſæus auctoritate Antiochi Syracuſani, & Pherecydis Athenienſis, Aborigines Oenotros genere Arcadicos fuiſſe colligit: ſic dictos, quòd montes more Arcadum priſco habitarent. In hac Arcadum fabella myſterium antiquitatis primæ ſic aliqui nugantur, ante Lunam extitiſſe ab Arcadibus dictum fuiſſe, quòd ſcirent maiores ſuos tam vetuſtos eſſe: vt ante linguarum fuerint confuſionem. Sicut enim Solis conſtantia, & vnitas eſt propria,ita Lunæ inconſtantia, commutatio, confuſióque eſt tributa. Linguarum verò diuerſitas per Lunam notatur, eò quòd linguarum varietate alij aliorum moneantur, quemadmodum diuerſis Lunis alius aliud ſibi agendum intelligit. Lunam autem à monendo in priſca ſiue prima lingua dictam Goropius aliquando diſſeruit. At ex his mythologiis ridiculum eſt argumenta captare aduerſus ſacratiores hiſtorias. Quare hæc rideamus, & ſat ſit cum pudore meminiſſe, ad ſeria pergamus.

CAPVT

CAPVT XI.

An lingua Syra fuerit omnium prima?

QVi minus procul vero opinati sunt, Syriacæ linguæ vetustatem ab ipso mundi exordio asseuerant. Pro hac sententia stat S. Gregorius Nazianzenus in libro Arabico interrogationum Basilij, & Nazianzeni. Ibi S. Basilius sic interrogat: *Dic mihi, quânam linguâ locutus est Deus cum Adam, & quanam lingua fuit in principio vsque ad ædificationem turris, in qua diuisæ sunt linguæ.* Basilio respondet Gregorius: *Linguam, quâ locutus est cum Adam, esse linguam Syram, linguam illam simplicem, facilem omnibus gentibus, gloriosam, potentem in verbo, expeditam, atque liberam in sermone.* In veteri quoque testamento Arabico, capite decimo Genesis sic dicitur: *Ab his discussi sunt omnes populi super terram post diluuium, & diuisæ sunt linguæ, & varietas linguæ eorum Syriacæ.* Pro eadem sententia citant aliqui sanctum Ephrem. Clarissimè Theodoretus eam tutatus est quæstione quinquagesima nona, vbi quærit: *Quanam lingua est antiquior?* & respondet: *Nomina ipsa indicant. Adam enim & Cain, Abel, & Noe propria sunt linguæ Syriacæ. Syrorum enim mos est terram rubram vocare Adam. Interpretatur ergo Adam terrenus, aut puluerosus: & Cain possessio. Hoc enim Adam laudans Deum dixit: possedi hominem per Deum: & Abel idem est quod luctus. Primus enim ille visus est mortuus, & primus parentibus luctum attulit. Noe verò idem quod requies.* Consensisse his videtur Plato, dum primum nominum impositorem Syrum pronuntiauit. Idem sentit Rabbi Iudas Arámæum Syriacúmque eloquium omnium esse vetustissimum, in tractatu Sanhedrin, ait: *Ada sermo Aramaus, id est, Syriacus fuit*, Argumenta quibus hæc sententia fulcitur penè eadem sunt, ac quibus Chaldaicæ, aut Hebraicæ linguæ senium persuadetur, ac proinde in iis morari non oportet postmodum siquidem illa repræsentabimus. Solum hic apponemus quandam coniectionem ex vaticinio Sophoniæ capite tertio, vbi promittit Deus: *Tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno.* Labium autem seu lingua, quam reddidit Dominus Iudæis post captiuitatem, non fuit Hebræa, sed Syriaca. Exinde enim postquam reædificata Hierusalem, Iudæi restituti, Chaldæorum gens punita, & Babylonicum imperium excisum, cœperunt Iudæi loqui Syriacè, eáque lingua perennauit in Iudæa vsque ad Christi Domini aduentum, qui Syriacè loquutus fuit, concionatus, & cælestis doctrinæ panem largitus. Ergo hæc lingua est electa, quoniam omnium prima, & cuius vsus futurus erat in statu innocentiæ. Nam cùm dicat Deus per Sophoniam, redditurum se labium, seu linguam electam, supponit aliquando eius linguæ fuisse vsos fideles, & Dei populum. At non constat hoc accidisse, nisi ante diluuium, & turris Babelicæ ædificium. Igitur Syriacæ linguæ antiquitas, ante omnes it. Quapropter videtur non posse interpretari hoc oraculum de Hebræa lingua, cum maximè ea vterentur Iudæi Sophoniæ æuo. Congruum quippe erat, vt eâ linguâ vteretur filius Dei, & nouus Adam, quâ vetus est vsus. Christus autem Syriacè conuersatus est cum hominibus, consentaneè quidem, vt eâ linguâ vitæ author Christus IESVS loqueretur, & salutaria præberet consilia, quâ pessimum peccandi consilium serpens dedit. Neque obstat his Sophoniam non loqui de Iudæis, sed de omnibus gentibus, omnibúsque populis quibus Deus labium promisit electum. Quapropter non esset intelligendum de Syriaca dialecto: nam vt obseruat Magister meus Gaspar Sanctius, sic gens Israelitica dispersa fuit variè, vt plures populi vocari potuerint: neque enim omnes capti sunt primùm ab Assyriis, deinde a Babyloniis, cum constet multos ad Ægyptios, alios ad alias prouincias fuisse delapsos. Indicat Ieremias capite quadragesimo, versu vndecimo: *Sed & omnes, Iudæi, qui erant in Moab, & in filiis Ammon, & in Idumæa, & in vniuersis regionibus, audito quod dedisset Rex Babylonis reliquias in Iudæa: & quod præposuisset super eos Godoliam*, &c. Et quidem decem tribus, quæ captæ fuerunt ab Assyriis, populi vocari potuêre diuersi, quia iam pridem sese à duarum tribuum societate distraxerant. At ex illis plurimi redierunt permixti Iudæis, quibus etiam labium Deus reddidit electum. Adde prætereà huic cogitationi, quod verbum *reddo* aliquid importat datum, quod antè exciderat, aut amissum fuit; at labium illud electum Gentili populo datum ante non fuerat, quare de illo non videtur datum hoc vaticinium.

In Epinomide.

CAPVT

CAPVT XII.

An multis, vel vnicâ linguâ in cælo sint loquuturi Beati, & quænam futura eorum dialectus, Hebraicáne an alia?

Explicatur locus Sophoniæ cap. 3.

VALDE anceps & controuersa ista sententia est; nam fortasse Sophonias non est accipiendus de peculiari aliqua dialecto, sed de piorum hominum verbis sanctis laudantibus Deum, & veram fidem confitentibus quacumque lingua proferantur. Et quamuis de idiomate aliquo interpretandus esset, Syriaci nemo prorsus meminit; cùm tamen sint, qui interpretentur labium hoc electum fuisse Græcam linguam; quoniam in ea promulgatum Euangelium. Alij Latinam malunt, quæ pro vsu Romanæ Ecclesiæ est: alij eruditissimique anctores Hebræam præferunt. Rabbi Abraham Aben-Ezra ad hunc locum ait: *Conuertentur ad solum Deum colendum labiis puris, id est, lingua sancta, in qua sola inuocatur nomen Dei venerabile.* Hanc dicunt nonnulli, qui cum Lyra ad tempus post Antichristum referunt vaticinium Sophoniæ, post mortem Antichristi futuram communem toti Ecclesiæ, imò mundo. Sic est interpretatus verba Sophoniæ Rutilius Benzonius libro primo super *Magnificat*, capite tertio. Georgius Venetus, imo sanctus Bonauentura. Quidam autem, quod satius censerem, ad alteram vitam pro omnium beatorum in cælo vsu Hebraicam remittunt linguam hic promissam. Liber quoque Tobiæ id ipsum insinuat: *Portæ*, inquit, *Hierusalem ex sapphiro, & smaragdo ædificabuntur, & ex lapide pretioso omnis circuitus murorum eius.* Et subdit: *per vicos eius halleluia cantabitur.* Quæ cùm de cælesti Hierusalem, & non de terrena intelligenda sint, præsertim cùm portas ex lapidibus pretiosis ædificandas tradat, quod de eadem cælesti Hierusalem ab Apostolo Ioanne in Apocalypsi explicari videtur, & ibi decantandum sit *Alleluia*, quæ vox Hebræa est: infertur, eius linguæ vsum in cælo futurum. Cum enim humana lingua à Dei laudibus in æternum decantandis cessare non debeat, & apud Esaiam legamus vnum ex Seraphim, alterum ad alterum clamasse, & dixisse in Hebræâ dialecto: *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, (*Kadosch, Kadosch, Kadosch*) *Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloriâ eius*: mirum esse non debet, si homines beati, Angelorum laudes, & præconia æmulantes, Hebræum idioma vsurpent. His addo sancti Ioannis testimonium, qui in Apocalypsi fatetur se vidisse beatos cantantes Canticum Moysi serui Dei. Hoc autem Canticum Hebraicè dictum fuit. Quapropter Beati linguâ Hebræâ videntur loquuturi. Neque enim verisimile fortasse est translatione aliquâ vsuros, cùm emphasim & lepotem natiuum, quæ transferuntur in alienam dialectum non retineant. Hinc dixit Haymo linguam Angelorum in Apostolo fuisse Hebræam. Tandem videtur hæc lingua esse quasi naturalis, ac proinde velut debita homini, cùm de Adam, qui Hebræa nomina animalibus indidit, dicatur: *Omne quod vocauit Adam animæ viuentis ipsum est nomen eius.* Vtcumque autem consentiunt Beatorum linguam fore Hebræam, Haymo, Remigius, Ioannes Dominicus Cardinalis, sanctus Bonauentura, Maior, Georgius Venetus, Michaël de Palacios, Dominicus Soto, Arias Montanus, Leo à Castro, Galatinus, Salmeron, Christophorus à Castro, Franciscus Donatus.

Verùm alij opinantur, omnibus scilicet linguis Deum celebrandum, quia hoc videtur spectare ad maiorem Dei gloriam, & vt Paulus dixit: *Dedit illi nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine IESV omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus IESVS Christus est in gloria Dei Patris.* Quemadmodum etiam Poëta quidam Epigrammatum scriptor blandiendo Cæsari, de vrbe Roma dixit:

Vox diuersa sonat populorum, est vox tamen vna,
Dum verus patriæ diceris esse pater.

Contrà tamen videtur stare idem Apostolus, cùm ait: *Charitas nunquam excidit, siue prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur.* Non igitur multarum linguarum vsus videtur in cælo futurus. At quid de vna dicendum, nam Apostolus non

Ioann. Euseb. de Orig. S. Script.

inquit, *lingua*, sed *linguæ?* Opinor linguæ alicuius sensibilis & vocalis vsu Beatos in cælo se vicissim allocuturos, & laudaturos Deum iuxta illud: *Exaltationes Dei in faucibus eorum.* Et colligitur ex variis Apocalypsis locis: id ipsum confirmarunt sapientes Ethnicorum maximè Persarum Sacerdotes, siue Magi, Plutarcho in libro de Iside, referente his verbis: Ἔπεισι δὲ χρόνος εἱμαρμένος, ἐν ᾧ τὸν Ἀρειμάνιον ἀνάγκη φθαρῆναι παντάπασι, καὶ ἀφανισθῆναι τῆς δὲ γῆς ἐπιπέδου καὶ ὁμαλῆς γενομένης, ἕνα βίον καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων, καὶ ὁμογλώσσων ἁπάντων γενέσθαι. Hoc est, *Instare tempus fatale, quo necesse sit Arimanium,* id est, dæmonem, *perdi, atque aboleri: terra vero æquabili, ac plana facta, vnam fore vitam, vnámque ciuitatem beatorum hominum vniuersorum, vnâ linguâ vtentium.* Et Diogenes Laërtius in proœmio: Ὁ δὲ Θεόπομπος καὶ ἀναβιώσεσθαι κατὰ τοὺς μάγους φησὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔσεσθαι, ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα τ' αὐτῶν ἐπικλήσεσι διαμένειν. id est, *Theopompus etiam reuicturos homines, ex magorum sententia tradit, immortalésque futuros, & omnia suas appellationes retentura.* Non tamen cælestis ea lingua erit aliqua ex iis quæ in hoc exilio & peregrinatione sunt notæ. Philippus Cluuerius existimauit fore linguam omnium primigenam, quam putat nunc prorsus amissam, neque Hebræam fuisse: at ego censeo cælesti eâ linguâ nunquam homines vel in ipso paradiso, statûque innocentiæ fuisse vsos. Erit

Tap. 4. Medit. enim suauior, perspicuior, lætior, quàm Hebræa, vt S. Bernardus dixerit: *Vna erit lingua omnium iubilatio indefessa.* Non erit in illa pace diuersitas linguarum, nimirum quoad mutuæ intelligentiæ necessitatem; quo sensu dixit Apostolus linguas cessaturas. Itaque ex hoc Apostoli loco nihil colligi potest pro numero linguarum, quibus cælestes ciues sint vsuri, sicut nec ex altero loco, vbi dicit omnem linguam confessuram, quoniam Dominus IESVS in gloria est Dei Patris; nam hîc non loquitur de cælestibus dumtaxat, sed de terrestribus etiam, imò infernis. Cùm hoc tamen non obstat posse Beatos diuersis linguis aliquando collaudare Deum, id solùm affirmaui peculiarem futuram, & excellentiorem linguã corporum post resurrectionem Tunc enim Deus noua faciet omnia, & sicut alia corporum gloriosorum ornamenta excellentiora sunt futura, quàm in paradiso, sic & lingua. Quapropter non erit Hebræa cælicũ locutio, sed purior & excellentior. Quæ pro Hebraica lingua protulimus, non persuadent cõmunem cælestium ciuium linguam futurã Hebræam. Etenim eas ipsas Dei laudes perfectiùs & propriùs dicent Beati cælesti illâ linguâ, cuius verba, quia mortales ignorant nostro modo significarunt sacri scriptores. Neque naturalis est lingua Hebræa, nec debita Hebræa nomina animalibus. Nam in quacumque lingua imponi rebus iusta nomina possunt, vt ipsa sint earum nomina; quoniam habita scientia verborum facile inde est formare nomina, quæ quibusque rebus conueniant.

Quoad vaticinium Sophoniæ multis existimo impletum modis & sensibus in sancti Spiritus aduentu: tum quoniam Hebræa lingua ibi restituta est Apostolis per linguarum donum, qui non Hebræa antiqua, sed Syriaca, sicut cæteri Iudæi vsi fuerant, & callebant. Tum quia labium electum rectè potest dici, quod omnia idiomata loquitur; Tum quia nunquam maior vniformitas diuinarum laudum, & vnius veri Dei, & vnius fidei confessio, quàm ab eo tempore; Tum quia & de Iudæis, & de Ethnicis potest intelligi Sophonias: Itaque quocumque modo accipiatur verbum *reddam*, siue de restitutione, siue de donatione, & quocumque accipitur modo nomen *labium*, siue pro idiomate, siue pro consensu sermonis, & vniformitate completum oraculum per cælestis spiritus descensum videmus. Exinde inuocarunt omnes gentes in nomine Domini, & seruierunt humero vno: propterea eo nihilominus specialius notari à Propheta donum omnium linguarum, cum quo restitutus fuit Apostolis idem fructus loquendi, ac olim fuit ante confusionem linguarum, cùm omnis terra erat vnius labij, quoniam quisque omnes homines intelligebat, & ab omnibus intelligebatur Hoc præstitit donum linguarum, cùm per illud Apostoli intelligerent omnes, & intelligerentur ab omnibus: nam quâlibet linguâ loquentes, intelligebantur ab omnibus, etiam qui eam linguã ignorassent: ita vt prædicante Paulo aut Petro Græcè, intelligerent illum Romani. Donum itaque linguarum id effecit in Apostolis, quòd olim vnius linguæ concordia ante linguarum confusionem; idem enim quod præstitit labium vnum, effecit hoc linguarum labium electum. Et vt Chaldæus ait: *labium clarum*, quia intelligebant omnes, & intelligebantur ab omnibus. Labium clarũ opponitur confuso: labium item *candidum* verti potest, & à Symmacho *mundum* redditur, quia sine obscuritate confusionis: hoc autem labium electum, siue donum linguarũ datum meritò in Pentecoste, *vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant in humero vno*, vt omnes gentes nomen Dei agnoscerent, & iugum Christi subirent per prædicationem Apostolicam. Dixerat quoque Propheta immediatè antè: *In igne enim zeli mei deuorabitur*

omnis

[illegible] is terra, quia tunc reddam populis labium e[illegible]tum, [illegible] fuit hoc donum specie [illegible]gnis, *quoniam apparuerunt illis dispertitæ [illegible] tanquam [illegible],* vt impleretur in omni terra, quod Saluator dixit: *Ignem [illegible] am, & [illegible] uid volo, nisi vt accendatur.* Illum autem in omni terra incenderunt Ap[illegible]li dono accepto lingu[illegible]arum: dicitur autem populis dari labi[illegible] electum, q[illegible]ia Apo[illegible] [illegible] populorum labium. Et Apostoli sunt dati omnibus populis: *In omnem* quippe *terram [illegible]us eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Et quoniam pro bono o[illegible] populorum [illegible] fuit hoc donum, & quia omnes populi intelligebant Apostolos etiam in aliena lingua prædicantes, vt aliis etiam Sanctis accidit.

CAPVT XIII.

An lingua Chaldaica ea fuerit qua homines in Paradiso, & ante diluuium sunt locuti?

GRANDIVS facesset aliquibus negotium Chaldaica dialectus, q[illegible]am Camillus Botelus in Apologia historica, Iacobus Christopolitanus tractatu sexto in Prolegomenis Psalmorum, Georgius Michael Amita in præludio secundo Syriacæ Grammatices, Doncellinus in epistola super orationes Themistij [illegible]æferunt Hebraicæ. Georgius quoque Venetus tomo primo d[illegible] [illegible] sacramentalibus, sect. 3. palam fatetur Hebræam gentem, & linguam e Chaldæ[illegible] emanasse. [illegible] & pridem Al[illegible]umasar scripsit. Neque hic sensus destitui prorsus ratione videt[illegible] [illegible]uon[illegible] Hebræis sunt antiquiores Chaldæi; quapropter illorum lingua iunior quoque erit. Etenim in capite Iudith quinto, cùm Holofernes Assyriorum militiæ prince[illegible], & acerrimus Hebræorum hostis quæreret, quisnam esset populus ille, qui præ omnibus qui habitabant in Oriente se, suosque exercitus contemneret, ac sibi obuiam non prodiret: Et Achior dux omnium filiorum Ammon, respõdens ait: Si digneris audire, domine mi, dicam [illegible]ritatem in conspectu tuo de populo isto, qui [illegible] montanis habitat; & no[illegible] egr[illegible] [illegible]erbum falsum ex ore meo. Populu[illegible] [illegible] id est, He[illegible]æu[illegible] ex pro[illegible] Chaldæo[illegible] [illegible] Mesopotamia habitauit, quoniam noluerunt sequi Deos Patrum suorum, [illegible] erant in terra Chaldæorum. Deserentes itaque cæremonias Patrum suorũ (scilicet Chaldæorum) quæ in multitudine Deorum erant, vnum Deum cæli coluerunt, qui & præce[illegible]it eis, vt exirent inde, & habitarent in Charan, &c. Ex quo loco colligitur & Hebræos esse ex progenie Chaldæorum, & Chaldæos esse patres Hebræorum. Ac proinde fatend[illegible] esse linguam Hebraicam habere originem à lingua Chaldaica, sicut ipsi Hebræi, in quibus talis inhæret lingua, habent ori[illegible]nem à Chaldæis, in [illegible]ibus si[illegible] Chaldai[illegible] lingua inhæret. Conf[illegible]ari potest ex Iustino Martyre, & Philo[illegible] [illegible] ad [illegible]ẽtes, qui ib[illegible] ex Philone & Iosepho probat Mosem ex Chaldæorum [illegible] [illegible] *enim,* [illegible] & Iosephus *[illegible]dæorum res scribent[illegible]s Mosem ex Chaldæis qui[illegible]em [illegible]* Et tamen Mo[illegible] fuit Hebræus, Hebræis[illegible]que vet[illegible]s [illegible] Testamẽtum [illegible] autem videt[illegible] [illegible] Hebræum ratione generis Hebræoru, quia v[illegible] licet Hebræi [illegible] sunt de [illegible]nere Chaldæorum. Idipsum con[illegible] Hieremiæ vaticinium cap. 5 in qu[illegible] magnopere [illegible]omendatur Chaldaica antiquitas: ibi enim Deus loquens [illegible] fi[illegible]is Israel inquit. *[illegible] adducam super vos gentẽ de lon[illegible]inquo domus Israel, ait Domin[illegible], gentem rob[illegible]stam, gentẽ antiquã, gentẽ, cuius ignorabis lin[illegible]uam, nec intelliges quid loquatu[illegible].* T[illegible] [illegible] Græcus loco *[illegible] antiquam,* habet *gentẽ a [illegible]* simi[illegible]iter & Paraphrasi[illegible] Chaldaica. *po[illegible]ulum, qui à sæculo est.* Hunc autem locum intelligi de [illegible]ente ac popul[illegible] Chald[illegible] [illegible] vrbem, & tem[illegible]lum Ierosolymitanum destructurus erat, & ipsos Hebræo[illegible] [illegible]abylone[illegible] vi, & armis abducturus, acerbissimæque longæ seru[illegible]tis [illegible] [illegible] præterq[illegible]iam quod constans est ferè omnium interpretum sententia, manifeste colligitur ex secũdo Paral[illegible]omenon, vbi propter nefa[illegible]da Hebræo[illegible] [illegible], & [illegible], de eis sic scribitur: *Adduxit enim super eos Regem [illegible]haldæorum, & [illegible] eorum gladio in domo sanctuarij sui: non est misertus adolescentis & [illegible], [illegible] de[illegible] [illegible]pit quidem; sed omnes tradi[illegible]it in manibus eius, [illegible]uersaque vasa d[illegible]mus Domini tam maiora, quam minora, & [illegible]os templi, & Re[illegible]s, & principum, transtulit in Baby[illegible] [illegible] incenderunt hostes domum De[illegible] [illegible]ruxer[illegible] murum Ierusalem, vniuersas [illegible]urres c[illegible]mbusserunt & quidquid pre[illegible] [illegible] [illegible] eis euaserat gladiũ, ductus in Babylonẽ seruiuit Regi, & filiis [illegible] donec* Cap. vlt.

impe[illegible] ex Persarum [illegible] mpl[illegible] tur serm[illegible] omni[illegible] [illegible] epithetis, quæ Chaldæis attribuit; significare aliquid, quo Hebræi Chal[illegible] [illegible] inferiores præ[illegible]m virium robore, generis antiquitate, [illegible] vt Deus nobis indicet [illegible] esse Hebræis viribus robustiores, & genere antiquiores. [illegible]am alioquin Hebræi [illegible] respondere [illegible] sumus Chaldæis [illegible]re, vel æquales, vel superiores, & genere [illegible] & [illegible] sequeretur Deum frustra illa Epithera Chaldæis attribuere; quod asserere magnæ [illegible] temeritatis. Concludendum igitur videtur ex hoc loco pariter constare Chaldæos esse Hebræis antiquiores, ac proinde linguam eorum esse lingua Hebraica priorem. Denique Abraham ex quo gens Hebræorum prognata Chaldæus fuit conteste sacro [illegible] Dein [illegible] consentaneum rationi, [illegible] videbitur fortasse, vt lingua prima & communis in ea resideret regione communi, in qua dum moles Babylonicæ turris ser[illegible]ba[illegible], fiue [illegible] communis facta est confusio, ea autem regio Chaldæa fuit. Huius sententiæ videtur esse [illegible], siue author antiquitatum Biblicarum, qui ante confusionem linguarum, & ædificationem turris scribit locum quemdam appellatum *lingua Chaldæorum [illegible]eli, quod interpretatur Deus.* Verùm plura ibi narrantur falsissima, nec huic historiæ fides danda est, quæ supponit, vt legenti constabit, Abrahamum, Nachor, & Loth ædificandæ turri restitisse, cum nondum essent nati. Cætera nihil amplius probant, quàm eâ linguâ, quâ prisci Chaldæi loquuti fuerunt non posse antiquiorem esse linguam, quâ posteri Abrahæ sint locuti. Quid si illa Chaldæorum lingua fuisset ipsissima Hebræa, in Chaldæa primum vsitata, postea tamen tot sæculorum excursu degenerasse, vt ferè omnes linguæ solent, & postmodum demonstrabitur.

CAPVT XIV.

Infirmantur argumenta, quibus probatur antiquitas linguæ Hebrææ, & coniecturæ Caietani, & Guidonis Fabricij infirmantur.

IN patrocinium Hebrææ linguæ confluit magna authorum vis non magnis semper viribus eam cæteris dialectis anteponentium, sed vt [illegible] non omnes id præstant [illegible] rationibus, aut probabilibus indiciis. [illegible] dicunt idioma cæteris [illegible]ate præstare, in quo mulieris nomen ab viri nomine elapsum est, vel illi affine ac [illegible]. At in nulla alia lingua vir & mulier hanc nominum [illegible]tudinem possident, nisi in Hebræa, in cuius dialecto [illegible] *Isa*, quod mulierem notat deducitur à nomine [illegible] *is*, quod virum significat. Igitur lingua Hebraica prouectior senio est vniuersis aliis. Eneruc hoc indicium semper existimaui. Equidem nescio, cur non possit vna lingua aliis antiquior esse quantumuis feminea nuncupatio à viri non vsurparetur. Deinde si aliquæ linguæ præter Hebræam idem haberent, quid inde? habent quidem id ipsum Syriaca, & Chaldaica, & fortassis aliæ. Latinis quoque à viro virago, & virgo effluxit.

Dicunt quoque Hebræam linguam omnium primam, quia omnibus simplicior. Latet tamen ingenium me[illegible], cur simplicitas sit argumentum antiquitatis. nam & Latina est simplicior Græcâ, non tamen [illegible] lingua quoque Turcica simplicior est Arabicâ, atque Latini, non tamen [illegible] Græcâ [illegible] Cymbrica, & Sinensis cum pene monosyllabæ sint de simplicitate maiori [illegible] possunt. Et Becanus hoc idem argumentum [illegible] Cym[illegible] [illegible]

Cap. 5. [illegible] noster Trigautius libro primo [illegible] expeditionis: *Cu[illegible] apud [illegible] voces ad[illegible] nam omnes monosyllabæ sunt, [illegible] quidem d[illegible] aba repeŕitur.* [illegible] vt non male obseruauit Mi[illegible] A[illegible], L[illegible] est dici simplicior & breuior cæteris linguis dupliciter. primò, [illegible] habet tot voces, quot sunt res appellandæ, vt aliæ habent linguæ, & [illegible], qu[illegible] lingua est cæteris breuior eò potius [illegible] est imperfectio quam [illegible] Secundò quia non habet tot phrases ac varias dicendi [illegible] quæ sensum exprimendum: nec varias [illegible], eidem [illegible] impositas [illegible] lingua est breuior cæteris [illegible] iuniorem [illegible] antiquam, vere [illegible] Hebraica, [illegible] vetus testamentum excipias, paucos admodum habet [illegible] qui [illegible] vo[illegible] H[illegible] & [illegible] leni vocibus Chaldaic[illegible]

Syriacis?

... quod ... H. Negatur enim ... lingua Chaldaica, seu Syriaca ... ex ... , ac Hebraica, vt ... vtramque ... cum Arabica & Græca ... , qui non habeat ... que elegantissimas phrases, ... ad vnum, eundemque ... exprimendum, & varias ... voces ad ... declarandam, prout ... multos variosque eloquentissimos scriptores temporis ... habuit. Quod non tam antiquitati ... obest, ... linguam ... varijs eloquentibus ... auctoribus locupletatam, amplificatamque esse demonstrat.

... habent Hebraicæ significatione venantur ... antiquitatem ... dial... illarum linguarum antiquiorem censent, cuius Alphabeti literæ nomina significatiua sortiuntur. Hæc autem est Hebræa, inde buius linguæ seruitium ... Verum hæc ratio non antiquitatem dialecti suadet, sed literarum in ea lingua; neque enim æquæuæ debent esse vox & scriptio: poterat vnius linguæ idioma antiquius esse, quàm alterius linguæ character.

Duo pro Hebraicæ linguæ principatu indicia adiecit Caietanus. Vnum ex Dei nomine tetragrammaro eâ linguâ venerando. Alterum ... Babyloniæ seu Babel nomine, quod superba illa ciuitas nacta est secundùm Hebraicam dialectum, quod apud gentes omnes perennauit. Neutrum ex his argumentis rem diffinit; namque apud Syros quoque, imò apud Græcos, Latinósque nomen Dei quatuor constat literis. Nomen autem IEHOVA reuelatum fuit Moysi, vt iam monstrauimus post varietatem linguarum. Et sicut Moysi Hebræo illud Deus reuelauit, poterat & Iob Idumæo, & Melchisedech Chananæo reuelare. Neque posterius Caietani indicium quidquam obtinebit apud eos, qui Babel nomen non putant Hebræum esse, sed Chaldaicum, seu Syriacum ... actum a nomine ..., nimirum confusio, linguæ titubatio, hæsitatio, balbuties.

Infirmiores adhuc puto coniecturas Guidonis Fabricij Boderiani, quibus tamen fretus verissimum dixit, & extra omnem controuersiam Hebræam linguam multis ante Abraham seculis extitisse, imò Adamo fuisse familiarem, & vernaculam; quoniam inquit: *Apostolus Iudas in sua Canonica libri ... Henochi septimi ab Adamo viri, & eiusdem Adami, ut fertur, ... amanuensis, prophetias citet, quas certum est Hebraico sermone ... scriptas. Flauius item Iosephus primo antiquitatum Iudaicarum libro narrat a filiis ... erectas fuisse columnas, lapideam vnam, alteram lateritiam, in eisque quas inuenerunt artes ... fuisse, atque adeo columnam lapideam ad sua vsque tempora in Syria permansisse, quæ quidem inscripti ... ad aliam linguam quàm Hebraicam referri non potest. Itaque Solis luce clarius ... parce Hebræum idioma esse omnium primum, & antiquissimum.* Hactenus ille. Verùm hæc indicia in superioribus repulsa manent, vbi nullum Henochi præcessisse librum adstruximus ... columnares Sethi, seu potius ... eius Hier... fuisse, non Alphabetarias. Præterea etsi vtrumque daremus. Vnde probatur ... ipsisse Henochum & filios Seth Hebraice? Aliunde igitur clausula h... literis ...

CAPVT XV.

Ratio S. Augustini & aliorum Doctorum expenditur.

MAGNA authorum cohors antiquitatem venatur Hebraicæ linguæ ab Heber atauo Abrahæ, & inde nomen accepisse Hebræos. Dicunt Heber ædificio Babel non annuisse. Idcirco priscam retinuisse linguam, atque in posteros ... fudisse. Cumulant huic sententiæ ... Iosephi, Hieronymi, Acacij, Eusebij, Augustini, & plurium Patrum. Contrà tamen stat Theodoreti ratio. Quod si Hebræi de nomen ... ab Heber, ... sic appellatos esse: *... enim nationes ab Heber originem ducunt, ... prætermittam, ex eo orti sunt Ismaelitæ, & qui ex Cethura Idumæi, Amalecitæ, Moabitæ atq; Amonitæ, & qui Carras habitant ex Nachor & Laban genus trahentes, nulli tamen ... Hebraicâ linguâ ...* Vt satisfaciant huic obiecto, ... contrarium ... dicunt non penès ... posteros Heber linguam resedisse Hebræam, sed penes eos quibuscum lingua & fides ... Deum ... est. Hoc etiam arduum ... & gratis assertum videtur. Deinde ... penes solos fideles Heber posteros Hebræam linguam sedisse, saltem ma-

[illegible] Abrahæ [illegible] Hebræam linguam retentam necessariò fatei [illegible] authores eius [illegible], idololatras fuisse, ex sacro textu constat capite vigesimo quarto Iosue, vbi ipse [illegible] et suos: *Nunc ergo timete Dominum, & seruite ei perfecto corde, atque verissimo, & auferte Deos quibus seruierunt Patres vestri in Mesopotamia, & in Ægypto, ac seruite Domino*. Paulo antè nominauerat Thare & Nachor: *Trans fluuium*, inquit, *habitauerunt Patres vestri Thare pater Abraham & Nachor, seruieruntque Dijs alienis.* Quin & ipsum Abraham aliquando idololatram fuisse testatur Philo: cum stellas adorasse Rabbi Rambam prodit; Cedrenus, Genebrardus, Masius & Rabbini plurimi, Rabbi Ionatham, & Rabbi Aniua tradunt quadragesimo octauo ætatis anno cœpisse Abraham Deum colere, & idololatriam deserere. Sed de hoc modò non disputo sufficiunt eius maiores, itaque Hebræa lingua incurrit in infideles Heber posteros, tum in Mesopotamia, & Chaldæa ante Abraham, tum in Ægypto post Abraham.

No[illegible] hoc sapientissimus Augustinus; atque idcirco non adstringit successionem linguæ Hebraicæ fidelitati posterorum, sed illi lineæ, ex qua Christus nasciturus erat. Verba sancti Augustini præsentabo, quoniam omne horum authorum iudicium solidius fir[illegible], & occasionem nobis suppeditabunt, quod videbitur in hac re similius vero disserendi.

Lib. 16. de Ciuit. cap. 11. Hæc de lingua Hebræa locutus eximius Doctor, ait: *Credenda est ipsa fuisse prima illa communis, quoniam de pœna venit illa multiplicatio, mutatioque linguarum, & vtique præter hanc pœnam esse debuit populus Dei. Nec frustrà lingua ista est, quam tenuit Abraham, nec in omnes filios suos transmittere potuit, sed in eos tantum qui propagati per Iacob, & insignius atque eminentius in Dei populum coalescentes, Dei testamenta, & stirpem Christi habere potuerunt. Nec Heber ipse eandem linguam in vniuersam progeniem suam refudit, sed in eam tantum, cuius generationes perducuntur ad Abraham. Quapropter etiamsi non euidenter expressum est fuisse aliquod pium genus hominum, quando ab impiis Babylonia condebatur; non ad hoc valuit hæc obscuritas, vt quærentis fraudaretur, sed potius, vt exerceretur intentio. Cum enim legatur vnam fuisse linguam primitus omnium, & ante omnes filios Sem commendatur Heber, quamuis ab illo quintus oriatur, & Hebræa vocetur lingua, quam Patriarcharum, & Prophetarum, non solum in sermonibus suis, verùm etiam in Literis sacris custodiuit auctoritas; profectò cum quæritur in diuisione linguarum, vbi lingua illa remanere potuerit, quæ fuit ante communis, quæ sine vlla dubitatione, vbi remansit, non ibi fuit illa pœna, quæ facta est mutatione linguarum, quid aliud occurrit, nisi quod in huius gente [illegible] cuius nomine nomen accepit; & hoc iustitiæ gentis huius non paruum apparu[illegible] quod cum aliæ gentes [illegible] tenentur mutatione linguarum, ad istam non peruenit tale supplicium.* Hac via directum [illegible] sententiæ assertum felicius procederet, sed suas adhuc inueniemus salebr[illegible]: nam verisimile non videtur in vnius tantùm familiæ angustias linguam hanc nobilissimam [illegible] lut carcerem reiecta, & sic inclusa, vt nec ad omnem familiam, sed ad vnum filium [illegible] quando non primogenitum, & non ad alterum, ita vt ad Heber vsque ad Iacobi progeniem, etiamsi essent multi filij eiusdem Patris, & in eadem domo adulti, [illegible] tantùm hæreditaret linguam [illegible], vel alio ne [illegible] nisi dicam [illegible] profectò [illegible] lòs progenitores Abrahæ [illegible] & commune [illegible] Hebræam, & pr[illegible] quàm latenter [illegible] ed[illegible]nt. At cur vni, & [illegible] alij [illegible] idolatræ, qui [illegible] Abraham maiore [illegible] reuelati[illegible] filij incarnandi ex semine suo filij Dei habebant? Præterea videtur lingua Hebræa tunc temporis latissimè patere, & multis hominibus, tum posteris Heber per alias lineas, tum omnino extraneis notam esse. [illegible] indicant nomina [illegible]: Melchisedech Chananæus erat, Abimelech similiter, quorum [illegible] sunt. Vnde igitur, si lingua Hebræa sic lateret? Iob Idumæus erat [illegible] tamus, vterque ab Heber descendens, non per lineam Abrahæ, & prim[illegible] Dei: tum in Mesopotamia vsum linguæ Hebrææ fuisse, postea ex[illegible]s.

[illegible] in gr[illegible] aliquibus videtur meritis Heber linguam Hebraicam suæ familiæ relictam quoniam incertum putant [illegible] Babelico abnuisse [illegible] Mo[illegible] Arena sic dis[illegible]dit [illegible] Augustini sententia, [illegible] non consensisse Heber extru[illegible] malis [illegible] omnibus. Verùm eius aduersus eos, qui cum Augustino [illegible] nt: *Mul[illegible] Heber, & [illegible] habet [illegible] hanc Hebræam [illegible] linguam Hebræam [illegible] secundo [illegible] Heber [illegible] primam [illegible] communem [illegible] tertio, [illegible] Heber cum [illegible] hominibus ad illud non conspirasse [illegible] cum omnino [illegible] in sacra Scriptura indicetur.*

indicetur. Nam postquam dictum fuit Genesis vndecimo, Cùm proficiscerentur de Oriente, inuenerunt campum Sennaar, &c. subiungitur, dixit alter ad proximum suum: Venite, faciamus, &c. id est, vnusquisque, vt in Paraphrasi Chaldaica, in qua habetur: dixerunt, vnusquisque ad proximum suum, &c. Quæ vox est vniuersalis affirmatiua nullum excipiens; ergo vnusquisque illorum hominum, inter quos erat Heber, dixit, consensumque præbuit, vt ædificium illud erigeretur. Confirmatur ex verbis Dei postea subiectis: Ecce vnus est populus, & vnum est labium omnibus, &c. Venite igitur, descendamus, & confundamus ibi linguam eorum (id est, prædicti populi, & omnium quibus erat vnum labium, inter quos etiam sine dubio erat Heber, cui commune erat illud vnum labium) vt non audiat vnusquisque vocem proximi sui. Ergo vnusquisque linguarum confusionis pœnam passus est: siquidem vnusquisque non audiebat vocem proximi sui; ac proinde sequitur vnumquemque cum communi pœna affectus esset, communem culpam contraxisse. Et ita manifestum est Heber quoque hanc culpam participasse. Quartò non videtur esse vera similitudo illa inter Noe & Heber, quandoquidem ille vir erat iustus, hic verò tantum abest, vt fuerit iustus, vt prædictum commune scelus patrasse, & idola coluisse, sicut multos eius posteros ex locis sacrarum literarum citatis, & ex aliis non difficile colligatur: quemadmodum etiam indicare videtur sanctus Augustinus in quæstionibus, ex vtroque mixtim. Accedit etiam, quod si Heber fuisset iustus, Scriptura sacra de eius iustitia propter tam præclarum facinus mentionem fecisset, cùm ipse solus, vt ædificium illud erigeretur, consensum non præbuerit, sicut fecit de Noe iustitia Genesis sexto, & de iustitia Ioseph ab Arimathia. Lucæ vigesimo tertio, vbi dicitur: Et ecce vir nomine Ioseph, qui erat decurio vir bonus & iustus. Hic non consenserat consilio, & actibus eorum, &c. Et facere solet propter præclara facinora, de aliorum virorum iustitia. Quapropter concludendum est, nullam esse probabilem rationem, cur potius in domo Heber, quàm alterius lingua prima, & communis conseruata sit, & ab eo denominata sit, & non potius Heber linguam Chaldaicam naturalem suæ patriæ, scilicet Chaldææ, quàm Hebraicam sortitus sit. Hæc ille. Multa quidem inuoluit, nonnulla falsa. Quid nos proximum vero censeamus, in sequentibus disseremus.

CAPVT XVI.

Cur Sem commendetur in sacra Scriptura ab Heber quinto nepote suo, & qualis Heber fuerit?

IN primis decernenda aliqua sunt circa ipsam personam Heber, à quo Hebræorũ nomen defluxum plerique conscribunt. Qualis ille? an fidelis, vel idololatra? cur ante omnes posteros Sem commemoretur, an fuerit nominis Hebræi occasio? Censeo igitur ædificio Babylonico consensum præstitisse Heber, quod iam superius est dissertum, quandoquidem ipsum Noë Babylonico campo affuisse, & suffragatum esse turri ædificandæ, bono tamen fine præmisimus. Deinde non idololatram, sicut Michaël Amira opinatur, sed seruum Dei, & prophetico spiritu Heber præditum dico. Siquidem in extremo Iosue capite solùm Thare pater Abrahæ, & Nachor auus, idololatriæ notantur: *Hæc dicit Dominus Deus Israel: Trans fluuium habitauerunt Patres vestri ab initio, Thare pater Abraham, & Nachor, seruierúntque Diis alienis.* Cùm hos designet, & solos, cæteros maiores excipere videtur ab infidelitatis labe: cur enim hos potius quàm horum Patres, *Sarug, Reu*, aut alij designarentur, cùm maximè Heber, qui aliunde colligitur prophetiæ excelluisse dono, idcirco multo ante diuisionem regionum, & linguarum eam præuidit, ac proinde nato suo nomen idoneum indidit Phaleg: *eo quod in diebus eius diuisa sit terra.* Illud pronomen *eius* non ad Heber referendum est, sed ad Phaleg, cui illud Gen. 10.
nomen imposuit Pater, quoniam tanquam Propheta Dei, quantumuis multo tempore natiuitate filij sui posteriorem iam tunc prædixit eam gentium dispersionem, & Propheticum nomen filio dedit. Scio aliquos sequi Iosephum, qui ait: *Vocatus est autem Phaleg, quia natus est eo tempore, quo habitationes destruerentur* (id accidit statim post diuisionem linguarum) *Phalec enim Hebræi vocant diuisionem.* Et sic ad tempus natiuitatis Phaleg hoc referunt. Verùm contrarium asseritur in Seder-holam: *Scribitur, quia in diebus eius diuisa est terra, non quidem dierum eius initio; nam Iectan frater eius erat minor natu, qui tamen tredecim cogitationes, siue stirpes, quæ in hanc diuisionem venerunt procreauit.* Planè ista con-

sideratio

sideratio non minimi momenti est, Iectan scilicet fratrem Phaleg, tantam posteritatem habuisse, qualis describitur capite decimo Genesis, & nondum Phaleg fratrem natum fuisse. Qui tamen primo loco numeratur tanquam primogenitus, sed quamuis non esset primogenitus, non ita facilè credi oportet tot annis vnum fratrem ante alterum ortum fuisse. Quid si accedat quod Leonardus Marius probat latiùs, non sufficere contrarium opinantibus Iectan fuisse maiorem natu, quàm Phaleg; & ante huius ortum adscribere illi tredecim filios, qui iam adoleuerant in capita familiarum eo tempore quo Phaleg nascebatur, & linguę diuidebantur: *Debebant*, inquit, *ex anno natiuitatis Phaleg aduertisse quod dictum ipsorum cum scriptura non consistat, nam Phaleg natus est anno patris sui trigesimo quarto.* Addunt Iudæi in Seder-olam diuisionem linguarum factam: *Non in medio* (scilicet ætatis Phaleg) *quia id Mosaica indicaret historia. Quod ergo ait in diebus eius ad finem vitæ pertinet.* Sed hoc parui pro instituto nostro.

Illa quoque verba decimi capitis Geneseos: *De Sem quoque nati sunt patre omnium filiorum Heber, fratre Iaphet maiore*, ad magnæ sanctitudinis commendationem ipsius Heber vsurpant multi. Iacobus Bolducus putat Heber institutorem familiæ Religiosæ, & ipsum Sem constitui ibidem supremum patrem omnium filiorum Dei Religiosorum, qui Abrahæ temporibus, & longè prius dicebantur filij, id est, discipuli Heber, quia tunc supremus illorum erat Archimandrita. Et hoc videtur quod de Sem cum additamentum significante particula dicitur: *Etiam ipse pater omnium filiorum Heber.* Quasi dicat: Sem totius Ecclesiæ summus erit Pontifex; nam in Iapheto præerit omnibus Ecclesiasticis & Episcopis: in Chamo omnibus laicis: & in Heber omnibus Religiosis. Hoc probat Bolducus ex verbis Noë ad tres suos filios, Sem, Cham, & Iaphet, quibus incipiendo à maledictione Chanaan filij Cham, qui nuditatem eius deriserat, eum seruum seruorum fratribus suis, Sem videlicet, & Iaphet constituit; deinde benedicit aliis duobus. Verba eius sunt: *Maledictus Chanaan, seruus seruorum erit fratribus suis. Benedictus Dominus Deus Sem, sit Chanaan seruus eius*: sed iuxta Hebræum, *sit Chanaan seruus eis*, nempe, Deo & Semo, de quibus sermo immediatè præcessit; quasi Chanaan constituatur seruus Dei sub Semi moderamine. An verò talis seruitus iure maledictio dici potest, & non potius, ac duntaxat status, conditionisque minoritas? Prosequitur Noe: *Dilatet Deus Iaphet,*
Gen. 9. *& habitet in tabernaculis Sem.* Quibus verbis sanctus Patriarcha videtur præficere Iaphetum tabernaculis, id est, templis, locisque sacris, super quæ Sem tanquam summus Pontifex auctoritatem supremam habiturus est, & ideò vocantur tabernacula Sem. Cham verò in suo filio Chanaan in statu laico constitutus, tanquam huiusmodi futurus est seruus seruorum, hoc est, ministrorum tam Iapheti, qui sacris præerit, quam Semi, qui summus Pontifex erit. Vt igitur Moyses ista declararet, postquam deduxit amplissimam generationem Iaphet, & postea illam quæ est Chanaan; antequam Semi narret progeniem, sic iuxta Hebræum loquitur: *Isti filij Cham &c. Et ipsi Sem est natus* (supple Cham) *etiam ipse* (supple Sem est) *pater omnium filiorum Heber, frater Iapheth maior.* vbi vox Hebræa יוּלַּד *Iullad*, quæ refertur ad Cham, cùm natiuitatem significare non possit, non enim Cham filius est Sem, sed frater, importat obsequium & subiectionem, sicut per eandem vocem apud Psalmistam *Chus*, (id est, Æthiops, pro Æthiopibus) dicitur *natus*, hoc est, seruus, & vernaculus esse in Sione. & per aliam eiusdem radicis, nempe יְלִיד *Ielid*, *natus domus* sæpè dicitur, id est, vernaculus, vel etiam filius spiritualis. Cham igitur, qui prius à patre constitutus fuerat seruus Dei, & Semi: nunc Semi natus, seu vernaculus, seu filius spiritualis appellatur, vt intelligatur de quanam seruitute priora verba intelligi debeant. Quòd autem dicitur Sem esse *frater Iapheti maior*; vel iuxta emphasim nominis Hebræi הַגָּדוֹל *Haggadôl, maximus*, spiritualem quoque magnitudinem importare potest; quâ Sem Iapheto ætate iam maior in hoc etiam frater eius est, quod sicut ipse habeat tabernacula quibus inhabitet ac præsit, hoc est, in his quæ ad Deum attinent præfectus sit: sed in hoc illo maior est, quod sua sunt omnia tabernacula, in quibus habitaturus est Iapheth. Hoc est, supremam super illa omnia habebit auctoritatem; quæ sub Iapheti erunt curâ & moderamine. En quomodo Semi tam Iapheto quàm Chamo fratri præfertur, eorúmque princeps constituitur.

Hęc argutè dicta sunt, non solidè sicut alia, quę coactè in eo libro, nec cum magna reuerentia vulgatę, & communis Patrum interpretationis dicuntur. Non nego tamen singularem Heber virtutem meruisse nominari ante alios Sem posteros, & ab eodem commendari Sem atauum. Sed eorum verborum sensum longè alium puto quàm Bolducus adstruxit, qui etiam falsò supponit Sem fuisse Melchisedech.

CAPVT

CAPVT XVII.

Posteri Heber Chaldæi fuerunt, nec ab eo dicti Hebræi.

EXPLOSA hac sententiâ, alias quoque eneruemus, vt nostram roboremus. Crebrior sensus est: commemorari Sem Patrem filiorum Heber, quoniam ab Heber Hebræum defluxit nomen. Proinde ea verba tantundem esse; ac Sem fuisse primogenitorem Hebræorum. Idcirco potius Heber nominatum, & non alium ex Sem posteris. Verùm mihi valde incertum est Hebræum nomen ab Heber vsurpatum. Tum quoniam aliæ nationes ex Heber prognatæ Hebræorum nomenclationes hæreditaturæ essent; tum quoniam Hebræum nomen non est auditum nisi postquam Abraham traiecit Euphratem, qui antè Chaldæus vocabatur, & erat Chaldæus sicut cæteri maiores Abrahæ. Verissimum quippe est Hebræam gentem ex Chaldæis duxisse originem, quomodo Hebræum nomen ab Heber sumptum, qui vixit antequam Chaldæa gens esset; imò ipsum puto Heber exordium Chaldæis dedisse. Et quidem in sacra Scriptura posteri Heber ante Abraham non Hebræi, sed Chaldæi vocantur. In capite quinto Iudith, dicit Achior de Hebræis: *Populus iste ex progenie Chaldæorum est.* Berosus etiam apud Iosephum vocauit Abraham Chaldæum: μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν δεκάτῃ γενεᾷ παρὰ χαλδαίοις τις ἦν δίκαιος ἀνὴρ μέγας, καὶ τὰ οὐράνια ἔμπειρος. *Decimâ generatione post diluuium fuit apud Chaldæos quidam vir iustus & magnus & cælestia expertus.* Sic de Abraham locutus ille. Oraculum quod citat S. Iustinus Martyr in oratione ad Græcos propter fidem & religionem Abrahæ, & deinde posterorum eius respondit:

> Μοῦνοι χαλδαῖοι σοφίην λάχον, ἠδ' ἄρ' Ἑβραῖοι
> Αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι Θεὸν αὐτόν.
> *Solus Chaldæus sapit, & Iudæus Apella*
> *Per se ipsum genitum, Regémque, Deúmque colentes.*

Zonaras quoque tomo Annalium primo, clarissimè ait: τοῦ δὲ ἑβραίων γένους προπάτωρ καὶ πατριάρχης τῶν αὐτοῦ πατριῶν ὁ μέγας ἐστὶν Ἀβραὰμ ὃς χαλδαῖος μὲν ἦν τὸ γένος. *Primus pater gentis Hebrææ, & Patriarcha suarum familiarum magnus Abraham, qui Chaldæus genere erat.* Tertullianus libro de Pallio, vocat Hebræos Chaldæum semen. Et Clemens Alexandrinus ait libro Stromatum primo: *Moyses cùm ex alto petitâ origine esset Chaldæus natus est in Ægypto.* Eusebius Cæsariensis non semel Abrahamum dicit esse Chaldæum.

Vnde igitur Hebræa gens appellari huiusmodi cœpit? multi excogitarunt ab Abraham dictos Hebræos, quasi Abræos, quod minimè arridet mihi, cùm ipse Abraham Hebræus in sacra pagina vocetur, dum dicitur: *Ecce vnus qui euaserat, nuntiauit Abram Hebræo, qui habitabat in conualle Mambre:* Præterea Abraham per א, Hebræus verò per ע, scribatur. Idcirco sanctus Augustinus retractauit quod dixerat libro primo de consensu Euangelistarum, ab Abram dictos Hebræos. Theodoretus vult dictos Hebræos ab Euphrate, dicens: *Hebræa enim Syrorum linguâ idem est quod Euphrates.* Itaque Hebræus iuxta Theodoretum, idem erit ac Euphrateus. Nescio vnde hoc acceperit. Satius mihi est Hebræum dici ab Heber, quod est *trans*, siue à radice עָבַר *Abar*, hoc est, *transiuit*, quasi dicentes, *transiens*, siue *transamnanus*. Quemadmodum nos dicimus transmarinos, & transalpinos, quia scilicet Abraham, ex quo gens illa profluxit ex Chaldæa ortus traiecerit Euphratem, habitauitque Chanaham. Cùm igitur ad Chananæos peruenit, cœpit homo externus vocari ab incolis Hebræus, hoc est, trans-Euphratæus, vel qui ex altera fluuij parte venit. Quapropter Septuaginta & Aquila pro Hebræo transtulerunt περάτῃ *transitori* nimirum, vel vt sanctus Augustinus vertit: *Transfluuiali*, neque valde verosimile est, si aliquis excogitaret Heber nomen dedisse posteritati, non regioni, quoniam iuxta proprietatem sui nominis posteros habiturus esset transitores, hoc est, peregrinos, quales fuerunt Abraham, Isaac & Iacob.

Gen. 14.

CAPVT XVIII.

Quæ videntur nomina propria Hebræa in Scriptura sæpè dissoluenda sunt in significatum suum.

Sic explicantur multi loci.

NEc obinde probo quod affirmari poterat, illa verba Geneseos: *De Sem quoque nati sunt patre omnium filiorum Heber*, interpretanda aduerbialiter, quasi illud *Heber* non sit nomen proprium viri, sed aduerbium *trans*, quemadmodum Hispanè dicimus *allende*, ac si loqueremur *Todos los de allende*, vt sic omnes filij Heber sint omnes vltra habitantes, trans Euphratem scilicet. Scio quidem in sacra Scriptura similes translationes reperiri, atque aliquando ipsas voces Hebræas, vt iacent relinqui non interpretatas, quasi essent nomina propria, aliquando interpretari ipsa propria nomina, ac si alia sententiæ essent. De hoc postea edisseremus. De priori vsu nonnulla nunc aggeremus. In libro Paralipomenon primo de Banania dicitur:
Cap. 11. *Ipse percussit duos, Ariel Moab.* Ecce nomen Hebraicum retentum, quod significat leonem Dei, siue magnum: percussit enim Bananias duos leones fortissimos Moab. Clarissimè siquidem in libro secundo Regum (vbi eadem narratur historia) dicitur, *Ipse percussit duos leones Moab.* In capite decimo Genesis vertunt Septuaginta, *Egressus est Assur, & ædificauit Niniuem, & Rechoboth.* Ad quem locum D. Hieronymus in traditionibus Hebraicis: *Non putemus*, inquit, *Niniue & Rehobot duas esse vrbes, sed quia Rehobot plateæ interpretantur, ita legendum est. Et ædificauit Niniue, & plateas ciuitatis, quasi id adiectum fuerit ad significandum amplitudinem huius vrbis, quæ multas & magnas habuit plateas.* In capite vigesimo sexto eiusdem libri legitur, *Cùm venissent de Geraris Abimelech & Ochozat amicus illius, & Phicol dux militum.* Chaldæus & sanctus Hieronymus in quæstionibus Hebraicis accipiunt Ochozat non proprium nomen viri, ait quippe Hieronymus vocem Hebræam non hominem significare, sed potius verti debere *collegium*, vel *turbam amicorum eius*, qui scilicet cum Abimelech venerant. Sic Chaldæus habet: *Comitatus amicis sui.* De nomine *Phicol* etiam notat Bonfrerius non esse proprium alicuius hominis, sed appellatiuum officij vel dignitatis, sicut Dictator, & Tribunus. *Phicol* enim est *os omnium.* Fortasse, quoniam ad eius officium spectaret non tantum bellica curare, sed quæ populus à Rege Abimelech impetrare volebat ad Regem referre. In Psalmo septuagesimo tertio dicitur: *Tu siccasti fluuios Ethan.* Pro *fluuios validos* seu *magnos.* S. Hieronymus non reliquit *Ethan* Hebræum, sed vertit *flumina fortia.* In secundo Paralipomenon libro de Ioathan Rege dicitur: *Ipse ædificauit por-*
Cap. 17. *tam domus Domini excelsam, & in muro Ophel.* Rabbi Kimhi, & Pagninus vertunt *arcem*, quia hoc significet. In decimo octauo eiusdem libri capite, Ioas dicitur *filius Amelech*, hoc est, *filius Regis*, vt Septuaginta vertunt. Erat enim vnus ex filiis Regis Achab.
1. Esd. 4. In libro primo Esdræ capite quarto, nominantur *Reum Beelteem, & Samsai scriba*, vbi retinetur nomen Hebraicum, vel Chaldaicum *Beelteem*, quasi nomen esset proprium, cùm sit nomen officij, sicut Scriba. *Beel* Chaldaicum, siue Baal Hebraicum significat Dominum, siue Præfectum, seu Præsidem. *Teem* vel *Taam* concilium: creditur eo nomine significari Cancellarius, cuius erat omnia ad Regem referre. In Esther capite vndecimo dicitur, *Epistola Phurim*, pro *epistola sortium.* In Iudith capite decimo ponitur *myros* Græcè pro *vnguento.* In primi Machabæorum libri capite decimo tertio scribit Rex Demetrius, *coronam auream, & Bahem quem misistis, suscepimus.* vbi *Bahem* ponitur pro *ramo palmæ*, vtique aureo in victoriæ signum. Græcè est *βαΐον*, atque *Baij*, & *Baion* ramum palmarem significat. Hinc explicabitur titulus Psalmi trigesimi tertij, *Dauid cùm immutauit vultum suum coram Achimelech*, in Hebręo est *coram Abimelech.* Vtrumque arduum est: nam illa immutatio vultus non accidit, nisi coram Achi Rege. Verùm si morem scripturæ consideremus illud Achimelech non est integrè accipiendum, tanquam nomen proprium alicuius, sed sic dissoluendū coram Achi. *Melech*, hoc est, corā Achi Rege. *Melech* enim Regem significat: quod in Hebræo sit Abimelech parum refert, nā id est nomē commune Regū Palęstinorū, de quo posteà nonnihil memorandū. In primo quoque Regum

Regum libro, capite septimo dicitur: *Venerunt ergo viri Cariathiarim, & reduxerunt arcam Domini [illegible] eam in domum Abinadab in Gabaa.* Hic *Gabaa* non est nomen ciuitati, vt existimauit L[illegible]a, sed loci editi, aut collis in eadē ciuitate Cariathiarim. Gabaa enim Hebraice [illegible] collem, vnde [illegible] in tribu Benjamin nomen accepit, quoniam in [illegible] ædificata erat. Hic autem [illegible] sublimiorem locum [illegible] Cariathiarim, vbi arca relicta [illegible], quod [illegible] constat ex [illegible] Paralipomenon libri [illegible] capite tertiodecimo, vbi quod in libri Regum dicitur *Gabaa* appellatur *collis*. Sic enim ait: *Ascendit David, & omnis vir Israel ad collem Cariathiarim, &c. vt afferrent inde arcam Domini de domo Abinadab.* Apud Ioëlem quoque capite tertio: *Vallis Iosaphat* [illegible] sancti [illegible] Hieronymum, Rupertum, Haymonem, Albertum, & Ar[illegible] Montanum [illegible] *Vallis [illegible] Domini.* Et sic habet Chaldæus, etenim Iosaphat idem est ac iudicium Domini, [illegible] non quidem in [illegible] determinatam vallem etiam significari censeam, sed et [illegible] illam [illegible], longam & profundam, quæ est inter Ierusalem & montem Oliueti, quam perfluit torrens Cedron, & in qua hortus erat Gethsemani, vbi Christus extremâ nocte orauit, & proditus fuit a Iuda, vbi & Gehenna erat & Thopheth, & [illegible] cremabantur idolo Moloch, vbi & commune vulgi cœmeterium erat, vbi & sepulta Beata Virgo Maria, inquit Adrichomius, vbi & à piis Regibus Ezechia & Iosia combusta templi idol[a], & aliæ [sor]des. Nomen verò accepit Vallis Iosaphat ex triumpho, [illegible] ibi [illegible], & ex arcu triumphali, ac pyramide quam ipsi illic erexerunt post victoriam partam de Ammonitis, Idumæis, Moabitis & Syris inquit V. Beda & [illegible]cus [illegible] autem omnia ista quasi typi & figura eorum quæ in iudicio extremo in hac valle peragenda sunt. Et Ioel cap. 3. sat indicat vallem hanc iudicij propinquam fore [illegible] verticem [illegible] Christus Iudex [illegible] & [illegible] fiet, e quo discept[illegible], id est iudicio contendet cum omnibus gentibus [illegible] vallem Iosaphat, vicinisque circum regionibus in vnum collecti. Et vero cum debeat [illegible] quo loco iudicium institui, non videtur toto orbe commodior designari posse, quam me[illegible] [illegible] in quo ipsemet Iudex per passionem & mortem suam operatus est [illegible] totius orbis. Vt vbi [illegible] impiis iudicatus, damnatus & crucifixus est, & summâ [illegible] honore ab omnibus exc[illegible] phæ prædi[illegible] ipsi [illegible].

CAPVT XIX,

Cur Sem dicatur Pater omnium filiorum Heber?

HÆc quidem nominum Hebraicorum conseruatio, substitutioque pro eorumdem significatu, licet ita interdum eueniat, non est in præsenti loco necesse fingere: [illegible] enim *Heber* n[illegible] [illegible], sed [illegible] proprium esse. Sicut nonnulla ex [illegible] protulimus, excusari [illegible]. Nam [illegible] fortaise non malè acceperunt Septuaginta pro nomine proprio [illegible]tatis; nam [illegible] sanctus Hieronymus [illegible] vicesimo sexto Genesis eamdem vocem vt nomen proprium sumpsit. Quod [illegible] loco [illegible] non potest & [illegible] eadem sit cum Niniue, [illegible] fuerit, sin [illegible] a plateis lat[illegible] dicta videtur. Sæpè quidem, tum in Vulgata, tum in Septuaginta [illegible] usurpatum videmus, vt pro nomine proprio vocis interpretatio substituatur, cuius [mu]lta postea exempla consulabimus. Och[oz]ath autem videtur etiam nomen proprium amici alicuius, qui Abimelech adhæsit, sicut [illegible] Hieronymus, Septuaginta, & [illegible]nus. [illegible] מרעהו *mer hehu* vert[illegible] non potest [illegible] *amicus eius*: nam vt [illegible]ctur *amicorum eius*, debuisset in Hebræo esse מֵרֵעָיו *mereau*. Plurimum autem quid obesse [illegible] esse [illegible] & Ophel? Quoniam S. Hieronymus ex LXX. & antiquorum Hebræorum traditione [illegible] duas fuisse præcipuæ altitudinis turres Hierosolymis, vnā [illegible] ad nube[illegible] *Baham* à probando, quod in [illegible] probarent [illegible], [illegible] essent. Atque vtriusque meminit [illegible] capite 2. [illegible] Prope alteram [illegible] turrim dicit [illegible] loco I[illegible] Re[x] construxisse m[illegible] partem cum opportunis propugnaculis, & vrbis [illegible]tis. Similiter puto nomen Heber, non pro adu[erbi]o *trans*, sed pro ipso proprio no[mine] [illegible] er [illegible] scientiarum sumpti. Notantissime enim & [illegible] animaduertendū erat [illegible] omnium filiorum Heber, vt penitus clarescet, aut magis commendare[illegible] Sem nobilissimo, & maiore Noe filio [illegible] genti, quod dubium esse

Ioann. Eu[gu]b. de Origine S. Script.

poterat; quoniam in orbis partitione Iapheto contigit Europa cum aliis Septentrionalibus partibus Asiæ: Cham sortitus est Africam, & Chananæam; ad Sem spectauit Asia. Cùm igitur Israelitæ, & omnes posteri Heber non habitassent in ea parte quam sortitus est Sem, sed quæ pertinebat ad Cham, oportuit hoc diuulgari, nimirum Sem esse progenitorem illorum, & per Heber, virum alioqui [illegible] de quo eadem causa ambigere aliquis posset ex Sem habitatore Asiæ genitum, si a [illegible] ex eo descendentes Israelitas habitatores Chananææ: cuius Heber posteri, licet [illegible] in Asia, qui iam in Chananæa habitarent, omnium pater non Cham, sed Sem fuit, vt quamuis Israelitæ in Chananæa vixissent, & postea in Ægypto, quæ prouinciæ spectabant ad Cham, & posteri eius occupauerant, nihilominus filii erant Sem, quamuis Asia ad eum spectaret. Idcirco non tantum additur *omnium*, non solum dicitur Sem pater filiorum Heber, sed omnium tam eorum qui cis Euphratem, quam eorum, qui vltra, hoc est, Hebræorum etiam. Hæc est causa eius animaduersionis: *De Sem quoque nati sunt patre omnium filiorum Heber.* Hic erat Moysis scopus genus nobilissimum Israelitarum, ex Sem deducere, & prosequi. Idcirco prius narrat progenies Iaphet & Cham, vt ab eis citò se expediret & vltimo loco narrat generationes Sem, cuius posteros per Heber sanctum, & excellentem virum prosequuturus erat. Sed duo ibi aduertit, & esse patrem omnium filiorum Heber, & fratrem Iaphet maiorem. Primum notauit ob rationem dictam, ne putaretur, aut dubitaretur Heber vir adeò insignis, qui habuit posteros in partitione Cham, & partitione Sem, ex Cham fluxisse, & non ex Sem: alterum notauit, ne putaretur Sem esse vltimum filium Noe, cuius vltimo loco eius generationem enarraret, sed esse fratrem maiorem: licet vltimo loco eum memoraret, id tamen fecit, quoniam eius posteritatem prosequi, in animo habebat.

CAPVT XX.

An lingua Hebraica vsus fuerit in Chananæa ante aduentum Abrahæ?

OPORTET quoque vt partim ea, quæ superiùs diximus, firmemus, partim quæ asserturi sumus, præstruamus explorare, an olim ad vnam dumtaxat familiam [illegible] fuerit Hebraicæ [illegible] vt plerique putarunt. Hinc etiam magis elucebit Hebræum nomen, non ab Heber deriuatum vna cum lingua Hebraica, siquidem ea omnium lingua [illegible] multi non Hebræi, imò vt ego puto, omnes [illegible] eandem linguam habuit eam ipsam quam nunc Hebraicam vocamus, [illegible] postea illud roborabimus, nunc examinemus, an extra Chaldæam patuerit eadem [illegible] volunt Arias Montanus, noster Gabriel Aluarez, & Iacobus Bonfrerius. Et [illegible] multa sunt, quæ probant Chananæos vsos fuisse lingua Hebræâ. Quod indicant nomina Hebræa insignium hominum Chananæorum, imò vrbium: Melchisedech, Abimelech, & Adonisedech Chananæi erant, & tamen eorum nomina Hebraica sunt [illegible] Iericho, Cariat Sepher, Cariath [illegible] be, Cariatbaal, & alia plurima vrbium, locorumque Chananæorum nomina sunt [illegible] hausta ex Hebraicæ linguæ fontibus. Accedit vaticinium Isaiæ capite decimo nono, [illegible] ait: *In die illa erunt quinque ciuitates in terra Ægypti loquentes linguâ Chanaan.* Lingua autem Hebræa est [illegible] quam hoc loco significat Propheta. Tum etiam quomodo [illegible] cum Chananæis Patriarchæ locuti fuissent, [illegible] concelebrassent [illegible] Gabaonita cum Iosue quomodo [illegible] bus Rahab egisset? Si lingua Hebræa lateret in angulo non terræ alicuius, sed vnius [illegible] mus inter Nachor & Thare Chaldæos, aut Thare, & Abraham. Quonam pacto [illegible] in Chananæos, [illegible] et. Neque huic obiecto faciunt satis, qui Melchisedech [illegible] firmant fuisse Sem [illegible] natum Noe, ac proinde [illegible] Hebræorum [illegible] disse, ipsiusque [illegible] Hebraicæ linguæ gnarum. Iam enim hoc responso firmatur vsus Hebraicæ linguæ in Chananæa fuisse. Deinde de Abimelech Rege Geraræ & de Adonisedech Rege [illegible], quid dicendum? Præterea falsum mihi est Melchisedech [illegible] Potioris momenti est authoritas [illegible] Melchisedech sine patre, & sine matre, quoniam in Scriptura non fiat [illegible] eius [illegible] notum suspicantium [illegible] Etenim si [illegible] Melchisedech [illegible] generatio non [illegible] Præterea [illegible], & Asia ad Sem spectabat [illegible]

commo[illegible],

commigrauit, no[illegible] Chanan[illegible]æa, quæ portio posterorum Cham erat. Vt quid Regnum quæreret Sem Rex [illegible] in alienis sedibus? Denique Apostolus indicat non esse Melchisedech de [illegible] & pro[illegible]apia Abrahæ, dum dixit: *Cuius aut[em] generatio non annumeratur in eis, decima[s] sumpsit ab Abraham.* Hebr. 7.

Hæc tam[en] [illegible] suadebunt mihi Hebræam linguam, cum prima omnium fuerit, & post [illegible] confusionem residua in progenie Sem, per [illegible] Heber, & Phaleg communem fuisse filiis Chanaan, quos puto diuersa lingua vsos: nam in [illegible] linguarum, cui Heber & Phaleg astiterunt, qui cum Hebraicæ dialecti puritate [illegible]; affuerunt quoque Chanaan & vndecim filij eius, in quos diuisæ sunt diuersæ familiæ, & populi ac proinde diuersæ linguæ. Præterea indicia quibus probari videtur linguã Chananæorũ esse eandem cum Hebræa, suaderent quoque vnam esse linguã Chananæorum: non ita factum est, [illegible] nomque [illegible] filij Chanaan, cum accidit diuisio linguarum, & gentium, atque in totidem linguas videntur diuisi. Septem saltem Chananæorum populorum celebri[s] in [Scrip]tura mentio [fi]t. Deni[que] de variatio nuncupationis Regum Hierusalem, quorum vnum Moyses vocauit *Melchisedech*, alterum Iosue dixit *Adonisedech* indicat non eos esse sonos vocum propriæ eorũ linguæ, sed interpretationes iuxta Hebræam, sic differenter interpretati sunt, hoc est, diuersis vocibus Hebræis idem tamen significantibus, quod apud habitatores Salem vna voce, & nomine sonabat, quemadmodum hanc vocem Imperator iustitiæ æque recte interpretaretur Hebraicè, qui Melchisedech, ac qui Adonisedech diceret. Puto enim Reges Salem, imò alios Chananæos habuisse communia nomina, non aliter ac omnes Reges Ægypti dicebantur olim Pharao, postea Ptolomæus: femina Cleopatra: Reges Syri, Benadab: Reges Medi, Arphaxad. Reges Babylonij, Merodac: Imperatores Romani Cæsares a primo omnium Cæsare: sic Reges Salem in Chananæa dicti sunt sua linguã communi compellatione Rex iustitiæ, siue vnica voce, *iustidominans*, à pio illo, & sancto Rege, quem habuerunt: is fuit, qui occurrit Abrahæ, quem eiusmodi vocabant omnes propter eximiam eius iustitiam, & sanctitatem. Vnde nomen illi proprium est tributum, inde tamen communi appellatione cæteri eius ciuitatis Re[ges] id [illegible] men vsu[rpaue]runt tanquam faustum & felix. Sicut nomen Cæsar proprium fuit Cæsaris [illegible] Romanorum Imperatoris, à quo cæteri Imperatores communi agn[omine] di[cti fuer]unt Cæsares.

Abimelech quoque, id est, *[P]ater meus [r]ex* communis agnominatio fuit Regum Chananæorum: sic nuncupatur Rex Geraræ, imò & Rex Geth, qui proprio nomine Achis dicebatur, quod Psalmi trigesimi tertij confirmat inscriptio, quam paulò ante notauimus, & secundum Hebræum hæc est: *Dauidis in mutando ipsum gestum suum ad faciem Abimelech, & expulit eum, & abyt.* [illegible] ta hæc in multis exemplaribus inscribitur: *Dauid cum immutaret vultum suum coram Abimelech, [et] dimisit eum, & abyt.* Alludit ad historiam libri primi Regum, vbi dicitur de Dauid: *Et immutauit [v]alde a facie Achis Regis Geth, & immutauit os suum coram eis, & collabebatur inter manus eorum, & impingebat in ostia portæ, defluebantque saliuæ eius in barbam & ait Achis ad seruos suos, vidistis hominem insanum, &c.* Cùm igitur Achis fuerit iste Rex, & in Psalmi titulo Abimelech dicatur, censuerunt S. Basilius, [illegible] Dauid, & alij, hoc fuisse commune nomen. Opportunè quoque Rex Achis quoad [re]ges Dauid vocatur communi nomine Abimelech, id est, Pater Rex, vt multi Rabbini no[tau]erit, quoniam hic Rex Geth tanquam Pater se habuit erga Dauid nam hortantibus cunctis ad perniciem Dauid sæuire noluit, sed benignè se habuit, & eodem modo affectus, [qu]o olim Abimelech erga Abraham & Isaac.

CAPVT XXI.

Respondetur obiectis pro vsu Hebrææ linguæ in Chananæa.

Explicantur plura Scripturæ loca.

IGITVR ad primum indicium quo probari videtur Hebræam, Chananæamque linguam vnam, & eandem esse, nimirum ex argumento nominum Hebraicorum, quibus viri & vrbes Chanaan denominantur multis modis respondemus. Primo, [qui]dam nomina esse non ipsissimas voces quibus Chananæi vtebantur, sed [illegible] interpretationes

pretatione non aliter ac nomina propria Hebræorum per interpretationem significationis, quod Interpres Latinus, cuius multa exempla in [illegible] in primo libro Paralipomenon, capite [illegible] decimo, dicit noster Interpres, *Re[illegible] pe[illegible] rit [illegible] decorum.* H[illegible] *Iol* [illegible] propria cum sono, & [illegible] Hebræa, [illegible] significatione Latina, [illegible] significat Regi[illegible] & *Ishod* virum [illegible] verum, [illegible] enim [illegible] significat, & *hod* decorem. [illegible] compositum [illegible] virum decorum, siue virum decorum [illegible]. In secundo Regum libro, capite vigesimo tertio dicitur: *Hæc nomina fortium David, sedens in Cathedra sapientissimus Princeps inter tres.* Hic etiam res significata substituitur pro nomine proprio, [illegible] *filius Hachmoni*, prout vocatur vndecimo capite primi Paralipomenon, quod teste sancto Hieronymo, idem est, atque sedens in populo, seu in Cathedra sapientissimus. In quarto eiusdem primi Paralipomenon capite dicitur: *Qui stare fecit Solem, viri[illegible] [illegible] securus, & incendens, qui Principes fuerunt in Moab.* Multi hoc loco hallucinati [illegible] in veteri Testamento præter Iosue, Solem detinuisse fixum. S. Hieronymus, Dionysius, Hugo, Lyranus, Feuardentius, Abulensis, & Glossa ordinaria, ex Hebræorum somniis tradunt ad preces *Elimelech*, vt suos Bethleemitas conuerteret, *stetisse Solem*, vt steterat tempore Iosue. Non est opus hoc confingere; *nam qui stare fecit Solem* sicut [illegible], & [illegible] *& incendens*, Nomina propria sunt significantia Hebraicas voces. Qui stare fecit, supple Solem, significatio est nominis proprij *Iockim*. Sic viri Menda[illegible] pro viris oppidi *C[illegible]*. Rursum *securus*, & *incendens* pro *Ioas & Saraph*. Hi enim quatuor fuerunt Principes e [illegible] posteris Iuda per *Selam* propagatis, qui peregrinati fuerunt in *Moabitica* regione. Quoniam igitur Hebræi in nominibus proprijs vel gentilitiis sæpe mysterium aliquod, vel rem singularem designant, hinc interpretes, ne mysterium illud, vel allusio [illegible] ita [illegible] ne[illegible] pro nomine proprio, vel gentilitio, quod est in Hebræo sæpe [illegible], [illegible] ponunt, vt Genesis vigesimo sexto pro nominibus puteorum propria [illegible] cor[illegible] eorundem, vnum pro *esec*, vocantes *calumniam*, alterum pro *sitna*, *inimicitias*, [illegible] pro *rech[illegible] latitudinem*; quartum pro *saba*, *abundantiam*. Iob vltimo filias Iob [illegible] cat *Diem*, alteram *Cassiam*, tertiam *Cornu stibij*. Oseæ primo, filiam suam vocat *[illegible]* id est *absque misericordia*; filium, *Loammi*, id est, *non populus meus*. Ad [illegible] locum signi[illegible] modo interpretantes alludunt Paulus ad Romanos [illegible], & Petrus primæ [illegible], capite secundo. Sic Sophoniæ secundo pro *ponet [illegible]*. Hebræa, Chaldæa, & [illegible] pluragi[illegible] habent, *ponent N[illegible]* quæ Hebraicè [illegible] significat [illegible] *[illegible] quasi de[illegible]*. [illegible] *b*, quæ sunt no[illegible] [illegible] *am.* [illegible] *ndac um*. Secundo Regum [illegible] *Tul* [illegible] *ad Tributum [illegible]*. Hebraicè *merb[illegible]*, & est [illegible] nomen vrbi [illegible]. Secundo Regum vigesimo primo, pro [illegible] *lan[illegible]* [illegible] *filius [illegible]*. Prouerbiorum tri[illegible]simo capite pro [illegible] Interpres habet [illegible] *gregantis* [illegible] *vomentis*. Sic Ezechielis vigesimo qui[illegible] [illegible] *toribus*. Et Sophoniæ secundo, pro *perditoribus*, Hebraicè est *cherethi[illegible]*, q[illegible] plerique putant proprium nomen esse gentis. In Psalmo [illegible]agesimo quinto: *Facti[illegible] [illegible] locus eius*, Hebraicè est, [illegible] *Shalem*. [illegible] vrbe [illegible] P[illegible] patet ex [illegible] quæ munitæ [illegible] Esdra, capite te[illegible]

1. Esd. 3. dicitur *turris* [illegible] pro [illegible] *M[illegible]*, hoc erat [illegible] nomen. Eiusdem libri c[illegible] sexto [illegible] *p[illegible]*, quod erat nomen proprium loci. Sic [illegible] nono dicitur [illegible] *Chaldæorum*, pro *Vr Chaldæorum*, nomen ciuitatis Chaldaicæ est. Mul[illegible] [illegible] explic[illegible] [illegible] prætationem vocum pro nominibus [illegible]. Huiusmodi [illegible] [illegible] in interpretatione [illegible] quod Hebr[illegible] [illegible] significata ex [illegible] Hebr[illegible] [illegible] Sic etiam [illegible] significata Chananæor[illegible] [illegible] voces.

[illegible] voces H[illegible] & Ch[illegible] [illegible] erent; Latinorum, [illegible] & It[illegible] [illegible] de[illegible], quæ [illegible] ationem Hispanam [illegible] *y R[illegible]* [illegible] qui [illegible] R[illegible] nomin[illegible]. Sic e[illegible] M[illegible] H[illegible] [illegible] nomine [illegible] inde [illegible] [illegible] in Græ[illegible] Maced[illegible] &

& *Berga* quoque in Thracia. Porrò in Hispania plura sunt *Bergilla*, *Bergidium*, *Bergusia*, quod compositum est ex *Berg*, id est, mons, & *buus*, hoc est, domicilium. Multæ huiusmodi communes voces Italis, Hispanis, Gallis ostendi possent. Sicut enim aliquæ voces Hebrææ concurrerunt cum Ægyptiacis, & Idumæis, seu Arabibus: sic etiam cum Chananæis concurrere possent, & multò maior occursus in consideratione nominum accidet. Moyses nomen Ægyptium est, idem tamen, & Hebræum: namque ab vtraque lingua deduci potest. Iosephus ait, eiusmodi appellatum Moysem, quoniam Ægypti vocent aquam *mos*, & *yses* seruatos, quasi qui fuerit seruatus & liberatus ab aqua. Eadem fermè habent Philo, Clemens Alexandrinus, Procopius, Rabanus, nomen Ægyptiacum fatentes, & quidem femina Ægyptia nomen illud imposuit. Nihilominus Hebræum etiam nomen agnoscunt Tostatus, Eugubinus, Oleaster, Forsterus à radice משה *mascha*, quod significat *educere*, præsertim ex aqua. Quoniam in hoc dumtaxat sensu reperitur in Scriptura. Sic sunt multa nomina, quæ etymologiam Hebræam habent simul & Arabicam, vt Iudas Hebræis est *confessio*, Arabibus *sparsus*. Bethleem *domus panis* Hebraicè sonat, Arabicè *domus carnis*. Et sexcenta alia quæ suprà dedimus. Quapropter si Ægyptiacis, & Arabicis significationibus concurrere possunt Hebraica nomina, non mirum si Chananæa cum Hebraicis aliquando componantur. Accedit non leui ex parte aliquorum Chananææ populorum linguam quasi mediam esse inter Hebræam & Ægyptiam, quemadmodum sanctus Hieronymus notauit. Tandem aliquorum locorum nomina fortè per anticipationem Hebræis nominibus signantur à Chananæis olim diuersimodè vocata, quod de *Chariath-Sepher* multi excogitarunt, & suprà notauimus. Frequens est sacræ Scripturæ hæc anticipatio nominum. In capite trigesimo primo Geneseos vocatur mons Galaad antequam illud nomen ipsi imponeretur in fœdere Laban & Iacob. In capite quadragesimo septimo Genesis dicitur: *Ioseph verò patri & fratribus suis dedit possessionem in Ægypto in optimo terræ loco Ramesses*. At Ramesses post multos annos ædificata fuit ab ipsis posteris Iacob, vt dicitur capite primo Exodi. Itaque Moyses in Genesi vsus est anticipatione, & ab vrbe Ramesses postea ædificata, voluit terram Gessen appellare terram Ramesses. Balam quoque vrbem Genesis quartodecimo capite vocat *Segor*, quæ non tunc, sed postea eiusmodi est vocata, cùm euasisset Loth ex Sodomis. Ibidem vocat montes Seir, qui longè post huiusmodi nuncupari fuerunt. Item Dan vocauit, quæ tunc temporis Lais dicebatur. Similem ritum nomina locorum anticipandi ex Virgilio suprà dedimus. Alia quę adiiciuntur pro vsu Hebraicæ apud Chananæos linguæ minoris momenti sunt. Parum quippe refert posterioribus sæculis vocari Hebræam linguam, linguam Chanaan, cùm tunc temporum in Chananæa vigeret, postquam occuparunt Chanaan Hebræi, non tamen inde sequitur olim eamdem fuisse linguam; nam nec lingua Hispana post Romanorum, & Gothorum aduentum eadem est, quæ olim. Denique initiò Hebræi poterant agere cum Chananæis, aut discendo linguam, aut malè loquendo, aut per interpretem, aut ex similitudine, & non maximâ diuersitate dialectorum sicut Itala, & Hispana.

CAPVT XXII.

An linguæ Hebrææ vsus fuerit apud Chaldæos, & Mesopotamos? Explicatur locus arduus Genes. 31.

QVAMVIS autem Chananæis negem Hebraicam dialectum non Chaldæis, & Mesopotamis, imò credo natiuam, patriámque Chaldæorum linguam fuisse Hebræam, atque vt omittam nomina Chaldæorum, & Mesopotamorum, vt Bathuel, Laban, Lia & Rachel, quæ Hebraica sunt. Fœdus Iacob & Laban nunc considerandum est, quippe in quo reperiemus Laban Mesopotamum genere quidem Chaldæum, Hebraico idiomate vsum fuisse; hoc interim dispiciemus, donec vberiùs confirmabimus, Hebraicam locutionem generalem fuisse Chaldæis, quod nonnullis magnam difficultatem ingessit. In capite trigesimo primo Geneseos dicitur: *Tulit itaque Iacob lapidem, & erexit illum in titulum, dixitque fratribus suis: afferte lapides. Qui congregantes fecerunt tumulum, comederúntque super eum, quem vocauit Laban, Tumulum testis: & Iacob, Acervum testimony, vterque iuxta proprietatem linguæ suæ, dixitque Laban: Tumulus iste erit testis inter me, & te, hodie: & idcirco*

eo appellatum est nomen eius Galaad, id est, tumulus testis, &c. Hic locus sic multos anxios habuit, vt nihil haberent dicere nisi mendum esse vulgatæ. Absit vt tam facilè emmine-mur probatissimam versionem limpidiorem ipso originali textu, prout nunc habemus; maximè cùm probet rem mihi veram, & quam postmodùm roborabimus, nimirum Hebræam linguam possedisse pristinos Chaldæos. Hoc egregiè supponit iste locus, & sic facilis: iis autem qui intra vnam familiam Abrahæ, Isaac, & Iacob Hebraicum idioma premunt, arduus satis. Namque Hebraicum est, quod Laban locutus est, & quidem iuxtà proprietatem linguæ suæ, vt notat Vulgatus. Verba autem Iacob non Hebraica, sed potius Syriaca sunt. Quod dixit Iacob est aceruus testimonij, non quidem Hebraicè; nam est Syriacè יְגַר שָׂהֲדוּתָא *Iegar Sahaduta*; quod autem dixit Laban, est tumulus testis, Hebraicè quidem גַּלְעֵד *Galhed.* Differentia vtriusque pronuntiati est, quod Laban locutus sit Hebraicè, & concreto vsus fuerit, Iacob Syriacè, & abstractum posuerit: licet enim *Iegar* Syriacum, & *gal* Hebræum idem prorsus significet, aceruum scilicet, aut tumulum. At שהדותא *Sahaduta*, Syriacum formam habet Syriaci abstracti, & valet idem, ac testimonium. Quod autem Hebraicè est עד *hed* significat concretè testem. Vt hanc difficultatem eluderet noster Delrius, ingeniosum excogitauit effugium; putat enim Labanum Syriacè aceruum testimonij vocasse, & Iacobum Hebraicè tumulum testis: & hoc apertè haberi in fonte Hebræo, versione Septuaginta, & Paraphrasi Chaldæa; & indicat Latinus illâ suâ additione, sed vt in fœderibus moris fuit, vt conceptis verbis ea ferirent, & iis dicendis inuicem præirent, Iacobum præeuntem dixisse *Galhed*, & id Labanum subsequentem verba repetiisse: similiter Labanum præiuisse nomen *Ieghar Sahadutha* & id subsecutum Iacob repetiisse; atque ita nomen ab altero impositum, alterum mutuò confirmasse: & hoc Nostrum velle, cùm Syrum nomen tribuit Iacobo, & Hebræum Labano. Arguta hæc euasio potiùs quam vera; neque enim congruit cum illis nostri textus verbis, vbi cùm positum esset Laban sic, Iacob sic appellauit, subditur *Vterque secundùm proprietatem linguæ suæ.* dicere enim debuisset in sententia Delrij, vterque secundùm proprietatem linguæ alterius, si alter alterius linguâ vsus esset, non suâ.

Denique ipse Delrius modicum fidens huic interpretamento, adhæsit iis, qui peccatum Librariorum fuisse credunt à quibus interpretis nostri verba iam olim transposita his duobus nominibus inquinata, & nostrum vertisse, scripsisséque: *Quem vocauit Iacob tumulum testis, & Laban aceruum testimonij*; hoc enim conuenit cum eo, quod addidit, & Ecclesia semper recepit, *vterque iuxta proprietatem linguæ suæ.* Et sic conueniet interpretatio nostra cum fonte Hebræo, & cum Septuaginta. Nam Hebraicè habetur, *Et vocauit eum Laban Iegar Sahadutha, & Iacob vocauit eum Galghed.* Septuaginta, *καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸν Λάβαν, βουνὸς τῆς μαρτυρίας· ὁ δὲ Ἰακὼβ ἐκάλεσεν αὐτὸν, βουνὸς μάρτυς.* Eodem modo Chaldæus. Idem iudicauit Cornelius à Lapide; sed maior mihi reuerentia est nostri Vulgati, libentiusque impegisse credam Hebraicos librarios, siue casu, siue inepto consilio. Neque Latinus textus corrigendus est per Hebraicum, sed Hebraicus per Latinum, vt ipse Delrius fatetur in caput Genesis octauum; non enim tot sæculis prætulisset Ecclesia vitiatam versionem, & certissimum est Iudæos descriptores librorum Hebraicorum sæpè indoctos, semper homines, & sæpè labi potuisse, nonnunquam voluisse. Sic puto aliquem sciolum Hebræorum transmutasse dicta Iacobi & Labani ne Labano idololatræ linguam suam Hebraicam tribueret. At non ita solers fuit, qui errati sui vestigium non relinqueret; nam paulò pòst in ipsa formula paciscentis Labani Hebraicum verbum scribitur, & nomen loci illius Galaad appellatum à Labano, dum ait: *Dixitque Laban: tumulus iste erit testis inter me & te hodie, & idcirco appellatum est nomen eius Galaad, id est, tumulus testis, intueatur & iudicet Dominus inter nos, quando recesserimus à nobis, si afflixeris filias meas.* siue enim Hebraicè appellatum est ille locus Galaad à Labano, siue ab aliis propter dictum Labani vtrovis modo colligitur Labanus Hebraicè locutus. Non enim placebit fingere à Iacobo ita vocatum, neque leniter hoc fert contextus Scripturæ; non ex colloquio Labani, non ex stipulatione Iacobi illud nomen est inditum: sic alij alio diuerticulo conati sunt difficultatem euadere. Sanctus Hieronymus in quæstionibus per parum putat referre, siue dicatur *aceruus testimonij*, siue *tumulus testis*; & eundem aceruum ab vtroque suo idiomate idem significantibus vocibus significatum. Sed videre non possum quo pacto hoc sine vi & contorsione Latinis verbis nostræ vulgatæ queat accommodari, in qua disertè tumulus subauditur, & illa inter se opponuntur *tumulus testis*, & *aceruus testimonij*. Non puto Diuum Hieronymum hæc dicentem ad nostram versionem respexisse sed ad fontem Hebræum. Et licet Leonardus Marius, & noster Bonfrerius etiam in Vul-

gato

gato parum censeant interesse, siue hoc, siue illo modo dictum sit, & imputatum Iacobo, aut Labano, non placent; nam differentiam aliquam voluit notare vulgatus, quod vnus in abstracto dixerit *testimonium*, alius pronuntiarit concretè *testem*, quæ quidem differentia pariter est in Syriacis, & Hebraicis verbis, ac proinde debuit respondere dicto vtriusque, non confundere, aut transmutare verba. Prætereа impositio Hebræi nominis *Galaad*, aut à Laban aut ex alloquio Laban confirmat Hebraicè ipsum locutum, quod postea vberius comprobandum est. Siquidem ni fallor, in Chaldæa, & cis Euphratem Hebraicæ linguæ vsus viguit. Progenies autem Abrahæ transmisso Euphrate paulatim illi desueuit linguæ, Chananæorum conuictu, quorum aliquibus Syriacæ linguæ vsus fuit; Chaldæi verò tametsi olim Hebraicè fuerint locuti, tempore tamen loquelæ priscæ puritatem corrupisse; quo autem pacto Israëlitæ vsum Hebraicæ linguæ repeterent, quum apud Chaldæos desierit, postmodum demonstrandum est.

CAPVT XXIII.

Posteri Abrahæ mutarunt dialectum, Latinorum instar, Hispanorum, Gallorum, & Germanorum.

PVTO igitur posteros Abrahæ tot peregrinationibus, & dum inter alienigenas degebant Hebraicæ linguæ puritatem paulatim omisisse, donec tandem in Ægypto illis vulgo excidisset. Priùs demonstrabo, vt ea, quæ superiori capite adstruximus, roboremus ipsam rerum naturam ferre, vt idiomata sic tempore varientur, donec in aliam transeant linguam, quemadmodum Italis, Gallis, Hispanisque accidit, quibus olim communis fuit lingua Latina, quæ successu temporis sic genuinam formam deposuit, vt in tres linguas desierit diuersas. Verissimè sanctus Hieronymus dixit: *Ipsa latinitas & regionibus quotidie mutatur & tempore.* Ideo dixit Paulus super Festum: *Latinè loqui à Latio dictum est, quæ locutio adeo versa est, vt vix vlla eius pars maneat in notitia.* Quin ipsam linguam iam deformatam, Hispanicam scilicet, aut Gallicam fermè intra quatuor centum annos accidit satis variari. In primis in ipsamet lingua Latina intra pauciores annos quàm contigit peregrinatio Abrahæ, & posterorum eius, tantam deformitatem Polybius notauit, ab expulsione nimirum Regum ad sua vsque tempora (interuallum fuit trecentorum & quinquaginta annorum, quippe Polybium habuit Magistrum Scipio Africanus, qui Carthaginem & Numantiam demolitus est) vt dixerit: *Tanta enim facta est mutatio Romanæ linguæ ab ea tempestate in hodiernum diem, vt etiam qui antiquitatis peritissimi sint, pleraque nonnisi difficulter intelligant.* Congruunt quæ Quintilianus notat: *Obscuritas etiam fit verbis ab vsu remotis, vt si Commentarios quis Pontificum & vetustissima fœdera; & exoletos scrutetur auctores, id ipsum petat ex his, vt quæ inde contraxerit, non intelligantur.* Idem alibi dixerat: *Saliorum carmina vix à Sacerdotibus satis intellecta.* Idem Marcus Varro notauit libro sexto de lingua Latina: *Licet multi legerent C. Aely hominis in primis in literis Latinis exercitati interpretationem carminum Saliorum, videbis, & exili litera expedita, & præterita obscura multa. Nec mirum cum non modò Epimenides post annos quinquaginta experrectus non agnoscatur, sed etiam Teucer Liuy post annos duodecim à suis, quis sit ignoretur.* Satis hoc comprobari possunt Festi Pompeij, & Nonni Marcelli libri, obsoletis Romanæ antiquitatis vocibus referti. Macrobius propterea carpit quemdam, qui priscis voculis vtebatur: *Tu autem quasi cum matre Euandri nunc loquare, vis nobis verba iam multis sæculis obliterata, reuocare, ad quorum congeriem præstantes quosque viros, quorum memoria continuus legendi vsus instruxit, incitasti.* Sanctus Isidorus obseruauit quatuor fuisse linguas Latinas: *Priscam, Latinam, Romanam, & mixtam.* Veniamus ad linguam nostram Hispanam, vt videamus paucis annis plurimum deformatam esse: hoc colligetur ex inscriptione varijs linguis inscripta sacello Regio Hispalensi, vbi sepultus est Fernandus Rex cognominatus Sanctus; dabo inscriptionem Hispanam, & deinde Latinam, vt Hispanam intelligamus.

In proœm. lib. 2. ep. ad Galat.

Lib. 8. c. 2.

Lib. 1. c. 6.

Lib. 1. Saturn. c. 5.

A QVI YACE EL REY MVY ONDRADO DON FERRANDO SEÑOR DE CASTIELLA E DE TOLEDO, DE LEON, DE GALIZIA, DE SEVILLA, DE CORDOVA, DE MVRCIA, ET DE IAHEN, EL QVE CONQVISO, TODA ESPAÑA. EL MAS LEAL, E EL MAS VERDADERO, E EL MAS FRANC, E EL MAS ESFORçADO, E EL MAS APVESTO, E EL MAS GRANADO, E EL MAS SOFRIDO, E EL MAS OMILDOSO, E EL QVE MAS TEMIE A DIOS, EL QVE MAS LE FAZIA SERVICIO, E EL QVE QVEBRANTO, E DES TRVYO A TODOS SVS ENEMIGOS, E EL QVE ALçO E ONDRO A TODO SVS AMIGOS, E CONQVISO LA CIVDAD DE SEVILLA, QVE ES CABEçA DE TODA ESPAÑA E PAS SOS HI EL POSTRIMERO DÍA DE MAYO EN LA ERA DE CIↃ CCXC.

Hic iacet Illustrissimus Rex Ferrandus Castellæ, & Toleti, Legionis, Galiciæ, Sibilliæ, Cordubæ, Murciæ, & Iaheni, qui totam Hispaniam conquisiuit. Fidelissimus, veracissimus, constantissimus, iustissimus, strenuissimus, decentissimus, liberalissimus, patientissimus, piissimus, humillimus, in timore & seruitio Dei efficacissimus, qui contriuit, & exterminauit penitus hostium suorum proteruiam, qui sublimauit, & exaltauit omnes amicos suos, qui ciuitatem Hispalensem, quæ caput est, & metropolis totius Hispaniæ de manibus eripuit paganorum, & cultui restituit Christiano, vbi soluens naturæ debitum ad Dominum transmigrauit, vltimâ die May anno ab incarnatione Domini CIↃ CCLII.

Idem de Gallica & Germanica lingua testatur Iuramentum quod affert Nithardus in historia de dissensionibus filiorum Ludouici Pij, quo concordiam inter se sanciunt Ludouicus & Carolus: Ludouicus quidem Romana lingua (id est, corrupta hac Gallica) sic perorauit:

Pro dio amur, & pro Christian poblo, nuestro cōmun saluament dist di en auant in quant ds sauir, & prodir me dunat si saluarai eo cist meon fradre Karlo & in adiudha & in cadhuna cosa si cum om pro dreit son frada saluar dist ino quid il mi altre si fazet & abludher nul plaid nunquam prindrai qui meon vol eist meon fradre Karlo in damno sit.

Quis hæc ceperit nisi commoda interpretatio adiuncta in veteri Germanica lingua? Sic enim idem Nithardus: Quod cùm Ludouicus explesset Karolus Teudiscâ linguâ sic eadem verba testatus est:

In godes minna indutes Christianes folches ind vnser bedhere gealtnissi von tesemo dage frammordesso Framso mir Got gevviz ei indi madh furgibit so hald ihtu an minam bruher scal inthiutha zermig soso madno indunit laherem in nothe in mit hing nege gange theminam vvillon imose scadhen vverhen.

Sed nec ea ipsa intelligenda, nisi composita inter se dent lucem.

CAPVT XXIV.

Inconstantia linguarum fulcitur exemplo Latinorum, Hispanorum, & Germanorum, quibus vocabula propria tempus fecit extranea, noua intrudens.

SIc linguæ variantur, deformantúrque, sic vocabula noua nascuntur, sic vetera denascuntur. Egregiè cecinit Horatius in arte Poëtica:

—— Licuit, sempérque licebit
Signatum præsente nota producere nomen.
Vt syluæ foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt, ita verborum vetus interit ætas.

Et

Et iuuenum ritu florent modo nata, vigéntque.
Debemur morti nos; nostraque .....
Nedum sermonum stet honos, & gratia viuax.

Quis nunc Latinus credet esse idem *citum* & diuisum; *assum* & purum; *atque* & festinè; *facul* & facile; *exercire* & farcire; *exinfulare* & exercere; *oscitum* & sacratum; *Pacionem* & pactionem; *remare* & reptare; *sas* & suas; *trigam* & vinum; *fragere* & displicere; *gnephosum* & obscurum; *forctum* & bonum; *emussitatum* & exactè factum; *pedidum* & obsoletum; *surdare* & intelligere; *Trossulum* & equitem; *frendere* & frangere; *Gelcenem* & funem; *Halapantam* & mendacem; *idulem* & ouem; *enubrum* & inhibentem; *parrere* & apparere; *scæuum* & malum; *Tuditem* & malleum; *fictile* & falsum; *gingeriatorem* & tibicinem; *eritudinem* & seruitutem; *pedam* & vestigium; *scensam* & cœnam; *torum* & aridum; *fulgere* & ferire; *glucidatum* & suaue; *eum* & eorum; *schenticulam* & meretricem; *trepere* & vertere; *gnarigare* & narrare; *Helusam* & olera; *incillam* & fossam; *exdutas* & exuuias; *secespitam* & cultrum; *fatare* & augere; *genas* & palpebras. Mille huiusmodi vocabula congerere possem Latina olim, iam Latinissimis ignota; imò aliquando nouæ voces, quæ fuerunt Latinis communes, ipsis iam inueteratæ in alienam traiecerunt dialectum. Hoc testatur quod Lipsius libro de recta pronuntiatione ex historia miscella attulit tempore Mauricij Imperatoris, vbi dicitur: *Clamante quodam Torna, Torna frater vniuersas septas in fugam versas.* Cap. 3.

Quis Hispanus agnoscet *Omezillo* significare inimicitiam, *Talante* voluptatem, *ledo* alacrem, *loguero* locationem, *Tallar* secare, *orifises* argenti opifices, *fazienda* prælium, *Tardante* triremium, *feble* exilem, *Teble* terribilem, *Pardal* passerem, *fito* terminum, quē nunc dicimus mojon; *Xagas* vulnera, *manfessores* testamenti executores, *omildanos* humilitatē, *afrontar* requirere, *Alfaxemes* tonsores, *falquias* capistrum, *Amesnadores* satellites, *Cabdelladores* duces, *Aluergueros* caupones, *Almocaden* ducem peditum, *Estaonero* bibliopolam, *conducho* cibum, *camisote* armaturam, *condensar* deponere, *Alcada* appellationem, *Bozero* aduocatum, *cabdales* vexilla; *esleir* eligere, *desposajas* sponsalitia, *auoleza* rem turpem & vilem, *Agiontamiento* pressuram, *Axar* reperire, *Barrantes* exploratores, *Denosto* iniuriam, *gafo* leprosum, *Capellina* galeam, *ensandecer* insanire, *Axente* argentum, *Carcauear* fodere, *Vera* latus, vnde dicta est *la vera de Placencia.* Quid verba? Orationes non intelligendas dabo. Quoniam interpretatione non indiget, quod olim Hispanicè scriptum fuit in legibus seu ritibus, qui vocantur *fueros de Badajos*, vbi inter alia sic præscribitur, *Todo home mesturgo, que mesturgare del concegil al res quanto auer le manque, i le apelliden mesturgo sin caloña. Todo home, que en la lid deslmare a otri antes de fin fazer a la arrancada pierda el quiñon, i mestezen le la barba.*

Quis nunc Germanus intelliget in *Buokestaf* literam, in *Adro* diluculo in *lepera* labia, in *Mangon* maxillas, in *Asca* cinerem, in *Bismer* opprobrium, in *Anlison* vultum, in *Balon* cicatrices, in *Ando* zelum, in *Musca* passerem, in *Iagere* fœneratorem, in *Anfreson* interitum, in *Antoms* frenum, in *Mikil* magnum, in *Egisso* pauorem, in *Mendisle* lætitiam, in *Eldi* senectam, in *Kimo* germen, in *Drohtin* Dominum, in *Heimodi* furorem, in *vnera* reuerentiam, in *suhte* pestilentiam, in *Outrhoriga* præuaricantes, in *Solot* seram, in *Bisa* turbinem, in *Alendi* insulas, in *Anagen* principium, in *Horvve* lutum. Hæc olim Germanica lingua, nunc nulla. Non malè quidem dixit ille qui de causis corruptarum artium scripsit: *Nam cùm linguæ arbitrium sit penes populum, dominum sermonis sui, mutatur subindè sermo vsque adeò, vt centesimo quoque anno prope iam sit omnino alius, nec qui nunc viuunt, eorum linguam intelligant, qui ante centum annos fuère.* Aptè Tertullianus in Apologetico gentes alloquitur, *Habitu, victu, ipso denique sermone proauis renuntiastis.* Ludouic. Viues lib. 2. de caus. corrupt. art.

CAPVT XXV.

Quibus indiciis asseri possit linguæ Hebraicæ primatus?

HÆc omnia suadent, si labentium rerum naturam spectemus puritatem linguæ Hebrææ degenerem indies factam vsque ad Moysem, qui sacram Scripturam auspicatus est, cùm maximè domus Abrahæ inter extraneas gentes peregrinata sæcula extiterit, & sine literarum Alphabetarum vsu, quo maximæ linguæ seruantur alligatis scriptioni vocibus; imò verò Israëliticum populum eam linguā in Ægypto pluri-

Ioann. Euseb. de Origine S. Script.

mum deformasse, imo amisisse fortasse multa monent. Quid? inquies, cur Hebraicè scripsit Moyses non intelligentibus Hebraicè? Fortasse verum in hoc est quod Theodoretus scripsit per Moysem datam linguam Hebraicam. Quod sic accipi potest, vt non desierit, propterea omnium primam esse. Imo quia fuit omnium prima, & senio obsoleuit, iam apud Israelitas vt plurimùm oblita, decuit reparari, opportunè cùm lex Dei tradenda & conscribenda erat, cùm populum peculiarem sibi Deus collegit, cùm solemne fœdus, & pactum admirandum cum Israëlitis celebrasset tot prodigiis, & miraculis firmatum. Et hoc mihi non leue indicium est omnium linguarum primam esse; quoniam vt in ea sacra Scriptura traderetur singulari Dei prouidentia, & prorsus admirando modo reparata est, & reddita Israëlitico populo in exitu Israël de Ægypto, vt linguam quam iam non nouerat, audiret, & disceret à Deo. Tria hinc fulcienda sunt, aut saltem coloranda. Primum linguam Hebræam omnium primam esse, quæ apud Chaldæos resedit. Secundum sic deformatam ab Hebræis in seruitute Ægyptiaca, vt amissa esse, aut dici posset. Tertium diuinitus redditam, & reuelatam perfectionem suam in exitu Israël de Ægypto, vt sacra Scriptura in ea traderetur. In primis primam omnium linguam Hebræam fuisse suadere potest, vt modo dixi, hoc ipsum miraculum quod mox confirmandum pono. Singulare scilicet eius priuilegium, vt populo Israëlitico iam oblito illius rursus reuelata fuerit, & per Moysem data, cuius congruentias postea dabo; accedunt tamen alia indicia, aptissimæ nimirum rationes impositorum nominum antiquis hominibus, quæ congruunt Hebraicæ linguæ, namque causas eorum denominationis tradit Moyses iuxta eam linguam in qua scripsit; ergo ea nomina videntur eiusdem linguæ, in qua scripsit; scripsit autem in Hebræa: ergo Hebræa erunt illa nomina. Igitur & eius primæui temporis lingua Hebræa fuit. Deinde notat Moyses quædam nomina ipsissima, quæ Deus olim imposuit; illa autem sunt Hebræa: ergo Hebræa antiquior lingua videtur. Hoc constat ex vocibus ארץ *erets.* אדמה *adama.* שמים *schamajim.* Deus quippe locutus est Hebraicè, cùm nomina quæ posuit luci, terræ, firmamento, mari, & aliis rebus sint Hebraica. Præterea carere linguam Hebræam propriorum nominum piscium, an fortasse accidit, quoniam Adam

In Gen. c. 13. q. 328. nomina piscibus non indidit, vt Abulensis obseruat: *Ista est causa quare in Hebraeo habentur nomina multa auium, & animalium terrestrium, non habentur autem nomina aliqua piscium, nisi nomen commune piscis, sed non aliqua nomina propria.* Callionymus seu sacer piscis colligitur ex eius proprietatibus fuisse, quem occidit Tobias Iunior ex iussu Angeli Raphaelis; non tamen exprimitur singulariter, sed communi nomine designatur. Accedunt aliæ rationes superiùs notatæ, quæ quamuis singulæ seorsum nihil firmum euincant, collectio omnium aliquid persuadet.

CAPVT XXVI.

Primi Chaldai Hebraicè loquuti sunt.

HÆc igitur lingua vsque ad turris Babelicæ ædificium perstans communis humano generi, resedisse videtur in Chaldææ Regione: nam Chaldæus Abraham fuit quem gnarum linguæ Hebraicæ certissimum mihi est, & id monent priscum Abræ nomen, & postea nominis sui mutatio, & sacræ coniugis à Deo facta iuxta Hebræam linguam, tum posteros Heber, maiores Abrahæ in Chaldæa restitisse, vt ex sacra Scriptura iam ostendi. Scio Chronicum Alexandrinum notare ab Heber ortos esse Albanos, sed Scriptura nusquam hoc indicauit, ex qua constat posteros eius in Mesopotamia, & Chaldæa, non in Albania sedisse, nisi fortè per lineam rectam, id accidit. Præterea quoniam Heber, siquidem vir pius, & seruus Dei esset, turrique malo fine ædificandæ opem non tulisset, non fuit punitus linguarum dissidio, sed retento pristino eloquio in eadem sede Babylonica constitit, nec dispersus est cum posteris suis ex Phaleg: congruè siquidem in Chaldæa diuisæ sunt gentes & linguæ, vt dispergerentur peccatores, ne superbo animo ædificium promouerent, in ea regione manerent Dei cultores, qui non ex superbia; nec malo affuerunt animo. Atque hoc Dei beneficium agnoscens, & præuidens Heber eius memoriam celebrauit, vocans Phaleg quemdam ex natis suis; *quoniam in diebus eius diuisa sit terra*, nimirum per confusionem linguarum, dispersis hominibus, quæ plaga non tetigit familiam Heber & Phaleg; nam cùm ipsorum lingua turbata non fuerit, neque

inde

inde discedere opus habuerunt; maximè si Arphaxad auus Heber iam eius loci possessionem acceperat, qui primo illuc traiecit. Hoc enim confirmat communis existimatio S. Hieronymi & Iosephi, qui Chaldæorum progenitorem faciunt Arphaxad auus Heber, qui Heber dicitur natus eo tempore cum Arphaxad ex Armenia discedens Tigrim traiecit, & primus omnium consedit in Chaldæa, ac propterea nepoti tunc nato indidisse nomen Heber, hoc est, *transiens*, Tigrim nimirum. Ideo Chaldæi, vt notat Iosephus, primum vocati sunt Arphaxadæi, & Hebraicè dicti sunt כשדים *Casdim*, à tribus postremis libris nominis ארפכשד *Arpaksad*. Hic enim mos Hebræorum dimidiare aliqua nomina. At Arphaxad per Heber & maiores Abrahæ, Chaldæis dedit originem, quoniam eius posteritas sic narratur: *Arphaxad genuit Sale, de quo ortus est Heber; Natique sunt Heber filij duo, nomen vni Phaleg, eo quod in diebus eius diuisa sit terra, & nomen fratris eius Iectan.* Hæc dicuntur in capite decimo Geneseos, vbi describuntur nomina authorum familiarum à quibus diuisæ sunt gentes post diluuium; tacentur reliqui. Ergo Chaldæorum gens, qui genus suum duxit ab Arphaxad solum per Phaleg, aut Iectan illud potuit assequi. Cùm autem constet ex sacris literis Phaleg posteros Thare & Nachor Chaldæam habitasse; non autem filios Iectan, per Phaleg posteros dicendum progenitos esse Chaldæos per illos ipsos qui linguam quæ modo Hebræa dicitur, retinuerunt; hæc autem lingua nequit dici post diluuium in vna particulari, & sola familia, non autem gente superstitisse; tum quoniam gratis hoc diceretur, & difficulter accideret; tum quia diuisio linguarum sic facta fuit inter illas familias, vt eadem familia excresceret in gentem, vna cum eius lingua. Igitur quod euenit alijs familijs, quorum capita ibi numerantur, cur non idem accideret Heber cum Phaleg. Sacra enim Scriptura ait: *Ab his diuisæ sunt gentes post diluuium*: numerauerat autem Heber, & Phaleg. Ergo statim post diluuium diuisa est ab Heber vel Phaleg aliqua gens, cum lingua nimirum sua; nequit autem alia gens esse nisi habitans Chaldæam. Itaque gens Chaldęa linguam Heber retinuit: quoniam gens Hebrçorum Israëliticus nimirum populus multa post sęcula exortus è Iacob, habitauit Chanaan; Chananęa autem imputari nequit Heber aut Phaleg, cùm ad Chanaan spectaret: eo enim ipso tempore, cùm post diluuium diuisi sunt Chanaan, & filij eius, diuisus quoque est Heber, & filius Phaleg cum propria lingua; ergo non fuit Israëliticus populus habitans Chananęam ille, qui spectauit ad diuisionem Heber & Phaleg, sed potius Chaldæus. Ex quo post multos annos prodiit gens Hebręa, quæ occupauit terram Chanaan. His adiungere possumus alia, quę iam prçmisimus, & hanc existimationem stabiliunt: nam Laban Mesopotami seu Chaldęi nomen Hebręum est, eiusque idioma Hebręum fuisse indicauimus. Hoc ipsum refulciunt quę supra adduximus pro antiquitate Chaldęorum ante Hebręos, & principatu linguę Chaldaicę: nam re verà antiqua lingua Chaldęorum ipsa fuit, quę mox Hebręa dicitur, & Israëlitę in vsu habuerunt à libertate seruitutis Ægyptiacę vsque ad captiuitatem Babylonicam, in qua hauserunt linguam, quam tunc temporis possidebant Babylonij, multorum enim decursu sæculorum degenerarunt à puritate Hebraicæ dialecti, quæ transformata fuit in Chaldæum, vel Syriacum idioma, quam deinceps loquelam vsque ad Christi Domini aduentum Iudæi vsurparunt. Neque mirum eandem gentem variasse post multa sæcula dialectum cum Hispanis, Gallis, Italis videamus accidisse, cùm mutatio dialecti facilior fuit, cùm scriptionis vsus non increbruit. Illam aduersus pronuntiata nostra præscriptionem iactabit aliquis, quomodo ad posteros Heber Chaldæa spectaret, cùm ibi imperarent filij Cham? Facilis & frequens est exceptio multorum, quæ obiectum istud diluet, per Tyrannidem scilicet hoc factum. Filij quippe Cham inuaserunt & dominati sunt illis Sem posteris, qui in Chaldæa residebant. Vnde hoc ipsum probat quod nitimur firmare, scilicet posteros Sem per Heber remansisse in campo Sennaar. Alioqui quomodo Nachor, Thare, & Abraham in Chaldæa degerent? Si etiam Assur filius Sem, qui ædificauit Niniuem, expulsus est à Nino ex filiis Cham, qui imperium illic collocauit.

CAPVT XXVII.

An lingua Hebræa amissa Israëlitis in Ægypto?

NVNC videamus quomodo hæc lingua in seruitute Ægyptiaca, aut amissa, vt plurimum fuit, exceptis paucis, aut corruptissima reddita? Iacobus Christopolitanus in Psalmum octogesimum, Iacobus Bolducus libro secundo, capite quoque secundo,

cundo de Ecclesia ante legem, & alij scriptores id supponunt, Hebræósque in Ægypto Ægyptio solum vsos idiomate affirmant, sed potior mihi ratio multiplex coniectura est: nam si exemplum Babylonicæ captiuitatis proferamus, in qua dubio procul amiserunt Iudæi Hebræam linguam, multo maiori ratione eius videntur obliti in Ægyptiorum seruitute. Et quidem amisisse Hebraicam locutionem captiuos Babylone Iudæos constat, quoniam exinde non Hebraicâ, sed Chaldaicâ, siue Syriacâ lingua sunt vsi. Et recens post captiuitatem non intelligebat populus Hebraica librorum sacrorum verba, nisi exponerentur Syriacè quod Esdras præstabat, magnâque lætitiâ populus exultauit, *quia intellexerat verba quæ docuerat eos.* Cur si hæc Babylone, non similia in Ægypto vsu venisse possunt, quoniam captiuitas Chaldaica dumtaxat fuit septuaginta annorum, in Ægypto autem ducentis & quindecim annis perstiterunt, seruitute autem oppressi centum & quadraginta quatuor, secundùm Eusebium, ad minus centum & decem. Præterea in Babylonicam captiuitatem traducti sunt linguâ integrâ & purâ Hebræâ vtentes, in Ægyptum autem degenerante iam propriâ dialecto per alios ducentos annos. Item pauciores anni Babylonicæ tyrannidis minus fuerunt molesti Iudæis nec comparandi cum impia, & prolixa oppressione Ægyptiorum. Babylonij priuatis studiis, & collocutionibus tempus, aut locum expediebant. Idcirco vocatur illa seruitus fornax ferrea, sicut Moyses loquitur: Deut.4. *Vos eduxit Dominus de fornace ferrea Ægypti.* Et Salomon: *Populus tuus est, & hereditas* 3.Reg.4. *tua, quos eduxisti de terra Ægypti, de medio fornacis ferreæ.* Per Ieremiam quoque dicit Dominus: *Eduxi eos de terra Ægypti, de fornace ferrea.* Deinde dum in Babylone essent Iudæi literarum, librorúmque vsus increbruerat, imò non penitus exusta fuerunt Biblia sacra; cuius causa studium propriæ dialecti oportebat retinuisse. Eius nihilominus obliti sunt. In Ægypto autem nullus librorum Alphabetariorum vsus nulla sacra volumina, nulla scriptio, quæ religatas Hebraicas voces seruaret incorruptas, nullum studium, sed labor vndique occupatio & afflictio. Tum Babylone non ita contraxerant Iudæi mores & ritus Babylonicos, non imbiberant falsam Chaldæorum Religionem, non idololatriam: atque ideo velut separati à reliquo vulgo Babylonico erant, & nihilominus linguam propriam reliquerunt; in Ægypto tamen mores Ægyptios hauserant, imo Religionem Ægy- Iof.24. ptiorum, & idololatriam, quod apertè dixit Iosue: *Auferte Deos quibus seruierunt Patres* Ezech.23. *vestri in Mesopotamia, & in Ægypto.* Quod sæpè inculcatur à Propheta Ezechiele: nam loquutus de duabus ciuitatibus sororibus Samaria & Hierusalem, hæc caput fuit Iudaici Regni, illa Israelitici, ait: *Fornicatæ sunt in Ægypto in adolescentia sua.* Fornicationis nomine notatur idololatria, quod sæpissimè accidit in sacris libris. Iterum dicit: *Fornicationes suas quas habuerat in Ægypto, non reliquit.* Rursus: *Recordans dies adolescentiæ suæ, quibus fornicata est in terra Ægypti.* Quamobrem in deserto Deum Ægyptiorum Apim vitulum scilicet aureum tam facilè adorarunt Hebræi, quod non ita accideret, nisi pridem ipsius falso cultu imbuti fuissent. Memoria quoque adhuc olerum Ægyptiorum magnopere sibi omnes eius gentis res placuisse ostendit. Amor iste morum Ægyptiacorum fecit vt linguæ quoque propriæ obliuiscerentur. Inde in iis quæ Deus in lege iussit, curauit auocare Hebræos ab Ægyptiorum moribus, & ritibus. Inde tot miracula mirificentissima in deserto, vt confirmaret Israelitas vero cultu. Hoc etiam indicat legatio iniuncta Moysi: *Hæc dices filiis Israel: Dominus Deus Patrum vestrorum, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob misit me ad vos.* Non dixit Deus solùm, non Deus vester, sed Deus Patrum vestrorum vt eiusmodi exhiberentur signa Dei veri, quoniam vt plurimum Israelitæ alios Deos adorarunt, obliti veri Dei, quem Abraham, Isaac, & Iacob coluerunt. Hanc apud Ægy- Cap.4. de dig. Cler. ptum Idololatriam Hebræorum Philippus Abbas sic confirmat: *Errore misero Ægyptus misera tenebatur, cùm apud eam plebs Israelitica luti, & lateris operibus premebatur. Qui nimirum error eisdem filiis Israel in ruinam & scandalum fuit; quia multi eorum relicto cultu vnius veri Dei ad colenda Ægyptiorum figmenta sunt conuersi. Videntes enim templa studiose ædificari, simulacra deuotè adorari, Sacerdotes ordinari, sacrificia celebrari, & hæc agendo Ægyptios præparari: Videntes, inquam, hac leuitate populari mouebantur, & ad agendum similia incitabantur: & quia Deum verum visibiliter non videbant, diis Aegyptiis, quos poterant videre, seruiebant. Ad quorum cultum, eos vel timor Pharaonis impellebat, vel illecebra Aegyptiacæ prosperitatis inducebat, vel fortè erroris & ignorantiæ caligo seducebat. Colebant igitur Apim, taurum scilicet illum, cui & Aegyptij ceruicem flectebant, & cultum debitum Creatoris ordine peruerso, creaturæ exhibebant. Hinc est vt existimo, quod cùm in eremo deos sibi fieri postularent, dicentes ad Aaron, fac nobis deos qui nos præcedant. Huic enim Moysi, qui eduxit nos de terra Aegypti, nescimus quid acciderit. Idem Aaron recolens, quia*

brius in

in Ægypto adorauerunt Apim, proiectis in ignem inauribus coram vitulum fudit, existimans, quia aliud idolum, vel non reciperent, vel potius tam gratum non haberent. Vnde illi nouum conflatile intuentes, & in eo quasi Deum pristinum recognoscentes: præ gaudio exclamauerunt. Hi sunt dij tui Israel, qui eduxerunt te de terra Aegypti. Quod autem diis alienis seruierint in Aegypto satis aperte diuina testatur Scriptura, quæ postmodum eos ab illorum studet reuocare cultura. Auferte, inquit, deos, quibus seruierunt patres vestri in Mesopotamia, & in Aegypto, & seruite Domino. Hactenus ille. Porrò ratio Religionis auitæ magnoperè iuuat ad linguam quoque maiorum, & eiusdem Religionis tuendam, sicut accidit olim Hispanis inter Mauros, & postea Maurorum reliquiis inter Hispanos. Cùm autem Ægyptij Religionem Patrum amisissent, non mirum si linguam quoque reliquerint, & cum Babylone paucioribus annis retinendo etiam diuersam religionem à Babylonica, non retinuerunt linguam propriam; verisimilius est in Ægypto quoque amisisse locutionem auitam: siquidem religionem patriam deseruerunt, & post plures annos seruitus illa Ægyptiaca fuit, vt Abulensis non malè censuit, in pœnâ idololatriæ. Quapropter statim, aut paulò post mortem Patriarcharum cœpisse videtur, cúmque pœna generalis esset, culpa quoque videtur vt plurimum generalis fuisse & antiqua. Tum sicut Ægyptij communicarunt Hebræis suam superstitionem, acceperunt quoque ab illis circũcisionem, sicut constat ex vaticinio Hieremiæ capite nono: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & visitabo super omnem, qui circumcisum habet præputium, super Aegyptum, & super Iuda.* Hæc mutua religiosorum rituum communicatio maximum notat aliquo tempore commercium, & consensionem Ægyptios inter & Hebræos, cum quâ discretio linguæ difficulter seruaretur, vt meritò omnes explodant, quod Rabbi Kimhi refert sensisse alios Rabbinos, non esse mutatam linguam Hebræam in Ægypto, nec alterius vsum apud Hebræos fuisse.

Prætereà in captiuitatem Babylonicam magna multitudo Iudæorum traducta fuit, quæ commodius inter se patrium posset eloquium tutari, at in Ægyptum sexaginta sex dumtaxat viri ex familia Iacob ingressi sunt, qui immersi Ægyptiacæ multitudini, facilius cederent atauorum linguæ & ritibus. Vixerant quippe Israelitæ commixti Ægyptiis: Idcirco obstetricibus præcepit Pharao interficere filios Hebræorum, fuerunt hæ obstetrices Ægyptiæ; neque enim de Hebræis feminis id confideret Rex. Et satis colligitur ex ipsarum obstetricum responso: *Non sunt Hebrææ sicut Aegyptiæ mulieres: Ipsæ enim obstetricandi habent scientiam, & priusquam veniamus ad eas, pariunt* Ex quibus verbis Ægyptias fuisse obstetrices colligunt Iosephus, Lyranus, Abulensis, & alij multi qui meritò explodunt Rabbinos, dum Hebræas fuisse commentantur, alteram appellatam Iochabed, & hanc fuisse matrem Moysis, alteram Mariam, & fuisse eius sororem. Cùm igitur Ægyptiæ fuissent obstetrices, quæ Israelitidibus parturientibus opitulabantur, non procul, sed in medio Hebræorum habitabant: nam moras non patitur obstetricandi officium. Idem commercium Israelis & Ægypti confirmat quod dixit Dominus ad Moysem: *Dices ergo* Exod.11.
omni plebi, vt postulet vir ab amico suo, & mulier à vicina sua vasa argentea & aurea. Nec enim exiguum commercium erat inter Hebræos, & Ægyptios, cùm in eadem vicinia cohabitassent, quod etiam Philo libro primo de vita Moysis sic fatetur: *Tot plagis Aegyptus fatigata est, quarum tamen nulla Hebræos attigit, quamuis cohabitantes in eisdem oppidis, vicis, domibus*; imò sic indiscreti erant, vt nec habitu dignoscerentur; quapropter vt Eupolemus scripsit, iussit Israëlitas Pharao diuersa ab Ægyptiis veste vti. Notetur illa vox *domibus*; neque enim solùm vicini, sed contubernales etiam erant Hebræi & Ægyptij, quod sacræ paginæ authoritate video firmatum: nam capite tertio Exodi dixit Dominus Moysi: *Postulabit mulier à vicina sua, & ab hospita sua vasa*, in eodem quippe hospitio in eadem domo nonnulli Hebræi cum Ægyptiis cohabitabant. Ob eandem causam iussi sunt Hebræi notare domos suas aspergendo sanguine superliminare, & vtrumque postem domus; vt plaga occisionis primogenitorum transiliret notatas domos. Sic capite Exodi 12. dicitur: *Transibit enim Dominus percutiens Aegyptios, cúmque viderit sangui-* Exod.12.
nem in superliminari, & in vtroque poste, transcendet ostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos vestras, & lædere. Notandum est verbum *transcendet*, quod clarissimum facit mixtas fuisse Ægyptiis Iudæorum domos. Quamobrem maiora videntur Ægyptiacarum plagarum miracula, à quibus Hebræi cùm simul habitassent, ita immunes fuêre, ac si in alieno Regno degerent, hoc notauit Dominus cùm dixit: *Eritque clamor magnus in* Exod.11.
vniuersa terra Aegypti, qualis nec antea fuit, nec postea futurus est; apud omnes autem filios Israël non muttiet canis ab homine vsque ad pecus, vt sciatis quanto miraculo diuidat Dominus Aegyptios & Israël. Quod si aliquis quærat aduersus ea quæ diximus de cohabitatione

tione

tione Hebræorum cum Ægyptiis non solùm in eadem vicinia, sed in eadem domo, an primogenita Ægyptia earum domorum occisa fuerunt, cùm signatos inueniret sanguine postes. Puto aut hos Israelitas non aspersisse sanguine communis domus supetliminare, sed priuatos postes suæ peculiaris habitationis, vel fortasse accidit iis domibus nullum extitisse primogenitum Ægyptium.

CAPVT XXVIII.

Terram Gessen non soli habitarunt Israelitæ, & quo pacto in illa passi sunt Ægyptij plagas.

NEQVE obest dictis in sacra pagina inculcari terram Gessen inhabitasse Hebræos, quoniam in ipsa etiam terra Gessen habitabant pariter Ægyptij. Neque enim deserta erat, cùm Israël illam ingressus est, pinguissimam quippe prouinciam non contempsissent Ægyptij, de ea dicitur capite quadragesimo septimo Genesis, *Ioseph patri & fratribus suis dedit possessionem in Aegypto in optimo terræ loco.* Ipsi Ægyptij satis perspectum hoc habebant. Ideò Pharao dixit ad Ioseph: *In optimo loco fac eos habitare, & trade eis terram Gessen.* Non igitur eximia illa prouincia inhabitata erat, nec si deserta fuisset, traderetur inhabitanda sexaginta sex dumtaxat viris. Nec Ioseph Præsul totius Ægypti, Princepsque secundus post Regem, qui omnes hæreditates Aegyptiorum coëmit, sine aliquibus possessionibus, & dominatu relinqueret Ephraim & Manassen, & alios liberos. Colligitur enim Dynastas Ægyptiorum fuisse. Ex primo libro Paralipomenon, capite septimo, vbi dicitur: *Filij autem Ephraim Suthala, Bared filius eius, Elada filius eius. Thahath filius eius, & huius filius Suthala, & huius filius Ezer, & Elad: Occiderunt autem eos viri Geth indigenæ, quia descenderant, vt inuaderent possessiones eorum: luxit igitur Ephraim pater eorum multis diebus.* Ex possessiones videntur esse terræ propriæ Ephraim, quibus filium Proregis & vicedomini Ægyptiorum non est verisimile caruisse. Quæ Paraphrastes Chaldæus in caput secundum Canticorum confingit, reiiciuntur vt falsa. Hinc etiam fulcitur commercium magnum intercessisse Ægyptiis, Hebræisque. Tum quoniam ad opera & labores eius seruitutis compulsi sunt multi è quiete sua discedere, nimirum vt ædificarent *vrbes tabernaculorum Pharaoni Phiton & Ramasses.* Septuaginta addunt tertiam ciuitatem *On* quam Græci vocant Ἡλιόπολιν scilicet ciuitatem Solis. Quod si Ramasses ædificata fuit vt videtur in terra Gessen, inde etiam confirmatur mixtum esse Ægyptiis Israël; siquidem Ægyptij ibi vbi habitabat progenies Iacob, ædificarunt ciuitatem. Iosephus adducit alias operas quibus fuêre Israëlitæ addicti, dicens: *Flumen in multas fossas deducere iussi sunt. & mœnia exædificare, & aggeres construere, quibus inundationes fluminis arcerentur, pyramidum etiam in sanis substructionibus vexabant gentem nostram cogendo varias artes ediscere, & laboribus ferendis assuescere.* Hæc sunt & plura quæ voce *omnique famulatu* comprehendit caput Exodi primum: *Ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris luti & lateris, omnique famulatu, quo in terra operibus premebantur.* Videntur quoque Hebræi dispersi, vt agros colerent exercentes pro Ægyptiis agriculturam. Sic in Hebræo clarius dicitur *in agri operibus premebantur.*

Dices: si quidem Israëlitæ sparsi fuerint ad varias Ægyptiorum operas, & Ægyptij in terra Gessen simul habitassent, cur notanter obseruatur in sacra pagina terram Gessen immunem communibus extitisse plagis, cæteras autem Ægypti prouincias vexatas. Hinc enim fieret, & aliquos Ægyptios fuisse indemnes Aegyptiacis plagis, & aliquos Israëlitas illarum participes. Hoc obiectum facilis repellet ratio, quoniam magna vis dispersorum Hebræorum maximè qui remotiores aberant, aduentu Moysis ex eius & Aaronis monitu in terram Gessen se reciperent, vt illic congregati, præsto ad exitum adessent. Ita vt fere totus Israeliticus populus in ea prouincia esset; idcirco priuilegiaria fuit. Non tamen ita intelligendum est, vt Aegyptij infideles qui in eadem prouincia habitabant plagas non sensissent, & Hebræi qui extra fuissent, illas tolerassent, nam magna Dei virtute effectum est, vt & Aegyptij in terra, quam non pertingebat communis plaga, eam fuissent experti & Hebræi in terra afflicta plagis immunes essent. In campo enim Taneos, vbi Moyses & Aaron miranda illa patrabant, plagæ ingruebant, ipsi tamen indemnes manebant. Sic de cæteris Hebræis dicendum, qui Moysi aderant, & quicumque procul abessent terrâ Gessen.

ſen. Nec ranæ, nec cyniphes, nec locuſtæ, nec muſcæ eorum domos, aut res attingebant, quod clariſſimè expreſſit Scriptura in plaga tenebrarum, quæ minus videbatur apta huic diſcretioni: *Factæ ſunt*, inquit, *tenebræ horribiles in vniuerſa terra Ægypti tribus diebus.* Exod. 10.
Nemo vidit fratrem ſuum, nec mouit ſe de loco in quo erat: vbicumque autem habitabant filij Iſrael, lux erat. Craſſiſſimæ illæ tenebræ ædes Ægyptiorum obſcurabant, at Hebræorum domos lux clariſſima complebat: mirabili Dei virtute effectum eſt, vt vbicumque eſſent habitacula Iſraelitarum fuiſſent illuſtrata inter palpabiles illas, & caliginoſas nebulas.

CAPVT XXIX.

An aliqui Ægyptij immunes fuerint ab Ægyptiacis plagis ſicut Hebræi fuerunt?

Illud hîc diſpiciendum exhibeo: An ij Ægyptij qui cultores veri Dei fuiſſent, neque iniqui Iſraelitis, ſimili immunitate gauderent ac Hebræi. Sicut enim maior pars Hebræorum Ægyptia idola coluit, Ægyptiacoſq; & ſuperſtitioſos ritus vſurpauit. Sic etiam aliqui Ægyptij verum Deum ſunt venerati piis Iſraelitis adhærentes. Neque enim dubitandum eſt poſt calamitoſam Ægyptiorum ſeruitutem Hebræos paulatim reſipuiſſe ab idololatrico cultu. Sicut enim ob idololatriam puniti ſunt tyrannicâ Pharaonum oppreſſione: Sic etiam poſtquam in ipſa oppreſſione agnouerunt Deum aſſerti ſunt iniquiſſimâ ſeruitute. Tunc etiam verum Dei cultum aliis communicarunt, quorum numero cenſeri poſſunt obſtetrices, quæ non duæ tantum, ſed plurimæ fuerunt, quamuis immediatum Pharaonis decretum duabus tantum intimaretur, cæteris per illas declarandum. De iis quamuis Ægyptiæ fuerunt, dicitur: *Timuerunt autem obſtetrices Deum, & non fecerunt iuxta præceptum Regis Ægypti.* Hinc colligitur, fideles fuiſſe obſtetrices, ac timentes Deum. Sanctus Hieronymus, Rupertus, Carthuſianus, Abulenſis, Tirinus, & alij cenſent propterea conſequutas æternam ſalutem cum aliis bonis temporalibus. Hoc ſaltem certiſſimum: nam ſubdit, *Bene ergo fecit Deus obſtetricibus.* Et poſtea: *quia timuerunt obſtetrices Deum, ædificauit eis domos.* Nicolaus Lyranus cenſet dici ædificatas domos his obſtetricibus, quoniam in populum Dei, hoc eſt, Iſraeliticum, fuerunt allectę, nupſeruntq; primariis viris, qui illuſtrium familiarum capita extiterint. Nec Dionyſ. Carthuſ. abhorret ab hoc ſenſu: *Creduntur* (inquit) *hæ obſtetrices fuiſſe Ægyptiæ, ſed Deo illuminante acceperunt veri Dei notitiam, & per ſuam pietatem adeptæ gratiam tantam creduntur quod ad cultum vnius Dei cõuerſæ ſunt, ac promotæ in populo Hebræorum, ſicut de Rahab legitur, & de Achior. Sic Rahab conſecuta eſt à Domino tantam remunerationem in bonis vitæ præſentis, ac in ſpiritualibus bonis, quoniam duos Hebræorum exploratores pie tractauit, & à mortis diſcrimine liberauit, quanto magis obſtetrices, quæ circa tam multos infantulos, innocentes, & eorũ parentes fuerunt tam piæ & gratioſæ.* Prætereà multi Ægyptiorum cum Hebræis deſeruerũt Ægyptum in terram promiſſam peragrantes, quod indicatur cap. 12. Exodi, vbi dicitur: *Vulgus promiſcuum innumerabile aſcendit cum eis.* In Chaldaica interpretatione Cardinalis Toletani clarius dicitur: *Extranei quoque multi aſcenderunt cum eis.* Qui enim Religionem Hebræorum ſuſceperant, nonnulli etiam cognationem, aut affinitatem contraxerant, viſis tot mirandis à Deo pro Iſraele factis vnà cum Hebræis euaſerunt in deſertũ. Ægyptius quippe erat, licet ex matre Iſraelitide ille qui ob peccatum blaſphemiæ iuſſus eſt à Deo lapidari capite 24. Leuitici: *Egreſſus*, inquit, *filius mulieris Iſraelitidis, quem pepererat de viro Ægyptio inter filios Iſrael, iurgatus eſt in caſtris cum viro Iſraelita, cùmque blaſphemaſſet nomẽ & maledixiſſet ei, adductus eſt ad Moyſem, &c.* Idem clarè oſtenditur capite 11. Numer. vbi dicitur: *Vulgus quippe promiſcuum quod aſcenderat cum eis, flagrauit deſiderio ſedens & flens, iun- ctis ſibi pariter filiis Iſrael, & ait: quis dabit nobis ad veſcendum carnes?* Hic manifeſtè diſtinguitur vulgus promiſcuum ab Iſraelitis. In Chaldæo ſimiliter, qui ait: *Et promiſcui qui erãt inter eos petierunt petitione & reuerſi ſunt filij Iſrael, & plorauerunt, atque dixerunt, &c.* Idipsũ fulcit, quod iuſſit Dominus in celebratione Phaſe ante Ægypti exitum: *Omnis cœtus filiorũ Iſrael faciet illud: quod ſi quis peregrinorũ in veſtrã voluerit tranſire coloniã, & facere Phaſe Domini, circũcidetur prius omne maſculinũ eius, & tũc ritè celebrabit, eritque ſicut indigena terræ. Si quis autẽ circũciſus nõ fuerit, nõ veſcetur ex eo. Eadẽ lex erit indigenæ & colono, qui peregrinatur apud vos.* Igitur quẽadmodũ hi Ægyptij fidẽ Iſraelitarũ amplexati, quoniã

vnum corpus & Ecclesiam constituebant cum Hebræis, iisdem Dei beneficiis admirandis fruebantur in deserto, ac ipsi Israelitæ, & illuminatione, ducatúque columnæ & vestium perpetuitate, & esu manna, quod constat ex querela illa communi Israelitis, & vulgo Ægyptiorum promiscuo: *Anima nostra arida est, nihil aliud respiciunt oculi nostri nisi Man.* Sic etiam existimandum videtur communibus infidelium Ægyptiorum plagis non fuisse vexatos eos fideles, qui quamuis non essent ex semine Iacob, vnũ tamen corpus & Ecclesiam constituebant cum Hebræis, eorum fidem amplexi, circumcisionisque ritu ad Israël aggregati, & quidem extrema Ægyptiorum calamitas Ægyptios fideles non oppressit, qui sicco pede vnà cum Israelitis mare rubrum traiecère; isti enim non computabantur inter Ægyptios, sed inter Israëlitas, & sub hoc nomine non semel comprehenduntur.

Exod. 11.

CAPVT XXX.

An lingua Hebraica amissa in Ægypto, fuerit diuinitùs per Moysen restituta, & data Hebræis, vt sacra Scriptura Hebraicè scriberetur?

IGITVR inter tot prodigia & miracula, tũ ante egressum Hebræorum in Ægypto, tum post egressum in deserto, vbi liberalissime Deus suam ostentauit potentiam, ipse in omnibus sic admirandus, vt quotidie, vt passim, vt iugiter mira faceret, brachiôque omnipotentiæ, vbivis vteretur, non mirum erit istud etiam mirandum accenseri, rèparatam scilicet Hebræam linguam in Ægypti exitu; eius iam oblitis Israelitis. Vnde enim Hebraicæ dialecti puritatem repetere poterat Israël, nisi diuina prouidentia & doctrina? Satis credo fulciuimus probabilitatem amissæ à semine Iacob, vt plurimum linguæ Hebręę, ex quo pari est probabilitate cõsequens diuinitus recuperatam esse, aliter vix fieri in deserto posset; ipsa enim diuturna habitatio Ægypti, ipsum promiscuum Israëlitarum, Ægyptiorumque commercium, ipsa communio Religionis, rituumque, cũ Hebræi superstitionem Ægyptiacam, statim post duodecim Patriarcharum mortem, & fortasse antea admiserint, ipsaque degeneratio linguę patrię iam in ipso Ægypti aditu sexaginta sex virorum dumtaxat, ipsa collatio Ægyptiacę seruitutis cum Babylonica captiuitate, ipsa rerũ labentium natura idonea dialectis transmutandis, quæ suadent insignem corruptionem, aut amissionem dialecti Hebręę in pluribus, dum Israelitę Ægyptum inhabitarent, suadent similiter diuina ope reparatam esse in Ægypti exitu, cum ibi iam constet Hebraicum idioma doctos esse, cum Hebraice scripsisset Moyses legem & libros sacros ab ipsis legendos. Accedit his authoritas Theodoreti, qui prorsus censuit Hebręam linguam per Moysem à Deo datam, vt sacra Scriptura traderetur. Tum Iacobus de Valencia clarissimè affirmat oblitos Hebręos linguę Hebręę, & solum Ægyptiaca vsos, in exitu Ægypti Hebręam rursus recepisse. Opportunè quidem ea restitutio puritatis Hebraicę dialecti facta tunc; quoniam sacram Scripturam mandaturus erat Moyses literis, & decuit scribi lingua omnium prima; tum propter dignitatem eius, tum vt ratio nominum primorum hominum, & nomen clausularum à Deo constitutarum dilucidius constaret nobis, quod nõ ita alia lingua videtur faciendum, tum ob conditionem Hebraicę dialecti aptissimę mysteriis. Deinde linguam quam per cõmercium infidelis populi, falsęque Religionis amiserant Hebræi, oportebat resumi cùm veram Religionem resumpserunt, segregatique sunt à populo infideli, & barbaro, & acceptati à Deo in gentem sanctam. In exitu quippe Ægypti assumpsit Deus Israelitas in peculiarem populum quemadmodum Dauid cecinit: *In exitu Israel de Ægypto, domus Iacob de populo Barbaro, facta est Iudæa sanctificatio eius, Israel potestas eius.* De Ægyptiis dicitur in libro Sapiẽtię post tot mirãda Israelis causa exituri de Ægypto, facta, *de omnibus non credentes propter veneficia, tunc vero primum cùm fuit exterminium primogenitorum spoponderunt populum Dei esse.* Similiter in Cantico Moysis dicit Dominus: *Inuenit eum in terra deserta, in loco horroris, & vastæ solitudinis.* Quippe post exitũ Ægypti in deserto iuxta montem Sinai, vbi pactum iniit Deus cum Hebręis, ibi tandem elegit eos in populum specialem in sanctificationem eius, hoc est, gentem sibi sanctam & sacratam, atque in potestatem, hoc est, in regnum peculiare, nimirum in sacerdotium & regnum, vbi politicam potestatem exerceret Dominus, quasi immediatus Rex Israelitici populi sibi peculiaris; antea enim non fuit eiusmodi populus specialis Dei, sed ante ingressum Ægypti fuit

in Psalm. 80.

Sap. 8.

Deut. 32.

fuit familia. In Ægypto autem fuit populus Pharaonis, quippe Pharao ſuperior, & Rex fuit Iſraelitarum. Deinceps tamen eorum Rex fuit Dominus, ac proinde cõſtitutus Iſrael populus Dei diuerſus ab Ægyptiis. Ad conſtitutionem autem peculiaris populi, non eſt exigua conditio diuerſitas linguę, cúmque Deus non ſolùm peculiarem, ſegregatúmq; ſibi populum Iſraelitas elegerit, ſed deiunctũ prorſus & alienum ab Ægyptiaco, vt hoc diuortium confirmaret diuerſitate locutionis, Hebręam Hebręis linguã reſtituit. Rectè ſiquidẽ dixit Auguſt. *Linguarum diuerſitas hominẽ alienat ab homine. Nam ſi duo ſibimet inuicẽ fiant obuiam, neque præterire, ſed ſimul eſſe aliquâ neceſſitate cogantur, quorum neuter norit linguam alterius: faciliùs ſibi animalia muta, etiam diuerſi generis, quàm illi cùm ſint homines, ambo ſociantur. Quando enim quæ ſentiunt inter ſe communicare non poſſunt, propter ſolam linguarum diuerſitatem nihil prodeſt ad conſociandos homines ſimilitudo naturæ: ita vt libentius homo ſit cum cane ſuo, quàm cum homine alieno.* Neque diſſimiliter Plinius dixit: *Tanta eſt loquendi varietas, vt externus alieno non ſit hominis vice.* Hinc Romani, vt ex multis populis vnum componerent; vnitate linguæ prouiſerunt; ideo Romana olim potentia, vt inquit idem Auguſtinus: *Satagebat vt non ſolum iugum, verum etiam linguam ſuam domitis gentibus per pacem ſocietatis imponeret.* Neque mirum eſt cùm ſibi reſpondeant veteris & noui inſtrumenti geſta, ſi in promulgatione legis veteris, vna lingua communicetur, quoniam vnum ſpecialem Deus populum eligebat, cùm in legis nouę, & Euangelicæ infuſione, quæ accidit in celebritate Pentecoſtes, omnis lingua communicata fuerit diſcipulis, quoniam ex omnibus populis, & nationibus Deus ſuſcepetat in gentem ſanctam, & regale ſacerdotium. Eam enim linguarum gratiam, donatam Apoſtolis in Sion præſignari oportuit alicuius linguæ dono in Sinai. Idem ſtabiliemus exemplo Moyſis, quem diuinitùs edoctum linguam Hebraicam cenſemus, quod de cætero populo exiſtimare pronum erit, fulcietúrque locutione miraculoſa mutorum & infantium in exitu de Ægypto. Idipſum confirmat Pſalmorum oraculum, cùm de populo Iſraelitico dixit: *Cùm exiret de Ægypto, linguam, quam non nouerat, audiuit.* Horum verborum ſenſum conabimur exhibere; cui tamen præmittendum eſt multa in Pſalmis, & aliis Scripturæ locis declarari, & addi iis mirabilibus, quæ ſanctus Moyſes in exitu Iſraelis de Ægypto accidiſſe enarrauit.

Lib. 19. de Ciuit. cap. 7.

Pſalm. 80.

CAPVT XXXI.

Notantur multa miracula quæ omiſit narrare Moyſes in exitu Iſraël de Ægypto.

NE igitur miremur celebrari à Dauide linguam ignotam, Hebræam ſcilicet donatam Iſraëli diuinitus cùm ab Ægypto diſcederet. Siquidem apud Moyſem nulla huius miraculi facta ſit mentio. Multa exhibebimus miracula, quæ à Moyſe ſimiliter prætermiſſa ſunt, ab aliis tamen ſcriptoribus ſacris, ipſoque Dauide commemorata, & breui hic racemabimus aliqua. Nihil Moyſes meminit horrendorum ſpectrorum, quibus perterrefacti fuerunt Ægyptij: hanc calamitatem memorans Sapiens capite decimo ſeptimo, qui de Ægyptiis ait: *Pauentes horrendè, & cum admiratione nimia perturbati.* Græcè καὶ ἰνδάλμασιν ἐκταρασσόμενοι. Hoc eſt, *ſpectris & ſimulachris perturbati.* Non igitur ſolum tenebræ eos perturbabant, & metu afficiebant, ſed horribiles etiam viſiones, de quibus eodem Sapientiæ capite dicitur: *Neque enim quæ continebat illos ſpelunca, ſine timore cuſtodiebat, quoniam ſonitus deſcendens perturbabat illos, & perſonæ triſtes illis apparentes, pauorem illis præſtabant.* Gręcè, καὶ φάσματα ἀμειδήτοις κατηφῆ προσώποις ἐνεφανίζετο, id eſt, *viſiones triſtibus mœſtæ vultibus apparebãt*, vel *triſtibus mœſtæ perſonis.* Et infrà: *Apparebat illis ſubitaneus ignis timore plenus, & timore perculſi illius, quæ nõ videbatur faciei, æſtimabant deteriora e[illegible], quæ videbantur.* De Magis additur, *Pleni timore languebant. Nam etſi nihil [illegible] ex monſtris perturbabat, tranſitu animalium, & ſerpentium ſibilatione commoti, tremebundi peribant.* Ibidem de Ægyptiis: *Aliquando* (inquit) *monſtrorum exagitabantur timore, aliquando animæ deficiebant traductione.* Græcè agitabantur τέρασιν φαντασμάτων, id eſt, *monſtris phantaſmatum.* Nil etiam Moyſes explicauit de iis, quæ acciderunt primogenitis Ægyptiorum eâ nocte, quâ occiſi ſunt: at decimo octauo Sapientiæ cap. explanatur primogenitos in ipſa morte ſomnus horribilibus fuiſſe perturbatos, & ſemiuiuos causã mortis demonſtraſſe: *Tunc* (inquit Sapiens) *continuò viſus ſomniorum*

Sap. 17.

Ioann. Euſeb. de Origine S. Script. Z 2 *malorum*

malorum turbauerunt illos, id eſt, primogenitos. *& timores ſuperuenerunt inſperati, & alius alibi* proiectus ſemiuiuus, propter quam moriebatur cauſam demonſtrabat mortis. Viſiones enim quæ illos turbauerunt, hæc præmonebant, ne *inſcij, quare mala patiebantur, perirent*, &c. Quæ res, quam cauſam mortis demonſtrarent? Neque notauit Moyſes tenebrarum plagam nullo ignis artificio poſſe vinci, quod in eodem Sapientiæ libro, capite decimo ſeptimo obſeruatur: *Ignis*, inquit, *nulla vis poterat illis lumen præbere.* Sic Philo ait, craſſiſſimas illas tenebras omnem vim ignis ſuperaſſe: *Ignis* (inquit) *vel aere turbato extinguebatur, vel vincebatur craſſiſſimis tenebris*, &c. Sic ille. Tam craſſæ enim erant tenebræ, vt à luce penetrari non poſſent. Burgenſis: *Aer* (inquit) *diuinâ virtute ſic fuit*
Sap. 16. *denſatus, quod perdidit diaphanitatem, ſic vt non eſſet capax lucis.* Cæleſtem ignem in aquis plus valuiſſe præteriit Moyſes, non Sapiens, qui dixit: *Quod enim mirabile erat in aqua, quæ omnia extinguit, plus ignis valebat.*

Porrò mirandas prorſus nonnullas mannæ proprietates, quas Moyſes ſubticuit idem Sapiens enarrauit. Notat manna, quamuis ad radium Solis diſſolueretur eſſe incombuſtibile; quod ſane miraculum erat obſeruatu dignum. *Ab igne*, inquit, *non poterat exterminari, & liquefieri.* Imò id ipſum, quod in manna magis admirabile fuit, non Moyſes, ſed Sapiens declarauit, nimirum præter communem ſaporem panis oleati, aut ſimilæ, omnes alios ſapores ſupernaturaliter continuiſſe, quod licet digniſſimum notatu præteriit Moyſes, idque ignoraremus, niſi Sapientiæ decimo ſexto capite manifeſtum fieret. *Panem de cælo* (inquit Sapiens) *præſtitiſti illis ſine labore, omne delectamentum in ſe habentem & omnis ſaporis ſuauitatem. Subſtantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, oſtendebat, & deſeruiens vniuſcuiuſque voluntati, ad quod quiſque volebat, conuertebatur.* Ex quo
In Pſalm. 147. etiam ſancti Patres hoc miraculum mirati, ſæpiùs inculcant. S. Hieronymus: *Quidquid* (inquit) *volueris ex ſermone diuino naſcitur, ſicut tradunt Iudæi, quoniam manna, quando comedebant, ſecundùm voluntatem vniuſcuiuſque ſic ſapiebat in ore. Ac ſi dixiſſent: Qui manna comedebat ſi deſiderabat mala, ſi pyrum, ſi vuam, ſi panem, ſi carnes, ſecundùm qualitatem & voluntatem comedentis, ita & ſapor in manna erat*, &c. Diuus Auguſtinus Epiſtola centeſima decima octaua: *In populo* (inquit) *vnicuique manna ſecundum propriam voluntatem, in ore ſapiebat.* Et D. Chryſoſtomus homiliâ, quod nemo læditur, niſi à ſemetipſo. *Hæc* (inquit) *fuit natura mannæ, cibus quotidie nouus, & ſaporem ſui pro deſiderio veſcentium ſubminiſtrans*, &c. Diuus Gregorius Nyſſenus in vita Moſis, manna cibum vocat ſimplicem & varium; ſimplicem quidem viſu, varium ſapore. *Cibus* (inquit) *varius ſimul & ſimplex; ſimplex viſu, & vnicus; varius ad ſingulorum cupiditates ſe vertens.* Quin ex eodem Sapientis teſtimonio pronuntiant Patres aliud mirandum de Manna, non omnibus ſed iuſtis dumtaxat pro voluntate ſapuiſſe. Sanctus Auguſtinus in ſecundo Retractatio-
Cap. 20. num libro: *Quod* (inquit) *dixi de manna, quia vnicuique ſecundùm propriam voluntatem in ore ſapiebat, &c. fidelibus potuit prouenire, non illis aduerſus Deum murmuratoribus, qui profectò alias eſcas non deſiderarent, ſi hoc eis ſaperet manna, quod vellent*, &c. Diuus Gregorius ſexto libro Moralium, capite ſeptimo: *Manna omne delectamentum, atque omnis ſaporis ſuauitatem in ſe habuit, quod videlicet in ore ſpiritualium ad voluntatem edentium ſaporem dedit*, &c. Ait Diuus Gregorius, in ore tantum ſpiritualium, id eſt, proborum manna ſaporum dediſſe varietatem. Idem ſentit Lyranus, Abulenſis, Carthuſianus, & alij. Probatur verò ab Auguſtino hæc opinio, quia ſi Iſraëlitis ſaperet manna, quod vellent, alias
Num. 11. eſcas non deſiderarent. Præterea manna non deſpicerent dicentes, *Anima noſtra arida*
Num. 21. *eſt, nihil aliud reſpiciunt oculi noſtri, niſi man.* Et alibi: *Anima noſtra iam nauſeat ſuper cibo iſto leuiſſimo.* Quod ſi tot miranda, & memoratu digniſſima tacuit Moyſes, quid mirum ſi linguæ Hebrææ reſtitutionem non celebraret?

CAPVT XXXII.

Nonnulla miranda in plagis Ægyptiacis & peregrinatione Iſraelitarum, quæ notauit Dauid prætermiſſa à Moyſe.

NEQVE ſolùm in his miraculis à Sapiente merito notatis ſiluit Moyſes: Plurima quidem alia ſubticuit, à Dauide nihilominus concelebrata, vt minus mirandum ſit inter plura alia miranda, hoc de recuperata Iſraëlitis linguâ Hebrææ notatum à Pſal

à Pſalmographo, quamuis non obſeruatum à Moyſe. Igitur exhibeamus aliqua. De plu-
uiis ſanguineis nihil meminit Moyſes inter Ægyptiacas plagas. Dauid autem, ſiue Aſaph
eas memorauit, & ſanguineas ſignificauit. Pſalmo ſeptuageſimo ſeptimo dicitur: *Conuer-
tit in ſanguinem flumina eorum, & imbres eorum, ne biberent.* Quamuis enim Ægyptus
ignoret imbres, effectum tunc diuinitùs vt cruentis fluuiis vndique repræſentaretur Ægy-
ptiis ſanguis Hebræorum infantium occiſorum. Idcirco humanum ſanguinem illum voca-
uit Sapiens, dum ait: *Pro fonte ſempiterni fluminis humanum ſanguinem dediſti iniuſtis.* Non Sap. 11.
enim placet eorum interpretamentum, qui per imbres fontanas aquas intelligunt, quo-
niam Ægyptus careat pluuiis. Nam hoc miraculum fuit, & ſcimus alioqui inter plagas
fuiſſe pluuias, ipſe Dauid ait: *Poſuit pluuias eorum grandinem.* Et Sapiens: *Negantes* (in- Sap. 16.
quit) *te noſſe impij, per fortitudinem brachij tui flagellati ſunt nouis aquis, & grandinibus, &
pluuiis perſecutionem paſſi, & per ignem conſumpti. Quod enim mirabile erat in aqua, quæ
omnia extinguit, plus ignis valebat.* Duo enumerat tanquam diuerſa, nouas aquas & plu-
uias, Ægypto nouas, & grandines. Idem eodem capite: *Nix & glacies ſuſtinebant vim
ignis, & non tabeſcebant, vt neſcirent, quoniam fructus inimicorum exterminabat ignis ardens
in grandine, & pluuiâ coruſcans.* Pruinis autem fuiſſe afflictos, quod prætermiſit Moyſes,
Aſaph ſiue Dauid enarrat, dicens: *Occidit in grandine vineas eorum, & moros eorum in prui-* Pſalm. 77.
na. Addit quoque inter animalcula quæ afflictarunt Ægyptios, Bruchum, de quo alioqui
ſiletur. Dauid autem ait: *Venit locuſta & Bruchus, cuius non erat numerus.* Alibi ærugo Pſal. 104.
memoratur: *Et dedit ærugini fructus eorum, & labores eorum locuſtæ.* Notat quoque Da- Pſalm. 77.
uid aliud prorſus admirandum, neminem ex tot millibus Hebræorum languiſſe, cùm ex
Ægypto prodirent. Dicit enim: *Eduxit eos cum argento, & auro, & non erat in tribubus eo-
rum infirmus.* Admiranda res fuit, in tanto virorum, feminarum, puerorúmque & infan-
tium numero nullum fuiſſe infirmum, nullum Deus in Ægypto voluit relinqui, ideoque
nullum ægrotare voluit. Neque vllus niſi Pſalmographus ſcribit: *Dediſti eos eſcam populis* Pſalm. 77.
Æthiopum. Quo loco Genebrardus vult mare non ſolùm in littus Arabicum, vbi erant
Iſraëlitæ euomuiſſe Ægyptios, ſed etiam in littus Æthiopicum, datoſque ait in eſcam
populis Æthiopum, quia non ſolum ab Hebræis, ſed etiam ab Æthiopibus ſunt ſpoliati.
Quod ſi non placet hic ſenſus, ſaltem aliquid dixit Dauid à Moyſe prætermiſſum. For-
taſſe populi Æthiopum ſunt corui a quibus dilacerata fuerant cadauera Ægyptiorum,
poſtquam eos Iſraëlitæ ſpoliarunt, de qua ſpoliatione Sapiens ait: *Tranſtulit illos per mare* Sap. 10.
*rubrum, & tranſtulit illos per aquam nimiam; inimicos autem illorum demerſit in mare, &
ab altitudine inferorum eduxit illos. Ideo iuſti tulerunt ſpolia impiorum, & decantauerunt,
Domine, nomen ſanctum tuum.* Porrò Scholiaſtes Samaritanus inter plagas Ægyptiacas
coruos numerat. Obſeruant etiam multi Dauid notaſſe diuiſum mare rubrum non ſim-
plici calle, ſed multifariam, ita vt ſingulis tribubus ſingulæ ſemitæ panderentur: nam ca-
nit: *Diuiſit mare rubrum in diuiſiones.* Si enim mare in diuiſiones diuiſum eſt, plures fuê- Pſal. 135.
re viæ, ſingulis tribubus apertæ. Id quoque hanc confirmat opinionem, quod celeritate
magnâ Iſraëlitæ pertranſierunt paucis horis; celerius autem per multas vias, quàm per
vnam ſolam à magno exercitu fit iter. Hanc opinionem ſequuntur Hebræi. Lege Epipha-
nium hæreſi ſexageſimaquartâ. Origenes verò in Exodum: *Audiui* (inquit) *à maioribus
traditum, quod in iſta diuiſione maris ſingulis tribubus Hebræorum, ſingulæ aquarum diuiſio-
nes factæ ſunt & propria vnicuique tribui in mari aperta eſt via, idque oſtendi aiunt ex Pſal-
mo centeſimo trigeſimoquinto.* Sic ille. Eandem ſententiam ſequuntur Abulenſis in Exo-
dum, & Genebrardus Pſalmo citato. Hoc autem modò non diſputo.

In deſcenſu autem Dei ad montem Sinai notat Dauid accidiſſe terræ motum illis ver-
bis: *Terra mota eſt.* Idem arbitratur Genebrardus eodem Pſalmo, Lippomanus quoque
vertit: *Tremuit, ſeu commotus eſt vniuerſus mons vehementer.* Manna fabricatum ab Ange- Pſalm. 77.
lis explicauit etiam Pſalmiſta, dum illum vocat panem Angelorum: geſtum quoque vituli
expreſſit alioquin ignoratum, cùm ait: *Mutauerunt gloriam ſuam in ſimilitudinem vituli* Pſal. 105.
comedentis fœnum. Notat quoque Pſalmographus non vtcumque, ſed ingentem aquarum
vim petra percuſſa effluxiſſe, canens: *Interrupit petram in eremo, & adaquit eos, velut in* Pſalm. 77.
abyſſo multa, & eduxit aquam de petra, & deduxit tanquam flumina aquas. Item, *Percuſſit
petram, & fluxerunt aquæ, & torrentes inundauerunt.* Prodit etiam repentinum fuiſſe
ſupplicium plurium qui coturnices expetierunt, & guſtarunt, dum ait: *Adhuc eſcæ eorum
erant in ore ipſorum, & ira Dei aſcendit ſuper eos, & occidit pingues eorum, & electos Iſrael
impediuit.* Obſeruat pariter non ſolum Iordanem, ſed alios fluuios ſiccatos, vt illac pene-
trarent Iſraëlitæ. Hoc explicant illa verba: *Tu dirupiſti fontes & torrentes, tu ſiccaſti* Pſalm. 73.

fluuios Ethan, &c. Chaldæus sic vertit: *Tu siccasti vada torrentium Arnon, & Ioubecha, & Iordanis, quæ erant valida.*

CAPVT XXXIII.

Cur Moyses tot omisit miracula narrare, & vnde ea nouerunt Dauid, & alij sacri Scriptores?

QVIN ex ipso Moyse suffulciam non omnia miracula, quæ acciderunt Israëlitis in exitu Ægypti, in peregrinatione deserti, & in ingressu Chananææ enarrata. Mirum est stupendum illud prodigium quod accidit in Arnon suo loco non describi. Nec id sciremus nisi obiter allegasset Moyses librum bellorum Domini, vbi illud prædictum fuerat: Num. 21. *Vnde* (inquit) *dicitur in libro bellorum Domini; sicut fecit in mari rubro, sic faciet in torrentibus Arnon. Scopuli torrentium inclinati sunt, vt requiescerent in Ar, & recumberent in finibus Moabitarum.* In mari rubro Deus aquis oppressit Ægyptios; in torrentibus Arnon, iuxta Hebræorum opinionem, oppressit Amorrhæos. Ægyptios oppressit aquis maris rubri, Amorrhæos oppressit scopulis torrentium Arnon, vt enim aiunt Hebræi apud Lyranum, abdiderant se Amorrhæi in cauernis scopulorum, vt telis transeuntes Hebræos inde percuterent: Deus verò scopulos, qui in extremitate terræ Amorrhæorum erant, inclinauit in contrariam partem, id est, in ciuitatem Ar, quæ erat in finibus Moabitarum, eaque inclinatione scopulorum latentes Amorrhæos, atque insidiantes obruit & peremit. Et quamuis Scriptura nihil explicet de oppressione latentium Amorrhæorum satis miraculi est & stupendi prorsus elatos scopulos diuinam depressisse vim, vsque in terram Moabitarum, exsiccatumque torrentem, quemadmodum Dauid concinuit. Puto enim Deum non Psalm. 73. solum scopulos in fluuium deiecisse, sed fluuium etiam exsiccasse, quemadmodum exsiccauit mare rubrum vt viam faceret Israelitis; scopulos autem in torrentem deiecit, vt viam redderet æqualem & absque obstaculis. Deuastatio quoque omnium Deorum Ægyptiorum simul cum primogenitorum occisione prætermissa fuit à Moyse in ea plaga primogenitorum occisorum; solum eam obiter indicauit in Numerorum trigesimo tertio capite, & in duodecimo Exodi: vbi solum promisisse Deum narrat *in cunctis Diis Ægypti faciam iudicia.* Nihil amplius dixit, nec postea in plagę noctis illius narratione meminit talis iudicij, cùm memorandum prorsus esset, nam secundùm Caietanum comminuta fuêre omnia Ægypti simulacra, secundùm Hebræorum traditionem, quam refert Hieronymus ad Fabiolam in catena citatus, omnia Ægyptiorum templa terræ motu concidêre, aut fulgure conflagrarunt. Vel vt Rabbini malunt, lapidea idola in puluerem, lignea in cinerem redacta sunt. metallica autem colliquefacta. Hæc quidem digna erant memoriâ & historiâ. Cum igitur tanti miraculi historia nulla restet, quid mirum non explicuerit alia Moyses non æqualia? Causa potuit esse partim quoniam in alus commentariis iam amissis ea appinxerit. quemadmodum hæc; quæ de Arnon torrente dicit scripta in libro bellorum Domini, partim quoniam sæpè mysterium potius attendit Moyses, quam meram dumtaxat historiam. & propter aliqua mystica significata enarrauit aliqua, præterijt alia, seruatâ semper historiæ veritate.

Dices, quo pacto Dauid, siue Asaph & Salomon enarrarunt, quæ scripta non erant? Huic quæsito fit satis in Psalmo septuagesimo septimo, ibi antequam narrentur quæ acciderunt Israelitis, ista præmittitur præfatio: *Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio. Quanta audiuimus & cognouimus ea, & Patres nostri narrauerunt nobis. Non sunt occultata à filiis eorum in generatione altera: filij qui nascentur & exurgent, & narrabunt filiis suis.* Ex traditione enim id nouerant, nonnulla quoque ex reuelatione peculiari: ideo ait, *Quanta audiuimus & cognouimus*, nimirum audiuimus per traditionem, cognouimus per reuelationem. Ex alterutro horum fontium nouit Ecclesiasticus non fuisse miraculum conuersionem aquæ amaræ in dulcem, sed ex virtute naturali illius ligni, quamuis forsasse non nisi miraculosè ostensum fuit Moysi; ideo laudans virtutes rerum natu-
Cap. 38. rales ait: *Altissimus creauit de terra medicamenta, & vir prudens non abhorrebit illa. Nonne à ligno indulcata est aqua amara?* Inde etiam accepit S. Stephanus habuisse Moysem reuelationem ante fugam ab Ægypto in Madian electum à Deo esse, & decretum ducem, vt Israëlitas eriperet à seruitute illa: *Existimabat intelligere fratres, quoniam Deus per manum*

num ipsius daret salutem illis; at illi non intellexerunt. Ex quo excusatur Moyses à peccato, cùm occidit Ægyptium. Similiter sanctus Paulus explicuit nomina Magorum, quæ subticuit Moyses: *Quemadmodum*, inquit, *Iannes & Mambres restiterunt Moysi, & hi resistunt veritati*. Et dum meminit pacti initi à Deo cum Israelitis diuinitùs edoctus: *Lecto* (inquit) *omni mandato legis à Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum, & hircorum cum aqua, & lana coccinea, & hyssopo, ipsum quoque librum, & omnem populum aspersit dicens: Hic sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus*. Supplet Paulus diuino Spiritu afflatus aliqua, quæ Moses omisit, nimirum sanguinem fuisse non solum vitulorum, sed etiam hircorum; non enim solum vituli sunt immolati, sed etiam hirci. Præterea docet, quomodo populum sanguine Moses asperserit, nempe hyssopo & lanâ coccineâ, imbutâ sanguine; erat autem sanguis permixtus aquæ, vt liquidior esset, possetque hyssopus, & lana facilè imbui, & populus aspergi. Sunt quoque multi authores qui memoriæ prodiderint impressa mansisse ad maris rubri littus vestigia curruum Pharaonicorum, nulla deleta vndis, aut ventis, multosque eius rei testes oculatos fuisse, penès quos sit fides. At quamuis res digna narratu erat, prætermissam à Moyse videmus. In Ezechielis etiam exagoge, de qua postea agemus, dicitur rotas Pharaonicorum curruum insequentium Israelitas, non se volutasse, sed velut ligatas hæsisse, & alia, quæ in libris Mosaycis explicata non sunt. 2. Tim. 3. ad Heb. 9.

CAPVT XXXIV.

Ex Psalmo octogesimo colligi potest Hebraicæ linguæ reparatio.

CVm igitur plura miracula, quæ acciderunt Israëlitis in Ægypti egressu & peragratione quadraginta annorum prætermiserit historia Mosayca, ea tamen notentur in aliis libris sacris, atque in Psalmis multa, Satis credo, apparauimus commentationem octogeni Psalmi, vt in eo reputetur memorata, admirabilis restitutio Hebraicæ dialecti, cùm de Israelitico populo dixit: *Cùm exiret de terra Ægypti, linguam, quam non nouerat, audiuit*. Et quoniam nihil refert, nulla huius rei fuerit in Exodo facta mentio, genuinum huius loci interpretamentum videtur, Id ipsum quod sonat litera: ipsa namque huius loci claritas dubios multos fortasse habuit, & offudit tenebras, ne quod ante oculos habebant, viderent, & sic diuersa, violentaque interpretamenta quæsitarunt: referam illa, & postea nostrum sensum elucidabimus, aut stabiliemus. Sunt qui hoc referunt ad Ioseph, qui in Ægyptum à Chananæa conuectus, audiuit loqui Ægyptiacè, quam linguam ipse nondum nouerat. Hæc interpretatio rigida est, & vim textui infert: nam Psalmus non inquit, cùm ingrederetur terram Ægypti, sed cùm exiret de terra Ægypti. Quid clarius? Præterea loquitur Psalmus de toto Israelitico populo, non de sola persona Ioseph, quod constat ex superioribus, & subsequentibus: Totus enim stylus Psalmi populum in communi respectat. Paulo anteà dixerat, *Quia præceptum in Israël est, & iudicium Deo Iacob, testimonium in Ioseph posuit illud*. Præceptum autem illud, & Dei mandatum celebrandi Neomeniam, non fuit iniunctum personæ Ioseph & Iacob, sed multos post obitum Ioseph annos Israelitico populo intimatur; nomine autem Iacob & Ioseph, totus Israeliticus populus solet in Scriptura notari. Nihil de Iacob dicam, quia euidentius est. De Ioseph perspicuus est locus in secundo Regum libro, capi[te] decimo nono, vbi Semei occurrens Dauid dixit: *Agnosco enim seruus tuus peccatum meum, & idcirco hodie primus veni de omni domo Ioseph, descendique in occursum Domini mei Regis*. Hic Ioseph accipitur pro Israel, nam Semei erat non de tribu Ioseph, sed Benjamin, vt liquet ex eiusdem libri capite sexto decimo. Eadem significatione accipitur multis in Psalmis Ioseph pro toto Israel. Alicubi dicitur: *Qui regis Israel intende, qui deducis velut ouem Ioseph*. Et alibi: *Redemisti in brachio tuo populum tuum filios Iacob & Ioseph*. Psalm. 79.
Vocantur haud male Israelitæ filij Iacob & Ioseph, tum quoniam Ioseph velut pater fuit in Ægypto omnium fratrum suorum & Israelitarum. Tum quoniam reuerà fuit pater duorum tribuum, imò multorum Israelitarum, qui non descenderant ex Ephraim, & Manasse, sed ex horum fratribus: hæc fuit causa, cur his locis vocatur Israel Ioseph, antequam eius posteri, Ephraimitæ nimirum, sceptrum Israel possiderent. Nam post diuisionem Israelis à Iuda frequentius à Prophetis vocatur regnum Israelis Ioseph, quoniam

Israelitici

Iſraelitici Reges fuerunt ex tribu Ephraim filio Ioſeph. Hoc ſatis perſpectum fuit Campenſi, qui vertit *poſteris Ioſeph*, & aliis, qui non de ingreſſu vnius Ioſeph venditi in Ægyptum verba Pſalmi interpretantur, ſed de toto Iſraele ignotam ſibi Ægyptiorum linguam audiente, quando cum Iacob deſcendit in Ægyptium regnum, & ſic volunt legi: *Cum egrederetur Iſrael de terra Chanaan in terram Ægypti, tunc audiuit linguam, quam nec intellexit*, vt ſit ſenſus iuxta Campenſem. Ritum illum ſeruari voluit a poſteris Ioſeph in memoriam eius, quod feliciter verſatus fuerit ipſe in terra Ægypti, quò cùm veniſſemus, linguam, quam non didiceramus, audiebamus: nam in Hebræo mutatio eſt perſonæ. Verùm hæc commentatio eaſdem calumnias pati poteſt, ac præcedens, & violenta eſt, miniméque textui noſtro quadrans.

Parum infelicius Hieronymus Oſorius de toto Iſrael egrediente ex Ægypto hoc intelligit, cùm in Chananæos incurrerunt Iſraelitæ, quorum linguam ignorabant. Frigere hæc mihi interpretatio videtur. Quid inde mirandum? & quorſum huius rei commemoratio, præſertim cùm Iſrael non opus habebat ſcire Chananæorum linguam, quos depopulari potius, & funditus delere iuſſus fuit. Neque cum eis communicare debuit. Præterea ad ſcopum & inſtitutum eius Pſalmi, quæ connexio erit ignorantiæ Chananææ linguæ cum verſu ſequenti: *Diuertit ab oneribus dorſum eius.* In quo apparet quod Theodoretus & alij obſeruant mentionem hîc fieri alicuius inſignis beneficij à Deo in Iſrael collati. Ecquod autem beneficium eſſet ignorantia Chananææ linguæ? Hinc etiam non multò plus ſolida Eſtij expoſitio videbitur, qui ait: *Præcedit: Buccinate in Neomenia tuba; quia præceptum in Iſrael eſt. Quaſi diceret: Deus hoc præceptum celebrandæ ſolemnitatis Neomeniæ primi menſis dedit populo, cùm exiret de terra Ægypti, in qua vt peregrini linguam ſibi ignotam audierunt.*

Potior interpretum cohors hîc agnoſcit aliquod eximium Dei beneficium in Iſraeliticum populum ſub Ægypti exitu collatum, concelebratúmque à Pſalmographo, atque vt plurimum pronuntiant id fuiſſe diuinam vocem audiuiſſe, cùm ad eos loqueretur Deus. Sed hæc interpretatio non excludit noſtram. Atque Theodoretus, qui de auditione diuini oraculi commentatus eſt hunc locum, inde etiam pariter colligit donatam tunc Iſraeli linguam Hebræam. Clariſſimè noſtram expoſitionem reperi ſecutum Iacobum Chriſto-
[Quæſt. 60. in Geneſ.] politanum, qui ſic in commentariis ſuis ad hæc verba Pſalmi ait: *Tunc audiuit ille populus linguam, quam nunquam nouerat: nam neſciebat loqui, niſi Ægyptiace, in qua lingua nutriti fuerunt in Æegypto. Sed cum fuerunt in deſerto, & in terra promiſſionis, communicando cum cæteris gentibus, didicerunt idiomata, & linguas ignotas. Et etiam dicit, quod Moyſes cogebat eos loqui linguá Hebraicá, quæ fuerat ab eis oblimoni tradita. Et etiam ille populus audiuit linguam ignotam, cum legem per os Moyſi à Deo datam accepit.* Et quidem ſi vim verborum expendamus, non ſolum de auditu materiali vocis accipienda videntur, ſed de intellectu alicuius linguæ ignotæ, quod ita cenſuerunt periti linguæ Hebrææ, & teſte Lyrano. Dicit Rabbi Salomon, hic accipit linguam pro idiomate, *ſicut frequenter accipitur in Scriptura, & etiam in modo communi loquendi.* Dicit ergo, *quod Gabriel docuit Ioſeph ſeptuaginta idiomata, quæ ante non nouerat, ſed tantum Hebraicum.* Idem refert Incognitus, qui addit, *Nec hoc incredibile videtur, quod Deus, qui Apoſtolos ſubitò docuit omnium genera linguarum, iſtum Ioſeph doceret linguam Aegypti. Vel aliter iſte verſus exponitur de toto populo Iſrael qui per Ioſeph intelligitur.* Vim verbi Hebraici exprimens ſanctus Hieronymus, vertit: *Labium quod neſciebam, audiui.* Labium autem in Scriptura pro idiomate ſolet ſumi, vt cùm dicitur: *Erat autem terra labij vnius.* Appoſitè Chaldæus Paraphraſtes dicit: *Labium quod non noui, didici, & audiui.* Notandum eſt verbum *didici*, quod non ſolum ad auditum vocis refertur, ſed ad intellectum rei ignotæ. Idcirco quædam Gloſſa apud Caſſiodorum refert ad tempus Apoſtolicum: *Illud tempus ſignificat eum Apoſtoli Spiritu ſancto repleti, linguis ignotis, & variis locuti ſunt.*

Itaque vis verborum cogit multos, vt de infuſione, donoque linguarum interpretentur verba Pſalmi, pronius tamen & lenius erit interpretamentum de Iſraelitico populo id accipere quàm de Ioſepho, aut Apoſtolis, de quibus iuxta literalem ſenſum non loquitur, neque de omnibus linguis, ſed de vna lingua Hebræa reſtituta Iſraelitis, qui eius fuerant vt plurimum immemores, aut ignari, cùm etiam lingua in ſingulari dicatur, non linguæ. Speciatim conſideranda eſt vis Hebraicæ voculæ אֶשְׁמָע *eſchmahh*, hoc eſt, *audiui* vel *audiebam*. In primis quod in Hebræo ſit in prima perſona: locutus fuit Pſalmi auctor, quaſi pars Iſraelitici populi, qui audierit, ſiue intellexerit linguam illam ad ſua vſque tempora perſeuerantem in Iſrael, ac proinde eius beneficij particeps fuerit. Vnde excluduntur

tur expositiones illæ de persona Ioseph, & de lingua Chananæorum. Prætetea verbum illud שמע, maximè cùm adiungitur voci linguę non accipitur pro audire vtcumque, sed pro percipere & intelligere, vt liquet ex capite vndecimo Genesis, vbi dicitur: *Confundamus ibi linguam eorum, vt non audiat vnusquisque vocem proximi sui*, ibi est prædictum verbum, & ipse tenor sententiæ non accipit nisi pro intelligere idioma: nam ij qui ædificabant turrim Babelicam in confusione linguarum; rectè quidem audiebant voces aliorum, non tamen intelligebant idioma, & sic audire ibi, non est audire externo auditu, sed interno sensu cognoscere, hoc est, intelligere, quod clarè monstratur ex cap. 28. Deuteronomij ibi: *Adducet Dominus super te gentem de longinquo, & de extremis terræ finibus in similitudinem aquilæ volantis, cuius linguam intelligere non possis*. Ibi est idem verbum שמע, & sumitur pro intelligere, sicut & in illis verbis Isaiæ cap. 36. *Loquere ad seruos tuos Syrâ linguâ. Intelligimus enim*. Imò & absoluta intelligentia per idem verbum significatur, vt cùm Salomon dixit: *Dabis ergo seruo tuo cor docile*, scilicet intelligens, *vt populum tuum iudicare possit, & discernere inter bonum, & malum*. Vnde non temerè Chaldæus dixit: *Didici, & audiui*, vt ostenderet non meram auditionem linguæ ignotæ notari, sed perceptionem & intellectum. Hæc adiunctis iis, quæ diximus, & adhuc dicemus, non videtur improbabilis sensus hic de linguæ Hebraicæ notitia in iis qui in exitu Ægypti illam ignorabant.

CAPVT XXXV.

An Canticum Moysis inspiratum omnibus Israëlitis adhuc infantibus eorum, & iis qui muti erant?

Explicatur locus Sapient. 10. & Psalmi octaui.

ROborabitur hæc commentatio ex iis quæ acciderunt ipsissimo in Ægypti exitu, cùm canticum Mosaicum omnes qui rubrum mare indemnes siccique sunt transgressi meminuêre, ibi fortasse reperiemus ingens miraculum; quod plausibile reddat ea quæ diximus, dum sequamur quod perspicuè Sapiens dixit capite decimo, non detorquentes eius verba ad figuratos sensus, & innitamur nobilium authorum interpretamento. Verba Sapientis de Israelitis postquam immunes traiecêre mare rubrum, hæc sunt: *Et decantauerunt, Domine, nomen sanctum tuum, & victricem manum tuam laudauerunt pariter; quoniam sapientia aperuit os mutorum, & linguas infantium fecit disertas*. Duo hîc admiranda notari videntur. Vnum tot hominum millia diuino afflata spiritu fuisse vt vnum, idémque canticum pariter pronuntiarent: Alterum solutos linguâ mutos, & edoctos loqui infantes eundem cōcinuisse hymnum. In vtroque apparet multis dono datam Hebræam linguā Priùs illud sic Augustinus miratur in libro primo de mirabilibus S. Scripturæ: *Accidit dignum miraculum, vt cuncti pariter senes cum pueris, & omnes ætates eodem inspirante flamine, vno quasi ex ore, nullâ præmunitione edocti, easdem conuenientes literas decantarent in vnum*, &c. Cap. 21.
Item, *Quod per verbum & studium ipsi facere potuerunt, consonum omnes carmen decantare in vno momento Dominus illis donauit, & in tali cantico eorum linguas & ingenia gubernabat*. Sic ille. Et quidem si diuinâ virtute id factum non fuerit valde dubitari potest, quo pacto carmen didicerint, & decantauerint simul tot virorum, feminarúmque millia. Nonne statim post victoriam carmen decantarunt? Quomodo ergo tam subitò illud memoriæ commendarunt? Prętereà tot millium cantorum multitudo non videtur apta choro & concentui. Aderant plusquàm sexcenta hominum millia simul canentia innumeræque feminę. Et quidem aduerbium *pariter*, Græcè Ὁμοθυμαδὸν omnes exponunt vno ore, vnóque corde. His addo exemplum aliorum, qui simili vniformitate diuinæ inspirationis, eodémque spiritus afflatu hymnos Deo cecinêre, vt tres pueri in fornace Babylonica, & Saül cum inuenit cuneum Prophetarum canentium laudes Dei, *& insiluit super eum spiritus Domini, & prophetauit in medio eorū*, id est, cātauit diuino spiritu actus, sicut illi. Quę res magnā in omnibus admirationē meritò creauit. Similiter & lictores missi ad capiendū Dauid: *Factus est etiam spiritus Domini in illis, & prophetare cœperūt etiam ipsi*, hoc est, synodias Deo dicere easdē, ac alij Dei cantores. Idē accidit aliis nūtiis, & rursus Saüli prout testatur caput 19. libri 1. Regum. Non igitur mirum, si eadem fateamur accidisse primis Israelitis cum diuina omnipotentia profusior videbatur thesauri suorum mirabilium, Mosaycúmque hymnum eodē afflatu concinuisse omnes, qui traiecêre pelagus Erythręum incolumes. Eidem

Ioann. Euseb. de Orig. S Script.

Moysi simile quid accidit, vt vnà cum Iosue pari spiritu afflati inciniuerit carmen, *Audite cæli*,quod postea comprobabitur.Cùm igitur Hebraicum carmen esset,Hebraicè tunc locutos linguæ Hebraicæ ignaros oportebit dicere. Quamuis enim potior & plurima pars Israelitici populi Hebraici idiomatis conscia fuisset(hoc enim damus)at inter illam multitudinem,quę mare rubrum indemnis penetrauit multi videntur Hebręam linguam ignorâtes,saltem *vulgus promiscuum innumerabile*,Ægyptios scilicet,vt suprà probauimus, qui Hebræis adhęserunt. Hi planè ignari dialecti Hebraicę erant.Pręterea ex ipsis Hebręis nō pauci,qui in remotis Ægypti vrbibus procul à prouincia Gessen nati, nutriti, & seruilibus operibus addicti semper fuerunt,ignorarent Hebræam linguam, licet alij in terra Gessen eam conseruassent. Cum igitur his inspirata fuerit lingua Hebręa,non mirum si pluribus, si cæteris,si omnibus,si quibuscumque illam ignorantibus.

Exod. 12.

Alterum miraculum de restituto mutis linguę vsu,& infantibus prærepto Dionys. Chartus. sic obseruat *Sapientia*,inquit,*excitauit Israelitas ad Dei præceptum , quia antea laudibus Dei quasi muti fuerint,neq; contra Ægyptios loqui audebant ; & forsitan aliqui muti tunc loqui exorsi sunt,forsitan etiam anticipatus est quibusdam infantibus lingua vsus in laude hac Dei*.Sic ille. Absolutius Christophorus Castrus,& Sebastianus Barradas in itinerario censent Scripturam docere ad canendum aperta fuisse ora murorum,& linguas infantium factas esse disertas,quod magnum fuit miraculum; verborum verò proprietas hunc sensum indicat.Quid mirum si tot miris addiderit Deus etiam hoc mirum ? ait Barradas,qui optimè respondet ad illud Psalmi:*Non erat in tribubus eorum infirmus*.Ergo nulli erant muti inter Hebręos eo tempore,quo cecinerunt Deo laudem. Responderi potest, in Psalmo dici infirmos eos qui aliquo morbo laborabant,iter impediente; mutos autem facilè posse iter facere. Neque deest exemplum scripturæ alicuius , qui diuino afflatu mutus esse desiit, quippe Zachariæ Baptistæ patri muto diuinus Spiritus vocem restituit, & in admirabile suum Canticum insonuit,cùmque mutus cœpisset scribere nomen filij , loquax finiuit, vt egregiè Iuuencus cecinit alicubi:

Lib 3.c.13.

Ps.104.

Sed prob mira fides ! tabulis cùm scribere tentat,
Implicitam soluit per verba sonantia linguam.

De infantibus commodè explicantur verba illa Dauidica, alioqui nō facilia:*Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem propter inimicum & vltorem*.Nāque si mari rubro traiecto infantes cum cætero Israele concinuerunt laudes Dei,suis liberati inimicis,pręsertim Pharaone , qui antonomasticè dici inimicus potest , ad hanc historiam videtur respexisse Dauid,planissimusq; sensus Psalmi redditur,alioqui non ita lenē,& genuinum teneret,ex quo etiam confirmatur,multa quæ subtexuit Moyses,indicata esse à Dauide,& Sapientiæ authore.Et quidē cùm eiusdē Psalmi verba triūphali suę acclamationi adaptauit Christus Dominus 21.Matthæi cap. censent Chrysost. Theophylact. Euthym.& Maldonatus,veros infantes,& lactentes miraculosè acclamasse *Hosanna filio Dauid*.tum quia verba Psalmi id significant , tum quia eo sensu dixisse videtur Christus , sicut apud Lucam decimo nono capite dixit , *Si hi tacuerint,lapides clamabunt*.

CAPVT XXXVI.

Nequit negari miraculum in concentu Cantici Moysis.

SCIO multos Sapientię verba non propriè accepisse,sed figuratè,dum mutos & infantes intelligunt ipsos Hebræos,qui præ Ægyptiorum metu nō ausi sunt in Ægypto laudes Deo concinere,ac si nescirent loqui velut muti & infantes, donec Pharaonicū exercitum extinctum vidissent. Tunc excusso pauore ausi sunt loqui, ac si mutis restitueretur eloquendi facultas.Parū fortasse sedebit istæc interpretatio his qui censent concentū in Ægypto ab Hebræis alium hymnum,qui indicatur ab Isaia cap.30.vbi ait: *Canticum erit vobis sicut nox sanctificata solemnitatis,& lætitia cordis*.Quo loco Commentarius *Mechilta* in Exodi caput decimum quintū,Gabriel Aluarez,& nobiles alij interpretes respexisse Isaiam dicunt ad hymnum,quem Hebræi in Ægypto cecinêre eā ipsâ nocte, quâ primogeniti Ægyptiaci fuêre occisi. Non igitur post transitum Erythræi maris soluta est metu ligata Israelis lingua,sed ante euasionem Ægyptiacę tyrannidis.Satius esset,si non propriè Sapientis sententia fuisset recipienda, interpretari illam de ignorantia Hebraicę dialecti, erga quam fuerant Israelitæ velut muti & infantes nescij Hebraicè loqui , post transitum

verò

verò rubri æquoris, eo ipso loco, quo primum exiêre de terra Ægypti diuinitus edocti Hebraicum idioma, aperto ipsis velut mutis ad illud ore cœperunt Deum Hebraico carmine laudare.

Vtcumque nequit negari mirandum aliquid accidisse, & præter naturalem rerum ordinem in concentu omnium Israelitarum diuinas celebrantium laudes Mosaico illo cantico: hoc indicant illa verba : *Quoniam sapientia aperuit os mutorum*, per sapientiam intelligitur afflatus quidam diuinus, aut specialis Dei virtus, non mera facultas humana, quæ os mutorũ aperuit, sicut paulò antea de Moyse dixerat: *Intrauit*, nimirum Sapiẽtia, *in animam serui Dei, & stetit contra Reges horrendos in portentis & signis*. Præterea inter alia miracula, quæ acciderunt Israelitis numerat Sapiens concentum huius carminis, inter prodigia Ægyptiaca, illuminationem, ducatúmque columnæ nubeæ, transitum maris rubri siccati, submersionem, & emersionem Pharaonicorum militum, & cadauerum. Igitur admirandum quid, & extra captum naturæ, fuit melos vniuocum, & vniuersale eius cantici. Quare non videntur audiendi ij, qui impropriè accipientes libri Sapientiæ verba, nullumque agnoscentes miraculum in vniuoco concentu Israelitarum, dicunt primum Moysem composuisse illud canticum, & deinde dedisse canendum Israelitis, postquam illud didicissent. Quo pacto, si huiusmodi factum esset, dici posset sapientiam aperuisse os mutorũ, & infantiũ linguas fecisse disertas? quo pacto quid miratu dignũ? Præterea innumerabilis illa multitudo millium & millium Israelitarum, virorum & feminarum canticum illud discere tam breui nequiit, maximè tunc temporis, cùm literæ introductæ non essent; postea enim designauit Moyses γραμματοεισαγωγεὺς, vt loquuntur LXX. decanos scilicet, qui literas introducerent; quapropter non erat copia transcribendi tot exemplaria, quæ sufficeret vniuerso Israeli. Imò licet iam fuisset crebra, & vulgaris scriptio, tamen in tanta multitudine feminarum, & rudium hominum, qui totum vitæ tempus seruilibus & rusticis operibu intenti fuerunt, & oppressi ab Ægyptiis plurimi essent, qui nec legere, nec scribere potuissent, tum viri, tum feminæ. Decuisse quidem his mirandis venerandum fieri hoc canticum suadet quod Beatus Ioannes in capite decimo quinto Apocalypsis vidit : Beatos nimirum in cælo cantantes hoc canticum Moysis.

Sap. 10.

CAPVT XXXVII.

Exponitur Psalmus octogenus.

NVnc clarebit magis Psalmus octogenus, exponendus quidem de celebtandis festis ad imitationem vtiq; Israelitarum, cùm laudes diuinas celebrarunt cõcinentes Eucharisticum Moysis hymnum, postquam Ægyptiacâ seruitute, & Pharaonica insecutione fuerunt asserti. Breui propterea totum explanabo. In primis titulus Psalmi est: *In finem pro torcularibus, Psalmus ipsi Asaph.* Vox *in finem*, communissima est inscribendis Psalmis, variasque interpretationes patitur, quæ nostro instituto peculiari non seruiunt, nisi parũ illa Scrieckij ex Iaphetica sua lingua deducta, quod sit, *in lunationem*, siue *in fine Lunæ*, quoniam cantica ista in fine Lunæ composita seu præparata dicit Neomenius, à Dauide prolata, & in festis illis celebrata. Lunæ quippe nouæ celebres fuerunt Iudæis, maximè illa, quæ septimo accidebat mense. Quadrat quoque (licet eam non probem) expositio vocis *Asaph* Hebraicè לאסף quasi *Alasaph*, hoc est; *pro aquarum descensu*, quoniam referatur ad exitũ filiorũ Israel de Ægypto, & aquis maris rubri. Cassiodorus, Bruno, Herbipolensis, Haymo & alij adiiciunt in inscriptione tituli: *In quinta Sabbati*, quod ad aquas etiam refert Cassiodorus: *Nam quintâ die ex aquis Deus animãtia fecit, & in Baptismo nouus homo generatur.* Et versic. 5. interpretatus de Israelitico populo: *Siue ille*, inquit, *per maris rubri vndas electus est ; sic nos a terra Ægypti, id est, à vitiis carnalibus absoluti regenerante sanctâ vndâ renascimur, Et sicut illud mare fecit rubrum: ita aqua Baptismi, quæ cum sanguine de latere Christi profluxit, rubra potest nuncupari.* Sed veniamus ad historiam. Opportunè significat titulus quo tempore cõcinendus Psalmus erat cùm *pro torcularibus* dicit, hoc est, pro iis festis diebus decantandus, quæ accidunt tempore vindemiæ & torcularium, nẽpe Septembris mẽse. Festa enim Iudæorum eo mense potissimè accidebant, quippe ex sex illorũ festis diuino cultue celebrandis, præter hebdomadaria Sabbatha, & menstruas Neomenias, quatuor celebrantur festa mense Septembri, festum scil. Tubarum, festũ Expiationis, festũ Tabernaculorum, & festum Collectæ, ita vt solum Pascha, & Pentecostes extra Septembrem inciderent.

derent. Ex festis autem Septembribus celeberrimum & valde festiuum Tabernaculorum erat, quod clarè in Deuteronomio celebrandum præcipitur sub tempus torcularium. Ita in capite decimo sexto præcepit Dominus: *Solemnitatem quoque Tabernaculorum cel brabitis per septem dies, quando collegeris de area, & torculari fruges tuas.* Hinc factum est Psalmos in iis decantandis festis compositos pro torcularibus inscribi, quod etiam Theophylactus testatur in Commentariis in Euangelium Beati Ioannis capite septimo. Eius verba sunt: *Tertium festum erat Scenopegia, quod celebrabant, vt gratias agerent pro comportatione fructuum mense iuxta Romanos, Septembri. Tunc namque gratias de more Deo a bant omnibus fructibus comportatis. Itaque tabernaculis, atque casulis constructis tanquam i agris degerent lætabantur. Vnde & Psalmos quosdam Dauidicos, quorum titulus est, Pro torcularibus, quidam dicunt à Dauid in hanc festiuitatem esse compositos, quod eo tempore to ularia vindemiantes implerent, ac propterea gratias agerent. Itaque etiam in octauo Psalmo meminit bonorum, quæ à Deo nobis concessa sunt, qui item pro torcularibus inscribitur.* Hæc Theophylactus. Hæc mihi certiora videntur, quàm quæ Rabbini censent de instrumento musico ex Geth delato, aut carmine eiusmodi vocato. Porrò hoc Tabernaculum festum magnâ lætitiâ celebrandum erat, atque in memoriam eius temporis, quo Israelitæ ab exitu Ægypti vsque ad terræ promissæ ingressum habitarunt in tabernaculis. Vtrumque declaratur in capite vigesimo tertio Leuitici, vbi de hoc Tabernaculorum festo dicitur: *Sumetisque vobis die primo fructus arboris pulcherrimæ, spatulasque palmarum, & ramos ligni densarum frondium, & salices de torrente, & lætabimini coram Domino Deo vestro, celebrabitisque solemnitatem eius septem diebus per annum: legitimum sempiternum erit in generationibus vestris. Mense septimo festa celebrabitis, & habitabitis in vmbraculis septem diebus. Omnis qui de genere est Israel manebit in tabernaculis, vt discant posteri vestri, quod in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cùm educerem eos de terra Ægypti.* Idcirco Dauid siue Asaph Princeps Cantorum, qui in titulo adiicitur, hæc duo in Psalmo isto complectitur, nimirū exhortatur ad lætandum & canendum coram Domino, & pariter commemorat exitum Ægypti, & quæ in deserto acciderunt. Auspicatur igitur à læta celebratione horum festorum, dicens: *Exultate Deo adiutori nostro*, qui nimirum nos adiuuit, vt eriperemur seruitute tyrannicâ Ægyptiorum. *Iubilate Deo Iacob.* Repetit pro more ferè eadem, quæ in priori hemistichio dixerat: *Sumite Psalmum & date tympanum*, in choros vos diuidite canendo, & recinendo, hoc est, *sumite & date*, sumendo in vno choro canticum musicum, & dando in altero. Sic enim primum canticum quo gratias Deo adiutori nostro egit Israel & exultauit, concentum fuit à viris & feminis, ad cuius imitationem oportebit exultare Deo. Philo enim libro primo de vita Moysis scribit vniuersam multitudinem virorum in chorum vnum, feminarum in chorum alterum, diuisam esse: *Duos ait, choros statuerunt in littore, alterum virorum, alterum mulierum, cecineruntque hymnos gratulatorios, præeunte viris Mose, sorore verò eius mulieribus; nam hi choreas ductabant.* Idipsum indicat verbum Hebræum, vbi loco eius, quod Latinè dicitur de Maria prophetissa sorore Moysis præcinuisse, in Hebræo est *respondisse*: præcinit quidem feminis respondens viris, siue recinens. Oportet quoque addere varia instrumenta musica, *tympanum, psalterium iucundum cum cithara.* Nec enim Israelitæ surdis vocibus cecinerunt,
Exod. 15. sed cum instrumentis musicis: nam dicitur: *Sumpsit ergo Maria Prophetissa soror Aaron tympanum in manu sua, egressæque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis & choris, quibus præcinebat.* Chorus fortasse intelligitur instrumentum etiam musicum, quod cum coniunxit quidam Psalmus cum tympano, de eo dicit Hieronymus Epist. ad Dardanum: *Synagogæ antiquis temporibus chorus fuit simplex pellis cum duabus cicutis æreis, & per primam inspiratur, per secundam vocem emittit.* Instat adhuc Psalmographus: *Buccinate in Neomenia tuba.* Huiusmodi debetis celebrare festum tubarum, quod incidit in Neomenia Septembris addendo hæc musica instrumenta; in illo enim festo corneis tubis clangebant Iudæi; idcirco dies clangoris, & festum tubarum seu cornu appellabatur. Additur *in insigni die solemnitatis vestræ*, Tabernaculorum scilicet; quæ celebritas, vt insignior omni instrumento musico, ac proinde tubis quoque debet festiua, & læta reddi. Illa verba *in insigni* Hebraicè est בַּכֶּסֶה *bakkeseh*, quod propriè significat *in operimento* siue *tegmine*, propter tegmina, & tabernacula, quibus in festo Tabernaculorum protegebantur Iudæi. Reddit rationem, cur tam festiuè hoc festum celebrandum, *quia præceptum in Israel est*, quia sic præcepit Dominus, præsertim capite vigesimo tertio Leuitici, vbi iubet lætari in tabernaculorum solemnitate: *Lætabimini coram Domino Deo vestro.* Subdit Vates: idem enim est iudicium ac præceptum in multis Psalmis: *Testimonium in Ioseph posuit illud*,

quamuis

quamuis etiam testimonium soleat accipi pro præcepto; hic tamen possit interpretari Psalm. 18. pro exemplo, & documento, quasi diceret, non solum præcepit Deus læte celebrari festum Tabernaculorum in memoriam peregrinationis ab Ægypti egressu, sed testatus est re ipsâ, monstrauitque quantâ lætitiâ debeamus exultare Deo adiutori nostro; exemplo scilicet populi Israelitici (quem Ioseph vocat, quemadmodum supra diximus) qui in exitu Ægypti, cùm diem festum ageret, & gratias Deo referret, postquam se vidit liberatum Ægyptiacâ seruitute, submersóque Pharaone, intonuit cum tympanis & choris canticum Moysis inspiratione diuinâ afflatus, & sic edoctus, vt Hebraicam linguam ij ipsi, qui illam ignorabant, intelligerent, & Hebraicum concinerent carmen. Sic enim, *Cum exiret de terra Aegypti linguam, quam non nouerat, audiuit*, hoc est, intellexit. & 118.

Cœpit hic Psalmographus commemorare aliqua beneficia diuina, quæ accepit populus in Ægypti exitu, & in deserto, cuius causa & memoria debuit celebrare cum omni lætitia festum Tabernaculorum. Pergit ad aliud beneficium: *Diuertit ab oneribus dorsum eius, manus eius in cophino seruierunt.* Exitus & liberatio Israelitici populi ab Ægyptiaca oppressione. Hoc obtinuit, vt non amplius Hebræi dorsuarij & baiuli instar iumentorum essent, nec manus semper occuparent in gestandis cophinis luto & lateribus plenis. Procedit deinceps ad alia beneficia Dei, & ingratitudinem populi, dum esset in deserto habitans in tabernaculis, quorum memoria hîc celebratur, *In tribulatione inuocasti me, & liberaui te, exaudiui te in abscondito tempestatis*, scilicet in transitu maris rubri, cùm insectaretur Pharao Israelitas, audiuit Deus eorum preces, & latens Deus in columna nubis, & ignis excitauit tempestatem contra Pharaonitas, tum horrendis tonitribus, & fulminibus infringens rotas curruum Ægyptiacorum, de quo alius Psalmus dixit: *Vox tonitrui tui in rota:* Et hîc aliqui pro voce *tempestatis* legunt *tonitrui*. Hanc tempestatem significant verba decimi quarti capitis Exodi, *Ecce respiciens Dominus super castra Aegyptiorum per columnam ignis, & nubis interfecit exercitum eorum & subuertit rotas curruum*, nimirum fulminibus; cúmque voluissent Ægyptij fugere, tunc excitauit Dominus aliam tempestatem marinam restituens stantes muros aquarum suis sedibus, & inuoluit vndis Pharaonicas copias, inundans quotquot ex Ægyptiis persecutoribus tranare illac ausi sunt. At nihilominus post ingens hoc beneficium oblitus eius populus murmurauit contra Dominum propter aquæ penuriam. Idcirco ait: *Probaui te apud aquam contradictionis.* Huiusmodi enim deinceps vocatus est locus ille, cuius historia in Exodo, & Numeris videri potest. Deinde alludens ad adorationem vituli sic monet Israëlem: *Audi populus meus, & contestabor te, Israel si audieris me, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum, Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti.* Et tam memorando miraculo, ac accidit in transitu maris rubri; quapropter *dilata os tuum & implebo illud.* Hoc quidem oportebat, vt dilatares os tuum ad me laudandum, & ego implerem illud meo spiritu, & afflatu, vt factum fuit cum Israëlitis, dum canerent canticum Moysis, & cum tribus pueris in fornace Babylonica, & cum Saule inter Prophetas. Alludit etiam Psalmus ad breuem & frigidam illam cantilenam cùm fabricato vitulo dixerunt Israelitæ: *Hi sunt Dy tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti*, non ita dicit Deus: non vitulus, sed ego: *Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti.* Et verus quidem Deus, quod noscere inde posses, qui aimpleui os tuum mirabiliter. Et repentè ad Canticum illud Moysis elegantissimum, facundum, & disertum, quòd Dy falsi facere non possunt, in quorum laude cito mutesces. Confer igitur cantilenam illam vituli, quæ vix constaret decem verbis, cum Cantico Moysis, quod concentum fuit dilatato, & impleto oreomnium Israelitarum vniformiter & facundissimè incinentium. Deinde meritò queritur Deus: *Et non audiuit populus meus vocem meam, & Israel non intendit mihi*, quod sæpè accidit in deserto, vbi sæpissimè fuerunt Deo inobedientes Israelitæ. Quid inde? *Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis.* Multas calamitates Hebræorum respiciunt hæc verba, speciatim videntur alludere ad concupiscentiam carnium & coturnicum, cui Deus locupletissimè satisfecit, sed magno malo illius gentis. Immisit quippe Dominus tantam coturnicum vim, vt intra ipsa tabernacula populi conuolarent, vt facilius capi possent, sed ex earum esu multis accidit mors. Exod. 17. Num. 20. Exod. 32.

Deinde imputat Dominus Israelitarum culpæ & inobedientiæ, quod non feliciùs iis acciderit ingressus & possessio totius terræ promissæ debellatis omnibus Chananæis: *Si populus meus audisset me: Israel, si in vijs meis ambulasset, pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem, & super tribulantes eos misissem manum meam.* Cùm enim Deus promisisset Hebræis terram Chanaan, vsque ad Dauidis tempora non fuerunt adepti dominatum totius

terræ promissæ, imo sæpè Chananæi subiugarunt Hebræos. Hoc quidem non euenit, quia Deus suæ pollicitationi defecit, sed quia Hebræi non steterunt pacto, cùm non seruarent legem Dei, nec mandato paruerunt de non parcendo illis gentibus, atque in multis aliis modis inobedientes Deo extiterunt. Alioqui tanquam nihil agens proderet Deus omnes Chananæos, & inimicos populi sui Israelitici, per quem volebat punire Chananæos superata, vt constat ex Scriptura. At in hoc nihil amisit Deus: *nam inimici Domini mentiti sunt ei*, hoc est, subiecti sunt ei iuxta phrasim Psalmorum, in quibus mentiri sumitur pro subiici. Psalmo decimo septimo: *Filij alieni mentiti sunt mihi*, hoc est, alienigenæ, & Philistæi subiecti facti sunt mihi; & Psalmo sexagesimo quinto: *mentientur tibi inimici tui*, hoc est, seruient, & subditi tibi erunt: hæc phrasis sumpta à conditione seruorum, qui Dominis suis, aut mentiri, aut adulari solent. Hinc factum est, vt pro seruire, & subesse dicatur mentiri. Igitur Chananæi inimici Dei sunt Deo subiecti, & non elabuntur de manu, & iurisdictione diuina, quamuis per Hebræos non sint in hac vita temporaliter puniti, quoniam, *& erit tempus eorum in sæcula*, punientur in æternum in altera vita, ibi incident in manus Dei viuentis. Tempus apud Syros significare solet supplicium, & calamitatem, vt notant Theodoretus, & Euthymius. Quapropter meritò interpretatur S. Augustinus: erit tempus supplicij eorum in sæcula, quia ignis gehennæ non extinguetur. Tandem concludit Psalmographus, *& cibauit eos ex adipe frumenti*, Hoc refertur ad Hebræos, quos post tot, & tantas ingratitudines, & inobedientias intromisit nihilominus Deus in terram promissam ita abundantem, vt eos ibi satiaret eximiis fructibus & veluti ex adipe frumenti, & quoniam montosa, atque petrosa terra sit, & abundans lacte & melle. Addit, *Et de petra melle saturauit eos*, hoc est, de terra saxosa, qualis est terra promissa, quæ nihilominus ob rerũ abundantiam mel potest vocari, quia manans lacte & melle, eodem penè modo significauit

Deut. 32. Moyses terram promissam: *Constituit eum super excelsam terram, vt comederet fructus agrorum, vt sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo.* Itaque ab exitu Israel de Ægypto exorsus Psalmus desinit in ingressu, & possessione terræ promissæ comprehendens omne tempus, quo Israel habitabit in tabernaculis, vt meritò in Tabernaculorum festo decantaretur; præmittens in prioribus versiculis quantâ lætitiâ & instrumentorum apparatu tabernaculorum dies celebrandi essent ad imitationem eorum, qui post transitum maris rubri incipientes habitare in tabernaculis concinerunt ex diuina inspiratione Canticum Eucharisticum Moysis.

CAPVT XXXVIII.

An Moyses dono Dei infusam linguam Hebraicam habuerit?

NVNC regrediamur ad institutam quæstionem de Hebraicæ reparatione dialecti, ne illud prætermittamus, peritiam scilicet locutionis Hebraicæ in sancto Moyse, qui princeps fuit & author cantici illius gratulatorij non naturalem esse, sed diuinitus aut acquisitam, aut seruatam; quoniam cùm puer erat, illam fortasse non didicit, tametsi alij Hebræi illâ fuissent vsi: namque educatus fuit in Pharaonica aula tanquam filius Principissæ Ægyptiacæ, vbi nemo loquebatur Hebraicè. Porrò in infantia, seu prima pueritia, dum à matre lactabatur, vix locum habuisset eam discendi peritè transmissus

Lib. 1. breui in Regiam. Maximè si verum sit, quod Philo scripsit in eius vita Thermutim filiam Pharaonis grauidam, puerperámque se finxisse, & fecisse sibi Moysem supposititium filium vt Regem Patrem suum falleret; tunc enim minus loci daretur, vt nepos tanti Regis diu maneret apud Hebræos, quibus infensus erat Pharao. Ego quamuis hanc sententiam Philonicam non probem, non puto diu mansisse Moysem cum matre sua, quoniam in Actis Apostolorum dicitur, *Sustulit eum filia Pharaonis, & enutriuit eum sibi in filium, & eruditus est Moyses omni sapientiâ Ægyptiorum.* Imò existimo filiam Pharaonis non ita tradidisse Moysem, quem cogitabat adoptare in filium Hebrææ feminæ nutriendum in domo sua, sed in domo alicuius aulici Ægyptiorum, cui committeret curam pueri, & nutricis eius. Sic rectè dici potest Moysem nutritum in filium à Pharaonis filia. Vt primum autem potuit fieri, traductus fuit in Palatium, & traditus præceptoribus. At demus edoctum Moysem linguam Hebræam in domo matris, postquam tamen in domum Regiam

Act. 7. translatus est vsque ad quadragesimum annum, non egit cum Hebræis: nam S. Stephanus

ait

ait: *Cùm autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, ascendit in cor eius, vt visitaret fratres suos filios Israel.* Itaque à pueritia vsque ad quadragesimum annum non fuit locutus Hebraicè. Et deinde factus exul in terra Madian alios quadraginta annos, peregit sine linguæ Hebraicæ vsu, cuius multoties obliuisci posset, cùm homo octogenarius eam linguam semel dumtaxat occasionem loquendi nactus esset. Nec dici potest Moysen fuisse tenacissimæ memoriæ; nam linguæ Ægyptiæ, quam locutus semper fuit in Ægypto, tandem oblitus fuit in Madian. Quomodo naturaliter sic recordari Hebraicæ potuit vt eius linguæ puro stylo tot conscripserit libros? Porrò Ægyptiæ linguæ fuisse oblitum, quo tēpore inter Madianitas egit, colligunt multi ex responso illo: *Obsecro Domine, non sum eloquens ab heri, & nudiustertius, & ex quo locutus es ad seruum tuum impeditioris sum linguæ.* Dicunt aliqui apud Hugonem Victorinum hoc vitium linguæ tantum fuisse Moysi, quod per quadraginta annos quibus vixit in Madian, oblitus esset linguæ Ægyptiacæ, quod noster Sebastianus Barradas sequitur, & tuetur Mosem quadraginta annorum spatio traduxisse vitam in terra Madian; hoc longo tempore, inquit, aliquâ ex parte linguam Ægyptiacam oblitus existimebat præterea ne illam ineleganter proferret. Hoc igitur vitium est, quod ille Deo opponit his verbis: *Non sum eloquens*, videlicet linguâ Ægyptiacâ, quæ necessaria est ad hanc legationem ad Pharaonem Ægypti Regem; quia ipsam aliquâ ex parte obliuioni mandaui, *ab heri, & nudiustertius*, id est, à tempore antecedente multorum annorum, quibus vixi in terra Madian: *& ex quo locutus es ad seruum tuum*, id est, vsque ad hanc horam vel tempus, quo mecum loqueris, non sum eloquens; *impeditioris & tardioris linguæ sum*, ad loquendum lingua Ægyptiaca, quam sum oblitus, quámque lingua Madianitica inquinaui. Ad hanc verò legationem is legatus est necessarius, qui Ægyptiacâ linguâ sit eloquens. Fortè Chaldæus hanc sententiam est secutus, cùm sic vertit: *Grauis loquelæ, profundaque linguæ ego sum*, linguæ sum barbaræ, Madianiticæ. Nam barbara lingua profunda dicitur. Ezechielis tertio: *Non ad populum profundi sermonis, & ignotæ linguæ tu mitteris.* Nec obstat quod capite sexto Exodi se vocet Moyses incircumcisum labiis, quoniam sic se appellare poterat, quia Ægyptiacâ linguâ malè & corruptè, & vix intelligibiliter loqueretur, & inquinata Madianiticis vocibus. At sit alioqui Moyses impedimento linguæ naturali tardiloquus & balbutiens, nequit negari quadraginta annis, quibus absens Ægypto fuit, magnam linguæ Ægyptiacæ iacturam passum esse, & multo maiorem Hebraicæ, tametsi illam in pueritia didicisset. Ergo non facultati naturali videtur tribuendum statim post exitum Ægypti illud elegantissimum canticum Hebraicè composuisse, & postea tot libros Hebraicos purissimo vulgasse stylo cum multorum nominum etymologiis quæ magnam linguæ peritiam requirunt. Opinor igitur quo tempore fuit in Madian contemplationi deditus, imò fortasse ex quo in Ægypto reuelatum ipsi fuit se fore liberatorem Hebræorum, vt illos in terram Chanaan restitueret, & colligeret populum Dei peculiarem linguam pariter eius populi accepisse. Verisimile est tunc etiam recepisse reuelationem maiorum suorum, & totius libri Genesis, ad quam oportebat illustrari perfecta Hebraicæ linguæ notitia, & in ea conseruari, tum vt scriberet illam historiam, tum quia dux Hebraici populi futurus erat.

Act. 7.

IOANNIS

IOANNIS EVSEBII NIEREMBERGII DE ORIGINE SACRÆ SCRIPTVRÆ, LIBER SEPTIMVS.

CAPVT PRIMVM.

An fuerit solutâ vel ligatâ oratione, quòd primum à Deo inspiratum, vt Literis sacris traderetur?

EGIMVS de literis & sermone, quibus sacra Pagina cœpta primùm scribi, nunc nonnulla consideremus sermonis accidentia, & fortasse scriptionis, tametsi huius aliqua iam despexerimus, & pleraque reiecerimus. Illud primum occurrit de libertate sermonis, an soluta & simplici, an ligatâ seu artificiosâ oratione cœptâ literis mandari verba à Deo inspirata. Sunt quidem multa in Scripturis sanctis carmine conscripta: tametsi Iulianus Apostata id negauerit, criminatus Eusebium Cæsariensem, quod multas carminum species in veteri Testamento posuisset, prout testatur sanctus Cyrillus Alexandrinus in septimo aduersus eundem Iulianum libro. Lutherani pariter inficiantur poeticam in sacris scriptionem, quos noster Bellarminus refellit
Cap. 5. libro de Verbo Dei primo, Iosephus Scaliger etiam metrum denegauit sacræ paginæ, sicut & Elias Leuita in Masoreth. Verùm Dauidicos Psalmos carmine conscriptos secundus
Cap. 7. Paralipomenon liber contestatur: *Sacerdotes stabant in officiis suis, & Leuitæ in organis carminum Domini, quæ fecit Dauid Rex, hymnosque Dauid canentes per manus suas*, Et Ecclesiasticus dixit: *narrantes carmina Scripturarum.* Id etiam indicant poeticæ figuræ, quibus Psalterium vber, & maximè epistrophæ, qualis illa elegantissima Psalmi centesimi decimi
Psal. 135. quinti: *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius. Confitemini Domino dominorum, quoniam in æternum misericordia eius.* Et sic deinceps post interpositam quamlibet sententiam repetitur, *quoniam in æternum misericordia eius.* Sic etiam Martialis libro secundo assumit idem hemistichium in hoc Epigrammate:

Capto tuam, pudet heu! sed capto, Maxime, cœnam:
Tu captas alias: iam sumus ergo pares.
Mane salutatum venio, tu diceris isse
Antè salutatum: iam sumus ergo pares.
Sum comes ipse tuus, tumidique anteambulo Regis:
Tu comes alterius; iam sumus ergo pares.

In hac repetitione quid leporis inesse potest, nisi adsit metricus concentus? Meritò sanctus Hieronymus in Prologo, qui præfixus est sacræ Scripturæ, ad Paulinum, de Dauide sic scribit: *Dauid, Simonides noster, Pindarus, & Alcæus, Flaccus quoque, Catullus atque Serenus,*

nus, Christum lyra personat, & in decachordo psalterio, ab inferis excitat resurgentem. De primo Moysis cantico Iosephus in fine secundi antiquitatum libri: *Hebræi*(inquit) *tum sua salute, tum inimicorum supplicio læti, magis quàm ulli antea homines in hymnis, & hilaritate totam noctem exegerunt. Moyses verò carmen laudis Dei, & ob præsentem fauorem gratiarum actiones continens hexametro versu composuit.* Hæc ille. Hæret Hieronymo Eugubinus, quauis partim constringat. Iob, inquit, à principio vsq; ad illum locum: Pereat dies, in qua natus sum, simplex est historia, deinceps est veluti carmen, similitérque Psalmorum, & Prophetarum, librorúmque Salomonis oratio. Hieronymo autem, ab illo loco totum, exceptâ extremâ historiâ, librum pedibus spondæo, & dactylo decurrere scribente, intelligendum est, non prorsus his pedibus, & eo syllabarū numero, sed quasi simili cùm apud Hebræos, non vt apud Græcos & Latinos tempora syllabarum numerentur, neque similia carmina habeantur sicut non sunt apud Latinos Rhythmici Hetrusci. Hæc Eusebius: quamuis nō opus habuit laxo interpretari sensu S. Hieronymum. Verba quippe Iosue cùm Solem cohibuit, metrica fuisse constat, & quoniam R. Kimhi ambigit, vtrùm carmen editum sit à Iosue Soli moram imperante: Id argumento est, vt præclarè Masius annotauit, in quanta versentur suæ linguæ ignoratione; nostri sæculi Iudæi: & quàm peregrini sint; ac penè hospites, in ferendo de metricis numeris iudicio, quibus passim hymni & alia carmina astringuntur: siquidem nulla dubitatio esse potest iis, qui Poëticâ eruditione imbuti sunt, si verba Hebræa expendant in oratione Iosue numeros illis similes contineri, quibus ligati sunt Iambici, tetrametri, acatalectici. Quod Masius apertè confirmat, Hebræa verba ad metricam Latinorum amussim adaptans. Illud non prætermittam, à plerisque viris doctis, qui diligēter hâc nostrâ ætate in studium Hebraicarum rerū incubuêre, scitè animaduersum esse, carmina & hymnos pulcherrimos, atque eleganter compositos in sacris literis conseruari: nihilominus quod ad singularum syllabarum numeros, mēsuras, atque tempora attinet, vix hodie vsquam esse aliquem qui ista in eo idiomate habeat omnia satis cognita. Quamuis ego potius censeam metricâ quoque poesi vsos sæpè Hebræos, de quo postea sermonem repetemus.

In Præfat. Comm. in Iob.

Igitur cùm sacra Pagina non solùm constet liberâ & simplici oratione, sed artificiosa & metrica, censeo poëma posse dici, quod primum S. Spiritus afflatu Moyses confecit. Non loquor de Iob libro, qui inter poëticè scripta volumina sacra numeratur. Incertū mihi est ante librum Geneseos, aut Exodi fuisse perscriptū. Ob initiū tamen Genesis, de quo postea dicam, sin minus ob canticū Moysis inspiratū diuinitus, & mari rubro siccis superato pedibus decantatū videtur poësi, aut orationi ligatæ deferēdus hic honos. Accidit eius hymni concentus ante Exodi scriptionē, uno etiam iuxta eorum opinionē, qui Genesim scriptā post egressum ex Ægypto putant, ante omnes Pentateuchi libros, & licet Genesis liber cōscriptus fuerit ante Exodum, vbi est illud canticum: non obstat hoc, quin illud phyluræ alicui velut schedulæ committeretur, suo postea loco rescribendum in Exodo. Hoc pacto dici posset inspiratum, confectúmque à Moyse ante sacram aliam Scripturā, & quamuis post alia scriptum, fuisset ante alia absolutum, & vulgatum. Itaque non propterea nego iam aliqua reuelata fuisse Moysi, sed non ita publicata & absoluta eorum narratio, non, inquam, ipsissimo modo, quo scripta prius dicta à Moyse, sicut istud canticum, quod licet postea scriptum, prius dictatum fuit. Idem videtur posse dici de Psalmo octogesimo nono, cuius author iuxta Origenem, sanctum Hieronymum, Hebræos, Agellium, Bonfrerium, & alios, Moyses fuit, de quo postea rursus sermonem instituemus.

CAPVT II.

An Poësis cum sacra Scriptura nata sit?

Obuiam istam quæstionem non despiciamus, vbi etiam originem poëticæ explorabimus, vtrùm cum sacra pagina Poësis nata, an vetustior sit: coæuam vtramq; ij fateri debent, qui poëseos inuentorem Moysen faciunt. Planè Origenes homiliâ quādam super Moysis canticum, illud vocat primum omnium, quæ vnquam fuerunt poëmatum. Sanctus Isidorus libro Etymologiarum primo, capite trigesimonono, de Heroico carmine locutus, ait: omnibus metris prius est: *Hoc primum Moyses in cantico Deuteronomy lōgè ante Pherecidem, & Homerum cecinisse probatur. Vnde & apparet antiquius fuisse apud Hebræos studium carminum quàm apud Gentiles.* Polydorus Virgilius libro primo de rerum

Cap. 8. inuentoribus, artificium pariter poëticum Hebræis in primis Moysi adscribit. Hadrianus Sktieckus inuenisse poësim Moysen affirmat in suis aduersarus. Idem censuit noster Magallanes, & confirmat Ludouicus Franciscanus in globo canonum, & arcanorum, qui nomen *Poeta* Hebraicum siue Chaldaicum asseruit, & à verbo פיט *ptjjet* deduci nomen *Paitan*, quod Poëtam significat, cui etiam assentitur Franciscus Bodenianus, sed hoc certum haudquaquam mihi est, cùm constet Græcã esse etymologiã nominis *Poeta* à verbo ποιῶ.

Multi nihilominus seniorem Moyse putant poësim. Venetus Puteolanus ad tempora Nembrot refert. Sunt qui Tubalcain malint eius auctorem, quoniam Augustinus libro
Cap. 14. secundo de ordine, affirmat à musicã progenitam fuisse poësim. Musicæ verò authorem fuisse Tubalchaim censent. At potius ad Iubal inuentum musicæ & poëseôs debuissent referri, qui Genesis quarto capite dicitur: *Pater canentium cithara & organo.* Ad hunc
Cap. 36. vsque refert Gaspar Sanctius, quod in Iob dicitur: *Memento quod ignores opus eius, de quo cecinerunt viri.* Extollunt alij originem Musicæ ab Abel illam deducentes, quem cum
Lib. 1. c. 3. in Magn. hymnodico carmine sacrificium obtulisse dicunt, quod latius edisseruit Episcopus Recanatensis. Nonnulli Adamo omnium primo mortalium artificium locutionis metricæ imputant, Psalmorúmque authorem nuncupant, quod in superioribus iam reiecimus. Vtcumque autem ante Moysem metricas locutiones increbruisse non conijciet nemo ex il-
Cap. 3. lis Iob verbis: *Maledicant ei, qui maledicunt diei, qui parati sunt suscitare Leuiathan.* Quem locum commodè exponit noster Sanctius de iis, qui conducebantur ad imprecatoria, & maledica carmina effundenda, quique verba habebant ad hoc turpe ministerium
Num. 22. venalia, sicut Balaam, quem ad hoc conduxit Balac Moabitarum Rex. Hi etiam serpentes & pisces suis carminibus euocabant, sicut Leuiathan, vel fortasse nomen Leuiathan inculcantes suis intermiscebant magicis verbus: fulciri quoque potest eadē existimatio
Iob 35. ex illis Eliu verbis: *Vbi est Deus qui fecit me, qui dedit carmina in nocte?* Cùm igitur Iob & Eliu ante Moysem vixerint, carminum notitiam ante Moysem videntur habuisse.

Hæc quidem non euincunt antiquitatem Poëseos, sed Musicæ, quæ diuersæ res, & artes sunt. Neque obinde, quod illi prisci cecinissent aliquid in Dei honorem, dicendum statim est metricum, & numerosum id fuisse: nam hodie pleraque decantat Ecclesia, quæ nec metro, nec rithmo constent, neque vllum vestigium poëtici artificij habeant. Non igitur nego multa ante Moysem fuisse decantata; at non proinde vrgeor fateri metrica ea, fortasse nec rithmica structura cōstitisse. Neque magica verba necesse est carmine ligari. Hodie siquidem multa superstitiosi proferunt soluto sermone, & aliquando vnicum dumtaxat verbulum effundunt. Verba illa: *qui dedit carmina in nocte*, quamuis tribuat . . . Eliu, ea scripsit Moyses, quem poëticem professum fatemur. Is illã phrasi notauit memoranda Dei beneficia quasi digna quæ scriberentur carmine, vt nobiles interpretes exponunt, nec phrasim illam necesse est dixisse Eliu, sed sensum. Puto igitur artificiosam poesim, cui discretio syllabarum necessaria sit, non nisi à Moyse post literarum inuentum introductam, haud bene siquidem nisi animaduersis literis; animaduertentur syllabæ. Cùm igitur Moyses literas introduxerit, nō ante illum hæc videtur poësis increbruisse. Nam neque arte adiuuaretur natura, nec literæ exempla eius artificij conseruassent. Non tamen proinde inficiandum puto aliquando cantilenas artificiosas ante Moysem potuisse accidere, aut casu, aut instinctu egregiæ alicuius indolis. Id tamen non liquet, & certius est à Moyse, & aliis sacris scriptoribus, promanasse in gentes artificiosam, & metricam dictionem. An ante canticum Eucharisticum Moysis aliud poëticè ipse composuerit posteà dicemus.

CAPVT III.

Vtrum Angeli prius fuerint poetice vsi quàm homines?

ABITER istud tentandum, an Angeli carminibus prius fuerint vsi. Video enim aliquot authores huius existimationis patronos. Quippe ex Francisci Ximenij quin-
Cap. 5. to libro de natura Angelica, Archangelum S. Michaëlem docuisse Adamum poësim scribit Panegyristes pro poesi. Idem author pronuntiat Luciferum, cæterosque Angelos pri-
Cap. 38. mos poëtas, & confirmat ex libro Iob: *Cùm me laudarent astra matutina, & iubilarent omnes filij Dei.* Beatus Amadæus in Apocalypsi notat exoptasse sanctos Angelos, postulasseque creationem hominis oratione hymnidicã tribus constantem versibus, plura memorans

mocans Angelorum cantica ante humanæ naturæ conditionem, & quidem Angelicum canticum, quod in die resurrectionis cecinisse Angelos ex antiqua traditione refert Sigonius libro secundo Italici Regni, & Canisius capite vigesimo secundo libri extremi de Beata Virgine, tum rithmo, tum metro constat. Sic est: *Regina cæli lætare alleluia, Quia quē meruisti portare, alleluia. Resurrexit sicut dixit. alleluia.* At præter istos versiculos non constat olim Angelos ligata oratione vsos, atque ea cantica Angelica, quæ in Scriptura inueniuntur, non apparent metrica esse. Apud Isaiam inuenimus cecinisse Seraphim: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est omnis terra gloriá eius.* Ioannes Apostolus paulò aliter eos narrat audiuisse: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, qui est, & qui venturus est*; penè ipsam cantionem audiuit Puer Constantinopolitanus, dum ingenti terræmotu concutiente Constantinopolim in sublime, non sine magno miraculo elatus audiuit Angelos concinentes, *Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus & immortalis, miserere nobis.* Reuersus deinde per eamdem quâ raptus fuerat viam, docuit Proclum Episcopum, & Theodosium Imperatorem, cæterúmque populum eundem decantare hymnum. Sic terræmotus cessauit, vt Nicephorus tradidit, atque ex eo Baronius. Pastores quoque Bethlehemitici natalitium Christi ab Angelis decantatum, audierunt: *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Potest numerari inter Angelorum cantica salutatio Angelica: *Aue gratiá plena, Dominus tecum.* Etenim sanctus Athanasius sermone de Assumptione Virginis, dicit in illis verbis: *Per vnum Gabrielem Archangelum Deus edidit splendidissimum & capacissimum hymnum.* Addit omnes cælestes spiritus eundem hymnum incessanter in cælo canere. Tandem in Apocalypsi Ioannis voces & hymni Angelici proferuntur, maximè canticum Agni, quod incipit: *Magna & mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens, iusta & vera sunt viæ tuæ, Rex.* In his omnibus non agnosco metrum. Quapropter non bene Panegyristes ex cantu Angelorum Angelicam poesim collegit, atque ea doctum Adamum à S. Michaele, non dixit Ximenius, sed alias plures res didicisse, & simul cum Angelis decantasse. Porrò Angelorum hymni ante creationem Adami non fuêre vocales, & sonori, sed Angelicà, & spirituali locutione prolati, quæ poësim nostram respuit: nec si vocales fuissent, assumptis scilicet corporibus metrici dici debent. Referam canticum fidelium Angelorum, quod præcinente S. Michaële post victoriam è Lucifero & suis sequacibus reportatam cecinisse Angelos tradit B. Amadæus in reuelationibus suis.

Cap. 6. Apoc. 4.

Luc. 2.

Apoc. 15.

Canticum Sancti Michaelis, & bonorum Angelorum.

Magnificemus Deum nostrum, & exaltemus nomen sanctum eius. Ipse est Deus noster, glorificemus eum. Dominus noster est, exaltemus eum. Dextera eius magnificata est in fortitudine, deiecit aduersarios nostros. Stulti sunt omnes, qui repugnant ei. Maledicti qui declinant à mandatis suis. In ipso non cadit ignorantia, nec error; in voluntate eius nulla est iniquitas; quæcumque voluerit bona sunt, & iusta; quæcumque mandauerit recta sunt & sancta. Magnus bonum iustè tribuit minori, & minus rectè maiori: non semper dantur maiora maioribus, & minora minoribus. Primus intellectus errare nequit: Optimus malè velle non potest; primo nihil est prius, optimo nihil est melius. Tribuit vnicuique vt sibi placet, vni magis quàm alteri nil debet: ille solus apud eum est dignus, quem ipse fecerit dignum. Super omnia est diligendus, & tanquam Rex sæculorum immortalis adorandus. Deum, qui vos condidit dereliquistis, & obliti estis Domini Creatoris vestri. Dereliquistis Deum Saluatorem vestrum, & recessistis à Deo salutari vestro. Vos magis quàm Deum amastis, ipso inuito Dij esse voluistis. Commutationem iniquam fecistis; relicto Deo, creaturæ adhæsistis. Prouocastis Deum in diis falsis, pium ad iracundiam incitastis. Ideo tanquam lapis descendistis, & de sedibus altis cecidistis. Date magnitudinem Deo nostro, perfecta sunt eius opera, & iusta iudicia. Deus optimus est, & sine vlla iniquitate sanctus, & rectus Dominus. Omnia coniunguntur in vno, posuit omnia in homine Deo. Amor summus ita voluit, dispersa ipse congregauit; plenus est Deus omnibus, & plena sunt omnia Deo. Non est mirum si assumpserit hominem, & assumere noluit Angelum. Homine assumpto assumpsit omnia, Angelo assumpto non assumpsisset omnia. Quàm magnificata opera tua Deus! omnia sapientissimè fecisti. Adorate promissum Deum hominem, & veneramini eius Genitricem. Adorate eum omnes Angeli eius. Benedicite Potestates, & Virtutes. Benedicite Angeli Dominum Deum hominem, Ministri eius, qui facitis voluntatem eius. Benedicite Genitrici eius. Suscipite homines vt fratres vestros. Sit gloria Deo Trino in sæculum sæculi, lætemur in operibus eius.

Sed hic hymnus solutâ & liberâ oratione constat, in eo videntur Idololatriæ accusari mali Angeli, non quoniam multos Deos crederent, sed propter eorum superbiam, quoniam velut Dij fieri & haberi voluerunt, maximè Lucifer, qui & adorari ab aliis Angelis voluit, sicut Christus adorandus erat.

CAPVT IV.

An ante Canticum Eucharisticum post transitum maris rubri aliud in Ægypto Moyses confecerit?

Exponitur locus Isaiæ cap. 30.

AT regrediamur ad homines, quærendum insuper est, an Eucharisticum Moysis canticum post elapsos Israelitas persecutione Pharaonicâ, & Erythræi freti vndis primum omnium fuerit. Quoniam Mechilta, hoc est, vetus commentarius, qui in Exodum scriptus est in explicatione capitis decimi quinti, hymnos siue cantiones ex sacra historia decem enumerat, & inter eas secundo loco hoc Mosis carmen, quod tamen primum esse literis commendatum non inficiatur. Adscribam ipsa ferè
Masius. verba prout à Masio in caput decimum Iosue recitantur: *Primam* (inquit Mechilta) *cane-*
bant Israelitæ in Ægypto cantilenam, quod Isaias absconditè significauit, cùm diceret: Et can-
Isaiæ 30. *ticum erit vobis, sicut in nocte quâ consecratur festum, & gaudium animi, &c. Secundam ca-*
Exod. 15. *nebant iidem, transmisso mari rubro. Tertiam ad puteum, cuius est in Numeris mentio. Quar-*
Num. 21. *tam condidit Moses paulo ante suum excessum. Quintam cecinit Iosue, quando stare fecit So-*
Deut. 31. *lem. Sextam cantabant Debora & Barac. Septimam Dauid, cùm eum ab omnibus hostibus, at-*
Iosue 10. *que etiam à Saule liberasset Dominus. Octauam Salomon dedicatâ æde sacrâ. Nonam vniuer-*
Iudic. 5. *sus cantorum ordo, cùm eum Iosaphat recens instituisset. Decimam cantabunt Beati, eritque ea,*
2. Reg. 22. *qualis illa Isaiæ, Cantate Domino canticum nouum, laus ipsius inde ab vltimis finibus terræ;*
3. Reg. 8. *vel illa altera, Dicite, redemit Dominus seruum suum Iacob, &c. Et superiores quidem omnes*
2. Par. 20. *illas, nouæ eæque grauissimæ insecutæ sunt calamitates: at postrema ista, nullo per omnem æter-*
Isai. 42. & 48. *nitatem malo interpellabitur.* Hactenus Mechilta. Prætermisit tamen canticum Annæ matris Samuelis. Item Iudith capite sexto decimo suæ historiæ, aliqua Isaiæ capite suæ Pro-
Abac. 3. phetiæ quinto, tum duodecimo, tum vigesimo sexto. Item Abacuc aliud, aliud trium pue-
Dan. 3. rorum, aliud Ezechiæ apud Isaiam capite trigesimo octauo; præter illud quod per excellentiam inscribitur Canticum Canticorum. Et quæ in nouo Testamento proferuntur B. Mariæ Virginis, Zachariæ, Simeonis, & Angelorum Beatorúmque nonnulla in Ioannis Apocalypsi significata, & alia minus nota, aliquando à nobis forsitan obseruanda.

Veniamus ad institutum: quodnam Isaias canticum significauit, cùm dixit: *Canticum*
Isai. 30. *erit vobis sicut nox sanctificatæ solemnitatis, & lætitia cordis.* Cornelius à Lapide non vult referri ad solemnitatem Paschæ, sed ad transitum maris rubri, quasi diceret Propheta, Canent beati tale canticum quale cecinere Hebræi cum noctu transito mari rubro, & submerso Pharaone concinuêre: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus, &c.* Hoc enim Mosaycum canticum cantaturos electos dixit S. Ioannes in Apocalypsi. Verùm hoc canticum non noctu intonuit Israel; Propheta autem indicat nocturnum illud canticum fuisse. Hector Pintus ait, cùm manè esset immolanda victima, superiorem noctem ab Hebræis cum festiuo cantico & magna exultatione transigi, & cum ea nocte conferri canticum Iudæorum post victoriam. At Pintus nullo modo eam Iudæorum consuetudinem probat. Sanctus Thomas & Hugo hæc accipiunt de tribus solemnitatibus, quibus populus cum lætitia ad Hierusalem ascenderat: specialius tamen aliquod gaudium Propheta notare videtur, præsertim solemnitatem nocturnam, quæ non est communis tribus illis festis. Diuus Hieronymus interpretans hunc locum, ait: *Tunc vobis inquit Sanctis, qui meis iussionibus obeditis, erit canticum sicut nox sanctificatæ solemnitatis, quando egressi estis de Ægypto, & in solemnitate Paschæ iugum seruitutis Ægyptiæ proiecistis.* Hæc ille, qui quamuis postea misceat, quæ in transitu maris rubri acciderunt. Placet cum Aria Montano, Forerio, & Gabriel Aluarez de nocte eâ hoc accipere, quâ egressi sunt Ægypto Israëlitæ per sanctificatam tunc, hoc est, dedicatam solemnitatem agni Paschalis. Sensus itaque Prophetæ est gratulatorium, & lætum canticum erit vobis instar illius quod cecinistis so-

le[illegible]ni ea nocte o[illegible]ciſorum Ægypti primogenitorum, & Phaſe celebraſtis. Agnus quippe Paſchalis, ſub veſperam mactabatur,& eius potiſſima celebratio noctu erat, in memoriam eiu[illegible] noctis, qu[illegible] pri[illegible]um celebratum Paſcha fuit, & primogeniti Ægyptiorum occiſi, & Iſrael eductus de ſeruitute illâ ferreâ, in cuius memoriam præcipitu[illegible]: *Nox iſta eſt obſeruabilis Domini, quando eduxit eos de terra Ægypti, hanc obſeruare debent omnes filij Iſrael in generationibus ſuis. Dixitque Dominus ad Moyſem, & Aarō, Hæc eſt religio Phaſe* Paulò antè etiam dictum erat: *Edent carnes nocte illas aſſas igni.* Et mox, *Nec remanebit quidpiam ex eo vſque ad mane.* Erat quippe illa nox percelebris ob memoriam eius miraculi cum media nocte Dij Ægyptiorum exciſi fuêre,& primogenita occiſa. Ad hanc igitur noctem reſpexit Iſaias, in qua nocte ſanctificata fuit, hoc eſt, ſacra facta & dicata Deo ſolemnitas Phaſe, hoc eſt, tranſitus non Iſraelitarum per mare rubrum, ſicut aliquibus placuit, ſed tranſitus Domini cum noctu pertranſiuit præteriens domos Hebræorum,& occidens Ægyptios primogenitos. Propter hunc nocturnum Domini tranſitum, Phaſe, ſiue Paſcha dicitur, vt ſanctus Hieronymus obſeruat: *Paſcha*, inquit, *à tranſitu nominatur, eo quòd exterminator videns ſanguinem in foribus Iſraelitarum pertranſierit, nec percuſſerit, vel ipſe Dominus præbens auxilium populo ſuo, deſuper ambulauerit.* Sic ille, & Ioſephus libro ſecundo antiquitatum: *Paſcha* (inquit) *ſignificat tranſitum, quòd Deus illâ die præteritis & illæſis Hebræis Ægyptios morbo percuſſit, peſte eorum primogenita conſumente*, &c. Probatur ex Scriptura, quia dicitur *tranſitus Domini*, non Iſraelitarum. Non ergo Iſraelitæ tranſibunt, ſed Dominus, videlicet cùm percuſſit primogenita. Præterea ait Dominus: *Eſt Phaſe*, id eſt, *tranſitus Domini, & tranſibo per terram Ægypti nocte illâ, percutiámque omne primogenitum.* explicat, cur dicatur tranſitus, ſiue Paſcha vel Phaſe. *Quia* (inquit) *tranſibo & percutiam primogenita.* Exodi duodecimo: *Cùm dixerint vobis filij veſtri. Quæ eſt iſta Religio? dicetis eis: victima tranſitus Domini eſt, quando tranſiuit ſuper domos filiorum Iſrael in Ægypto, percutiens Ægyptios, & domos noſtras liberans.* Quo loco verbum eſt *paſach*, & nomen *peſach*: Victima tranſitus Domini eſt, Hebraicè זבח פסח *Zevach peſach*, id eſt, *ſacrificium tranſitus.* Quando tranſiuit, Hebraicè אשר פסח. Præterea dicitur ſpecialiter ſanctificata hæc ſolemnitas, quatenus in ea videntur etiam laici ſanctificati, vt ſacra facerent. Etenim cùm ſacerdotium reſtrictum fuiſſet ad Leuiticæ tribus familiam Aaronicam, vt nemini alij liceret ſacrificare; eâ tamen nocte licitum erat aliis cuiuſcumque alterius tribus agnum ſacrificare, fungentibus ſacerdotali munere ſecundùm ius antiquum naturalis legis, quod pro ea nocte abrogatum non fuit, nec reſtrictum ſacerdotium ad Aaronitas, quod mihi certum eſt. Singulis quippe patribusfamilias, apud quos ius ſacerdotale ante legem Moſaicam reſidebat; licebat etiam poſt illam iure ſuo antiquo & ſacerdotio eâ nocte fungi ad ſacrificium agni in memoriam,& ſanctificationem eius noctis, quâ in Ægypto celebratum Phaſe, cuius ſolemnitas peculiariter ſanctificata fuit, quatenus in ea ſanctificatum erat, quod aliter non liceret.

Exod. 12

in Matth. 26.

Illam igitur noctem vigiles tranſegerunt Iſraelitæ, laudantes & benedicentes Deo poſt agni ſacrificium, expectantes tranſitum Domini. Tum maximè cùm poſt mediam noctem occiſis Ægypti primogenitis, *ortus eſt clamor magnus in Ægypto.* Tunc puto & canticum magnum gratulatorium conſonuiſſe Iſraelitas edoctos fortaſſe diuinitus, ſicut accidit poſt ſubmerſionem Pharaonitarū in mari rubro, & præcinente Moyſe iis quos apud ſe habebat. At iſtud canticum non ita conſtat numeroſum fuiſſe, nec fortaſſe vniforme omnibus Iſraelitis fuit, vel pro cuiuſque affectu in varias Dei laudes multipliciter effuſum. Quapropter primum omnium poëma habetur canticum poſt maris rubri tranſitū; quamuis, vt alio loco exibebimus Pſalmum octogeſimum nonum, qui Moyſi adſcribitur commodo poſſimus interpretamento illi nocti adaptare, vt eum tunc Moyſes cecinerit, quippe & à Moyſe ſcriptum doctiſſimi viri cenſent,& argumentum opportunum eſt, vt poſtea oſtendemus. Quod ſi ita eſt, alludere potuit Iſaias ad ea eius Pſalmi verba: *Repleti ſumus manè miſericordiâ tuâ, & exultauimus, & delectati ſumus in omnibus diebus noſtris: lætati ſumus pro diebus quibus nos humiliaſti, annis quibus vidimus mala.* Idonea hæc Beatorum cantio, qui de priſcis laboribus, & malis quæ in vita paſſi ſunt lætati gratulabuntur ſibi, ac Deo gratias agent æternas.

CAPVT V.

Qui sacri Poetæ? Ex Scriptura maximè Moysis carminibus elapsa in Græcos & Latinos Poesis.

VTCVMQVE Archipoëta Moyses diuino afflatus Spiritu poëtices exemplum præbuit suis Hebræis, quod deinde in nationes profluxit. Ipse duo cantica eximio metro composuit, de quibus S. Ambrosius in præfatione Psalmorum ait: *Duo igitur cantica in libris Moysi tanquam duo mundi oculi, cælique lumina totum corpus operis eius illustrauit.* Deinde Deuteronomium strinxit carmineâ oratione sicut & maiorem partem libri Iob, imò nonnulli quos sequitur Boccatius, affirmant maximam Pentateuchi partem heroico conscripsisse carmine: in Numerorum libro, saltem canticum Israelis videtur ordinasse Moyses, vbi dicitur: *Tunc cecinit Israel carmen istud: ascendat puteus, concinebant, Puteus quem foderunt Principes, &c.* Verbum illud *concinebant*, in Hebræo est, *concinite*, quasi iusserit, & dictauerit ille canere. Verbum Hebraicum quod ibi est עֱנָה non significat simpliciter canere, sed alternis concinere vocibus, & respondere. Itaque illud: *ascendat puteus*, vel *ascende putee*, versiculus sit, qui exordium cantiunculæ præbebat, post singulos versus ab aliquibus repetendus: ab aliis autem id quod subditur, subiungebatur alternis concinendo. Deinde poësim videtur à Moyse didicisse Iosue, vel potius ab eodem spiritu. nam canticum, *Audite cæli quæ loquor.* vnà cum Moyse pari spiritu afflatus cecinit, vt dicitur capite trigesimo secundo Deuteronomij: *Venit ergo Moyses, & locutus est omnia verba cantici huius in auribus populi, ipse & Iosue filius Nun.* Præterea Mechilta commentarius, & Masius obseruarunt carminea esse verba, quibus Iosue stare Solem iussit:

Lib. 4. de Gener. Deot. c. 7.

Iof. 10. v. 12.

שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן׃

Sol in Ghibbon sile, & Luna in valle Ajalon.

Duo quoque versiculi sequentes metro constant:

Et siluit Sol, & Luna stetit
Donec vindicaret gens inimicos suos.

1. Reg. 1. Tempore Iudicum, non obliti numericæ dictionis Barach & Debora concinuêre: posteà Anna Samuelis genitrix; deinde Prophetarum, id est, hymnidicorum magna vis tempore Samuelis effloruerunt, inter quos aliquando & non semel Saul afflatus pariter. Mox Dauid eximiâ excelluit poëtice Isidorus scribit Psalterium *Nunc iambo currere, nunc elegiaco personare, nunc sapphico intere, trimetro, vel tetrametro pede.* Dauidisque æuo Asaph, Ethan, Eman, Idithum, & filij Core eadem poëseos peritiâ excelluêre. Sequutus Salomon, non solùm Psalmos & metropediam prouerbiorum carmineâ oratione scripsit, sed & Cantica canticorum poëticè incinuit, de quo videri potest Origenes homiliâ priori in Cantica: Gregorius Nazianzenus & S. Isidorus Ecclesiastem, Cantica & Prouerbia metro scripta à Salomone fatentur. Ille sic canit:

Quinque metris constant Iob, Dauid, tres Salomonis,
Concio, & insignes Cantus, Prouerbia sacra.

Isaias quoque sæpè in suis vaticiniis carmina fudit, quale fuit canticum illud duodecimi capitis: *Confitebor tibi Domine.* Item illud, *Puer natus est nobis*; carmen esse obseruauit S. Iustinus Apologiâ secundâ, sicut etiam illud *Expandi manus meas ad populum incredulum.* Ezechias Rex suum quoque intonuit canticum, sicut & Abacuc, & Ionas, & vt ferunt aliqui apud Danielem Azarias & illud quod tres pueri vniformi diuini Spiritus afflatu eructarunt. Hieremias etiam, vt in epistola ad Paulam Vrbicam notauit Hieronymus poë-

Epist. 155. tico clamore lamentationes cum lachrymis profudit. Alij Prophetæ etsi non vinctâ oratione egregiam crebrò exercuêre poësim. In nouo Testamento carmine etiam B. Virginem Dei Matrem cecinisse canticum *Magnificat* probat Canisius, Bitont. & Benzonius, atque indicat Augustinus, dum decimo sexto de Sanctis sermone, ait: *Dulcia carmina misceantur, audite ergo quomodo tympanistria nostra cantauerit, ait enim: Magnificat &c.* Idem alij opinantur de canticis Zachariæ, & Simeonis. Taceo quod Panegyristes poëticus Christum Dominum auctorem fecerit carminici hymni illius, quem post cœnam scribitur, dixisse.

Hinc

Hinc sanctus Isidorus Hebræos facit poeseos authores; postquam enim heroici carminis Moysi tribuisset inuentum, subdit: *Hymnos primùm Dauid Propheta in laudem Dei composuisse, ac cecinisse manifestum est. Deinde apud Gentiles prima Memmia Timotoe fecit in Apollinem & Musas, quæ fuit temporibus Enny longè post Dauid. Hymni autem ex Græco in Latinum laudes interpretantur. Epithalamia sunt carmina nubentium, quæ decantantur à Scholasticis in honorem Sponsi & Sponsæ. Hæc primum Salomon edidit in laudem Ecclesiæ & Christi. Ex quo Gentiles sibi Epithalamium vindicarunt, & istius generis carmen assumptum hæsit. Quod genus primum à Gentilibus in scenis celebrabatur, postea tantum in nuptiis hæsit. Vocatur autem Epithalamium, eo quòd super thalamum decantetur. Threnos, quod Latinè lamentum vocamus, primus Ieremias versus composuit super vrbem Hierusalem & populum, quando captiuus ductus est. Post hunc apud Græcos Simonides poëta Lyricus. Adhibebantur autem funeribus, atque lamentis: similiter & nunc epitaphium Græcè, Latinè supra tumulum. Est enim titulus mortuorum, qui in dormitione eorum fit, qui iam defuncti sunt. Scribuntur enim ibi vita, & mores, & ætas eorum.* Epitaphicarum quoque inscriptionum siue Epigrammaton suprà dedimus apud Hebræos vsum, & Dauidem epigrammatistam sepulchralem, Christo Domino sepulchrum honorarium cum epigrammate erigentem. Imò puto nullum fortasse poëmatis genus esse, cuius Psalmographus exemplum non præbuerit Græcis & Latinis Poëtis. Ipse lyricus, tragicus, comicus, satyricus, heroicus, dramaticus, epithalamicus, atque elegiacus: iam exultat Lyrâ festiuus iam tragœdiam delapsi Adami, & generis humani miseriam lamentatur. Iam diuersas personas comœdiæ instar loquentes inducit. Iam in prauos & corruptos mores satyricè inuehitur, iam regnum Christi & gesta antiquorum Patrum heroicè narrat: Iam sponsalitia Christi, atque Ecclesiæ personat, iam Christi mortem deflet. Lib. 1. c. 38.

CAPVT VI.

An Hexametris, Iambis, & Lyricis versibus, rithmisque sacræ Scripturæ poëmata constent?

POrrò non solùm compositæ vtcumque orationis, sed metricæ Magistram fuisse sacram Scripturam, Testimonia Eusebij, Hieronymi, & Isidori suadent, qui variis metris vsos scriptores sacros cõfirmant. Tum Didymus in Psalmum centesimũ & vigesimum octauum dixit: Ἔλεγέ τις τοὺς στίχους ἐμμέτρους εἶναι τοὺς παρ' Ἑβραίοις, ἑξαμέτρους μὲν τοὺς ἐν τῇ Δευτερονομίῳ ᾠδῇ, τοὺς δὲ ψαλμοὺς τριμέτρους εἶναι καὶ τετραμέτρους. id est, *Dicebat quidam, versus apud Hebræos esse ad metrum astrictos, & hexametros, qui in cantico Deuteronomy sunt, Psalmos verò trimetros, & tetrametros.* Iosephus verò de Dauid locutus libro Antiquitatum septimo, capite decimo ait: ᾨδὰς εἰς θεὸν καὶ ὕμνους συνετάξατο μέτρου ποικίλου· τοὺς μὲν γὰρ τριμέτρους, τοὺς δὲ πενταμέτρους ἐποίησεν. *Carmina in Deum, & hymnos composuit vario metro; alios namque trimetros, alios pentametros fecit.*

Nec obest quidquam, nunc haudquaquam dignosci, quodnam metri genus illud sit: nam etiam ignoramus multorum tragicorum, comicorúmque numeros, qui Latinè, aut Græcè poëmata sua digessêre. Sat est eos qui perbene Hebraicam linguam olim callebant agnouisse in sacris metrum, quod pariter modò obseruaremus, si sonus & pronuntiatio esset eadem ac olim. Causa enim ignoti nunc metri Hebraici fortasse est, quam Agellius tradit, quod Beati Hieronymi æuo aliter distingueretur Hebraica oratio, quàm modò est apud Hebræos, aliter ratio syllabarum nota esset, nunc obscurior est. Scrieckius quoque non exiguam obscuritatis & erroris causam præbuisse puncta censet, inde monstrosa illa legentium varietas, inde impropria illa contra Diuum Hieronymum interpretatio. Exempli gratiâ, in vno nomine è millibus. Prima mater à Mose scribitur חוה, Septuaginta Interpretes legunt, vt res est, ὖα, Hieronymus similiter secundùm desinentiam Latinam H E V A, sunt qui nunc scribunt & legunt C H A V V A H: Natura literæ ח est H E, ו hic est consonans; alibi quoque est vocalis *u*, vltima huius nominis litera iterum est ה H E, & aspiratur, vel vt E profertur, quis inde colliget *Chauuah*? Aliud exemplum in ipso ו, litera hæc est vulgaris copula; *&, etiam, quoque*, & pro tali significatione vulgò legitur quasi consonans V E, sed vocalem esse per metrum conuincitur. Hinc per consonantiam linguæ suæ Iaphericæ inuenit metrum Hebraicum idem Scrieckius, qui capite Procem. in Psalm.

 decimo

decimo octauo libri Aduersariorũ primi, demonstrat carmine hexametro cantasse primum Moysis poëma: *Cantemus Domino, gloriosè enim magnificatus est.* Idem capite sequenti ostendit de altero Moysis cantico in Deuteronomio: *Audite cæli quæ loquor.* Caput etiam tertium libri Iob, vbi ait: *Pereat dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est*
Iud. 5. *homo*: numeris similiter currit hexametris. Canticum autem Deboræ: *Qui spontè obtulistis de Israel,* constat Iambis trimetris sicut illud Horatij:

Iam iam efficaci do manus scientiæ.

Psalmus primus, *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum.* Iambicus est, sicut & Psalmus *De profundis clamaui ad te Domine.* Similiter Ieremiæ Threni iambis constant. Hieronymus, quasi Sapphicos dicit, quoniam trenis distinguantur versibus. Psalmus, *Laudate pueri Dominum*, numeris currit lyricis, quales Anacreon est imitatus, cum cecinit hoc modo:

Θέλω λέγειν Ἀτρείδας,
Θέλω δὲ Κάδμον ᾄδειν·
Ἁ βάρβιτος δὲ χορδαῖς
Ἔρωτα μοῦνον ἠχεῖ.
Cantem libens Atridas,
Cantémque libens Cadmum:
Sed barbiti mihi vnum
Neruι sonant Amorem.

Lyricus pariter est Psalmus, *Cæli enarrant gloriam Dei.* Psalmus: *Benedicam Dominum in omni tempore: semper laus eius in ore meo.* Hexametro exultat carmine, quod spondæis sæpè
Psalm. 18. quintis pedibus graue redditur. Psalmus, *In exitu Israel de Ægypto*, dimetris excurrit ver-
Psalm. 33. sibus. Psalmus, *Beati immaculati in via*, heroïco metro, id est, hexametro iuxta Eusebium constat. Varia in aliis Psalmis metra simili diligentiâ possunt explorari, quamuis enim non prorsus sequar commentationes & metra Scrieckij, puto, si pronuntiationem priscam & puritatem linguæ retineremus Hebrææ, dignosci metrum sacrum, haud difficulter posse. Et id in proprietate Hebraica reperiendum, quod in consonantia Iaphetica. Versus Iosue quibus Solem stare fecit, Iambici sunt tetrametri acatalectici, Rithmis quoque sacra Scriptura vtitur, & vocalium respondentium sibi proportione. In capite vigesimo quinto Isaias sic concinit in laudem Eucharistiæ, vocans illam:

מִשְׁתֵּה שְׁמָנִים מִשְׁתֵּה שְׁמָרִים
שְׁמָנִים מְמֻחָיִם שְׁמָרִים מְזֻקָּקִים:

Hi Hebraici versiculi ita sonant & respondent sibi:

Mischte Schemanim, Mischte Schemarim
Schemanim memuchajim, Schemarim mezukkakim.

Hoc est quod dixit Vulgatus:

Conuiuium pingue, conuiuium vindemiæ,
Pinguium medullatorum, vindemiæ defæcatæ.

Sunt in sacra Scriptura, vt obseruauit Agellius, quandoque versus qui duo quædam habeant: nam similiter desinunt, quod genus Græci vocant ὁμοιοτέλευτον, & æqualibus constant syllabis, quæ apud eosdem πάρισα vocantur. Exemplum est in Cantico Deuteronomij præclarum:

יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי, *Iaharof cammatar likhi,*
Concrescat in pluuia doctrina mea:
תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי, *Tizzal cattal imrathi,*
Fluat vt ros eloquium meum.
כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא, *Kisbirim hale-desche,*
Quasi imber super herbam.
וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב: *Vekirvivim hale-hesev.*
Quasi stillæ super gramen.

Huiusmodi versus sæpè & in Psalmis, & in Iob, & in Prouerbiis reperiri certum est: sed ij rhythmo illi persimiles videntur, quem dulcem ac tinnulum quandoque ferri Beatus Hieronymus dixit: sed tamen Didymus hexametrum esse censuit, fortasse quia binos versus seu rhythmos, qui trimetri speciem haberent, in vnum compingeret. Sic multos versus inuenire licet in Psalmo centesimo primo:

כל־היום חרפוני איבי, *Col-hajjom harephúni ojevai.*
Tota die exprobrabant mihi inimici mei:
מהוללי בי נשבעו, *Meholalai bi nischbáhu.*
Et qui laudabant me aduersum me iurabant.
כי אפר כלחם אכלתי, *Chi epher callèhem achalthi.*
Quia cinerem tanquam panem manducabam.
ושקוי בבכי מסכתי, *Veschikkuvvaj bivki masaḱti.*
Et poculum meum cum fletu miscebam.

Sine similiter desinentibus, sed æquali syllabarum numero multos reperias, præcipuè in Psalmis, qui à singulis per ordinem elementis incipiunt, de quorum numero sunt Psalmus trigesimus sextus, centesimus decimus, centesimus vndecimus, centesimus decimus octauus, centesimus quadragesimus quartus, hos namque commemorat B. Hieronymus in Prologo suo Galeato: Quanquam, inquit, diuerso scribantur metro, eiusdem tamen numeri texuntur alphabeto. Denique Cassiodorus in Psalmum centesimum trigesimum quintum, qui poëtico lepore versus habet vnifines, notat ex Dauide hoc imitatos Poëtas, *Assona carminum floscula condidisse supernarum virtutum sonos ad mundana studia transferentes.*

CAPVT VII.

Paralleli sacræ & profanæ eruditionis.

Theocritus Poëta conatus est imitari Cantica Canticorum Salomonis.

NEc metrum dumtaxat, sed poëtici & elegantissimi tropi è sacris in alios proserpere scriptores. Libet paucis digredi, & sacræ profanæque eruditionis parallelos comparare. Ex Canticis Canticorum multa multi didicerunt. Theocritus Idyllio maximè decimo octauo imitatus est Canticorum Salomonis librum; Epithalamium inde didicit, in quo Sponsum & Sponsam laudauit. Idem sæpè ruralibus & pastoritiis comparationibus vsus est, quales illæ Idyllij vndecimi:

Λευκοτέρα πακτᾶς ποτιδεῖν, ἀπαλωτέρα δ' ἀρνὸς,
Μόσχω γαυροτέρα, φιαρωτέρα ὄμφακος ὠμᾶς.
Candidior caseo cùm aspiceris, tenerior agno,
Vitulo lasciuior, acerbior vuâ immaturâ.

Aliquando penè ipsas Salomonis comparationes vsurpauit: non omnes, saltem aliquot subindicabo. Apud Salomonem dicit Sponsa: *Nigra sum, sed formosa.* Et mox: *quia decolorauit me Sol*; apud Theocritum Idyllio decimo Battus puellam alloquens:

Βομβύκα χαρίεσσα, Σύραν καλέοντί τυ πάντες
Ἰσχνὰν, ἀλιόκαυστον. ἐγὼ δὲ μόνος μελίχλωρον.
O Bombyce venusta, omnes te Syram vocant
Tenuem, Sole adustam. Ego verò solus flauam sicut mel.

Nigram scilicet, nam quod Græcis est μελίχλωρος siue mellicolor, Latinis est niger. Sic apud Lucretium libro 4. *Nigra μελίχροος est*, quod satis explicuit idem Theocritus, dum subdit:

Καὶ τὸ ἴον μέλαν ἐντὶ, καὶ ἁ γραπτὰ ὑάκινθος·
Ἀλλ' ἔμπας ἐν τοῖς στεφάνοις τὰ πρῶτα λέγονται.
Et viola nigra est, & notis inscriptus hyacinthus,
Sed nihilominus in coronis prima nominantur.

Et quamuis multis ignaris mysterij absurda visa fuerit comparatio illa, *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te.* Eâdem prorsus comparatione vsus est Theocritus in Epithalamio, Idyllio octauo, vbi eâdem similitudine commendatur Sponsa tanquam

—— ἅρματι Θεσσαλὸς ἵππος.
In curru Thessalus equus.

Apud Salomonem dicitur *Dulcis gutturi meo.* Apud Theocritum Idyllio tertio:

—— Γλυκὺ τοῦτο κατὰ βρόγχοιο γένοιτο.

Dulce gutturi sit.

Apud Salomonem, *Oleum effusum nomen tuum* quod dicitur ab Sponsa, quoniam solo audito Sponsi nomine delectaretur. Apud Theocritum similiter:

Idyll.18. —— Οὔνομα πολλάκι τέρπει.

Nomen sæpè delectat.

Cant.1. De amantis nomine sermo est. Tum apud Salomonem dicit Sponsa, *Quia amore langueo.* Apud Theocritum similiter:

—— μέ τις κάπυρα νόσος ἐξαλάπαξε
Κείμαν δ' ἐν κλιντῆρι δέκ' ἄματα καὶ δέκα νύκτας.
Me ardens quidam morbus conficiebat,
Decubui verò in lecto dies decem, & noctes decem.

Eadem ait:

—— Επὶ τήνῳ πᾶσα κάτεθμαι.

Amore illius tota comburor.

Cant.2. Apud Salomonem: *Surge, propera amica mea, columba mea, formosa mea, & veni: iam enim hyems transiit, imber abyt, & recessit, flores apparuerunt in terra nostra.* Iuxta Theocritum possent hæc intelligi, ita vt aduentu & exitu Sponsæ verna omnia redderentur. Theocritus Idyllio octauo hæc habet:

Παντᾷ ἔαρ, παντᾷ δὲ νομοί, παντᾷ δὲ γάλακτος
Οὔθατα πλήθουσιν καὶ τὰ νέα τρέφεται.
Ενθ' ἁ καλὰ παῖς ἐπινίσεται· αἰ δ' ἂν ἀφέρπῃ,
Χ' ὡ ποιμὰν ξηρὸς τηνῶθι, χ' αἱ βοτάναι.
Vbique ver est, vbique pascua, & vbique lac.
Vbera turgent, & teneræ pecudes saginantur,
Quò pulchra puella aduenerit: si verò discesserit,
Tunc & pastor aret, illic & herbæ.

Cant.4 Apud Salomonem: *Vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum.* Apud Theocritum non dissimiliter Idyllio vndecimo:

Καιόμενος δ' ὑπὸ τεῦ καὶ τὰν ψυχὰν ἀνεχοίμαν,
Καὶ τὸν ἕν' ὀφθαλμόν, τῶ μοι γλυκερώτερον οὐδέν.
Et perferre possum, vt etiam anima mea à te comburatur,
Et vnicus ille oculus, quo mihi nihil dulcius est.

Rursus Idyllio decimonono:

—— Μ' ἔβαλλε καρδίαν κείνης πόθος.

Sagittis vulnerauit mihi cor illius amor.

Item in Epithalamio, vbi sermo de Sponsa fit:

—— Τᾶς πάντες ἐπ' ὄμμασιν ἵμεροι ἐντί.

Cuius in oculis omnes amores sunt.

Apud Salomonem: *Fauus distillans labia tua, Sponsa, mel & lac sub lingua tua.* Apud Theocritum:

Πλῆρές τοι μέλιτος τὸ καλὸν στόμα.

Os pulchrum melle tibi plenum.

Et repetit: πλῆρες δὲ χαδόνων. *plenúmque fauis.*

Idem Theocritus ait:

Τὸ στόμα καὶ πλακτᾶς γλυκερώτερον ἐκ στομάτων δὲ
Ἔρρεέ μοι φωνὰ γλυκερωτέρα ἢ μελικήρω.

Os

Os caseo, seu coagulo dulcius, atque ex labiis
Fluebat mihi vox dulcior fauo mellis.

Apud Salomonem *Capite nobis vulpes paruulas quæ demoliuntur vineas.* Vulpium quoque vitiuorarum meminit Theocritus Idyllio primo:

—— δύ' ἀλώπεκες ἀμφ' ἀν' ὄρχως
Φοιτῶ σινομένα τὰν τρώξιμον.
—— *Duæ vulpes erant: altera per ordinem vitium*
Incedit demoliens maturas vuas.

Salomon vocat greges tonsarum, *omnes gemellis fœtibus.* Theocritus etiam dixit eodem Idyllio primo διδυματόκος *dupliparientes.* Rursus apud Salomonem dicitur *eloquium tuum dulce.* Idem prorsus in Theocrito:

Ἁδύ τι ὦ ποιμὰν τὸ τεὸν μέλος.
Dulce, pastor, tuum eloquium.

Apud Salomonem ad præsentiam Sponsi dicit Sponsa, *Venter meus intremuit ad tactum eius.* Timuit quoque sponsa Theocriti, præsente sponso, quæ ait:

Πᾶσα μὲν ἐψύχθην χιόνος πλέον.
Tota quidem obrigui plus niue.

Et mox subdit:

Ἐπάγην δ' ἀγὰδ' ὅλα καλὸν χρόα παντόθεν ἶσα.
Obrigui toto corpore sicut monile.

Addit quoque:

Ἱδρώς μοι κοχύεσκεν ἴσον νοτίαισιν ἐέρσαις.
Mihi sudor abundè diffluebat similis Australibus pruinis.

Fortè non dissimiliter ac illud Sponsæ Salomonicæ, *Anima mea liquefacta est.*

In Canticis quoque dicitur: *Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens.* In Idylliis etiam Theocriti decantatur Sponsa:

Ἀὼς ἀντέλλοισα καλὸν διέφαινε πρόσωπον
Πότνια νὺξ ἅτε λευκὸν, ἔαρ χειμῶνος ἀνέντος.
Quasi aurora consurgens decorum ostendit aspectum
Sacra cùm nox abit, hyeme candidum ver laxante.

Apud Salomonem dicit Sponsus *me auolare fecerunt*, ac si pulcherrimi oculi Sponsæ ipsum alienarent mente. Eamdem similiter alienationem præ amore & admirationem pulchritudinis significauit Theocritus Idyllio vndecimo: Cant. 6.

Πᾷ τὰς φρένας ἐκπεπότασαι;
Quò mihi mens auolauit?

Apud Salomonem dicitur, *Statura tua assimilata est palmæ.* Simili modo apud Theocritum statura Sponsæ arboribus comparatur: Cant. 7.

Πίειρα, μεγάλα, ἅτ' ἀνέδραμεν ὄγμος ἀρούρᾳ
Η κάπῳ κυπάρισσος.
Valida, procera quemadmodum procurrit sulcus in campo
Aut in horto cupressus.

Plura expiscari possem quæ in Idylliis videtur Theocritus ex Salomone vsurpare, & Cantica Canticorum legisse, atque inde artem Epithalamia conficiendi didicisse. Dauidici quoque Psalterij notitiam videtur habuisse Theocritus iuxta Cassiodorum, qui Idyllio primo imitatur multos Psalmos Dauidis, maximè centesimum trigesimum quintum eiusdem versiculi repetitione illustrem. Nam simili artificio Theocritus quindecies iterat illum versum:

Ἄρχετε βωκολικᾶς, μῶσαι φίλαι, ἄρχετ' ἀοιδᾶς.
Incipite bucolicum, ô dulces Musæ, incipite carmen.

Ioann. Eufeb. de Orig. S. Script.

Deinceps repetit aliquoties istum:

Λήγετε βωκολικᾶς μῶσαι, ἴτε λήγετ' ἀοιδᾶς.
Desinite Bucolicum, Musa, agite, desinite carmen.

Theocritum postea sunt imitati Catullus, Nemessianus, Virgilius, Ouidius, Ausonius, & alij.

CAPVT VIII.

Tryphiodorus, Homerus, Nicander, & alij Poetæ sacras literas imitati in multis sunt.

PORrò neque Tryphiodorus Ægyptius rudis sacrarum nostrarum literarum scripsit: ex Salomone didicit laudare pulchritudinem femineam ex comparatione Lunæ; *pulchra vt Luna*: dicitur in Canticis Sponsa: apud Thryphiodorum autem libro de excidio Ilij, latiùs hæc comparatio explanatur:

Εὐειδὴς ἑλένη χρυσέην ἀπεδείκνυτο παρειήν,
Ὡς δ' ὁπότε πλήθουσα πυρὸς γλαυκοῖο σελήνη,
Οὐρανὸν αἰγλήεντα καλεχρύσωσε προσώπῳ·
Οὐχ ὅθ' ὑπὸ γλωχῖνας ἀποξύουσα κεραίης
Πρωτοφανὴς ὑπὸ μηνὸς ἀνίσταται ἄσκιον, ἀχλὺν
Ἀλλ' ὅτε κυκλώσασα ἐπίτροχον ὄμματος αἴγλην
Ἀντιτύπους ἀκτῖνας ἀφέλκεται ἠελίοιο.
Formosa Helena auream ostendebat faciem,
Vt quando Luna plena lumine splendido,
Glauco cælum splendidum illustrauit facie suâ;
Non verò quando exacuens cuspides cornuum
Recens orta sub mẽsis initium resuscitat vmbrosam caliginem,
Verùm quando circulo complens orbicularẽ splendorem oculi sui.
Oppositos Solis radios detrahit.

Similitudine quoque Phalerati equi currulis, sicut Salomon Sponsæ pulchritudinem, sic Neoptolemi explicuit Thryphiodorus.

Πρῶτος ἐφωρμάρτησε νεοπτόλεμος θεοειδής,
Πῶλος ἅτε δροσόεντος ἐπειγόμενος πεδίοιο,
Ὅστε νεοζυγέεσσιν ἀγαλλόμενος φαλάροισιν
Ἔφθασε καὶ μάστιγα καὶ ἡνιόχοιο ἀπειλήν.
Primus insecutus est Neoptolemus deiformis,
Quemadmodum equus, pullus festinans per roscidum campum,
Qui quidem nouis iugi superbiens phaleris
Preuenit, & flagellum, & auriga increpationem.

Mirè quoque imitatus est comparationem diuinæ vocis cum aquis repetitam in sacris literis. Psalmographus ait, *Vox Domini super aquas multas*. Item, *Vox tonitrui tui in rota*: Atque Ioannes in Apocalypsi dixit, *Vox illius tanquam vox aquarum multarum*. Rursus, *Audiui vnum de quatuor animalibus dicens tanquam vocem tonitrui*. Iterum: *Audiui vocem de cælo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni*. Simili modo Thryphiodorus de Vlysse loquente canit:

Ἄφνω δ' ἀενάων ἐπέων ὠδῖνας ἀνοίξας
Δεινὸν ἀνεβρόντησε, καὶ ἱερῆς ἅτε πηγῆς
Ἐξέχεεν μέγα κῦμα μελισταγέος νιφετοῖο.
Subitò aperiens fontes perfluentium verborum

Horribiliter

Horribiliter, & cum tonitru fulminare visus est, & sicut è sacro fonte

Effudit magnum flumen nimium mellifluarum.

Eustachius libro decimo de amoribus Ismeniæ faustum responsum Apollinis narrans ait, *Et subitò cum aquarum strepitu trepidus sonuit.* Theocritus prior Thryphiodoro dicens:

Ἅδιον ὦ ποιμὰν τὸ τεὸν μέλος ἢ τὸ καταχὲς
Τῆν' ἀπὸ τᾶς πέτρας καταλείβεται ὑψόθεν ὕδωρ.

Dulcius ô Pastor tuum eloquium, quam
Quæ de rupe ex alto defluunt aquæ.

In Homero quoque & aliis Poëtis eadem similitudo phrasis, ac in Prophetis & aliis libris sacris reperiri potest, in quibus frequens dicendi modus per genuum dissolútionem explicare infirmitatem, & virium defectum, capite secundo dixit Nahum. *Cor tabescens, & dissolutio geniculorum; & defectio in cunctis renibus.* Isaias quoque: *Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate*, quibus accinit Homerus:

Ὣς φάτο, τῆς δ' αὐτοῦ λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ.

Sic locutus est, huius autẽ ibi dissoluta sunt genua, & carũ cor.

In Iliade decimaquinta de Hectore ait:

Ὃς δὴ πολλῶν Δαναῶν ὑπὸ γούνατ' ἔλυσεν.

Qui multorum Græcorum genua dissoluit.

Imitatus Virgilius dixit, *Genua ægra trahentem.* Idem Nahum dixit de militibus Chaldæis, *Clypeus fortiorum eius ignitus.* Sic & Homerus de Hectore:

Αὐτὰρ ὁ λαμπόμενος πυρὶ πάντοθεν ἔνθορ' ὁμίλῳ.

Sed hic splendens igne, undique insiliebat in turbam.

Clarius Virgilius decimo Æneidos:

—— *Vastos umbo vomit aureus ignes.*

Et alibi:

—— *Clypeum deinde sinistrâ*
Extulit ardentem.

Ait postea Nahum: *Aspectus eorum quasi lampades.* Similiter Homerus de Hectore inuadente Græcos Iliade decimaquintâ:

—— Τὼ δέ οἱ ὄσσε
Λαμπέσθην βλοσυρῇσιν ὑπ' ὀφρύσι.

Ei autem oculi
Splendebant terribilibus sub superciliis.

Idem de Agamemnone Iliade prima:

—— Ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην.

Oculi autem ei igni lucenti similes erant.

Virgilius similiter duodecimâ Æneide:

Oculis micat acribus ignis.

Subdit Nahum: *Quasi fulgura discurrentia:* Sic denotans Chaldæos milites, eorúmque arma. Neque dissimiliter Homerus dixit de Hectore, Iliade vndecima:

—— Πᾶς δ' ἄρα χαλκῷ,
Λάμφ', ὥστε στεροπὴ πατρὸς Διὸς αἰγιόχοιο.

Totus autem ære
Fulgebat tanquam fulgur Patris Iouis Ægidem gestantis.

Virgilius pariter cecinit nono Æneidum:

Clypeoque micantia fulgura mittit.

Non hæc protuli, quod putem Homerum ea didicisse ex Nahum, sed ex Hebræis ex quibus Nahum fuit, posterior quidem Homero. At eruditio Hebræa anterior Homerica, & Græcanica fuit. Hebræi autem parum soliciti fuere externæ eruditionis: Græci verò studiosissimi Barbaricæ, & potissimum Hebraicæ Sapientiæ. Quapropter potius dicerem

Homerum ex Hebræis aliqua vsurpasse, quàm Nahum ex Homero. Constat quidem apud eruditissimos viros non pauca è sacris didicisse Homerum. Bessarion Cardinalis in fabula præcipitis è cælo Ares, denotasse lapsum Luciferi scribit. Planè aliorum Poëtarum fabulas ex sacris Historiis sumpsisse originem negari nequit. Sanctus Iustinus obseruat
Dial. cum Tryph. Danaes fabulam persuasam Græcis instinctu Dæmonis, postquā audiuit vaticinium Isaiæ: *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium*. Ex raptu Eliæ igneo curru putat Beda emanasse Poëtarum fabulas de quadriga Solis. Ex historia Samsonis dicunt alij ortum commentum
q.37. Herculeæ fortitudinis, & Nisi incolumitatis. Ex catacly smo, Deucalioniei diluuij fabellam: ex Isaac sacrificando, Iphigeniæ. Ex Iosepho Patriarchâ, Serapis. Ex Paradiso Eden, Adonis hortorum, sic & ætas aurea, & gigantum bellum, & alia sexcenta ex Hebræis historiis desumpta dicuntur.

Iacturam etiam immortalitatis nostræ astu serpentis ex Genesi nouerunt Ethnici. Ideò Pherecides Syrus ait, Dæmones è cælo à Ioue fuisse deturbatos, quorum princeps dictus fuit *Ophioneus*, hoc est, serpentinus; congruit eorum sententiæ apud Magistrum sententiarum in secundo, distinctione sexta, qui Luciferum putant serpentis opera intercepisse Euam. Ad hanc immortalitatis iacturam, retulerunt renouationem, & agerasiam serpentum ridicula fabella composita, quam ita narrat Nicander:

Ὠγύγιος δ' ἄρα μῦθος ἐν αἰζηοῖσι φορεῖται,
Ὡς ὁπότ' οὐρανὸν ἔσχε Κρόνου πρεσβύτατος υἱός,
Νειμάμενος κασίεσιν ἑκὰς περικυδέας ἀρχάς,
Ἰδμοσύνῃ νεότητα γέρας πόρεν ἱμερίοισι
Κυδαίνων. δὴ γὰρ ῥα πυρὸς ληΐστορ' ἐνιπλον
Ἄφρονες, οὐ μὲν τῆς γε κακοφραδίης ἀπόναντο.
Νωθεῖ γὰρ κάμνοντες ἀμορφεύοντο λεπάργῳ
Δῶρα· πολύσκαρθμος δὲ κεκαυμένος αὐχένα δίψῃ
Ῥώετο, γωλειοῖσι δ' ἰδὼν ὁλκήρεα θῆρα
Οὔλοον, ἐλλιτάνευε κακῇ ἐπαλαλκέμεν ἄτῃ
Σαίνων. αὐτὰρ ὁ βρῖθος, ὃ δή ῥ' ἀνεδέξατο νώτοις,
Ἤτεεν ἄφρονα δῶρον ὁ δ' οὐκ ἀπανήνατο χρειῇ.

Vitalis vertit:

Fabula per iuuenes celeberrima oberrat, vt olim
Fratribus imperium diuisit maximus æuo,
Vnus natorum Saturni, præmia honorisque
Indicium cœpere domestica turba iuuentam.
Mortales pretiosa Deum, sed munera post hæc
Dementes carpsère: nihil iuuère querelæ.
Nam tardi dorso imposuerunt pondus aselli
Dona Dei: cui sicca siti præcordia vbi essent,
Ad fontem properat, prægrādem hic repperit anguem,
Quem supplex orauit opem sibi ferre: sed ille
Quid gestet, pretium lymphæ, pondúsque petiuit
Ille siti pressus facile annuit ista petenti.

Prometheum ita confingebant suffuratum ignem cælestem detulisse ad homines quosdam, qui Ioui furtum detexerunt, atque in præmium delationis donauit perpetuam iuuentam, quam læti redeuntes imposuerunt clitellario asino: hic siti exhaustus ad fontem perrexit, cuius custos serpens prohibuit, ne ad aquām accederet nisi pacto pretio. Asellus quidquid habebat, dare promisit: accepisséque inde anguem agerasiam fabulantur, atque ideo quotannis iuuenescere. De hoc lusimus, & nos quondam in Gnomoglyphicis.

Cæterùm quia dedimus vestigia ruinæ nostræ, lubet & dare reparationis humani generis per filium Dei, diuinúmque Verbum sub Mercurij persona, quod figmentum post veritatem ipsam, & Christi notitiam siue ob inuidiam, siue ob approbationem mysteriorum nostræ

nostræ redemptionis celebrius fuit ipsis Ethnicis. Narrat illud Ælius Aristides, qui post Christum floruit. Is in oratione Platonicâ primâ pro Rhetorica loquitur huiusmodi: *Cùm igitur recèns creati essent homines, & animantes aliæ, magnus erat per terram tumultus. Nam nec ipsi sese poterant vti, cùm nihil eos coniungeret, verùm minores à maioribus regerentur: nec aliis resistere animantibus, quibus in omnibus rebus inferiores erant ac aliis in aliis, vt celeritate volucribus (quod enim inquit Homerus, Pygmæos à gruibus pati, id omnibus tum ab omnibus contingebat fortibus auibus) robore leonibus, apris, atque aliis multis. Itaque fiebat, vt nullo defendente morerentur. Quinimo corporis compositione non ab auibus modo, sed à cochleis quoque superabantur; sic vt nemo sibi posset ipse sufficere. Hac ratione cum vastaretur hominum genus, ac paulatim difflueret, Prometheus id animaduertens, cùm semper humanus esset ad legationem pro hominibus obeundam ascendit, non ab omnibus missus, qui ignorabant etiam, tum quid esset legatos mittere, sed suâ sponte profectus. Tum Iupiter & Promethei iustum sermonem admiratus, & simul apud se rem considerans, Mercurium filium suum, iubet eum Rhetorica ad homines ire. Et quoniam Prometheus sigillatim omnibus antea sensus & alia corporis membra formarat, Mercurio præcepit, ne ita quasi theatralem pecuniam distribueret, vt omnes ex ordine Rhetoricam quasi oculos, manus, aut pedes consequerentur: Sed optimos quosque & nobilissimos ac naturâ validissimâ præditos seligeret, quibus hoc donum impertiret, quo sese pariter, & alios seruare possent. Ita cùm à Diis esset ad homines delata Rhetorica, tum & belluarum terrorem potuerunt effugere, & inimicitias mutuas vndique deposuerunt, ac societatis inuenerunt initium.*

CAPVT IX.

Vtrùm sacræ Scripturæ principium sit scriptum poëticè?

AD substantiam poëseos accedamus, quæ non phrasis, non metrum, non versificatio est, sed imitatio; est enim Poëtice ars imitandi & perficiendi secundùm possibile, & verisimile. Multa eiusmodi scripta in sacris paginis video, vt Canticum canticorum, Parabolas, & alia pleraque, imò exordium sacræ Scripturæ Philoni, Clementi Alexandrino, Hilario, Augustino, Procopio, Alberto Magno, Rabbi Moysi, Caietano, Cano, & Homero visum est poeticè scriptum, quatenus mundi creationem, cuius vniuersi res censent vno die, aut momento simul conditas per sex dies digestas describat; quos dies non historicè, sed mysticè admittere Augustinus videtur, varias Angelorum cognitiones per dies illos interpretatus; sicut Philo numerorum perfectiones. Procopius autem id censuit factum ordinis, & doctrinæ gratiâ: *Moyses*, inquit, *in describendo mundi opificium sex dierum distinctione vsus est, docendi gratiâ, videlicet ruditatem Iudæorum, quibus hæc scribebat, quique ea quæ Deus simul fecerat, ob tantam eorum multitudinem, & varietatem simul, & coniunctim capere, & comprehendere, vt erant angustissimi ingeny, nequaquam potuissent.* Et post docet numerum dierum assumptum esse ordinis gratiâ, & ob nostram imbecillitatem intellectus. Nam alioqui non quiuissemus ordinem rerum creatarum ob multitudinem assequi. Quemadmodum rerum naturalium corpora, vbi primum in essentiam progressa fuerunt, simul colorem & magnitudinem continent; quorum alterum prius intellectui, alterum secundum est; sic & Mundus ordine conditus, non tempore, sed decenti, & debitâ harmoniâ vndique absolutus est. Haud enim pars mundi vna formata est, deinde altera defuit. Et Commentariis in secundum caput Genesis ait: *Si rem recta reputare velis, non in die cælum, & terra condita sunt, sed in principio, nec omnia in vno die. Ceterùm manifestum arbitror, cùm omnia iam essent facta & consummata, ordinis gratiâ, & debitæ consonantiæ assumptum esse illum numerum.* Origenes quoque, Georgius Venetus, & potissimum Philo, non tam historiam putant quàm symbolum, & allegoriam, quæ de paradiso, & aliarum rerum creatione Moyses narrat. Vnde necesse erit poëticè scriptum fuisse initium Genesis, cum ea quæ non erant, ac si essent, verisimiliter descripsisset.

Philo lib. 1. Allegor. Aug. l. 11. de Ciuit. cap. 7. & de Genes. ad lit. lib. 4. c. 22.

Huic existimationi opponuntur meritò reliqui Patres, tres Gregorij, Nazianzenus, Nyssenus, & Magnus Athanasius, Basilius, Ambrosius, Chrysostomus, Theodoretus, Theophilus Antiochenus, Iulianus, Alcuinus, Hugo Victorinus, Rupertus, Guilielmus Parisiensis, Alexander Alensis, sanctus Bonauentura, cuius in hac controuersia hoc iudicium est: *Quidam Sancti in hac quæstione magis secuti sunt viam Theologicam, trahentes rationem ad ea quæ sunt fidei. Quidam verò (inter quos præcipuus fuit*

Augustinus)

Augustinus) magis secuti sunt viam Philosophicam, quæ illa ponit, quæ videntur magis rationi consona: vnde & intellectum Scripturæ trahit ad rationis confirmationem, & attestationem. Vnde cum videatur rationabilius, à summa potentia omnia produci simul, & moræ temporis interiacentis nullius videatur esse vtilitatis, vel necessitatis; posuit omnia simul esse producta: suam positionem confirmans per auctoritates sacræ Scripturæ; & exponens illud, quod videtur sibi contradicere, videlicet, de dierum distinctione; ostendens quod illi dies non fuerunt dies materiales, sed potius spirituales; qui omnes simul potuerunt esse: & hæc positio multum fuit rationabilis, & valde subtilis. Verumtamen quia ad hanc positionem videtur intellectus scripturæ distrahi, & securius est, & magis meritorium intellectum nostrum, & rationem omnino scripturæ supponere, quàm ipsam aliquo modo distrahere: ideò communiter aliqui Doctores, & qui præcesserunt Augustinum & qui sequuti sunt, sic intellexerunt, & posuerunt sicut textus in litera sacræ Scripturæ Genesis sonare videtur. Vnde posuerunt omnia materialia & corporalia simul esse creata in materia, sed per senarium dierum esse distincta in forma. Et post: *Dicendum quod scriptura facit vim inter creare, & facere. Nam creationem vocat productionem ex nihilo; factionem verò ipsam distinctionem; & hoc bene signatur Genesis secundo, vbi dicitur, quod cessauit ab omni opere suo, quod creauit, vt faceret. Omnes igitur Sancti in hoc concordant, quod omnia sunt simul producta in materia: & ideo omnia concedunt simul esse creata, sed tamen non simul facta.*

Mihi quidem videtur historiam narrasse Moysem, sed ingeniosè, & miro cum artificio, vt illud celebriores Poëtæ, ipsique Græcorum Poëtarum Patriarchæ sint imitati; ita vt sinceritatem historiæ complecteretur, & fructum acuminis poetici, veritatem, & repræsentationem, de qua postea differemus. Nunc breui (nec enim agitare lubet hanc controuersiam ab aliis vbertim disceptatam) fulciemus re verà euenisse quod Moyses narrauit, pérque dies digessit, non vno simul momento omnia creata. Quis enim crederet vno, eodémque instanti tenebras extitisse, & lucem procreatam fuisse; terram aquis opertam, & eodem momento nudaram; eandem terram inanem, vacuámque, & simul plantis, animalibusque plenam; coniunctam aquarum abyssum, & simul diuisas aquas; stagnantes latices inferiores, & simul confluentes in mare, vt iam erroneum multis habeatur contrarium tueri. Neque sanctus Augustinus hæsit illi placito, vt constat ex quarto libro de Genesi

Cap.11. ad literam. Quinimò censeo potentiam Dei magis elucescere digestâ per plures dies rerum productione, quàm si vnico momento efficeret omnia; immensa siquidem (vt prius obseruauit Ascanius Brixianus) Dei emicat potentia, quod ex nihilo cuncta crearit; sed in hac per sex dies effusa rerum emanatione splendescunt eiusdem potentiæ potiora monumenta, vtpote quod efficere potuerit, vt accidentia sine aliquo substrato subsistant, & quod absque vllo secundarum causarum auxilio, effectus quos vult, ipse producat; quæ præcipuè apparent, cùm lucem primo die absque Solis globo effulsisse, & cælum secundo die sine Sole, Luna, ac syderibus conditum, plantas quoque tertio die ante sydera ipsa creatas fuisse, historia tradit; quibus luce clarius demonstratur, Deum accidentia, ac ornamenta à subiectis rebus seiungere, & absque secundis causis, res efficere, conseruaréque posse: quæ profectò si vnico momento cuncta produxisset, haudquaquam apparuissent. Nec ob id imperfectum manauit opus à Deo, cùm ipsum non vt absolutum, sed vt absoluendum proferret.

Commentum autem, præsertim Philonis allegorizantis destruit eximiam naturæ eruditionem, & miram Philosophiam, quam primo Moyses capite edocuit, de qua nos in historia naturæ nonnihil egimus. Oportuit principia naturæ, & veram Philosophiam, quæ multis Theologiæ quæstionibus substernit fundamenta tradi à Moyse; plano idcirco & perspicuo stylo narrauit totius naturæ exordium, sed cum ea alioqui arte & mysterio, quod postmodum significabimus, & quod nullo modo sinceritati veritatis, & doctrinæ naturali obstaret.

CAPVT X.

An Philosophia naturæ vnà cum sacra Scriptura auspicium sumpserit?

NEc enim placet eorum ingenium, qui pro Philosophicis minorem rationem habent eorum, quæ in Scriptura traduntur, & potius malunt accommodare, imò torquere verba

verba sacra anticipatæ suæ opinationi rerum physicarum, quàm Philosophiam temperare, moderarique verbis sacris. Sicut enim Moysen ostendimus primum omnium, qui poëticen tradiderit, sic censeo primum, qui philosophica, & veram rerum naturalium, tum libro Genesis, tum Iob notitiam communicauerit, quod alibi latius ostendimus; vt ex sacra Scriptura putem multos Philosophos multa didicisse, atque veram naturæ Philosophiam post confusionem linguarum, & dispersionem gentium cum sacris Libris auspicia sumpsisse. Sancti Patres etiam in rebus naturalibus sacræ Scripturæ doctrinam maximi fecère. Sanctus Gregorius Nazianzenus cùm quæsiuisset Πῶς ψάμμος ὅριον αὐτῇ τηλικούτῳ στοιχείῳ; *Quomodo tantum* (aquæ) *elementum arenam pro termino haberet?* Subdit: *Possuntne hoc expedire Physici, atque inanis eruditionis laude celebres, ac verè cyatho mare, id est, res magnas ingeniolo suo metientes?* Ἢ συντόμως ἐγὼ παρὰ τῆς Γραφῆς τοῦτο φιλοσοφήσω, καὶ τῶν μακρῶν λόγων πιθανώτερόν τε καὶ ἀληθέστερον; *An ego*, inquit, *breuissimè id è Scriptura sacra probabilius & verius quàm ipsi longis suis disputationibus, philosophabor.* Et illicò nodum istum dissoluit ex sancto Iobo. S. Basilius ex sacra Scriptura collegit naturam cæli subtilissimam. Similiter S. Ambrosius: *De qualitate & substantiâ cæli*, inquit, *satis est ea promere, quæ in Isaiæ scriptis reperimus, qui mediocribus & vsitatis sermonibus qualitatem naturæ cælestis expressit, dicens, quod firmauerit cælum sicut fumum: subtilem eius naturam nec solidam cupiens declarare.* Hos Patres imitatus noster Molina tractatu de opere sex dierum, suam sententiam de Materia cæli diuersæ rationis ingenuè fatetur correxisse, quam olim cùm doceret Philosophiam, tutatus fuerat; quoniam ea quæ capite primo Geneseos dicuntur, pristinæ suæ in Philosophia opinioni nequaquam congruerent. Diuus Hieronymus ait: A plerisque, iuxta Ecclesiasten, cælum affirmari rotundum & in sphæræ modum volui. Hi omnes non ab Aristotele, sed è Scriptura sacra, cæli naturam, & figuram didicerunt. Idem sanctus Doctor in Apologia aduersus Ruffinum: *Vrges*, inquit, *vt respondeam de natura rerum. Si esset locus, possem tibi, vel Lucretij opiniones iuxta Epicurum, vel Aristotelis iuxta Peripateticos, vel Platonis, atque Zenonis secundùm Academicos, & Stoicos dicere. Et vt ad Ecclesiam transeam, vbi est norma veritatis, multa & Genesis, & Prophetarum libri, ac Ecclesiastes nobis de huiusmodi quæstionibus suggerunt.* Idem ait Epistola ad Paulinum: *Si fortè ad Scripturas sanctas post seculares literas venerint, ad sensum suum incongrua aptant testimonia, quasi grande sit, & non vitiosissimum docendi genus, deprauare sententias, & ad voluntatem suam, scripturam trahere repugnantem.* Sanctus Chrysostomus homiliâ in Genesim quintâ ait: *Futuram hominum ingratitudinem taxans Scriptura diuina, vt diligenter omnia, ita etiam nobis ordinem factorum narrat, vt compescat nugacitates & deliramenta eorum, qui vanitates suorum figmentorum commentantur, & dicere audent, quod Solis cooperatione ad fructum prouentum opus sit, Sunt & alij qui hæc astris aliquibus adscribere nituntur. propterea docet nos Spiritus sanctus, quod ante formationem horum elementorum, sermoni & præcepto Dei obtemperans tellus, omnia semina ediderit, nullo alio ad cooperationem opus habens. Satis enim sufficiebat ei pro omnibus Verbum illud Dei, quod dicebat: Germinet terra herbam sani.* Quocirca diuinæ Scripturæ vestigia sequamur, neque feramus eos, qui aduersa illis temere blatterant. S. Augustinus cùm de natura animæ disputaret: *Tutius est*, inquit, *de huiusmodi rebus non hominis agere coniectura, sed diuina testimonia perscrutari.* Vbique quidem Augustinus Philosophorum placitis, etiam de rebus naturalibus sic anteponit Scripturam, vt dixerit obiiciens sibi: *Quomodo non est contrarium iis, qui figuram sphæræ cælo tribuunt, quod scriptum est in literis nostris: Qui extendit cælum sicut pellem? Respondeat: Sit sanè contrarium, si falsum est, quod illi dicunt: hoc enim verum est, quod diuina dicit auctoritas, potius quàm illud quod humana infirmitas conicit.* Alibi: *Quidquid* (ait) *de quibuslibet suis voluminibus his nostris literis, id est, Catholicæ fidei contrarium protulerint* (Philosophi) *aut aliquâ etiam facultate ostendamus, aut nullâ dubitatione credamus esse falsissimum.*

Lib. 2. c. 6. Hexam.

In c. 3. ad Ephes.

In c. 3.

de Gen. ad lit. lib. 10. cap. 4.

Cap. 9.

Lib. 1. de Gen. c. vlt.

Huc spectat quod egregius Philosophus Franciscus Vallesius initio Sacræ Philosophiæ scripsit: *Cum quædam*, inquit, *in ipso sermonum* (Scripturæ sacræ) *ductu texantur naturalia ea omnia verissima esse existimo: vtpote quæ à summè vero Dei Spiritu dictata sint, & ab ipso authore naturæ fluxerint, quem latere nihil potuit. Verùm profectò contexta sint in his libris, quàm plurima pertinentia ad historias, quæ & ipsa aliorsum spectant quàm vt antiquorum facta & gesta prælia homines nouerint. Nemo tamen pius & Catholicæ Ecclesiæ filius putauerit, vel latum vnguem à veritate deuiare, aut rem aliter ac narretur, gestam esse. Cur non ergo eodem modo censeas de historia naturali?*

Ioann. Euseb. de Orig. S. Script. Dd Nolit

Noluit enim nos Deus naturales rerum causas, & ortus docere, vtpote quas nos cer tò, non ad eò referat ad æternam salutem, atque ob id de illis ne edisserat; sed eùm obiter aliqui d attingit' cur nos decipiat? certè decipi non potest, neque decipere: siquidem summè sapiens & bonus est. Atqui naturales rerum causas scire, vt non est ad salutem æternam necessarium, ita neque quidquam lædit. Et post pauca: *Veterrimi Philosophi horum lectione sunt plurimùm adiuti. Proinde ego, perfectis iam in omnes Auditorios Aristotelis de natura, & quàm plurimos Hypocratis, & Galeni de re Medica libros commentariis, quod Deus concesserit vitæ reliquum, statui in his philosophari: tum quoniam nullâ aliâ ratione censeo certi quippiam de naturalibus haberi posse; tum quia nescio quomodo eorum lectio etiam historica, aut physica animum pietate imbuit latenter. Quare huic lectioni consecrare senectutem æquum est putare, scripta esse mihi hactenus Philosophica ad opinionem, hac autem scribi ad veritatem.*

Comm. de motu terræ Contr. 1. Verùm eo vsque processit aliquorum audacia, vt Lansbergius, quamuis fateatur Scripturam vtilem esse ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, verum neget nihilominus vtilem esse ad institutionem, quæ est in Geometria, & Astronomia: *Neutiquam enim* (inquit) *harum artium fundamenta tradere voluit Spiritus sanctus scripturarum auctor, sed ex suis principiis nixa non ex libris sacra Scriptura, sed eorum qui in illis fuère versati, rectè discuntur. Hinc Moyses non ex sacra Scriptura, sed ab Ægyptiis eas didicisse legitur, & Daniel cum sociis easdem accepisse ex institutione Chaldæorum. Aberrant igitur à scopo sacræ Scripturæ, quicumque Geometricas, & Astronomicas quæstiones ad eius normam expangunt, vt planius percipies sequentibus exemplis.* Exempla verò ista sunt. Primum: proportio diametri, & circumferentiæ balnei, siue maris ænei, quam ἀγεωμετρήτως inquit, & imperitè describit Auctor librorum Paralipomenων. *Mare fusile* (inquit) *decem cubitis à labio vsque ad labium, rotundum per circuitum, quinque cubitos habebat altitudinis, & funiculus triginta cubitorum ambiebat gyrum eius.* Si enim circumferentia & gyrus fuit triginta cubitorum, impossibile est, diametrum à labio vsque ad labium fuisse decem cubitorum: sic enim circumferentia circuli contineret præcisè diametrum ter; cùm tamen addat insuper septimam ferè diametri partem. Certum enim hoc, & Archimedeum est: Παντος κύκλου ἡ περίμετρος τῆς διαμέτρου τριπλασίων ἐστι, καὶ ἔτι ὑπερέχει ἐλάσσονι μὲν ἢ ἑβδόμῳ μέρει τῆς διαμέτρου, μείζονι δὲ ἢ δέκα ἑβδομηκοστομόνοις. *Cuiuslibet circuli circumferentia tripla est diametri, & adhuc excedit minori quidem, quàm septima parte diametri, maiori verò quàm decem septuagesimis primis.* Vnde diameter ad circulum habet se vt septem ad viginti duo proximè, id est, paulò minor est quàm tertia pars eius. Si ergo peripheria maris æneì in templo Salomonis habuit triginta cubita, diameter eius breuior fuit decem cubitis, aut si hæc decem cubita habebat, illa maiori quàm triginta cubitorum gy-

Lib. 16. c. 9. Ciuit. ro ambiri debuit. Alterum exemplum Lansbergij est in errore Diui Augustini, qui ex Scriptura sacra, nullos esse Antipodas, qui aduersa pedibus nostris calcarent vestigia, perperam collegit; quia enim Scriptura ex vno homine totum genus humanum factum esse affirmat, non videbat quâ viâ aliqui ex hac in illam Antipodum partem, Oceani immensitate traiectâ, nauigare, ac peruenire potuissent; vt etiam illic ex vno illo primo homine genus institueretur humanum.

Obiecta autem Lansbergij probè retrudit Libertus Fromondus. Quoniam cùm Scriptura dixisset, diametrum à labio vsque ad labium vasis fuisse decem cubitorum, cepit numerum rotundum funiculi, siue circuli cuiusdam, qui peripheriam labij circuibat, aitque triginta cubita habuisse, quod verum est, etsi paulò longior, id est, triginta vnius cubitorum circiter esse debuerit. Si verò peripheria triginta præcisè cubita amplectebatur, non magnâ particulâ diameter à decem cubitorum longitudine abfuit. Verum igitur est, ex eo Scripturæ loco colligi non posse præcisam, & Archimedæam proportionem, quæ est inter diametrum, & circulum eius; sed potest tamen mechanica quædam & rudis, vt proinde telum hoc in Lansbergium regeri possit, qui omnem vtilitatem, Geometricum quid ex ea eliciendi, à Scriptura sacra spernit. Potest enim ex hoc etiam loco quo Scripturę inutilitatem ostendere nititur, si non præcisissimum aliquid, præcisioni tamen proximum fabricari. Præterea sacra Scriptura minutias excedentis numerum rotundum non solet considerare.

Ad exemplum de Augustini errore: errauerit sanè in re naturali, occasione Scripturæ sacræ Diuus Augustinus: an ideirco nihil quod ad quæstiones naturæ dissoluendas faciat, ex omnibus sacris libris sumi potest? Nam ecce hæretici peruersissima sua dogmata è

Scriptura

Scriptura sacra per tortas quasdam consequentias deducunt; an ideo inutilis est, vt inde quidquam Catholicæ veritatis eliciatur? Quanquam non propriè in theoremate aliquo naturali, sed in facto ipso versatur allucinatio D. Augustini. Satis enim error eius à Lactantio distat. Hic metuit ne Antipodes in cælum capite prono decidant, negátque posse, nisi vnguibus instar felium, aut vncis globo terræ affigi. Augustinus verò non abnuit posse ibi sine labendi periculo consistere (nec enim metuit, ne mare, quo obrutam illam terram suspicatur, in cælum suâ grauitate defluat) sed plagam tamen illam sine incola esse existimat, quia non capit, quâ viâ progenies Adami, aut Noachi à diluuio ex Armenia eò penetrauerit.

CAPVT XI.

Quomodo initium Genesis, & aliæ Scripturarum historiæ poëticen cum veritate narrationis copulent?

AD sacram Moysis dictionem pedem referamus, qui initia mundi sic historicè narrauit, vt excellentiorum Poëtarum acumen, & artificium vicerit; sic enim veritatem scripsit, vt repræsentationem pariter descripserit. Et veridicum, sincerúmque historicum agens, & excellentissimum, sublimiorique arte Poëtam. Sic res veras dixit, vt & in ipsis rebus imitatio esset, & in dictionis modo studium imitationis, quæ est substantia, essentiáque poëseos. Itaque quasdam res verè narrauit, & alias pariter, & simul repræsentauit, atque imitatus est quoad illas verus historicus, quoad has diuinus poëta, non quidem ad Homerici, Hesiodique exemplum, sed cuius normam Homerus & Hesiodus sint imitati; Hic quidem vsus Moysis & sacræ Scripturæ per imitationem quamdam repræsentandi alia, quæ sensum nostrum fugiunt, ad Poëticem spectare videtur, iuxta sanctum Dionysium Areopagitam, qui secundo de cælesti Hierarchia capite ait: Καὶ γὰρ ἀτεχνῶς ἡ θεολογία ταῖς ποιητικαῖς ἱεροπλαστίαις ἐπὶ τῶν ἀσχηματίστων νοῶν ἐχρήσατο, τὸν καθ' ἡμᾶς ὡς εἴρηται νοῦν ἀνασκεψαμένη, καὶ τῆς οἰκείας αὐτῷ καὶ συμφυοῦς ἀναγωγῆς προνοήσασα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναπλάσασα τὰς ἀναγωγικὰς ἱερογραφίας. *Etenim diuina Scriptura poeticis sacrarum rerum simulacris vsa est in iis mentibus, quæ omni figurâ carent, cùm & nostræ mentis, vt dictum est, imbecillitati consuluisset, & accommodatam ipsi, atque cognatam ad superiora traductionem prouidisset, & sacrosanctas descriptiones, in quibus vis est quædam sursum excitandi animi ad eandem mentem nostram effingendo accommodasset.* Quæ verba interpretatus S. Maximus dicit: Ὅτι καὶ ποιητικαῖς πλάσεσιν ἐχρήσατο ἡ γραφὴ πρὸς χειραγωγίαν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἀλλ' ὡς οὐ δυναμένης τὴν τῶν μειζόνων παραλαβεῖν διδασκαλίαν· ἐοίκασι γὰρ τὰ οὐράνια σύμβολα τοῖς παρὰ ποιηταῖς φανταζομένοις, ὡς ὁ ἱερὸς ἀνὴρ οὗτός φησι (ποιητὰς δὲ νόει, ἢ τοῖς παρ' Ἕλλησι θαυμαζομένοις, οἷον Ὅμηρον, Ἡσίοδον, καὶ τοὺς ἑξῆς) ἢ ποιητικαῖς οἱονεὶ πλαστικαῖς ὑποτυπώσεσιν. εἰδυῖα γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ σοφὴ συγκατάβασις τὸν ἡμέτερον νοῦν ἀσθενῆ καὶ πρὸς ὑψηλοτέραν θεωρίαν ἀνεπιτηδείως ἔχοντα, ἀναγωγὴν αὐτῷ σύμφυη πλασαμένη, οὕτως τὰς ἀρχαγγελικὰς εἰς φανερὸν ἤγαγε διακοσμήσεις, οὐχ ὅπως ἔχουσι τῇ ἀληθείᾳ διαστήσασα, ἀλλ' ὅπως ἡμεῖς δυνάμεθα καταλαβεῖν· μηδὲν οὖν ἀνοίκειον φαντάζου τῶν οὐρανίων. Hoc est, *Scripturam quoque poeticis vsam fictionibus, ad manuductionem intellectus humani, non valẽtis rerum maiorum doctrinam accipere; similia enim sunt cælestia signa iis, quæ à poetis mente finguntur, sicut sacer hic vir dicit (Poetas autem intellige, aut illos qui apud Gentiles in admiratione fuerunt, sicut Homerum, Hesiodum, & reliquos) aut poeticis quasi fictitiis informationibus; Cùm enim nosset sapiens Dei condescensio nostram mẽtem infirmam, & ad sublimiorem contemplationem ineptam, eleuatione ipsi connaturali efficta, sic Archangelicas in propatulo fecit descriptiones, non quomodo re verâ sunt, sed prout nos comprehendere quimus: nihil igitur cælestibus improprium imaginare.* Hęc est Theologia symbolica, quâ vtitur scriptura, & de qua Ioannes Cyparissiota cognomento Sapiens, egit in expositionis materiariæ decade primâ. Hinc etiam intellectu facile est, cur mundũ Augustinus carmen Dei appellauerit, & S. Paulus creaturã dixerit ποίημα, *poema Dei*; quod Vulgatus *facturam* vertit. In quẽ locum non malè Hieronymus obseruat, Apostolũ haud dixisse figurationẽ, aut plasmationem, sed facturã, siue poema: *quia plasmatio originẽ de terræ limo trahit, factura verò iuxta similitudinem, atque imaginem Dei sumpsit exordium.* Sic enim Deus mundanas & materiales res fabricauit, vt per artificiosam quandam & visibilem repræsentationem imitarentur intellectualia, atque inuisibilia. Potissimùm Ephes. 2.

Ioann. Euseb. de Orig. S. Script.

in prima mundi fabrica tot mysteria descripsit, quot naturas egit, vt Patres notant, & alibi nos indicauimus. Idcirco cùm mundus, qui est velut quædam Dei scriptura, sic fuerit constructus, vt in ipsis naturis corporeis repræsentet incorporea & perfectiora imitetur, appellatur etiã ab Ethnicis, qui hoc animaduerterũt Dei carmen & poema. Plotinus quidẽ dixit *vniuersum mũdi poema.* Deúmq; vocat *mundanũ Poëtam*, vt taceã Pythagoricũ illud, *Mundum cõstare harmonicâ ratione.* Cùm igitur Moyses in mũdi historia ea tradiderit stylo, quæ Deus potenti virtutis suæ manu descripsit in natura, atque hæc instar admirandi carminis & poematis sint, tum propter ordinẽ & metrũ, tum propter imitationem; historiáq; Mosaica quædam sit transcriptio & exemplar scripti mundani, diuinique huius carminis: Sic est duo hæc complexa, & esse veram historiam naturæ, & esse diuinum carmen & repræsentationem gratiæ, atque inuisibilium & occultarum rerum. Accedit his Moysen non ignarum mysteriorum historiam suam conscripsisse: neque enim fuit imperitus transcriptor, qui ea exarauerit, quæ nequaquam intellexit. Conscius enim magnorum arcanorum, sic rerum quas scripsit narrationem digessit, vt non solum in naturis, quas enarrauit, repræsentaret sacratiora, sed in ipsa narratione etiam; non solum in rebus quæ dixit, sed in modo quo dixit. Duplicem enim symbolicam Theologiam Ioannes Cyparissiota pronuntiat, vnam rerum, alteram verborum, illam enim diuisit *in sacram*, scilicet, *formationem sub sensum cadentu, & in sacram formationem translationis cadentis sub intelligentiam; aut enim describitur per figurationem secundum sensum, vt illa scala à cælo vsque ad terram pertingens, &c. aut describitur per translationem verbi secundum intellectum.* Hæc in præmeditatione expositionis materiariæ; clarius loquitur capite secundo primæ Decadis, vbi ait: *Symbolica Theologia est sacra formatio, quæ diuinis signis & notis ex his, quæ corporee delineata sunt, adumbrat, & pingit ea, quæ in Deo latent corporis & formæ expertia. Est autem animaduertendum, quod hæc symbolica Theologia rursus partitur. Aut enim formatur in verbis, cuiusmodi sunt dormire, vigilare, ebrium esse, aut formatur in formis corporalibus.* Vtramque in scriptis Moysis reperiemus.

CAPVT XII.

Quid sit duplex spiritus expetitus ab Elisæo?

In eo excelluit Moyses.

TENIM sic artificiosè Moyses elocutus est, vt in ipso eloquio, aut eloquij modo adumbraret mysteria, quorum luce si careret, aliter scripsisset. Vix est verbum initio Geneseos non grauidum arcanis. Illud *in principio*, præter significationem mundi aliquando inchoantis, deseruit sanctissimæ Trinitatis fidei. Deinde vox *Deus* Hebraice *Elohim* plurali numero, mox dici *cælum*, quod instar circuli est prius quàm terram, quæ instar puncti. Præferri quoque vesperam mane; tum spiritum Domini ferri super aquas, notari que diuisionem lucis à tenebris, dissidium etiam aquarum. Tum in lucere Deum loquentem in aliarum rerum creatione; in humana verò facientem. Tum sileri in secundo die diuinam approbationem, *Et vidit Deus quod esset bonum*. Geminari in tertio die. Hæc quidem aliter, aut huiusmodi dici ad historiam parum attinebat; at plurimum ad mysteria, quorum gratia salua historiæ veritate, plura aut dissimulauit, aut explanauit aut alio idoneo sacramentis modo dixit. Conscius enim præteritorum, & futurorum pariter, vtrorumque rationem habuit in suis scriptis; conscius scilicet historiæ & m. sterij. Hic est duplex spiritus quem deposcebat Eliseus, & quo vsi sunt Esaias, & alij insigniores Prophetæ, cuius causâ multa dixerunt, & addiderunt suis vaticiniis, quæ ad historiæ futuræ simplicem narrationem non attinebant. Cuius duplicis spiritus declarationem non ingratum erit excipere ex obseruatis à Iacobo Christopolitano ad commentationes Psalmorum, tractatu secundo.

Lumen supernaturale desuper infusum, qui dicitur spiritus propheticus, non eodem modo consecuti sunt omnes Prophetæ. Nam quidam consecuti sunt simplex lumen, siue simplicem spiritum propheticum. Spiritus enim simplex propheticus dicebatur ille per quem Prophetæ præuidebant materialia, & temporalia gesta, futura & facienda in illo populo ante aduentum Christi, in tabernaculo, & in primo & secundo templo, non peruenientes vsque ad Christum. Spiritus autem duplex propheticus dicebatur ille, per quem

Prophetæ

Prophetæ primò præuidebant gesta materialia & temporalia futura in illo populo & templo: sed per illa materialia & temporalia transcendentes, præuidebant futura mysteria de Christo,& Ecclesia,in illis rebus materialibus & temporalibus figurata. Exempli gratiâ, Isaias in spiritu prophetico simplici præuidit captiuitatem & destructionem Hierusalem, faciendam per Chaldæos,& remissionem captiuitatis faciendam per Cyrum, & reædificationem templi, & ciuitatis, faciendam per Cyrum, & Zorobabel, & IESVM Sacerdotem magnum. Sed in duplici spiritu præuidit qualiter remissio illius temporis captiuitatis erat figura remissionis & æternæ,& spiritualis liberationis, faciendæ per Christum, scilicet qualiter Christus debebat redimere totum genus humanum à captiuitate, & miserabili seruitute peccati, & debebat ædificare nouam Hierusalem toto orbe diffusam. Et sic vaticinando,& prædicendo futuram remissionem illius captiuitatis temporalis faciendam per Cyrum,& reædificationem templi & ciuitatis materialis,prædicit,& intermiscet remissionem totius generis humani faciendam per Christum, vt patet Esaiæ quadragesimo quinto capite. Et sic omnes sacri Prophetæ per istum duplicem spiritum propheticum,non solum dixerunt gesta materialia, & temporalia illius populi, sed etiam mysteria spiritualia de Christo,& Ecclesia, per illa materialia figurata. Et iste est ille spiritus duplex propheticus, quem postulabat Eliseus ab Helia quarti Regum secundo, vbi legitur, quòd cùm venisset Helias cum Eliseo in Hierico, exierunt filij, id est, discipuli Prophetarum ad Eliseum: *Numquid nosti, quia Dominus tollit hodie Dominum tuum à te? Quibus respondit, Noui, silete.* Ex quo patet, quod tam filij Prophetarum, quàm Eliseus præuiderunt in spiritu futurum raptum Heliæ, sed nesciebant figuram illius raptus,nec quod amplius futurum esset de Helia; quia nesciebant quòd ille ascensus Heliæ figurabat ascensum Christi in cælum, & quòd Helias erat venturus in tempore Antichristi ad prædicandum secundum aduentum Christi. Ex quo patet quòd tam filij Prophetarum quàm Eliseus tantum habebant simplicem spiritum propheticum de futuro raptu Heliæ; & ideo Eliseus cupiens scire quid esset futurum de Helia dixit ad eum, quando ferebatur in Paradisum: Obsecro Domine, vt spiritus qui est in te duplex, fiat in me, quasi diceret, vt sciam in duplici spiritu quid figuret, & significet iste raptus tuus, & sciam & præuideam futura mysteria de Christo Messia in lege promisso, quæ non possunt præuideri nisi per duplicem spiritum & lumen propheticum. Cui respondit Helias: Rem difficilem postulasti: quasi diceret, difficile est, & paucis est concessum talem duplicem spiritum propheticum attingere. Hoc autem dicebat Helias, quoniam ipse in duplici spiritu præuiderat per suum raptum,qualiter Christus post passionem,& resurrectionem erat ascensurus in cælum, & accepturus vniuersale dominium,& iudiciariam potestatem super omnes creaturas,& qualiter erat venturus in finem mundi ad iudicandum omnes gentes, & qualiter ipse Helias debebat præuenire ante ipsum Christum ad prædicandum secundum aduentum eius, & qualiter erat ab Antichristo occidendus. Hunc igitur duplicem spiritum propheticum impetrauit Helias à Domino pro ipso Eliseo,vt patet ibidem. Iudæi autem & multi Catholici dicunt, quod per duplicem spiritum Elisei intelligitur duplex virtus faciendi miracula,quia in duplo fecit plura & maiora miracula quàm Helias. Sed licet hoc sit verum, tamen primus intellectus est magis conformis, & continet maius sacramentum. Ex suprà dictis patet, qualiter spiritus simplex propheticus non attingebat nisi materialia,& temporalia gesta illius populi,& ciuitatis & templi. Spiritus autem duplex erat ille, qui non solùm præuidebat & attingebat futura gesta materialia veteris Testamenti, sed per illa transcendebat vsque ad mysteria Christi & Ecclesiæ in illis figurata, imò Prophetæ in spiritu duplici Prophetico, per gesta veteris Testamenti præterita & præsentia,& futura præuidebant mysteria de Christo & Ecclesiâ in illis figurata. Vnde sicut homo habens bonum visum, per montes propinquiores videt montes vlteriores sita pariter Prophetæ duplici lumine, & spiritu prophetico illustrati, non solùm præuidebant gesta materialia & temporalia propinquiora, sed etiam præuidebant qualiter illa gesta materialia erant figura futurorum mysteriorum spiritualium de Christo & Ecclesia. Et sic transcendentes illa materialia, perueniebant vsque ad propheticam notitiam Christi,& nostræ redemptionis. Hæc Christopolitanus.

CAPVT XIII.

Quo pacto Moyses, Dauid, & alij Prophetæ habuerunt duplicem spiritum duplicia vaticinantes?

IN hoc igitur spiritu duplici excelluit Moyses in iis ipsis, quæ historicè conscripsit, sacratiora præuidens, & significans; nec mirum hoc cùm aliqui veteres Prophetæ ex historiæ Mosaicæ lectione plusquam historiam nouerint, mysteria
Suprà. scilicet, pariter præuidentes. De vno Dauid hæc Christopolitanus scribit: *Legendo literalia mysteria sacræ Scripturæ reponebat tales species in phantasia, puta de creatione mundi, aut mysterium diluuij, aut sacrificium Abrahæ, aut agni Paschalis, & imaginando, & contemplando talia mysteria in sua cella & camera secreta, largè dabatur ipsi lumen propheticum, & tunc illa obiecta imaginata illustrata lumine supernaturali repræsentabant ipsi futura mysteria, & sic intellectus Dauid confortatus, & eleuatus, per tale lumen præuidebat futura mysteria de Christo & Ecclesia in illis obiectis repræsentata. Et sic per creationem mundi materialis præuidebat recreationem mundi spiritualis, quæ est Ecclesia Christi. Et per arcam diluuij præuidebat qualiter Ecclesia Christi debebat saluare omnes ad eam confugientes. Et per sacrificium Abrahæ præuidit totum mysterium passionis Christi. Et per immolationem agni Paschalis, & per sacrificium agni matutini, & vespertini præuidit totum mysterium passionis Christi, & totum mysterium sacramenti Altaris. Sed rursus in tali contemplatione augebatur ipsi lumen propheticum, & rapiebat ipsum supra primam contemplationem ad secundum gradum ecstasis. Et tunc relictis obiectis ænigmaticis veteris Testamenti contemplabatur solas supernaturales veritates, & solam illam incarnationem, & mortem, & passionem, & resurrectionem Christi, & mysteria nostræ Redemptionis, & supernæ Beatitudinis. Et tunc absque aliquo ænig-*
Psal. 118. *mate omnia illa videbat clariùs & distinctius quàm alij Prophetæ.* Itáque Dauid tametsi nullis enituit miraculis duplici spiritu est functus. Propterea videtur commendasse non semel mirabilia legis. *Reuela*, inquit, *oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.* Nám vt Cassiodorus explanauit: *Mirabilia legis sunt spirituali sensu contenta mysteria.* Addit S. Hieronymus: *Quæ, nisi litera velamen abducatur, intelligere non possumus.*

Hic spiritus Prophetarum duplex satis enitet in stylo suorum vaticiniorum, dum à figura ad figurarum multoties subitò conscendunt, & ab historia humana ad diuina transcurrunt mysteria. Isaias à liberatione Achaz & Iudæorum de manu Rasis Regis Syriæ, & Phacee Regis Samariæ ex templo transcendit ad ortum Christi Domini, partum Virginis, & liberationem hominum à tyrannide & potestate Diaboli per Christum, cuius illa typus præcedebat. Sic explicatur arduus Hebræis locus capite Isaiæ septimo, vbi egregium extat vaticinium nascituri Christi ex Virgine. Sed quoniam nihil videbatur facere ad historiam illam Christi Domini natiuitas, controuersus valde locus est. Sed ex hoc more Prophetarum duplici spiritu præditorum facilè expeditur difficultas: nam à signo ad rem significatam Prophetæ spiritus transmigrauit. Idem Isaias initio capitis vndecimi à floris metaphora in ipsum Christum extollitur. Sic etiam à vastatione Babylonica, Hierosolymitana, Sa-
Isai. 14. marirana transuolant sæpè vaticinia ad excidium orbis, & diem iudicij. Quippè illorum
Ezech. 29. Regnorum excidia typi erant interituri orbis, sic etiam à præcipitio Luciferi ad casum Balthassaris Regis Babylonici perrexit Isaias, sicut & Ezechiel à Cherubino ad Regem Tyri.

CAPVT XIV.

Explicatur locus Epistolæ ad Hebræos capite septimo. Et quanta ratio habita sit Moysi significandi sacratiora mysteria, etiam cum diminutione historiæ.

NOLO hic motas, quarum potius compendio studeo, trahere in detrita de sensu Scripturæ arcano disceptatione. Illud solum animaduertendum duxi, quod multis locis lucem aliquam perfundet, eam rationem, eam curam habuisse Moysen præsignificandi

gnificandi mysteria duplici suo spiritu instructum, vt non tantum per res, quas narrauit, sed per ipsam vt iam insinuaui narrationem, id præstare voluerit, cuius gratia siluit aliqua, quando eorum suppressione, tametsi non ita clareret historia, salua tamen veritate, magis explicaret mysterium, magis, inquam, imitaretur. Cuius perspicua aliqua exempla promam: etenim in secundo die silet, quod cæterorum adiunxit operibus: *Et vidit Deus quod esset bonum*, approbatio scilicet diuinorum operum, postquam opera diuina perfecta visa sunt. Anne in secunda die defuit ista complacentia? Nequaquam; nam etiam opera creationis tunc facta, bene quidem facta & disposita erant, ac proinde Deo placuerunt, qui nihil odit eorum, quæ fecit. Consulto igitur ibi siluit, non propter historiam, sed propter imitationem siue repræsentationem alicuius sacramenti, quod multi Patrum illustrant. Clarius hoc constabit ex vndecimo Geneseos capite, vbi alto præterit silentio generationem Cainan inter progenitores Abrahæ. Solum quippe dixit: *Arphaxad vixit triginta quinque annis, & genuit Sale*. Cùm tamen constet ex S. Luca, capite tertio, Arphaxad genuisse Cainan, & Cainan Sale. Etenim pium non videtur dicere sequutum fuisse sanctum Lucam Septuaginta interpretes, eos tamen errasse. Iam enim & S. Lucæ ettasset narratio sequendo errantes, quod de scriptore Hagiographo, atque adeo de Spiritu sancto per eum loquente, manusque mouente, ita loqui non est consentaneum reuerentiæ, & fidei scriptis sacris debitæ. Præterea simile quid accidit S. Matthæo, vbi ait: *Ioram autem genuit Ozsam*. Hic de tribus aliis Regibus siluit: nam Ozias non filius, sed abnepos fuit Ioram. Etenim Iorami filius Ochozias fuit, Ochoziæ filius Ioas, Ioasi filius Amasias, Amasiæ filius Ozias dictus alio nomine Azarias. Causa huius silentij, tum in Moyse, tum in sancto Matthæo non fuit historia, sed mysterium, quod indicare maluerunt, etiam cum detrimento claritatis historicæ, non veritatis. Satis enim verè dicitur atauus gignere nepotes; quoniam quamuis remotiores non generet immediatè, & per se, generat per proximiores liberos, posterique omnes filij dicuntur. Itaque consulto tum Moyses, tum Matthæus id silentio suppresserunt. Matthæus enim suam genealogiam distribuit inter quatuordenas generationes omissis ad mysterium aliquot. Similiter Moyses genealogiam ab exordio orbis in duas decades digessit: Vnam ad Adam vsque ad Noë, alteram à Noë vsque ad Abraham, omissâ vnâ *Cainan* generatione. Cur autem Moyses omiserit Cainan & non alium, potuit subesse causa similis ei, quam habuit Matthæus, vt tres posteros Iorami præteriret, potius quàm alios, Geniti enim illi erant ex Athalia filia Achabi, & Iezabelis, quorum stirpem Deus prædixerat prorsus delendam. Quapropter saltem memoriam illorum quasi nunquam vixissent, studuit abolitam haberi vsque ad quartam generationē: aliqua etiam culpa meruit Cainan fortasse non commemorari. Neque arcanam aliquam significationem non respexit Moyses, cum alia quæ acciderunt supplicia Ægyptiis cùm obstinatè afflictum Israëlis populum detinerent, suppressit, ne scilicet numerum denarium enarratæ à se ante exitum Israël plagæ excederent. Tum etiam cùm Abraham expulit Agar, & Ismaël domo suâ, sic succinctè eam historiam narrat, vt multa suppressisse videatur, sed solùm ait: *Surrexit itaque Abraham manè, & tollens panem, & vtrem aquæ imposuit scapulæ eius, tradiditque puerum, & dimisit eam*. Tota hæc narratio mysteria profundit, quorum causa videtur Moyses tacuisse multa & quidem maiora dona, quæ ancillæ Agar tradidisset liberalissimus Abraham. Tum etiam explicasse minutias, quæ necessariæ non videbantur, scilicet imposuisse vtrem scapulæ eius. Planè si historiam attendamus, consentaneum non videtur misericordi, profusæque liberalitati Abraham ita seuerè & parcè filium suum, & multorum annorum ancillam, concubinámque expellere domo, vt nihil amplius donauerit, quàm panem vnum. Cap. 1.

Hoc ipsum consuluit, quod de Melchisedech dixit celeberrimi Regis, sanctissimi Sacerdotis, magni prorsus viri apud Deum, maximi apud homines, cuius nihilominus genealogiam nullam explicat, non mortem: cùm alioqui tantus vir notitiam sui maiorem mereretur tradi, & secundùm historiæ leges, latius & explicatius de eximio illo Rege loqui opportunum erat. At nihil de eo dixit Moyses, nisi quod ad sacramenti rationem spectabat, cuius causa, vt magis præpararet significarum mysterij plurium silentio rerum detraxit historiæ, vt ex modo etiam qui illius narrationem tradebat magis illucesceret summi & æterni Sacerdotis Christi imitatio, aut si mauis, repræsentatio, vt partim scriptio sua fuisset præteritorum historia, partim futurorum prophetia, quemadmodum Philippus Abbas capite sexto de dignitate Clericorum dixit: *Illius temporis realis historia, nostra facta est historia*. Diuinam istam Moysis artem nouerunt Dauid & sanctus Paulus, mitatique in Melchisedech sunt, Sacerdotium magni & æterni Sacerdotis Christi IESV delineatum.

delineatum. Idcirco Dauid dixit: Tu es Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech. Quomodo Melchisedech æternus Sacerdos? Scilicet quia sine principio & fine inducitur à Moyse, nihil de natiuitate eius, nihil de morte locuto; quamuis enim mortalis fuerit, nihilominus significauit sacerdotium Christi æternum ex modo quo proponitur nobis. Quod consultò factum à Moyse fuit, vt quoniam Melchisedech ex persona sua non haberet repræsentare æternitatem sacerdotij filij Dei, haberet ex historia, ex modo scilicet quo illum sacra pagina introducit; quod satis clarè Apostolus explicat, dum ait: *Sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens; assimilatus autem filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.* Sanctus Chrysostomus explicans Paulum, ait: *Sicut ille,* nimirum Melchisedech, *inquit, eo quod non sit memoria eorum, qui genuerunt dicitur sine patre, & sine matre, & quia non recensetur eius genealogia, dicitur sine genealogia. Ita & Christus, qui non habet vel in cœlo matrem, vel in terra patrem, absque genealogia dicitur.* Ex dictis enim perspicua fient verba Pauli, & quo pacto Melchisedech mortalis congrua proponatur figura æterni. Quoniam enim Paulus, & ante Paulum Dauid, qui, vt diximus, assiduus lectioni librorum Moysis eos meditabatur, & supernaturali lumine instructus, eorum penetrabat mysteria, duplici etiam sicut Moyses spiritu præditi erant, ea quæ Moyses geminato scripserat spiritu, vtroque ipsi spiritu legebant intelligebantque; repræsentatumque summum, & æternum Sacerdotem præuiderunt in eo, quo Moyses modo inseruit suæ historiæ sacerdotium Melchisedech instar æterni.

CAPVT XV.

Consideratur notabilis Athanasij relatio de Melchisedech.

ITAQVE ex hac styli sacri obseruatione multa in scriptura explanari queunt, quemadmodum sacerdotium Melchisedech, quod multos impingere fecit, vt æternum aliquid in ipso Melchisedech inuenirent quo summum, æternumque sacerdotium Christi repræsentaret. S. Augustinus fertur propterea aliquando opinatus Melchisedech non purum hominem, sed Spiritum sanctum incarnatum fuisse, vt sic persona æterna personam Christi æternam exprimeret. Eadem de causa Origenes virtutem aliquam Dei, & Angelum credidit. Alij ipsum Dei filium humanâ esse effigie indutum maluerunt. Et nuper Petrus Cunæus in Republica Hebræorum, quasi aliquid noui diceret, latè fulcit Melchisedech non hominem fuisse verum, sed filium Dei eâ specie sacerdotali apparentem, quod tamen iam olim quidam excogitarunt hæretici. Nihil autem mirum in nuperis hæreticis idem esse delirium quod in vetustis. Eodem spiritu tenebrarum decipiuntur. Hæc commenta necessaria iam non sunt, vt typum æternitatis inueniamus in Melchisedech; quoniam quamuis mortalis esset, eâ arte proponitur à Moyse, vt commoda figura æterni filij Dei fuerit. Neque etiam opus est dicere, aut credere, quod Athanasius in oratione, siue historia de Melchisedech enarrauit.

Quandoquidem autem sacerdotium Melchisedech attigimus, quale id fuerit, & quis ipse Melchisedech, breui quid nobis videatur exactius præstabimus. Tametsi enim quæ diximus satis erant explicandis Dauidi & S. Paulo, tamen quam possimus maiorem claritatem operæpretium erit exhibere. Quoad ipsum Melchisedech, pono hominem fuisse. Nunc quærimus quis fuerit? & quidem in superiori libro iam teteciimus Hebræos, qui Sem filium Noë fuisse Melchisedech censent, nec opus est eadem rescribere. Hic duntaxat addam Diui Aldhemi iudicium, qui sic ait, libro de Virginitate: *Quamuis vulgata Hebræorum traditio hunc fuisse arbitratur Sem primogenitum Noe, tritauum Abrahæ, & Nachor, & Aram; Sed plurimum differt inter ambiguas Pharisæorum traditiones, & elucubratam sacræ Scripturæ definitionem. Apocryphorum enim nænias, & incertas friuolorum fabulas nequaquam Catholica captat Ecclesia.* Fuit itaque Melchisedech extraneus Abrahæ; Græcus genere à non nemine dicitur. Sed turpiter falsus est à Ioanne Lampadio, qui sic vertit frustum Athanasij: *Erat Regina quædam Salem eiusdem cum vrbe nominis. Peperit autem Salaad, Salaad autem genuit Melchi, Melchi habuit vxorem cognomine ipsi Salem. Peperit autem duos filios, vnum dictum Melchi, & alterum Melchisedek: Et erat pater eorum Græcus, impurus, sacrificia immolans idolis,* Nomen *Græcus* hic non originem & patriam Græcam notat, sed Religionem Gentilicam. Græce est ἕλλην, quo nomine Patres soliti

sunt

sunt vocare gentiles. Præterea si Rex Salem erat pater Melchisedech, quo pacto Græcus natione? Quapropter clariùs verteretur, *erat pater eorum gentilis.* De his satis. Repetamus Athanasium, qui postquam narrasset Melchisedech diuinitus illustratum fuisse vnici Dei cognitione, noluisse patri & populo idololatræ acquiescere, atq; impetrasse propter enormia, & inhumana falsorum Deorum sacrificia, vt eos terra funditùs voraret. Addit ipsum Melchisedech se recepisse in montem Thabor, atque accidisse quæ huiusmodi refert: *In densa sylua, ad quam accesserat, mansit annos septem nudus à ventre vsque ad lumbos suos, & dorsum eius occalluit vt testa limacis. Cibus ei erat syluestria, & potus eius ros quē lingebat. Et à septem annis vox quædam ad Abraham delata est, dicens: Abraham, Abraham. Et respondit Abraham: Domine mi. Et ait ei: Sterne asinū tuum, & impone vestes pretiosas, & vbi sacrificaueris, conscende montem Thabor, & tribus vicibus clama: Homo Dei. Et egredietur homo ferus. Ne metuas igitur ab eo, sed tonsum vnguibus resectis indue eum, & benedicat tibi. Et expediuit Abraham iussa Domini, & conscenso monte Thabor, substitit in sylua, quàm densissima, & sonuit tres voces: Homo Dei. Tum egressum Melchisedech, vt vidit Abraham metuit sibi. Cui Melchisedech, ne contremisce. Sed dic mihi: Ecquis es? Et quem quæris? Respondit Abraham: Præcepit mihi Dominus te tondere, & vestibus induere, & benedictionem à te accipere. At Melchisedech ait illi: Exequere iussum Domini. Et expediuit Abraham, quod habebat in mandatis à Domino. Et descendens Melchisedech de monte Thabor à diebus tribus accepta lecytho ratā faciens vocem Dei, benedixit Abraham dicens: Benedictus sis Deo altissimo, & in posterum vocetur nomē tuum perfectum. Et perlata est iterum vox ad Abrahā, qui dixit: Ecquid Domine mi? Tum Dominus ad eum; quoniam nemo ex genere Melchisedech reliquus est in terra, ideo vocabitur sine patre, sine matre, sine familia, neque initium habens dierum, neque finem vitæ. Comparatus autē filio Dei, manet sacerdos in sæculum: & dilexi eum, vt dilexi filium meum dilectum illum, quod edicta mea seruauerit, & seruaturus sit in æternum. Ne igitur videatur initium dierum non habere, quod nemo sciuit familiam eius, nec patrem, nec matrem. Propterea dicitur sine patre, sine matre, sine familia, & quia placuit Deo, manet Sacerdos in perpetuum. Cùm igitur occurrisset Melchisedech Abrahamo reuertenti à strage Regum dedit ei vinum meracum addito panis frusto, & populo eius ter centū & octodecim virorū. Et etiamnum hodie similis reputatur filio Dei, sed non ad gratiam: verùm hic primus typus fuit offerendi sacrificium incruentum, sanctam oblationem. Quapropter ait: Tu es Sacerdos in æternum secūdùm ordinem Melchisedech; quoniam typus esset sacræ oblationis, quam tradidit Abraham 318. sociis. Tot etiam sancti Patres inuenti suo tempore in Nicenorum ciuitate, qui nobis rectam confirmarunt fidem, quorum numerus adæquatus Patriarchæ Abraham fuit trecentorum octodecim sanctorum Episcoporum in Synodo.* Hæc tribuuntur Athanasio, sed suppositia mihi videntur, & imposita grauissimo Patri, cuius grauitate & pondere haud digna reor quæ ibi dicuntur, tum maximè, quoniā Scriptura appellet Melchisedech Rex Salem, quem relatio illa Athanasij non Regē facit, imò neque vult fuisse Salem, cùm dicat de hiscescente terra integram ciuitatē cū habitatoribus funditus haustam. Scribit ibidem matris diligentiâ liberatū Melchisedech à patre mactandum. Quę autem gratitudo erga matrē, quæ charitas, si filij votis à terra deuorata fuerit. Præterea preces Melchisedech pro euertenda ciuitate Salem causam habuerūt, quoniam fratrem suum Rex & populus sacrificabant idolis. At cur ipse frater erat puniendus æquè ac impius parēs, & superstitiosus populus. Miror quoq; si hæc relatio fuisset ab Athanasio scripta, cur eius non meminerint alij Patres, maximè Hieronymus qui & diligentissimus fuit, & eruditissimè scripsit de Melchisedech, de quo non pauca legisse fatetur. Rabbinica potius commentatio mihi videtur, quam aut magnus Athanasius solùm retulit, non autem probauit, aut alius eiusdem nominis minus circumspectè ab aliquo Rabbino accepit. Denique placet quod Theodoretus dicit: *Melchisedech vnde genus duxit? Cùm diuinus Paulus dicat, sine patre, sine matre, sine genealogia, quis veritatem huius rei noscere potest? Vero tamen simile est illum è gentibus Palæstinam incolentibus fuisse.*

CAPVT XVI.

An Melchisedech primus fuerit Pontifex & Sacerdos publicus? Examinatur Philippi Abbatis sententia de sacerdotio Melchisedech.

EQVIDEM credo Melchisedech fuisse Chananæum, & Regem Salem, atque Sacerdotem pariter; cuius autem Salem fuerit Rex non est opus hîc inquirere, ego inclino fuisse Hierusalem. Sic similior typus Christi summi Sacerdotis, qui Hierosolymis

Ioann. Euseb. de Origine S. Script.

aduersus Faustum: *Ne quemquam, inquit, paruæ considerationis offendat, quod de quibusdam malis operibus hominum in Scripturis sanctis, quædam non mala, sed bona futura significantur, vt quemadmodum ex adulterorum concubitu formatur, & nascitur homo; de hominum opere malo bonum opus Dei, de fœcunditate feminum, non de turpitudine vitiorum: ita in Scripturis Propheticis significetur aliquid de malis operibus hominum, etiam futurorum bonorum, non peccantis opere, sed scribentis.* Mox subdit: *Ad significanda aliqua bona nihil interest, facta illa, quibus ea significantur, seu bona, seu mala sint. Quid enim mea interest, cum volo aliquid legendo cognoscere, vtrum ex minio reperiam scriptos nigros Æthiopas, & ex atramento candidos Gallos? Verumtamen si non scripturam, sed picturam talem viderem, sine dubitatione reprehenderem. Ita in factis hominum, quæ ad imitandum, vitandúmve proponuntur, magni interest, bonáne an mala sint. Quæ autem ad significandum scribuntur, siue dicuntur, nihil refert in moribus facientium, quàm laudem, reprehensionémve mereantur; si modò habeant aliquam rei, de qua agitur, necessariam præfigurandi congruentiam.* Ex Augustino hæc vsurpauit Beda: *Ne mireris, inquit, lector, quod aliquando bona typicè malum; aliquando mala bonum significent. Quod si non liceret, nunquam nigro atramento, sed auro semper lucido scriberetur Deus, quia lux est: sed etsi nomen Diaboli in calculo scribas candido; nihilominus tenebras significat profundas.* Tandem ipse sanctus Hieronymus agnouit in aliquo malo bonam significationem: nam Prædicatorem Euangelicum censuit significari ab Isaia in illo de Cyro vaticinio: *Subijciam ante faciem eius gentes, & dorsa Regum vertam,* &c. *Ego ante te ibo, & gloriosos terræ humiliabo; portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam,* &c. Hæc, inquam, de malo Rege dicta fatetur Diuus Hieronymus posse ad bonum Prædicatorem transferri: *Possumus, inquit, iuxta tropologiam hæc de Ecclesiastico viro dicere, cui Deus dedit sermonem, atque sapientiam, vt omnes sectas contrarias veritati suâ disputatione subuertat; & vt Reges, id est, Patriarchas singularum hæresum, suæ subiiciat potestati, & aperiat, atque confringat, quod prius videbatur dialecticâ arte conclusum, & in medium proferat arcana Hæreticorum, superans eos, atque conuincens.* Idem quoque in duabus meretricibus coram Salomone litigantibus, Ecclesiam & Synagogam descriptas nouit; *Quod, inquit, adulteræ, & meretrices, Synagoga & Ecclesia dicantur in Scripturis, nulla dubitatio est: & hoc primâ fronte videtur esse blasphemum.*

Lib. 22. cōt. Faust. cap. 83.

Ad cap. 2. Tob.

CAPVT XVIII.

Quo pacto culpæ virtutes repræsentent in sacris Literis, & contrà: & res absonæ diuinas?

NEque tantum in peccatoribus aliquam Christi imaginem adumbratam Patres aduertunt, sed & per ipsa peccata egregias mirantur actiones descriptas; adeò vber & fertilis est sensus diuinarum Literarum. Quid scelestius amore Salomonis erga alienigenas, & tamen Augustinus disputans aduersus Faustum, ait: *Non mihi (inquit) prorsus occurrit, quid saltem in allegoria significet hæc eius* (id est, Salomonis,) *flenda subuersio, nisi fortè quis dicat, mulieres alienigenas, quarum amore exarserat, significare Ecclesias electas de gentibus.* Ibidem in Dauid adamante Bersabee descriptum filium Dei perspexit. *Ille, inquit, Dauid grauiter, sceleratéque peccauit; verumtamen ille desiderabilis omnibus gentibus adamauit Ecclesiam super tectum se lauantem, id est, mundantem se à sordibus sæculi, & domum luteam spiritali contemplatione transcendentem, atque calcantem.* Id ipsum confirmat Gregorius libro tertio Moralium: *Quis, inquit, non omni modo detestetur, quod Dauid in solario deambulans, Vriæ concupiscit vxorem? Cuius autem Dauid in solario deambulans typum tenet, nisi eius de quo scriptum est: in Sole posuit tabernaculum suum? Et quid est Bethsabee ad se perducere nisi legem literæ, carnali populo coniunctam, spiritali intellectu sociare?* Et paulò pòst: *Vriæ Dauid vxorem abstulit, sibique coniunxit; quia in carne Redemptor apparens, legem à Iudaico populo extraneam demonstrauit, sibique coniunxit; quia se per illam prædicari declarauit.* Idem Sanctus optimè dixerat, *Sic plerumque res quælibet per historiam virtus est, per significationem culpa; sicut aliquando res gesta in facto, causa damnationis est, in scripto autem prophetia virtutis.* Et rursus: *Virtus, inquit, sacri eloquij sic transacta narrat, vt ventura exprimat: sic in facto rem approbat, vt ei in mysterio contradicat, sic gesta damnat, vt hæc mysticè gerenda persuadeat.* Egregiè quoque sanctus

Lib. 22. cōt. Faust.

[Serm. 2. in Domin. 1. post oct. Epiph.] Bernardus: *In operibus* (ait) *eorum* (hoc est, Patrum veteris Testamenti) *decora, & delectabilis est significatio mystica; ipsa tamen, si per se considerentur, inueniuntur aliquando minus digna, vt sunt facta a Iacob, adulterium Dauid, & multa similia. Pretiosa quidem sunt fercula, sed vasa non adeò pretiosa: & fortasse propterea dictum est de Domino, Præ fulgore in conspectu eius nubes transierunt.*

[Lib. 22. cõtra Faustum c. 87.] Sed & mala & mali in bonis significantur aliquando: sic in optimo Vria Diabolum significatum exhibet Augustinus, dum & in Bersabee Ecclesiam, & in Dauid peccatore Christum est conspicatus: *Ille*, inquit, *desiderabilis omnibus gentibus, adamauit Ecclesiam, & post ab ea penitus separatum Diabolum occidit, eámque sibi perpetuo connubio copulauit.* In [Libro 3. Mor. c. 21.] eodem Vria Iudaicum populum sanctus Gregorius intellexit: *Quem Vrias nisi Iudaicum populum designat?* Et statim: *Vrias*, inquit, *qui Arcam Domini esse sub pellibus meminit, respondit, quod domum suam intrare non possit. Ac si populus Iudaicus dicat: Ego mandata Dei in sacrificiis carnalibus video: & redire ad conscientiam, per spiritalem intelligentiam, non requiro. Quasi enim Arcam Dei esse sub pellibus dicit, qui præcepta Dei, non nisi ad exhibendum ministerium sacrificij carnalis, intelligit.* Et rursus: *Legem itaque Iudaicus populus tenet, quæ eius diuinitatem loquitur, cui idem populus credere dedignatur.* Idem Gregorius in pruden- [Hom. 10. in Euang.] tissimo optimi Isaac facto, cæcitatem pessimorum Iudæorum depictam prædicat: *Quos profecto*, inquit, *bene Isaac, cùm Iacobum filium suum benediceret, designauit, qui & caligans oculis, & prophetans in præsenti, filium non vidit, cui tamen multa in posterum præuidit; quia nimirum Iudaicus populus, prophetiæ spiritu plenus, & cæcus, eum de quo multa in futurum* [Lib. 35. Mor. c. 9. & 10.] *prædixit, in præsenti positum non agnouit.* Eandem doctrinam inculcat alio in loco: *Iudæorum* (inquit) *& notitia prior, & ignorantia posterior, benè, ac breuiter Isaac caligante signatur, qui dum Iacob benediceret, & quid deueniret in futuro præuidebat, & quis præsens assisteret, nesciebat: sic quippe Israelitarum populus fuit, qui prophetiæ mysteria accepit, sed tamen cæcos in contemplatione oculos habuit, qui eum præsentem non vidit, de quo tam multa in futuro præuidit.*

Hinc non mirum per res vilissimas significari maxima & diuina, cuius optimam ratio- [Academ. 1. c. 5.] nem affert Ioannes Cyparissiota ex Dionysio Areopagita: *Scripturæ sanctæ sapientia, quæ sursum ducendi vim habet ad similitudines absonas sanctè se deiicit, non permittens vt sensus nostri corporis in illis indecoris imaginibus hærentes acquiescant, quin potius eam partem animæ quæ ad alta tendit, ipsâ deformitate figurarum excitat, & stimulat.* Accidit interdum vt eadem res diuersarum, contrariarúmque rerum typus sit. Hircus siquidem & damnatos significat, & simul etiam primogenitum prædestinatorum, causámque, Christum IESVM. Serpens quoque & Diabolum aliquando, & Redemptorem nostrum adumbrauit. Quod egregiè Theodoretus in Dialogo Impatibilis, vbi Orthodoxus, & Eranistes colloquuntur, [Dialog. 3.] explicuit. Orthodoxus sic incipit: *Duo Hirci offerebantur: alter quidem sacrificabatur, alter verò dimittebatur. Hi enim duarum naturarum, Seruatoris imaginem præfigurant. Is quidem qui dimittebatur, Diuinitatis impatibilis; qui verò mactabatur, patibilis humanitatis.* Eranistes: *Non tibi videtur impium, & blasphemum Dominum hirco assimilare?* Orthodoxus: *Quid magis fugiendum, magisque odio habendum, & abhorrendum existimas serpentem, an hircum?* Eranistes: *Serpentem esse odio habendum, & aduersandum, certum est: iis enim, qui appropinquant, affert exercitium: sæpè autem eos lædit, qui nullam iniuriam fecerunt. Hircus autem est ex numero eorum, quæ sunt esculenta, & munda ex lege.* Orthodoxus: *Audi ergo Dominum, salutiferam passionem æneo serpenti assimilantem: sicut exaltauit, inquit Moyses, serpentem, in deserto: ita exaltari oportet filium hominis. Si autem serpens æneus cruci affixi corporis typum impleuit; quid absurdi fecimus, cum salutifera passione hircorum sacrificium conferentes?* Vndique mysteriis & sensu fertilis est scriptio sacra, vbique sacramenta profundit, adeò vt de Noui Testamenti stylo dixerit sanctus Paschasius initio libri secundi Commentariorum in sanctum Matthæum: *Quamuis Euangelium non sit iam vmbra, sed veritas; propter mysteria tamen doctrinarum eloquia, non apices, non literæ, non syllabæ, non verbum, non nomina, non persona in eo diuinis vacua sunt figuris.*

CAPVT

diſtinctum fuit à primogenitali Patriarcharum,& à Leuitico Hebræorum: quoniam enim publicum erat ſacerdotium Melchiſedech & hierarchicè diſpoſitum diſtinguebatur à ſacerdotio primogenitorum legis naturalis, quod priuatum erat familiarum duntaxat; ab Aaronico autem diuerſum erat, quoniam non ſucceſſione propagatum, non animalium, non vnius dumtaxat tribus, aut gentis, nō vni ſolū loco adſtrictum, multiſque aliis ritibus. Porrò inſtitutum à Melchiſedech ſacerdotium, non iure primogeniture, vt in lege nature, nec ſucceſſionis vice, vt in Moſaica conſequens videtur virginitati eius, quippe ſecundùm S. Ignatiū, & Suidam, imo iuxta S. Aldhelmum virgo Melchiſedech fuit. Sic illuſtrior imago ſacerdotij Chriſti æterni, dum non per ſucceſſionem carnalis generationis, ſed per caſtimoniæ, & ſanctitatis delectum ſacerdotale munus contingebat, quod ſupponit S. Leo Papa, cùm loquens de ſacerdotio Chriſti ſic ait: *Dauidicum Pſalmum dilectiſſimi non ad noſtram elationem, ſed ad Chriſti Domini gloriam conſonâ voce cantauimus. Ipſe eſt enim, de quo prophetice ſcriptum eſt: Tu es Sacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedech, hoc eſt, nō ſecundùm ordinem Aaron, cuius ſacerdotium per propaginem ſui ſeminis currens, temporalis miniſterij fuit, & cum veteris Teſtamenti lege ceſſauit; ſed ſecundum ordinē Melchiſedech, in quo æterni Pontificis forma præceſſit. Et dum quibus parentibus ſit editus, non refertur, in eo ille intelligitur oſtendi, cuius generatio non poteſt enarrari. Denique cum huius diuini Sacerdotij ſacramentum etiam ad humanas peruenit functiones, non per generationum tramitem currit, nec quod caro & ſanguis creauit, eligitur; ſed ceſſante priuilegio patrum, & familiarum ordine prætermiſſo, eos rectores Eccleſia accipit, quos Spiritus S. præparauit; vt in populo adoptionis Dei, cuius vniuerſitas ſacerdotalis atque regalis eſt, non prærogatiua terrenæ originis obtineat vnctionem, ſed dignatio cæleſtis gratiæ gignat antiſtitem.* Inde meritò poſſet vocari ſacerdotium Melchiſedechianum æternum, quatenus ſine generationis viciſſitudine perſiſtebat. Ob ſimilē cauſam & cultum caſtitatis dixit Plinius de Eſſenis: *Incredibile dictu, gens æterna eſt, in qua nemo naſcitur.* Solinus de iiſdem ait: *Nullæ ibi feminæ, Venere ſe penitus abdicant, pecuniam neſciunt, palmis victitant, nemo ibi naſcitur, nec tamen deficit hominum multitudo.*

Serm. 1.

Lib 5. c. 17

CAPVT XVII.

An impij in ſacris Literis tulerint aliquando figuram Chriſti.

OBiter quoque hic nonnihil monēdum, quæ ratio harum figurarum in ſacris habeatur literis, an mala per bona, an bona per mala ſint præſignificata? an Chriſti Domini omnium optimi figuram impij, & ſceleſti repræſentarent. Quoniam impiū hoc pronuntiauit S. Hieronymus, & indignū bonitate Chriſti per malos ſignificari; idcirco in commentarus ſuper 45. Iſaiæ caput, ſuper 12. Ezechielis, ſuper 10. Oſeæ, ſpeciem quandam ſtultitiæ, atque impietatis notat eſſe ea quæ de Cyro, Sedecia, & Sennacherib ſecundùm literam narrantur poſſe ad Chriſtum Tropologicè transferri. Ad poſteriorem Oſeæ locū ait: *Impium enim eſt, quod iuxta hiſtoriam intelligitur de Rege Aſſyrio, iuxta tropologiam ad Chriſtum referri.* Sic refellit illos, qui per Regem vltorem Chriſtum intelligunt, huiuſmodi vocatur Rex Aſſyrius apud Oſeam, ſemel cap. 5. *Et miſit ad Regem vltorem.* Rurſus cap. 10. *Ipſe in Aſſur delatus eſt munus Regi vltori.* Hiſtoricè hæc intelliguntur de Aſſyrio tyranno iniuriarum acerrimo vindice, ad quem Iſraelitici Reges pro auxiliis impetrandis munera mittebant, per quem myſticè interpretabantur Chriſtum Dominum, quem peccatores precibus, ſacrificiis, pœnitentia propitium reddere ſtudent, ne ſeuerum experiantur iudicem. Idem S. Hieronymus ſuper Iſaiam aduerſus eos, qui quæ de Cyro dicuntur, Chriſto figuratè adaptant ſic pronuntiat: *Satis mirari neſcio, quæ ſtultitia ſit legentium, vt hæc ad Chriſtum referant, per quem mundus reconciliatus eſt Deo.* Super Ezechielem quoque, vbi Propheta ait: *Tu ergo fili hominis fac tibi vaſa transmigrationis, & transmigrabis per diem coram eis.* Quorumdam enarrat placitum exiſtimantium Sedeciam fuiſſe Chriſti imaginem. *Quidam*, inquit, *volunt captiuitatem Sedeciæ, qui interpretatur iuſtus Dominus, in typum præcedere Saluatoris, qui de cæleſtibus ad terrena deſcendens, humanum corpus aſſumpſerit, & hæc eſſe vaſa captiuitatis.* Quem ſenſum refellens ſubdit: *Ideo præmonendum puto prudentem, cautúmque lectorem, ne præterire videamur, ſed non probare; neque enim Rex impius in figuram poteſt præcedere illius qui totius pietatis exemplum eſt.*

Ezech.

Video nihilominus plures Patres, & Doctores etiam in peccatoribus Chriſti imaginem diſſeruiſſe, & per mala ſignificari bona: exēplo Cyri id cōfirmat Tertullianus cap. aduerſus

Ioann. Euſeb. de Orig. S. Script.

CAPVT XIX.

Quo pacto arduum dißidium circa numeros inter Septuaginta & Vulgatam queat componi ratione mysticâ.

PORrò neque hinc descendendum est, quin illud etiam annotemus ex hac mystici sensus ratione pro duplici præsignium Prophetarum spiritu arduum sedari posse dissidium inter septuaginta Interpretes, & Vulgatam editionem Hebraico cohęrentem textui circa numerum annorum; quippe Chronologia secundùm septuaginta Interpretum subducta numeros supputare videtur Ecclesiasticæ conformis traditioni. Quoniam Clemens Alexandrinus, Cyprianus, Theophilus Antiochenus, Iulius Africanus, Hippolytus, Origenes, Eusebius, Lactantius, Epiphanius, Philastrius, Orosius, Augustinus, Cyrillus, Anastasius Nicenus, Anastasius Sinaita, Prosper, Victor, Idacius, Ioannes Abbas, Marcellinus Comes, Isidorus, Cassiodorus, Auctor mirabilium sacræ Scripturæ, Victorinus, Gregorius Turonensis, Seuerus Bituricensis, & alij, imo & ipse S. Hieronymus, qui parum æquus fuit septuaginta Interpretibus, annorum ab origine mundi numeros subducunt iuxta Septuaginta calculum. Quapropter Cardinalis Baronius in apparatu ad Ecclesiasticos Annales notat: *Sanctam* Dei Ecclesiam antiquitus consueuisse supputare annos ab origine mundi, non secundùm Hebraicam editionem, sed secundùm septuaginta duos Interpretes. Est eius rei fides apud sanctum Augustinum de ciuitate Dei libro decimo quinto, capite vndecimo, dum de iisdem Interpretibus hæc ait: *Porrò illos in auctoritatem celebriorem susceptit Ecclesia, & credentes Iudæorum potius quàm istos non habere, quod verum est.* Iulianus Episcopus Toletanus falsò cognominatus Pomerius, hæc in eandem sententiam habet: *Illa nobis & sola pro his annis est obseruanda auctoritas septuaginta Interpretum, quæ meritò omnibus editionibus, & translationibus antefertur, quam etiam huc vsque omnes Doctores Ecclesiastici tenuerunt, & in hac præcipuè annorum supputatione secuti sunt.* Hæc ille. Adiice, & Græci hominis insigniter eruditi de eadem re testimonium, videlicet Anastasij Sinaitæ Episcopi Antiocheni, æqualis magno Gregorio, qui sic ait: *Sciendum est, quod aliter computant Hebræi, & aliter Romanæ Ecclesiæ traditio.* Notat præterea doctissimus ille Cardinalis acta Synodica iisdem numeris consignata fuisse: *Cuius rei*, inquit, *exemplum est in sexta Synodo Oecumenica, vbi à mundi origine vsque ad illud tempus celebrati Concilij anni numerantur sex mille centum nonaginta nouem.* Idem etiam ex Romano Martyrologio, quod in Ecclesia quotidie publicè decantatur, manifestum est, octauo enim Kalendas Ianuarij sic de tabulis Ecclesiasticis Natiuitas Domini populo quotannis annuntiatur: *Anno à creatione mundi, quando in principio creauit Deus cælum & terram, quinquies millesimo centesimo nonagesimo nono: A diluuio verò, anno bis millesimo nongentesimo quinquagesimo septimo*, &c. Quæ non tantum vera sunt iuxta septuaginta Interpretes, sed sunt ipsissimi Eusebij numeri à sancto Hieronymo Latinitate donati, qui expositis & comparatis Iudæorum & Samaritanorum numeris computum iuxta Ecclesiæ versionem institutum vtrisque prætulerunt. Nec aliter decernit Cardinalis Baronius: adnotat in Martyrologio: *Ita antiquæ tabulæ Ecclesiarum secundùm supputationem septuaginta duorum Interpretum ex Eusebij Chronico, quam quidem tam Occidentalem, quàm Orientalem Ecclesiam constat esse secutam.* Et paulò pòst: *Satis tibi sit, candide Lector, nos hic demonstrare eiusmodi annorum supputationem positam esse more Maiorum, simúlque ostendere Catholicam Dei Ecclesiam in supputando annorum numero septuaginta Interpretes sequi consueuisse.* Egregium quoque testimonium est Nicephori Constantinopolitani Patriarchæ, cuius chronologiam Anastasius Sedis Apostolicæ Bibliothecarius, Latinam reddidit. Eius sunt verba, prout retulit Scaliger in thesauro temporum: *Ὁμοῦ τὰ πάντα ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τοῦ κατακλυσμοῦ κατὰ τοὺς Ο΄, ἔτη ͵βσμβ΄. ὡς καὶ ἡ ἀλήθεια ἐπιμαρτυρεῖ, καὶ αἱ ἀνέκαθεν πάσαις τῆς ἐκκλησίαις ἐπικρατήσασαι παραδόσεις. Anni vniuersi ab Adam vsque ad diluuium, secundùm Septuaginta, sunt bis mille ducenti quadraginta duo. Quem numerum testimonium veritatis, & veterum Ecclesiarum omnium traditiones comprobant.* Igitur si ratio numerorum iuxta Septuaginta tot Patrum testimonijs authentica habeatur, Hebraici numeri videbuntur falsi, quos tamen vulgata Ecclesiæ versio continet. Vicissim si dicamus Hebræos epilogismos, quales nunc sunt, veros esse & authenticos; falsi erunt Græci, quibus tamen Ecclesia publicè

publicè ſemper vſa eſt, atque etiam nunc vtitur. Stare enim ſimul non poſſunt, vt vnicuique ad hæc aduertenti videtur per ſe manifeſtum. Quomodo enim ab orbe condito anni milleſimi ſexcenteſimi quinquageſimi ſexti, iuxta Hebræos computari poſſunt, ſi quod affirmant ſeptuaginta Interpretes verum eſt, annos bis mille ducentos quadraginta duo effluxiſſe? Idem eſt de cæteris iudicium.

Lib. 18. de ciuit. c. 14.

Huic difficultati diſſoluendæ facem prætulit ſanctus Auguſtinus libro de ciuitate, decimo octauo, vbi eam ſibi obiecit difficultatem, cur Niniuitarum exeidij denuntiatio in Hebræo quadraginta dierum ſpatio tendatur: In Septuaginta verò tridui concludatur breuitate. Auguſtini verba hæc ſunt: *Sed ait aliquis: Quomodo ſciam quid Ionas Propheta dixerit Niniuitis, vtrùm triduum & Niniue euertetur, an quadraginta dies? Quis enim non videat non potuiſſe vtrumque tunc dici à Propheta, qui miſſus fuerat terrere comminatione imminentis exitij ciuitatem? Cui ſi tertio die fuerat futurus interitus, non vtique quadrageſimo die: ſi autem quadrageſimo non vtique tertio. Si ergo à me quæritur, quid horum Ionas dixerit, hoc puto potius quod legitur in Hebræo. Quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur. Septuaginta quippe longè poſterius interpretati aliud dicere potuerunt quod tamen ad rem pertineret, & in vnum eundémque ſenſum, quamuis ſub altera ſignificatione concurreret: admoneretque Lectorem, vtraque auctoritate non ſpreta, ab hiſtoria ſeſe attollere, ad ea requirenda, propter quæ ſignificanda hiſtoria ipſa conſcripta eſt. Geſta ſunt quippe illa in Niniue ciuitate, ſed aliquid etiam ſignificauerunt quod modum illius ciuitatis excedat: Sicut geſtum eſt, quod ipſe Propheta in ventre ceti triduo fuit, & tamen alium ſignificauit in profundum inferni triduo futurum, qui Dominus eſt omnium Prophetarum. Quapropter ſi per illam ciuitatem rectè accipitur Eccleſia gentium prophetícè figurata, euerſa ſcilicet per pœnitentiam, vt qualis fuerat, iam non eſſet: hoc quoniam per Chriſtum factum eſt in Eccleſia gentium, cuius illa Niniue figuram gerebat, ſiue per quadraginta dies, ſiue per triduum, idem ipſe ſignificatus eſt Chriſtus: per quadraginta ſcilicet, quia tot dies peregit cum diſcipulis ſuis poſt reſurrectionem ſuam, & aſcendit in cælum: per triduum verò, quia die tertio reſurrexit: tanquam Lectorem nihil aliud quàm hiſtoriæ rerum geſtarum inhærere cupientem de ſomno excitauerint ſeptuaginta Interpretes, iidémque Prophetæ ad perſcrutandam altitudinem Prophetiæ, & quodammodo dixerint: In quadraginta diebus ipſum quære, in quo & triduum poteris inuenire: illud in aſcenſione, hoc in eius reſurrectione reperies. Propter quod vtroque numero ſignificari conuenientiſſimè potuit, quorum vnum per Ionam Prophetam, alterum per ſeptuaginta Interpretum Prophetiam, tamen vnus atque idem ſpiritus dixit.* Hanc myſticæ interpretationis concordiam ad annos primorum hominum coaptat Ioannes Morinus, qui eruditè hæc diſputauit, & concluſit. Cùm igitur ambo interpretes ſint veraces, & illi ſeptuaginta viri, & ſanctus Hieronymus, poſteriórque interpretatio priori congruere nullo modo videatur, altitudo ibi prophetica eſſe credenda eſt. Quæ verò myſteria Spiritus ſanctus ſpectauerit edifferere, Commentatoris eſt officium non noſtrum. Myſticus eiuſmodi computus exemplis non caret in Scriptura confeſſis. Sanctus Matthæus tres generationes omiſit myſterij cauſa, vt paſſim ſcribunt Commentatores. Indignum enim cenſebat impios quoſdam Reges cæterorum albo inſcribere. Regum tertio, capite ſexto, ab egreſſu Ægypti ad quartum Salomonis, anni numerantur quadringenti & octoginta, cùm ſexcenti deprehendantur. Sed myſterij causâ tempora, quibus alienigenæ populo Dei dominati ſunt, omittuntur. Sic primo Regum, capite decimo tertio, dicitur Saül filius vnius anni cum regnare cœpit. Myſtica ſanè epocha. Nam certum eſt ex toto hiſtoriæ contextu, Saülem cùm in Regem electus eſt, adoleſcentem fuiſſe aſinas Patris ſui paſcentem, & adeò procerum, vt reliquis Iudæis toto capite emineret. Omiſſionem ſcribæ in textu Hebræo in myſticum ſenſum conuertere maluit ſanctus Hieronymus, quàm corrigere. Dubitari enim non poteſt, vt etiam teſtantur Canus & Scaliger, ſcriptum primitùs fuiſſe: *Filius viginti & vnius anni cùm regnare cœpiſſet.* Sicut Ieremiæ quinquageſimo ſecundo: *Filius viginti & vnius anni erat Sedecias, cum regnare cœpiſſet.* Hallucinatione verò ſcribæ priorem numerum effluxiſſe. Deinde hoc fieri potuit alio modo in omnibus hiſtoriis vulgatiſſimo, alia ſcilicet, atque alia calculi epocha conſtituta, vt dicere ſolent ab vrbe condita tot annos, à Nabonaſſaro tot annos; vel imperij tot annos, regni verò tot annos. Sic quoque duplici conſtitutura temporis epoche, vna literali, altera myſticâ, vel etiam ſi cogis, vtraque literali, difficultatis ne vel vmbra quidem extabit.

Illud adiicere lubet diuerſitatem numerorum, non ſolùm cum veritate ſui ſenſus componi poſſe, vt myſticus cum myſtica, & literalis cum literali congruat veritate, ſed neutrum alterutrius veritati obſtare, hiſtoriæque ipſi myſticum non contraire numerum:

namque

namque in maiori numero minor concluditur. Quapropter si ille verus sit, iste quoque vetus erit. Etenim qui centum vixit annos, octoginta vixisse necessum est. Et dici potest sine veritatis iniuria. Porrò supputatio septuaginta interpretum, quominus adaptatur historiæ, non obest, quod iuxta calculum Septuaginta videatur euinci quatuordecim post diluuium annos Mathusalem vixisse, error est quippe illud in Septuaginta versionem intrusum. Nam nec omnes codices id continent, & ij qui continent post Origenem videntur hac parte corrupti.

CAPVT XX.

Vsus Sacræ Scripturæ detrahendi nominibus aliquas syllabas.

REDEAMVS ad sacræ dictionis considerationem. An tantam mysteriorum rationem habeat, vt sicut partem narrationis aliquando supprimit, subtrahat quoque partem orationis, partem etiam verborum, & syllabarum? Hoc quidem sæpe in sacra pagina accidet, non quidem semper mystici significatus gratia: interdum ex Hebraicæ dialecti proprietate, vsuve communi loquendi nonnunquam fortasse breuitatis causa, & quoniam hoc clarius notescet in syllabarum compendio, seu subtractione, de iis proloquemur capite quarto libri Paralipomenon primi, De quibusdam posteris Iudæ, Principibus Moab dicitur: *Qui reuersi sunt in Lahem*, ibi *Lahem* est Bethlehem dempta priori syllaba, eodem modo est capite primo Ruth, vbi ipsa Ruth & Noëmi narrantur reuersæ in *Bethlehem*. Hebraicè est dumtaxat *Lehem*. Similiter capite vigesimo libri Paralipomenon primi. Adeodatus nuncupatur *Bethlehemites*. In Hebræo dumtaxat est *Lèhemites*. in capite vigesimo sexto dicitur: *Cecidit ergo sors orientalis Selemiæ*. Hic autem non *Selemias* tantum sed *Meselemias* dicebatur, atque huiusmodi paulo ante appellatur. Et apud Ieremiam *Iechonias* Rex in Hebræo tantum scribitur *Chonias*. Sunt etiam qui patrem Sanctæ Annæ Ioachimum putant *Heliachim* vocatum, ac per detractionem literarum, solum *Heli* nominetur à sancto Luca tertio sui Euangelij capite. In Psalmis quoque dicitur. *Et factus est in pace locus eius, & habitatio eius in Sion*. in Hebræo est. *Et factus est in Salem locus eius* pro *Hierusalem*: Nam locus Domini erat Hierusalem, & arca, & tabernaculum, vbi habitare dicebatur, Dominus erat in Sion. Eadem lege apud Isaiam *Duma* legitur pro *Idumæa*. In Iob quoque dicitur *Eliu* de cognatione Ram. Haymo in caput secundum Lucæ, per *Ram* intelligit Abraham, qui prius vocabatur *Abram*, & explosa priori litera *Ram*. Idem plures, alij cum Chaldæo censuêre, qui Ram fuisse Abraham dicunt. Eadem licentia filius minoris filiæ Loth dicitur *Ammon* detracta scilicet syllaba, seu voce *Ben*. Hebraicè siquidem vocatur *Benammi*, & interpretatio nominis id exegit, quæ est *filius populi mei*. Sicut enim filia natu maior vocauit filium suum *Moab* quia de patre conceptus est. Moab enim idem est, quod *de patre*. Sic etiam secunda filia natum suum vocauit *filium populi mei*, quasi diceret, filius iste non est ex Sodomis, aut Palæstinis, sed totus est ex meo populo, & gente; natus nimirum ex parentis filiæque incestuoso satu. Hinc etiam & *Beniamin* appellari solet *Iemini*, detracta pariter priori syllaba.

Lib. 1. Par.

Isai. 21. Iob. 32.

CAPVT XXI.

An *Beniamin* idem sit quod *Iemini*.

AT in hoc nonnullæ salebræ sunt; quamuis enim Caietanus, Emanuel Sà, Mariana, & Salianus eundem prorsus censeant Beniamin, & *Iemini*, diuersos tamen fuisse probare videtur caput nonum libri Regum primi, vbi dicitur: *Et erat vir de Beniamin nomine Cis filius Abiel, filij Seror, filij Bechorath, filij Aphia, filij viri Iemini fortis*

excisæ ibi duodecim areæ, harum singulæ porticus duodecim habuêre, quibus ad alias totidem areas parebat ingressus, viis quibusdam deuiis, aut inuiis. Præterea quatuor pyramides in quatuor angulis erectæ visebantur, cum suis gradibus & scalis. Millia & quingenta cubicula inferiora, totidémque superiora affabrè facta cernebantur. Caueæ verò Regum sepulturis ibidem exædificatæ, non caueæ, sed palatia marmore, & iaspide, parique lapide constantia: in quibus præter alia decora varij crocodilli (quos sacros appellabant) ôpere Musæo arati. Moles illa Hadriani Romæ quid nisi sepulchrum eiusdem fuit. Mausolæum porrò ab Artemisia erectum tale fuit, vt cæteris nomen daret. Quin etiam Christianorum sepulchra, domorum, aut cauearum, haud minimarum instar docet Historia S. Athanasij, menses quatuor in paterno sepulchro delitescentis. Christus Dominus eo sepulchro repositus, quod etiam nunc hodie plurium hominum capax à peregrinantibus lustratur. Ast vt Hebræos Hebræis conferamus, Abraham ipse in spelunca sepultus legitur, quam à magnitudine duplicem appellauit sacer textus. Vnde colligere est magnum illum virum Iob tot abundantem diuitiis eiusmodi sepulchrum negotiis florentibus exædificasse, & in miseriarum angustia tonso capillo ibidem cum amicis Regulis, vt in sacra pagina legimus, philosophasse.

Huic interpretamento de sterquilinio cadauereo fauet Hebraicæ locutionis vsus dum cadauerum locum videtur sterquilinium vocare, & cadauera stercus. Ieremias enim capite decimo sexto, dum Iudæorum prædicit cladem ait: *Mortibus ægrotantium morientur, & non sepelientur in sterquilinium super faciem terræ erunt.* Nobiles interpretes per sterquilinium intelligunt humanorum cadauerum congeriem. Psalmographus quoque de iis, qui duce Sisarâ ceciderunt de Madian, & insepulti manserunt, canit: *Disperierunt in Endor, facti sunt vt stercus terræ.* Hebraicè est: *Facti sunt stercus terræ.* Eodem sensu posset intelligi alius Psalmus: *Suscitans de terra inopem, & de stercore erigens pauperem.* Et primo Regum: *Suscitat de terra egenum, & de stercore eleuat pauperem*, quasi diceret de morte nimirum viuificans pauperem. In secundo capite libri Machabæorum primi cum eadem allusione cadaueris, & stercoris dicitur: *A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius stercus & vermis est: hodie extollitur & cras non inuenietur, quia conuersus est in terram suam.* Sic portam quam in libro secundo Esdræ Septuaginta vocant *Golita*, à quibusdam exponitur *stercorum*, ab aliis *Caluaria*, ob cadauerum exuuias. Id mihi negandum non videtur patenti loco resedisse Iob: nam amici procul illum viderunt. Constat ex iis verbis: *Cúmque eleuassent procul oculos, non cognouerunt eum, & exclamantes plorauerunt, scissísque vestibus sparserunt puluerem super caput suum in cælum, & sederunt cum eo in terra.*

Psalm. 83.
Psal. 112.
1. Reg. 2.
Lib. 2. c. 2.

Simili silentio in secundo Regum libro, capite primo dicitur: *Planxit Dauid planctum huiuscemodi super Saul, & super Ionathan filium eius, & præcepit vt docerent filios Iuda arcum.* Non intelligendus est hic arcus simpliciter, sed subaudiendum aliquid, nempe arcus musicus, seu canticum, siue elegia arcus, quod Septuaginta significant, nullam arcus mentionem facientes: *Et lamentatus est Dauid lamentationem hanc, &c. & dixit ad docendos filios Iuda*, nempe lamentationem, siue epicedium, quod quidem vocabatur *arcus*, siue ab initio, siue ab argumento, siue ab instrumento. Hoc modo intelligi possunt aliqua difficilia in Psalmorum titulis, vt *lilia, columba, & cerua.* Sic fortasse vocabantur quædam carmina, quorum instar ij Psalmi concinendi essent. Appellabantur autem eiusmodi cantica illa, siue quia iis vocibus inciperent: nam Iurisperitorum nostrorum more, qui leges ex prima voce appellant, vt legem *Gallus*, legem *Socio*. Hebræi quoque ex prima voce nuncupabant libros, & alias scriptiones; siue quia materia, seu argumentum iis dabat nomen, vt apud Græcos Ode: *Harmodium*, & *Niobe* & *Daphnis*. Sed de his satis: nec enim animus, vel institutum est sacræ Scripturæ idiotismos enarrasse.

IOANNIS EVSEBII NIEREMBERGII DE ORIGINE SACRÆ SCRIPTVRÆ, LIBER OCTAVVS.

CAPVT PRIMVM.

Vnde cœperit vetus Testamentum, & quo fœderis ritu firmatum est?

CVM sacra Scriptura authenticum instrumentum sit fœderis & Testamenti Dei, homines ad cælestem hæreditatem vocantis; atque idcirco à quibusdam Patribus appelletur instrumentum, & communiter Testamentum, aut vetus, aut nouum nuncupatur. De eo ritu dicendum est: quo fœdus illud Dei cum hominibus sancitum scribendæ Scripturæ auspicia dedit: hoc enim attinet ad sacræ scriptionis originem, quæ testatur pactum, & testamentum Dei; Deus enim agens cum hominibus, humano modo agere dignatus est, vt vicissim obligarentur. Sicut enim humana fœdera maximi momenti celebrata, non tantum tabulis, & scriptis firmabantur, sed quibusdam cum cæremoniis, sacrificiisque & cõmunicatione sanguinis etiam pangebantur. Sic Deus fœdus suum cum hominibus simili voluit icere ritu, & legitimè pacisci, ac sanguine, sacrificióque vnigeniti sui tandem celebrauit, confirmauitque, quod quàm merito & verè non solùm fœdus, sed testamentum vocetur, & sit, posteà dicemus. Cùm autem duplex dicatur instrumentum, seu Testamentum vetus & nouum vtriusque firmandi cæremoniam, & fœderalem ritum explanabimus. Ad vetus Testamentum spectat pactum illud ab Israëlitis initum cum Deo, quod vigesimo quarto Exodi capite describitur, & hic subiiciam, quoniam eius cæremonias nonnihil illustrare operæpretium

Exod. 24. erit. Historia hæc est: *Venit ergo Moyses, & narrauit plebi omnia verba Domini, atque iudicia, respondítque omnis populus vnâ voce: Omnia verba Domini, quæ locutus est, faciemus. Scripsit autem Moyses vniuersos sermones Domini, & manè consurgens, ædificauit altare ad radices montis & duodecim titulos per duodecim tribus Israel. Misitque iuuenes de filiis Israel, & obtulerunt holocausta, immolauerúntque victimas pacificas Domino, vitulos. Tulit itaque Moyses dimidiam partem sanguinis, & misit in crateras; partem autem residuam fudit super altare. Assuménsque volumen fœderis, legit audiente populo; qui dixerunt: Omnia quæ locutus est Dominus, faciemus, & erimus obedientes. Ille verò sumptum sanguinem respersit in populum, & ait: Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his.* Et quidem huius facti causam probè Caietanus reddidit. Humano (inquit) more firmitas pacto adhibetur. Cùm enim arctissimum aliquod fœdus inter se confirmare volunt homines communione sanguinis, vel humani, vel hostiæ sacræ mixti vino, id faciunt, vt ex communione in vno eodémque sanguine, vnus atque idem eorum omnium animus

comprobetur,

Incertum tamen hoc est, & exiguâ auctoritate fulcitur: nam multi Hebræi contrarium opinantur, & ij qui ex nostris in eam opinionem abducuntur, potius commemorant sic tradi ab aliquibus Hebræis, quam certa credant; neque ex capite quarto primi Paralipomenon, quidquam probari potest: nam vt alibi ostendi pro nominibus propriis eorum significatio traditur, quod consulciunt tria sequentia nomina: *Viri mendacij, & securus, & incendens*, quæ sunt propriorum explicationes nominum. Quæ omnia Septuaginta ita vertunt: *& Ioacim, & viri Choceba, & Ioas, & Seraph*. Itaque qui stare fecit Solem, est nomen proprium *Ioacim*: id enim quod nodosum hic erat, Ioakim non significare, *confirmans Solem*, siue *qui stare fecit Solem*, sed tantum *confirmans*, seu, *statuens*, seu *qui stare fecit*; nullo alio addito ex commemorato Scripturæ more detrahendi aliquando partem syllabarum, seu compositorum nominum enodari potest. Porrò non loqui hic de Elimelech colligi potest ex primo Ruth capite: inde constat Elimelechum in Moabitide defunctum, nunquam in Bethlehem reuertisse.

Igitur ex sacris Literis duo tantùm Solis prodigia constant, vnum à Iosue, alterum Ezechiæ temporibus. Falsum tamen est, quod Hebræi nugantur, quo tempore mortuus fuerit Rex Achaz, ne dies suppeteret, vt impij Regis funeri Regiæ soluerentur exequiæ, solitæ aliis impendi Regibus, detractas fuisse decem diei horas, atque vt ratio temporis eo prodigio turbata ad suum rediret ordinem, paulò pòst sub filio Ezechia totidem diei horas fuisse additas. At Rabbinicum hoc, id est, incertum, aut falsum.

CAPVT XXIII.

An in sacra Scriptura sit aliquis Abbreuiaturarum vsus?

CÆterùm & ad considerationem detractatum quibusdam nominibus syllabarum veniamus. Scio aliquos dubitasse notas esse, seu vt communiori nomine loquar, abbreuiaturas scriptionis, atque earum accensent numero vocem *Amelech*, quæ in secundi Paralipomenon libri decimo octauo capite habetur, vbi dicitur: *Præcepit autem Rex Israel dicens: Tollite Michæam, & ducite eum ad Amon Principem ciuitatis, & ad Ioas filium Amelech*. Hic Ioas filius Regis Achab erat: Idcirco censent *Amelech* idem esse, quod *Achab Regis*, siue *Achab Melech*, quoniam *Melech* idem est quod *Rex*. Itaque volunt per abbreuiaturam detractas esse literas *Chab*; & ideo dici *Amelech*, quod dicēdum erat *Achab Melech*. At in hoc turpem errorem video, siue ex ignorantia Hebraicæ linguæ, siue ex incuria non examinandi originalem textum. Nec enim vox *Amelech* eandem initialem habet, ac nomen Achab. Etenim Achab per א *Aleph* inchoatur huiusmodi אַחְאָב. At Amelech non per Aleph, sed per ה *he*, huiusmodi scriptum est הַמֶּלֶךְ, vbi litera ה non spectat ad compositionem nominis, sed articuli est instar seu genitiui nota. Quoad abbreuiationes in vniuersum attinet censeo nullam esse veram puræ scriptionis abbreuiaturam in textu Hebræo provt nunc iacet, neque notaricis scriptiunculis vti sacram paginam, quod suprà confirmauimus. Hoc autem non tollit, quin alicubi per abbreuiaturam aliqua verba sacra sint scripta, nam apud Hebræos eximij scribæ erant & notarij, qui velocissimè dictata conscriberent per signa & compendia maximè tempore Dauidis: nam ipse fatetur: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis*. Citiùs siquidem aliqui per signa quædam scribebant, quàm alij verba pronuntiabant. Hoc velocissimorum scribarum genus Dauidis ætate necessarium fuit, vt Cantica, & Psalmos, tum ipsius Dauidis, tum Asaph, & aliorum Prophetarum, & canentium Dei laudes, posteritati mandarent; nam vt colligitur ex aliquot primi Regum locis, spiritu Dei agebantur, psallentes, concinentésque diuinas laudes, vt non præmeditata canerent, sed quæ diximus spiritus repentè suggereret, nec memoriâ postea retinebant, quæ sancto Spiritu afflati, potius quàm ex ingenio proprio effuderant. Vt igitur ea quæ impetu diuino psallentes pronuntiabant, exciperentur, scriptis introductum fuit illud scribarum genus, & scribendi modus, quo citius scribi posset, quàm dici, atque huiusmodi aliqui Psalmi per signa & abbreuiaturas fuerunt pridem scripti.

Deinceps quoque eiusmodi scribi verba sacra contigisse aliquibus non dubito, Trithemius in sua Polygraphia non semel testatur Ciceronianis notis seu characteribus psalterium Latinum integrum, & pulchrè descriptum, vidisse in Bibliotheca maioris Ecclesiæ Argentinensis; falsò tamen à quodam sic inscriptum: *Psalterium in Armenica lingua*. Errauit cùm sic potius fuerit scribendum: Psalterium Latinum, conscriptum characteribus

Ioann. Eusebi de Origine S. Script.

comproberur, & firmus, atque stabilis habeatur. Iuxta hunc morem, qui frequentior fortè apud antiquos erat, assumptus est sanguis victimæ diuinæ, quasi sanguis Dei, qui est Princeps in hoc pacto,& æquis portionibus diuisus in duas partes. Altera aspersum est altare vice Dei: altera populus, vt ex communione vnius sanguinis diuini firmaretur solemniter pactum inter Deum, & populum. Addit Oleaster inter homines animalium occisionem significasse pactum tandiu duraturum, quamdiu durat animalium mors: est autem mors illorum perpetua. Itaque significabatur fœdus fore perpetuum, id est, maximè ratum, & nunquam violandum.

Porrò quoad fœderis Israelitici ritum attinet, quo vetus testamentum auspicia sumpsit, Sanctus Paulus in epistola ad Hebræos diuinitus edoctus explicuit aliquas cæremonias à Moyse prætermissas, nimirum ad aspersionem illam sanguinis adiunctam fuisse aquam, lanam coccineam, & hyssopum, ipsumque volumen fœderis adspersum fuisse, tum sanguinem non solum fuisse vitulorum, sed hircorum: *Lecto*, inquit, *omni mandato legis à Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum, & hircorum cum aqua,& lana coccinea & hyssopo, ipsum quoque librum, & omnem populum aspersit dicens. Hic sanguis Testamenti, quod mandauit ad vos Deus.* Docet etiam Paulus eodem loco, quamobrem fuerit vetus illud fœdus, siue testamentum sanguine dedicatum, nimirum quia Testamentum morte testatoris confirmatur, ac dedicatur. Significabat autem sanguis mortem: sanguis super altare fusus ostendebat, Deum testatorem veteris testamenti siue fœderis, ita illud confirmatum habere, quemadmodum post mortem hominum confirmata sunt eorum testamenta. Similiter sanguis in populum aspersus indicabat populum sic ratum habere fœdus, sicut ratum habetur post mortem: *Testamentum* (ait Paulus) *in mortuis confirmatum est, alioquin nondum valet, dum viuit qui testatus est. Vnde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est, lecto enim omni mandato*,&c. Præterea adumbrabat sanguis sacer victimarum sacrum sanguinem Christi. Quia verò propter Christum Redemptorem ex Israelitis oriturum, pactum cum eis Deus fecit, ideo sanguine significante sanguinem Christi pactum confirmauit.

Sunt etiam qui velint additam eam cæremoniam, quæ apud Ieremiam postquam mentio facta esset Israelitici fœderis, memoratur, transeundi scilicet per concisam victimam. *Et dabo* (inquit) *viros, qui præuaricantur fœdus meum,& non obseruauerunt verba fœderis, quibus assensi sunt in conspectu meo, vitulum quem conciderunt in duas partes, & transierunt inter diuisiones eius.* Eiusmodi est celebratum pactum, & sacrificium Abrahæ decimo quinto,Geneseos capite: rectè notat Abulensis olim in pactis faciendis hunc seruatum morem. Occidebatur animal,diuidebatur in duas partes,transibant verò inter diuisa membra illi, qui fœdus percutiebant; eo transitu significantes se occidi,ac diuidi debere eum qui fœdus fregisset,quemadmodum occisum, ac diuisum fuerat animal illud. Verum sanguinis effusionem super altare,& super populum, hoc est,in fœdere, significasse id quod significabat transitus per diuisum animal, nimirum illius sanguinem esse fundendum, illumque vitâ priuandum, qui pactum violaret. Quamuis enim diuinitatem vitâ priuari est impossibile,tamen pacti firmitas hoc modo significabatur,Deo volente. Ieremiæ autem verba citata non respiciunt fœdus Israelis antiquum, sed quod Ieremiæ temporibus celebratum fuit à Rege Sedecia, de quo paulò antè dicitur. *Verbum quod factum est ad Ieremiam à Domino,postquam percussit Rex Sedecias fœdus cum omni populo in Hierusalem.*

His ritibus pactum Dei cum hominibus, quod primum est mandatum scriptis, celebratum,sanctumque fuit. Namque omnipotens Dei Maiestas, quæ nutu imperare, & cogere ad omnia potest,dignata est humanæ voluntatis assensum expectare,& cum hominibus humano pacisci modo; idcirco fœdera quæ cum hominibus icere decreuit iis ritibus sanxit,quibus homines inter se fœdus icere sunt soliti. Sic quoniam humana fœdera cæsione victimæ, & sacrificio celebrabantur voluit eadem lege & ritu cum hominibus contrahere. Optimè sanctus Chrysostomus obseruauit: *Vide*,inquit, *quemadmodum Deus more humano init fœdus cum Abraham. Quomodo nos aliquid promittimus, & volumus certum reddere eum, cui promissio fit,ita vt de promissis nihil ambigat signum aliquod damus, & pignus, vt ad illud spectans scire queat promissa omnino euentura, Ita misericors Deus quærenti Abrahæ: Vnde sciam? Respondet: sume tibi vaccam trimam*,&c. *Attēde igitur in quantam crassitudinem descendendum sibi duxerit bonus Dominus,quo Patriarcham argumentis copiosis certiorem redderet: nam quia olim talis erat mos paciscendi, & pacta firmandi; ideo & ipse Deus hac via ingressus est.*

CAPVT II.

CAPVT II.

In fœderali ritu veteris Testamenti vsus est Deus communibus hominum paciscendi caremoniis?

QVAPROPTER non tantum quibuslibet sacrificiis, sed iis potissimum ritibus quibus apud homines vsus tunc tẽporis increbruerat, pacta sua sancire Domino placuit. Firmandi fœderis tempore Abrahæ, (qui Chaldæus fuit) ritus paciscendi apud Chaldæos erat inter diuisa animalia transire, prout testatur præter Chrysostomum, Diodorum, & Theodoretum Sanctus Cyrillus libro aduersus Iulianum decimo dicens: *Mos erat apud Chaldæos iuramenta stabilire, transeundo per medias diuisiones & lex regionis eius rem confirmabat: hoc facere præcepit Deus Abrahæ, dicens: accipe vitulum, & capram, & arietem. Id quod bene intelligens Abraham, quamuis Deus solum imperasset debere accipere: ipse tamen cætera addidit, & iuxta legem iuramenti, occisa in duo diuisit, ordine collocans, eo quod statim per medium transiturus esset Deus. Figurabatur autem quasi in specie ignis diuina & immaculata natura.* Hunc ipsum ritum apud alias gentes seruatum transeundi per diuisa animalia, constat ex iis quæ scribit Dictys Cretensis libro primo de bello Troiano, & perdurauit apud Iudæos vsque ad Sedeciæ Regis tempora, qui per diuisionem vituli fœdus cum Deo sanxit, vt ex vatici-
Ierem. 31. nio Ieremiæ liquet, Viguitque apud nationes alias, maximè Orientales in lustrandis copiis militaribus. Liuius scribit eiusmodi expiari à Macedonibus exercitum. Caput mediæ
Decalog.4 lib.10. canis præcisæ, & prior pars ad dexteram cum extis, posterior ad læuam viæ ponebatur: inter hanc diuisam hostiam copiæ armatæ traducebantur.

Sic etiam Mosaico æuo fœdera eiusmodi ferire vsus fuit, ac cum Israelitis peractum
Exod.24. refertur capite quarto supra vigesimum Exodi, per ictum, & sectionem aliquarum hostiarum, qui vsus apud omnes penè gentes viguit: ab hac autem ipsa in sacrificiis fœderalibus, id est, quæ fœdera ineundiranciendique causâ fiebant, bestias, seu hostias feriendi, cædendi, atque demum iugulandi, dissecandique consuetudine, natæ sunt tritæ illæ, & visitatæ Hebræorum, Græcorum, & Romanorum dicendi formæ: Hebræorum quidem כרת ברית *Carath berith*, scindere, siue discindere fœdus. Græcorum vero, *ὅρκια ταμεῖν*, fœdera ferire, quale illud Homeri.

Ορκια πιςὰ ταμόντες.

Fœdera fida ferientes.

Et Latinorum: Fœdus icere, ferire, pro facere, inire, sancire, ipsumque nomen Hebræum ברית *berith*, quod fœdus significat, deducitur, vt placet Dauidi Kimhi, ex verbo ברה quod est *occidere, mactare, scindere, secare.* Quippe præter diuisionem & ictum cæsæ hostiæ & sectæ, alia quoque peculiaris diuisio & communicatio partium & sanguinis rerum sacrificatarum multis accidebat fœderibus. Xenophon in expeditione Cyri libro secundo scribit, fœdus ictum inter Græcos, & Ariamum, mactatis super scuto tauro, apro, lupo, ariete, in quorum sanguine enses Græci, hastas barbari intinxerunt. Et Homerus tertia Iliade canis pilos, & carnes agni fœderalis inter Græcos, Troianosque partitos. Sic Deus sanguine victimarum iussit populum, & altare respergi: Paciscentes siquidem partes Deus & populus Israeliticus erant, quæ ceremonia genus fuit imprecationis; ipso enim illo facto significabatur, paciscentes se si fœdus fregissent eo modo velle mactari, & sanguinem proprium dispergi, quomodo illorum occisorum animalium sanguis aspergebatur. Imo in hoc fœdere hoc videtur factum peculiariter, vt Deus præ infinita bonitate sua, qui in aspersione altaris aspersus est sanguine, sibi luendam transgressionem populi assumpserit: nam se ipsum pœnæ sanguinis subiecit, si populus fœdus præfregisset, quam & luit in humana carne assumpta. Etenim validissima olim pacta, aut implicitam, aut explicitam imprecationem continebant. Plutarchus in Aristide scribit: *Cum Græci omnes acquiescere Aristidi iurassent in persoluendis vectigalibus, iussit ille massas ferri igne candentes in mare proiici Deos orans vt sic exterminarentur, & sic miserè perirent extincti quicumque peierarent.* Hic apud Athenienses vsus erat, nec dispar apud Romanos: Polybius in commemoratione icti fœderis inter Romanos, & Carthaginenses: *Romani*, inquit, *Iouem lapidem. secundùm*

cundùm vetuſtiſſimum ritum, ac per Martem, & Enyalium iurarunt. Ritus verò iuriſiurandi
per Iouem lapidem fuit huiuſmodi. Fecialis ſumpto in manibus lapide, poſtquam de fœdere inter
partes conuenerat, hæc verba dixit. Si rectè, ac ſine dolo malo hoc fœdus, atque hoc iuſiuran-
dum facio, Dy mihi cuncta felicia præſtent: ſin aliter aut ago, aut cogito, cæteris omnibus ſal-
uis in proprijs patrijs, in proprijs legibus, in proprijs laribus, in proprijs templis, in proprijs ſe-
pulchris, ſolus ego peream, vt hic lapis è manibus meis decidet. Nec plura locutus, manu lapidem
deiiciebat. Hæc Polybius, vbi vetus interpres Sipontinus bis vertit, per lapidem, per Io-
uem lapidem, de quo errore egit Iacobus Leopardus libro ſexto Emendationum, capi-
te decimo quinto. Sic etiam ſcribit Feſtus: *Lapidem ſilicem tenebant iuraturi per Iouem,*
hæc verba dicentes: Si ſciens fallo, tum me Dieſpiter ſaluâ vrbe, arcéque, bonis eiiciat, vt
ego hunc lapidem. ſic refert Plutarchus in Sylla Lucium Cinnam feciſſe. Lapidem is
accepit & cùm ſummum Capitolij verticem aſcendiſſet eum proiecit deorſum, ſibi ipſi
malum imprecans. Ita ſcilicet velle ſe à Ioue deturbari, & à Romanis abiici, quem-
admodum ipſe lapidem proiiceret. Liuius narrans priſcum Romanorum fœdus cum Lib.1.
Albanis, eius formulam ſic deſcribit: *Audi Iupiter, Audi Pater, patrate populi Albani, audi*
tu populus Albanus: vt illa palam prima poſtrema ex illis Tabulis cerâve recitata ſunt ſine
dolo malo, vtique ea hic hodie rectiſſimè intellecta ſunt: illis legibus populus Romanus prior non
deficiet: ſi prior defecit publico conſilio, dolo malo, tu ille Dieſpiter populum Romanum ſic feri-
to, vt ego hunc porcum hodie feriam: tantôque magis ferito, quanto magis potes, polléſque. Id
vbi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſſit. Huc alludens cecinit Maro in octauo Æneidum de
Romulo ac Tatio Rege loquutus:

Poſt iidem inter ſe poſito certamine Reges
Armati Iouis ante aras, paterâſque tenentes
Stabant, & caſâ iungebat fœdera porcâ.

Suetonius quoque in Claudio ait: *Regibus fœdus in foro icit porca caſa, ac veteri fecialium*
præfatione adhibitâ. Tongi quoque hi ſunt, Indiæ populi, quando aliquid ſtabilire iura-
mento volunt terræ pugillum, vel incenſam fauillam manu ſumunt, & inſufflantes demit-
tunt in terram, tum iureiurando rem affirmant aut negant; addúntque velle ſe ita flam-
mis in puluerem reduci ſi peierent. Scythæ quoque, vt reſtatur Herodotus libro quarto
ſeſe in fœderibus deuouebant. Quemadmodum igitur in his fœderibus manifeſta deuotio
capitis, & vitæ fiebat, ſic in reliquis, etſi non pronuntiaretur, in ſanguinem proprium,
& vitam deuouebatur cæremonijs id ſignificantibus, vt ſunt, quas ſuprà memoraui-
mus. Et clariùs colligetur ex facto Saülis: Cùm *aſſumens vtrumque bouem, concidit in* 1.Reg.11.
fruſta, miſitque in omnes terminos Iſraël per manum nuntiorum dicens: Quicumque non
exierit, & ſecutus fuerit Saül & Samuel, ſic fiet bobus eius. Et ſi hoc non expreſſiſſet, res ipſa Iudic.19.
illud indicabat, quemadmodum indicauit Leuita, cùm *cadauer vxoris cum oſſibus ſuis in*
duodecim partes, ac fruſta concidens, miſit in omnes terminos Iſraël.

CAPVT III.

An fuerit vſitatus ritus quo nouum Teſtamentum ſancitum eſt?

QVEMADMODVM autem fœdus veteris Teſtamenti ritibus gentium ſancitum
eſt, ſic Deus in nouo fœdere & teſtamento exactiſſimè obſeruauit mores hu-
manos in firmiſſimis, inuiolandiſque fœderibus vſitatos, vt plena etiam, vt ſic
loquar, humanitus firmitudine, & fide rata ſanctaque haberentur. Nã præter
ſacrificium, humano ſanguine epoto validiſſima fœdera ſolebant circa tẽpo-
ra Saluatoris noſtri firmari. Dicitur Catilina: *Cùm ad iuſiurandum populares ſceleris ſui ad-*
iungeret, humani corporis ſanguinẽ vino permixtũ in pateris circũtuliſſe. Inde cùm poſt execra-
tionem omnes deguſtauiſſent, ſicuti in ſolemnibus ſacris fieri conſueuit aperuiſſe conſilium ſuum.
Hæc Saluſtius in Bello Catilinario. Idẽ reſtatur Florus: *Additũ eſt pignus coniurationis ſan-* Lib.4.c.1.
guis humanus, quem circulatum pateris bibere. Eadem Apianus habet. Minutius quoque ait:
Ipſum credo, Saturnum, *docuiſſe ſanguinis fœdere coniurare Catilinam.* Tertullianus capite 9.
Apologetici: *Eſt apud Herodotum, opinor, diffuſum brachiis ſanguinem ex alterutro deguſta-*
tum, Nationes quaſdam fœderi comparaſſe. Neſcio quid & ſub Catilina deguſtatũ eſt. Sidonius Lib. 2.
eò alludens dixit: *Redijt ipſe Catilina ſæculi noſtri nuper à turribus, vt ſanguinẽ, fortunaſque* epiſt.1.

miserorum, quas ille ibi ex parte propinauerat, hic ex asse misceret. Idem apud alias gentes firmissimis stabiliendis fœderibus vsus fuerat anteà, & posteà perdurauit. Herodotus à Tertulliano laudatus in Melpomene scribit: *Fœdera cum quibuscumque ineunt Scythæ: hoc modo ineunt: Infuso in grandem calicem fictilem vino commiscent eorum sanguinem, qui feriunt fœdus percutientes cultello, aut incidentes gladio aliquantulum corporis; deinde in sanguine tingunt Acinacem, sagittas, securim, gladium. Hæc vbi fecerunt sese multis verbis deuouent, postea vinum epotant, non modò ij qui fœdus fecerunt, sed etiam comites hi qui sunt maximæ*
lib.2. c. 1. *dignitatis.* Pomponius Mela de Axiacis scribit: *Ne fœdera quidem incruenta sunt: sauciant se qui paciscuntur, exemptúmque sanguinem, vbi permiscuêre degustant: id putant mansuræ fidei pignus certissimum.* Idem Medis & Lydis ritus, teste Solino: *Haustu mutui*
Cap. 25. *sanguinis fœdus sanciunt non sua tantùm more, sed Medorum quoque vsurpata disciplina. Bello denique quod gestum Olympiade nona & quadragesima, anno post Ilium captum sexcentesimo quarto inter Alyatthem Lydum, & Astyagem Mediæ Regem, hoc pacto firmata sunt iura pacis.* Tacitus libro duodecimo: *Mos est Regibus quoties in societatem coeant dextras, pollicésque inter se vincire, nodoque perstringere. Mox vbi sanguis in artus extremos suffuderit leui ictu cruorem eliciunt, atque inuicem lambunt.* Valerius Maximus libro nono: *Siriaster aduersus patrem suum Tigranem Armeniæ Regem ita cum amicis consensit, vt omnes dextris manibus sanguinem mitterent, atque eum inuicem sorberent.* Similiter Lucianus apud quem Toxaris inquit: *Simul atque incisis digitis, sanguinem in calicem distillauerimus, summísque aut intinctis gladiis ambo pariter admouentes biberimus, non est quicquam, quod deinde nos queat dirimere.* Firmissimum quippe validissimúmque erat fœderis illud genus, quod sanguine sanciebatur. Hinc Cicero pro Festo ait: *Tu scilicet homo religiosus fœdus, quod meo sanguine in pactione prouinciarum iuras frangere voluisti.* Idem ait: *Id enim fœdus meo sanguine ictum, sarciri posse dicebas.* Cùm igitur firmissima hominum fœdera vini & sanguinis propinatione inirentur, ne quid videretur firmitatis desiderari nouo fœderi, vini calice & sanguine suo sanciuit cælestis Rex, &
Serm. 10. de pass. suo nos reconciliauit Patri. Rectè sanctus Leo dixit: *Fudit sanguinem iustum, qui reconciliando mundo & pretium esset & poculum.* Quin ipse Christus Dominus: *accipiens calicem gratias egit, & dedit illis dicens: bibite ex hoc omnes: hic est enim sanguis meus noui Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.*

Neque in fractione panis defuit fœderalis cæremonia: hic ritus firmiter paciscendi Macedonibus fuit, quod sic testatur Curtius libro octauo: *Rex medio cupiditatis ardore iussit afferri patrio more panem (hoc erat apud Macedones sanctissimum coëuntium pignus) quem diuisum gladio, vterque libabat.* Sic Rex cælorum medio desiderij sui ardore, desiderio scilicet desiderans accepto more patrio, panem azymum diuisit & libandum, comedendúmque discipulis dedit. Patrius is erat Hebræorum ritus, quem Christus Dominus obseruauit, tum in porrectione panis, tum in propinatione vini, quod suadet Hebraicum Rituale dicens: *Idem paterfamilias tortam Azymam sub mappa hactenus seruatam, in frusta frangebat, in tot particulas illam diuidens, quot essent in cœna discumbentes, sicque diuisam singulis porrigebat. Quo facto, ipse poculum degustatum tradebat proximo, ille secundo, donec poculum per totum conuiuium circumferretur,*

In manducatione quoque sui sacratissimi corporis inuenit modum, quo piè & mundè celebraretur alia stricti fœderis cæremonia, quam inhumaniter alij ad firmanda pacta adhibuerunt humanæ carnis esu. Plutarchus scribit filios Bruti & Collatini immolati hominis esu fœdus iniisse, quod Tzetzes chiliade sextâ cecinit huiusmodi:

Ἐν κοπρεῶνι ζοφερῷ ἄνθρωπον καταθῦσαι,
Καὶ τὰ ἐγκατα αὐτοῦ φαγόντας, συνομόσαι
Ὅπως ἂν τυραννήσωσι τῆς παλαιτέρας ῥώμης.
In latrina obscura hominem immolasse
Et intestina eius comedentes, coniurasse
Vt tyrannidem haberent veteris Romæ.

Aliis hoc fuit pignus amoris aut signum, & vnionis artificium: idcirco Artemisia sponsi sui corpus in puluerẽ redactum hausit. Tertull. scribit: *Apud quosdam gentiles Scytharum defunctũ quẽque à suis comedi.* Honoris & charitatis ergò hoc fiebat. Herodot. in Melpomene de Essedonibus ait: *Quoties pater alicui decessit, omnes eius propinqui pecora adducũt, quæ vbi mactauerunt, conciderùntque, concidunt & mortuum patrem illius à quo conuiuio accipiuntur. Commixtísque omnibus carnibus conuiuium exhibent. Caput tamen defuncti denudatum,*

tum, purgatumque inaurant: eoque pro simulachro vtuntur agentes illi quotannis maiores hostias, caeremoniasque. Haec filius patri facit, quemadmodum natalitia. Eadem pene habet Solinus: *Essedonum mos est parentum funera cantibus prosequi, & proximorum conrogatis coetibus, cadauera ipsa dentibus laniare, pecudumque carnibus mixta dapes facere.* Non diuersa narrat Mela in principio secundi libri & Strabo libro vndecimo. Zenobius quoque quintâ centuriâ ait: *Sidones parentes deuorant excepto capite, quod inaurare solent.* Petronius: *Apud quasdam gentes scimus adhuc legem seruari, vt à propinquis suis consumantur defuncti, adeo quidem, vt obiurgarentur aegri frequenter, quod carnem suam faciant peiorem.* Lucianus de amicitia de Scythis ait: *Audimus quod patres suos defunctos deuorant.* Indi Piyai fortissimum quemque comedere honorificum ipsi putant, comedentibus vtile, vt participêt eius virtutem. Liceat ex prophanis ad diuinissima venire, virtutes Christi communicamus sui corporis sacramento. Petronius quoque in Satyrico inducit Eumolpum in testamento iussisse, omnes qui ex eius testamento aliquid haereditatis, & legara acciperent hac lege accepturos, vt corpus suum comederent, cuius hanc rationem reddit: *Admoneo amicos meos, ne recusent quae iubeo, sed quibus animis deuouerunt spiritum meum, iisdem etiam corpus consumant.* Nec dedecuit diuinam sapientiam, & benignitatem nolle vinci ab humana stultitia, & crudelitate, cuius amoris ingenium miro charitatis inuento superauit, & sanctè, piéque suum amorem exhibuit, nostrumque exegit sui corporis mundissima communione. cap. 25.

CAPVT IV.

Nouum Testamentum epulo sacro sancitur.

PRAETEREA compotatione aut epulo sacro firmissima olim pacta firmabantur. Iacob inuiit foedus cum Laban socero suo, immolatisque victimis ederunt Gen. 31. ex eis super aceruum lapidum testimonij ad foederis firmamentum addito etiam iureiurando. Post cibum quoque & potum iuramenro sibi obstrinxerunt inuicem Isaac & Abimelech, quorum ibi amicitia est conciliata. Melchisedech etiam Gen. 28. postquam vinum & panem obtulit Deo, eundem panem vinique calicem porrexit Abrahae in signum & foedus hospitalis concordiae. Idem apud gentes ritus seruatus, de Scythis Herodotus, de Medis Solinus, de Axiacis Mela testantur media compotatione foedera stabilisse Homerus quoque Iliade tertia, calice & potione vini inita foedera prodit. Dido post oblatum Ioui Xenio vinum ac propinatum cum Aenea, & sociis eius, amicitiam contraxit. De quo haec apud Virgilium: lib. 4.

Iupiter hospitibus (nam te dare iura loquuntur)
Hunc laetum Tyriisque diem, Troiaque profectis
Esse velis, nostrosque huius meminisse minores:
Et vos, ô coetum, Tyrij, celebrate fauentes.
Dixit & in mensa laticum libauit honorem,
Primaque libato summo tenus attigit ore.
Tum Bitiae dedit increpitans; ille impiger hausit.
Spumantem pateram, & pleno se proluit auro.
Post alij Proceres.

Imò penè omnia solemnia sacrificia epulae sequebantur, quorum quasi consectariae & appendices erant: ideirco dicit Poëta:

——*Epulis accumbere Diuum.*

Quorũ conuiuiorum sacrificalium saepe meminit Homerus & Apollonius in Argonautici sacrificij descriptione, randem subiunxit epulum, quo laeti Argonautae peracta re diuina inter se celebrarunt. Hinc factum vt mensae pro aris substituerentur, quod colligitur ex illis Maronis versibus:

Haec vbi dicta, dapes iubet & sublata reponi.
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili.

In quae verba notat Macrobius lib. Saturnalium tertio: *Non vacat quod dixit sedili: nam propria obseruatio est Herculis sacris epulari sedentes.* Et Cornelius Balbus ἐξηγητικῶν libro decimo octauo ita ait: *Apud aram maximam obseruatum, ne lectisternium fiat:* nam in lectis prisci epulabantur. Idem Macrobius alibi ad illud Poetae: 3. Satur. cap. 6.

—— In mensa laticum libauit honorem.

Hæc obseruat: *In Papyriano enim iure euidenter relatum est, ara vicem præstare posse mensam dicatam, vt in templo, inquit, Iunonis Populoniæ augusta mensa est. Namque in fanis alia vasorum sunt & sacra supellectilis, alia ornamentorum. Quæ vasorum sunt, instrumenti instar habent, quibus semper sacrificia conficiuntur. Quarum rerum Principem locum obtinet mensa in qua epulæ, libationesque, & stipes reponuntur.* Quoniam autem hæc epula sacra ad Religionem sacrificiorum spectarent, cum edebantur carnes victimarum; ideo ex iis comedere ex idolothytis, nimirum à sancto Paulo, & à consilio Apostolico interdictum Christianis fuit. Cùm igitur homines fœdera & sacrificia epulis consũmabant; idcirco, Christus IESVS in fœdere nouo, & sacrificio sui corporis & sanguinis epulum Eucharisticum instituit, ne quid desideraretur. Fuerant quippe etiam inter gentes sacra quæ dicebantur χαριστήρια & διαχαριστικά, sacrificia nimirum *Eucharistica*, & epula fœderalia concordiæ & amicitiæ, quæ *Charistia* appellata sunt: Eiusmodi enim sacra illa dicebantur Eucharistica, seu Charisteria: quoniam pro acceptis beneficiis grati animi ergò peragebantur. De his multa loca notauit Ioannes Guillelmus; sæpe eorum meminit Dionysius Halicarnasæus. De Romanis peste liberatis, ait: Θυσίας χαριστηρίους τοῖς θεοῖς ἐπετέλουν δημοσίᾳ, *Charisteria* hoc est, *ad agendas Diis gratias publicè peracta sacrificia.* Idem alibi θυσίας, inquit, θῦσαι θεοῖς χαριστηρίους ἐπὶ τῇ πρὸς τὸν δῆμον διαλλαγαῖς, *victimas Diis offerre, quibus illis agerentur gratiæ pro reconciliatione plebis.* Idem: θυσίας τε χαριστηρίους τοῖς θεοῖς ἐποιοῦντο, καὶ σκύλων ἀνέθεσαν τοὺς ναοὺς, καὶ τὰς ἀγορὰς ἐκόσμουν, καὶ ἦσαν ἀεργίαις ἐν ἑορταῖς καὶ εὐπαθείαις, *Sacrificia ad Diis agendas gratias faciebant, templa foraque sua suspensis ornabant hostium spoliis, vacantes epulis & hilaritatibus.* Idem Romani post victoriam de Volscis reportatam τοῖς θεοῖς χαριστηρίους ἐψηφίσαντο θυσίας, *ad Diis agendas gratias sacrificia decreuerunt.* De sacro epulo reconciliationis seu Charistio hæc habet Valerius Maximus.

lib. 2. c. 1. *Conuiuium etiam solemne maiores instituerunt, idque Charistia appellauerunt, cui præter cognatos & affines nemo interponebatur: vt si qua inter necessarios querela esset orta, apud sacram mensam, & inter hilaritatem animorum fautoribus concordiæ adhibitis tollerentur.* Eiusdem in secundo Fastorum Naso meminit:

Proxima cognati dixère Charistia cari,
Et venit ad socios turba propinqua Deos.

Et paulò pòst subdit:

Dis generis date thura boni, concordia fertur
Illâ præcipuè mitis adesse die.
Et libate dapes, vt grati pignus amoris
Nutriat intinctos missa patella cibos.

Notat Constantius Fanensis ex eodem vase libasse epulantes, & ex vna eademque patella singulis oblata cibum sumpsisse. Quid simile accidit in institutione Eucharistiæ. Hinc meritò introductus olim in Ecclesia ritus ἀδελφοποιΐας, vt simul discordes accederent ad sacram Dominici corporis mensam, quo fraternam inter se fidem repararent, & solidiùs sancirent concordiæ fœdus hausto Christi poculo. Ita Vitalianus, & Iustinianus fœderati sunt, vt scribit Procopius in historia arcana: *Impunitate promissâ, fide publicâ, vnà susceptis Christianorum mysteriis.* Contrahebatur sic *iurata fraternitas*, & qui huiusmodi fœdera inibant ἀγαπητοὶ, & fratres appellabantur. In iure ciuili meritò cautum est agere neminem posse iniuriarum, qui cum eo qui iniuriam intulit comederit, seu biberit.

CAPVT V.

An Vetus Testamentum epulo aliquo fuerit firmatum?

SEd neque in veteris Testamenti fœdere conuiuium sacrum desiderandum videtur aliquibus; in ipso enim capite vigesimo quarto Exodi, vbi narratur hoc fœdus, post peractum sacrificium dicitur: *Ascenderúntque Moyses & Aaron, Nadab & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel, & viderunt Deum Israel & sub pedibus eius quasi opus lapidis Sapphirini, & quasi cælum cùm serenum est. Nec super eos, qui procul recesserant de filiis Israel misit manum suam. Viderúntque Deum, & comederunt & biberunt.* Anne ex victimis paulò antè mactatis? Pro illis quidem verbis, *quasi opus lapidis Sapphirini.* Alij vertunt, *quasi opus mensæ Sapphirinæ.* Vnde affirmat noster Castro fuisse *ad pedes*

Chrystop. Cast. in c. 31. Ierem.

Dei

Dei Sapphirum latum, & complanatum ad modum mensæ in qua comederunt victimas Moyses, & Aaron, vice Dei partis pacificentis; & Principes alij vice populi partis alterius, qua ratione mansit fœdus illud sanguine confirmatum, & conuiuio solenni roboratum.

Verùm huius asserti non video in sacris literis solidum fundamen: mirum quid esset in cælesti illo Sapphiro epulatos tot homines, quod minimè facer explicat textus, nec iudicat. Sensus igitur eius loci legitimus est, apparuisse Deum humana indutum specie, si quidem membra humana illi tribuantur, nimirum pedes, atque eius scabellum Sapphirinum fuisse. Nam penè semper thronus Dei Sapphirinus in scriptura exhibetur eiusmodi illum describit Ezechiel capitibus primo & decimo. Septuaginta legunt, *quasi opus lateris Sapphirini*, vbi notare videtur illud opus fuisse pauimentum Dei, non mensam: Tum vt notauit Rabbi Salomon per laterem significabat Deus se memorem esse afflictionis Hebræorum in latere, & luto Ægyptio, eamque iam in sapphirum commutasse. Fuit quippe olim sapphirus gemma omnium pretiosissima. Abulensis vocat illum *gemmam gemmarum*. Rueus affirmat: *Supremam olim sapphirum apud homines auctoritatem habuisse, & apud diuos gratiam ipsa perhibet antiquitas.* Cum igitur in tanta maiestate Deus videretur & ipse Deus dixerit, *non videbit me homo & viuet* Atque id persuasum Hebræis fuisset, vt constat ex quinto Deuteronomij capite, & decimo tertio Iudicum. Nihilominus non percussit Deus, nec calamitate affecit viros illos principes, qui ad montem ascenderant, tametsi eum vidissent quia remanserant procul. Sed viderunt Deum, & sani nihilo secius manserunt: itaque vt è monte reuersi eo modo qui solent perfectè sani comederent & biberent. Censeo re vera comedisse statim post descensum montis ex carnibus sacrificatis videlicet, atque hoc pacto epulum aliquod adiunctum fuisse prisco fœderi.

CAPVT VI.

Quantâ maiestate fœderale epulum initiandi noui Testamenti celebratum est?

Noui tamen Testamenti fœderale conuiuium augustius fuit cum solemnitate & cæremoniis lautiorum epulorum: pretiosissima eius vasa feruntur; patina smaragdina, quę Genuæ seruatur, sicut Valentiæ calix ex Achate lapide, mensam quoque gemmeam Toleti dicitur olim obseruasse vsquequo à Mauris expugnaretur, quin & conuiuali veste indutum quibusdam placuit Eucharisticam cœnam celebrasse Christum. Mos erat veteribus peculiari veste ad cœnas & epula venire. Vnde Capitolinus dixit; *cùm ad cœnam ab Alexandro esset vocatus, in patris honorem, quod ei deesset vestis cœnatoria ipsius Alexandri accepit*, & Martialis canit:

Vndecies vnâ surrexti, Zoile, cœnâ
Et mutata tibi est synthesis vndecies.

Hinc explicatur cur in Parabola expulsus ille à cœna, quod non haberet vestem nuptialē, nimirum cænatoriam, & conuiualem: atque vt obiter hoc memorem cœnatoriam Christi vestem eam ipsam fuisse, qua postea S. Ildephonsus Archiepiscopus Toletanus donatus à B. Virgine fuit, & Oueti seruatur, suadet sibi noster Franciscus Portocarrerus in extremo capite vitæ S. Ildephonsi. At quid dicendum de similibus aliis vestibus, quibus ab eadem Dei Genitrice donati sunt S. Bonitus, & Sanctus Thomas Cantuariensis. Quapropter vt piè hoc assertum à Portocarrero, ita mihi haud indubitatum est. Illud tamen certum non sedentem, sed discumbentem in lecto pro solenniorum epulorum eius temporis more Christum cœnasse. Etenim mollitie & luxu excrescente increbuit discumbēdi mos, quippe iudicatus ille corporis habitus aptior compotationibus quam sessio. Quapropter Plutarchus septuagesimi primi symposij problemate vndecimo dixit: *Sicut lectus commodior est bibentibus quam cathedra, propterea quod ille corpus continet, omnique motione vacuum præstat: ita maximè conuenit animam in quiete conseruare.*

Hunc etiam morem obseruatum ab Hebræis videmus in primo Regum libro & in Canticorum cantico, & epulis Euangelicis, ex quo multa enucleantur loca, quomodo Magdalena stans retro pedes Domini, lachrymis eos abluit: ille habitus & situs seruorum erat. Vnde Seneca libro de Beneficiis tertio ait; *Seruus qui cœnanti ad pedes steterat.* Et Martialis:

Omnia cùm retrò pueris obſonia tradas,
Cur non menſa tibi ponitur à pedibus?

Idem dicit.

Miſſo lagenam replet ad pedes vino.

Tum etiam:

Ipſe retro flexus ad pedum turbam.

Suetonius in Caligula: *Quoſdam ſummis honoribus functos &c. modo ad pluteum, ad pedes ſtare ſuccinctos paſſus eſt.* Eruditiſſimè de hoc eruditiſſimus D. Laurentius Ramirez de Prado in Martialem & in amœniſſimo Pentecontarchi ſui opere. Ioannes quoque ſupra pectus Domini recubuit, quippe qui in ſinu eius diſcumbebat ad menſam, quem corporis habitum & ſitum conuiuarum ipſe diſcubitus facile præſtabit: nam opus erat in ſingulis lectis anteriorem penè in prioris recumbere ſinum, ſiquidem omnes pectora molliter erecta ad menſam habebant conuerſa; reliquum verò corpus & pedes extenſos retro. Hic locus recumbendi amantium erat. Vnde Xiphilinus in Auito dicit ex Dione. *In eius pectore recubuit, & in eius ſinu velut dilecta cœnauit.* In Marmoribus Mutinieñſibus, quę affert Philander Caſſilionius videtur virgo quædam in ſinu cœnare. Plinius Iunior in, quadam epiſtola ait: *Cœnabat Nerua cum paucis Veiento proximus, atque etiam in ſinu recumbebat.* Sic explicatur illud capitis ſexti Sancti Lucæ, vbi diues Epulo dicitur vidiſſe à longe Lazarum in ſinu Abrahæ, hoc eſt, in cæleſti conuiuio ad pectus Abrahæ, qui vt paterfamilias inducitur, diſcumbens: nam de epulis eſſe ſermo videbitur conſideranti illa verba *Mitte Lazarum qui intingat digitum ſuum in aqua, & refrigeret linguam meam.* Viderat quippe Cryſtallina pocula in Abrahæ menſa. Et congruè quidem epuloni & bibulo olim, iam ſitienti, & famelico, qui denegauerat homini cibum quem dederat canibus, repręſentatur in altera vita opiparis ſatiari epulis Lazarus ipſe, qui quoniam à diuite epulone non fuit paſtus, micis menſæ eius ſatiari deſiderarat.

lib. 4 epiſt. ad Sophr.

Porrò ex priſco diſcumbendi ritu etiam collegit noſter Nicolaus Abraham Chriſtum Dominum pro conuiuatoris more ignobiliori ſediſſe loco. Petrum tamen nobiliori, quia inter alios diſcipulos Prælatus & caput Eccleſiæ futurus ſummuſque ſacerdos, atque ideo tunc præcipuus conuiua. Itaque in extrema cœna, locus Chriſti Domini fuiſſe videtur proprius hoſpitantis, & conuiuatoris, in tertio nimirum lecto. At in aliis conuiuiis vt Simonis Leproſi epulo, honoratiori accubuiſſe loco, qui erat medij lecti vltimus, de quo videri poteſt Plutarchus in conuiualibus quæſtionibus. Nam ſi in vltimæ noctis cœna diſcubuiſſet Chriſtus nobiliori loco, non videtur potuiſſe Ioannes in eius pectore recumbere ſi autem in Simonis conuiuio in eodem ac in cœna ſediſſet, nequiſſet cōmodè peccatrix pedes eius lacrymis lauare. At varius in hoc pro gente & tempore vſus.

Præterea priſcis cœnis eximia præcedat ablutio. Athenæus libro quarto ſub Ariſtotelis perſona: *Homerus, inquit, omnia accuratè perſecutus eſt, etiam hoc parui momenti non prætermiſit, oportere prius curato & loto corpore ad conuiuium accedere.* Et rurſus: *Erat enim indecorum multo cum ſudore & puluere accedere ad conuiuia.* Imo poſt balnea in lautioribus epulis lauabantur iterum etiam pedes. Petronius in Satyrico poſtquam retuliſſet priorem balnei ablutionem ſtatim ad triclinij ingreſſum ſubdit: *Tandem ergo diſcubuimus pueris Alexandrinis aquam in manus niuatam infundentibus, aliiſque inſequentibus ad pedes, ac paronychia cum ingenti ſubtilitate tollentibus; ac ne in hoc quidem tam moleſto tacebant officio, ſed obiter cantabant.* Senex Philocleon apud Ariſtophanem in veſpis: πρῶτα μὲν ἡ θυγάτηρ με ἀπονίζῃ καὶ τὼ πόδ' ἀλείφῃ καὶ προσκύψασα φιλήσῃ. *Primum quidem filia me abluit, & pedes vngit, & prona oſculatur.* Eòdem alludere Anacreon videtur in ode de voluptate bibendi vbi canit:

Δὸς ὕδωρ βαλ' οἶνον ὦ παῖ
Τὴν ψυχήν μου κάρωσον.

Da aquam, proiice vinum, ô Puer
Animam mihi ſopito.

Aquam petebat non crapulæ ſed pedibus, vt inter bibendum merum pedes abluerentur. Plautus quoque in Perſa ait:

Locus hic tuus eſt, hic accumbe.
Ferte aquam pedibus, praben' tu puere?

Hine

Hinc factum vt aliquando solâ pedum ablutione significaretur conuiuium aut cœna. Sic in secundo Regum, Vriæ dixit Dauid ad cœnandum eum mittens. *Vade in domum tuam, & laua pedes tuos*, & statim dicitur: *Et egressus est Vrias de domo Regis, secutusque est eum cibus Regius.* Clarissimè hic vsus solennibus in conuiuiis abluendi pedes colligitur ex facto mulieris peccatricis, & querela Christi Domini ad Simonem, qui Christum conuiuio exceperat. *Vides hanc mulierem? intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit.* Luc. 7.

CAPVT VII.

Quo pacto Magdalena lauit Christi pedes in conuiuio: an Christus calceatus incesserit.

ILlud hic obiter notandùm plerosque ex hac Christi pedum ablutione per Magdalenam collegisse Christum Dominum nudis incessisse pedibus, alioqui eos abluere nequiret. At ex hoc loco nihil colligi potest, vt de calceatu, aut pedinudio Christi definire possimus. Cum constet nudis pedibus epulari olim solitos; cum enim in lectis accumberent, ne stragula, atque strata luto ac puluere conspurcarent, deponebant soleas, pedibusque nudis comedebant, vt ablui pro more possent, quò alludens Martialis libro Epigrammatum primo dixit:

Deposui soleas, affertur protinus ingens
Inter lactucas, oxygarumque liber.

Et Plautus in Truculento iuxta eundem morem ait:

Iam rediit animus, deme soleas, cedo vinum.

Extat quoque egregium Plutarchi testimonium libro septimo Symposiô quæstione octaua, vbi ait: *Sunt ergo, dicebam, mimi, quorum alij argumenta, alij ludicra appellantur; neutrum vt ego arbitror genus conuiuio conueniens: argumenta ob longitudinem actionum, & sumptuum difficultatem: Ludicra quod ita scateant scurrilitate, & inanitate verborum, vt ne à puerulis quidem qui dominis modestis calceos portant spectari ea deceat.* Vbi satis ostendit pueros seruasse calceos conuiuarum, atque ipsos conuiuas sine calceis epulatos. Eandem calceorum custodiam penes pueros seu seruos esse significat illud Martialis.

Bis Cotta soleas perdidisse se questus,
Dum negligentem ducit ad pedes vernam.

Item libro octauo idem Martialis de quodam fure conuiuiorum scribit epigrammate quinquagesimo nono:

Si nihil inuasit, puerum tunc arte dolosa
Circuit, & soleas surripit ipse suas.

Plura, & erudita de hoc D. Laurentius Ramiresius de Prado in duodecimo Pentecontarchi capite. Itaque nec nudis pedibus, nec cum sandaliis incessisse Christum Dominum potest colligi, quod eius discumbentis pedes abluerit Magdalena.

An autem calceatus incederet controuersum est: nam & discipulos sine calceamentis ad prædicandum misisse Sanctus Lucas & Matthæus tradunt, At Iuuencus, Caietanus, Maldonatus in Euangelia, Syluius, & Granadus in tertiam partem quæstione quadragesima id interpretantur de calceis mutatoriis, seu duplicibus, non de simplici calceo: Nam Sanctus Marcus scribit missos fuisse calceatos. Et præterea Angelus iussit Sanctum Petrum: *Calcea te caligas tuas.* Vnde videntur calceis vsi Apostoli, imò Syluius etiam Ioannem Baptistam censet calceatum incessisse, quoniam alioqui id notarent Euangelistæ. De Christo autem hæc Augustini est sententia sermone quadragesimo secundo de Sanctis: *De iis calceamentis, quibus calceati ambulamus, consolatur me idem Dominus meus: si enim ipse calceatus non esset, non de illo Ioannes diceret: non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum.* Maldonatus quoque, Syluius & Lorinus Christum Dominũ calceatum incessisse volunt. Ego autem id certum puto non discessisse Christum à communi viuendi ratione in habitu pedum, vt quamuis excalceatus, aut cum sandaliis, non id propter austeriorem, & singularem vitam fecisse, sed conformem se exhibens aliorum viuendi modo, quod nobilissimi Theologi confirmant. Suarez in tertiam partem disputatione vigesimâ

octauâ

octauâ ait: *Ostensum est Christum etiam tempore prædicationis suæ vsum fuisse communi modo viuendi in victu & vestitu, ergo etiam in calceorum vsu reliquis similis fuit.* Et mox: *cum Christus studuerit se se in exterioribus communi modo accommodare, non est credibile in hoc solo fuisse singularem.* Syluius ad quæstionem quadragesimam, postquam communẽ Christi vitam statuisset, obiicit: *Sed doctrina tradita non parum aduersari videtur, quod ire nudis pedibus nouum, & insolitum esset apud Iudæos & pertinens ad austeritatem vitæ.* Respondet: *quod Christus calceatus incesserit, sicut alij homines.* Tannerus in eandem quæstionem postquam retulisset Suarij sententiam circa calceos Christi, subdit: *Hoc mihi certum videtur Christum sese quoad hoc accommodasse communibus eius gentis moribus ab honestioribus eiusdem cōditionis viris receptis.* Granadus similiter in eundem tertiæ partis locum concludit: *Si ergo in vestitu diximus secutum fuisse morem communem, in calceamento idem dicendum est.* Et quidem si Christus austeram, & rigidam professus fuisset vitam, non communem; quo pacto conuiuia adiret & Pharisæum reprehendisset, quod eum aromaticis liquoribus non perfudisset, nec pedes ablueret, quod pro deliciis habebatur. Credo igitur cum tunc temporis apud multos sandaliorum vsus esset, sandaliis quoque fuisse vsos Christum & Apostolos, quod satis indicauit sanctus Marcus cum calceatis sandaliis Christi Domini Discipulos pronuntiet, de quo in alio tractatu egimus: nec operæpretium est in his moras agere, cum nostrum institutum fuerit ostendere ablutionem pedum fuisse in vsu conuiuantibus, quod credo satis firmatum reliquimus. Cum igitur hic ritus esset solenniorum epulorum ne quid deesset solennitatis Eucharistico, cum in priori cœna non abluisset pedes Apostolorum, accessurus ad conuiuium Eucharistiæ, vt id magis commendatum haberemus, surrexit & depositis vestimentis Apostolorum pedes abluit, vt pedibus etiam lotis solenniùs ad illud splendidissimum epulum admitterentur.

CAPVT VIII.

Quæ lotiones conuiuiis Iudæorum vsitatæ? Explicantur loca Lucæ 13. Matth. 15. & Marci 7.

Luc. 13. HINC operæpretium erit explanare ardua Saluatoris verba, aliquando à nobis disceptata quibus recusanti prius Petro lauari, deinde prompto vt & manus & caput ablueret, Respondit Dominus: *Qui lotus est non indigēt nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus, & vos mundi estis, sed non omnes.* Verba hæc Latini Patres Cyprianus, Pacianus, Augustinus, Ambrosius interpretantur de Baptismo, quo sensu elegantissimè Ambrosius dixit: *Qui lauit non necesse habet iterum lauare, nisi vt solos pedes lauet: quare hoc? quia in Baptismate omnis culpa diluitur, recedit ergo culpa. Sed quia Adam supplantatus à diabolo est, & venenum effusum est supra pedes; ideo lauas pedes, vt in ea parte in qua insidiatus est serpens, maius subsidium sanctificationis accedat.* Quidam ex eodem loco à Christo Domino baptizatos Apostolos colligunt; alij rebaptizantes inde damnant. At si de baptismali lotione ageret cur Iudas exclusus, qui etiam baptizatus creditur sicut de reliquis Apostolis tradunt Euodius, Tertullianus, Clemens Alexandrinus, Gregorius Magnus, & Augustinus: fragmentum Euodij affert Nicephorus libro secundo Historiæ, capite tertio: *Diuinus Euodius, qui & ipse Apostolorum successor fuit in commentariis suis, præcipuè autem in epistola, quam Lumen scripsit, hæc quoque posuit: Christus inquiens, manibus ipse suis Petrum tantummodo baptizauit, Petrus porrò Andream & filios Zebedæi, ij denique reliquos Apostolos: septuaginta autem illos, Petrus & Ioannes Theologus dictus baptizauit.* Augustini verba epistolâ centesimâ octauâ sunt: *Scriptum est, quando baptizati sint alij Apostoli: verumtamen etiam ipsos baptizatos intelligere debemus.* At saltem siue baptizati, siue non baptizati fuerint Apostoli, non est vnde aliud de Iuda dicendum sit quàm de cæteris. Præterquam quod exclusionis causam reddens Christus non dixit, quia vnus baptizatus non erat, sed quia eum traditurus erat. Et postea exponens, quo pacto
Luc. 15. Apostoli mundi essent ait: *Mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.* Quæ eadem verba legunt hoc loco Theodorus Heracleotes, & Chrysostomus, reperiunturque in codicibus manuscriptis. Quapropter omnes ferè Græci Patres de lotione spirituali hunc locum interpretantur. At cur Dominus excusaret corporalem manuum & capitis lotionem, quoniam Discipuli mundi erant spiritualiter. Vnde alij malunt intelligi de conuiuali

Lib. 3. de Sacr. c. 1.

lotione:nam qui manus ante cœnam abluissent,vt moris erat omnibus gentibus in cœna, (Æneidos primo dicitur: *Dant famuli manibus lymphas,*)& maximè Iudæis, ij planè mundi erant toti,neque opus erat,nisi pedes lauarent,quos non lauissent antea. Sed non assequor, quo pacto accipiant id de corporali tantum lotione, cum Iudas excludatur à munditie ob proditionis crimen:aliam idcirco olim dissetui huius loci explicationem, quæ maximè mihi placuit. Prætermitto ad commentatiunculam nostram, quæ in conuiuis seruari solitum erat,ablutiones illis præcedere,atque in his quæ splendidissima erant, non tantum ablutis manibus accumbebant,sed etiam pedibus in Petronij Satyris. Et vbique in prophanis literis inuenies,satisque exhibuimus suprà:atque inter Hebræos non modò ante, sed etiam inter prandendum lauari sæpe mos erat,idque obseruabatur à Pharisæis,non tam ob munditiem corporalem, quàm ob purificationem spiritualem. Etenim in ea manuum lotione sicut in aliis lauactis non solum corporis munditiem,sed animi sanctitatem consistere putabant,vt & S.Epiphanius hæresi septima tradit de lauacro quotidiano Iudæorum hemerobaptistarum, atque Iosephus in vita sua Banum refert (cuius disciplinæ se tradidit) Ψυχρῷ ὕδατι τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα πολλάκις λουόμενον πρὸς ἁγνείαν, *aqua frigida, die ac nocte sæpe lotum ad munditiem*; nempe eximiæ sanctimoniæ acquirendam : ideo illotas manus in discipulis Christi reprehenderunt, Matthæi decimo quinto,& Marci septimo.Non ob sordes corporis, sed quia pollutas & prophanas absque lauatione iudicabant, quod optime colligitur ex verbis Marci capite septimo : *Cùm vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus*(prophanis,pollutis id dicebatur sic apud Hebræos) *id est non lotis* (nā illotum prophanum censebant) *manducare panes,vituperabant: Pharisæi enim,& omnes Iudæi nisi crebrò lauerint manus non manducant,tenentes traditiones seniorum.* Hæ traditiones Græcè vocantur δευτερώσεις, quas scribæ, & Pharisæi composuerant,quarum extat inter Iudæos codex. Ex quibus inducta fuit superstitiosa consuetudo lauandi manus sæpe inter prandendum,vt si fortè cibum, remve aliam immundam tetigissent, acquirerent sanctitatem,& munditiem animi,quod satis etiam indicat Ioannes in nuptiali illo conuiuio capite secundo: *Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ, secundùm purificationem Iudæorum.* Et Christus defendens discipulos Marci septimo,& Matthæi decimo quinto, Iudæorum superstitionem taxans ait: *De corde exeunt cogitationes malæ,homicidia, adulteria, fornicationes,furta,falsa testimonia,blasphemiæ,hæc sunt quæ coinquinant hominem; non lotis autem manibus manducare,non coinquinat hominem.* Ad hos igitur superstitiosos conuiuales ritus respiciunt verba Christi qui recusauit manus lauare Petri,& tantum voluit pedes,dicens: *Qui lotus,nō indiget nisi vt pedes lauet,sed est mundus totus.* Nempe nō indiget qui semel lauit manus,iterum illas lauare,vt faciunt Pharisæi,qui discipulos reprehenderunt; sufficit enim semel in conuiuiis lauisse illas,quia cibi non coinquinant animum,vt propterea iterum sit necesse abluere : Nam mundus manet totus homo, tam manibus corporis, quàm animo,qui nulla macula inficitur ex cibis,ideo inter fercula non indiget lauare rursus manus,nisi fortè pedes. Inde statim addit, *& vos mundi estis,sed non omnes,* præcipuè cum vos mundi sitis,& absque peccato omnino impolluti, idcirco non est opus altera lotione manuum,qua Pharisæi putabant tolli pollutionem animi. Attamen non omnes vos estis impolluti hac munditie animi : sciebat enim quisnam esset,qui traderet eum, propterea dixit:non estis mundi omnes. Nam Iudas non erat totus mundus, licet enim manus lauisset, animus infectus erat,& maculatus. Cæterum facilius est, cur dixerit,nisi vt pedes lauet. Nam cum peracta prima illa cœna,parasset Christus Eucharistiæ ferculum, vt commendaret hoc splendidissimum conuiuium,voluit conuiuas accumbere pedibus lotis,quoniam id fiebat in opiparis & augustis epulis. Admodum enim vsitata erat intermedia hæc lotio Iudæis. Sic inter ferculum cœnæ legale, & Eucharisticum, interiecit hanc lotionem pedum Christus,vt hoc postremum epulum hac cæremonia commendaret : at manus rursus lauare non erat opus, quia ante omnem cibum lauissent, nec à cibis coinquinati fuissent, præterquàm quod lotio illa exterior, non mundaret animum:tametsi coinquinatus fuisset. Hæc aliquando disserui & modò oportunè hic testituo. Liquebitque, etiam in nouo fœdere aquam intercessisse: nam Cyrillus Hierosolymitanus catechesi tertiâ ait : Ὅπου διαθήκη πρός τινας ἐκεῖ καὶ ὕδωρ, μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἐτέθη διαθήκη πρὸς Νῶε, διαθήκη τῷ Ἰσραὴλ ἐξ ὄρους Σινᾶ, ἀλλὰ καὶ μετ' ὕδατος, καὶ ἐρίου κοκκίνου καὶ ὑσσώπου. Ἠλίας ἀναλαμβάνεται, ἀλλ' οὐχ ὥρας ὕδατος· πρότερον γὰρ διαβαίνει τὸν Ἰορδάνην. *Vbicumque fœdus aliquod inter Deum & homines ibi & aqua,post diluuium fœdus percussum est cum Noe, fœdus cum Israele ex monte Sinà: Verùm hæc non sine aqua, & lana rubea & hyssopo. Helias assumptus est, sed non sine aqua:prius enim transiuit Iordanem.*

 CAP. IX.

CAPVT IX.

Aliæ leges magnorum epulorum in Eucharistia.

SPECTABAT hoc ad maiestatem Eucharistici conuiuij, cœnam scilicet magnã ad quam nos inuitat cælestis Rex: omnibus quidem modis magnam ostendere voluit: idcirco gemmeis vasibus, pretiosissimaque supellectili eam celebrauit, præmissa etiam pro lautiorum epularum vsu pedum lotione, & ne hoc prætermittamus seruatis aliis duabus maximorũ conuiuiorũ legibus, in quibus pretiosissima impendebantur, & cibi dissimulabantur, vt aliud apparerent quam essent. Pretiosissimarum rerum, vt ita dicam prodigalitatem satis ostendit Valerius Maximus libro nono capite primo scribens de Æsopi Tragici filio. *Quem constat cantu commendabiles auiculas immanibus emptas pretiis, in cœna pro ficedulis ponere, acetoque liquatos magnæ summæ vniones potionibus aspergere solitum, amplissimum patrimonium tanquam amaram aliquam sarcinam quàm celerrimè abiicere cupientem.* Eiusdem meminit Horatius:

Filius Æsopi detractam ex aure Metellæ,
Scilicet vt decies solidum absorberet, aceto
Diluit insignem baccam.

Lib.9.c.35 Huius & Cleopatræ sumptus conuiuales egregiè contulit Plinius libro nono historiæ naturalis. *Duo fuere maximi vniones per omne æuum: vtrumque possedit Cleopatra Ægypti Reginarum nouissima: per manus Orientis Regum sibi traditos. Hæc, cum exquisitis quotidie Antonius saginaretur epulis, superbo simul ac procaci fastu, vt regina meretrix, lautitiam eius omnem apparatumque obtrectans, quærente eo quid adstrui magnificentiæ posset, respondit, vna se cœna centies HS. absumpturam. Cupiebat discere Antonius, sed fieri posse non arbitrabatur. Ergo sponsionibus factis, postero die, quo iudicium agebatur, magnificam aliàs cœnam, ne dies periret, sed quotidianam Antonio apposuit, irridenti, computationemque expostulanti. At illa corollarium id esse, consumpturamque se ea cœna taxationem confirmans, solamque sexcenties HS. cœnaturam, inferri mensam secundam iussit. Ex præcepto ministri vnum tantum vas ante eam posuère, aceti, cuius asperitas visque in tabem margaritas resoluit. Gerebat auribus cum maximè singulare illud, & vere vnicum naturæ opus. Itaque expectante Antonio quidnam esset actura, detractum alterum mersit, ac liquefactum absorbuit. Iniecit alteri manum L. Plancus Iudex sponsionis eius eum quoque paranti simili modo absumere, victumque Antonium pronuntiauit homine irato. Comitetur fama vnionis eius parem, capta illa tantæ quæstionis victrice reginâ dissectum, vt esset in vtrisque Veneris auribus Romæ in Pantheo dimidia eorum cœna. Non ferent tamen hanc palmam, spoliabunturque etiam luxuriæ gloria. Prior id fecerat Romæ in vnionibus magnæ taxationis Clodius Tragœdi Æsopi filius, relictus ab eo in amplis opibus hæres, ne in Triumviratu suo nimis superbiat Antonius, pene histrioni comparatus, & quidem nulla sponsione ad hoc producto, quod id magis regium erat: sed vt experiretur in gloria palati, quid saperent margaritæ: atque vt mirè placuere, ne solus hoc sciret, singulos vniones conuiuis absorbendos dedit.* Vt pretiosiora fercula exhiberet Heliogabalus Phœnicem auem conuiuis pollicitus traditur.

Non debuit vitium humanum superare diuinam virtutem. In epulo suo quidquid pretiosissimum Deus habuit vno haustu absorbendum, vno frusto panis manducandum dedit. Egregiè S. Thom. opusculo de beatitudine locutus de liberalitate Dei in Eucharistica cœna dixit: *In quo totum quod ipse est, & habet cum spiritu sancto in summo dedit. Nihil est extra corporalem, & spiritualem, & diuinam naturam; corporalis verò apprehendit omne quod quinque sensibus percipitur; spiritualis natura continet Angelos, animas & omnia dona spiritualia, & virtutes. Diuina natura totumquod est optimum naturaliter in se habet. Cum ergo corpus & sanguinem filij sui Deus Pater sub sacramento dedit, tunc corporalem substantiam in summo contulit: quando verò animam eiusdem filij dedit, tunc spiritualem substantiam in summo tradidit, cuius anima omnibus Angelis, & sanctis animabus perfectior gratia in omni sanctitate fuit, insuper in eo totam diuinam naturam obtulit, omne bonum in se naturaliter, & æternaliter continentem; nec hoc semel tantum, aut bis in tota hominis vita fecit, immo quocumque tempore, quocumque loco, à quocumque Sacerdote fideli, bono, vel malo salutare illud sacrificium in forma Ecclesiæ oblatum fuerit, toties Deus Pater cum Spiritu sancto singulis animabus se totum ad fruendum exhibet.* Hactenus ille. Idcirco meritò Basilius Seleucensis oratione

tione secunda dixit: *Diuina bonitatis imber delatus posterioribus donis obscurat priora; namque velut parturiens magnificentiæ suæ munera, & habere clausum penes se thesaurum impotens non est contentus prioribus, neque rebus ante dilargitis dona sua circumscribit, neque donatoris desiderium vniuersa terra, & concessum mare satiauit.* Optimè quoque Gerardus Zutphaniensis libro de reformatione animæ, capite vigesimo septimo exclamat *O charitas superexcellens! qui seipsum dedit quid possit negare? quid vltra faceret? Omnia quæ potuit pro nobis fecit, omnia quæ habuit, dedit; dedit Regnum suum, dedit seipsum.* Liberalitas Clodij hæc fuit teste Plinio: *Singulos vniones conuiuis absorbendos dedit.* At in pretiosissimo Eucharistiæ epulo singulis conuiuis datur quidquid pretiosum in cœlo, & terra est. Porro dissimulatio ciborum cuius causa etiam pingebantur, notior est, etiam hodie in vsu: ad quẽ morem referunt aliqui illud Ieremiæ: *Qui nutriebantur in croceis amplexati sunt stercora.* Alij legunt super *coccina.* In opimo igitur Eucharistiæ conuiuio latet accidentium specie ipsa filij Dei caro & sanguis quibus ad cœlestem vitam magnificentissimè nutrimur. Neque in hoc opus est amplius morari.

CAPVT X.

Cur Dei fœdera vocentur testamenta?

NVnc explanandum est, cur duo pacta Dei vocentur testamenta? Breui huic quæsito reddendum est, quia talia sunt, vt etiam testamenta sint. Sunt scilicet pacta siue fœdera testamentalia, seu testamenta fœderalia, quippe sint pacta irreuocabilis voluntatis, per quæ vocat nos Deus ad hæreditatem suam, & morte Christi confirmata sunt, quod egregiè sanctus Paulus obseruauit, de Christo locutus: *Noui testamenti mediator est, vt morte intercedente in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant sub priori testamento repromissionem accipiant qui vocati sunt æternæ hæreditatis. Vbi enim testamentum est, mors intercedat testatoris necesse est. Testamentum enim in mortuis confirmatum est, alioquin nondum valet, dum viuit, qui testatus est. Vnde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est,* Hoc ipsum confirmare partim videtur, quod in Scriptura iusti vocentur hæredes cœlestis Regni: hæreditas autem testamentum sequitur, cùm maximè hæredes sunt, qui non sunt filij naturales. Vlpianus capite vigesimo institutionum, testamentum definit, *mentis nostræ iustam contestationem in id solenniter factam, vt post mortem nostram valeat.* In lege prima Pandect. *qui testam facer.* Testamentum est *iusta voluntatis nostræ sententia de eo, quod post mortem suam fieri quis velit.* Quintilianus testamentum pronunciauit *voluntatem defuncti consignatam iure.* Et quidem hæ definitiones competunt fœderi, & pacto diuino quo continetur iustissima voluntas & sententia dandi hominibus sanctis cœlestem hæreditatem post mortem, & per mortem IESV Christi testatoris. Idcirco Patriarchæ & sancti antiqui detenti sunt in limbo, & impediti, ne adirent hanc hæreditatem, donec testator ipse Christus IESVS Deus & homo mortuus fuit, tunc morte testatoris admissi sunt ad partem hæreditatis. Porrò idem posse esse pactum & testamentum simul, tum ex vsu prisco, tum ex natura rei constat. Olim quippe fiebant testamenta per genus quoddam pactionis, seu emptionem, quæ dicebatur æs & libra, cuius meminit Gellius libro decimo quinto; genera testamentorum sic distinguens: *Tria genera testamentorum fuisse accepimus: vnum quod calatis comitiis in concione populi fieret. Alterum in procinctu cum viri ad prælium faciendum in aciem vocabantur. Tertium per familiæ emancipationẽ, cui æs & libra adhiberetur.* Eadem & locupletius habet Vlpianus titulo vigesimo institutionum, & Iustinianus libro secundo, titulo decimo: & emptionem seu venditionem vocant vltimum testandi ritum dictum per æs & libram, quoniam veteres primum ære graui non signato vsi sunt, neque in emptione, & venditione pecuniam numerabant, sed pretium appendebant. Itaque emptor hæreditatis hæc verba solemnia dicebat: *Huius ego familiam, quæ mihi empta est hoc ære aneaque libra iure Quiritium meam esse aio.* Deinde ære percutiens libram, id æs dabat ei à quo hæreditatem expectabat, quasi loco pretij. Hic testandi ritus per hanc pactionem vsitatissimus Romanis fuit. Quintilianus quadam declamatione ait: *Non dixerim testamentum, cui libripens & emptor familiæ deest.* Suetonius in Nerone. *Ex hoc Domitius nascitur, quem emptorem familiæ, pecuniæque in testamento Augusti, mox vulgò notatum est,* cuius ritus non ignarus fuit Clemens Alexandrinus in quinto stromate: familiam enim, hoc est, hæreditatem testator vendebat ei, qui familiæ emptor dicebatur,

Hebr. 9.

cap. 27.

Declam. 308.

Ioann. Euseb. de Origine S. Script. Hh 2 numo

numo vno, aut etiam altero intercedente. Hinc factum vt ij qui pacisci, & contrahere non poterant, nec testari permissum fuerit. Vlpianus titulo vigesimo air. Surdo ideo testamenti ius denegatum: *Quoniam verba familiæ emptoris exaudire non poterat*. Quin & prodigo cui lege bonis interdictum erat testamentum, vt idem Vlpianus scribit ea ratione facere non licebat, quod ei commercium interdictum esset. Itaque olim apud Romanos cõmunis ratio & cæremonia testandi pactum erat.

Deinde cum in desuetudinem abiit istud testandi genus per æs & libram non raro etiã testamenta pacta erant cum hærede nonnunquam iureiurando firmata, quorum meminerunt Iulianus in lege *Libertus* de bonis libertorum, & lege *hac scripta* de condit. & demonstr. Iauolenus in lege *Antistius* de adquirenda hæreditate: Quapropter Vlpianus lege octaua de conditionibus institutorum ita cauet: *Quoties hæres institutus iurare iubetur daturum se aliquid vel facturum, quod non improbum est, actiones hæreditarias non alias habebit, quam si dederit vel fecerit id quod erat iussus iurare, Mortuo autem vel manumisso Sticho viuo testatore, qui ita hæres institutus est, si iurasset se Stichum manumissurum, non videbitur defectus conditione hæres. Quamuis verum sit compellendum eum manumittere si viueret. Idem est & si ita hæres institutus esset quis. Titius hæres esto ita vt Stichum manumittat, aut Titio ita centum lego, vt Stichum manumittat: nam mortuo Sticho nemo dicet summouendum eum.* Denique omnia testamenta oneraria & in quibus instituuntur hæredes sub conditione aliquid agendi pacta sunt. Cum igitur voluntas diuina dandi hæreditatem cælestem per mortem Christi non sit absoluta, sed sub conditione & onere vt sic dicam bonorum operum, & adimplendæ legis testamentum dicitur & pactum simul, quia vtrumque est Cæterum nec priscis testamentis conditionalibus, quæ pacta erant repugnabant interuenire cæremoniæ fœderales nam sicut intercedebat iuramentum verbale, poterat & reale per factum, seu aliam cæremoniam. Quorundam antiquorum fœderum cæremoniis simile est caput cuiusdam testamenti, quod à Petronio refertur in Satyrico: *Omnes qui in testamento legata habent præter liberos meos hac conditione percipient quæ dedi. Si corpus meum in partes conciderint, & adstante populo comederint*. Christus etiam, piè tamen, & mundè & salutariter, & legitimè hanc conditionem adhibuit ad hæreditatem vitæ æternæ consequendæ: *Amen, Amen dico vobis nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem non habebitis vitam in vobis.*

Deinde natura pacti & testamenti cohærere possunt, quemadmodum enim, dum quis sanus est voluntatem disponendi, & alienandi res suas, aut liberalem, aut onerosam habere potest, siue gratis dando, siue paciscendo cum aliquo onere, aut vendendo; quouis enim modo alienare fundum, aut equum potest. Sic etiam moribundo licebit tradere alteri suas res, aut gratis prorsus donando, aut cum conditione & onere aliquo, quod si hoc modo fiat testamentum, per quod eiusmodi rem suam disponit, pactum est. Atque ideo eadem hæreditatis traditio pactum simul & testamentum esse potest. Porro vetus fœdus ideo etiam testamentum dicitur, quia eo modo quo erat testamentum in sanguine & morte dedicatum fuit. Neque malè Lactantius dixit: *Moyses & iidem ipsi Prophetæ legem, quæ Iudæis data erat, testamentum vocant, quia nisi testator mortuus fuerit, nec confirmari testamentum potest, nec sciri quid in eo scriptum sit, quia clausum, & obsignatum est. Itaque nisi Christus mortem suscepisset, aperiri testamentum, id est, reuelari & intelligi mysterium Dei non potuisset.*

CAPVT XI.

Conuiuium Eucharisticum confirmat non solum fœdus, sed testamentum à Deo factum.

LIBET addere pro testamento Dei, siue testamentali fœdere Eucharisticum epulum, & sacrificium in commemorationem suam instituisse Christum, quoniam hic mos erat in testamentis iubere solennia conuiuia in memoriam defuncti, subque conditione conuiuij, legata pacisci, vt constat ex hac inscriptione Rauennatensi:

OB MEMORIAM PATRIS SVI : DEC. VII. COLLEGII FABR. M. R. HS. 8. N. LIBERALITATE DONAVIT SVB HAC CONDITIONE VT QVOTANNIS ROSAS AD MONVMENTVM EIVS DEFERANT, ET IBI EPVLENTVR DVNTAXAT IN V. IDVS IVLIAS. QVOD SI NEGLEXERINT, TVNC AD VIII. EIVSDEM COLLEGII PERTINERE DEBEBIT CONDICTIONE SVPRADICTA.

In alia Spoletana dicitur:

TRIB. MIL. LEG. XV. APOLLINARIS ET LEG. V. MACEDONIC. HIC LEGAVIT TESTAMENTO MVNICIP. HS. LXVI C. MONET VT EX REDITV EIVS SVMMÆ QVOTANNIS VIII. IDVS NOVEMB. NATALE SVO MVNICIP. EPVLVM ET CRVS, ET MVLSVM DARETVR.

Similes ſunt his plures aliæ inſcriptiones. Romæ hæc eruta.

P. CORNELIA ANNIA NE IN DESOLATA ORBITATE SVPERVIVERET. MISERA VIVAM ; ME VLTRO IN HANC ARAM CVM VIRO DEF. INCOMPARABILI AMORE DIL. DAMNAT. DEDO. CVM QVO VIXI ANN. XX. SINE VLLA DO. LIB. LIBERTATVSQ. NO. VT QVOTAN. SVPER ARCAM NO. PLOTONI ET OXORI PROSERPINÆ OMNIBVSQ. SACRIFICENT ROSISQ. EXORNENT DERELIQ. IBI EPVLENTVR.

Reatæ quoque hæc:

T. FVNDILIO GEMINO VIVIR. AVG. MAG. IVV. AVGVSTALES PATRONO ET QVINQ. PERPETVO OPTIME MERITO HIC ARCE AVGVSTALIVM SE VIVO HS. XX. DEDIT : VT EX REDITV EIVS SVMMÆ DIE NATALI SVC. IIII. KAL. FEBRV. PRÆSENTES VESCERENTVR ET OB DEDICATIONEM. STAT[illegible] DECVRIONIB. E SEVIRIS ET IVVENIBVS SPORTV[illegible] E POPVLO EPVLVM ET OLEVM EADEM DIE DEDIT.

Multa mentio apud Authores eſt horum conuiuiorum in defunctorum memoriam, quorum meminit Liuius libro 9. decade 4. *Licinij funeris cauſa viſceratio data, & gladiatores centum & viginti pugnauerunt, & ludi funebres per triduum facti; poſt ludos epulum, in quo cum toto foro ſtrata triclinia eſſent, tempeſtas cum magnis procellis coorta, coëgêre pleroſque tabernacula ſtatuere in foro.* Huc alludit & Tacitus libro decimo quarto Hiſtoriæ Auguſtæ, loquens de morte Agrippinæ Neronis matris: *Cremata eſt nocte eadem conuiuali lecto, & exequiis vilibus.* Clariſſimè Suetonius in Iulio, capite vigeſimo ſeptimo: *Munus populo, epulúmque pronuntiauit in filia memoriam.* Luculenter quoque Cicero oratione pro Planco: *Sepulchrum L. Catilinæ floribus ornatum hominum audaciſſimorum, & domeſticorum hoſtium conuentu, epulíſque celebratum eſt.* Huc ſpectat Varro: *Funus exequiati cum luſu ad ſepulchrum, antiquo more Silicernium confecimus, id eſt, περίδειπνον, quo pranſi diſcedentes dicimus aliis alij vale.* Et Apuleius quarto Florid. *Procul igitur faces abigerent, procul ignes amolirentur, cœnam feralem à tumulo ad menſam referrent.* Ad hæc funeralia conuiuia attinent, quæ cecinit Virgilius libro Æneidos tertio:

Hic incredibilis rerum fama occupat aures:
Priamiden Helenum Graias regnare per vrbes,
Coniugio Æacidæ Pyrrhi ſceptriſque potitum,
Et patrio Andromachen iterum ceſſiſſe marito.
Obſtupui, miróque incenſum pectus amore
Compellare virum, & caſus cognoſcere tantos.
Progredior portu, claſſes & littora linquens:
Solemnes tum fortè dapes, & triſtia dona,
Ante vrbem in luco falſi Simoentis ad vndam
Libabat cineri Andromache.

Idem Maro in libro quinto ſcribit:

Vináque fundebat pateris, animámque vocabat

Anchisæ magni, manésque Acheronte remissos.
Necnon & socij, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt, onerántque aras, mactántque iuuencos.
Ordine ahena locant alij, fusísque per herbam
Subiiciunt verubus prunas, & viscera torrent.

Charistitia epula funetalia fuisse constat. Græcis quoque similem ritum probat illud Hegesandri apud Athenæum lib. septimo:

Ὅταν ἐν περιδείπνῳ τυγχάνω διακονῶν
Ἐπὰν τάχισθ᾽ ἔλθωσιν ἐκ τῆς ἐκφορᾶς.
Quando fortè ministro te in funebri cœna
Cùm celerrimè ex funere redierint.

Similiter Homerus Iliade ω.

Χεύσαντες δὲ τὸ σῆμα πάλιν κίον· αὐτὰρ ἔπειτα
Εὖ συναγειράμενοι δαίνυντ᾽ ἐρικύδεα δαῖτα
Δώμασιν ἐν Πριάμοιο.
Aggesto à tumulo redibant, atque deinde
Bene collecti conuiuabantur splendidum conuiuium
Ædibus in Priami.

Contraxerunt eiusmodi morem aliqui Christiani, quem sic reprehendit sanctus Cyprianus de duplici Martyrio: *Temulentia adeò communis est Africa nostra, vt propemodum non habeatur pro crimine. Annon videmus ad Martyrum memorias Christianum à Christiano cogi ad ebrietatem? An hoc leuius crimen esse dicimus, quàm Bacho hircum immolare?* Et Augustinus capite trigesimo quarto de moribus Ecclesiæ: *Nolite consectari turbas imperitorum, qui in ipsa vera religione superstitiosi sunt. Noui multos esse sepulchrorum, & picturarum adoratores, noui multos, qui cùm luxuriosissimè super mortuos bibunt, & epulas cadaueribus exhibentes super sepultos seipsos sepeliunt.* Et sermone quadragesimo tertio de diuersis: *Tu demis, & subtrahis gutturi tuo, ille fortè cùm mortuus fueris, calicem super te non ponet; aut si fortè ponet calicem, ipse inebriabitur, ad te nulla stilla descendet.* Cæterùm beneuolentia Christi & maxima liberalitas iubentis suo testamento epulum Eucharisticum, omnésque cæli diuitias nostram quidem memoriam, gratiam, amorémque meretur. Nam si Iulij Cæsaris erga populum Romanum liberalitas testamento nota, prout Appianus libro secundo prodit, amorem sui conciliauit, cur nos ingrati erimus testamento Filij Dei hæredes nos instituentis sub conditione nobis honorificentissima?

CAPVT XII.

De vsu nominum Fœderis & Testamenti *in Scriptura.*

Heb. 8. & Gal. 4.
Rom. 9. v. 4. & 11. v. 27.
Gal. 4. v. 24.
Luc. 1.
Act. 7.
Lib. 2. de locis Theolog. c. 11.
in Ier. 31.

HAc de re satis dicta sint. Verè enim testamentum conditionatum est pactum Dei cum hominibus, vnde ardua nominum controuersia sedabitur. Impiè quippe Beza dixit sanctum Paulum ignorata propriæ vocis Hebrææ significatione, quæ *Berith* est, & fœdus propriè significat, allusisse ad vocem Græcam *διαθήκης testamenti*, non tamen conuenire voci Hebrææ, aut veræ interpretationi eius. Audacter quoque Erasmus, cui in hac parte Caietanus cohæsit, negat recipiendam esse Epistolam ad Hebræos, quoniam author eius non satis aptè voce testamenti abutatur pro pacto, ac si alibi non idem fecisset Paulus scribens ad Romanos & Galat. 5. Et sanctus Lucas in Euangelio, & in Actibus. Neque probè Canus dicit in nomine Hebraico Paulum potuisse Rhetorum more ludere, & vocem à proprio in significatum improprium flectere. Nec opus est dicere, quod noster Sanctius, testamentum posuisse sanctum Paulum pro fœdere, capite octauo ad Hebræos, idémque esse sicut etiam *pactum* Hebraicè בְּרִית *berith*, Græcè *διαθήκη*, ex quo vocabulo *πολυσήμῳ* natum existimat, vt

testamentum

testamentum sæpè pro fœdere ponatur. Fateor quidem in Scriptura non infrequens esse, vt cùm vox duas habet significationes, per quandam quasi metalepsim, ab vna progressio quædam fiat ad alteram. Quomodo μόσχος cùm vitulum significet, & germen, vbi germen valet vitulus, siue vitulamen redditur. Sapientiæ quarto : *Spuria vitulamina non dabunt radices altas.* Vox Hebræa רשפה *rispah*, prunam significat, seu carbonem ignitum Græce ἄνθραξ, tam carbonem valet, quam carbunculum lapidem propter similitudinem. Noster autem interpres *calculum* reddidit suo more, Isaiæ capite sexto in quo tamen carbonem intellexit, vt est communis Patrum sententia : *Volauit ad me vnus de Seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari.* Sic ἀξίωμα, cum dignitatem, & placitum, aut decretum significet, principia quædam, seu sapientium placita, propter vocis communitatem in Philosophorum scholis dignitates vocantur. Quia ergo, vt Hieronymus putat διαθήκη non solum defunctorum voluntatem significat, sed pactum viuentium, potuit fieri, vt modò *testamentum*, modò *pactum*, & *fædus* à vulgato interprete reddatur; quæ tamen voces idem omnino valent. Exempla sunt obuia, pauca nunc accipe. Psalmo septuagesimo septimo : *Non custodierunt testamentum Dei, & in lege eius noluerunt ambulare.* Et postea : *Neque fideles habiti sunt in testamento eius.* Primo Machabæorum, capite primo: *Eamus, & disponamus testamentum cum gentibus, quæ circa nos sunt.* Interpretatio quoque sancti Hieronymi in commentariis Epistolæ ad Galatas necessaria non est, Gal. 4. quâ excusat Paulum, quod pro Berith reddiderit testamentum, cùm significet pactum. Vnde ait, & cæteri interpretes ex Hebræo pactum reddiderunt, hoc est, Aquila, Symmachus, Theodotion. Neque enim in hoc est excusandus Apostolus, sed laudandus; quoniam rem ipsam & sensum genuinum attigit vt optimus Scripturæ interpres.

Itaque hæc asserere necesse non est; tum quia testamentum verum, & strictè sumptum à Deo ordinatum fuit, & non solum fœdus, vt supra fulciuimus ex natura ipsa testamenti & vsu Romanorum. Tum quia sanctus Paulus in Epistola ad Hebræos satis clarè sumpsit testamentum strictè, dum morte testatoris confirmatum disseruit, nec repugnant huic significatui vocabula Hebræum & Græcum quoniam *Berith* apud Hebræos quod Latinus solet verti fœdus, etiam puto extendi ad significandum testamentum. Tum quia nemo magis gnarus linguæ Hebrææ quam Septuaginta interpretes, qui frequenter vertunt διαθήκην, hoc est, *testamentum.* Tum quia fortasse non habuerunt Hebræi aptius nomen, sicut nec Chaldæi, nec Syri habebant proprium vocabulum, quod significat testamentum, ac proinde nomine communi pacti rectè notatur quod in multis aliis rebus similiter accidit. Etenim תַּנִּין *Tannin* quod propriè significat quidquid in quoque animalium genere monstrosum est præsertim magnitudine, ponitur primo Genesis capite ad significandum *cetum.* Et alibi *struthiocamelum.* Similiter אֵלָה *Ela* significat omnem glandiferam arborem, & quæ proferat aliquid simile glandi, hoc tamen commune nomen specificè, vt ita dicam, vertunt S. Hieronymus, Septuaginta, & vulgatus nunc *castaneam*, nunc *terebinthum*, nunc *quercum*, nunc *ilicem.* Eodem modo בְּדֹלַח *Bedolach* vocant Hebræi, quidquid aqueum, seu viscosum pellucet & fulgurat. In secundo tamen capite Geneseos stringitur ad significandum *bdellium.* Ob penuriam autem proprij nominis vt dixi quo significaretur testamentum siue διαθήκη Interpres Syriacus retinuit vocem Græcam qua vtuntur septuaginta vertens *diathiki.*

Quoad nomen Græcum διαθήκην attinet, propriè significat testamentum, quamuis aliquando sumatur pro fœdere non testamentali, vt liquet ex secundo Regum capite vigesimo tertio ibi διαθήκην ἔθετό μοι quod valet *pactum iniit mecum.* Et libro primo capite quinto & vndecimo, vbi dicitur διάθου ἡμῖν διαθήκην, hoc est, *habe nos confœderatos.* Vnde sanctus Hieronymus. *Notandum, inquit, quod verbum διαθήκην, Aquila συνθήκην, Symmachus pactum interpretur nec voluntatem tantum defunctorum sonat, sed pactum viuentium.* Idem dicit Augustinus de voce testamenti : *Testamentum in scripturis non solum illud dici, quod non valet nisi testatoribus mortuis, sed omne pactum, & placitum testamentum vocabant. Nam Laban & Iacob testamentum fecerunt, quod vtique etiam inter viuos valeret & innumerabilia talia in diuinis leguntur eloquiis.* Hæc significationum communicatio nasci potuit ex ipsarum rerum affinitate, quoniam congruant in idem sæpe, vt probauimus.

Cum igitur nomen Hebræum posset notare pactum testamentale, seu testamentum, & Græcum διαθήκη, & Latinum testamentum vtrumque significare queat, & pactum viuentium, & vltimam morientium voluntatem & hanc frequentius & propriùs notet, reprehendi non debet epistola ad Hebræos, quod strictè accipiat testamentum, & sic intelligat eum maximè reuera sit strictè testamentum diuinum fœdus, vocans nos ad hæreditatem

tatem cœlestem per mortem testatoris Christi Iesv. Sanctus Hieronymus idcirco non vertit testamentum in multis locis, sed fœdus aut pactum, quoniam voluit vertere, quàm proximè Hebraicæ phrasi, & vox Berith simpliciter & communiter sonat fœdus. At si tale fœdus sit, vt habeat conditionem testamento requisitam poterit testamentum vocari & verti. Quapropter si sensus tantum & rerum rationem voluisset habere, rectè testamentum cum septuaginta vertisset, sicut Psalmo nonagesimo quarto vertit: *Probauerunt me & viderunt opera mea.* quoniam in Hebraico & Græco est nomen significans ôpera, siue sint miracula siue non: potuit tamen sensum, si sequeretur vertere *miracula mea* siquidem miracula erant, quæ in deserto viderunt. Hanc autem considerationem habuit sanctus Paulus in epistolis suis. Sanctus Ioannes in Apocalypsi, sanctus Lucas in Euangelio. Nec opus est memorare Philonem, qui *διαθήκην testamentum* similiter inculcat.

CAPVT XIII.

Ex quo tempore cœpit vetus testamentum: an in Ægypto, vel in deserto?

TEmpvs nunc explanemus quo testamentum Dei inchoatum fuit: de vetere fœdere Mosaico parua difficultas est, & cœpisse videtur à quinquagesimo post exitum ex Ægypto die. Etenim mense tertio (qui Siuan dictus, Maio nostrati respondet) die tertio (qui ab egressu dies erat quadragesimus septimus, aut quadragesimus nonus) ad montem Sinai, omnium ea in regione celsissimum, & quadam Numinis religione horrendum, peruentum est. Vbi Moses à Domino adscendere iussus, admonetur; vt populus in tertium diem (qui futurus erat quinquagesimus, siue πεντηκοστὴ ab egressu, & sextus dies mensis incuntis) omni animi corporisque cultu, sanctimoniæ operam darent, Dei voces legesque audituri. Porrò legem fuisse datam non die tertio mensis, vt olim aliqui censuêre, sed sexto mensis vt diximus, tertio verò post sanctificationem Populi testantur Hugo, Abulensis, Caietanus, Baronius, Franciscus Suarez, Cornelius, Sanctius, Barradius, Ribera, Torniellus, Salianus, Petauius, Menochius, Henricus Philippi & Calendarium Hebræorum: nam Pascha in decimam quintam mensis primi incidit, Pentecoste verò in sextam tertij mensis; nec dubium est legem traditam die ipsa Pentecostes Posteaquam vero Deus monti instituisset validis tubarum clangoribus aër perstreperet; & densæ nubes, crebris cum tonitribus & fulminibus ingeminari. Et Moses quidem cum Aarone in montis cacumine, propter Deum; populus vero, de loco castrorum egressus, cum reliquis Sacerdotibus circa montis ima consistere. Inter hos terrores lex data siue decalogus ex ore Domini, siue Angeli, posteà à Moyse in librum relatus. Leges autem geminas Deus præscripsisse videtur ex quibus vna quæ ad Religionem decem præceptis comprehensam; altera quæ ad iustitia, siue disciplinam ciuilem, pertineret: quæque potissimum de cæde, furtis, vsura, stupri & falsi testimonij dictione, &c ageret. Quumque ea Deus, quæ dixi, palàm promulgaret & tubæ nihilominus circumstreperent, lampadesque inardescerent; & fumo mons vndique omnis obtegeretur; populus præ timore rei insolentis cohorrescens, neque Dei [illegible] sustinens poposcit à Moyse, vt ipse solus cum Deo colloqueretur, & audita ad se [illegible]et. Ille autem propria iudiciorum præcepta à Deo iussus est exponere. Erat autem fœ[illegible]us Moyses quippe Exodi decimo nono capite vocauit Dominus Moysem, & ait: *Hæc di[illegible]s domui Israel: vos ipsi vidistis quæ fecerim Ægyptiis: si audieritis vocem meam, & cus[to]dieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: & vos eritis mihi in regnum Sacerdotale & gens sancta. Hæc sunt verba quæ loqueris ad filios Israel. Venit Moyses & conu[oc]atis maioribus populi, exposuit omnes sermones quos mandauerat Dominus.* Nimirum decem præce[pt]a ad componendos mores erga Deum, & homines quæ continentur capite vigesim[o]. Deinde quæ ad iuridicam administrationem illius Reipublicæ spectabant, & habentur capite vigesimo primo, & duobus sequentibus, & demum quæ ad Religionem & cultum Dei attinebant à capite vigesimo quinto enarrata. Populus autem obligauit se ad ea seruanda

Exod. 24. vna voce dicens: *Omnia verba Domini quæ locutus es, faciemus, & erimus obedientes.* Ritibus autem fœderalibus hoc pactum sancitum est postero die à lege accepta. Tunc Moyses, altari ex duodecim lapidibus ad montis radices extructo; siue duodecim titulis, aut columnis per duodecim tribus erectis, totidem vitulos immolauit; & populum sanguine ad[s]per-

sit. Sanguinem fœderis, quod Deus ex recenti legis lectione, & adprobatione cum illis pepigerat, interpretatus.

At dices apud Hieremiam videri pactum vetus sancitum ipso Ægyptiaci exitus die. Dicit enim: *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israel, & domui Iuda fœdus nouum non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti.* Huic obiecto respondet sic sanctus Anselmus: *Totum illud tempus vocat vnum diem, ex quo cœpit illis in Ægypto per Moysem prouidere, & saluti eorum consulere, quousque in terram promissionis illos introduxit: Iure enim totum illud temporis spatium nomine vnius diei significat, quia semper illis apparuit, semper cum illis misericorditer egit, & in parte illius diei legem illis inter cætera beneficia contulit, postquam de manu Pharaonis potenter eos liberauerat.* Itaque dies iuxta Anselmum, sumitur pro tempore. Dici etiam potest secundùm vsum Scripturæ, id quod non longè abest ab aliquo tempore & loco insigni, in eo censeri fieri, atque in hoc ipso exitu Israelitici populi de Ægypto satis suppetunt exempla. Multa enim quæ aliquot non modò diebus, sed mensibus contigerunt post egressum Ægypti, dicuntur facta, quando Israël egressus de Ægypto est, vt datum manna, & occursus Moabitarum. Porrò quâ die Hebdomadæ data lex fuerit, inquiri potest? Fuisse die Sabbati tenent Hebræi, & omnes qui inscribunt Exodum sextæ feriæ, quibus assentitur Henricus Philippi. Ij verò qui malunt exitum ab Ægypto quintâ feriâ accidisse, promulgationem legis sextæ feriæ tribuunt. De mense & die Romano datæ legis eędem sunt sententię ac de mense & die Ægyptiaci exitus. Henricus Philippi putat legem datam ante æram Christi anno 1497. Sabbato, die sextâ Iunij. Petauius verò anno 1531. feriâ sextâ, die vigesimâ tertiâ Maij.

Ierem. 31.

In Ep. ad Heb.

CAPVT XIV.

Quo tempore cœpit nouum Testamentum: An in monte Sion, an in deserto Capharnaum?

CIRCA tempus initiati noui Testamenti maior esse dissensio videtur. Mihi autem nulla est. Theodoretus vult in monte cœptum, cùm Beatitudines Apostolis prædicauit Christus. Illa Ieremię verba iuxta Septuaginta: *Quoniam hoc est testamentum, quod disponam domui Israel, & domui Iuda post dies illos dicit Dominus: Dabo leges meas in mentibus eorum, & in pectore cordis eorum scribam eas, & ero illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.* Sic commentatur Theodoretus: *Hoc rebus ipsis demonstrauit nos Deus: Cùm enim sacros Apostolos abduxisset in montem, non dedit eis tabulas lapideas, sed in cordibus eorum inscripsit leges diuinas, & dantibus operam virtuti beatitudines obtulit.* Porrò hic mons in tribu Nephtalim, iacebat ab vrbe Capharnaum tribus milliaribus versus Occidentem, & totidem à ciuitate Sephet versus Orientem distans, nec procul à mari Galileę aberat, nunc vocatur mons Christi, quoniam in eo Christus solitus fuit orare & prędicare; ibi elegit duodecim Discipulos in Apostolos, ibi sedens prolixo & miro sermone docuit Beatitudines, & Euangelicam perfectionem, modum quoque vtiliter eleemosynas erogandi, Deum Patrem orandi, & sincerè ieiunandi. Monens etiam non alibi quàm in cęlo thesaurizandum, omnémque de victu, & vestitu solicitudinem in Deum proiiciendam. Atqui sedulò pręcipiens, non temerè iudicandum, aut docendum, orationi verò vigilanter instandum. Vrgens porrò arctam virtutis viam sine mora capessendam, & per angustam portam ad vitam intrandum. Denique à pseudoprophetis diligenter cauendum, suęque huic doctrinæ firmiter inhęrendum. Ostenditur etiamnum ibi lapis, in quo IESVS Christus prędicans sedit, & loca in quibus Apostoli consedisse memorantur. Sunt qui Christum hoc quoque in monte quinque panibus & duobus piscibus, quinque hominum millia satiasse censent, ideoque locum hunc Christi & Apostolorum mensam appellant De quo alibi cum Adrichomio diximus, qui describens hunc montem, ait: *Formam habet oblongam: nam in longitudine duos teli iactus, in latitudine autem lapidis iactum continet; Altitudo eius tanta est, vt ex eo non solùm totum mare Galilaa, & terra Zabulon & Nephtalim, sed & ciuitas Cedar, ac Trachonitis & Ituræa regiones, denique & Seir, Hermon, atque Libanus montes procul conspici possint. Naturâ i tus herbosus, floridus & amænus est, ac calesti Philosophia conuenientissimus. Vnde &*

Christus frequenter hoc loco orauit, & docuit, hic diuinâ oratione integras noctes traxit.

Lyra tamen & alij malunt in monte Sion die ipsâ Pentecostes celebratum nouum Testamentum, cùm descendit in Apostolos sanctus Spiritus. Ita affirmat Chrysostomus sic inter alia dicens: *Illa lex data est post Ægyptiorum profectò perniciem in eremo in monte Sina, & fumo & igne ascendente de monte, & tubâ terribiliter insonante, & Mose in ipsam nubis caliginem intrante. In nouo verò non ita, sed lucente prorsus die, in domo sedentibus cunctis multâ cum mansuetudine. Et in veteri Testamento cùm Moses ascendisset in montem, descendit Deus, in nouo cum nostra in cælum, imò in ipsam Regalem thronum esset eleuata natura, Spiritus sanctus descendit de cælo.* Similiter sanctus Hieronymus super Ieremiam ait: *Nunc autem in Euangelio post crucem, resurrectionem, & ascensionem, dare se pactum, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus pollicetur.* Aliis non displicet in institutione diuinissimi Sacramenti Dominici corporis & sanguinis, & ipsâ morte Christi nouum Testamentum fuisse celebratum, quoniam ipse Christus professus est, calicem sui sanguinis esse noui Testamenti, dicens: *Hic est enim sanguis meus noui Testamenti.* Præterea ibi videtur incepisse nouum Testamentum, vbi desiit vetus. Vetus autem in ipsa morte Christi expirauit. Porrò institutum sanctissimum Sacramentum in monte Sion. Verùm, Dionysio, Vatablo, nostris Cornelio & Castro magis placet in vniuerso Euangelio datum fœdus nouum, quia per totum Euangelium pollicitus est Christus vitam æternam iis qui eius doctrinam amplexarentur.

Serm. de Pentecost. & hom. in Matth.

Omnes hæ sententiæ si rectè expendantur, non valde à veritate recedunt, atque idcirco si subtiliùs dispiciamus quæ fœdera continent, verissimas omnes æstimo. Possunt tria considerari in solennibus consummandis fœderibus. Primum, pactum ipsum, hoc est, consensus seu promissio partium. Secundum, ritus quidam, & cæremonia, confirmatióque pacti. Tertium, res ipsæ in pactum deductæ, atque promissæ. Si primum consideremus per totum Euangelium factum, id est, vt quartæ sententiæ authores volunt, potissimúmque in sermonte montis, sicut Theodoretus author primi placiti putat, quoniam primus Christi Domini sermo, quem literis prodidit sanctus Matthæus, ille fuit. Si secundum spectemus in institutione sacramenti & Christi morte stabilitum est nouum Testamentum tunc Crucis sacrificium sanguis Christi & Eucharisticum epulum confirmarunt fœdus nouum, cuius illa fuerunt fœderales ritus, quo sensu vera est tertia sententia. Quod si tertium respiciamus, dicta sancti Hieronymi & Chrysostomi probari possunt: Quoniam enim res potissima noui fœderis gratia sit, & spiritus, atque ipse Christus Dominus pollicitus fuerat toti Ecclesiæ Spiritum sanctum qui charitatem diffunderet in omnium corda, quæ legem implet Euangelicam, Idcirco peculiari ratione dici potest in die Pentecostes consummatum nouum Testamentum.

CAPVT XV.

An plura quàm duo fuerint Dei testamenta?

QVod si nouum Testamentum Euangelica doctrina sit auspicata, & vetus fœdus cum lege veteri sit exorsum; Quid dicendum erit de præcedenti æuo, an plura quàm duo sunt constituenda testamenta Dei. Et quidem Anastasius Nicenus quæstione quintâ & sexagesimâ in Scripturam, id videtur asserere ex quæstionibus aduersus Arrianos, dicens: *Homini data sunt vniuersè & in genere quatuor testamenta: Vnum quidem diluuij datum est Noe sub arca: Secundum autem Abrahamo sub signo circumcisionis. Tertium verò legis sub Moyse: Quartum Euangelij per Dominum nostrum Iesum Christum.* Similiter Augustinus ait: *Multa quippe appellantur testamenta Dei, exceptis illis duobus magnis vetere & nouo.* Etenim prisci Patriarchæ ad Testamentum vetus non attinebant, quod Eusebius in primo Euangelicæ Demonstrationis libro sic affirmat: *Hoc fuerat ipsum nouum Testamentum, quod non instar prioris illius, & veteris factum est. Vetus autem intelligito non sanctorum hominum, qui ante Mosem fuêre, sed quod legis loco vniuersæ Iudæorum nationi ab ipso Mose positum est. Quocirca oraculum ipsum adiungit ea quibus planum faciat, quodnam vetus illud dixerit esse, cui quidem nouum nihil simile*

Lib. 16. de ciu. c. 77.

Cap. 6.

simile habiturum ostendit, vbi dicit: Quondam testamentum nouum non secundum testamentum, quod condidi Patribus in die, quum ego apprehendi illos manu, vt educerem eos de terra Ægypti. Itaque quum secundum hoc dicit, secundum id quod legis loco à Mose positum est, intelligit. Hoc enim illud est, quod Iudæis quo tempore de Ægypto egressi sunt, traditum est. Cæterùm ipsi Patriarchæ non sine testamento aliquo fuerunt, vt ipse Eusebius his verbis notat: *Erant enim etiam ante Mosis legem mandata Dei alia, & ceremoniæ non similia iis, quæ à Mose tradita sunt: legésque aliæ ac præcepta Domini, per quæ illi iustitiam adepti sunt. Porrò autem, quod non eadem essent cum iis, quæ per Mosem in legibus posita sunt, Moses ipse perspicuè demonstrat, vbi ait ad populum: Audi Israel iustificationes, & iudicia quæcumque ego loquor in auribus vestris in die hac; & discetis ea, & seruabitis, vt ea faciatis. Dominus Deus vester condidit vobis in Choreb testamentum: neutiquam patribus vestris condidit Dominus testamentum hoc, sed vobis. Et sanè specta, vt plane dicit testamentum hoc, propterea quod non idem illud patribus eorum constituit. Quod si absolutè non datum esse patribus eorum testamentum dixisset, in mendacium sane illi recidisset oratio. Datum est igitur Abrahæ testamentum, datum est etiam Noe, sicut sacra testantur oracula. Atque idcirco cum adiunctione dixit Moses, non hoc, datum esse patribus eorum, sic sane alterum significans præstantius, atque excellentius, per quod amici, dilectique Deo agniti, dictique sunt.*

Priscos tamen sanctos, & quotquor piè & sanctè in lege naturæ vixerunt, pertinere ad nouum Patres confirmant, docti à sancto Paulo capite vndecimo ad Hebræos vocat: *noui Testamenti heredes.* Et Eusebius considerans Ieremiæ vaticinium, de nouo Testamento ait: *Visus igitur esset nouum Testamentum introducere, tanquam eius ritus contrarium, quem sancti illi Abrahæ similes viri, in diuino cultu sequebantur, nisi planè ipsis verbis significasset, vbi dixit: Non secundum testamentum, quod condidi patribus eorum, quo tempore eduxi eos de terra Ægypti. Ergo non secundùm illud quod legis loco à Mose positum est, quum egressi sunt, & quum in deserto morabantur nouum hoc futurum respondit, sed secundùm illud videlicet, quod primis temporibus in vita ciuili sectantes, qui ante Mosem floruerunt tanquam ii, qui plenè officio suo functi essent, comprobati sunt.* Latissimè ibidem probat antiquos Sanctos ad nouum Testamentum spectare: Fœdus enim nouum duo complectitur, Vnum primariò, alterum secundariò. Primariò continet diffusionem gratiæ Spiritus sancti, qui legem Dei scribit in cordibus nostris. Secundariò externa aliqua præcepta, paucissima tamen. Gratiam igitur quod primarium est in nouo Testamento, habuerunt Patriarchæ ex vi eius, & sanguinis filij Dei. Vnde sanctus Augustinus libro primo de peccatorum meritis, & remissione: *Regnum mortis*, inquit, *sola in quolibet homine destruit gratia Saluatoris, quæ operata est in antiquis Sanctis, quicumque antequam in carne Christus veniret, ad eius tamen adiuuantem gratiam, non ad legis literam, quæ iubere tantum, non adiuuare pertinebant.* Cap. 11. Hac itaque ratione meritò dicuntur prisci Sancti ad Testamentum nouum spectare, cum ex vi eius iustificati fuerint per Christum, quæ etiam ratione ante vetus Testamentum extitit. Dicitur autem nouum, quia promulgatum fuit post promulgationem veteris in monte Sina, & quia fœderales ritus eius & confirmatio noua sunt, sacrificio nouo mortis Christi, & epulo nouo Eucharistico celebrata, & quia mundo nouum fuit, & quia nouum hominem reddit. Egregiè sanctus Augustinus libro de spiritu & litera, capite decimo nono: *Propter veteris hominis noxam, quæ per literam iubentem minimè sanabatur, dicitur illud Testamentum vetus. Hoc autem nouum propter nouitatem spiritus, quæ hominem nouum sanat à vitio vetustatis.* Optimè quoque dixit Nicetas: *Nouum Testamentum ita dictum, non solùm à tempore, sed à natura earum rerum, quæ in eo contigerunt, quandoquidem omnia innouata sunt. Et in primis homo propter quem omnia extiterunt; nam & creatura noua facta est, & nouus homo, & vita noua, & noua mandata, & noua gratia, & nouæ pollicitationes, & noua sacramenta, & noua præcepta.* In Oratione 23. Nazianz. Imò quia multa præcepta veteris imperfecta, obscura, inutilia, sine gratia, nouè, hoc est, perfectius, & explicatius, & cum gratia promulgauit. Cùm autem Augustinus plura Dei testamenta pronuntiauit fœdera Dei, non testimonialia intellexit, quæ postea multa esse confirmauimus. Idem Anastasio Niceno respondendum est.

CAPVT XVI.

An Sancti veteris Testamenti ad nouum spectent? Et quo pacto vnum sit, & duo testamenta?

CÆTERVM eâdem ratione, quâ Patriarchæ, dicendum est Prophetas,& Sanctos veteris Testamenti ad nouum spectare,quod optimè disseruit Augustinus libro tertio contra duas epistolas Pelagianorum, capite quarto, vbi ait: *Hi ad vetus pertinent Testamentum, quod in seruitutem generat, quia facit eos carnalis timor,& cupiditas seruos,non Euangelica fides,spes,& charitas liberos Sub gratia verò positi,quos viuificat spiritus,& fide ista faciat, qua per dilectionem operatur in spe bonorum,non carnalium sed spiritualium; non terrenorum, sed cælestium; non temporalium, sed æternorum; præcipuè credentes in Mediatorem, per quem sibi non dubitant, & spiritum gratia subministrari,vt benè ista faciant,& ignosci posse cùm peccant: hi pertinent ad Testamentum nouum filij promissionis,& regenerati à Deo Patre,& liberâ Matre. Huius generis fuerunt antiqui omnes iusti, & ipse Moyses Testamenti minister veteris,hæres noui; quia ex fide quâ nos viuimus,vna eadémque vixerunt,Incarnationem,Passionem,Resurrectionem Christi credentes futuram, quam nos credimus factam, vsque ad ipsum Ioannem Baptistam, tanquam præteritæ dispensationis limitem quemdam.* At dices,cur vetus Testamentum institutum fuit. Audiamus præclara eiusdem Augustini verba in epistola ad Honoratum: *Volens*

Epist.120. *itaque Deus ostēdere etiam terrenam,temporalémque felicitatem suum donum esse, neq; aliunde nisi ab ipso sperari oportere, prioribus sæculo temporibus dispensandum iudicauit Testamentum vetus,quod pertineret ad hominem veterem,à quo ista vita,necesse est,incipiat.Sed illæ felicitates Patrum, Dei beneficio concessa prædicantur, quamuis ad istam vitam transitoriam pertinentes.Illa quippe terrena munera in manifesto promittebantur, & tribuebantur. In occulto autem illis omnibus rebus nouum Testamentum figuratè præ annuntiabatur, & capiebatur intelligentia paucorum,quos eadem gratia prophetico munere dignos fecerat. Dispensabant ergo illi Sancti pro congruentia temporis Testamentum vetus, pertinebant verò ad Testamentum nouum. Nam & quando temporalem felicitatem agebant,æternam, veram, & præferendam, intelligebant, & istam ministrabant in mysterio, vt illam consequerentur in præmio. Et si quando patiebantur aduersa,ad hoc patiebantur, vt euidentissimo diuino adiutorio liberati, glorificarent Deum omnium bonorum largitorem,non solum sempiternorum, quæ piè sperabant, verum etiam temporalium, quæ Propheticè gubernabant.* Hinc constabit maximum discrimen,vt alia prætermittam,inter vetus,& nouum Testamentum: illud imago, hoc veritas est, quanto scilicet homo pictus à vero, tanto vnum alteri excedit,quod egregiè notauit

Cap. 7. in fin. Ambrosius libro de Cain & Abel: *Testamentum dicitur, quoniam sanguine dedicatum est, vetus in typo,nouum in veritate.*

Hinc etiam liquefiet,cur dicatur à nonnullis Patribus, vnum esse testamentum vetus & nouum: nam breui hoc explicabo,sicut idem homo dicitur pictus & viuus; nihilominus cùm idem dicantur,diuersissimæ res sunt,vna simulachrum,altera substantia,& inter eas maximus interest dignitatis excessus.Illud signum est,hoc significatum, illud promis-

Lib. 4. cap.10. sio,hoc adimpletio. Ideo Lactantius ait: *Iudæi veteri vtuntur, nos nouo, sed tamen diuersi non sunt, quia nouum veteris adimpletio est, & in vtroque idem testator est.* Et quidem pactum ipsum & fœdus in vtroque Testamento quoad partem præcipuam vnum est,atqueadeò eadem hæreditas; nam vita æterna per Christum credentibus olim promittebatur, nunc exhibetur. Adiuncta tum erat Palestinæ promissio, vt figura,pignus, & arrhabo supercælestis hæreditatis.Nouum fœdus illâ illecebrâ,postquàm apparuit benignitas & humanitas Saluatoris nostri,non indiget; rectâ tendit in cælum viâ. Si pro libris vtriusque fœderis accipiamus Testamenti nomen, nemo dubitat illos ita diuersos esse, vt tamen multis modis sint iidem. Natura itaque,& Dei instituto idem manet, quod semper fuit, Testamentum: circumstantiis & explicatione variatum fuit Non enim sunt dicenda duo testamenta, cùm vnum est alterius repetitio. Ita verè docet Augustinus quæstione quadragesimâ nonâ super Deuteronomium: *Hac verba Testamenti quod mandauit Dominus Moysi statuere filijs Israel in terra Moab, præter Testamentum quod testatus est eis in Oreb, ostendunt vnde appellatus sit liber Deuteronomion,quasi secunda lex,vbi magis illius repetitio,*

quàm aliquid aliud. Pauca enim sunt ibi, quæ non sunt in eo, quod primũ datum est, nec tamen appellantur hac duo Testamenta, quamuis hæc verba ita sonare videantur. Vtrumque enim vnum est Testamentum, quod in Ecclesia dicitur vetus: nam si propter hæc verba duo testamenta dicenda essent, iam non duo, sed plura essent, excepto nouo. Et in multis enim locis Scriptura dicit Testamentum; sicut illud quando factum est ad Abraham de circumcisione, vel illud superius ad Noe. Vti igitur partes Testamenti veteris non sunt plura Testamenta, cùm aut aliquid repetitur, aut aliquid redditur, quod rem ipsam & substantiam Testamenti non mutat; ita nec per nouum Testamentum abolita est vel pactio, vel hæreditas significata in veteri, concessa per nouum; quia tamen plurimæ circunstantiæ immutatæ sunt, hinc duo & diuersa Testamenta dicuntur, vetus reprobatum, nouum meliusque successisse. Apostolus exemplo hæredis, qui sub pædagogo, & eius qui iam suus est, exposuit. Porrò de præstantia noui Testamenti & discrimine à Veteri multi multa differunt, & disertè noster Vincentius Regius.

CAPVT XVII.

De aliis Dei fœderibus cum Abraham & Noë.

AT de aliis Dei fœderibus cum hominibus quid dicendum erit? Negari non debet strictum & legitimum fœdus cum Abraham ictum per cæremonialem illam diuisionem, cuius mentio fit capite decimo quinto Genesis, quæ instar iuramenti erat, atque *in illo die pepigit Deus fœdus cum Abraham.* Quod, vt diximus, iuxta legitimos Chaldæorum ritus firmatum est. Adducit Cyrillus Alexandrinus libro aduersus Iulianum decimo. Apud posteriores talia quædam iuramenta apud Barbaros facta, & apud quosdam antiquiores. Vnde Sophocles in Antigone introducit quendam nuncium, cui etiam præceptum erat Polynicis corpus seruare:

Thebanorum duci dicentem: Creon hic erat:
Eramus autem parati, & ferrum tollere manibus.
Et ignem diuidere, & Deos adiurare.

Nam euntes per medium ignem, & ferrum ferentes manibus, faciebant iuramenta. Itaque vniuersorum Deus senioris indulget pusillanimitati, iuxta Chaldæorum morem, dispensatiuè iuramentum interponens. Scriptum est enim, quòd Sole existente ad Occidentem, faces ignis per medias transierint diuisiones. Figurabatur autem iterum quasi in specie ignis diuina, & immaculata natura.

Alterum Dei pactum cum Noe initum, hoc est: *Statuam pactum meum vobiscum, & nequaquam vltra interficietur omnis caro aquis diluuij, neque erit deinceps diluuium dissipans terram. Dixitque Deus, hoc signum fœderis, quod do inter me & vos, & ad omnem animam viuentem, quæ est vobiscum in generationes sempiternas: arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis inter me, & inter terram.* Hoc etiam fœdus legitimè sancitum exhibito à promittente signo, pro more humanorum pactorum, quem credo etiam ante diluuium viguisse. Tunc iam commercia erant, & suis solennitatibus paciscebantur homines. Nec opus est hîc disceptare, an arcus Iris ante diluuium, & Noë visus fuerit, quod licèt neget Alcuinus, satius est differere anteà præcessisse, cùm res naturalissima sit, & signum cùm vespertinum est serenitatis cùm matutinum pluuiæ, vnde Plautus de anu meribiba:

Bibit arcus, pluet credo hodie.

Et Ouidius:

Concipit Iris aquas, alimentaque nubibus affert.

Quam meritò Aristoteles & Plinius accensent naturæ. Ille libro quinto historiæ animalium scribit: Iridem multum conferre ad generationem mannæ, siue mellis aërij. Ad hæc aspalathum, aliasque herbas odoratiores fieri per Iridem, tradit Plinius libro duodecimo, capite vigesimo quarto: *Est, inquit, aspalathus spina candida, magnitudine arboris modicæ, flore rosæ, radice vnguentis expetitâ. Tradunt in quocumque frutice curuetur arcus cælestis, eandem quæ sit aspalatho, suauitatem odoris existere: sed in aspalatho inenarrabilem quandam.* Idem libro decimoseptimo, capite quinto: *Terra, inquit, cum à siccitate continuâ inmadiut imbre, & in quam arcus cælestis deiecerit capita sua, tunc emittit illum suum habitum diuinum, ex Sole conceptum, cui comparari suauitas nulla possit.* Post diluuium verò, & post Cap. 22.

hoc pactum Dei cum Noe, Iris à Deo instituta est in signum supernaturale huius pacti de non futuro deinceps diluuio. Et idoneè quidem: nam sanctus Thomas, & Abulensis obseruant Iridem naturale signum esse, quod proximè non sit futurum aquarum profluuiū, vt ex eo fiat diluuium, quia ad hoc opus est, multas & crassas esse nubes, quæ in magnam pluuiam resoluantur: Illæ autem repugnant Iridi. Iris enim oritur in nube, non crassa & densa, sed rorida, opaca & concaua ex radiorum Solis oppositi reflexione. Hoc Dei pactum non obstat eorum existimationi (quantumuis certam non habeam,) qui censent post diem iudicij fore vniuersale diluuium, quo rursum tota terra aquis cooperiatur; sicuti iis initio mundi cooperta fuit: nam hæc promissio Dei, de non inducendo amplius diluuio, rantum extenditur vsque ad generationes huius sæculi, puta vsque ad diem iudicij, non vlterius. Ideo ait in generationes sempiternas Nec obinde certum censeo, quod Petrus Comestor scripsit in historia scholastica ad caput trigesimum quintum Genesis: *Tradunt, inquit, Sancti, quod quadraginta annis ante diem iudicij non videbitur arcus cælestis*; quia scilicet tunc summa erit siccitas, qua mundus præparabitur ad conflagrationem, quæ fiet sub diem iudicij. Sed hæc traditio friuola, & falsa est, falsoque attribuitur sanctis Patribus. Si enim tanta tunc foret siccitas, homines, animalia, & plantæ ex ea interirent, cuius contrarium nos docet Christus in capite vigesimo quarto Matthæi. Sed redeamus ad institutum nostrum.

Hæc Dei fœdera non ita strictè dici Testamenta possunt: tum quia per ea ius ad hæreditatem non conceditur; tum quia sanguine & morte non confirmantur. Pactum enim Noe non fuit sanguine sanctum, nec fuit de hæreditate. Pactum quoque cum Abraham quantumuis in eo animalium mactatio intercederet, fuit iuramenti cæremonia pro Chaldæorum ritu eiusmodi iurantium ad significandum quę posteris Abrahæ euentura essent, potius quam solùm ad significandam mortem Christi: idcirco nulla aspersio sanguinis interuenit, sicut in fœdere intercessit Mosaico; ea autem quæ in fœdere Abrahami interuenerunt, hanc habent significationem. Vacca triennis indomita significat primam generationem Hebræorum, eorumque libertatem in Ægypto tempore Ioseph. Tunc enim liberè & lautè, instar iuuencæ pascebantur opibus Ægypti. Secundò, capra trima significat secundam generationem Hebræorum, quam post Ioseph instar capræ mulgere cœperunt Ægyptij, Hebræorum operis & seruitute se ditando. Tertiò, aries durus & cornutus significat tertiam generationem Hebræorum generosissimam, & fortissimam, ac proinde durissima seruitute oppressam ab Ægyptiis, nascente Mose. Quartò, duæ aues non diuisæ, vti cætera, sed integræ in sacrificium oblatæ, significant, quod post quadraginta annos Hebræi liberi, & integri essent euolaturi ex Ægypto, vt Deum colerent, tum in deserto, tum in Chanaan. Turtur gemebunda significat quadraginta annos luctus, in peregrinatione per desertum. Vnde turtur Hebraicè dicitur תור *tor*, à תור *tur*, id est, cogitare, meditari, e quòd turtur intus loqui videatur, instar eorum, qui meditabundi secum loquuntur. Columba socialis significat tempus Iosue, quò Hebræi in terra promissa lætè & placidè habitarunt, pro columba, Hebraicè est גוזל *gozal*, id est, pullus columbæ, siue pipio, vt vertit Chaldæus. Hebræi enim recenter sub Iosue Chananæam ingressi, in ea fuerunt qua[si] pipiones. Dissectio quadrupedum significat afflictiones varias Hebræorum in Ægypto, harum finem significant aues integrę. Volucrum volatus ad cadauera significat O[g], Se[o]n, Amalech, aliosque hostes Israele peregrināte inuadentes, & vellicantes. Abram v[o]lucres abigens significat Dei prouidentiam, Hebræos ob merita Abræ tuentem, & pro[tegentem]. Ita Theodorus, & Diodorus Tarsensis. Et ex his noster Cornelius, nec male sanctus Augustinus libro decimo sexto de Ciuitate, capite vigesimo quarto disseruit: *Simili[ter] [i]ta*

Lib. 16. de ciuit. c. 24.

est de animalibus, iuuenca, capra, & ariete, & duabus volucribus, turture, & columba: vt [...]ndum hæc futurum sciret, quod futurum esse iam non ambigeret. Siue ergo per iuuencam [...] cata sit plebs posita sub iugo legis, per capram eadem plebs peccatrix futura, per ar[ie]tem eadem plebs etiam regnatura (quæ animalia propterea trima dicuntur, quia cum int[...] ne articuli temporum ab Adam vsque ad Noe, & inde vsque ad Abraham, & inde v[sq]ue ad Dauid, qui reprobato Saule primus in regno gentis Israeliticæ est Domini voluntate fundatus. in hoc ordine tertio, qui tenditur ex Abraham vsque ad Dauid, tanquam tertiam ætatem q[uasi] reus ille populus adoleuit) siue aliquid aliud conuenientius ista significent, nullo tamen modo dubitauerim spiritales in ea præfiguratos additamento turturis & columbæ, & ide[o] d[ictu]m est. Aues autem non diuisit: quoniam carnales inter se diuiduntur: spiritales autem null[o] modo: siue à negotiosis conuersationibus hominum se remoueant, sicut turtur, siue inter illas degant, sicut columba. Vtraque tamen auis est simplex & innoxia: s[ig]nificans & in illo Israel [...] popu[lo], cui terra

[...]la

illa danda erat futuros indiuiduos filios promissionis, & heredes regni in æterna felicitate mãsuros. Aues autem descendentes super corpora, quæ diuisa erant: non boni aliquid, sed spiritus indicant aëris huius, pastum quemdam suum de carnalium diuisione quærentes. Quod autem illis consedit Abraham, significat etiam inter illas carnalium diuisiones veros vsque in finem sæculi perseueraturos fideles. Et circa solis occasum quod pauor irruit in Abraham, & timor tenebrosus magnus, significat circa huius sæculi finem magnam perturbationem, ac tribulationem futuram esse fidelium; de qua Dominus dixit in Euangelio: erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio. Fateor sanctum Augustinum libro secundo contra Faustum, & in libris de ciuitate Dei ista Dei fœdera appellasse Testamenta: at Testamentum iis locis pro solo fœdere accepit. Alia quoque pacta Dei, & promissiones in Scriptura reperiuntur, vt cum Dauide, & Salomone, & aliis de quibus sigillatim agere opus non est.

CAPVT XVIII.

Vtrum fœdus cum Adamo ictum fuerit Testamentum?

CVM Adamo quoque initum à Deo pactum certissimum est, imò sanctus Augustinus id pactum vocat omnium primum testamentum, dicens: *Testamentum autem primum, quod factum est ad hominem primum profectò illud est: qua die ederitis morte moriemini. Vnde scriptum est in libro qui Ecclesiasticus appellatur, omnis caro sicut vestis veterascet, testamentum est à sæculo, morte mori eos, qui transgrediuntur præcepta Dei.* Hic etiam Testamentum pro mero pacto est accipiendum: nam sine sanguine sancitum est, & quoniam ante lapsum primi peccati fuit, non per mortem Christi; nec enim moriturus erat Christus, si Adam abstineret esu vetito. Quapropter illud pactum non fuit firmatum morte, ac proinde dici Testamentum eo modo quo alia non debet. Si qua autem valeat ratione testamentum dici postea videbimus. Quid dicendũ post peccatum, an aliquod pactum cum Adamo rursus celebratum? nullum expressi fœderis testimonium habemus, nec apparatum fœderalium cæremoniarum. Haud enim legimus Adam sacrificasse, quamuis non nemo ex tunicis pelliceis id voluit colligere, scilicet Adamum inactasse animalia quædam, atque inde sibi & coniugi pelliceos amictus confecisse. Etenim Athanasius & Ephrẽ dixerunt teste Moyse Barcepha: *Mactatis eas pecudibus detraxisse primos Parentes, atque concinnasse in vestem Dei nutu.* Incertum hoc est, atque citatus ab eodem Barcepha, Ephrem ait: *fortasse eoram illis iugulatas esse pecudes, vt earum carne ipsi vescerentur, coriisque nuditatem suam cooperirent. Denique ex ipsarum morte se quoque mortalia habere corpora intelligerent.* Lib. 16. de ciuit. c. 27.

CAPVT XIX.

An sacrificauerit Adam.

EXISTIMO nihilominus, vt obiter hoc moneam, aliquando Adam præceptum virtutis Religionis impleuisse & sacrificasse. De ipso loquens Moyses Barcephas libro primo de Paradiso capite vigesimo octauo inquit: *Fuisse Sacerdotem ex Dauidis Psalmistæ verbis cognoscitur, dum veluti loquentem Adamum cum Deo inducens, ait finxisti me, & posuisti super me manum tuam.* Sacerdotium enim manuum impositione confertur. Sanctus Gregorius Nazianz. carm. ad Virg. vocat hominem:

—— ἐχέφρονα μύστην
οὐρανίων, χθονίων τε μέγα κράτος ἄγγελον ἄλλον.
—— *Mente præditum Sacerdotem*
Cælestium, terrestriumq; magnum imperium Angelum alium.

Similiter Tertullianus libro de resurrectione carnis hominem dixit: *Religionis Sacerdotem.* Et Hugo Victorinus ait: *Credimus Deum docuisse Adam cultum diuinum, quo eius beneuolentiam* in Gen.

tiam recuperaret, quam per peccatum transgreſsionis amiſerat, ipſumque docuiſſe filios ſuos dare Deo decimas & primitias. Idem habet ſanctus Athanaſius in ea epiſtola qua tractat,
quomodo Nicena Synodus animaduersâ Euſebij calliditate congruis & piis verbis decreta ſua ſuper Arriana hæreſi expoſuerit, ibi ait: *Quæ enim Moyſes docuit, eadem ab Abrahamo obſeruata ſunt. Quæ porrò Abraham obſeruauit, eadem Noe, & Enoch agnouerunt diſtinguentes munda & immunda, & gratioſi apud Deum fuerunt. Abel quoque huius rei teſtis habendus eſt, qui ea quæ ab Adam perceperat Deo obtulit. Adam autem magiſterio Dei inſtructus fuit.* Conijcit Iacobus Bolducus duo oblationum, & ſacrificiorum genera exercuiſſe
Adam. Animalium videlicet, quæ ideo poſtea magis in vſu fuerunt, quia oblata ab Abel
placere Deo viſa ſunt: & frugum fructuumque terræ, quæ non ita frequentata leguntur;
ob id fortaſſe quod à Cain oblata à Deo deſpecta ſunt propter ſuam malitiam, & impuritatem. Nihilominus tamen, quod dicitur, Deum non reſpexiſſe primò ad Cain, deinde nec
ad munera eius, ſatis apertè indicat munera non diſplicuiſſe, niſi quatenus perſona diſplicebat offerentis. Inde colligo, quod cum Cain primogenitus, & proinde Sacerdos tale ſacrificium de terræ frugibus non niſi exemplo patris, cui in ſacerdotio ſuccedebat, obrulisse.
A quo ſicut arare terram ita & eius frugibus munera Deo offerre didicerat. Adijcit inſtitutum, & obſeruatum ab Adamo diem feſtum natalis vniuſcuiuſque filiorum ſuorum: in
quo ſingulis annis ipſe pro filiis, & quiſque eorum pro ſe offerebant Deo ſacrificia. Idque
colligi poteſt ex iis, quæ in nonnullis codicibus ita cum parētheſi leguntur, verbis: *Adam
verò cognouit vxorem ſuam Euam, quæ concepit, & peperit Cain, dicens: Poſſedi hominem per
Deum. Rurſumque peperit fratrem eius Abel (fuit autem Abel paſtor ouium, & Cain agricola) factum eſt autem poſt multos dies vt offerret Cain de fructibus terræ munera Domino.
Abel quoque obtulit de primogenitis gregis ſui, & de adipibus eorum.* Quæ ſi iuxta archetypum ſine parētheſi legantur, facile quod dicimus apparebit: *Et Adam ipſe cognouit Hauam
vxorem ſuam, & concepit, & peperit Cain, & dixit: Acquiſiui virum cum Domino. Et fuit in
fine dierum, & adduxit Cain de fructu oblationem Domino: & Hebel adduxit etiam ipſe de
primogenitis pecudum ſuarum, & de adipe earum.* Vbi Fagius cum Aben Ezra dies pro anno
ſumunt, voluntque ſingulis annis certo & ſtatuto tempore fratres ipſos munus ſuum ad
certum locum, qui cultui diuino publico deſtinatus eſſet, attuliſſe; vt ita annua ſolemnitas, quâ ad colendum Deum publicè conueniebant, hac locutione denotetur. Confirmatur ex aliis locis, in quibus vox יָמִים *Iamim*, id eſt, dierum ſumitur pro annis, vt in Deu-
Cap. 14. teronomio: *Anno tertio ſeparabis aliam decimam, &c.* Iuxta Hebræum, *Poſt finem trium
dierum.* Item in Leuitico: *Donec vnus impleatur annus,* &c. Aliquando vbi ſermo eſt de ali-
Cap. 25. qua anniuerſaria ſolennitate, iungitur nomen יָמִימָה *Iamimah*, quam *dietatem*, non ma-
lè quis dixerit, vt cùm agitur de anniuerſaria ſolennitate Azymorum: *Cuſtodies huiuſmodi cultum ſtatuto tempore à diebus in dies,* Pagninus vertit: *quotannis*; poſſet reddi *de die in
dietatem*, quaſi vltima vox ſolennitatem diei, vel diem ſolennem ſignificaret; Quod autem de non qualibet anniuerſariâ die, ſed de natali, quam Cain & Abel oblationibus, &
ſacrificiis annuatim celebrabant, intelligi queat multa ſuadent. Primò quidem matris
Euæ pia & deuota gratiarum actio in natiuitate Cain, cùm ait: *Poſſedi hominem per Deum,*
hoc tanquam ex ſola Dei bonitate ſibi conceſſum beneficium agnoſcentis. Idémque quaſi de more fecit in natiuitate Seth, dicens: *Poſuit mihi Dominus ſemen aliud pro Abel,* &c.
Gen. 4. Secunda conſtat ex ordine narrationis, ſtatim enim ac de illorum natiuitate dictum eſt:
Rurſumque peperit fratrem eius Abel; additur, *Factum eſt autem poſt finem annorum,* ſupple
eorum: non ſolum indicans illos ſacrificia offerre cœpiſſe iam grandæuos; ſed etiam præcisè annuatim id facere ſolitos fuiſſe. Deinde ex eo quod ſtatus & conditio vtriuſque
præmittitur, fuit autem Abel paſtor ouium, & Cain agricola; tam vt indicaretur, quod
Abel vt paſtor ouium, greges, Cain vt colens terram de fructibus laborum ſuorum offerre ſoleret: quàm vt breuiter ſignificaretur, quomodo, & quando negotiis temporalibus
orationes, oblationes, & ſacrificia interſererent, non confusè aut ad libitum; ſed iuxta leges à patre eis datas. Præterea, ſi pro natali totius mundi, ſub cuius generalitate creatio
Adæ comprehendi videbatur; feſtum Sabbathi generale omnibus ſtatutum eſt pro communi omnium rerum creationis beneficio: congruum etiam fuit, vt Adam, qui pluſquam
vllus hominum in ſe expertus erat, quantum eſſet Dei beneficium fieri ad imaginem Dei,
ſingulis etiam hominibus natiuitatis diem celebrandum inſtitueret. Ad quod videtur
Chriſtus alluſiſſe cùm dixit: *Mulier cùm parit, triſtitiam habet, quia venit hora eius. cùm
autem peperit puerum, iam non meminit preſſuræ propter gaudium, quia natus eſt homo in
mundum.* Qui quidem mos laudabiliter à Paganis obſeruatus paſſim legitur cum ſacrifi-

ciis, & oblationibus, aliisque multis cæremoniis, non ex solo, vt credo, lumine naturali, sed ex consuetudine per traditionem ad eos vsque manata per filios, nepotésque Noë, primos post diluuium orbis terrarum incolas. De quo die natali intelligi videtur illa per ordinem vniuscuiusque diei sacrificiorum, & conuiuiorum filiorum Iob celebritas, cùm dicitur: *Et faciebant conuiuium per domos, vnusquisque in die suo, &c. Cúmque in orbem* (supple dierum anni) *transissent dies conuiuÿ, mittebat ad eos Iob, & sanctificabat illos, consurgénsque diluculo offerebat holocausta pro singulis.*

CAPVT XX.

Vtrùm ad Angelos aliquod Dei Testamentum pertineat, & fœdus cum ipsis sit initum? An sacrificauerint cælestes spiritus?

HÆc de humanis fœderibus; procedamus ad sublimioris essentiæ pactionem. An cum Angelis aliquod inierit Deus fœdus? an illud Testamentum sit. Et quidem sicut cùm Adam factum, sic etiam aliquod sancitum cum spiritibus Angelicis fœdus, explicatâ ipsis conditione, seu præcepto, cuius impletione admittendi ad cælum erant. Atque ideò nobiles Theologi censent omnes Angelos habuisse aliquod præceptum penès quòd probarentur. Sic censuit Ambrosius Catharinus libro de bonorum Angelorum gloriâ, & malorum lapsu; Pro eodem placito citatur Caietanus in secundum Genesis caput dicens: *Credimus enim Angelis impositam legem fuisse fidei supernaturalium credendorum, & supernaturalis felicitatis sperandæ.* Iisdem accedit Ouandus in distinctionem quintam libri secundi, & confirmat hominis exemplo, cui datum est præceptum penès quod probaretur, atque idem accidisse Angelis confulcit ex loco Apocalypsis, *Mensura hominis, quæ est Angeli*; & illo Matthæi: *Erunt sicut An-* Apoc. 21.
geli Dei. Ergo, inquit, *sicut in gloria erunt æquales, & similes, ita fuisse debuerunt in merito,* Matth. 22.
& in causa merendi, quæ est obedientia ad præceptum, & per consequens præceptum dari, & imponi. Hoc præceptum & conditionem diuini, & Angelici fœderis adorationem Christi Domini, scilicet hominis Dei, credunt Iacobus de Valentia commentariis in Psalmos, in Psal. 81.
Catharinus libro citato, & Viguerius capite tertio Institutionum, quibus sanctus Bernar- & 82.
dus, & alij Patres videntur fauere. B. Amadæus in Apocalypsi sua huiusmodi exhibet Deum paciscentem cum Angelis: *Ero ego homo, & homo erit Deus, & si Deus, ergo & vester Dominus, & vester Rex, vester Princeps, & vos omnes subiiciemini potestati eius, & coletis eum, & adorabitis sicut me; quia ipse & ego vna persona erimus, vnicâ adoratione adorabimur à vobis. Illam quoque mulierem, quam in matrem elegi, præponam omnibus vobis; eritque Regina vestra, honorabitis, & coletis eam, tanquam Genitricem Dei, & Domini vestri. Hoc volo, hoc mando, hoc vobis iubeo: qui hæc fecerint, & facere voluerint, ostendam eis faciem meam, & gaudebunt in aspectu meo, in quo est bonum omnis boni in sempiternum; qui verò noluerint obedire huic decreto, cadent à loco isto ad locum tenebrarum & nebularum, & caliginum, neque donis, quibus vestiui, eis vlterius potientur, sed gratiâ meâ priuabuntur, & in locum detrudentur, in quo manere nollent, imo abhorrebunt, & semper amœnitatem, in qua nunc sunt, cupient, & nunquam habebunt.*

Vtcumque hoc fuerit, aut acciderit fœdus, de quo nunc disceptare opus est, quæ in illo solennitas fuerit, & an fuerit, ignoratur, quamuis Angelis non repugnaret sacrificialis aliqua cæremonia. Videmus siquidem in sexto Iudicum capite, Angelum sacrificium fecisse, vbi dicitur: *Ingressus est itaque Gedeon, & coxit hædum, & de farina modio azymos panes, carnésque ponens in canistro, & ius carnium mittens in ollam, tulit omnia sub quercu, & obtulit ei. Cui dixit Angelus Domini: Tolle carnes & azymos panes, & pone supra petram illam, & ius desuper funde. Cúmque fecisset ita, extendit Angelus Domini summitatem virgæ, quam tenebat in manu, & tetigit carnes, & panes azymos; ascenditque ignis de petra, & carnes azymósque panes consumpsit; Angelus autem Domini euanuit ex oculis eius.* Hic qui Sacerdotale munus peregit Angelus fuit, non Gedeon, quippe Gedeon non erat ex Sacerdotali tribu, sed ex tribu Manasse, & extra locum Tabernaculi id sacrificium peractum: quapropter Theodoretus, Caietanus, Montanus, Serarius, Bonfrerius, & Tirinus malunt Gedeonem hic non sacrificasse, sed solum ministrum egisse, afferendo, & componendo victi-

mam in altari ex imperio & præscripto Angeli, qui scipione suo ignem è petra educens, vltimam, proximámque operam sacrificio impendit. Ac proinde Sacerdotis partes hic egit Angelus, Deo omnium Domino sic iubente. Vnde Theodoretus quæstione duodecima in Iudicum librum dixit: *Angelus honorem Deo debitum non surripuit, verum Sacerdotis officio fungens, vbi virga percussit petram, igne prodigioso hostiam accendit.* Quapropter, quod paulò antè dixit: Gedeon dicit, se sacrificium allaturum, & oblaturum Angelo: nonnisi materialiter accipi potest: nam formaliter afferebat illud Gedeon pro munere conuiuali, quod ex intentione Gedeonis seruiret pro prandio, sed voluntate Angeli conuersum fuit in sacrificium. Nec obstat cùm nocte sequenti iussit Deus Gedeoni, vt taurum sibi in eadem petra immolaret, cum ipso etiam Gedeone dispẽsasse, vt sacerdotij munere fungeretur, offerrétque holocaustum procul à loco tabernaculi, sicut postea dispensauit cum Samuele, Elia, & aliis quibusdam Nam vt optimè notat sanctus Augustinus: Ita Deus legitima illa sacrificiorum constituit, vt leges non sibi, sed hominibus daret. Vnde poterat, quandocumque placeret, extra legis suæ limites ius sacrificandi dare quibus vellet, seu hominibus, seu Angelis, & quocumque loco, aut tempore, aut modo vellet.

CAPVT XXI.

Vtrùm pactum cum Angelis initum sit Testamentum?

ÆTERVM eam rationem Testamenti, quatenus morte confirmatur, Angelorum pactum non habet, siquidem non habebant opus per Christi mortem admitti ad hæreditatem cælestem. Dubium potest esse, an absolutè dici testamentum queat iuxta proprietatem significati huius nominis, siquidem testamentum putant dici quasi testationem mentis, cui etymo fauit Seruius Sulpitius, & Iustinianus in suis institutionibus. Cùm igitur in Angelico fœdere fuerit etiam testatio mentis, & voluntatis diuinæ, Testamentum pariter dicendum videtur. Verùm illa nominis ratio & interpretatmentum non probatur peritis, & Gellius sic refellit opinionem Iurisconsultorum. Seruius Sulpitius Iurisconsultus, vir ætatis suæ doctissimus, in libro de testamentis secundo, quâ ratione adductus, Testamentum verbum esse duplex scripserit, non reperio; nam compositum esse dixit, à mentis contestatione. Quid igitur Calceamentum? Quid Paludamentum? Quid vestimentum? Quid alia mille, per huiuscemodi formam producta? Etiamne ista omnia composita dicemus? Obrepsisse autem videtur Seruio, vel si quis alius est, qui id prior dixit, falsa quidem, sed non abhorrens, neque inconcinna, quasi mentis quædam in hoc vocabulo significatio. Eo tamen modo dici testamentum potest Angelicum fœdus, quatenus datum Angelis ius ad hæreditatem per irreuocabilem Dei voluntatem. Et idem dicendum est de primo cum Adam pacto in innocentiæ statu. Namque idcirco expectatur mors inter homines, vt ratum sit testamentum, quia viuentium est mutabilis, atque vt iuridicè loquar, deambulatoria voluntas, quæ tunc firma & stabilis habetur, cùm mors abscidit arbitrium, & volubilitatem mutandi: ac decretum diuinæ voluntatis immutabile est, nec opus est mori vt Dei voluntas firmetur, & Angelos ad hæreditatem admitteret cælestem: cuius hæredes Angeli esse possent, & ipsam possidere, vnà cum ipso hæreditatis Domino: diuersas quidem conditiones, & nobiliores habet cælestis hæreditas, quam humanæ habent, & quas obseruauit sanctus Ambrosius, subticere non iuuat: *Non ad vnum quidem, non ad paucos, sed ad omnes testamentum suum scripsit IESVS: omnes scripti hæredes sumus, non proportione, sed pro vniuersitate. Testamentum commune est, & ius omnium hæreditas vniuersorum, & soliditas singulorum. Nouum tamen Testamentum singuli adeunt, & omnes possident. Nec minuitur hæredi, quicquid à cohæredibus vindicatur, manet emolumentum integrum, & eo magis singulis crescit quo pluribus fuerit acquisitum. Alia conditio est hæreditatis humanæ, si diuisa fuerint emolumenta, minuuntur, & hæredis est damnum, assériptio cohæredis. Indiuisum regnum Christi est, indiuisa hæreditas, cùm hæreditatis fructus sit indiuisus quod est regnum cælorum. Aurum, argentum, prædium, ab homine pluribus derelictum distribuitur ac secatur, solida ad singulos Christi dona perueniunt, omnes habent, & nemo fraudatur. Audiamus igitur commoda hæreditaria: Remissio peccatorum, hæreditas Christi est, Certè solida per singulos, & in commune est lucratiua. Quibuscumque enim collata fuerit, solida est,*

est.nulli decedit, accedit omnibus. Corpori acquiritur, quidquid vnicuique relaxatur. Nam si Angeli super vno peccatore pœnitentiam agente, lætatur, quia lucrum suum putant hominis redemptionem; quanto magis lucrum est generis, quod est lucrum naturæ? Hæreditas Christi est resurrectio. Hanc quisquam damnum suum dixerit, quæ in vno communis gratiæ nomen inuenit? Christus enim resurgens, omnibus surrexit; quoniam per hominem resurrectio mortuorum. Quomodo igitur potest singulorum esse dispendium, quæ est totius corporis, & humani generis reformatio?

CAPVT XXII.

Quale fuerit volumen fœderis, an duo? Vtrùm vnum dilacerauerit Moyses.

PEDEM nunc referamus ad vetustum fœdus, vt consideremus nonnulla, quæ ad ipsum spectabant. Imprimis ecquod esset *volumen fœderis*, quod in celebratione veteris testamenti aspersum sanguine fuit teste Apostolo: *Lecto, inquit, omni mandato legis à Moyse vniuerso populo accipiens sanguinem vitulorum, & hircorum cum aqua & lana coccinea, & hyssopo ipsum quoque librum, & omnem populum aspersit dicens, hic sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus.* Non hæc omnia explicata in Exodo habemus, vbi dicitur: *assumensque volumen fœderis legit audiente populo, qui dixerunt omnia, quæ locutus est Dominus, faciemus, & erimus obedientes. Ille vero sumptum sanguinem respersit in populum, & ait, hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscū super cunctis sermonibus his.* In primis quærendum est à quo fuerit scriptum hoc volumen. Dicendum à Moyse, quod sacra pagina explicat capite vigesimo quarto Exodi dicens: *scripsit Moyses vniuersos sermones Domini.* Deinde dubium est, quid isto fœderis volumine contineretur. An tota sacra Scriptura illatenus scripta, & liber Genesis ibi expressus? hoc quidem fatetur Rabbi Salomon, qui vult omnem Genesim, & Exodum vsque ad vigesimum caput, ibi scriptum. Sed quo fundamento hoc asseruit, ignoratur. Tertiò, an Decalogus ibi exaratus fuerit? Negat interlinearis glossa in volumine fœderis, hoc est, scriptura, quæ continet fœdus, scripsisse Moysem decem mandata, quoniam tabulis inscripta illi fuerint tradita. Verosimilius tamen est ipsum Decalogum in volumine fœderis scriptum fuisse, quandoquidem potissima fœderis pars erat, atque idcirco oportuit cum cæteris legibus in volumine eius fœderis transcribi. Existimo igitur in eo volumine scripta fuisse decem præcepta, & leges omnes, quas à Deo acceperat populus. Et præterea promissiones Dei, ea scilicet, quæ Deus populo esset donaturus, si leges & pactum suum fideliter obseruarent, nimirum terram promissionis. Itaque libellus erat, quem nocte diei Pentecostes post datam legem scripsit Moyses dictante Domino, qui continebat Dei præcepta, & vniuersos sermones Domini, quorquot continentur a capite vigesimo Exodi vsque ad caput vigesimum quartum, vt constat ex illis verbis, quæ post narratam legis promulgationem dicuntur: *Scripsit autem Moyses vniuersos sermones Domini, & mane consurgens ædificauit altare ad radices montis.* Legit ergo Moyses hoc volumen populo continens Dei mandata, quæ erant conditiones ineundi cum Deo fœderis: populus deinde promisit se ea seruaturum.

Heb. 9.

Exod. 24.

Quæsitu etiam dignum est, an hoc volumen fœderis dilaceratum à Moyse fuerit? siquidem ob Israeliticam idololatriam tabulas fœderales perfregit. Quoniam redintegrato fœdere [capite] trigesimo quarto Exodi iubet Deus Moysi: *Scribe tibi verba hæc, quibus & tecum, & cum Israel pepigi fœdus.* Quapropter videtur primum fœderis volumen rescissum, cum rescribi eius verba oportuerit, & quidem Abulensis, Oleaster, Cornelius, & Bonfrerius censent verba, quæ scribi hic iubet Dominus, non Decalogum solum fuisse, sed alia præcepta repetita à Domino. Sub cæremonialibus enim, quæ ibidem reperiuntur, cōprehenduntur iudicialia, & Decalogica, quæ fuerant narrata à capite vigesimo vsque ad vigesimum tertium Exodi; hæc omnia scripta erant in volumine illo fœderis, quod lectū fuit Israelitis capite vigesimo quarto in ipsa fœderis percussione; quod volumen ait Bonfrerius verisimiliter Dei iussu à Moyse erat disruptum, vti & fractæ tabulæ, postquam Israelitæ per idololatriam fœdus violauerant. Itaque iubet Deus eadem nunc rescribi

quandoquidem de nouo pristinum fœdus velit restitui. Cornelius autem non aliud volumen fœderis rescriptum vult, sed sufficere ad hoc ipsum librum Exodi in quo scriptum à Moyse hactenus habemus verba Dei, quibus eum populo pepigit fœdus; Contra tamen Augustinus quæstione centesima sexta in Exodum, Glossa interlinearis, Dionysius Carthusianus Decalogum intelligunt (hæc enim propriè verba fœderis dicuntur) eaque in tabulis lapideis scribenda, cùm paulo post sequatur versu sequenti: *Et scripsit in tabulis verba fœderis decem.* Vtique vt illis videtur Moyses; neque enim aliud suppositum antecessit. Eundem Decalogum intelligit Lyranus, & Caietanus per *verba hæc*: ea tamen volunt, nō in tabulis à Moyse dici. Verum *verba hæc* non esse restringenda ad Decalogum, sed illud demonstratiuum *hæc* demonstrare verba & præcepta, quæ paulo ante Deus repetierat, probari potest satis perspicuè ex Hebræo, Chaldæo, & septuaginta. Etsi enim noster Textus aliquantum sit ambiguus (postquam enim dixit: *Scribe tibi verba hæc*, subdit, *quibus & tecum, & cum Israel pepigi fœdus.* Quæ sententia posset ad Decalogum restringi, maximè si *verba hæc* capiantur pro *verba ista*, nec per illa designentur ea, quæ hic antecedunt, sed in genere ea quæ adhibuit Deus in fœdere sanciendo. Nihilominus tamen hunc sensum non admittunt Hebræa, Chaldæa, Septuaginta, in quibus non habetur illud relatiuum *quibus*, sed particula causalis *quoniam*, vel *enim*. Sic enim habent Hebræa, & Chaldæa *Scribe tibi verba hæc, quoniam per os, siue sermonem verborum istorum percussi tecum fœdus & cum Israel.* Septuaginta verò: *Scribe tibi verba hæc, in his enim sermonibus posui tibi fœdus & Israeli.* Hæc enim sententia, prout ab eis effertur non potest restringi ad Decalogum, neque de aliis verbis intelligi, quàm quæ eo capite antecesserunt. Porrò versu sequenti cum dicitur, *scripsit in tabulis*, censeo cum Abulensi, Lyrano, Oleastro, Vatablo, Caietano, Lipomano, Emanuele Sà, Torniello, mutandum suppositum, & necessariò subintelligendum *Deus*, quod est suppositum remotius, vt in non nullis Scripturæ sententiis usuuenit. Certum est autem hoc de Moyse intelligi non posse, cum initio capitis dicat Deus se scripturum in tabulis à Moyse dedolatis Decalogum; multoque magis res hæc fit perspicua ex Deuteronomij decimo. Vbi Deus non tantum de se dicit *scribam*, sed etiam paulo post dicitur Deus scripsisse in tabulis, iuxta id quod prius scripserat verba decem. Neque verò ea scriptio Moysi adscribi potest, nisi vel eum Carthusiano velimus superfluum hic fingere miraculum, vel Deum difficili molestaque in lapide sculptura inaniter Moysem onerare voluisse.

CAPVT XXIII.

De Arca fœderis seu Testamenti.

CONSIDERANDA quoque est arca fœderis quanti apud Deum fieret, vt exinde Testamentum suum commendaret, & pacti obseruantiam admoneret, quandoquidem vt fœderis sui tabulæ seruarentur, pretiosissimam illam arcam iussit fabricari ex imputribilibus lignis Sethim auro intectis, qua nihil sacrarius Hebræos habere voluit: hæc sola in loco sacratissimo sancto sanctorum reposita: hæc à Psalmographo vocatur scabellum Dei insidentis super alis Cherubin, quas supra Propitiatorium extendebant. Nemini eam detectam præter Sacerdotes videre licebat. Hæc Dux populi Israelitici, hanc portare soli Sacerdotes, vel Leuitæ tectam poterant, hæc in tabernaculo, hæc in templo Salomonis reposita. Hæc siue Deus per arcam miranda patrauit: filios Aaron, Nadab, & Abiu eoram ea offerentes super igne alieno incensum occidit, sicut & ducentos quinquaginta Leuitas cum Core, qui non erant de semine Aaron offerentes itidem incensum: Aaronis virgam germinare fecit. Iordanis alueum exsiccauit. Mœnia vrbis Iericho conquassauit. Idolum Dagon capite & manibus mulctatum deiecit. Philistæos percussit in secretiore natium parte. Quinquaginta milli a plebis Bethsamiticæ, & septuaginta honoratiores interfecit. Ozam quoque vita mulctauit. Obededom Gethæo attulit benedictionem. Oziam Regem lepra percussit. Denique arca vocata est virtus, pulchritudo, & gloria Israelis: capra enim à Philistæis dicitur in libro Regum primo: *Translata est gloria Israel, quia capta est arca Dei.* Et Psalmus ait: *Tradidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinem in manus inimici.* Qua gloria functus Israel est vsque ad Babylonicam captiuitatem: tunc Hieremias Propheta arcam & tabernaculum extulit in montem Nebo, ex

Leu. 10.

Cap. 4.

ex quo Moyses terram promissionis prospexit,& in spelunca quadam vnà cum altari Thymiamatis abscondit,quemadmodum constat ex secundo libro,& capite Machabæorum, dicens: *Quod ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi.* Hinc sanctus Epiphanius in vita Moysis & Dorotheus in Synopsi capite de Hieremia, & alij tradunt arcam non fuisse in secundo templo post regressum è Babylone fabricato. Planè Iosephus cum templum suo tempore euersum esset à Romanis, nihil omnino fuisse in sancto sanctorum affirmat libro sexto de bello Iudaico. Melior profectò testis Iosephus, quam Petrus Comestor,& alij,qui contrà existimant. Scribit enim Comestor in historia scholastica libri Iudith capite tertio fuisse arcam inter spolia à Romanis abductam cum candelabro & mensa. Falsum quoque est, quod idem prodit in capite quadragesimo sexto libri Exodi seruari arcam Romæ in Lateranensi templo, atque vtrumque refellit Abulensis, Explodendum quoque est; quod alij asseuerant Titum & Vespasianum Imperatores in triumpho suo duxisse arcam; quoniam in arcu triumphali eiusdem Titi, qui Romæ cum integra inscriptione extat, arca videtur portari in ea pompa. At Iosephus testis oculatus eius triumphi id non prodidit memoriæ, sed tantùm hæc narrat: *Multæ autem naues sequebantur, spolia verò alia, alia quidem passim ferebantur. Eminebant autem duces eorum, quæ apud Hierosolymam in templo reperta sunt, mensa aurea ponderis talenti magni, & candelabrum quidem similiter auro factum, sed opere commutato abusus nostrâ consuetudine, nam media quidem columna basi hærebat, tenues autem ab eo cannulæ producebantur formatæ ad similitudinem fuscinæ, & summum cuiusque in Lychni speciem fabricata, erant autem numero septem, septimi diei, qui apud Iudæos est, indicantes honorem; post hæc autem portabatur lex Iudæorum nouissima spoliorum, deinde transibant plurimi victoriæ simulachra portantes omnia ex auro,& ex ebore facta.* Nulla hîc commemoratio arcæ. Quapropter illa sculptura in arcu Titi, non fuit nisi mensæ illius aureæ, cuius Iosephus meminit, vbi etiam candelabrum apparet. Aliqui scribunt occultatam arcam, & occultandam vsque ad finem sæculi, tunc verò manifestandam ad Iudæorum conuersionem. Sanctus Epiphanius in Hieremiæ vita hæc habet: *Hic est ille Propheta, qui ante mutationem templi arculam apprehendit, quæque fuêre in ea singula,& curauit ea absorberi in saxum Et locutus est Sacerdotibus plebis, & quicumque aderant, maioribus, Profectus Dominus à Sina in cælos, sed reuertetur in maiestate & virtute diuinâ. Et hoc indicium aduentus ipsius erit, quando gentes vniuersæ ligno supplicabunt. Addidit præterea: Arcam hanc nec quisquam reserauit vnquam, neque Sacerdotum, neque Prophetarum, excepto Mose electo Dei. Tabulas, quas continet ipsa, nullus explicauit præter Aaron. Cæterùm in resurrectione primùm arca surget,& prodibit è saxo, inque Sina monte locabitur,& omnes Sancti ad eam confluent, vt illic suscipiant Dominum, & visent inimicum, qui perdere illos affectabat. Tunc saxum sigillauit digito, inscribens nomen Domini, & factus est typus instar sculpturæ ferri,& nubes petram cooperuit, & eum locum nemo nouit. Quin ne nomen quidem vsque in hunc diem, & vsque in consummationem sæculi datur legere. Lapis deinceps ille habetur in solitudine, vbi primitus fabricata est arca in medio montium, in quibus iacent Moses & Aaron sepulti, in noctibus porrò nubecula instet modo ignis eodem loci. Pro typo qui erat ab initio, quoniam nunquam cessabit maiestas Dei à lege eius.* Vnde hoc acceperit Epiphanius ignoro. Fides penès ipsum sit.

Cap. 6. hist. schol. in lib. Iudith c. 5.

q. 4. in cap. 25. Exod.

Lib. 7. de Bell. c. 24.

CAPVT XXIV.

Vtrùm in arca Testamenti volumen fœderis vel Deuteronomij contineretur?

QVæ autem in arca fuerint, exploremus. An volumen fœderis, cùm ipsa vocetur arca fœderis, an aliud sacrum volumen. Plane codex fœderis non est, vnde colligatur inibi fuisse, cum id sacra Scriptura non indicet: namque post arcæ fabricam descriptam, & iussam ait Dominus: *Ponésque in arca testificationem quam dabo tibi.* Volumen autem fœderis ipse scripsit Moyses, & iam illud habebat, non accepturus erat. Quare testificatio, quæ iussu Dei in arca ponenda edicitur, lex erat, hoc est, lapideæ tabulæ, quas postea Deus dedit,& accepit Moyses. Dicebatur quippe lex testimonium, aut testificatio, quoniam diuinæ attestationem voluntatis cõtineret, atque in ea Deus reliquit testatum quid fieri ab hominibus omnino velit, quod

 placet

placet Vatablo, Emanueli Sà, & Torniello. Et cum hoc ſit ſumma diuini fœderis, ideo arca fœderis eſt appellata. Siue quoniam tabulæ teſtarentur, Iudæos legem a[illegible] a Deo, vt vult Lyranus, & Dionyſius Carthuſianus. Siue quoniam fœdus in Deum & populum initum conteſtarentur. Quapropter arca Teſtamenti, & teſtimonij, & fœderis a[illegible] dicta videtur, quod malunt Abulenſis, Montanus, Oleaſter, & Caietanus. Siue quoniam in Tabulis, vt placet Forſtero, & alijs diuinæ leges continerentur, quæ in ſcriptura teſtimonia, & teſtificationes appellantur: Quamuis enim diuina promiſſa ſeruantibus legem, aut minæ violantibus magis propriæ teſtimonia, ſeu teſtificationes dicantur. Vſurpantur tamen interdum hæ voces pro quauis lege diuina, præterquam quod hæ tabulæ vel expreſsè, vel tacite diuina promiſſa cõtinerent. Quandoquidem cum Decalogus promulgatus fuit, primo, ſecundo, & quarto præcepto promiſſa, vel minæ additæ ſunt, quæ vel in tabulis expreſſæ ſunt, vel implicitè contentæ.

An autem præter tabulas fuerit in arca liber Deuteronomij dubium eſt. Plurimi id aſſeuerant, quoniam in trigeſimo primo Deuteronomij capite dicitur: *Poſtquam ergo ſcripſit Moyſes verba legis huius in volumine, atque compleuit, præcepit Leuitis qui portabant arcam fœderis Domini, dicens: tollite librum iſtum, & ponite eum in latere arcæ fœderis Domini Dei veſtri vt ſit ibi contra te in teſtimoniũ.* Verùm ex libro Regum tertio, & Paralipomeno ſecundo liquet in arca fuiſſe dumtaxat legis tabulas, quas in ea Moyſes poſuerat. Ergo nec liber Deuteronomij ibidem fuit incluſus. Quapropter noſter Ribera ſcribit: ſi verum eſſet, quod authores illi de capſula extra arcam facta commentabantur, ad hunc librum referendum eſſet; ſed quoniam id commentitium eſſe diximus, omnino videtur reſpondendum præcepiſſe quidem ad Moyſem, ſed non fuiſſe factum, aut quoniam arcam eo mortuo aperire non ſunt auſi, aut alia de cauſa, & Moyſi præcepto non obtẽperaſſe tunc temporis. Verum melius dicemus, poſitum fuiſſe librum Deuteronomij in latere arcæ, id eſt, ad latus, videlicet, extra, & prope arcam Hebraicè מִצַּד *mitſiſad*, id eſt, *à latere*, Atque hunc librum non ſeruatum fuiſſe in arca, ſed in tabernaculo, ac deinde ad locum theſaurorum tranſlatum templo ædificato, intelligi videtur ex ſecundo Paralipomenon trigeſimo quarto, vbi ſcriptum eſt: *Quinque efferrent pecuniam, quæ illata fuerat in templum Domini, reperit Helcias Sacerdos librum legis Domini per manum Moyſi: & ait ad Sapham ſcribam: librum legis inueni in domo Domini.* Veriſimile quidem eſt arcam ſemel impoſitis tabulis propitiatorio incluſam nunquam deinceps fuiſſe apertam; atque adeo non recluſam, vt poſtmodum Deuteronomij liber includeretur, multo minùs vt inde educeretur. Legitur autem in quarto Regum, & ſecundo Paralipomenon libro exportatus templo Deuteronomius codex. Et primo quidem inuentus in gazophylacio dicitur, vnde efferebant pecuniam: quapropter elatus ſanctuario tunc fuerat. Poſtmodum ad Regem delatus idem liber, atque ex hoc quod poſterioribus temporibus fuerit hoc volumen extra ſanctuariu eductum conſtare videtur, nunquam fuiſſe in arcam illatum, quandoquidem poſtquam ſtabilem ſedem habuit arca, nunquam fuit conſpecta ab inferioribus Sacerdotibus, & a ſummis non niſi ſemel in anno, atque per nebulam incenſi; adeo ſumma cum reuerentia arca eſt habita, etiam ipſis Pontificibus, vt nec accedere ad eam auderent, minus recludere præ metu venerationis pleno, cum maximè eum Deus ſubito Betſamitarum, & Ozæ interitu comparaſſet.

An alia arcæ ſcriptio, quæ nec Deuteronomius codex nec fœderis volumen ineſſet dubitari poſſet. Iacobus Bonfrerius ait ſimul fortè cum legis tabulis recondita in [illegible] eſſe verba illa, quibus populus teſtatus eſt acceptare Dei legem, & fœdus, quæ habentur capite vigeſimo quarto Exodi, & ſunt: *Omnia quæ locutus eſt Dominus faciemus, & erimus obedientes.* Hoc tamen non indicat ſacra Scriptura, nec neceſſe erat: nam vt arca fuiſſet teſtimonium fœderis inter Deum & homines, ſatis erat Dei legem continere ex parte Dei, & ex parte populi ipſa continua, & Religioſa tabularum aſſeruatio, quæ res ſatis conteſtabatur eum populum legem diuinam acceptare.

CAPVT XXV.

An in fœderis arca fuerit Aaronis virga, & manna?

PORRO tanta reuerentia fuit fœderalis arcæ, vt nihil intus eſſet niſi quod è diuina manu traditum Iſraeli. Tanta diuini fœderis authoritas, vt nihil illi comparandum eſſet: Quare cum fœderalibus. Decalogi tabulis nihil aliud ſeruatum in arca fuit, vt nec Manna,

Manna, nec Aaronica virga ibi concluſa videantur. Namque liber Regum tertius, & ſecundus Paralipomenon, vt dixi, affirmant in arca non aliud fuiſſe niſi duas tabulas lapideas, quas poſuit in ea Moyſes in Oreb. Scio difficilimum hoc multis viſum, quoniam ſanctus Paulus in epiſtola ad Hebræos capite nono dixit: *Et arcam teſtamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua vrna aurea habens Manna & virga Aaron, quæ fronduerat, & tabulæ teſtamenti.* Arduus profectò nodus, atque vt inter alias eius enodationes probemus aliquam, obſeruandum eſt noſtrum interpretem ſæpe caſus, & genera, quæ ſunt in Græco ſeruare, etiam ſi Latinitati non conueniant, quia maiorem ſenſus rationem habet, quam verborum. Caſus vt ſapientiæ decimo: *Et ſciret quoniam omnium potentior eſt ſapientia.* Et Matthæi vigeſimo: *Scitis quia Principes gentium dominantur eorum.* Genera, vt ſapientiæ primo: *Spiritus Domini repleuit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia ſcientiam habet vocis.* Et Geneſis tertio: *Inimicitias ponam inter te & mulierem & ſemen tuum, & ſemen illius. Ipſe conteret caput tuum.* Reſpexit ad זֶרַע maſculinum nomen. Ita etiam Septuaginta Αὐτὸς. Et Apocalypſis vndecimo: *Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes,* pro ſtantia, vt Eraſmus vertit, dixit ſtantes conuenienter nomini Græco, δύο λυχνίαι ἑστῶσαι. Apocalypſis decimo: *Accipe librum & deuora illum, & faciet amaricari ventrem tuum, ſed in ore tuo erit dulce, tanquam mel.* Eſt enim in Græco βιβλαρίδιον. Pſalmo ſeptuageſimo quarto: *Quia calix in manu Domini vini meri plenus miſto. Et inclinauit ex hoc in hoc,* ſcilicet, calicem, ſed ita poſuit, vt erat in Græco, vbi eſt ποτήριον. Hoc ipſum fit ſæpe, Habacuc primo ex illis verbis: *Tunc mutabitur ſpiritus, &c.* vſque ad finem capitis, vbi multo melius intelligitur loqui de gente Chaldæorum, de qua loqui cœperat, quàm de Nabuchodonoſor, de quo nihil omnino dixerat. Et tamen gens femineum nomen eſt, ſed גּוֹי goi eſt maſculinum. Hinc conſtabit idoneam eſſe explanationem noſtri Riberæ, ſcilicet Paulum nequaquam libris Regum aduerſari, nec dicere hæc fuiſſe in arca, ſed in tabernaculo. Atque hoc quidem in Græco non eſt obſcurum; nam Tabernaculum feminei generis apud eos eſt, id eſt, σκηνή. Itaque cum dicit: *In quâ vrna aureâ habens Manna, & virga Aaron, &c. In qua,* non refert arcam, ſed tabernaculum feminei ſimiliter generis, quod paulo ante præceſſerat. Hoc apertè intelligitur, & abundè confirmatur ex Scriptura, quæ nunquam tradidit Manna, aut Virgam Aaron fuiſſe in arca. Sed in tabernaculo. Exodi decimo ſexto: *Dixitque Moyſes ad Aaron: Sume vas vnum, & mitte ibi man, quantum capere poteſt Gomor, & repone coram Domino ad ſeruandum in generationes veſtras; poſuitque illud Aaron in tabernaculo reſeruandum.* Numerorum decimo ſeptimo: *Dixitque Dominus ad Moyſem: Refer virgam Aaron in tabernaculum teſtimony, vt ſeruetur ibi; fecitque Moyſes ſicut præceperat Dominus.* Nec ex eo quod eſſet in tabernaculo conſequitur fuiſſe in arca; nam & hic Paulus docet aureum thuribulum fuiſſe in tabernaculo, quod tamen in arca non erat. Sed quid coniecturis opus eſt, cum Moſes ipſe, ſi rectè eius verba intelligantur, plane doceat vrnam & virgam extra arcam fuiſſe: *Refer,* inquit, *virgam Aaron, in tabernaculum teſtimony.* Cum nihil addat in eodem loco reponi vult, in quo erat prius. At prius non erat in arca; legimus enim in eodem capite: *Loquere filiis Iſrael, & accipe ab eis virgas ſingulas, ponéſque eas in tabernaculo fœderis coram teſtimonio.* Id eſt, coram arca, in qua erat teſtimonium, ſiue lex. Et poſtea: *Quas cum poſuiſſet Moſes coram Domino in tabernaculo.* Nuſquam tabulas legis inueniemus dici poſitas coram Domino; nam coram Domino eſſe dicitur quod eſt coram arca, & propitiatorio (vbi Deus eſſe exiſtimabatur, & vnde reſponſa reddebat) ſiue eſſet in ſanctis ſanctorum, ſiue prope illa. Vt Exodi vigeſimo ſeptimo de candelabro: *Et collocabunt eam Aaron, & filij eius, vt vſque manè luceat coram Domino.* Et capite vigeſimo octauo: *Quæ erunt in pectore Aaron, cùm ingredietur coram Domino.* Et capite trigeſimo: *Vret thymiama ſempiternum coram Domino.* Ex quo etiam fit vrnam Manna, quæ Exodi decimo ſexto reponi iubetur coram Domino non fuiſſe in arca, ſed coram arca. Quare rectè Paulus Burgenſis in Additione, capite nono epiſtolæ ad Hebræos, tantùm dicit fuiſſe in arca duas tabulas lapideas, ſed virgam, & vrnam fuiſſe coram arca, vt habetur Exodi decimo ſexto, & Numerorum vigeſimo ſeptimo. Vidit hoc Anſelmus, qui in hunc locum Pauli, ait vrnam, & Manna dici eſſe in arca, quia erant prope arcam. Quòd ſi quis exiſtimat verba Pauli hunc ſenſum non admittere, quoniam relatiuum id referre debet, quod proximum eſt, & ibi propior erat arca, quàm tabernaculum: Reſpondemus Paulum nequaquam ab Scriptura recedere potuiſſe, tum falſum id eſſe, Relatiuum ſemper referre proximum, vt paſſim in omnibus Scripturis videre licet. Immò in his ipſis verbis hoc videmus: *Poſt velamentum autem ſecundum tabernaculum, quod dicitur Sancta Sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam teſtamenti circumtectam ex omni parte*

parte auro, in qua vrna aurea habens Manna: hic enim propius est *Testamenti*, quod Græcis femineum nomen est, διαθήκης, & tamen cum dicit, *in qua vrna aurea*, non refert Testamentum. Et Romanorum primo: *De filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei*, &c. *Qui* non refert Dauid, sed Christum si dicas hoc, quod nos dicimus, id est, Relatiuum non referre semper quod proximum est, fieri in casibus obliquis, & minus præcipuis, quoniam id quod præcipuum est, referri solet, etsi sit remotius: hoc ipsum nos dicimus, Arcam hic esse casum obliquum, & principalius esse tabernaculum quàm Arcam, atque ideo referri etiamsi remotius sit. Duo præterea videntur obstare in Paulo: primum quod in omnibus codicibus legitur: *In qua* si autem referret Tabernaculum, legendum esset, in quo alterum quod cum dixisset: *In qua vrna aurea habens Manna, & virgam Aaron, quæ fronduerat, & tabulæ testamenti*: continuò sequitur: *superque eam erant Cherubim gloriæ obumbrantia Propitiatorium*: manifestè ergo loquebatur de arca. Responderi potest testamentum esse nomen femineum vt dictum est, id est, διαθήκη, quare cum dicit: ὑπεράνω δὲ αὐτῆς, id est, *super ipsam autem*, refert διαθήκην, hoc est testamentum, id est, legem, quoniam hæc tria erant in tabernaculo, sed testamentum, id est, lex erat in arca, & propterea dicit, Cherubim obumbrantia Propitiatorium fuisse super legem, quoniam propitiatio non datur nisi seruantibus legem, nec societas Cherubim, alioquin cum Cherubim constaret fuisse in Propitiatorio, id est, in operculo arcæ, quis poterat dubitare eos fuisse super arcam? Poni autem legem, siue testamentum, aut testimonium pro arca ipsa continente legem valde vsitatum est in libris eiusdem legis, vt Numerorum decimo septimo: *Ponesque eas in tabernaculo fœderis coram testimonio*. Et quod maximè responsionem nostram confirmat, Exodi trigesimo, ait: *Ponesque altare contra velum, quod ante arcam pendet testimonij, coram Propitiatorio, quo tegitur testimonium*. En Moses dicit Propitiatorium esse super legem, sicut in hoc loco dixit Paulus. Et capite vigesimo septimo: *Vt ardeat Lucerna semper in tabernaculo testimony extra velum, quod oppansum est testimonio*.

Nihil præterea prohibet dicere, cum Apostolus scripsisset: *Aureum habens thuribulum, & arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro*, per parenthesim interposuisse quæ sequuntur: *In qua vrna aurea habens Manna, & virgam Aaron quæ fronduerat, & tabulæ testamenti*, & iterum ad arcam redire, cum ait: *Superque eam erant Cherubim gloriæ*. Quæ hactenus dixi, facilè Græco lectori probabuntur, nam & vera sunt, & ad Græcorum locutionem accommodata. Sed si cui graue videbitur nostrum interpretem toties nominum genera permutare, & dicere *in qua*, pro *in quo*, aut *super eam*, pro *super id*, poterit & aliter interpretari. *In*, sæpe in Scriptura poni pro *cum*, iuxta Hebræorum consuetudinem non est dubium, vt Oseæ quarto: *Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis, qui habitat in ea, in bestia agri, & in volucre cœli, sed & pisces maris congregabuntur*, id est, simul cum bestia agri & cum volucre cœli, vt verterunt Septuaginta. Et Genesis trigesimo secundo: *In baculo meo transiui Iordanem istum, & nunc cum duabus turmis regredior*, hoc est, cum baculo meo, nullum præterea comitem habui Chaldæus: *Solus transiui Iordanem istum*. Secundæ Petri primo: *Vos autem curam omnem subinferentes ministrate in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam, in scientia autem abstinentiam*, &c. Id est, cum fide vestra ministrate virtutem, cum virtute scientiam, cum scientia abstinentiam. Ita igitur nunc dicemus: *In qua vrna aurea*, &c. Hoc est, cum qua arca erant etiam in tabernaculo vrna Manna, & virga Aaron, & tabulæ Testamenti. Quasi dicat. Non erat sola arca in oraculo, præter illam erant hæc tria. Sed vbi essent singula, non dixit breuitatis causa, ipse enim ait: *de quibus non est modò dicendum per singula*. Quapropter non est necesse commentari, quæ alij, scilicet non fuisse in arca Salomonico æuo Manna & virgam, cum tamen Paulus scribebat iam fuisse omnia in arca siue id factum sit à Ieremia captiuitatis Babylonicæ tempore arcam abscondente vt legimus secundo Machabæorum secundo, quod ait Theophylactus, siue Sacerdotibus volentibus vrnam & virgam in secretiori, tutioriquè loco conseruari, vt Canus exposuit libro secundo de locis capite vndecimo ad septimum. Alij affirmant dici duas tabulas lapideas ibi tantùm fuisse, quoniam etsi cætera essent, quæ commemorat Paulus, tamen ad legem seruandam arca potissimùm facta est, quæ fuit sancti Thomæ sententia. Sunt quibus hoc magis placeat, in arca solas tabulas lapideas fuisse, sed extra in quodam sinu, qui erat in latere, fuisse virgam & vrnam. In his sunt Lyranus tertio Regum, capite octauo, & ibidem Abulensis quæstione sexta, & Caietanus in Paulum, & alij. Idque ex eo confirmant, quod Deuteronomij trigesimo primo ait Moses: *Tollite librum istum, & ponite eum in latere arcæ fœderis*, &c. Verum hæc præterquam, quod nullo solido fundamento nituntur, facillimè refelli possunt, quoniam Paulus de eo tempore

omnino

omnino loquitur, quo tabernaculum per desertum portabatur, vt ex eius verbis fit manifestissimum. Deinde etiamsi arca potissimum ad tabulas legis seruandas facta sit, si tamen in ea erant vrna & Manna, quomodo verè dici potest in arca non fuisse nisi duas tabulas lapideas? Quod autem de latere arcæ dicunt, si illud extra arcam ponitur, commentitium est: nihil enim vnquam Scriptura docuit factum esse extra arcam. Si autem est intra, iam in arca est, quod in ipsa est. Plausibile est, quod Ambrosius Catharinus affirmat in libello de Clauibus Scripturæ, in claue secunda, & libro primo Annotationum in Caietanum hæc omnia fuisse in arca tempore Mosis, sed cùm Salomon templum dedicauit, tantùm fuisse in ea tabulas lapideas. Verum & hæc diuinatio est, & Iosephus tertio Antiquitatum capite sexto, & libro octauo capite secundo, facilè ostendit nunquam aliquid in ea fuisse præter tabulas. Porro Anselmi responsio non est omnino improbabilis, hæc tria dici esse in arca, quia erant iuxta arcam, & quamuis eodem modo de illis loquatur, constetque tabulas testamenti non fuisse iuxta arcam, sed in arca. Nos pro eo respondebimus in loco aliquo dici esse, & quæ sunt in ipso, & quæ iuxta ipsum. Hoc posterius confirmat verbis Ioannis capite decimo: *Et ambulabat IESVS in templo in porticu Salomonis.* Porticus Salomonis extra id erat, quod propriè templum dicebatur, sed templi tamen nomen habet, quia templo adiuncta erat. Ita dictum est Ioannis primo: *Hæc in Bethania* (seu potius in Bethabara) *facta sunt trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans.* Nec tamen in ipsa vrbe baptizabat, sed prope vrbem, vbi aquæ erant multæ. Et Lucæ decimo tertio de morte sua Dominus loquitur: *Non capit Prophetam perire extra Ierusalem:* cum tamen non in vrbe, sed iuxta vrbem mortuus fuerit: extra portam enim passus est, vt scripsit Apostolus. Penè hæc omnia nostri Riberæ sunt. Illud quoque adiiciendum videtur pro excludenda virga Aaronica: illius capacem arcam non fuisse, nec decuit infringi, vt ibi concluderetur. Nec enim arcæ longitudo scipionis, aut baculi longitudinem adæquabat.

CAPVT XXVI.

Vtrùm ante arcam fœderis fuerit aliquod tabernaculum fœderis dictum in quo arca nunquam fuerit?

NEQVE tantum aurea, imputribilique ac pretiosissima illa arca fœdus suum commendare voluit Deus, sed etiam artificiosissimo quodam tabernaculo ad maiorem ipsius arcæ reuerentiam, & fœderis obseruantiam, quod tabernaculum fœderis & testimonij nuncupatum legimus. Ratio huius nominis dubia multis est. Volunt propter tabulas legis, quæ fœdus Dei dicuntur & arcam fœderis, quæ in eo sacris asseruabatur ritibus huiusmodi dictum. Verùm ante arcam & tabulas iam erat apud Hebræos tabernaculum quoddam, dictum tabernaculum fœderis. Neque enim vnicum fuit apud Hebræos tabernaculum, vbi coleretur Deus. Quapropter saltem insignia habuerunt tria, vbi arca requieuit, Moysis vnum, Dauidis alterum, & tertium Abinadab, sic illud placet appellare, de quibus postea agemus, alterum ante arcam & tabulas lapideas pene ab exitu Ægypti vsque ad ædificium arcæ, & noui Tabernaculi, secundùm normam diuinitus Moysi traditam constructi. Hoc satis colligitur, vt non malè Bonfrerius, & Tirinus obseruant ex decimo sexto Exodi capite, cum ob farinæ defectum murmuraret, populus fame pressus: *Dixit Moyses ad Aaron: die vniuersæ congregationi filiorum Israel: accedite coram Domino, audiuit enim murmur vestrum.* Etenim in sacra scriptura accedere ad Dominum, vel apparere coram Domino, & similes loquendi formulæ fermè non aliter sumuntur, quàm pro accedere ad locum, vbi Deus publicè colebatur. Quapropter hic *accedite coram Domino.* est conuenite, & accedite ad Tabernaculum, quò omnes Religionis, & precationis ergò concurrere soliti erant. Portò tale aliquod Tabernaculum fuisse Hebræis ante arcam, & extructionem maximi Tabernaculi Mosaici, luculenter demonstrant quæ ante extructionem arcæ, & eius Tabernaculi, statim post peccatum Israelis idololatrantis trigesimo tertio capite dicuntur in Exodo: *Moyses quoque tollens Tabernaculum, tetendit extra castra procul, vocauitque nomen eius Tabernaculum fœderis, & omnis populus, qui habebat aliquam quæstionem, egrediebatur ad Tabernaculum fœderis extra castra.* Hinc colligit Bonfrerius præcessisse aliquod Tabernaculum, & habuisse idem nomen, quod postea maius illud habuit: immò illud ab hoc mutuatum fuisse nomen, non quod

fœderis tempore illud extiterit, sed quod vel in locum successerit prioris, quod tempore fœderis erat, tum quòd legis, seu fœderis tabulas in Arca asseruaret, quæ tabulæ etiam tantisper, vt verisimile est, in hoc priore Tabernaculo fuerunt asseruatæ. Sed quando & qua de causa Moyses sic vocauit? Censet Lyranus sic dictum, quod in eo deciderentur causæ, & contentiones, partesque inter se conciliarentur: ob idque mox hic subdi: *Et omnis populus qui habebat aliquam quæstionem, egrediebatur ad Tabernaculum fœderis extra castra.* Idem videtur indicare Hugo de sancto Victore, non tamen tunc primum, sed etiam antea fuisse sic vocatum. Serarius libro primo Iosue capite sexto, quæstione secunda, videtur indicare tum primum illud nomen accepisse, cum à Moyse extra castra elatum est: vult enim sic dictum, quod illud sic extra castra elatum, argumentum esset, & testimoniũ fœderis cum Deo antea initi iam violati, ac dirupti: & videtur hoc ipsum indicari prætexito illo *vocauit.* Nihilominus tamen malim sic dici ab ipso fœdere cum Deo percusso capite vigesimo quarto, & contestatione vtrinque facta, qua Deus eos elegit in populum, si modò in sui cultu constantes permanerent; & populus contestatus est se omnia à Deo imperata facturum. Tunc enim videtur hoc tabernaculum fuisse Deo erectum: nam ante tempus, quo fiebant, quæ capite vigesimo tertio narrantur, erectum fuisse, indicant satis Scripturæ verba, quæ ibi habentur. Non enim potuisset Moyses tollere Tabernaculum, & asportare extra castra (quare Deus indicare volebat, se fœdus cum ipsis initum iam diffuere) nisi prius in castris extitisset. Neque commodè potuit ante illud tempus sancini fœderis erigi, cum in continua fere essent Israelitæ deambulatione: Tunc autem commode erectum fuit, cum & legem à Deo accepturi erant, & fœdus cum Deo percussuri, ibidéque Deo hostias immolaturi. Neque obstat illud *vocauit*, quominus possit dici prius nomen accepisse: nam illud Hebræum וְקָרָא *Vekara, & vocauit*, verti potest, vt & aliàs sæpe, & hic vertunt Septuaginta per passiuum, *& vocatum est*, vel *vocatum est autem*, quomodo si vertamus, non significabitur tunc à Moyse impositum nomen, vel *& vocauit*, idem significat, quod *& vocauerat* vel *vocauerat autem*: nam illud *&* non raro pro *autem* ponitur, & præteritum apud Hebræos sæpe explicandum est per plusquam perfectum, quod identidem, & in nostro textu; vbi interpres noster similes Hebraismos consectatur, faciendum est. Itaque Cornelij interpretatio necessaria non est, opinantis per anticipationem loqui hoc caput: nam & ipse fatetur fuisse aliquod tabernaculum ante tabernaculum magnum. Cæterum circa nuncupationem Tabernaculi fœderis, Oleaster vult posse verti, vel Tabernaculum testimonij, vel Tabernaculum ornamenti, vel Tabernaculum exaltationis, seu erectionis, vel Tabernaculum Ecclesiæ, conuentus, congregationis, prout ad radices diuersas vox Hebræa מועד *mohed*, à quibus deduci potest, refertur. Placet ipsi, itemque Paghino, & Ariæ Montano, postremum, deducuntque à radice יעד *iahad conuenire*, quibus fauere videtur Chaldæus Paraphrastes. Et vocauit illud, Tabernaculum domus doctrinæ. Primum tamen præferendum est, quòd Septuaginta cum Hieronymo secuti sunt: verterent enim Septuaginta σκηνὴν μαρτυρίου, voce nimirum deducta à radice עוד *hauad* Porro noster Interpres, & septuaginta vbique fœdus & testimonium pro eodem accipiant, cum dicunt Arcam del Tabernaculum fœderis, aut testimonij.

CAPVT XXVII.

An ante Moysem Patriarchæ vsi fuerint Tabernaculis ad colendum Deum?

HOc magis stabiliet vsus vetustus Tabernaculorum, & locorum diuino dicatorum cultui ante Moysem & Abraham, ab ipsis vsque primis parentibus, & eorum liberis, quod satis colligi videtur ex Caini ad Abelem fratrem verbis, quando voluit eum occidere: *Egrediamur foras.* Non solum enim indicant in aliquo peculiari loco fuisse, in quo sacrificauerant, & Deus sæpe signum aliquod dederat, quod respiceret ad Abel, & ad munera eius: ad Cain autem, & ad munera eius non respiceret, sed locum fuisse sacrum, atque diuinis oblationibus dedicatum; præ cuius reuerentia noluit ibi fratrem occidere, sed in agro, id est, in loco profano vnde statim addit: *Cumque essent in agro, consurrexit Cain aduersus fratrem suum Abel, & interfecit eum.* Vix enim præ furore, & excandescentia potuisse à cœde fratris temperare, cum adhuc simul

simul essent in dicto loco, non obscurè innuunt quæ sequuntur, præsertim iuxta Hebræū: *Et fuit in esse eos in agro* quasi dicat, statim ac fuerunt in agro: *consurrexit Cain aduersus fratrem suum & interfecit eum*. Quamuis doceat Targum Ierosolymitanum, Cain cœpisse queri de diuina prouidentia, nonnulla etiam protulisse contra iudicium extremum, &c. Igitur loca quædam sacrificij ordinata, sed causa iam extitisse nemini dubium esse debet. Insuper sub dio & aperta, qualis fuit postea in lege, & post legem in templo, vbi erat altare holocaustorum, apertè colligitur ex eo quod legitur: *Deus respexisse ad Abel, & ad munera eius*, &c. Si verum est quod passim super hæc verba dicunt Patres & expositores, hunc respectum ad Abel, & non respectum ad Cain, &c. factum fuisse signo ignis de cœlo missi in sacrificium Abelis, non autem Caini: & ignem hunc combussisse. Vnde versio Theodotionis habet ἐνεπύρισεν, *inflammauit Dominus super Abel, & sacrificium eius, super Cain, non*. Hoc enim eodem ignis, & conflagrationis victimæ signo solitus est Deus probare & acceptare sacrificia, vt Gedeonis, Manue, Aaronis, Eliæ, Dauidis, Salomonis, & Nehemiæ. Similia loca sacra & Tabernacula habuisse Patriarchas Iacobus Bolduceus disseruit, ex quo penè excepta sunt, quæ hoc capite aggero. Is addit Tabernaculum Moysis factum esse ad instar illorum, quæ prius ex Patriarcharum traditione erant in vsu. Vt patet de illo quo vtebatur Moyses antequam Deus ordinaret illud magnificum quod fecit Beseleel: in illo Aaron manna reseruandum posuit coram Domino: In illo Iethro Sacerdos obtulit holocausta, & cognato suo comedit coram Domino: in illo Moyses Dei leges ac præcepta populo ostendebat: ibi referebat ad Deum populi petitiones, & Dei responsa reddebat: ibi denique Dominus cum Moyse facie ad faciem loquebatur, sicut solet loqui homo ad amicum. Illud Iosue minister Moysis, quasi æditus obseruabat; in illud nubes insidebat, sicut postea in maius illud, & augustius Tabernaculum. Talis ergo erat locus, quem adiit olim Rebecca, vt consuleret Dominum dum pugnam duorum infantium in vtero suo sensisset; locum scilicet cultui diuino destinatum, vbi & diuinum responsum accepit, ait Salianus. Et videntur Tabernacula illa, quæ vel Abraham, vel nepos eius Iacob erexerunt ad inuocandum nomen Domini ordinata esse ad sacrificandum, ad dandum leges & præcepta populis, ad referendum populi petitiones ad Deum, ad consulendum eius oraculum, ad loquendum facie ad faciem (vt de Iacob legimus, & de Abraham cogitare possumus) sicut solet loqui homo ad amicum. Quæ (vt postea Iosue Mosaicum) Iacob, quasi æditus adhuc iuuenis seruasse videtur, qui simplex, ac Religiosus habitabat in Tabernaculis, in quæ nubes insidebat diuinæ maiestatis, sicut postea in Beseleelis augustum tabernaculū. Nam & in turbine seu nube Iobo, sociisque Prophetis Deus loqui solebat antequam nasceretur Moyses. Ista omnia, vt comedere coram Domino, id est, participare sacrificiis, ambulare, id est, ministrare coram Domino, & alia multa sub hac phrasi contenta fiebant in illis tabernaculis: non coram arca, quæ nondum erat, & coram qua aliquid facere dicebatur fieri coram Domino, quem repræsentabat; sed fortasse coram ardenti lampade quę lucerna Dei vocabatur, eo quod symbolum esset diuinitatis. Quoniam Deus sæpe apparuit Patriarchis & Prophetis sub ignea forma: Vnde ortum habuit mos, vt in Tabernaculis, locisque sacris, in quibus Prophetæ dormiebant ad consulendum Dominum magna esset lampas ardens, quod videtur indicare Iobi verba: *Quando splendebat lucerna eius* (Dei) *super caput meum, & ad lumen eius ambulabam in tenebris*. Vnde Debora Prophetes, quæ multis præerat tabernaculis, iuxta Hebræum dicitur Mulier lampadum, id est, quæ curam habet multorum Tabernaculorum, in quorum singulis est lucerna Dei, sed propriè lampas Dei, quæ videlicet diuinitatis symbolum est. Hinc statutum fortasse de igne, quem Deus iugiter in conspectu suo ardere voluit, & de insigni lampade ante sancta sanctorum. Quapropter videtur Rebecca iuisse ad consulendum Dominum non aliò, quam ad adytum, & sacrarium ipsius Tabernaculi, quod de more vel pater Abraham, vel ipse Isaac fixerat in loco iuxta puteum viuentis & videntis in terra Australi, vbi tunc ipsa manebat. Hinc factum vt Tabernaculum fœderis vocaretur Mosaicum: neque enim nota illa *fœderis* egeret si vnico illo Tabernaculo Deus cultus fuisset: cum autem multa antea fuissent eo nomine insigniri debuit.

CAPVT XXVIII.

An diuersis Tabernaculis arca fœderis seruata fuerit?

ILLVD etiam dispiciendum, an præter duo Mosaica Tabernacula vnum sine fœderis arca, alterum cum illa, fuerint alia pro ipsius arcæ reuerentia constructa. Aiunt quippe Rabbini Tabernaculum, quod Galgalis collocatum fuit non fuisse verum, & Mosaicum, quod Beseleel, eiusque socius Ooliab confecerunt, sed aliud ad eius imitationem constructum. Sed in hoc credo eos falli; neque enim validum pro sua existimatione argumentum producunt, quos optimè confutat Serarius quæstione quarta in decimum octauum Iosue caput. Atquidem Dauid cum arcam de Cariathiarim in Hierusalem traduxit, nouum illud Tabernaculum construxit, relicto veteri in Gabaon. Tunc cecinit in dedicatione eius Tabernaculi Psalmum vigesimum sextum, cuius titulus est: *Psalmus Dauid in consummatione Tabernaculi*, nimirum Tabernaculi noui à Dauide extructi, quo consummato, & perfecto in illud transtulit arcam, *vt consentiunt* Hieronymus, Rufinus, Remigius, Haymo, & alijGræci apud Theodoretum. Hinc iam alibi potuit dicere Dauid: *Quàm dilecta tabernacula tua*, Item *adduxerunt in montem sanctum tuum, & in tabernacula tua.* Eodem videtur spectare quoties loquitur de atrijs Domini, numero plurali; nam tunc saltem duo Tabernacula erant, vnum vetustum & Mosaicum in Gabaon, alterum nouum, & Dauidicum in Hierusalem: id ipsum fulcit, quod septuagesimo septimo Psalmo dicitur: *Et repulit Tabernaculum Silo, Tabernaculum suum, vbi habitauit cum hominibus*, cui consonat Hieremiæ caput septimum: *Ad locum meum in Silo, vbi habitauit nomen meum à principio, & videte quæ fecerim ei propter malitiam populi mei Israel.* Hoc tabernaculum Silo Mosaicum erat, quod Iosue de tribu Ephraim, qui filius Ioseph fuit, in sua tribu fixit cum terram promissionis occuparet. Ideo subdit Psalmus idem inculcans: *Et repulit tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit*: quoniam scilicet *Silo* vbi fixum fuerat priscum tabernaculum ad tribum Ephraim pertinebat, & ad posteros Ioseph ex Ephraim, infert: *Sed elegit tribum Iuda montem Sion, quem dilexit.* Quippe Dauid ex tribu Iuda in monte Sion collocauit nouum, id est, suum Tabernaculum. Quod clarè dicitur in primo Paralipomenon: *Fecit quoque sibi domos in ciuitate Dauid, &*
Cap. 15. *ædificauit locum arcæ Dei, & tetendit ei Tabernaculum*, Hoc idem firmatur ex tertio Regum libro, in cuius primo capite scribitur: *Adonias autem timens Salomonem surrexit, & abijt in Tabernaculum Domini tenuitque cornu altaris.* Et capite secundo dicitur: *Fugit ergo Ioab in Tabernaculum Domini, & apprehendit cornu altaris.* Hæc enim omnia celerrimè facta sunt eodem scilicet die, vt Abulensis, & Ribera notant: nec enim in iis temporis angustiis aufugere in Gabaon poterant, vbi Mosaycum Tabernaculum erat, nec eò confugerent, cum ibi non esset arca Domini. Quapropter in Hierusalem, vbi arca Domini seruabatur, aliud Tabernaculum fuit, id scilicet, quod Dauid ædificauit. Tabernaculum autem Mosaicum nunquam Hierusalem habuit, nisi extructo iam Salomonico templo; postquam enim Iosue illud introduxit in terram promissionis locauit in Silo ex propria tribu Ephraim. In calamitosis autem Israelis temporibus, cum capta arca mansit vacuum arcâ fœderis, trãstulerunt illud Sacerdotes in Nobe, quæ sacerdotalis erat ciuitas; cum autem Saul iratus Sacerdotibus, eos interfecit, priuauit illorum ciuitatem tabernaculo, quod in suam traduxit tribum, nimirum in Gabaon illud figens, inde Salomon in templum transmisit, donec captiuitatis tempore vnà cum arca transtulit, & abscondit Hieremias in spelunca montis Nebo. Cæterùm præter Dauidicum Tabernaculum Gaspar Sanctius, & Tirinus aliud constructum volunt ad arcam decorè conseruandam in domo Abinadab, vbi mansit viginti annis: & fortasse in domo Obededon non sine alicuius Tabernaculi apparatu morata est. Fuerunt prætereà apud Hebræos alia loca Religiosa, vt Hebron, & Maspha. In Hebron enim prout differuit Abulensis fuit sanctuarium à Dauide constructum. Et colligitur eius sanctitas ex secundo libro Regum, capite decimo quinto, vbi Absalom facultatem petiit à parente, vt sibi liceret, secedere illuc, vt vota sua solueret. De Maspha dicitur in
Cap. 3. primo Machabæorum libro: *Et congregati sunt, & venerunt in Maspha contra Hierusalem,*
Cap. 7. *quia locus orationis erat in Maspha ante in Israel.* Nam in libro primo Regum legitur: *Dixit autem Samuel congregate vniuersum Israel in Masphat, vt orem pro vobis Dominum.*

CAP. XXIX.

CAPUT XXIX.

In Veteri Testamento solum sacrificare licuit in Tabernaculo, & Hierosolymitano templo ratione habita noui Testamenti, ex Eusebio.

AD obseruantiam quoque diuini fœderis spectat non alibi licere sacrificare nisi coram Domino in Tabernaculi fœderalis altari coram arca Domini, vbi fœderis tabulæ seruabantur. Strictior autem obseruantia fuit post Hierosolymitanum templum, nequis extra id sacra faceret, tunc excelsa prorsus prohibita: cuius præscripti causam respectasse noui Testamenti spem vult Eusebius Cæsariensis, qui libro Euangelicæ Demonstrationis primo de Moyse locutus ait: *Quasi imperfectis illis simulachrorum cultu interdicto, per quædam arcana seorsum signa, vt Religionem, quam ipse probabat complecterentur, edicens, sacrificiis & quibusdam corporalibus cæremoniis, vnum supra omnia Deum vt colerent, præcepit, quam sanè Religionem quum admirabiliter diuino monitus Spiritu, non in perpetuum seruari oportere intelligeret, vnum dumtaxat circumscripsit locum, addito præcepto, ne vsquam alibi eos, qui ab ipso tradebantur ritus, quàm certo illo in loco perficerent: Hic autem erat Hierosolymis, extra hunc verò neutiquam, ex quo adhuc Hebræis nefas est extra ipsorum euersam metropolim vsquam, aut ex lege sacrificare, aut fanum aramve erigere, aut Sacerdotes, Regesve inungere, aut celebritates, solenniaque per Mosem instituta perficere, non ab aliqua immunditie purgari, non solui à peccato, non offerre Deo munera, non ad propitiandum aliquid facere ex legibus. Quocirca in Mosi execrationem merito relapsi intelliguntur, quippe quum in parte quidem obseruare nonnulla conentur: in vniuerso autem à legibus suis aberrent, ipso planè Mose pronuntiante, atque affirmante quod execrabilis sit omnis quicumque non stet in omnibus, quæ scripta sunt in lege, vt ea faciat. Lapsi autem iam sunt in hæc omnia, quum & ipse Moses diuino spiritu afflatus, prouiderit nouo per Christum instaurato testamento, vniuersisque gentibus nunciato, superuacuam futuram esse, quæ ab ipso posita est, legum obseruationem, quam vno dumtaxat loco merito terminauit; vt si quando ex eo pellerentur, & patriam libertatem amitterent, non amplius illis fas esset, quas ipse posuisset, leges, aut ritus seruare: vt iam confitendum sit, alterum Testamentum, quod per Christum sit denuntiatum necessario esse introductum. Quum itaque Moses hoc ipsum futurum esse prædixisset, moxque Christus vitæ huius peregrinationem expleuisset, & pariter ad omnes gentes noui Testamenti doctrina perferretur, tum protinus Romani quum vrbem obsidione cinxissent, Hierosolyma ipsa, & quod ibi erat templum euerterunt, solutaque est confestim omnis Mosi constitutio, & quæcumque de vetere Testamento seruabantur, sublata sunt. Execratio autem ad illos venit, quia quum ea quæ à Mose præcepta sunt, præter legem facere vellent, in eam ipsam execrationem vi quadam coacti sunt recidere. E contrario autem simul & eodem tempore eius, quæ in nouo perfectoque Testamento continetur doctrinæ & leges, & ritus introducti sunt. Quare merito Saluator & Dominus ad eos, qui putabant in sola Hierusalem, aut in montibus quibusdam, siue certis determinatisque locis Deum adorari oportere, sic ait: Venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem, neque in monte hoc, neque in Hierusalem. Spiritus enim Deus, & ipsum adorantes in spiritu, & veritate oportet adorare. Quibus rebus ita ab illo prædictis continuo nec longo post tempore, Hierosolymis obsidione oppressis, & eius loci sanctificatio & ad eundem vsum constructum altare, & adoratio quæ à Mose tradita fuerat, sublata, euersaque sunt. Eodem tempore in omnes homines patefacta est, & emicuit ea, quæ ante Mosem viris sanctis à principio data fuerat pietas & religio, & quæ per illam omnibus gentibus promissa fuerat benedictio, quæ à primo ascensus gradu; & à primis illis adorationis Mosaicæ elementis, eos qui ad se accedunt, ad meliorem perfectioremque vitam adducit.*

CAPVT XXX.

Commentatio legis Leuiticæ, & obligationis ſacrificandi in ſolo fœderis Tabernaculo. Exponuntur plura Scripturæ loca.

VERVM cum legamus multos licitè & quidem ſanctiſſimos viros extra locum Tabernaculi ſacrificaſſe, vt Manue Sampſonis parens decimo tertio Iudicum capite, & in libris Regum Samuel, Dauid, Elias: obiter illucidanda iſthæc obligatio erit, in vno ſcilicet Tabernaculo ſacrificandi. Exinde ſiquidem plura Scripturæ explanantur loca. Expendamus primùm legem id præcipientem, quæ decimo ſeptimo Leuitici capite ſic continetur: *Homo quilibet de domo Iſrael ſi occiderit bouem, aut ouem, ſiue capram in caſtris, vel extra caſtra, & non obtulerit ad oſtium Tabernaculi oblationem Domino, ſanguinis reus erit, quaſi ſi ſanguinem fuderit, ſic peribit de medio populi ſui. Ideo Sacerdoti offerre debent filij Iſrael hoſtias ſuas, quas occident in agro, vt ſanctificentur Domino ante oſtium Tabernaculi teſtimonij, & immolent eas hoſtias pacificas Domino; fundetque Sacerdos ſanguinem ſuper altare Domini ad oſtium Tabernaculi teſtimonij, & adolebit adipem in odorem ſuauitatis Domino, & nequaquam vltra immolabunt hoſtias ſuas Dæmonibus cum quibus fornicati ſunt.* Hinc ſatis claret potiſſimas huius interdicti cauſas eſſe periculum idololatriæ: tum ne fierent priuata ſacrificia, quas ſanctus Auguſtinus quæſtione quinquageſima ſexta in Leuiticum ſic notat: *Prohibuit enim priuata ſacrificia, ne ſibi quiſque quodammodo Sacerdos eſſe audeat, ſed illud afferunt, vbi per Sacerdotem offerantur Deo. Iſta enim nec vanis ſacrificabant. Nam & hoc in ea conſuetudine cauendum præmonuit.* Quapropter cum ceſſabant hæ cauſæ ſæpe extra Tabernaculum ſacrificatum licitè legimus. Ex ipſa enim lege colligitur in Tabernaculo alio publico veri Dei cultui dicato, quamuis non eſſet Moſaicum, ſed alio prudenter, & pro aliqua populi neceſſitate extructo, licitum fuiſſe ſacrificare. Nam in hoc euentu, nec priuata ſacrificia fiebant, ſed per legitimos Sacerdotes, neè erat periculum, aut ſuſpicio idololatriæ: nec extra Tabernaculum fiebant ſacrificia; quamuis enim extra Tabernaculum vetus Moſaicum fierent, non extra publicum aliquod veri Dei Tabernaculum. Cuius legis ſenſus ſanctiſſimos viros interpretes habemus: nam Dauidis tempore, Regis quidem ſanctiſſimi, eius permiſſu, & auſpiciis tribus ſaltem locis ſacra fiebant, ſcilicet, in tabernaculo Moſaico veteri, quod in Gabaon erat. Deinde Hieroſolymis in Tabernaculo nouo ab ipſo Dauide ædificato: cum enim Moſaicum Tabernaculum longo tempore inueteratum eſſet, atque in Gabaon eſſet fixum, ne arca quæ Hieroſolymis erat ſine decore, & apparatu ſacro haberetur, nouum ædificauit Tabernaculum Hieroſolymis, in quo arca continebatur, & ibi ſacrificare ſolenne etiã fuit. Et ipſe Pſalmo compoſito inuitauit ad ſacrificandum in nouo Tabernaculo. Denique Hebron locus ſacer erat, & ſacrificalis, vt conſtat ex libro Regum ſecundo, vbi dicitur: *Poſt quadraginta autem annos dixit Abſalom ad Regem Dauid: Vadam, & reddam vota mea, quæ voui Domino in Hebron. Vouens enim vouit ſeruus tuus, cum eſſet in Geſſur Syriæ, dicens: ſi reduxerit me Dominus in Ieruſalem, ſacrificabo Domino. Dixitque ei Rex Dauid: vade in pace, & ſurrexit & abiit in Hebron.* Vbi clarè conſtat ad ſacrificandum in Hebron veniam à Dauide conceſſam Abſaloni, quod ſi licitum non fuiſſet Religioſus Rex negaret, imo euerteret illum ſacrificandi locum. Tam longe ab hoc fuit vt ipſum putem Dauidem in Hebron ſacrificaſſe, imo fortaſſe authorem eſſe eius ſanctuarij; nam capite eiuſdem libri quinti dicitur: *Venerunt quoque & ſeniores Iſrael in Hebron, & percuſſit cum eis Rex Dauid fœdus in Hebron coram Domino.* Percuſſionem fœderis aliquod ſacrificium comitabatur cum maximè dicatur *coram Domino*, & habuerit Dauid ſacerdotem ſummum Abiathar, qui ſacris operari legitimè potuit. Quapropter videtur Abulenſi & Sanctio in Hebron fuiſſe ſanctuarium à Dauide conſtructum, quia cum Gabaon, (in quam Tabernaculum fuerat à Saüle tranſlatum) eſſet in tribu Beniamin, neque in illa tribuum diuiſione, quæ ad præſentem durauerat diem, tutum eſſet iis, qui Dauidis caſtra ſequebantur, orationis gratia eo vſque contendere, ſacrarium aliquod excitauit in Hebron vbi ſpeciali aliquo ritu coleretur Deus, oblatis videlicet ſacrificiis, & his adhibitis cæremoniis, quæ in Tabernaculo fieri Religio permittebat. Et quidem ſub ea tempora in quibus Tabernaculum Moſaycum vacuum erat fœderis arcâ, aliis in locis immolabantur victimæ, vt ſæpè occurrit

in

in primo Regum libro. Inde Theodoretus quæstione decima quinta, & Procopius sentiunt ante Templum ædificatum variis in locis sacrificium offerri potuisse; cautum tamen esse, ne gens ad idololatriam prona, si vbique locorum sacrificari posset, ad idolorum cultum gentium more diffueret, ne extra Templum, aut Tabernaculum excitarentur aræ, & mactarentur hostiæ. His tamen qui eo periculo carerent, omnem locum esse sacrum, & victimis immolandis idoneum. De Samuele legimus in primo Regum, capite septimo: *Reuertebaturque in Ramatha; ibi enim erat domus eius, & ibi iudicabat Israelem, ædificauit etiam ibi altare Domino.* Cum enim publica authoritate fidelis populi hoc fieret, determinato scilicet loco legitimo colendi verum Deum non aderat, nec periculum, nec suspicio idololatrandi. Idcirco non peccauit Samuel eo tempore cum arca in Tabernaculo Mosaico non esset, construens altare in Ramatha, vbi plerumque morabatur, vt haberet sibi illud familiare, & in quo frequentius quàm alibi immolarentur hostiæ.

Colligitur etiam ex ipsa Leuitici lege licitum fuisse extra omne Tabernaculum sacrificare coram arca Domini, cum fœderis arca sine Tabernaculo erat; nam tunc non imminebat periculum, nec suspicio idololatriæ, nec priuata fiebant sacrificia, sed in magnum Dei honorem, & à legitimis, Aaronicisque Sacerdotibus operata; idcirco licuit tempore Dauidis toto illo progressu, & cursu, cum arcam transtulit ex Domo Obededom in ciuitatem suam, sexto quoque passu sacrificium peragi, sicut in secundo Regum dicitur: *Cumque transcendissent, qui portabant arcam Domini sex passus, immolabat bouem, & ouem & arietem.* Et in tertio Regum libro capite octauo dicitur: *Rex autē Salomon & omnis multitudo Israel, quæ conuenerat ad eum gradiebatur cum illo ante arcam, & immolabant oues, & boues absque æstimatione, & numero.* Nam cum præcipua Tabernaculi pars, & quasi illius anima, arca esset, tantumdem visum fuit in conspectu arcæ offerre holocausta, ac si in ipso tabernaculo immolarentur victimæ. Bethsamitæ quoque non peccarunt coram arca sacrificantes ob rationem nuper insinuatam. Tum quoniam illud sacrificium per Sacerdotes Aaronicos factum videtur, quoniam Bethsames ciuitas erat sacerdotalis; atque ideo Sacerdotes, sicut alij plures, Bethsamitæ vocantur. Quare cum à Bethsamitis oblatum dicitur sacrificium, sine dubio res dicitur à Sacerdotibus peracta. An verò peccauerint offerendo vaccas contra præscriptum legis controuersum est. Affirmat Abulensis; negat Sanctius, cui non videtur, Scripturam tacituram fuisse peccatum istud, cum causam reddidit, cur tot ex eo populo, ac tractu sub illud idem tempus periissent; vt enim aliam tradidit, hanc non omisisset; in qua si quid esset peccatum, longe videbatur esse grauius. Deinde, quia aliquid apparebat in illis vaccis singulare, propter quod ea immolatione non viderentur indignæ; neque Bethsamitæ credebant, vt est verisimile, vaccas illas ab hominibus eò esse deductas, cum nullus appareret auriga, aut stimulus, qui reluctantes illas, & triste aliquid mugientes impelleret. Quare eò illas existimabant actas, & ad illud opus ex numeroso grege sumptas esse diuinitus. Quare quod à Deo sumptum esse crediderant, id deberi Deo, & ad aram adduci posse arbitrabantur. Quid enim aliud de re sacra, & quam Dominus sibi delegisset fieret honestè? Casus itaque rarus, & qui aliquid in vaccis diuinum ostenderet, prudenter Bethsamitas in illam cogitationem induxit. Adde quod lex illa, quæ masculum exigit ad holocaustum, feminam repudiat, tunc videtur vim habere, quando id solemni fit modo, in destinato, ac legitimo loco, vt in Tabernaculo, temporibus à lege definitis. Quod si aliquando in aliquo graui rerum articulo, extra ordinem, casu videlicet extraordinario fiat, non puto feminas, si masculorum desit copia, ab holocausti religione depelli. Quale fuit holocaustum illud, quod Regum tertio, capite decimo octauo obtulit Elias, vbi multa sunt, quæ nemo auderet in Tabernaculo, si legitimo faceret, atque solenni ritu. Nam primùm obtulit extra Templum, obtulit non Sacerdos, adhibuit aquam, & victimam, iterum, ac tertiò respersit aqua. Multa præterea Samuel fecit primi Regum capite septimo in offerendo holocausto, quæ lex sacrificalis non admitteret, in quibus nemo Prophetam accusat violatæ legis; quia illius articuli exigebat necessitas, neque maior tunc commoditas occurrebat. Sic ergo cum casus ille rarus esset, neque maior se se commoditas offerret, arripuere Bethsamitæ, quod habuêre primum, quodque ab ipso Deo oblatum sibi ad illud opus existimabant. Hæc meus Magister. 1. Reg. 6.

Tertiò colligitur ex eadem lege Leuitici multis altaribus posse hostias immolari, & denuò construi, dum ea fierent in loco Tabernaculi, cum ob multitudinem hostiarum, aut alia ex causa necessarium esset: Tunc enim nec periculum, nec suspicio idololatriæ fuit, nec priuata fiebant sacrificia; idcirco non peccarunt filij Israel, cum post cladem Beniamitarum extruxerunt altare, de quibus in extremo Iudicum capite dicitur: *Altera autem*

die

die diluculo extruxerunt altare obtuleruntque ibi holocausta, & pacificas victimas. Hoc quidem altare diuersum fuit ab altari Moysis, & Silmtino, quod in Tabernaculo erat; non tamen peccarunt, quoniam in ipso Tabernaculi loco illud erexerunt, prout paulo ante indicatur eodem capite, dum ait: *Veneruntque omnes ad Dominum in Silo.* Tunc enim temporis erat tabernaculum in Silo. Poterant namque ordinariè plura extrui, si copia victimarum id exegisset atque id fecit Salomon, quemadmodum narrat tertius Regum liber cap. 8.

CAPVT XXXI.

Quò pacto licuit iis, qui non erant Sacerdotes Aaronici extra Tabernaculum sacrificare? Arca sæpe sine Tabernaculo fuit.

GRAVIOR apparet difficultas, quod multos legamus sacrificasse, nec coram arca nec in vllo Tabernaculo, imò nec Sacerdotes. At video cum domesticè & non in templo, vel Tabernaculo licuit sacrificare, licuisse id fieri à non Sacerdotibus Aaronicis, aut Leuiticis. Sacrificium siquidem agni Paschalis, quoniam extra Tabernaculum fiebat, licuit vt in naturalis legis sæculis, cuique patrifamilias illud facere, vt Lyra, Dionysius, Emanuel Sà, Cornelius, Bonfrerius, & Tirinus adstruunt, quibus præluxit Philo libro tertio de vita Moysis, vbi id videtur disertè asserere: *Quo tempore* (de Paschate loquitur) *non vt aliàs plebey homines victimas adducunt ad altare mactandas à Sacerdotibus, sed iubente lege tota gens sacrificat, dum pro se quisque mactat hostiam suis manibus. Tunc vniuerso populo celebrante latas epulas, dum quisque se gerit pro Sacerdote.* Idem libro de Decalogo: *Et quòd patria Hebræorum lingua Pascha dicitur, quando populariter singuli sacrificant, non expectatis Sacerdotibus, ipsi permissu legis fungentes Sacerdotio quotannis per vnum diem destinatum huic negotio.* Addo, non videri quomodo Sacerdotes exiguo temporis spatio ab hora nona vsque ad vndecimam vel solis occasum hoc est, spatio trium horarum, potuerint pares esse tot victimis mactandis, cum vno Paschate legamus apud Iosephum libro septimo Belli capite decimo septimo, Paschales agnos immolatos ducentos quinquaginta sex mille, & quingentos ex Rufini antiqua, & recentiore Gelenij interpretatione, vel potius ducentos quinquaginta quinque mille, & sexcentos vt disertè habetur in Græco. Adde postremò validum argumentum ex secundi Paralipomenon trigesimo capite, vbi non Sacerdotes, sed Leuitæ immolant Phase, & causa additur: *eò quòd multa turba sanctificata non esset*; maior enim multò munditia requirebatur in immolante quàm in comedente: ex quo sequitur quod si turba illa non fuisset immunda, potuisset per se Pascha immolare. Et ita sentiunt qui illum locum commentantur, Lyranus, Dionysius Carthusianus, Emanuel Sà, & Bonfrerius, qui respondet argumentis Serarij contrarium opinantis. Ergo similiter non mirum, si extraordinario aliquo euentu licuisset extra Tabernaculum sacrificium aliquod fieri, exigente id defensione Religionis, aut honoris diuini necessitate, licuisse id etiam à non Leuitis peragi: in simili quidem casu Eliam non Leuitam sacrificasse legimus. Manue quoque vbi licitum per Angelum agnouit sacrificium extra Tabernaculum, quamuis ipse prophanus, quippe ex tribu Dan, sacrificium obtulit. Et sanè sunt, qui putent, vbi periculum non esset, nec suspicio idololatriæ licuisse huiusmodi sacrificare. Abulensis id concedit Prophetis, etiam ex alia Tribu quàm Leui, quod non improbat Sanctius, in quibus locum non habebat ratio legis vetantis, si quidē essent viri sanctitate spectatissimi. Verum Dauid expressam Dei reuelationem accepit contentam in vltimo secundi Regum capite: *Venit autem Gad ad Dauid in die illa, & dixit ei: ascende, & constitue altare Domino in area Areuna Iebusæi, & ascendit Dauid iuxta sermonem Gad, quem præceperat ei Dominus.* Gedeon quoque Dei præceptum habuit, vt constat in sexto Iudicum capite. Idem de Samuele dicendum, qui varius locis sacrificauit in Ramatha, in Galgala, & in Bethel. Nisi fortè fuerit Sacerdos à Deo designatus, quamuis solùm Leuita, & non Aaronita esset. Quod si Rechabitæ à tempore Hieremiæ, cum Leuitæ non essent, admissi fuerint ad Sacerdotium, provt opinantur nonnulli, non mirum eximium Prophetam Samuelem, cùm de Leui tribu esset fuisse ad sacerdotalem dignitatem diuinitùs euectum, de quo non est opus modò aliquid definire. Quod si Sacerdos fuit Samuel legitimè, & ordinariè omnino dici potest aliquando sacrificasse; nam in Masphat saltem videtur fuisse aliquod Tabernaculum publicum, & legitimè deputatū ad diuinum cultum,

cultum; vt colligitur ex illis verbis libri primi Regum: *Dixit autem Samuel: congregate vniuersum Israel in Masphath, vt orem pro vobis Dominum, & conuenerant in Masphath, hauseruntque aquam, & effuderunt in conspectu Domini.* Hic modus loquendi: *in conspectu Domini* denotat frequentet tabernaculum sacrum, aut arcam. Postea proficiscentibus Israelitis ad prælium dicitur: *Tulit autem Samuel agnum lactentem vnum, & obtulit illum holocaustum integrum Domino.* Quis sciet an coram arca Domini eo fine allata, reducenda tādem in Cariathiarim vt in aciem educeretur, cum hic mos fuerit Israelitis. Nec enim arca solum tempore Heli producta fuit aduersus hostes, sed antea, & postea sanctissimorum virorum iussu, vt Moysis & Dauidis, in trigesimo primo Numerorum capite, pugnaturos aduersus Madian: *Misit Moyses cum Phinees filio Eleazari Sacerdotis vasa quoque sancta.* Per hæc vasa sancta Abulensis, Lyranus, Caietanus, Serarius, Cornelius, Bonfrerius, & Tirinus arcam fœderis intelligunt, quam ad bellum iussit Moyses proferri ad firmum aduersùs Madianitas præsidium: dicuntur numero plurali vasa sancta, propter appendices eius propitiatorium & Cherubim. Idem videtur accidisse in decimo quarto Numerorum, vbi dicitur: *Arca autem Testamenti Domini, & Moyses non recesserunt de castris.* Iosue similiter eduxit arcam aduersus Hiericho, & in quarto decimo capite libri primi Regum habuit in castris Saul arcam Dei: *Erat enim ibi arca Dei in die illa cum filiis Israel.* Dauidis quoque iussu tulit secum arcam Ioab in castris, prout colligitur ex illa excusatione Vriæ: *Arca Dei & Israel, & Iuda habitant in papilionibus; & Dominus meus Ioab, & serui Domini mei super faciem terræ manent, & ego ingrediar domum meam.* Sic etiam Gentes idola sua ad castra produxisse constat ex secundi Regum quinto capite.

His quæ in isto & superiori capite diximus possunt adiici ex familiari Hebræis oraculo Vrim, & Thumim nouisse à Deo potuisse veram interpretationem legis. Ideo iuxta consultationem oraculi, aut plura Tabernacula dicasse, seu loca adorationis & sacrificij, & eos sacrificasse, qui lege communi arcebantur altari. Et quidem electionem loci sacrificalis, & constituendi Tabernaculi à consultatione Dei per Vrim, & Thumim dependisse notat Serarius quæstione sexta super decimum octauum caput Iosue, idque colligi potest ex duodecimo Deuteronomij, vbi dicitur: *Ad locum quem elegerit Dominus Deus noster de cunctis tribubus vestris, vt ponat nomen suum ibi, & habitet in eo, venietis, & offeretis in loco illo holocausta, & victimas.* Quod si Deus aliquando elegisset pro opportunitate duo loca, cur non ibi liceret sacrificare? Eadem quæ de loco sacrificali, de personis existimandum est, potuisse à Deo aliquam extraordinariè assumi ad sacrificandum, per Vrim scilicet, & Thummim: nec etiam omnia referuntur in sacris libris, referuntur quorumdam non Aaronitarum sacrificia, & tacetur eorum legitimatio, seu facultas diuina extraordinariè ipsis indulta.

CAPVT XXXII.

Scriptura Veteris Testamenti, testatur vetus Dei fœdus.

TANDEM pro diuini fœderis veneranda memoria, & obseruantia præter arcæ maiestatem, præter Tabernaculi apparatum, præter Sacerdotij Religionem Scriptura sacra inspiratur, vt authenticum instrumentum esset diuini testamenti, vnde omnibus, omnique tempore pateret pactum Dei, acceptatio hominum, & leges diuinæ sub quarum obseruantiæ conditione ad hæreditatem promissam ius datur. Hinc testamentum vetus dicitur ea pars Scripturæ, quæ ante fœdus, & testamentum nouum scripta est: quoniam fœdus vetus enarret, promulget, exponat, & versetur circa ea, quæ ad illud attinent. Oportuit quidem præmitti librum Genesis, in quo exhibetur qualis Deus sit, qui cum hominibus pacisci dignatus, cuius summum est creationis titulo ius ferendi leges. Eius maiestas, & omnipotentia ibi exponitur, quia ex nihilo omnia fecit. Orbem refuso diluuio inundauit, hoc ad timorem expectat necessariam maiestatis portionem: deinde eius demonstratur benignitas cum hominibus, cum ita beneuolum se præbuerit Abrahamo, Isaac, Iacob, & Ioseph. Sequitur liber Exodi, vbi fœdus diuinum scribitur, & quali ministro vsus Deus fuerit, velut feciali, seu patre patrato. Leuiticus totus legalis leges continet, quas summus Legislator paciscens cum hominibus populo suo tulit. Numerorum codex describit populum, qui pactum, & leges Dei admisit. In Deuteronomio autem repetuntur quæ alibi scripta erant, & fœderis diuini renouatur

memoria,vt id commendatius haberetur. Libri historiales spectant ad hoc vetus fœdus, quatenus ostendunt,quàm fideliter Deus impleuerit, quæ filiis Israel, vel pollicitus, vel comminatus est, quod Aureolus sic disseruit: promisit namque respectu terræ promissionis.Primò;quod eos induceret: *Dabo vobis terram fluentem lac & mel.* Secundò quod eos defenderet:*Dominus Deus pugnabit pro vobis;& vos tacebitis.* Tertiò, quod oppressos erigeret,& finiret. Quartò quod eos erigeret in sublime: *Et faciet te Dominus excelsiorem cunctis gentibus.* Quintò comminatus est, quòd eos deiiceret, si non obseruarent legem. Sextò comminatus est,quod eos eiiceret de terra, & captiuaret. Septimò promisit quod in captiuitate eos non desereret,imò assisteret.Octauò promisit quod eos reduceret,& ad terram promissionis iterum reuocaret. Patent hæc omnia Deuteronomij vigesimo nono, vigesimo octauo,& vigesimo septimo capite,& in parte illa per totum. Incipit ergo Iosue partem historicam, & enarratiuam; & intendit vnam conclusionem, secundùm Deum fuisse respectu filiorum Israel,quo ad terram promissionis stupendum inductorem. Quod probat ex Iordanis diuisione:ex murorum Hierico stupenda collisione; ex quinque Regū captione; ex totius terræ depopulatione quæ obtinebatur in vno & triginta Regibus; & demum ex totius terræ per sortes,& funiculos distributione:hæc enim euidenter concludunt Deum fuisse stupendum inductorem filiorum Israel in terram promissam. Tunc accedit liber Iudicum,qui est secundus,& intendit conclusionem aliam,scilicet, Deum extitisse prouidum redemptorem,& saluatorem,& hoc sub quatuordecim Iudicibus. Cùm enim peccarent coram Domino,tradebat eos in manibus nationum, & cum reuertebantur,mittebat eis Saluatorem. Et misit eis Othoniel, Aioth, Sangar, Debbora, Gedeon, Abimelech, Thola, Iayr, Iephte, Abessan, Ahialan, Abdon, Sanson, & Heli Sacerdotem. Tunc accedit liber Ruth, & intendit vnam conclusionem Deum esse placidum linitorem omnibus oppressis. Quod probat ex Helimelech peregrinatione. Ex Noëmi reuersione, & ex Ruth dispensatione. Tunc accedit primus liber Regum,& secundus, & primus Paralipomenon, & pars secundi, & intendunt quartam conclusionem, scilicet, Deum esse maximum erectorem filiorum Israel, sublimauit enim eos in Regnum, quod apparet in Samuele à principio primi Regum, vsque ad caput decimum septimum. Et in Dauid per totum residuum; & per totum librum secundum. Et in Salomone à principio tertij vsque ad caput duodecimum. Post accedit liber Regum tertius à duodecimo capite vsque in finem quarti libri, & intendit quintam conclusionem, videlicet, Deum fuisse validum deiectorem populi Israelitici. Quod declarat ex decursu nouem & decem Regum Iuda,& octodecim Regum Israel:per omnia enim cum reliquiis fuerunt diuisi,& fuerunt continuò decrescendo. Tunc accedit finis quarti Regum, & secundi Paralipomenon, & intendit sextam conclusionem, scilicet, Deum fuisse Regum eiectorem rigidum & captiuatorem populi sub Theglatphalazar,Salmanazar, Nabuchodonosor Regibus Assyriorum,& Chaldæorum. Tunc accedit liber Esdræ, & Nehemiæ, & intendunt conclusionem septimam,videlicet,Deum fuisse propitium reductorem de captiuitate,sub Cyro,Dario,& Regibus Medorum. Tunc accedunt quatuor libri,scilicet Tobiæ, Iudith, Hester,Machabeorum,& intendunt octauam conclusionem,videlicet,Deum fuisse præcipuùm adiutorem,& astitorem in tempore captiuitatis. Astitit enim Tobiæ sub prima captiuitate,quæ fuit Assyriorum & astitit Iudith,& vniuerso populo sub captiuitate secunda Nabuchodonosor Regis Assyriorum. Et astitit Hester & toti populo sub captiuitate Medorum, & astitit Machabæis,& vniuerso populo sub captiuitate Græcorum. Et secundum hoc denarius historialium librorum apertè clamat,Deum impleuisse quidquid comminatus est & promisit obseruatoribus, & transgressoribus legis suæ. Nec enim ad alium finem historiæ ordinantur:non enim intendit sacra Scriptura historias propter se, sed in ordine ad Deum.

Eadem Prophetales libri inculcant, & hortantur ad fœderis cum Deo pacti obseruantiam. Idem iuuant Iob, & libri Sapientiales,inter quæ Cantica Canticorum fœderalis vinculi arctitudinem,sub sponsaliorum nomine concelebrat, & de partibus paciscentibus Deo & populo tractat,prout idem Aureolus annotauit: nam licet apud Iudæos quidam autument librum illum à Salomone compositum de desponsanda sibi filia Pharaonis:nihilominus Iudæi melius sentientes dicunt,quod composuit eum de Synagoga, siue de populo Israelitico, & vnico vero Deo:omnibus enim aliis nationibus conuersis ad idola soli filij Israel desponsauerunt sibi verum Deum,& propter hoc Salomon amorem Dei ad filios Israel,& è conuerso sub metaphora sponsi, & sponsæ nititur explicare. Diuiditur autem in decem partes principales. Primò agitur de Patrum peregrinatione, Thare, Abraham,

Abraham, Isaac, & Iacob, qui egressi sunt de Vr Chaldæorum in primo dramate: *Osculetur me osculo oris sui*, &c. Secundò de plebis multiplicatione, de qua in Exodo in principio in secundo dramate: *Dum esset Rex*, &c. Tertiò de plebis oppressione ab Ægyptiis; in tertio dramate: *Ecce tu pulchra.* Quartò de Dei descensione, & apparitione in rubo Moysi in quarto dramate: *Sicut malus inter ligna.* Quintò de plebis egressione de Ægypto, in quinto dramate: *Vox dilecti mei.* Ecce &c. vbi agitur de egressione, ibi: *Surge propera amica mea*, & de columnæ nubis præcessione: *Ecce iste venit saliens*, & de legislatione: *Sonet vox tua in auribus meis*, & de Amalech debellatione: *Capite vobis vulpes.* Sextò agitur de euagatione per desertum quadraginta annis, & ibi primò de circuitione quam fecerunt propter peccatum murmurationis: *Surgam & circuibo ciuitatem.* Deinde nouo populo generato mortuis præcedentibus, tractat de vocatione ad ingressum terræ sanctæ, qualiter ascenderunt per montes Galaad trans Iordanem, & incipit ibi: *Capilli tui sicut greges caprarum*, &c. Deinde tractat de contemplatione terræ Sanctæ, cum ascendit Moyses in vertice montis Sanir, ibi: *Veni de Libano*, &c. Vbi cõtinetur inuitatio à Deo ad terram sanctam facta sub Iosue, in dramate sexto: *Dilectus meus mihi, & ego illi.* Septimo agit do introductione, in septimo dramate: *Veniat dilectus meus.* Et ibi tractat quomodo primò cœperunt comedere de fructibus terræ sanctæ, & cessauit manna, vt dicitur in Iosue, & hoc cum dicitur: *Comedi fauum meum cum melle meo*, &c. Octauò agit de delectatione Synagogæ, & radiatione ipsius, & exaltatione in terra promissionis, & de gloria quam obtinuit sub temporibus illis vsque ad tempora Salomonis, & hoc in octauo dramate: *Ecce ego dormio, & cor meum vigilat*, vbi primo de persecutione, & liberatione eorum sub temporibus Iudicum, vbi legitur: *Inuenerunt me custodes*, &c. Sequitur, *percusserunt me, & vulnerauerunt me*, &c. Et de populi clamore & euersione ad Deum: *Adiuro vos filiæ Ierusalem*, &c. Nono agitur de plebis Israeliticæ eruditione, & sapientia tempore Salomonis, in nono dramate, quod incipit: *Ego murus, & vbera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens*, & sequitur: *Vinea fuit pacifico.* Ex quo patet quod loquitur de filiis Israel, quia scriptum est: *Vinea Domini Sabaoth domus Israel est.* Vltima verò vox sponsæ est, de sponsi æterni inhabitatione in populo Israel, relictis nationibus, vnde dicit: *Fuge dilecte mi*, scilicet, ab aliis gentibus: *assimilare capreæ, hinnuloque ceruorum super montes aromatum*, hoc est, commorare in monte, in templo, in monte Sion, vbi fumigabantur Deo aromata, thymiamata, & incensum. Verùm cum Synagoga figura fuerit Ecclesiæ Christi, hanc pariter delineauit suis canticis Salomon.

CAPVT XXXIII.

De Scriptura noui Testamenti.

Novvm autem Testamentum, quia non in tabulis marmoreis scriptum, sed in humanis cordibus incisum, non egebat exterioris arcæ, & Tabernaculi cultu, sanctitatem cordis requirit, & totius hominis munditiem, pro arca Testamenti conscientia, pro Tabernaculo corpus nostrum est, quod proinde vocauit Apostolus Tabernaculum, & templum Dei: Arcæ quoque appellationem respexisse videtur, cum dixit: *Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ*, quemadmodum testimonium fœderis antiqui, arca scilicet testimonij dicebatur gloria Israel: ac proinde in omni loco licuit adorare Deum post nouum Testamentum: oportuit tamen authentica instrumenta esse, quæ commendarent omnibus, & omni tempore, & loco vitam testatoris, & alia quæ ad nouum filij Dei Testamentum attinent. Ideirco noui Testamenti scriptura inspirata est. Sunt enim, inquit Aureolus Cardinalis, quatuor Euangelistæ quasi quatuor testes, quod homo ille, qui dictus est IESVS fuit Christus in lege promissus, Rex & Dominus omniũ, Saluator hominum, & filius Dei. Diuiduntur ergo inter se libri quatuor Euangeliorum; quia Matthæus intendit principaliter declarare illum hominem fuisse Christum, & ideo in principio dicit: *Liber generationis IESV Christi.* Non expressit autem filij Dei, sed *filij Dauid, filij Abraham*, & in consequentibus subdit: *Christi generatio sic erat.* Hinc est, quod figura hominis inter quatuor animalia Euangelistas repræsentantia designat Matthæum, quia maximè immoratur circa hominem Christum, ostendendo IESVM fuisse illum, qui promissus fuerat in tota serie scripturarum. Marcus verò intendit principaliter decla-

Ioann. Euseb. de Origine S. Script.

rare illum hominem fuiſſe Regem,& Dominum omnium, ſicut habetur in Daniele,quod in diebus quatuor Regnorum ſuſcitaret Deus cœli regimen quintum, quod non corrumpetur,cuius poteſtas eſſet poteſtas æterna.Hinc eſt,quod Marcus deſignatur per Leonem, qui eſt Rex,& Dominus animalium.Hinc etiam eſt,quod Marcus circa miracula immoratur, & circa reſurrectionem,& parum ponit de doctrina Chriſti, quia principaliter intendit poteſtatem eius, virtutem & dominium explicare, quæ in reſurrectione,& in miraculis maximè eluceſcunt. Lucas verò intendit principaliter declarare illum hominem fuiſſe Saluatorem hominum. Et ideo in principio introducit Gabrielem dicentem:*Vocabis nomen eius IESVM; ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum.* Et in ſecundo capite ſubdit verbum Angeli ad paſtores: *Natus eſt vobis hodie Saluator in ciuitate Dauid.* Hinc eſt,quod maximè immoratur circa geſta & verba Chriſti, quæ ſonant clementiam, & ſalutem,ac remiſſionem peccatorum. Et propter hoc in referendo paſſionem, maximè explicauit verba dulcia & clementia Chriſti, vt eſt illud: *Pater dimitte eis, quia neſciunt quid faciunt*,& illud:*Filiæ Hieruſalem nolite flere ſuper me*,& illud:*Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum.*Et ipſe ſolus refert,quod *factus eſt ſudor eius tanquam guttæ ſanguinis decurrentis in terram.* Et hoc maximè medico congruebat, vt immoraretur circa curam, & ſalutem animarum. Hinc etiam eſt,quod per figuram vituli, qui aptus eſt ad immolandum, deſignatur. Ioannes verò intendit principaliter declarare illum hominem fuiſſe Dei filium,& verum Deum. Et quod hæc ſit concluſio,quam intendit, ipſemet explicat circa finem ſui Euangelij,vbi ait:*Hæc autem dicta ſunt,vt credatis, quoniam IESVS eſt Chriſtus filius Dei;& vt credentes vitam habeatis in nomine eius.*Hinc eſt quod incipit à Chriſti diuinitate,dicendo:*In principio erat Verbum.*Et quaſi in fine cuiuſlibet capitis ſemper infert,iſtum hominem fuiſſe filium Dei. Hinc etiam eſt quod per aquilam figuratur. Sic igitur quatuor libri Euangeliorum habent in ſubiecto idem,ſcilicet hominem IESVM, & de illo ſubiecto quatuor declarare intendunt. Matthæus quidem,quod fuit Chriſtus in lege promiſſus,Ioannes verò quod eſt verus Deus, & Dei filius. Lucas autem, quod eſt verus Saluator hominum. Marcus verò, quod eſt Rex, & Imperator omnium. Et hoc probant per facta & dicta,quæ teſtificantur illum hominem feciſſe in conſpectu diſcipulorum ſuorum, & multitudinis Iudæorum,vt ſic quatuor Euangelia diſtinguantur, non penes quatuor ſubiecta, ſed penes quatuor prædicata de eodem ſubiecto. Reliqua pars noui Teſtamenti etiam in librorum quaternario continetur iuxta eundem Aureolum, videlicet, in libro Epiſtolarum Pauli, in libro Actuum Apoſtolorum, & in libro ſeptem Canonicarum, & in libro Apocalypſis, qui taliter diuiduntur. Ordinatur enim epiſtolaris pars ad inſtructionem,& informationem vniuerſalis Eccleſiæ, vt poſt quatuor Euangelia,in quibus agitur de capite Eccleſiæ Domino IESV Chriſto ſequatur pars epiſtolaris, in qua agitur de corpore Eccleſiæ quantum ad illa quæ pertinent ad eius informationem. Et quia oportet Eccleſiam reſpectu quatuor eſſe informatam,videlicet reſpectu credendorum,reſpectu agendorum,& morum,reſpectu initiorum ſuorum,& reſpectu ſui decurſus,& ſibi futurorum in fine.Idcirco deſtinauerunt Paulus,Iacobus,Petrus,Ioannes,& Iudas Thadæus epiſtolas ad Eccleſiam informandam reſpectu credendorum, & agendorum.Lucas verò deſtinauit Theophilo epiſtolam Actuum continentiuam informantem Eccleſiam reſpectu initiorum ſuorum:deſcribit enim initia primitiuæ Eccleſiæ, quæ fundata eſt in Apoſtolis,& diſcipulis.Ioannes verò ſeptem Eccleſiis deſtinauit epiſtolam, quæ dicitur Apocalypſis informantem Eccleſiam reſpectu futurorum.hæc Aureolus.Deinde ad reuerentiam,& memoriam noui Teſtamenti præter ſcripturam ſacram ſacroſanctum memoriale habemus, excellentiſſimumque pignus cœleſtis hæreditatis corpus ſanguinemque Chriſti Domini in Euchariſtiæ ſacramento contenta, quod vnum ſacramentum excedit omnia diuini amoris argumenta,quæ in veteri Teſtamento præſtitit Deus,& omnia mirabilia,quæ cum populo Hebræo operatus eſt.

CAPVT XXXIV.

An Euchariſtia futura ſit æternum pignus noui Teſtamenti?

PRÆTER Scripturas tamen memoriale noui Teſtamenti fidelibus relictum eſt ſacramentum corporis & ſanguinis Domini,quod in ſui commemorationem ſumere Saluator iuſſit: *Quotieſcumque enim* (Paulus ait) *manducabitis panem hunc, & calicem bibetis,*

bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat. Quærunt nonnulli quousque memoriale hoc perstiturum? Quidam vsque ad Antichristum affirmauere authoritate Danielis capite duodecimo vbi dicitur: *Et tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem dies mille ducenti nonaginta.* Et antea capite nono: *In dimidio hebdomadis deficiet hostia, & sacrificium.* Quod ad Antichristi tempora referunt multi. Alij vero nunquam Eucharistiæ memoriale cessandum, sed in cœlo etiam seruandum in æternum. Quod assertum satis non video probari, quamuis his posset coniectiunculis colorem aliquem admittere. Siquidem Crux, quoniam instrumentum fit nostræ Redemptionis seruanda est post consummationem sæculi, quandoquidem iudicaturum Dominum præcedet, prout Ipse Dominus dixit: *Et tunc parebit signum filij hominis in cœlo, & tunc plangent omnes tribus terræ, & videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa & maiestate.* Hoc signum filij hominis non erit ipse Christus, vt alicubi voluit Origenes, non vtcumque Passionis signa, provt placuit Auctori imperfecti, flagellorum vibices, & clauorum cicatrices, sed Crux. Loquitur enim Christus de signo filij hominis tanquam de proprio aliquo, & certo vexillo, quod aliud aptius quam crux esse nequit, vt volunt Hieronymus, Chrysostomus, Hilarius, Ephrem, Leo, Theophylactus, & alij Patres; atque Ecclesia canit: *Hoc signum Crucis erit in cælo, cum Dominus ad iudicandum venerit.* Nec crucis solū similitudo erit ministerio Angelorum efformata ex splendidissimo aëre ante cōspectum aduentantis iudicis vnà cum columna, flagellis spinea corona, clauis, & lancea, vt credunt aliqui Doctores, sed ipsissima Crux, cui affixus fuit Christus, iuxta Chrysostomum, Thomam Vvaldensem, Iacobum Bozium, Franciscum Scriuam. Addunt aliqui apud Bozium capite extremo sui operis de Cruce, & Franciscus Suarez ad quæstionem quinquagesimam nonam tertiæ partis in æternum seruandam in cœlo Crucem Domini, quod etiam significat sanctus Chrysostomus homilia de Cruce, & Passione dicens: *Crucem solam non reliquit in terra, sed secum eam leuauit ad cælum, & ideo cum ipsa veniet: cum ipsa secundam suam præsentiam faciet*, & Sibylla cecinit: Suar. to. 2. in 3. p. d. 57. s. 2.

O lignum felix in quo Deus ipse pependit,
Nec te terra capit, sed cœli tecta videbis,
Cum reuocata Dei facies ignita micabit.

Quod si Crux vsque ad diem iudicij consummato sæculo seruanda est in æternam memoriam, & testimonium Dominicæ Passionis, idem videtur æquo iure dicendum de Eucharistia, quæ instituta est in memoriam eiusdem filij Dei Passionis, & ad testimonium noui testamenti, quod per Eucharistiæ institutionem stabilitum, sanctum, & ratum voluit habere Deus. Si Crux quia instrumentum fuit sacrificij cruenti æternum seruabitur, etiam Eucharistia vt aliquid spectans ad sacrificium incruentum seruanda videbitur. Adiici potest auctoritas sancti Odonis, qui in hymno de Eucharistia sic canit:

Conuiuas epuli mundos Deus esse superni,
Vt docet & seruis Dominus vestigia lauit.
Muneribus variis, & pluribus inde reiectis,
Frumentum & vinum cunctis hoc protulit vnum.
Hoc sacrat, hoc nimium, quod sit breue, quod nimis altum,
Tam modicum sumptum, tam facile, atque paratum;
Tam sublime tamen, quod totam habeat deitatem.
Sufficit hoc solum mundi purgare piaclum.
Hinc placet hoc munus, quod fit de pluribus vnum.
Corpus huic capiti, caput inde cohæret, & illi;
Hoc genus, hoc vnum placet, hoc durabit in æuum,
Hoc facile est, nitidum, simplex, deitatéque plenum.

In æuum concinit seruandam Eucharistiam non temporalem, sed æternam subindicans perseuerantiam. Æuum siquidem Theologi plusquam temporalem durationem intelligunt. Cosmas quoque Hierosolymitanus Hymno sexto Theolog. *immortalem mensam*

pronuntiauit Eucharistiam. Accedit præsignificatum esse Eucharistiam non tantum viatoribus impertiendam in vitæ huius peregrinatione, sed in patria quoque post peregrinationem istam seruandam. Manna enim aptissima fuit Eucharistiæ figura. Quo non solum in deserto, & peregrinatione vsi sunt Israelitæ, sed post ingressum terræ promissionis, cùm nullus iam eius vsus futurus erat, iussu Dei seruatum in arca, aut prope arcam fuit. Hoc videtur significare etiam post vsum & sumptionem viuifici sacramenti etiam post hanc peregrinationem in terra nostra promissionis seruandam tanti beneficij memoriam: namque si in corpore suo licet glorioso voluit Christus vulnera sua seruari manibus, pedibus, latere ob memoriam summi illius beneficij, cũ pro nobis suum sanguinẽ fudit: beneficium quoq; tradiri sui corporis, & sanguinis manducandi nobis æternã memoriã meretur. Neq; verò incongruum fortasse videbatur causam nostræ immortalitatis immortaliter seruari. Gloriosam autem nostram resurrectionem, & immortalitatem corporis tribuunt Patres Eucharistiæ, colliguntque ex Christi Domini verbis, qui sæpe manducantibus suam carnem, & cœlestem hunc panem æternùm victuros promisit. Hinc sancti Patres Eucharistiam vocant immortalitatis antidotum. Hinc sanctus Irenæus Carnis resurrectionem ex Eucharistia probauit aduersus Marcionistas dicens: *Quomodo asserunt carnem nostram corrumpi, nec vitam consequi, cum tamen cibetur, & nutriatur de sanguine Christi; quare aut sententiam suam subuertent, aut à professa illius res sacrificio desistent. Nostra attamen opinio Eucharistiæ congrua, & apposita est, quæ & per Eucharistiam fulcitur: nam quod suum est illi offerimus, & carnis ipsius, & spiritus communicationem, & conciliationem conuenienter prædicamus.* Videtur insinuare deberi Eucharistiæ sumptioni carnis resurrectionem, & immediatè pòst subdit: *Nam quemadmodum panis qui ex terra prouenit, tum Dei inuocationem accipit, deinceps vulgaris panis esse desinit, & Eucharistia est, quæ ex duobus constat: alterum terreum, alterum cæleste est; ita & corpora nostra, quum Eucharistiam accipiunt, non amplius corruptioni obnoxia sunt, si quidem resurrectionis spe fulciantur.* Congruit Nicenum Concilium vocans Eucharistiam: *Certissima nostra resurrectionis signa.* Et propterea Cosmas Hierosolymitanus in Theolog. hymno sexto dixit: *Anima nutricem parat mensam: ambrosia verè sapientia Dei miscet cratera fidelibus.*

Idem videtur adstruere Christum Dominum gloriosum, cum post resurrectionem duobus discipulis Emauntinis fregit panem, consecrasse Eucharistiam, iisque illum communicasse, ipsumque vt par est credere, eam sicut in nocte cœnæ sumpsisse. Fractionem illam panis fuisse institutionem Eucharistiæ validior, & fortasse nobilior pars Doctorum Catholicorum confirmat, videri potest Maldonatus, qui vehementiùs hoc affirmat. Et sane sanctus Augustinus, Chrysostomus, Theophylactus & Beda sentiunt, Christum hîc consecrasse, & discipulis his porrexisse sanctissimam Eucharistiam. Primò, quia eodem modo loquitur Lucas, quo tam ipse quam reliqui Euangelistæ loquuntur cum agunt de Eucharistia. Secundò, quia non vulgaris, sed peculiaris fuit hæc benedictio & fractio panis: neque initio mensæ, sed in medio, vel fine adhibita: nam proculdubio cœnauit cum illis, ne phantasma crederetur. Tertiò, quia ex hoc pane sumpto statim agnouerunt Christum. Addit sanctus Hieronymus Christum hoc facto suo domum istam (quam Cleophæ vocat) in Ecclesiam consecrasse: nempe quia Sacramentum & sacrificium Eucharisticum istic celebrauit, quod in Ecclesiis fieri solet. Quod si Christus gloriosus sumpsit Eucharistiam non videtur species illas sacramentales corrupturus: quod si non corrupit, æternum conseruat. Quod scio aliquibus non ineruditis placere, & quidam propterea publico è suggestu pronuntiauit cum multorum plausu nunc in cœlo adorari, & adorandam Eucharistiam in præcordiis corporis Christi, quia gloriosi transparentis, veluti limpidissimi Crystalli.

Accedit visus posthac à quibusdam sanctis. Christus Dominus gloriosus sacra peragẽs, Eucharistiam consecrans, sumens, impertiens, & ne alia cumulem, dumtaxat transcribam quod sancta Mectildis libro primo tradidit: *Eo tempore quo Canonici vicem Episcopi gerentes: & congregationem pro quadam pecunia summa grauiter affligendo à diuinis suspendissent: in die assumptionis gloriosæ Virginis, cum hæc Dei famula nimio affligeretur dolore, propter carentiam Dominici corporis, visum est sibi, quod Dominus abstergeret lachrymas ab oculis eius, & manum eius tenens, diceret: Hodie videbis mirabilia. Cum ergo Sacerdos ex more inciperet ad processionem responsum. Vidi speciosam: videbatur sibi quod tota congregatio ordinaret se ad processionem: quam Dominus cum Matre sua præcedebat: portans vexillum albi coloris & rubei. In albo erant rosæ aureæ, & in rubeo argenteæ. Hæc processio facta est per ambitum vsque ad chorum; deinde in Ecclesiam. Tunc Dominus præparabat se Missam celebraturus indutus*

casula rubea, & Pontificali infula. Sanctus Ioannes Baptista lecturus erat epistolam, & hoc ideo, quia prior erat, qui de gaudio Beatæ Virginis in vtero exultauit: Sanctus vero Ioannes Euangelista erat lecturus Euangelium, eo quod ipse custos erat Virginis gloriosæ. Sanctus Ioannes Baptista, & sanctus Lucas Domino ad altare ministrabant. Et sanctus Ioannes Euangelista Beatæ Virgini, quæ stabat in dextera parte altaris vestita indumentis solaris luminis, habens in capite coronam omnium lapidum pretiosorum gemmis incomparabiliter adornatam; omnibus autem sanctis qui aderant: Missam solemniter inchoantibus, Gaudeamus, &c. Beata Virgo ad altare processit offerens filio fibulam auream tanquam Crystallus purissimam: & summopere gemmis inæstimabiliter ornatam; quæ singula puritatem speculi habebant: ibique Beata Virgo contemplabatur omnes virtutes suas in eis. Hæc fibula texit totum pectus Domini velut clipeus. Et Beata Virgo in illa velut in speculo se videbat. Tunc Missam prosequentes vsque ad vltimum Kirieeleyson. Dominus altissima voce intonuit: Gloria in excelsis Deo. Dicens de gaudio cordis mei omnibus vobis propino gloriam. Ad offerendam autem hæ quæ Beatæ Mariæ Virgini specialia impenderant obsequia: accedentes ad altare obtulerunt annulos aureos quos Dominus accipiens digitis suis imposuit. Et cùm præfationem ipse summus Sacerdos, & Pontifex decantasset, vsque ad illud Cum quibus & nostras voces, vt admitti iubeas deprecamur supplici confessione dicentes: Dixit ad sanctos: Cantate omnes, cantate, & psallite. Qui omnes cantabant: Sanctus, Sanctus. Inter omnes & super omnes Beata Virgo Maria dulcissimum dabat sonum: quo præ omnibus sanctorum vocibus, eius vox specialiter agnoscebatur. Cum autem instaret hora sacratissima quâ eleuata erat hostia; visus est eleuare hostiam quasi in aurea paropside clausam & sindone velatam, per quod figurabatur, quod hoc sacramentum omni humano, siue Angelico intellectui est absconditum. Dicto Pax Domini, posita est ibi mensa ad quam Dominus se ponebat. Iuxta quem Mater eius sedebat. Congregatio autem tota ad mensam illam accedens, vnaquæque sub brachio Beatæ Mariæ Virginis quasi genuculando accepit Dominicum corpus de manu Domini. Et Beata Virgo craterem aureum cum fistula aurea ad latus Domini tenebat, per quam sugebant omnes liquorem illum dulcissimum, qui de pectore Domini emanabat. Finita Missa Dominus benedictionem dabat manu sua. In qua per singulos digitos annulos aureos habebant; significantes desponsationem singularum Virginum sibi desponsatarum. Qui lapides rubeos habebant, per quos exprimebatur, quod sanguis eius spiritualiter ad Virginum pertinet ornamentum. Hæc ibi. Ego quid in his quæsitis ausim affirmare, breui exponam. Censeo Eucharistiæ vsum in hoc sæculo nunquam absolutè cessandum, etiam in Antichristi persecutione, qui solum publica sacra impediet, secretas tamen Missarum celebrationes impedire non poterit, sicur nec in Anglia nec in persecutionibus aliis Ecclesiæ effectum est, quo minus in cryptis & locis occultis sacra facerent pij Sacerdotes. Quod etiā Maluenda & multi interpretes confirmant. Quoad conseruationem Eucharistiæ in cælo non video tot esse fundamenta huius pronuntiati, vt illud statuere possim, quod licet falsum non valeam prorsus conuincere, incertum atque sponte meditatum non possum non habere. Reuelatio autem sanctæ Mectildis perparum vrgere potest: neque enim sancti illi, qui carent corpore, quorum dumtaxat animæ cælum nunc possident re vera Eucharistiam sumere possunt. Idcirco visio potius illa fuit quàm realis Eucharistiæ sumptio. In cælo cum iam adita est hæreditas, necessaria non erunt eius adeundæ instrumenta.

CAPVT XXXV.

Quis vtriusque Testamenti finis.

COLOPHONEM huic tractationi, in qua de veteri testamento, & nouo, eorumque initio egimus, addat vtriusque finis. Quoniam & præstitutio finis ad rerum origines spectet; quippe nihil incipiat nisi alicuius finis gratia. Igitur vtriusque Testamenti finis Christus est, & humanæ salutis mysterium. In hoc congruunt ambo, nisi quod vetus nouo compleatur, perficiaturque. Hunc consensum veteris & noui Testamenti sic explicuit sanctus Maximus centuria quarta capite octogesimo nono: *Mysterium nostræ salutis hoc efficit, vt vita sit sermonis demonstratio; sermo verò sit opinio vitæ; & operatio sit contemplatio incumbens operi, contemplatio sit actio sacris initiata; ac vt paucis dicam, virtutem facit cognitionis explicationem, cognitionem autem virtutis vim conseruatricem: Et ex ambabus, virtute inquam & cognitione, vnam sapientiam constare*

demonstrat:

demonſtrat : vt cognoſcamus duo Teſtamenta per gratiam plus inter ſe per omnia conuenire ad vnius myſterij complementum quam anima & corpus,dum ad procreationem vnius hominis inter ſe concurrunt in compoſitione. Hoc idem multis ex ſcriptura imaginibus confirmant Patres:egregiè ſanctus Zeno Veronenſis ſermone de ſomnio Iacob hæc diſſeruit : *Prophetia etenim ſemper figuris variantibus loquitur : ſed res vna in omnibus inuenitur. Igitur Iacob habet imaginem Chriſti:ſed & lapis ipſe , quem ad caput ſuum poſuiſſe quoniam caput viri Chriſtus,quia alliquoties lapis eſt nuncupatus. Scala autem duo teſtamenta ſignificat ; quæ & Euangelicis intexta præceptis credentes homines,voluntatemque Dei facientes quaſi per quoſdam obſeruantiæ gradus in cælum leuare conſueuerunt. Hanc in Apocalypſi Ioannes bis acutum gladium cum vno capulo nuncupauit,quem ex ore Domini prodire deſcribit. Gladius enim Spiritus ſanctus eſt vnum capulum habens,id eſt,vnam ſubſtantiam,virtutem,Deitatem,maieſtatem,voluntatemque Patris,& Filij,conteſtans duas acies:id eſt duo teſtamenta gerens,quorum regalibus monitis & creduli,deuotique ſeruantur, & increduli deſertoreſque puniuntur. Hanc Iſaias in modum forcipis vidit;quibus ad conſtanda labia inquinata ab vno de Seraphim ex ara Dei ſublatam carbonem vaticinando perhibuit. Etenim labia inquinata duos populos Iudæorum,gentiumque debemus accipere : qui cum eſſent anteriorũ vitæ facinoribus inquinati,vnus Chriſtum blaſphemando,atque perſequendo,alius Deos aſſerendo, atque abominanda figmenta colendo, tactu carbonis in vnum populum per confeſſionem nominis Chriſti noſcuntur eſſe conflati. Etenim conflatio & puritatem deſignat & vnitatem : Carbo enim verbum Dei eſt ; ara lex;forceps duo teſtamenta , quæ credentes tenent ,non credentes incidunt. Sed & Dauid hunc calamum nuncupauit dicens ; lingua mea calamus Scribæ velociter ſcribentis. Calamus fiſſus eſt,fratres,duoſque vertices gerit in vnius acuminis tenuitate digeſtos, vnam literam vtroque conficiens,cui ſi vnum adimas,alterius inanis eſt vſus. Vnde recte teſtamenta ſunt duo,quæ ſimiliter duobus capitibus vnam literam fingunt , id eſt,ſacræ legis duobus edictis vnum Chriſtum Dei filium ſpiritali temperamento conſcribunt. Quæ ſine ſe vtilia eſſe non poſſunt ; quia veteri ſicut nouum præſtat fidem;ita nouo vetus perhibet teſtimonium ; ſicut ſcriptum eſt:ſemel locutus eſt Dominus: & hæc duo audiuimus. Sed & Dominus ipſe in Euangelio hanc exprimit rationem , dicens ad Petrum,mitte hamum in mare,& piſcem,qui primus aſcenderit tolle , & aperto ore eius inueniens duos denarios,da pro me,& te. Piſcem primum à mortuis aſcendentem Chriſtum debemus accipere ; cuius ex ore duo denarij , id eſt , duo teſtamenta prolata ſunt, quæ ſalutis cum Domini gloria , & Petri fœlicitate , vtpote ſuper quem ædificauit Eccleſiam, duobus populis profecerunt. Mare autem mundum ſignificaſſe , non dubium eſt. Hamum vero prædicationem ; quia ſicut hamus miſſus in mare mortem piſcis oſtendit,ita Euangelica prædicatio miſſa per mundum,mortem Domini, aduentumque teſtatur ; ſicut ad Corinthios ſcriptum eſt: Annuntiabitis mortem Domini,donec veniat.*

Philo Carpathius in duobus ſponſi vberibus duo contemplatus teſtamenta ſic ait: *Amemus duo teſtamenta per quæ nos Dominus erudit,per quæ & in cæleste promptuarium nos inuexit ; quoniam per duo ipſa teſtamenta cælorum regnum conſecuti ſumus. Conſpice & vetus & nouum Teſtamentum:videbis ab his impelli , volentes pati pro iuſtitia , & Chriſti Ieſu nomine ; firmamque atque perfectam ab iiſdem viam cæleſtis vitæ commonſtrari. Audiſtiam quæſo ex vetere ſapientiam ſuam , cum dicit , vſque ad mortem pro veritate pugnaui. Similia & in nouo, in Euangeliis ipſum Dominum dicentem audi:Nolite timere eos qui occidunt corpus: animæ vero nihil obeſſe poſſunt. Audi & vetus dicens: Audite verbum Domini , qui tremitis ſermonem eius,dicite odientibus vos,fratres noſtri eſtis. In Euangeliis autem ex ore ipſius Domini audi ; Diligite inimicos veſtros , & benefacite iis qui oderunt vos. Ex vetere quoque illud : Si occurreris iumento inimici tui,quod ſuo oneri ſuccubuerit , ne tranſieris ; ſed illum adiuuabis.Vnus enim & idem Legiſlator in vtroque teſtamento:Benefacite,inquit,iis, qui oderunt vos. Duæ ergo mammæ ipſius, duo teſtamenta vocata ſunt : & ex vno immortali fonte profluua Spiritus ſancti lactis emanarunt. Ideoque dicunt in promptuarium cæleſte introducti,Diligamus vbera tua ſuper vinum. Numquid tale quidpiam vini liquor efficit , quod immoderatè ſumptum,caliginem mentis incutit? At duo ipſa teſtamenta(cæleſtia ſane luminaria) animum in bonis obfirmant , ſtabiliunt fidem , roborant charitatem Dei ac proximi , & ad cæleſtia regna perducunt , ob idque clamant: Recti dilexerunt te. Cum omnia diuinæ Scripturæ verba rectiſſima ſint , tamen huius ſanctiſſimæ plenæque myſteriis pagmulæ rectiſſimus eſt ſermo , cum de rectitudine cordis maximè ſentit:ait enim: Recti dilexerunt te. Niſi cordis rectitudo ineſt, fruſtra vnigenitum amabis.*

Philippus Abbas pariter vtriuſque Teſtamenti conſiderauit conſenſum in ſponſi labiis , ſic capite vigeſimo primo in Cantica Canticorum ſcribens : *Labia ſponſi tam vetus quam*

quam nouum profetentia testamentum, in vtroque auditoribus salutare conferunt documentum: quia etsi fortè in aliquo imperfectum illud dicitur quod præuenit, eum tempus nondum gratia & auditores congruos non inuenit: illud contulit supplementum quod accepto tempore superuenit, cum Sol respexit tenebras, & in vmbra sedentibus lux aduenit. Et nimirum labiis quorum alterum alteri necessario superadditur, vt loquamur, duo congruunt testamenta, quorum rectè monitis informamur: quorum vetus per se inualidum videtur, & insufficiens subiacere, nouum superueniens illius insufficientiam adimplere. In quibus testamentis, quando duobus sponsi labiis sunt prolata, & ad nostram omnium doctrinam, & salutem prudenti artificio fabricata: Idem sponsus auditores suos duplicem æquè prouocat ad profectum, qui tamen eius dono spiritalem sortiti fuerint intellectum. Inuitat enim eos, vt & Deum diligant, & curam habeant proximorum, vt temporalia dispensantes, sint non immemores æternorum; vt iustus quisque sic manus inserat studio, vel negotio temporali, vt congruis temporibus insistat auidius otio spiritali. Quia ergo his duobus studiis sponsi nos instruunt documenta, rectè labia eius duo, & duo sunt nihilominus testamenta, vt quæ rerum vel actuum quæuis dissonantia non remordet, in his forma simili ipse quoque numerus non discordet.

Duarum quoque similitudine oliuarum sanctus Maximus, quæ apud Zachariam Prophetam eclebres sunt, sie de duobus testamenris eloquitur: *Arbitror oliuam sitam à sinistris significare Testamentum vetus, quod Philosophiam actiuam magis curet; illam verò quæ à dextris est, Testamentum nouum, quasi noui mystery magistrum, & habitus contemplatiui, qui apud quemcumquè fidelem est procuratorem. Nam illud, virtutis modos, hoc scientia sermones præbet his qui philosophantur circa diuina. Item illud à rerum visibilium caligine subtrahens animum, reducit ad id quod cognatum est ei, quauis imaginatione materiali repurgatum: hoc ab adhærente materiali affectione ipsum purificat, fortitudinis acumine excutiens tanquam malleo quodam, clauos animum corpori illigatum tenentes. Vetus quidem Testamentum, corpus rationale factum virtutibus mediis effert ad animum, prohibens ne mens deprimatur ad corpus: nouum autem animum igne dilectionis volantem extollit ad Deum. Atque illud, corpus facit idem cum animo in peragendo motu: hoc per habitum gratiæ, eundem cum Deo reddit animum, qui tantam cum Deo habet similitudinem, vt Deus, qui suapte natura à nullo vnquam prorsus cognosci potest, innotescat per eum, velut archetypus ex imagine quadam.*

Egregiè quoque totam Scripruram, tum vetus tum nouum Testamentum, & vtriusque finem Christum Iesvm salutem nostram operatum quadriformia Cherubim repræsentant, quod ex Anastasio Nieeno, & Ruperto libet producere. Quamuis enim notissimum sit Euangelia significari per illa Cherubim, non ita tritum est de veteri Testamento, ac proinde vtrumque commemorabimus. Ille in quæstione sexagesima quinta in Scriptutam, sic ex quæstionibus aduersus Arrianos scribit, siue transcribit: *Manifestum quod Verbum opifex omnium, qui sedet super Cherubim, & continet omnia, hominibus manifestus dedit nobis quadriforme Euangelium, sed quod vno spiritu continetur, sicut dicit Dauid petens eius aduentum. Qui sedes super Cherubim, manifestare. Cherubim enim habent quatuor facies, & eorum facies sunt imagines operationis fily Dei. Nam primum, inquit, animal erat simile leoni, exprimens eius agilitatem, & principatum, & regnum. Secundum autem simile vitulo, ordinem significans sacrificantem, & sacerdotalem, Tertium autem habens faciem hominis, apertissimè describens eius aduentum secundùm hominem. Quartum autem simile aquilæ volanti, aptè significans donum sancti Spiritus aduolans ad Ecclesiam. Euangelia ergo his quoque consonant. Nam Euangelium quidem secundùm Ioannem, narrat eius principalem & gloriosam à Patre generationem, dicens, In principio erat Verbum. Euangelium autem secundùm Lucam, vt quod characteris esset sacerdotalis, incepit à Zacharia Sacerdote Deo suffitum offerente. Iam enim saginatus parabatur vitulus sacrificandus pro iunioris fily inuentione. Euangelium autem secundùm Matthæum, prædicat eius generationem secundum hominem dicens, Liber generationis IESV Christi fily Dauid, fily Abraham. Euangelium verò secundùm Marcum duxit initium à spiritu prophetico, qui ex alto accedit ad homines, dicens, Initium Euangely, vt scriptum est in Esaia Propheta. Porrò autem ipsum quoque Dei Verbum, cum iis quidem qui erant ante Moysem per suam diuinitatem versabatur, & gloriam. Iis autem, qui erant in lege, ordinem tribuit sacerdotalem. Postea autem homo factus donum sancti Spiritus emisit in omnem terram nos tegens suis alis. Qualis ergo fuit filÿ Dei operatio, talis etiam fuit forma animalium; & qualis forma animalium, talis est etiam character Euangelij. Num quadriformia animalia, quadriforme est Euangelium, & Domini operatio.* Eandem multiformium Cherubim repræsentationē sic veteri Testamento adaptat Rupertus libro duodecimo de gloria & honore filij hominis in initio, qui cùm in quatuor animalibus quatuor filij hominis sa-

Frater iniquus erat, iustum qui perculit olim:
Damnator Christi, frater iniquus erat.
Transitus ille monet, quid prima amisit origo:
Quid ventura parent, transitus ille monet.
Arca leuatur aquis, homines ne perderet æquor:
Ne pereant homines, arca leuatur aquis.
Sume pater populos pro nati vulnere cunctos:
Cum Christum tradis, sume pater populos.
Hostia summa patris tacitis signata figuris;
Quam referat Christus, hostia summa patris.
Claudicat ecce, videns Dominum, dum præualet heros,
Aspera gens Christum claudicat ecce videns.
Reppulit ille famem distractus crimine fratrum,
Venditus est Christus, reppulit ille famem.
Perfide corde peris, cum vastant omnia plagæ:
Dum cessant plagæ, perfide corde peris.
Agnus ab hoste sacer reuocauit sanguine patres,
Sanguine nosque refert agnus ab hoste sacer.
Obruit vnda nefas populo gradiente per æquor,
Nunc mundi populis obruit vnda nefas.
Murmurat impietas, mannâ veniente refecta,
Panis adest Christus, murmurat impietas.
Plebs sibi dura caput terræ cultoris adoptat:
Abstulit heu Christum plebs sibi dura caput.
Lex dedit indicium veteris de crimine pœnæ,
Quôque salus veniat lex dedit indicium.
En lapis irriguus satiare incredule fonte:
Qui Christum reprobas, en lapis irriguus.
Carpitur igne sacro munus, votúmque piorum,
Seditiosa tribus carpitur igne sacro.
Regna beata patris legis non contigit hæres,
Christus dispensat regna beata Patris.
Destruit arca Dei muros, dum circuit hostis:
Sic hostem mundi destruit arca Dei.
Area vellus habet, madido sed vellere sicca est:
Siccum tota madens area vellus habet.
Vincis honore Dei promisso munere gentes,
Affectum natæ vincis amore Dei.
Tu decus omne tuis, qui sternis cæde Goliam,
Qui vincis mundum, tu decus omne tuis.
Maxima dona Dei cuncti cecinère Prophetæ,
Impleuit Christus maxima dona Dei.

Pondera dura tulit, mandatum legis & iram,
Gratia mandati pondera dura tulit.
Virgo Maria nitet, nullo temerante pudorem,
Post partum pueri, Virgo Maria nitet.
Filius hic hominis fit maxima quæstio mundi,
Nobiscum Deus est filius hic hominis.
Gaudia magna Dei mundus percepit & ambit,
Respuit heu mundus gaudia magna Dei.
Signa mouent populos, cernunt magnalia cæci,
Nulla tamen duros signa mouent populos.
Aspera mors populis ligno deducta cucurrit,
Aufertur ligno, aspera mors populis.
Ipse tulit Dominus, pro pœnis munera seruis,
Pro seruis pœnas ipse tulit Dominus.
Vita beata necem miseris auertere venit,
Pertulit à miseris vita beata necem.
Lumen adesse Dei persensit tartarus ingens,
Nec cernunt homines lumen adesse Dei.
Mors fera per hominem miserum, sibi subdidit orbem,
Subdita contremuit mors fera per hominem.
Suscitat ecce genus morti pater ille profanus,
Ad vitam Christus suscitat ecce genus.
Hic populus Dominum durâ ceruice negauit,
Suscepit primus hic populus Dominum.
Sanguine læta redit fuso gens impia Christi,
Gustato Christi sanguine læta redit.
Crimina cuncta suis terrenus contulit auctor,
Dissoluit Christus crimina cuncta suis.
Libera corda sibi facinus deuinxerat olim,
Nunc reficit Christus libera corda sibi.
Fortia vincla dedit peccati sæua potestas,
Dulcis amor Christi fortia vincla dedit.
Iam super astra sedet, cuncti exultate fideles,
Perfide quid sæuis? iam super astra sedet.
Mortuus ille tonat, cælum, terrámque subegit;
Quid facient hostes? mortuus ille tonat.
Pellitur vmbra die, Christo veniente figura:
Christus adit gentes, pellitur vmbra die.

Rectè quidem Testamentum vetus vmbra dicitur, quoniam vmbra similis sit corpori, & etiam est opposita. Tum quoniam vetus illustratum est luce noui Testamenti, quod sanctis Patribus satis inculcatum est. Id etiam indicauit retrocessio Solis per decem gradus tempore Ezechiæ Regis, quam sic interpretatur Rabanus: *Quidam decem gradus linearum ad mysterium Christi transferunt, & vmbras figurarum in descensionem Christi interpretantur,* In gloss. ad 4. Reg. 2.

tur, per quos iterum Sol iustitia Christus post resurrectionem ascendit. Primus gradus descensionis de cælo in Angelo fuit, quia magni consilij nuncius erat. Secundus gradus descensionis in Patriarchis fuit, quia in omnibus, vt ait Apostolus, ipse operatus est. Tertius in legis datione, quia in lege ipse est locutus. Quartus in Iesu Naue, vt populum in terram promissionis induceret. Quintus in Iudicibus, quia eundem populum ipse regebat. Sextus in Regibus Iudæorum, quia in eis ipse regnabat. Septimus in Prophetis, quia per eos annuntiatur. Octauus in Pontificibus, quia ipse summus Sacerdos est Patris. Nonus in homine. Decimus in Passione. Per hos decem gradus quasi vmbram legis priscæ Christus descendit, ac rursus per resurrectionem suam Sol iustitiæ Christus per eosdem gradus (hoc est, præteritos legis gressus illuminando, eorum adumbratam veritatem manifestando) sursum in cælum ascendit, & omnem illam vmbram legis veritatis radiis illustrauit.

IOANNIS EVSEBII NIEREMBERGII DE ORIGINE SACRÆ SCRIPTVRÆ, LIBER NONVS.

CAPVT PRIMVM.

De Authoribus singularum partium Scripturæ.

An Iosue fuerit Author Cantici, Audite cæli, quæ loquor.

PROCEDAMVS ad originem singulorum librorum vtriusque Testamenti: à quibusnam libri sacri, & particulæ eorum scriptæ sunt? Et præter Spiritum sanctum, qui totius Scripturæ primarius author est: Hi vt plurimum authores, & velut Amanuenses, vt ita dicam, Spiritus sancti, à multis feruntur, Moyses, Iosue, Iob, Samuel, Dauid, Salomon, Asaph, Eman, Ethan, Idithun, filij Core, Gad, Nathan, Tobias, Eliacim, Mardochæus, Ezechias, Ieremias, Ezechiel, Daniel, Oseas, & cæteri Prophetæ, Esdras, Iesus Sirach, Philo, Matthæus, Marcus, Lucas, Ioannes, Paulus, Iacobus minor, Petrus, & Iudas Thaddæus. Qui ex his authores Hagiographi non fuerunt, an alij præter istos cum accidentibus quibusdam disceptatiunculis explorabimus; & licet circa Moysis scripta nonnulla dixerimus, alia addenda videntur: Totius Pentateuchi authorem credimus; in Canticis quæ ipsi inscribuntur, potest dubium esse, an solus Moyses, num alij vnà cum Moyse ea condiderint? De primo Moysis cantico Eucharistico post transitum maris rubri iam egimus, cuius authorem Moysem esse certissimum, & de fide est. Nihilominus censemus cæterum populum inspiratum à Deo, idem canticum concinuisse, aut recinuisse; quo fundamento hoc comprobetur, in sexto libro exhibuimus. De cantico comminatorio dicamus quod incipit: *Audite cæli, quæ loquor*, an hoc non solum Moyses, sed Iosue pariter composuerit? Et quidem ita mihi videtur; nam trigesimo secundo Deuteronomij capite dicitur: *Venit ergo Moyses, & locutus est omnia verba Cantici huius*

in auribus populi ipse , & Iosue filius Nun. Vbi clarè ostenditur habuisse Moysem socium in canendo Iosue, collegam, & successorem suum in Imperio, vt disceret sui officij esse populi disciplinam curare,& ab idololatria auertere. Neque Dionysio, Oleastro, Caietano,& Pagnino acquiesco,qui solum Moysem id canticum cecinisse putant. Fateor aliter legi apud Pagninum vertentem sic: *In auribus populi , & Iosue filij Nun.* At minus rectè: nam Hieronymus & Septuaginta, & Paraphrasis Chaldaica *Iosue* in nominatiuo casu constituunt. Hoc magis clarebit ex capite præcedenti,vbi Moysi simul, & Iosue præcepit Deus numero plurali *Nunc itaque scribite vobis canticum istud,& docete filios Israel.* Hoc quippe canticum illud priuilegium habet, vt Deo dictante illud scripserint duo Amanuenses Moyses & Iosue. Deus enim vt authoritatem Iosue apud populum conciliaret, voluit tunc æquare illum Moysi,& confirmare eius Principatum,iam iam morituro Moyse; idcirco voluit quoque cum illo immediatè loqui. Dicitur ibidem: *Ait Dominus ad Moysem: ecce prope sunt dies mortis tuæ: voca Iosue, & state in Tabernaculo testimonij, vt præcipiam ei. Abierunt ergo Moyses, & Iosue, & steterunt in Tabernaculo testimonij.* Sicut enim per Moysem alios, Moysem autem per se allocutus est Dominus. Sic etiam cùm ad principatum Moysis elegit Iosue non per Moysem,sed per se Dominus loquitur,ideo statim dicitur: *Præcepitque Dominus Iosue filio Nun,& ait,confortare, & esto robustus; tu enim introduces filios Israel in terram,quam pollicitus sum.* Etenim licet vox *Dominus* Hebraicè non exprimatur, atque ita anceps relinqui videatur, Moysesne an Deus præceperit Iosue, præsertim cùm de Moyse sermo præcesserat; *scripsit ergo Moyses.* Septuaginta etiam Moysem expresserint in Regiis & Basileensibus codicibus καὶ ἐνετείλατο Μωυσῆς, *& præcepit Moyses.* Et quamuis desit vox *Moyses* Romanis, videntur nihilominus vocem ἐνετείλατο *præcepit* ad Moysem referre,cùm in sequentibus de Deo per tertiam personam dicatur ἣν ὤμοσεν Κύριος αὐτοῖς, καὶ αὐτὸς ἔσται μετὰ σοῦ, *quam iurauit Dominus eis,& ipse erit tecum.* At in Hebræo perspicuum est ad Deum esse referenda,cùm posteriora illa verba, quæ reddiderunt Septuaginta per tertiam personam,constituantur in prima, *quam iuraui eis,& ego ero tecum*,vt verissimè vulgatus transcripsit. Hoc amplius confirmatur,cùm paulò antè dixisset Dominus, *& præcipiam ei*, nimirum Iosue. Causa autem cur carmine concinnatam seueram reprehensionem, voluerit Deus à sui populi Principibus concrepari,optimè
Tom.1. in c.5.Isaiæ. traditur à Chrysostomo in caput Isaiæ quintum, dicens: *Quâ igitur causâ criminum obiectiones describunt Prophetæ sub cantici nomine? nimirum quia vsu spiritualis sapientiæ didicissent multum inferre emolumenti animabus auditorum. Nam quando aliud nihil est tam frugiferum,quàm eorum iugiter meminisse, quæ nequiter commiseris; eam autem memoriam nihil ita stabilem ac firmum reddit,vt melodia. Hinc nè per acrimoniam obiurgationum vehementiorem,isti effecti cunctatiores fuerent audire; vitauit illam continentem memoriam peccatorum; modulatione cantici tegens interim,ac suffurans à memoria metum infamiæ,& intolerandam animi deiectionem releuans.*

CAPVT II.

Vtrùm omnes versus Cantici Audite *composuerit Iosue, an quosdam Moyses,& quosdam Iosue alternatim.*

MODVM exploremus quo Moyses & Iosue simul canticum istud composuerint. Serarius,qui secus opinantes reiicit, varios exponit modos, quibus à Moyse & Iosue carmen idem concinnatum posset dici,vel si vterque totum composuisset,vel singuli partem,vel eodem simul tempore, vel diuerso. Primò enim fieri potuit,vt diuinitus afflati, ambo eosdem omnes versus, & voces conscriberent, claréque concinerent. Secundò, vt præiret vnus versum vnum canendo, alter subsequeretur eundem repetendo. Tertiò alternis vnum caneret Moyses, Iosue alterum; Quemadmodum Ambrosius & Augustinus hymnum, *Te Deum laudamus* composuisse feruntur. Quartò priùs Moyses totum canticum, statim post Iosue; quæ fuit opinio Caietani,qui tamen ait consentaneum esse, vt Moysis tam senis vox minus audiretur & Iosue adiutor eius tanquam interpres connumeretur. Quintò,si iteraret Iosue eo modo quo placuit Abulensi & Lorino, nempe sub mortem. Magallianus

noster primum modum confirmat ex sententia Authoris operis de mirabilibus sacræ Scripturæ affirmantis Eucharisticum Moysis canticum post transitum æquoris rubri cunctos pariter senes cum pueris, ætatésque omnes eodem inspiratos flamine, vno quasi ex ore nulla præmonitione edoctos, easdem cócinentes literas decantauisse in vnum, quemadmodum & Septuaginta Interpretes eodem afflati spiritu dicuntur sacram vertisse Scripturam, quod sexto libro confirmauimus exemplo chororum Prophetarum, & Saulis, militúmque eius, eodem cum Prophetis spiritu repentè concinentium. Alium ego modum addo, quo posset accidere Moysem & Iosue hoc carmen composuisse, siue primum incinuisse Israelitico populo. Si diuiderentur, vt eodem tempore dimidiam populi partem alloqueretur Moyses, alteram partem Iosue, cùm vnius vox audiri non posset tot millibus hominum. Nec videbitur alicui omnes Israelitas Moyses tunc allocutus, sed maiores tantùm natu & Doctores, siquidem antequam pronuntiasset canticum dixit: *Congregate ad me omnes maiores natu per tribus vestras, atque Doctores, & loquar audientibus eis, sermones istos.* Deinde cùm dicat vniuersum cœtum Israel audiuisse Moysem, intelligi posset cœtus ille maiorum natu & Doctorum, qui rectè Israel dicuntur, cùm eius potissima pars fuerit, Nihilominus puto non fuisse diuisos Moysen, & Iosue: nec hunc ad plebem & vulgus, illum ad magnates, sed vtrumque cum eisdem simul collocutum, vt hoc pacto ex æqualitate eius actionis æqua noui principatus auctoritas Iosue conciliaretur. At quidquid sit de pronuntiatione, & cantu eius carminis, siue simul, siue seorsim illud cecinerint, siue eodem, siue alio loco, siue tempore eodem, siue diuersis siue vnam partem Moyses, alteram Iosue; siue Moyses totum solus, siue Iosue nunquam: nihilominus existimo æquè dici posse Iosue fuisse scriptorem eius carminis, ac Moyses, nam æquè Deo dictante canticum illud conscripsit, vt constat ex capite trigesimo primo Deuteronomij, vbi postquam Deus ad Tabernaculum aduocasset Moysen & Iosue, ambobus dixit: *Scribite vobis canticum istud & docete filios Israel, vt memoriter teneant, & ore decantent.* Vtrique hoc præcepit Deus, & vtrumque scripsisse credendum est. Porrò canticum Israel qui refertur capite vigesimo primo Numerorum iam in superioribus diximus authorem habuisse Moysem non Israeliticum populum. Deut. 31.

CAPVT III.

An Eliphaz, Baldad, Sophar, & Eliu canonica aliqua protulerint?

LIBRVM Iob superiùs iam constituimus ab ipso Iob non scriptum: nihilominus per ipsum Iob locutum Spiritum sanctum affirmamus. Dubium est aliquibus de amicis Iob: quidam eos Prophetas vocant: etenim eorum verba à sacris scriptoribus citantur. Dauid Psalmo septimo, & Isaias capite quinquagesimo nono acceperunt ex Eliphaz capite decimo quinto, *concepit dolorem, & peperit iniquitatem.* Ex Baldad autem capite octauo accepit Dauid similitudinem vitæ cum vmbra. Moyses in decimo Deuteronomij illud, *qui personam non accepit*, ex Eliu sumpsit capite trigesimo quarto. Tum sanctus Paulus æquè allegat dictum Eliphaz, ac dictum Dauid in primæ Corinthiorum capite tertio ait: *Scriptum est enim: comprehendam sapientes in astutia eorum; & iterum: Dominus nouit cogitationes sapientum, quoniam vanæ sunt.* Quibus verbis videtur accipere Apostolus tanquam sacrum, & æqualis cum Psalmis auctoritatis dictum Eliphaz capite quinto: *Comprehendam sapientes in astutia eorum*, sicut dictum Dauid Psalmo nonagesimo tertio: *Dominus nouit cogitationes sapientum, quoniam vanæ sunt.* Et formula adducendi locum eadem est, quæ in sacris Scripturis citandis solennis esse solet: *scriptum est*: nam id arguit Scripturam sacram, quæ per excellentiam Scripturæ dicuntur, vt noster Pineda notauit; quapropter teueritus est sanctus Anselmus dicta amicorum Iob, vt ea sic excuset: *Diuina sapientia reprehendit amicos Iob de locutione, dicens; non estis locuti coram me rectum, sicut seruus meus Iob. Cur ergo Paulus illorum sententiis tantâ auctoritate vtitur, si ha ipsorum sententia Dominicâ reprehensione quassantur? Vel quomodo dicta eorum quasi praua respuimus, quæ Paulus ex auctoritate astruit? aut quomodo attestatione Pauli recta putabimus, quæ per semetipsum Dominus non recta definiuit. Sed* Psal. 143.

vtraque

vtraque hæc eiius, quod non ſint diuerſa cognoſcimus, ſi eius Dominica ſententia ſubtilius verba penſamus, qui cùm dixit: Non eſtis locuti coram me rectum, illicò adiunxit, ſicut ſeruus meus Iob. Licet ergo, quia quædam in dictu eorum recta ſunt, ſed meliorìs comparatione ſuperantur: nam inter alia, quæ irrationabiliter dicunt ad Beatum Iob, fortes multas ſententias proferunt, ſed comparata dictu fortioribus vim fortitudinis amittunt. Origenes quoque: *Quæ diuini* (inquir) *Spiritus conſilio habentur, digna quæ literarum monumentis inſigniātur, ideo ſcribuntur, vt qui in ea incidit, ex eorum lectione capiat vtilitatem, quare trium amicorum Iobi ſermones, niſi fructuoſi eſſent, nunquam diuina prouidentia paſſa eſſet, vt in librum Iobi conferrētur.* Accedit narrari capite quarto Iob reuelationem factam Eliphaz, quem poſtea capite quadrageſimo ſecundo iterum eſt Dominus allocutus; quare videtur prophetico aliquo dono inſtructus. Origenes cenſet monitos ab Angelis amicos Iob nouiſſe calamitatem eius. At diuerſam meretur authoritatem ſententia Iob quàm amicorum. Iob prophetica, amici
Iob 42. falſa multa dixerunt, vt propterea dixerit Deus ad Eliphaz: *Iratus eſt furor meus in te, & in duos amicos tuos, quoniam non eſtis locuti coram me rectum, ſicut ſeruus meus Iob*; quoniam cùm hæc præſertim quæſtio toto agitetur libro, An ſoli peccatores à Deo aduerſis affligantur in hac vita: an verò etiam pij & iuſti, qui nil tale meruerunt? Priorem partem & falſam tuentur amici Iobi: poſteriorem & veram ipſe ſanctus Iob. Vnde verba, tum Dei, tum Iobi, quæ Deus capite vltimo probat, infallibilem habent veritatem canonicæ ſcripturæ: non item verba amicorum Iobi, vt paſſim patebit. Ita ſanctus Gregorius, Auguſtinus, Chryſoſtomus, & Polychronius in catena. Qui idcirco dicunt, hos tres geſſiſſe typum hæreticorum Eccleſiam, & pios impugnantium. Chryſoſtomus vocat illos peccatores, & ſanctus Gregorius affirmat *in culpam lapſos*; quamuis enim viri ſapientes eſſent, & veri Dei cultores, decepti ſunt, dum ſancto Iob adaptant theoremata vniuerſalia, quamuis alioqui vera; etenim aſſumunt ſuis diſſertationibus quaſdam veritates. Nec illorum doctrinæ repugnat ſemper ſanctus Iob, imò maiores propoſitiones illis concedit; minores autem, quas vocant; atque conſequentias deductas negat, vt conſtat, cùm capite nono ait: *Verè ſcio quod ita ſit.* Et capite duodecimo: *Ergo vos eſtis ſoli homines, & vobiſcum morietur ſapientia? & mihi eſt cor, ſicut & vobis, nec inferior veſtri ſum; quis enim hæc, quæ noſtis, ignorat?* Et capite decimo tertio: *Ecce oculus meus videt omnia hæc, & intellexi ſingula, ſecundùm ſcientiam veſtram, & ego noui.* Et capite decimo ſexto: *Poteram ego ſimilia veſtri loqui.* Auctor præterea Catenæ initio capitis vigeſimi ſexti ait, Iobum tacuiſſe, quò concederet, & approbaret orationem Eliu.

CAPVT IV.

An ſententiæ Arati, & Epimenidis canonicæ ſint?

IDEO à ſancto Paulo & aliis ſcriptoribus Canonicis citantur, dum vera proferunt amicorum Iob ſententiæ: nec citantur, quia habebant Spiritus ſancti authoritatem, ſed habent iam quia citantur. Sic etiam modò poſſident canonicam authoritatem ſententiæ Arati, & Epimenidis hominum Ethnicorum, poſtquam ab Apoſtolo laudatæ ſunt, capite enim decimo ſeptimo Actuum citat hoc Arati dictum:

> Τοῦ γὰρ γένος ἐσμέν.
>
> *Ipſius* (nempe Dei) *genus ſumus.*

Fuit Aratus antiquus Poëta Ethnicus Antiocho Regi familiaris patria Solenſis, non longè à Tarſo, ac proinde ſancto Paulo penè conciuis. Scripſit de ſtellis & ſignis cæleſtibus, cuius carmina tranſcripſit Tullius è Græco in Latinum. Dixit verba ab Apoſtolo citata, poſtquam retuliſſet à Ioue principium eſſe omnium, & omnia Iouis plena eſſe, & omnes vbique indigere Ioue. Poſtea ſubdidit, quod ſolum voluit allegare Paulus: *Huius etenim genus ſumus.* Vnde conſtat ſenſiſſe Paulum ſapientiores Ethnicorum per Iouem verum Deum intellexiſſe. In primo quoque Epiſtolæ ad Titum hæc Epimenidis allegat:

> Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.
>
> *Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri.*

Addit poſtea Paulus: *teſtimonium hoc verum eſt.* Quapropter iam habet Spiritus ſancti authoritatem teſtimonium huius Poëtæ, quamuis alioqui Ethnici, & vt videtur mendaciſſimi,

dacissimi, si se mentitus est quinquaginta septem annos dormiisse; nam de eo sic scribit Maximus Tyrius oratione vigesima octaua, in initio: *Cretensis quidam Athenas olim venit, Epimenides nomine, qui Atheniensi populo mira quadam, nec admodum credita facilia adferebat. Se, cum aliquando clarâ luce in Dictæi Iouis antrum secessisset, multos ibi annos profundè dormisse, Deosque in somnis, vocésque eorum vsurpasse, atque ita veritatis litasse & iustitia.* Artificiosum eius fabulæ mendacium, & quantum fuerit constabit ex Laertij narratione libro primo: *Missus enim aliquando à patre, vt ouem rure deferret, meridiano tempore diuertit ex itinere, atque in speluncâ, quinquaginta & septem annos perpetuos obdormiuit. Dehinc somno excitatus, quærebat ouem; putabat enim se parum obdormisse. Quam cùm non inuenisset, in agrum reuertitur. Quum verò rerum omnium faciem immutatam cerneret, agrúmque in alterius ius concessisse, stupore attonitus, & dubius rediit in oppidum. Ibi quum domum suam vellet ingredi, quisnam esset interrogatus, vixque agnitus à iuniore fratre iam vetulo, omnem ex illo didicit rei veritatem.* Nihilominus quia verè imputauit tria illa Cretensibus vitia, mendacium, maleficentiam, & ingluuiem, eius sententiam confirmat Apostolus. Scripsit autem Epimenides librum de oraculis, & de naturalibus suæ gentis vitiis.

Vt melius hæc intelligantur, oportet scire tribus modis se posse Spiritum sanctum habere circa librorum scriptionem; antecedenter, comitanter, & consequenter. Antecedenter se habet Spiritus sanctus, cùm inspirat, reuelat, demonstrat quæ dicenda, scribendáve sunt, ita vt de suo, Martéve proprio nihil addat scriptor, sed ea dumtaxat scribat, quæ à Spiritu sancto inspirata, reuelatáque sunt ad eum modum quo Discipulus Magistro dictante excipit quæ ab eo proferuntur. Huc alludit Psalmista Psalmo quadragesimo quarto, cùm ait: *Lingua mea calamus Scribæ velociter scribentis.* Et sanctus Petrus in secunda epistola ait: *Non enim voluntate humanâ allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.* Hinc sæpè Prophetæ dicebant: *Facta est super me manus Domini.* Et quod idem est, *Factum est Verbum Domini ad me.* Quod fieri tribus modis potest. Primus per ecstasim, siue per reuelationem imaginariam, vt ferè accidit Prophetis; siue intellectualem, vt sancto Paulo in ecstasi. Secundus per allocutionem, & visionem sensibilem, vt contigit aliquando Adamo, & pluries Abrahamo, & Moysi in rubo; tum Iosue & Danieli, quibus Deus vel Angelus sensibili voce est locutus. Tertius per inspirationem internam in vigilia cum supernaturali aliquo lumine diuinæ vocis, ita vt intelligerent scriptores se à Deo moueri, Hoc pacto Elisæus adducto Psalte prophetauit, & Daniel exposuit Nabuchodonosoris somnium de arbore vastissima. Concomitanter sese habet Spiritus sanctus cùm non ad modum dictátis, & inspirantis se habet, sed ad eum modum, quo quis alterum scribentem oculo dirigeret, neque in re quapiam erraret. Hoc enim modo potest Spiritus sanctus scriptorem Hagiographum dirigere, vt in nullo eum errare, fallíve permittat. Cùm enim præsciat quid ille scripturus sit, ita ei adstat vt sicubi videret eum erraturum, inspiratione suâ illi esset adfuturus. Hic modus videtur à Spiritu sancto conseruatus in historiis, dictis aliorum, factisque referendis, quæ vel visu cognita, vel auditu ab hominibus fide dignis accepta fuerant. Ita Euangelia, ita Acta Apostolorum, ita Machabæorum libri, ita cæteri libri Historici à Prophetis, aliisve conscripti; nisi cùm res ob antiquitatem, vel remotionem temporis, aut locorum, arcanæ, & incognitæ referendæ fuerunt, vt factum à Moyse in Genesi. Consequenter se habere posset Spiritus sanctus, si quid humano spiritu absque Spiritus sancti ope, directione, assistentiâ à quopiam scriptore esset conscriptum; postea tamen Spiritus sanctus testaretur, omnia quæ in eo scripta essent, vera esse. Certum enim est, tunc totum hoc scriptum fore Dei Verbum, & eandem infallibilem veritatem habiturum, quam habent cætera, quæ inspiratione, vel directione eiusdem Spiritus sancti conscripta essent: quemadmodum tam est Regis verbum, & paris auctoritatis, cùm quis à secretis vel Notarius proprio Marte mandatum aliquod Regium, vel instrumentum publicum concipit, quod postea Rex lectum probat, & sigillo suo impresso munit, cum eo quod Rex ipse concipit & scribit. Hoc tertio modo dicta amicorum Iob, & Arati, & Epimenidis, quia citata, & probata canonicis scriptoribus authoritatem canonicam obtinuère. Alia obseruatu digna circa hos tres modos differit Bonfretius.

2. Pet. 1.

CAPVT V.

An reuelatio facta Eliphaz sit canonica?

Exponitur locus Iob cap. 4.

ILLVD autem etiam quærendum, an saltem quod capite quarto per reuelationem dicit Eliphaz accepisse ab Spiritu sancto reuelatum fuerit, & canonicam authoritatem mereatur. S. Gregorius, & Philippus Presbyter videntur tanquã veram reuelationem admittere: in idem propendet S. Thomas, Burgẽsis, Dionysius Carthusian. Cyprianus Cisterciensis, Pineda, Bolducus, & alij iuniores. Tum quoniam ex vltimo capite Iob constat veram reuelationem accepisse Eliphaz, non ita alij amici Iob, quod videtur indicare, antea etiam potuisse familiariter egisse cum Deo. Nec obstat eâ locutione Dei abusum ad affligendum sanctum Iob; sæpissimè enim rebus bonis malè vtimur: tum quoniam verissima eius sententia est, & in honorem Dei: quapropter à malo spiritu suggesta non videbitur. Addunt aliqui à S. Petro in secunda epistola citari eius reuelationis sententiam, dixit: *Deus Angelis peccantibus non pepercit*; quod sic dictum sibi testatur Eliphaz, *in Angelis suis reperit prauitatem*. Verùm Nicolaus Lyranus, Isidorus. Clarius & alij quibus fauet Gaspar Sanctius, eam reuelationem fictitiam malunt, aut à Dæmone procuratam. Planè ipse Iob, tam Eliphaz quàm alios duos amicos vocat fabricatores mendacij, & cultores peruersorum dogmatum; quapropter res anceps est, tametsi mallem pluribus accedere eam reuelationem benignè interpretantibus.

Quoad substantiam reuelationis vnus Iacobus Bolducus à communi interpretamento discedit. Et argutè quidem: videamus an verè. Conspirant in hoc omnes verbis illis reuelatis Eliphaz: *Numquid homo Dei comparatione iustificabitur, aut factore suo purior erit vir*, (Iob 4.) agi de comparatione hominis inquantum naturâ peccator & immundus est, cum Deo, qui omnis innocentiæ fons est, quasi exinde argueret Eliphaz. O amice Iob, quomodo tu homo cùm peccator sis, audes te cum Deo sanctissimo comparare. Bolduco autem videtur communis hæc interpretatio deficere, & venustatem sermonis destruere, quod vim & discrimen harum duarum vocum *Enosc* & *Gheber*, non satis attendens, totum versum de omni homine generaliter interpretatur: Nempe quod nullus homo Deo comparari debeat. Cùm tamen mens Eliphazis videatur esse, vt in prima parte versiculi de miseris, & ærumnosis hominibus (qualis nunc est Iob, quantum ad corpus, & bona temporalia) sub voce *Enosc* loquatur: in secunda verò de diuitibus, nobilibúsq; viris, qualis fuerat Iob. Proponere enim Eliphaz videtur huic auctori sententiam notatu dignissimam tanquã à Deo acceptam, quam ad finem vsque sequentis capituli demonstrare prosequitur. Nempe hominem afflictum, & ærumnosum à Deo ipso iustificari, id est, Deum iustum illum (si verè iustus est) palàm ostensurum, ac manifestaturum aduersus quoscumque protegendo. Cùm *Enosc* id est, misellus homo sese defendere minimè sit potens. Virum autem diuitem ac nobilem debere se ex bonis operibus probum, innocentémque reddere. Quod si ex multitudine nunciorum, & seruorum, vel ex bonis & facultatibus id efficere tentet, ex ipsismet rebus, in quibus gloriabatur, confundetur. Neque enim semper aut scrupulosa aut nimis curiosa est vocum Hebraicarum energia, vel significationis inuestigatio: nam sæpè per eam elegantes antitheses, aliique tropi pulcherrimi deteguntur; imò sensus mirabiles, vt videre est in pluribus locis; præsertim vbi de homine sermo est. Ponuntur enim de eo voces oppositæ significationis, aliquando sub simplici antithesi, vt quum dicitur, *& incuruabitur homo*. Hebraicè אדם *Adam*, quod infirmitatis nomen est, *& humiliabitur vir*, Hebraicè איש *Isch*, quod heroëm, magnúmque virum importat. Sic etiam in hac sententia agnosci aliqua antithesis potest, nempe plebeiorum hominum, cum nobilibus & magnatibus, de quibus apertè loquuntur præcedentia verba: *Aperuit infernus os suum absque vllo termino, & descendent fortes eius, & populus eius ad eum.* Et statim vt ostendat nobilem & plebeium pauperem, & diuitem simul descensuros in infernum, id est, valde humiliatos iri, quod pluribus antea dixerat, paucis complectitur, dicens: *Et incuruabitur homo, & humiliabitur vir, & oculi sublimium deprimentur.* Quasi dicat, non tantum homo abiectæ sortis, sed etiam vir magnus humiliabitur.

Aliquando

Aliquando verò hoc fit sub duplici antithesi, & hoc venustate & elegantiâ plenum est, *Et argueret vir*(Gheber)*cum Deo, & filius Adam*(tanquam)*cum sodali suo.* Quasi dicat: an fortasse vir, quantumcunque nobilis, & fortis disputare vellet cum Deo potentissimo, vel quilibet alius homo, cùm sit filius Adam imbecillis, infirmus, & pauper, vellet agere cum Deo fortissimo tanquam cum socio suo? Similiter in hoc loco duplex annotanda est terminorum oppositio. Ita tamen, vt cùm vox *Enosc*, secundùm loci exigentiam, aliam & aliã denotet miseriam: nunc non peccati, vel iniquitatis, sed ærumnosæ, afflictæque conditionis miseriam significet. Eo quòd opposita eius relatio respicit hominem diuitem, & nobilem, non sanctum aut iustum. Hoc posito sic interpretatur hunc locum Bolduens: *Numquid Enosc*, id est, *nonne homo miser à Deo iustificabitur, aut opere suo purior erit Gheber*, hoc est, *vir spectabilis*? quasi diceret: vt quid ô Iob ita conquereris, vel lamentaris de tua calamitate & miseria? Licet *Enosc* sis, id est, pauper & misellus; iustus est Deus, qui, si iustus es, iustum & innocentem te, esse ostendet: causamque tuam aduersus quoscumque tuebitur. Sed quidni Deus ærumnosum, afflictúmque hominem non iustificaret, qui præcipit, *Humilem & pauperem*(Hieronymus reddit egenum, & inopem, id est, sine ope) *iustificare.* Quomodo autem hoc fiat, statim declarat: *Eripite pauperem & egenum de manu peccatorũ liberate.* Nempe declarando eum innocentem qui talis est. *Væ* etenim *iis qui iustificant impium pro muneribus, & iustitiam iusti auferunt ab eo, & qui iustificat impium, & qui condemnat iustum, abominabilis est vterque apud Deum.* Denique ex diuina reuelatione loquitur Eliphaz, vel etiam in caput suum; à cuius & sociorũ calumniis Iob ab ipso Deo postea vindicatus est, ac iustificatus: vt ipse Eliphaz & socij viderent esse verissimum, quod dixerat: *Nonne Enosc à Deo iustificabitur?* Deinde procedens: *numquid* enim *Gheber*, id est, vir spectabilis, aut diues, *opere suo*, id est, ex possessione, vel ob possessionem suam mundabitur? supple à Deo. Quasi dicat, non enim Deus metitur innocentiam, puritatem, vel iustitiam ex possessionibus, facultatibus & diuitiis: alioquin quanto magis diues esset vir, tanto maiori coram Deo puritate niteret, quod falsissimum est. Digna equidem, quæ à Deo reuelaretur Eliphazi sententia, cui affinis prorsus illa est: *Beatus diues, qui inuentus est sine macula, & qui post aurum non abiit, nec sperauit in pecunia thesauris. Quis est hic? & laudabimus eum; fecit enim mirabilia in vita sua.* Etenim qui simul diues & immaculatus vix esse potest, non mundabitur ex opere suo; id est, non ideo mundus erit, quia facultates possidet. Imò diues, aut iniquus, aut iniqui hæres, vulgò reputatur. Quapropter non de Deo factore hominis vult ista verba intelligi, sed de hominis diuitiis facultatibus, quæ solæ minimè probum, aut iustum illum efficiunt.

Verùm hic sensus mihi non probatur, quoniam à vulgata alienus est. Deinde haud valde consentaneum Hebræo video, qui sic habet, vt ipse Bolducus peruidit, *Nunquid Enosc præ Deo iustificabitur?* quibus verbis comparatio satis declaratur. Nec satis causatur Bolducus nullum verbum pronuntiasse Iob, vnde posset ab Eliphaz argui, quòd se comparauerit Deo: nam in capite tertio, versiculo vigesimo quinto hæc habet verba: *Certè pauorem expaui, & venit ad me. Non tranquillus fui, neque quieui, & non dormiui, & venit ira.* Lamentatur enim Iob, quod quamuis Deum semper fuerit reueritus, & in bonis temporalibus, affectu nunquam quieuerit, Deus tamen eum afflixerit. Vnde videri posset se iustum, Deum verò erga se iniustum dicere velle. Posset igitur aliquis ex his verbis prædictã comparationem elicere. Quod ingenuè fatetur Bolducus, & conatur respondere, in cuius examine nolim morari; quoniam satis erant, vt ansam ad illam increpationem arripuisset Eliphaz vltima verba, quibus orationem capitis tertij finiuit Iob: *Nonne dissimulaui? nonne silui? nonne quieui? & venit super me indignatio*; quasi diceret, cur ergo sic plector, cùm inculpatè vitam ducere studuerim; nam finxi nescire, iniurias irrogatas, neminem sum criminatus, & contumeliis lacessitus tacui, cúmque possem iure irasci, volui potius mitis & quietus esse. Nihilominus ira Dei, ac si nequam egissem & peccassem, me corripuit: cui Eliphaz ex relata reuelatione malè interpretatus eius verba dicit: cur Iob te innocentem iactas, Deoque iniustitiæ notam hoc tuæ innocentiæ prætextu impingis? Ais siquidem te inculpatè egisse, simúlque conquereris te à Deo seuerè cædi, quod planè nihil est aliud quàm Deum iniustum affirmare, qui vexet innoxios, ac proinde te cùm facias iustum, Deo puriorem esse te prædicas, verùm falleris profectò: nam hoc diuinum oraculum accepi: *Nunquid homo Dei comparatione iustificabitur, aut factore suo purior erit vir?* Quæ subiecto argumento à maiori ad minus firmius adstruit in sequentibus, dicens: *Ecce qui seruiunt ei, non sunt stabiles, & in Angelis suis reperit prauitatem*, &c.

CAPVT VI.

An Eliphaz & socij eius composuerint historiam Iob: & qui fuerint?

DEIN & alia via tentatur auctoritas Eliphazis: dicunt ab amicis Iob scriptum librum eius, quorum princeps Eliphaz fuit, & præter authoritatem Origenis, hanc coniecturam afferunt, quoniam cùm per intercessionem Iobi Deus eis pepercisset, & veniam obtinuissent peccati, quod in Iobum commiserant, illum atrociter calumniando, nullo meliori modo ei satisfacere poterant, quàm hanc historiam scriptis mandando: Tum quia erant docti, & ad hoc faciendum idonei, imò procliues: Tum etiam quia in ea seipsos accusant, suámque in respondendo inertiam, & in Iob immanitatem palàm exponunt. Quemadmodum sanctus Petrus (vt communis est opinio Patrum) præcepit suo discipulo sancto Marco, vt suæ trinæ negationis historiam, tam expresè discuteret præ aliis Euangelistis, vt magis inde confusus ampliorem suæ culpæ satisfactionem exhiberet. Deinde, *Venerunt* (vt inquit Historia) *ad Iobum omnes fratres sui, & vniuersæ sorores suæ, & cuncti qui nouerant illum prius, & comederunt cum eo panem in domo eius; & mouerunt super eum caput, & consolati sunt eum super omni malo, quod intulerat Dominus super eum, & dederunt ei vnusquisque ouem vnam, & inaurem auream vnam.* Cùm igitur omnes sic ad congratulandum Iobo diuersis modis & muneribus concurrerent, & intenderent: conueniens fuit, vt transacta tempestate isti tres amici, qui statim post ruinam condixerant, vt pariter venienres visitarent eum, & consolarentur. Imo melius, qui eum tam atroci eloquio, & distento sermone pupugerat, & alij omnes de sua à ruina resurrectione, lætarentur, & hanc eius mirabilem vicissitudinem, sapientiam, magnitudinem & patientiam, cæterasque virtutes, aut per se, aut per Scribas, & Notarios scriptis mandanda curarent. Putat ergo Bolducus eorum quidem diligentia ipsisque dictantibus à Scribis, Notariisque publicis hoc factum fuisse.

Sed à nobis hæc amplectenda non sunt ex iis quæ in superioribus libris disseruimus, vbi contrarium adstruimus, præter quàm quod leui fundamento firmentur. Illud non malè idem author fulcit de authoritate Eliphaz, & eius sapientia quod Rex Theman fuerit, Themanitas scilicet sapientiam, ac literas semper coluisse, & præsertim Theologiam. Id non obscurè colligitur ex eo, quod cùm apud Baruch, quæstio moueatur vbi terrarum inueniri posset diuina Sapientia. *Non* (inquit) *audita est in terra Chanaan, nec visa est in Theman.* Quasi dicat, si in terris alicubi inueniri habeat sapienria, erit vel in terra Chanaan, vel in terra Theman; vbi sapientissimi, atque in Theologia doctissimi viri inueniuntur. Et notandum, quod terra Theman, cum rerra Chanaan comparatur. In Chanaan autem, id est, in Palæstina mulræ (saltem post legem) fuerunt Synagogæ in quibus erant legis Doctores, & præsertim Ierosolymis; vbi præter plurimas synagogas erat Academia, quam S. Antoninus statuit in porticu templi: Monranus verò iuxta portam templi Orientalem. Optatus Mileuitanus scribit septem fuisse gymnasia in monre Sion ædificata circa templum. Vnde colligi potest apud Thomam etiam Academiam fuisse. Et hoc optimo Dei consilio, vt sicut in Chanaan pro filiis Israel, ita in Theman pro filiis Esaii veræ sapientiæ, id est, Philosophiæ, & Theologiæ studium vigeret. Ita in Cilicia erat Tharsis, in qua Paulus se literis vacasse sub Gamaliele afferit, sic Memphis, & Heliopolis in Ægypto, sic Athenæ in Græcia. Quod autem dicimus de Theman confirmatur ex eo quod apud Ieremiam dicitur: *Numquid vltrà est sapientia in Theman?* Quasi dicat, quæ prius vigebat apud Themanitas sapientia omnino periit, nec ibi amplius inuenitur. Nec ad hoc parum confert, quod Paulus ad probandam illam Theologicam, diuinámque senrentiam: *Sapientia huius mundi stultitia est apud Deum*, nostri Eliphasis Themanitæ testimonium profetat: *Scriptum est* (inquit) *comprehendam sapientes in astutia eorum.* Quæ verba producuntur ab Eliphaze in capite quinto. Accedit quod Eliphaz cum Deo locutus, dicitur. Vnde non mirum si postea de rebus diuinis, ac Philosophiæ arcanis ram doctè, ac eruditè loquatur. Non est autem ille filius Esaü, de quo habetur Genesis trigesimo sexto, sed illius nepos, vt indicat nomen regionis Theman, quæ vocabulum sortita est à nepote Esaü nomine Theman, cuius fortasse iste fuit filius.

Tob. 2. Porrò tres Iobi amicos Reges fuisse liquet ex libro Tobiæ, vbi vocantur Reges, quemadmodum

admodum & Septuaginta, qui habent: *Hic est Eliphaz Themanorum Rex, & Baldad Sancaorum Tyrannus* (olim idem ac Rex) *Sophar Minaorum Rex*. Idem asserit sanctus Ambrosius libro Officiorum. Deinde ex more Orientalium, omnes qui sceptro, ac diademate, ex dignitate vti poterant, siue suæ sponte essent, siue alterius iuri subessent, Reges vocabantur, vt sæpè notat Rabbi Kimhi. Id quod hodie obseruant Tartari, Persæ, Æthiopes, & aliæ nationes Orientales. Neque multi anxij sunt in distinguendo Rege à Principe. Vnde tales potius Reguli, quàm Reges dicuntur cuiusmodi fuerunt illi quos Abraham debellauit. Item quos debellauit Iosue & quos Adonibezec occiderat amputatis digitorum extremitatibus. Theman igitur, cuius Rex Eliphaz erat, regio est, aut ciuitas Idumææ; de qua sic ait Hieronymus: *Theman est Regio Principum Edom in terra Gabalitica, à Theman filio Eliphaz filij Esaü sortita vocabulum, sed & vsque hodie est villa nomine Theman, distans ab vrbe Petra quinque millibus, vbi & Romanorum militum præsidium sedet, de quo loco fuit Eliphaz Rex Themanorũ.* Alter amicus Iob Baldad dicitur Suhites, quia præfuit Suhitis, quos LXX. vocant Sanc æos. Erant autem populi habitantes in regione, quæ erat Moabitarum, vt ait Olympiodorus, non longè à Damasco, illámque versus Orientem habens, & eodem nomine cum metropoli Suhita vocabatur. Tertius amicus Sophar Naamathites. Ita cognominatur propter populos, quos regebat. Et fortasse iidem sunt, qui Nabathæi, qui (vt ait Hieronymus) à Nabaieth primogenito Ismaëlis nomen acceperunt. Ipse enim Ismaël cum posteris, vt habetur in Genesi: *Habitauit ab Heuila vsque Sur, quæ respicit Ægyptum, introeuntibus Assyrios.* Et teste Strabone, Nabathæa regio est Arabiæ, Syriæ contermina, populosa in primis & pascuis abundans, cuius metropolis est Petra, trium aut quatuor dierum itinere distans ab Ierico. Vnde non obscurè deducitur ratio, cur Sophar Naamathites vocatur à Septuaginta Rex Minæorum; Minæi enim, siue Minuæi, sunt populi in regione Arabiæ (ait Plinius) vel iuxta, vel intra Nabathæos, mari rubro adiacentes; qui primi commercium thuris fecêre, vnde ab ipsis thus ipsum Minæum dictum est.

Ex prædictis patet, quantum distarent abinuicem isti tres amici Iob: Nam Eliphaz in Theman, quæ est versus Austrum; Baldad in Suetana regione, ad Aquilonem iuxta Damascum, quæ est in Syria, morabatur. Sophar verò in regione Nabathæa, quæ est iuxta mare rubrum, ad Occidentem. Medius autem inter eos habitabat Iob, quamuis propius accederet ad Theman. Recentes autem historiographi has vrbes ita constituunt, vt Themã sit sepulchro Iobi cæteris vicinior, ad Aquilonem terræ Huz, cui Naamath sit etiam Septentrionalis, Sueta verò versus Austrum sita sit. Hæc notauit Bolducus, ex quibus nonnihil difficilius redditur ab iis librum Iob compositum. Eliu autem qui fessis, & cedentibus tribus amicis Iob, Eliphaz, Baldad & Sophar, inrrufit se quartus disputator, & plus iniurius fuit, commodius posset eius historiam scriptis commendare, tum ob priuatæ vitæ otium, quia Rex non erat, tum ob ætatis vigorem, quia iunior erat; tum ob gratificationem, quia plus iniurius Iobi tum ob priuatum affectum, nam conterraneus fuit, imò cognatus ipsius; tum maximè, quia viuere potuit post literas à Moyse inuentas. Scribitur hic Eliu fuisse *ex cognatione Ram.* Chaldæus vertit, *de cognatione Abrahæ*: quod confirmant multi, & per Ram intelligunt Abram: sic enim antea vocabatur Abraham, mos siquidem Hebræorum est quibusdam nominibus detrahere primam syllabam, vt superiùs satis ostendimus. *Lehem* dicebant pro *Bethlehem*; *Chonias* pro *Iechonias*; *Selemias* pro *Meselemias*; sic & *Ram* pro *Abram*. Septuaginta scripserunt *Aram*, qui addunt fuisse Iob *de Ausitidis regione*, in qua eadem terra erat *Hus* patria Iobi. Husitis autem terra, vel Ausitis iacet vltra Iordanem, inter montem Hermon, & Trachonitidem, quam postea dimidia tribus Manasse possedit, vbi pyramidem sepulchralem sancti Iobi tradit Adrichomius, permanere Patres autem vocant nunc Iob Idumæum, nunc Arabem prout Idumææ, & Arabiæ terminos latius extendunt. Hebræi putant Eliu fuisse Balaam, qui tempore Moysis inductus est, vt malediceret Israelitis. Sed satis hoc probari nequit; quamuis ratio temporis non obstat, cùm Eliu fuisset adolescens dum disputauit cum Iob. At Iob anno vitæ Moysis septuagesimo quinto quinquennio ante egressum Hebræorum ex Ægypto, vitâ functus probatur ex grauissimis authoribus. Verùm licet fieri potuit ab Eliu scriptum Aramæa lingua librum Iob post inuentas à Moyse literas, imo & transcriptum ab ipso Moyse non est opus hoc asserere, nec firma est ratio, vt id asseramus. Iob 32.

CAPVT VII.

An Canticum Eliu authoritatem sacræ Scripturæ habeat?

Explicatur locus Iob capite 36.

CIRCA disputationem Eliu dubitari posset, an aliquid protulerit diuinâ authoritate firmum. Video in illa quod à paucis animaduersum est canticum quoddam è suo cerebro non dictum sed allegata authoritate maiorum,& sapientissimorum virorum:quapropter eius cantici sententiæ,non Eliu, sed illorum virorum erit; atque obinde quales ij fuerint talis eius cantionis authoritas reputanda.In trigesimo sexto capite dixit inter alia Eliu ad Iob: *Memento quòd ignores opus eius de quo cecinerunt viri.* Exinde pronuntiat canticum,quod illi viri cecinerunt,cuius initium est ab iis verbis:*Omnes homines vident eum, vnusquisque intuetur procul.* Quod etiam Magistro meò eruditissimo,& obseruantissimo viro Gaspari Sanctio plus est quàm verisimile,verba quæ sequuntur canticum esse vulgare, quo homines etiam rudes diuinam Sapientiam celebrabant,quæ ex his, quæ quotidie sensu capimus, manúque contrectamus, vbique se prodit.Quod canticum quod reliquum est,capitis complet, & maiorem capitis sequentis partem absoluit. Quare à communi hominum sensu vulgari ode significato probat excelsum esse Deum,& illius inscrutabilem sapientiam, neque illius opera nisi admodum obscurè à mortali ingenio posse cognosci. Neque mirum est adolescentem Eliu vernante adhuc ingenio, canticum integrum suæ orationi, aut disputationi inseruisse, cùm idem fecerit ætate iam senili Isaias qui duo antiqua cantica suis prophetiis inseruit: alterum capite quinto de infideli & ingrata; alterum capite vigesimo septimo de grata atque fideli vinea. Et canticum satis longum; de quo idem caput vigesimum sextum antiquum videtur esse,& ab alio compositum.

Videamus qui viri huius cantici fuerint authores, vt subinde debitam authoritatem vindicet. Interpretes penè in hoc conspirant fuisse viros antiquos Religiosos, timentes Deum,& sapientes:addunt multi Prophetas priscos. Si ita est, facile crediderim Isaac & Abrahamum præcipuo loco collocandos,quos tam Eliu quàm Iob, imò Eliphaz progenitores habuerunt,quod alibi significauimus,& multi affirmant. Nec difficulter exinde aliqua expeditio posset dari literali sensu extremæ illius capitis,& cantus sententiæ: *In manibus suis abscondit lucem, & præcipit ei, vt rursus adueniat, & annuntiat de ea amico suo, quod possessio eius sit, & ad eam possit ascendere.* Si de Abraham hunc locum interpretemur,fidissimo Dei amico videntur bene omnia congruere: quippe nonnihil arduum hactenus mihi visum fuit interpretamentum sancti Gregorij,& Thomæ,& aliorum Patrum & Doctorum,qui hæc non tam ad literam de lumine naturali, quàm allegoricè de lumine fidei & gratiæ,aut anagogicè,de lumine gloriæ,& ipso Deo intelligunt. At si de Abrahamo dicta admittantur congruit literalis sensus, & interpretatio Patrum de lumine Dei spirituali,& inaccessibili.Nec enim aptè consentiunt quæ Tirinus nuper notauit, scilicet, *abscondere in manibus lucem*, esse abscondere lucem, ne nobis appareat per noctem, per densas tenebras,per subtractionem radiorum miraculosam vt fecit in Ægypto Deus decimo capite Exodi: *Et annuntiare de ea amico*; esse impertiri lucem amicis suis sicut fecit Israelitis,prout in Exodo dicitur,*Nemo vidit fratrem suum,nec mouit se de loco, in quo erat, vbicunque autem habitabant filij Israel lux erat.* Hæc autem acciderunt aliquot sæcula postquam ea Cantici verba composita fuêre; quapropter antiquior historia quærenda est quam respectet Cantici sententia, vtque explanem illam, animaduertendum præmitto, non de luce solari intelligendam esse,sed de meteorica; fulgure scilicet,aut igni apparenti in aëre.Tota enim illa cantilenæ series ex meteoris operibus conatur ostendere maiestatem Dei,vt constabit legenti. Præmittit enim: *Qui aufert stillas pluuiæ,& effundit imbres ad instar gurgitum qui de nubibus fluunt,quæ prætexunt cuncta desuper, si voluerit extendere nubes quasi tentorium suum, & fulgurare lumine suo desuper cardines quoque maris operiet.* Itaque de meteoris nubium, & fulgurum tota oratio est, nec ab iis discedens subdit elegantissima metaphora; quo pacto è nubibus fulguret Deus, dicens: *In manibus suis abscondit lucem,& præcipit ei,vt rursus adueniat*:quasi diceret, sic accidunt fulgetra vt quemadmodum is, qui habet absconsam lucem in manibus, non ita illam contegit, quin aliquando

Margin notes: Iob 36. — Exod. 10.

quando emicent aliqui radiculi per digitos parum oppressos fulgentes. Sic Deus videtur lumen inclusisse in nubibus tanquam manibus, vt non penitus ibi condatur, sed aliquando inde subitâ fulguratione illuminet, prout accidit dum fulgurat. Hoc etiam confirmatur ex sequentibus: *Et præcipit ei, vt rursus adueniat*; quod dicitur propter tremulam naturam fulgurationis, quæ videtur ire, & redire, vt notauit Ezechiel, dicens: *Ibant, & reuertebantur in similitudinem fulguris coruscantis*. Sic enim emittit Deus è nubibus fulgetra, quasi iis præceperit, vt subitò regrediantur; & sic accidunt euntia, & redeuntia coruscare: facta autem mentione fulgurantis flammæ infit, & *annuntiat*, hoc est, annuntiauit, *de ea amico suo* annuntiare sumitur pro prænuntiare. Hoc quidem accidit sancto Abrahamo, cui possessionem terræ promissæ prænuntiauit, & firmauit Deus futuram eius simili lucis flammâ, & fulguratione, prout narratur decimo quinto Genesis, vbi Abrahæ dixit Deus: *Ego Dominus qui eduxi te de Vr Chaldæorum, vt darem tibi terram istam, & possideres illam*: cúmque ille rogaret: *Domine Deus, vnde scire possum, quod possessurus sim eam?* Iussit Dominus mactare illa animalia, quæ posteà diuisit Abraham, quo facto, vt iureiurando firmum prænuntiaret illud Deus, fecit per transitum cuiusdam lucis, seu ignis fulgurantis: *Facta est caligo tenebrosa, & apparuit clibanus fumans, & lampas ignis transiens per diuisiones illas*. Et immediatè pòst dicitur: *In illo die pepigit Dominus fœdus cum Abraham dicens: semini tuo dabo terram hanc*. Itaque de luce, siue igni ex nube illius tenebrosæ caliginis, & fumo clibani coruscante instar fulguris, & transeunte prænuntiauit Deus amico suo Abrahæ possessionem terræ Chanaan. Ideò subdit: *quòd possessio eius sit, & ad eam possit ascendere*, hoc est, igni illo, & fulgore lucis pollicitus est Dominus Abrahæ, & iuramento, pactóque fœdere sanciuit, quòd terra illa, vel illius terræ possessio eius, id est, Abrahæ in posteris suis futura sit: nimirum, quòd possidenda illis esset, & ad eam possidendam, ex Ægypro tandem ascensuri erant. Hoc, inquam, annuntiauit illa lux & fulgor nubeæ caliginis: & ne excludamus sensum communem de luce spirituali: idcirco Deus amico suo Abrahæ futuram eiusdem Abrahæ possessionem terræ Chananitidis annuntiauit de luce fulgurante, hoc est, per illam lucem, & non per aliam repræsentationem, vt pariter significaretur liberalitas diuina non constitisse in materialis illius terræ possessione, sed in promissione spiritualis, cuius illa terra vmbra, & figura erat: terra enim promissionis typus erat cælestis gloriæ: quæ quoniam consistit in visione æterni luminis, quod Deus est, cùm confirmatur promissio terræ illius, quæ figura est claritatis, & beatitudinis æternæ, rectè demonstratur lux, & fulgor igneus; quoniam lumen æternum possessio nostra futurum est, ad quam possumus ascendere. Nec intempestiuè meminit illud canticum prænuntiationis huius per fulgorem ignis, cùm de meteoris egisset, & fulgoribus, quæ naturaliter prænuntiant multa. Inde etiam apud Ethnicos obseruata est superstitiosa prænuntiatio fulgoris sinistri, aut dextri: nec opus est eorum significationes naturales, & commentitias hìc narrare.

CAPVT VIII.

An Eliu citauerit aliquod diuinum oraculum?

Explicatur pars capitis 37. Iobi.

EXPLORANDA quoque sunt quæ sequenti capite dixit Eliu. An aliqua oracula pronuntiarit? nam initio capitis ad secundum versiculum ait: *Audite auditionem in terrore vocis eius, & sonum de voce illius procedentem*. Quibus verbis videtur indicare se narraturum aliqua verba, quæ Deus dixerit, eáque esse sequentia vsque dum iterum monet: *Ausculta hæc Iob, sta, & considera mirabilia Dei*. Deinceps verò ex dictis argumentatur, & calumniatur sancto Iob. Gaspar Sanctius putat esse alteram partem illius cantici, quod de Deo cecinerunt viri; cùm præcedenti capite inquit, antiquum & illustre canticum adduxisset Eliu, & Dei ex eo admirabilem virtutem, & prouidentiam ostendisset, ex benigna rerum meteorarum influentia; nunc ex eodem cantico, & ex iisdem causis adducit illa, quæ hominibus infortunium afferunt, aut prænuntiant, Deum in prioribus humanum, & placidum, in posterioribus quæ latè persequitur, docet esse terribilem. Quare impressiones illas meteoras proponit, quæ noxiæ sunt

humanis

humanis commodis,aut ſenſibus horribiles. Et ad extremum docet ex eodem cantico hæc omnia,quæ hominibus vſui,aut terrori ſunt, in nubibus aëteáque regione concreſcete; quæ incredibili celeritate, quaſi in illis aliquid eſſet mentis, eò feruntur quocumque illas diuinum deſtinaret imperium. Hic finitur canticum, cuius verba ſuis verbis, & ſenſu explicat,& amplificat Eliu. Et tandem docet ab homine neque debere, neque poſſe diuinam explorari Sapientiam. Initium autem capitis trigeſimi ſeptimi: *Super hoc expauit cor meum,& emotum eſt de loco ſuo:cuſtodite auditionem in terrore vocis eius*, &c. Sic Sanctius connectit cum præcedentibus,quaſi diceret Eliu; dum hæc verba ex antiquo cantico mecum ipſe conſidero,ſic afficior,atque commoueor,vt à me ipſo mihi excidiſſe videar. Reputo illius horribilem potentiam, & eſſe præterea, qui in Deo prouidentiam, aut æquitatem requirat. Nunc quando audiſtis ex illo cantico illuſtria quædam diuinæ prouidentiæ documenta,nunc ex eodem audite cantico minacem illius,& horribilem vocem.

At quamuis ita forſitan eſſet, quod partem cantici ſubdat Eliu in trigeſimo ſeptimo capite,cum eadem materia proſequatur,& ſimiliter de meteoris agat, nihilque contineatur non verum vſque ad illa verba: *Auſculta hæc Iob*: Illa tamen verba, *Audite auditionem in terrore vocis eius & ſonum de voce illius procedentem*; non videntur mihi interpretanda nec de oraculo aliquo verbali Dei, nec de ſententia cantici, ſed de tonitru quod vox Dei dicitur, prout dixit Pſalmiſta: *Vox tonitrui in rota*,quod ſatis confirmant ſequentia in eodem capite verba, vbi de tonitru eſt ſermo ſub metaphora diuinæ vocis: *Tonabit voce magnitudinis ſua, & non inueſtigabitur,cùm audita fuerit vox eius, tonabit Deus in voce ſua mirabiliter*. Idcirco dixerat Eliu,loquuturus de tonitru, *Audite auditionem in terrore vocis eius*,quæ ſcilicet eſt tonitru.

Dixi vera eſſe quotquot eloquutus eſt Eliu vſque ad illa verba: *Auſculta hæc Iob*; quoniam illa ſententia, *qui in manu omnium hominum ſignat*. ſi genuinum eius ſenſum ſpectemus,Chiromantiæ minimè fauet:cuius artis ſuperſtitionem in libro ſecundo occultę Philoſophiæ attigimus. Extra rem prorſus eſſet inter meteorologicas impreſſiones intrudere Chiromantiam. Hoc vnum indicium inconſequentis orationis, & intempeſtiuæ clauſulæ ſatis erat,vt exploderetur Chiromanticus ſenſus,quamuis alioqui vanus non eſſet. Quapropter fruſtrà Franciſcus Valeſius,& quidam alij conantur, ex hoc loco adſtruere Chiromantiam phyſicam ſeu naturalem, quâ ex manu hominis colligatur indoles animi eiuſdem,ſicut & ex phyſiognomia vultus. Neque enim hic ſermo eſt de manu hominis. nam Hebraïſmus eſt, pro manu ſeu potentiâ ſua diuinâ (quam ſingulariter exerit dum tonat, pluit, aliáſque tempeſtates excitat) & apertè oſtendit Deum omnium hominum perſonas,& res omnes obſignatas habere quaſi ſera, clauſtro, vel ſigillo,vt habent Septuagintai in Hebræo eſt, *In manu omnem hominem clauſum tenet*. Nam tonando,fulminando,pluendo,ningendo,& quasvis pro libito tempeſtates ciendo,re ipsâ demonſtrat, & quaſi ſigillis ſignat, ſe abſolutum eſſe Dominum vniuerſi, & omnium hominum. Vel ſi mauis,refer hæc ad ſigna temporum,quod indicant ſequentia verba: *Vt nouerint ſinguli opera ſua: Ingredietur beſtia latibulum,& in antro ſuo morabitur*;vt totius huius clauſulæ ſenſus ſit: Ex nubibus,& aliis meteoris Deus ſigna etiam præbet hominibus, quibus illi futuras temporum varietates antè præſagiunt vt quid rerum fieri poſſit, non difficile videant, & manuum ſuarum operam ad temporum opportunitates accommodent. Neque hominibus ſolùm ſigna dedit,ſed etiam mutis, rationiſque expertibus animantibus,vt futuras agnoſcant temporum mutationes,ſibique ab illis maturâ fugâ,aut occultatione caueant. Quomodo autem noſſe homines debeant opera ſua ex meteoris,præter illa quæ Virgilius,Plinius,& Ælianus produnt; optimè Columella libro,& capite ſecundo ſcribit: *Temporibus accommodanda opera viris, vt permiſerit ſtatus cæli*. Itaque tempeſtatibus annotatis cautior villicus,vel abſtinere poterit ab operibus, vel feſtinationem adhibere. Præterea dici poſſunt,vt notarunt Ioannes à Ieſu-Maria, & Gaſpar Sanctius, à Domino hominum ſignatæ manus,eo opinor ſenſu, quia ita certò ex cæli,aëriſque mutationibus, temporum mutationes præſagiunt, & vident quemadmodum ſi eas in manibus inſcriptas legerent, viderentque præſentes:cui explicationi fauent quæ deinde ſequuntur. Aut certè conuerſiones illas temporum in ſua haberent poteſtate, & manu, vſque adeò de illa temporum multiplici varietate non dubitant. Nihilominus quamuis nihil falſum agnoſcam in his Eliu verbis, & cantici trigeſimi ſexti capitis in libro Iob; quia non certum videam authorem,certam illis authoritatem non tribuo; Quamuis certæ & canonicæ ſit authoritatis ea eſſe verba Eliu.

CAPVT IX.

Quid de Genealogia Iob apud Septuaginta, & aliis appendiculis ad librum eius sit dicendum?

OPORTEBIT quoque in medium vocare quasdam appendices ad librum Iob apud Septuaginta, & Paraphrastem Chaldæum, quæ absunt Hebræis codicibus: vt nonnulla, quæ in superioribus libris dicta sunt nonnihil confirmemus. Sunt enim qui putant ex Syriaco, & originali textu ipsius Iob eas desumptas, quem libenter negauimus ante Hebræum extitisse. Nec enim putamus ab ipso Iob propriam historiam scriptam characteribus alphabetariis. In primis ea appendix reiicienda est, quâ traditur notuisse amicis Iob eius calamitatem; quoniam cùm pranderent, conspexêre panem in carnem, & vinum in sanguinem conuersum, quo prodigio significatam amici afflictionem nouêre. Maiorem authoritatem habent alia: quoniam inuenitur in quibusdam antiquis Latinorum, & in omnibus Græcorum Bibliis oratiuncula quædam vxoris Iob, à cunctis ferè Græcis interpretibus exposita, quam Origenes in epistola ad Iulium Aphricanum negat ad Hebraicæ scripturæ veritatem pertinere, ea capite secundo huius libri continetur in hæc verba: *Tempore verò multo præeunte, dixit ei vxor sua; Vsquequo perseuerabis dicens: Ecce expecto paruum adhuc tempus, accipiens spem salutis meæ? Ecce enim deletum est tuum monumentum à terra. Filij, & filiæ, mei vteri dolores & labores, quos in vacuum laboriosè eduxi cum molestiis: tuque ipse in fœtore vermium consides, pernoctans sub aere: & ego erratrix & cultrix, locum ex loco circumiens, & domum ex domo, expectans Solem, quando occidet, vt requiescam a laboribus meis, & doloribus, quæ me nunc comprehendunt. Sed dic quoddam verbum ad Dominum, & morere.* Præterea in omnibus tam vetustis, quàm recentibus Græcorum exemplaribus, in ipso fine, statim post vltimam voluminis periodum habet annexam ex editione Septuaginta interpretum genealogiam quandam Iob, & amicorum eius, nonnihil alludentem ad genealogiam filiorum Esaü in libro Geneseos descriptam, quæ nec in Hebræis, nec in Latinis codicibus legitur, cuius verba hæc sunt: Γέγραπται δὲ αὐτὸν πάλιν ἀναστήσεσθαι μεθ' ὧν ὁ κύριος ἀνίστησιν. οὗτος ἑρμηνεύεται ἐκ τῆς συριακῆς βίβλου, ἐν μὲν γῇ κατοικῶν τῇ αὐσίτιδι ἐπὶ τοῖς ὁρίοις τῆς ἰδουμαίας, καὶ ἀραβίας. προϋπῆρχε δὲ αὐτῷ ὄνομα ἰωβάβ. λαβὼν δὲ γυναῖκα ἀράβισσαν, γεννᾷ υἱὸν, ᾧ ὄνομα ἐννών. ἦν δὲ αὐτὸς πατρὸς μὲν ζαρὲ ἐκ τῶν ἠσαῦ υἱῶν υἱὸς, μητρὸς δὲ βοσόρρας, ὥς τε εἶναι αὐτὸν πέμπτον ἀπὸ ἀβραάμ, καὶ οὗτοι οἱ βασιλεῖς οἱ βασιλεύσαντες ἐν ἐδώμ, ἧς καὶ αὐτὸς ἦρξε χώρας. πρῶτος βαλὰκ ὁ τοῦ βεώρ. καὶ ὄνομα τῇ πόλει αὐτοῦ δεννάβα. μετὰ δὲ τὸν βαλὰκ ἰωβὰβ ὁ καλούμενος ἰώβ. μετὰ δὲ τοῦτον, ἀσὼν, ὁ ὑπάρχων ἡγεμὼν ἐκ τῆς θαιμανίτιδος χώρας, μετὰ δὲ τοῦτον ἀδὰδ υἱὸς βαρὰδ, ὁ ἐκκόψας μαδιὰμ ἐν τῷ πεδίῳ μωὰβ, καὶ ὄνομα τῇ πόλει αὐτοῦ γεθθαίμ. οἱ δὲ ἐλθόντες πρὸς αὐτὸν φίλοι, ἐλιφὰζ τῶν ἠσαῦ υἱῶν, θαιμανῶν βασιλεὺς. βαλδὰδ ὁ σαυχαίων τύραννος, σωφὰρ ὁ μιναίων βασιλεύς. Cuius narrationis sensus, vt verbum verbo reddam, hic est: *Scriptum est autem, eum rursus resurrecturum esse cum his, quos Dominus suscitauit. hic interpretatus est ex Syriaco libro, habitans quidem in regione Ausitide, in finibus Idumææ, & Arabiæ. Erat autem ei prius nomen Iobab; acceptâ igitur vxore Arabissâ, genuit filium nomine Ennon; erat autem ipse patris quidem Zare, Esau filiorum filius, matris autem Bosorræ. Ita est ipse quintus ab Abraham. Atque hi Reges sunt, qui regnauerunt in Edom, cuius etiam regionis ipse præfuit primus Balac, Beor filius, & nomen ciuitatis eius Dennaba. Post autem Balac Iobab, qui vocatur Iob. Post hos autem Ason, qui erat dux Themanitidis regionis. Post hunc Adad filius Badad, qui percussit Madiam in regione Moab, & nomen ciuitatis eius Gethaim: qui autem ad eum venerunt amici, Eliphaz de filiis Esaù Themanitarum Rex; Baldad, Sauchæorum tyrannus; Sophar Minæorum Rex.* Noster Bonfrerius valdè veneratur has appendices, & saltem fidei, & canonicæ fidei proximam vltimam pronuntiat Primò, quia hanc editionem Romæ editam suâ sanctione probat, & recipi vult Sixtus Quintus Pontifex, ad vulgatæ editionis, & sanctorum Patrum intelligentiam. Secundò, quia omnes ferè ad vnum, præter vnum Hieronymum, sancti Patres hanc appendiculam agnoscunt, & vt Scripturam sacram recipiunt, vtpotè qui ex ea probant Iob Idumæum fuisse, & de stirpe Esaii. Hi Patres sunt, Origenes, Augustinus, Theodoretus, Chrysostomus, Ambrosius, Athanasius, Auctor libri de vera Circumcisione apud Hieronymum, Hippolytus, Irenæus, Eusebius Emisseus, Eusebius Cæsariensis, Apollinarius, Eustachius, Prosper, & alij. Refert ea

Ioann. Euseb. de Orig. S. Script.

Sixtus Senensis, legi etiamnum in Catena Græca explanationum in Iob manuscripta, quam apud se habebat, varias in hanc genealogiam annotationes Origenis, Chrysostomi, Iuliani, Seueri, Euagrij, & Olympiodori. Nec diffitetur, aut diffiteri potuit Hieronymus in quæstionibus Hebraicis in Genesim hæc in vulgata, vel Septuaginta editione haberi, sed tantummodo eludit, & dicit hæc non haberi in Hebræis voluminibus, vnde & hanc appendiculam reiiciens, aliam ipse nobis Iobi texit genealogiam. Hoc tamen non satis est, vt quidpiam a canone reuciamus, quod non habeatur in Hebræis voluminibus; aliàs enim & postrema capita Esther, & duo postrema capita Danielis cum cantico trium puerorum, & totus Baruch, aliàque essent reiicienda, quod & facit eodem argumento Hieronymus, quæ tamen Ecclesia in sacrorum librorum canonem recepit. Adde contra sanctum Hieronymum facere, ne putetur hæc appendicula esse supposititia, quod teste Origene Epistola ad Iulium Africanum, eadem haberetur in Theodotionis versione. Rursum liber ille Syriacus, ex quo hæc appendicula reddita est, videtur esse ipse genuinus textus, & idioma, quo primùm conscriptus hic liber est; nam omnium ferè sententia est, à Moyse hunc librum in Hebraicum sermonem translatum; neque apparet quâ linguâ aliâ fuerit scriptus, nisi Syriacâ, quâ passim omnes Iudææ vicinæ regiones vtebantur. Tertiò conficitur argumentum, quod meo iudicio, valde vrget, antequam Hieronymi editio pro vulgata reciperetur in Ecclesia, habebatur hæc editio Septuaginta pro vulgata, in qua non aliter legebatur quàm modò in iis legimus, etiam fatente Hieronymo. Ergo cùm probauit Ecclesia librum Iob in Concilio Laodiceno, & Carthaginensi tertio, Innocentij, & Gelasij decreto, communique omnium Patrum consensu, iam inde ab initio Ecclesiæ, certè illum probauit, prout tunc legebatur in Ecclesia: Ergo tunc etiam appendicula illa, quæ inerat, habebat auctoritatem Canonicam: alioquin enim si nunc licet, & olim licuit de hac libri particula dubitare, licuit & de qualibet seu huius seu alterius libri particula dubitare, cùm par fuerit singularum ratio; imò & nunc licebit, cùm non magis errare potuerit prior, quàm posterior Ecclesia. Porrò si quod semel canonicam auctoritatem habuit, non potest à canone reiici, neque verò id vnquam fecit Ecclesia, sequitur, etiamnum eam appendiculam habere auctoritatem canonicam. Tantummodo obiici posset, non videri hanc appendiculam habuisse hanc auctoritatem: quia quod aliquando habuit auctoritatem canonicam, non potest ab Ecclesia deseri, & quasi à reliquo corpore detruncari: at hæc appendicula est iam à reliquo libri corpore truncata. Responderi tamen posset, id esse verum de toto aliquo libro, vel parte notabili, at de particula aliqua id non esse verum quando id non truncatur, & reiicitur tanquam Apocryphum, & minimè pertinens ad Scripturam sacram, sed ob aliam causam: constat enim & alias particulas esse in editione LXX. quas postea deseruit Ecclesia, cuiusmodi est illud de generatione Cainam, & alias nonnullas, nō quòd non haberent auctoritatem canonicam, sed quòd Ecclesia vellet sequi Hieronymi versionem: vbi autem Hieronymi versio partem aliquam notabilem omittebat, Ecclesiam tunc aliunde ex vulgata antiqua editione suppleuisse, vt fecit in Esther & Daniele.

Hæc quidem solùm mihi probant magnam auctoritatem illi additioni esse: nam as omnibus Bonfrerij rationibus non obstantibus multi recentiores tanquam apocrypham eam reiiciunt, neque in Hebræo, nec Latino, nec in versione Regia Septuaginta est, atque vt notauit Bellarminus, non videtur de textu Septuaginta esse, sed ab aliquo addita, alioqui non ita liberè à sancto Hieronymo reiiceretur. Illud quod censuit Bonfrerius ex genuino originali Syriaco testitutam fuisse, etsi ita esset, eius potius authoritati derogat, quoniam eam Moyses appendiculam reliquisset cùm librum Iob in Hebræum transtulit, suspecta habenda esset. Post prædictam genealogiam & appendicem subnectit Origenes in fine commentariorum in Iob aliam additionem ex capite trigesimo tertio Genesis fermè iisdem verbis vsurpatam, & quadam notatiuncula exponit. Tenor additionis huc est: *Mortuus est Adad, & regnauit pro eo Samada ex Masseca, & regnauit pro eo Saül ex Robooth, qua est ad flumen; mortuus est autem Saul, & regnauit pro eo Ballaenon filius Achobor, quo defuncto regnauit pro eo filius Barad; nomenque vrbis eius Phogor, & appellabatur vxor eius Metebeel, filia Matratth filij Mazoob.* Deinde sequuntur hæc: Theman filius Eliphaz, dux Idumææ, hic interpretatur ex Syriaco libro, habitans in terra Husitide, in finibus Euphratis; erat ei priùs nomen Iob, & erat pater eius Zaret ab ortu Solis. Verùm istæ appendices minorem auctoritatem habent, nec Patres ita meminerunt eorum sicut de superiore. Circa genealogiam Iob non est opus hic laborare, & suprà attigimus aliquid. Illud censeo falsissimum quod Hebræi putarunt

putarunt fuisse Consiliarium Pharaonis vnà cum Iethro, & Balaam. Nec fidem multam meretur Philo, qui ait duxisse Iob vxorem Dinam filiam Iacob.

CAPVT X.

Quot Moyses Psalmos scripserit?

QVAMVIS scripta Moysis in superioribus libris explicauerimus, nunc illud speciatim vestigandum, quot fuerit Psalmorum Auctor? Protulimus quod suo loco fulciendum est totius Psalterij scriptorem non fuisse solum Dauid. Tum etiam damus auctorem Psalmi octogesimi noni esse ipsum Moysem legislatorem Israelis, non illum confictum à quibusdam, & sub Dauidis tempora superstitem, de quo etiam iam disseruimus, aut posteros Moysis. Et quidem S. Athanasius scribens Marcellino, consulit, si scire concupiscat, quomodo Moyses orauit habeat hunc Psalmum. Nunc quærimus vtrùm alios Psalmos Moyses condiderit. Hoc placuit Iulio Patriarchæ, & Origeni, qui à Iulio illam accepit, & sancto Hieronymo in epistola ad Cyprianum, qui Psalmos omnes quibus non sit præfixum authoris nomen, censent, eius authoris fuisse, qui præcedenti titulo prænotatus fuerat: & cùm multi sint Psalmi titulo carentes, volunt omnes eius esse, cuius postremò nomen præmissum fuit in aliquo titulo. Quapropter Moyses non tantùm erit auctor Psalmi citati, cuius titulus est: *Oratio Moysis hominis Dei*: sed etiam eiusdem Moysis esse cæteros omnes, saltem vsque ad nonagesimum nonum. Hæc etiam est Hebræorum opinio, qui hunc Psalmum, & decem sequentes Moysi adscribunt, & affirmant ad singulas tribus hos vndecim Psalmos spectare, atque hunc ad Ruben attinere, sicut & nonagesimum ad Leui, nonagesimum primum ad Iuda, & sic de cæteris. Verùm hoc constat esse falsum; nam quarto capite epistolæ ad Hebræos adscribit Apostolus Dauidi Psalmum nonagesimum quartum, quem illo & antecedenti capite explicat, & accedens ad illa verba: hodie si vocem eius audieritis, *iterum terminat diem quemdam, hodie in Dauid dicendo, post tantum temporis.* Præterea in Græco & Latino Psalmo nonagesimo hæc præmittitur inscriptio Αἶνος ᾠδῆς τῷ Δαυίδ, *Laus Cantici ipsi Dauid.* Nec obstare debet Hebræo titulo carere. Præterea Psalmo nonagesimo octauo exprimit nomen Samuelis dicens: *Moyses & Aaron in Sacerdotibus eius, & Samuel inter eos, qui inuocant nomen eius*; cùm Samuel multis post Moysem sæculis vixerit. Deinde si Origenis, & Hieronymi regula constans esset, quid dicendum erit de Psalmo primo, & secundo, qui nullam Auctoris inscriptionem habent, cui tandem imputarentur, cùm nullius nomen sit præmissum? At constat ex Scriptura secundum Psalmum à Dauide esse compositum, & nomine Dauid citatur in quarto Actorum capite. Quapropter cùm hi Psalmi sine titulo, scilicet secundus, & etiam octogenus quartus Dauidis constent esse, cur non & alij inscriptione carentes?

CAPVT XI.

Quo tempore Genesis, Exodus, Leuiticus, Numeri, Deuteronomius, liber Iob, & Psalmus octogenus scripti sunt?

NVNC de tempore quo hic Psalmus Mosaicus, & cæteri Moysis libri scripti sunt nonnihil vestigemus. Circa librum Genesis, de quo iam tetigimus aliqua, diuisa sunt suffragia. Pereira, Tena, & alij pro se citant Eusebium libro septimo Præparationis, dum ait Genesim scriptam priùs quàm legem; putant ante egressum filiorum Israël ex Ægypto Genesis historiam à Moyse conscriptam, quoniam otio & solitudine, quæ duo opportuna sunt contemplationi, & scriptioni, dum greges Iethro pascebat, vteretur; Tum quoniam Patriarcharum virtutes multum vtilitatis afferrent Israëlitis in Ægypto afflictis. Theodoretus etiam, Abulensis & Cornelius malunt post Ægypti exitum, cuius sententiæ coniectura sumitur ex sanctificatione Cap. 2.

Ioann. Euseb. de Origine S. Script.

tione septimi diei, cuius mentio fit secundo eius libri capite: cuius tamen sanctificationis præceptum non ante legem, saltem non nisi paucis ante diebus datum est capite decimo sexto Exodi, & rursum vigesimo. Idem probant ex discretione mundorum, & immundorum animalium, quæ capite decimo septimo Genesis significatur: at neutra vtriusque opinionis indicia rem conuincunt, minus huius postremæ: namque lex scripta accepit aliqua, quæ antea obseruabant, non solùm Patriarchæ, sed & Chananæi, vt fuit lex de suscitando semine fratris. Fuerunt quoque ante legem aliqui ritus Ecclesiastici vt Circumcisio quæ postea permansit cum lege. Bonfrerius secutus extremam opinionem, hanc rationem adducit, quod ante apparitionem Dei in rubo, & missionem ad Pharaonem, non constet de spiritu Moysis prophetico, fintque non pauci in ea existimatione, vt Moyses post acceptum spiritum Prophetiæ, ab vxore abstinuisset: at constat in fine suæ commorationis in Madian vsum vxore. Verùm multò ante colligitur ex sancto Stephano Prophetiæ spiritu illustratum fuisse Moysem, quo nouità Domino se constitutú Ducem, & vindicem populi sui, quo iure sine culpa occidit Ægyptium. Prætereà ipse Bonfrerius fatetur anteà transcripsisse librum Iob, quod sine spiritu Dei non fecit, cùm multa addiderit ei historiæ, & diuinam authoritatem communicarit.

Meum sensum iam suprà demonstraui, vt primum omnium librorum Mosaicorum, quos nunc habemus, fuisset Genesis, an in Ægypto, an in Madian, an in deserto non libenter definio: id saltem puto reuelationem creationis mundi, & vitarum Patriarcharum in Madian accepisse. In aliis Pentateuchi partibus existimo cum Bonfrerio primo anno, vel ante recessum montis Sinaï scriptam Exodum, Leuiticum, & è libro Numerorum nouem prima capita: cætera deinde ex eodem libro posterioribus peregrinationis per desertum temporibus pro rerum gestarum ordine, ita vt postrema capita a vigesimo vsque ad finem, vltimo peregrinationis anno conscripta sint. Deuteronomium item, quod totius legis repetitio, & velut compendium est, non ante vltimum annum à Moyse conscriptum, vti & populo inculcatú existimo: & de inculcatione quidem illâ satis meo iudicio, constat è capite primo Deuteronomij. Excipe vltimum caput Deuteronomij, quod Moyse mortuo, ad totius Pentateuchi complementum additum à Iosue, passim omnium melius sententium habet opinio; idque fieri potuit eodem peregrinationis anno vltimo in Setim, seu campestribus Moab, mansione vltimâ, ante Iordanis transitum, dum in luctu funebri ob Moysis mortem Israëlitæ occuparentur. Porrò liber Iob multis placet in Madian scriptus, sed mihi incertum est, quando à Moyse exaratus fuerit, non quidem ante Genesim. Psalmus verò octogesimus nonus scriptus post idololatriam aurei vituli indicatur à Paraphraste in eius Psalmi inscriptione, quæ sic se habet: *Oratio qua orauit Moyses Propheta Domini, quando peccauit populus domus Israel in deserto.* Bonfrerio quoque placet pertinere ad tempora quæ egressum ex Ægypto secuta sunt. De scriptione ita fortasse erit: at de compositione eius posset aliud dici, in Ægypto scilicet decantatum esse eâ ipsâ nocte, qui occisi primogeniti sunt: nam totius Psalmi materia ad hanc noctem potest referri, & constat ex Isaiâ, eâ nocte aliquid cantasse Hebræos, vt in septimo libro iudicauimus, & nunc expositione eiusdem Psalmi confirmabimus.

CAPVT XII.

An Canticum noctis sanctificatæ solennitatis, cuius meminit Isaias, fuerit Psalmus octogesimus nonus, cuius explanatio proponitur?

DIXIMVS libro huius operis septimo ad canticum quoddam conclamatum à Iudæis nocte ipsâ, quâ occisi fuêre Ægyptiaci primogeniti, allusisse Isaiam cùm trigesimo Prophetiæ suæ capite dixit: *Canticum erit vobis sicut nox sanctificatæ solennitatis, & lætitia cordis.* Nunc differendum est, an ad Canticum hoc spectet Psalmus octogesimus nonus. Et quidem argumentum eius, & materia aptissima est illius noctis, & præteriti temporis euentibus. Eâ quippe nocte occisis primogenitis Ægyptiorum indemnes mansêre Hebræi, & Angelico gladio, & tyrannide Pharaonicâ liberati: ideò inchoat Psalmum: *Domine refugium factus es nobis:* vox Hebræa

מעון

מעון *mahon*, propriè habitationem significat; quod congruit modo quo liberati Hebræi, ne occiderentur eorum primogeniti, nempe in domibus agnino sanguine signatis; Dei quippe monitu domos, & habitationes suas eâ nocte sanctificarunt sacrificio agni tanquam templa, & mactati agni sanguine signarunt, qui Christi Domini pro nobis passi, typum referebat. Addit *à generatione in generationem*, dixit hoc conscius Moyses quanta cum Patriarchis fecerat Deus, & quoties seruis suis fuerat refugium, liberans eos à magnis calamitatibus, vt Noë à communi diluuio, Abraham ex Vr Chaldæorum, Iacob ex fame, Ioseph è carcere, quasi à generatione in generationem ostendente se misericordia diuina, quippe reuelauerat Dominus Moysi hęc omnia, & omnes Patriarcharum vitas, quæ identidem commemorabat Hebræis, vt credere fas est, postquàm è Madian repetiit Ægyptum, liberaturus Israëliticum populum. Conscius quoque creationis mundi in tempore ante quod Deus ab æterno extitit, vt eam insinuaret Hebræis, quorum plerique paulò antè idololatræ erant, sic alloquitur Deum: *Priusquàm montes fierent, aut formaretur terra, & orbis à sæculo, & vsque in sæculum tu es.* Mox precatur, *ne auertas hominem in humilitatem*, hoc est, ne permittas hominem ex Israël auerti, & reduci ad pristinam abiectionem & miseriam. Hoc significat humilitas, non virtutem humilitatis, vt notauit Bellarminus, miseriam, scilicet, illam cùm operibus luti affligebantur. *Et dixisti, conuertimini filij hominum*, cùm Israëlitæ opprimebantur ab Ægyptiis ob peccata sua id factum fuit, vt dixi alibi. Tunc Deus illos adhortatus est ad pœnitentiam per aliquos sanctos eius populi viros, imò vt credendum est per ipsum Moysem. Opportunè deinde occasione subitæ mortis tot primogenitorum, qui vna hora, aut vigilia noctis perempti fuêre comparat æternitatem Dei cum breuitate, & instabilitate vitæ humanæ, quæ à nocte ad mane, vel è contrà disparet: Ideò subdit: *Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna, quæ præterijt, & custodia in nocte. Quæ pro nihilo habentur eorum anni erunt. Mane sicut herba transeat. Mane floreat & transeat; Vespere decidat, induret, & arescat.* Per illa verba: *& custodia in nocte*, non vocat Deum custodiam populi Israëlitici in illa nocte, sicut vocauerat refugium, sed congruè commemorat custodiam noctis; vt ei comparet breuitatem vitæ exemplo recentissimo Ægyptiacorum primogenitorum, quorum vita vna vigilia seu hora noctis euanuit: diuidebatur quippe nox olim in tres custodias, seu vigilias. Gratulatus deinde misericordiam Dei erga populum Israëliticum, qui in illa communi Ægypti calamitate indemnis fuit, quantumuis mereretur à Deo puniri ob peccata & idololatriam, quâ contaminatus fuerat inter Ægyptios, vt ex libro Iosue colligitur; ac proptereà correpti Hebræi fuerunt laboriosis operibus, & oppressione, non tamen derelicti à Deo. Subiicit peccatorum Israëlis, & ob ea supplicij memoriam dicens, *Quia defecimus in ira tua, & in furore tuo turbati sumus; posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, sæculum nostrum in illuminatione vultus tui, quoniam omnes dies nostri defecerunt, & in ira tua defecimus.* Possunt referri hæc verba vltima ad diminutionem aliquam Israëlitici populi ex occisione infantium iussâ à Pharaone, siue quia ex nimio labore, & molestiis aliqui mortui fuêre, vt contigit iis, qui ad metallum dabantur. Posteà addit: *Anni nostri sicut aranea meditabuntur.* Consumpserant quippe Hebræi vitam magnis & assiduis laboribus, sed inutilibus sibi, non aliter ac aranearum labor, in quo labore tabescebant, & consumebantur, prout Psalmo trigesimo octauo dicitur; *propter iniquitatem corripuisti hominem: tabescere fecisti sicut araneam animam eius*: quoniam autem deficiebant dies Israëlitarum in illa oppressione, & consumebantur, & tabescebant vt araneæ, subdit: *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni: si autem in potentatibus octoginta anni, & amplius labor, & dolor, quoniam superuenit mansuetudo, & corripiemur.* Contracta est vt plurimum vita laborantium, & afflictorum Israëlitarum ad septuaginta annos, aut octoginta in robustioribus, quod tunc temporis non longa vita videbatur. Posteà miratus Dei irati potentiam in puniendis, tum Ægyptiis, tum Israëlitis precatur, vt eandem notam reddat miserescendo erga Israëlitas iam seruos Dei, dicens: *Quis nouit potestatem iræ tuæ, & præ timore tuo iram tuam dinumerare? dexteram tuam sic notam fac, & eruditos corde in sapientia: conuertere Domine vsquequò, & deprecabilis esto super seruos tuos*, Mox exultat pro misericordia quâ vsus est Deus illo mane cum Hebræis, qui indemnes reperti sunt à clade primogenitorum. Vnde illud mane tristissimum Ægyptiis, festiuum & lætum fuit Israëlitis, cùm deinde soluti etiam fuerint à seruitute Pharaonicâ; ideò ait: *Repleti sumus manè misericordiâ tuâ, & exultauimus, & delectati sumus omnibus diebus nostris*, quippe lætitia, quam illo mane habuerunt Hebræi, cùm Ægypto excedebant, compensauit labores totius vitæ anteactæ tristissimæ, & molestæ, & fuit initium læti deinceps agendi, quod clarius repetit, dum ait: *Lætati sumus pro*

diebus, quibus nos humiliasti annis quibus vidimus mala. Vna lætitia illius mane fuit pro miseria, & abiectione, & malis omnium annorum prætentorum, quibus afflicti fuerant. Ad hanc lætitiam videtur allusisse Isaias, dum illi comparat lætitiam Beatorum cùm dixit, *Canticum erit vobis, sicut nox sanctificata solennitatis & lætitia cordis*; de quo loco in libro septimo egimus. Tandem precatur Moyses egressuris, seu egredientibus Ægypto Israelitis prosperum iter disponat, & dirigat, dicens: *Respice in seruos tuos, & in opera tua & dirige filios eorum: & sit splendor Domini Dei nostri super nos, & opera manuum nostrarum dirige super nos, & opus manuum nostrarum dirige.* Rectè precatur non solùm pro seruis Dei, hoc est, iis Hebræis, qui egrediebantur, sed pro filiis eorum: Nam hi terram promissionis ingressuri erant; illi enim vt egrederentur Ægypto, ope diuinâ egebant, directura eorum iter; hi vt ingrederentur terram promissam. Cùmque per lucidam, & igneam columnam, in qua Deus erat, siue Angelus, factum esset, aptè dicitur: *& sit splendor dei nostri super nos*, &c. Hoc pacto non inepte congruunt sententiæ huius Psalmi illius opportunitati noctis, & manè, cùm prodiit Israël ab Ægypto, qui licèt non sit totum canticum Israelitarum, alia fortasse cecinerunt in tota illa nocte & mane, non incommode istum quoque Psalmum & orationem fudisset Moyses. Circa quem obseruandum est difficile aliquibus visum, si hic Psalmus à Moyse compositus fuisset; quo pacto vitam hominis solùm definiisset septuagenario, aut octogenario annorum numero, cùm tempore Moysis longior videatur fuisse vita humana; siquidem ipse Moyses vt minimum vixit centum & viginti annos. Huic difficultati variè respondent interpretes. Sunt qui dicant Moysem non definiisse vitam hominis exiguo annorum calculo, sed centum & quinquaginta. At quod dicitur in Psalmo satis constat non simul, sed seorsim sumendum. Alij dicunt propheticè loquutum Moysem definiens spatium vitæ humanæ, prout non suo æuo, sed sequentibus futura esset. Alij malunt etiam Mosaicâ ætate iam vt plurimum, non extendi vitam humanam vltra septuaginta aut octoginta annos; de quo videri potest Ioannes Ionstonus libro de naturæ constantia, propositione quinta, articulo primo. At difficile hoc, & expeditior videtur interpretatio nostra; quòd si non placeat, poterunt considerari verba, non enim dixit dies nostri septuaginta, aut octoginta anni, sed in ipsis esse septuaginta, aut octoginta, quasi diceret: anni nostri sunt miserrimi, in quibus sicut aranea tabescimus, & vltra hoc non viuimus in ipsis nisi septuaginta, aut octoginta: nam in infantia vel in somno non viuimus, vt vix dici possit septuaginta annos vixisse. Neque obstat, quominus hic Psalmus sit canticum, quod non inscribatur *canticum* Moysis, sed *oratio*: nam ex secundo Regum, capite secundo, canticum Annæ oratio etiam inscribitur. Nec dicitur cecinit, sed *orauit Anna*. Nihilominus canticum profudit, in quo nihil videtur postulasse; imò nec in eo ad Deum dirigit sermonem, nisi duobus illis versiculis, *lætata sum in salutari tuo*. Et rursus: *non est alius extra te*. Dicitur tamen oratio, vt Lyra & Dionysius Carthusianus exponunt, quoniam sit quædam cum Deo collocutio, & eleuatio mentis. Similiter canticum Abacuc dicitur oratio, cùm nullam petitionem contineat, nisi fortè illam: *In medio annorum viuifica illud*: multo meliori ratione canticum Moysis in hoc Psalmo dicitur oratio, quoniam ad Deum dirigat sermonem à primo versu: *Domine refugium factus es nobis*; & tandem postulet, *Respice in seruos tuos*, &c.

CAPVT XIII.

Quæ scripserit Iosue? Et quo tempore eius liber compositus?

PROCEDAMVS ad alios scriptores sacros; In primis multorum consensio est Iosue scripsisse vltimos octo Deuteronomij versus, vbi Moysis narratur mors; nam de se iam mortuus scribere Moyses non potuit; quamuis multi Hebræi putent ab ipso Moyse spiritu prophetico scriptos. At quia videntur alia etiam scriptis Mosaicis addita ab aliquo scriptore canonico, vt sunt aliquæ Moysis laudes, illa quoque appendicula de eius morte, imò totum caput extremum Deuteronomij ab alieno calamo adiecta videtur, & probabilius à Iosue successore, & amantissimo ipsius Moysis quàm ab Esdra, à quo dicunt alij ea scripta. Quoad historiam ipsam Iosue, Theodoretus in libro de quæstionibus supra Iosue, censet non ipsum fuisse eius auctorem, sed totum librum longè post mortem Iosue fuisse collectum ex antiquo commentario; cui

titulus

titulus fuit *Liber Iustorum*, adductus authoritate verborum, quæ in decimo huius voluminis capite habentur, videlicet: *Nonne hæc* (haud dubium, quin gesta Iosue) *scripta sunt in libro Iustorum?* At istud iudicium nihil euincit, nam eo loco non agitur, nisi de ingenti illo prodigio, cùm ad præceptum Iosue Sol & Luna steterunt. Hoc portentum videtur annotatum in illo libro Iustorum. Vnde hoc ipso, quod liber Iustorum allegetur pro hoc peculiari euentu, & non pro aliis quæ in historia Iosue narrantur, videtur tota illa historia non esse collecta ex Iustorum libro; vt quid erat opus citari pro hoc euentu, & non pro aliis? Quapropter Andreas Masius, & alij, apud Abulensem faciunt Esdram authorem historiæ Iosuanæ, cuius sententiæ nullum video fundamentum, sicut nec eorum qui hanc historiam tribuunt Samueli, aut Isaiæ; alij malunt fuisse Eleazarum Pontificem, quoniam inquiunt apud Serarium, propriè Pontificis partes non modò viuâ voce ætatis suæ populum docere, sed testatam quoque ad posteros facere Dei gratiam in Ecclesia conseruanda, vt vera Religio melius propagaretur. Et antequam degenerassent Leuitæ, fuerunt ex illo ordine Actuarij, qui in perpetua monumenta referrent quidquid memoratu dignum erat in Ecclesiæ gubernatione. Et quidem apud Isaiam trigesimo sexto capite, & aliis locis quidam Leuitarum *Matzirim* vocantur tanquam qui rerum memoriam scribendo conjectuarent, qui essent à commentarijs, sicut noster interpres vertit.

Verùm Iunilius, Dorotheus, Isidorus, Abulensis, Driedo, Serarius, Bonfrerius, Rabbi Moyses Kimhi, liber Babæbathræ, & Raddaci Hebræi, & reliqui penè interpretes authorem sui libri Iosue faciunt: nam, vt legitur in capite vltimo huius libri, scripsit post mortem Mosis omnia verba, quæ locutus est ad eum Dominus in volumine legis Domini, adiungens illi historiam de transitu filiorum Israël per Iordanem, de subuersione impiorum Regnorum, de diuisione terræ promissionis, déque cæteris dictis, factísque memorabilibus à morte Mosis vsque ad annum decimum septimum ducatus sui; in quo, teste Iosepho, mortuus est vir armis & religione inclytus, annum agens ætatis centesimum ac vigesimum, hoc est, anno ab orbe condito bis millesimo quingentesimo decimo, & ante Christi aduentum millesimo quadringentesimo secundo. Cætera quæ à morte Iosue vsque ad finem libri huius scripta sunt, Esdram adiecisse fama est; quamuis alij hoc tribuant Caleb, non diu post Iosue mortem; alij Samueli, quem dicunt in aliis etiam rebus manum apposuisse ad librum Iosue, trecentos, & plures post annos, quemadmodum nomen ciuitatis Canathsepher non à Iosue, sed à Samuele maioris claritatis gratiâ adiectum; quoniam tempore Iosue nolunt sic vocatam, sed post ingressum Hebræorum in promissionis terram. Thalmudici in Babæbathra id tribuunt Eleazaro Pontifici, quem dicunt Iosuanæ historiæ adiecisse, quæ de Iosue morte narrantur capite vigesimo quarto, à versu vigesimo nono vsque ad trigesimum tertium, qui, quia de ipsius Eleazari morte agit, eum dicunt à Phinees additum. Scripsit suum librum Iosue post bella cum Chananæis gesta: Tum quia materia debet præcedere scriptioni; tum quia, vt notat Bonfrerius, occupatior erat primis illis sex annis Iosue quàm vt ad scribendum animum applicare posset. Quocirca ad hanc scriptionem opportunissimus fuit ille in Thamnathsare plurium annorum recessus à septimo ad decimum septimum. Addo verò vltima duo capita illius libri, non nisi paulò ante ipsius mortem ab eo scribi potuisse, idque dumtaxat vsque ad versum decimum nonum capitis vltimi, nam ab alio cætera fuerunt addita, siue Esdra, siue Samuele, siue Calebo, siue alio ex senioribus, qui Iosue conuixerant. Scripsit præthereà, siue potius transcripsit Iosue Deuteronomium. Canticum *Audite*, à Iosue pariter cum Moyse scriptum, & decantatum suprà monuimus.

CAPVT XIV.

De scriptis Samuelis, Nathan, & Gad, & quo tempore liber Iudicum, Ruth, & Samuelis scripti?

LIBRVM Iudicum Masius, & Frater Brito commentatus præfationem super hunc librum, eius authorem Esdram pronuntiat. Petrus Comestor, & alij malunt Ezechiam esse. Dorotheus libro de Prophetis, vult scriptum à Scribis sacris, qui in tabernaculo versabantur. Alij apud Iansenium, Maldonatum, & Pinedam à pluribus contextam Iudicum historiam volunt, scilicet à singulis Iudicibus, vel eorum actuariis, &

ſcribis, hoſque ea quæ ad ſua tempora pertinebant literis & memoriæ mandaſſe, & in commentarios retuliſſe. At ſanctus Iſidorus, Driedo, Rabbi Moyſes Kimhi, liber Bababathra, & Raddaci, Arias Montanus, Ioannes Benedictus, Serarius, imò Abulenſis, & tandem Sixtus Senenſis cenſent iſtam hiſtoriam Samuelem collegiſſe, eique adieciſſe narrationem Ruth Moabitidis, quæ velut appendix eſt libri Iudicum. Eiuſdem Samuelis eſt liber Regum primus Atque in hoc conſpirant Hieronymus, Gregorius, Theodoretus, Procopius, Eucherius, Petrus Comeſtor, Hugo Carenſis, Dionyſius Carthuſianus, Iſidorus Clarius, Lyra, Caietanus, Abulenſis, Vatablus, Sixtus, Serarius, Manuel Sà, Mariana, & alij. Samuel enim collegit facta Heli, Saulis, Dauidis, ac ſui ipſius geſta, quæ in primo Regum vſque ad mortem ſuam, hoc eſt, vſque ad caput vigeſimum quintum referuntur. Nathan verò & Gad Prophetæ ſcripſerunt libros Regum à morte Samuelis vſque in finem libri ſecundi, quod ſatis apertè indicare videtur primus liber Paralipomenon: in cuius calce hæc verba leguntur: *Geſta Dauid priora & nouiſsima ſcripta ſunt in libro Samuelis videntis, & in libro Nathan Prophetæ, & in volumine Gad.* Et quanquam poſterior pars huius primi voluminis à vigeſimo quinto capite vſque ad finem libri ſecundi Regum, comprehendat Saulis ac Dauidis hiſtoriam; tota tamen ad Samuelem refertur, & de nomine eius inſcribitur, quia ipſe Saulem primum Regem in regno conſtituit, & Dauid in Regem futurum elegit, & vnxit. Hanc tamen Iſidorus Hiſpalenſis Epiſcopus arbitratur Dauidem Regem ſcripſiſſe vſque ad initium tertij libri, hoc eſt, vſque ad annum ab orbe condito bis milleſimum nongenteſimum, ac trigeſimum & ad annum ante Chriſti ortum milleſimum ac trigeſimum ſecundum iuxta Sixtum Senenſem. Ex libro etiam Regum primo, capite decimo conſtat à Samuele ſcriptam fuiſſe legem Regni, ſed hæc non videtur extare, vt notat Bellarminus.

De locis & temporibus, quo hæc ſcripta ſunt, ita Beuterus, & alij definiunt, ſcripſiſſe Samuelem in Ramatha, vbi commorabatur, librum quidem Iudicum, poſt electionem Regis Saul, póſtque inſcriptionem legis Regni, librum verò primum Regum ex eo tempore, quo reprobato Saule, Dauidem vnxit. Dauid verò compleuiſſe ſcripturam Samuelis vſque ad finem ſecundi libri Regum incipiens ſcribere, ex quo data fuit ei requies in Regno toto; & prout accidebant res, cætera ſcribens. Paulò aliter Bonfrerius cenſuit, nimirum ſcripſiſſe Samuelem librum Iudicum, quo tempore ſungi cœpit principatu apud Iſraelitas, vel certè non diu ante principatum hanc ſcriptionem credi poteſt eſſe auſpicatus. Ruth libellus ab eodem Samuele ſub idem tempus conſcriptus creditur, vtpote qui ſit velut appendicula ad librum Iudicum, & nonnullam ad libros Regum viam muniat: Regum liber vti non vnum habet ſcriptorem, ita non vno eodémque tempore conſcriptus fuit; ſed neque conſcribi facilè ſimul potuit, cùm Regum, rerumque geſtarum ordo aliud depoſcerent. Cùm autem propemodum certum ſit, Samuelem primi libri prima viginti quatuor capita ſcripſiſſe, de tempore, locóque non difficile erit conijcere, uempe id ab eo factum in illo ſuo receſſu in Ramatha poſt depoſitum principatum, Saulémque Regem creatum. Et quanquam nouem prima capita etiam antè conſcribi potuerint, fortè tamen rectius in hoſce poſteriores annos hanc ſcriptionem reijciemus, quibus commentandi maius otium, abdicato principatu, & publicis reiectis curis, ei ſuppetebat.

CAPVT XV.

De officio Videntis. Olim Propheta pro muſico ſumebatur.

QVONIAM autem *Gad* dicatur, *videns Dauid*, hoc eſt, *Dauidis*, & Samuel quoque eodem videntis agnomine denotetur, opportunè nunc agemus quid hac voce ſignificatum fuerit, quippe nonnullos Auctores legi arbitratos eundem fuiſſe vſum Iſraeliticis Regibus ac Perſis habentibus id genus miniſtrorum, quos oculos, & aures Regis nuncuparunt; quoniam Regem admonebant ea quæ viderant, aut audierant, diligentiſſime vt hoc officium præſtarent, conſpicati omnia; ita vt Principi eſſent vbique pro oculis, & auribus, quorum Dion Chryſoſtomus, & Apuleius luculenter meminerunt. Philo Iudæus id genus officij in aula Perſica tranſtulit ad Angelos, dum libro de ſomniis hæc pronuntiat: *Sunt quædam puriſsimæ ſubſtantiæ optimæque omnium quæ altiùs, diuiniúſque ſapiunt, aſpernatæ iſta terreſtria & humilia, miniſtræ*

stra omnipotentis tanquam Magni Regis aures, & oculi, audientes, videntésque omnia. Has Genios Philosophi, Angelos vocant sacræ Literæ. Apud Romanos posteà simile delatorum officium introductum fuit. Martianus in lege *Diuus Adrianus*, de cust. & exhib. rerum, eos vocauit εἰρηνάρχας, quasi pacis & quietis Principes, alibi dicti sunt in iure *Primates officiorum.* Alij eos dixerunt ὠτακουστὰς, & emissarios, hoc est, προσαγωγεῖς. Alij ὦτα καὶ ὀφθαλμοὺς βασιλέων. Alij *delatores.* Alij *curiosos.* De iis Apuleius libro primo Asini ait: *Non sum equidem curiosus qui velim audire cuncta.* Dicti quoque fuêre *quadruplatores*; quoniam quarta pars delati rei bonorum ipsis daretur iuxta præscriptum Neronis, cum lege Papia media pars bonorum ipsis concederetur, atque in immensum fuisse hoc modo auctas opes tempore Tiberij scribit Dion Cassius libro trigesimo septimo historiæ Romanæ. habuit quippe ille Princeps hos delatores velut custodes legum; erant velut monitores Regum, & constat delatoribus diuisisse bona omnia ex Libonis Drusi damnatione. Quod officium nonnullis videbitur Gad præstitisse cum Dauid primo Regum, capite vigesimo secundo admonens illum, ne maneret in terra Moabitarum, cùm dixit: *Noli manere in præsidio, proficiscere, & mane in terra Iuda.* Ob eandem causam etiam Deus voluit per ipsum Gad Dauidem monere: nam in extremo libri secundi capite: *Sermo Domini factus est ad Gad Prophetam & videntem Dauid: Vade & loquere ad Dauid.* Hic Videns distinguitur à Propheta. Quapropter videtur accipi pro illo muneris genere, quod Persis & Græcis dicebatur oculus Regis. Hoc certum non est, quoniam in primo Regum libro, capite nono explicatur quid sit Videns, dum dicitur: *Olim in Israel sic loquebatur vnusquisque vadens consulere Deum: venite & eamus ad Videntem; qui enim Propheta dicitur hodie, vocabatur olim Videns.* Cùm igitur non pro corporali munere, sed spirituali Prophetiæ gratiâ Videns accipiatur. Non est cur dicatur Gad Videns appellatus, quoniam pro oculo, siue otacusta fuerit Dauidi præter quàm quòd recentior origo oculorum, & aurium Regis tribuatur. ὠτακουστὰς, seu auscultatores primus dicitur inuenisse Darius minor sibi diffisus. προσαγωγίδας autem, seu exploratores Dionysius Syracusanus, vt Plutarchus testatur.

Nihilominus quoniam aliquod discrimen videtur sacer textus notare inter Prophetam & Videntem, dum Gad non solùm dicitur Propheta, sed additur quoque, & Videns, vt duo munera tribuantur illi & Prophetæ, & Videntis, vestigandum est, quæ differentia inter vtrumque intercesserit. Iacobus de Valentia Episcopus Christopolitanus Videntem distinguit à Propheta, quoniam Videns suam non interpretetur Visionem: *Requiritur* (inquit) *quod Propheta intelligat & interpretetur visionem, siue reuelationem, quia aliter non diceretur Propheta, sed Videns tantùm; ideò antiquitus omnes quos nunc appellamus Prophetas, & omnes qui videbant visiones, siue intelligerent, siue non, appellabantur Videntes, vt patet primo Regum, capite nono. Sed propriè non appellatur, nec est verè Propheta nisi intelligat, & interpretetur visionem. Nam ex hoc Propheta dicitur diuina inspiratio, eo quod intuitus Propheta inspiratus lumine supernaturali & prophetico interpretatur, & intelligit visionem, aliter non esset Propheta, sed Videns tantùm, sicut Pharao & Nabuchodonosor. Ideò dicitur Danielis decimo, quod opus sit intelligentiâ in prophetia; & ideò Theodorus fuit condemnatus hæreticus in Concilio Toletano, eo quod asserebat, Prophetas non intellexisse visiones, & prophetias suas.* Verùm licet ita sit, quòd verus Propheta intelligat suam visionem, hoc parum refert ad distinctionem Prophetæ, & Videntis, quæ circa Dauidis tempora videtur fuisse. Neque Samuel, qui dictus fuit Videns, caruit intelligentiâ suæ visionis. Et sacer textus in primo Regum, capite nono, dicitur idem fuisse olim Videntem, ac posteà Prophetam, & quæsitos fuisse Videntes, vt responsa diuina ab iis acciperent, quod non fieret, nisi ipsi intelligerent visiones suas. Præterea non esset opus addi Gad esse Prophetam, & Videntem, cùm in nomine Prophetæ, Videns etiam includeretur.

(Tract. 2. Prol. in Psalm.)

Serarius in Commentario ad nonum caput primi libri Regum, duplicem dicit esse actionem Prophetarum. Vna est abstrusissimarum rerum certa & perspicua, quæ tamen eius, quæ ad fidem spectat, obscuritatis aliquid habeat, cognitio, siue simpliciter humano ingenio inuestigari nequeant, siue tali tempore & loco. Posterior est earumdem rerum elocutio, atque explicatio. Propter priorem dicit appellatos Videntes, propter posteriorem Prophetas, & horum ministros & interpretes hypothetas. Quod licet ita sit, cùm in idem officium recidant, non satis explicat differentiam duorum diuersorum munerum, quæ vt dixi Samuelis, & Dauidis temporibus fuisse videtur.

Censeo igitur Videntem olim fuisse dictum, qui posterioribus sæculis Propheta vocabatur: At illis temporibus, cùm Videntis nomen in vsu fuit, aliâ significatione Propheta

sæpissimè accipiebatur, vt diuersa munera significarent. Idcirco Gad non solùm Propheta dictus est, sed etiam Videns. Primam illam partem, quòd Videns dictus fuerit olim, qui postea Propheta, clarissimè comprobant verba sacri textus, quæ protulimus. Et S. Basilius initio Commentariorum in Isaiam, sic confirmat: *Alia vis nullo peræquè apprehendit quid potißimum expetere debeas, vt visio. Hinc factum vt eorum, quæ veritate nituntur, speculatio, visio appellata sit, ob euidentiam, ac ratam certitudinem: eam ob rem vocabatur Propheta Videns, simul, & præuidens, aut à fronte videns. Lectione enim Amos ipsi didicimus dixisse Amasiam: Videns, vade, abito in terram Iuda, & illic prophetabis. Proinde Samuel in Regnorum libro dictus est* ὁ μπροσθεν ὁρῶν *ante videns, vel præuidens; ait enim Scriptura, vocabatur antecernens, vel præuidens; quod enim perspicaciter cernerent quid esset futurum, ob id appellabantur præuidentes, siue à fronte videntes, quia vero Dei sententiam, decretúmve obseruabant, nuncupati sunt Videntes.* Quamuis autem videntes iidem essent ac Prophetæ temporibus Samuelis, & Dauidis, nomen Prophetæ communiter accipiebatur non pro iis qui futura, & occulta peruidebant, prædicebántque, sed pro cantoribus & musicis; idcirco tunc temporis duo diuersa munera imputari Gad poterant Prophetæ, & Videntis, hoc est, musici seu cantoris diuinarum laudum, & simul futura præuidentis. Luculenta sunt aliqua Scripturæ loca quæ probent tunc temporum Prophetam sumi pro cantore sacro. In primo Paralipomenon, capite decimo quinto dicitur: *Chonenias autem Princeps Leuitarum prophetiæ præerat ad præcinendam melodiam, erat quippe valde sapiens.* Et rursus, *Choneuias Princeps Prophetiæ inter cantores.* In eiusdem libri vigesimo quinto capite: *Dauid & Magistratus exercitus segregauerunt in ministerium Asaph, & Heman, & Idithun, qui prophetarent in citharis, & Psalteriis, & cymbalis secundùm numerum suum, dedicato sibi officio seruientes.* Hic locus de dono prophetiæ nequit intelligi: nam qui eo dono vsuti sint non ab hominibus, sed à Deo eliguntur, cùm non humano, sed diuino afflati Spiritu loquantur. Sæpiùs in eodem capite dicuntur alij in organis & musicis instrumentis prophetare. Chorus etiam Prophetarum chorus cantorum erat. In primo Regum, capite decimo prædixit Samuel Sauli: *Obuium habebis gregem Prophetarum descendentium de excelso, & ante eos psalterium, & tympanum, & tibiam, & citharam, ipsósque prophetantes, & insiliet in te spiritus Domini, & prophetabis cum eis.* Abulensis in hunc locum nonâ quæstione probè admonuit spiritum illum, qui in Saulem insiluit, fuisse spiritum deuotionis, quo vellet, & facultatem aliquam, quâ posset simul cum aliis cantoribus concordi melodiâ diuinas concinere laudes, non spiritum Prophetiæ, quo futura prænosset. Nec mirum Musicos dici Prophetas in sacris Literis, cùm in profanis etiam dicerentur vates. Quintilianus libro primo, capite decimo ait: *Quis ignorat musicem tantum iam in illis antiquis temporibus non studij modo, verum etiam venerationis habuisse, vt iidem musici & vates, & sapientes iudicarentur.* Plura prophetandi significata in sacris Literis non est opus hic intrudere. Dicitur autem Gad non solùm videns, sed videns Dauidis; quoniam valdè familiaris erat Dauidi, & Deus illi reuelarat, quæ ad personam, & res Dauid spectabant, & per illum consulebat Deum ipse Dauid. In secundo Paralipomenon, capite trigesimo quinto dicuntur Asaph, & Heman, & Idithun Prophetæ Regis, quoniam coram Rege in Tabernaculo nouo canebant, erantque velut Regij cantores.

CAPVT XVI.

An Ieremias scripserit tertium & quartum Regum libros, & quo tempore scripti?

NON satis constat quis author fuerit tertij & quarti Regum librorum. Sunt qui Esdræ eos attribuunt; Magister historiæ, Dionysius Carthusianus, Driedo; alij Isaiæ: At vsque ad finem non scriptos ab Esaia, vel inde colligi posset, quod vltima Babyloniorum tempora non viderit; quapropter D. Hieronymus, Procopius, Gazæus, S. Isidorus, quos sequuntur Salmeron, & Cano, Rabbi Moyses Kimhi, Rabbi Salomon, Dauid Camius, Abulensis, Sixtus, Arias Montanus, & alij plures Ieremiam hoc opus in vnum volumen collegisse tradunt; quod & propius vero videtur, quia postremum caput libri Regum cum vltimo capite libri Ieremiæ, stylo, verbis, ac narratione

tione conueniat. Apparet hoc volumen per compendium fuisse collectum, partim ex libris dicrum Regum Iuda & Israël, partim ex Nathan Prophetæ, Achiæ Silonitis, Addo Videntis, & Semeiæ, Horai, Iehu, & Esaiæ Prophetarum scriptis, sæpissimè in tertio & quarto libro Regum citatis. Hoc tamen non placet aliis, sed à variis Prophetis, & Sacerdotibus sanctis scriptos Regum libros, à quibus gesta Regum eo ordine, quo sibi successerunt, conscribi potuerunt, & verisimile esse vel viuente Rege quolibet, vel certè eo mortuo non dilatam scriptionem eorum quæ ipso regnante contigerant, etsi subinde fieri potuerit, vt historia conscripta non statim in vulgus omnibus legenda prodierit, quemadmodum in rebus talibus fieri solet, filiis Regum, ac posteris suæ familiæ, & progenitorum dedecora in vulgus spargi ægrè ferentibus, aut etiam impedientibus. Quod aliqui certum aliquem horum librorum scriptorem conentur adstruere, vel Ieremiam, vel Esdram, vel alium quempiam, qua ex re & descriptionis tempore coniecturam faciunt, frustrà sunt, cùm nullum eis argumentum suppetat: nam etsi vltimum Ieremiæ caput cum iis quæ habentur quarto Regum, vltimo capite, per omnia ferè consentiat, id tamen argumentum leue est, vt Ieremias librorum Regum scriptor adstruatur; potuit enim qui Ieremiæ scribenda dictauit Spiritus sanctus eadem alteri scribenda suggerere, potuit Ieremias posteriorum capitum libri quarti Regum scriptor esse, at non cæterorum. Hoc censuit Bonfrerius. Nihilominus libentius accederem superiori plurium sententiæ tribuenti Hieremiæ hos duos postremos Regum libros; quamuis enim in librum quartum Regum immersa sint fragmenta quædam Isaiæ Prophetæ. Nam penè eodem modo scripta sunt tria capitula illius quarti libri Regum, scilicet decimum octauum, decimum nonum, & vigesimum, ac sunt scripta quatuor in ipso Isaiæ vaticinio, nimirum à trigesimo sexto vsque ad trigesimum nonum; tamen Hieremias posterior fuit Isaià, & eodem modo iisdem verbis suum vaticinium terminauit, ac libri Regum finiuntur. Id certum Isaiam omnem illam historiam non consummasse. At ab Ieremia potuisse absolui. Quo pacto Paralipomenon author potuit dici Ieremias, iam dicemus.

CAPVT XVII.

Quo tempore Esdras & Nehemias scripserint, & quæ?

PORRO Paralipomenon librorum author valdè dubius est, quem non vnum, sed historiographos plures Theodoretus, & Procopius statuunt. In principio tamen scholiorum in Paralipomena vnus quispiam traditur, qui ex multis scriptis eam compegerit historiam. Hunc quidam pronuntiant Isaiam, alij Ieremiam. At Rabbi Moyses Kimhi, Rabbi Salomon, Driedo, & Sixtus Senensis Esdram assignant: Etenim post Babylonicam captiuitatem floruisse debuit. At cùm Esdræ tempore Hierosolyma deuastata fuerit, & in captiuitatem abducti Iudæi, amissis penè etiam sacris codicibus, & in Paralipomenis citentur varia monumenta, vnde desumpta ea historia videtur, non est ita certum eorum facilem copiam Esdram habuisse sicut Ieremiam. Cuius operi potuit Esdras vltimam clausulam adiicere. Quicumque ille sit sacer Paralipomenon scriptor, vt notat Sanctius ex illis Commentariis, quos accepit à Moyse, & ex aliis, in quibus singulorum Regum gesta notabantur, excepit, quæ ad rationem temporum, & populi Israëlitici memoriam conferre videbantur, omissis aliis, quæ quia leuiora erant, quàm vt in publicis, æternisque monumentis seruanda viderentur, superioribus Regum historiis, quasi quoddam supplementum adiecit. Id autem ex eo apparet verisimile, quia in libris Paralipomenon sæpiùs audimus, cùm singulorum Regum absoluitur historia. Reliqua autem verborum eius scripta sunt in libro Gad, Addo, Isaiæ, & cætera; aut in verbis dierum Regum Israel, aut Iuda, quasi compilator, aut scriptor ille sacer dicat, sumpsisse se aliquid ex libris illis, seu Commentariis Regum, relicta tamen esse nonnulla, quæ ex illis Commentariis, qui ad publicam memoriam in tabulariis Regiis seruabantur, depromi possint. Et ideò hi libri vocari videntur דברי הימים, id est, *verba Dierum*, seu *Diaria*, quia ex verbis dierum, seu diariis Regum collecti sunt, de quo posteà fusiùs dicemus. Id nunc ex Pineda notabo, quamuis frequen

frequentissima omnium ferè interpretum expositio, & persuasio sit (vt hoc quoque obiter obseruemus) *Paralipomena* ideò sic vocata, & inscripta à septuaginta Interpretibus, quòd ij libri contineant prætermissa derelictáve in libris Regum: at sanè Clemens Romanus libro secundo constitutionum, capite vigesimo secundo, vocat librum secundum Paralipomenon librum Prætermissorum in libro dierum, vt ex exemplari Clementis Cretensis affert Turrianus in explanatione illius loci, vult enim Prætermissa in libro verborum dierum, qui alius omnino est à libris Regum, contineri in libris Paralipomenon. Et propterea libros Paralipomenon Hebraicè inscribi *Dibre Haiamim*, id est, verba dierum, quod contineant derelicta in illo libro verborum dierum.

Certum id est Esdram fuisse authorem sui libri, hoc est, libri Esdræ, quando autem Esdras floruerit, & in Iudæam Babylone reuersus sit, non vna est opinio, dum alij sub annum à soluta captiuitate quinquagesimum, alij sub annum eiusdem solutæ septuagesimum, alij sub annum octogesimum Ierosolymam reuersum sub Artaxerxe Longimano volunt. Scripsisse autem non diu post eius reuersionem, tum nonnulla quæ se absente facta fuerant à soluta captiuitate, tum ea quæ, se præsente contigerant, ex ipsius libri materia non difficile est cognoscere. Alter Esdræ liber etsi, siue propter materiæ affinitatem, siue quia ab Hebræis vterque liber in vnum compingi solet, commune etiam ab Esdra nomen acceperit, tamen eius scriptorem non Esdram, sed Nehemiam esse certum est, qui posterius etiam, quàm Esdras, sui temporis res gestas scripsit, Babylone reuersus Ierosolymam, sub eodem tamen Artaxerxe Longimano: nam Esdræ reuersio Ierosolymam sub annum sextum vel septimum Artaxerxis Longimani ab Eusebio, & aliis statuitur; at Nehemiæ Ierosolymam aduentus sub eiusdem Artaxerxis Longimani annum trigesimum secundum ab eisdem contigisse memoratur. Neque tamen tam citò vel scripsit, vel absoluit suam scriptionem Nehemias, sed tantummodo post annos duodecim, quibus reædificatio vrbis facta est, & quæ deerant templo adiecta sunt, quæ perfecta refert in suo libro Nehemias. Sortitus est liber Nehemiæ nomen *Esdræ*, quod vtriusque libri ea continent, quæ simul ab Esdra, & Nehemia gesta sunt: deinde, quod vtrique libri tam apud Hebræos quam apud Græcos in vnum connectuntur volumen, apud Latinos in duo diuisum. Dissident tamen à nobis hac in parte Græci Patres, quia quem nos tertium Esdræ librum inscribimus, & inter Apocrypha scripta reiicimus; illi in sacro canone collocant, & primum in ordine librorum Esdræ statuunt, quod ea quæ in eo narrantur, gesta sint ante ea quæ Esdræ, & Nehemiæ libris continentur: qui verò apud nos primus, & secundus sunt, illi vtrumque sub secundo volumine Esdræ comprehendunt: quapropter apud eos primi Esdræ initium sic habet: Καὶ ἤγαγεν Ιοσίας τὸ πάσχα ἐν ἱερουσαλὴμ; hoc est, *& fecit Iosias Pascha in Hierusalem*; & diuiditur in capita centum & nouem. Secundus verò sic incipit: Καὶ ἐν τῷ πρώτῳ ἔτη Κύρου βασιλέως Περσῶν. id est, *& in primo anno Cyri Regis Persarum*; & secatur in capita octoginta, Hæc ex Bonfrerio, & Sixto notata sunt.

CAPVT XVIII.

An Elias aliquid scripserit Canonicum? Quo pacto post raptum epistolam scripserit?

QVONIAM in Paralipomenis producitur epistola Eliæ missa ad Ioram, quærendum hîc est, quid Propheta Elias scripserit, an eius illa epistola fuerit, quam hîc præmittemus; cùm enim in secundo Paralipomenon, capite vigesimo primo, sacra Scriptura recensuisset apostasiam, & scelera Ioram, subdit: *Allatæ sunt autem ei literæ ab Elia Propheta, in quibus scriptum erat: Hæc dicit Dominus Deus Dauid Patris tui: Quoniam non ambulasti in viis Iosaphat patris tui, & in viis Asa regis Iuda, sed incessisti per iter Regum Israel & fornicari fecisti Iudam, & habitatores Ierusalem, imitatus fornicationem domus Achab; insuper & fratres tuos, domum Patris tui, meliores te occidisti: Ecce Dominus percutiet te plagâ magnâ cum populo tuo, & filiis & vxoribus tuis, vniuersâque substantia tua; tu autem ægrotabis pessimo languore vteri tui, donec egrediantur vitalia tua paulatim per singulos dies.* Quod euentus confirmauit. nam additur versu decimo octauo: *Et super hæc omnia percussit eum Dominus alui languore insanabili. Cúmque dies succederet*

succederet dies, & temporũ spatia voluerentur, duorum annorũ expletus est circulus, & sic longâ consumptus tabe; vt egereret etiam viscera sua, languore pariter & vitâ caruit. Mortuúsque est in infirmitate pessima, & non fecit ei populus secundum morem combustionis exequias, sicut fecerat maioribus eius. Hanc epistolam non vult Caietanus ab Elia Thesbite scriptam, sed ab alio Propheta eiusdem nominis. At hoc diuinare est, & scriptura notasset, in qua cùm dicitur Elias, Thesbites significatur. Fateor quidem, & in hoc omnium consensus est eam epistolam scriptam, aut missam fuisse, dum inter mortales iam Elias non ageret, sed post raptum eius in Paradisum, quippe raptus fuit Elias regnante Iosaphat Patre Ioram, scilicet antequam regnaret Ioram. Hoc constat etiam ex Prophetia Elisæi, qui tempore Iosaphat prophetauit post raptum Magistri sui Eliæ. Quapropter in eo est difficultas, quando eam scripsit. Tornellus & Emanuel Sà putant Eliam præscium futurorum antequam in cælum raperetur eas literas scripsisse, & Elisæo tradidisse vt opportuno tempore longè post raptum suum redderet Regi Ioram. At Lyra, Bellarminus, Maluenda, Salianus, Sanctius, Tirinus, & Hebræi in *Seder olam*, è paradiso volunt eam missam epistolam. Quidam putant hoc accidisse septennio, postquam Elias fuit translatus. At Salianus mauult illas literas misisse Eliam ex paradiso post nouem à raptu suo annos. Nuncium autem fuisse, siue Angelum quemdam humanâ specie indutum, siue verum hominem, vt maius haberent pondus, maiorémque auctoritatem ad Regem commouendum, & eius conuertendos asseclas. Hoc confirmat scriptura illa, quæ de manu Dei dicitur Dauidi allata in vigesimo octauo primi Paralipomenon capite. An nunc extet paradisus, in quo peccauit Adam, & decepta fuit Eua, in nostra curiosa Philosophia disseruimus, & ad institutum nostrum parum attinet. Porrò alia scripta Eliæ notant Origenes, & Syncellus, ex quo inquiunt allegasse Apostolum quandam authoritatem in secundo primæ ad Corinthios, sed de hoc posteà agemus: Interim dico, nihil prætereà reliquisse scriptum Eliam, & apocryphum esse, si quidquam eius nomine circumlatum sit. In Synopsi Athanasij inter libros reiectæ authoritatis, & apocryphos recensentur libri Eliæ Prophetæ; eius Apocalypsim citant S. Hieronymus & Origenes.

CAPVT XIX.

Notantur clausulæ vetustioribus canonis libris appositæ à recentioribus Prophetis.

ANTEQVAM ad alios scriptores Canonicos transferamus sermonem, operæ pretium erit obseruare vetustiorum libris manum aliquam recentiores Prophetas apposuisse, ne hoc retardet alicui quo minus à priscis sanctis Moyse, Iosue, & Samuele eos libros putet scriptos, quos iis tribuimus. Imprimis Mosaico Deuteronomij codici iam diximus à Iosue adiectum vltimum caput, vbi mors ipsius Moysis enarratur. Præterea in Geneseos capitibus decimo tertio, vigesimo tertio, trigesimo quinto, & trigesimo septimo. Tum etiam in Numerorum decimo tertio fit mentio ciuitatis *Hebron*, cuius nomen fertur impositum à filio Calebi multos annos postquam scripta fuêre, & post Moysis mortem, quod notauit Andreas Masius, & anxiè inculcat. Etenim sanctus Hieronymus libro de locis Hebraicis eam ciuitatem, quę antea dicebatur *Cariatharbe* notat postea dictam Hebron à Calebi filio, qui capite secundo primi Paralipomenon libri vocatur Hebron. Idem dicitur de laudibus Moysis, quæ in Pentateucho reperiuntur, non à Moyse, sed ab alio post eius mortem adiectis, qualis illa erat. *Moyses vir mitissimus super omnes homines, qui morabantur in terra.*

Plura reperientur in libro Iosue ab alio quàm Iosue notata, namque in capite eius decimo citatur liber iustorum, quem alij vocant librum recti ad probandam historiam de Sole constitisse iussu à Iosue. Hunc autem librum non extitisse Iosue temporibus inde probari potest, quod in tertio Regum capite primo, citetur etiam historia quædam de Dauide ex eodem libro Iustorum. Cum igitur liber iustorum comprehendat tempora Dauidis, post eius æuum, aut in ipso scriptus videtur, multa post Iosue sæcula; quapropter recentior author illam citationem adiecit Iosuano volumini, aut saltem vetusto libro Iustorum noua Dauidis historia adiecta est à iuniore scriptore, quod perinde est.

Tum etiam capite decimo quarto expugnatio Hebron per Caleb refertur, quam post mortem Iosue dicunt accidisse Masius, & alij, nec Serario displicet. Bis enim expugnata Hebron fuit, semel à Iosue, prout refertur capite eius decimo, quam deinde recuperatam à Chananæis rursus expugnasse Caleb post Iosue victorias & mortem affirmant, quam expugnationem notat caput decimum quartum. Deinde capite decimo quinto eiusdem Iosue ea narrantur de Axa filia Caleb, que gesta sunt post mortem Iosue, vt comprobari potest ex capite primo Iudicum: in eodem Iosue capite mentio fit ciuitatis *Cariat-sepher*, quod nomen vt iam notauimus post Iosue impositum multis creditur, quippe nomen Hebraicum sit, nec videtur ante Israelitarum ingressum in terram promissionis nomen Hebræum habuisse, sed aliud. Præterea capite decimo nono Iosue memoratur expeditio filiorum Dan contra Lesem, quæ post Iosue susceptra colligitur ex capite decimo octauo Iudicum. Dicuntur quoque capite quarto Iosue lapides in Iordanis medio erecti manere vsque ad præsentem diem, quod sanè videtur non à Iosue notatum, sed ab alio post Iosue sæculum superstite: similiter capite decimo quarto dicitur, *Fuit Hebron Caleb filio Iephone Cenezæo vsque in præsentem diem.* Eodem modo capite octauo de suspenso Rege Hai dicitur: *Deposuerunt cadauer eius de cruce, proieceruntque in ipso introitu ciuitatis, congesto super eum magno aceruo lapidum, qui permanet vsque in præsentem diem* Cum igitur libri sui author Iosue sit, de suo tempore non ita loqueretur: quoniam præsens id erat, aut saltem proximum suo diei. Hoc maximè liquet ex fine capitis decimi quinti, vbi dicitur: *Iebusæum autem habitatorem Ierusalem non potuerunt filij Iuda delere, habitauitque Iebusæus cum filiis Iuda in Hierusalem.* istud ab alio quàm Iosue adiectum proculdubio est: atque vt obiter hoc moneam nequit esse additum ab Esdra: quoniam ante huius sæcula iam erat occupata à Iudæis tota Hierosolyma. Illud quoque in hac clausula notandum est nominari Hierusalem, quod nomen Iosuanis temporibus nolunt eruditissimi in vsu fuisse. Tum denique vt iam notauimus narratio mortis Iosue adiecta ab alio est ipsius Iosue Commentariis.

Iof. 19.47.

In libro etiam Iudicum nominatur Hierusalem, cùm id nominis negetur à multis tunc temporum possedisse sicut nuperrimè monuimus. In eiusdem Iudicum libri capite decimo octauo dicitur de tribu Dan: *Posueruntque sibi sculptile, & Ionathan filium Gersam filij Moysi, ac filios eius sacerdotes in tribu Dan vsque ad diem captiuitatis suæ.* Hæc captiuitas non videtur alia quàm sub Salmanasare cum Israelitæ abducti in captiuitatem fuerunt, quemadmodum Raschi Seder Holam capite trigesimo quarto, & fortè Lyra, ac initio Caietanus censent: quod confirmatur ex eo quod scribit Raschi, & placet Lyræ, ob illud sculptile Michæ adhuc perseuerans tempore Dauidis inualuisse famem secundo Regum, vigesimo primo capite. Rabbi quoque Beniamin scribit suo adhuc tempore illic ostensa fuisse vestigia eius aræ seu statuæ. Cum igitur hoc idolum tempore Dauidis perstaret, post eius tempora ea captiuitas debuit accidere, quapropter non à Samuele authore libri Iudicum, sed ab alio iuniore notata videtur.

In libro quoque Samuelis, hoc est Regum primo eiusdem Samuelis mors notatur & capite nono dicitur: *Olim in Israel sic loquebatur vnusquisque vadens consulere Deum: venite & eamus ad videntem.* Vbi supponit qui hæc scripsit post Samuelis ætatem vixisse, alioqui cur *Olim* diceret, quod tempore Samuelis fiebat. Deinde cum à capite vigesimo quinto vsque ad finem secundi libri dicatur author Dauid, videtur ab aliis aliquid adiectum, vt cùm capite vigesimo septimo dicitur Achis dedisse Dauidi Siceleg, & additur: *propter hanc causam facta est Siceleg Regum Iudæ vsque ad diem hanc.* Vbi supponitur transisse iam aliquot Reges Iuda post Dauidem: idem videtur dicendum etiamsi Nathan & Gad fuerint authores illius historiæ; nam & hi coæui fuerunt Dauidi, nec plures Reges Iuda videre potuerunt. Similiter cum capite trigesimo dicitur statuisse Dauid, vt æquè diuideretur præda inter pugnantes & manentes ad sarcinas, mox additur: *Et factum est hoc ex die illa & deinceps quasi lex in Israel vsque in diem hanc.* Vbi supponitur istam Clausulam adiectam multo post illam historiam. In ea quoque libri primi parte, cuius dubio procul fuit author Samuel nonnullæ eius laudes miscentur, ab alio nonnulli putant adiectas, qualis illa est capite secundo: *Puer autem Samuel proficiebat atque crescebat, & placebat tam Domino, quam hominibus.* & capite tertio: *Dominus erat cum eo, & non cecidit ex omnibus verbis eius in terram, & cognouit vniuersus Israel à Dan vsque Bersabee, quod fidelis Samuel Propheta esset Domini. Tum illa acclamatio populi capite duodecimo: non es calumniatus nos, neque oppressisti, neque tulisti de manu alicuius quippiam.*

Psalmis quoque Dauid & Asaph multa adiecta sunt in eorum titulis quæ non nisi multa

multa post Dauidis, & Asaph tempora adiici possent, vt Psalmo sexagesimo quarto apponitur *Canticum Hieremiæ, & Ezechielis populo transmigrationis.* & Psalmo septuagesimo: *Psalmus Dauid filiorum Ionadab, & priorum captiuorum*. Psalmo nonagesimo quinto adiicitur *quando domus ædificabatur post captiuitatem.* Psalmo centesimo trigesimo sexto imponitur: *Psalmus Dauid Hieremiæ:* Psalmo septuagesimo quinto, qui est Asaph additur *Canticum ad Assyrios:* Denique Psalmi centesimi, & centesimi quadragesimi quinti inscriptiones nomina præferunt Aggæi, & Zachariæ; cum tamen ij Psalmi Dauidici reputentur, & tot sæcula post Aggæus, & Zacharias floruêre. Prouerbiorum quoque liber auctorē habet Salomonē, in eius tamen capite vigesimo quinto mentio fit Regis Ezechiæ, qui aliquot post Salomonica secula floruit. Clausulas quoque vltimas librorum Iudith & Tobiæ non ab Eliachim authore libri Iudith; nec ab alterutro Tobia, cui historia sua tribuitur, est scripta, cum in libro Tobiæ vtriusque mors narretur, & in fine Iudith commemoretur tanquam de re antiqua institutio festi ob victoriam Iudith: *Dies autem victoriæ huius festiuitatis ab Hebræis in numero Sanctorum dierum accipitur & colitur à Iudæis ex illo tempore vsque ad præsentem diem.* Hæc Eliachim coæuus Iudith scribere non potuit. Libris quoque Paralipomenon adiecisse Esdras vltimam clausulam videtur de decreto Cyri restituendorum Iudæorum. Eiusdem quoque additamentum videtur, quod sexto capite libri primi eorumdem Paralipomenon dicitur: *Sararias genuit Iosedech. Porrò Iosedech egressus est quando transtulit Iudam & Hierusalem per manus Nabuchodonosor.* Liber secundus Esdræ, cuius author Nehemias fuit, aliqua habet capite duodecimo ab alio quàm ab Nehemia adiecta: hæc sunt: *Iosue autem genuit Ioacim & Ioacim genuit Eliasib, & Eliasib genuit Ioiada, & Iotada genuit Ionathan, & Ionathan genuit Ieddoa.* Quippe vt notat Tirinus: recensentur sex summi Pontifices, quorum primus Iosue; vel Iesus præfuit tempore Cyri Persarum primi monarchæ; vltimus Ieddoa, seu Iaddus à tempore Darij Codomanni vltimi Persarum monarchæ: & idem occurrit Alexandro Magno, & dira Iudæis minantem placauit teste Iosepho, sed id contigit centum annis post hæc Artaxerxis tempora & diu post mortem Nehemiæ. Vnde constat versiculum hunc vndecimum, & etiam vigesimum secundum ab aliquo alio scriptore hagiographo insertum esse huic libro Nehemiæ, vt posteris constaret de successione Pontificum synagogæ, per omne tempus monarchiæ Persicæ, quæ stetit ducentis annis.

CAPVT XX.

Vnde dicta sit eadem ciuitas Cariatharbe & Hebron: An bis expugnata? Quandiu Idolum Michæ in tribu Dan stetit?

FACILE concedo ita accidisse, iuniores Prophetas, seu Authores Hagiographos seniorum Commentariis adiecisse aliqua, licet non omnia quæ superiori capite adiecta sunt, vt quæ de Hebron narrantur; censeo siquidem nomen Hebron ante Mosaica tempora fuisse inditum ciuitati Cariatharbe. Etenim illa ciuitas, quæ antea vocabatur Cariatharbe, siue quia Arbe illam construxit, aut in illa imperauit, ideo dicta sit ciuitas Arbe, quod mihi certius est; siue dicta sit ciuitas quatuor, quia in ea olim habitarunt pij quatuor viri, Abraham, Eschol, Aner, & Mamre: siue quia inde insecutus est Abraham quatuor Reges eosque profligauit: siue Gen. 4. quia ibi essent sepultæ celeberrimæ quatuor fœminæ, Eua, Sara, Rebecca, & Lia, & totidem illustrissimi viri, Adam, Abraham, Isaac, & Iacob, vt volunt Rabbini. Postea eadem ciuitas vocata est Hebron à societate, & amicitia, quam cum eius regionis viris principibus contraxit Abraham. Siquidem *Cheber, Chebra*, & *Chebron* Latinè sonat *societas*, seu *coniunctio*; atque ideo ab ea potius ciuitate forte fuit vocatus Calebi filius Gen. 14. Hebron, non ex Calebi filio ciuitas Hebron: vtcunque sit, ille Caleb, qui ex Paralipomenis dicitur pater Hebron, non fuit ille qui terram promissionis ingressus est: Cum 1. Paral. 1. illius Calebi filij fuissent in Ægypto, & ciuitatem Hebron nunquam vidissent, quapropter illi nomen imponere non potuêre. Illud quoque de expugnata Hebron à Caleb aliter intelligitur à Lyrano, nimirum Calebum verè, & propriè cepisse vrbes Hebron, & Dabir. Dici tamen capite decimo Iosue, illas cepisse ipsum Iosue per anticipationem; quia eius concessu, & authoritate posteà ceperit eas Caleb: nam quæ à ducibus mino-

ribus

tribus geruntur imputantur maioribus, maximè belli imperatori; qui dicendi modus etiam placet Abulensi, & Caietano. Quod autem alij confingunt de duabus Hebron, aut de duabus vnius Hebron partibus, vna à Iosue occupata, altera postea à Caleb, reiiciendum est, quia nullo hoc fundamento assertum.

Similiter quod de captiuitate Daniticæ tribus annotatum fuit superiori capite, potest referri, non ad captiuitatem Salmanasaris, sed ad aliam, antequam Samuel scriberet Iudicum historiam, cum scilicet arca Dei capta fuit, de qua Dauid cecinit: *Tradidit in* Psal. 77. *captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici, & conclusit in gladio populum suum, & hæreditatem suam spreuit.* Neque enim credendum videtur permisisse Dauidem suo tempore idolum Michæ in præcipua vrbe tribus Dan, & Abulensis satis refellit testimonium Raschi de diuturnitate eius idoli vsque ad Dauidica tempora, atque Rabbi Beniamin, prout notauit Serarius considerato textu Hebræo solum asseruit ante antrum ex quo Iordanis egreditur, cerni locum altaris ipsius idoli Michæ, non autem vllas illius partes, aut vestigia, vti vertit Montanus. Sicuti & subdit illic etiam locum esse altaris Ieroboam filij Nabat, quando ibi fuit vitulus aureus: & quidem si Michæ idolum illic eo tempore stetisset, nullo vitulo fuisset opus. Huiusmodi quædam alia excusare possem, sed non est opus circa hæc digredi.

CAPVT XXI.

A Iosue, Samuele, Ezechia, & Esdra adaucti libri sacri aliquibus additionibus.

QVONIAM inficiari nequimus aliqua adiecta esse priscis Scripturæ libris, quod non opinor factum à solo Esdra, quem dicunt volumina sacra reparasse, ordinasse, & complesse, de quo postea agemus: alij ab Isaia aut Ieremia id factum censent. Ego certissimum habeo nō omnia adiecta esse ab Esdra, nec omnia ab Isaia, aut Ieremia, vel aliquo his antiquiore. In primis non omnia adiecisse Esdram liquet ex fine capitis decimi quinti Iosue, vbi adiectum est: *Habitauitque Iebusæus cum filiis Iuda in Hierusalem vsque in præsentem diem.* Hoc à Iosue scriptum non fuit vt superius indicauimus: nec enim tantum tempus præcesserat, vt eam antiquitatem significaret. Neque ab Esdra pariter, quoniam ante dies, imò sæcula Esdræ iam erat ex; ulsus Iebusæus hoc idem probat, nec ab Isaia, nec ab Ieremia hoc additum, quorum etiam æuis expugnati prorsus Iebusæi iam olim fuerant a Dauide. Aliunde quoque nec ab Isaia & Ieremia additiunculas istas librorum sacrorum promanasse constat ex fine libri secundi Paralipomenon, vbi referuntur, quæ post Ieremiam acciderunt, nimirum facultas Regis Cyri ad reædificandum templum Domini, ibidem quoque Ieremias citatur, de quo tanquam iam mortuo dicitur: *ad explendum sermonem Domini quem locutus fuerat per os Ieremiæ, suscitauit spiritum Cyri Regis Persarum.* Deinde in Psalmorum titulis adduntur nomina Ieremiæ, & aliorum Recentiorum Prophetarum, Aggæi, & Zachariæ. Denique quæ libro secundo Esdræ, cuius author Nehemias est, adiecta monstrauimus, nec ab Isaia, nec Ieremia, nec Esdra adiici potuerunt, cum notentur ibi, quæ multo post acciderunt. Quapropter dicendum est variis temporibus à variis Prophetis hoc factum, & non priuata solum authoritate, sed diuina, quæ etiam apud homines publica esset. Imprimis id factum à Iosue, qui vt successor Moysis etiam in prophetiis adiecit aliqua scriptis Mosaicis, saltem volumini Deuteronomij appendit narrationem de morte ipsius Moysis. Nec mirum, cum ipse Iosue Canticum *Audite* quod in Deuteronomio insertum est, iussu Domini, & dictante ipso Domino conscriberet. Oportebatque, vt in libro legis explicatus maneret exitus illius eximij viri, per quem lex tradita fuerat, & cuius superstitis gesta erant narrata. Hoc autem videbatur pertinere ad ipsum Moysis successorem etiam in prophetiis, & aliquandiu collegam. Samuel deinde additiunculas aliquas adiecit libro Iosue: nec enim quod nuper diximus de Iebusæo habitante Hierosolymis ab alio iuniore vel Isaia, vel Hieremia addi debuit ea ratione, qua diximus: nam non multo post Samuelis mortem expulsi Iebusæi per Dauidem fuerunt. Post Samuelem non est opus designare alium qui libros sacros compleuerit

vsque

vsque ad tempora Ezechiæ Regis, cuius auspiciis id factum colligitur ex capite vigesimo quinto Prouerbiorum, quod incipit: *Hæ quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ Regis.* Quapropter sicut Prouerbiorum libro manum apposuerunt, credibile est, & in aliis similiter fecisse, quod Græce est, ἃς ἐξεγράψαντο, *quas descripserunt.* Anastasius citat, ἃς ἐξελέξαντο, *quas elegerunt*, quod si Parabolas elegerunt ex multis aliis, procul dubio nō improbabile est eodē modo Psalmos quoq; ex longe maiore numero elegisse. Plane citatus in catenis Græcis Iosephus Græcus Author in Hypomnestico suo capite centesimo quinquagesimo octauo selectos Psalmos ex triū millium numero ad centum quinquaginta numerum scribit Ezechiæ Regis iussu, cum Rex ille videret tanta Psalmorum multitudine Leuitas obrutos, ad ignauiam, ac negligentiam traduci, quod probabile videtur ex eo maximè, quod ille Rex vt erat pius, ac religiosus, veterum monumenta colligenda curauit, & in Prouerbiis Salomonis, eius, siue virorum eius in hac re diligentia literis consignata est. Præter Ezechiam, siue viros eius, quorum vnum censeo fuisse Isaiam, assignandus est alius, qui ea, quæ ad tempora post Ezechiam, Isaiam, & Ieremiam referuntur adierit, & hic Esdras fuit de quo postea tractabimus, interim quoad collectionem Psalmorum per Esdram factam, Eusebij sententia videtur vera, quam in secundo Machabæorum libro capite secundo disertis verbis comprobatam videmus: *Inferebantur*, inquit auctor illius libri *in descriptionibus, & Commentariis Nehemiæ hæc eadem, & vt construens Bibliothecam, congregauit de Regibus libros, & Prophetarum & Dauid, & epistolas Regum, & de donariis.* Cum igitur Nehemiam curasse, vt libri Dauid congregarentur, apertè legamus, dubitandū non est eius cura, Esdræ opera Psalmos fuisse collectos, & quo ordine reperti sunt, eo fuisse dispositos. Quod etiam Agellius eruditè obseruauit. Vltra hos septuaginta interpretes nonnulla adiecerunt interpretationi suæ librorū sacrorum de quibus etiam agendum erit aliquando: prætetquàm quod assignandus sit post Esdram, qui libro secundo Esdræ adiecerit genealogiam sacerdotalem à Iosue vsque ad Ieddoa qui tempore magni Alexandri Pontificatum egit.

CAPVT XXII.

Vnde acceperint Iuniores Prophetæ quæ priscis libris addiderunt?

QVÆRI potest vnde acceperint Iuniores scriptores sancti, quæ libris sacris adiecêre. Multis modis huic quæsito respondere licet, & idem vt plurimum dici potest de iis quæ in Psalmis, libro Sapientiæ, & aliis sacris explicantur circa historias Mosaicorum librorum, quæ in ipsis tacentur; narrantur tamen à scriptoribus recentioribus. Potuit illud fieri, quia testes oculari fuerunt aliqui, vt Iosue, qui vidit mortem Moysis, quam enarrauit, adiecitque Deuteronomij fini, & Samuel cuius tempore Iebusæus Hierosolymis expulsus non erat, idque notans adiecit libro Iosue; & Esdras qui in fine Paralipomenon narrauit decretum Cyri de reædificando Hierosolymis templo, quod accidit sub tempora eiusdem Esdræ. Denique quicunque scripserunt aliquid perseuerare *vsque in præsentem diem*, testes hi oculatos se profitentur. Deinde eloquio diuino possent addenda doceri, vt de Esdra, Dauide & sancto Paulo ferunt multi, & credi fas est. Tertiò, si non eloquio Dei peculiari doctus fuisset scriptor, seu additor, afflatu tamen instrueretur diuino, vt quæ per traditionem certam acceperat, adscriberet. Hoc pacto indicauit Asaph Propheta, seu quisquis Author est Psalmi septuagesimi septimi accepisse prodigia Ægyptiarum plagarum operatum Moysem in campo Taneos, tum etiam fructus Ægyptiorum traditos ærugini, & moros pruinâ perditos. Hoc inquam per traditionem sibi innotuisse significat initio Psalmi, vbi præmittit: *Loquar propositiones ab initio: quanta audiuimus & cognouimus, & Patres nostri narrauerunt nobis, non sunt occultata à filiis eorum in generatione altera.* Eodem fortasse modo sanctus Iudas citauit prophetiam Henoch. Quartò ex scriptis & Commentariis aut aliorum Prophetarum aut Sacerdotum Israelitarum, aut eorū, qui à Commentariis Regi erant quos modo non habemus, hauriri poterat, quæ adiecêre Iuniores Prophetæ, mos enim Hebræorū fuit sicut & aliarum nationum, in Commentarios referre, quę Principum

2. Reg 8. ſuorum temporibus accidebant Dauid, vt ſcribitur ſecundo Regum libro, habuit à commentariis Ioſaphat filium Ahiud & Saraiam Scribam. In libro Paralipomenon primo dicuntur Nathan, & Gad geſta Dauidis ſcripſiſſe.
1. Par. 29. Erant quippe nonnulli deputati, vt diaria Regum, ſeu Ephemerides conſcriberent, quæ videntur citari in tertio Regum, dum allegatur, *Liber verborum dierum Salomonis*; fortaſſe illa ſcripta ſunt, vt placet Theodoreto,
3. Reg. 11. de quibus in ſecundi Paralipomenon capite nono dicitur: *Reliqua operum Salomonis priorum & nouiſſimorum ſcripta ſunt in verbis Nathan Prophetæ, & in libris Ahiæ Silonitis, in viſione quoque Addo Videntis contra Ieroboam filium Nabath.* Capite duodecimo, alij Commentarij citantur:
2. Par. 12. *Opera Roboam prima & nouiſſima ſcripta ſunt in libro Semeiæ Prophetæ, & Addo Videntis, & diligenter expoſita.* Rurſus capite decimo tertio:
Cap. 13. *Reliqua autem ſermonum Abiæ, viarúmque & operum eius ſcripta ſunt diligentiſſime in Addo Propheta.* Tum etiam capite vigeſimo: *Reliqua autem geſtorum Ioſaphat priorum & nouiſſimorum, ſcripta ſunt in verbis Iehu filij Hanani, quæ digeſſit in libros Regum Iſrael.* Item capite vigeſimo ſexto: *Reliqua autem ſermonum Ezechiæ, & miſericordiarum eius, ſcripta ſunt in viſione Iſaiæ filij Amos Prophetæ, & in libro Regum Iuda & Iſrael.* Tandem capite vigeſimo quarto: *Filij Ioas, & ſumma pecuniæ, quæ adunata fuerat ſub eo, & inſtauratio domus Dei, ſcripta ſunt diligentiùs in libro Regum.* At hi libri Regum Iuda, & Iſrael, qui in Paralipomenis citantur, diuerſi ſunt à quatuor libris Regum, quos nunc habemus; quoniam citata verba nequeunt ad noſtros canonicos libros Regum referri, in quibus tantùm abeſt, vt ea quæ citato libri ſecundi Paralipomenon capite, referuntur, fuſius & diligentius narrentur, vt nonnulla etiam prætermiſſa ſint in libris noſtris Regum, quæ in Paralipomenon notantur: In aliis quoque locis libri tertij Regum citantur ſimilia diaria, capite decimo quarto dicitur: *Reliqua autem verborum Ieroboam quomodo pugnauerit, & quomodo regnauerit, ecce ſcripta ſunt in libro verborum dierum Regum Iſrael.* Et poſteà: *Reliqua autem ſermonum Roboam, & omnia quæ fecit, ecce ſcripta ſunt in libro ſermonum dierum Regum Iuda.*

Hoc ipſum confirmat præfixus libris Paralipomenon titulus דברי הימים, *Dibre hayamin*, ſcilicet, *verba dierum*, hoc eſt, Ephemerides, vel diaria, in quibus notari multa ſolent, quæ dum hiſtoria contexitur, prætermittuntur; idcirco tranſtulere Septuaginta, παραλειπομένων *relictorum*. Hoc enim ſignificat *Paralipomenon*, quia in duobus Paralipomenon libris plura narrantur, quæ in quatuor Regum libris relinquuntur; ea tamen in diariis commentariis annotata fuerant. Quapropter quæ in Paralipomenon libris referuntur ex illorum numero ſunt quæ relicta, & prætermiſſa fuêre ex illis verbis, ſeu geſtis, quæ in *verba dierum*, nimirum Ephemeridas, ſeu commentarios relata erant; dicuntur verba dierum, quaſi opera dierum, vel geſta diaria; quoniam apud He-
Præfat. in Ioſue. bræos verbum ſignificat opus. Vnde Maſius obſeruat, priſcis temporibus apud Eccleſiam fuiſſe diaria, & annales, in quibus res geſtas, vt quæque notatu digniſſimæ, & ad doctrinæ ſacræ propagationem vtiliſſimæ videbantur, continuâ ſerie ſcribebant ij, qui quoque tempore eleganti eruditione pietatéque præſtantes in populo Dei viuebant. Satis hoc docent cùm aliæ, quæ ſæpè laudantur, quamuis iam interciderint Regum hiſtoriæ, tum liber bellorum Domini, & liber recti, in quo & Ioſue & Samuelis, Saulíſque geſta fuiſſe conſcripta certum eſt, quin ipſæ ſacræ Literæ Numerorum vigeſimo primo capite, eos tales Annalium, ſiue Diariorum ſcriptores *Hammoſchelim* appellant, hoc eſt, argutos, ſcitos, facetóſque homines & ſubtiles, ac elegantes ſcriptores. *Maſchal* enim dicendi [illegible]bendíve genus eſt vrbanum, ingenioſum, facetum, elegans. Nimirum iſtæ res omnes quæ memorabiles vſquam in cœtu Dei eueniebant, prout magis minusve inſignes, partim ligatâ oratione, aliàs ſoluta conſcribebant.

Eundem morem fuiſſe apud alias gentes colligitur ex Scriptura. Aſſuerus ſiquidem Rex Perſarum acceptum à Mardochæo beneficium, & inſidias Eunuchorum aduerſus ipſum Regem relata in commentarios habuit: nam capite Eſther ſecundo dicitur: *Mandatúmque eſt hiſtoriis, & annalibus traditum coram Rege.* Poſtea capite ſexto, vbi vulgatus vertit, *Iuſſit ſibi afferri hiſtorias, & annales priorum temporum.* Græcus habet, γράμματα μνημόσυνα ἡμερῶν, *Literas memoriales dierum.* Sic & Iulius Cæſar Ephemerides, & commentarios memoriæ gratiâ conſcripſit, in quibus capita ſuorum geſtorum, & quædam minuta notauit, in hiſtoriam poſteà facilè referenda relictis nonnullis; tradidit quoque Suetonius Auguſtum habuiſſe diurnos commentarios; item & Tiberium, atque apud Lucianum in encomio Demoſthenis legitur colloquium Philippi cum Antiparro, quod ſe dicebat deſcripſiſſe ex commentariis domus Regiæ. Sic etiam ſanctus Clemens Romanus

Romanus ſeptem vrbis regiones diuiſit ſeptem Notariis, qui Martyrum paſſiones & eorum geſta literis commendarent, & deſignati poſtea à Fabiano Papa ſeptem Diaconi, qui Martyrum geſta à totidem Notariis ſcripta colligerent. Scribit quoque Ioſephus libro primo in Appionem, in more poſitum fuiſſe apud Ægyptios, & Babylonios, & potiſſimum apud Hebræos, vt res geſtæ publicè committerentur ſcribendæ Sacerdotibus magnis; & vocat *δημοσίας ἀναγραφὰς publicas deſcriptiones*, addens iſtiuſmodi commentarios ad ſua vſque tempora conſeruari. Quod referendum etiam eſt ad tempora ſuperiora Regibus, cùm nulli erant deputati à commentariis Regiis. Sic fortaſſe fuit ſacerdotalis ſcriptio ille liber, qui primo Paralipomenon, capite quarto citatur nomine *ſermonum antiquorum*. Hebraicè, *verba vetuſta*, nimirum verba dierum, ſeu Ephemerides antiquæ. Tullius libro ſecundo de oratore ſcribit: *Ab initio rerum Romanarum vſque ad P. Mutium Pontificem maximum, res omnes ſingulorum annorum mandabat literis Pontifex maximus, efferebatque in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas vt eſſet populo cognoſcendi, y qui etiam nunc annales maximi nominantur.* Apud eundem Ciceronem primo de legibus inducitur Atticus Pontificum maximorum annales citans. Idem confirmatur ex Plinio & Suetonio. Hinc reddi commoda ratio poteſt, cur multi ſacræ Scripturæ libri inchoentur ſtatim per aliquam coniunctionem, ſcilicet per *&*, aut *itaque*: Quoniam libri qui huiuſmodi incipiunt, vt ſunt in Hebræo textu, Exodus, Leuiticus, Numeri, Ioſue, Iudices, & in vulgata Iudith, & Machabæorum liber primus, vel aliis libris, qui extant, coniunguntur, vt Exodus, & Leuiticus; vel cum aliis publicis Iſraelitici populi commentariis, & diariis connectuntur, ex quibus vel excerpti, vel ita ſcripti, vt in vnum cum illis corpus compingi poſſint, vel adiungi ipſis queant. Idcirco per coniunctionem *&*, aut *itaque*, & ſimiles connectendi voculas auſpicantur ſtylum. Nam quòd idem ritus ſcribendi inueniatur in libris Ioſephi Gorionidæ, & aliis Hebræorum ſuadet non opus eſſe recurrere ad internam ſcribentis reuelationem, ſed ex cauſa dicta natum hunc Hebraicæ ſcriptionis idiotiſmum.

Ex dictis conſtat vberem copiam ſuppetiiſſe recentioribus hagiographis addendi aliqua vetuſtis; ex iis ſcilicet quæ ſcripſerunt Nathan Propheta, Gad Videns, Ahias Silonites, Addo Videns, Semeias Propheta, Iehu filius Hanani, Iſaias Propheta, Ioſaphat filius Ahiud, Saraias Scriba, imò ipſe Samuel, qui alia ſcripſit, quæ non extant tum ex libro inſcripto, *Sermones antiqui*, & aliis verbis dierum, ſeu Ephemeridibus, & commentariis. Vnde Septuaginta Interpretes etiam hauſerunt aliqua.

CAPVT XXIIII.

Qui liber fuerit inſcriptus, Verba vetera?

PORRO circa librum inſcriptum, *Verba vetera*, libandum nonnihil in præſentiarum erit. Hebraicè הדברים עתיקים, *Haddevarim Hattikim*, vel iuxta Septuaginta Interpretes, *λόγοι παλαιοὶ*, id eſt, *Sermones antiqui*; citatur hoc opus primo Paralipomenon, capite quarto, ambigentibus expoſitoribus, tam de ipſo opere quàm de his, quæ in ipſo ſcripta referuntur. Author libri Quæſtionum, ſiue Traditionum Hebraicarum, exiſtimat hoc opus eſſe librum Ruth, quod is eadem illa contineat, quæ in primo Paralipomenon ex libro ſermonum veterum deſumpta ſunt. Quidam ex Hebræis putant id eſſe opus alterum longè diuerſum, & particularem hiſtoriam progenitorũ Dauidis Regis comprehendens. Abulenſis ait: *Hæc verba vetera ſunt hiſtoria antiqua, hoc dixit Eſdras ad differentiam aliarum genealogiarum, quas deſcribebat, quæ erant propinqua tempori ſuo, ſicut patet præcedenti capite, in quo deduxit progeniem Dauid vſque ad tempus ſuum poſt captiuitatem Babylonis: iſta enim erãt antiqua.* De his quoque quæ in eodem ſermonum veterum volumine ſcripta eſſent, non minor eſt hæſitatio: nam vulgata noſtra editio demõſtrat, fuiſſe in hoc libro deſcriptam hiſtoriam Principum quorũdam ex tribu Iuda, qui regnauerunt in Moab, & hiſtoriam viri cuiuſdã ex eadẽ tribu illuſtris, qui annis ferè ducentis poſt Ioſue Ephraitam Ducem Hebræorum, qui primus ſtare fecit Solem; iterum renouato miraculo, Solis curſum remoratus eſt. Sic enim legitur in vulgata Latina editione: *Et qui ſtare fecit Solem, virique mendacij, & Securus, &*

Incendens, qui Principes fuerunt in Moab, & qui reuersi sunt in Lahem. Hac autem verba vetera. Contrà verò in Hebraicis exemplaribus & in Græcis codicibus nihil horum legitur: de quo videri possunt Sixtus & Abulensis, & nos iam egimus, atque explicauimus vulgatam versionem per Septuaginta, & textum Hebræum, negauimúsque alium præter Iosue, Solem fecisse stare in sacris Literis; quippe illa verba: *Qui stare fecit Solem*; non demonstrant actionem alicuius viri, sed sunt significatio nominis Hebræi, vt latiùs in superioribus probatum manet.

CAPVT XXIV.

An sint Canonici libri citati in Scriptura?

Lib. 18. de Ciuit. cap. 38.

Andem cur hi libri qui in sacra pagina citantur, non habeantur canonici, appendemus hic, proue explicuit Augustinus: *In ipsa historia Regum Iuda, & Regum Israel, qua res gestas continet, de quibuscidem Scriptura canonica credimus, commemorantur plurima qua ibi non explicantur, & in libris alijs inueniri dicuntur, quos Propheta scripserunt, & alicubi eorum quoque Prophetarum nomina non tacentur: nec tamen inueniuntur in canone, quem populus Dei recepit. Cuius rei, fateor, causa me latet, nisi quod ego existimo etiam ipsos, quibus ea qua in authoritate Religionis esse deberent, sanctus vtique Spiritus reuelabat, alia sicut homines, historicâ diligentiâ, alia sicut Prophetas, inspiratione diuinâ scribere potuisse: atque hac ita fuisse distincta, vt illa tanquam ipsis, ista verò tanquam Deo per ipsos loquenti indicarentur, esse tribuenda; ac si illa pertinerent ad vbertatem cognitionis, hac ad Religionis authoritatem, in qua authoritate custoditur canon.*

Neque est opus subticere, quæ etiam de libris citatis in scriptura, potissimùm de verbis dierum censuit Abarbinel Proœmio secundo in libros Regum scribens: *Fuisse libros Chronicorum, in quibus descripta erant Regum gesta, quorum alia continebant gesta Regum Israëlis, alia Regum Iuda: & cùm Propheta librum scribebat, gesta quadam ex eis accepisse, alia reliquisse; atque ideò in fine narrationis historica scripturam dixisse, reliqua gestorum Regis illius, qua Propheta non scribebat, scripta fuisse in libris Chronicorum.* Constat itaque Prophetis gesta Regum scripturis libros alios fuisse, quos nunc non habeamus, atque ex iis nonnulla decerpta, nonnulla prætèrita; cur autem scriptutus Propheta Spiritu sancto afflatus, quædam scripsit, nonnulla omisit? Respondet: *Dubium non esse apud Israelitas consultum fuisse, apud Gentes, in libris describere res, omnésque gesta Regum; libros autem illos vocatos fuisse Chronica seu Verba dierum, eò quòd in eis describerentur, qua illo tempore contingebant: & vniuscuiusque Regis genealogia, prolésque. In illis autem duplices narrationes continebantur, alia necessaria, & vtiles soli integritati descriptionis eorum, qua Reges per singulos dies gesserant; alia erant arbitraria, veluti sermones, qui plus aquo laudabant, vel vituperabant Reges, pro authorum amore vel odio. Cùm igitur Deus Propheta pracipiebat, vt librum de gestis Regum componeret, id non erat eo fine, vt integrè & perfectè narrationes Chronicorum exhiberet; sed tantùm vt saculorum illorum mores, generationúmque successiones nota fierent, Regúmque concatenatio genealogica alterius ab altero, atque etiam, vt eorum virtutes, & vitia cognoscerentur, & pramia qua inde à Deo reportarunt, vel pœna quibus mulctati sunt; qua omnia describerunt iuxta prophetia & reuelationis diuina veritatem. Cùm igitur hic esset Propheta scopus, in eiusmodi libro multa omisit Regum gesta ad eorum potentiam, gloriam, & vrbium adificationem spectantia; qua Chronica complectebantur, eò quòd licet ista Chronicis rectè conuenirent, non erant tamen necessaria, neque consentanea libro per se, & primò designato ad explicandam Regum successionem, virtutes, & vitia eorum, pœnásque & pramia iis reddita. Hoc est quod dicitur de Asa; reliqua autem omnium sermonum Asa, &c. tertio Regum decimo quinto, & vigesimo tertio, & sic de reliquis Regibus.* Idem Abarbinel illud secundi Paralipomenon, capite nono: *Reliqua autem operum Salomonis priorum & nouissimorum scripta sunt in verbis Nathan Propheta, & in libris Abia Silonitu, in visione quoque Addo Videntis contra Ieroboam filium Nabat.* sic commentatur: *Hac significant de gestis Salomonis duos libros scriptos esse, vnum de eius gestis prioribus hoc est, de adificiis eius, de gloria, splendore, & prosperitate eius. Hac omnia scripsit Nathan Propheta, eò quòd facta sunt ipsius tempore. Alterum autem de eius gestis posterioribus, id est, de iis, qua contigerunt in*

senectute eius, de amoribus eius in mulieres, de iis quæ cor ipsius peruerterunt, de idolis quæ fecerunt, de Prophetiis, & verbis diuinitus ad Prophetas factis in ipsius punitionem, de aduersariis, qui in senectute ipsius insurrexerunt aduersus eum, & de malis quorum in Israele causa fuerunt. Hæc omnia scripsit Ahias Silonites in libro de peccatis Salomonis, & calamitatibus quæ contigerunt in nouissimis illius diebus. De iisdem etiam rebus scribitur in libro alio, quem composuit Addo videns de rebus gestis Ieroboam filij Nabat. In eo enim necesse fuit gesta Salomonis enarrare, quæ coniuncta erant gestis Hieroboāi. Sic igitur ita est, tres isti Prophetæ Nathan Ahia, & Addo non scripserunt omnes vnum librum neque conuenerunt in vna narratione, sed vnusquisque scripsit librum suum, vt iam dixi. Interpretes alio modo ista explicant, qui mihi non probatur, & ideo eum præterij.

CAPVT XXV.

Qualis fuerit liber Dei, vnde Moyses deleri petierit? An idem ac liber viuentium seu vitæ, toties in Scriptura commemoratus?

NE amplius & ne nimiùm moremur in vetustis explicandis libris, quorum in sacra pagina mentio fit; sicut singulos plus considerare non vacat, sic & libet explicare, quis fuerit liber Dei, ex quo Moyses deleri deprecatus sit, obiterque enarrabimus quis fuerit liber vitæ toties in scripturis sacris, maximè in nouo Testamento collaudatus: verba Moysis sunt: *Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti.* Fuere qui hunc Dei librum peculiarem aliquem commentarium intellexerint, vt Iustorum librum, alij sacram scripturam. Rabbi Salomon Iarchi Gallus exponit: *Dele me de libro tuo*, hoc est, Dele de libro legis nomen meum, ne memoria nominis mei habeatur in eo, malens memoriam rerum à se gestarum, perpetuâ obliuione deleri, quam populum perdi. Humilis interpretatio est, nec valde sublimior, quam adhibet Caietanus, qui credit hunc librum esse ordinationem diuinæ prouidentiæ circa eos, qui in hoc mundo futuri sunt principes, & librum principatus appellat: statutum enim est in mente diuina, & in ipsa tanquam in libro, diligentissimè exaratum, qui & quot, & quales in hac vita futuri sint inter mortales principes, duces, ac reges; quoniam verò dixerat Deus Moysi: *Dimitte me, vt irascatur furor meus contra populum, & deleam eos; te autem faciam in gentem magnam.* Intellexerat Moyses Deum scripsisse eum in in libro principatus, ex hoc, quod etiamsi destrueretur populus ille, Deus nihilominus constitueret ipsum Principem super gentem magnam. Ideo petit, inquit Caietanus, quod aut condonet peccatum hoc, aut deleat ipsum de libro principatus significans per hoc, quod non vellet esse Princeps alterius gentis, si gens ista consumeretur.

Communius interpretamentum est hunc librum non alium fuisse, quàm id quod in sacris literis libri vitæ seu viuentium nomine frequentata commendatur memoria; verùm & liber vitæ variè in sacra pagina videtur accipi, aliquando pro ipsa sacra scriptura accipitur; quoniam in ea promissiones æternæ vitæ, vnà cum præceptis ad vitam æternam consequendam necessariis contineantur, de quibus loquens sapientissimus filius Sirach dixit: *Hæc omnia liber vitæ, testamentum Altissimi, & agnitio veritatis.* & Propheta Baruch: *Hic liber mandatorum Dei, & lex quæ est in æternum: qui tenent eam, peruenient ad vitam; qui autem dereliquerunt eam, in mortem.* & Christus de hoc libro ad legis peritos verba faciens, inquit: *Scrutamini scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere.* Dicitur etiam diuina scriptura liber vitæ, quia argumentum, scopus, finis, atque vniuersa intentio totius sacrosanctæ Scripturæ Christus est, qui se ipsum vbique appellat vitam, & vitam nostram; vnde etiam in Psalmo trigesimo nono dicitur: *In capite libri scriptum est de me*, quod Arnobius, & Augustinus exponunt de libro Psalmorum, cuius principio scriptum est: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in Cathedra pestilentiæ non sedit.* Quæ sanè verba nulli magis conuenire possunt, quàm Christo, qui solus sine peccato est. Tertullianus verò in libro contra Praxeam, & Hilarius in expositione Psalmi secundi intelligunt per caput

libri, initium totius diuinæ scripturæ vbi pro eo, quod nos legimus: *In principio creauit Deus Cælum & terram* habent *in filio.* verum in Hebræo non legitur בבן *beuem* hoc est, *in filio*, sed בראשית *bereseith* quod septuaginta interpretes, & Symmachus, & Theodotion, & Hieronymus interpretati sunt, in principio, quod tamen principium Hieronymus Augustinus, & Gregorius asserunt iuxta mysticum, & spiritualem sensum significare Christum Dei filium: qui tam in ipsa fronte Geneseos quæ caput librorum omnium est, quam etiam in principio Ioannis Euangelistæ, cœli & terræ conditor approbatur, vbi dicitur omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil

Non tamen hic liber, nimirum sacra scriptura est liber vitæ, ex quo deleri Moyses petiit, sed alius cuius commemoratio celebrior in ipsa sacra pagina est, in qua frequentius liber vitæ appellatur diuina prædestinatorum conscriptio in vitam æternam: vel vt Augustinus in vigesimo de ciuitate Dei tradit, est notitia Dei, qua prædestinauit eos, quibus præsciuit se daturum vitam æternam, de quo libro Paulus in epistola ad Philip. ait: *Quorum nomina scripta sunt in libro vitæ.* & Christus ad Discipulos suos inquit: *Gaudete & exultate, quoniam nomina vestra scripta sunt in cælis.* Est autem liber hic tanti momenti ad æternam felicitatem, vt nullus eam consequi possit, qui non fuerit in ipso conscriptus, dicente Ioanne: *Non intrabunt in eam nisi qui scripti sunt in libro vitæ agni.* Et Daniel inquit: *In tempore illo saluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit scriptus in libro.* Contra verò, quicunque non fuerit scriptus in libro hoc, aut semper in peccatis viuet, aut saltem ex hac vita peccator decedet; & post hanc vitam æternæ damnationis supplicio plectetur. Nam de flagitiosa vita eorum, qui in hoc libro non sunt, testis est Ioannes inquiens: *Adorauerunt bestiam omnes, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ agni, qui occisus est ab origine mundi.* Et iterum: *Mirabuntur bestiam inhabitantes terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ à constitutione mundi.* De sempiterno quoque eorumdem interitu, idem Ioannes addit: *Hæc est mors secunda; qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.* Est igitur liber vitæ Primus, constans, atque perpetua in mente Dei prædestinationis cognitio, de qua Paulus, ad Timotheum scribens, dixit: *Firmum fundamentum Dei stat: nouit Dominus, qui sunt eius.* Quod rectè Sixtus annotauit. De hoc igitur libro postulauit Moyses præ nimia erga populum charitate deleri, nisi dimitteret Deus Israelitarum peccatum, quo autem pacto id deprecatus fuerit, varie Patres, & interpretes commentantur, ne dicatur contempsisse æternam suã salutem ex qua excidere, impium & temerarium multis votum videtur, & nuper non nemo in nostra scripta inuectus est, quod indicauerimus illud desiderium pro salute proximorum posse laudabiliter haberi, quod vt consulciamus, prius exhibebimus alia interpretamenta circa postulatum Moysis: atque vt enucleatius procedamus, diuinæ scientiæ libros quos interpretes distinguunt, Euthymius in Psalmum sexagesimum octauum, & in Psalmum centesimum nonum sic describit: *Liber Dei est summa eius scientia; scriptura verò, perpetua memoria; per libros enim variam ac multiplicem Dei cognitionem diuinæ literæ figuratâ intelligunt; verum hic diuinæ scientiæ liber triplex est: quorum vnus magis est vniuersalis; in quo omnes tam iusti, quam peccatores, qui in hanc mortalem vitam venturi sunt, & paulo post morituri, scribuntur, quem Dauid in Psalmo sexagesimo octauo librum viuentium appellauit, & quem in Psalmo centesimo trigesimo octauo significauit, inquiens: in libro tuo omnes scribentur. Alius etiam liber est scientiæ Dei magis priuatus, in quo soli iusti scribuntur, eâ ratione, quod eos tantum cognoscere hoc est, approbare dicatur, iuxta id, quod scriptum est: Nouit Dominus viam iustorum, quem nobis Dauid indicauit, dicens; Et cum iustis non scribantur. Est & tertius particularis liber, in quo peccatores scribuntur. Iudicium enim, vt inquit Daniel, sedit, & libri aperti, & ex his iudicati sunt viuentes, & mortui, Moyses ergo de primo illo vniuersali libro dixit ad Deum: si quidem dimittis eis peccatum; dimitte, si minus; dele me de libro, quem scripsisti.* Addit aliam necessariam distinctionem Hugo Cardinalis in expositione Psalmi centesimi trigesimi octaui, ait geminos esse libros vitæ, alterum præsentis iustitiæ, & gratiæ, de quo Moyses maluit deleri, quam populum perdi; alterum sempiternæ prædestinationis, de quo Moyses non optauit deleri, sciens, quòd de eo nemo deleri posset. Porro Euthymianæ expositioni videtur consentaneus Sanctus Hieronymus in quæstione nona ad Algasiam secutus sententiam Origenis quæ habetur in Commentariis epistolę ad Romanos, vbi ait, Moysen ex charitate erga Deum ac populum suum, noluisse deleri de libro vitæ in perpetuum, sed in præsentiarum; non in spiritu, sed in carne; hoc est, per mortem corpoream, sicut & Paulus optauit anathema fieri pro fratribus suis, hoc est, tota die, iuxta Psalmi sententiam

mortificari

mortificari, solus pro illis perire in carne, & sanguinem fundere, vt fratres seruarentur in spiritu. Eadem videtur sancti Gregorij existimatio in vigesimo Moralium libro, vbi de Moyse ait: *Tanta fuit pietas, vt se pro illis coram Domino morti offerret.* Plerique tamen de libro non vitæ temporalis, sed æternæ hoc est, prædestinationis id accipientes ad varios sensus diuertunt. S. Augustinus in quæstione centesima quadragesima septima in librum Exodi inquit, Moysem ex ingenti quadam diuinæ familiaritatis securitate, tali Deum ratiocinatione interpellasse: *Aut dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro tuo.* Sed non delebis me de libro tuo, in quo me indelebili Charactere conscripsisti: dimitte igitur eis hanc noxam. Quod argumentationis genus Dialecticorum vulgus deducere solet ex regula illa: A tota disiunctiua affirmatiua cum destructione vnius partis, ad alteram eius partem valet argumentum, veluti si dicamus. Necesse est animum aut esse mortalem, aut immortalem: atqui mortalis non est: igitur immortalis. Rupertus libro tertio commentariorum in Exodum scribit, Moysem voluisse his verbis conuincere Deum, vt ignosceret populo; cúmque tali vsum fuisse argumento. Si non dimittis eis hanc noxam, dele me de libro tuo. Quare? quia & ego homo peccator sum. Si ergo peccantibus peccata non dimittis; sed eos deles de libro vitæ, solique apud te scripti permanent iusti: consequens est, vt etiam ego peccator de libro tuo delear. Sensus igitur est: si non dimittis eis hanc noxam, dele me de libro vitæ, id est, consequens est, vt deleas me de libro vitæ. Abulensis in Commentariis super Exodum docet, hoc dictum non esse intelligendum iuxta nudam, simplicemque vocis significationem, sed secundum hyperbolicum tropum, quo ardentissimum efflagitatæ rei desiderium exprimere solemus dicentes. Aut hoc mihi concede, aut moriar, quem quidem tropum vsurpauit Rachel, cum ad virum suum diceret. Aut dã mihi liberos, aut moriar, non quod liberos vitæ præferret hoc dixit, sed vt vehementissimum habendæ prolis desiderium hac patheticæ locutionis figura hyperbolicè demonstraret. Lyranus ait, quod quemadmodum Seruator noster secundum voluntatẽ partis sensitiuæ mortem reformidantis, petiit à se transferri calicem passionis, quem voluntas rationalis ardentissimè appetebat: sic Moyses secundum desiderium partis animæ inferioris petiit à Deo deleri de libro vitæ; quod tamen secundum portionem animi superiorem fieri nolebat: explicans hac precatione, non quid ipsa mens Deo consentiens vellet, sed quid ipsa carnis voluntas carni suæ, hoc est, populo suo compatiens desideraret. Moyses Gerundensis tradit, Moysen vix sui compotem, & penè extra se raptum magis hæc ex impetu abundantissimæ charitatis, quam ex deliberatione rationis protulisse. Idem opinatus est Victorinus. Sublimius Sanctus Bernardus sermone duodecimo in Canticum Canticorum putat Moysem non in hunc sensum petiisse deleri de libro vitæ, vt à gloria æterna excluderetur, sed magis hoc ex paterno quodam affectu postulasse; videlicet ne solus ipse absque gente sua scriptus permaneret in libro vitæ, solusque ipse in æternam felicitatem introduceretur excluso populo suo, ceu si paupercula quædam mulier, inuitata ad prandium diuitis, sub hac conditione, vt infantulum, quem sinu gestat, foris relinquat, quia plorat, & futurus sit conuiuio molestus, respondeat malle se ieiunare, quàm exposito pignore charo solam prandere cum diuite, ita nec Moyses vult solum se introduci in gaudium Domini sui, foris scilicet remanente populo, cui licèt inquieto & ingrato, vice patris, & affectione matris inhærebat. Verum Moysis charitatem magis extollit Chrysostomus, qui libro de compunctione cordis, & libro tertio de prouidentia Dei, & homilia decima sexta in epistolam ad Romanos, reiicit sententiam eorum, qui Moysem & Paulum de temporali morte locutos, arbitrantur: *Quomodo enim*, inquit, *optasset Paulus à Christo anathema fieri, hoc est, separari ab eo per mortem carnis, cum mors ipsa magis ad eum chorum, qui cum Christo est, coniungat, & ipsius gloriâ potiri faciat? vermiculorum est itaque in luto latitantium ista suspicio, vterque enim tam Moyses, quàm Paulus, cum hæc dicerent, non solum cogitatione transcenderunt omnes præsentis vitæ agones ad mortem, sed etiam pro Deo, quem magis, quam se ipsos diligebant; cælos & Angelos supergredientes, omnia inuisibilia spreuerunt, ac pro Dei amore ab ipsa Dei fruitione, & ineffabili gloria excidere non tantum petierunt, sed quod auctius est, etiam optarunt; ita enim totam eorum mentem inexplebilis charitatis affectus deuicit, vt etiam id, quod præ cæteris amabilius erat, frui Deo, contemnerent, & cælorum Regno, diuinæque fruitioni, quam expectabant laborum remunerationem cedere paterentur; ne scilicet Deus tantopere ab ipsis dilectus ab impiis irrideretur blasphemareturque; quod cum pollicitationes populo suo, quem elegerat, factas implere non posset, illum destituisset, & in eius bona alias gentes quæ nunquam eum agnouerant*

nerant, introduxiſſet. Chryſoſtomum ſequuntur Theophylactus, Oecumenius, Caſſianus, & Cornelius, qui notat hunc ſenſum magis ex Hebræo colligi, ſic enim habet: *Si dimittis, & ſi non, dele me de libro tuo, quem ſcripſiſti.* Quæ verba ob vehemens pathos abrupta & conciſa, ſic expleri poſſunt; *Si dimittis, dele me de libro tuo* quod eſt, Opto deleri vt eis dimittas, puni me vt illis parcas, offero me in lytrum & piaculum pro populo meo: & ſi non dimittis, rurſum oro & dico: dele me de libro tuo, quia non poſſum videre me ſcriptum in libro, & populum meum ex eo deleri, vt ſcilicet ego ſaluer, & populus meus pereat; aut ergo vtrumque ſcribe, & ſalua; aut ſi alterutrum vis delere & perdere, me vnum potius dele, & perde, quam totum populum, Malo enim vt tua gloria à toto populo celebretur, quam à me ſolo: malo vt tot millia præſentium & futurorum ex eis gignendorum, te colant, laudent, ament, quam ego ſolus per te ſim felix. Malo etiam totum populum ſaluari & beari, quam me ſolum. Hoc enim quaſi dilemmate vrget Moyſes & penè cogit Deum vt populo dimittat.

CAPVT XXVI.

Votum Moyſis & Sancti Pauli non fruendi Deo pro fratribus honeſtum ſanctúmque fuit.

QVONIAM autem nobis obiectum fuit, (à quonam? haud opus eſt dicere) ſimile votum contra charitatem eſſe, quæ incipit à ſe ipſo, confirmanda eſt illius ardentis deſiderij ſanctitudo in Moyſe, adiunctâ, quoque auctoritate Apoſtoli, qui anathema fieri pro fratribus ſuis pariter exoptauit. Hoc votum non contra charitatem, ſed ex charitate eſſe egregiè diſſeruit Catherinus ad eum Diui Pauli locum, ibi ait: *Neque vero per hoc quod optat ſe anathema à Christo pro fratribus, putare debes id fuiſſe contra charitatem, tanquam optauerit ſeparari à gratia Chriſti propter aliquod peccatum. Abſit hoc omnino, ſed ſolummodo renuntiabat bono proprio quod conſiſtit in viſione Dei ac fruitione, vt ſic complures animæ fratrum ſaluæ fierent; & illud ad maiorem Dei honorem pertinere exiſtimabat, iuxta illud: in multitudine populi dignitas Regis. Neque eſt contra charitatem, quæ non (vt vulgus temerè ait) incipit à ſe ipſo. Non enim à ſeipſo incipit vera charitas, ſed à Deo, qui præferendus eſt omnibus. In Deo igitur Apoſtolus putabat hoc eſſe multo dignius, vt multos lucrifaceret Deo, etiam cum ſui abiectione, qui non faciebat animam ſuam ſibi præ Deo pretioſam, & in hoc erat pretioſior, qui tanto feruore ſtudebat gloriæ Dei: ſic & Moſes &c.* Poſtea ſubiungit factum deprecantis Moyſis deleri pro fratribus ſuis de libro vitæ, & addit: *Etenim non erat contra charitatem iſta cogitatio, ſed ex ſumma charitate, ſi fieri potuiſſet. Et licet eſſet deſiderium contra bonum proprium; tamen non contra charitatem, quæ non quærit quæ ſua ſunt, ſed quæ IESV Chriſti à quo videbat infinitam gentem ſegregari.* Porro Diui Pauli votum fuiſſe non ſolum ipſa Dei fruitione priuari pro fratribus ſuis, ſed æternis quoque pœnis, apertè conſtruit Caſſianus collatione vigeſima tertia, capite ſexto, vbi locutus de Apoſtolo ait: *Propter illos quibus adhuc lac velut nutricula vberibus Euangelicis immulgebat, diuulſionem à Chriſto ſibi quidem noxiam, ſed cæteris neceſſariam non recuſat. Etenim ad electionem huius pote[n]tiſſimum rei, illa nimia pietatis virtute compellitur, quæ pro ſalute fratrũ ſuorum ſi eſſet poſſibile, etiam vltimum anathematis malum optaſſet incurrere. Optarem enim, inquit, ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei ſecundum carnem, qui ſunt Iſraelitæ: hoc eſt, vellem ego non ſolum temporalibus, verum etiam perpetuis addici pœnis, dummodo omnes, ſi fieri poſſit, homines Chriſti conſortio fruerentur. Certus etenim ſum vtiliorem Chriſto, & mihi omnium ſalutem eſſe, quàm meam.* Sanctus Chryſoſtomus diffuſius & ſæpius id confirmat, ad ipſa Apoſtoli verba interpretatus tum alibi, vt homilijs de laudibus Pauli, & in libris de prouidentia. Chryſoſtomi ſententiam paucis concludens Theophylactus ait: *Videris igitur quod ex amore quo in Deum inflammatus eſt, optat, ſi modo fieri poſſit ſeparari à cœtu eorum qui cum Chriſto æternùm viuunt? Non a charitate ipſius ſed gloria ipſius, & illius vſu.* Et paulo poſt: *Itaque ipſe ego, qui innumera tranſegi diligens Deum ſupra quam natura ferat: opto pro gloria Dei excidere gloria Chriſti.* Idem interpretamentum fulciunt Theodoretus, Oecumenius, Theodulus Celoſyriæ, Anſelmus,

hom. 1. & 2. de laud. Pau. hom. 4. in ep. ad Philip.

&

& alij non pauci. Hanc Sotus fatetur esse Patrum Commentationem, qui ait: *Tametsi dum Origenem, Chrysostomum, & Patres super hunc locum meditatius lego, sublimiorem mihi videor hic sensum intueri. Vis etenim amoris, vbi in estasim rapit amantem, non sinit rationes has circumspectare, vt se se latius proferat. Quocirca, qui (vt paulo ante meditabar) neque exulare à cœlo, neque in tartara detrudi vllius momēti arbitrabatur, vt separari posset à charitate Christi, eadem nunc charitate absque præscriptione vel temporis vel loci, ait cupere se anathema esse à Christo pro fratribus; non considerans, quo id pacto fieri posset; quasi optasset charitas Dei in Paulo fructu gloriæ orbari vt plures Deus haberet amatores. In quo profectò se maximè dilectio patefacit.* Qui postea addit: *At quoniam nos ab hac dilectione, quàm longissimè absumus, neque intelligere hæc possumus.* Similiter & Rupertus ad caput Exodi trigesimum de Moyse & Sancto Paulo locutus. *Vtriusque dicta magni ponderis sunt & nostras vires excedunt. Magni etiam viri hactenus vtramque sententiam humeris suis versauerunt, & rem sicut est, satis verbis exprimere non potuerunt. Est enim hoc penè ineffabile, nec nisi aliquid de eiusdem charitatis spiritu habentibus, saltem sensu perceptibile est; quo modo homo Deo familiaris qualecumque causa vel ratione hoc animo suo admittere possit, vel à Deo anathema esse, vel de libro eius concedat se ipsum deleri: quomodo in ista concessione non solum nullam incurrat pœnam, aut culpam, sed etiam ampliorem apud Deum mereatur gratiam. Nobis hoc solum de tanta re sublucet; quia Deus charitas, Deus humilitas est; & cum per humilitatem, siue charitatem à Deo quisquam procul absistit, indigniorem se iudicans eis pro quibus interuenit: is miro modo quantum se deprimit, tantum ascendit: quantum condemnat, tantum iustificat: quantum à Deo quasi recedit, tantum illi proximus est. Diuitias animi eiusmodi nos frigidi, atque inopes ignoramus: Et idcirco cum legimus illum anathema se esse pro fratribus optantem, istum de libro Dei deleri se concedentem: aut dicta dissimulamus, aut in sensum exilem grauissimè prolata detorquemus. Cæterum quem spiritus idem tetigit videt ex parte aliqua, quantum talis habitus mentis apud Deum valeat pro sua reuerentia.* Recentes nunc expositores audiamus. Isidorus Clarius sic Apostoli locum explicat: *Tantùm abest vt odio eos prosequar, vt si fieri posset optarim ipsâ, quam à Christo expectamus, quo Christo nihil mihi charius, ne cœlum ipsum quidem, felicitate priuari, & paratu ab eo ineffabilibus bonis, vt meo interitu, & æterno exilio salus Iudæis pararetur. Et Moses: Aut dimitte, inquit, eis noxam hanc, aut dele me de libro, quem scripsisti.* Postea addit: *Quocirca optasset, si suo interitu* reconcilati potuisset hæc gratia, relegari à Christo, vt hæc gloria *seruata Iudeæ gentis ipsi Christo accederet.* Ioannes Ferus ait: *Etiam cum suo ipsius damno aliorū salutem optat Paulus, si aliter fieri nequit. Non tantū optauit mori, vt quidam exponunt, sed anathema esse à Christo, hoc est, damnari, vt omnes alij saluarentur, & gloria Dei ab omnibus prædicaretur. Vera charitas nihil quærit nisi Dei gloriam, & aliorum salutem. Paulus non ingratus erat vocationi suæ, sed gloriam Dei summè exoptabat etc. Moyses eundem affectum &c. Hic affectus nihil aliud est, quam plene abnegare se ipsum in obsequium, & gloriam Dei.* Et addit: *Hunc affectum nos tepidi adeò ignoramus, vt etiam horreamus audire hæc verba.* Quæ de damnatione dicuntur, sine culpa debent sanè accipi. Titelmanus quoque hæc habet: *Vsque adeò enim hæc res mihi cordi est, vt optarim, atque etiamnum optem (si fieri posset, & si Deo foret beneplacitum) ea quam expecto mercede retributionis priuari, atque ita modo quodam à Christo (licet non amicitia, tamen æterna etiam præsentia) separari pro salute fratrum si vel tali ac tanto pretio eos possem à sua infidelitate, & subsequutura damnatione redimere, vt ad Christum conuertantur & salui fiant.* Cornelius noster non semel: in Prologomenis de prærogatiuis sancti Pauli sic Apostolum alloquitur. *Quid agis Paule, nonne desipis? Nonne cōtra charitatē, contra Christum pro cæcis Iudæis pugnas? Nequaquam: sed pro charitate contra charitatem in charitatem connitor & tendo: Optabam, & opto anathema esse à Christo: opto pro charitate Christi a Christo diuelli: opto pro salute Iudæorum, non ab amore, sed à beatitudine, & gloria Christi, à Christo, & cælo etiam in æternum, si opus sit exul excludi: deposco pro eis esse anathema; deposco esse diris deuotum caput, dempto peccato, & charitatis naufragio, deposco mihi æternum eorum exitium. Opto, oroque Domine omnia irarum tuarum fulmina Iudæis imminentia, vt eis parcas in meum caput retorqueas, vibres, effundas, exhaurias.* In Commentatiis autem sic habet: *Hinc patet, cuilibet viro sancto idem licere optare, scilicet, vt deleatur de libro vitæ, & separetur à fruitione, & beata societate Christi, & Sanctorum in cælis, sine tamen sua culpa; dummodo hac ratione, & conditione posita, multi alij Deum agnoscerēt, diligerent, & bearentur.* Quod inter alios docet Ludouic. Molina prima parte quæstione vigesima quarta in fine. Hoc enim maius est Dei bonū & gloria, quā sit mea vnius beatitudo, & cōsequēter hoc optare nō minuit, sed auget

charitatem, & propriam perfectionem ad quam magis inclinat Charitas, quam ad propriam gloriam, & beatitudinem, præsertim quia ipsa nouit, & scit Deum, vt pote liberalissimum, tam libetali animo, qui sua commoda, suamque beatitudinem diuinæ gloriæ, & frattum saluti posthabet, & postponit, liberaliter quoque charitatis, [illegible] & aliorum donorum cumulos & incrementa repensurum; nec passurum, vt liberalitate suæ creaturæ vincatur.

Tam abest vt hoc votum contra charitatem sit, quemadmodum in [illegible] iactatum, & criminatum fuit, vt potius summa charitas sit. Idque Richardus Victorinus in supremo charitatis gradu constituit sub finem libri de gradibus violentæ charitatis: de eo qui ad extremum charitatis gradum ascendit sic scribit: *Cupit anathema fieri a Christo pro fratribus suis, qui eiusmodi est. Quid ergo dicemus; nonne hic amoris gradus videtur animum hominis, quasi in amentiam vertere, dum non sinit eum in sua æmulatione modum, mensuramve tenere. Nonne summæ amentiæ videtur esse, veram vitam repellere, summam sapientiam arguere, omnipotentiæ resistere? Nonne vitam repellit, qui pro fratribus a Christo separari cupit, sicut & ille qui dicit: Aut ignosce illis hanc noxam, aut dele me de libro, quem perscripsisti.* Accedit hunc Diui Pauli affectum alios sanctos viros imitatos esse. Nazianzenus in oratione quadam sic loquitur: *Adeò vos amplector, atque exosculor &c. vt anathema etiam* orat. 44. de Penecost. *esse, ac nonnihil, vt damnatus perpeti non recusem, modo nobiscum adiungamini, & communibus animis trinitatem celebremus.* Eundem affectum in Chrysostomo fuisse col[illegible]lat Metaphrastes in eiusdem Chrysostomi vita: spiritualissimus Seraphinus Firmanus capite decimo speculi interni sic ait: *Sum enim proximis in salutem promptus, qui corpus exponam, & animam, famam & existimationem: itaque volo Deo es[illegible] anathema, vt nedum gloria [illegible] lim priuari, non dum possessa; sed & vbi possiderem, expoliare, me ipsum volo, igneque [illegible]ri Tartareoi modo Deo, quod libitum est, faciant.*

CAPVT XXVII.

Vtrùm alio affectu quàm charitatis liceat simile votum? opportunâ digreßione differitur.

NON igitur contra charitatem, nec illicitum est votum istud; namque non intercedente peccato licitum, & laudabile est, atque ex charitate potest aut alio pio affectu haberi, illudque ex pio odio sui, & affectu erga diuinam iustitiam in sancto Iob constituit Taulerus: in sermone Assumptionis sic ait: *Inde est, quod sanctus ille Iob, quem Dominus suo ore commendat, dicens ad Sathan: Nunquid c[illegible]nsi rasti seruum meum Iob, quod non sit ei similis in terra, homo simplex & rectus ac timens Deu[illegible] & recedens à malo? & de quo scriptura testatur quod non peccauerit labiis suis, neque stu[illegible] quid contra Deum loquutus sit, de se ipso ait: In profundißimum infernum descendet [illegible] mea: putasne saltem ibi erit requies mihi? omnia sua dicit non [illegible] secundum nihil [illegible]um creatum, quatenus ea ex parte homo nihil est; sed iuxta nihil suum ex culpa & p[illegible] c[illegible] tractum. Itaque ob sua peccata in profundißimam inferni abyssum, in sæuißimam carnifi[illegible] & densißimas inferni tenebras descendere volebat, tanquam diceret. Incertum est, d[illegible]ne vel illic, peccata quæ commisi, pœnam recipere poßint. Hanc autem inferni pœnam [illegible] mo, atque grauißimo modo ferre volebat, etiam sine spe vnquam euadendi, don[illegible] pro culpis pœnas lueret.* Audiamus rursum Seraphinum Firmanum capite octauo de vera conuersione, vbi dicit: *Non demiror quemquam perf[illegible] impulsum spiritu compuncti[illegible], eo [illegible] que deuenisse contemptus, odiique sui ipsius, vt nimio Deum honorandi desiderio inf[illegible] cupierit. Si etenim amor priuatus sæpe ad perfectum adducit Dei contemptum; [illegible] prouehere potest Dei amor ad absolutam sui ipsius aspernationem.* Quò sanè pauc[illegible] perueniunt. Idem capite septimo speculi interni locutus de odio sui ipsius: *Hoc po[illegible] odium oporteret esse magnum, & sincerum, citra simulationem: quo etenim est perf[illegible] eo con[illegible] tius nobiscum agitur, dicente Christo: Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Hinc factum est, vt sanctorum nonnulli parem re vera [illegible] xoptauerint peccato vltionem, agnoscentesque infinitam se iniuriâ affecisse Dei bonitatem, cruciatum sup[illegible] petierint infinitum, Tartareos nempe cruciatus; non videntes quid aliud peterent [illegible] Neque tamen hinc desperauerunt, videntes superno discretionis in lumine, iniuriâ [illegible] Deum affecturos; qui vult, vt si longè peiora perpetrasset homo facinora, non ideo desperet.*

Vbertinus tractatu arboris vitæ crucifixi IESV sic ait: *Non mireris autem, quod inter delictamenta a Deo creata, quæ enumeraui, posuerim appetitum iustitiæ sui in æternum pro offensis præteritis, sine adiectione nouarum offensionum; quia non solum hoc est bonum commune, sed est execssiua animæ rectitudo. Ad quam profunda humilitas in recognitione suæ iniquitatis & zelotypicæ transformationis charitas ad rectitudinem iustitiæ Dei duxit animam; dum videt iustissimum, & Dei honorificum, quod tantum scelus ab ea commissum puniatur in æternum. Et suauissimi dulcoris est gustus in tanto amore iustitiæ Dei, quod hoc appetit pro honore sui. Et ad hoc sæpe gratiæ excessus rapit mentem sponsæ. Vnde si sibi reuelaretur, quod hoc vult Dei iustitia, accipit hoc anima cum suauitate pacifica, & plus sæpe eum electione promptissima, & hoc intellige de pœna separata à culpa. Quod autem hoc sit rationabile probat Psalmus: Lætabitur iustus cum viderit vindictam. Si lætabitur videndo vindictam in alio, nec in se ipso; nequaquam iustus est, sed cruentus; licet enim talis punitio à mente carnali apprehendatur, quasi desperans à Domino ex separatione; nequaquam tamen sic accipit mens à Spiritus sancti feruore ad hunc zelum commota* Rusbrochius vndecimo de præcipuis virtutibus capite idem supponens, sic de perfectè contrito ait: *Tanta intus animi contritione accenditur, vt se putet nunquam satis dolere posse; nec solum petat à Deo, vt is peccata sua sibi remittat per bonitatem & misericordiam suam, sed etiam, si ad maiorem Dei laudem cedat, per iustitiam suam ea in se vindicet. Quanto enim maiorem erga se experitur Dei benignitatem, tanto peccata sua magis ponderat; quemadmodum etiam D. Petrus visa Christi benignitate, ait ad eum. Exi à me Domine; quia homo peccator sum. Sanè si quis eò posset pertingere, vt Dei erga se iustitiam perinde vt misericordiam exosculaetur, ac diligeret; is re vera peccatorum suorum omnium, atque etiam pœnarum illis debitarum tam facile plenam obtineret veniam, quàm vna aquæ guttula in ardenti fornace consumeretur. Nec in hoc grandis situs est labor, sed potius gaudium ingens, quandoquidem multò est iucundius diuinæ se permittere, vel resignare iustitiæ, quàm misericordiæ, eo quod maior in illo sita sit mortificatio. Atqui quò est mortificatio maior, eò & gustus copiosior.* Similiter loquuntur Lanspergius Carthusianus, Gerardus Zutphaniensis, Ludouicus Blosius, B. Angela de Fulgino. S. Catharina Senēsis, & alij viri spiritualissimi. His satis credo obuiam iui iis quorum nuper me criminata est quorundam non maxima eruditio.

lib.3.c.3. vers. Iesus desertum incolens.

CAPVT XXVIII.

An Scripturæ aliquando perierint?

RESTITVAMVR nunc ad institutum de libris sacris sermonem. Inualuit apud multos existimatio, in qua fuit Sixtus Senensis, opinatos sacras Scripturas aliquando periisse, incendioque absumptas in expugnatione Hierosolymæ per Nabuchodonosorem. Id videntur affirmare sanctus Irenæus capite vigesimo quinto libri tertij: Tertullianus libro de habitu muliebri capite tertio: Clemens Alexandrinus stromatum primo: Eusebius in Chronico: sanctus Basilius epistola ad Chilonem; & sanctus Hieronymus aduersus Heluidium: Theodoretus præfatione in Psalmos: S. Isidorus libro primo de officiis capite decimo tertio: Chrysostomus homilia octaua in epistolam ad Hebræos: Hilarius præfatione in Psalmos: Optatus Mileuitanus libro septimo contra Parmenianum. Historiam in quarto libro Esdras ita describit: *Quoniam, ô Domine, lex tua incensa est, & propter hoc nemo scit, quæ à te facta sunt: si inueni in te gratiam, immitte in me Spiritum sanctum, vt scribam omne, quod factum est in sæculo ab initio, quæ erant in lege tua scripta. Et respondit ad me, & dixit: Vade & congrega populum, & dices ad eos, vt non quærant te diebus quadraginta. Tu autem prepara tibi buxos multos, & accipe tecū Sarcam, Dabriam, Salemiam, Echanum, & Asiel, quinque hos, qui parati sunt ad scribendum velociter & venias huc; & ego accendam in corde tuo lucernam intellectus, quæ non extinguetur quoadusque finiantur, quæ incipies scribere: & tunc perfectis quædam palam facies, quædā sapientibus absconse trades, &c. Et accepi quinque viros, sicut mandauit mihi Dominus, & profecti sumus in campum & mansimus ibi, & factus sum in crastinū; & ecce vox vocauit me dicēs: Esdra aperi os tuū, & bibe, quo te potauero. Et aperui os meū, & ecce calix plenus porrigebatur mihi: hoc erat plenū, sicut aqua; & color vt ignis, & accepi & bibi, & cū bibissem,* 4.Esdr.14.

cor meum cruciabatur intellectu & in pectus meum increscebat sapientia: nam spiritus meus conseruabatur memoria. Et apertum est os meum, & non est clausum amplius. Altissimus dedit intellectum quinque viris, & scripserunt, quæ dicebantur, excessiones noctis, quas non sciebant. Nocte autem manducabant panem: ego autem per diem loquebar, & per noctem non tacebam. Scripti sunt autem per quadraginta dies libri ducenti quatuor: & cum completi essent quadraginta dies, dixit ad me Altissimus: Priora quæ scripsisti, in palam pone, & legant digni & indigni: nouissimos autem septuaginta conseruabis, & vt tradas eos sapientibus de populo tuo. In his enim est vena intellectus, & sapientiæ fons, & scientiæ flumen. Et feci sic.

Credo nihilominus sacras scripturas nunquàm omnino periisse neque enim canonicâ aliquâ authoritate constat incendio absumptas, nullibi id scriptura testatur. Præterea quamuis iussu Nabuchodonosoris concrematæ fuissent non est verisimile nullos codices è flammis assertos; quemadmodum enim cùm Antiochus iussit diligentissime inquiri
1.Mach.1. sacros libros & comburi; nihilominus non omnes consumpsit, sed plures conseruati fuerunt, siquidem in tertio capite primi Machabæorum dicitur Iudæos *expandisse libros legis*. Et iterum in secundo libro, & capite eorundem Machabæorum scribitur solatio habuisse sanctos libros. Sic etiam quamuis Nabuchodonosor ita sæuiisset in scripturas, vt iussisset comburi, multa earum volumina possent reseruari. Deinde sicut Ieremias eripuit incendio arcam & tabernaculum Mosaicum, posset multo facilius libros legis asseruare; cum maximè propitius fuerit Ieremiæ Nabuchodonosor, liberum eum Prophetam permittens. Accedit ad hæc in nono Danielis capite, octoginta fortasse ante Esdram annos mentionem fieri librorum Ieremiæ, & Moysis: quapropter in ipsa captiuitate post excidium; & incendium Ierosolymæ supererant libri sancti. Narrat quoque Iosephus in vn-
lib. 11. antiq. cap. 1. decimo antiquitatum Cyrum dimisisse Iudæos ex Babylonica captiuitate; quoniam ostēdissent ipsi Iudæi nomen suum expressum in vaticinio Isaiæ, idque factum à Daniele produnt aliqui. Præterea ex testimonio Philonis apud Eusebium Iudæi sic caros habebant libros legis, vt potius mortem paterentur; quam legem in aliquo mutari permitterent. Quapropter eam penitus interire non negligerent viri sancti tametsi pauci essent, qui vastatione suæ patriæ euaserunt. Tum demus capta & incensa Ierosolyma nullam fuisse opportunitatem vindicandi à flammis aliquos ex libris sacris, id fieri antea poterat: tum in priori captiuitate Israelis, hoc est, decem tribuum inter quos multi fideles essent, & fuit Tobias, tum in prima transinigratione Iudæorum quæ benignior fuit, & in qua abducti fuerunt Ezechiel, & Daniel & alij viri Principes. Tum etiam in secunda transmigratione sub Iechonia, cùm se se sponte Nabuchodonosori dedisset.

CAPVT XXIX.

Quo pacto Esdras rescripserit, & reparauerit scripturam. Exponuntur sancti Patres.

MErito igitur Recentiores Pererius, Baronius, Bellaminus, Serarius, Matius, Bonfrerius non admittunt restaurationem scripturarum combustarum factam per Esdram. Nec si considerentur sancti Patres fauent priori opinioni. Dicunt plerique Esdram reparasse scripturas non combustas, non perditas, sed corruptas, seu deprauatas. Vnde potius negant in Babylonico
lib. 3 c. 25. excidio conflagrasse. S. Irenæus sic loquitur: *In ea* (inquit) *captiuitate populi, quæ facta est à Nabuchodonosor corruptis scripturis, & post septuaginta annos Iudæis descendentibus in regionē suam, & post deinde temporibus Artaxerxis Persarum Regis inspirauit Deus Esdræ sacerdoti tribus Leui, præteritorum Prophetarum omnes rememorare sermones, & restituere populo eam legem, quæ data esset per Moysem.* Hinc etiam B. Hieronymus libro aduersus Heluidium, Esdram restauratorem Pentateuchi nuncupat: & alibi scribit, quod scripturas sacras iam
Præfat. in Ps. dispersas, eodem spiritu, quo ante scriptæ erant, restituit. Theodoretus similiter ait: *Mirabilis ille Esdras edidit in lucem libros cælestis gratiæ plenos, qui quidem cum propter Iudæorum incuriam; tum vero ob impietatem Babyloniorum diutius deprauati permansere.* Ecce corruptas, dispersas, deprauatas scripturas, non combustas, & prorsus perditas dicunt.

Sanctus

Sanctus Hilarius solum profert Esdram collegisse Psalmos in vnum corpus: at hoc ipso indicat non omnes omnino periisse. Tertullianus quoque tantum dixit: *Hierosolymis Babylonia expugnatione deletis, omne instrumentum Iudaicæ literaturæ per Esdram constat restauratum.* cap. 3. de hab. mulien. Non autem dicit periisse atque vt posset dici restauratum, sufficeret deprauatum, & dispersum fuisse. Eodem pertinet illud B. Isidori Etymologiarum libro sexto, capite primo: *Hebræi* (inquit) *vetus Testamentum Esdra Auctore iuxta numerum literarum sacrarum in duobus & viginti libris accipiunt, diuidentes eos in tres ordines, Legis scilicet, Prophetarum, & Hagiographorum.*

Quod igitur Esdras præstitit, non fuit excisas prorsus scripturas memoriter reparare, sed cùm Iudaicus populus diuturnitate, & tyrannide eius captiuitatis adhuc linguæ patriæ obliuisceretur, ac proinde nec linguam, nec characteres, quo sacra volumina conscripta erant, commodè perciperet; idcirco qui exemplaria aliqua transcribebant corruptè id præstabant; quæ autem ex Iudæa extraxerant, iam vsu & tempore detrita fuissent, aut dispersa, & partim consumpta. Opus subinde fuit noua rescribere, & in puritatem pristinam restituere, in vnumque corpus ordinare: hoc fecit sanctus Esdras sincerè, & integrè scripturas restituēs characteribus Assyriis, quibus iam Hebræi assueti erant. Et hoc voluerunt sancti Patres qui nō de pleno scripturarū interitu, sed de supressione, deprauationeque illarū ob persecutionem Nabuchodonosoris loquuntur. Circa Optatum Mileuitanum id peculiariter monere oportet falsum prorsus fuisse, dum existimauit omnes sacros libros ab Antiocho quos à Iudæis acceperat fuisse exustos, ab Esdra tamen postea restitutos memoriter. Nam Antiochus aliquot sæculis posterior fuit quam Esdras. Præterea Antiochus quamuis id conatus fuerit, non potuit omnes consumere. Quartus autem Esdræ liber apocryphus & aliqua absurda continet; quapropter fidem non meretur, præterquam quod de Cabala potius ibi loquatur, atque de hoc illum interpretatur Leonardus Marius, inde quoque secretiorem Cabalæ Philosophiam probat Picus Mirandulanus dicens: *Cùm igitur vsque ad tempus Babylonicæ captiuitatis nihil de hac secretiori expositione scriptum esset, Esdras post vrbis reædificationem, & legem à se restauratam voluit huiusmodi Cabalisticam explanationem literarum monumentis mandari, ne forte perderetur propter captiuitates & dispersiones Iudaicas, in quibus seruari non poterat ordo, & prisca consuetudo tradendi Cabalam per manus: accitis ergo ad se fidissimis notariis, redegit omnia Cabalæ mysteria in libris septuaginta, iuxta numerum septuaginta seniorum synagogæ, solis sapientibus in posterum communicanda. Hos ergo libros, summa impensa mihi coemptos, cum diligenter perlegerem; inueni in eis multa, immo pene omnia consona fides nostræ, quibus Christiani Iudæos suis telis confodiant: apud quos authoritas Cabalistarum in magno honore, & reuerentia est. Hæc igitur Cabala est, de qua credo me primum apud Latinos explicitam fecisse mentionem.* Huc vsque Picus. Porro Esdræ Pentateuchus, vnica & oblonga membrana ipsius, vt Hebræi credunt, Esdræ manu conscriptus absque vllis vocalibus punctis, seruatur summa veneratione in cœnobio Prædicatorum Bononiæ.

CAPVT XXX.

Asaph, & alij composuerunt Psalmos vt non omnes sint Dauidi tribuendi.

MVLTA circa Psalmorum librum exquirenda sunt. In ptimis An omnium Author fuerit Dauid, an plures? Anceps inquisitio, in qua diuisos Patres antiquos, & recentes interpretes video: neutra controuersiæ pars probabili destituitur fulcro. Firmior tamen rationibus mihi videtur, quæ Psalmorum authores multiplicat cum Origene, Eusebio, sancto Hilario, sancto Athanasio in Synopsi, & sancto Hieronymo, qui in epistola ad Sophronium, & altera ad Cyprianum refutat eos qui omnes vni adscribunt Dauidi Psalmos, sed eorum quorum nomina in titulis præfiguntur. Eandem sententiam præferunt præter Hebræos Sixtus Senensis, Beuterus, Bonfrerius, Tirinus & alij Recentiores. Dubij præterea quidam sunt vt Agellius, qui tamen nostram opinionem solidius fulcit, nec eius rationibus voluit respondere, cum obiectis respondeat pro contraria assertione; valde enim congrua sunt

indicia huius nostræ sententiæ, nec infima argumenta: Nam ex secundo Paralipomenon satis mihi probatur Asaph, cuius sæpe nomen Psalmorum titulis præfigitur, esse authorẽ aliquorũ, eùm dicatur capite vigesimo nono: *Præcepit Ezechias & Principes Leuitis vt laudarent Dominũ sermonibus Dauid, & Asaph videntis.* Qui alij sermones hi quibus Leuitæ laudabant Dominum nisi Psalmi? cumque dicuntur sermones Dauid, & Asaph, erunt Psalmi Dauid, & Asaph. Igitur cum constet vtrumque composuisse Psalmos, & in Psalmorum libro æquè reperiantur, & eodem modo Psalmi inscripti Dauid & Asaph. Cur vnius solum esse dicendi sunt, & non etiam alterius, ij qui cuique adscribuntur, & inscribuntur: quod si alterutri addicendi sunt, cur magis imputandi sunt omnes Dauidi, & non Asapho, cum similiter inueniantur Psalmi inscripti vtriusque nomine in peculiaribus Psalmorum titulis, & ex communi totius libri inscriptione nihil colligi possit cur Dauidi potius sint tribuendi quàm Asapho? nam Psalterij titulus solum est *Psalmorum liber*, non autem additur *Dauid*. Imo ex hoc non ineptè colligunt aliqui Patres non vnius Dauidis esse omnes Psalmos quod sanctus Hilarius sic in præfatione ad Psalmos considerat: *Varias esse plurimorum de Psalmorum libro opiniones, ex libris ipsis quos scriptos reliquère, compertum habemus. Nam aliqui Hebræorum eos in quinque libros diuisos volunt esse: vt sit vsque in quadragesimum Psalmum liber primus, & a quadragesimo vsque ad septuagesimum primum liber secundus, & eo vsque ad octogesimum octauum liber tertius, & vsque in centesimum quintum liber quartus: ob quod hi omnes Psalmi in consummatione sua habeant, fiat, fiat. Concludatur deinde in centesimo quinquagesimo Psalmo liber quintus. Alij verò ita scribendos Psalmos existimauerunt: Psalmi Dauid, quo titulo intelligi volunt, eos omnes à Dauid fuisse conscriptos, sed nos secundum Apostolicam Auctoritatem, librum Psalmorum, & nuncupamus, & scribimus. Ita enim in Actis Apostolorum dictum meminimus. Scriptum est enim in libro Psalmorum, fiat domus eius deserta, & episcopatum eius accipiat alter. Ergo neque secundum quosdam Hebræos quinque libri, neque secundũ plurimorum simplicitatem Psalmi Dauid dicendi sunt; sed secundum Apostolicam auctoritatem liber Psalmorum esse noscendus est. Sunt autem plures eorundem Psalmorum scriptores. Nam aliquibus Dauid auctor præscribitur, in aliquibus Salomon, in aliquibus Asaph, in aliquibus Idithum, in aliquibus filiorum Chore, in aliquo Moysi. Ex quo absurdum est Psamos Dauid dicere vel nominare: cum ibi auctores eorum ipsis inscriptionum titulis commendantur. Et liber Psalmorũ rectius esse dicetur diuersis in vnũ volumen Prophetis, diuersorũ, & auctorum, & temporum congregatus.* Considerari quoque potest, si essent omnes Psalmi Dauidis, totumque Psalterium eius esset, ita vt librum integrum Psalmorum composuisset solus Dauid: Cur postea in peculiaribus Psalmorum titulis annotatur esse Dauidis cum maxime quidam annotentur eius esse, alij non, sed Asaph, aut alterius? Etenim tituli Psalmorum, qui ad sacram scripturam pertinent, nimis aperte videntur Psalmos nonnullos aliis scriptoribus à Dauide adscribere, vt *Psalmus Asaph*; nam sicuti de auctore Psalmi dubitare non licet, cum dicitur in titulo: *Psalmus Dauid*. Ita cùm eadem verborum forma in titulo cuiusque Psalmi dicitur: *Psalmus Asaph*, non videtur dubitari posse, quin illius Psalmi Asaph sit auctor.

Neque congruit responsio quam adhibent ij, qui contrariam sententiam tuentur, nimirum quosdam Psalmos prænotari *Asaph*, seu quia hos à Dauide decantandos acceperat (nam hic Asaph ferè vbique cantorum princeps Dauidis tempore statuitur, primo Paralipomenon decimo sexto & vigesimo quinto) seu quia argumento Psalmorum à Dauide accepto, ipse metrico carmine reddiderat: hæc enim nullo modo satisfaciunt, cùm isto scripturæ loco appelletur Asaph Videns, seu Propheta; non enim Propheta dici potest, qui quæ alter diuina reuelatione accepit, concinit, vel argumentum aliquod, quod alter diuino afflatu hausit, carminum modulis, ac pedibus adstringit, aliàs qui Isaiam Prophetam carmine redderet, Propheta & Videns dicendus esset, vt obseruauit Bonfrerius, cui videtur argumentum hoc tam esse firmum, vt ab aliter opinantibus nulla videatur idonea responsio adhiberi posse. Addit & non leuem coniecturam Eusebius in Psalmum septuagesimum septimum, & ex eo Hieronymus ad Matthæi decimum tertium caput, vbi explicans illud: Vt impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: *Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi. Hoc* inquit) *testimonium de septuagesimo septimo Psalmo sumptum est. Legi in nonnullis codicibus, & studiosus lector forte reperiet id ipsum, in eo loco, vbi nos posuimus, & vulgata habet editio, vt impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem, ibi scriptum Per Isaiam Prophetam dicentem: quod quia minimè inueniebatur in Isaia, arbitror postea à prudentibus viris esse*

sublatum

sublatum. Sed mihi videtur ita in principio editum: Quod scriptum per Asaph Prophetam, dicentem. Septuagesimus enim septimus Psalmus, de quo hoc sumptum est testimonium, Asaph Prophetæ titulo inscribitur; & primum scriptorem non intellexisse Asaph, & putasse scriptoris vitium, atque emendasse nomen Isaiæ, cuius vocabulum manifestius erat. Hæc ille: plus addit ad Psalmum illum septuagesimum septimum, vbi asserit, omnes veteres codices habere in Matthæo: *Vt impleretur quod scriptum est in Asaph Propheta.* Et ab hominibus ignorantibus suppositum Isaiam pro Asaph. Quod si verum est, Asaph & Propheta est, & auctor illius Psalmi: sic autem vt Agellius notat respondendum fuit Porphyrio beatum Euangelistam de imperitia calumniari, quasi Esaiæ tribuerit, quod in eo Propheta non esset. Habebant igitur libri, & quidem antiquissimi, *per Esaiam Prophetam*, neque id negari poterat: alioqui facilius multo fuisset, respondere perfido Philosopho, non haberi in Matthæo, quod ipse tanquam falsum calumniaretur, per Esaiam Prophetam: sed ille codicibus prolatis, & obsignatis tabulis peruicisset, ostendisset enim & plures, & antiquos libros habere, per Esaiam Prophetam: neque aut melius, aut verius illi responderi potuit; quàm vt in librarium transferretur culpa, ne Apostoli fides periclitaretur. Addet nonnihil ponderis nostro placito styli differentia, quæ cernitur in Hebræo maximè; nam Dauidis nomine inscripti Psalmi longè faciliore, & benigniore venâ fluunt; at qui Asaph inscribuntur post Psalmum septuagesimum primum, non ita benignam, facilemque venam ostentant.

Alias rationes pro nostra sententia afferunt nonnulli, quæ mihi minoris roboris videntur, ac subinde iis non vtor. Quamdam sumunt ex appendicula, quæ habetur in fine Psalmi septuagesimi primi: Defecerunt laudes (seu, orationes) Dauid filij Iesse. Quibus verbis indicatur esse finem Psalmorum Dauid: vnde & mox subiiciuntur Psalmi Asaph. Addit Bonfrerius: Neque est, quod quis obiiciat, adhuc in sequentibus esse Psalmos, qui auctorem Dauidem in titulo præferant, aut esse in præcedentibus, qui aliorum à Dauide nomina in titulo adscripta habeant; maximè vero inter cæteros manifestè Psalmus quadragesimus nonus, qui pro titulo habet: *Psalmus Asaph.* Respondeo enim, quod ad præcedentes Psalmos attinet, omnes videri esse Dauid, vt ex infra dicendis intelligi poterit præter vnicum illum quadragesimum nonum, quem vel ipse Dauid inter Psalmos suos reposuerit, quemadmodum videmus fieri, vt quis inter sua carmina amici carmen ad se missum, quódque ipsi probatur reponit; vel certè id ab Ezechia esse factum, qui Psalmos hosce collegit, & hunc vnum Asaph Dauidis Psalmis permiscuit. Quod ad posteriores Psalmos attinet, iam antea notauit Agellius verisimile esse, priores vnum & septuaginta Psalmos ab Ezechia Rege fuisse collectos, & ab eodem appendiculam in fine fuisse additam; tum deinde subiecisse Psalmos Asaph, reliquos vero tum Dauidis tum aliorum ab Esdra collectos prioribus addito, fuisse. Hæc non malè Agellius, & Bonfrerius respondent. Nihilominus efficax argumentum inde sumi haud mihi videtur: nam illam notatiunculam: *Defecerunt laudes Dauid*, cur eam relinqueret, aut posuisset Esdras, cum omnes Psalmos in vnum librum redegit: siquidem postea tot collocasset Psalmos Dauid. Censeo alium esse sensum eius verborum, vnde nihil probare possumus pro asserentibus multos Psalmorum authores, nimirum eum Psalmum fuisse vltimum, quem Dauid composuerit. Constat enim in senecta illum confecisse pro filij Salomonis inauguratione in Regem. Et vlterius alium hymnum non cecinisse: idcirco rectè annotatum fuit ibi defecisse Dauidicos hymnos seu laudes.

CAPVT XXXI.

Cur eidem Psalmo nomina duorum inscribuntur? infirmantur argumenta existimantium vnum Dauidem omnium Psalmorum authorem.

QVÆ pro contrario asserto producuntur, leui operâ possunt refringi; nam validius argumentum inde vsurpant: quoniam vnus idemque Psalmus duo nomina in titulo prænorata habet, vt Psalmus trigesimus octauus, & sexagesimus primus Dauidis

uidis & Idithum præfert nomina: Pſalmus ſeptuageſimus ſextus, Idithum & Aſaph. Porrò cum vnus idemque Pſalmus non poſſit eſſe ſcriptorum plurium, neceſſe eſt vt vnum iſtorum dicamus Pſalmum concinnaſſe, alteri datum ad concinendum. Quod ſi in his licebit hoc dicere, quidni etiam liceat idipſum aſſerere, vbi vnius nomen dumtaxat prænotatur Aſaph, Idithun, Eman, Ethan &c. præfigi nimirum nomen cantoris, ſcriptoris autem Dauidis nomen ſubticeri? Hoc autem argumentum, vt notat Agellius facile refellitur ab iis, qui Idithun non cantoris nomen putant, ſed muſici inſtrumenti genus, quod hoc nomine in ea lingua tum appellaretur, idque ſeptuaginta intellexiſſe, qui tametſi in Pſalmo trigeſimo octauo verterint τῷ Ἰδιθοὺμ, hoc eſt, *ipſi Idithun*, tamen in Pſalmo ſexageſimo primo ὑπὲρ Ἰδιθοὺμ, dixerunt, hoc eſt, *ſuper Idithun*, vt ὑπὲρ ὀγδόης, *pro octaua*, ὑπὲρ ληνῶν, *pro torcularibus*. Solidius reſpondet Bonfrerius: cum duo præfiguntur nomina, non eodem modo præfigi vtrumque, & ex modo loquendi ſatis liquere, cui tanquam auctori is Pſalmus adſcribi debeat, cui vt cantori: verbi gratia Pſalmus trigeſimus octauus, cui hic eſt titulus: *In finem*, vel (vt Hieronymus & alij vertunt) victori ipſi Idithum, canticum Dauid, ſatis indicatur Dauidem auctorem eſſe, cum appelletur Canticum Dauid; alterum verò, qui Leuita erat, Cantorem, cui is Pſalmus ad concinendum datus ſit. Idem indicat titulus Pſalmi ſexageſimi primi: *Pro Idithum Pſalmus Dauid.* At titulus Pſalmi ſeptuageſimi ſexti: *Pro Idithum Pſalmus Aſaph*, ſatis indicat Pſalmi compoſitorem Aſaph, Idithum verò Cantorem. Etſi enim & ipſe Aſaph Leuita eſſet & cantor, cantorumque princeps, tamen aliis, & ipſe ſuos Pſalmos decantandos dabat, ſiue ratione imperij, quod in cæteros habebat, ſiue quia Pſalmi diuerſo metro concinnati diuerſa inſtrumenta requirebant, quibus aptè concinerentur: erant quibus cithara, erant quibus nablia, erant quibus organa, cymbala, pſalteria magis conueniebant: porrò diuerſa inſtrumenta diuerſis Leuitis erant aſſignata, vt liquet e primo Paralipomenon decimo ſexto & vigeſimo quinto: cum vnus in vno inſtrumenti genere, alter in altero excelleret. Si minus hæc placeat reſponſio, ſuppeditabo tertiam; nec enim mihi vnquam viſum eſt hoc argumento quidquam probari; quoniam nihil incommodi daretur vnius Pſalmi duos eſſe authores, cum in ſacra ſcriptura ſimilia reperiamus exempla. Etenim vnius Cantici, *Audite*, quod in Deuteronomio continetur, iam oſtendimus non vnũ Moyſem, ſed Moyſem ſimul, & Ioſue fuiſſe authores. Imò hoc credo ſæpiſſimè accidiſſe ſub Dauidis tempora in choris Prophetarum, qui pari ſpiritu afflati, eundem hymnum decantabant, & quidem id accidiſſe militibus Saulis ipſique Sauli negari nequit; cum ex ſcriptura conſtet eius milites in eandem cantionem conſpiraſſe in choro Prophetarum. Eodem modo Canticum Moyſis in Exodo poſt tranſitum maris rubri decantatum à toto Iſrael in idem concrepante Canticum prodidit Sanctus Auguſtinus ſiue author de Mirabilibus ſacræ ſcripturæ.

Aliud argumentum ſumitur ex capite tertio libri primi Eſdræ, vbi traditur fundato templo ſtetiſſe ſacerdotes in ornatu ſuo cum tubis, & Leuitas filios Aſaph in cymbalis vt laudarent Deum per manus Dauid Regis Iſrael, hoc eſt, vt & Leuitæ & filij Aſaph laudarent Deum per hymnos, & Pſalmos compoſitos à Dauid: Reſpondetur, è diuerſo, per manus eo loco non id ſignificare, quod Dauid Pſalmos omnes compoſuerit, ſed quod ille diſpoſuerit, atque præceperit, vt ſic fieret. Itaque ſecundo Paralipomenon vigeſimo nono capite, cum ſit eodem modo in Hebræo, Per manus Dauid, Septuaginta verterunt διʼ ἐντολῆς, Ex præcepto Dauid, & ibidem Beatus Hieronymus ait, Conſtituit Ezechias Leuitas in domo Domini cũ cymbalis & pſalteriis & citharis ſecundùm diſpoſitionem Dauid. Leuior eſt tertia Euthymij ratio, ſcilicet, antiquitatem ſuam ſeruandam eſſe in authoribus Pſalmorum, ſi diuerſi eſſent, quibus ego aſſentio, inquit ille: aſſeruut Pſalmos omnes à Dauid fuiſſe compoſitos: & quemadmodum octogeſimum octauum Pſalmum, qui Moyſi inſcribitur, dicunt Moyſis non eſſe; quia ſi eius eſſet, ob illius antiquitatem, primus in ordine legeretur, aut ſaltem haberetur inter libros Moyſis, ſicuti habentur eius Cantica: quorum vnum in Exodo, alterum in Numeris, tertium in Deuteronomio reperitur: ita etiam exiſtimandum eſſe aſſerunt de aliis Pſalmis, qui aliorum inſcriptiones præ ſe ferre videntur: quod ſcilicet ab alio compoſiti non ſint, quam a Beato Dauid. Eadem etiam dicunt de duobus Pſalmis, qui Salomonis inſcriptionem habent: quod ſcilicet ſi eſſent Salomonis, aut extremo in ordine collocari debuerant, aut in libris Regum, aut Paralipomenon interſeri, aut ſaltem alicubi de eis memoria haberi, eo modo quo cæterorum omnium eius operum ratio habita eſt. Erant enim, inquit, illi cantica quinquies mille, parabolæ ter mille: Pſalmorum vero eius, Scriptura non meminit.

Eneruiа

Eneruia iſta ſunt:namque in ipſis etiam Pſalmis qui conſtant clarè eſſe Dauidis,ordo & ratio temporis non habetur. Plures ſiquidem Pſalmi tertium præcedunt ratione temporis;quamuis poſt tertium collocati,& ne plura dicam; certe Pſalmi quinquageſimi titulus indicat Pſalmi cauſam & argumentum fuiſſe, admiſſum cum Bethſabee adulterium. Titulus vero tertij eſt, cum fugeret à facie Abſalon. Prius enim Dauid Regis peccatum fuit admiſſum, quam Abſalon filij facinus, & Parentis fuga: temporis igitur non eſt habita ratio in ordine Pſalmorũ. Sed cauſã inuerſi huius ordinis reddere difficile eſt. Origenes, & eum ſecutus Beatus Hilarius, ad numerorum rationem hunc ordinem referunt, & quinquageſimum Pſalmum, quia remiſſionis eſt, iure in eo numero collocatum, cum ſeptem hebdomadas habeat: Septem porro annorum hebdomadibus expletis remiſſionis annus agebatur. Sed ſi in hoc ſolo Pſalmo temporis ratio prætermiſſa fuiſſet, poterat hac reſponſione definiri tota quæſtio: verum quia multi alij ſunt qui tertium antecedunt poſteriore loco poſiti, vt trigeſimus tertius, *Cum immutauit Dauid vultum ſuum coram Abimelech, & dimiſit eum, & abiit.* Quinquageſimus primus, Cum venit Doeg Idumæus, & annuntiauit Saul. Quinquageſimus tertius, *Cum veniſſent Ziphæi, & dixiſſent ad Saul: Nonne Dauid abſconditus eſt apud nos.* Quinquageſimus quintus, *cum tenuerunt eum Allophyli in Geth.* Quinquageſimus ſextus, *cum fugeret à facie Saul in ſpeluncam.* Quinquageſimus octauus: *Quando miſit Saul, & cuſtodiuit domum eius, vt interficeret eum,* Quæ omnia Pſalmum tertium tempore præceſſerunt, Quapropter merito Anaſtaſius Antiochenus aſſerit in titulo Pſalmi centeſimi trigeſimi ſexti, cuius hæc ſunt verba: Θαυμαστὸν δ' ὅτι μεταξὺ τῶν ἐπινικίων κεῖται ὁ ἤτοι σαφῶς τὴν αἰχμαλωσίαν κηρύσσων· ἀλλ' αἴτιον τούτου καθὼς πολλάκις εἴρηται, τὸ μὴ κατὰ τάξιν συντεθῆναι, ἀλλ' ὡς ηὑρέθησαν παρὰ τὴν ἀρχήν. διὰ τοῦτο καὶ προϋστεροι πρὸς τὸ πρόσταγμα κεῖνται· τελευταῖοι μὲν πολλάκις οἱ τὴν ἀρχὴν σημαίνοντες τῆς αἰχμαλωσίας, πρότεροι δὲ οἱ τὰ τέλη αὐτῆς μηνύοντες, καὶ τὴν ἄφεσιν τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τὴν ἐπάνοδον. *Mirum verò quod inter epinicios hic Pſalmus eſt interpoſitus (nempe ſuper flumina Babylonis,) qui adeo perſpicuè captiuitatem prædicat, ſed eius rei cauſa eſt, vt ſæpe diximus, quod non ordine ſunt compoſiti, verum vt inuenti ſunt à principio; ideoque præpoſtere pro eo atque iuſſum erat ſunt poſiti, & frequenter poſterius, qui initium captiuitatis ſignificant, at prius qui finem illius, & remiſſionem captiuitatis, & reditum indicant.* Euſebius quoque citatus ab Agellio ait nihil adeo artificioſum in hoc libro contineri, ſed ſimplicem eſſe Canticorum ſimul, atque Pſalmorum collectionem; quos cum per diuerſos libros diſperſi eſſent, vel Eſdras vnà cum aliis quoque ſacris ſcriptis ex memoria deprompſerit, vel etiam veteres Hebræorum ſapientes, vt cuique in memoriam veniſſet, collegerint: ideoque ordine quo inuenti fuiſſent, & vt forte quiſque incidiſſet, ſimplicius editos fuiſſe. Hæc verba hic auctor initio ſuorum in Pſalmos Commentariorum poſuit: idem quoque ſcripſit in Pſalmi octogeſimi ſexti commentario, ſed alio argumento permotus; quod non inter eos modo qui Dauid omnium conſenſu tribuuntur, ordinem temporis minimè ſeruatum, ſed inter eos quoque Pſalmos, qui Core filiis inſcripti ſunt; intermiſtos alios, & ſeriem illorum continuam abruptam videret.

Maioris apud me momenti Patrum authoritas eſſet: At non ſunt pro vno pſalterij authore quotquot allegantur, & plerique commodam interpretationem ferant. Sanctus Ambroſius quidem in Pſalmum quadrageſimum tertium, & quadrageſimum ſeptimum conſpicuis verbis notat eſſe omnes Dauidis, licet aliorum nomina præferant. S. Auguſtinus libro decimo ſeptimo de ciuitate capite decimo quarto. Citatur in eandem ſententiam Chryſoſtomus, & Theodoretus inclinat, quam plurium exiſtimat eſſe ſententiam. Caſſiodotus Eccleſiæ vſum appellat. Citantur etiam Baſilius, Gregorius Nazianzenus, Epiphanius, quippe qui ſub nomine Dauid, Pſalmos aliorum nomine prænotatos citent, vt Pſalmum ſeptuageſimum ſextum, & octogeſimum octauum. Hoc tamen argumento meo iudicio, non ſatis conſtitui poteſt de eorum ſententia; poſſunt enim in citando, ſequi aliorum, vulgique opinionem: nam hoc ipſum & Hieronymus & Athanaſius, & alij qui manifeſte in contraria ſunt ſententia videntur facere. Aliud enim eſt, quid ſentias diſertis verbis definire, aliud eſt, curſim, & obiter librum citare, vbi nihil intereſt ſcire cuius ſit: nam quotuſquiſque eſt, qui librum Sapientiæ non ſub nomine Salomonis citet? ſi tamen pleroſque interroges, ſitne is liber verè Salomonis, manifeſtè eſſe negabunt, quod obſeruauit Bonfrerius. Alij ipſum Ambroſium, & Auguſtinum, qui potiſſimum allegantur pro ſententia vnum omnium Pſalmorum authorem Dauidem propugnante, ſic interpretantur vt vtramque

Ioann. Euſeb. de Orig. S. Script.

sententiam temperent, videlicet, Psalmos, qui Asaph, filiis Core, Heman, & cæterorum nominibus inscripti sunt, esse Dauid, quia illis materiam, & argumentum dederit; rursus eorum esse, quos titulo præferunt, quia ab illis ad carminis, rhythmicque speciem conformati sint, vt & omnes verè Dauid dici, & cantorum illorum possint. Alij aliâ ratione Dauid dici omnes volunt, quia id cuius auctor quispiam ac princeps fuit, illi non iniuriâ adscribatur: Auctor autem, qui primus Psalmos composuit, Dauid fuit: itaque haud immeritò omnes Psalmos tanquam primo hymnorum psallendorum inuentori tribuuntur, etiamsi nonnullorum alij auctores fuerint. Hæc dicunt qui diuersas vtrorumque sententias conciliare volunt, vt & omnium Psalmorum auctorem esse Dauid verè dici possit, & non omnium. Addit Antonius Beuterus, non nouum hoc interpretamento dicendi modum Sancto Augustino imputari, cùm ipse secundo de doctrina Christiana libro dixerit: *Librum Sapientiæ Salomonis esse, quia declaratorius esset eorum quæ Salomon priùs scripta reliquerat.* Addi potest ipsum Augustinum aliter alibi sentire: nam vbi agit de titulo Psalmi primi, sic ait: *Qui Psalmus quotus sit, vel à quo recitatus sit, titulorum inscriptione ostenditur; non enim omnes Psalmi à Dauid editi sunt; ipse enim Dauid ex omni populo quatuor Principes Spiritu sancto mundatos elegit, quorum nomina sunt Asaph, Eman, Ethan, & Idithun; vt in quemcumque diuinus Spiritus intrasset, hymnum Deo caneret; Dauid verò solus nouem Psalmos ore proprio cecinit. Reliqui autem ab illis quatuor Principibus iuxta titulorum inscriptionem sunt editi.* At quidquid citati Patres in hac parte existimarint, sunt alij grauissimi, & eruditissimi, qui contrariam de multiplicitate Authorum in Psalmorum libro sententiam clarè pronuntient, & validè propugnent, quos iam exhibuimus.

CAPVT XXXII.

Septem Psalmorum Authores admittuntur.

QVÆRAMVS nunc qui fuerint Psalmorum Authores, & vt omittamus modò Ieremiam, Ezechielem, Aggæum, Zachariam, filios Ionadab, & priores captiuos, quorum nomina non præmittuntur in Hebraicis Psalmorum interpretibus, sed solum in Græcis: quapropter addita à Septuaginta videntur; Rabbi Salomon Gallus decem Psalmorum authores designat, cùm inter eos numeret Melchisedech & Abraham, quod in superioribus libris reiecimus; quapropter temperantiùs Sixtus Senensis Psalmorum auctores hos octo recenset, Dauidem, Salomonem, Moysem, Asaph, Ethan Ezrahitam, Eman Ezrahitam, Idithun, & filios Core. Et Dauidi quidem Psalmos septuaginta tres attribuit ipsius nomine prænotatos, iterúmque alios nouem & triginta anepigraphos, seu nullius nomine insignitos, qui vniuersim sunt centum & duodecim. Salomoni attribuit vnicum Psalmum septuagesimum primum, *Deus iudicium tuum Regi da*, quem ipse septuagesimum secundum appellat: nam in cæteris numeris ferè vno à nostro Bibliorum textu discrepat. Moysi adscribit Psalmum octogesimum nonum, & alios decem ordine consequentes vsque ad centesimum. Asaph adscribit Psalmos duodecim, quadragesimum nonum, septuagesimum secundum, & decem sequentes. Ethan Ezrahitæ adscribit Psalmum vnicum, videlicet octogesimum octauum. Eman Ezrahitæ itidem vnum, octogesimum septimum. Idithun verò vnicum, etiam attribuit trigesimum octauum scilicet. Filiis denique Core Psalmos vndecim tribuit, quadragesimum primum, quadragesimum tertium, & quinque sequentes, octogesimum tertium, octogesimum quartum, octogesimum sextum, octogesimum septimum. At in his multa sunt parum probanda. Idcirco Bonfrerius dixit: quinque tantummodo videri habendos Psalmographos, Dauidem, Moysem, Asaph, Eman Ezrahitam, & Ethan Ezrahitam: & Moysis quidem vnicum esse Psalmum octogesimum nonum. Eman vnicum octogesimum septimum. Ethan etiam vnicum, nempe octogesimum octauum. Asaph duodecim suprà recensitos, nempe quadragesimum nonum, & septuagesimum secundú cum decem sequentibus, reliquos omnes 135. seu epigraphen habentes, seu anepigraphos, videri Dauidi adscribendos. Itaque excludit Idithun filios Core, & Salomonē, quod nec per omnia probo; cōsentio illi in exclusione

Idithun;

Idithun; non amplector reiectionem filiorum Core. Nonnihil dubito de Salomone, quod in sequentibus membratim discutiemus. Id quidem nunc comprobo, plurimos Psalmos tribuendos esse Dauidi, quàm ipsi tribuit S. Athanasius, qui in synopsi videtur eos dumtaxat Dauidis facere, qui istam habent inscriptionem, *Psalmus Dauidis*; qui verò hanc inscriptionem habent, *Dauidi*, aliorum existimare, qui eos Dauidi offerebant, & consecrabant, inque eius gratiam componebant; qui verò nullam epigraphen, vel eam sine proprio cuiuspiam nomine habent, etsi de his nihil apertè definiat, videtur tamen Dauidi abiudicare; atque adeò admodum pauculos Dauidi adscribere. At certum est, longè plures Dauidi esse adscribendos: primùm enim certum est Dauidi Psalmum secundum esse adscribendum ex Actorum quarto; qui tamen Psalmus est sine titulo. Rursum constat multos Dauidi esse tribuendos, qui hanc inscriptionem habent *Dauidi*: nam Psalmus decimus quintus, cui titulus est: *Tituli inscriptio ipsi Dauid*, adscribitur Dauidi Actorum 2. Item Psalmus trigesimus primus Dauidi adscribitur, ad Romanos quarto, cui hic titulus est: *Ipsi Dauid intellectus*. Rursus Psalmus sexagesimus octauus eidem Dauidi adscribitur Actorum vndecimo, qui tamen Psalmus in titulo habet *Dauid*, hoc est, Dauidi, vt patet ex Hebræo, & Græco. Psalmus etiam 94. eidem adscribitur ad Hebræos 4. in cuius titulo est: *Laus cantici ipsi Dauid*. Psalmus denique decimus septimus, cùm haberet hanc epigraphen: *In finem Puero Domini Dauid:* Mox tamen quæ subduntur verba: *qui locutus est Domino verba cantici huius*; manifestè indicant Psalmum esse Dauidis. Ex quibus omnibus colligit Bonfrerius, vbicumq; ea est inscriptio, nisi quid aliud impediat, nihil vetare quominus Dauidi Psalmus adscribatur. Et verò quemadmodum Dauid, & Asaph aliis suos Psalmos decantandos dabant, qui proinde, *ipsi Idithum*, vel pro *Idithun filiis Core*, &c. inscribuntur: ita potuit ipse Dauid auctor Psalmorum, Psalmos à se ipsos decantandos Dauidi inscribere. Prætérquàm quod, vt notarunt Sixtus Senensis & Lorinus, atque nos alibi in hoc eodem opere monstrauimus, perinde est in titulis Psalmorum nomen Dauid secundo aut tertio casu reponi. De multitudine Psalmorum, quos Moysi tribuunt Origenes, S. Hieronymus & S. Hilarius, iam egimus, & vnum solum illi addiximus. Neque omnes Hebræi illud admittunt: nam Psalmus nonagesimus, qui in Hebræo nullam habet inscriptionem, ex eo præscripto Moysi tribuendus esset, cùm præcedens Moysi sit hominis Dei; manifestè tamen eius Psalmi nonnulla verba Chaldæus interpres homo Hebræus, ipsi Dauid adscribit. Certè in Græcis & Latinis exemplaribus titulus Dauid auctorem præfert.

CAPVT XXXIII.

An Dauid spiritum Prophetiæ alligatum musicæ habuerit, sicut Samson fortitudinem capillus?

Reiiciuntur qui Salomonis sapientiam annulo adstrinxerunt.

CIRCA ipsum Dauid illud inquiri posset: an eius spiritus Propheticus musicæ alligatus fuerit? Id adstruunt multi, inter quos meus Magister Sanctius; sed locupletissimè & sæpiùs Abulensis, cuius hæc sententia est: *Propheta accipitur dupliciter in sacra Scriptura, vno modo pro illo, cui Deus reuelat aliqua abscondita, quæ non reuelat aliis hominibus, siue loquendo ei per Angelum suum, siue aliter, & sic propriè accipitur Propheta. Alio modo vocatur Propheta quicumque laudans Deum, si faciat aliquos Psalmos vel cantica. Et isto modo omnes Leuitæ, qui canebant coram Domino, vocabantur Prophetæ, & dicebantur prophetare in lyris, & Psalteriis, & aliis organis musicis; sic etiam supra quindecim, Chonenias Princeps cantorum dicebatur princeps Prophetiæ; isto modo secundo erat Dauid Propheta, & etiam excellentior omnibus Prophetis, quia non fuit aliquis, qui tot Psalmos componeret sicut Dauid, vt patet ex titulis eorum in libro Psalmorum, quia plures attribuuntur ei soli, quàm omnibus aliis simul sumptis: Prophetæ autem isto modo non habebant reuelationem à Domino, ita vt loqueretur eis; Ideo quando dubitabant super aliquo consulebant Dominum sicut cæteri, qui non erant Prophetæ. Interdum tamen Deus inspirabat istis* Super 1. Paralip. 17. q. 5.

Prophetis cantoribus aliquid, & canebant aliqua futura, in quibus concordabant eum Prophetis primo modo, & sic Dauid multa cecinit, quæ futura erant, & potissimè Dauid conuenit cum Prophetis primi modi, quia licet Deus nunquam loqueretur ei, tamen prophetiam istam secundi modi, quæ erat ars faciendi Psalmos, & Cantica diuinæ laudis non acceperat humano ingenio, nec eruditione, & studio, sed Deus ei inspirauerat, ideo excellentior erat inter omnes Prophetas secundi modi, & tamen hoc non obstante, non poterat per se consulere Dominum, sed si debebat consulere, oportebat quod per alium consuleret. Id colligit ex duplici capite. Primò quia Dauid consulebat Deum per alios, secundò quia Deus alloquebatur illum per alios. Hoc multis probat exemplis; quia *nunquam vnus Propheta consulebat Dominum per alium Prophetam ex quacumque causa, siue Deus sibi illico responderet, siue non, nec reperietur aliquando de aliquo, qui nominetur Propheta, quod consuleret Dominum per alium, etiamsi Deus non reuelaret sibi immediatè, quod volebat. Et patet hoc de Ieremia à quo Iudæi quæsierunt, an deberent descendere in Ægyptum, & per decem dies orauit, nec respondebat ei Deus, & tamen nullum alium Prophetam super hoc quæsiuit, sed expectauit vsquequo Deus ei reuelare voluit die decimo, vt patet Ieremiæ quadragesimo secundo. Sic etiam fuit de Daniele, qui interdum per tres hebdomadas erat dubius super aliqua re & consulebat Dominum quid fieri deberet super illa, vel qualiter intelligeretur: Danielis decimo. Et tamen nunquam consulebat tunc alium Prophetam super hoc, licet essent alij Prophetæ famosi in Babylone à quibus posset quærere, quorum vnus erat Ezechiel, vt patet Ezechielis primo. Et sic Dauid non consulebat Dominum nunc per Nathan tanquam nunc non haberet spiritum Propheticum, & ante hoc habuisset aliquando: nam ipse consueuerat semper consulere Dominum per alios: sic enim patet quando erat profugus à facie Saulis: nam consuluit ter Dominum per Abiathar summum sacerdotem, scilicet, in Ceila, & Siceleg, primo Regum vigesimo tertio & trigesimo. Postea etiam quando voluit redire de terra Philisthinorum in terram Iuda, consuluit sic Dominum secundo Regum secundo capite, sic etiam, quando factus est Rex super Israel, consuluit Dominum super bello contra Philisthinos secundo Regum quinto, & supra decimo quarto. Dicendum ergo, quod Dauid non erat Propheta, cui Deus loqueretur per se sicut aliis Prophetis.* Id ipsum Tostatus probat, quia alij Prophetæ quibus Dominus per se loquebatur, non recipiebant responsũ diuinũ in aliquo per interpositam personam, sed per se ipsos, & tamen Dauid sæpe recepit diuina mandata, & responsa per alios: *In deserto locutus est Dominus ad Prophetam Gad, vt denunciaret Dauid quod non maneret in præsidio terræ Moab, sed veniret in terram Iuda, primo Regum vigesimo secundo: nunc non locutus est Deus ipsi Dauid per se, sed per Nathan declarando ei, quid intenderet facere ipsi Dauid. Iterum cum peccaret Dauid in adulterio non comminatus est ei per se ipsum Deus, sed per Nathan denunciauit sibi omnia mala, secundo Regum decimo secundo. Iterum etiam, quando peccauit Dauid numerando populum: Deus locutus est ei bis per Prophetam Gad, scilicet, primò dando ei electionem de tribus generibus pœnarum: secundò reuelando ei, quid deberet facere ad hoc, quod cessaret pestis, vt patet secundo Regum vltimo. Non ergo erat Dauid Propheta, cui Deus per se loqueretur, & sic quandocumque ipse vellet certificari de aliquo per Deum, oportebat, quod consuleret Dominum per alios Prophetas, sicut consulebat quilibet, qui non erat Propheta.*

Itaque extra Psalmos non legimus Prophetiæ dono afflatum Dauidem quasi spiritus eius Propheticus Citharæ, siue Psalterio annexus fuerit, sicut Samsonis crinibus donum eximiæ fortitudinis alligatum sancti Patres fatentur. Sanctus Ambrosius libro secundo de Spiritu sancto ait: *Tantum ergo momenti crines habuere capitis, vt manentibus illis vis inuicta duraret, tonso autem capite fortitudo omnis viri subito solueretur? Non ita est, vt tantam vim corporalium capillorum putemus: sunt quidam crines Religionis & fidei. Crines Nazaræi intellige, perfecti in parsimonia & abstinentia consecrati.* Rursus lib. tertio de Virginibus: *Quandiu cincinnos Samson habuit, nunquam vinci potuit. Cincinnos perdidit, & meritum veritatis amisit.* Et libro secundo officiorum capite vigesimo sexto: *Samson super genua mulieris inflexa ceruice truncatus, inuicti* (quia scilicet illum vinci non sinebat) *crinis ornatum, prærogatiuam suæ virtutis amisit, Influxit pecunia in gremium mulieris, & à viro discessit gratia.* Sanctus Chrysostomus homilia decima quinta ex variis in Matthæum, crines illos vocat *Arcanum Samsonicæ virtutis martyrium.* Idest, testimonium. Procopius: *Filij hæreticorum rident quod in capillis gratia est. Rideant igitur, quod in Apostolorum vmbris gratia est: in fimbria item vestimenti Christi: in luto denique, quod cæcum illustrauit. Quapropter voti nomine preciosa apud Deum fuit coma.* Sanctus Ephrem sermone quodam aduersus Impr. mul. *Mysterium fortitudinis ipsius inter dormiendum*

noctu

noctu per dolum deprædans mulier, illum iam nudum, atque inermem circumuenit. Nec enim placet existimatio Abulensis arbitrantis, non in solis capillis sed in quocumque alio Nazaræatus instituto robur Samsonis collocatū fuisse, ita vt si sciens & prudens aliquod violaret, vt si vinum biberet, aut vuas comedisset, aut mortuos contingeret, vires protinus amisisset. Nec enim sacra scriptura hoc significat, nec Patres declarant. Tum non liquido respondisset Samson Dalilæ, quo potuisset modo infirmari, cum sacer textus id fecisse dicat: *Tunc aperiens veritatem rei dixit ad eam, ferrum nunquam ascendit super caput meum, quia Nazaræus, id est, consecratus Deo sum de vtero matris meæ: si rasum fuerit caput meum, recedet à me fortitudo mea, & deficiam.*

Illud quæri potest, an dum in peccato fuit Dauid eum spiritum prophetandi amiserit? Gratiæ enim gratis datæ perseuerant adhuc in peccatoribus, ipsúmque donum, Prophetiæ in hominibus iniquis repertum est. Samson quoque quamuis alioqui peccarat donum fortitudinis tenuit. Saul quoque peccator simile prophetandi donum per Canticum accepit aliquando. Nihilominus videtur imminutum fuisse illud donum in Dauid, dum in peccato auersus Deo fuit: quoniam ea gratia prophetandi per cantum deuotionem, & pium erga Deum affectum solebat comitari, quam dispositionem non ita habuit Dauid, donec pœnitens resipuit, nullumque Psalmum legimus eo tempore edidisse. Quoad donum fortitudinis Samsonis illud aduertendum est non amissum verè nisi culpa sua reciderentur ipsi crines, quoniam non inerat illis eiusmodi donum tanquam in subiecto, sed tanquam in signo, sicut Ioachimus Abbas in caput primum Apocalypsis notauit dicens: *Non hæc scripta sunt, vt in capillis spiritus fortitudinis fuisse credatur, aut quod spiritus inuisibilis in rebus sensibilibus delectetur sed quia illæ in iisdem crinibus designabantur virtutes, in quibus spiritus sancti gratia à mentibus percipitur, & sentitur humanus.* Abulensis quoque, & Serarius rectè hoc considerarunt, si enim vires in crinibus tanquam in subiecto hæsissent, his vtique recisis, nullus illis iam superfuisset locus, quemadmodum, si cui auferatur oculus, nulla ei amplius videndi potestas est: siue ille vi erutus sit, siue defluxione, morbove aliquo corruptus. Rursum vero cum crines in Nazaræis quidam exterior Dei cultus essent, interiorisque cultus, deuotionis, & consecrationis indicium, quamdiu interiora ista perstabant, etiam si vi, aut ægritudine indicium illud auferretur externus, non auferebantur dona ea, quæ propter interiora illa dabantur potissimum, sicuti cum propter fidei, spei, charitatis, aliarumque virtutum habitus, & ornamenta quidpiam à Deo tribuitur, etiamsi impediatur habituum istorum vel professio, vel actio, vt somno fit, inopia, ægritudine; non idcirco illud quod antea, istarum virtutum ergò tribuebatur, subducitur. Neque apud sapientes minus honoris, ac reuerentiæ est erga dormientem, qui aut regia potestate aut insigni doctrina, & sapientia excellit, quàm erga vigilantem, sceptrum tenentem, differentem ac præcipientem. Cum igitur non propter signum, sed propter rem signatam, non propter capillos, sed propter interiorem animi religionem & cultum datæ Samsoni vires fuerint, & interiora bona inuito ac repugnanti auferri possint nemini, si absque ipsius assensu & peccato fuissent capilli ablati, animique mansisset in Dei veneratione constantia, nihil de Samsonis viribus, quæ interiorum causa, dabantur, deminutum vnquam fuisset. Facit ad hæc Sanctus Augustinus, siue auctor admirabilium sacræ scripturæ libro secundo capite sexto: *De Samsone, inquit, priusquam nasceretur à Domino præcipitur, vt capillus illius nunquam ferri acumine vel alicuius aculei tonderetur. Quandiu igitur in mandati diuini custodia permanserat, spiritus sancti munere maximam fortitudinem habebat. Vnde cum muliebri persuasione præcepti Dominici transgressionem admuenit, etiam spirituale fortitudinis donum, quod habuerat statim recessit. Non quia insensibili capillo ossium, & carnis, & sanguinis, qui nihil ex his habet, virtus inerat, sed mandati Dominici obseruatio donum fortitudinis obseruabat.* Sed fortasse aliquis dicet: Quare ergo cum capillis iterum fortitudo illius succreuit si non in capillis prius robur habuit? Attamen etiam hac vice; non tam in longo capillo amissam virtutem recuperabat, quàm donum spiritale, quod negligens amisit, afflictus pœnitentiâ crescentibus capillis paulatim impetrabat: præsertim cum in huius mandati transgressione ex parte licet aliqua excusabatur, quamuis suæ virtutis Dalilæ petenti mysterium dicere non negauit, non tamen se imperante vel concedente, vel consentiente tondetur. Vnde afflictus postea à Deo impetrauit facilius, quod non sponte, sed dormiens seductus amiserat. Cæterum, ne hoc prætermittamus ex Arabico libro Montis Granatensis retulerunt nonnulli annexam annulo sapientiam habuisse Salomonem, atque ad balneum se aliquando præparan-

tem in Iordanis ripa precibus pellicum annulum illum digito exemisse, exemptumque illarum dolo, qui amantem non sapientem Salomonem volebant coniectum in flumen, stupidumque velut truncum mansisse Regem, donec piscatorum operâ ex piscis exenterati ventre extractum recepit simul cum restitutione sapientiæ. At hoc non taceret sacra Scriptura, & Rabbinicum commentum sapit.

CAPVT XXXIV.

An Idithun fuerit Psalmorum aliquorum auctor?

AD *Idithun* veniamus; an ipse Psalmographus fuerit. Sunt, qui putent hanc vocem *Idithun* quotiescumque in Psalmorum titulis præfigitur non esse nomen proprium alicuius hominis, sed aliquid aliud significantem. Hadrianus Scrieckius titulum Psalmi trigesimi octaui: *In finem ipsi Idithun Canticum Dauid*, quod in Hebræo est למנצח לידיתין מזמיר לדוד sic legit: *Almanatsch Aliodithom masemor aldauid*. Et huiusmodi interpretatur, vt *Almanatsch* sit idem, quod *in Lunatione*, seu *Neomenia* siue *Nouilunio*, & malè verti à Pagnino *Victori*, melius tamen à septuaginta *In finem*, hoc est, *In finem lunæ*. Quoniam Cantica huiusmodi fuerint decantanda, seu à Dauide prolata in fine lunæ; hoc est, in Neomenia, quippe apud Iudæos fuerint celebrata solenniter Neomenia, vt constat ex secundo Paralipomenon libro, Iudith, Esaia, Osea, Machabæis, ac propterea Psalmus alius moneat: *Buccinate in Neomenia tuba in insigni die solennitatis vestræ.* Porrò illud *Aliodithom* dicit significare pro *Iudaitate*, siue, *Iudaismo circumsidenti*, vel *circum Iudaitate*, adeoque significantissimè inscribatur pro populo Iudaico: pro quo videlicet, & pro populis singulis sanctus Rex Dauid has preces in die festo fundebat, verbisque illis conceptis præibat, quemadmodum Psalmus quinquagesimus quintus inscribitur *Pro populo, qui à sanctis longè factus est*: nam pro populo ibi est על-יונרת *al Ionath pro propinquitate*, quod malè vertit Pagninus *Columbam mutam*. Eodem modo vbi præmittitur Psalmis *Asaph*, vult Scrieckius לאסף *le-Asaph* significare *pro aquarum descensu*, referrique omnes Psalmos, huiusmodi inscriptos ad exitum filiorum Israel de aquis Ægypti seu mari rubro, id confirmat ex Psalmorum sensu, & præcipuè in Psalmo septuagesimo septimo, vbi dicitur: *interrupit mare, & per duxit eos, & statuit aquas quasi in vtre, & deduxit eos in nube dies & tota nocte in illuminatione ignis.* & Psalmo octogeno: *Testimonium* in Ioseph posuit illud cum exiret *de terra Ægypti.* Et Psalmo septuagesimo sexto, vbi coniunguntur voces *Asaph* & *Idithun*, siue *Iodethun* populi exitus ab aquis discernitur, dum dicitur: *Viderunt te aquæ Deus, viderunt te aquæ, & timuerunt, & turbatæ sunt abyssi: multitudo sonitus aquarum, vocem dederunt nubes.* Et rursus: *In mari via tua, & semitæ tuæ in aquis multis &c.* Ex quibus concludit voces *Idithun* & *Asaph* non esse nomina Cantorum, aut Psalmographorum. Hoc idem alij censent, sed diuerso tramite suam cogitationem tutantur, opinati *Idithum* genus esse musici instrumenti, aut nomen alicuius cantionis eo nomine appellatæ. At constat ex libro Paralipomenon primo Idithum & Asaph egregios Dauidis Cantores esse. De Idithun dicitur capite decimo sexto. *Heman & Idithun, & reliquos electos vnumquemque vocabulo suo ad confitendum Domino, quoniam in æternum misericordia eius, Heman quoque & Idithun canentes tuba, & quatientes cymbala & omnia musicorum organa ad canendum Deo; filios autem Idithun fecit esse portarios.* Ex hoc & aliis locis constat hominis proprium nomen Idithun esse: Imò putant aliqui eundem fuisse ac Ethan: quapropter reiicienda videtur eorum interpretatio, qui aliter iudicarunt; minus tamen firmamenti habet sententia Scrieckij cum Asaph pariter negauerit esse proprium hominis nomen, cum liqueat ex Paralipomenis non solum cantorem fuisse Dauidis, sed & Prophetam, vocarique proinde Asaph videntem, & eodem modo inscribitur in Psalmis, ac ipse Dauid.

Nunc decernamus, An hic Idithum aliquot composuerit Psalmos? Affirmat Senensis & alij, atque Haymo testatur se legisse in quibusdam scripturis: *Hunc Psalmum fecit Idithum.* Nescio vnde hoc acceperit, sicut neque quod Eusebius docuit edoctum fuisse Dauidem ab Idithun illa quæ in Psalmo trigesimo octauo continentur, tanquam ab eo, qui

qui spiritu Prophetico fuisset præditus. Nihilominus non est, vnde colligamus esse Idithun Psalmi alicuius authorem sicut Asaph & alij: quamuis enim præponatur titulis aliquorum Psalmorum, non sit vt author. Nusquam siquidem ita est præfixus *Psalmus Idithun*, sicut inuenimus *Psalmus Dauid*, & similiter *Psalmus Asaph*, sed solum *pro Idithun*, adiecto iridem *Psalmus Dauid*; quemadmodum Psalmus septuagesimus sextus inscribitur: *In finem ipsi Idithun, Psalmus Asaph*, & Psalmus trigesimus octauus *In finem ipsi Idithun, Canticum Dauid*. Alij etiam hic legunt *pro Idithun*. Itaque quotiescumque nominatur Idithun, alius signatur author Psalmi: Quapropter non est illi tribuendus: Neque dici oportet tunc duos fuisse authores Psalmorum: nam eo modo quo inscribuntur non denotatur æqualis authoritas; nusquam enim reperietur titulus qui dicat *Psalmus Asaph & Idithun*, sicut nec *Psalmus Dauid & Idithun*.

CAPVT XXXV.

Qui filij Core? An fuerint Psalmographi, & quomodo?

De filiis Core nunc disceptemus. Hadrianus Scrieckius sicut nomina Idithun & Asaph præfixa Psalmis noluit esse propria aliquorum hominum, sed voces alia significantes ad Israeliticum populum attinentia. Sic etiam censuit de voce, *Core* quæ pluribus præmittitur Psalmis. Nomen hoc inquit, etiam ad populum Iudaicum pertinet קרח *Chore* vel *Korhe* vel *Gaorhe* est *gradientia vlterius*, spectarque ad populi transgressum vltra Iordanem; ideo in Psalmo quadragesimo primo, qui hac inscriptione est præditus, dicitur: *Memor ero tui de terra Iordanis, & Hermonym à monte modico*. De quo transitu capite primo Iosue dicitur: Surge & transi Iordanem istum, tu & omnis populus tecum in terram quam ego dabo filiis Israel, quod ipse Scrieckius sic legit: *Vade tu veniens vltragredere, vel transi vlteriorit atem hanc* &c. Sed hanc interpretationem Scrieckij extortam è lingua sua Iaphetica iam reiecimus superiori capite. Neque dubitari debet filios Core esse ministros templi, quorum crebra mentio extat in scriptutis, qui numerantur inter alios sexto capite primi Paralipomenon: *Hi vero sunt qui assistebant cum filiis suis de filiis Cahath, Heman cantor filius Iohel, filij Samuel, filij Elcana* &c. Et post *filij Core*. Hos filios Core fuisse Asir, Elcana & Abiasaph colligunt ex Paralipomenis Sixtus Senensis, Lorinus, & alij, eosque tradit Rabbi Kimhi excelluisse doctrina, prophetia & Musica; & Lyranus scribit in familia Core perseuerasse donum Prophetiæ vsque ad Dauidem: sed vnde hoc nouerit nescio, cum ex scriptura non constet. Sanctus Hieronymus etiam, in quæstionibus Hebraicis in Paralipomena tradit Coritas tempore Dauid fuisse super ministerij opera custodes vestibulorum Tabernaculi, & custodiuisse ostia Tabernaculi exterius: Patres verò eorum, qui in Psalterij titulis prænotantur custodiuisse ostium Tabernaculi interius, & cantores fuisse castrorũ Domini. Sanè in secundi Paralipomenon capite vigesimo dicitur: *Leuitæ de filiis Caath, & de filiis Core laudabant Dominum Deum Israel voce magna in excelsum*. Videri inibi alia possunt. Porrò ipse Core fuit vnus de authoribus seditionis contra Moysem, & Aaron quæ narratur capite decimo sexto Numerorum. Sed mirandum accidit miraculum vt ipso Core miserè, & horribiliter pereunte filij eius incolumes euaderent; quia peccato Patris nequaquam consentirent: filij autem Core dicti sunt omnes posteri, quorum aliqui Dauidis tempore nobilissimi cantores erant.

An autem fuerint Psalmographi dubium est: negant multi, etiam ex iis, qui non omnes Psalmos Dauidi tribuunt vt Bonfrerius: quoniam difficile videtur, quo pacto multi possent esse vnius Psalmi authores. Deinde quia non præfiguntur in Psalmorum titulis, eo modo quo prænotantur ij, qui authores sunt, vt. Dauid, & Asaph; siquidem nunquam inscribitur: *Psalmus filiorum Core*, sed solum *filiis Core*. At ista difficultas exigua est, quandoquidem iam notauimus parum referre secundo, aut tertio casu collocari authores Psalmorum; petinde siquidem est, vt Sixtus, & Lorinus probant, nosque supra comprobauimus; seruilis siquidem litera ל *le* nunc datiuo, nunc genitiuo seruit.

Quapropter

Quapropter aptè significat authorem Psalmus quadragesimus septimus, dum notatur huiusmodi *Psalmus Cantici filiis Core*: sequens similiter inscribitur: *In finem filiis Core Psalmus* & Psalmus quadragesimus primus: *Intellectus filiis Core*. Hoc eodem modo multi Dauidis Psalmi inscribuntur, quibus nomen *Dauid* tertio constituitur casu. fauet his quod Symmachus aliquando vertit *filiorum Core*, & Sanctus Thomas legerit in singulari *filij Core* & quamuis in Datiuo vbique, & ab omnibus legeretur, dum aliud non obstaret, habendi essent authores Psalmi. Accedit quod in Psalmo septuagesimo septimo dicatur: *Elegi abiectus esse in domo Dei mei*; qui Psalmus filiis Core adscribitur, quibus ea vox conueniebat, abiectum nempe esse in domo Domini, seu vt est in Hebræo, ad limen stare: id namque munus illis demandatum erat, vt est primo Paralipomenon. Minoris momenti est altera difficultas de compositione vnius Psalmi per plures filios Core: nam in choris Prophetarum, & canentium diuinas laudes non fuit nouum multos in easdem laudes, eademque concepta verba pari Sancti spiritus instinctu conspirare, vt non semel in hoc opere monstrauimus. Deinde numerus pro numero quandoque ponitur, & de pluribus affirmatur, quod ad vnum tantum spectat, vt notauit Lyra. Quamobrem parum refert nominari filios Core. Præterea vt animaduertit Sixtus Senensis poterant collato studio Psalmos componere. Denique ideirco potuisset idem Psalmus multis tribui, quia diuersos eius versiculos diuersi componerent: Quemadmodum Apostolicum Symbolicum Apostolis tribuitur, & hymni *Te Deum laudamus* authores feruntur Sanctus Ambrosius, & Sanctus Augustinus. Id restatur S. Daeius quartus post Ambrosium Mediolanensis Episcopus libro decimo Chronici capite primo, quod Cardinalis Baronius probat, licet non probet esse Sancti Ambrosij sermonem nonagesimum secundum, vbi id confirmatur: sic ibi: *Triumphare visus est Augustinus illa præsertim hora in qua nouum hominem sacro Baptismate induimus, in qua vna nobiscum diuino quodam instinctu hymnum cantauimus de Christi fide.*

CAPVT XXXVI.

An Salomon Psalmographus fuerit?

INSIGNITI nunc Psalmi nomine Salomonis examinandi sunt. Sixtus Senensis authori Salomoni tribuit Psalmum septuagesimum primum. Paraphrastes Chaldæus id confirmat, dum hunc titulum præscripsit: *Per manum Salomonis dictus prophetice.* Lectio quoque Sancti Hieronymi idem notare videtur *Psalmus Salomoni.* Diximus sæpe parum referre tertium casum constitui, quamuis author denotetur: nã & Canticũ Canticorum, quod cõstat Salomonis opus esse, similiter inscribitur Hebręis *le Salomo*, Et affixum *le* Datiuum potius quàm Genitiuum exposcit. Ideo septuaginta reddunt ὅ ἐστι τῷ Σαλωμὼν, *quod est Salomoni*, hoc est, Salomonis: nam secundum Idiotismũ Hebraicũ *le Salomo* significat idem ac *Salomonis*, siue *secundum Salomonẽ*; quemadmodũ autem affixum illud Græci interpretantur per Datiuũ, vel Accusatiuũ cum præpositione dicentes τῷ Δαυὶδ, seu κατὰ Δαυὶδ. Sic etiã Latini dixerunt Euangeliũ Matthæi, vel secundũ Matthæum, quod Hebraicè diceretur *le Matthai* & Syri *De Matthai.* Psalmus is non video, cur sit Salomoni tribuẽdus, cum in fine illius notetur: *Defecerunt laudes Dauid.* Hinc liquet vt notarunt Caietanus, Iansenius, & alij eum Psalmum fuisse Dauidis, & vltimum quem incinuit. Quamobrem apud Arnobium, Rufinum, Remigium, Sanctum Brunonem, Haymonem, Hugonem, & alios, atque etiam Glossam inscribitur: *Psalmus Dauid in Salomone*; atque vulgata habet *in Salomonem.* Quo notatur non fuisse à Salomone compositum, sed in Salomonem dictum hoc est, pro inaugurando Salomone, sed ad Christum refertur, cuius typum gessit Salomon: Hebræum לשלמה *lislomoh* verti potest *pro Salomone* Apollinarius negat inscriptione authoris carere in Hebræo, sed addit.

Ἡδὺ μέλος Σολομῶνι πολυκλείτῳ μεμηλός.

Dulce carmen inclyto Salomoni pergratum

Libentius concederem Psalmum centesimum vigesimum sextum Salomonis esse, cuius inscriptio est: *Canticum graduum Salomonis*, ipsumque testantur Salomonem authorem Origenes, Eusebius, Sanctus Athanasius, & Sanctus Hilarius. Fuêre etiam teste Origene,

qui Psalmos omnes inscriptos *Cantica graduum*, à Salomone compositos pronuntiassent, sed maiori probatione hoc indigebat. Mirum tamen videretur nullum Psalmum à Salomone editum inter tot carmina, quę composuit, cùm tertio Regum, capite quarto dicatur: *fuisse carmina eius quinque millia.* Imò nomine carminum Psalmi videntur intelligi, maximè cùm diuini cultus aliquando fuerit studiosissimus; periêre fortasse multi Salomonici Psalmi, sicut & alia opera eius.

CAPVT XXXVII.

Exscribuntur duo Salomonis Psalmi ex repertis in Bibliotheca Augustana.

REPERTI tamen haud olim sunt in Bibliotheca Augustana antiquissimis exscripti membranis decem & octo Salomonis Psalmi, Græcè duntaxat, quos aliquando in Latinum reddidimus sermonem; atque vt aliquale de iis iudicium feramus, duos tantùm Græcè, Latinéque exhibebimus: primum, & extremum: & sunt sequentes.

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΣΑΛΟΜΩΝ.

Α.

1. Ἐβόησα πρὸς κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαί με εἰς τέλος, πρὸς τὸν θεὸν ἐν τῷ ἐπιθέσθαι ἁμαρτωλούς.

2. Ἐξάπινα ἠκούσθη κραυγὴ πολέμου ἐνώπιόν μου, ἐπακούσεταί μου, ὅτι ἐπλήσθην δικαιοσύνης.

3. Ἐλογισάμην ἐν καρδίᾳ μου, ὅτι ἐπλήσθην δικαιοσύνης ἐν τῷ εὐθηνῆσαί με, καὶ πολλὼ γενέσθαι ἐν τέκνοις.

4. Ὁ πλοῦτος αὐτῶν διέλθοι εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ ἡ δόξα αὐτῶν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.

5. Ὑψώθησαν ἕως τῶν ἄστρων· εἶπαν, οὐ μὴ πέσωσιν.

6. Καὶ ἐξύβρισαν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς αὐτῶν, καὶ οὐκ ἤνεγκαν.

7. Αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν ἐν ἀποκρύφοις, κἀγὼ οὐκ ᾔδειν.

8. Αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν ὑπὲρ τὰ πρὸ αὐτῶν ἔθνη· ἐβεβήλωσαν τὰ ἅγια κυρίου ἐν βεβηλώσει.

PSALMVS SALOMONI.

I.

1. *Clamaui ad Dominum cùm tribularer in finem: ad Deum cùm persequerentur peccatores.*

2. *Subitò auditus est clamor belli coram me: audiuit me, quia plenus sum iustitiâ.*

3. *Cogitaui in corde meo, quoniam plenus iustitiâ: in abundantia mea, & multitudine filiorum.*

4. *Diuitiæ illorum peruenerunt in vniuersam terram: & gloria illorum vsque ad fines terræ.*

5. *Exaltati sunt vsque ad sidera: dixerunt, nequaquam cadent.*

6. *Abundarunt in bonis suis: & non attulerunt.*

7. *Iniquitates illorum in absconditis: & ego non noui.*

8. *Iniquitates illorum supra gentes quæ antecesserunt eos: profanarunt sancta Domini in contaminatione.*

Extremus, id est, decimus octauus Psalmus in hunc modum se habet.

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΣΑΛΟΜΩΝ ΕΠΙ τοῦ Χριστοῦ κυρίου.

ΙΗ.

1. Κύριε τὸ ἔλεός σου ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰς τὸν αἰῶνα.
2. Ἡ χρηστότης σου μετὰ δόματος, πλουσίου ἐπὶ Ἰσραήλ· οἱ ὀφθαλμοί σου ἐπιβλέποντες ἐπ' αὐτὰ καὶ οὐχ ὑστερήσει ἐξ αὐτῶν.
3. Τὰ ὦτά σου ἐπακούσει εἰς δέησιν πτωχοῦ ἐν ἐλπίδι, τὰ κρίματά σου ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν μετ' ἐλέους.
4. Καὶ ἡ ἀγάπη σου ἐπὶ σπέρμα Ἀβραὰμ υἱοῦ Ἰσραήλ· ἡ παιδεία σου ἐφ' ἡμᾶς ὡς υἱὸν πρωτότοκον μονογενῆ.
5. Ἀποστρέψαι ψυχὴν ὑπήκοον ἀπὸ ἀμαρτίας ἐν ἀγνοίᾳ.
6. Καθαρίσαι ὁ θεὸς Ἰσραὴλ εἰς ἡμέραν ἐλέου ἐν εὐλογίᾳ, εἰς ἡμέραν ἐκλογῆς, ἐν ἀνάξει Χριστοῦ αὐτοῦ.
7. Μακάριοι οἱ γενόμενοι ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ κυρίου, ἃ ποιήσει γενεᾷ τῇ ἐρχομένῃ.
8. Ὑπὸ ῥάβδον παιδείας Χριστοῦ κυρίου, ἐν φόβῳ θεοῦ αὐτοῦ, ἐν σοφίᾳ πνεύματος καὶ δικαιοσύνης καὶ ἰσχύος.
9. Κατευθῦναι ἄνδρα ἐν ἔργοις δικαιοσύνης φόβῳ θεοῦ· καταστῆσαι πάντας αὐτοὺς ἐν φόβῳ κυρίου.
10. Γενεὰ ἀγαθὴ ἐν φόβῳ θεοῦ, ἐν ἡμέραις ἐλέους.

ΔΙΑΨΑΛΜΑ.

11. Μέγας ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ ἔνδοξος, ἐν ὑψίστοις κατοικῶν.
12. Ὁ διατάξας, ἐν κυρείᾳ φωστῆρας εἰς καιροὺς ὡρῶν ἀφ' ἡμερῶν εἰς ἡμέρας καὶ οὐ παρέβησαν ἀφ' ὁδοῦ ἧς ἐνετείλατο αὐτοῖς.
13. Ἐν φόβῳ θεοῦ, ἡ ὁδὸς αὐτῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀφ' ἧς ἡμέρας ἔκτισεν αὐτὰ ὁ θεὸς καὶ εἰς αἰῶνα.
14. Καὶ οὐκ ἐπλανήθησαν, ἀφ' ἧς ἡμέρας, ἔκτισεν αὐτοὺς ἀπὸ γενεῶν ἀρχαίων οὐκ ἀπέστησαν ἀπὸ ὁδοῦ αὐτῶν εἰ μὴ ὁ θεὸς ἐνετείλατο αὐτοῖς ἐν ἐντολῇ δούλων αὐτοῦ.

Ψάλμοι Σαλομῶντος ιη'. ἔχουσιν ἔπη α'. τέλος σὺν Θεῷ.

PSALMVS SALOMONI DE CHRISTO DOMINO.

XVIII.

1. *Domine misericordia tua super opera manuum tuarum in æternum.*
2. *Dulcedo tua cum munere diuite super Israel: oculi tui considerantes super ea, & ex ipsis non tardabit.*

3. Aures

3. *Aures tuæ audient petitionem pauperis in spe: iudicia tua in vniuersam terram cum misericordia.*

4. *Et dilectio tua super semen Abraham filij Israel: correptio tua super nos tanquam filium primogenitum vnigenitum.*

5. *Vt auertas animam obedientem ab imperitia in ignorantia.*

6. *Vt mundes Deus Israel, in die misericordiæ in benedictione, in die electionis, in regno Christi eius.*

7. *Beati qui nati sunt diebus illis ad videndum bona Domini, quæ faciet generationi venturæ.*

8. *Sub virga increpationis Christi Domini in timore Dei sui: in sapientia spiritus, & iustitiæ, & fortitudinis.*

9. *Ad dirigendum virum in operibus iustitiæ timore Dei: constituendum omnes illos in timore Domini.*

10. *Generatio bona in timore Dei: in diebus misericordiæ.*

DIAPSALMA.

11. *Magnus Deus noster: & gloriosus in altißimis habitans.*

12. *Ordinans in potestate luminaria in tempora horarum à diebus in dies: & non transgredientur à via, quam præcepit illis.*

13. *In timore Dei via illorum quotidie: à die quâ creauit illos Deus & in sæculum.*

14. *Et non errarunt à die quâ creauit illa Deus, à generationibus antiquis: non recesserunt à via sua, nisi Deus præcipiat illis in mandato seruorum eius.*

Psalmi Salomonis octodecim habent ab primo finem in Deo.

CAPVT XXXVIII.

Considerantur quæ poßint derogare authoritati Salomonici Psalterij.

DVo in his Psalmis notari possunt, quo minus Salomoni tribuendi videantur: quoniam primo Psalmo introducatur author persecutionem passus quâ vacauit Salomon Rex pacificus mirâ tranquillitate functus. Deinde quoniam in secundo Psalmo *Christus Dominus* clarissimè pronuntietur: tum in inscriptione, tum in ipso Psalmi contextu. Is autem modus loquendi neoterior est, & Christianorum. Adiici ad hæc possit secundum ordine Psalmum sic incipere: ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐν κριῷ κατέβαλες τείχη ὀχυρά. *Cùm superbiret peccator in ariete deiecisti muros munitos.* Tempore autem Salomonis vsus arietis bellici, & tormentarij non erat, cùm eius machinæ inuentores Carthaginenses fuêre, eâ vsi aduersus Romanos, teste Tertulliano libro de pallio, vbi ait: *Arietem non quem Laberius reciprocicornem, & lanicutem, & testitrahum; sed trabes machina est, quæ muros frangere militat, nemini vnquam adhuc libratum: illa dicitur Carthago studiis asperrima belli, prima omnium armasse in oscillum penduli impetus commentata vim tormenti de bile corporis capite vindicantis.*

Idem confirmant Pausanias & Vitruuius. Carthaginenses siquidem post Salomonem effloruêre; quippe conditionem Carthaginis ab Elissa Pigmalionis sorore sæculum & dimidium præcessit, plus minusve Hiram; apud Græcos Iramus Abibali filius, Rex Tyri æquo Salomonis, & amicus eius: Iosephus scribit libro contra Appionem primo: *Sunt apud Tyros multorum annorum scripta publica diligentissimè seruata de rebus memoria dignis, quæ vel apud ipsos, vel aduersus alios gesta fuerunt: in his proditum extat Hierosolymis extructum fuisse templum à Salomone Rege, annis ante conditam à Tyriis Carthaginem centum quadraginta tribus, & mensibus octo.* Verùm hoc indicium non multam habet vim, quoniam non semel inuenimus scripturæ interpretes honori vocabulo vsos, vt rem faciliùs
Prou.26. explanent, quamuis ea vox in originali non habeatur; vt est illud Prouerbiorum: *Sicut qui mittit lapidem in aceruum Mercurij.* Vox Mercurij in Hebræo non est, sed tantùm generice *cumulum*. Illud quoque quod vulgatus vertit in libro Iob iuxta Hebræum: *nomen tertiæ Cornu stibij*, Septuaginta reddunt Ἀμαλθαίας κέρας, *Amalthea cornu*. Sic etiam *Orionis* nomen in versione Iob continetur, cùm antequam Orion viueret, is liber fuerit Hebraicè scriptus.

Dein nulla mentio est horum Psalmorum apud Patres; quare licet à nemine damnati
Cap.12.& sint, à nemine sunt laudati; atque ideò nequeunt authoritatem habere. Tertullianus li-
20. bro de carne Christi solùm damnat Valentinianorum Psalmos, qui diuersissimi ab his
erant; sicut etiam ij quos Nicephorus memorat; non aliud continentes quàm Pauli Sa-
Lib.6.cap. mosateni encomia, qui horribili, vt ait ipse Nicephorus, impudentiâ reiecto Dauidis
30. Psalterio laudes suas in Ecclesia compositis Psalmis decantare fecit. Saniores sunt Psalmi,
quorum meminit cum laude Dionysius Alexandrinus libro secundo contra Nepotem
Episcopum. Et testatur Eusebius libro septimo historiæ; ij erant hymni quidam ab ipso
Lib.9.cap. Nepote compositi, quem eo nomine collaudat Dionysius. Fortasse & non nemo imitatus
29. Nepotem secundùm normam Dauidici Psalterij hos Psalmos Salomonicos composuit, an
& is Salomon nuncuparetur, quis diuinare potest? Planè nihil absurdum continent. In ea
fermè materia versantur, ac Psalmi graduales, quos Hebræi prisci imputarunt Salomoni.
Commemorant sæpissimè, siue alludunt ad ea, quæ ad captiuitatem Babylonicam, & circa liberationem, restitutionémque attinent: in aliis rebus æmulari conantur Dauidis Psalmos, nam præter idiotismos aliquos, quibus Septuaginta interpretes vtuntur; haud prorsus dissimiles inscriptiones præ se ferunt, Diapsalmata quoque inserentes.

CAPVT XXXIX.

Notantur inscriptiones Salomonici Psalterij.

PSALMVS secundus hunc præfert titulum: *Psalmus Salomonis de Hierusalem.* Agitur in eo de expugnatione Hierosolymæ per Nabuchodonosorem: Fortasse etiam per Antiochum. Tertij inscriptio est: *Psalmus Salomonis de iustis*; materia est, quomodo erga eos se habeat Deus misericorditer & prouidè. Quarti titulus est: *Psalmus Salomoni de his qui placere hominibus student.* Egregiè aduersus hos inuehitur. Psalmus quintus simpliciter inscribitur. Sextus hunc titulum habet: *Psalmus in spe Salomoni*; refertúrque ad fiduciam orationis, vt ex illo versiculo liquet: *Dominus exaudiuit orationem omnis qui est in timore, & omnem petitionem animæ sperantis in ipsum implebit Dominus.* Septimus hoc modo notatur: *Psalmus Salomoni conuersionis.* Nihil tamen continet vnde colligatur aliquid de salute Salomonis, sed de toto populo Israëlitico agit, & potiùs de conuersione Dei ad miserescendum eius. Octauus huiusmodi inscribitur: *Psalmus Salomonis in victorias*; non narrat victorias Iudæorum, sed de Iuda, qui propter peccata sua quæ enumerat, victus, captus, ductúsque à Babylonijs fuit, & Deus de peccatis punitis victorias retulit. Nono hæc præfixa sunt: *Psalmus Salomonis in coarguitione.* Græcè est εἰς ἔλεγχον: memoratur ibi captiuitas, & transmigratio Babylonica. Decimus sic se habet: *Hymnus Salomoni.* Vndecimus sic: *Salomonis in expectatione*, depingit reædificationem, & restaurationem Hierusalem, & gloriam eius maiorem deinceps prædicat, quod fuit Isaiæ, & aliorum Prophetarum vaticinium. Duodecimum hæc notat inscriptio: *Salomonis in lingua iniquorum*, reprehenditque vitia linguæ. Vndecimus sic insignitur: *Psalmus Salomonis consolatio iustorum*; in quo videtur alludi ad discrimen inter

restitutam

restitutam Samariam, & Hierosolymam, dum inter alia ait: *Feræ noxiæ accurrebant illis, in viis illorum laniabant carnes eorum, & in monte tundebant ossa eorum, & ex his omnibus liberauit nos Dominus.* Et postea: *Quoniam subuersio peccatoris, & non attinget iustum quidquam ex his omnibus.* Regnum quippe Israel quorum caput Samaria fuit penitus submersum mansit: neque illuc vltra restitutus Israel, hoc est, decem tribus, sed restitutio facta est ex populis Assyriis, & Babyloniis: qui primum terram illam colere cœperunt: immisit Deus in eam feros leones, à quibus miserè vexabantur noui isti incolæ. Calamitatem hanc propter neglectum Dei cultum sibi infligi statim præsenserunt. Re igitur ad Salmanasarum renuntiatâ, vnum de Sacerdotibus captiuis ad eos remisit, qui legitima Dei eos doceret, atque hoc solo ἀλεξιφαρμάκῳ leonum feritas domita, & restincta est. Rabbi Iose duos sacerdotes missos scribit: etenim audito rumore de leonibus dilacerantibus Assyrios convocauit Salmanasar seniores captiuitatis Israeliticæ; qui rogati eius rei causam, responderunt: *Domine noster Rex, terra ista non recipit gentem incircumcisam* (Regem sperabant responsurum: redite igitur in patriam vestram, sed expectatione ipsorum elusa) *Respondit eis: date duos de vobis, eantque & circuncidant eos & doceant librum legis. Verbo autem Regis nihil erat reponendum. Miserunt igitur R. Dositheum, & R. Zachariam, qui flentes circumciderunt eos, & docuerunt eos librũ legis cum scriptura emgmatica, & compendiaria.* Porro quartus decimus Psalmus dumtaxat inscribitur *hymnus Salomoni.* Decimumquintum verò hæc præfatio Insignit: *Psalmus Salomoni cum Cantico.* Tangitur ibi vtilitas diuinarum laudum, dum dicitur: *Quid potest homo nisi confiteatur nomen tuum? Psalmum & laudem cum cantico in lætitia cordis, fructum labiorum in organo præparato linguæ, primitias labiorum à corde sancto & iusto. Faciens hæc non mouebitur in æternum à malo, flamma ignis & ira iniustorum non attinget eum.* Decimo sexto hic titulus est, *Psalmus Salomoni in adiutorio.* Græcè εἰς ἀντίληψιν imploratur ibi diuinum auxilium. Decimus septimus ita præloquitur *Psalmus Salomoni cum Cantico Regi.* Incipit, & tandem desinit vocans Deus Regem. Totus videtur alludere ad aduentum, & regnum Christi Domini; frustum huius Psalmi dabo, in quo describitur dominatio Messiæ: postquam enim Israelitici & Iudaici Regni vastationem commemorasset, subdit:

Vide Domine, & suscita illis Regem suum, filium David in tempore quod vides tu Deus, ad regnandum super Israel filium tuum.

Et succinge illum fortitudine ad conterendum principes iniustos.

Munda Hierusalem à gentibus deambulantibus in perditione, in sapientia iniusta.

Repelle peccatores ab hæreditate, contere superbiam peccatorum, vt vasa figuli in virga ferrea, contere omnem substantiam illorum.

Perde gentes iniquas in verbo oris illius in concione eius, vt fugiant gentes à facie illius, & increpa peccatores in verbo cordis sui.

Et congregabit populum sanctum, quem ductauit in iustitia, & iudicabit tribus sanctificati à Domino Deo suo.

Et non dimittet iniustitiam in medio illorum habitare, & non habitabit omnis homo cum illis sciens malitiam.

Etenim cognoscet illos, quoniam omnes sunt filij Dei sui, & dimetietur illos in tribubus suis super terram.

Et incola & extraneus non cohabitabit cum ipsis amplius. Iudicabit gentes & populos in sapientia Iustitiæ.

DIAPSALMA.

Et habebit populos gentium ad seruiendum illi sub iugo eius, & glorificabit in celebritate vniuersæ terræ.

Et purgabit Hierusalem in sanctificatione quemadmodum, & quod ab initio:

Vt veniant gentes ab extremis terræ ad videndum gloriam eius, portantes munera infirmatos filios eius.

Et ad videndum gloriam Domini, qua glorificauit illam Deus, & ipse Rex iustus, doctus Domino super illos.

Et non est iniustitia in diebus eius in medio ipsorum: quoniam omnes sancti, & Rex illorum Christus Dominus.

Etenim non sperat in equo, & ascensore, & arcu, neque multiplicabit sibi aurum, & argentum ad bellum: & multis non congregabit fiducias in diem belli.

Dominus ipse Rex eius spes potentis in spe Dei, & miserebitur omnium gentium in conspectu suo in timore.

Etenim concutiet terram verbo oris sui in æternum.

Benedicet populum Domini in sapientia cum lætitia.

Et ipse mundus à peccato ad regendum populum magnum, ad increpandum Principes, auferendum peccatores in fortitudine verbi.

Et non infirmabitur in diebus suis in Deo eius, quoniam Deus effecit illum potentem in spiritu sancto: & sapientem in consilio prudentiæ cum fortitudine & iustitia.

Et benedictio Domini cum ipso in fortitudine, & non infirmabitur.

Spes eius ad Dominum, & quis potens contra illum? fortis in operibus suis, & potens in timore Dei.

Pascens ouile Domini in fide & iustitia, & non dimittet, vt infirmentur inter illos in pastu suo.

Omnes illos in sanctitate ducet, & non est in illis superbia dominandi inter eos.

Ipse nitor Regis Israel, quem nouit Deus, vt suscitet illum in domum Israel vt corripiat illum.

Verba eius ignita super aurum pretiosum & primum, in Synagogis diiudicabit populos, tribus sanctificatorum.

Sermones eius vt verba sanctorum in medio populorum sanctificatorum

Beati qui nascuntur in diebus illis ad videndum bona Israel in congregatione tribuum, quas faciet Deus.

Accelera Deus super Israel misericordiam tuam, liberabit nos ab impuritate inimicorum profanorum: Dominus ipse Rex noster in sæculum, & adhuc.

CAPVT

CAPVT XL.

Vtrùm in captiuitate compositi aliqui Psalmi? An & ab Eman, Ethan, filiis Jonadab, Ieremiâ, Ezechiele, Aggæo, Zacharia, & Esdra?

HEMAN quoque & Ethan numerantur inter authores Psalmorum, quoniam ipsorum nomina duo Psalmi præmonstrent, videanturque ipsi ab eximia sapientia commendari in tertio Regum libro, capite quarto, vbi de Salomone dicitur: *Et erat sapientior cunctis hominibus, sapientior Ethan Ezrahita & Heman, & Chalcol, & Dorda filiis Mahol.* Falsò quippe existimatur in *Seder Olam* hos esse Ægyptiorum sapientes; quoniam paulò antè dictum fuerat: *Præcedebat sapientia Salomonis sapientiam omnium Orientalium, & Ægyptiorum.* Nomen quippe Ethan indicat Hebræos esse, quod confirmat Iosephus libri octaui capite secundo. Atque ex titulis Psalmorum & Paralipomenis potest confulciri. Ex quibus Eman, & Ethan tanquam homines Hebræi, & cantores Dauid commemorantur. S. Hieronymus in traditionibus Hebraicis prodit in Ethan Abraham intelligi, in Eman Moysen, in Chalcol Ioseph, in Dorda duodecim tribus, in Mahol Iacob: at secutus est Hieronymus traditiones Hebræorũ, non quidẽ indubitatas; quæque etymologiis incertis, aut non veris nituntur, & iam in superioribus reiecimus eos, qui ab Abraham putarent compositum Psalmum octogesimum octauum, cuius titulus Ethan præfigitur. Genebrardus sapientem Heman nepotem Samuelis putat, & principem cantorum, cum Asaph fratre; negat tamen de eo fieri in Psalmi alicuius titulo mentionem, sed de alio, qui Zare filij Iuda filius fuerit. Idem censuit Lyra. At Abulensis, & Sixtus eosdem ipsos existimant Heman, & Ethan qui in libro Regum tertio laudantur, ac qui in Psalmorum titulis inscribuntur. Porrò Philo libro de temporibus tradit Psalmos, qui his tribuuntur, qui sunt octogesimus septimus & sequens, multò post Dauidicum & Salomonicum sæculum compositos, nimirum Psalmum octogesimum septimum fuisse editum in captiuitate Babylonica, & assiduè per septem decantatum annos, quibus Ioakim Rex Iudæorum carceribus Babylonis iniustè fuit oppressus. Psalmum verò octogesimum octauum fuisse compositum ad gratiarum actionem, quando Euilmerodach Rex Assyriorum Ioakim Regem de carcere eductum apud se in honore habere cœpit. Falsa tamen ista existimatio communi sensu reputatur; atque perinde habet Psalmus octogesimus septimus mentionem filiorum Core, atque Heman: filij autem Core potissimum tempore Dauidis effloruere in Psalmorum concentu pariter ac Heman.

Fuir quidem aliquibus visum Psalmum septuagesimum in captiuitate compositum, cum in titulo præferat: *Filiorum Ionadab & priorum captiuorum.* quippe filij Ionadab Rechabitæ erant, qu[illegible] post Dauid annos floruerunt, ipseque Ionadab illustris habitus tempore Iehu: cum enim addatur: *Et priorum captiuorum*, conspirant omnes hunc Ionadab non esse illum, qui filius fuit Semmaa fratris Dauid, qui turpe consilium Amnoni dedit inferendi vim Thamar Absalonis etiam ex matre sorori, Sed vt dixi, illum Ionadab celebriorem socium Iehu in occidendis reliquiis domus Achab & patrem Rechabitarum in vaticinio Ieremiæ satis commendatorum. Hi Rechabitæ quamuis nullibi dicantur clarè captiui, videntur paruisse primi omnium Ieremiæ suadenti Iudæos dedere se se Chaldæis, à quo Propheta ipsi collaudati erant. Dicuntur igitur Rechabitæ captiui illum Psalmum cecinisse: & fortasse ita fuit. At nequaquam ab his est editus, cum expressè titulum Dauidis ostenret, qui talis est: *Psalmus Dauid filiorum Ionadab.* Ecce Dauidem authorem norat: Adiectum fortasse ab Esdra illud *filiorum Ionadab*, quoniam eo vsi fuerint Rechabitæ, aut pro iis dictus.

Etenim Esdras Psalmorum collector fuit, vt Haymoni pluribusque aliis placet, & ab eodem videntur notata in Psalmorum titulis aliqua Prophetarum nomina, qui multo post Dauidem vixerunt, nec ab iis videntur ij Psalmi editi, cum aliquando reperiatur simul Dauidis inscriptio, qua significatur fuisse Dauid author, qui nequiit vllum Psalmum cum neoterico Propheta simul composuisse, cum magna inter vtrum-

que

que annorum intercapedo excurrerit. Præterea nunquam reperitur huiusmodi inscriptio: *Psalmus Zachariæ*, vel *Psalmus Aggæi*, aut *Psalmus Ieremiæ*, sed ad summum solum nomen Prophetæ, vel quod aliunde regatur quàm ex nomine Psalmi, vt *reuersionis Aggæi, & Zachariæ.* Hinc etiam constat Psalmum: *Super flumina*, qui Ieremiæ tribuitur, ab eo non esse compositum, sed à Dauide, cum titulum hunc habeat: *Psalmus Dauid Ieremiæ.* Dictus fuit quidem à Dauide eum respectu fortasse ad Ieremiam, cuius lachrymas præuidit. Idem dicendum est de Psalmo sexagesimo quarto, qui licet habeat in inscriptione hæc verba: *Canticum Ieremiæ & Ezechielis*: ante istam tamen clausulam præmittit *Psalmus Dauid.* Vnde constat hunc fuisse eius legitimum authorem: sed quia agitur ibi de egressione Iudaici populi è Babylonica captiuitate, quam prædixerunt illi duo Prophetæ; idcirco in eius Psalmi titulo memorantur. Illud obiter hîc admonendum, ea huius Psalmi verba: *Timebunt qui habitant terminos à signis tuis*, non ad miracula & prodigia, quæ tunc acciderint, à nulloque probatæ fidei auctore narrantur, referenda, sed potius ad vias, & itinera Iudæorum regressorum. Promam quæ circa hæc reperio in vetustis Iuliani Toletani aduersariis, qui ait: *Salomon, & prædecessores Reges Iudæorum, signauerunt vias Regias, & Militares lapidibus, ad milliaria, quem morem ab eis Carthaginenses, & Romani, & ab his Gothi, & Sarraceni acceperunt. Quin huius vrbis Hebræi doctissimi mihi dixerunt, in milliaribus lapidibus, altera facie posuisse numerum milliariorum, in alterá vero aliquod nomen Dei; iuxta illud Psalmi sexagesimi quarti; Turbabuntur gentes, & timebunt qui habitant terminos, à signis tuis. Sic vocat hic lapides milliares, signa. Quin in omni lapide scriptum erat, Huc progredi licet Hebræo, in die Sabbathi; nec hinc vltra transire.* Hæc Iulianus. Præter hæc fertur etiam Esdras (quoniam Psalmorum collector) primum condidisse Psalmum, instarque præfationis toti Psalterio apposuisse, sed hoc incertum.

***

IOANNIS EVSEBII NIEREMBERGII DE ORIGINE SACRÆ SCRIPTVRÆ, LIBER DECIMVS.

CAPVT PRIMVM.

An aliquid præstiterint Esaias, aut Ezechias circa Cantica, & Prouerbia Salomonis?

DE Salomonis scriptis nunc agemus. Is initio sui Principatus composuit Prouerbiorum librum, seu Parabolas, quas nobiles sibi adstantes exceperunt, posteà edidit Cantica Canticorum. Tandem sub vitæ finem Ecclesiasten fertur composuisse suorum erratorum pœnitens, vt quidam Iudæi tradunt: sed alij Esaiæ authori hos tres libros addicunt. Rabbi Moyses Kimhi sic ait: *Esaias scripsit librum suum, & librum Prouerbiorum & librum Ecclesiastes, & librum Cantici Canticorum.* Authores quoque Thalmud ab Ezechia, eiúsque familiaribus editum Ecclesiasten volunt. Nonnulli hoc tribuunt familiaribus Salomonis; & sunt alij qui dicant sententias horum trium librorum ab Esaia Propheta fuisse collectas ex variis libris Canticorum, & Prouerbiorum, quos diuina Scriptura commemorat à Salomone compositos, & Spiritus sancti instinctu reseruatas, tanquam cæteris vtiliores, atque his tribus libellis coarctatas, quas Isidorus ex Iosepho & Hieronymo affirmat hexametris, & pentametris versibus à Salomone conscriptas, & extremam partem libri Prouerbiorum concludi alphabeto, quod trimetro Iambico supputatur. Planè Hippolytus in Canticum Canticorum laudatus ab Anastasio Niceno quæstione trigesima nona, editum ab aliis, quàm à Salomone putat librum Canticorum, collectum scilicet ex multis Salomonis Canticis; idcirco considerat dici Canticum Canticorum, quasi ex pluribus concinnatum canticis. Verba Hippolyti operæpretium erit exhibere; locutus de Salomone, cuius multa & sapientissima opera cõmemorantur in Scriptura, sic rogat: *Et vbi est vniuersa eius cognitio? vbi autem hæ mysteria? & vbi libri? Extant enim sola Prouerbia, & Sapientia, & Ecclesiastes, & Canticum canticorum. Quid ergo? falsúmne dicit Scriptura? Absit. Sed fuit quidẽ magna, eorum quæ scripsit, materia, vt ostendit dicendo, Canticum Canticorum: Significat enim, quòd id quod continebant ter mille Odæ seu Cantica, in vno narrauit. In diebus autem Ezechiæ alij quidem libri fuerunt electi, alij verò neglecti. Vnde dicit Scriptura: Hæc sunt Prouerbia Salomonis discreta, quæ scripserunt amici Ezechiæ Regis. Vnde autem selegerunt, nisi ex libris, qui inerant in ter mille Prouerbiis, & quinquies mille Odis seu Canticis Canticorum? Ex ipsis sapientes amici Ezechiæ elegerunt ea, quæ pertinebant ad ædificationem Ecclesiæ.* Porrò circa Salomonica opera animum aduertisse Ezechiam Regem constat ex Eusebij Cęsariensis testi-

monio de prisca historia, qui ait: *Libros autem Salomonis, qui scripti erant de Prouerbiis, & Odis, in quibus tractabatur de natura plantarum, & omni genere animalium, & de curatione omnium morborum, de medio sustulit Ezechias, propterea, quod morborum medelas inde acciperet populus, & nihili faceret à Deo petere curationes.*

Sanè negari non potest tempore Ezechiæ Regis manum aliquam appositam operibus Salomonis: nam constat ex Scriptura viros amicos Ezechiæ transtulisse quædam prouerbia in libro Prouerbiorum. Hinc factum est, vt quidam Ezechiam fecerint collectorem librorum Salomonis. At quoniam eam manum non solus Ezechias, & per se apposuit, sed per viros amicos suos, atque Isaias fuerit amicissimus eius, & præcipuus inter eos viros, natum hinc est, vt Esaiæ tribuatur ea collectio, & à quibusdam dicatur author eorum librorum. Nihilominus mihi videtur librum Canticorum, & Ecclesiasten non esse opus dici ab Ezechia, vel Isaia tactos, cùm ex Scriptura id non colligatur, nec ea opera id ostendant. Consideratio autem illa Hippolyti ex titulo Cantici Canticorum nata est ex obliuione idiotismi Hebraici; non enim nuncupatur eiusmodi is liber, quoniam ex multis Salomonis Canticis collectus sit; sed quoniam eximium, & excellentissimum canticum sit: nam quod exaggeratè volunt Hebræi dicere, repetitione eiusdem nominis genitiuo pluralis præstant. sic dicitur: *Vanitas vanitatum*, pro ingenti vanitate, & *Deus Deorum* pro Deo maximo. Aliis quæ pro Thalmudicorum opinione obiiciuntur circa authorem Ecclesiastæ; satis respondet noster Pineda, & inefficacia obiecta sunt. An verò scriptus sit Ecclesiastes post Salomonis pœnitentiam æquè incertum est, ac ipsa pœnitentia. Affirmant nihilominus multi, & disertè noster tuetur Pineda, tametsi prius id repulerit Bellarminus libro primo de verbo Dei. Eucherius quoque voluit cantica post pœnitentiam concinuisse, sicut & Hieronymus, Cyrillus Hierosolymitanus, & Bachiarius Prouerbia.

cap. 5.

CAPVT II.

Sobna & Isaias fuerunt viri Ezechiæ Regis, qui transtulerunt parabolas quasdam Salomonis.

Explicatur locus Prouerb. 25.

CIRCA Prouerbiorum librum aliqua incident consideratione digna: nam initio capitis vigesimi quinti dicitur: *Hæ quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ Regis Iuda.* Gemina hîc dubitatio, qui fuerint hi viri Ezechiæ. Deinde quid præstiterint. Aben Ezra, Sixtus Senensis & alij vnum ex his fuisse Sobnam, siue Sebonam, qui tempore Ezechiæ Regis scriba fuit. Septuaginta dicunt eos viros Ezechiæ fuisse amicos eius. Sic enim legunt: *Hæ sunt disciplinæ Salomonis indistinctæ, quas descripserunt amici Ezechiæ Regis.* In quarto autem libro legis, & vaticinio Isaiæ legimus tres fuisse familiares Regis Ezechiæ; eosque penè semper iunctos memorat occupatos in negotiis ipsius Regis ingredientes ad Deum & colloquentes: Hi sunt Eliacim filius Helciæ præpositus, domus Sobna scriba, & Ioahe filius Asaph à commentariis. Sic capite trigesimo sexto Isaiæ dicitur: *Ingressus est Eliacim filius Helciæ, qui erat super domum, & Sobna scriba, & Ioahe filius Asaph à commentariis ad Ezechiam, scissis vestibus, & nuntiauerunt ei verba Rabsacis.* Eosdem priùs miserat Rex ad excipiendam legationem Assyrij tyranni; eosdem saltem duos primos misit ad Isaiam. Puto tamen in eorum virorum Ezechiæ numero, & potissimo loco ipsum numerandum Isaiam, qui non parum elaborasse in libris sacris credendus est; & cui potissimùm ea prouincia demandata fuerit à sancto Rege. Sobna quoque cùm scriba extiterit præcipuus, & Ioahe, quoniam à commentariis Regi erat, non expertes eius laboris essent. An autem interuenerit Eliacim, quoniam administrationi Regiæ domus satis occupatus esset dubitari poterit. Sed parum hoc refert explorare.

Quoad verba præposita initio vigesimi quinti Prouerbiorum capitis, Plerique interpretes isthæc verba tanquam titulum sequentium Parabolarum ab aliquo præscripta, & præfixa fuisse autumant, hunc verò & non alium nisi Sobnam fuisse, ex coniectura Aben Hezræ docent non pauci, quem tempore Ezechiæ scribam fuisse memorat sacra pagina.

Addunt

Addunt etiam hunc vnà cum aliis Ezechiæ Regis familiaribus, reliquas huius libri sententias dispersas ex peruetustis membranis collegisse, & compilasse. Itaque verbum illud, transtulerunt, non significat (inquiunt) parabolas istas ab vna lingua in aliam à viris illis conuersas, ac redditas fuisse; sed ex diuersis schedulis in hoc volumen transcriptas, ac superioribus adnexas. Caietanus autem addit sequentes parabolas ad huius libri integritatem nequaquam pertinere: Sed cùm constet ex libro tertio Regum, capite quarto, Salomonem tria Parabolarum millia dictasse, viros Ezechiæ ex his millibus, quarum plerisque interierant, paucas istas hinc inde conquisitas, & ab interitu vindicatas in hunc librum velut appendicem aliquam contulisse suspicatur. Pineda noster præfatione in Ecclesiasten *transtulisse* sumi vult pro descripsisse ex autographo, vt plura exempla suppetere possent discipulis & magistris: censet enim tempore Salomonis, & posteà Ezechiæ, diligentissimos Doctores extitisse, qui apertis scholis docerent, & quasi per manus traderent sententias Salomonicas. Notat deinde originale verbum, ex quo vertit vulgatus, *transtulerunt*, non solùm significare describere ex vno exemplari, vel linguâ, sed etiam transferre de manu in manum. Vnde in secundo Paralipomenon, capite quarto, dicuntur *verba vetera*: propriè inquit, ex eadem radice verba translata, id est, quæ per traditionem, & de vno in alium accipiuntur ab auditoribus. Quare iuxta hæc viri Ezechiæ transferebant sententias Salomonis, nempe communicabant cum pluribus. Addit ex proprietate Hebræa, transferre esse roborare, quasi viri Ezechiæ robur aliquod, & authoritatem dederint suo testimonio illis parabolis Salomonis suâ manu des…ptis.

Planius tamen & subtilius Ferdinandus …azarius eruditissimus magister meus conis-ctatur: qui supponit hunc librum es… sapientiæ, aut Salomonis conuiuium, in quo Salomon seipsum, necnon Agur …u congregantem, Lamuelémque Regem loquentes induxit. Quemadmodum Plato etiam in suo conuiuio Socratem, Phædrum, Pausaniam, Eryximachum, & alios quosdam amoris laudes personantes: & Plutarchus in suo etiam epulo …prem Græciæ sapientes, de legibus perorantes induxit Salomonem, qui primo loco dicit in hoc conuiuio à capite decimo (vbi sic initio legis: *Parabolæ Salomonis*) sermonem adusque vigesimi quarti capitis finem protulisse: Tunc autem inducit Agur, & Lamuelem suas in…cruisse Parabolas, & Problemata, ac demum post illos Salomonem dicere iterum & adorsum opus perfecisse. Ad hunc modum olim huius libri, seu potius conuiui…clam fuisse contextam suadet translatio Vaticana septuaginta Interpretum, quæ A…ur, Lamuelisque Parabolas sub finem huius capitis vigesimi quarti inserit, & a… Salomonis parabolas rursus redit. Ergo viri Ezechiæ, cùm librum hunc Salomon… conscriberent, vt parabolas, quas Salomon suo nomine dictauerat, in vnum con…g…ent, eas, quas post duos illos, Agur, Lamuelémque subiecerat, è suo loco in hunc transtulerunt, ac duorum, Agur videlicet, Lamuelisque orationes, post omnes Salomonis parabolas subscripserunt. Quapropter ita ego reor, priora illa verba, *Hæ quoque parabolæ Salomonis*, ad textum ipsum sacrum pertinere, & ab ipso Salomone hic adscripta fuisse: quemadmodum etiam capite decimo, *Parabolæ Salomonis*: atque etiam idem iudicium ferendum de illis, *Verba congregantis, filij vomentis*, necnon de illis, *Verba Lamuelis Regis*, eiusmodi enim præscriptiones significant personam, quæ in hoc conuiuio sapientiæ fari incipit. Ergo cùm Salomon semel & iterum iuxta veterem, germanámque huius libri seriem, sermonem haberet, semel quidem ante duos illos sapientes, & iterum post illos, priori quidem orationi hic titulus præfixus fuit: *Parabolæ Salomonis*; posterior autem sic inscripta est: *Hæ quoque parabolæ Salomonis.* Illa autem verba: *quas transtulerunt viri Ezechiæ Regis Iuda*, non pertinent ad textum, sed ab aliis hic adscripta sunt, & parenthesi claudi deberent: significant autem sequentes parabolas, non ab vna lingua in aliam, nec ab schedulis in hoc volumen, sed ab vno loco in alium translatas, vt cum prioribus Salomonis parabolis nullo interstitio cohærerent. Hunc ad sensum vocanda est translatio Septuaginta, quæ præmissa verba sic extulit: *Hæ quoque parabolæ Salomonis indistinctæ, quas descripserunt amici Ezechiæ Regis Iudææ.* Græcè [illegible], id est, *non discretæ.* Hæ sunt (inquam) Salomonis parabolæ, quas olim amici Regis Ezechiæ indistinctas, & indiscretas conscripserunt: nam eas, quæ priùs aliis interiectis discretæ fuerant, ipsi copularunt, & contexuerunt. Hæc autem addita sunt à septuaginta Interpretibus; non quia ipsi duas illas Salomonis orationes simili ad modum copulauerint, aut contexuerint (constat enim vtramq; secundùm perantiquam huius libri formam ab illis separatam, & seclusam) sed vt rationem redderent, cur duas illas iam olim ab Ezechiæ temporibus cohærentes, consertasque orationes duabus aliis interpositis ipsi meritò seiungerent. Nimirum id

obiicientes, quod eas Ezechiæ familiares indiſcretas conſcripſiſſent: cùm tamen olim diſcretæ, & ab inuicem ſeparatæ fuiſſent, iuxta genuinam, primæuámque libri ſeriem, ac methodum. Hæc penè ad verbum ex Salazario tranſcripta, quia egregiè, & excogitata, & dicta.

CAPVT III.

An Agur Iudæus, & non Salomon, compoſuerit caput trigeſimum Prouerbiorum.

EX eodem Prouerbiorum libro inquiri poteſt, quis fuerit Authorcapitis trigeſimi, quod incipit: *Verba congregantis, fily vomentis.* in Hebræo eſt: *Verba Agur fily Iakeh.* Interpres autem Latinus, vt ſæpè alibi facit, ſignificationem nominis proprij tranſtulit, non ſonum; de quo ſuprà latè egimus: quemadmodum enim in Paralipomenis nomen proprium *Molechet* per ſignificationem transfert vulgatus *reginam*, & *Ishod* interpretatur *virum decorum*, & *Ioacim* vertit, *qui ſtare fecit*. Sic etiam nomen proprium *Agur* in Prouerbiis reddit *congregantem*, quia id ſignificat Agur. De hoc igitur ita Sixtus Senenſis ſcribit. Agur Iudæus filius Iake. hortatu amicorum ſuorum Ithiel, & Vchal edidit prophetiam quandam parzneticam de duobus à Deo expetendis, de quatuor generibus hominum peſſimorum, de quatuor difficilibus, de quatuor minimis animantibus, eximiâ ſapientiâ præditis; de quatuor animalibus bene incedentibus, quorum ſumma trigeſimo Prouerbiorum capite refertur. Aben Ezra putat hunc Agurem fuiſſe virum quendam integræ vitæ, & magnæ ſapientiæ, cuius dicta & ſententias Salomon tranſtulit in librum Prouerbiorum ſuorum. Hæc multorum Hebræorum eſt exiſtimatio, idémque cenſuêre aliqui recentiores, vt Rodolphus, & Ianſenius hac ratione ductus: Quomodo, inquit, Salomon ſeipſum virorum ſtultiſſimum in ſequenti verſu appellauit, qui planè nouerat ſe præ omnibus hominibus ſapientiâ & Prophetico ſpiritu donatum?

Verùm maior & nobilior interpretum factio eundem eſſe Agur & Salomonem decernit; ſic Rabbi Leui, Beda, Lyranus, Dionyſius, Caietanus, Hugo, Oſorius, Bhoreus, Emanuel Sa, Salazarius, Tirinus, atque Kubenaki, pariter Hebræorum, vt notauit Sixtus, exiſtimat hunc fuiſſe Salomonem ipſum: אגור, *Agur* enim ſonat congregatorem. Salomon autem congregauit verba Sapientiæ, & deſumpſit ea. Id quod יקה *Iake* ſignificat; dixitque eam prophetiam propter איתיאל *Ithiel*, id eſt, vxores, quas plurimas habuit, אכל *Vchal* autem ſignificat *Potero*: præſumpſit enim multa Salomon, & potuit. Atque huic ſententiæ fauere videtur noſtra vulgata editio pro eo quod in Hebræo legitur דברי אגור בן־יקה המשא נאם הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואכל *Devre Agur ben-Iake hammaſſa neum haggheuer le-Ithiel; le Ithiel veukal.* hoc eſt, *Verba Agur fily Iake, Prophetia, quam dixit vir ille Ithieli, Ithieli, inquam, & Vchal*, ſic tranſtulit: *Verba congregantis fily vomentis, viſio quam loquutus eſt vir, cum quo eſt Deus, & qui Deo ſecum morante, confortatus ait.* Alij aliter hæc accommodant Salomoni, vt ipſe dicatur congregans, tum ob ſapientiam, quâ gubernauit regnum, & in vnum collegit, & quaſi congregauit ſuâ humanitate, liberalitate, & prudentiâ, nam vt Agapetus ſcribit: *Vnum Regis & agricolæ ſtudium vna cura eſt congregare: hic quidem ſerit frumentum, & frumenta congregat; ille verò beneficia ſerit, & ciues conducit.* Tum quia plurimam ſapientiam collegit, tum alias ob rationes, quas ex variis interpretibus collegit eruditiſſimè Salazarius. Idem Salomon dicitur filius vomentis: quod Hugo Cardinalis interpretatus refert ad Dauidem; quod tantam prophetici ſpiritus vim hauſerit, vt prophetias non more aliorum eloqui, aut efflare, ſed veluti euomere videretur. Sic Hugo Cardinalis. Itaque ſecundùm hanc expoſitionem, Salomon ſemetipſum cum parente Dauid componit, & addit ſe (ſi fas eſt filium cum patre conferre) collectorem merum eſſe, qui aſcitas hinc inde ſententias congerit. Patrem verò vomentem dici poſſe, qui pleno ore, & gutture prophetias reddere videretur.

Aliam expoſitionem producit Hugo, & conſiderat Salazarius, etiam de Dauide, vt propterea dicatur Salomon filius vomentis, quoniam Dauid ſaliuæ quodam indecoro vomitu

mitu stultitiam, & insaniam simulauit coram Achis Rege Geth. Neque id abit à contextus serie nam statim stultitiam suam fatetur in auspicio capitis, cum ait: *Stultissimus sum virorum, & sapientia hominum non est mecum.*, quod homo sum verè stultus ex parte stultitiam simulante, nam simulatio illius stultitiæ, meæ veræ, & non simulatæ omen fuit. Cæterum hoc quidquid est, ad Dauid, seu ad Bethsabee spectans ex ignoratione Hebraici sermonis profectum fuit: Nota enim est sacræ scripturæ phrasis, iuxta quam hoc nomen *filius* multis affigitur rebus, augendæ significationis gratia; *filius mortis*, dicitur reus mortis: *Filius nuptiarum*, sponsus: *filius iniquitatis*, valde iniquus. Itaque iuxta hunc loquendi modum, *filius vomentis*, seu vomitus appellatur vir abundans vomitu; vel vt obseruat Caietanus, vir cui perseuerat adhuc vomitus, id est, qui cœptum sistere, aut inhibere non potest vomitum. Ergo hæc significatio ad Salomonis prophetiam accommodata non vno modo accipi potest. Aliquis dixit similitudinem hanc vomitus eò spectare, vt significetur huius libri sententias non esse connexas, & in seriem aliquam redactas, sed permixtas omnino, & solutas, vtpote quas Salomon, veluti ex vomitu quodam effuderit: sicut enim vomens cibos permistos, & indiscretos reddit; sic Salomon huius libri sententias ad eum modum permistas sine ordine, ac serie aliqua profLauit. Cæterum hæc interpretatio non elaborata & decocta, sed quasi ex vomitione reddita videtur. Posset etiam alius aliquis similitudinem vomitus ad ipsius prophetiæ seueritatem referre, vtpote quæ sit inuectiua, & Satyrica. Notus est ille dicendi modus, Euomere aliquid in aliquem. Cicero quinta Phil. *In me absentem orationem euomuit* id est, inuectus est oratione sua. Terentius in Adelph. *Ibo & requiram fratrem, vt in eum hæc euomam.* Mitto alia. Ergo Salomon iuxta hunc sensum appellari potest in hoc libro, *filius vomentis*, quia in eiusdem libri sententiis plerisque carpit seuerius vitia, & in vitiosos inuehitur, ita vt multa ex his in illos stomachabundus euomuisse videatur, sed maximè in capite trigesimo Prouerbiorum versu vndecimo, tamen hoc etiam coactum videtur.

Illud procliuius, quod tradit Cœlius libro vigesimo primo capite octauo, vomentes appellari solitos eos, qui ex tempore nec præparata, aut præmedita loquuntur, citátque illud Aristidis, qui ab Imperatore quæsitus, vt aliquid ipso audiente diceret, subiecit; *Hodie proponas, cràs verò audias: οὐ γὰρ ἐσμὲν τῶν ἐμούντων, ἀλλὰ τῶν ἀκριβούντων. Non sumus quidem ex vomentibus, sed ex accuratè dicentibus*, Id est, non sumus ex his, qui ex tempore imparati dicunt ad rem. Prophetæ quidem non à se præmeditata, & comparata, sed à Deo ipso instillata, & infusa ex tempore dicebant. Ergo Salomon, vt significet se non [illegible] ex antiqua præmeditatione sententias dicere, sed ex tempore diuino afflatum spiritu eloq[illegible] ineptè dixerit, *verba congregantis fily vomentis.* Id est, extemporaria, repentina ex diuini [illegible] perculsu dicta non ex studio, & præmeditatione coacta, & collecta promentis. Melius verò [illegible] aptius ad quandam prophetici spiritus redundantem plenitudinem significandam, similitu[illegible] vomitionis adhibitam fuisse dicemus. Sicut enim homo pleno & emoto stomacho vomitio[illegible] sistere, aut inhibere non potest, donec exhausto ventriculo conquiescit; sic etiam Salomo[illegible] prophetico plenus spiritu vomenti se similem esse dicit; quia ea, quæ diuino afflatus spiritu ex[illegible]rat, & iam [illegible] euomere cœperat, à libri huius initio cohibere non poterat; sed adhuc effundere cogebatur. Eodem sensu in Psalmum quadragesimum quartum, quem plerique Salomoni tribuunt, vsus est verbo eructandi: *Eructauit cor meum verbum bonum.* Et sæpe aliàs, quod perinde est, ac si dicat, verbum bonum animo conceptum supprimere non possum. Sed velut cibus indecoctus in stomacho ructus ciet, & odore suo ipse se se prodit: sic etiam ea, quæ à diuino hausi spiritu, opprimi se, atque celari non permittunt, sed pro ructibus veba mouent, atque inuitum fari cogunt.

Hæc acutè & eruditè expendit Salazarius, sed germanior vltima ex propria sententia commentatio videtur iuxta totius libri scopum: etenim mens Salomonis est Sapientiam inducere inter epulas suos alloquentem conuiuas, & varias sententias dictantem. Cum igitur superiores eiusdem libri prouerbiorum sententias, sapientiæ hactenus tribuerat, ex quo illam loquentem induxerat, vt iuxta morem etiam conuiuiorum non vna tantum persona verba faceret, in hoc capite, & in sequenti duos viros ex conuiuis, quos ad mensam sapientiæ inuitatos fingit, sapientia producit, qui ipso silente simili ratione eloqui, & sententias excogitatas promere cœperunt. Hi sunt *Agur*, seu *congregans* in hoc capite *verba congregantis* &c. Et Lamuel in sequenti quod simili modo auspicatur; *Verba Lamuelis Regis*: Itaque verba hæc non sunt aliena; sed quemadmodum Plato in suo con-

uiuio Socratem, Apollodorum, Glaucum, Agathonem, Aristodemum, & alios inducit loquentes, & singulis orationem suam, & amoris elogia tribuit, & Plutarchus septem Græciæ sapientes, & alij alios: sic etiam Salomon sapientiam ipsam, ceu conuiuij Reginam, & Symposiarcham, Agur verò & Lamuelem tanquam conuiuas proponit, & singulis verba dat. Ergo sic ait, *Verba Congregantis*. Non alienum à nostro interprete nomina propria Hebraica Latinitate donare; præsertim cum Emphasim habent. Perinde igitur est, ac si dicat *verba Agur*. Et quidem aptissimè Salomoni id nominis illi dedit, qui silente Sapientia verba facturus erat; significat virum, qui multam sapientiam, & plurimas quoque sententias partim studio, partim vsu, & experientia collegerat, vel si mauis *verba ligantis*, aut *colligantis* (hæc enim omnia originali verbo respondent) sic accipe, id est, verba non clarè, & apertè dicentis, sed sententias suas quibusdam similitudinibus, & ænigmatibus inuoluentis. Nec abit hoc ab antiquæ scripturæ phrasi. Isaias ait capite octauo: *Liga testimonium, signa legem*, Idest, ne apertas, & claras nimium res dicas, sed eas ænigmatibus, & similitudinibus tege. Iam intelligis quàm aptè hæc significatio in hunc locum cadat: Nam in conuiuiis problemata, & gryphos difficiles obijcere solemne erat, & caput istud eiusmodi gryphis scatet. Itaque ait: *Verba ligantis* aut *colligantis*, idest, verba eius, qui sententias suas ænigmatibus condit, similitudinibus tegit. Subdit: *Filij vomentis*, seu vomitus, id est, vir vomens nimirum satur, & affatim epulis expletus: nam ferè problemata sub epulis proponi consueuerunt. Vomens autem pro saturo non ineptè sumitur, vel aliter: Moris erat in conuiuio, vt is, qui copiosè & eleganter, & acutè fari volebat, è conuiuio surgeret, & adesas epulas haustumque vinum euomeret, vt mens liberior, & paratior ad ad dicendum foret. Sanè id non crederem, nisi mihi subesset duplex satis locuples testimonium, alterum quidem Plutarchi in Symposio, vbi docens in conuiuio philosophandum, suadet vomitum ei, qui peritè dicere vult, si quidem vinum caput tentare cœperit. Alterum Prouerbiorum vigesimo tertio capite, vbi docens Salomon apud hominem liuidum non esse cœnandum, sic demum infit: *Cibos, quos comederas euomes, & perdes pulchros sermones tuos* Nimirum vt perire & copiosè dicas, cibos per vomitum extrudes; sed nihilominus sermones tuos pulchros, & elegantes perditum ibis: quia vir ille liuidus ex inuidentia nihil probabit, nihil laudabit, sed omnia potius extenuabit, contemnet, arguet. Ergo fortasse iuxta hunc morem Salomon in hoc Sapientiæ conuiuio Agur loquentem inducens, propterea illum filium vomitus, id est, vomentem appellat, quia ex vomitu leuato capite, & expeditis sensibus ad dicendum prosilierat. Reliqua verò: *Visio, quam loquutus est vir, cum quo est Deus* &c. cum his pulchrè concinunt: est enim sensus: Prophetia, quam protulit vir non vino [illegible]tus, sed Deo plenus, non ex mero concidens, sed concepto Deo confor[illegible] & erectus.

CAPVT IV.

Quis Lamuel Rex? An is aut Bethsabee vltimum Prouerbiorum caput composuerit?

CAPITE quoque extremo Prouerbiorum inducitur Lamuel Rex eius capitis author, quod sic incipit: *Verba Lamuelis Regis: visio qua erudiuit eum mater sua*. Hic Lamuel etiam Salomon est introductus tertius sapientiæ conuiuia sub Lamuelis nomine, quod etiam ex doctissimo Salazario collustrandum erit. Aquila ῥήματα λαμμοῦν, idest, *verba Lammun*: Theodotion ῥήματα [illegible], idest, *verba Rebuel*. Symmachus λόγος λάμουν, idest, *sermones Lamuel*. Est autem hic למואל *Lemuel* per ו *Scurech*, sed infrà *Lemoel* per ו *Cholem*. Hanc diuersitatem obseruauit Caietanus, & quoad sensum nihil interesse dicit. Nam qui in initio superioris capitis semet ipsum in prima persona איתיאל *Ithiel* nuncupauerat, hoc est, *mecum Deus*, hic in tertia vocat *Lemuel*, idest, *cum ipso* vel *in ipso Deus*, nam *Lemuel* est ab למו *Lemo* & אל *el* Quidam etiam legunt לָמוֹאֵל *Lamoel* quod interpretatur, ipsius Deus, per *Kamets*, & *Cholem* ab לָמוֹ & אֵל Beda verò, Lyra & alij conuertunt *Cum quo Deus*, sed præferenda est prima lectio. Fero interpretes docent Salomonem eo nomine insignitum à Matre ante lapsum ob propheticum spiritum, per quem Deus ipsi præsentissimè aderat, vel quia

valde

valde gratus erat Deo. Adnotat præterea Iansenius id nominis compositum, & conflatum videri ex nomine שלומו, sublato ש, & addito אל nomine Dei: ita vt dicamus Bethsabee (vt solemne est matribus cum filiis deliciosè agentibus) nomen illius commutasse, illi nimium applaudens, atque blandiens, vt placet Hugoni. Ego quidem reor Salomoni hoc nomen magno consilio inditum fuisse, quia vmbra erat, atque figura veri Salomonis Christi, qui propriè *Lemuel*, idest, *in ipso Deus*. Septuaginta interpretes nomen hoc dissoluerunt; nam sic conuertunt: *Verba mea dicta sunt à Deo, Regis admonitio, quem erudiuit mater sua.* Itaque non vnum aliquod nomen proprium existimarunt esse *Lemuel*, sed propositionem ac nomen Dei.

Porrò hæc verba Lamuelis siue Salomonis non fuere quidem ab ipso primum dictata, sed recitata, & relata, vt à matris ore didicerat. Huius quidem orationis, quam ad filium habuit Bethsabee, non vnam causam offerunt Hebræi. Alij enim dicunt, vel potiùs fabulantur, Salomonem cùm in prima nocte nuptiarum, quas cum Pharaonis filia copulauit, ex conuiuio geniali mero incaluisset, ac nouis amoribus lasciuiret, in thalamo ad multam vsque diem hæsisse. Hæc autem Regis iners indulgentia in causa fuit, vt hora sacrificij matutini præteriret, atque hostiæ solemnes non persoluerentur. Nam claues templi erant sub ceruicali Salomonis, atque adeo sacerdotibus aditus præclusus fuit. Ea propter inquit, mater filium suum increpauit, & seuerius monuit obiiciens libidinem & crapulam, de quibus postea sermo est. Sed quis non videat hoc aliis Rabinorum figmentis prorsus adsimile esse? Aptius, ac verisimilius alij etiam Hebræi docent Salomonem patre demortuo, vt erat liberali ingenio & moribus ingenuis, vt matri pro adepto sibi regno gratiam referret, eidem significasse, vt quidquid vellet nihil non exoratura postularet, ipsam vero his verbis occurrisse, quibus adstruit nihil gratius sibi à filio præstari posse quàm vt libidinem, atque crapulam caueret. Cæterum frustra ad hæc commenta confugimus, cum sit obuia satis huius orationis causa. Puta ergo studiosam & solicitam de filij educatione Bethsabee hæc ab ineunte ætate Salomoni monita sæpius dictasse, atque inculcasse, vt altius illius animo infigerentur, quæ adeo memoriæ illius adhæserant, vt eam iam prouectus repeteret. Nec insolens Salomoni sententias à Matre olim acceptas in librum istum referre: nam capite quarto Prouerbiorum sic fatur: *Nam & ego filius fui patris mei tenellus, & vnigenitus coram matre mea, & docebat me, atque dicebat, suscipiat verba mea cor tuum.* Hugo Cardinalis existimauit hoc prius Hemistichium, *verba Lamuelis Regis*, non à Salomone conscriptum sed ab instauratore sacrorum librorum Esdra in titulum capitis præfixum, deinde in textum relatum. Non inficior in antiquis codicibus hæc extra textum in fronte capitis adscribi; sed tamen postquam correctiora Clementis Biblia reliquo textui inseruerunt, haud dubitandum est à Salomone pronuntiata. Itaque ait: *Verba Lamuelis Regis, visio qua erudiuit.* Quasi dicat: ea, quæ hactenus adscripsi, mea sunt; sed tamen illa potissimum mea esse iudico, quæ à matre accepi: nam præstantissima patrimonij pars, quam parentes in filios transferunt, sunt monita, & adhortationes salubres. Et quidem cum doctissimus, ac sapientissimus vulgo habeat, haud piget meo nomine matris consilia proferre, quæ nimirum fœminæ captum exuperant, & sapientissimo viro digna sunt. Et quidem si vera est Hugonis sententia, illud nomen *Lamuel* Salomoni à matre inditum fuisse, cum illi adhuc paruulo blandiebatur, & indulgebat; accommodatè hîc additum est, cum Salomon ea recenset quæ mater illi blandiens & applaudens dicebat. Interim autem cogita illius Heroinæ seueros mores, quæ inter blanditias, tam seria monita miscebat: Imo hæc & non alia erant illius blandimenta, & plausus, quibus filium deliciosè fouebat. Discite matres adblandiri filiis, ne vestris deliciis remollescant & illiquefiant. Ad hæc acerbæ quædam, & rigidæ nimium matres, quæ filios suos passim Diabolo, ac diris deuouent, animaduertant, quonam nomine Salomonem paruulum compellare solita erat, etiam cum increpabat, & corripiebat, *Lamuel* scilicet, id est, *cum ipso Deus*, quod perinde est ac si Hispanè diceret, *Vala te Dios*, quia vero mater id nominis passim vsurpabat, inde factum, vt Salomon illud cognominis loco ferret, ita vt vulgo *Lamuel* à pueritia vocaretur. Hæc meus Magister tam bene dixit, vt quia melius scribere non possim, transcripsi.

CAPVT V.

Quis Philo fuerit author libri Sapientiæ?

MAGNA circa librum ſapientiæ dubitatio eſt, quis illum concinnarit, aut compoſuerit. S. Auguſtinus in ſecundo de doctrina Chriſtiana libro, eius authorem cenſuit IESVM Siracidem. Similiter Euſebius libro octauo de Preparatione capite ſecundo: *Simonis tempeſtate fuit IESVS filius Sirach fama celebris, qui ſapientiam titulo omnium virtutum genera profitentem compoſuit.* Theodoretus laudatus à Lippomano in catena in Exodom mauult Sirach fuiſſe patrem illius Ieſu. Galatinus Philoni Alexandrino illum tribuit, ei ſcilicet Philoni Iudæo, qui Apoſtolicis temporibus vixit: *Quod enim*, inquit, *Salomon in Prouerbiorum libro ænigmaticè, parabolicè, & quaſi vniuerſali, de Dei filio, qui Patris ſapientia eſt, quandoque futurum prædixit: Philo hoc in libro per eaſdem obſcuritatis, & celationis artes, ididem de eodem iam impletum docet. Etſi plerumque non in vniuerſalitate (vt Salomo facit) maneat, ſed ad ipſam quam intendit particularitatem accedat, ſe (vt opinor) temperare non valens, quominus veritatem, quam proſequitur pandat. Hoc autem exempli cauſa ex comter cætera manifeſtiſſimè oſtenditur, quod Salomo cauendum præcipit, cum ait: Fili mi, ſi te lactauerint peccatores, ne acquieſcas eis. Deinde ſequitur: Si dixerint, veni nobiſcum, inſidiemur ſanguini, cum reliquis quæ ſequuntur. Quod totum quid aliud eſt, quàm id quod Philo tempore ſuo factum refert dicens: dixerunt impij apud ſe non rectè cogitantes? Cum cæteris quæ ſequuntur.* Ex iis qui contendunt auctorem eſſe Philonem Alexandrinum, nonnulli occaſionem ſcribendi fuiſſe dicunt vt populum ſuum Hebræum, pro quo legationem ſuſceperat ad Caium, conſolaretur, colligendo ex Salomonis ſententiis, & aliis ſcripturis ſacris, quæ conferrent ad reprehenſionem iniqui Monarchæ, ac iniquiſſimorum delatorum: quibus horribilem proponit diuini Iudicij pœnam quam pridem Pharao cum ſuis fuerat expertus: & ad conſolandos Hebræos exemplo miraculoſæ veteris illius alterius liberationis, ſub eodem Pharaone. Driedo tamen, Michael de Medina, & Lorinus alium deſignant Philonem vetuſtiorem, qui temporibus Oniæ Pontificis vixit. Genebrardus putat fuiſſe vnum ex ſeptuaginta interpretibus, Philonem quoque vocatum. Tandem Adrianus Finus cuidam eiuſdem nominis Salomonis Regis familiari hunc librum tribuit. At Gonſaluus Ceruantes latè defendit ſolum Salomonem libri Sapientiæ fuiſſe authorem eo modo compoſitum ab ipſo, ac nunc habemus. Poſtea vero ex Hebræo Græcum redditum à Septuaginta interpretibus cum aliis libris ſacris, fuiſſeque primum omnium librum à Salomone iuuene compoſitum initio principatus ſui: multas congerit authoritates veterum, quibus Salomon citatur tanquam author ſententiarum, quæ in libro Sapientiæ continentur. Quod ſane negari non poteſt; at non proinde probat hoc modo, ac nunc illum habemus à Salomone compoſitum, & non ab alio collectum ex Salomonicis libris, & ſententiis, ſicut de libro Prouerbiorum exiſtimauit Rabbi Moyſes ab Iſaia factum. Illud quoque negari nequit temporibus Ezechiæ, & Iſaiæ immutata aliqua Salomonis opera, vt ex vigeſimo quinto Prouerbiorum capite iam indicauimus. Author quoque Eccleſiaſtici fertur ex Salomonis ſententiis ſuum librum concinnaſſe, atque idem dici poteſt maiori ratione de Sapientiæ libro: quoniam nono huius voluminis capite de ſeipſo ſcripſit, inquiens: *Tu autem Domine elegiſti me Regem populo tuo & iudicem filiorum, & filiarum tuarum: Et dixiſti me ædificare templum in monte ſancto tuo, & in ciuitate altare, ſimilitudinem tabernaculi tui, quod præparaſti ab initio.* Apparet quoque huius libri Sententias, quanquam à Salomone conditas, tamen à Græco ſcriptore fuiſſe collectas, & in hoc volumine Græcè conſcriptas, vt Senenſis & plerique docent, eumque collectorem puto fuiſſe vocatum Philonem. Vnde natum ob ſimilitudinem appellationis, vt Philoni Iudæo Alexandrino tribueretur, quod mihi falſum eſt. Is enim non meruit vt ipſius calamo aſſiſteret diuinus ſpiritus, qui & in aliis operibus multa falſa conſcripſit, & infidelis fuit, quippe tunc temporis Iudaiſmum coluit, cum abrogatus erat poſt Euangelij prædicationem: quamuis fateor alia argumenta, quæ Sixtus Senenſis libro octauo, & alij congerunt, vt Philonem Hebræum iuniorem negent authorem Sapientiæ, facilè eludi poſſe ea ratione, qua id tuetur Galatinus. Addo nec obſtare à Dionyſio Areopagita capite

pite quarto de diuinis nominibus citari illam sententiam, *amator factus sum fortunæ illius*, quam dicit in primis scripturarum institutionibus haberi: nam hoc potuit citari non ex Philonis scriptis, sed vnde Philo librum sapientiæ collegisset. Neque puto Philonem collectorem huius libri familiarem Salomoni fuisse. Tunc quippe Hebræi nonnulla Græca nondum vsurparant nullo eum Græcis habito commercio, nec Græcæ eloquentiæ stylo fundabantur. Quapropter verosimilius est sub tempora septuaginta interpretum effloruisse. Tunc iam nomina & ritus aliquot Græcos nonnulli Hebræi vsurpare cœperant. Porrò sententiam suam de Iesu Siracide authore Sapientiæ; ipse postmodum Augustinus retractauit in retractationibus suis. Poterat idem præstare Theodoretus. 2. Retract. cap. 8.
Quod ex Eusebio & aliis profertur Iesum Sirach esse authorem libri Sapientiæ, referri potest ad librum Ecclesiastici, qui pariter Sapientiæ liber vocitatus fuit, atque in Syro hunc titulum præ se fert: *Liber Iesu fily Simonis Asiro, qui vocatur liber Sapientiæ fily Asiro.* Similiter & Græcè inscribitur: *σοφία ἰησοῦ υἱοῦ σιραχ. Sapientia Iesu fily Sirach.* Vnde Origenes homiliâ decimâ octauâ in Numeros, dixit: *In libro qui apud Græcos, Sapientia Iesu fily Sirach appellatur scriptum est: Omnis sapientia à Deo est.* Beda quoque dixit libro de sex ætatibus mundi: *Sub Simone Pontifice Iesus filius Sirach Sapientiæ librum componens, quem vocant Panareton, etiam Simonis in eo mentionem facit.* Illud tandem admonendum est, quod Ioannes Picus in præfatione Heptapli, & alij scribunt ab Hebræis tradi scriptum lingua Ierosolymitana à Salomone Rege librum alterum Sapientiæ ab hoc nostro diuersum ex Mosaicæ legis penetralibus acceptum, cuius etiam meminit Theophilus Antiochenus in libris ad Antolycum, libro tertio.

CAPVT VI.

Ecclesiastici liber receptus in Hebræorum canone. Quis eius author?

De canonica Sapientiæ & Ecclesiastici authoritate nolo hîc disceptare, sed vt certam supponere, quàm alij eruditissimè satis fulciuêre, & constat ex Tridentini Concilij sententia. Illud aduertendum duxi, librum Ecclesiastici cum adhuc inter Hebræos canonicum habitum, quod ex Iosepho, & Simeone Ben-Sata, seu libro Berachot confirmari potest. Etenim Iosephus libro contra Appionem secundo, postquam de lege sermo præcessisset, agens de legitimis nuptiis, subdit: *Mulier, inquit,* (lex scilicet) *peius quiddam viro est ad omnia, & ipsius viri malitia præ benefica muliere.* Nimirum melior est. Quæ verba desumpta sunt ex capite quadragesimo secundo Ecclesiastici, quem vocauit Iosephus legem more Iudæorum, significantium eo nomine sacram Scripturam, canonémque sacrorum voluminum. Huc accedit quod noster Cornelius alicubi annotauit Rabbinis priscis ante Christum cognitum fuisse Ecclesiasticum, habitúmque canonicum, ideóque Hebraicè extitisse, liquet ex dicto, factóque Rabbi Simeonis Ben-Sata, qui fuit frater vxoris Alexandri Iannæi, cuius Alexandri pater fuit Hyrcanus, auus Simon frater Iudæ Machabæi. Cùm enim hic Alexander sectâ Sadducæus, regiam coronam sibi imposuisset, Regémque Iudææ se fecisset, ac simul eiusdem summus vellet remanere Pontifex, vti fuerat Simon Ionathas & Iudas Machabæi, obstiterunt ei Pharisæi, dicentes neminem simul posse esse Regem, & Pontificem: quare si Rex esse vellet, Pontificatum in alium resignaret. Hac de causa ipse Pharisæos persecutus est, & septingentos ex eis crucifixit, vti ex Iosepho libro decimo tertio Antiquitatum, capite vigesimo secundo, & Chronicis Hebræorum narrat Genebrardus in Chronic. Idem deinde vt Pharisæos sibi conciliaret, Rabbi Simeonem iam nominatum primarium è Pharisæis ad conuiuium inuitauit, eúmque inter se, & Reginam considere fecit, dixitque: *En quantum te Pharisæum honoro.* Cui Rabbi Simeon: *Ipse*, inquit, *& merito id facis: nam lex dicit: Sapientia humiliati exaltabit caput illius, & in medio magnatorum considere illum facies.* Quæ verba sunt Ecclesiastici capite 11. Ita rem narrant Hebræi in libro Berachot, id est, Benedictionum, capite 3. Vnde colligi potest Rabbinos ante Christum (nam Alexander hic & Rabbi Simeon centum annis Christum antecesserunt) Ecclesiastici librû, vt legem, hoc est, vti Canonicum habuisse,

ac Hebraicè lectitaſſe. Nam ſententia hæc iam citata Hebraicè extat in libro Berachot. Hebraicè dico, id eſt, Hieroſolymitanè, puta Syriacè. Hebræi enim poſt reditum ex Babylone linguam Hebræam corruperunt, & cum Chaldæa commiſcuerunt: vnde hæc eorum lingua dicta eſt Hieroſolymitana, ſiue Syriaca. Rabbini quoque melioris notæ, qui poſt Christum ſcripſerunt, ex Ben-Sira, id eſt, Eccleſiaſtico, ſæpè ſententias cum laude Auctoris, & libri citant Hebraicè, id eſt, Syriacè. Itaque poſt Eſdram priſci Iudæi adiecerunt canoni Eccleſiaſticum; Neoterici verò, quia in eo Trinitatis myſterium ſignificatur prorſus reiecêre iniquâ interpretatione Thalmudis. Sic enim, vt idem Cornelius producit: habet eorum Thalmud: *Omnis Iſraelita habebit partem in futuro ſæculo*, &c. Nemo legens libros חיצונים *Chitſiſonim*, id eſt, exotericos, *habebit partem in futuro ſæculo.* Vbi Gemara: *Qualis*, inquit, *eſt Ben-Sira* (puta Siracides, ſiue Eccleſiaſticus: ipſi enim vnum tantùm Ben-Sira agnoſcunt, quem faciunt auctorem tam Eccleſiaſtici quàm Alphabeti.) Cauſam addit, ſed obſcuram, quam clarè explicat Rabbi Salomõ, quod ſcilicet Siracides conſtituat plures perſonas in Deo. Nominat enim Spiritum ſanctum capite primo, Patrem & Filium capite vigeſimo quarto, & capite quinquageſimo primo. Iudæi autem negant ſanctam Trinitatem, dicuntque Deum vnum eſſe in perſona, æquè ac in eſſentia, quæ eſt illorum perfidia; cui aliud velum prætexunt, ſcilicet ſe ſequi canonem Eſdræ, hoc eſt, ſe agnoſcere illos dumtaxat libros pro canonicis, quos Eſdras in ſuo canone recenſuit.

Nunc authorem Eccleſiaſtici veſtigemus. Quidam apud Lyram pronunciant fuiſſe Ieſum ſummum Sacerdotem, alij Ben-Sira, alij Sirach. Procopius enim Gazæus præfatione in Geneſim, ait: *Laudanda eſt illa Sirach admonitio: in ſuperuacuis operum tuorum, ne ſis curioſus; plura enim intellectu hominum oſtenſa ſunt tibi.* Sanctus Hilarius ſimiliter dixit: *In eo libro qui nobiſcum Salomonis inſcribitur; apud Græcos tamen, & Hebræos Sapientia Sirach habetur, ita monemur: Ecce circumualla poſſeſſionem tuam ſpinis, argentum & aurum conſtitue, & ori tuo fac oſtium & ſeram, & verbis tuis iugum & menſuram.* In canone vltimo Apoſtolorum edicitur: *Inquiritur à vobis, vt adoleſcentes veſtri addiſcant etiam ſapientiam eruditi Sirach.* Alij ad Salomonem referunt eius libri ſententias, vt ſunt Origenes, Heſychius, Ambroſius, Optatus, Maximus, immo ſummi Eccleſiæ Præſides, Anacletus Papa, Alexander Primus, Sixtus Primus, Sixtus Secundus, Felix Primus, Innocentius Primus, Marcellinus, Fabianus, Hormiſda, Pelagius Primus, Sanctus Leo, plures Patres, & nonnulla Concilia. Alij Collectorem non tantùm interpretem autumant Ieſum Iuniorem filium Sirach. Hæc fuit ſancti Iſidori, & poſteà Abulenſis exiſtimatio. Veriſſima tenet ſententia alium Ieſum ſeniorem, filium etiam alterius Sirach, librum Eccleſiaſtici compegiſſe; hominem quidem ſapientiſſimum, & ſanctum. Hoc conſtat ex capite quinquageſimo eiuſdem Eccleſiaſtici, vbi dicitur: *Doctrinam ſapientiæ & diſciplinæ ſcripſit in codice iſto Ieſus filius Sirach, Ieroſolymita, qui renouauit ſapientiam de corde ſuo.* Caput autem ſequens hunc habet titulum: *Oratio Ieſu filij Sirach.* In ipſo quoque Eccleſiaſtici prologo, qui vt multis placet, authoritatem poſſidet canonicam, vt aliis ſacræ Scripturæ proximam, diſertiſſimè dicit Ieſus Siracides iunior ab auo ſuo Ieſu Sirach ſeniore Eccleſiaſticum fuiſſe compoſitum; à ſe verò traductum. Sic Euſebius, ſanctus Athanaſius, ſanctus Hieronymus, & alij, Ieſu Sirach meritò tribuunt hunc librum. Antiochus Monachus homiliâ
Lib. 2. Inſti. c. 13. ſeptimâ ait: *Ieſus Sirach filius dicit: inſomnia extollunt imprudentes.* Caſſiodorus quoque enumerans ſacros libros Salomonis (ait) libri quatuor Ieſu filij Sirach vnus. Rabanus pa-
Lib. 5. c. 3. riter in libris de vniuerſo: *Conſtat autem hunc librum ſub Ieſu filio Sirach editum fuiſſe, & inter reliquos ſacræ Scripturæ pari habitum veneratione.* Philippus Abbas in libro de Damnatione Salomonis ait: *Propter eloquij ſimilitudinẽ, vt Salomonis Eccleſiaſticus diceretur, apud imperitos conſuetudo obtinuit, ſed antiquiores & ſapientiores dicunt eum eſſe Ieſu filij Sirach.* Clariſſimè S. Athanaſius in ſynopſi de Eccleſiaſtico: *Hic itaque Ieſus cùm eſſet Salomonis ſectator, haud minus illo in illuſtranda ſapientia, & pietatis doctrina ſtrenuum ſe geſſit.* Ij autem qui Sirach attribuunt hunc librũ, non diſcedunt ab hac ſententia, ſed filiũ vocant nomine patris tanquam agnomine. Porrò Ieſum Sirach ſeniorem fuiſſe Eccleſiaſtici authorem, & iuniorem ſolum interpretem ſatis colligitur ex præfatione quam Ieſus iunior præfixit Eccleſiaſtico, dicens: *Auus meus Ieſus poſtquam ſe amplius dedit ad lectionem legis & Prophetarum, & aliorum librorũ, qui nobis à parentibus traditi ſunt, voluit & ipſe ſcribere aliquid.* Qui putant Ieſum iuniorem fuiſſe authorẽ, fefellit lectio illegitima huius loci pro *voluit*, legentes *volui*. Sed paulò pòſt ſe iterum explicuit Ieſus iunior tantùm eſſe interpretem, dicens:

Hortor

Hortor itaque venire vos cum beneuolentia, & attentiori studio lectionem facere, & veniam habere, in illis, in quibus videmus imaginem sapientiæ deficere in verborum compositione: nam deficiunt verba Hebraica cùm fuerint translata in alteram linguam. Non fuisse Salomonem, nec Ben-Sira, nec Iesum Sacerdotem summum filium Iosedech, Ecclesiastici saltem totius authores, constat ex commemoratione eorum hominum, qui iis defunctis effloruêre: vt omittam alios, meminit author ipsius Iesu summi Sacerdotis, & Oniæ, cuius videtur tempore vixisse, cùm indicet capite quinquagesimo, se illum vidisse operam sacris dantem, dicens: *Et circa illum corona fratrum quasi plantatio cedri in monte Libano, sic circa illum steterunt, quasi rami palmæ, & omnes filij Aaron in gloria sua.* Inde Philippus Abbas loquens de Iesu Sirach, dixit: *Qui cùm in extrema eiusdem voluminis parte præcedentium Patrum fortia facta laudaret, in conclusione satis honorificè Simonem commendauit, tantoque eum copiosius, & sublimius extulit, quanto eum vicinius, & perfectius nouit.* Præterea nec in nominibus Iesu, aut filio Sirach, potest æquiuocatio excusari, vt tribuatur hic liber Iesu filio Iosedech, aut Ben-Sira, quasi idem sit, ac filius Sirach: quoniam series genealogiæ eos satis distinguit: Etenim nec Iesus Sacerdos summus, nec Ben-Sira habuêre patrem, aut filium vocatum Sirach, de quo posteà agemus.

CAPVT VII.

Quomodo in Ægypto repertus Ecclesiasticus?

An Iesus Sirach senior author eius, fuerit vnus ex septuaginta Interpretibus?

PORRO hic Iesus senior filius Sirach sapientissimus fuit, quippe de eo dixerit præfatio Græca Ecclesiastici: *Hic Iesus Salomonis fuit sectator, nihil minus illo sapientiâ, & eruditionis nomine probatus, vt qui multis ius verè fuerit.* Eadem habet sanctus Athanasius in synopsi. Credo fuisse vnum de septuaginta interpretibus, quod etiam Genebrardus, & Oliuerius Bonartius censuêre, & multis indiciis confirmari potest à tempore, quo floruit, à locis vbi vixit, à gestis suis, imò & dictis. Etenim Iesus senior scripsit sub Eleazaro, qui Simoni fratri in pontificatu successit. Et hic Simon adeò fuit sanctus, vt teste Iosepho, libro duodecimo, capite secundo, cognominationem habuerit iusti: *Eò quòd & Deum* (inquit) *piè coleret, & ciues summâ prosequeretur beneuolentiâ.* Iesus ergo senior scripsit Ecclesiasticum sub idem tempus, quo septuaginta Interpretes suam versionem fecêre post Alexandrum Magnum sub Ptolemæo Philadelpho centum & quinquaginta annis ante natiuitatem Christi. Ita Torniellus in Annalibus ad annum mundi 3798. & Genebrardus anno mundi 3797. Beda, & alij. Iesus verò iunior Ecclesiasticum in Græcum transtulit sub Ptolemæo Euergete, fratre Philadelphi. Hic autem Ptolemæus Philadelphus euocatis è Ierusalem Doctoribus, sacram Scripturam ex Hebræo curauit verti in idioma Græcum per septuaginta Interpretes, vt ea ornaret suam Bibliothecam, quam copiosissimam Alexandriæ instruebat. Id liquet ex eo, quod nepos eius, pura Iesus iunior, qui Ecclesiasticum ab auo puta Iesu seniore, compositum, ex Hebræo in Græcum vertit, cùm in prologo dicat, se id fecisse tempore Ptolemæi Euergetis: Hic enim Ptolemæo Philadelpho, quasi fratri frater, in regno Ægypti successit. Vnde colligi potest, Iesum seniorem vixisse tempore Philadelphi, & septuaginta Interpretum. Deinde ipse Iesus Sirach Hierosolymis natus est, inde in Ægyptum descendit, ibidémque vixit, vbi Septuaginta versio facta est. Illud liquet ex ipso Ecclesiastici libro: nam in quinquagesimo capite dicitur *Iesus filius Sirach Ierosolymita.* Ex præfatione autem, quam scripsit Iesus iunior, cõstat auum suum venisse in Ægyptum vbi videtur Ecclesiasticum composuisse: ibi enim cum nepos iuuenit, vt ipse ait in Prologo: Ægyptus enim tunc erat sapientiæ, & sapientum domicilium; vnde sub idem tempus facta est Alexandriæ in Ægypto versio sacræ Scripturæ ex Hebræo in Græcum per septuaginta Interpretes. Mirum profectò fuisset hunc doctissimum virum & sanctum non fuisse designatum inter eos. Planè Aristæas

Ioann. Euseb. de Orig. S. Script.

in historia septuaginta Interpretum prodens memoriæ eorum nomina, recenset inter alios quendam Iesum: quin & addit Ptolemæum instruxisse regale conuiuium septuaginta interpretibus in quo more veterum eisdem totidem quæstiones morales, ethicas & politicas proposuit, cuique scilicet vnam; profértque singulorum responsa, & sententias, quæ planè similes, & subinde eædem sunt cum hisce Siracidis. Ac fortè occasione harum propositionum regalium Siracides librum hunc ethicum conscripsit, vt ait Cornelius, quod mihi non omnino placet: nam Græcè illum conscripsisset in gratiam Regis. Quapropter ante descensum in Ægyptum Hebraicè scripsisse Ecclesiasticum dicendus est. Illud amplius confirmatur ex ipso Ecclesiastico, qui elogia Patriarcharum & Pontificum concludit capite quinquagesimo elogiis Simonis Pontificis, qui fuit frater Eleazari, sub quo facta est versio septuaginta Interpretum: ita enim de eo scribit capite quinquagesimo, ac si viderit eum Pontificalibus indutum in cœtu populi hostias offerentem. Hic enim Simon non fuit secundus, scilicet Oniæ Auari filius, vti putauit Eusebius in Chronicis, & ex eo Beda libro de sex ætatibus mundi in Ptolemæo Euergete, ac Lyranus, sed fuit primus cognomento iustus. Itaque Ecclesiasticus à Iesu Sirach seniore scriptus est initio Regni Ptolemæi Lagi: nam scriptus est paulò post mortem Simonis iusti Pontificis: Illius enim quasi recèns defuncti laudes decantat capite quinquagesimo: *Simon* (inquit) *Oniæ filius, Sacerdos magnus, qui in vita sua suffulsit domum, & in diebus suis corroborauit templum.* Simon autem hic defunctus est quatuor annis ante finem regni Ptolemæi Lagi: nam anno trigesimo septimo Lagi successit ei in Pontificatu frater Eleazarus, qui post sex annos misit septuaginta duos Interpretes ad Ptolemæum Philadelphum, vt sacram Scripturam ex Hebræo verterent in Græcum: Ptolomæus enim Lagi vitâ functus est anno regni quadragesimo, cui mox successit Ptolomæus Philadelphus, qui anno tertio regni euocauit septuaginta duos Interpretes. Quæ omnia tradit Eusebius in Chronico. Ex quibus liquet Ecclesiasticum conscriptum esse sub idem tempus, quo septuaginta duo Interpretes conscripserunt Græcam sacræ Scripturæ versionem, quod fuit Olympiadis centesimæ vigesimæ quartæ anno tertio, post Alexandri Magni mortem, anno quadragesimo tertio, qui fuit Græcorum, siue Seleucidarum annus trigesimus primus, quod optime notat Cornelius.

CAPVT VIII.

An Ben-Sira & Iesus Sirach idem fuerit?

Agitur de libro Ben-Sira.

VTERQVE autem Iesus Sirach, tum senior, tum iunior diuersus est à Ben-Sirach, quippe nonnulli eos confundunt, eundem esse rati; quoniam *Ben-Sira* Hebraicè idē est, ac *filius Sira*, vel *Sirach*; & quia prouerbia Ben-Sira easdem dicunt habere sententias, ac Ecclesiasticus continet. Quapropter & Ben-Sira suspicantur esse Iesum filium Sirach, & prouerbia Ben-Sira esse eundem ipsum librum Ecclesiastici. Verùm diuersos esse Iesum Sirach & Ben-Sira, quatuor rationibus probat noster Serarius in notis ad Epistolam primam sancti Bonifacij, & ex eo Gretserus libro primo Defens. Bellarmini. Cap. 14. Prima est, quia Ben-Sira Hebraicè vltimam literam habet א: Sirach autem habet ח: Secunda, quia communiter Hebræi tradunt Ben-Sira vixisse alterâ post Ieremiam ætate: Iesus Sirach autem vixit diu pòst, tempore Ptolomæi Philadelphi. Tertia, quia Ben-Sira dicitur filium habuisse Vzielem, & nepotem Iosephum: Iesus Sirach autem filium habuit Sirach, & nepotem Iesum. Porrò Vziel & Iosephus, velut eximij sapientes citantur ab Hebræo Scholiaste Prouerbiorum eiusdem Ben-Sira. Quarta, quia Ben-Sira multa habet, quæ non habet Ecclesiasticus: rursum Ecclesiasticus multa habet, quę non habet Ben-Sira, adeóque liber Ben-Sira totus alius, & diuersus est ab Ecclesiastico. Quis credat eundem Auctorem de eisdem penè rebus, & eodem penè modo ac phrasi adeò diuersos scripsisse libros, nec vllam huius rei dare significationem? Addit quintam rationem Cornelius, quam inefficacem ipse quoque nouit, quòd Ben-Sira habeat nonnulla, quæ minus sana & vera videntur, aut saltem malè sonant; quale est illud alphabeto secundo litera ע *Ain: Oculos tuos absconde à muliere vidua, & ne concupiscas pulchritudinem eius in corde tuo,*

tuo; quia filij eius filij scortationum sunt. Videtur hic damnare viduitatem, & matrimonium cum Vidua; aut certè vtitur similitudine longissimè petita, qua viduam ad nouas nuptias aspirantem comparat cum meretrice, quæ multos viros admisit. Verum excusari potest, vt aliud iis verbis admonuerit, quasi diceret, ne in vxorem ducas viduam, quia si id feceris, molestiam & probrum tibi accerses ob eius filios, qui cum patrem non habeant, & matrem non timeant, liberè agunt quod lubet, ac scortationi indulgent: horum enim scortationes & scelera tibi quasi vitrico, vel adscribentur, vel infamiam afflabunt, qui sensus sanè verus est, & commodus. Potest tamen hinc probari non esse eundem librum Prouerbia Ben-Sira, ac Ecclesiasticum Iesu Sirach, siquidem diuersas sententias continent, vt consideranti duo alphabeta, quæ nomine Ben-Sira feruntur constabit; neque enim aliud habemus legitimum eius Hebræi; quamuis in Bibliotheca Vaticana seruetur manuscriptus Chaldaicè quæstionum, & problematum codex Ben-Sira, idemque reperiatur apud Rabbinos. Sed longè impar est, & dispar Ecclesiastici; nam statim ipso in Prologi limine offenduntur futilissimæ, & indignæ Iudæorum næniæ, traditur ibi prodigiosa Ben-Siræ generatio ex matre Virgine, quæ non ex viro, sed aliunde ex vapore vel humore conceperit, quæ meræ sunt næniæ, & fabulæ Iudaicæ. In ipso libro Auctor proponit quæstionem, cur Deus certum genus muscæ, vel vermiculi inutile, imo noxium homini, vt pote eius caput inuadens, & in cerebrum penetrans, creârit? Ac respondet id fecisse, eò quod eodem Titum Imperatorem Romanum occideret, itaque superbiam eius sternere, ac crudelitatem in Iudæos excisa Hierosolyma exercitam vindicare decreuisset, quæ non solum ridicula & nugacia sunt, sed apertè falsissima, & Chronologiç repugnantia. Ben-Sira enim aliquot sęculis vixit ante Titum, imò ante Christum. Nam vt habet communis Hebræorum sententia, vixit altera ætate post Ieremiam Prophetam, cuius etiam nepos fuisse existimatur, filium habuit Vzielem nomine, & Nepotem Iosephum, vtrumque sapientiæ laude clarum, quorum subinde meminit Scholiastes Alphabeti Ben-Sira. Idem Auctor narrat vespam ore gestasse araneum, ac stultum quemdam baculo vespæ araneum excutere destinasse, accurrisse Dauidem Regem, ac miratum, cur Deus tres res adeo ineptas & insulsas, purà vespam, araneum & stultum creasset: Deum verò miranti respondisse; se vespis punire noxios, vti Chananæos puniuit, Sapientiæ duodecimo, araneo purgare domum, quod is noxios ad se trahat humores: stulto tueri subinde vitam sapientum vti Dauid ipse simulans se stultum coram Achis Rege, mortem sibi imminentem euasit primo Regum vigesimo primo. Plura eiusdem farinæ affert, quæ planè leuicula, Iudaica, fabulosa & sapiente indigna sunt; Similia sunt problemata Physica, quæ cæteris immiscet. Cur, inquit, in stillicidiis stilla vna sigillatim in lapidem destillat, non duæ simul; ac respondet. Ne lapidem cito excauent & consumant, cur in cæteris corporis membris ex vno poro duo pili oriuntur; capite verò ex vno poro vnus capillus dumtaxat? ac respondet. Quia id noceret visui & oculis, quorum sedes est in capite: ab oculis enim succum & spiritus ad se se auocarent, ac abstraherent plures capilli ex eodem poro nascentes &c. Ex quibus liquet Auctorem hunc planè diuersum esse à prisco illo Ben-Sira, eiusque nomen conciliandæ auctoritatis caussa sibi arrogasse. Hunc Ben-Sira apocryphum codicem testatur se vidisse noster Cornelius qui hactenus dicta obseruauit.

CAPVT IX.

Sententiæ Ben-Sira.

ITAQVE quæ legitima habentur Ben-Sira, quadraginta duæ sententiæ sunt per Hebraici Alphabeti literas digestæ, quas operæpretium erit hic exhibere, vt ad oculum constet non esse Ecclesiastici librum: sed inde in Ecclesiastico vsurpatæ aliquot. Pertinet quidem hoc ad sacræ scriptionis originem. Eæ sententiæ sunt sequentes.

ALEPH. *Ama & honora medicum, dum non indiges eius.* Idem sancit Siracides capite trigesimo octauo. Mysticè Scholiastes Hebræus Ben-Sira hoc refert ad Deum: quasi diceretur: Cole & precare Deum, qui est malorum omnium archiatrus, antequam eius auxilio tibi opus sit.

BETH. *Ben, idest, filium, non filium* (hoc est, filium, qui non se gerit vt filium, puta filium procacem, rebellem & peruersum:) *Sine vt aqua summo remiget.* Nam sæpe temus emendat, quem non potuit paterna castigatio.

GHIMEL. *Os quod cecidit in forte tua, rode*, quod dicitur, vxore & sorte, quæ tibi obtigit, contentus viue.

DALETH. *Aurum tundi debet, & puer verberari*, hoc est, explicat Scholiastes: *vti aurum, si illud tundas, magis fulget: sic puer, si eum verberes, euadet melior.*

HE. *Esto bonus*, & manum tuam à bono ne prohibeas. *Bonus*, idest, benignus, beneficus.

VAV. *Va malo*, & væ illis qui adhærent ei. Aut: væ improbo, & væ vicino eius. Improbus enim suam culpam, & pœnam vicinis afflat.

ZAIN. *Sparge panem tuum in superficie aquarum, & in arida, & in fine dierum inuenies eum*: quod dicitur: Esto liberalis in omnes promiscuè, siue pauperes sint, siue diuites, ac tandem iustam mercedem à Deo accipies.

CHET. *Vidisti asinum nigrum? Neque nigrum, neque album.* Scholiastes; Doce linguam tuam, vt dicat semper: Nescio: ne quando in responso capiaris.

THET. *Benè malo ne facias, & malum non continget tibi.* Simile est dogma Siracidis capite duodecimo.

IOD. *Manum tuam à beneficentia ne abstrahas.*

CAPH. *Sponsa conscendit thalamum; sed nescit, quid sit euenturum*, hoc est. Futura omnia incerta sunt, rerumque euentus ignorantur, etiam cum in propinquo sunt.

LAMED. *Sapientem nutu; & stultum fuste.* Suple, erudi & castiga.

MEM. *Qui honorat contemnentes se, similis est asino, qui inseruit ei, à quo cæditur.*

NVN. *Ignis ardens comburit multos aceruos frugum.* Quod dicitur: Ex paruo initio maxima oriuntur mala, sicut ex vna scintilla grande incendium: ex vno verbo aspero multa verbera & cædes, iuxta illud Iacobi tertio: *Ecce quantus* (quantulus, quàm modicus) *ignis, quàm magnam Syluam incendit. Et lingua ignis est, vniuersitas iniquitatis.*

SAMECH. *Senex in domo, bonum signum in domo.* Tum quia senium signum est probæ & temperantis vitæ; huic enim & à natura, & à Deo præmij loco datur longæuitas: tum quia senes rerum vsu & prudentia pollentes, docent iuuenes, quæ familiæ profutura, vel obfutura sunt. Senex ergo in domo signum & causa est, quòd in domo sit bona disciplina, & oeconomia.

AIN. *Merces si communes habueris cum aliquo: à bono centies frustra repetes, à malo millesies.*

PE. *Mensam appara, contentio sublata est.* Tum quia sopita contentione in concordiæ, & amicitiæ redintegratæ symbolum institui solet mensa: tum quia vina, & conuiuia animos iratos mulcent, leniunt, exhilarant, & ad concordiam alliciunt.

TSADE. *Si necesse est, vt contrahas accipiendo, & dando, esto sors tua cum viro bono.* Quod dicitur, negotiare cum probo, non cum improbo.

COPH. *Propinqua negotiatio comeditur à domino suo: longinqua comedit dominum suum.* Quod est: Qui in locis sibi vicinis negotiantur, hi ditantur: qui in remotis, hi depauperantur, sic Hebræi nonnulli explicant illud Prouerbiorum decimo septimo: *Oculi stultorum in finibus terræ*, id est, qui extremas orbis regiones obit negotiandi causa, hic stultus est.

RESCH. *Amicum veterum ne abnegato.* Idem monet Siracides capite nono.

SCHIN. *Sexaginta consiliary si fuerint tibi, tamen consilium animæ tuæ ne deseras.* Idem consulit Siracides capite trigesimo septimo, vers. decimo octauo.

THAV. *Tam liberalis sit tibi manus, quasi semper satur fueris, & non quasi modo demum satur factus, antea vero esurieris*, quod est, In dando esto benignus, & liberalis, non tetricus & auarus: nihil enim ita gratiam conciliat, vt benignitas, & liberalis hilaritas.

Hæc vna Prouerbiorum series, altera sic se habet.

ALEPH. *Animum tuum ne des tristitiæ, multos enim occidit tristitia.* Idem habet Siracides capite trigesimo octauo.

BETH. *Bella mulieris specie multi pessumdati fuerunt, & robusti omnes interfecti ab ea.* Idem tradit Siracides capite nono.

GHIMEL *Secretum tuũ reuela vni è mille, licet multi fuerint, qui pacem tuam quærant.*

DALETH

DALETH. *Abstrahe carnem tuam à muliere gratiosa, tanquam à carne prunarum.* Quia caro eius ignita est, ac instar prunarum, te comburet. Prouerbiorum sexto.

HE. *Absconde oculos tuos à muliere gratiosa, ne capiaris rete eius.*

VAV. *Va ei, qui vadit post oculos suos, quos nouit esse filios scortationum.* Id est scortationi addictos.

ZAIN. *Ne esto ex iis, qui raram, aut densam barbam habent: nam nescis quid sit decretum*, quod est, Noli esse ex eorum numero, qui vel peruersè callidi, vel planè stulti sunt. Nam vt ait R. Aquila (quem ferunt magistrum fuisse Aquilæ Pontici, qui sacram scripturam ex Hebræo in Græcum conuertit) in Gemara: Homo rara barba, callidus est: densa barba, stultus.

CHET. *Chari sunt cuiuis homini mares, sed va patri fœminarum.* Filiæ enim sunt continua sollicitudo, ac non rarò dedecus, & probrum parentum: vnde sequitur.

TETH. *Thesaurus vanus est filia patri suo, cui dum metuit, noctu non dormit.* Idem dicit Siracides capite quadragesimo secundo.

IOD. *Dormit* (dormiens) *non dormit custos puella paruula: forsan in adolescentia sua decipietur, & adultior facta scortabitur.* Idem habet Siracides capite quadragesimo secundo.

CAPH. *Cum nupta erit filia, tu anxius eris de ea valde, dicens: Fortè liberos habebit, fortè non habebit: & cum senuerit, ne fortè veneficia exerceat.*

LAMED. *Ne dormias in iuuentute tua, & in senectute tua, ne ducas vetulam: nam vxor vetula debilitabit vires tuas, etiam si fueris iuuenis: vxor autem virgo addet tibi vires & robur.* Exemplum est in Dauide sene, quem calefaciebat Abisag. Sunamitis tertio Regum primo.

MEM. *Aquæ mulieris quæ Virgo iuuenis est, dulces sunt, & augent vires: sed aquæ mulieris vetulæ amaræ sunt, vt absinthium, & debilitant vires; vt cisterna, quæ aquas habuit, quas ventus hauriendo absorpsit.*

NVN. *Excute te ipsum à muliere mala, quæ lingua sua in te dominatur: mulier enim mala similis est canibus rabidis:* cui ideo fores clausæ sunt, licet verba mollia proferat ore suo, cum respondet.

SAMECH. *Scriba docens alios, ducas Virginem, & ne ducat eam, quæ maritum habuit: nam aquæ Virginis tibi soli erunt, aquas verò eius quæ maritum habuit, antea alius præter te hausit.* Prouerbiorum quinto.

AIN. *Oculos tuos absconde à muliere vidua, & ne concupiscas pulchritudinem eius corde tuo, quia filij eius, filij scortationum sunt:* Non quia ex scorto nati, sed quia scortationi addicti: nam patrem non habentes, & matrem non curantes, suæ concupiscentiæ liberè indulgent.

PHE. *Auerte faciem tuam à sociis malis: ne habeto cum eis iter. Cohibe pedem tuum ab eis, ne capiaris reti ipsorum.* est idem Prouerbiorum primo, & tertio.

TSADE. *Reconde fili mi, opes tuas in vita tua, & absconde illas: & hæredibus tuis vsque ad diem mortis tuæ, ne dederis illas.* Vt hæredes pendeant à te, non tu ab illis: ne habitis tuis opibus te spernant, & egere sinant, vti multis contigit.

COPH. *Compara tibi opes, & vxorem bonam Deum timentem: multos quoque filios procreato, etiamsi centum fuerint.* Quia si boni fuerint, & probè educati, non erunt multi, licet centum fuerint.

RESCH. *Procul recede à vicinis malis, vt ne annumereris societati eorum: nam pedes eorum ad malum currunt, & properant effundere sanguinem. Nihilominus misereat te vicinorum tuorum, licet mali sunt: & da illis de cibo tuo quia eo tempore, quo ad iudicium stabis, pro te testimonium dicent.*

SCHIN. *Audi mi Domine, sermones meos, & inclina aurem tuam ad verba mea. Supersede mi Domine, litigare cum vicinis tuis: & si animaduerteris in sociis tuis rem malam, ne profer infamiam ipsorum lingua tua.*

THAV. *Compara tibi aureos nummos, & quaslibet opes; & ne indica vxori tuæ vbi sint, licet ipsa bona sit:* Bonitate scilicet Iudaica: nam Christianus coniux coniugi fideli non tantum opes, sed & liberos, ac se ipsum credit.

His addit Cornelius duas alias sententias eiusdem Ben-Sira: *Ne te cruciet ærumna diei crastini; quia nescis, quid paritura sit dies.* Sumpsit id ex Prouerbiorum vigesimo septimo. Idemque docet Christus Matthæi sexto. Altera est: *Dies breuis & opus multum.* Cui simile est illud Hippocratis initio Aphorismorum de arte medendi: *Vita breuis, ars longa,*

occasio

occasio preceps, iudicium incertum, experientia periculosa. Et illud R. Simonis in lib. Aboth: *Dies breuis, & opus multum, & operarij pigri & merces copiosa, & paterfamilias vrget.* Et illud Salomonis Ecclesiastici nono: *Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quò tu properas.* Id est, *viue æternitati*, non inferæ & miseræ, sed superæ, & beatæ; quia modicus labor exiguè, & irreuocabilis temporis magnum & æternum tibi pariet præmium. Plures sententias scripsit Ben-Sira, quas diligentissimè conquisiuit noster Cornelius, nec præter dictas quidquam reperire potuit.

CAPVT X.

Vnde collectus fuerit Ecclesiasticus à Iesu Sirach seniore, & an Iesus Iunior fuerit Canonicus scriptor?

ITAQVE diuersas habet sententias Ben-Sira ab Ecclesiastico; habet & nonnullas similes, vt Iesus Sirach videatur ab illo mutuasse, cum antiquior fuerit, aut saltem vterque ab alio, à Salomone nimirum, cum constet ex dictis vsurpasse Ben Sira aliqua, ex Prouerbiorum libro cætera fortasse hauserunt. Vnde Philo compegit sapientiæ librum, vel ex altero sapientiæ volumine cuius iam meminimus, quod ex penetralibus legis tradunt aliqui authores confecisse Salomonem diuersum à sapientiæ libro, quê nunc habemus. Cum igitur pleraque, aut omnia præcepta morum ex Salomone accepisset Iesus Sirach in causa hoc fuit, vt à pluribus Patribus eius sententiæ citentur nomine Salomonis. Hoc innuitur capite quinquagesimo Ecclesiastici, vbi dicitur, *qui sapientiam renouauit*, & in Prologo breuiori quem Tigurina præfert, & Græcè habetur, dum dicitur: *Iesus Sirach quidem fuit filius, sed cognominis sibi, Iesu nepos: vixit autem temporibus citerioribus captiuitatem & restitutionem secutis; adeoque post omnes fere Prophetas. Porro auus eius, Iesus, vt & ipse testatur, industrius vir fuit inter Hebræos & prudentissimus, qui non solum aliorum ante se prudentium virorum sapienter dicta collegit; sed etiam ipse quædam priuatim multa, scientia sapientiáque plena pronuntiauit. Postquam igitur hoc libro fere collectitio relicto primus ille Iesus de vita decessit, Sirach hic, post eum rursus acceptum, eundem filio suo Iesu reliquit.* Quæ certò adiecit de suo Iesus senior, fuêre sapientissima elogia antiquorum Sanctorum. Accedit his similitudo, & parilitas eloquij, vt ait Rabanus, & alicubi S. Augustinus notauit. Sic inuectiuæ Ciceronis in Antonium, subinde Antoninæ, sæpius Philippicæ vocantur: quia similes sunt Philippicis Demosthenis, quas ipse contra Philippum, Alexandri Magni patrem declamauit. Alij volunt propter eximiam Iesu Sirach sapientiam sui æui Salomonem habitum & vocitatum fuisse. Paulus de Palatio quidem in Præfatione existimat vocatum alio nomine Salomonem: aut(quod verosimilius est)quod Iesus hic titulum Salomonis suo libro præfixerit, vt quem Salomonis nomine faciebat, vti fecit Plato, qui nomine Socratis, Dialogos scripsit: & Cicero qui nomine Catonis, & Lælij quosdam libros intitulauit. Tandem credibile est, librarios huius libri nomen imposuisse: auctor quippe Hieronymus est, titulum Ecclesiastici apud Hebræos esse, *Misle*, id est, parabolas, seu prouerbia: quo titulo etiam insigniuntur Prouerbia Salomonis. Cum igitur Librarij incidissent in hunc titulum, putarunt esse Salomonis, & eum nomine illo venditarunt. Hæc Palacius.

Iesus autem Iunior duo præstitit in hoc libro. Primum ex Hebræo in Græcum vertit, alterum mutauit aliqua ab vno loco in alium, aut aliter digessit: nam in Prologo Tigurinæ & Athanasij dicitur: *Postquam igitur hoc libro ferè collectitio relicto primus ille Iesus de vita decessit, Sirach hic post eum rursus acceptum, eundem filio suo Iesu reliquit. Is tandem hunc nactus, concinnè totum coegit in vnum volumen, & sapientiam eum suo & paterno, adeóque aui nomine inscripsit: nempe vt ipso sapientia nomine auditorem ad ipsum librum maiori desiderio, meditationeque pertractandum alliceret.* Ob hæc verba repudiat Palacius hoc proœmium; quoniam asserat Iesum iuniorem, siue nepotem, Ecclesiasticum à Iesu seniore & auo conscriptum concinnasse, & in ordinem redegisse: quo videtur nepoti arrogare librum, quasi ipse eius sit author, cum constet, auctorem esse Iesum auum, non nepotem. Posterius, quod præmium hoc asseueret, librum hunc ab auo relictum patri, & ab eo nepoti traditum, cum in vero nepotis prologo, qui in Latinis Biblijs extat, nepos

ipse

ipse dicat, se hunc librum inuenisse in Ægypto, post diutinam ibidem commorationem. Ad hæc autem respondet noster Cornelius, cùm hoc proœmium sit S. Athanasij, non magis de eius veritate & fide dubitare licet, quàm de proœmiis cæteris S. Hieronymi. Quare ad prius respondeo materias & sententias omnes huius libri à Iesu seniore esse conscriptas; ideóque ipsum libri esse auctorem: easdem verò à Iesu iuniore in Græcum esse conuersas, & iuxta materias in ordinem digestas & in capita distributas: quocirca ipse libri est interpres dumtaxat & digestor, non auctor: eum enim hæc non tantum interpretatum esse, sed & digessisse ac concinnasse, vnumque ex iis codicem confecisse, censet S. Athanasius præfationis Auctor: licèt ipse Iesus iunior in præfatione sua asserat dumtaxat, se ea interpretatum esse, & vertisse in Græcum. Simili modo viri Ezechiæ transtulerunt, id est, in ordinem digesserunt Parabolas Salomonis post caput vigesimum quartum: qui tamen Parabolarum non sunt auctores sed Salomon, vt ex Salazario magistro meo suprà notauimus. Ad posteriorem Palacij scrupulum respondit idem Cornelius librum Ecclesiastici ab auo in Ægypto esse conscriptum, relictúmque filio, qui eum in sua, vel cognatorum & amicorum bibliotheca reposuit, vbi inter cæteros aui, patrisque libros eum reperit nepos. Ideóque ei à patre hic liber traditus dicitur, quia Bibliothecam omnem, vti & hæreditatē cæteram, patet filio de more testamento reliquit: in Bibliotheca autē erat hic aui liber, aut certè pater librum reliquit amicis tradendum filio: sed ipsi vel demortui, vel alio migrantes, vel obliti, eum tradere distulerunt, donec filius scrutando eorum libros, inter eos ipsum inuenit. Prologū autem longiorem qui incipit *Multorum nobis*, qui vulgatis Bibliis præfigitur, ipse Iesus Sirach iunior composuit, & canonicum esse defendit Gretserus: quoniam in editione Bibliorum Clementis Octaui præmittatur libro Ecclesiastici, & in eorūdem Bibliorum proœmio notetur in editione illa nihil non canonicum intexi: alij tamen tantam authoritatem illi inficiantur; quoniam Iesus solùm fuerit interpres, non conditor alicuius scripturæ. Verùm septuaginta Interpretes iuxta plures Patres, inter canonicos scriptores videntur admitti; quoniam diuinus Spiritus illis affuit, & ex eiusdem afflatu aliqua adiecisse dicuntur; videtur autem mutasse aliqua Iesus iunior, fortasse & adiecit interpretationi suæ; quapropter valde probandus est suus prologus.

CAPVT XI.

An duos libros scripserit Tobias?

An vterque Tobias vnum librum?

PAVLVS Phasius negauit librum Tobiæ ab ipso scriptum, dum eam historiam eius esse inficiatur, sed drama, aut comœdiam, quemadmodum Cyropædia Xenophontis. Constat tamen veram esse narrationem ex circumstantiis locorum, temporum, personarum, rerum gestarum. Deinde non constare de authore Isidorus & Rabanus asseuerant; verùm vterque Tobias videtur librum conscripsisse, qui Tobiæ titulo insignitur. Iuxta præceptum Raphaëlis Angeli, qui, vt Sixto Senensi, Ioanni Benedicto, Bellarmino, Serario, Fabio, Iustiniano, & Tirino perplacet, vtriq; historiam illam mirandam scriptis facere publicam præcepit; Capite siquidem duodecimo dixit eis Angelus: *Narrate omnia.* Hæc narratio non fluxo, fugacique sermone debuit fieri, sed stabili & diuturno, per scriptionem scilicet, vt Hebræum, atque Græcum explanant, quæ sic habent: *Scribite omnia hæc quæ contigerunt in libro.* Senior Tobias videtur vsque ad caput decimum tertium mandasse scriptis. Iunior autem deinceps, quoniam Hebraicè ita scriptum reperiatur: *In isto tempore scripsit Tobias vltima verba hæc in gaudio.* Tobias filius intelligendus est, quandoquidem Pater soleat in Hebræo vocari *Tobi*, non *Tobias*; narratúrque ibi capite decimo quarto mors Tobiæ senioris, atque ideo eius ipse scriptor non fuit, sicut nec integri capitis extremi Tobias iunior, sed vsque ad versum decimum sextum, vbi eius obitus ab Esdra, aut alio hagiographo adiunctus fuit pro more aliarum sacrarum historiarum, Deuteronomij, Iosue, Samuelis, &c. Fertur quoque & Sixtus narrat se vidisse librum, Hebraicis literis & linguâ scriptum ex vrbe Constantinopolitana aduectum, in quo Tobias ipse, de seipso in prima persona à principio vsque ad finem voluminis loquens, suam ipsius narrabat historiam, erátque eius initium huiusmodi:

זה ספר טובי בן טוביאל בן חננאל בן אריאל בן גבאל בן עשאל׃
id est, *Hic est liber Tobi filij Tobiel, filij Hannaneel, filij Ariel, filij Gabeel, filij Hasael.* Sed inueniuntur multa in eo redundare, quæ in nostro canonico Tobiæ libro non sunt, & longè plura in eo deesse, quæ apud nos habentur. Videtur Hebræus hic liber aliquam habere similitudinem cum Græco Tobiæ volumine, in quo Tobias de seipso rectâ narratione loquens, per multa capita inducitur, & exordium historiæ eadem habet verba in hunc modum conscripta: Βίβλος λόγων τωβὶτ τοῦ τωβιὴλ, τοῦ ἀνανιὴλ, τοῦ ἀδουὴλ, τοῦ γαβαὴλ, τοῦ ἀσιὴλ. id est, *liber sermonum Tobi filij Tobielis*; &c. vt suprà. Cùm igitur præter Hebræam, & Græcã narrationem, quæ vulgati nostri versioni respondet, alia extet historia Hebræa, & Græca paulò fusior, & amplior, in quâ Tobias semper αὐτοπροσώπως; in prima scilicet persona eloquitur, putant aliqui, & meritò id nuper censuit Tirinus, Tobiam bis eandem historiam conscripsisse. Semel succinctè, iterum fusius, quę Græcè hactenus extat. Causa repetitæ scriptionis potuit esse Angeli preceptum publicandi sua, & ipsius Angeli gesta, atq; maioris communicandæ notitię causa; vt ad diuersos eas historias mitteret: voluit non solũ inter Israëlitas captiuos eam spargere, sed effundere vsque ad regnũ Iuda reliquum illatenus in Palæstina: fortasse ad Iudæos, qui minorem illorum mirabilium notitiam habebant longius eam historiam scriptã misit epistolari modo loquutus in prima persona. Mardocheus siquidem etiam per epistolam historicã Esther promulgasse videtur cum capite eius libri 9. dicatur: *Cuncta quæ gesta sunt epistolæ, id est, libri huius volumine continentur.* Incidit historia Tobiæ in tempus Prophetarum minorum Nahum, & Abacuc; quippe Tobias senior cum Tobia iuniore translatus fuit in ciuitatem Niniue à Rege Assyriorum Salmanasar, & perseuerauit vsque ad aliquot annos Sennacherib successoris eius. Contigit autem captiuitas illa anno sexto Ezechiæ Regis Iuda, qui fuit nonus Oseę Regis Israel, & ab orbe cõdito 3264. vt placet Bellarmino, cui etiam scriptus videtur liber anno mundi 3252. mortuo Sennacherib. Quæ autem in fine libri adduntur de morte Tobiæ iunioris, fine dubio ab aliquo alio addita sunt. Porrò liber Tobiæ scriptus est Chaldaicè, non Hebraicè, & ideò fortasse ab Hebræis non agnoscitur pro libro sacro. Transtulit eum in linguam Latinam S. Hieronymus, vt ipse testatur præfatione in Tobiam, & ab Ecclesia Catholica inter sacros libros numeratum fuisse cognoscimus ex Concilio tertio Carthaginensi, ex Innocentio Primo in epistola ad Exuperium, ex Gelasio Primo in decreto de Scripturis sanctis, & Cypriano in sermone de Eleemosyna, ex Ambrosio in libro de Tobia, ex Basilio in oratione de auaritia, atque ex Tridentini Concilij sententia.

CAPVT XII.

Duo summi Synagogæ Pontifices fuère Ioachim nuncupati; Senior composuit librum Iudith.

QVAMVIS sanctus Isidorus neget constare à quo fuerit liber Iudith editus, scriptorem eius historiæ probant Aben-Ezra, Sixtus Senensis, & Serarius, eum Ioachimum, quem assignauit Philo, seu quisquis authot est Chronographiæ Philonis elogio insignitæ, vbi libro secundo dicitur: *Iesus Pontificatum primum vsque ad duodecimum annum Assueri prisci annis triginta sex. Ioachim verò filius eius in absentia annis octodecim, & Iudith gesta conscripsit, & anniuersariam liberationis memoriam quotannis agendam instituit.* Et Rabbi Azarias libro tertio *Meorhenajim* capite trigesimo secundo, non Ioachim, sed patri eius Iesu videtur scriptionem Iudith imputare, dum ait: *Functus est Iesthuah* (Iesus nimirum) *sacerdotio suo magno annos triginta tres & hic scripsit gesta Iudith, & decreuit fieri memoriam liberationis huius anno quolibet.* Neuter fuit huius libri scriptor, sed antiquior alius Ioachim Pontifex quoque, siue Eliacim: nam idem prorsus sunt duo hęc nomina & vtroque nomine nuncupatur in ipsa historia Iudith summus eius temporis Sacerdos. Dico antiquiorem, quia tempore Iudith non fuit summus Sacerdos ille Ioachim filius Iesu, qui filius fuit Iosedech, & cũ Zorobabele reduxit Iudęos è Babylone Hierosolymam, sed alius vetustior Ioachim, siue Eliacim, qui floruit tẽpore Manassis Regis Iuda, cui Isaias Propheta promiserat Dei nomine summum Pontificatum: tunc tẽporis
Isai. 22. accidisse historiam Iudith placet Genebrardo, Pereiro, Cano, Bellarm. Christoph. à Castro, Saliano, Bonfrerio, Tirino, imò & Serario. At hunc eruditissimum scriptorem miror in

Prolegomeno altero ad librum Iudith plausisse narrationi Philonis, qui Ioacim filium Iesu pronuntiauit authorem libri Iudith, cúmque affirmari ab ipso Serario interfuisse gestis Iudith: cum tamen ad caput quartum eius libri quæstiuncula secunda eruditè probet & affirmet tempore Manassis gesta Iudith accidisse, & Sacerdotem Ioacim, seu Eliacim fuisse non filium Iesu, sed illum, cui Isaias fuit pollicitus Pontificias infulas. Quamuis enim vnus tantùm Ioacim in Hebræorum Pontificum catalogo nominetur à Iosepho; solidè tamen & eruditè probant Bellarminus & Serarius eum Ioacim, seu Eliacim, cuius apud Isaiam mentio fit, summum etiam Pontificem fuisse. Incertas aliquantulum Pontificias Iosephi recensiones ostendunt Serarius, & alij. At fortasse fuit Eliacim, qui à Iosepho, vel *Odeas*, vel *Saldumus* vocatur. Igitur cùm ij, qui de authore Iudith censent, eum pronuntient eius historiæ scriptorem, qui tunc temporum Sacerdotio summo fungebatur iuxta Iosephi testimonium libro contra Appionem primo, memorantis in more positum fuisse, apud Ægyptios & Babylonios, & potissimùm apud Hebræos, vt res gestæ publicè scribendæ committerentur Sacerdotibus magnis, quod nonnulli volunt comprobare ex Sobna antecessore Eliacim, qui scriba etiam dicitur ab Isaia, & eundem dicunt fuisse Sobnam scribam, & Sobnam Sacerdotem. Ij authores, qui ad tempus post captiuitatem Babylonicam referunt gesta Iudith Ioacimum filium Iesu eam historiam descripsisse asseuerant: cùm autem certius sit ante captiuitatem accidisse sub Manassis tempus, assignandus est eius libri scriptor antiquior, alter scilicet Ioacim seu Eliacim, qui eo tempore floruit: fortasse similitudo nominis impulit Philonem, vt eius libri scriptionem iuniori Ioacim adduceret.

CAPVT XIII.

An Ioachim iunior filius Iesu scripserit librum Esther?

Affirmantur Mardochæus, & ipsa Regina Esther authores suæ historiæ.

IDEM Philo eidem Ioachim filio Iesu, tribuit librum Esther, quem sequitur Reineccius: illum tamen Rabbi Moyses Camius libro *Darche Ieschon Haccodesch*, à viris magnæ Synagogæ profert scriptum. Sed sanctus Augustinus, & Isidorus Esdram malunt eius libri authorem. Hæc lis ex ipso Esther libro dirimi videtur, cùm capite nono dicatur: *Scripsit itaque Mardochæus omnia hæc, & literis comprehensa misit ad Iudæos.* Accedit ex diligentia Mardochæi argumentum, cùm insidias Eunuchorum etiam scripsisset, vt constat ex duodecimo capite, vbi dicitur: *Rex autem quod gestum erat scripsit in commentariis: sed & Mardochæus rei memoriam literis mandauit.* Idcirco Lyranus, Dionysius Carthusianus, Bellarminus, Feuardentius, Serarius, Sixtus Senensis, Fabianus, Iustinianus, Tirinus, Aben-Ezra, R. Moyses Hispanus, & Ioannes Drusius, Mardochæum fatentur eius libri scriptorem, cui aliqua inseruisse ipsam Esther notant Serarius, & Tirinus, satisque colligitur ex Græco textu capitis noni. Hæc ibi habentur: καὶ ἔγραψεν Ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα θυγάτηρ Ἀμιναδάβ, καὶ Μαρδοχαῖος ὁ ἰουδαῖος, ὅσα ἐποίησαν, τό τε στερέωμα τῆς ἐπιστολῆς τῶν Φρουραί. *Et scripsit Esther Regina filia Aminadab, & Mardochæus Iudæus quæ fecissent, ipsamque confirmationem epistolæ ipsorum phurim.*

Aug lib. 18. de Ciuit. c. 36.

CAPVT XIV.

An præter Mardochæum & Esther fuerit tertius Author eius libri?

An ex Iosepho eius laciniæ sumptæ?

QVæri etiam potest, an totum librum Esther Mardochæus, vnà cum Esther scripserit? De qua controuersia hanc Sixtus Senensis pronuntiauit non satis consultam

sententiam: Scripsit Mardochæus omnia, quæ habentur à principio libri vsque ad ea verba quæ in principio decimi capitis ponuntur in hunc modum: *Mardochæus Iudæus generis fuit à Rege Assuero secundus, & magnus apud Iudæos, & acceptabilis plebi fratrum suorum quærens bona populo suo, & loquens ea quæ ad pacem seminis sui pertinerent.* Cætera verò sex capitula vsque in finem libri ab incerto Græco scriptore addita sunt ex diuersis historiis, præcipuè verò ex vndecimo libro Antiquitatum Iosephi: ex quo exemplum literarum Aman, & exemplum epistolæ Regis Artaxerxis, quæ tertio decimo, & sexto decimo huius libri capite recitantur, ad verbum desumpta sunt. Initium huius libri iuxta Hebraicam veritatem, & nostram vulgatam editionem, sic habet: *In diebus Assueri Regis, qui regnauit ab India vsque Æthiopiam, &c.* In vulgata verò translatione sic: ἔτους δευτέρου, βασιλεύοντος Ἀρταξέρξου τοῦ μεγάλου, τῇ μιᾷ τοῦ Νισὰν, ἐνύπνιον εἶδε Μαρδοχαῖος, hoc est, *Anno secundo, regnante Artaxerxe magno, vna die mensis Nisan, somnium vidit Mardochæus, &c.* Quæ in nostris codicibus toto vndecimo, & duodecimo capite continentur; post quæ statim subnectuntur iam præmissa verba: *In diebus Assueri Regis, qui regnauit ab India.* Finis autem huius libri apud Hebræos concluditur in illa sententia: *Quærens bona populo suo, & loquens ea quæ ad pacem seminis sui pertinerent.* Quæ quidem sententia in exemplaribus nostris principium decimi capitis est; apud Græcos verò finem accipit liber hic, vbi caput vndecimum nostræ editionis incipit, videlicet, in verbis illis: *Anno quarto regnantibus Ptolemæo, & Cleopatra, &c.* vsque ad *filiū in Hierusalem.* Nostri autem codices ab hoc loco vsque ad finem voluminis sex capitula interponunt. Accidit autem, vt propter has appendicum lacinias, hinc inde insertas, liber hic, quamuis Hebraicus, & Hebræis receptus, serò admodum apud Christianos canonicam auctoritatem receperit. Vnde nec ipsum Melito Sardensis Episcopus, nec Gregorius Nazianzenus inter sacros libros enumerarunt, & Athanasius de Catalogo Canonicorum voluminum tanquam nothum nominatim abiecit, quem denique Concilium Carthaginense tertium, inter sacra volumina computauit. Idem Senensis posteà reiecit inter apocryphas scripturas, easdem appendices, non maiorem eis tribuens authoritatem quàm orationi Regis Manassis, tertio & quarto Esdræ libris, Appendici libri Iob, & Psalterij, tertio & quarto Machabæorum libris. Et quidem hæc non tutò pronuntiauit post Concilium Tridentinum, cuius definitione totus Esther liber, prout habemus, Canonicus habendus est, eiúsque authoritatem satis fulciunt Serarius, Bonfrerius, & Sancius, éaque colligitur ex his quæ docuit sanctus Augustinus, Hilarius, Innocentius Primus, Alcimus, Concilium Laodicenum, Carthaginense tertium, & nouissimè Tridentinum: citanturque passim, vt canonica ab vtroque Iosepho, & à sanctis Patribus, quos recensent Bellarminus, Serarius, & alij. Extant etiam in editione septuaginta Interpretum: & olim etiam extabant in veteri vulgata, non seorsim, vt modò in nostra Latina, sed suis quæque locis inserta, ordine seruato historiæ. Nam sanctus Hieronymus suo demum tempore, quòd illa Hebraicè non reperiret, seiunxit à reliquis, & ad calcem libri reiecit.

In eo quoque fallitur Senensis, quod putet lacinias illas ex Iosepho sumptas à Græco scriptore: quoniam in Iosepho reperiantur literæ Aman & exemplum epistolæ Regis Artaxerxis. At cur non Iosephus illas potius accepisset ab alio libro? Planè ex Iosepho non fuisse vsurpatas satis notat differentia; nec enim prorsus conueniunt quæ in vulgata, & quæ in Iosepho dicuntur, & ne moras in aliis traham; sat puto esse quòd legamus in epistola Artaxerxis Bibliaca Aman Macedonem esse, & coniurationem pro Macedonibus præparasse. Semel dicitur capite decimo sexto: *Aman filius Amadathi, & animo & gente Macedo, alienúsque à Persarum sanguine.* Et rursus: *hoc cogitans, vt illis interfectis, insidiaretur nostræ solitudini, & regnum Persarum transferret in Macedonas.* Iosephus autem Amalecitam illum scribit, nec coniurationem Macedonum explicat, Bibliis tamen alter Ioseph Gorionides suffragatur, dum ait: *Cùm sederet Mardochæus in porta Regis, aduertit susurrium duorum Eunuchorum custodientium portam, & consultantium quomodo leuarent manum contra Regem, & ablatum eius caput deferrent ad Regem Macedoniæ, qui iam bellum indixerat Regibus Persarum; cùm autem Eunuchi suspensi essent in cruce, iratus est Aman valdè, quod consiliarij sui sic acti essent in crucem, & conatus est exterminare omnes Iudæos.*

Multa alia in quibus dissidet Iosephus, obseruauit diligentissimè noster Lansellius.

CAPVT XV.

An ex Annalibus Persarum sumptæ fuerint appendices libri Esther?

AT si non ex Iosepho, vt existimauit Sixtus Senensis, vnde laciniæ libri Esther acceptæ sunt? Doctissimus meus Magister Gasparus Sanctius censuit ex Annalibus potissimum Persarum Regum transcriptas; quippe magna apud Persas ratio suorum Annalium habita, vt ex libro ipso Esther colligi potest, cum dicatur capite 2. *Mandatumque est historiis, & annalibus traditum coram Rege.* At nec isti ethnicorum annales, authoritatem Spiritus sancti habuêre, nec verisimile esset impios homines deuotissimas orationes Mardochæi, & Esther sic integras expressisse, vt in iis additionibus continentur. Alia multa sunt in eis laciniis quæ Persæ non curarent memoriæ tradi: idcirco nonnullis visum est septuaginta interpretes eas addidisse. At omnia non potuere ab iis esse addita: nam quod initio capitis vndecimi dicitur de Dositheo afferente epistolam Phurim regnantibus Ptolemæo, & Cleopatra, quam epistolam interpretatus fuit Lysimachus multo post tempora septuaginta, accidit Olympiade centesima septuagesima prima, tunc enim regnarunt Ptolemæus, & Cleopatra: quamuis enim multi Ptolemæi, & Cleopatræ regnarunt in Ægypto, communiter siquidem Reges Ptolemæi dicebantur, & Reginæ Cleopatræ. Is Ptolemæus creditur nonnullis eius nominis decimus, qui aliter vocatus fuit Alexander, quem mater Cleopatra secum regnare fecit expulso filio Ptolomæo Physione. Idcirco peculiaris mentio facta est Regni Cleopatræ, alioqui non erat opus, nec mos Reginæ vxoris meminisse. At à quocumque siue à septuaginta, siue ab alio Græco illæ appendices sint adiectæ dubitari potest vnde illas acceperit. Mihi verosimilius est desumptas ex scriptis ipsius Mardochæi, aut Estheris: sicut enim diximus duas historias à Tobia, vel Tobiis scriptas, vt publica sua gesta vbique redderent iuxta Angeli præceptum, siue vnam ab vno Tobia, alteram ab altero, siue ab eodem bis, semel historicè, & rursus epistolariter: Sic Mardochæus gesta Esther, vt nota omnibus faceret, diuersis eam historiam, siue bis scribere potuit, & epistolas mittere, vt festa Phurim innotescerent omnibus, cuius causam oportebat explanare, siue etiam præter epistolam Mardochæi, aliam ipsa Esther conscripsit. Ex his scriptis nimirum Mardochæi potuêre transcribi, quæ adiecta sunt historiæ Hebraicæ Esther. Quod plausibilius est quàm ex annalibus Persicis collecta fuisse. Tum maximè cum constet ex capite duodecimo coniurationem Eunuchorum, quæ publicis, & regiis annalibus scripta fuerat, Mardochæum pariter priuatis commentariis sibi commemoratam seruasse. Quod liquet ex illis verbis: *Rex autem quod gestum erat scripsit in Commentariis, sed & Mardochæus rei memoriam literis tradidit.* Quare potius ex Ephemeridibus Mardochæi, quàm ex Commentariis publicis Persarum desumptas credi par est.

CAPVT XVI.

An Dositheus, & Ptolemæus scripserint initium capitis vndecimi Esther?

QVÆRI etiam potest, quis adiecerit quæ initio capitis vndecimi scripta sunt de Dositheo, & filio eius Ptolemæo afferentibus epistolam Phurim, quam fuerat interpretatus Lysimachus Ptolemæi filius. Serarius censet ab ipsis Dositheo, & Ptolemæo conscripta, vt & Iudæis prodessent, & iste filij sui, ille sui nepotis doctrinam & industriam commendarent, qui vertere illam potuisset; aut vero vt maiorem fidem facerent, cum esset ille notus, & ipsi eius quodammodo authores ratione illius viderentur. Verùm qui considerauerit verba eius narratio-

nis facile peruidebit nequaquam ab ipso Dositheo, & Ptolemæo factam. Cur Dositheus dubium se significaret proprij generis & officij? Sic enim narratio extat: *Anno quarto regnantibus Ptolemæo & Cleopatra attulerunt Dositheus qui se sacerdotem & Leuitici generis ferebat, & Ptolemæus filius eius hanc epistolam Phurim, quam dixerunt interpretatum esse Lysimachum Ptolemæi filium in Hierusalem.* Hic modus loquendi ab alio denotat hæc scripta cùm dicatur *ferebat*, & mox *dixerunt*: atque non ex propria fide hoc narrari constet, cum in proprijs gestis, & dictis non sit cur alij eiusmodi allegentur. Quapropter ignoratur quis eam adiecerit annotatiunculam; sicut etiam quis fuerit hic Dositheus & Lysimachus. Sunt qui velint dicere fuisse eundem cum illo, cuius meminit Iosephus libro contra Appionem secundo tempore Ptolemæi Philometoris; hic enim Rex, vt notat Tirinus extreme fauebat, & addictus erat Iudæis; imo ll: Iosepho credimus, omne regnum suum commisit Iudæis administrandum; totius quoque militiæ suæ duces fecit Oniam, & Dositheum Iudæos. Sed an hic Dositheus idem sit cum illo sacerdote qui hic dicitur hanc epistolam attulisse, non ausim affirmare. Nam etiam sacerdotes rem bellicam administrasse, certissimum est, tum ex Banaia, primo Paralipomenon, vigesimo septimo. Tum ex Mathathia, eiusque filijs Iuda, Ionatha, Simone, & alijs Machabæis: inter nomina autem septuaginta interpretum Dositheus accensetur. Quod Lysimachum attinet Alexander Alabarches, cuius etiam mentio sit apud Iosephum libro decimo nono, capite quarto, quem alicubi prædiuitem ostendit, & Philonis illius doctissimi fratrem scribit, inuenitur etiam Lysimachus vocari. De quo Serarius egit.

CAPVT XVII.

An rescriptum Artaxerxis Persarum Regis sit Canonicum?

TANDEM de epistola Artaxerxis Regis quam caput Esther vltimum continet, explicare oportet, sitne Canonica & infallibilis veritatis. Et quidem aliud sentiendum est de hac epistola, quàm de epistola Aman, quæ in decimo tertio capite habetur. Hæc quidem multa falsa continet, tam abest, vt eius dictata incemeratæ sint veritatis. Verissimum tamen est, & de fide, Aman eam scripsisse epistolam, sicut alia impiorum dicta, quæ in sacra scriptura narrantur, verum est ea illos dixisse, non tamen est verum dicta ab illis esse vera. Attamen Artaxerxis Persarum Monarchæ diploma, non tantùm est verum eius Regis fuisse decretum, sed etiam vera esse, quæ continet: quoniam Mardochæus illud dictauit, & cùm scribebatur ea epistola, ipse Artaxerxes conuersus fuit, & veri Dei cultor, vt liquet ex iis verbis: *Iudæos neci destinatos in nulla penitus culpa reperimus, sed è contrario iustis vtentes legibus, & filios Altissimi & maximi semperque viuentis Dei, cuius beneficio, & Patribus nostris, & nobis regnum est traditum, & vsque hodie custoditur.* Illud difficile quibusdam visum in hac epistola quod de Aman dicat Artaxerxes: *hoc cogitans vt illis* (Mardochæo & Esther) *interfectis insidiaretur nostræ solitudini, & Regnum Persarum transferret ad Macedonas.* Vnde tunc hic metus de Macedonibus, potentissimo Persarum Regi, vt plusculùm videatur suspicionibus suis indulgere Artaxerxes, & verisimilia potius quàm certa testataque narrare. Huic obiecto satis respondent Serarius, & Tirinus, ac certa testataque fuisse nemo negare poterit, qui quæ de Eunuchorum Amânis perfamiliarium insidias capite secundo in fine dicta sunt: quæque suspenso Amâne, ex Chartis domi eius repertis, secretisque eiusdem consiliis per complices detectis, Regi innotuerunt, animo expenderit: simulque cogitarit, litterarum harum auctorem, qui id disertè affirmat, non esse solum Regem, licet iam ad Deum conuersum, vt ex contextu constat; sed ipsam quoque Estherem, & Mardochæum, mendacij hostes, & veritatis amantes: qui nunquam id affirmassent, ni certò compertum habuissent. Sed quis obsecro, metus sub Dario Hystaspis de regno ad Macedonas transferendo, cum hi sub tempora demum Philippi Patris Alexandri Magni clarescere, viribusque inualescere cœperint? Respondeo, falli egregiè, qui sic sentiunt: nam Græcos, quorum pars non minima erant Macedones, iam tum à tempore Darij Hysta-

spis

ſpis metuendos fuiſſe Perſis, deque iiſdem valdè malè meritos, teſtis eſt Herodotus. Et Iuſtinus ait Darium hunc bellum cum Athenienſibus geſſiſſe, in quo iam tum emicuit induſtria & gloria Themiſtoclis adoleſcentis. Et quis neſcit, Darium Hyſtapis quarto ante mortem anno pugnam illam apud Marathonem pugnaſſe, Græcis, Romaniſque hiſtoriis celeberrimam? De qua vide Sulpicium, & alios. Denique Diodorus Siculus ſcribit: *Xerxem olympiade ſeptuageſima quinta mouiſſe arma contra Græcos*, non iam recens, ſed ab antiquo, imò *perpetuos infeſtiſſimoſque Perſici nominis hoſtes*: additque: *Patrem Xerxis*, nempe Darium Hyſtaſpis, *magnam materiam ad claſsis aduerſus Græcos inſtructionem præparaſſe*, & filio reliquiſſe. Ex quibus clariſſimè patet, Dario Hyſtaſpis iure merito, ſi de vllis, certè de Græcis, metuendum fuiſſe. Iam verò ſi metuit transferendum Imperium ad Græcos, idque opera Amânis animo & gente Macedonis, qui ſceptrum ipſi ſibi vindicare ſtudebat; nonne potuit iuſtè affirmare mentem Amânis fuiſſe, transferre ſceptrum Perſicum ad Macedonas?

CAPVT XVIII.

Ioannes Hircanus, & Iudas Eſſenus videntur authores librorum Machabæorum?

MACHABÆORVM hiſtoria duplici canonico libro contenta non vno authore conſcripta eſt, ſed diuerſos eſſe duorum voluminum ſcriptores multis indiciis conſtat. Primum ex materia, quia poſterior liber non eadem quæ prior proſequitur, ſed prorſus aliter, nec tamen meminit vnquam alter alterius. Secundò ex Chronologia, ſeu annorum ſupputatione quæ in priore libro eſt Alexandrina, in poſteriore Chaldaica, differentes ferè ſemper integro ſeſquianno. Tertio ex ſtylo, & phraſi, quæ in priore libro Hebræum redolet, in poſteriore Græcum. Origenes & Sanctus Hieronymus dicunt vidiſſe ſe priorem Machabæorum librum Hebræum. Qui tamen fuerint iſti auctores, non liquet, vt ait Iſidorus. Tres putat Sixtus Senenſis duorum librorum authores. Qui fuerint non ſatis decernit: ſolum ait, primum eius librum eſſe Hebræi authoris & Hebraicè ſcriptum, phraſis ipſa indicat, & Hieronymus in præfatione Regum eum ſe Hebraica lingua ſcriptum legiſſe confirmat. Secundum librum qui dempto primo eius capite, ac dimidio ſecundi, ſic incipit: *De Iuda Machabæo & fratribus eius &c.* Vſque in finem totius operis, Græcus ſcriptor ex quinque libris Iaſonis Cyrenæi in epitomen contraxit quod ipſemet in præfatione fatetur, inquiens: *Ab Iaſone Cyrenæo quinque comprehenſos libros tentauimus vno volumine breuiare*. Hunc abbreuiatorem Hieronymus in ſecundo aduerſus Pelagianos volumine Ioſephum Mathathiæ filium fuiſſe exiſtimat. Honorius verò Auguſtodunenſis Presbyter in libro de Eccleſiaſticis ſcriptoribus Philonem Iudæum arbitratur. Tertiam huius hiſtoriæ partem, quæ ab initio ſecundi libri vſque ad dimidium ſecundi capituli duabus epiniciis epiſtolis coarctatur, ſenatus Hieroſolymitanus conſcripſit, vna harum epiſtolarum ad Iudæos Ægypti incolas miſſa, altera ad Ariſtobulum Ægyptij Regis præceptorem: quæ quoniam victorias perſtringerent duobus Machabæorum libris deſcriptas, meritò à Patribus poſt finem prioris, & ante initium poſterioris voluminis collocatæ ſunt, tanquam ad vtrumque ex æquo ſpectantes. Nihilominus Bellarminus, Sanctius & alij prioris libri authorem Ioannem Hircanum pronuntiant, quoniam, vt non ſemel ex Ioſepho monuimus, apud Hebræos ſcribendarum rerum, & memoriæ conſeruandæ cura commiſſa fuit Sacerdoribus ſummis, & Prophetis, qui aut ipſi proderent ſuo ſtudio, ac manu monumenta, aut per alios ſcriptores idoneos ſcribenda curarent. Quarè cùm Machabæi ipſi ſummi Sacerdores eſſent, & ſuarum eſſe partium ſcirent illuſtrium rerum ad poſterorum doctrinam conſeruare memoriam, curaſſe videntur, ne vnquam illuſtris familiæ digna immortalitate facinora obrueret obliuio, & eò ſtudioſius, quo parentum ſuorum agebatur cauſa; & illorum conſulebatur immortali gloriæ. Qui autem opportunius ex Machabæis eam hiſtoriam potuit ſcribere eſt Ioannes Hircanus Simonis Magni ſacerdotis filius, cuius mentio fit in calce prioris eius libri, qui etiam ſummus ſacerdos fuit, & omnibus penè rebus interfuit, quæ in illo primo libro narrantur

tantur, hoc commodè præstare Ioannes potuit, quia maiori quàm pater Simon, & patruus Iudas abundauit otio; & prout testatur Iosephus triginta & vnum annos in potestate fuit. Nec leuis momenti est, quòd ipse Propheta fuerit, si Iosepho fides est, quo nomine illud sibi negotium assumere debuit. Accedit quod aliquid huic sententiæ affert momenti, quod omissis aliis, quæ minus ad Machabæorum, id est, ad suam familiam pertinebant à Mathathia auo narrationem exorsus est, & eò videtur maximè intentus, vt patruorum, & patris gesta narratione prosequeretur historicas & alia minus accuratè describeret, quæ fecit postea Iason Cyrenæus, qui plura & minutiora persecutus est.

Circa secundum Machabæorum librum non est dubium saltem posteriorem & longiorem partem sumptam fuisse ex scriptis Iasonis Cyrenæi, qui autem illum in compendium contraxit videtur Serario & Tirino esse Iudas non Machabæus, vt quidam censuere, sed Essenus, quem tunc temporis testatur, Iosephus magnæ authoritatis esse ob sapientiam, futurorumque prædicendorum scientiam infallibilem, quique Antigono Ioannis Hyrcani Pontificis secundo genito mortem prædixit, cuius mentio fit in primo secundi libri capite, tanquam præcipui auctoris eius epistolæ, adeoque & totius libri secundi.

Hos libros tam primum quàm secundum annis abhinc mille ducentis fuisse ab Ecclesia Dei in sacrum canonem receptos, asserit Augustinus in decimo octauo de ciuitate Dei. *Machabæorum*, ait, *libros non Iudæi, sed Ecclesia pro Canonicis accipit, propter quorundam Martyrum passiones vehementes atque mirabiles, qui antequam Christus venisset in carnem, vsque ad mortem pro lege Dei certauerunt, & mala grauissima, atque horribilia pertulerunt.* Hæc ille. Iosephus tamen in calce libri, quem de Machabæis inscripsit, constantissimè affirmat, Eleazari senis, & septem cum matre filiorum martyria, secundo huius historiæ volumine comprehensa, etiam apud Hebræos inter sacras literas haberi quod notauit Sixtus.

CAPVT XIX.

An Amasias auunculus Isaiæ composuerit Canticum vineæ, Isaiæ 5. Præmittuntur aliqua de Prophetis.

IN Prophetarum vaticiniis non est opus moram facere: constat ab vnoquoque suam Prophetiam editam, quamuis ex Rabbinorum sententia Moyses Kimhi dicat: *Viri Synagogæ maioris scripserunt librum Iehezekel, & librum duodecim, hoc est duodecim Prophetarum minorum, & librum Danielis.* At de prima scriptione eorum vaticiniorum nequit hoc intelligi; neque enim tot antea annos, nisi mandarentur literis permansissent; potuit tamen fieri, vt illius Synagogæ diligentia noua exemplaria Prophetarum fuerint scripta: nugatur quoque Rabbi Isaac Haruma præfatione in Cantica, dum ait Ezechiam & socios eius librum Isaiæ scripsisse, & quia multi multa de Prophetis scripsere, pauca de paucis ipse edisseram. De omnibus satis est monere eorum ordinem; quoniam etsi primo inter omnes Propheeas loco *Isaias* ponatur quòd tum in Synagoga Iudaica, tum in Ecclesia Christiana præ cæteris maximi semper habitus sit; non omnes tamen tempore præcessit. Nam, si Eusebio, & quibusdam aliis Chronologis credimus, & patet ex initiis prophetiæ singulorum, Prophetarum omnium primus fuit *Osee*. Secundus *Ioel*; tertius *Ionas*, quartus *Amos* quintus *Isaias*: qui secundum quosdam decimo septimo demum anno Oziæ, seu Azariæ Regis Iuda; sed verosimilius secundum Sanctum Hieronymum vigesimo quinto eiusdem Oziæ prophetare cœpit, cum Amos vigesimo tertio anno, alij sub initia eiusdem Regis cœpissent. Post hos tempore Ioathan filij Oziæ prophetare cœperunt, Sextus *Abdias*, & septimus *Michæas*. Hi enim septem synchroni fuerunt, inquit S. Hieronymus. Sub Ezechia floruit octauus *Nahum*, sub Manasse nonus *Sophonias*, sub Iosia decimus *Habacuc*, & vndecimus *Ieremias*: anno 5. transmigrationis Iechoniæ cœpit duodecimus Ezechiel, anno 5. ab euersa Ierosolyma, decimus tertius *Baruch* Prophetiam suam conscripsit, vti paulo post decimus quartus *Daniel*. Post solutam captiuitatē Babylonicā anno vndecimo prophetarunt decimus quintus *Aggæus*, decimus sextus *Zacharias*: denique *Malachias* decimus septimus & vltimus.

Circa

Circa scripta ab Isaia inquiri potest à quonam fuerit compositum canticum vineæ, quod capite quinto intexuit: Sunt qui velint à Propheta adductum tanquam alienum non à semetipso editum, quod placet Gaspari Sanctio, interpretanti caput Danielis tertium, & Iobi trigesimum sextum: & rursus super Isaiam dicit sibi esse verisimile adhibitam fuisse ab Isaia hoc loco familiarem, & penè prouerbialem cantilenam, quâ sponsi conquerun-tur de infideli sponsa, quæ sponsalitiis donis onerata à coniugali fide defecit: Nisi ma-uis hic communi quadam metaphorâ, siue parœmiâ significari longam, & sedulam operam frustrà esse susceptam, qualis est eorum, qui ex vinea diligenter exculta nul-lum referunt fructum. Quod autem hic prouerbiale aliquid sit, persuadet & modus lo-quendi, quo vtitur Isaias (neque enim tam ipse canit, quàm canticum repetit sæpius au-diri solitum) & quod hoc aut certè non admodum dissimile canticum sæpius vsurpatur in simili querimonia à Prophetis. Moyses Deuteronomij trigesimo secundo, postquam numerauit plurima, & quædam his similia beneficia, addidit quod proprium est ingratæ vineæ: *Vua eorum, vua fellis, & botrus amarissimus.* Ieremias capite 2. *Ego te plantaui vineam electam, omne semen verum: Quomodo ergo conuersa es mihi in prauum vinea electa?* Lyra hæc interpretatus ait: *In Scriptura aliquando accipiuntur parabolæ, seu similitudines ex rebus gestis; & ideo dicunt aliqui, & satis probabiliter quidam patruelis Isaiæ, id est, filius pa-trui sui habuerat vineam cum magno sumptu & labore excultam, & acquisitam, & tamen fuit sterilis, propter quod de ipsa sicut de re insolita fecit dictamen, quod vocatur hic canticum: & quia Isaias similiter locutus est hic de populo Israel sub nomine vineæ, ideo subdit: vinea fa-cta est, &c.* Similiter sanctus Thomas ait: *Aliquando enim Prophetæ ex ipsis rebus gestis assu-munt similitudines ad suam prophetiam: sicut patet Ieremiæ trigesimo secundo: Ecce Ananeel fi-lius Sellum patruelis tuus veniet ad te dicens: Eme tu agrum meum, qui est in Anathoth, tibi enim competit. Ita etiam potuit contingere, quod ad literam aliquis patruelis suus composuerit simi-le carmen de vinea sua.* Designant nonnulli eius cantici authorem patruum Isaiæ. Hæc enim præmittit Propheta: *Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei vineæ suæ, vinea facta est dilecto meo in cornu filio Olei.* Pro patrueli, alij vertunt patruum. In quæ ver-ba hæc habet Forerius: *Quantum ego augurari possum, habuit Isaias Propheta patruum nobilem, quocum Prophetæ familiaritas intercesserat. Is dicterium hoc sæpè in ore habere so-lebat; vt cùm vellet significare quempiam oleum & operam perdidisse, & male labores suos & studia collocasse, diceret: Amicus meus habuit vineam in loco vberi, &c. expecta-uit vt faceret vuas, fecit labruscas. Inquit ergo Isaias, volo canere dilecto meo canti-cum de vinea ipsius, quod patruus meus solebat canere.* Arias Montanus tametsi non ita clarè eidem suffragatur sententiæ, ait significare Prophetam se velle ea quæ de Deo cum Israëlitico populo excepisset, carmine complecti, idque cantici genere alle-gorico, quemdam amicum suum inducens de vinea sua agentem, in cuius gratiam can-ticum ipse composuerit. Alij exprimunt Amasiam fuisse, qui hoc dicere canticum so-litus esset, non patruum, sed auunculum Isaiæ. Hic verò patruum, siue patruelem su-mi pro auunculo, seu cognato. Alij tamen hoc referunt ad Christum, vt ipse sit, qui canticum vineæ cantauerit iuxta sanctum Hieronymum, cùm fleuit super Hierusalem, & dixit: *Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis Prophetas*: siue prout alij volunt, cùm vineæ locatæ parabolam dixit: negant pariter verba Isaiæ referenda esse ad vllum ex cogna-tis suis; quoniam ex Euangelio constet non historiam, sed parabolam esse. At quid obest dicterium siue prouerbium esse Amasiæ, aut patrui Isaiæ, quominus & parabola sit. Potest quidem parabola esse dicta ab homine, sed accommodata Deo ad significan-dum eum modum, quo Deus se gessit cum Israëlitico populo. Nec video quid contra hoc sit magni ponderis; imò id quodammodò videtur indicare Isaias, mutans in suo sermo-ne personas & tenorem orationis. Nam quæ patruo suo tribuit, in tertia persona eloqui-tur. Deinde accommodans illa Deo in eius iam persona, prima scilicet loquitur. Canti-cum siue dicterium, quo vti sueuerat cognatus Isaiæ, hoc erat: *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio Olei, & sepiuit eam, & lapides elegit ex illa, & plantauit eam electam, & ædifi-cauit turrim in medio eius, & torcular extruxit in ea, & expectauit vt faceret vuas, & fecit labruscas.* Hanc igitur parabolam eius vineæ, quam fingebat esse amici sui co-gnatus Isaiæ, & idcirco dilecto suo, id est, ipsi amico decantabat, videtur Isaias de eo ca-nere, & Christo accommodare; quasi qui præstiterit ea ipsa mysticè cum populo Israëliti-co. Quamobrem dicit se eam potiori iure adaptare Deo; quem proinde significat eodem vsus nomine dilecti, quo vtebatur Amasias, siue quicumque alius fuit ille cognatus Isaiæ, qui propterea ait: *Cantabo dilecto meo.* Sic postea applicat parabolam Deo in eius persona

locutus dicens: *Nunc ego habitatores Ierusalem, & viri Iuda, iudicate inter me, & vineam meam, quid est quod debui vltrà facere vineæ meæ, & non feci ei*, &c. Itaque supponit Deum fecisse quod cognatus suus de amico dictabat. Hoc pacto videntur non malè omnia congruere, vt de Deo siue Christo intelligantur, quod de amico, & eius vinea cognatus Isaiæ pronuntiabat. Quod si velimus plurium expositioni hærere per patruelem etiam Christus intelligi posset. Et nihilominus prouerbiali, & vulgari parabolâ de vinea vsus Propheta, vt Sanctius exposuit.

CAPVT XX.

An caput duodecimum Isaiæ, & vigesimum sextum, & pars vigesimi septimi non fuerint composita ab Isaia?

ADIICIT doctus & eruditus vir Gaspar Sanctius in Commentariis ad libros Iob, & Danielis alienum quoque canticum, siue fragmentum cantici inseruisse Isaiam suis vaticiniis, cùm capite vigesimo septimo dicit: *In die illa vinea meri cantauit ei.* In Commentariis quoque super Isaiam hanc dicit esse alteram partem Cantici capitis quinti, quod censuit duas partes continere: vnam de vinea infrugifera, ingrata, & infideli, de qua agitur capite quinto; alteram de vinea fertili, grata, & fideli, capite vigesimo septimo. Sed hoc minori fundamento adstruitur. Nec in capite vigesimo septimo est vllum vestigium, cur alteri auctori quidquam tribuatur. Canticum etiam capitis vigesimi sexti voluit idem Sanctius super caput trigesimum sextum Iob non fuisse Isaiæ, sed antiquum; non tamen inuenio vnde passim illi suffragari. Idem suspicatur in caput Danielis tertium de cantico alio Isaiæ, quod capite duodecimo continetur. Sed neque in hoc video quidquam quod vrgeat affirmare antiquius esse ipso Isaia.

CAPVT XXI.

Vter, Ezechiásne, an Isaias composuerit Canticum gratulatorium pro sanitate Ezechiæ, capite 38. Isaiæ?

EXTAT tamen in Isaiæ capite trigesimo octauo canticum alienum, nempe Ezechiæ Regis ab ipso Ezechia pronuntiatum, & scriptum, siue scribi præceptum; vt constat ex ipsa inscriptione: *Scriptura Ezechiæ Regis Iuda cùm ægrotasset, & conualuisset de infirmitate sua.* Nihilominus censuit Sanctius hoc canticum non ab Ezechia compositum, sed ab Isaia Propheta, in persona tamen Ezechiæ, eidémque tributum, idque venatur ex stylo. Similiter Cornelio nostro nitor carminis videtur arguere Isaiam esse eius auctorem. At non satis hoc elucet, nec sufficeret, vt gloriam grati animi erga beneficium acceptum extenuemus, quod inscriptio tribuatur Ezechiæ, non Isaiæ, & communi sensu hoc sit confirmatum. Et ipsa Ezechiæ sanctitas merebatur, vt per eius os Spiritus sanctus loqueretur, quem propterea multi faciunt aliorum sacrorum voluminum scriptorem.

Igitur gratias Deo acturus Ezechias, & id canticum pronuntiauit, & scriptis promulgauit; ideò notantissimè inscribitur scriptura Ezechiæ Regis. Arias Montanus arbitratur iussu Ezechiæ, istius carminis exemplaria plurima fuisse descripta, & per varias regni partes distributa, vt extaret accepti beneficij notitia & memoria. Equidem puto etiam in ipso ære eam scripsisse in æternum monumentum, & anathema Deo dicasse, vt fecit Dauid iis in Psalmis, qui inscribuntur *στηλογραφία*, siue *tituli inscriptio*: quos vt notat eruditè Agellius, incidi ære fecit, eundémque titulum in iis legisse Septuaginta, ac inscriptum est Ezechiæ cantico, qui non מכתם *michtam*, quæ vox difficilis est, & controuersa Hebræis: sed similem legunt vocem מכתב *michtab*, quæ etiam reperitur in titulo cantici Ezechiani: *Scriptura Ezechiæ* מכתב לחזקיהו *Michtav le Hizkijjahu*. Simili formâ loquendi, atque dictum est מכתב לדויד *Michthab le-Dauid*, Tituli inscriptio Dauid.

Neque

Neque mouere debet si literam ם, pro ב, positam fuisse dicimus; id enim frequenter in Hebræis literis vsu venit, vt altera similis pro altera ponatur, neque modò figurâ similis, verùm etiam prolatione, quod hic accidit: labiis enim pressis vtraque pronuntiatur: quamuis illud ipsis quoque Hebræis non repugnantibus possimus dicere מכתם *Michtham*, etiam sine vlla mutatione literæ scripturam significare: namque נכתם *nichtham*, apud Ieremiam capite secundo, versu vigesimo primo, sic ipsi interpretantur רשם, *Rosem*, exaratum, signatum, descriptum, quod Beatus Hieronymus,& Septuaginta verterunt *Maculata es in iniquitate tua.* Itaque Septuaginta in Psalmis non immeritò *στηλογραφίαν* transtulerunt: quorum interpretationem etiam is qui Chaldaicè vertit, comprobasse videtur: sic namque transtulit, sculptura recta Dauid; nam *στηλογραφία* non simpliciter scripturam significat, sed in solidiore aliqua materia, aut metalli, aut marmoris exaratam: ideóque optimè vertit Latinus interpres: *Tituli inscriptionem.* Sunt enim tituli ex marmore, aut metallo monumenta. Itaque hoc Hebræum nomen מכתב *Michthab*, ponitur ad edictum aliquod scriptum significandum, vt in extremo libro Paralipomenon,& ad initium Esdræ: Iussit, inquit, Cyrus prædicari in vniuerso regno suo etiam per scripturam, quod Septuaginta transtulerunt, *ἐν γραπτῷ, in scripto*, cuiusmodi edicta in tabulis æreis, aut marmoreis incidi solebant; quod Agellius obseruauit, & nos superiùs plura dedimus. Conscribi ergo fecit suum Canticum Eucharisticum pientissimus Rex Ezechias, imitatus vtique pietatem Dauidis, in ære, aut saxo, ac loco templi publico, vt constaret omnibus per miraculum accepisse sanitatem, & illâ memoriâ gratum se Deo ostenderet, qui mos etiam Gentibus vsitatus fuit; quapropter Tibullus elegiâ primâ ad Isidem canit:

Nunc Dea, nunc succurre mihi: nam posse mederi,
Picta docet templis multa tabella tuis.

Strabo loquens libro octauo de Epidauro ciuitate, scribit: *Hæc autem non parum insignis est ciuitas, præsertim ex Æsculapij claritate nobilitata, quem varia morborum genera curasse somniati sunt homines. Erat verò templum ægrotantium multitudine vsquequaque refertum, pendentibusque tabellis, in quibus sanati languores erant scripti. Quemadmodum & in Coa fiebat insula, pariter & Trica.* Apud Ciceronem quoque libro secundo de natura Deorum: *Tu qui Deos putas humana negligere, non animaduertis ex tot tabulis pictis, quàm multi vim tempestatis effugerint, in portúmque salui aduenerint.* Similis monumentorum vsus apud Palæstinos Philisthæi cùm ab vlceribus illatis, & muribus eminentia viscera corrodentibus liberari vellent, fecerunt iuxta numerum quinque aureos mures, & totidem anos, quos iuxta arcam fœderis in capsula posuerunt. Alia anathemata in tabernaculo, vel templo dicata constat. Dauid occisi gigantis gladium in tabernaculo dedicauit. Similiter & Iudith conopæum Holophernis in anathema, & memoriam liberatæ patriæ Deo sacrauit.

CAPVT XXII.

An extremum caput Ieremiæ fuerit à Baruch adiectum? Qualis Lamentationum liber?

CIRCA vaticiniorum Ieremiæ librum illud dubitari potest, an extremum caput ab ipso fuerit compositum? negare id videtur noster Cornelius & Sixtus Senensis, cùm scribat à Baruch prophetiis Ieremiæ adiectum ex fine quarti libri Regum, iisdem penè verbis mutuatum, vt ex commemoratione cladis Hierosolymitanæ, quæ in eo capite refertur, viam sterneret lectoribus ad proximè sequentem איכה *Eca*, siue קינות *Kinoth*, hoc est, lamentationum librum, in quo Ieremias Propheta lamentabilem vrbis euersionem, & populi captiuitatem lugubri carmine defleuit. Mihi tamen certum est illud extremum caput ab ipso Ieremia compositum, quamuis fuerit à Baruch appensum prophetiæ Ieremiæ ex historia Regum: nam eam extremam historiæ partem à Ieremia compositam credo, de quo iam diximus; quapropter illud vltimum caput, siue ex prophetia Ieremiæ fuerit adiectum libro quarto Regum, siue ex libro quarto Regum fuerit additum prophetiæ, aut hoc Ieremia constat. Quoad lamentationum librum Rabbi Salomon existimat eum esse, quem, vt habes apud

Ieremiam capite trigesimo sexto, profanus Rex Ioachim, lecto eius initio, proiecit in ignem,& in odium prophetiæ combussit. Ieremias verò iterùm,accito Baruch scribâ,iussu Dei dictauit, adiecitque quartum arphabetum, triplicatâ serie literarum,cùm in priori exemplari tria tantùm alphabeta simplicia collocasset. Quippe compositus est Lamentationum liber digestis in ordinem Alphabeticum versibus, eâ ratione, vt primus ab Aleph inciperet, secundus à Beth, tertius à Ghimel, & sic deinceps vsque in finem; imitatus in hoc Dauidem, ac Salomonem, quorum hic vltimam Prouerbiorum partem; ille verò Psalmos septem metricis alphabetis composuêre. Quem scribendi morem imitatus est Ben-Sira,de quo iam diximus,& adhuc inter Christianos in vsu est. Extántque eloquentissimi Gregorij Nazianzeni Alphabetariæ sententiæ, quæ latinitate donatæ sunt:

Agendorum initium sit & finis, Deus:
Beata lucra vitæ, quotidie mori:
Cognoscere hominum facta egregiorum stude:
Durum est egere; peius ditem esse improbè:
Eris si beneficus,imitaberis Deum:
Fac sis benignus,vt benignum habeas Deum:
Geras caue carni morem, sed eam doma:
Habenis retine iram, ne te occupet furor:
Inhibeto visum: quadam lingua norma sit:
Klauem auribus obde: risum lasciuum fuge:
Lucerna sit ratio vitæ tibi totius:
Missam fac opinionem, rémque amplectere:
Noscenda cuncta putato; sed quæ fas,age:
Omnem exhibe hospiti honorem,quum hospes ipse sis:
Procella timeri cursu debet prospero:
Quæcumque dat Deus, animo grato accipe:
Rigor iusti potior est, quàm honos mali:
Sapientum mihi fores, non locupletum tere:
Tibine pusillum est, vnde quid ingens prouenit?
Vir magnus esse potes, frænans petulantiam:
Probè tibi caue: alterius lapsum haud riseris:
Gratum inuideri; ac inuidere, ingens probrum:
Præstat animum, quàm cætera offerri Deo.
O quàm beatus, hæc quisquis seruauerit!

Habentur autem in Ieremiæ lamentationibus quatuor alphabeta, quorum duo priora, vt testatur Hieronymus,conscripta sunt versu à metro Sapphico non multum dissimili,quia tres versiculos, qui sibi connexi sunt, & ab vna litera incipiunt, heroici carminis comma concludit. Tertium verò alphaberum trimetro alphabeto contextum est,& à ternis literis, sed eisdem trini versus incipiunt. Quartum alphabetum simile est primo & secundo.

CAPVT XXIII.

Quis Author præfationis in Threnos? An sit canonica?

Illud quoque circa Ieremiæ lamentationes obseruandum est, procemium breuissimum,quod Latini codices in Threnorum initio præferunt, non extare apud Hebræos; qui librum hunc quadruplici alphabeto conscriptum ordiuntur à dictione איכה *Eca* id est, Quomodo,incipiente ab א *Aleph* prima litera Hebraici Alphabeti, & ab hac dictione librum appellant איכה *Eca*, cætera vero quæ hanc vocem leguntur verba,vt à multis creditur,septuaginta interpretes addiderūt,volentes connectere Lamentationē deuastatæ vrbis,cum narratione deuastationis eiusdem vrbis, quæ in calce libri Ieremiæ describitur, sunt autem hæc verba præfationis huius apud septuaginta interpretes: Καὶ ἐγένετο μετὰ τὸ αἰχμαλωτισθῆναι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ Ἱερουσαλὴμ ἐρημωθῆναι, ἐκάθισεν Ἱερεμίας κλαίων, καὶ ἐθρήνησε τὸν θρῆνον τοῦτον ἐπ' Ἱερουσαλὴμ, καὶ εἶπεν. hoc est, *Et factum est, postquam in captiuitatem redactus est Israel, & Hierusalem deserta est sedit Ieremias flens, & planxit lamentationem hanc super Hierusalem & dixit*. Hebræi hoc argumentum non recipiunt,quod non ipsis videatur verisimile, Ieremiam scripsisse in spiritu hos Threnos post destructionem Hierusalem, sed ante destructionem: Prophetia enim est. Vnde etiam tradunt,quod Rex Ioachim ante vrbis excidium hos Threnos legerit,& lectis ex his nonnullis

nullis versibus, librum in ignem abiecerit; quem propheta paulo post multo copiosius rescripsit, quemadmodum ipsemet testatur capite trigesimo sexto suæ Prophetiæ. Inter nostros autem magna controuersia est, in qua haud libenter me velim interponere: promam tamen vtriusque partis firmamenta. Qui negant eam esse canonicam,& sunt multi,his rationibus ducuntur. Primo, quia hæc Præfatiuncula non habetur in Hebræis codicibus, nec ab Hebræis agnoscitur, qui cum soleant libro nomen imponere à prima libri voce hunc librum nominant איכה *Echa* quæ significat *quomodo*, estque prima vox primi capitis. Secundo,quia in antiquis multis codicibus Latinis non habetur, & vt apparet,S. Hieronymus illam omnino non agnouit,qui solet omnia, quæ in editione septuaginta habentur in Hebræo diligenter notare.Tertio,quia omnes,qui has lamentationes commentati sunt,seu antiquioris æui, vt Hieronymus & Theodoretus, seu medij vt Paschasius Rabanus, Rupertus, Hugo de Sancto Victore, eius ne verbo quidem meminerunt:at recentioris æui omnes ferè reiiciunt,vt dictum est.Quarto,cum principium Lamentationũ Hebdomada sancta in Ecclesia legatur;omittitur tamen hæc Præfatiuncula,& ab ipsis Lamentationibus incipitur: *Quomodo sedet*. Adde quinto, multos dubitare de tempore quo fuerunt hæ Lamentationes compositæ,& multos tam Rabbinos, quàm Catholicos velle, non excisa iam à Chaldæis Ierosolyma,sed antea ad modum cuiusdam Prophetiæ,& excidij per reuelationem præuisi fuisse ab Ieremia compositas; quod si verum est, manifestè apparet, epigraphen hanc esse suppositiam.

Nihilominus malunt eam scripturam canonicam esse Delrio initio Commentariorum in hos Threnos,& Gretserus libro primo Defensionis Bellarmini capite decimo quarto. Estque pro illa opinione ratio,quòd in correctis nostris Bibliis ea habeatur,in quibus nihil non esse Canonicum Præfatione ad Lectorem in Bibliis dicitur.Item quod eadem Præfatio neget vllas Præfationes sacris libris additas,extra videlicet ipsius sacræ scripturæ cõtextum.Accedit tertio,quod eodem charactere hæc Præfatiuncula excudatur, quo reliquum corpus librorum sacrorum:eadem autem Præfatione licet permittantur adiici quędam additamenta,vt argumenta librorum & capitum,marginales notæ &c.Id tamen permittitur, si modò alio charactere id fiat. At hæ rationes allatæ non videntur nostro Bonfrerio euincere.Non prima,siquidem Concilium Tridentinum recipit hos libros prout in Ecclesia legi solent:at hæc Præfatiuncula legi nõ solet,esto Lamentationum initium legatur.Porrò Præfatio illa Bibliis præfixa non est summi Pontificis,vel eius qui habet potestatem de ea re decernendi,sed est eorum qui Biblia emendarunt:quorum fortè an ea fuerit sententia,quod hæc Præfatiuncula sit Canonica non liquet;& videtur contrarium colligi,propterea quod ipsemet Agellius, qui huic Bibliorũ correctioni, vt refert Serarius interfuit,multis hanc Præfatiunculam videtur impugnasse,ac tandem illud adiecit:*De hac re iudicium ad eos deferimus,quorum est de sacris literis censere,& à certis dubia secernere*.Non secunda, hoc enim tantũmodo volunt,nullas Præfationes ex se addidisse.Non tertia,quia hi Correctores,cum videantur de hac Præfatiuncula dubitasse,& passim ea tunc in Bibliis reperiretur, noluerunt ipsi sua auctoritate expungere, sed eam addiderunt, expectantes, donec aliquid certi à sede Apostolica, vel Concilio de ea re decerneretur.

CAPVT XXIV.

An Ieremias dictauerit librum Baruch? An ab vtroque compositus?

MAIOR lis est circa librum Baruch,an eius author Ieremias fuerit,Baruch autem solum Amanuensis?Eusebius, & Theodoretus id affirmant, notantes idcirco inscriptionem Baruch præferre hunc librum;quia quæ Ieremias dictauit,ille scripsit,& captiuis apud Babylonem recitauit,Id ipsum suffulcit initium eius libri sic inchoantis, *Et hæc verba libri quæ scripsit Baruch*. Non vt alij Prophetæ,*visio Isaiæ*, aut,*verba Ieremiæ*, qui non profitentur scribere libri sermones,sed quæ audierunt à Deo,& viderunt.Eamdem existimationem fouent Clemens Alexandrinus,Hilarius,Basilius,Nazianzenus,Ambrosius,qui citant Ieremiam in iis sententiis,quæ reperiuntur in libris Baruch. Verum Athanasius,tũ quæstione 36. ad Antiochum,tum in epistola de Nicenâ Synodo,tum sermone tertio cõtra Arrianos,& S.Hieronymus,S.Oresiesis S.Cyrillus Alexandrinus,Lyra,Dionysius,Tirinus clarè fatentur libri sui auctorem esse Baruch, quod intelligendum est de quinque primis capitibus;nã sextum caput, quod continet epistolam Ieremiæ indubitatum est eius auctorẽ Hieremiam esse, Amanuensem Baruch. Cætera quinque capita auctorẽ ipsũ Baruch habere ipse titulus suadet,quippe qui absolutè inscribatur liber Baruch,quo nomine

 à Florentino

Florentino,& Tridentino concilijs Canonicorum numero accensetur. Libri autem non vindicāt ab scribaījo nomina,sed ab auctore,& dictatore:alioqui & threni & prophetię Ieremiæ adscribi Baruch debuissent,cum eas dictauerit Ieremias,sed Baruch scripserit. Deinde Ieremias lapidibus à suis ciuibus obrutus occubuit, quia suis ac vniuersæ Ægypto cladem minabatur,quæ mox euenit per Nabucodonosorē:ita Tertullianus in Scorpiaco, Epiphanius de vita & morte Prophetarum,S.Hieronymus in Prologo Hieremiæ, & alij. Baruch autem scripsit librum suum anno 5.post dictam captiuitatem,sicuti patet ex cap.1. *Et hac verba libri qua scripsit Baruch,in anno 5. in die septima mensis,in tempore quo ceperūt Chaldai Ierusalem.* At nonnulli respondent Baruch scripsisse in Ægypto viuente Ieremia, & postea illo mortuo iterū illum rescripsisse in Babylone, & ibi legisse.Sed vellem adferri antiquum vel probatum Auctorem, qui duplicis huius scriptionis meminerit,aut intelligere in quo loco scripturæ fundamentum suum collocare possint:sicuti quod dicunt Baruch quidem viuente Ieremia non scripsisse,sed tantùm memoriæ suæ infixisse, & postea in Babylone scripsisse,nullo testimonio nititur. Quod ad testimonia Patrū,qui librum hūc Ieremiæ attribuunt attinet. Dico Primó,multos etiā Patres sententiæ nostræ fauere,sicuti ante demonstrauimus. Secundò nullus negat Ecclesiasticum editum esse à Iesu Sirach,& tamen à multis Patribus citatur, vt Salomonis, quia in libro Ecclesiastici multæ sunt sententiæ Salomonis.Sic quia Baruch aliquot sententias Ieremiæ compilauit, quales videntur esse illæ de incarnatione Filij Dei:*Post hac in terris visus est &c.* ideo Ieremiæ tribuerunt.Tertio,Constat Baruch fuisse discipulum Ieremiæ.Solent vero frequenter dicta discipuli tribui magistro,quia ex illo tanquam tradux ex flumine promanarunt:idcirco librū Baruch Ieremię inscripserunt.Quidam ex recentioribus opponit id quod iam notauimus, Baruch nō dixisse in principio libri:*Verba Baruch*, sicut ait Ieremias,*verba Ieremia*:sed posuit:*Et hac verba libri,qua scripsit Baruch.* Ergo tantùm descripsit,nō verò composuit. Respondeo,librum Ieremiæ,tantus quantus est,solum esse Ieremiæ,at in libro Baruch partem postremam,seu caput 6.esse Ieremiæ. Quare non debuit absolutè præfigere in titulo *verba Baruch.* Insolens autem est,duorū Auctorum nomina vni eidemque libro præponere. Adde Baruch totū librū scripsisse, ideoque verè scripsisse,*verba libri qua scripsit Baruch.* Humilitatis autem gratia tacuisse sibi reuelationem à Deo factam eorum, quæ primis quinque capitibus complexus est,sicuti Ioannes Euangelista subticuit suam personā,dum dixit:*Hic est Discipulus ille,quē diligebat IESVS, & scripsit hac.* Hæc noster Lansellius. Porro Baruch ob humilitatē à multis prædicatur qui cum fuisset è nobili Iudæorum stirpe,vt pote fratre Saraiæ Principis,vsque eo se se dimisit,vt scribam se Ieremiæ faceret eiusq; discipulum,& omnium contemptionum,& afflictionū socium. Quapropter falsum reputo,quod Rabbi Salomō & Rabbi Dauid in Commentariis ad cap.45. Ieremiæ versu tertio docent,Baruch apud Deum conquestum quod tamdiu ministrans Ieremiæ, adhuc non recepisset spiritū Prophetiæ,vti recepit Iosue minister Moysis,& Elisæus minister Eliæ. Quæ sententia etsi placeat Vatablo,neq; improbabilis Lyrano videatur;quia tamen ambitionē aliquā in Baruch viro sancto designat,nullo modo mihi probatur : quandoquidē ex sapientia,humilitate,patientia Ieremiæ præceptoris eius,cuius laborū,& tribulationū particeps fuit, facile sit coniicere,Baruch sapientem,humilem,patientem fuisse.Porro alia Ieremiæ scripta indicātur in sacra pagina,quæ nō habemus. Inde putant aliqui sumpsisse S.Matthęū c.27.illud vaticiniū:*Appenderūt mercedē meā triginta argenteis.* Quamuis Origen.& S.Hieron.ex apocrypho libro eiusdē Ieremię nomine delectum malint. De hoc tamē alio loco agemus.

CAPVT XXV.

Ex quibus Ezechielis scriptis mutuauerit Tertullianus illud de vacca qua peperit, & non peperit?

li.6. etym. c.2.lib.1. de offic. cap.12. DE Ezechielis scriptis nonnihil dicamus. S. Isidorus libro etymologiarum 6.& 1. de officiis asseuerat librum Ezechielis compositum esse à viris Sygnagogæ. Idem habet Rabbi Moyses Kimhi,& Rabbi Isaac Harama. At ex Iosepho id nonnulli interpretantur, quoniam libro antiquitatum decimo cap.6 & Zonaras libro primo Annaliū,dicunt Ezechielem duos libros de captiuitate Babylonica scripsisse,ex iis dicūt viros Synagogæ librū cōflasse Prophetiæ,quam nunc habemus,verum hoc diuinare est.Id autē certū,Ezechielē fuisse suæ prophetiæ primum auctorem. Potuit præterea alium librum scribere, qui iam

cap.14. amissus sit,cuius meminit Iosephus. Planè Tertullianus libro de Carne Christi citat ex Ezechiele

Ezechiele, quod in ea Prophetia quam habemus non inuenitur. Disputans aduersus Valentinianos ait: *Legimus apud Ezechielem de vacca illa quæ peperit, & non peperit, sed videte ne vos iam tunc prouidens spiritus Sanctus notarit hac voce disceptaturos super uterũ Mariæ.* Eundem locum velut ex scriptura citat contra Ebionitas S. Epiphanius: Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει· καὶ τέξεται ἡ δάμαλις, καὶ ἐροῦσιν, οὐ τέτοκεν. ἐπειδὴ γάρ τινες τῶν Μανιχαίων καὶ Μαρκιωνιστῶν λέγουσιν αὐτὸν πεφηνέναι διὰ τοῦτο εἴρηται, καὶ ἐροῦσιν, οὐ τέτοκεν· ἐπειδὴ οὐ τέτοκεν ἡ Μαρία ἐκ σπέρματος ἀνδρός. Οὗτοι μανέντες λέγουσι φάσκοντες, ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς αὐτὴν γεγεννηκέναι. γεγέννηκεν οὖν ἡ δάμαλις Θεὸν, ἄνθρωπον ἐν ἀληθείᾳ· καὶ ὅτι μὲν δάμαλις ἡ παρθένος καλεῖται, καὶ τὸ ταύτης λείψανον καθαιρόμενον ἦν τῶν κεκοινωμένων. *Ac rursum alio loco: & pariet vitula, & dicent non peperit. Nam cum Manichæorum, ac Marcionistarum quidam negent illum partu in lucem editum, ob id, pariet, inquit, & dicent non peperit: quoniam viri semine Maria non peperit. At furiosi isti de viri semine falso illam peperisse dictitant. Igitur vitula hominem eundem, ac Deũ vere illa quidem peperit: vitulæ porro nomine virginem nominari, eiusque reliquias ad eos qui impuri essent, expiandos adhiberi consueuisse.* Hæc Epiphanius aduersus hæreticos. Clemens verò Alexandrinus loquens de partu Virginis libro septimo stromatum ait: τέτοκεν καὶ οὐ τέτοκεν φησὶν ἡ γραφή, ὡς ἂν ἐξ αὐτῆς οὐκ ἐκ συνδυασμοῦ συλλαβοῦσα. *Peperit & non peperit, inquit scriptum, vt quæ ex se, non ex coniunctione conceperit.* Eadem authoritate vtitur Gregorius de benedictionibus Propheticis. Sunt qui suspicentur hunc locum desumptum ex libro Ezechielis Iudaicarum tragœdiarũ, quem citat Clemens Alexandrinus in primo stromate, ex quo dicunt Ezechielem Iudaicas scripsisse Tragedias, & in his metro inclusisse tragico Moysis vitam: eo fortasse consilio vt Iudæorum consolaretur mœrentes animos, qui grauiter ferebant dominatum barbarum, & exilij Babylonici incommoda. Nam cum similia paterentur Patres in Ægypto, & per Moysem excusso iugo libertatem essent consecuti; accommodatum videbatur exemplum, quod ad fœturam eiusdem Gentis non dissimilem adhiberetur, quodque idem omnino à Dei benignitate toties explorata expectare iuberet. At Ezechiel qui Iudaicas tragœdias scripsit Græcus scriptor est valde diuersus à Propheta, atque vt Græcum scriptorẽ, notumque Græcis citat illum Clemens Alexandrinus, postquam citauit pro rebus Iudaicis & Mosaycis Græcos Eupolemum, & Artapanum, citat deinde Ezechielem, vt confirmaret ea, quæ de Moysis educatione tradiderat ex scriptura, dicens: *De Moysis autem educatione nobiscum quoque consentiet Ezechielus Iudaicarum tragœdiarum poëta in actu qui inscribitur ἐξαγωγὴ, id est eductio.* Vnde videtur aduocasse testimonium huius Ezechielis ad confirmãdas erga Græcos historias sacras, quare non ille sacer scriptor, sed Græcis notior fuit, quique Græcè scripserat. Tertullianus autem, & alij Patres citant illud de vacca quæ peperit, & non peperit, velut ex sacris scriptis, vt patet ex illis Tertulliani verbis: *Videte ne vos tum iam Spiritus sanctus prouidens &c.* Præterea cum suum Ezechielum designet Clemens Iudaicarum tragœdiarum poëtam, satis videtur agnoscere eum diuersum à Propheta & id notare voluisse: Iosephus quoque nuper citatus indicat duos fuisse scriptores Ezechieles, cùm dicat: *Ezechiel primus de his duos libros conscribens populo reliquit.* Illud *primus*, non ad scriptionem videtur referre sed ad scriptorem eius nominis, quasi notaret fuisse Ezechielem secundum: dixerat quippe Ieremiam scripsisse de iisdem rebus; cum autem postea adiecerit Ezechielem quoque primum scripsisse, nec congruè, nec bene intelligi potest, vt primum scripserit, quoniam Ieremias id præstiterat, qui aliquantulum prior Ezechiele fuit, sed primus eius nominis. Quidquid de sensu Iosephi sit, id verius mihi videtur fuisse quemdam Iudæum nomine Ezechielẽ sacris in literis doctum, & Græca pariter lingua, & poësi peritissimum, qui historias Iudæorum Græcanico carmine scripserit, & Græcis subinde non incognitum, & hunc fuisse auctorem illius actus ἐξαγωγὴ inscripti.

CAPVT XXVI.

Ezechielis Poema exhibetur.

Vt autem hoc magis constet ex stylo, & quoniam multi desiderarunt hunc Ezechielis actum ἐξαγωγὴν appellatum, quem nec extare, nec esse, qui eius meminerit, scribit Gentianus Heruetus præter Clementem Alexandrinum, & ab eo citata. Tum vt aliqua inde scitu non indigna notemus, repræsentabo eum actũ ex collectaneis Græcis, ne eruditi alibi quærãt. Interlocutores eius actus sũt *Moyses, Sephora, Chus, Raguel, Deus è rubo, Angelus,* hoc est, *Nuncius, & Explorator.* His positis sic incipit Moyses:

ΜΩΥΣΗΣ

MOSES PRÆFATVR.

Ex quo Iabob terram linquens Chananæam
Venit in Ægyptum habens septuaginta
Animas secum, & genuit insuper multum
Populum malè habentem, & afflictum,
In hæc vsque tempora malis oneratum
Malis à viris & potenti manu.
Videns enim nostrum genus satis amplificatum
Dolum in nos magnum excogitauit
Rex Pharao, alios lateritiis
Ædibus & grauibus lædens homines,
Vrbes & turres, ipsorum infelicium causâ
Deinde iussit, vt Hebræorum gens
Masculos iaceret in flumen profundum.
Ibi mater, quæ me peperit, abscondit me
Tres menses, vt dixit: cùm autem latere non posset,
Exposuit, habitum circumdans mihi
Iuxta littus fluuij herbosum, in vluam densam.
Maria autem soror mea speculata est prope.
Inde filia Regis pedissequis cum suis
Descendit, vt lauacro ablueret suum corpus,
Puellum autem videns, & accipiens sustulit,
Agnouitque quod Hebræus essem, & dicit hæc
Maria soror adcurrens ad Reginam:
Vis nutricem tibi puero inueniam statim,
Ex Hebræis? ipsa autem annuit puella.
Veniens autem dixit matri: & aderat statim.
Ipsa mater, & accepit me in vlnas.
Dixit autem filia Regis: Hunc mulier
Ale, & ego mercedem dabo tibi.
Nomine autem Mosen appellauit, eo quod
Humido sustulit fluuiali à littore.
Postquam autem tempus infantiæ abiit mihi,
Duxit me mater Reginæ ad ædes
Omnia narrans, & dicens mihi,
Genus paternum, & Dei dona.
Quandiu itaque puerilem egimus ætatem,
Victu regio, & institutione,
Omnia promittebat, tanquam de suis visceribus.
Postquam autem plenus sinus dierum aderat.
Exiij regias ædes: Nam ad opus
Animus me adigebat, & artificium Regis.
Video igitur primum viros manus conserere:
Vnum Hebræum genere, alterum Ægyptium.
Videns autem solos, præsentem neminem,
Liberaui quidem fratrem, alterum autem occidi ego,
Et arenâ contexi, ne videret.

Ετερόν τιν' ἡμᾶς, κἀπογυμνῶσαι φόνον.
Τῇ δ' αὔριον δὲ πάλιν ἰδὼν ἄνδρας δύο,
Μάλιστα δ' αὐτῶν συγγενεῖς κακουμένους,
Λέγω· τί τύπτεις ἀσθενέστερον σέθεν;
Ο δ' εἶπεν ἡμῖν· τίς σ' ἀπέστειλε κριτὴν
Η πιστάτην ἐνταῦθα· μὴ κτενεῖς σύ με
Ωσπερ τὸν ἐχθὲς ἄνδρα; καὶ δείσας ἐγὼ
Ελεξα, πῶς ἐγένετο συμφανὲς τόδε;
Τίς πάντα βασιλεῖ ταῦτ' ἀπήγγειλεν ταχύ;
Ζητεῖ δὲ Φαραὼ τὴν ἐμὴν ψυχὴν λαβεῖν.
Εγὼ δ' ἀκούσας, ἐκποδὼν μεθίσαμαι,
Καὶ νῦν πλανῶμαι γῆν ἐπ' ἀλλοτέρμονα.
Ορῶ δὲ ταύτας ἑπτὰ παρθένους τινάς.
Σεπφ. Λιβύη μὲν ἡ γῆ πᾶσα κλήζεται, ξένε·
Οἰκοῦσι δ' αὐτὴν φῦλα παντοίων γενῶν,
Αἰθίοπες ἄνδρες μέλανες. ἄρχων δ' ἐστὶ γῆς
Εἷς, καὶ τύραννος, καὶ στρατηλάτης μόνος.
Αρχει δὲ πόλεως τῆσδε, καὶ κρίνει βροτοὺς
Ιερεὺς ὅς ἐστ' ἐμοῦ τε καὶ τούτων πατήρ.
Χούς. Ομως κατειπεῖν χρὴ σε Σεπφώρα τάδε.
Ξένῳ πατήρ με τῷδ' ἔδωκεν σύνευνον.
Μωϋσ. Εδόκουν ὁρᾶν κατ' ἀκράτου θρόνον μέγαν
Τιν' εἶναι, μέχρις οὐρανοῦ βεβηκότα,
Εν ᾧ καθῆσθαι φῶτα γενναῖόν τινα,
Διάδημ' ἔχοντα, καὶ μέγα σκῆπτρον χερὶ
Εὐωνύμῳ μάλιστα. δεξιᾷ δέ μοι
Ενευσε, κἀγὼ πρόσθεν ἐστάθην θρόνου.
Σκῆπτρον δέ μοι παρέδωκε, καὶ εἰς τὸν θρόνον
Μέγαν καθῆσθαι μ' εἶπε. βασιλικὸν δέ μοι
Εδωκε διάδημα. καὶ αὐτὸς ἐκ θρόνου
Χωρίζεται. * * * * *
Εγὼ δ' εἰσεῖδον γῆν ἅπασαν ἔγκυκλον
Καὶ ἔνερθε γαίας, κ' ἐξύπερθεν οὐρανοῦ,
Καί μοί τι πλῆθος ἀστέρων πρὸς γούνατα
Επιπτ', ἐγὼ δ' ἅπαντας ἠριθμησάμην,
Κἀμοὶ παρῆγεν ὡς παρεμβολὴ βροτῶν.
Εἶτ' ἦν φοβηθεὶς ἐξανίσταμαι ἐξ ὕπνου.
Ραγυ. Ω ξεῖνε, καλόν σοι τοῦτ' ἐσήμηνεν θεός·
Ζῴην δ' ὅταν σοι ταῦτα συμβαίνῃ ποτέ.
Αρά γε μέγαν τιν' ἐξαναστήσεις θρόνον
Κ' αὐτὸς βραβεύσεις, καὶ καθηγήσῃ βροτῶν.
Τὸ δέ σε τεθεᾶσθαι γῆν ὅλην οἰκουμένην,
Τά θ' ὑπένερθε τά θ' ὑπὲρ οὐρανὸν θεοῦ,
Οψῃ τά τ' ὄντα, τά τε πρὸ τοῦ, τά θ' ὕστερον.
Μωϋσ. Εα, τί μοι σημεῖον ἐκ βάτου τόδε,
Τεράστιόν τε καὶ βροτοῖς ἄπιστον ὄν;
Αφνω βάτος μὲν καίεται πολλῷ πυρὶ,
Αὐτοῦ δὲ χλωρὸν πᾶν μένει τὸ βλαστάνον.

Alius

Alius aliquis nos, & detegeret cædem.
Postridie autem rursus videns duos viros,
Maximè per meos fratres afflictos,
Dico, quid verberas imbecilliorem te?
Ille autem dixit nobis, quis te misit iudicem,
Aut inspectorem huc? num occides tu me
Sicut heri virum? & metuens ego
Dixi, quomodo apertum hoc factum est?
Quis omnia hæc regi nunciauit mox?
Quærebat autem Pharao animam meam capere
Ego autem audiens, è medio abibam
Et nunc erro in terra aliena
Video autem illas septem virgines quasdam.

Sephor. *Lybia vocatur tota terra, ô hospes,*
Habitant autem illam tribus variorum generum
Æthiopes nigri homines: Rex autem terræ est
Vnus & gubernator & dux solus.
Præsidet autem vrbi huic, & iudicat homines
Sacerdos, qui est meus, & harum pater:

Chus. *Tamen dicere oportet te Sepphora hæc.*

Sephor. *Hospiti pater me huic dedit coniugem.*

Mos. *Videbar videre in monte thronum magnum*
Quemdam esse, ad cælum tendentem.
In quo sederet vir quidam generosus
Diadema gerens, & magnum sceptrum in manu
Sinistra maximè: dextra autem me
Vocauit, & ego ante thronum constiti:
Sceptrum autem mihi dedit, & in throno
Magno me iussit sedere. Regium autem mihi
Dedit diadema, & ipse volens de throno
Cessit. * * * *
Ego vero intuitus sum terram vniuersam.
Rotundam, & infra terram & supra
Cælum & quædam multitudo stellarum
Ad pedes mihi cecidit; ego verò ordine omnes
Numeraui, & mihi adfuit tanquam
Exercitus hominum. Deinde territus experrectus sum somno

Rag. *O hospes, bona tibi prædixit Deus.*
Vtinam viuam, cum tibi accident hæc aliquando.
Nam magnum quemdam euertes thronum
Et ipse præmium auferes, & dux eris hominum:
Quod autem vidisti terram totam habitabilem,
Et quæ infra & supra cælum Dei sunt,
Videbis præsentia, præterita, & futura.

Mos. *Age, quodnam mihi signum ex rubo istud?*
Quod prodigiosum, & hominibus incredibile fuit?
Repentè rubus ardet multo igne,
Ipsius tamen viride manet omne germen.

Τὶ δή; προσελθὼν ὄψομαι τεράστιον
Μέγιστον· οὐ γὰρ πίστιν ἀνθρώποις φέρει.
Θεός. Επίσχες ὦ φέριστε; μὴ προσεγγίσῃς
Μωσῆ, πρὶν ἢ τῶν ποδῶν λῦσαι δέσιν.
Αγία γὰρ ἡ γῆ, ὅπου σὺ ἐφέστηκας, πέλει
Ο δ' ἐκ βάτου σοι θεῖος ἐκλάμπει λόγος.
Θάρσησον ὦ παῖ, καὶ λόγων ἄκου' ἐμῶν.
Ιδεῖν γὰρ ὄψιν τὴν ἐμὴν ἀμήχανον
Θνητὸν γεγῶτα τῶν λόγων δ' ἔξεστί σοι
Εμῶν ἀκούειν, τῶν ἕνεκεν ἐλήλυθα.
Εγὼ θεὸς σῶν, ὧν λέγεις, γεννητόρων,
Αβραάμ τε καὶ Ισαὰκ καὶ Ιακώβου τρίτου.
Μνησθεὶς δ' ἐκείνων, καὶ ἔτ' ἐμῶν δωρημάτων.
Πάρειμι σῶσαι λαὸν Εβραίων ἐμόν,
Ιδὼν κάκωσιν, καὶ πόνον δούλων ἐμῶν.
Αλλ' ἕρπε, καὶ σήμαινε τοῖς ἐμοῖς λόγοις,
Πρῶτον μὲν αὐτοῖς πᾶσιν Εβραίοις ὁμοῦ.
Επειτα βασιλεῖ, τὰ ὑπ' ἐμοῦ τεταγμένα,
Οπως σὺ λαὸν τὸν ἐμὸν ἐξάγῃς χθονός.
Μωϋσ. Οὐκ εὔλογος πέφυκα, γλῶσσα δ' ἐστί μοι
Δύσφραστος, ἰσχνόφωνος, ὥστε μὴ λόγους
Εμοὺς γενέσθαι βασιλέως ἐναντίον.
Θεός. Ααρῶνα πέμψον σὸν κασίγνητον τάχυ,
Ω πάντα λέξεις τὰ ἐξ ἐμοῦ λελεγμένα,
Καὐτὸς λαλήσει βασιλέως ἐναντίον·
Σὺ μὲν πρὸς ἡμῶν, ὁ δὲ λαβὼν σέθεν πάρα.
Τί δ' ἐν χεροῖν σοὶ τοῦτ' ἔχεις, λέξον τάχυ.
Μωϋσ. Ράβδον τετραπόδων, καὶ βροτῶν κολαστήριαν.
Θεός. Ρίψον πρὸς οὖδας, καὶ ἀποχώρησον τάχυ.
Δράκων γὰρ ἔσται φοβερὸς. ὥστε θαυμάσαι.
Μωϋσ. Ιδοὺ βέβληται. σὺ δέ μοι ἵλεως γενοῦ.
Ως φοβερὸς, ὡς πέλωρος· οἰκτείρησον σύ με.
Πέφρικ' ἰδὼν, μέλη δὲ σώματος τρέμει.
Θεός. Μηδὲν φοβηθῇς, χεῖρα δ' ἐκτείνας λάβε
Οὐρᾶν, πάλιν δὲ ῥάβδος ἔσται θ' ἥπερ ἦν.
Ενθες δὲ χεῖρ εἰς κόλπον, ἐξένεγκέ τε.
Μωϋσ. Ιδοὺ τὸ ταχθέν· γέγονεν ὡσπερεὶ χιών.
Θεός. Ενθες πάλιν δ' εἰς κόλπον, ἔσται δ' ὥσπερ ἦν.
Εν τῇ δὲ ῥάβδῳ πάντα ποιήσεις κακά
Πρῶτον μὲν αἷμα ποτάμιον ῥυήσεται,
Πηγαί τε πᾶσαι καὶ ὑδάτων συστήματα·
Βατράχων τε πλῆθος, καὶ σκνίπας ἐμβαλῶ χθονί
Επειτα τέφραν οἷον καμιναίαν σπερῶ.
Αναβλήσεται δὲ ἐν βροτοῖς ἕλκη πικρά.
Κυνόμυια δ' ἥξει, καὶ βροτοὺς Αἰγυπτίων
Πολλοὺς κακώσει. μετὰ δὲ ταῦτ' ἔσται πάλιν
Λοιμὸς, θανοῦνται δ' οἷς ἔνεστι καρδία
Σκληρά. πικρανῶ δ' οὐρανόν. χάλαζα νῦν

Quid

Quid tum? progressus videbo miraculum
Ingens, neque enim credibile hominibus est.
Deus. *Siste, ô bone, noli appropinquare*
Moses, priusquam tuorum pedum soluas calces:
Sancta enim terra, in qua stas, est.
Ex rubo verò tibi diuinus splendet sermo.
Confide ô fili, & sermones meos audi.
Videre enim faciem meam non potes
Cùm sis mortalis: verba autem mea licet tibi
Audire ob quæ huc veni.
Ego Deus tuorum, vt me vocas, patrum
Abrahami, & Isaaci, & Iacobi tertij.
Memor illorum & meorum donorum,
Adsum vt saluem populum meum Hebraicum
Videns afflictionem, & laborem seruorum meorum.
Sed abi, & significa meis verbis
Primò ipsis Hebræis omnibus simul,
Deinde Regi, mea mandata,
Vt tu populum meum educas de terra.
Mos. *Non sum promptus loquendo, lingua mihi est*
Impedita, gracilis, vt meus sermo
Non fieri possit coram Rege.
Deus. *Aaronem mittes tuum fratrem statim,*
Cui omnia dices à me dicta,
Et ipse loquetur coram Rege.
Tu quidem accipies à me, ille à te.
Quid autem in manibus habes, dic statim?
Mos. *Virgam, quâ quadrupedes, & homines abigo.*
Deus. *Abijce in terram, & recede statim,*
Serpens enim fiet terribilis, vt mireris.
Moses. *Ecce abieci, tu autem mihi propitius sis:*
Quàm terribilis, quàm magnus: miserere mei.
Horresco videns, membra corporis tremunt.
Deus. *Ne timeas, manum extendens accipe*
Caudam, rursúmque virga fiet, sicut fuit.
Mitte manum in sinum, & profer.
Moses. *Ecce quod inunctum fuit: est tanquam nix.*
Deus. *Remitte rursus in sinum, erit sicut fuit.*
In hac virga omnia facies mala.
Primò sanguine fluuius fluet,
Fontesque omnes, & aquarum stagna
Ranarum autem multitudinem, & culices immittam terræ,
Deinde cinerem tanquam ex camino spargam,
Erumpéntque in hominibus vlcera mala.
Musca canina veniet, & homines Ægyptiorum
Multos affliget. Post hæc autem rursus
Pestis, morientur quibus inest cor
Durum, acerbum faciam cælum. Grando nunc

Σὺν πυρὶ πεσεῖται, καὶ νεκροὺς θήσει βροτούς.
Καρποί τ' ὀλοῦνται, τετραπόδων τε σώματα·
Σκότος δὲ θήσω τρεῖς ἐφ' ἡμέρας ὅλας,
Ακρίδας τε πέμψω, αἳ πέριξ τὰ βρώματα
Απαντα ἀναλώσουσι, καὶ καρποῦ χλόην.
Επὶ πᾶσι τούτοις τέκν' ἀποκτενῶ βροτῶν
Πρωτόγονα παύσω δ' ὕβριν ἀνθρώπων κῶν.
Φαραὼ δὲ βασιλεὺς πείσετ' οὐδὲν ὧν λέγω.
Πλὴν τέκνον αὐτοῦ πρωτόγονον ἔξει νεκρόν·
Καὶ τότε φοβηθεὶς λαὸν ἐκπέμψει ταχύ.
Πρὸς τοῖς δε, λέξεις πᾶσιν Εβραίοις ὁμοῦ,
Ομεὶς ὅδ' ὑμῖν πρῶτος ἐνιαυτοῦ πέλει·
Εν τῷ δ' ἀπάξω λαὸν εἰς ἄλλην χθόνα,
Εἰς ἣν ὑπέστην πατράσιν Εβραίων γένους.
Λέξεις δὲ λαῷ παντὶ, μηνὸς οὗ λέγω
Διχομηνίᾳ τὸ πάσχα θύσαντας θεῷ
Τῇ πρόσθε νυκτὶ, αἵματι ψαῦσαι θύρας,
Οπως παρέλθῃ σῆμα δεινὸς ἄγγελος·
Υμεῖς δὲ νυκτὸς ὀπτὰ δαίσεσθε κρέα.
Σπουδῇ δὲ βασιλεὺς ἐκβαλεῖ πρόπαντ' ὄχλον.
Οταν δὲ μέλλητ' ἀποτρέχειν, δώσω χάριν
Λαῷ, γυνή τε παρὰ γυναικὸς λήψεται
Σκεύη, κόσμον τε πάνθ' ὃν ἄνθρωπος φέρει,
Χρυσοῦν τε κἀργυροῦν, ἰδὲ στολὰς, ἵνα
Ανθ' ὧν ὄπραξαν, μισθὸν ἀποδῶσι βροτοῖς,
Οταν δ' ἐς ἴδιον χῶρον εἰσέλθηθ' ὅπως
Αφ' ἧσπερ ἠοῦς ἐφύγετ' Αἰγύπτου ἄπο,
Επτὰ διόδου πορευοῦντες ἡμερῶν ὁδὸν,
Πάντες τοσαύτας ἡμέρας ἔτος κατὰ
Αζυμα ἔδεσθε, καὶ θεῷ λατρεύσετε,
Τα τεπρωτότοκα ζῶα θύοντες θεῷ
Οσα τ' ἂν τέκωσι παρθένοι πρώτως, τέκνα,
Τ' ἀρσενικὰ διανοίγοντα μήτρας μαλέρων.
Ανδρῶν Εβραίων τοῦδε τοῦ μηνὸς λάβε
Κατὰ συγγενείας πρόβατα καὶ μόσχους βοῶν
Αμωμα δεκάτῃ· καὶ φυλαχθήτω μέχρι
Τετρὰς ἐπιλάμψει δεκάδι· καὶ πρὸς ἑσπέραν
Θύσαντες ὀπτὰ πάντα σὺν τοῖς ἔνδοθεν,
Οὕτω φάγεσθε ταῦτα περιεζωσμένοι,
Καὶ κοῖλα ποσὶν ὑποδεδῆσθε, καὶ χερὶ,
Βακτηρίαν ἔχοντες. ἐν σπουδῇ τε γὰρ
Βασιλεὺς κελεύσει πάντας ἐκβαλεῖν χθονός.
Κεκλήσεταί δε πᾶς· καὶ ὅταν θύσητε, δεῖ
Δεσμὴν λαβόντας χερσὶν ὑσσώπου κόμης,
Εἰς αἷμα βάψαι, καὶ θιγεῖν σταθμῶν δυοῖν,
Οπως παρέλθῃ θάνατος Εβραίων ἄπο.
Ταύτην δ' ἑορτὴν δεσπότῃ τηρήσετε
Εφθ' ἡμέρας ἄζυμα. καὶ οὐ βρωθήσεται

Cum

Cum igne cadet, & mori faciet homines.
Fructusque peribunt, & quadrupedum corpora.
Tenebras autem ponam diebus tribus totis,
Locustasque mittam, quæ circumcirca frumenta
Omnia absument, & fructuum herbam,
Super hæc omnia filios occidam hominum
Primogenitos: deleboque iniuriam hominum malorum:
Pharao autem Rex patietur nihil eorum quæ dico,
Nisi quòd filius eius primogenitus morietur:
Et tunc perterritus populum dimittet statim,
Ad hæc, dices omnibus Hebræis simul.
Mensis hic vobis primus anni erit,
In quo abducam populum in aliam terram,
Quam promisi patribus vestris.
Dices autem populo omni, mensis quem dico
Nouilunio postquam pascha celebraueris Deo
Priore nocte sanguine tingite ianuas,
Vt transeat signum iratus Angelus.
Vos autem noctu assas comedetis carnes.
Libenter autem Rex emittet totum populum
Cumque iam aufugietis, dabo gratiam
Populo: & mulier à muliere petet
Vasa, ornatumque omnem, quem homo fert,
Aurum & argentum, & vestes, vt
Pro eis quæ fecerunt, mercedem eis soluant:
Cum autem in vestram terram ingredientini,
A quo die aufugiebatis ex Ægypto,
Septem diebus iter facientes,
Omnes tot diebus morem quotannis
Azyma comedetis, & Deo seruietis,
Primogenita animantia sacrificantes Deo,
Quæcumque pepererint primitus virgines
Mascula aperientia ventres matrum
Virorum Hebræorum hoc mense accipe
Secundum cognationes oues & vitulos boum,
Integra decima, & seruentur vsque ad
Decimum quartum diem: & vesperi
Sacrificantes ossa omnia cum visceribus
Tum comedetis ea cincti.
Et calceos pedibus induetis, & magni
Baculum habentes. Nam ocyus,
Rex iubebit omnes eiicere è terra.
Vocabitur autem quisque, & postquam sacrificaueritis oportet
Fasciculum manibus accipere hyssopi frondis
Et sanguine tingere & tangere postes duos,
Vt transeat mors ab Hebræis,
Hoc festum Domino seruabitis
Septem diebus azyma, neque comedetur.

Ζύμη

Ζύμη· κακῶν γὰρ τῶν δ' ἀπαλλαγὴ ἔσεται,
Καὶ τῶνδε μηνὸς ἔξοδον δίδωσι θεός.
Ἀρχὴ δὲ μηνῶν καὶ χρόνων οὗτος πέλει.
Ἄγγελος. Ὡς γὰρ σὺν ὄλλῳ τῷ δ' ἀφώρμησεν δόμων,
Βασιλεὺς Φαραὼ μυρίων ὅπλων μέτα
Ἵππου τε πάσης ἁρμάτων τε τετραόρων,
Καὶ προστάταισι καὶ παραστάταις ὁμοῦ,
Ἦν πᾶσι φρικτὸς ἐκτεταγμένων ὄχλος.
Πεζοὶ μὲν ἐν μέσοισι, καὶ φαλαγγικοί,
Διεκδρομῆς ἔχοντες ἅρμασιν τόποις.
Ἱππεῖς δ' ἔταξε, τοὺς μὲν ἐξ εὐωνύμων,
Ἐκ δεξιῶν δὲ πάντας στρατοῦ Αἰγυπτίου.
Τὸν πάντα δ' ἀριθμὸν αὐτὸς ἠρόμην ἐγώ.
Στρατοῦ μυριάδες ἑκατὸν εὐάνδρου λεώς.
Ἐπεὶ δ' Ἑβραίων ἡμῖν ἤντησεν στρατὸς,
Οἱ μὲν παρ' ἀκτὴν πλησίον βεβλημένοι
Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἦσαν ἠθροισμένοι.
Οἱ δὲ τέκνοισι νηπίοις διδοῦσι βορὰν,
Ὁμοῦ τε καὶ δάμαρσιν, ἔμπονοι κόπῳ,
Κτήνη τε πολλὰ, καὶ δόμων ἀποσκευή.
Αὐτοὶ δ' ἄνοπλοι πάντες εἰς μάχην χερὸς,
Ἰδόντες ἡμᾶς, ἠλάλαξαν ἔνδακρυν.
Φωνὴν, πρὸς αἰθέρα τ' ἐστάθησαν ἀθρόοι
Θεὸν πατρῷον· πολὺς δ' ἦν ἀνδρῶν ὄχλος.
Ἡμᾶς δὲ χάρμα πάντας εἶχεν ἐν μέσῳ.
Ἔπειθ' ὑπ' αὐτοὺς θήκαμεν παρεμβολὴν,
Βεελζεφῶντις κλήζεται πόλις βροτοῖς.
Ἐπεὶ δὲ Τιτὰν ἥλιος δυσμαῖς προσῆν,
Ἐπέσχομεν θέλοντες ὄρθριον μάχην,
Πεποιθότες λαοῖσι καὶ φρικτοῖς ὅπλοις.
Ἔπειτα θείων ἄρχεται τεραστίων,
Θαύματ' ἰδέσθαι. καί τις ἐξαίφνης ἔγας,
Στῦλος νεφώδης ἐστάθη πρὸ γῆς μέγας,
Παρεμβολῆς ἡμῶν τε καὶ Ἑβραίων μέσος.
Κἄπειθ' ὁ κείνων ἡγεμὼν Μωσῆς, λαβὼν
Ῥάβδον θεοῦ, τῇ δὴ πρὶν Αἰγύπτῳ κακὰ
Σημεῖα καὶ τέρατ' ἐξεμηχανήσατο.
Ἔτυψ' ἐρυθρᾶς νῶτα, καὶ ἔσχισεν μέσον
Βάθος θαλάσσης. οἱ δὲ σύμπαντες σθένει
Ὥρμησαν, ὠκεῖς ἁλμυρᾶς δι' ἀτραποῦ.
Ἡμεῖς δ' ἐπ' αὐτῆς ᾠχόμεσθα συντόμως,
Κατ' ἴχνος τ' αὐτῶν νυκτὸς εἰσεδύσαμεν
Βοηδρομοῦντες. ἁρμάτων δ' ἄφνω τροχοὶ
Οὐκ ἐστρέφοντο, δέσμιοι δ' ὡς, ἥρμοσαν·
Ἀπ' οὐρανοῦ δὲ φέγγος ὡς πυρὸς μέγα
Ὤφθη τι ἡμῖν· ὡς μὲν εἰκάζειν, παρῆν
Αὐτοῖς ἀρωγὸς ὁ θεός. ὡς δ' ἤδη πέραν
Ἦσαν θαλάσσης, κῦμα δ' ἐρροίβδει μέγα.

Fermentum:

Fermentum: nam liberamini ab his malis,
Ex hoc mense exitum dabit Deus:
Initium autem mensium, & temporum hîc erit.
Angelus. *Postquam enim cum turba ista prorupit ex ædibus*
Rex Pharao cum multis millibus armatorum,
Omnique equitatu & quadrigis,
Et ducibus & militibus simul
Omnibus metuenda erat acies exercitus.
Pedites quidem in medio, & Phalangitæ
Excursus habentes curruum spatium,
Equites autem locauit, alios à sinistra,
Alios autem à dextra, quosdam ex Ægyptio exercitu:
Omnium autem illorum numerum dicam ego
Exercitus myriades centum erant, fortium virorum.
Postquam autem Hebræorum nobis obuiam factus exercitus
Alij iuxta littus, propè iacentes,
Rubri maris, erant congregati.
Aly liberis infantibus dabant cibum,
Simul & vxoribus, & fatigati labore,
Iumentáque simul, & domorum suppellex,
Ipsi autem inermes omnes ad pugnam,
Videntes nos exclamarunt lacrymabilem
Vocem, & ad cælum conuersi innumeri,
Deum paternum: multa autem & hominum turba.
Nos autem omnes gaudium cepit sigillatim,
Deinde contra illos fecimus castra,
BeeZephontis appellatur vrbs à mortalibus.
Postquam autem ingens Sol occidisset,
Quieuimus expectantes crastinam pugnam,
Confisi populo & horrendis armis.
Deinde diuinorum incipiunt miraculorum
Prodigia videri: & aliqua repentè magna
Columna nubis stetit in terra,
Inter nostra & Hebræorum castra.
Deinde illorum dux Moses, accipiens
Virgam Dei, quâ prius Ægypto mala
Monstra & signa machinatus fuerat,
Verberauit rubri terga, & diuisit medium
Profundum maris, ipsi verò omnes fortiter
Ruebant celeres per salsum vadum:
Nosque in ipsos sequebamur statim,
In vestigia ipsorum nocte ingressi,
Cum clamore currentes, curruum autem rotæ
Non vertebantur, tanquam vinculis illigatæ.
De cælo autem lumen tanquam ignis magnum
Videbatur nobis: vt coniicere licet, aderat
Ipsis auxiliator Deus. Postquam autem vltra
Mare erant, fluctus illidebat magnus

Συνέγγυς ἡμῶν· καί τις ἠλάλαξ ἰδὼν.
Φεύγωμεν οἴκοι πρόσθεν ὑψίστου χερός.
Τοῖς μὲν γὰρ ἐστ᾽ ἀρωγὸς, ἡμῖν δ᾽ ἀθλίοις.
Ολεθρον ἔρδει· καὶ συνεκλύσθη πόρος
Ερυθρᾶς θαλάσσης, καὶ στρατὸν διώλεσε.
Σκοπός. Κράτιστε Μοσῆ πρόσχες οἷον εὕρομεν
Τόπον πρὸς αὐτῇ τῇδε εὐαεῖ νάπῃ.
Εστι γὰρ ὥςπου καὶ σὺ τυγχάνεις ὁρῶν,
Ἐκεῖ. τόθεν δὲ φέγγος ἐξέλαμψέ νιν,
Καὶ εὐφροσύνης σημεῖον ὡς στῦλος πυρός.
Ενταῦθα λειμῶν᾽ εὕρομεν κατάσκιον
Ὑγράς τε λιβάδας. δαψιλὴς χῶρος βαθὺς,
Πηγὰς ἀφύσσων δώδεκ᾽ ἐκ μιᾶς πέτρας.
Στελέχη δ᾽ ἐρυμνὰ πολλὰ φοινίκων πέλει
Εὔκαρπα, δεκάκις ἑπτὰ, καὶ ἐπίρρυτος
Πέφυκε χλοὴ οἷς θρέμμασιν χορτάσματα.
Ετερον δὲ πρὸς τοῖς δ᾽ εἴδομεν ζῶον ξένον,
Θαυμαστὸν, οἷον οὐδέπω ὥρακέ τις.
Διπλοῦν γὰρ ἦν τὸ μῆκος αἰετοῦ σχεδὸν,
Πτεροῖσι ποικίλοισιν, ἠδὲ χρώμασι.
Στῆθος μὲν αὐτοῦ πορφυροῦν ἐφαίνετο·
Σκέλη δὲ μιλτόχρωτα, καὶ κατ᾽ αὐχένα
Κροκωτίνοις μαλλοῖσιν εὐπρεπίζετο,
Κάρα δὲ κοίτης, ἡμέροις παρεμφερὲς,
Καὶ μηλίνῃ μὲν τῇ κόρῃ προσέβλεπε
Κύκλῳ· κόρη δὲ κόκκος ὡς ἐφαίνετο.
Φωνὴν δὲ πάντων εἶχεν ἐκπρεπεστάτην.
Βασιλεὺς δὲ πάντων ὀρνέων ἐφαίνετο,
Ὡς ἦν νοῆσαι· πάντα γὰρ τὰ πλὴν ὁμοῦ.
Ὄπισθεν αὐτοῦ δειλιῶντ᾽ ἐπέσσυτο,
Αὐτὸς δὲ πρόσθεν, ταῦρος ὡς γαυρούμενος.
Ἔβαινε κραιπνὸν βῆμα βαστάζων ποδός.

Λείπει ἄλλα.

Hic vetus Dialogus Ezechielis ἐξαγωγὴ dictus, citatus à Clemente Alexandrino, à multis desideratus, nunc à nobis expendendus nonnihil.

CAPVT XXVII.

Consideratur Ezechielis Dialogus.

IN primis obseruandum est in eo fragmento, quod ex hoc Ezechielis actu transcripsit Clemens Alexandrinus in primo Stromate, nihil desiderari, integrè quippe mutuatum fuit, contra quàm Gentianus, Heruetus, & Gaspar Sanctius censuerunt. Error fuit in versione, & intellectu Gentiani, dum in ea parte, quæ de filia Pharaonis loquitur; sic tandem vnum versum appingit:

Cognouit Hebræum esse, verbáque hæc ait.

Nihil

Iuxta nos: & aliquis clamauit videns,
Fugiamus domum ab omnipotenti manu,
Quæ his auxiliatrix est, nobis autem miseris
Perniciem affert. Et inundauit vadum
Rubri maris, & exercitum perdidit.

Explor. *Optime Moses attende, qualem locum*
Inuenerimus iuxta hunc salubrem campum
Vidisne vnquam similem huius
Illic? Tunc lumen circumfulsit illum
Et lætitiæ, sicut columna ignis.
Illic campum inuenimus opacum
Humidosque fontes: liberalis locus profundus
Fontes ebulliens duodecim ex vna petra.
Arbores autem multæ palmarum sunt
Fructuosæ septuaginta, & abundans
Est herba iumentis in pabulum.
Aliud autem præterea vidimus animal nouum
Mirabile, quale nunquam quisquam vidit.
Duplum enim erat longitudine ad aquilam,
Pennis variis & coloribus.
Pectus quidem ipsius purpureum erat
Crura millo similia & in ceruice
Crocea lanugine variatum erat,
Caput autem picæ mansuetæ simile,
Et mellina pupilla aspiciebat.
Circumcirca, pupilla autem sicut granum videbatur,
Vocem autem omnium habuit optimam,
Rexque videbatur omnium auium,
Quantum licebat intelligere, omnes enim volucres simul
Post ipsum timidæ incedebant:
Ipse autem primus tanquam taurus superbus
Ingrediebatur, celerem gressum gerens pedum.

Cætera desiderantur.

Hic vetus Dialogus Ezechielis ἐξαγωγὴ dictus, citatus à Clemente Alexandrino, à multis desideratus, nunc à nobis expendendus nonnihil.

Nihil deinceps dicit, sed statim sermo transfertur ad Mariam Moysis sororem; quapropter notauit Sanctius, deesse verba filiæ Pharaonis. At reuerà nihil deest, vt constat ex ipso Dialogo; sed illud hemistichium, *verbáque hæc ait*, referendum est ad Mariam, quæ allocuta est filiam Pharaonis, cùm nondum illi filia Pharaonis locuta fuerat, vt consideranti totum contextum satis patebit. Consideratu quoque digna est reuelatio, quam narrat Ezechiel factam Moysi de principatu futuro. Et quidem ex S. Stephano in actis satis colligitur aliquam reuelationem habuisse Moysem, quâ tradita sibi fuit potestas ad vindicandos filios Israel de tyrannide Ægyptiaca; alioqui non excusaretur peccato homicidij, cùm Ægyptium rixantem cum Hebræo occidit. Explicat quoque Ezechiel quo titulo iussi sunt Hebræi spoliare Ægyptios.

Vt pro eis quæ fecerunt, mercedem eis soluant.

Instituendorum etiam septem dierum Azymorum, causam hanc explanat, dicens:

Cùm autem in vestram terram ingrediemini,
A quo die aufugiebatis ex Ægypto,
Omnes tot diebus morem quotannis
Azyma comedetis, & Deo seruietis.

Posteà cùm subdat de vaccis:

Quæcumque pepererint primitus virgines.

Aliquando dubitaui, an ad hunc locum allusérit Tertullianus, cùm confirmaturus virginitatem Mariæ allegauit ex Ezechiele illud de vacca seu vitula quæ peperit, & non peperit; quod proinde est ac Virgo peperit. Etenim non est absurdior hæc coniectura, quam ea in quam Pamelius incidit. Suspicatur siquidem citatum à Tertulliano locum Iobi, capite vigesimo primo, vbi ait: *Vacca peperit, & non est priuata fœtu suo.* Nam, inquit, posset legi ab aliquibus sine negatione, vel alio modo, qui testimonio Tertulliani congrueret. At eâdem licentiâ dicere possemus illa olim verba inserta Ezechieli, mox verò deprauarentur. Quare Delrius noster in suis adagiis repulit opinationem Pamelij, aliam non ausus exhibere. Præstat dicere id desumpsisse Tertullianum ex simili Ezechielis libro, ac sanctus Matthæus capite vigesimo septimo sumpsit ex Ieremia id quod eiusmodi dictum non reperitur in vaticiniis Ieremiæ, quæ hactenus conseruantur. Explicat deinde Ezechiel centum millia fuisse in exercitu Pharaonico etiam sub transitum maris rubri, rotas Ægyptiorum curruum impeditas ne voluerentur:

Adag. 915 vet. Test.

Cum clamore currentes, curruum autem rotæ
Non vertebantur, tanquam vinculis illigatæ.

Illud animal siue auis, quam in fine describit inuentam in deserto, Auis Phœnix esse videtur, quam, si ita sit, poëtica fortasse licentia introducit sub persona exploratoris; eam autem auem vnicam non extare, in primo libro curiosæ Philosophiæ diximus. Quamuis sanctus Epiphanius in Physiologia, & ante illum Tertullianus libro de carne Christi, ex Psalmis videntur illam adstruere, legentes: *Iustus vt Phœnix, florebit.* & alij ex libro Iob. Hoc accidit propter æquiuocationem Græci nominis, significantis palmam, & auem Phœnicem, quam obseruauit Beda, siue Philippus Presbyter libro secundo expositionum in Iob, in illud: *In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies.* In quem locum ita ille: *Nidus eius exterior, homo eius intelligendus est, qui de fœno carnis illius compositus à Deo fuerat, & constructus. Omnis enim caro fœnum. In hoc igitur nido semper se mori sub testificatione dicebat, dum vitijs mundi, & eius concupiscentiis non viuebat, odio illam habens, quæ carnalis est, maculatam tunicam. Palma autem arbor secundùm Græcos φοῖνιξ dicitur: Auis quoque illa, quam multi, facilè quidem viuere autumant φοῖνιξ eodem nihilominus vocabulo nuncupatur. Potuit fortasse de eodem hoc loco dixisse, vt sicut illa nidum sibi faciens, in ipso post multa tempora à semetipsa concremari, & rursus de eiusdem nidi cineribus fertur inter breue tempus resurgere, qua deinceps multis viuat temporibus. Fieri ergo potest vt Diuus Iob in similitudinem auis illius dicat se post mortem in carnis cinere, velut in nido pro tempore futurum, & inde resurrecturum in gloriam, atque hos æternos esse dies, quos multiplicandos sibi fidelis Dei cultor expectet: ita enim & superius est loquutus dicens: Et rursus circumdabor pelle meâ, & in carne mea videbo Deum.* Verùm fabulosam esse hanc auē vnicā sui indiuidui, disertè probauit S. Maximus Martyr lib. contra Seueri dogmata, cuius hæc verba: Εἰ γὰρ ἐστὶν ὄρνις ὁ Φοῖνιξ, καὶ ζῶον πάντως ἐστὶν· εἰ δὲ ζῶον, πρῶτον μὲν οὐ πάντη μοναδικὸν, καθ' ὃ ζῶον, οὐ γὰρ ζῶον. ἔπειτα δὲ εἰ καὶ ζῶον, καὶ σῶμα ἔμψυχον αἰσθητικόν· εἰ δὲ σῶμα ἔμψυχον αἰσθητικόν ἐστιν ὁ Φοῖνιξ, καὶ ὑπὸ γένεσιν ἐστὶ δηλονότι καὶ φθοράν. αὐτοὺς ἐρωτήσωμεν τοὺς τῶν θεαμένας, εἰ δυνατόν ἐστι, τὸ τῶν ὑπὸ γένεσιν καὶ φθορὰν ἔμψυχον καὶ αἰσθητικῶν σωμάτων μοναδικῆς ὑπάρχειν καθ' ὑπόστασιν φύσεως ὤν, ἡ ἐξ ἀλλήλων κατ' εἶδος ἀδιάλυτος διαδοχὴ χαρακτὴρ τῷ ὄντι ὅρος ἐστὶ καθολικὸς καὶ ἡ θεία μαρτυρεῖ γραφὴ, τὸ βέβαιον δὲ ἑαυτῆς τοῦ λόγου παρεχομένη τῷ δικαίῳ Νῶε, Εἴσελθε σὺ καὶ πᾶς, &c. καὶ ἀπὸ πάντων τῶν πετεινῶν, &c. (Genes. septimo) εἰς εἰπεῖν ὡς μόνον ζῶον ὁ φοῖνιξ ἐστὶν ἐν ἀριθμῷ μονάδι καθ' ὑπόστασιν φύσεως οὐκ ἔστι, κατὰ τὴν θείαν ἀπόφασιν. *Quòd si auis est Phœnix, etiam animal sit, omnino necesse est. Quòd si animal eam esse concedis: Primùm, non omnino potest illud esse singulare, quantum saltem animal est, nullum enim solum animal. Deinde si animal est, vtique corpus, animatum simul, & sensu præditum. Iam si corpus est animatum, & sensu præditum, certè etiam generationi, atque corruptioni obnoxium erit. Ipsos si libet sapientes consule, rerum quæ existunt inspectores, fierine possit, vt generationi quod obnoxium est, atque corruptioni corpus, animatum item, ac sensu præditum singularis esse naturæ (ad existentiam quod attinet) possit: cùm alterum in his ex aliis successio, euidentissimum sit existendi indicium, certissimusque terminus. Quemadmodum in Scriptura sacra testatur iusto illi Noemo*

huius

huius rei certitudinem exhibens, vbi Genesis septimo ait. Ingredere tu, & omnis &c. Itemque ex omnibus volatilibus &c. In quibus si Phœnix, quod alatum ille sit animal numerandus est, sane singularis, quoad existentiam, naturæ non est, vt Deus ipse pronuntiauit. Cumulatissimè aliquando egimus de hac aue & aliis scriptoribus maturam suppeditauimus segetem.

CAPVT XXVIII.

Susannæ historia an à Daniele conscripta? Exponitur vsus paranomasiarum in sacra scriptura

DANIELIS librum Porphyrius olim, & nuper Anabaptistæ negarunt esse scriptum ab eo Daniele, cuius historia narratur & prophetiæ traduntur in eo libro. Verùm ab ipso authore libri, ipso inquam Daniel satis hæc opinatio refellitur, qui capite octauo ait: *Anno tertio Regni Balthasar Regis visio apparuit mihi.* Et rursus capite nono: *Anno vno Regni eius ego Daniel intellexi in libris numerum annorum*, Sæpius eodem modo loquitur, vbi scriptorem se eius libri profitetur. Nec obest aliquando de se ipso tanquam de tertia persona scripsisse: nam hic mos visitatus est Hebræis vt constat ex libris Mosis, Iosue, Samuelis, & aliis Prophetis. Lamech quoque, cum de se ipso loqueretur ait: *Audite vxores Lamech.* Et rursus: *Septuplum vltio dabitur de Cain, de Lamech verò septuagies septies.* Quod aliqui obiectant fuisse quemdam Danielem cuius mentio, & commendatio bis extat apud Ezechielem, tum à sanctimonia, tum à sapientia: hunc autem esse scriptorem eius libri, cui nequaquam competunt, quæ de eo cuius historia texitur narrantur: ille videtur induci pater filiorum: hic Eunuchus & puer, frigida sunt; nam qui puer fuit, potuit crescere. Deinde Eunuchus non natura sed officio fuit Daniel: aut saltem virtute, vt censuit Epiphanius, Dorotheus, & Chronici Alexandrini auctor Olympiade septuagesima, qui propter virginalem verecundiam, & corporis habitum ad honestatem compositum Eunuchum ab Hebræis dicunt appellari: quibus etiam suffragatur Damascenus, qui pariter affirmat ob reuerentiam castitatis leones illi pepercisse. Neque proinde alius est qui ab Ezechiele laudatur; neque enim negauit Danielem virginem fuisse. Dumtaxat siquidem dixit: *Si fuerint tres viri isti Noe, Daniel, & Iob in medio populi istius, ipsi iustitia sua liberabunt animas suas; filios autem & filias suas non liberabunt.* At hæc verba satis commodè intelligi queunt subaudita hac conditione, etiamsi filios haberent Noë, Daniel & Iob, non tamen sufficerent parentum preces, vt indemnes euaderent liberi. Præterea dici potest, quoniam duobus conueniebat habere filios, quasi de tribus id pronuntiasse per figuram quam Græci σύλληψιν vocant.

Cæterum alij fatentur ipsum Danielem suæ historiæ & prophetiæ fuisse scriptorem, non tamen omnium eius partium; quoniam aliquas canonicas negarunt: Excludunt potissimum historiam de Susanna propter illam paranomasiam; quæ tantum esse potuit in Græca lingua; in qua certum est non scripsisse Danielem. Vbi enim nos habemus, *Dic sub qua arbore videris eos colloquentes sibi? qui ait, sub schino. Dixit autem Daniel, rectè mentitus es in caput tuum: Ecce enim Angelus Domini scindet te medium.* Allusio est ab arbore, ad diuisionem, & sectionem. Est etenim similitudo magna inter σχῖνος arborem, & σχίζω, quod scindere valet, seu diuidere: & inter πρῖνον, quod statim additur, & πρίω, quod scindere item, & serrare significat. Hæc vero allusio in vna lingua Græca reperitur. Hoc ipsum obiecerat olim Iulius Africanus Origeni: cui respondet Origenes adhibuisse quidem Danielem vocem aliquam siue Hebraicam, siue Chaldaicam, in qua similis esset, & elegans allusio. Quod vt magis illustret Gaspar Sanctius obseruat frequentes in Scriptura sacra esse paranomasias, id est, agnominationes, seu allusiones ad ambiguam, seu similem vocem, quam si tollas, & lepor perit, & quod dicitur videri potest absonum, absurdum, & abs re. Ex quo fit, vt Sacer interpres in sensum potius intentus quàm in verba, aliud interdum verbum assumat, quàm habuit in fonte. Sic in Ieremia capite primo vox שקד *Saked* nucem aut amygdalum significat: item vigiliam, maluit Hieronymus vigilantem vertere, quàm nuceam, vel amygdalinam, cum statim sequeretur verbum שקד quod *vigilare* valet. Quæ enim esset consecutio, aut lepos, si diceret: *Virgam nuceam ego video*, & responde-

ret Deus *Bene vidiſti, quia vigilabo ego.* Quid nuci, aut amygdalæ cum vigilante commune? At eſt conſecutio, & lepos non inelegans in dictione Hebraica, quæ nucem, & quæ vigilare ſignificat. Ac ſi dicat, vidi ego virgam שקד *ſacked* & reſpondet Deus: Ego שקד *ſaked.* Item idem Hieronymus Iſaiæ vigeſimo quarto ne periret agnominatio, quæ erat in vocum ſimilitudine, vbi Hebræus הבלה נבלה *habelah nabelah*, id eſt *luxit, & cecidit*, ipſe reddidit, *luxit, & defluxit.*

Hinc fit vt quædam abſurda videantur & obſcura, quia voces originales aliquid habent, quod verba non poſſunt exprimere Latina, qualia ſunt quæ modò de virga nucea, ſeu amygdalina dicebamus, & illud Pauli epiſtolæ ad Philemonem de Oneſimo: *Qui tibi aliquando inutilis fuit; nunc autem, & mihi, & tibi vtilis.* Oneſimus *vtilem* ſignificat: cum fugit Oneſimus ſeruus à Philemone, non fuit illi vtilis, quod ſonabat nomen, ſed inutilis. Iam vero Apoſtoli doctrinâ mutatus, & meliora cogitans vtilis erit. Ait ergo Apoſtolus: Qui tibi ô Philemon, Oneſimus non fuit, deinceps & tibi & mihi erit Oneſimus. Quid magis abſurdum, aut à prudenti coniectura alienum, quam ex *pane*, ſi vocem intuearis Latinam, coniectare gladium, cum nihil videatur aduerſari magis ferro, ac cædi quam panis, qui non adimit, aut debilitat, ſed potius alit, & corroborat vitam. At ex pane, quem ſocius in ſomnis viderat Iudicum ſeptimo, coniectauit Madianita ferrum inſtare: *Non eſt*, inquit, *hoc aliud niſi gladius Gedeonis filij Ioas viri Iſraelitæ: tradidit enim Dominus in manus eius Madian.* Coniectauit autem optimè Madianita, ex ambigua nominis ſignificatione: nam לחם *lechem* panem ſignificat, & bellum, ex ea coniunctione non naturæ, ſed vocis, & ſoni, quæ vtrumque valet, coniectauit inſtare Madianitis cædem, & gladium à Gedeone. Si quod eſſet Latinum nomen, quod panem, aut cibum & ferrum, aut cædem modico flexu ſignificaret, illud, credo adhibuiſſet interpres: ſed cum non occurriſſet, vſus eſt ea voce Latina, quæ magis adæquabat Hebraicam, ſi pro *pane hordeaceo*, panem adhibuiſſet *farreum* ex vocis ſimilitudine magis appareret coniecturæ ratio: à farre enim ad ferrum non eſt magna diſſimilitudo. Hæc optimè Sanctius, & propterea putat Græcum interpretem voces adhibuiſſe, non quæ omnino Hebraicis, aut Chaldaicis reſponderent: ſed quarum in alio idiomate ſenſus eſſet non diſſimilis, & ſimilis alluſio. Nam cum Hebraicè, aut Chaldaice (vtraque enim lingua in hoc libro vſus eſt Daniel) alluſio eſſet ad arbores, quæ durum aliquod mortis genus indicant. Græcus interpres ſumpſit *Schinum*, & *prinum*, quæ, teſte Hieronymo, præfatione in Danielem lentiſcum ſignificant, & ilicem, quæ alluſio neſcientibus Græcè obſcura eſt. Quod ſi Latinus interpres, quod fortaſſe poſſet, arborum adhibuiſſet nomina, quæ aliquid durum, atque horribile portenderent, res eſſet manifeſta magis; & aliquid dixiſſe videretur Daniel, quod cum duorum ſenum reſponſione congrueret: neque exiſtimaretur ab his, qui Græci ſermonis imperiti ſunt, abſurdè, & ſine vlla rerum connexione locutus; quemadmodum ſi *malum* poſuiſſet, & *prunum.* Tunc enim accommodatè ad nominum communem ſonum intuliſſet, dixiſſetque ſenum alteri, *male peribis*, alteri vero, *prunis concremaberis.* Verum quia hæc reſponſio videtur nonnihil obſtare ſimplicitati veritatis in Græca & Latina verſione, in quibus arbor pro arbore ad libitum transferretur, præſtat dicere, quod Cornelius à Lapide, & Tirinus, licet nullam nunc agnoſcamus Hebraicam alluſionem, cum paucas habemus voces Hebraicas, neque alias quam quæ in Biblijs extant: potuit tamen olim fuiſſe, cum hæc primùm ſcriberentur, cum multo plures extarent voces Hebreæ iam nobis prorſus ignotæ. Deinde, eſto non fuerit in Hebræo eiuſmodi vocum alluſio, vti nec iam eſt in Latino inter *prinum* & *ſecare:* potuit tamen Græcus interpres Hebræa fideliter, & ad verbum conuertens, eiuſmodi paronomaſiam in Græcis vocabulis inuenire, vti inuenit Latinus in *Schino* & *ſcindet.* Non eſt opus moras nectere de authoritate huius hiſtoriæ, & cæteris ſupplementis Danielis, vt de oratione Azariæ, de Cantico trium puerorum, de Dracone occiſo, de Sacerdotibus Bel, & de Abacuch ad lacum Leonum ex Iudæa tranſportato. Canonica conſtat eſſe ex concilij Tridentini ſeſſione quarta. Porrò non reperiri ea capita in Hebræo parum obſtat, quominus Hebraicè ſcripta à Daniele dicamus; multa quippe Hebraica volumina amiſſa ſunt. Clariſſimè conſtat Eccleſiaſticum Hebraicè ſcriptum eſſe: at vbi eſt, neſcimus, Græcum poſſidemus.

CAPVT

CAPVT XXIX.

An Belis historia fuerit composita ab Abacuch, non à Daniele? An diuersus Daniel, & diuersus Abacuch fuerint & cur Daniel vocetur sacerdos?

CIRCA historiam Belis potest esse difficultas, an à Daniele, vel Abacuch Propheta fuerit scripta? Eusebius, & Apollinarius iunior arbitrantur ad prophetiam, & gesta Danielis Prophetæ de tribu Iuda, quæ in sacro canone habentur, nihil prorsus pertinere, sed partem esse cuiusdam historiæ seu Prophetiæ, quam de alio quodam Daniele sacerdote, filio Abdæ, scripsit Abacuch filius Iuda de tribu Leui diuersus ab eo, qui inter duodecim Prophetas annumeratur. Quam rem confirmant ex titulo & initio historiæ Belis, quod apud septuaginta interpretes ponitur ad eum, qui sequitur modum. Προφητεία τοῦ Ἀμβακοὺμ υἱοῦ τοῦ Ἰούδα, ἐκ φυλῆς Λευΐ. id est. *Prophetia Abbacum filij Iuda de tribu Leui.* Post quem titulum libri exordium sic incipit Ἄνθρωπός τις ἦν ἱερεὺς ὀνόματι Δανιὴλ υἱὸς τοῦ Ἄβδα, συμπότης τοῦ Βασιλέως τῆς Βαβυλῶνος. *Homo quidam fuit sacerdos nomine Daniel filius Abda conuiua Regis Babylonis.* Hæc refert Hieronymus in Proœmio Danielis, & ex illo alij. Ex quo constat & Abacuch istum non esse è Prophetarum numero, cum ille dicatur ab Isidoro, Dorotheo, & Epiphanio, ex tribu Simeonis; hic verò de tribu Leui: & cum Daniel iste fuerit filius Sabaæ, vt docet Epiphanius, & ex tribu Iuda, hic tamen filius dicitur fuisse Abda; & ex tribu Leui, quandoquidem sacerdos. Sed huic obiectioni satis, vt credo, facit communis auctoritas, quæ contra sentit. Hieronymus, & cum eo alij plures respondent, ideo ab Ecclesia pro translatione Septuaginta, Theodotionis translationem esse receptam. Certè cuiuscunque titulus ille sit, in nostris Biblijs non reperitur. Verum tametsi admitteremus verba illa Septuaginta, congruerent omnia: quoniam dici posset patrem Danielis duo nomina habuisse pro more plurium Hebræorum Deinde Danielem vocari Sacerdotem; quia præcipuus Princeps fuit in aula Regia. Inuenimus siquidem in scriptura aulicos Principes Sacerdotes vocari: capite octauo secundi Regum dicitur: *Filij autem Dauid Sacerdotes erant*, cum tamen essent ex tribu Iuda, dicebantur tamen Sacerdotes, non quia sacra operarentur, sed quia præcipui in aula erant, vt notant interpretes: sic etiam capite vigesimo: *Ira autem Iairites erat Sacerdos Dauid.* Chaldaicè est *erat Princeps.* Quippe erat inter primos maximè familiares Regi Dauid, & in quarto capite tertij Regum dicitur *Zabud filius Natham Sacerdos amicus Regis.* Sumitur quippe Sacerdos pro præcipuo ex aula, qui familiaris Regi est, cuique velut ad latus adest, idcirco vbi in secundo Regum dicuntur filij Dauid Sacerdotes, in primo Paralipomenon, capite decimo octauo dicitur magis explicatè *filij Dauid erant primi à manu Regis.* Causam cur Principes aulæ vocentur Sacerdotes hanc reddit Forerius: *Quia Reges pro Diis habentur in terris, & ita in scripturis appellantur, factum est, vt transferretur hoc Sacerdotis nomē ad eos qui Regi erant à secretis, & familiares per quos Regis voluntas alijs manifestabatur & Rex consulebatur.* Hoc præstitit Daniel in aula Chaldaica, in qua quantum Principatum habuerit, postea exhibebimus. Itaque non propterea quod Sacerdos appelletur diuersi Danieles sunt fingendi. Quoad Habacuch attinet, an idem fuisset, an diuersus, qui inter minores Prophetas accensetur, & qui Danielem in Leonum Lacu visitauit, parum refert ad nostrum institutum, cum non sit necesse eum affirmare authorem huius historiæ; quandoquidem idem Daniel non diuersus fuerit. Imo quamuis diuersus fuisset Daniel, non erat opus Belis historiam Abacuch adscribi. Nec maior ratio est, cur huic potius qnam alteri Danieli tribueretur. Verum ne nihil de illo dicamus, quamuis Sanctus Hieronymus Dorotheus, & Epiphanius, Pererius, Hector Pintus, & Tirinus putent vnum tantum fuisse Abacuch: nihilominus Genebrardus, Ribera, Tornicllus, & Sanctius duos esse dicunt eiusdem quidem nominis, at ætatis diuersæ, vtrumque Prophetam, non eiusdem vtrumque tribus. Ille enim qui inter duodecim numeratur, mortuus est biennio antequam captiuus populus ab exilio rediret, vt putant Epiphanius, Dorotheus, Isidorus, & Chronicum Alexandrinum: hic vero licet Propheta

fuerit, fuit tamen longè post, nempe aliquot annos post captiuitatem, quo tempore acciderunt, quæ capite decimo tertio Danielis scribuntur. Cæterum quæ olim circumlata fuere Danielis Prophetæ somnialia, hoc est scripta, in quibus traditur superstitiosa somniorum interpretatio, qualis ea est, quam Artemidorus Græcus author, scripsit, Christianis interdicuntur in decretis Pontificiis causa vigesima sexta, quæstione septima, capite: *Ne obseruetis*. Diuus Athanasius in Synopsi Danielis Prophetæ Apocryphum librum sine nomine reprobat: quem alij hanc ipsam somniorum interpretandi artem esse putant; alij verò Danielis supplementum, hoc est, hymnum trium puerorum, Susannæ historiam & Draconis Belei narrationem, reclamante tamen ipso Athanasio, qui auctarium illud inter canonicas scripturas collocat, ac nominatim recenset, vt Sixtus Senensis notat, & constat ex Tridentino decreto. Alterius libri Danieli adscripti sic meminit Luitprandus in legatione sua: *Habent Græci & Saraceni libros quos ὁράσεις siue visiones Danielis vocant, ego autem Sibyllinos, in quibus scriptum reperitur quot annos Imperator quisque viuat, quæ sint futura eo imperante tempora, pax an simultas, secunda Saracenorum res, an aduersa.*

CAPVT XXX.

An Præfectura Prætorij donatus fuerit Daniel? Eius Præfecturæ auctor Ioseph Patriarcha exhibetur?

HVIVS iste sermo instituendus est de principatu Danielis in aula Chaldæa & Persica, vt inde amplius explicatum linquamus, cur Sacerdos ob potestatem politicam sit dictus. Quoniam si Præfecturam Prætorij ageret, eam Sacerdotium vocauit Cassiodorus in sexto suarũ variarum libro, formula tertia dicens, *quoddam Sacerdotium est Præfectura Prætoriana competenter agere dignitatem*. Summa quidem hæc potestas, & principatus erat: videtur quidem eadem dignitate donatus Daniel à Balthasare aut Dario, & Cyro, ac Ioseph fuerat à Pharaone decoratus ac fortasse postea Aman ab Assuero elatus, vt secundus post Regem fuerit, totiusque imperij administrandi arbiter. Porro Principatus Iosephi simillimus fuit illi dignitati, quę postea apud Romanos dicta fuit Pręfectura Prætorij, vt propterea eius Præfecturæ auctorem Iosephum prædicarit Cassiodorus: eius verba, quibus omnem huius Principatus potius quam Magistratus potestatem explicuit, hæc sunt: *Si honoris alicuius est origo laudabilis, si bonum initium sequentibus rebus potest dare præconium, tali auctore Præfectura Prætoriana gloriatur, qui & mundo prudentissimus, & diuinitati maximè probatur acceptus. Nam cum Pharao Rex Ægyptius de periculo futuræ famis inauditis somniis vrgeretur, nec visionem tantam humanum posset releuare consilium, Ioseph, vir beatus, inuentus est, qui & futura veraciter prædiceret, & periclitanti populo prudentissimè subueniret. Ipse primum huius dignitatis infulas consecrauit: ipse carpentum reuerendus ascendit, ad hoc gloriæ culmen euectus, vt per sapientiam conferret populis, quod præstare non poterat potentia dominantis. Ab illo namque Patriacha, & nunc pater appellatur Imperij. Ipsum hodieque resonat vox præconis instruens iudicem ne se patiatur esse dissimilem. Meritò, vt cui tanta potestas potuit dari, videretur semper subtiliter admoneri. Quædam enim huic dignitati, & nobiscum iura communia sunt. Exhibet enim sine præscriptione longinquos, magna quantitate mulctat errantes, fiscum pro sua deliberatione distribuit, euectiones simili potestate largitur, vacantia bona proscribit, delicta prouinciarum Iudicum punit, verbo sententiam dicit. Quid est, quod non habeat commissum, cuius est vel ipse sermo Iudicium? Penè est, vt leges possit condere, quando eius reuerentia potest negotia sine appellatione finire. Ingressus palatium nostra consuetudine frequenter adoratur: & tale officium morem videtur soluere, quod alios potuit accusare. Potestate igitur nulla dignitas est æqualis. Vice sacra vbique iudicat. Nullus ei miles de foris sui auctoritate præscribit, excepto officiali Magistri Militum: credo vt vel illis aliquid antiquitas cederet, qui videbantur pro Republica bella tractare. Curiales etiam verberat, qui appellati sunt legibus Minor Senatus. In Officio suo ius retinet singulare, & talibus, tantisque noscitur subere, quos etiam Prouinciarum non audeant iudices in aliqua parte contemnere. Officium plane geniatum, efficax, instructum, & tota animi firmitate prævalidum: qui sic peragent iussa, vt nullis morentur dilationibus*

lib. 6. var. form. 3.

lationibus imperata. Militia perfunctis Tribunorum, & Notariorum honorem tribuit, & milites suos illis exaequat, qui inter proceres mixti, nostris conspectibus obsecundant. Gratanter implemus, quae ille constituit, cuius reuerentia & nos ita constringimur vt sine dubitatione faciamus, quae illum decreuisse cognoscimus. Non immeritò quando palatium suâ prouisione sustentat, seruientibus nobis procurat annonas, humanitates quoque iudicibus ipsis facit. Legatos gentium veraces explet ordinationibus suis. Et licet aliae dignitates habeant titulos praefinitos, ab ista totum penè geritur, quicquid in imperio nostro aequabili moderatione tractatur. Eundem Principatum mox vocat sacerdotium: *& curarum omnium pulcherrimam molem.* Eâdem fermè authoritate videtur vsus Nestor apud Agamẽnonem, illũ propterea vocauit Dion Chrysostomus oratione quinquagesima sexta: *Principatus procuratorem,* seu *tutorem virum.* Eadem dignitas nuncupatur à Zozimo: δευτέρα μετὰ τὰ σκῆπτρα, *altera post sceptra,* siue *secunda post Imperatorem,* Sicut & Abbas Cellensis dixit, *secundum post Regem*, Herodianus locutus de Praetorij Praefecto libro tertio ait: *ad potentiam magnam euexit in immensum, locupletauit tantum, non imperio quoque participato.* Eunapius in Prohaeresij vita loquens de Anatolio: *Cùm in Praefectum Praetorio euexit, éstque ea Praefectura Principatus, & imperium sine purpura.* Procopius libro tertio de bello Persico, illum vocat ὕπαρχον τῆς αὐλῆς, *Praepositum aulae;* Ideo dictus est Praefectus Praetorij, quia erat super domum Principis, quae sola Praetorium dicebatur in vrbe, de quo videri potest Alciatus de verborum significatione. Haec dignitas sapientissimo, prudentissimóque concedebatur, vt testatur Arcad. Charisius libro de officio Praefecti Praetorij dicens: *Credidit enim Princeps eos, qui ob singularem industriam explorata etiam fide & grauitate ad eius officij magnitudinem adhiberentur, non aliter iudicaturos esse pro sapientia & luce dignitatis suae quam ipse.* Quam sententiam trãscripsit Iustinianus ad titulum vndecimum libri primi Digestorum. Quae omnia quantopere congruant dignitati, qua Iosephus à Pharaone donatus est consideranti, quae in quinquagesimo primo Genesis capite dicuntur, patebit. *Dixit ergo ad Ioseph, quia ostendit tibi Deus omnia quae locutus es. Numquid sapientiorem, & consimilem tui inuenire potero. Tu eris super domum meam, & ad tui oris imperium cunctus populus obediet. Vno tantum Regni solio te praecedam. Dixítque rursus Pharao ad Iosephum: Ecce constitui te super vniuersam terram Aegypti. Tulitque annulum de manu sua, & dedit eum in manu eius, vestiuitque eum stola byssina, & collo torquem aureum circumposuit. Fecitque eum ascendere super currum suum secundum, clamante praecone, vt omnes coram eo genua flecterent, & propositum esse scirent vniuersae terrae Aegypti.* Ecce Praefecturam domus Regiae, secundum esse post Pharaonem arbitrum publicae totius Regni administrationis, omnia inquam Praetorianae saeculis posterioribus apud Romanos Praefecturae in vno Iosepho pridem collata. Ipse quoque Iosephus carpento, hoc est, curru Regio vectus. Alij enim magistratus sella curuli vehebantur. Praefecti tamen Praetorij carpento: de his Iustinianus nouella septuagesima ait: *magno promeriti honore, & in carpentis vecti, & in clamores praeconum audientes.* Confirmant summum insigne Praetorianae Praefecturae esse carpentum Suetonius, & Xiphilinus in Claudio, cuius honorem promissum Messalinae sic scribit Dio libro quinquagesimo octauo: *Sedes primas, quas & Liuia quondam tenuerat, & carpento vehi Messalinae promiserant.* Vopiscus illud vocauit iudiciale carpentum; idcirco Imperatores lege prima de officio Vicarij dixerunt: *Iudicationis nostrae soleat repraesentare reuerentiam.* Eundem honorem innuit Herodianus libro tertio dicens: *Ensem praeterea gestabat, caeteraque omnia supremae dignitatis insignia solus.* Quae Dauid Psalmo centesimo quarto cecinit de Iosepho, in Praefectura Praetoriana elucent: *Constituet eum Dominum domus suae, & Principem omnis possessionis suae, vt erudiret Principes eius, sicut semetipsum.* Quibus verbis videtur etiam ipsemet Pharao, quodammodo fieri Iosepho subiectus, quod prorsus praestiterunt insignes Imperatores Praetoriano Praefecto, qui erat velut ipsius Principis pater, & instructor, imo & animaduersor. Dionis verba quae Zonaras & Xiphilinus in Traiano transcribunt, haec sunt: *Traianus Suram Liuinium ad Praefecturam Praetorianam promoturus gladiumque quo eum ob dignitatem accingi oportuit praebiturus vagina eduxit, atque ipsi porrigens: accipe, inquit, gladium, vt eo si bene imperauero, pro me; si male in me vtaris.* Hoc factum videtur respexisse Plinius in Panegyrico, vbi introducit Trajanum sic loquentem: *Ego quidem in me, si omnium vtilitas ita posceret, Praefecti manum armaui.* Quidam apud Herodianum Philosophus dixit in scena Commodo Imperatori:

Ceruicibus tuis imminet gladius perennis.

CAPVT XXXI.

Pater Pharaonis dictus fuit Iosephus, quia Præfectus Prætorij, qui idem erat, ac Pater Regis.

OB hanc latissimam potestatem etiam in Principem quasi animaduertendi non immeritò pater Regis & Imperatoris, seu Imperij dictus est Præfectus Prætorij, quod genus officij non semel indicatur in sacris literis, & ex Iosepho deductam hanc appellationem vsque ad regnum Gothorum in Italia notat Cassiodorus, dum de Præfecto Prætorij ait: *Ab illo namque Patriarcha, & nunc pater appellatur Imperij.* Hoc patris nomen sibi tribuit Ioseph capite quadragesimo quinto, cùm dixit: *Dei voluntate huc missus sum, qui fecit me quasi patrem Pharaonis, & dominum vniuersæ domus eius, ac Principem in omni terra Ægypti.* In capite etiam quadragesimo primo, vbi dicitur: *Clamante Præcone, vt omnes coram eo genu flecterent.* In Hebræo est: *Clamauerunt ante eum Abrech.* Quæ vox, pater Regis significari dicitur à multis. Sic habet vterque Paraphrastes Chaldæus, & Hierosolymitanus. *Ab* enim pater est, *Rech*, lingua Syriaca, vel Ægyptia, Rex significari fertur, & *Richa* in Syro-Chaldaico dictionario pro Rege ponitur. Alij volunt significare patrem tenerum; quod probat sanctus Hieronymus in traditionibus Hebraicis, cuius ad hunc locum verba sunt: *Aquila transfert, & clamauit in conspectu eius adgeniculationem. Symmachus ipsa Hebraica verba retinens, ait, & clamauit ante eum Abrech. Vnde mihi videtur, non tam adgeniculatio, quæ in salutando, vel adorando Iosepho accipi potest, intelligenda, quàm id quod Hebræi tradunt, dicentes: Patrem tenerum ex hoc sermone transferri. Ab quippe pater dicitur, Rech delicatus, siue tenerrimus significante Scriptura, quod iuxta prudentiam quidem pater omnium fuerit, sed iuxta ætatem tenerrimus & puer.* At non videtur hoc tollere, quin nomen Pater appellet supra Regem, quemadmodum notat Thargum Hierosolymitanum vtramque significationem complexum. Sic ait: *Et ecce præconizabant coram Ioseph, & dicebant: Viuat Pater Regis, qui est Princeps in sapientia, & tener in annis.* Inuenimus quoque apud Persas eum qui similem principatum obtinuit patrem Regis vocari. Ipse Rex Artaxerxes in epistola missa ad Principes Prouinciarum, super cæde Iudæorum ait: *Aman qui omnibus prouinciis præpositus est, & secundus à Rege, & quem Patris loco colimus.* Quapropter nomen officij erat, vt qui postea Prætorij Præfectus dictus fuit, antè diceretur Pater Regis, imò videtur penè eadem nomina olim apud Ægyptios & Orientales, ac mox apud Romanos, & Occidentales retinuisse. Olim Ioseph factus fuit super domum Regis, hoc autem est Præfectum Prætorij esse. Prætorium siquidem est domus Regis. Idem administer dictus, posteà fuit pater Imperij, vt testatur Cassiodorus. At hoc idem est quod olim pater Regis. Hoc omne confirmat Alexander Imperator scribens ad Sabinum, cuius verba extant in lege *ex Diui Antonini* codice de locato, vbi ait de Præside Prouinciæ locutus: *Si maiorem animaduersionem exigere rem deprehenderit, ad Domitium Vlpianum Præfectum Prætorio, & parentem meum reos remittere curabit.* Clarissimè Præfectum Prætorij vocat Imperator patrem suum. An autem Hiram hoc officio functus fuisset apud Salomonem dubitari potest: nam in secundo Paralipomenon, capite quarto dicitur pater Salomonis. Suspicor honoris causa huiusmodi appellatum; quoniam apud Regem Tyri aliquod officium eiusmodi appellatum haberet; nam capite secundo eiusdem libri scribit Rex Tyri Salomoni: *Misi tibi virum prudentem, & scientissimum Hiram patrem meum.*

CAPVT

CAPVT XXXII.

Qualem Principatum obtinuit Daniel apud Balthaſarem & Darium.

An Darij epiſtola capite 6. Danielis, canonica ſit?

HÆc quæ de Ioſephi principatu præmiſimus, ſternunt viam, vt quid ſimile de Daniele cogitemus, ſimilem nimirum Prætorianæ Præfecturæ magiſtratum & dignitatem geſſiſſe, de quo ſcribitur quinto capite: *Iubente Rege indutus eſt Daniel purpurâ, & circumdata eſt torques aurea collo eius, & prædicatum eſt de eo, quòd haberet poteſtatem tertius in regno eius*; cum honoris Dan.5. morem pridem Ægyptij, deinde Babylonij, Medi, & Perſi habuêre. Cornelius nepos in vita Daramis ait: *Optimâ veſte texit Thyum, quam Satrapæ Regij gerere conſueuerant, ornauit etiam torque, atque armillis aureis, ceteróque Regio cultu.* Pronunciatur Daniel tertius in Regno, proximus ſcilicet à Rege & Regina, hoc eſt, *ſecundus poſt ſceptra*, vt Zozimus loquitur. Quòd ſi tertius in Regno dictus Daniel fuerit, vt ſancto Hieronymo placet, quoniam Triſtata, ſeu triumvir deſignatus fuerit, hoc eſt, vnus ex tribus primis Regni Principibus eius Imperij, nihilominus ſecundum à Rege, & ſuper omnes Regni Satrapas & Principes conſtitutum credo à Dario, vt nihil minus haberet Prætoriana Præfectura: quippe initio capitis ſexti Danielis dicitur: *Placuit Dario, & conſtituit ſuper Regnum Satrapas centum viginti, vt eſſent in toto Regno ſuo, & ſuper eos Principes tres, ex quibus Daniel vnus erat, vt Satrapæ illis redderent rationem, & Rex non ſuſtineret moleſtiam. Igitur Daniel ſuperabat omnes Principes & Satrapas; quia Spiritus Dei amplior erat in illo. Porrò Rex cogitabat conſtituere eum ſuper omne Regnum.* Hanc cogitationem Regis dubio procul executioni mandatam cenſeo. Cùm enim Satrapæ malis dolis conarentur ab auctoritate ſua, & Darij gratiâ Danielem deiicere, atque capricſo Regis edicto exorſiſſent in lacum leonum mitti, eòque manente inter leones illæſo ipſi in eundem lacum coniicerentur. Non eſt ambigendum tunc amplioribus honoribus auctum à Rege fuiſſe Danielem, atque tunc feciſſe quod anteà cogitarat Darius. Indicium huius gratiæ eſt decretum ipſius Darij Regis, vt omnes agnoſcerent, & timerent Deum Danielis; quam epiſtolam, ipſum puto Danielem dictaſſe, aut ſcripſiſſe, & magno iam apud Darium principatu & honore ſupremo donatum miſiſſe; idem enim de hac Darij epiſtola dicendum eſt, ac de epiſtola Artaxerxis dictata etiam, aut ſcripta à Mardochæo. Par ratio eſt de edicto Cyri in regreſſu captiuitatis.

Hunc ſupremum Danielis honorem apud Regem indicant quoque illa capitis decimi quarti verba: *Erat autem Daniel conuiua Regis, & honoratus ſuper omnes amicos eius.* Fateor controuerſum eſſe. Quis fuerit iſte Rex? Sanctus Athanaſius ſermone contra Arrianos quarto, videtur velle Aſtiagen eſſe. Verùm Aſtiages nunquam Babylone regnauit. Probabilius S. Irenæus & Theodoretus malunt eſſe Cyrum aut Darium. Hanc ſententiam aliqui reiiciunt; quoniam Principes Perſæ Solem colebant, non Belum; quapropter Xerxes ſepulchrum Beli prorſus deſtruxit, vt Strabo tradit. At non mirum ſi in Beli adorationem Strab. lib. traxiſſent Babylonij Sacerdotes Darium tot fraudibus, quibus vitam Dei ſui ſimularunt: 16. tum etiam vt voluntatem Babyloniorum ſibi conciliaret initio ſui principatus potuit in hac Religionis parte annuere illis, inductus ratione aliquâ politicâ. Magis mihi difficile videtur, quod auſi fuiſſent Babylonij à Dario & Cyro ſubacti mortem illis intentare. Verùm Religionis vires & audaciam addit. Quod niſi hoc placeat, poſſet dici hunc Regem fuiſſe Euilmerodach, qui magno illo honore ob eximiam virtutem & ſapientiam habuit pridem Danielem. Porrò, quòd dicatur ſuper omnes amicos Regis honoratus Daniel, intelligendum eſt ſuper alios Conſiliarios, & maximos Imperij miniſtros. Amicus Regis nomen officij erat, vt colligitur ex officiis aulæ Dauid. In primo Paralipomenon, capite vigeſimo ſeptimo dicitur *Chuſai Arachites amicus Regis.* & in quarto capite tertij Regum numeratur *Zabud filius Nathan Sacerdos amicus Regis.* Neque nomen Sacerdotis hîc notat, vt iam obſeruauimus, miniſterium ſacrum, ſed officium, & dignitatem aulicam. Siquidem pater Zabud Nathan non erat Sacerdos, nec de genere Leuitico. Sic etiam Daniel à

Ioann. Euſeb. de Orig. S Script.

Septuaginta dictus est Sacerdos, qui & amicus Regis erat honoratus super alios eius amicos, & magistratus Imperij ob dignitatem politicam, quâ donatus fuerat. Fortasse etiam socer Ioseph Putiphar, proinde dictus fuit Sacerdos ob Præfecturam, & Præsidentiam in magistratus Heliopoleos, vt nonnullis placuit, indignum existimantibus duxisse Iosephum hominem sanctissimum vxorem filiam Putiphar superstitioni paternæ assuetam, si idolorum Sacerdos Putiphar fuisset.

CAPVT XXXIII.

Vtrùm tres Pueri memoriter recitarint Canticum ab alio compositum?

Memorantur plura cantica à multis pariter repentè prolata.

Circa trium Puerorum canticum illud explorari oportet, à quo fuerit compositum, an posterius, vel antiquius Daniele, & ipsis tribus pueris. Gaspar Sanctius primùm visus est hanc quæstionem mouisse, sed olim eam video tactam, in qua Polychronius inficiatur à tribus pueris esse compositum, qui ad verba illa: *Benedicite omnia opera*, hæc scribit: *Sciendum est, hunc hymnum non haberi in Hebraicis, aut Syriacis libris; fertur autem ex iis, quæ dicta sunt, à quibusdam posteà compositum esse.* Itaque docere videtur, hymnum istum incerti esse Auctoris, & tempore tribus pueris posteriori, ex versibus præcedentibus, hôc est à versu quinquagesimo secundo ad quinquagesimum septimum pertextum fuisse, & sigillatim magis creaturas ad Dei laudes prouocatas. Verùm hæc sententia probanda non est, cùm canonicus scriptor Daniel coæuus eorumdem trium puerorum narret illum hymnum à pueris decantatum; & à veritate deficeret, si ab alio posteriori auihore editus fuisset. Plus fulcit Sanctius contrarium prorsus placitum. Verisimilius quidem, mihi autem non certum dicit, canticum istud iam antè à Iudæis cantari solitum in gratiarum actionibus, sicut à nobis plerumque fit, cùm re feliciter gesta, quasi legitimè cantamus illud Augustini, atque Ambrosij canticum: *Te Deum laudamus, te Dominum confitemur.* In quam cogitationem idcirco inducitur, quia multa, inquit, video apud Hebræos antiquos carmina, quæ tamen in ordinem redacta non sunt, quæ planè iacerent nunc in obliuione, nisi à quibusdam certis in locis essent repetita. Duo cantica videmus ab Esaia repetita, quæ tamen ab eo composita non sunt; seu potius vnius cantici duas partes, alterum capite quinto, vbi ipse docet alienum esse canticum: *Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei, vineæ suæ*, &c. Quod canticum est contra vineam infidelem, & ingratam. Alterum de grata, atque fideli vinea capite vigesimo septimo: *In die illa vinea meri cantabit ei: ego Dominus, qui seruo eam.* Neque est incredibile canticum illud, quod habetur Isaiæ capite duodecimo, ab alio quàm ab Isaia fuisse compositum ad laudandum Deum pro singulari aliquo beneficio. Esse solemne aliquod & quasi legitimum canticum ad agendas gratias, argumento est Psalmus centesimus decimus septimus, seu Psalmus centesimus trigesimus sextus, aut alij qui idem habent initium, quem cecinerunt captiui, Esdræ libro primo, capite tertio: *Et concinebant in hymnis, & confessione Domino: quoniam in æternum misericordia eius.* Et clarius secundo Paralipomenon quinto: *Ita vt cùm Deum laudare cœpissent, & dicere: Confitemini Domino: quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius, impleretur domus Dei nube.* Quod etiam fecère tres hi pueri, vt habes in fine Cantici. Sic videtur habuisse olim alia cantica Hebræos, quæ in agendis gratiis in templo concinerent: quale videtur Sanctio esse, quod in fornace pueri modulati sunt, quod quia Hebræis fuerat familiare, memoriter ab his saltem, qui bono essent ingenio, & ad pietatem exculto tenebatur. Adiicit Sanctius aliam coniecturam suo iudicio non leuē, quia eodem filo, & eodem, vt apparet, concentu cecinerunt Pueri quosdam alios versus, qui in Ecclesia à trium Puerorum hymno distrahuntur, quorum aliqui illi tempori, atque statui, in quo tunc erat res Iudaica, opportuni non erant. Nam cùm loca numerarentur, vbi diuinæ personabant laudes, numeratur templum, quod tunc euersum erat; neque in eo audiri poterant exultantium, atque laudantium voces: deinde quia sedere dicitur super Cherubim, quod simili dicendi genere sæpius arcam indicat,

dicat, propitiatorium, & duos Cherubim, inter quos sedere dicitur Deus, & reddere responsa, Ita putat Theodoretus, & Dionysius dicit ita aliquibus placuisse. Quod verò eo in loco templum Solymitanum sit, docet Euthymius, & Theodoretus; & Dionysius ex aliorum sententia. Obseruat postea idem Sanctus plurima, eorum, quæ in hoc Cantico scripta sunt in Dauidicis Psalmis, licet alio ordine, ac modo, variè esse dispersa, & eo fortasse ordine ab his adolescentibus carptim esse collecta, quo deinde à Daniele prodita sunt. Quod si ita est, illud etiam videtur non improbabile ab aliis etiam tam in templo, quàm extra in agendis gratiis solere cantari.

Censeo nihilominus id Canticum ab ipsis pueris fuisse simul compositum, & iisdem pariter inspiratum, non memoriter recitatum, non tantum, quia eorum nuncupetur, inscribaturque nomine, sed quia notantissimè obseruet textus sacer, tanquam rem notatu, & miratu dignam, tres pueros quasi ex vno ore illud protulisse. *Tunc*, inquit, *hi tres quasi ex vno ore laudabant*. Quoniam si memoriter Canticum vulgare, & notissimum protulissent, quid erat opus hoc notare, & quid mirum esset, cum passim hoc accidat, plures qui didicerunt idē Canticū vno ore illud decantare, nec est necesse obseruare vno ore à multis profundi. Odoratus Sanctius hanc difficultatem, eius solutionem præuenit, dicens, quasi vno ore cecinisse Carmen hoc Eucharisticum tres adolescentes id est, iisdem verbis, iisdē numeris, eodē concentu. Quod sanè sine miraculo non videtur fieri potuisse: miraculū verò, vbi res ipsa non vrget, ponere necesse non est. Cur autē hic debeant multiplicari miracula, quando ad laudandum Dominum satis est vnum ex antiquis Canticis adhibere? Verùm cum Deus tam admirandus voluit ostendi immunes ab ignibus seruans adolescentulos, non est mirum miracula credere, cum indicentur à sacro textu, cum maximè similia miracula, & aliqua minori cum occasione in sacra repræsentantur pagina: nam iuxta Sanctum Augustinum, vniuersus Israel vno ore inspiratus à Deo concinuit Canticum Eucharisticum post transitum maris Rubri, quod in Exodo continetur. Moyses quoque & Iosue videntur simul, vnôque ore pronuntiasse pari spiritu acti Canticum *Audite*, quod in Deuteronomio habemus. Saul quoque & milites eius in Choro Prophetarum vno ore incinuêre diuinas laudes, quod indubitatum est. Barach quoque, & Debbora pariter videntur cecinisse Canticum aliud, quod in quinto Iudicum capite habetur, tempore quoque Dauidis in cantu Psalmorum hoc videtur accidisse, & fortasse filij Core hoc modo composuêre aliquot Psalmos, de quo iam egimus. Nec mirificentius hoc est, quàm quod accidit septuaginta interpretibus qui vno calamo, vno spiritu sacram scripturam verterunt. Quapropter non est opus innouare aliquid circa authoritatem Cantici trium Puerorum, nec eorumdem extenuare affectum, & spiritum, cum sanctissimi fuerint. Accedit his authoritas aliquorum Patrum, & potissimum Chrysostomi Sermone de tribus pueris, quem cum aliis non male notatis producit noster Lanselius. Is Sanctus Doctor, postquam elegantissimè ostendit, quomodo singula horum puerorum membra, ob peculiares singulorum membrorum operâ præstitas virtutes, ab igne, qui Chaldæos vicinos combussit, illæsa perstiterint, à nobis stare videtur, quando dicit. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἀγγελικὴν χορείαν ὡς ἀληθῶς συνεστήσαντο, καὶ τὸν Θεὸν ὕμνουν οἱ τρισμακάριοι παῖδες καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν, τήν τε ὑπερκόσμιον, καὶ τὴν ἐν ὀφθαλμοῖς θεωρουμένην, εἰς ἕνα χορὸν ὑμνῳδίας συνήγαγον. verto: *Hinc postea Angelicam choream verissime constituerunt, Deumque beatissimi pueri decantarunt, & omnem creaturam, tum eam, quæ supra mundum sita est, tum eam quæ oculis cernitur, ad vnū chorum decantationis hymni congregarunt*. Quibus sanè verbis docere videtur hoc Canticum ab ipsis tribus pueris in ipsa fornace compositum fuisse. Aliud argumentum ex ipsamet scriptura eruitur: nam inferius versu octogesimo octauo: *Benedicite Anania, Azaria, Misael Domino &c.* Quem versum exponens Sanctus Chrysostomus in sermone nominato, quærit: Cur quandoquidem hi tres pueri comprehensi fuerint in ordinibus creaturarum ad Dei laudes per hoc Canticum excitatis, siquidem ipsi erant *filij Israel*, erant *serui Domini*, erant *sancti & humiles corde*, sibi ipsis dixerint *Benedicite Domino*. Respondet, causam fuisse, ne ob miraculum quod contigerat, dum illi in medio fornacis adeo accensæ illæsi ignem conculcarunt, aliqui ex Chaldæis ipsos Deos appellare auderent, quinimo adorare potius quàm ignem, quo superiores euaserant. Idcirco inquit, μηνύουσι τὴν ἑαυτῶν δουλείαν, καὶ ὁμολογοῦσι τὴν προσκύνησιν, λέγοντες· Εὐλογεῖτε Ἀνανία, &c. *Declarant suam seruitutem, & confitentur adorationem dicentes: Benedicite Anania &c.* Qui integrum huius Sancti Patris, ac Doctoris de tribus Pueris Sermonem considerarit, aduertet illum interpretationem suam ex præsente rerum statu, id est, Chaldæorum idololatria, & trium puerorum fortitudine, ac grati in Deum animi significa-

tione confirmare. Eadem fuit Sancti Hieronymi, & Augustini sententia. Existimo igitur, ex sola Versuum inter se connexione, manifestum esse tres pueros in ipsa fornace Hymnum hunc ευχαριστικον composuisse, etsi plurimis aliis rationibus idem euinci possit, nimirum ex communi Ecclesiæ sensu, & Doctorum opinione. Non ibo tamen inficias, hemistychia aliqua ex Psalmis accepta; sed numquam mihi persuadebo, alium esse Cantici totius Auctorem præter illos tres pueros, inquit Lansellius, qui adiicit alia vt contraria diluat obiecta, sed opus non est protrahere moras.

CAPVT XXXIV.

An Daniel, & tres Pueri Martyres fuerint?

OPPORTVNE nunc quærendum est, an Daniel & tres pueri Martyrij illuxerint aureola, vt obiter arrepta hinc occasione quibusdam criminatoribus faciam satis, qui aduersum nos inuecti sunt; quoniam ad Martyrij gloriam violentiam mortis reipsa toleratæ necessariam non censuimus. Hoc quippe contra Danielis Martyrium iactatur, scilicet, non constare violentum exitum pro Dei honore passum: eadem de tribus pueris ratio est. Nihilominus multi eos Patres ob Martyrij gloriam commendant: Tertullianus Scorpiaci capite octauo, hæc de tribus pueris habet: *O Martyrium, & sine passione perfectum. Satis passi, satis exusti sunt, quos propterea Deus texit, ne potestatem eius mentiri viderentur. Nam & Danielem, nullius præter Dei supplicem, & idcirco à Chaldæis delatum, ac depostulatum, statim vtique conclusa & vsitata feritas Leonum deuorasset, si Darij digna præsumptio de Deo falli debuisset.* Similiter Sanctus Cyprianus epistola quinquagesima octaua: *Non in tribus pueris minor fuit martyrij dignitas, quia morte frustrata de camino ignis incolumes exierunt; aut non consummatus Daniel extitit in suis laudibus, quia qui in leonibus missus fuerat ad prædam, protectus à Domino vixit ad gloriam. In Confessoribus Christi dilata matyria, non meritum confessionis minuunt, sed magnalia diuinæ protectionis ostendunt.* Egregiè quoque Sanctus Augustinus adiungens exemplum Ioannis Euangelistæ in

serm. 106. de diuers. cap. 4. sermone quodam ait: *Non quia Ioanni Apostolo passio defuit, ideo passioni animus præparatus deesse potuit. Non est passus, sed potuit pati. Præparationem eius Deus nouerat; quemadmodum tres pueri arsuri missi sunt, non victuri. Negabimus eos martyres, quia flamma eos vrere non potuit? Interroga ignes, passi non sunt. Interroga voluntatem, coronati sunt. Potens est enim Dominus (dixerunt) eruere nos de manibus tuis. Sed etsi non: sunt ibi certa pectora, & stabilis fides, vbi virtus inconcussa, ibi victoria secura, sed etsi non; notum tibi sit Rex, quoniam statuam quam statuisti, non adorabimus: Aliud Deo placuit: Non arserunt, sed ignem idololatriæ in animo Regis extinxerunt.* Quoad Danielem attinet initio eius vitæ pronuntiauit Tirinus: *Laurea Martyrij ipsi deneganda non est qui ob eximiam pietatem & zelum honoris Dei, bis missus est in lacum leonum etsi miraculo inde illæsus euaserit.* Hoc idem confirmatur Scholasticorum suffragiis qui mortis violentiam ad Martyrum aureolam haudquaquam necessariam expetunt, sed id mortis periculum vnde non naturali, non humana vi eripi patiens queat, quamuis diuina euaserit potentia incolumis. Noster Franciscus Suarez tomo tertio in tertiam partem sic docet: *Etiamsi homo posset vti ratione & libertate vsque ad instans mortis, verisimile est per gratiam Martyrij in eadem gratia confirmari, ita vt vel peccare non possit, vel infallibiliter amplius non peccet, quod perinde est quantum spectat ad effectum gloriæ consequendæ. Dices: ergo si talis homo aliqua via mortem euaderet, maneret confirmatus in gratia toto tempore vitæ. Respondetur, causam esse naturaliter impossibilem, quia supponimus gratiam non dari, donec mors est naturaliter ineuitabilis. Si autem miraculosè Deus vellet hominem conseruare, postquam ad illum statim peruenit dici potest, tunc non dari illi homini effectum Martyrij, quia Deus præuidet non fore Martyrium in illo homine consummandum. Quod tamen mihi non admodum placet. Tum quia non est mihi verisimile Deum priuare hominem effectu gratiæ suæ propter miraculum, quod in eo vult operari. Tum etiam, quia non est, cur dicamus de ratione Martyrij esse, vt mors nullo modo impediatur, & non satis esse pati vsque ad mortem naturaliter ineuitabilem: nam per huiusmodi passionem æquale testimonium fidei redditur. Quod si miraculum intercedat, adauget testimonium, non minuit. Virtutes etiam fidei, fortitudinis, & aliæ æqualiter exercentur. Concedo ergo tunc etiam dari gratiam homini ratione illius passionis, & confirmari in illa saltem pro ea occasione, aut*

pro

pro eo tempore, quo naturaliter posset viuere. An vero pro reliquo vitæ tempore maneret etiam in gratia confirmatus incerta res est. Nam cum hoc sit præter legem, non videtur comprehensum sub communi priuilegio Martyrij: Nihilominus tamen pie credi potest nunquã Deum esse miraculosè liberaturum Martyrem ab huiusmodi morte, quin illũ in gratia confirmet: quia & hoc donum est valde consentaneum dignitati martyrij; & quia cum Deus tunc miraculosè reuocet (vt sic dicam) illum hominem à paradisi ianua, illumque detineat, nec beatitudine m accipiat, quam statim esset infallibiliter consecuturus, valde consentaneum est prouidentiæ eius vt eum confirmet in acquisito iure Beatitudinis. Idem censuit Viguerius quoad necessitatem violentæ mortis, quam necessariam indicat, cuius hanc exhibet rationem capite decimo quarto institutionum Theologicarum: *Præseruatio autem Dei non abstulit meritum, & per consequens nec præmium mortis. Aureola Martyrij datur perfectissimæ victoriæ de impugnatione exteriori à mundo, quæ est quando quis obtinet victoriam de morte, & præparatis ad mortem.* Non dixit dumtaxat *de morte*, sed addidit etiam *præparatis ad mortem*, quoniam si iam morte ita præparata sit naturalibus & humanis causis, vt dubio procul secutura sit, tametsi re ipsa ob miraculum non accidat, sed impediatur, Martyrij gloriam in hac præparatione consummari putauit. Idem capite sexto de Martyrio in initio pro eadẽ sententia alios laudat, *quia vt dicunt specialis Dei præseruatio non tollit meritum, neque præmium.* Nunnus Cabezudo in tertiam partem postquam definierat Martyrij gratiam ante mortem concedi, hæc sibi obiicit: *Deus potest miraculosè conseruare vitam, ergo tunc non erit Martyrium, siquidem non sequitur mors, atque adeo non iustificatur. Respondetur, Probabile esse, quod tunc sit Martyrium atque adeo quod homo sit iustificatus etiam cum sola attritione.* Rutilius Benzonius libro secundo in Magnificat capite vigesimo secundo dubio octauo post medium: *Sufficit ad Martyrium vulnera accepisse lethalia, ex quibus naturaliter mors sequeretur, nisi miraculum vel alia quæcumque ratio obstet.* Henriquez libro vltimo de fine hominis, capite similiter vltimo: *Vbi est gloriosius Martyrium & præstantior aureola: hæc debetur ei, qui pro Christo recipit vulnus, aut tormentum, quod de se sufficiens sit occidere, si eam gratiam conseruet vsque ad mortem, quamuis diligentissima curatione, aut per miraculum euaserit, vt Ioannes Apostolus in dolio olei ardentis missus, fuit Martyr.* Sotus in quarto: *Si manifestè constaret solo supernaturali miraculo fuisse post tale vulnus seruatum: si enim hoc euidens esset fortasse haberetur pro Martyre; postquam illa tanquam mors naturalis reputaretur.* Lessius de fortitudine Martyrij gradus enarrans: *Secundus* inquit: *Cum Martyrium completum est ex parte causæ proximæ*, & subdit: *hoc enim censendum verum Martyrium, etiam si contingat mortem diuinitus impediri.* Tannerus tomo quarto, disputatione quarta, quæstione tertia: *ad Martyrium omne requiritur, tum vt mors, vel re ipsa inferatur, vel certe quantum est ex vi tormentorum naturaliter ac necessario secutura fuisset, nisi diuinitus fuisset inhibita, quia beneuolentia Dei eripientis miraculosè hominẽ à morte, nemini nocere debet.* Theophilus Raynaudus parte secunda de Martyrio per pestem cap. 1. *Si tamen tormenta & ærumnæ ad inferendam de facto mortẽ naturaliter sufficeissent, tantumq; diuina manus miraculo hominem exemisset à morte, non deberet censeri abesse Martyrij decor; quandoquidem tum demum perspicue proditur, non stetisse per hominem, quominus Christo pro nobis mortem passo mortem rependeret.* Postea addit: *Omnes igitur, qui admotis naturalibus mortis causis, sunt seruati diuinitus, neque Martyrio defuerunt ipsi, neque proprie ipsis defuit Martyriũ, quamuis mortis consecutio præter naturæ leges diuinitus fuerit impedita.*

tom. 3. in 3 p. disp. 29. sect. 3. in fine.

In eadem existimatione est noster Spinellus, capite vndecimo de Beata Virgine: Metatius tractatu de Baptismo disputatione vndecima, sectione duodecima sub finem, confulciens sententiam Francisci Suarez: idem supponit Vvendelinus Stambacehus, siue Gabriel in supplemento, plurimique Beatam Virginem Martyrem affirmantes: namque per violentam mortem à Tyranno inflictam sublata non fuit Beatissima Deigenitrix. Nihilominus eam Martyrem pronuntiant Sanctus Antoninus, supplementum Gabrielis, Viguerius, Rutilius Benzonius, Spinellus locis citatis. Quoniam Virgo Maria eum dolorem in morte filij sui passa est, vt nisi diuinitus seruaretur dubio procul expiraret, quemadmodum Sanctus Anselmus obseruauit libro de excellentiis Virginis capite quinto, ibi considerans illud Simeonis vaticinium: *Tuam ipsius animam pertransiuit doloris gladius*, sic effatur: *qui maior fuit omnibus doloribus. Quidquid enim crudelitatis inflictum est corporibus Martyrum leue fuit aut potius nihil comparatione tuæ passionis. Quæ nimirum sua immensitate transfixit cuncta penetralia tua, tuique benignissimi cordis intima. Et vtique pia Domina, non crediderim te potuisse vllo pacto stimulos tanti cruciatus, quin vitam amitteres, sustinere, nisi ipse spiritus vitæ dulcissimi filij tui, pro quo moriente conquerebaris, & tantopere torquebaris, te confortaret.* Idcirco, vocat Virginem Mariam Martyrem, quo eodem honore,

note, & nomine celebratur à Sancto Hieronymo Serm. de Assumptione, Sancto Bernardo sermone signum magnum, Sancto Ildephonso sermone secundo de Assumptione. Quam similiter Sanctus Ephrem. vocauit *decus Martyrum.*

Eadem ratione vtitur Tannerus ad Sanctæ Teclæ Martyrium comprobandum: Eadem quoque probat Lessius Sanctum Ioannem Euangelistam Martyrem, quod eleganter disseruit Sanctus Gregorius libro tertio Dialogorum, vbi ait: *Duo sunt Martyrij genera, vnum in occulto, alterum quoque in publico. Nam & si persecutio desit exterius, martyrij meritum in occulto est, cum virtus ad passionem prompta, flagrat in animo. Quod enim esse possit, & sine aperta passione Martyrium, testatur in Euangelio Dominus; qui Zebedæi filiis adhuc pro infirmitate mentis, maiora sessionis loca quærentibus, dicit: potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Cui videlicet cum responderent, possumus; ait vtrisque: calicem quidem meum bibetis; sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis. Quid autem calicis nomen, nisi passionis poculum signat? Et cum nimirum constet, quia Iacobus in passione occubuit, Ioannes vero in pace Ecclesiæ quieuit: incunctanter colligitur esse & sine aperta passione Martyrium quando & ille calicem Domini bibere dictus, est, qui ex persecutione mortuus non est.* Porro Sancti Ioannis martyrium colligitur ex capite vigesimo Matthæi, vbi promisit Christus: *Calicem meum bibetis* prout ad eundem locum confirmant Lyra, Hugo, & Sanctus Thomas, in Catena, à quo & Hieronymus citatur. Beda in caput decimũ Marci, S. Chrysostomus homilia prima in Ioannem, Petrus Damianus Sermone de S. Ioanne, S. Bernardus sermone quodam de festis post Natiuitatem Domini. S. Gregorius homilia in Euangelia præter locum Dialogorum nuper productum, Eusebius libro tertio historiæ. Deinque Ecclesia in festo Sancti Ioannis ante portam Latinam id confirmat, & Martyris officio hunc Euangelistam concelebrat.

Sanctus Felix similiter Nolanus Episcopus in Breuiario Romano Martyr habetur, & vocatur, & Ecclesia ipsi assignauit Martyris officium, tametsi per violentam mortem ereptus non fuerit, vt constat ex Martyrologio Romano decima quarta Ianuarij die, vbi dicitur: *Cessante persecutione cum vita exemplo ac doctrina multos ad fidem Christi conuertisset, clarus miraculis in pace quieuit.* Nihilominus propter ineuitabilia mortis pericula vnde nisi per miraculum euasit, Martyrij gloria donatur. Semel enim per Angelum liberatus fuit, & iterum eo modo quo in Breuiario narratur: *Cùm is iterum idolorum cultores impietatis argueret, facto in ipsum impetu, fugiens, in angusto duorum parietum interuallo se occultauit, qui aditus cum repente aranearum telis prætextus visus esset, nemini recentis latebræ suspicionem reliquit.* Hoc scilicet miraculo elapsus morte fuit, & postea in pace quieuit. Nihilo secius Martyr est habitus.

Hæc satis ne nos temerè aliquid pronunciasse liqueat, sed quod à Patribus pronuntiatum pridem, ab Scholasticisque admissum, quorum non pauci laxius quàm nos de Martyrio censuêre: quippe etiamsi aliis causis quàm per miraculum eripiatur morte, qui Christum confitetur iudicarunt Martyrem. Sic Rutilius Benzonius, & noster Enriquez locis iã citatis; quæ sententia videtur probari auctoritate Ecclesiastica, propter nonnullos, qui nec mortem passi fuerunt; nec è morte per miraculum asserti, & tamen Martyres habentur, vt S. Hyginius, qui in Martyrologio Martyr prædicatur, talisq; habetur à Baronio, eum autem pacificè obiisse auctoritate S. Damasi probant Onuphrius & alij. Latior quoq; quam nostra opinio est sententia Angelici Doctoris, qui nec requirit ad Martyrij gloriam mortem violentam, nec miraculum per quod Martyr euadat incolumis, nec mortale vulnus, nec euidens periculum vitæ Eius verba in quarto sententiarũ distinct. 4. quæst 95. articulo 5. hæc sunt: *Si ex vulnere mortali suscepto non moriatur aliquo casu contingenti, vel etiam vulnera non mortalia susceperit, & adhuc carcerẽ sustinens moriatur, adhuc aureolã meretur. Vnde & quorumdã sanctorũ Martyria in Ecclesia celebrantur, qui in carcere mortui sunt aliquibus verberibus longè ante susceptis, sicut patet de Marcello Papa. Qualitercumq; igitur afflictio propter Christum illata vsq; ad mortẽ continuetur, siue mors inde sequatur, siue non, aliquis Martyr efficitur, & aureolam meretur.* Notari debent illa verba *qualitercumq; afflictio.* Item: *Siue mori inde sequatur, siue non.* Consideranda quoq; est ratio, quæ S. Doctorẽ impulit ad hoc assertum, vt scilicet sensui Ecclesiæ se accommodaret, quæ nonnullos Martyres iis dumtaxat vt videtur conditionibus percelebrat. Tum illa ratio Diuũ Thomam potuit mouere, quæ alios mouit Scholasticos; quoniã per ipsos non sterit violentã morte nõ esse sublatos, quod non minus quadrat iis, qui per miraculũ euidens mortis periculũ euaserũt. Magis quoq; nostra constringitur sententia, quàm qui Martyres per miraculũ morte liberatos cẽsuêre in gratia cõfirmari ad reliquũ vitę tẽpus, quod censuerũt Suarez, Metatius & alij. Nõ itaq; absurde, nõ laxè, nõ singulariter nostrã de Martyrib. sententiã pronũtiauimus.

IOANNIS

IOANNIS EVSEBII NIEREMBERGII DE ORIGINE SACRÆ SCRIPTVRÆ, LIBER VNDECIMVS.

CAPVT PRIMVM.

An Christus Dominus scripserit in terra? Et quid scripserit?

Explicatur locus Ioann. 8.

DICTVRI nonnihil de codicibus Testamenti noui, inquiramus prius quid author ipsius Testamenti scripserit, Deus & homo Christus IESVS? Quatenus Deus, iam diximus tabulas legis scripsisse; prætcrea tota natura liber quidam à Deo conscriptus est, tum & diuinus Spiritus per omnes hagiographos & Prophetas conscripsit: ipse quoque Dei Filius, qui Sapientia & Verbum Patris est ab Apostolo Ioanne dicitur liber scriptus intùs & foris; quippe in illo leguntur, id est, videantur, quæ in Deo sunt, & quæ extra Deum, hoc est, Creatorem, & creaturas. Rectè quoque aliqui interpretantur hunc librum incomprehensibilem Dei memoriam, quam & Propheta Dauid, & Moses præsignarunt, ille quidem cùm diceret: *In libro tuo omnes scribentur.* Hic autem, cùm ait: *Aut parce populo, aut dele me de libro, quem scripsisti.* Porrò intus & foris scriptum est, ita vt intus quidem scripti dicantur, qui sunt ex Hierosolymis, tanquam Dei cultores; foris autem, siue à tergo, & à deteriori parte, qui ex gentibus. Sanctus Thomas: Liber, inquit, est diuina scientia, siue Dei notitia de his quæ facere disposuit Deus; vnde & in dextera ponitur, quia per dexteram operamur. Scriptus est intus, quoad Dei notitiam; cui totus liber plenè cognitus est; Foris prout hominibus dispositio diuini ordinis statuto tempore componenda reuelatur. Potest aptè quidem Verbum Dei liber significari, quia permanet; quoniam non est vt verbum humanum, quod transit voce tenus probatum, seu vt scriptura, quæ perdurat, atque in hoc potius est simile verbo scripto, quàm pronuntiato; quatenus hominē quoque in Euangelio Ioannis legimus in terra scripsisse Filium Dei, scilicet in pauimento Hierosolymitani templi non calamo, aut stylo, sed suo ipso digito, qui olim diuina præcepta lapideis tabulis inscripserat. Huius scripturæ occasionem Ioannes in octauo sui Euangelij capite refert his verbis: *Adduxerunt ad IESVM Scribæ, & Pharisæi mulierem, in adulterio deprehensam, & statuentes eam in medio, dixerunt ei: Magister, hæc mulier modò deprehensa est in adulterio. In lege autem Moyses mandauit huiusmodi lapidare. Tu verò quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent accusare eum. IESVS autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terram. Cùm autem perseuerarent interrogantes, erexit se, &* dixit

dixit eis: *Qui sine peccato est vestrûm, primus in illam lapidem mittat*: *& iterum se inclinans, scribebat in terram.* Hæc S. Ioannes. Quærendum in primis est, an aliquid reuerà Christus scripserit quod alphabetariis literis significarit. Euthymius, qui solus de Græcis mulieris adulteræ historiam explanauit, nihil arbitratur scriptum à Christo, sed dumtaxat ab eo simulatum scribentis gestum & actionem, quod frequenter facere solent, qui respondere nolunt importuna, indignáque rogantibus. Cognitâ enim illorum machinatione, fingebat se in terra scribere, nec his attendere, quæ dicebantur; vt dum ipse in eos non respiceret, erubescerent lenius redarguti; vtque ita in scribendo occupato, liceret eis sensim abscedere antequàm manifestiùs condemnarentur: nam suâ summa benignitate etiam ipsis parcebat. Rabanus ait voluisse Christum hoc scribendi gestu significare eos, qui feminam accusabant, dignos esse, vt in terra scriberentur vnà cum his, de quibus dicit Ieremias capite decimo septimo: *Domine, omnes à te recedentes, in terra scribentur.* Impij enim non scribuntur in cælo scripturâ sempiternâ, sed in puluere pauimenti, vt citò sculptura, & memoria ipsorum pedibus prætereuntium, protrita euanescat. Potest hæc sententia inde fulciri, quod pauimentum templi incapax scripturæ esset totum lapidibus stratum. At cùm Euangelista clarè dicat scripsisse Christum, non est cur vetam scripturam inficiemur exactam; poterat quippe in marmoreo pauimento Christus scribere, quamuis non efformando characteres, dum scribendo aliquid significaret. Quemadmodum visi sunt nonnulli muti, qui docti fuêre legere & scribere in aëre quæ dicturi erant, si loqui possent. Vicissimque qui cum illis loquuntur, digito scribendo se explicant illis, manente quidem sensu, quamuis characteribus euanescentibus. Deinde potuit Christus in puluere pauimenti marmorei scribere, imò in ipso saxo exprimere literas; confirmat veram Dei scriptionem, quod in nonnullis Græcis codicibus habetur, digito scribebat in terra μὴ προσποιούμενος, hoc est, *non fingens*, quoniam verè scribebat, & significabat aliqua. Cæterum hoc ipso quod Christus in saxeo pauimento scripserit, mysterium agnouit Augustinus tractatu trigesimo tertio in Ioannem, vt significaretur legem Moysis, quam illi produxerant, digito Dei scriptam fuisse, sed in lapideis cordibus Iudæorum. In quarto de consensu Euangelistarum libro, cap. 10 alias affert causas, inter eas, vt significaret illos in terra scribendos, non in cælo, sicut Discipulis dixerat, nomina vestra scripta sunt in cælis.

Verùm quid primò se in terram inclinans scripserit, & quid secundò neque Euangelista aperit, neque promptũ est cuiquam definire. Ambrosius tamen in duabus ad Studium epistolis suspicatur, Christum primò inclinatum exarasse in pauimento sententiam quandam Ieremiæ, videlicet, *Terra scribe hos viros abdicatos*, vt his verbis ostenderet tentatores illos iam esse à Deo abiectos, & inter reprobos, quorum nomina non in cælo, sed in terra scribuntur computata. In secunda verò inclinatione conijcit Christum scripsisse illam à se aliàs prædicatam sententiam: *Festucam qua in oculo est fratris tui, vides; trabem autem, qua in oculo tuo est, non vides.* Beda putat eum semel, atque iterum scripsisse eandem illam sententiam, quam tunc ore protulerat; nempe, *Qui sine peccato est, primus in eam lapidem mittat*, ac si diceret: Puniatur peccatrix, sed non à præuaricatoribus legis. Haymo existimat eum notas quasdam in solo delineasse, quibus quisque accusantium suis oculis propria conspiciebat scelera, & menti obiecta cernebat. Et S. Hieronymus libro secundo contra Pelagianos, ait: *IESVS inclinans se, digito scribebat in terra, eorum videlicet, qui accusabant, & omnium peccata mortalium secundum quod scriptum est in Propheta, recedentes à te in terra scribentur.* Noster Iacobus Tirinus putat scripsisse Christum sententiam aliquam, quæ peccata eorum argueret; verbi gratiâ: VOS ADVLTERAM AD MORTEM EXPETITIS, ET IPSI MAIORA SCELERA PATRATIS. Hæc placita sunt circa IESV Christi scriptionem.

Illud tandem quæri potest, vt meum sensum aperiam, an Pharisæi diffugerint ob id quod Christus scripserat. Cardinalis Toletus ait id certe negari non posse, nempe illos non propter ea quæ scripta erant, aufugisse, sed propter verbum dictum eis: nam Euangelista subiunxit, *Audientes hæc vnus post alium abyt*, quod probat, non propter scripturam, quæ non auditur, sed propter verbum recessisse. Verùm si propter solum verbum IESV Christi recesserint, cur vnus post vnum recedebant, & non omnes statim, ac audierunt illud? Præterea cur opus erat iterum se inclinare, & scribere? Postquam enim dixit illud: *Qui sine peccato est vestrûm, primus in illam lapidem mittat*, addit Euangelista: *Et iterum se inclinans scribebat in terra.* Post hæc tamen, hoc est, dum secundâ vice Christus scribebat, vnus post vnum exibant, incipientes à senioribus, qui scilicet proximius Christo aderant, & priùs viderant scripturam illam. Igitur postquam Christus primâ vice scripsit,

scripsit, quæ prima scriptura fortasse fuit idem quod postea pronuntiauit: *Qui sine peccato est, primus in illam lapidem mittat.* Cùm huic scriptioni non attendissent Pharisæi instaoter interrogantes, eam Christus pronuntiauit. Deinde rursus se inclinauit, & scripsit iterum, quod credo sic miraculosè, vt diuersi diuersa legerint quæ cuique congruebant: velut enim Apostoli aliquando diuersis linguis sic prædicarunt; vt eadem Apostolica vox diuersè diuersis insideret pro diuersitate nationum. Et quemadmodum de sancto Francisco Xauerio Indiæ Apostolo proditum est, vno responso diuersissimis quæstionibus Brachmanorum faciebat satis: aut sicut Hostia miraculosa quæ seruatur in populo Sanraren, cùm eadem sit, diuersas figuras obiectar. Sic scriptura Christi singulis potuit repræsentare singulorum peccata, quorum multitudine, & magnitudine pudefacti, cùm iam audissent, *Qui sine peccato est, primus in illam lapidem mittat*; prout accedebant ad legendam scriptionem Christi, in illam oculos mittentes, recedebant vnus post vnum. Tandem non pigebit hîc apponere, quænam fuerit hæc mulier adultera, ex Iuliani Presbyteri aduersariis, vbi hæc habet: *Ex annalibus Hispanorum Hebræorum collegi, mulierem illam deprehensam in adulterio, coniugem fuisse senio confecti Manasse Hierosolymitani, & vocatam esse Susannam, cuius meminit Epiphanius hæresi septuagesima nona, fuisse feminam sanctissimam Claudiam, & Diuum Iacobum venientem in Hispaniam, secutam esse, ibique remansisse, ac demum iam senem ad Dominum migrasse.* Hactenus ille.

CAPVT II.

An aliud scripserit Christus Dominus?

TESTATVR præterea Eusebius libro primo historiæ Ecclesiasticæ, se in publicis Edessenæ vrbis archiuis reperisse epistolam IESV Christi respondentis ad Abgarum, siue Agabarum Regem, vna cum epistola ipsius Abagari Syriacè conscriptam, cuius exemplum hoc est: IESVS NAZARÆNVS, *Abgaro Toparchæ: Beatus es, quia credidisti in me, cùm ipse non videris. Scriptum est enim de me, quia hi qui me vident, non credent in me: & qui non vident me, ipsi credent, & viuent. De eo autem quod scripsisti mihi, vt veniam ad te: oportet me omnia, propter quæ missus sum, hic explere: & posteaquam compleuero, recipi me ad eum, à quo missus sum. Cùm ergo fuero assumptus, mittam tibi aliquem ex discipulis meis, vt curet ægritudinem tuam, & vitam tibi, atque his qui tecum sunt, præstet.* Verùm quoniam hæ literæ non reperiantur ab Euangelistis conscriptæ, idcirco Gelasius Papa inter scripta apocrypha adnumerauit; non tamen vt eas omnino proscribat, sicut nec complures alios libros, quos proximè recensuit: fuisse verò absque aliquâ dubitatione ab antiquioribus receptas, euidenter restatur epistola Darij Comitis ad sanctum Augustinum, & ante Augustini tempora egregiam de illis habuit mētionem sanctus Ephrem, ipsiusmet ciuitatis Edessæ Diaconus, in eo opusculo, cuius est titulus, *Testamentum Ephrem*: agitque de iisdem Theodorus Studita in epistola ad Paschalem Papam: sed & eandem ipsam, quæ scripta est à Domino ad Abgarum, adhuc temporibus Michaëlis Paphlagonis, qui imperium auspicatus est anno Domini millesimo trigesimo quarto, extitisse integram, & in honore habitam, Cedrenus est auctor. Tradit quoque Imperator Constantius Porphyrogeneta in oratione, quam habuit de sacra Christi imagine translatam Edessa Constantinopolim ipsam epistolam, quam Christus Dominus manu propriâ scriptam ad Abgarum misit. Plures ab hæreticis & impostoribus libros sub titulo Seruatoris nostri IESV fuisse editos, non solum Hieronymus in 13. Ezechielis commentario testis est, sed & Augustinus in primo libro de consensu Euangelistarum, affirmat fuisse Gentiles quosdam temporibus suis, qui iactarent se vidisse, ac legisse libros aliquot Christi ad Petrū & Paulum, quos optimè refellit S. August. inter alia ait: *Stultè credis Christum composuisse libros, qui nihil vnquam scripserit, sed tantum aliis de se scribenda reliquerit, ita exigente ipsius doctrinæ præstantissimā sublimitate*: quam nō decebat atramento delebili in caducis chartarum foliis, vel in tabulis sensu carentibus scribi, sed in viuis & sempiternis discipulorum suorum mentibus stylo diuini Spiritus perpetuò duraturam insculpi. Vnde etiam apud Ethnicos nobilissimi Philosophi Pythagoras & Socrates nihil literatum monumentis mandarunt, existimantes inuenisse se perfectissimum docendi modum, si præcepta benè, beatéque viuendi non in paginis scripta, sed in animis auditorum suorum impressa relinquerent. Contra alios Paganos, qui Cap. 15.

exagitabant, quod Christus nihil ad doctrinam attinens scripsisset, idem Augustinus libro primo de consensu Euangelistarum, capite septimo scribit: *Cùm ergo quærunt, quare ipse non scripserit, videntur parati fuisse hoc de illo credere, quod de se ipse scripsisset, non quod alij de illo pro suo arbitrio prædicassent. A quibus quæro cur de quibusdam nobilissimis Philosophis suis hoc crediderunt, quod de illis eorum discipuli scriptum memoriæ reliquerunt, cùm de se ipsi nihil scripsissent? Nam Pythagoras quo in illa contemplatiua virtute nihil tunc habuit Græcia clarius, non tantum de se, sed nec de vlla re aliquid scripsisse perhibetur. Socrates autem, quem rursus in Actiua, quâ mores informantur, omnibus, ita vt testimonio quoque Dei sui Apollinis omnium sapientissimum pronuntiatum esse non taceant, Æsopi fabulas pauculis versibus prosecutus est, verba & numeros suos adhibens rebus alterius, vsqueadeo nihil scribere voluit, vt hoc se coactum imperio sui dæmonis fecisse dixerit, sicut nobilissimus discipulorum eius Plato commemorat. In quo tamen opere maluit alienas quàm suas exornare sententias. Quid igitur causæ est, cur de istis hoc credant, quod de illis discipuli eorum literis commendarunt, & de Christo nolunt credere, quod eius de illo discipuli conscripserunt? præsertim cùm ab eo cæteros homines sapientiâ superatos esse fateantur, quamuis eum fateri Deum nolint. An verò illi quos isto multo inferiores fuisse non dubitant veraces de se discipulos facere potuerunt, & ipse non potuit. Quod si absurdissimè dicitur, credant de illo quem sapientem fatentur, non quod ipsi volunt, sed quod apud eos legunt, qui ea quæ scripserunt, ab illo Sapiente didicerunt.*

CAPVT III.

Quæ sui vestigia descripta reliquerit Christus Dominus?

QVONIAM autem genus scripturæ sit pictura, obiter commemorandum est, quod etiam sanctus Ioannes Damascenus libro quarto de Orthodoxa fide, testatum reliquit: *Cùm Abagarus Edessæ Rex, eo nomine pictorem misisset, vt Domini imaginem exprimeret; neque id pictor ob splendorem ex ipsius vultu manantem, consequi potuisset, Dominum diuinæ suæ, ac viuificæ faciei pallium admouisse, imaginémque suam ei impressisse.* Cui historiæ adstipulatur etiam Augustinus libro de doctrina Christiana, Nicephorus libro secundo, capite septimo. Et Euagrius libro quarto historiæ Ecclesiasticæ, narrat Edessam vrbem huius sacræ imaginis virtute ab oppugnatione Persarum, & incendio flammarum per eos excitato, mirum in modum liberatam. Idem quoque refertur in quinta actione secundi Concilij Niceni. Adrianus quoque Primus in quadam ad Carolum Magnum epistola scribit huius imaginis historiam receptam fuisse ab Stephano Papa in quodam Concilio Romano, eiusdémque meminêre Vincentius, Baronius, Gualterus, Borhius, & alij. Addit Curopalates Edessenos obsidione grauiter oppressos, eius solutionem ab Imperatore petiisse, pollicitos pretium daturos sanctam Christi effigiem (illam videlicet famosissimam miraculo expressam ipso Christo viuente, & ad Abagarum missam, de qua dictum est) solutâque obsidione traditam esse imaginem, & Constantinopolim maximâ pompâ perductam. Cuius quidem translationis prolixam narrationem Constantinus ipse Porphyrogenitus Imperator (non pater, sed filius eiusdem cum patre nominis, atque etiam cognominis: omnes enim qui nati, purpurâ induebantur, vel in Porphyro palatio nascebantur, Porphyrogeniti dicebantur) contexuit in oratione, quam postea habuit de eadem sacra imagine; quam orationem penè transcripsit noster Gretserus in syntagmate de imaginibus non manu factis. Cum ea icone testatur idem Imperator etiam translatam epistolam ipsam, quam vna cum imagine Christus Dominus propriâ manu scriptam, ad eundem Abagarum misisset. Sed & miraculo Dei voluntatem de eiusdem Constantinopolim translatione declaratam esse, ingentiaque alia miracula ad easdem sacratissimas Reliquias edita, tam in itinere, quàm in vrbe Constantinopolitana, quò delatæ sunt decimo septimo Calendas Septembris: quæ dies ex eo tempore fuit apud Græcos perpetuâ solemnitate consecrata. Denique contigit sub eodem Constantino Porphyrogenito, vt cùm S. Paulus in Latro (à monte, in cuius vertice habitabat, ita nominatus summæ sanctitatis anachoreta) à Phorio Patricio ad ipsum ab Imperatore misso, petiisset, vt eidem sanctæ imagini æquale velum lineum applicaret, & ad se mitteret; eo tactu Christi effigies in eo linteo ad amussim expressa fuerit: quod tradit fidelissimus auctor vitæ ipsius sancti Pauli. Cæterùm postea bellis ingruentibus, ipsâque ciuitate

Constantinopolitanâ sæpe captâ, & ab hostibus direpta, ac primùm à Catholica communione diffcissâ, Dei prouidentiâ factum est, vt eadem veneranda imago Romam perlata fuerit, vbi hactenus colitur in titulo sancti Syluestri, quod testantur Spondanus, & Petrus Martyr, Felini, & alij. A nonnullis quoque proditum memoriæ extat ex quibus Carduchus septimo id collegit Dialogo eam imaginem à Christo Domino ad Abagarum missam per Ananiam in itinere iuxta tabulam locatam, ex contactu alteram ipsi tabulæ miraculosè communicasse præuio id significante splendore cum totius cubiculi illustratione. Deinde ipsissimam Christi imaginem iussu Abagari in aditu Edessæ constitutam, vsque ad nepotem ipsius Regis idololatriæ tabe infectum: is iussit Christi effigiem inde tolli, cuius præcepti conscius Edessenus Episcopus, opposito illam occlusit latere, postque quingentos annos reperta, alteram quoque sui similem effigiem in ipsum transfudisse laterem visa est. Postea iussu Photij Patriarchæ contactum quoddam linteum ipsi Iconi Dominicæ, alteram pariter eius similitudinem contraxit. Porrò & sudarium à Berenice faciei Domini sanguine, & sudore aspersæ admotum, eiusdem Dominici vultus effigiem in se retinuit, sicut habet Christiana traditio, & testatur libellus manuscriptus de translatione eius Romam facta, qui asseruatur in Vaticana Bibliotheca: de qua etiam Berenice, quæ & *Veronica* dicta habetur, deque eadem Christi imagine velo excepta, meminit Methodius Episcopus antiquus Chronographus. Permansit pariter hactenus integra sanctissima Sindon illa, quæ corporis Domini delibuta vnguento in sepulchro posita fuit. Veluti operimentum & stratum, quæ & in se imaginem in sepulchro Domini iacentis expressit; asseruaturque summo honore in Ecclesia Taurinensi.

Præterea pedum suorum vestigia expressa nobis reliquit Saluator mundi eo loco quo è monte Oliueti eleuatus est in cœlum: Adeo vt cum ea terra quotidie à fidelibus deuotionis ergò hauriretur, nihilominus eadem vestigia pristinum statum continuò reciperent. Denique cum Ecclesia eo loco conderetur, summum tantum cacumen propter Dominici corporis meatum nullo modo contegi potuit, sed transitus eius à terra ad cœlum vsque patuit semper apertus: & locus vestigiorum continuari pauimento cum reliqua stratorum parte non potuit: siquidem quæcumque applicabantur insolens humana suscipere terra respueret, excussis in ora operantium sæpe marmoribus. Habentur quidem hæc egregiè testata apud Hieronymum, Paulinum & Sulpitium Seuerum; atque eodem statu perseuerasse tempore Bedæ post septingentos fermè annos à morte Christi, ipse est testis: additque anniuersario die Ascensionis Dominicæ Missâ peracta validi flaminis procellam desursum venire consueuisse, & omnes qui essent terræ prosternere: sed & illa tota nocte lucernas ardere, vt non illustrari tantum, sed & ardere mons & supposita loca viderentur. Meminit etiam de iisdem Christi vestigiis Optatus Mileuitanus. De quibus olim Zacharias prophetasse videtur cum dixit: *Stabunt pedes eius in die illa super montem Oliuarum, qui est contra Ierusalem ad Orientem.* Secundum cuius modi situs rationem, eam consuetudinem ad posteros esse dilapsam, vt Christiani ad Orientem conuersi precarentur: sanctus Athanasius testatur quæstione decima quarta.

In littore quoque Galilææ eo loco, vbi post resurrectionem suam apparuit discipulis Dominus; & rete iussit ad dexteram nauigij partem mitti, tria à Christo Domino impressa lapidi veluti ceræ vestigia multis sæculis esse visa testatur Adrichomius in Neptalim, quem lapidem paucis abhinc annis à Sarracenis ablatum tradit Salignatius in suo libello. Maius sui monumentum reliquit Christus in eo monte, qui nunc saltus Domini appellatur. Tradunt Fretellus Archidiaconus Antiochenus, Salignatius, Ioannes de Montevilla, & Adrichomius in Zabulon in eum montem transiisse Dominum, cum eum Iudæi præcipitare cupiebant, atque ad tactum vestis ipsius saxum subterfugiens quemdam efformasse sinum, quo Christus protegeretur tantæ capacitatis, quanta erat quantitas Dominici corporis, in quo vniuersa lineamenta & rugæ vestis, quæ à tergo Domini erant, pedúmque eius vestigia veluti sculptoria arte expressa videntur, atque ad suum vsque tempus perstare asseuerant.
Hæc omnia Christi Domini signa instar scriptionis hieraticæ sunt.

CAPVT IV.

Cur Christus potiùs depictam à se reliquerit suam imaginem, quàm scriptam doctrinam?

Quæ sit vera Christi Epistola?

Explicatur locus secundæ ad Corinthios, cap. 3. vers. 3.

ILLVD considerari potest Testamenti veteris institutorem inuentorem fuisse litterarum, pluráque scripsisse; nóui autem Testamenti auctorem nihil ad nos scriptum transmisisse. In illo quippe litera fuit, ex hoc spiritus; illud in tabulis scriptum, hoc in cordibus impressum. Nec illud satis erat ad reformandum hominem, restituendúmque decorem diuinæ imaginis: Hoc enim præstitit noui Testamenti institutor Christus IESVS; idcirco scripturã de se relictã nobis non habemus, sed imaginem sui, quam multis modis expressit; potissimè sacratissimorum pedum suorum, vt hoc pacto indicaret per similitudinem, & imaginem sui reformari nos posse, & conformes reddi imagini diuinæ, ipsúmque Christum imaginem esse Patris, & figuram substantiæ eius, per cuius imitationem sequendo Christum, insistendóque eius vestigiis imaginem diuinam in nobis restaurabimus spiritu gratiæ suæ viuam. Hæc quidem pulcherrima Christi scriptura, quam proprerea vocauit Apostolus Epistolam Christi. Sic enim Corinthios in posteriore ad ipsos Epistola alloquitur: *Epistola estis Christi ministrata à nobis, & scripta non atramento, sed spiritu Dei viui: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Qua sententia Paulus Corinthios vocat Epistolam Christi quos proximè præcedentibus verbis suam ipsius Epistolam nuncupauerat inquiens: *Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris*, quæ scitur, & legitur ab omnibus. Appellat autem eos Paulus & suam & Christi epistolam, quia sicut epistolæ cõmendaritiæ, quæ in commendationem alicuius scribi solent, virtutem ac dignitatem eius cuius gratia scriptæ sunt, verbis manifestant: ita Corinthij sinceritate fidei, & vitâ verè Euangelicâ & Christianâ, Christi gloriam illustrabant, & Pauli magisterium, qui eos in Christo instruxerat declarabant: & quemadmodum in literis commendatitiis, qui eas legunt agnoscunt virtutem eorum, qui in eis commendantur: ita qui Corinthiorum vitam intuebantur, statim cognoscebant Christi, quem illi profitebantur, præstantiam sublimem, & Apostolatus Pauli, qui eos ad Christum adduxerat, dignitatem. Vsus est autem Paulus hac epistolæ metaphora; vt ostenderet sibi non esse opus commendaritiis epistolis, quas circumferebant Pseudo-Apostoli, vel ab aliis ad Corinthios vel à Corinthiis ad alios impetratis, quod & ipse apertè indicauit inquiens: *Numquid egemus sicut quidam commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?* ac si diceret. Quid opus epistolarum commendatione, vbi res ipsa commendat hominem: epistola enim viua, & efficax commendatio nostra estis vos, qui ex sublimitate virtutis vestræ cunctis hominibus commendabilem redditis ministerij nostri dignitatem, quidquid illud est, quod fecissent epistolæ nos commendantes nobísque reuerentiam conciliantes, hoc vos facitis dum & vident vos, & de vobis audiunt omnes propterea, quod discipulorum virtus præceptorem ornare solet, & commendare plus quàm vlla possit epistola: *Vos* igitur, inquit, *estis epistola nostra, scripta in cordibus nostris.* Quia pietatem, & charitatem vestram semper in animo habemus, corde gestamus, vbique nobiscum circumferimus & apud omnes vestra benefacta celebramus. Estis item non nostra tantùm, sed Christi quoque Epistola, cùm per vitæ vestræ sanctimoniam authorem salutis vestræ Christum omnibus gentibus suscipiendum exhibetis, & per vitæ sanctimoniam imitamini. Tunc enim vera estis ac viua Christi epistola ab illo quidem scripta, sed nostro ministerio: scripta verò non atramento delebili, quales sunt, quas Pseudo-Apostoli ad vos emendicatas afferunt; neque rursus inscripta saxeis tabulis, quemadmodum lex illa vetus, de qua tantopere gloriantur Iudæi, sed in tabulis cordis carneis ac mollibus; corda enim vestra, quibus Christi doctrinam impressimus, nobis membranæ vice fuerunt. Lingua nostra calamus, sed Christus ipse per Spiritum dictauit, quæ in cordibus vestris scriberemus. Quod bene Sixtus annotauit. Neque prætermittenda sunt

quæ

quę Origenes ſcribit homilia quadã in Geneſim:*Vnicuique dicitur:accipe litteras tuas.Vnde conſtat noſtras eſſe literas peccati: literas autem iuſtitiæ Deus ſcribit:ita enim dicit Apoſtolus: Vos enim eſtis epiſtola ſcripta non atramento, ſed ſpiritu Dei viui.Habes ergo in te literas Dei & literas Spiritus ſancti. Si vero delinquas ipſe tibi conſcribis peccati chirographum.* hom.13.

CAPVT V.

An Beata Virgo aliquid ſcripſerit?

QVAMVIS Chriſtophorus à Caſtro velit Beatam Virginem imitatam filium ſuum nihil ſcripſiſſe:at nobiles authores video probare quaſdam Beatæ Mariæ epiſtolas,& nuper noſter Melchior Inchofer in ſuo libro pro epiſtola ad Meſſanẽſes reſpondet Caſtro & aliis id inficiantibus.Et quidẽ Marcus Michael Carnotenſis in libro de viris illuſtribus teſtatur in hunc modũ:*Scripſit Ignatius ad diuerſos epiſtolas quatuor: primam ad Epheſios, ſecundam ad Magneſios,tertiam ad Coloſſenſes, quartam ad Romanos. Extant & epiſtolæ eius ad Ioannem Euangeliſtam, praeceptorem ſuum,& ad Mariam Beatiſſimam Virginem, & Domini noſtri Saluatoris humillimam Matrem, ad quem & ipſa reſponſiuam, & breuem epiſtolam reddere humiliter non dedignata eſt.* Ante hunc Lucius Flauius Dexter ad annum quadringenteſimum vigeſimum ſextum:*Epiſtolæ Beatæ Virginis ad Sanctum Ignatium, & eiuſdem ad Sanctiſſimam Virginem manibus fidelium nunc teruntur.* Meminit Ignatij epiſtolæ Diuus Bernardus in Pſalmum nonageſimum, ſermone ſeptimo his verbis: *Magnus ille Ignatius, auditor Diſcipuli, quem diligebat IESVS, Matyr noſter cuius pretioſis reliquiis noſtra eſt ditata paupertas, Mariam quidem in pluribus quas ad eam ſcripſit epiſtolis Chriſtiferam conſalutat.* Egregius planè titulus digniratis, id eſt, commendatio honoris immenſi. Dionyſius Carthuſianus in commenrariis, quos edidit in librum Dionyſij Areopagitæ de Diuinis nominibus, ita ſcribit de epiſtola Ignatij: *Sanctus Ignatius in vna epiſtolarum ſuarum ad ſacratiſſimam Virginem feruidè rogat eandem, vt pro conſolatione, & confortatione ſui, & plurium neophytorum dignetur venire ad ſe.* Lucius Dexter non vnam, ſed plures fuiſſe epiſtolas Ignatij cum Sancto Bernardo memorat, dicens in ſuo Chronico ad annum centeſimum, & decimum ſextum: *Epiſtolæ Sancti Ignatij ad Beatam Virginem celebres habentur.* Sixtus Senenſis etiam ſic teſtatur: *Maria Virgo, Beatiſſima Domini, ac Dei noſtri IESV Chriſti Mater, ſcripſiſſe fertur breuiſſimam quandam epiſtolam ad Ignatium Martyrem Ioannis Apoſtoli diſcipulum, & tertium poſt Petrum Antiochenæ Eccleſiæ Epiſcopum: is enim cum ardore incredibili tenetur viſendi, & coram alloquendi matrem Domini,ſcripſit ad illam ſatis breuem epiſtolam.* Idem confirmant Æneas Syluius, Marianus Victorinus, Symphorianus, Camplerius, Ioannes Viguerius, Franciſcus Arias, aliique complures. Epiſtola Beatæ Virginis reſpondentis ad Sanctum Ignatium hæc eſt:

Ignatio dilecto Diſcipulo, humilis ancilla Chriſti IESV. De IESV quæ à Ioanne audiſti, ac didiciſti, vera ſunt, illa credas, illis inhæreas & Chriſtianitatis votum firmiter teneas, & mores & vitam voto conformes. Veniam autem vnà cum Ioanne, te, & qui tecum ſunt, videre. Sta, & in fide viriliter age: nec te commoueat perſecutionis auſteritas; ſed valeas, & exultet ſpiritus tuus in Deo ſalutari tuo. Amen.

Præter hanc epiſtolam aliam ad ciuitatem Meſſanenſem ſcriptam per auitam traditionem prædicant ipſi Meſſanenſes, & reuerenter ſcriniis ſuis aſſeruant, quibus multi authores conteſtantur. Conſtantinus Laſcaris, Mutius Iuſtinopolitanus, Petrus Caniſius, Martinus Nauarrus, Ioannes Maria Tarſia, Chriſtophorus Verruchinus, Ioannes Bonifacius, Alfonſus Villegas, Ioannes Carrhagena, Petrus Antonius Spinellus, Petrus Odeſcalcus, Franciſcus Faſanus, & locupletiſſimè integro volumine eam probat noſter Melchior Inchofer, plures adducens auctores, quos inter promit antiquiſſimum manuſcriptum, vbi cauſa eius ſcribendæ epiſtolæ traditur, cuius hæc erant verba penè corroſa: *Cùm Beatus Paulus Apoſtolus eſſet in Calabria, Rhegij feruenter euangelizans, fuit à populo Meſſanenſi mirabili*

mirabili deuotione vocatus. Vnde venit, & prædicauit prima die de Christi Saluatoris Passione, secunda verò de Beata Maria Virginitate, & incarnati Verbi mysterio, quibus auditis ipsa vniuersitas Messanæ, vbi hæc Deipara Virgo resideret, instanter interrogauit. Cui Beatus Paulus respondens dixit, Hierosolymis morari, & adhuc viuere. Repleti itaque gaudio magno Messanẽses, instituerunt Legatos, qui vna cum ipso Apostolo Hierosolymam tandem nauigio se contulerunt. Vbi facta prius oratione Beatam Virginem in Dominam susceperunt quæ sanctissimis manibus propriis, Hebraicis literis rescripsit in quodam Chirographo. Eadem habet Constantinus Lascaris, paulo aliter Mutius & Villegas hanc historiam contestantur. Tradunt Pauli Apostoli Rhegij Calabrûm prædicantis fama excitos Messanenses, continuò misisse, qui rogatum, Euangelij gratia Messanam adducerent; venisse illum facile exoratum, quippe cui nihil erat antiquius, quàm sedulo quærere, nedum arripere libenter oblatam disseminandi verbi occasionem, atque inter alia de Incarnationis mysterio verba facientem, crebra Mariæ Virginis Hierosolymis commorantis appellatione, eò procliues ad Religionem permouisse animas, vt ardenti studio prouinciam tantæ Virginis adeundæ, lectis ex præcipuo gradu viris demandarent, vrbisque suæ, ac Ciuium tutelam singulari Patronæ demissâ imploratione commendarent: annuisse Virginem, animo statim ad Messanenses inflexam, exaratisque propria manu lingua Hebræa, suam in eos propensionem, ac voluntatem benigne testatam fecisse. Hæc ferè Villegas vulgari idiomate. Multo ante omnes hos auctores Lucius Dexter Coætaneus Diui Hieronymi in Chronico suo scripsit ad annum Christi octogesimum sextum: *Apud Messanenses celebris est memoria Beatæ Virginis Mariæ missa ipsis ab eadem dulci epistola.* Rursus ad annum quadrigentesimũ vigesimum sextum: *Eodem tempore, in tabulario Messanensi reperta est quædam epistola Hebraicè exarata à B. Virgine ad eosdem ciues Messanenses, & maximi ducitur.* Epistola B. Virginis hæc est:

Maria Virgo Ioachimi filia, ancilla Dei humillima, Christi IESV Crucifixi Mater, ex tribu Iuda, stirpe Dauid: Messanensibus omnibus salutem, & Dei Patris omnipotentis benedictionem.

Vos omnes fide magnâ legatos ac nuncios per publicum documentum ad nos misisse constat. Filium nostrum, Dei genitum, Deum, & hominem esse fatemini, & in cælum post suam resurrectionem ascendisse; Pauli Apostoli electi prædicatione mediante, viam veritatis agnoscentes. Ob quod vos & ipsam ciuitatem benedicimus, cuius perpetuam protectricem nos esse volumus. Anno Filij nostri quadragesimo secundo indictione prima, tertio Nonas Iunij, Luna vigesima septima, feria quinta.

Ex Hierosolymis MARIA VIRGO quæ suprà, hoc Chirographum approbauit.

Hanc epistolam è Syriaco in Græcum versam esse à Sancto Paulo, & deinde in Latinum à Constantino Lascari testantur aliqui.

Gloriantur quoque Florentini, quod epistolam à Deipara missam acceperint, quam Hieronymus Ferrariensis pro concionibus explicare non dubitauit, & noster Petrus Canisius contestatur. Tum Ioannes Bonifacius, Franciscus Viuarius, Ioannes Carthagena, & Melchior Inchofer, eamque adducit Canisius libro quinto de Deipara capite primo quæ sic se habet:

Florentia Deo & Domino IESV Christo Filio meo, & mihi dilecta: tene fidem, insta orationibus, roborare patientiâ, his enim sempiternam salutem apud Deum, & apud homines gloriam consequeris.

Plures scripsisse epistolas Beatam Virginem asserunt Verruchinus, & alij, ille in deuotis suis commentationibus, vbi primum egisset de illo Dionysij ad aspectum Deiparæ Virginis excessu, quo vix humanitatis in illa memor, Deum esse cogitasset, pronusque summam Religionem, nisi fides animum direxisset, deuouisset: Hinc (subdit) factum, vt cum omnibus adeũdæ Hierosolymæ copia non suppeteret, interdum Virgo per literas requireretur, in vota flecteretur, nec esset, qui summè benignum ab ea responsum non ferret; quemadmodum nonnulli contigisse narrant Ioanni, Ignatio, Ciuitatibus Messanæ, Florentiæ. In eandem Verruchini mentem Ioannes Viguerius venit in suis institutionibus

institutionibus de Beata Virgine verba faciens: *Tempore (inquit) vitæ suæ non eguerunt Apostoli congregatione Concilij, quia eius resolutioni omnes in omnibus assentiebantur: qui poterant ad illam accedere, accedebant, & instituebantur, & per eos etiam alij per literas, unde legimus literas D. Ignatij ad eam.* Porrò duas ad S. Ioannem à B. Virgine scriptas epistolas tradunt Benzonius, & alij.

CAPVT VI.

Eximium donum condendi sacram Scripturam habuit Beata Virgo.

Quæritur, an obliuio alicuius rei cadere in illam posset?

Qvicqvid de his epistolis sit, id certum habuisse Beatam Virginem donum canonici scriptoris, condendi nimirum scripturas, quod probat noster Suarez, idque priuilegij exercuit cùm canticum *Magnificat* intonuit; quoniam Spiritus sanctus singula verba Mariæ dictauit: sicut enim nullum peccatū habere decuit in voluntate: sic nec vllum in intellectu errorem; atqueadeò omnia eius dicta, scriptáque infallibilem habuêre veritatem, quod in rebus fidei, non nisi inspirante Spiritu sancto fieri potuit: quapropter si omnino constaret Ecclesiæ scriptum aliquid fuisse Virginis, inter canonicas scripturas, illud accenseret. Rupertus Abbas in Commentariis super Cantica, inter cæteras laudes, quas Beatæ Virgini tribuit, illam etiam annectit, quòd cùm fuerit Apostolorum Magistra, omnium dubiorum Enucleatrix, & Dissolutrix, primo Apostolorum concilio Hierosolymis habito adfuerit, illámque Iudaicarum cæremoniarum perdifficilem & obscurissimam quæstionem suo verbo ac definitione dissoluerit. *Horum* (inquit) *discernendorum, utique Magistram te esse oportebat, ô B. Virgo, & Magistram Magistrorum, id est, Apostolorum; iuxta illud: Fons hortorum, puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de Libano. An quia Spiritus sanctus illos docuit; Idcirco tua vocis magisterio non illis opus fuit, imo vox tua, vox illis fuit Spiritus sancti; quidquid supplementi opus erat eisdem mortalibus, vel testimonij ad confirmandos singulorum sensus, quos acceperant ab eodem spiritu diuidente singulis, vt vult ex religioso ore tuo perceperunt instructo ad loquendum, bene composito ad tacendum, prout tempus erat opportunum. An quia loco supra memorato de actibus Apostolorum, vbi factâ seditione propter cæremonias Iudaicas conuenerunt Apostoli, & seniores videre de hoc verbo, nullam tui mentionem scriptura fecit; idcirco putandum est, quod conuentus ille te omiserit, & sanctum de tuo pectore, & de tuo ore spiritum non consuluerit? Imo & illic, & in cæteris agendis, tu Princeps omnem soluisti quæstionem; ita tamen, vt non clamares, neque contenderes, neque audiretur vox tua foris; quia (sicut ante nos dictum est) tu sola es Virgo, quæ vniuersam hæreticam prauitatem interemisti.* At quidem, ne hoc non commemoremus, videtur Rutilio Benzonio non solum dixisse, sed scripsisse aliquid canonicum Beatam Virginem; quoniam ab Augustino & Bernardo appellatur credentium Mater, ab Ignatio Christianæ Religionis Magistra, ab Athanasio hæresum interemptrix. Hæc autem non videntur Rutilio conuenire Virgini, nisi non modo præsentes, sed absentes etiam ipsa cōfortasset, quod scriptis fit canonicis. Deinde quoniam de B. Virgine dicatur conseruasse omnia Christi mysteria prout accidebant: *Maria autem conseruabat omnia verba hæc conferens in corde suo.* videntur eidem auctori verba hæc indicare non memoriâ tantū, sed scriptis cōseruasse facta & dicta in infantia & pueritia Saluatoris. Eodem refert illud Canticorum cùm surrexit, vt aperiret dilecto: *Manus meæ distillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrhâ probatissimâ.* Ad quæ verba addit ille: *Neque enim melius aperiuntur Sponso à Virgine corda hominū quàm scribendo, neque melius manus & digiti stillāt myrrham, eaque implentur probatissima, quàm dum eloquia Domini exarantur, & quia probatissimè exarauit canonicum quid necesse est scripsisse.* Piè hæc dicta, non tamen omnia euincunt rem. Illud prorsus haud mihi placet, quod de conseruatione mysteriorum Christi per scripta affirmat: nam videtur Beatissimæ Virgini obliuionem, lapsúmque memoriæ adscribere; ac proinde ignorantiæ priuatiuæ capacem eam fingere. Existimo enim ob perfectissimam naturæ compositionem B. Virginis, tum ob immunitatem ab originali macula nullius rei

3. p. t. 2. q. 10.

Lib. 1. c. 1. ferè in medio.

Ioann. Euseb. de Origine S. Script.

reconditos video. Instructus ergo ab ea de omnibus secretis abiit in Arabiam diuini amoris flamma totus ardens, & totus succensus incendebat omnes, & plus fructus ipse solus, laboribus suis, Ecclesiæ Christi attulit, quàm quicumque alius Apostolorum, & hoc est, quod ipse de se ait: plus omnibus laboraui; non quidem omnibus simul collectis, sed plus quocumque aliorum seorsum sumpto. Et dum Paulus conuertisset Dionysium Philosophum egregium, & ei iam bene credenti, secreta quæ à Matre Domini audiuerat, reserasset; Ille promotus desiderio eam videndi, licentia à Paulo obtenta, tandem ad ipsam peruenit; & illico vt vidit faciem eius, immutatum est, atque exhilaratum cor eius, & gaudio atque exultatione plenus in hæc verba prorupit. Vere Dei genitrix es Maria, quia tota diuinitate plena es. Si te videre tam bonum est, tanquam res iocunda est, quid erit videre ipsum Deum bonum omnis boni? & prostratus in terram dixit: Deum trinum & vnum, quem Paulus me docuit in te ô Virgo purissima adoro, & te tanquam veram Dei genitricem colo. Tunc ait Maria: antequam tibi Paulus prædicaret, & vocem tuam audiui, quando dixisti, sole obtenebrato præter solitum: Aut Deus totius naturæ conditor patitur, aut machina mundi dissoluetur, & altare etiam à vobis Ignoto Deo constructum vidi; neque tamen vnquam corpore in Græcia fui. Et locuta est secum disertissimè lingua Græca; ita vt stupore, & admiratione nimia repleretur. Et post longam, & Trinitatis sanctissimæ, & Filij sui incarnationis, & aliorum mysteriorum instructionem, remisit eum ad Paulum, perfectum fide, perfectumque non solum in humana (cuius partim etiam inde conuersionem habuerat) sapientia, sed etiam diuina. Ignatius quoque feruentissimus zelator Euangelicæ legis, & præcipuus Ioannis Euangelistæ discipulus, nimio desiderio accensus fuit videre Genitricem Dei Mariam, ad quam pluries scripsit & ab eadem plures epistolas accepit, quæ sunt cum magna veneratione legendæ: latet in eis diuinæ virtutis operatio. Ioannes frequenter ad eam veniebat, & Ignatius eum comitabatur, quia non poterat aliud cogitare, quam IESVM filium Dei, & Mariam: ita vt in corde eius sculptum nomen IESV repertum fuit. Vir erat sanctissimus, & Matri Dei acceptissimus, Doctorque & eruditor plebis Dei nominatissimus, qui gloriosa morte Martyr, seu testis meruit fieri ineffabilis veritatis. Ad Virginem ergo Dei genitricem, & Apostoli sæpius veniebant, & discipuli eorum, & ab ea ignotis dubiis docebantur, in dubiis certi reddebantur, in certis firmiores, & solidiores, & certiores agnoscebantur. Multum ergo profuit Apostolis, & aliis credentibus vita Matris Dei prolixior, multum profuit toti Ecclesiæ. Idem Amadæus paulo antea dixerat: *Maria enim erat omnibus cum ea conuenientibus, tanquam quidam ignis acutus penetrans diuino amore corda omnium, inflāmans, & incendens, purificans, abstergens, illuminans, omnia mala consumens, & omnia in Deum aliquo modo conuertens. O quantum profuit Marthæ, Magdalenæ, & Lazaro, Lucæ, & Ignatio, atque Beato Dionysio, & omnibus qui cum ea conuersabantur! Ignitum erat eloquium eius vehementer, sermo pretiosus erat in ore suo, imitabilem se præbebat omnibus, speculum nitidum erat, in quo cuncti se inspiciebant, vox eius dulcis super mel, & fauum; pedes eius graues, & omnino gressus eius modesti, gressus maturi, nil reprehensibile, omnia diuina erant. Commendat ergo Dominus ipsis matrē suam, vt vestigiis eius inhærerent, & eius exempla sequerētur, & pauca tribuentes plurima reciperēt.*

CAPVT X.

Quid Angeli scripserint in sacris litteris? Exponitur locus Ezechielis.

VT noui Testamenti nobiliorem originem indagemus, ista quoque est quæstio præmittenda, an Angeli aliquid scripserint? Hoc negari non potest in veteri testamento, cum apud Danielem, legamus: *In eadem hora apparuerunt digiti, quasi manus hominis scribentis contra Candelabrum in superficie parietis aulæ Regiæ, & Rex aspiciebat articulos manus scribentis.* Cap. 5. Quam scriptionem explicans Daniel, dicit: *Deum qui habet flatum tuum in manu sua, & omnes vias tuas, non glorificasti. Idcirco ab eo missus est articulus manus, quæ scripsit hoc, quod exaratum est. Hæc est autem scriptura, quæ digesta est: Mane, Thecel, Phares.* Notantissimè dictum quasi manus hominis, quippe non humana manus erat, sed similis: Angelica scilicet opera ex aëre fabrefacta, & ab Angelo per eam exscribente in pariete assumpta. Quoniam autem de hac Angeli scriptione satis in superioribus dictum sit, eius nunc longiori supersedemus explanationi, vt ad alia properemus.

Apud Ezechielem capite nono alium ſcriptorem Angelum reperimus: *Et ecce ſex viri veniebant de via portæ ſuperioris, quæ reſpicit ad Aquilonem, & vniuſcuiuſque vas interitus in manu eius. Vir quoque vnus in medio eorum veſtitus erat lineis, & atramentarium ſcriptoris ad renes eius, & ingreſſi ſunt, & ſteterunt iuxta altare æreum, & gloria Domini Iſrael aſſumpta eſt de Cherub, quæ erat ſuper eum ad limen domus, & vocauit virum, qui indutus erat lineis, & atramentarium ſcriptoris habebat in lumbis ſuis. Et dixit Dominus ad eũ: tranſi per mediam ciuitatem in medio Hieruſalem, & ſigna Tau ſuper frontes virorum gementiũ, & dolentium ſuper cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius.* Viri illi erant ſex Angeli iuxta numerum ſex archiducum Chaldæorum, qui primi vrbem Ieroſolymam obtinuerunt, teſte Ieremia & Ioſepho. Porro hi ſex Angeli ſex Duces prædictos dirigebant, vt ſignatis ſigno *Thau* parcerent, non ſignatos occiderent. *Hi veniebant de via portæ*, id eſt, incedebant per viam portæ templi, ſeu quæ ducit ad portam intimi atrij ſacerdotalis. *Superiorem*, quia gradibus aſcendendum erat ad atrium Sacerdotum. *Ad Aquilonem*, id eſt, ad latus atrij Aquilonare, vbi maximè peccarant idololatræ. Qua enim porta peccator Deum eliminat, eadem lictores Dei mox ſubintrant iuxta illud: *Si malè egeris, nonne ſtatim in foribus peccatum*, id eſt, pœna peccati, *aderit?* Pradus notat hic ſignari plagam Aquilonarem, eo quòd hæc reſpiceret Babylonem: & quia ex ea parte, *ruptus eſt murus* à Chaldæis, vt & poſtea ab Antiocho, & à Tito: nam ea ſola parte poterat murus arietibus quati, cum reliquæ præruptis, & altiſſimis rupibus cingerentur, teſte Ioſepho. *Vir quoque vnus*, nempe ſeptimus Angelus, *veſtitus erat lineis*. Septuaginta *podére*, ſeu vt infrà vertunt, *Stola ſancta*. Toga erat linea talaris, quali vtebantur Sacerdotes, maxime in ſacris: *Et atramentarium ſcriptoris ad renes eius*. Septuaginta: Zona ſapphiri ſuper lumbos eius: Et ex zona pendebant inſtrumenta notarij. Hic Angelus repræſentabat allegoricè Chriſtum, verum Sacerdotem, & vnicum ſequeſtrum inter diuinam iuſtitiam, & homines, inquit ſanctus Hieronymus & Theodoretus. Hi ſeptem ſimul omnes ingreſſi ſunt in atrium interius Sacerdotum: *Et ſteterunt iuxta altare æreum* holocauſtorum: ibi gloria Domini, id eſt, glorioſa Dei perſona, vt exponit Tirinus ſecutus Emanuelem de Sà & alios adumbrata imagine electrina, quæ capite primo inſidebat currui & throno Cherubino. *Aſſumpta*, id eſt ſublata, *eſt*; Septuaginta, *aſcendit* de medio Cherubinorum: nempe Deus quaſi iratus, & moræ impatiens proſilijt è ſolio ſuo, *in limen Domus*, ſeu templi, ſcilicet, in atrium Sacerdotum, vbi ſtabant ſeptem Angeli prædicti, quibus tanquam lictoribus ſuis ac militibus vti cœpit ad vindictam de Iudæis ſuméndam. Ex hoc eodem limine templi rurſus regreſſus eſt Deus in ſolium ſuum Cherubinicum. Et iuſſit Angelum qui atramentarium geſtabat, *ſigna Thau*. Hæc vox *Thau* poteſt tam pro extrema litera Hebraici alphabeti accipi, quam pro quocumque ſigno. Vnde cum apud Ezechielem non ipſius literæ *Thau* ſola figura ת, ſeparatim ſcripta ſit, ſed tota ipſa dictio תו, *Thau* quam ferè omnes ſignum interpretantur, incertum videtur, an verba Prophetæ, vel de ipſa litera *Thau* vel de quopiam alio ſigno intelligenda ſint. Theodotion per *Thau* extremam alphabeti literam intellexit; & pro eo, quod Septuaginta, Aquila, & Symmachus verterunt *ſignum*, poſuit ipſum תו Hebraicum. Hanc literam Deus idcirco voluit frontibus ſaluandorum inſcribi, vt oſtenderet ſe tales meritò ex tanta totius populi clade eripere, quia ſoli in tota vrbe Dei legem ſeruaſſent, cuius primam literam in fronte præſeferrent. Eſt enim *Thau* litera, à qua incipit Hebraica dictio תורה *thorah* quæ diuinam legem ſignificat, eſt item *Thau* omnium Hebraicarum literarum vltima, complementum, finis, & conſummatio totius Iudaici alphabeti: ex cuius nota voluit Deus eos diſcerni, qui totius legis voluntatem, quantum patitur humana fragilitas, conſummaſſent, & à prima vſque ad vltimam literam omnia diuinæ ſcripturæ præcepta compleſſent. Atque hinc aliqui arbitrantur emanaſſe morem illum diſcernendi viuos à mortuis apud Ethnicos priſcæ militiæ notarios, qui cum in breuiculis, quibus militum nomina propria continebantur, demonſtrare vellent, quot ex militibus ſupereſſent, & quot in bello cecidiſſent; T, ταῦ notâ, in capite verſiculi poſitâ, ſuperſtitem deſignabant: Θ *Thita* verò, quòd per medium telo, hoc eſt mortis ſigno tráſfixum eſt, ad vniuſcuiuſque defuncti nomen apponebant, & iudices eandem literam Θ *Thita* præponebant eorum nominibus, quos ſupplicio afficiebant; idipſum quoque pictores, & ſculptores in epitaphiis ſepulchrorum ſcribebant; propterea quod ipſa ſit litera capitalis verbi Græci Θνήσκω, quod ſignificat *Morior*, vel Θάνατον, quòd ſignificat *Mortem*. Ad quod Hetruſcus Poëta Perſius non inuenuſtè alluſit cum vitij cædem perſuaderet eo verſu:

Et potis eſt vitio nigrum præfigere Thita.

Et

didicisse sanctum Lucam à Beatissima Virgine multa de Saluatoris infantia. Neque sancti Marci Euangelium debuit magna ex parte carere nobilissima hac origine Marianæ doctrinæ; quippe si non per se, saltem per Apostolorum Principem Petrum Virginis discipulus fuit, quippe sancto Petro, & aliis Apostolis plura cælestia mysteria communicauit scribenda Dei Mater, vt non solùm Euangelia, sed epistolaris pars noui Testamenti ex Virginis magisterio instructa fuerit, quod iam confirmabimus.

CAPVT VIII.

Reliqua noui Testamenti pars etiam ex Beata Virgine sumpsit auspicia, quæ multa dedit scribenda canonicis epistolis.

NON solum Euangelistis, sed Apostolis aliis multam scribendi materiem suggessisse Beatam Virginem plurium potest testimoniis firmari. Sancti Anselmi verba sunt libro de excellentia Virginis, capite septimo: *Licet ipsi* Apostoli *per reuelationem Spiritus sancti edocti fuerunt in omnem veritatem; incomparabiliter tamen eminentius, ac manifestius ipsa per eum spiritum veritatis, illius veritatis profunditatem intelligebat, & per hoc multa ei per hanc reuelabantur, quæ in se non solum simplici scientiâ, sed ipso effectu, ipso experimento didicerat.* Et sanctus Bernardus idcirco prædicat in sacris edoctam Mariam, *vt rerum Euangelicarum tempus & ordinem tenens, melius postmodum scriptoribus, ac prædicatoribus Euangelij veritatem reseraret, quæ & plenè de omnibus à principio cælitus fuerat instructa mysteriis.* Locupletissimè idem sanctus Bernardus in quodam sermone de Beata Virgine: *Maria* (inquit) *sanctissima, quæ Saluatorem genuit, peperit, & aluit, quæ iugiter eius adhæsit lateri, quæ comes indiuidua nullo ferè abfuit itinere, quæ intenta præ cæteris inuigilauit verbo, & operi eius, sola Saluatoris actuum insignia operum opera, mellisflua prædicationis genera, inaudita contra mundum & peccatum, & tartareum zabulum diuinæ seueritatis acerrimæ eloquia, quo eis diu interfuit, specialius vidit, secretius audiuit, citius agnouit, propensius retinuit, & Apostolis, aliisque Discipulis locupletius edidit, diligentius retulit, melius indidit, fidelius tradidit: hinc est, quod de ea legitur in Euangelio: Maria autem conseruabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. Hinc in eius laudibus legitur: Multæ filiæ congregauerunt diuitias, tu supergressa es vniuersas: licet enim in parabolis loqueretur ad turbas, licet omnia Apostolis nota faceret vt amicis; quædam tamen credendum est præ cæteris matrem suam, quemadmodum dilexisse, ita etiam propensius erudisse, quædam ei secretius intimasse, frequenter eam ad montem myrrhæ, & ad colles thuris sublimasse, in cellam vinariam occultasse, sui prout nouit, & voluit gloriam Deificam, & supercælestem reuelasse notitiam: vnde Ioannes in Apocalypsi; De throno, ait, procedebant fulgura, voces, & tonitrua, quia Mater filij IESV Christi parabolas, ænigmata, legalia, & mirifica gesta, dicta, opera auidius ebibit, fidelius credidit, syncerius, luculentiusque aliis edidit.* Hactenus Bernardus. Deuotè quoque Rupertus in caput secundum Matthæi: *Quandiu* (inquit) *Filius hominis manere debuit minoratus paulo minus ab Angelis, ferè tandiu fuit Beatæ Virgini tempus tacendi, & tamdiu tacuit, tamdiu in silentio fuit, velut hortus conclusus. Vbi autem gloriâ & honore coronatus est Filius hominis resurgendo, & in cælos ascendendo, vbi sedet ad dexteram Patris, tunc eidem Beatæ Virgini tempus fuit loquendi, & hoc amicis, id est, sanctis Apostolis, & talia loquendi qualia prius portare non potuissent. Vbi venit Spiritus veritatis, primus quidem & princeps ipse illos omnem veritatem docuit, sed & ipsa Beata Virgo testimonium suæ vocis adhibuit, & taliter locuta est auribus fidelibus, vt proinde rectè dicat dilectus eius Deus: Fauus distillans labia tua, mel & lac sub lingua tua, emissiones tuæ paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus, cyprus cum nardo, nardus & Crocus, fistula & cinnamomum cum vniuersis lignis Libani, myrrha & aloë cum omnibus primis vnguentis. Fons hortorum, puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de Libano.* Optimè quoque Eusebius Emissenus notauit Mariam, vt sapientissimam Matrem, omnia verba in corde suo contulisse, nobisque conseruasse & memoriæ

Tom.2. in serm. de B. Virg.

De festo Assumpt.

Ioann.Euseb.de Origine S.Script.

Et rursus alius Poëta:

O multùm ante alias infelix littera Thita.

At sicut damnandis à Iudice præfigebatur Θ *thita*, sic & liberandis τ, ταῦ apponebatur teste Asconio, Pediano, Rufino, Socrate, Sozomeno, & alijs apud Gretserum, Lipsium & Pradum. Simili ergo modo, saluandi hic & gladio Chaldæorum subtrahendi iubentur signari signo *Thau* nempe *gementes & dolentes* super abominandis impiorum sceleribus. Qui pauci admodum erant, verbi gratia, Ieremias, Baruch, Vrias, Rechabitæ, & quidam alij. His signum salutis imprimitur in fronte, ad morem fidelium seruorum, qui nomen vel stigma heri sui gestare solebant, fronti, vel plurimum inustum teste Rhodigino. Et tempore Anti-Christi signabunt Angeli Apocalypsis septimo electos Christi seruos signo & stigmate eiusdem Christi, nempe signo crucis. Origenes quidem homiliâ de Epiphania scribit *Tau* literam fuisse ipsam crucis figuram, de quo iam egimus in hoc eodem opere. Cuius quidem inscriptione mysticè significabatur, neminem effugere sempiternæ mortis supplicium, qui non fuerit signaculo crucis insignitus: hoc est, qui non habuerit interius impressam fidem Crucis, Passionis, ac mortis Christi, quique exteriùs in fronte, quæ interioris fiduciæ, audaciæ, & constantiæ index est, non gestauerit crucem Christi: hoc est, nuda, & aperta fronte Christi crucem intrepidè prædicans, & omnem gloriam suam in ea reponens: atque vna cum Paulò dicens: *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri IESV Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* In cruce inquam illius, qui milites suos his verbis compellat. *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me.* Indicans hac voce neminem posse ingredi in vitam æternam cum Christo, nisi prius in hoc sæculo per viam tribulationum, Christi præeuntis vestigia sequatur, signum crucis Christi, corde, ore, manuque præseferens. Hoc est illud signum Dei viui, de quo Angelus in Apocalypsi exclamat ad Angelos deuastantes: *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum.* Signum certæ victoriæ, ac triumphi: quo quicumque protectus fuerit, inuisibilium, ac visibilium omnium hostium conatus franget: neque peccatum, neque mors, neque mundus, neque Sathanas, neque portæ inferi præualebunt aduersus eum. Hæc ex Sixto Senensi, & probatis interpretibus excerpta sunt.

CAPVT XI.

Angeli scripserunt legem veterem.

PRÆTER hanc frontium scripturam lex vetus, & Decalogus Angelica manu prius scriptus, & deinde traditus Moysi per Angelos fuit, vt sanctus Stephanus, & Apostolus satis significant. Sic Iudæos alloquitur Stephanus in Actibus: *Accepistis legem in dispositione Angelorum,* cui congruit sancti Pauli sententia scribentis ad Galatas: *Quid igitur lex? propter transgressiones posita est, donec veniret semen, cui promiserat ordinata per Angelos.* & alibi instruens Hebræos ait: *qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus.* Clariùs sanctus Stephanus dixerat locutus de Moyse, cui scripta lex tradita est: *Hic est qui fuit in Ecclesia, in solitudine cum Angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & cum Patribus nostris, qui accepit verba vitæ dare nobis,* nimirum Decalogum, vt nobiles interpretes accipiunt lapideis scriptum tabulis. Paulò ante idem Stephanus ait: *Expletis annis quadraginta apparuit illi in deserto montis Sina Angelus in igne flammæ rubi.* Itaque Angelis tribuunt Stephanus & Paulus totam dispensationem scriptæ legis, ac propterea ipsam Scripturam legis, & Decalogi, quæ ab Angelo scripta fuit in saxo, & tradita Israelitico populo in persona Moysis. Nec enim arridet interpretamentum Chrysostomi, Primasij, Ambrosij Theophylacti, Oecumenij, Lombardi, Arbotei, qui Angelos per quos ordinata lex, & disposita dicitur, inter nuncios Dei Moysem & Aaronem, & Iosue intelligunt: namque si S. Stephani contextus consideretur, non de hominibus, sed de Angelis sermonem clarè instituit, cum dixerat apparuisse Angelum Moysi, ab eoque accepisse verba vitæ, hoc est, Decalogum. Præterea cum ait: *Accepistis legem in dispositione Angelorum, & non custodistis,* mentionem Angelorum fecit, vt exprobraret Iudæis transgressionem legis, eius venerationem commendat, quod tradita & ordinata fuerit per Angelos: nec tantam reuerentiam debitam moneret, si per Angelos intelligeret homines. Quapropter

Act.
Gal. 3.
Heb. 2.

proptet penè omnes ij auctores citati excepto Ambrosio,admittunt quoque nostrum sensum de dispositione,ordinationeque legis per spiritus Angelicos. Neque magis perplacet Philo in vita Moysis,qui censuit eum, qui apparuit fuisse Deum; nominatum tamen esse Angelum, quoniam futura prænuntiauit: nam hic loquendi de Deo mos haud vsitatus est scripturæ,& cum numero plurali Angelos dicat sanctus Stephanus,nequaquam Deū eiusmodi significauit.Verosimilius Hilarius,Theodoretus,Iustinus,Ambrosius,& alij Patres sententiam Philonis explicarunt, vt Angelus dictus fuerit Deus,non Pater,qui a nullo mittitur,non Spiritus sanctus, qui nunquam Angelus alibi vocatus sit, sed Filius, qui mitti potuit,& aliàs vocetur Angelus,vt apud Malachiam: *Angelus testamenti*, & apud Isaiam secundum Septuagintà *magni consilij Angelus.* Verum semper cum additamento Angelus vocatur, non absolutè. At verum Angelum tradidisse legem stabilit sententia Areopagitæ in quarto capite de cœlesti Hierarchia, qui vult non Deum per seipsum in veteri testamento apparuisse, sed loco Dei Angelum, qui personam Dei repræsentaret. Hinc factum vt quod Deo sæpe tribuitur, Angelis quoque imputetur: capite vigesimo secundo Genesis dicitur,Deum vocasse Abraham ad sacrificandum filium, mox tamen explicatur persona Angeli in persona Dei loquentis: capite decimo octauo dicitur apparuisse Deus eidem Abrahamo, qui tamen scribitur à sancto Paulo Angelos excepisse hospitio. Et vt ad Moysem veniamus nemini Deus immediatius apparuisse videtur, cùm ore ad os locutus Deo dicatur,& vidisse illum, non per figuras & ænigmata:at in visione ardentis rubi constat ex sancto Stephano non Deum per seipsum sed per Angelum apparuisse sustinentem personam Dei, & eius auctoritate & nomine loquentem, quod etiam in Hebræo satis exprimitur:nam quem *Angelum* vocauit Stephanus in Actibus,& Moyses iuxta vulgatam versionem *Dominum*,dicens:*apparuitque ei Dominus*.In Hebræo est:*Et visus est ei Angelus Domini*.Eodem modo in Chaldæo est:*Et apparuit ei Angelus Domini*. At nihilominus licet Angelus apparebat,tanquam Deus loquebatur. Sic dixit Patriarcha Iacob trigesimo primo Genesis capite in somnis Angelum Domini sibi apparuisse, ac dixisse:*Ego sum Deus Bethel*, quoniam Dei personam præferebat: apposite sanctus Augustinus

Cap.11. in tertio de Trinitate dixit:*Cum verba Iudicis præco pronũtiat,non scribitur in gestis ille præco dixit,sed ille Index.* Aliam causam affert S.Gregorius locutus de apparitione Moysi in

Præfat.in lib. Mor. c.1.& lib. 28.c.2. rubo facta: *Angelus qui apparuisse describitur,modo Angelus,modo Dominus memoratur; Angelus videlicet propter hoc,quod exterius loquendo seruiebat. Dominus autem dicitur, quia interius præsidens loquendi efficaciam ministrabat. Cùm ergo loquens ab interiori regitur,& per obsequium Angelus,& per inspirationem Dominus nominatur.* Idem explicans sanctus Au-

Cap.9. gustinus libro contra Adimantum ait: *Quemadmodum verbum Dei, quod est Christus in Propheta loquitur veritatem, sic & in Angelo ipso loquitur, quando veritatem Angelus annuntiat,& rectè dicitur,Deus dixit,& Deus apparuit,& item rectè, Angelus dixit, & Angelus apparuit,cum illud dicatur ex persona inhabitantis Dei,hoc ex persona seruientis creatura.* Audiendus quoque est sanctus Hieronymus in caput tertium ad Galatas: *Quod autem ait Apostolus, lex ordinata per Angelos, hoc vult intelligi, quod in omni veteri testamento,vbi Angelus primum visus refertur,& postea quasi Deus loquens inducitur. Angelus quidem verè ex ministris pluribus quicumque sit visus,sed in illo mediator loquatur,qui dicat:ego sum Deus Abraham,Deus Isaac, & Deus Iacob.Nec mirum si Deus loquatur in Angelis, cum etiam per Angelos,qui in hominibus sunt,loquatur Deus in Prophetis dicente Zacharia: & ait Angelus, qui loquebatur in me,ac deinceps inferente, hæc dicit Dominus omnipotens. Neque enim Angelus qui esse dictus fuerat in Propheta ex sua persona audebat loqui.Hæc dicit Dominus omnipotens.*Cum igitur eius quod Deo tribuitur eiusdem Angeli immediati auctores, siue executores fuerint,& sic legis priscæ dispositio,& traditio facta fuerit, id potissimum intelligendum est de scriptione Decalogi,cuius scriptura licet Deo imputetur,immediatus scriptor Angelus aliquis fuit.

CAPVT XII.

Cur Angeli ter in veteri Testamento scripserunt, in nouo nunquam?

ITAQVE in veteri testamento ter reperimus Angelos scripsisse, cum scilicet legem tradiderunt Israelitis:Deinde quoniam duobus potissimum præsidiis lex obseruetur,

tur, pœnâ aduersùs malos, & bonorum præmio ac prouidentiâ, duabus aliis vicibus duos Angelos scribentes legimus. Vnum pronuntiantem sententiam aduersus impium Balthasarem qui naturalem, & diuinam legem contempserat. Alterum bonis, & obseruatoribus legis propitium designantem eos, vt immunes essent pœnis & calamitatibus quæ transgressoribus imminebant, moxque acciderunt. Nouum autem testamentum nusquam introducit Angelos scribentes. Nec enim sine arcano congruunt aliquæ actiones Angelicæ statui hominum. In lege scripta scripserunt Angeli, in lege non scripta non scripserunt, & solum iusserunt scribere. Quippe Euangelista Ioannes audiuit vocem de cœlo dicentem sibi: *Scribe: Beati mortui qui in Domino moriuntur.* Cumque designare prædestinatos opus fuit, non atramento, non scriptione vsus est Angelus huic ministerio deputatus, sed sigillo; valde enim diuerso habitu vidit Ezechiel Angelum designantem in veteri Testamento, ac Ioannes vidit in nouo. Angelus quem vidit Ezechiel atramentarium gestabat, & literam *Thau* dicitur scripsisse. At S. Ioannes sine atramentario, sine vllo scribendi instrumento, & solùm cum sigillo: *Et vidi*, inquit, *alterum Angelum ascendentem ab ortu Solis, habentem signum Dei viui.* Græcè σφραγῖδα, hoc est, *sigillum*, quo signa imprimuntur. Nobilior res impressio est, quàm scriptio: hæc facilè deleri potest, & rudior est. At qui figuram sigilli insculpit, indelebilius signat, profundius, exornatius. Ita lex gratiæ non scribitur, sed imprimitur, intimè hæret, pulcherrimámque animam reddit ad imaginem Filij Dei: idcirco Angelus noui Testamẽti non scripsit frontes Sanctorũ literâ mortuâ, sed sigillo Dei viui vsus est; neque enim in lege Gratiæ est quidquam quod occidat, sed quod viuificet. Apocal. 7.

CAPVT XIII.

Qualem scripturam è manu Domini acceperit Dauid?

NON computaui inter scripta Angelica eam scripturam, quam accepisse Dauid de manu Domini in Paralipomenis traditur: *Omnia*, inquit, *venerunt scripta manu Domini ad me, vt intelligerem vniuersa opera exemplaris*; quoniam non sit explicatum, an operâ Angelicâ fuerit exarata, multique reantur à Samuele illam accepisse Dauidem; & alij censeant nullam fuisse scriptionem, sed solùm reuelationem: alij non fuisse scripturam alphabetariarum literarum, sed delineationem figurarum, quibus partes & ornamenta templi explicabantur oculis; quamuis ego non prorsus inficier aliquam Scripturam comitari delineamenta: ita vt illa Scriptura, sicut ait Abulensis, contineret duo, scilicet scripturam & figuram, ita vt describerentur omnes partes templi & atriorum, & omnia vasa, & de qua materia essent singula, & quanti ponderis & magnitudinis, & de modo fabricationis; & præter hoc poneretur cuiuslibet rei vna figura depicta, vel totius templi, & omnium rerum quæ erant in eo. Ista duo videbantur necessaria: nam figura omnium istorum, quæ oculis videretur, erat necessaria, eo quod licet essent omnia ista scripta, si non videretur figura eorum in quibusdam, fortè non bene conciperetur, sicut circa quædam illarum dubitamus. Vt ergo nullus esset error in opere debuit apparere figura omnium istarum rerum, vt melius indicaretur de eis: præter figuram etiam fuit necessaria scriptura, quia in scriptura poterant poni aliqua documenta de materia, & quantitate, & pondere quarumlibet rerum, & de modo fabricationis, quæ non poterant cognosci visa sola figura rei. Hic etiam videtur vtrumque significari, cum dicitur: *Scripta manu Dei*, significatur scriptura omnium istorum: cum autem subditur, *vt intelligerem vniuersa opera exemplaris*: innuitur quod fuit ostensa aliqua figura omnium istorum ipsi Dauid, & illa vocabatur exemplar, quia ad similitudinem illius fabricandum erat templum, & quia Dauid per illud solum exemplar non poterat intelligere omnia; quæ fieri debebant in templo; ideo Deus dedit ei in scriptis omnia, vt posset intelligere, per scripturam omnia opera exemplaris, quæ non poterat intelligere per ipsum exemplar. Sic etiam factum est, quando Moyses debuit ædificare Tabernaculum. Nam ostendit ei Deus figuram totius Tabernaculi, vt non erraret, & etiam dedit similitudinem omnium vasorum ostendens figuram ipsorum, vt patet Exodi vigesimo quinto, scilicet, Faciẽt mihi sanctuarium iuxta omnium similitudinem Tabernaculi, quod ostendam tibi, & omnium vasorum in cultu eius. Sic facietis illud, & iterum dicitur: Inspice, & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est. Et sic esset hic exemplar ostensum Dauid, sicut hîc. 1. Paral. 28

CAPVT XIV.

Sicut lex ordinata per Angelos fuit; ſic ſcriptura noui Teſtamenti per Beatam Virginem.

CÆTERVM vt ad originem Scripturæ recurramus, non habemus in nouo Teſtamento legem Angelicâ ſcriptam manu, non fuit Euangelium ordinatum per Angelos, gratia ſiquidem per Chriſtũ, & ſcriptio noui Teſtamenti per Mariam. Hæc enim eſt inter alias noui Teſtamenti excellentia, vt non fuerit in diſpoſitione Angelorum, ſed in eorũdem Angelorum Regina ordinatione, ipſa docuit ſcripturos Euangeliſtas, & Apoſtolos, ipſa puriſſimus fons noui ſcribendi Teſtamenti, vt ſicut lex tradita per Angelum fuerat, ſic per Mariam tranſmiſſa ad nos ſunt gratiæ myſteria: nã præterquam quod omnes Euangeliſtas, & Apoſtolos docuerit, plurimaque cæleſtia myſteria, ac documenta Beatiſſima Virgo Maria tradiderit ſcribenda ſuis hiſtoriis & epiſtolis, vt i. m vidimus, priores ſcriptores præcipuarum noui Teſtamenti partium ſingularius videtur inſtruxiſſe, & ſic prima noui Teſtamenti ſcriptura ſpecialiter videtur à Virgine emanaſſe, ſiue hæc fuerit Euangelium Matthæi, ſiue aliqua Pauli epiſtola, ſiue epiſtola S. Iacobi. Inter has ſcripturas poterit eſſe dubium, vtra omnium in nouo Teſtamento fuerit prima; & quidem in Euangelio ſuo ſanctum Matthæum, qui prior aliis Euangeliſtis ſcripſit, à Virgine plura accepiſſe ex Ruperto iam notauimus. S. Paulum edoctum quoque à Virgine ex Beato Amadæo ſimiliter roborabimus. Idem credendum eſt de S. Iacobo, cuius epiſtola prima eſt tempore inter canonicas: nam ſi author eius epiſtolæ fuit Iacobus Maior, de quo poſtea agemus, is magnam familiaritatem, imo contubernium, quippe frater ſancti Ioannis, habuit cum Beata Virgine, & credo eo ipſo tempore, cùm epiſtolam illam ſcripſit: nam de eo ſic Flauius Dexter teſtatur ad annum quadrageſimum primum: *Vt ſui Apoſtolatus aliquod præberet ſpecimen Ioannes Theologus, comitante Beatâ Virgine, Epheſum proficiſcitur, comite quoque Beato Iacobo, qui & Epheſi ad tempus prædicat; comitantur Virginem Lazarus, Martha, Maria, vbi etiam præſentia ſua conſolatur Beata Virgo Ignatium. Inde reuerſo Ioanne cum Beata Virgine, quandiu illa vixit, nunquam Ioannes deſeruit. Etiam reuertitur ſanctus Iacobus, qui prædicans acerrimè Iudæis, prius interfuit hoc anno conſecrationi ædis ſacræ Nazareth, in qua Virgo Deum concepit; præſentibus nonnullis Apoſtolorum. Succiſo capite ab Herode, recèns Hieroſolymam reuerſus, nobile martyrium vigeſimo quinto die Martij glorioſè pertulit. Diſcipuli ſancti Iacobi Dei monitu, Virginiſque conſilio, corpus Magiſtri Ioppe in naui deponentes, Iriam Flauiam Gallaciæ ciuitatem felici nauigatione peruenerunt.* Fuit quippe addictiſſimus hic Apoſtolus Virgini Mariæ, ac proinde multis illa gratiis eum proſecuta eſt, vt exiſtentem procul in Hiſpania viſeret cum ſancto Ioanne; quod ipſe Dexter teſtatur: *Beata Virgo Iacobo preces fundenti, Cæſarauguſtæ in columna apparet in ſpiritu, veniente quoque Ioanne Theologo.* Hæc omnia pleniùs narrauit Iulianus Petrus in aduerſariis ſuis, vbi ait: *Tranſtuli de Latino in Hiſpanum quandam hiſtoriam, quæ ſcripta priùs Arabicè, mox facta fuerat Latina, quæ erat in tabulario ſanctæ Mariæ Cæſarauguſtanæ de Pilari, quod poſt reditum ab Hiſpania, vbi prædicauit, vbique Domino cooperante, & ſermonem confirmante ſequentibus ſignis, venit Epheſum B. Iacobus, quum Beatam Virginem Hieroſolymis eſt comitatus cum fratre Ioanne & aliis. Soluens autem Ioppe anno trigeſimo ſexto à Chriſto nato venit rectà nauigiis in Hiſpaniam miſſus à ſancto Petro cum benedictione ſanctæ Virginis: creditur ſoluiſſe in portu Tarraconenſi: alij dicunt alibi, nihil refert. Venit more Apoſtolico cum multis diſcipulis, quorum duodecim erant ſemper præcipui, alij comites: inde venit Cæſarauguſtam, vbi vidente, & iubente B. Virgine, quæ ſe videndam obtulit ſuper columna recta, magno ſpirituum cæleſtium contubernio, apparuit Diuo Iacobo ad ripam fluminis Orbæ preces fundenti, iuſſitque illic templum ædificare, & in illo ſacram columnam collocare. Hoc templum primùm erectum eſt Beatæ Virgini in toto terrarum Orbe: poſt reuerſionem ab Hiſpania celebratum eſt, & dicatum ab Apoſtolis Nazarenum, vbi fecit ſacrũ Iacobus frater Domini.* Cùm igitur ſic propitiam habuerit Matrem Dei hic Apoſtolus, & frater Ioànnis fuiſſet eadem habitantis domo cum Virgine, nõ eſt veriſimile, cũ eam ſcripſit epiſtolam, ſi Hieroſolymis fuiſſet vbi erat Virgo, cum qua habitaret in eodem domicilio propter Ioannis fraternitatẽ, quin eam vniuerſalẽ epiſtolam, & maximi momẽti cõmunicaret cum Matre Dei, eiuſq; conſilio vteretur in ea ſcribenda.

scribenda. At si aliunde scripsisset, etiam ope Virginis vteretur, siquidem etiam absens præsentem S. Iacobo se constituebat. Quòd si eius epistolæ scriptor alter Iacobus fuerit Hierosolymorum Episcopus, etiam hic cognatus Virginis fuit, & eius familiaritate, vsus, vt eam, dum Virgo Hierosolymis habitauit, consuleret de rebus grauioribus, dubitari non potest. Facit ad hæc quod Iulianus in aduersariis scribit: *Iacobus frater Domini, primus Episcopus Hierosolymitanus, ex commissione sancti Petri Principis Apostolorum, & Christi successoru in Ecclesiæ regimine, curabat res Ecclesiarum, præsertim Hispanarum: cui creditur id iniunxisse B. Virginem, ob amorem quo prosequebatur Ecclesiam Hispanorum in Occidente primogenitam.* Quapropter ea epistola scripta ad Iudæos dispersos in Hispania ab vtrolibet Iacobo scripta fuerit, ope & auspiciis Beatæ Virginis missa videtur.

CAPVT XV.

Quæ fuerit prima noui Testamenti scriptura?

VT autem exploremus quæ fuerit noui Testamenti prima scriptura, ex scriptis Apostoli inchoemus. Epistolam ad Thessalonicenses priorem omnium Pauli epistolarum ordine esse primam, habet omnium consensus Doctorum, quemadmodū & liquere poterit per singulas Pauli epistolas discurrenti. Scripta autem est hæc à Paulo epistola post primum in Macedoniam aduentum, qui Actorum decimo sexto, & decimo septimo describitur, postquam iam Paulus relicta Macedonia, & Thessalonica eius Metropoli, in Achaia, vel Athenis, vel Corinthi versaretur, cuius in hisce locis res gestas habes Actorum 17. & 18. Quocirca & ex harum alterutra vrbe datam omnes hanc epistolam consentiunt. Paulò tamen verisimilius ij censent, qui Corintho datam volunt primo illo ad eam vrbem Pauli aduentu: siquidē non est data hæc epistola nisi postquam Timotheus, quem Paulus Thessalonicam miserat ad eius vrbis Ecclesiam confirmandam, ad Paulum reuertisset, vt manifestè indicat illius epistolę caput tertium. At Timotheum Thessalonica, & è Macedonia redeuntem, offendisse Paulum Corinthi, disertè habetur Actorum decimo octauo, versu quinto Quod ad rationem verò temporis attinet, videtur ea data anno Christi quinquagesimo secundo, Claudij decimo: eo enim anno contigisse Pauli Athenas, & Corinthum aduentum probat argumento duplici Baronius: vno quo Paulus Corinthum veniens, vt habetur Actorum decimo octauo, inuenerit ibi Aquilā & Priscillam, qui nuper ex Italiā venerant occasione edicti Claudij, quo iusserat Iudæos omnes vrbe secedere; at edictum illud anno nono Claudij factū erat, vt idem Baronius ad annum Claudij nonum probat. Altero, quod Dionysius Areopagita isto Pauli Athenas aduentu conuersus sit, vt habetur in fine capitis decimi septimi Actorum. At passim traditur Dionysius anno decimo nono à passione Christi, fuisse ad fidem conuersus: si autem à passione Christi numeres, decimus nonus in eum annum, quem dixi, incidet.

Prius tamen scriptum fuit Euangelium sancti Matthæi; quamuis enim quo præcisè tempore scripserit certum non sit; multa tamen sunt, quæ Nicephori sententiam libro secundo Ecclesiasticæ historiæ, capite quadragesimo quinto, statuentis id factum anno post Christi ascensionem decimo quinto, omnésque item illas sententias, quæ post diuisionem Apostolorum factam in varias orbis terræ regiones Euangelium hoc conscriptum asserunt, falsitatis reuincant. Omnium ea verissima à Baronio ad annum Christi quadragesimum primum, aliisque pluribus haberur opinio, quæ huius Euangelij scriptionem refert ad annum Caj tertium, Christi quadragesimum primum, qui idem est à Christi Ascēsione octauus. Ita Eusebius Pontaci in Chronico, Euthymius Prologo in Matthæum, Theophylactus Præfatione in Matthæum. Sub Caij Imperio scriptum etiam censent Isidorus libro 5. Originum, cap. 39. Beda libro de sex ætatibus mundi, in Caio, Ado in Chronico. Nec ab his dissentiunt plurimi qui ante diuisionem Apostolorum id factum volunt quam diuisionem non ante Claudij annum secundum, Christi quadragesimum quartum, qui idē est ab Ascensione Christi vndecimus, contigisse; neq; diutius differri posse probat Baron. ad annum Christi 44. Et hanc sententiam probant multæ, variæque circunstantiæ; vt quod in Iudæa scripserit, quod passim omnes asserunt, Hieronymus de scriptoribus Ecclesiasticis, & Procemio in Comment. in Matth. & Præfatione in quatuor Euangelia ad Damasum, Athanas. in Synopsi, Euseb. Pontaci in Chronico, Beda in Martyrologio die 21.

Septembris, & libro de ſex ætatibus mundi, Ado in Chronico, Iſidorus Hiſpalenſis libro nono Originum, capite ſecundo, Baronius, & alij. Item quod Iudæis recens ad fidem conuerſis, Hebraicè ſcripſerit, quod aſſerit Hieronymus, Chryſoſtomus homiliâ prima in Matthæum. Item quod occaſione diſperſionis Apoſtolorum mox futuræ dicatur ea ſcriptio facta, quod aſſerit Euſebius libro tertio Hiſtoriæ, capite decimo octauo, Nicephorus libro ſecundo Hiſtoriæ, capite quadrageſimo quinto. Idem probant ea, quæ de ſancto Bartholomæo ad Indos profecturo referunt hiſtoriæ, eum nimirum eo proficiſcentem, Matthæi Euangelium ſecum detuliſſe, illiſque reliquiſſe; cuius rei meminerunt Euſebius libro quinto Hiſtoriæ, capite decimo, Nicephorus libro quarto Hiſtoriæ, capite trigeſimo ſecundo, Hieronymus libro de ſcriptoribus Eccleſiaſticis in Pantæno. Similiter quæ de Barnabæ refoſſo corpore ſub Zenone habet Nicephorus libro decimo ſexto Hiſtoriæ, capite trigeſimo ſeptimo, ſuper cuius pectus inuentum eſt Matthæi Euangelium Hebraicè conſcriptum. Hæc ex Bonfrerio excerpta ſunt.

Conſentit Flauius Dexter ſcriptum Euangelium Matthæi anno Chriſti quadrageſimo primo, ſed adiicit alterum antè annum ſcripſiſſe ſanctum Iacobum Maiorem epiſtolam canonicam. Hæc eſt Dextri ſententia ad annum Chriſti quadrageſimum primum: *Iacobus intereſt profectioni ad prædicandum nonnullorum Apoſtolorum, ſcilicet Matthæi, Thomæ, Andreæ, Philippi, Bartholomæi, Simonis, Iudæ, & etiam Matthiæ, qui Deo duce profecti ſunt hoc anno: cùm eo ſimul etiam anno ſcripſiſſet ij Euangelium Hebraicè. Anno verò quadrageſimo Iacobus epiſtolam.* Similiter & Iulianus Toletanus in aduerſariis ſuis, cuius poſteà producemus verba, primam omnium ſcripturam noui Teſtamenti eandem Iacobi epiſtolam vocat. Et quidem ſi Iacobus Maior huius epiſtolæ canonicæ author eſt, cùm prius fuerit paſſus martyrium quam alij Apoſtoli, excepto Matthæo, ſcripſerint, reliquorum ſcriptis præceſſiſſe dicendum eſt: comparatione quoque factâ ait eruditus Biuarius huius epiſtolæ cum cæteris ſcripturis noui Teſtamenti, hæc videtur prima ordine temporis: nam hoc ſolum videtur in cauſa fuiſſe, cur inter cæteras canonicas primum locum hactenus in Eccleſia obtinuerit: id quod non ſolum in Bibliis recens cuſis reperitur, ſed etiam in antiquis manuſcriptis, imo in Catalogo librorum edito in Concilio Laodicenſi, anno Domini ter centeſimo ſexageſimo quarto, vbi ſic legimus: *Canonicæ Epiſtolæ ſeptem: Iacobi vna, Petri duæ, Ioannis tres, Iudæ vna.* Nequit autem intelligi, quare præponatur epiſtolis Petri, niſi quia prius tempore ſcripta fuerit. Præcedunt verò quatuor Euangelia, Acta Apoſtolorum, & quatuordecim Pauli epiſtolæ, quia ſunt potiores noui Teſtamenti partes: non quia ea omnia priùs ſcripta ſint quàm ſeptem canonicæ epiſtolæ. Accedit quod in hac epiſtola promulgatum eſt ſacramentum Extremæ Vnctionis: non videtur autem ab aliis ſacris ſcriptoribus omitti potuiſſe, niſi iam ſcriptum extaret. Denique quando hæc epiſtola ſcripta fuit, nulla adhuc hæreſis emerſerat, quia nullam eius temporis impugnat; in aliis autem Epiſtolis & Euangeliis id non videmus: quare ſolum continet moralem inſtitutionem & ad virtutes omnes commonitionem, præſertim ad patientiam, ad orationem, ad miſericordiam, ad fidem operibus coniunctam, ad totius diuinæ legis obſeruationem, ad moderationem linguæ; diſputat contra perſonarum acceptionem, contra iram, luxuriam, concupiſcentias vniuerſas, contra diuites ſuperbos, contra detractores: Commendat denique Extremam Vnctionem, Confeſſionem peccatorum, & de ſuffragiorum communione diſſerit. Quòd enim Cardinalis Baronius anno Chriſti ſexageſimo tertio, numero vndecimo obiicit, ſanctum Iacobum multum eſſe in hac epiſtola, vt conterat hæreſim Magi iam ortam, qui ſolam fidem, & ſpem ſine operibus aiebat ad ſalutem ſufficere, atque adeò epiſtolam eſſe Alphæi filij, non verò Zebedæi, ſolidum non eſt. Tum quia Simon errores ſuos vno vt minimum anno ante diſceſſum ſancti Iacobi Zebedæi à Palæſtina prædicauerat, videlicet anno Chriſti trigeſimo quinto, paulò poſt necem ſancti Stephani; Iacobus verò anno trigeſimo ſexto acceſſit ad Hiſpanias, & (vt diximus) vſque ad annum quadrageſimum non ſcripſit epiſtolam: vt videas ſatis potuiſſe contra illum errorem ſcribere. Tum etiam quia non ex eo, quòd Iacobus moneret neceſſitatem bonorum operum cum fide, ſequitur neceſſariò impugnaſſe ibi aliquam hæreſim, quaſi nihil docere poſſet, niſi contra hæreſes iam exortas. Certè Apoſtoli cæteri cùm hæreſes oppugnant ſuis ſcriptis, authores quoque illarum notare conſueuerunt, vt eſt illud Pauli ſecundæ ad Timotheum ſecundo: *Ex quibus eſt Hymenæus & Philetus, qui à veritate exciderunt, dicentes, Reſurrectionem eſſe iam factam.* Et illud Petri epiſtolâ ſecundâ, capite ſecundo: *Audaces, ſibi placentes ſectas non metuunt introducere, blaſphemantes.* Et illud Ioannis epiſtolâ primâ, cap. ſecundo: *Nunc Antichriſti multi facti ſunt: ex nobis prodierunt, ſed non erant ex nobis.* Et denique illud

Iudæ:

Iudæ: *Subintroierunt enim quidam homines impij, Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam*, &c. Solúsne ergo Iacobus hæreticis parceret contentus simpliciter veritatem suis erroribus oppositam docere? Absit, imò verò cùm eos non notet, minimè contra hæreticos disputasse docemur. Adde Simonem Magum non docuisse fidem ac spem in Deum ad salutem sufficere, sed spem & fidem, quam in se, & eius pellicem Helenem homines haberent, arrogans sibi Christi dignitatem. Quamuis autem ex hoc illud quoque sequeretur, adhuc nescimus quid de Deo diceret: quia hæretici non semper sibi constant.

Quod si canonicæ huius epistolæ author Iacobus Minor fuit, idem videtur dicendum hanc epistolam omnium scripturarum noui Testamenti primam esse, quippe scripsit Iacobus, vt epistolæ titulus præfefert duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione. Huius occasione tituli nonnulli suspicantur non diu post Christi passionem, epistolam hanc scriptam: nempe cùm occiso sancto Stephano altero à Christi passione anno concitata esset grauior in Iudæos fideles Ierosolymæ persecutio, cuius meminerunt Acta Apostolorum capite octauo, quæ causa fuerit vt Iudæi Christiani quàm plurimi huc, illucque vitandæ persecutionis gratiâ diffugerint, ac dilapsi sint: in quorum numero erant ex omnibus tribubus aliqui, etsi è decem tribubus pauciores. Ad hos itaque Iacobum Ierosolymorum, & Iudæorum peculiarem Episcopum, hanc epistolam scribere, quâ illos ad constantiam animet, nonnullorum opinio est. Ita censuit Primasius, D. Thomas, Titelmannus, Gagnæus. Eòdem inclinant alij, vel certè circa illa tempora, occasione alterius argumenti, quod sanctus Iacobus capite secundo epistolæ suæ pertractat, videlicet fidem cassam, & inanem esse fine operibus; quam doctrinam censent à Iacobo proferri ad refutandam hæresim Simonis Magi sub illud tempus persecutionis exortam, qui inter cætera asserebat fidem sine operibus sufficere, vt Irenæus, & Theodoretus adstruunt. Quapropter non est opus assignare eam scribendi huius epistolæ occasionem, quam afferunt nonnulli ex Augustino, natam ex obscuritate sententiarum Diui Pauli, cōmendantis virtutem fidei. Vnde aliqui arbitrari fuerunt solam fidem sufficere quod Iacobus dicunt declarasse, vt fides fine operibus non sufficeret. Potuit quidem Iacobus hanc veritatem dicere, quantumuis controuersa non esset. Lib. de fide & operib. c. 14.

CAPVT. XVI.

Vter Iacobus, Alphæine, an Zebedæi, scripserit Epistolam Canonicam?

Exhibetur testimonium Missæ Gotthicæ.

CIRCA scriptores noui Testamenti exigua inter Catholicos difficultas est, & pauca à nobis notari possunt, ab aliis non inculcata; quapropter nec morabor in iis quæ certa & notissima sunt. Potissima tamen paucis abhinc annis nata, siue renata dissensio est in auctore primæ canonicæ epistolæ, quæ Beato Iacobo Apostolo tribuitur, cùm duplex fuerit Iacobus Apostolus; dubium est vter illam scripserit. Eusebius, quem secutus est sanctus Hieronymus, & alij, censuerunt Iacobum Alphæi, siue Minorem; quoniam diu vixit. Alter autem Iacobus non videbatur iis tempus eius scribendæ epistolæ habuisse, imò nec prædicationis, immaturâ præoccupatus passione. Deinde quoniam ea epistola scripta est ad Iudæos dispersionis, & Iacobus Minor fuerit Episcopus Iudæorum, id est, Hierosolymitanus, visus est is esse, qui illas scripsit literas. His accedit Concilium Tridentinum capite primo sessionis decimæ quartæ, auctorem huius epistolæ Iacobum fratrem Domini nuncupans, quo scilicet agnomine Iacobus Minor & Alphæi notabatur. Re autem diligentiùs consideratâ, & grauissimis testimoniis productis, eam epistolam canonicam fuisse Iacobi Maioris eruditissimè probant noster Didacus Daza in prolegomenis ad epistolam sancti Iacobi, Ioannes de Salazar in Apologetico, tractatu de Aduentu sancti Iacobi Maioris ad Hispaniam, Thomas Tamaio in Apologia pro Dextro, & in notis ad Chronicon Luitprandi, Antonius Honcala Commentariis in Genesin, Franciscus Viuarius in Commentariis ad Chronicon Dextri, ad annum Christi trigesimum septimum. Idipsum censent Philippus Bergomensis in suo

Chronicorum ſupplemento, libro octauo ad annum Domini quadrageſimum tertium qui poſtquam Iacobi Maioris vitam, & martyrium tradidiſſet, ad extremum addit: *Hic vnam è ſeptem canonicis breuem ſcripſit epiſtolam.* Præterea Sebaſtianus de Forra ex ordine item Auguſtiniano, in ſecunda parte diſcurſuum prædicabilium, folio vigeſimo, columna ſecunda, idipſum non minus diſertis verbis docuit. Quin etiam Dantes Ahiglerius Poëta celeberrimus, & eruditionis opinione præcipuus, in paradiſo, quem librum Toſcanâ linguâ ſcripſit, cantu vigeſimo, hanc planè ſententiam tradidit; eandémque eſt amplexus Chryſtophorus Landinus in eum locum, quem commentariis illuſtrauit, pro eadem citatur à Thoma Tamaio Antonius Caracciolus controuerſiâ primâ de acceſſu S. Iacobi ad Hiſpanias, vt vel hinc appareat, non modò apud Hiſpanos & Gallos, ſed etiam apud Italos hanc viguiſſe opinionem; imo & apud Germanos ſiquidem illam, vt communem inter Catholicos oppugnandam ſuſcepit Lutherus præfatione in hanc epiſtolam, vt tradit noſter Serarius Prolegomeno illo tertio. Hanc eandem ſententiam probabilem pronuntiauit Magiſter meus Gaspar Sanctivs tractatu tertio de prædicatione ſancti Iacobi, capite duodecimo; necnon ex Mariana in Commentariis.

Nunc quæ iſtam ſententiam fulciunt, proferamus; & primùm in Miſſa Gotthica Miſſalis ſancti Iſidori, non ſemel explicatur ſanctus Iacobus Maior eius epiſtolæ auctor, ibi dicitur à Sacerdote hæc oratio: *Vocantem nos ad ſe IESVM, fratres dilectiſſimi, agnoſcentes, qui Beatiſſimum Iacobum Apoſtolum ſuum retia componentem in naui ad ſe vocans, eius nos poſtmodum ſpiritualibus doctrinis admonet, atque docet, vt poſtulantes in fide nihil hæſitemus: omni mentis deuotione cum lacrymis eundem Dominum flagitemus, vt poſtulatio noſtra apud Deum, ea nobis obtineat adimplere, quæ ipſo Apoſtolo docente, cognouimus.* Et inferiùs: *Oremus: Apoſtolo Iacobo edocente præmonemur, vt ſi quis noſtrûm indiget ſapientiâ, poſtulet à te, qui das omnibus affluenter, & non improperas,* &c. Et infrà: *Chriſtus Deus, Dei Patris filius, quem Iacobus relicto patre in naui, totâ ſecutus eſt intentione cordis, indeſinenter vos faciat ſuis inhærere veſtigiis. Amen.* Et in alia oratione S. Iacobi Zebedæi inquit: *Viuant in nobis, Domine IESV, Apoſtoli tui Iacobi prædicamenta doctrinæ* (ſcilicet quæ nobis prædicauit & dedit) *quibus docemur beatum illum eſſe, qui onus tentationis valuit æquanimiter ſupportare.* Tot laudamus ex hac Miſſa auctores, quotquot illam approbarunt; hæc enim Miſſa Gotthica ſeu Muzarabica olim ſimul cum precandi ratione ex Gotthico ritu tota Hiſpania vtebatur, & Gallia Narbonenſis ſanctorum Hiſpaniæ Præſulum Iuliani, Leandri, Ildephonſi, & aliorum ducta authoritate, fuitque ea ſacrorum ratio operâ Diui Iſidori recognita, & approbata in Concilio quarto Toletano, cui ipſe Iſidorus interfuit (vnde Iſidoriana item eſt appellata) regnante in Hiſpania Siſenando Gotthorum Rege, Præſule Toletanæ Eccleſiæ Iuſto, annis ab hinc circiter mille, nempe ſalutis ſexcenteſimo trigeſimo quarto, & Romanæ Eccleſiæ authoritate confirmata eſt à Gregorio Septimo, Ioanne Octauo, ſiue Decimo, ab Alexandro Secundo, & tandem à Paulo Tertio, imo per miraculum videtur comprobata: tempore ſiquidem Gregorij Septimi, cùm erepta Mauris ciuitas Toletana fuerat, Romana precandi ratio in Hiſpania recepta eſt, Gotthica conſuetudo aliquot locis retenta, eò quòd ignis iudicio permiſſa cauſa, cùm neutrum volumen flamma violaſſet, vtramque ſacrorum rationem Deo gratam probauit, vt noſter Mariana teſtatur libri noni capite octauo, nunc etiam eiuſdem Miſſalis vſus eſt in Eccleſia Toletana, Hiſpalenſi & Salmantina.

Fatetur idipſum expreſsè Iulianus in Chronico ad annum ſexageſimum ſextum, his verbis: *Duodecim tribubus in Hiſpania conſtitutis, vt docet Sophronius, prædicauit, & epiſtolam canonicam ſcripſit, vt docent Iſidorus, & ante eum alij celebres ſcriptores Hiſpani, quorum fuit eo ſæculo communis opinio, vt Miſſa ſancti Iacobi ab Iſidoro expurgata, à Melantio addita, aucta verò à ſancto Serrano Aſturio manifeſtè teſtantur & alij.* Clariſſima quoque illa Iuliani verba ſunt in ſuis aduerſariis: *Miſſam ſancti Iacobi acceptam ab eius Diſcipulis auxit Eugenius epiſtolâ, Euangelióque. Pòſt D. Iſidorus, & alij, vbi ponuntur nonnullæ epiſtolæ illius, vt in Hiſpania traditione certum eſt. Miſſam cœpit perficere ſanctus Melantius Epiſcopus: epiſtolam Honoratus, Pelagius, Adauctus, Olympius, & Gregorius Toletani Pontifices, tanquam Maioris Iacobi cenſuerunt exhibendam, & multis commentariis inſigniter illuſtrarunt.* Idem Iulianus ait: *Ego vtpote Archidiaconus prius nunc Archipresbyter ſanctæ Iuſtæ, defendi libris editis officium Muzarabum, vel ſancti Iſidori Miſſale, Breuiarium, Manuale, & Antiphonarium, quod primus reformauit ſanctus Melantius Epiſcopus Toletanus, vir ſanctus; perfecerunt illud Olympius, Gregorius, Aſturius, Audentius, & alter Olympius, Montanus, Leander, Iſidorus, Ildephonſus, Iulianus Toletani Archiepiſcopi, & multas Miſſas compoſuerunt, ſed ſancti Iacobi*

Maioris à Discipulis sancti Iacobi inceptam, ferè perfecit, vt modò est sanctus Melantius Confessor, Archiepiscopus Toletanus. Hic idem sanctus Apostolus, sic dicitur Hispanè antonomasticè, scripsit primam epistolam, & scripturam noui Testamenti Hispanis ex itinere, quum rediit in Hierosolymam, misitque ex Hiberniæ portu Dubmiensi, vbi rediens ex Hispania, prædicauit, & Hispani melius hoc scire potuerunt, quàm Eusebius Cæsariensis dißitus ab Hispanis terris. Penè eadem habet Luitprandus in Chronico, affirmans multorum testimoniis, Iacobum Maiorem auctorem esse epistolæ Catholicæ, & addit: *Habetur in Missa sancti Iacobi ab eius discipulis incepta, à Melanthio & aliis aucta: vbi citantur testimonia huius epistolæ tanquam Iacobi Zebedæi. Quæ Missa totâ Hispania & Galliæ Narbonensi communis fuit; quam videre non potuit Eusebius Cæsariensis, & ideò Hierosolymitano Iacobo, vt notiori illam attribuit.* Quibus verbis respondet obiectioni, quam ex testimonio Eusebij opponunt nonnulli. Paulò antè Iulianus in iisdem aduersariis notatum habet: *Sancto Iacobo Maiori Beatissimo Apostolo seruiuit vt Diaconus S. Stephanus (vt ait S. Ignatius Episcopus Antiochenus in epistola ad Trallianos) vocantque eum Toletana Concilia nominibus honorificis, scilicet Beatissimi Apostoli, & aliis eiusmodi, tanquam suum etiam patrem, & patronum venerandum; vtpote qui illis prædicauit, scilicet de Gentilibus profectis, & duodecim tribubus per totas Hispanias à captiuitate Hierusalem longè, latéque dispersis, vt docent sanctißimi viri Sophronius, & Isidorus Archiepiscopus Hispalensis, aliique ex antiquis Patribus. Audiuique à Magistro meo, & Domino, Domino Paschali Toletano Archiepiscopo, dixisse sanctum Leandrum Gregorio: Epistolam, quæ sub nomine sancti Iacobi circumfertur, esse Iacobi Maioris; & quum sanctus Gregorius Papa legisset nescio quæ apud sanctum Hieronymum, quem meritò multum reueretur Ecclesia sancta Romana (quæ legerat etiam sanctus Leander) sed intelligebat sanctum Doctorem eius rei non plenam habuisse cognitionem, sed secutus erat quæ legerat apud Eusebium Cæsariensem (cui ille nimis addictus fuit) sanctum Gregorium reliquisse fecit in medio, & nunquam illum vocat in epistolæ citatione, Iacobum fratrem Domini, aut Minorem, nec Maiorem, sed sicut scriptum est, dicit.* Quod Paschalis obseruauit in sancto Gregorio verum est, nisi in libro septimo, capite decimo septimo, vbi ait: *per Iacobum dicitur.* Quod cùm semel fecerit, facilè Paschalem latere potuit. Neque huic sententiæ incommodat, cùm nudum Iacobi nomen ad vtrumlibet verti possit, vel ad nostrum potiori ratione trahi. An vt nomine Gregorij, si absolutè ponatur, Gregorius Magnus intelligendus venit: sicut nomine Plinij ille, qui senior dicitur: sic etiam Iacobi nomine, Iacobus Maior intelligi debet, vt obseruauit Daza. Neque hoc prætermittamus ex eodem Iuliano, vt Missæ Gotthicæ, quam toties laudauimus, auctoritas amplietur ex miraculo, quod suprà indicatum est. Ad annum Domini millesimum octogesimum sextum hæc habet: *Magna lis inter Muzarabes Toletanos, & Francos milites orta est super Missali Gotthico, volente Rege, vt mutaretur pro Romano. Res ad pugnam deducta est, pugnante pro Missali Gotthico Ioanne Roderici à Matienzo, & Ordonio Inachi pro altera parte, sub Iudicibus Petro Gomesano, Barroso, Petro Aluari Muniosio Adefonsi, Petro Iuliani de Domo Toletanorum Equitum Muzarabum. Pugnatum est ad Palatium sanctæ Leocadiæ suburbanæ in prætorio extra vrbem: vterque se fortiter gessit totâ ciuitate & Rege, & Regina, & Electo spectantibus. Tandem vicit Ioannes Roderici; & cum gloria, plausúque laureatus recipitur in Cathedrali sanctæ Iustæ antiqua, quem ego Iulianus Peccator Archipresbyter obuiis vlnis & lachrymabundus excepi, acclamantibus vniuersis Muzarabibus: Vicit Christus, & sacrum officium Isidorianum, adiuuat Christus precibus Sanctorum Muzarabum. Nec Rex hoc prodigio voluit acquiescere. Sed reducta est ad vulgarem probationem. Nam iectis in ignem Missalibus, prosilijt Romanum, & discompaginatum sparsis volat quaternionibus, & Isidorianum mansit illæsum in mediis flammis, quo significatum est manifestè placere Deo, vt Romanum dispergeretur per totum Orbem, & Gotthicum maneret Toleti. Sic decretum est, vt maneret in sex Ecclesiis Gotthicis, quæ semper Deum coluerunt omni tempore. Hæc vulgaris probatio facta est ante fores sanctæ Mariæ Maioris, quod probauit Papa. Nam in æde sanctæ Iustæ conuenientibus Muzarabibus, super quemdam descendit Columba, & sedit super caput eius, vnde vocatus Columbanus, vel Palomeque vulgo, & hic cum aliis iuit Romam.*

CAPVT

CAPVT XVII.

Testimoniis etiam Isidori Hispalensis, Alphonsi Sapientis, Maximi, & Heleca Cæsaraugustani, Lucij Dextri, Clementis Romani, Luitprandi Ticinensis, Bernardi Toletani, Iuliani quoque Toletani, & Syrorum tribuitur Epistola Canonica sancto Iacobo Maiori.

PLVRIBVS id ipsum testimoniis firmemus. Sanctus Isidorus in libro de ortu & obitu Patrum, capite septuagesimo primo hæc habet: *Iacobus filius Zebedæi, frater Ioannis, quartus in ordine* (cui scilicet præcedunt in Catalogo Apostolorum, Petrus, Paulus, & Andreas) *duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione Gentium, scripsit, atque Hispaniæ Occidentalium locorum gentibus Euangelium prædicauit, & in occasu mundi lucem prædicationis infudit.* Huius testimonij auctoritatem aliqui conati sunt eneruare, quibus tamen Daza & Viuarius faciunt satis. Alphonsus Rex Castellæ, cognomento Sapiens, idem censuit ipsis sancti Isidori verbis vsus in libro Thesauri, capite, septimo, sic habet veteri linguâ Hispanâ, quâ scripsit: *Santiago hyo del Zebedeo, hermano de san Iuan, fue el quarto en orden de los Discipulos. Escriuio la epistola a los doze linajes, que son en el departimiento de las gentes, e predico el Euangelio en las partidas del Occidente.* Prætereà Heleca Episcopus Cæsaraugustanus (qui circa annum Domini octingentesimum doctrinâ & virtute claruit) in additionibus suis ad Marcum Maximum, vbi loquens de suo æuo, quo scilicet miserabili seruitute Maurorum Hispania premebatur, hæc ait: *Sacræ Scripturæ Arabicè translatæ à Presbyteris Catholicis habentur, & cum scholiis circumferuntur: præcipuè nouum Testamentum, Euangelium, Epistolæ Pauli, Epistola Iacobi Zebedæi, Missa ad Hispanos ex dispersione Iudæos iam conuersos, Epistolæ Petri, Pauli, & Iudæ, quæ scilicet missa fuit ad omnes, ex Iudaismo, præcipuè tamen ad Hispanos ex duodecim tribubus collectos: Apocalypsis sancti Ioannis, & liber de vitis Patrum.* Ante hos Flauius Lucius dixerat ad annum trigesimum septimum: *Duodecim tribubus migrationis è Babylonia, quibus prædicauit, Canonicam misit epistolam, quæ sic incipit, Iacobus &c. Domini nostri seruus, duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione.* Accedat testimonium Luitprandi Ticinensis hominis Itali, qui pro eadem sententia allegat Maximum inter alios iam laudatos. Ille igitur in Chronico æra 856. ita ait: *In honore præcipuo habetur per Hispanias epistola Catholica sancti Iacobi Zebedæi filij, quam scripsit duodecim tribubus per Hispaniam dispersis, quod ex Apostoli Iacobi discipulis acceperunt posteri, ab iis sanctus Melanthius vsque ad hæc tempora. Hinc Dexter, Maximus, Isidorus collegerunt.* Laudat quoque Iulianus Bernardum Toletanum eiusdem sententiæ defensorem, dicens: *Dominus Bernardus Archiepiscopus Toletanus illustrauit epistolam sancti Iacobi, quam probauit compositam esse à sancto Iacobo Zebedæi filio, transmissam verò Iudæis conuersis ex duodecim tribubus dispersis per Hispaniam.* Hæc ille in aduersariis. Suffragantur Syri Hispanis Authoribus, vt constat ex Syriaca inscriptione huic epistolæ simul cum aliis canonicis præfixa, & inuenitur apud Witmanstadium, atque à nostro Serario recitatur in Prolegomenis Bibliacis, Prolegom. tertio peculiari in hanc epistolam, habétque in hunc modum: *In nomine Domini nostri IESV Meschiæ sigillamus tres epistolas, Iacobi, Petri, Ioannis. Isti sunt qui testes fuerunt super reuelatione Domini nostri, quando immutauit se ipsum coram oculis ipsorum in monte Thabor.* Porrò Iacobus, qui vnà cum Petro, & Ioanne, interfuit Christi transmigrationi, sanè fuit Iacobus Zebedæi filius, & Ioannis frater, vt constat Matthæi decimo septimo. Ergo cùm de his tribus epistolarum authoribus nullo discrimine Syriaca inscriptio profiteatur, testes fuisse transfigurationis Dominicæ, dubium non est, quin Syrorum opinione Iacobus Maior fuerit huiusce author epistolæ. Quod apertius adhuc liquet ex alia inscriptione Syriaca, quæ apud Tremellium inuenitur, & ab eodem Serario citatur: *Tres epistolæ trium Apostolorum, ante quorum oculos Dominus noster sese transformauit.* Facit ad hæc quod Franciscus Viuarius rectè considerauit, Sanctus Clemens Papa, qui dum secundam epistolam scribit ad Iacobum fratrem

Domini,

Domini, & Hierosolymorum Episcopum in confirmationem doctrinæ suæ affert verba illa capitis quarti huius epistolæ: *Humiliamini in conspectu Domini, & exaltabit vos. Nolite detrahere alterutrum fratres. Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem, detrahit legi, & iudicat legem. Si autem iudicas legem, non es factor legis, sed iudex: vnus est legislator, & iudex; qui potest perdere, & liberare. Tu autem quis es, qui iudicas proximum?* Tam longam epistolæ periodum in medium adducit, cū ad illum scribit. Quod si eius Apostoli esset, haud dubium quin præmitteret, rectè ipsum dixisse: *Humiliamini, &c.* Nunc autem nihil tale asserit, quin imo affert sententiam illam, quasi Scripturam sacram alterius longè authoris. Quædam etiam sunt in ipsa epistola quæ Iacobo Minori conuenire nequeunt, sed Maiori; præsertim exordium illud, Iacobus Dei & Domini nostri IESV Christi seruus duodecim Tribubus, quæ sunt in dispersione, salutem. (vt omittam Apostolum ibi interdicere bella, capite quarto: *Vnde bella & lites in vobis?* quæ satis redolent belligerum spiritum Hispanorum) Ex quo infertur illum Iacobum authorem fuisse, qui duodecim Tribubus in dispersione constitutis prædicauit: Ad illos enim Apostoli litteras dabant, qui suæ prædicationis Prouinciæ incolæ erant, vt quæ verbo eos docuerant, scripto tenerent. De his vero quæ suæ Prouinciæ non erant, nemo Apostolorum ita curabat, ne falcem in alterius messem mittere videretur: satis arbitratus fecisse, si de sibi specialiter commissis ouibus rationem redderet. Cæterum qui duodecim Tribubus in dispersione constitutis prædicauit, Iacobus Maior fuit, non autem Minor, vt ex Sophronio, Dorotheo, & Isidoro palàm fiet. Sophronius quidem de Scriptor. Ecclesiast. ait: *Iacobus Zebedæi filius duodecim Tribubus, quæ erant in dispersione, omnibus prædicauit Euangelium.* Dorotheus in Synopsi titulo de duodecim Apostolis capite tertio: *Iacobus filius Zebedæi piscator duodecim Tribubus in dispersione constitutis prædicauit.* Isidorus libro de ortu, & obitu Patrum scribit eadem verba quæ supra retulimus. Et idem ait Iulianus in Chronico anni sexagesimi sexti. At vero de Iacobo Alphæi nemo est, qui vel leuiter id dicat, imo neque alibi quàm Hierosolymis prædicasse, vbi non agebat cum dispersis, sed cum ciuibus. Quod sibi voluit D. Iulianus Archiepiscopus Toletanus super caput primum Naum, ad illa verba: *Et nebulæ puluis pedum eius*, dum de cæteris Apostolis hac phrasi vsus fuit: *Petrus detulit eum Romam, Ioannes Asiam, Andreas Achaiam, Iacobus Hispaniam, &c.* De Iacobo autem Alphæi non ait *detulit* Dominū huc vel illuc, sed *Iacobus* (ait) *Alphæi eum retinuit Hierosolymis*, nimirum, quia sors eius propria, ciuitas illa fuit; eaque sola, Iacobo autem Zebedæi Hispania in sortem obtigit, vbi duodecim Tribuum dispersio degebat.

CAPVT XVIII.

Vter Iacobus vocatus fuit à Tridentino Concilio frater Domini.

QVOD ex Concilio Tridentino obiicitur vocante auctorem epistolæ Canonicæ Iacobum fratrem Domini, non arduum exitum habet, si dicamus cum Daza & Biuario etiam Iacobum Maiorem eiusmodi fuisse vocatum, quod testatur Iulianus Presbyter, imo addit sub eo quoque nomine celebratum in Hispania festum Ttranslationis ipsius trigesima die Decembris: verba huius Authoris, ad annum sexagesimum sextum sunt hæc: *Eius festiuitas est sub nomine Iacobi fratris Domini, quod nomen etiam conuenit Iacobo Maiori.* Nec mirum cum in Euangelio non solū Iacobus Alphæi, sed etiam eius fratres Simon, & Thadæus, & præter hos Iacobus & Ioannes filij Zebedæi, nuncupentur fratres Domini, & ita vulgo nuncupatos docent Matthęus duodecimo capite, Marcus tertio, Lucas octauo illis verbis: *Adhuc eo loquente ad Turbas, ecce Mater eius, & fratres stabant foris,* Super quem locum agens Hieronymus contra Heluidium: *Restat* (inquit) *vt fratres eos intelligas appellatos, cognatione.* Et super Matthæū ait: *Quidam vero fratres Domini, de alia vxore Ioseph filios suspicantur, deliramenta sequentes Apocryphorum, & quandam Escā mulierculā confingentes* (eius vxorem) *Nos autem fratres Domini, non filios Ioseph, sed Cōsobrinos Saluatoris intelligimus.* Similiter Beda: *Fratres Domini* (ait) *non filij sēper Virginis Mariæ, iuxta Heluidiū; nec filij Ioseph ex alia vxore, iuxta quosdā putādi sunt, sed eius potius intelligendi sunt esse cognati.* Expressiùs sanctus Chrysost. Iacobū Zebedęi filium, & Ioannem ipsius fratrē germanū, pronuntiat fratres quoq; Domini fuisse appellatos. Verba Chrysost. seipsū interrogāris, ea sunt: *Vnde igitur, inquies, fratres eius dicūtur Iacobus, & Ioannes?* Qua interrogatione plane supponit Chrysost. vulgò sic dictos. hom. 5. in c. 1. Matth.

Neque obstat Paulus in epistola ad Galatas: ibi enim non ait Iacobum Minorem cognominari peculiariter inter omnes Apostolos fratrem Domini, sed esse: quod tamen verissimum est. Ignatius autem solum ait, se magnopere desiderare conspectum Iacobi Minoris, quia erat facie Christo simillimus. Quod verò similitudo hæc in causa eius cognitionis esset, prorsus non meminit: *Similiter*, (inquit, desidero videre) *illum venerabilem Iacobum, qui cognominatur Iustus, quem referunt Christo Iesu simillimum facie.* Quapropter non colligitur ex loco Pauli eam fuisse Iacobo Minori peculiarem propriam appellationem: nam alia esse poterant, quæ illum potius, quàm nostrum intelligi cogerent, vt quod hic absens, aut mortuus esset, quod multi quidem sentiunt iuxta veriorem temporum rationē, licet alij aliter sentiant. Sicuti cum Iudas in ipso suæ epistolæ ingressu inquit: *Iudas IESV Christi seruus, frater autem Iacobi.* de Minore Iacobo intelligendus venit, quamuis Iacobi appellatio in Maiorem etiam conueniat. Atque adeo posset de Minori Iacobo speciatim intelligi, quod Paulus ait, licet *fratrem Domini* non addidisset: neque enim ad distinctionis notam cognomen hoc ipsi attributum videtur, sed honorificam quandam esse appellationem, quæ illi quidem ab Apostolo adhibita est, cum de ipso incideret mentio, sed alteri eodem iure tribui posset, vt certè tribuitur; tametsi Minori Iacobo frequentius indita reperiatur, quod alter Iacobus Zebedæi filius vulgò appellari soleat, & plura addere cognomina opus non esset, vt nostet Daza obseruauit, qui etiam auctoritati Tridentini respondet ad institutum Concilij eo in loco prorsus referre nihil, huiusne, an illius Iacobi sit hæc epistola, neque de ea Concilium laborare: id vnum ad rem, de qua agebat, pertinere, vt sacra sit Scriptura. Vnde firmum suæ definitionis fundamētum posset accipere. Itaque quod de Iacobo fratre Domini dixit, obiter, & ex transcursu dixit, non ex instituto & data opera, vbi autem sacros libros, & eorum authores ex professo recensēt, nempe sessione quarta Canone I. nil aliud ait quàm epistolam hanc esse Iacobi Apostoli neutrū certò designans.

CAPVT XIX.

An Siluanus, Timotheus, Sosthenes, & Tertius aliquid canonicum scripserint?

CIRCA epistolas sancti Pauli illud annotandum videtur aliquarum authores, siue coadiutores Siluanum, & Timotheum conscribi, qui simul cum Apostolo prænotantur initio duarum epistolarum ad Thessalonicenses, quæ sic inscribuntur: *Paulus & Siluanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium.* Pluries nominatur Timotheus cum sancto Paulo: secunda ad Corinthios ita incipit: *Paulus Apostolus IESV Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi.* Epistola ad Philippēses sic: *Paulus & Timotheus serui IESV Christi omnibus sanctis in Christo IESV, qui sunt Philippis.* Ad Colossenses sic: *Paulus Apostolus IESV Christi per voluntatem Dei & Timotheus frater, eis, qui sunt Colossis sanctis.* Ad Philemonem sic: *Paulus vinctus Christi IESV, & Timotheus frater Philemoni.* Epistola etiam ad Corinthios prima Sosthenem præscriptum fert huiusmodi: *Paulus vocatus Apostolus IESV Christi, & Sosthenes frater Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi.* In epistola quoque ad Romanos scribenda videtur Paulus coadiutorem habuisse sanctum Tertium. Verum Ecclesiæ traditio est has omnes esse Pauli epistolas scribentis vel dictantis illas, quod satis esset, vt omne dubium tolleret. Præterquam quod incommodè vna epistola à pluribus scribi potest, nisi quis fingeret vnā partem ab vno, & alteram ab altero dictarā. Præterea Pauli nomē primo præfixum loco has indicat epistolas ipsius esse; alios verò secundo loco adiectos honoris causa, & ex humilitate Apostoli qui aliorum etiam nomine suas literas dictare, scribere, & mittere voluit, vt Photius Constantinopolitanus obseruauit: fortasse nonnulla peculiaris ratio in Siluano, & Sosthene fuit, quippe Dorotheus norat Siluanum, quem sanctus Lucas vocat Silam, Episcopum Thessalonicæ fuisse. Atque ideo ad Thessalonicenses scribens eius etiā nomine misit Apostolus duas epistolas. In literis autem ad Corinthios Sosthenis nomen Colophoniadis Episcopi iuxta eūdem Dorotheum adiecit, vt epistolam suam firmiorem, accaptioremq; faceret Corinthiis, apud quos erat Sosthenis Archisynagogi celebre nomē & auctoritas. Porro Tertius Iconij Episcopus, Pauli Discipulus, & Amanuensis scripsit dictante Apostolo, eam, quæ est ad Romanos, epistolam: in cuius fine salutationem quoque

suam

ſuam apponens,ait:*Saluto vos ego Tertius qui ſcripſi epiſtolam hanc in Domino.* Is cum eſſet parum ſermone peritus,nec ſatis in ſcribendo exercitatus,epiſtolam , quæ propter multitudinem,ac ſublimitatem quæſtionum cæteris Pauli epiſtolis obſcurior eſt,longe reddidit obſcuriſſimam,dum ſenſus,& cogitationes Pauli,elocutionibus interdum confuſis , & in abſolutis ſententiis,ac tranſpoſita nonnunquam ordinis ſerie conatus eſt explicare. Diodorus,Tarſenſis Epiſcopus,in expoſitione epiſtolæ ad Romanos,huius rei teſtis eſt.Theodolus Celeſyriæ Presbyter,in expoſitione epiſtolæ ad Romanos,pro Tertio,Terentium legit,quod Sixtus annotauit.Timotheus autem idcirco nominari videtur in ſecunda ad Corinthios,quia iis notus erat,non Paulus:ideo Caietanus ſcribit : *Timotheus fuit vnus ex illis,per quos Paulus priorem epiſtolam miſit è Philippis ad Corinthios, & aliquanto tempore conuerſatus in Eccleſia Corinthiorum,retulit Paulo tum querimoniam , quod Paulus non iuiſſet perſonaliter ad Corinthios,vt promiſerat,tū ob locutiones de Paulo,&c.Et propterea Timotheus non tanquam delator,ſed tanquam conſtructor illorum in principio epiſtolæ nominatur.*

Quærunt nonnulli cur Paulus conſtanter ſuis ſcriptis proprium nomē præfixerit,quod non ita præſtiterit Moyſes,& alij ſcriptores ſacri veteris Teſtamenti. Deinde cur vnam epiſtolam ad Hebræos ſine nomine euulgauerit. Ad primum ſic Chryſoſtomus homilia prima in epiſtolam ad Romanos reſpondet : *Moyſes libris quinque à ſe ſcriptis nuſquam nomen ſuum addidit,neque qui illum ſubſecuti,quæ poſt illum geſta ſunt,ſcripſere. At Beatus Paulus vbique epiſtolarum ſuarum nomen ſuum præponit. Quid ita ? quod illi quidem præſentibus ſcribebant,ac ſupervacanea illis erat præſentia ſuæ declaratio; hic autem è longinquo litteras mittebat,& ſub epiſtolari figura; ideoque neceſſaria erat nominis additio.* Anſelmus quoque ait:*Et nomen ſuum celebre,& omnibus cognitum proponit in hac epiſtola,vt Romani audito tāti viri nomine, attendant,quid eis vellet perſuadere, quid dignetur præcipere , vt ad audiendum ſolliciti,& ad obediendum exiſtant parati.* Subdit idem Anſelmus : *qui perſonam ſuam & officium primo commendat vt ſermonibus ſuis & correctionibus Romani facilius acquieſcant.* Porro in epiſtola ad Philippenſes Apoſtolatus non meminit , vt Ambroſius & Anſelmus notant , quia *ad Philippenſes , vbi non erat tanta auctoritas neceſſaria ſerui ambo ponuntur.* Nimirum,Paulus,& Timotheus.

Ad alterum quæſitum de ſuppreſſo Pauli nomine in epiſtola ad Hebræos ſatis reſpondit Clemens Alexandrinus,cuius ſententiam referens Euſebius libro ſexto Hiſtoriæ capite vndecimo hæc habet : *Epiſtolam item ad Hebræos ſcriptam Pauli eſſe affirmat,& Hebraico ſermone ad Hebræos ab eo editam. Lucam autem eam accuratè in Græcum , vt Græcis traderet,conuertiſſe:Illudque plane ex interpretatione ipſa facile intelligi poſſe,quod epiſtola, & Acta Apoſtolorum idem orationis filum habeant, atque hanc inſcriptionem Paulus Apoſtolus,non ſine cauſa in epiſtolæ principio fuiſſe prætermiſſam:Nam cum Paulus ad Hebræos epiſtolam ſcriberet,quia illi præiudicatam animis ſententiam & ſuſpectam opinionem contra eum , eiuſque doctrinam combiberant,nomen conſultò admodum non inſcripſiſſe;ne inipſo exordio animos illorum prorſus ab epiſtolæ lectione auerteret. Deinde longius aliquanto in oratione progreſſus,addit iſta: Iam vero ſicut Beatus quidam Presbyter dicebat : quoniam Dominus ipſe Apoſtolus patris ſui omnipotentis ad Hebræos miſſus fuit. Paulus,quia erat ad gentes miſſus,modeſtè quidem,cum ad Hebræos ſcriberet , ſe Apoſtolum Hebræorum non inſcripſit,partim propter honorem, quem Domino Hebræorum Apoſtolo tribuebat:partim,ne eum gentium præco & Apoſtolus eſſet,prater officium ad Hebræos ſcribere videretur.*

fert, nimirum in voce illa *Corpus* momentum ponit Apostolus, subdens statim: *In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis IESV Christi semel.*

Illud etiam quæri potest, an similiter aliqua ex Hebræo citent Apostoli, quæ in Septuaginta nequaquam reperiantur. Quoniam sanctus Hieronymus aliquando, vt Septuaginta interpretum versionis auctoritatem extenuaret quinque loca producit in nouo Testamento citata, quæ dumtaxat inueniuntur in Hebræo: Præfatione in Pentateuchum sic scribit: *In codicibus Hebrais, multa de veteri Testamento legimus, qua in nostris Codicibus non habentur, vt est illud, ex Ægypto vocaui filium meum. Et, quoniam Nazarenus vocabitur: & videbunt in quem confixerunt. Et, flumina de ventre eius fluent aqua viua. Et, qua nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, &c. Et multa alia, qua proprium σύνταγμα desiderant. Interrogemus ergo eos, vbi hac scripta sunt, & cum dicere non potuerint, de libris Hebraicis proferamus.* Similia habet Præfatio in Iosue, in Paralipomena, in Esdram, & Nehemiam, in caput sextum Esaiæ, proœmio quæst. in Genesim, & alibi sæpius. Quamuis autem præfatione in Pentateuchum multa pronuntiet eiusmodi loca esse in Hebraicis Codicibus non in Septuaginta, nullibi tamen præter ea quinque ostendit, quæ tamen si examinentur, vix vllus locus erit, qui in Hebræo palam repetiatur, nisi primus ille: *ex Ægypto vocaui filium meum*, quem ex antiqua Scriptura refert sanctus Matthæus capite secundo, & sanctus Hieronymus ait ex capite vndecimo Oseæ allegatum esse, vbi codex Hebræus eodem modo habet: *Ex Ægypto vocaui filium meum:* Septuaginta verò: *Ex Ægypto vocaui filios eius.* At quantula ista differentia est, totius discriminis cardo vnam super literulam apud Hebræos vertitur: Legit enim sanctus Euangelista בני *beni filium meum:* Septuaginta בניו *benau filios eius.* Hi literam ו adsciscendam iudicauerunt, ille reiiciendam. Sensus tamen idem est, eùmque locum allegauit sanctus Matthæus qui Græcè non scripsit, sed Hebraicè. Quapropter non mirum parum hæsisse versioni Græcæ; prætetquam quod in numero plurali singularis includitur, & qui dixit filios, etiam dicit filium: quapropter non absolutè deest iste locus à versione Septuaginta; id saltem verùm, magis deesse cætera testimonia in Hebræo, quam istud in Septuaginta, vt patebit considetanti rem maturius. Nam illud: *quoniam Nazaraus vocabitur*, nequaquam huiusmodi pronunciatum in Hebræo reperitur: imo ipse sanctus Hieronymus testimonium capitis vndecimi Isaiæ, vbi dicunt extare locũ allegatum à sancto Matthæo, vertit iisdem quibus septuaginta verbis: *Et egredietur virga de radice Iesse, & flos* (non autem Nazaræus) *de radice eius ascendet*, nec hoc contentus, aliter verti non debere confirmat Commentario in hunc locum. Sed ipsum Hieronymum audiamus: *Illud quod in Euangelio Matthai omnes quarunt Ecclesiastici, & non inueniunt vbi scriptum sit: Quoniam Nazaraus vocabitur, eruditi Hebraorum de hoc loco assumptum putant. Sed sciendum quod hic* נצר *per* צ *literam scribatur, cuius proprietatem, & sonum inter Z, & S, Latinus sermo non exprimit, &c. Porrò Nazarai quos Septuaginta sanctificatos, Symmachus separatos transtulerunt per* ו *semper scribuntur elementum.* Imò licet vetteretur hic locus prout alibi, vt videtur, in diuersa sententia existens, vertit sanctus Hieronymus in caput Matthæi secundum, & in tractatu de optimo genere intèrpretandi: *Exiet virga de radice Iesse, & Nazaraus de radice eius ascendet.* Non videtur hunc locum citasse Matthæus, cuius verba sunt: *Vt adimpleretur quod dictum est per Prophetas, quoniam Nazaraus vocabitur.* Hæc autem verba in nullo Prophetarum libro, qui nunc extet, reperiuntur. Diuersum quippe est: *Nazaraus de radice eius ascendet* ab hoc vaticinio, *quoniam Nazaraus vocabitur.* Porrò alter locus, quem Ioannes capite septimo scribit Christum allegasse: *& flumina de ventre eius fluent aqua viua.* Nec à sancto Hieronymo declaratur, vbi sit in Hebræo. Nec hactenus inuentus est in toto veteri Testamento: quod si dicatur sumptus ex capite decimo octauo Prouerbiorum, vbi dicitur: *Aqua profunda ex ore viri, & torrens redundans fons sapientia.* Cur non etiam ex Septuaginta, qui sic vertunt: *Aqua profunda sermo in corde viri, flumen autem scaturit & fons vita.* Idem dici potest de alio loco citato ab Apostolo in primæ ad Corinthios capite secundo: *Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, qua praparauit Deus iis qui diligunt illum.* Hoc planè testimonium, vt iacet, in Hebræo non est: id satis perspexit idem Hieronymus: atque idcirco dicit paraphrasticè allegatum ab Apostolo ex capite sexagesimo quarto Isaiæ. At conferamus eius loci ex Hebræo, & Septuaginta versiones. Vtra quadrabit plus Apostolo? Hebraicè ita vertit: *A saculo non audierunt, neque auribus perceperunt. Oculus non vidit, Deus absque te, qua praparasti expectantibus te.* Septuaginta autem sic: *A saculo non audiuimus, neque oculi nostri viderunt Deum absque te, & opera tua qua facies expectantibus misericordiam.* Cur igitur dicendum ex Hebræo potius, quam ex Septuaginta hoc testimonium

 allegasse

congruit illis Septuaginta interpretibus, aut si congruere non videtur, altitudo ibi prophetica esse credenda est. Spiritus enim qui in Prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipse erat, etiam in Septuaginta viris, quando illa interpretati sunt. Qui profectò auctoritate diuina, & aliud dicere potuit, tanquam Propheta ille vtrumque dixisset, quia vtrumque idem spiritus diceret, & hoc ipsum aliter, vt si non eadem verba, idem tamen sensus bene intelligentibus dilucesceret; & aliquid prætermittere, & aliquid addere: etiam vt hinc ostēderetur, non humanam fuisse in illo opere seruitutem, quam verbis debebat interpres, sed diuinam potius potestatem, quæ mentem replebat, & regebat interpretis. Et paulo post: *Si igitur, vt oportet, nihil aliud intueamur in scripturis illis, nisi quid per homines dixerit Dei spiritus, quidquid est in Hebræis codicibus, & non est apud interpretes Septuaginta, noluit hoc per istos, sed per illos Prophetas Dei spiritus dicere. Quidquid vero est apud Septuaginta, in Hebræis autem Codicibus non est, per istos maluit, quam per illos idem spiritus dicere, sic ostendens vtrosque fuisse Prophetas. Isto enim modo alia per Isaiam, alia per Ieremiam, alia per alium, atque alium Prophetam, vel aliter eadem per hunc, ac per illum dixit, vt voluit. Quidquid porrò apud vtrosque inuenitur, per vtrosque dicere voluit vnus atque idem spiritus: sed ita, vt illi præcederent prophetando, isti sequerentur prophetice illos interpretando: quia sicut in illis vera & concordantia dicentibus vnus pacis spiritus fuit, sic & in istis non secum conferentibus, & tamen tanquam vno ore cuncta interpretantibus, idem spiritus vnus apparuit.* Eadem mente Clemens Alexandrinus libro stromatum primo: *Neque verò,* (inquit) *ab inspiratione Dei erat alienum, qui prophetiam dederat, vt interpretationem quoque tanquam Græcam efficeret prophetiam.* Vult itaque hanc translationem futuram gentibus, velut alteram prophetiam & subiicit exemplum Esdræ renouantis legem: similiter Theodoretus præfatione in Psalmos de Esdra loquens: *Si diuino numine afflatus horum librorum memoriam illis hominibus renouauit, etiam hi Septuaginta viri non sine sancto Spiritu hæc opera in Græcum sermonem conuerterunt.* Cyrillus quoque Hierosolymitanus Catechesi quarta eam diuinarum scripturarum interpretationem ab Spiritu sancto profectam prædicat. Id ipsum confirmat Iustinianus Imperator in nouella quadam de Septuaginta interpretibus loquens: ait: *Quis non illud in illis viris admiretur quod longo tempore apparitionem magni Dei, & Seruatoris nostri IESV Christi præcesserunt, tamen illam futuram quasi præsentem cernentes oculis prophetica quodammodo gratia ipsos circumfulgente sacrorum illi librorum interpretationem accommodauerunt.* His omnibus præluxit Irenæus, qui libro tertio pronuntiauit id spiritu prophetico factum esse & confert Septuaginta Interpretes cum Esdra, nimirum per aspirationem Dei interpretatas esse scripturas à Septuaginta, quemadmodum in captiuitate Babylonica corruptis scripturis per Esdram omnes rememorati sermones & restituta populo ea lex, quæ data erat per Moysem. Philo quoque Iudæus libro secundo de vita Moysis scribit Septuaginta *tanquam numine correptos prophetasse.*

Denique ipse sanctus Hieronymus, qui alioqui acerbus fuit versioni Septuaginta in præfatione altera in Paralipomena de iisdem Septuaginta dixit: *Spiritu sancto pleni ea, quæ vera fuerunt transtulerant.* Ex ipsius sancti Hieronymi scriptis colligitur antequam Rabbinis præceptoribus vsus esset, prædicasse, vt diuinam interpretationem Septuaginta, qui rursus iam senex emolliit, & excusauit, quæ aduersus eandem translationem aliquando pronunriauerat, nolens à se quidquam dictum, quod illorum versioni detraheret. Fermè iuuenis erat Hieronymus, cum ad Damasum scripsit, quoniam circiter triginta tres annos illi superuixit. Hoc igitur pacto ad Damasum scribit præfatione in quatuor Euangelia, & consequenter ante Barrabani magisterium multo tempore: *Neque verò ego de veteri disputo instrumento, quod à Septuaginta Senioribus in Græcam linguam versum, tertio gradu ad nos vsque peruenit. Nō quæro quid Aquila, quid Symmachus sapiant, quare Theodotion inter nouos, & veteres medius incedat. Sit illa vera interpretatio quam Apostoli probauerunt. De nouo nunc loquor,* &c. Tertio gradu ait, eo quod vetus instrumentum primò Hebraicè scriptum est, deinde Græcè translatum, denique è Græco Latinè redditum, vt rectè explicat Marianus Victorius. Post hæc verba addit: *Prætermitto eos codices, quos à Luciano, & Hesychio nuncupatos paucorum hominum asserit peruersa contentio; quibus vtique nec in toto veteri instrumento post Septuaginta Interpretes emendare quid licuit, nec in nouo profuit emendasse, cum multarum gentium linguis Scriptura ante translata, doceat falsa esse, quæ addita sunt.* Affirmat igitur Septuaginta translationem ab Apostolis esse approbatam, omnibus translationibus præferendam, Luciano, & Hesychio emēdare illam non licuisse, quæ adduntur ei falsa esse, æqualis denique cum nouo Testamento Græco esse auctoritatis. Postea iam senex cum accusaretur à multis quod Septuaginta versioni minus concederet, sic se excusat

ſat in ſecunda Apologia: *Egone contra Septuaginta Interpretes aliquid ſum locutus,quos ante annos plurimos diligentiſsime emendatos,meæ linguæ ſtudioſis dedi,quos quotidie in Conuentu Fratrum ediſſero,quorum Pſalmos iugi meditatione decanto? Tam ſtultus eram, vt quod in pueritia didici, ſenex obliuiſci vellem? Vniuerſi tractatus mei horum teſtimoniis texti ſunt. Commentary in duodecim Prophetas,& meam & Septuaginta editionem ediſſerunt. O labores hominum ſemper incerti! ô mortalium ſtudia contrarios interdum fines habentia! Vnde me putabam benè mereri de Latinis meis,&c. inde in culpam vocor.* Eiuſmodi autem animum ſibi ſemper fuiſſe ex multis præfationum ſuarum locis demonſtrat. Omnes præfatiunculę veteris Teſtamenti huic rei teſtes ſunt. Et ſuperfluum eſt quod in illis dictum eſt, aliter quàm ibi dictum eſt,ſcribere. Teſtimonia de verbis ſuis multa congerit, vt ex præfatione in Pẽtateuchum: *Periculoſum opus certè,& obtrectatorum latratibus patens,qui me aſſerunt in Septuaginta Interpretum ſugillationem noua pro veteribus cudere, &c. Cum ego ſæpiſsimè teſtatus ſim me pro virili portione in tabernaculo Dei offerre quæ poſsim, nec opes alterius aliorum paupertate fœdari.* Et ad finem: *Quid igitur? damnamus veteres? minime. Sed poſt priorum ſtudia in domo Domini,quod poſſumus, laboramus.*

CAPVT III.

An Septuaginta Interpretes ſeparatis cellulis ſcribentes,in eadem ipſiſsima verba conſpirauerint?

MAGNAM ſeptuaginta Interpretum verſioni authoritatem conciliauit vnanimis eorum,tametſi cellulis ſeparati cònſcriberent, in eadem verba conſenſio. Quam hiſtoriam confirmant priſci Patres,quamuis eam neget ſanctus Hieronymus in Apologetico aduerſus Rufinum, & Præfatione in Pentateuchum,& epiſtola centeſima quarta,& centeſima ſeptima,Septuaginta illas cellulas videtur fabulæ loco habere. *Neſcio* (inquit) *quis primus author Septuaginta cellulas Alexandriæ mendacio ſuo extruxerit, cùm Ariſtæas eiuſdem Ptolemæi ὑπερασπισταὶ,& multo poſt tempore Ioſephus nihil tale retulerint,ſed in vna Baſilica congregatos contuliſſe ſcribant, non prophetaſſe. Aliud enim eſt vatem eſſe, aliud eſſe interpretem, ibi ſpiritus ventura prædicit,hic eruditio,& verborum copia ea quæ intelligit, transfert.* Et præfatione primâ in Paralipomenon, ait, huiuſmodi Septuaginta cellulas vulgò ſine auctore iactari. At cæteri ſcriptores priſci contra Hieronymum ſtant, nec vnus præponendus omnibus eſt,quippe hoc de cellulis miraculũ ferè omnes Patres tradunt. Luculenter ſanctus Iuſtinus Martyr oratione parænetică ad Gentes,& cellulas,aſſeuerat,& earum veſtigia ſe propriis oculis vidiſſe teſtatur non longe ab Alexandria, ſéque certiſſimè didiciſſe ab incolis illius loci ſe traditione quadam à maioribus acceptâ, ita rem habere compertiſſimam. Et hanc opinionem confirmare videntur quotquot ſcripſerunt,ſingulatim ſingulos, & ſeorſim ab inuicem collocatos ſacros libros vertiſſe, vt Philo libro ſecundo de vita Moſis, Clemens Alexandrinus libro primo στρωμάτων. Irenæus libro tertio, capite vigeſimo quinto,& Cyrillus Hieroſolymitanus catecheſi quartâ, ſcribit Ptolemæum ſingulis interpretibus ſingulas domos diſtribuiſſe,& vnicuique, vt ſeparatim omnes ſcripturas interpretaretur mandaſſe. Epiphanius libro de menſuris & ponderibus, non quidem cellulas ſeptuaginta duas,at triginta ſex conſtituit in qualibet domuncula binos conſtituens. Epiphanio adhęret Iuſtinianus Imperator nouellâ centeſimâ quadrageſimaſextâ, capite primo, vbi ait: *Hi qui Græcam legunt, Septuaginta vtantur traditione,quæ omnibus certior eſt, & præ aliis melior iudicata, præcipuè propter quod circa interpretationem contigit, quia & per duos diuiſi, & per diuerſa interpretantes loca, tamen vnam tradiderunt omnes compoſitionem.* Sanctus Auguſtinus Iuſtinum videtur ſecutus, & egregiè ex hoc miraculo huius traditionis auctoritatem prædicat, vt libro ſecundo de doctrina Chriſtiana, capite decimo quinto dixerit: *Septuaginta Interpretum, quod ad vetus Teſtamentum attinet, excellit authoritas, qui iam per omnes peritiores Eccleſias tantâ præſentiâ Spiritus ſancti interpretati eſſe dicuntur; vt os vnum tot hominum fuerit. Qui ſi vt fertur,multique non indigni fide prædicant, ſinguli cellis etiam ſeparatis,cùm interpretati eſſent nihil in alicuius eorum codice inuentum eſt, quod non iiſdem verbis,eodémque verborum ordine inueniretur in cæteris, quis huic authoritati conferre aliquid,*

aliquid, nedum præferre audeat? Et rursus capite quadragesimo secundo libri decimi octaui de Ciuitate, ait: *Tam mirabilem, ac stupendam, planeque diuinum in eorum verbis fuisse consensum, vt cum ad hoc opus separatim singuli sederint (ita enim eorum fidem Ptolemæo Regi placuit explorare) in nullo verbo, quod idem significaret, & tantundem valeret, vel in verborum ordine alter ab altero discreparet: sed tanquam si vnus esset interpres, ita quod omnes interpretati sunt, vnum erat: quoniam re vera spiritus erat vnus in omnibus. Et ideo tam mirabile Dei munus acceperant, vel illarum scripturarum non tanquam humanarum, sed sicut erant, tanquam diuinarum, etiam isto modo commendaretur Authoritas, crediturus quandoque gentibus profutura, quod iam videmus effectum.* Quin apud Gentiles eo nomine versio Septuaginta veneranda fuit. *Quos interpretes* (inquit Tertullianus capite decimo octauo Apologetici) *Menedemus quoque Philosophus prouidentiæ vindex, de sententiæ communione suspexit.* Imo Hebræi ipsi magnâ prosequuntur reuerentiâ ob hoc miraculum Græcam Septuaginta translationem. Iosephus scriptor Hebræus capite decimo septimo sui operis sic narrat eam historiam: *Misit igitur ad eum* (Ptolemæum) *septuaginta seniores Sacerdotes sapientes, & Eleazarum Sacerdotem, vt esset eorum Princeps. Sapiens iste Eleazar ille est, qui probatus fuit, & tentatus tentationibus mortis per manus Philippi impij in diebus Antiochi Regis crudelis, & occisus propter sanctificationem legis Domini* (hoc est quod dicimus, martyrio coronatus) *vt scriptum est libro quarto: Postquam autem venit Eleazar Sacerdos memoratus cum septuaginta senioribus Sacerdotibus sapientibus interpretibus in Ægyptum, excepit eos Rex admodum honorificè, deditque eis Ptolemæus Rex septuaginta domos, & alterum ab altero separauit: vnicuique ex iis scribas dedit Græcos, linguæ & scripturæ Græcæ peritos, artisque & sapientiæ conuenientis. Deinde præcepit eis dicens: Scribite in libris iuxta omnia quæ docuerunt vos Sacerdotes, neque declinetis ab interpretatione verborum eorum ad dextram, aut ad sinistram. Explicauerunt igitur Sacerdotes libros legis, & reliquos libros Scripturæ, viginti quatuor libros, & transtulerunt eos de lingua sancta in linguam Græcam, obtuleruntque eos Regi: Eleazar autem Dux eorum erat. Tunc præcepit Rex, vt in auribus eius legeretur, id quod vnusquisque interpretatus fuerat: Ecce autem interpretatio vna erat omnibus, sententia vna, explicatio vna.* In Thalmude Babylonico capite 1. tractatu Megillah, hæc habentur: *Dixit R. Iuda cùm etiam permiserunt Magistri nostri linguam Græcam, non permiserunt nisi pro libro Regis, atque inde ortum est opus Ptolemæi Regis, quod sic traditur. Congregauit septuaginta duos seniores, & introduxit eos in septuaginta duas domunculas, sed non aperuit eis propter quid eos conuocauerat. Ad vnumquemque autē seorsim ingressus dixit illis: Scribite mihi legem Mosis Magistri vestri. Dedit Deus vniuscuiusque cordi consilium, conuenerunt omnes in vnam sententiam,* (nunc sequuntur tredecim loca, quæ vnanimi consensu aliter interpretati sunt) *Et scripserunt ei, Deus creauit in principio: faciam hominem ad imaginem & similitudinem; & perfecit die sextâ, requieuit autem die septimâ: masculum & feminam creauit eum; non enim scripserunt, creauit eos: age descendam, & confundam ibi labium eorum: & arrisit Sara propinquis sibi; quoniam in ira sua occiderunt bouē, & in volantate sua diruerunt præsepe; & accepit Moses vxorem suam & filios suos, & equitare fecit eos super id quod gestat filios hominum, & habitatio filiorum Israel qua habitauerunt in Ægypto, & in reliquis terris annorū fuit quadringētorum; & misit minimos filiorū Israel, & ad minimos filiorum Israel, non misit manū suam; nihil desiderabile ab iis accepi, quæ dedit Dominus Deus tuus, vt lucerent omnibus hominibus: & iuit, & seruiuit Diis alienis, quibus non præceperā seruire. Scripserunt etiam ei paruam pedibus; non enim scripserant ei leporē, eo quod vxor Ptolemæi vocabatur lepus, ne diceret, irrident me Iudæi; ideo posuerunt nomen vxoris meæ in lege.* Eadē penè habentur in Thalmude Ierosolymitano in eodem tractatu: dicit tamen matrē Ptolemæi Arnebtam seu Leporem vocatam fuisse, non id vxori tribuit. Idem miraculum narrat tractatus Sophrim cap. 1. & Abraham Leuita in libro Cabbalæ, vbi historiam texit Regum, qui post captiuitatem Iudæis imperarunt: miraculū ille non tantum miratur, sed omnes illas differentias breuiter explicat. Nonnullas difficultates inde emergentes fusiùs explicat R. Aser in additionibus ad tractatum Megillah. R. Salomon Iarki commētario in hunc locum Talmudis, R. Iacob in libro עין ישראל folio 145. columnâ 4. & seq. omnium fusissimè de his disputat Samuel Iaphe in libro יפה מראה folio 198. Historiam illam magna cum laude commemorat Abraham Zacuth in libro *Iachasin*, & alij Rabbini, quos diligenter collegit Ioannes Morinus in suis exercitationibus, qui etiam rationes ab Hebræis traditas, earum differentiarum iure contemnit & ridet. Neque coniectura sancti Hieronymi maius pondus habet, quam tot scriptorum testimonia; licet enim Aristeas & Iosephus id miraculi non explicarint, non tamen negarunt. Nec mirum, nam

Ariſtæas homo Ethnicus nollet eam auctoritatem fidei, veri & vnici Dei addere. Sicut alij ſcriptores profani,& Ethnici, cum de hiſtoriis Iudæorum, aut Chriſtianorum agunt, miracula ſolent prætertire ſiue quoniam mentem ad ea non aduertant, ſiue quia non credant,& irrideant. Nec maioris momenti eſt ſilentium Ioſephi, cùm ipſe teſtetur ſe Ariſtæam ſequi: neque Alexandriæ vixerit,vbi notior ea res fuit. Philo autem cùm Alexandrinus eſſet,vt notiſſimam non narrat, ſed ſupponit: *In eo,inquit,ſeceſſu cum conſediſſent ſolitarij, nemine interueniente arbitro præter naturæ partes, terram, aquam, aerem, cœlum, de quibus proximum prodituri erant myſteria(nam mundi opificium legum eſt exordium,tanquam numine correpti prophetabant,non alia aly ſed omnes ad verbum eadem,quaſi quodam dictante ſingulis inuiſibiliter.*

CAPVT IV.

An propter tranſlationem Septuaginta Interpretum ieiunium indictum,& tenebræ triduo factæ fuerint?

ALIVD argumentum, quo illius fides miraculi labefieri poſſet, ſumitur ex faſtis Iudæorum & quibuſdam Rabbinis,qui ieiunium celebrati notant propter tranſlationem legis. Addunt aliqui tenebras propterea factas tribus diebus. Et quidem in Calendario Iudæorum octaua menſis Tebeth ieiunium indicitur propter legem Græcè tranſlatam iuſſu Ptolemæi. In aliis eſt ſecundâ die, quæ ſic notatur: *Ieiunium quod in illo die lex in Græcum verſa ſit tempore Ptolemæi Regis, & tenebræ occuparint mundum triduo.* Rabbi Iacob Auctor *Arba turim*, primâ parte in decretis ieiuniorum, ſcribit etiam, *octauâ Tebeth ieiunium eſſe, eo quod in ea lex ſcripta eſt Græcè in diebus Ptolemæi Regis, tenebræque venerunt ſuper terram tribus diebus.* Tractatus Sophrin addit: *Fuit autem dies ille durus Iſraeli, ſicut dies, quo factus eſt vitulus, eo quod lex non poteſt interpretari iuxta omnem ipſius neceßitatem.* At re verâ non ieiunium, ſed feſtiua, & grata commemoratio facta fuit propter eam legis tranſlationem. Philo ſiquidem teſtatur libro ſecundo de vita Moſis ad ſuam vſque ætatem ſolemni feſtiuitate Iudæos inſulam Pharum accedere, & venerari locum in quo Septuaginta interpretatio facta eſt. Philonis verba hæc ſunt: *Hodieque ſolemnis celebritas renouatur in Pharo, Inſula ad quam non tantum Iudæi, ſed & alij plurimi tranſeunt, locum veneraturi, in quo primum viſa eſt hæc interpretatio, & pro tanto beneficio, quaſi recenti acturi Deo gratias. Poſt vota autem, & gratiarum actiones, alij tentoriis fixis in littore, alij diſcumbentes in ipſa arena, ſub diuo epulantur cum amicis & domeſticis, præferendo tunc littus palatiis Regiis.* Ioſephus etiam ſcribit, Regem Ptolemæum conſtituiſſe feſtos dies aduentus Septuaginta virorum, qui per omne vitæ tempus quotannis celebrarentur; quod eo etiam die victoriam ex Antigono nauali prælio retulerit: tantus autem Rex ob illorum priuatorum hominum aduentum eam celebritatem non inſtituiſſet niſi ob felicem & mirandum exitum eorumdem tranſlationis. Haud rectè quidem annotatur in Calendario Iudæorum edito cum commentariis Genebrardi in Pſalmos illud ieiunium pro tranſlatione legis eſſe eam feſtiuitatem quā narrat Philo,quaſi qui confirmet,quod in Calendario indicitur:nam feſtum Philonis non erat ieiunium,ſed feſtiuum & lætum,& epulare;tum ſi ieiunium fuiſſet, non eſſe commune Iudæis, & Ethnicis, eam autem ſolemnem feſtiuitatem celebraſſe etiam Gentes adſtruit Philo, & annuit Ioſephus.

Quapropter Rabbinica fabula videtur ieiunium illud propter tranſlationem legis indictum; neque enim immeritò Moſes Ægyptius ieiunia gentis ſuæ enarrans, iſtud, totamque illius hiſtoriam prætenit, licet nonnullorum aliorum cauſas fabuloſis, & euidentiſſimis hiſtoriis contrarias eodem loco perſequatur. Alij verò ex Hebræis ne fabulæ damnent illius ieiunij cauſam, neque auctoritati Septuaginta detogent varius modis reſpondent. Gedalias in Catena Cabbaliſtica, ſic ab ea difficultate ſe eximit: *Videtur mihi, quod hoc vult dicere* (ſcilicet tractatus Sophrim) *quod propter vehementiam timoris Iudæorum ieiunia fecerunt, & orationes, & obſcurata eſt facies eorum ſicut fecerunt in diebus Haman.* Rabbi Azarias locupletius ait: *Videtur mihi omnibus conſideratis, horum alterum eſſe dicendum. Aut quod ipſi ſapientes delecti ad profectionem*

istã indixerũt ieiunium vniuersæ congregationi, vt fecit Esther, cùm profecta est ad Regem, fecit quoque Philo Alexandr. cùm profectus est orator pro populo suo apud C. Cæsarem propter idolũ, vt manifestũ est ex libro eius. Et propterea dicitur, quòd tenebræ tunc operuerunt faciẽ Iudæorũ, timentiũ scilicet, ne pudore cõfunderentur. Legati eorũ, peccatique & infamiæ rei deprehenderentur. Adiicit solutionẽ alterã: *Aut dicendum est, quod timebant, ne iustitia, & misericordia, quã in hoc præstabat Ptolemæus, similis esset ei, de qua loquuntur sapientes nostri in Cantico Cãticorum magno, quæ facta est peccatũ Israeli. Sicut etiam dixerunt quartâ sectione Sanhedrin, cùm explicant hæc verba: & obtulit eum in holocaustũ, fuitque indignatio.* Aliter hoc excusat auctor Additamentorum Talmudicotum, & Salomon Iarki, Ptolemæum scilicet irridendæ & traducendæ legis occasionem quæsiuisse, ideo ista mutasse sapientes ne exulcerato iam animo fictum, & fucatum crimen facilè insideret; reformidasse præterea Iudæos hæreticorum odium, qui recens ab iis sese separauerant, Samaritanis se coniunxerant, templúmque sibi in monte Garizim ædificauerant. Ne igitur istis de causis sinistri aliquid iis accideret, dies istos lugubres duxisse, atque ab eo tempore octauum diem mensis Tebeth ieiunio consecratum esse. Hæc sententia cùm Iudæotum animos inuasisset, in Calendariũ ipsorum inuolauit; & postea qui ipsorum Euchologia, siue preces annuas digesserunt, orationem composuerunt pro illo ieiunij die, qua angustia Iudaici spiritus propter legem Græcè translatam describitur, vt videre est in libro קמחא דאבישונא, cui titulus est, *Farina ex frumento tosto*, Quod Ioannes Morinus notauit, & refutatis Hebræorum suspicionibus Talmudicum commentum illas tenebras, & ieiunij causam tandem pronuntiat.

CAPVT V.

An Demetrius Philosophus fuerit causa vertendi sacram Scripturam Græcè?

Posset quoque dubitari an quæ in historia Septuaginta proferuntur de Demetrio Phaleræo Præside Bibliothecæ Alexandrinæ vera sint. Quippe Aristæas, Iosephus, & alij Patres tradunt Demetrium Phaleræum Bibliothecæ Regiæ Præfectum, ingentem pecuniæ summam accepisse, vt omnis generis volumina componeret. Et cùm de numero librorum Rex interrogasset, quingenta millia, sed Græca iam reposita respondisse. Longè plura fore, si aliarum quoque gentium scripta congererentur, præsertim Iudæorum, quorum libros hactenus non comparasset, quod propriâ linguâ & charactere conscripti essent. Demetrium posteà adiuisse Regem per epistolam, quâ petiit scribi ad Iudæos de hac librorum interpretatione. Demetrium igitur Phaleræum Alexandrinæ Bibliotheçę Præfectum, totum negotium interpretationis curasse, eiusque instinctu Regem Ptolemæum illud suscepisse. Non nemo recens Auctor hanc historiam aduersus omnes Ecclesiasticos scriptores negat; quoniam alij antiqui Auctores qui Demetrij Phaleræi vitam conscripserunt, aut alioquin mentionem eius scriptis suis inseruerunt, ne verbo quidem hoc attingunt. Decẽ annorum spatio Atheniensi Reipublicæ præfuisse memorant, tanta cum laude, & bono ciuium, vt trecẽta sexaginta statuę illi locatæ sint. Conuersis deinde rebus, patriâ pulsum, plebem Atheniensem statuas, & imagines deiecisse, & cum inuidia inimicorũ absens capitis damnatus esset, confugisse ad Ptolemæum Lagiden σωτῆρα, inter amicos Regis Principem, & omni copiâ rerũ abundãtem, à successore vero eius filio Ptolemæo Philadelpho in carcerem inclusum, aspidis morsu interiisse: Hæc ferè Plutarchus, & Diogenes Laërtius. Quanquam Cicero oratione pro Rabirio, aspide ad corpus admota vita priuatum Demetrium scribat. Videri idem Cicero potest tertio Officiorum, & quinto de finibus. Suidas ad Ptolemæum, cui cognomen Σωτῆρ, transfugisse, & morsu aspidis interiisse scribit. Ælianus variæ Historiæ, libro duodecimo, præ aliis iuuasse Ptolemæum in legibus constituendis ait. Diogenes Laërtius refert ex Hermippo auctore, Demetrium metu Antigoni, ad Ptolemæum Σωτῆρα confugisse, Regique consuluisse, vt filios ex Euripide natos, regni participes faceret. Hoc consilium cùm Rex repudiasset, & illum, quem ex Berenice susceperat, regni successorem constituisset, ab isto post patris mortẽ, in prouinciam relegatum, in eáque asseruatũ, vt asperius puniretur. Hinc illum mœstum ægritudine animi in soporem lapsum, morsu aspidis interiisse. Ptolemæus autem, qui postea Philadelphus dictus, ex Berenice natus, Ptolemæo Lagidi

Patri regni hæres ſucceſſit. Si igitur tanto odio in Demetrium flagrauit Philadelphus, vt ſtatim à morte patris in exilium eum pelleret, quâ ratione Bibliothecæ præfuit? Imò verò ſi ſtatim ab exceſſu Lagidis mortuus, quomodo hanc interpretationem curare potuit?

Hæc quidem rem non conuincunt cùm omnia potuerint componi poſtquam aliquandiu vſus fuiſſet Ptolomæus Philadelphus Demetrij opera, ſiue quia diſſimulauit odium aduerſus eum, & initio ſui principatus ſanguinarius noluit exhiberi, ſiue quia exploratum ſatis non erat vnde in ipſum animaduertere poſſet. Præterea non eſt cur maior fides Hermippo ſit adhibenda, quam Ariſteæ, conteſtantibus aut probantibus hunc plurimis, & nobiliſſimis Auctoribus.

Nec obeſt eiuſdem hiſtoriæ fidei, quod Ioannes Wouerius in Tertulliano notat, qui in Apologetico, vbi de hac interpretatione Bibliorum agit, Ptolemæum ex ſuggeſtu Demetrij Phalerei Grammaticorum tunc peritiſſimi libros à Iudæis poſtulaſſe ſcribit quaſi Demetrium Grammaticum eâ ætate notum, & fama celebrem narraret. Quomodo, quæſo, illa Demetrio conueniant Peripatetico Philoſopho, ſummis honoribus functo, & maximâ potentiâ celebri, niſi alium Grammaticum Demetrium quæramus? Sed Tertullianus parum curioſus Demetrium noſſe, cùm apud alios Demetrium Phaleræum Præfectum Bibliothecæ legerat, Grammaticum appellauit. Nam libros inquirere, & inſtruere Bibliothecas erat proprium Grammaticorum, quod de Tyranione, & Epaphrodito, aliiſque multis eſt proditum eſt. Ideò in auctores, & eorum opera diligenter inquirebant, & indices librorum publicabant. Callimachus Grammaticus compoſuerat πίνακα παντοδαπῶν συγγραμμάτων. Et Telephus vulgarat libros βιβλιακῆς ἐμπειρίας ἐν οἷς διδάσκει τὰ κτήσεως ἄξια βιβλία. In quibus docet, qui libri comparatu digni. Ob hanc igitur multiplicem librorum peritiam Grammatici Bibliothecis Præfecti. Ita apud Suetonium legimus C. Meliſſum Grammaticum curam ordinandæ Bibliothecæ, quæ in Octauiæ porticu, ſuſcepiſſe, & Hyginum Grammaticum Palatinæ Bibliothecæ præfuiſſe. Hæc quidem cauſa fuit, cur illum alioqui Philoſophum Grammaticum nuncupauit. Accedit non ignarum Grammaticæ artis fuiſſe Demetrium, cùm Rhetoricem conſtet ſcripſiſſe quo nomine eum titulum potuit poſſidere.

CAPVT VI.

Vnde acceperit Plato, & alij Philoſophi, quæ ex ſacra Scriptura vſurpant?

An ante verſionem Septuaginta fuerint pridem libri ſacri in Græcum tranſlati?

DVBITARI quoque poteſt, an hæc Septuaginta verſio fuerit omnium prima, vt nunquam antea in alienam Hebræis Dialectum ſacra fuerint oracula tradita. A multis quippe prædicatur prior omnium tranſlatio Septuaginta: nam Ariſtæas & Ioſephus narrant Demetrium Phalereum interroganti Ptolemæo reſpondiſſe neminem auſum quicquam legum ſacrarum transferre, & alio idiomate in vulgare, cùm eſſent ſanctæ & diuinæ. Vnde & nonnullis infelicius ceſſit, qui hoc conati eſſent. Ita Theopompum, cùm hiſtoriæ ſuæ quædam ex iis miſcuiſſet, mente captum, poſt triginta dies furere deſiiſſe. Theodecten verò Tragicum oculis ob eandem cauſam orbatum fuiſſe aiunt. Quod Cedrenus in compendio hiſtoriarum conteſtatur. At certum eſt plurima Moſaicæ doctrinæ traducta à Philoſophis, quæ niſi ipſi à Chaldæis, aut Hebræis, in eorum regione, ſiue ab aliis qui traditione acceperant, hauſerunt, certè libris eſſe vulgata oportuit. Infinita ex ſacris tranſtuliſſe Philoſophos multis docet Euſebius libro nono Euangelicæ Præparationis, & Clemens Alexandrinus libro Stromatum primo. Cap. 3. Ambroſius etiam non pauca Platonem tranſtuliſſe ex Salomonicis Canticis tradit. Iuſtinus quoque notat ſcripturæ loca à Platone ex Pentateucho vſurpata. Cùm igitur pluribus Philoſophis innotuerit multò ante Septuaginta ſacra eruditio, non mirum eſſet, ſi partem ſcripturæ curioſitas Græca in ſuum pridem vſurparet eloquium, quod Clemens Alexandrinus primo Stromatum, & Euſebius Cæſarienſis libro decimotertio de Præparatione

ratione capire septimo contestantur,& auctorem Aristobulum laudant. Aristobuli verba ex libro quem scripsit ad Ptolemæum Philometorem hæc sunt: *Apertissimum est leges, & disciplinam nostram diligenter fuisse Platonem secutum. Non enim latet, si quis attentius eum legat, perlectam ab eo, & quidem diligenter Scripturam fuisse. Scimus etiam omnes ante Demetrij Phalerei tempora,imo vero ante Alexandrum & Persarum Imperium quinque Moysi libros in Græcam linguam; quamuis non commode traductos fuisse. Tota vero Scriptura nostra Demetrij Phalerei opera & Philadelphi Regis tui progenitoris iussu aptissimè translata est.* Multis deinde argumentis confirmat sacram scripturam Græcos legisse vt nulla fuerint ratione tot annis intactæ Iudæorum literæ,nec gentibus notæ, cum Græcorum tam curiosa felicitas, vt nihil omnino Barbaræ Philosophiæ intactum reliquerint, quo nomine longinquæ illis eum grauissimo periculo susceptæ peregrinationes,vt ritus, & sacra peregrina,aut si quæ alia recondita sapientiæ,vel è quouis fonte haurirent. Pentateuchũ saltem translatum fuisse,vt Aristobulus notat verisimilius est:hoc enim volumen vt Wouerius obseruat:quærebant Græci,vt initia rerum,in quibus mirificè laborabant, ritus gentium, & leges varias addiscerent, quibus omnibus scientiæ illa auiditas in ipsis extingui poterat,quam nunquam ad Prophetarum oracula emiserunt: In quibus planè nihil quod illos capere poterat,aut quod scire magnopere desiderarent auersi enim stomachi ab istiusmodi erant. Nam quod Ambrosius existimat plurima ex Salomonis Canticis à Platone translata,non video quæ intelligat præter illa,quæ Plato in Symposio,Phędro,& Alcibiade disputat de amore.At verò quàm dissimile hoc plumbum isti auro? Nec omnino videtur(si facta fuisset vulgata totius sacræ Scripturæ editio)illam inter tot volumina Alexandrinæ Bibliothecæ repositam non fuisse,cum variarum gentium monumenta Græcè translata in ea recondita constet:& priusquam interpretatio instituta iam viginti millia, vt Iosephus,seu vt Epiphanius quinquaginta quatuor millia voluminum reposita. Et si vera sunt,quæ de liberalitate Ptolomęi,& sumptibus huic interpretationi erogatis antiqui narrant(quibus tamen veritatis studiosi ægrè assentiuntur) nunquam putarim tanta impensa hoc redempturum Regem,si Scripturæ sacræ editio Græca iam publicata fuisset. Ideoque notare videtur Epiphanius,Demetrium Phalereum, seu quisquis fuerit eius Bibliothecæ pręfectus,vt facilius Regem ad hoc opus suscipiendum induceret,& desiderium concitaret,dixisse: παρὰ τοῖς ἱεροσολύμοις καὶ ἐν τῇ ἰουδαίᾳ ὑπάρχουσι βίβλοι θεῖαι τῶν προφητῶν διηγούμεναι περὶ θεοῦ, καὶ τῆς κοσμοποιΐας καὶ τῆς ἄλλης πάσης κοινωφελοῦς διδασκαλίας. Prophetarum recenset libros varia & vtili doctrina plenos. Nam si solos Mosis libros retulisset,non poterat laudabile institutum regi probare : ij enim haud dubiè in Bibliotheca repositi fuissent. Neque enim opinioni Iosephi & Aristeæ, quam sanctus Hieronymus ad Ezechielis caput quintum, & decimum quintum, & Michęæ caput secundum amplecti videtur, assentior: qui solos Mosis libros ab interpretibus Septuaginta conuersos affirmant. Quippe contra stent præter Aristobulum Clemens Alexandrinus, Iustinus, Epiphanius, Chrysostomus. Eadem opinio est insignium Hebræorum,& Rabbi Azarias libro sermonum intelligentiæ ad finem capitis septimi optimè interpretatus Aristeam, eam sic confirmat: *Qui enim percurrerit omnia verba Aristeæ supradicti, vt simpliciter sonare videntur,inducet in cor suum,quod perpetuo loquitur de interpretatione legis solius. Verum quidem est quod ex vna parte,& iuxta intentionem qua refertur,ad hæc pertrahi possunt, vt nomine legis intelligatur significari vniuersa Scriptura sacra. Præsertim verò cum consideratur causa,qua mouerit Ptolomæum, vt quæreret interpretationem legis Mosis qua pariter mouit eum:vt quæreret interpretationem omnium Prophetarum,& Hagiographorum, vt scilicet extolleret,& perficeret cum iis Bibliothecam suam,ne vllus liber in ea esset. Præterea apud Sapientes nostros F. M. multi loci reperiuntur in quibus nomen legis complectitur etiam Prophetas,& Hagiographa.* Porro tametsi prisci nonnulli Philosophi aliqua vsurparunt ex aliis Scripturæ locis,quàm ex Pentateucho,pauciores hi sunt, & ad hoc poterant vti alicuius Hebræi opera, quemadmodum fecisse videtur Aristoteles, vt ex Salomonis libris de animalibus vteretur. Clearchus enim Peripateticus Clemente Alexandrino teste dicit se quemdam nosse Iudæum, cum quo versatus est Aristoteles.

CAPVT VII.

An Chaldaicè fuerit Scriptura translata ante versionem Græcam Septuaginta?

DVBIVM potest esse, an fuerit alia Scripturæ translatio præter Græcam ante Septuaginta Interpretes. Mihi verisimile est in Chaldæum idioma fuisse traditam: id fatentur docti Hebræi. Rabbi Azarias in *Imre Binah* capite quinto hæc habet: *Tempore domus secũdæ fuerant Iudæis duæ leges scriptæ; videlicet liber legũ vnus Scriptura Assyriaca, & lingua sancta, non secus ac libri recti qui penes nos habentur. Ille autem est, quem recensuit, & correxit Esdras scriba; cum videret perturbata exemplaria, siue propter peccatum, & negligentiam Patrum nostrorum in domo prima, sicut dictum fuerat de iis, Et obliuisceris legem Dei tui; siue propter situm, & corrosiones quæ irrepserant in eum in captiuitate Babylonica. Hunc autem sincerum librum quem scripsit dedit Sacerdotibus, & Sanhedrin, qui legem tractant, vt nos edoceant. Alius autem liber mutatus pauxillum hic publicatus est, & communicatus multitudini scriptura Hebraica, literis scilicet transfluuialibus, quæ Idiotis relicta sunt, & lingua Chaldaica translatus, quæ tunc erat lingua eorum vernacula, siue penes eos deprehensus fuerit ante Esdram, tempore captiuitatis Babylonicæ exaratus, siue factus fuerit in diebus Esdræ.* Postea subdit: *Certè dubium non est, quoniam ex eo, quod translatio ista in manu eorum fuerit, vt vrbs disruptis muris sine Masora, quæ est sepes legis, quin cœperit post Esdram perturbari, sicque de generatione in generationem, & ex ore in os exemplar istud Chaldaicum longius ac longius recesserit ab eo, quod scriptum erat in libris sanctis, donec venit Onkelos proselytus, qui reperiens deprauationes multas, interpretatus est legem de nouo cum assensu illustrium Rabbinorum Eliezeris, & Iehosua, vt declaratur capite primo Meghillæ. Quare Onkelos ille non incepit transferre verba legis in linguam Chaldaicam, sed diligenter animaduertit, & emendauit confusiones, quæ olim irrepserant.* Illud falso censuit Azarias Septuaginta Interpretes suam confecisse translationem ex Chaldaico prauè intelligens Philonem. Siquidem Philo vt superius ostendimus nomine Chaldaico Hebræũ intellexit. Quapropter ex auctoritate Philonis nihil probari potest. Iosephus autem satis ostendit ex Hebræo factam interpretationem Septuaginta. Sic narrat Demetrium Phalereum Ptolomæo regi hæc verba facientem, Iudæorum libros esse scriptos ipsorum lingua & literis, & exhibituros negotium his qui velint eos in Græcum sermonem vertere. Videri quidem quandam cum Syrorum lingua & charactere similitudinem habere, peculiarem tamen iis inesse dialectum: τὴν φωνὴν ὁμοίαν αὐτοῖς ἀπηχεῖν (δοκεῖ) ἰδιότροπον δ' αὐτὴν συμβέβηκεν. Quæ vera sunt de lingua Hebræa Syriacæ comparata. Idem Demetrius Ptolemæo scribens: *Scire te velim inter eos quos adhuc desideramus, esse Iudæorum legis codices. Hebraicis enim characteribus, & gentili ipsorum lingua* Φωνῇ τῇ ἰδίᾳ, *scripti cum sint, à nobis intelligi non possunt.* Facta est igitur ista translatio è dialecto à Syriaca diuersa, quamque Syri intelligere non poterant; quamuis affinis iis esset; hæc autem lingua Hebræa est, plura sunt quæ hoc ipsum confirment, nec opus est in his amplius morari; causa autem, cur Septuaginta non semper hæreant Hebræo textui, sed alicubi addant, alicubi demant, ex Augustino supra indicauimus, & à multis ea adfertur, quod Deus nollet Gentibus, imprimisque Ptolemæo Regi quædam de Christo, aliisque rebus mysteria detegi, cuiusmodi erat, Personarum in Deo pluralitas, Christi diuinitas, &c. quod ante Christum non expediret hæc Gentilibus euulgari, quandoquidem nec ipsi Iudæi, exceptis pauculis melius instructis ea intelligerent; maximè vero, quod sibi persuasissent Gentiles, Iudæos plures Deos colere, & agnoscere. Ita Hieronymus præfatione in Pentateuchum: *Iudæi*, inquit, *prudenti factum dicunt esse consilio, ne Ptolemæus, vnius Dei cultor, etiam apud Hebræos duplicem Diuinitatem deprehenderet: quod maximè idcirco faciebant, quia in Platonis dogma cadere videbatur. Denique vbicumque sacratum aliquid Scriptura testatur de Patre & Filio, & Spiritu sancto, aut aliter interpretati sunt, aut omnino tacuerunt; vt & Regi satisfacerent, & arcanum fidei non vulgarent.* Item Præfatione in Isaiam loquens de eo Propheta: *Ita*, inquit, *vniuersa Christi Ecclesiæque mysteria ad liquidam prosecutus est, vt non putes eum de futuro vaticinari, sed de præteritis historiam texere. Vnde conicio, noluisse tunc temporis Septuaginta Interpretes fidei suæ sacramenta perspicuè Ethnicis prodere, ne sanctum canibus, &*

margaritas

margaritas porcis darent: quæ cum hanc editionem legeritis, ab illis animaduertis abscondita. Item proœmio in Traditiones Hebraicas in Genesim: *Neque vere* (inquit) *Septuaginta Interpretum, vt inuidi latrant, errores arguimus: nec nostrum laborem, illorum reprehensionem putamus: cum illi Ptolemæo Regi Alexandriæ, mystica quæque in Scripturis sanctis prodere noluerint, & maxime ea quæ Christi aduentum pollicebantur, ne viderentur Iudæi, & alteram Deum colere: quos ille Platonis sectator magni idcirco faciebat, quia vnum Deum colere dicerentur.* Hinc Septuaginta locum illum Isaiæ capite nono, vbi versio nostra iuxta Hebræa habet: *Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum eius: & vocabitur nomen eius Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis:* quibus verbis aperte prodebatur Christi Diuinitas; ita ipsi paucis posteriora reddiderunt: *Et vocatur nomen eius magni Consilij Angelus;* Quam tamen versionem non improbat, sed probat potius Ecclesia in officio Ecclesiastico, in introitu Missæ, festo Circũcisionis Domini. Hæc & alia videri apud Bonfrerium & Ioannem Morinũ possunt.

CAPVT VIII.

Septuaginta & S. Hieronymus peritissimi linguæ Hebreæ cæteris præferendi?

QVOD autem idem verbum Hebræum diuersimodè interpretentur Septuaginta, quam Vulgatus, accidit ex fœcunditate significationum vocum Hebræarum, quas satis perspectas ipsi habuerunt: quippe Esdram sacræ Scripturæ interpretem proximè secuti sunt, atque si Iudæis credimus, Synagogæ magnæ Assessorum Esdræ Collegarum magna pars tum viuebat, populumque Iudaicum regebat. Quapropter de natiua dictionum Hebraicarum significatione ex Septuaginta translatione elicita, ne Iudæi quidem dubitare possunt. Quapropter nullius error est, cum Hieronymus, & Septuaginta diuersè eamdem voculam reddunt. Vtrolibet modo apte reddita est: nam & Hieronymus quoque Hebraicæ linguæ peritissimus, quocum nullus post hac comparandus est: namque vt obiter hoc moneam Rabbini Thalmudistæ insigni inopia Hebraicarum significationum laborarunt, quod satis colligitur ex tractatu Rosch Hascana siue de anni principio capite tertio, vbi hæc risu non indigna habentur: *Quis est sensus istius dictionis Iobela? significat arietem. Hæc est autem traditio: Dixit R. Akiba, cum ambularem per Arabiam vocabant Arietem, Iobela. Dixit præterea R. Akiba cum ambularem per Galliam, appellabant menstruatam Galmuda. Quid est Galmuda? Ablactata (iuuencula) à marito suo. Retulit iterum R. Akiba, cum ambularem per Africam, appellabant nummum Kesita, Quid inde explicationis colligis? Centum Kesitas seu numos legis centum esse oues. Dixi Rabbi, cum ambularem per oppida maritima Palæstinæ, appellabant possessionis pretium Kira Quid inde colligitur? explicationem* (istius Hemistichij Genesis quinquagesimo) אשר.כריתי לי *esse, quod acquisiui mihi. Dixit R. Simeon filius Lakis: Cum ambularem per fines Ken-Nesariæ appellabant Sponsam, Nimphe, & gallum Sicui. Quam scripturam explicas per hæc: Sponsa Nymphe est?* יפה נוף משוש כל הארץ Psalmo quadragesimo septimo versu secundo hoc est, iuxta illos, pulchra Sponsa gaudium vniuersæ terræ) *Et per hæc, Gallus dicitur Sicui? Dixit R. Iehuda: dixit Rab, & interrogauit, respondit vero R. Iosue F. Leui, quæ est illa lectio? Quis posuit in tuchot sapientiam, aut quis dedit τῷ sicui intelligentiam? in tuchoth sapientiam, ecce renes: vel quis dedit τῷ sicui intelligentiam? hic est Gallus. Contigit quoque quodam in loco, vt occurreret ei quidam homo, qui dixit illi, Kabban aliquis: Nesciebat autem quid illi diceret. Venit interpretationem interrogaturus, dixerunt illi, furem esse. Tum ille regessit id quod scriptum est tertio Machabæorum Hajkbahh. Nunquid rapiet homo Deum, &c. Dixit Raba de Barnes R. Asse, si perfecta est hæc interpretatio, erit etiam vera, hic rapuit te, in quo rapuit te, siue furatus est te, & quare furatus est te? atque ex hac voce explicabuntur. Existimabat enim vocem ab Arabe prolatam prohibitionis esse. Nesciebant Magistri nostri quid esset Sirughin: Audierunt ancillam quandam domus cuiusdam Rabbini conspicientem Rabbinos intrantes solitarios, & à se inuicem separatos, illisque dicentem, quousque ingredimini Sirughin, Sirughin? Nesciebant Magistri nostri, quid esset Chaluglugoth: die quodam audierunt ancillam domus cuiusdam Rabbini videntem quemdam hominem portulacas segregantem, quæ dixit illi: quousque tu Chaluglugoth segregabis? Nesciebant*

bant Magistri nostri quid esset סלסלה *Prouerbiorum quarto: quadã die audierunt ancillam cuiusdam domus Rabbini dicentem cuidam homini ianuam versanti, & aliquid circa eam inuestiganti: quousque tu Mesalsel ad ianuã. Nesciebant Magistri nostri quid esset* טאטאתיה *Isaiæ decimo quarto. Quodam die audierunt ancillam domus cuiusdam Rabbini dicentem sodali suæ accipe* טאטיתא *tatitha (id est scopas) & verre domum. Nesciebant Rabbini quid esset, mitte super Dominum* יהבך *Iehabca, & enutriet te: Dixit Raba die quodam Bar filius Chona ibat simul cum Mercatore quodam, decidit sacculus eius, tum dixit illi, accipe onus tuum, & impone Camelo.* Satis hinc colligitur parum fidendum esse ipsis Rabbinis, ipsorumque lexicis post Septuaginta, & Hieronymum. Rabbi Kimhi Princeps Grammaticorum Hebræurum in præfatione in dictionarium seu librum Radicum hæc habet: *Incipiam in hac secunda libri parte quæ spectat res ipsas; explicare omnem dictionem difficilem, quæ reperitur in lege, Prophetis, & Hagiographis expressa. Ad illius etiam explicationem cui in Scriptura non inueniam socium, adducam exempla ex Mischna & Ghemara, ex lingua Græca & Arabica. Omnes enim super linguam Hebræam institutæ sunt, eo quod ipsa prima est & perfecta: Verum imminuta est apud nos propter captiuitatis nostræ longitudinem. Sic etiam deprehendimus Magistros nostros linguam de lingua didicisse, cum dicunt* (in Talmude) *Nesciebant Magistri nostri quid esset* וטאטאתיה במטאטי השמד *(locus ex Esaiæ decimo quarto versu vigesimo tertio) Audierunt ancillam cuiusdam Rabbini dicentem cuidam mulieri, accipe scopas & scopa domum. Nesciebant quoque Magistri nostri quid esset* השלך על יי יהבך *Psalmo quinquagesimo quarto versu vigesimo tertio) Audierunt quendam Arabem Mercatorem dicentem cuidam homini, accipe onus tuum, & impone Ca[illegible]lo. Præterea stabilierunt nonnulla præcepta super linguam alienam. Vt cum dicunt, quis est [illegible]ius istius dictionis Iobel? Significat illa Arietem. Dixit enim R. Akiba, cum ambularem per Arabiam vocabant Arietem Iobela. Ita quoque de quatuor cellulis, quæ sunt in Thephillin* (membranulæ sunt, quas fronti precantes alligant) *dixerunt Totaphot dicta esse eo quod tot lingua Ægyptiaca duo significat, phot quoque duo lingua Africana. Sic quoque dixerunt, discebant linguam e lingua, vt R. Chija filius Rabah, & R. Simeon filius Rabbi, & R. Simeon filius Calaphthæ, qui exploraturi interpretationem eiusmodi vocum in Arabiam peregrinationem susceperunt, vt illas ediscerent.* Porro sanctus Hieronymus sexcentis annis ante inuenta à Iudæis dictionaria & Grammaticas trãslationem suam edidit, & eruditis præceptoribus institutus est, Rabbinis celeberrimis ære magno ab eo conductis, usque Tiberiensibus, apud quos, testibus omnibus Iudæis, quandiu floruerunt Academiæ Iudaicæ, semper viguit linguæ Hebrææ puritas & elegantia. Tum præcedentibus authenticis monumentis adiutus, iis in Græcam linguam versionibus quæ ducentis, & aliquot annis ante ipsum partim ab ipsis Iudæis, partim ab Hebraismi studiosissimis hominibus factæ fuerant. Tum eo tempore, si Iudæorum fabulis creditur, quo Collegarum Esdræ discipuli Iudæos adhuc regebant. Si vero veritati historicæ, tempore quo nonnullorum Sacerdotum, qui templo ante ipsius excidium ministrauerant discipuli adhuc in viuis erant, & de locis Scripturæ difficilioribus consuli poterant.

Alia quæ circa Septuaginta interpretationem desiderabuntur, explanantur in iis auctoribus, qui ex instituto ea considerant, Augustinus Iustinianus libro peculiari de interpretatione Septuagint. Leo Castro in suis Prolegomenis de translatione sacræ Scripturæ in Isaiam. Ioannes Vvonerius Syntagmate de Græca & Latina Bibliorum interpretatione, & nuperrimè Ioannes Morinus libro primo exercitationum Biblicarum, Leonardus Marius, & noster Bonfrerius in Prolegomenis ad sacram Scripturam. Nos dicta annotasse satis sit: nec enim libenter impendimur, vbi eruditis nouam non impendimus vtilitatem.

CAPVT IX.

Noui Testamenti scriptores solent ex duobus locis veteris testamenti vnum conflare. Explicatur arduus locus Matth. 27.

ILLVD quoque animaduertendum censeo noui Testamenti Scriptores solitos ex variis Prophetis vnicum compingere testimonium, quasi vnius esset simplex dictum Ignorantia huius moris impingere fecit viros eruditissimos vt putarent ex apocryphis libris aut aliis quam qui extant ea testimonia desumpta, cum integram eiusmodi

modi sententiam in vno Propheta, aut Prophetæ loco haud inueniant. Eam consuetudinem aliquot demonstremus exemplis. Capite 1. Actuum Apostolorum ex diuersis Psalmis Petrus vnum fecit testimonium, ex Psalmo 68. sumpsit illud: *Erat commoratio eorum deserta, & non sit qui inhabitet in ea.* Et ex Psalmo 108. *Et Episcopatum eius accipiat alter.* Et idem Petrus epist. 1. capite 2. dixit: *Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, & lapis offensionis, & petra scandali.* Altera pars sumpta est ex Psalmo 117. altera ex Isaia cap. 8. & Paulus ad Romanos cap. 3 ex multis Psalmis vnum coagmentauit quasi corpus; sumpsit enim illud: *Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.* Ex Psalmo 13. & alios octo versus, qui incipiunt: *Sepulchrum patens, &c* ex variis Psalmis. Imo & Christus ex Isaiæ 56. & Ieremiæ cap. 7. composuit testimonium illud Matthæi cap. 21. *Domus mea, domus orationis vocabitur; vos autem fecistis illam speluncam latronum.* Et illud testimonium Matthæi cap. 21. *Dicite filiæ Sion, Ecce Rex tuus venit, &c.* ex Isaiæ cap. 62. & ex Zacharia fuit conflatum. Illud etiam vsitatum, vt cùm verba, aut testimonia duorum sunt, aut altero omisso, alterius tantum nomen exprimatur, aut totum testimonium, quasi vnius tantum esset, significetur. Prioris partis exemplum est apud Marcum cap. 1. *Sicut scriptum est in Isaia Propheta: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas eius.* Prior pars Malachiæ est, posterior Isaiæ, & tamen omisso Malachiâ, vnus nominatur Isaias. Nec refert quod in quibusdam Græcis codicibus non citetur Isaias, sed tantum dicatur ἐν τοῖς προφήταις. nam multo meliorem lectionem meritò arbitratur Maldonatus, quam in vulgata habemus editione, *sicut scriptum est in Isaia Propheta* Primùm, quia omnes Latini codices ita habent: Deinde quia non omnes Græci aliter habent: quin ex Hieronymo constat libro de optimo genere interpretandi ea ætate omnes etiam codices Græcos ita legisse, quemadmodum nunc Latini omnes legũt. Cùm enim quæstionem proposuisset, quomodo hoc loco legeretur, *Sicut scriptum est in Isaia Propheta, Ecce ego mitto Angelum meum*; quod non in Isaia, sed in Malachia scribitur nouissimo duodecim Prophetarum, non respondit Græcè legi, sicut scriptum est in Prophetis: *Sed soluat* (inquit) *hanc quæstiunculam imperita præsumptio, & ego erroris veniam deprecabor, quasi solui non possit.* Præterea, quia & Syriacus interpres ita legit. Deinde quod nulli prorsus auctores Latini legant *in Prophetis.* Nam Irenæus Latinus, qui libro 3. capite 11. semel tantum ita legit, eodem capite, & capite 18. legit, *in Isaia Propheta*, vt facilè intelligi possit, cum *in Prophetis* legit, aut lapsum fuisse memoriâ, aut sententiam, non verba recitare voluisse. Contrà verò auctores antiqui Græci ita etiam legunt, vt Chrysostomus, aut quisquis auctor est homiliæ primæ in Marcum: & alij eo vetustiores, vt alicubi testatur Epiphanius. Denique credibilius est aliquem, cùm videret duorum Prophetarum testimonia citari, vt Porphyrij obiectioni responderet, qui, vt Chrysostomus & Hieronymus tradunt, hunc Christianis locum obiectabat, vt Euangelistarum argueret ignorantiam. pro *Isaia* scripsisse *in Prophetis*, quàm contrà, pro *Prophetis*, scripsisse aliquem *in Isaia*. Matthæus quidẽ & Lucas de eadem re loquentes, non dicunt *in Prophetis*, sed *in Isaia*; sed in promptu ratio est non duorũ Prophetarum, sed vnius tantum Isaiæ testimonium afferebant. Posterioris exemplum habetur cap. 21. Matthæi: nam cùm illud testimoniũ: *Dicite filiæ Sion, Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super asinam*, sumptum sit, & ex Zacharia cap. 9 & Isaia cap. 26. in singulari tamen dicitur à Matthæo, *vt adimpleretur quod scriptum est per Prophetam, dicentem.* Ex his expeditam solutionem reperiemus arduo illi loco Matthæi 27. capite: *Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam Prophetam, dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quem appretiauerunt à filiis Israel, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.* Quod vaticinium non tam Hieremiæ quam Zachariæ adscribitur cap. 11. Hæc dubitatio grauis & vetus interpretibus est: quoniam nihil commune habere videtur hoc testimonium cum Hieremiæ loco, nisi nomẽ agri: nam apud Hieremiam nihil est de pretio appretiati, quem appretiauerunt à filiis Israel, nihil de figulo, neque triginta argenteis emit Hieremias agrum illum, sed decem argenteis, & septem stateribus. Locus Hieremię hic est: *Ait ad me* (Hanameel) *posside agrum meum qui est in Anatoth in terra Beniamin, quia tibi competit hæreditas, & tu propinquus vt possideas, intellexi autem, quod verbum Domini esset, & emi agrum ab Hanameel filio patrui mei, qui est in Anatoth. Et appendi ei argentum septem stateres, & decem argenteos, & scripsi in libro & signaui, & adhibui testes, & appendi argentum in statera.* Vt hunc nodum soluant, mirè interpretes dissident. Sunt qui putent Matthæi testimonium Ieremiæ quidẽ esse, non ex his, quos nunc habeamus, sed ex his qui perierint, eius libris à Matthęo desumptũ. Multa enim

veteres scripsisse Prophetas, quæ non extãt ex libris Regum & Paralipomenõ multis locis apparet, nominatim verò Ieremiã alios præter eos, quos habemus scripsisse, libros auctor librorum Machabæorum lib. 2. cap. 2. testis est. Sunt qui suspicentur in his etiã prophetiis Ieremiæ, quas nunc habemus, scriptum hoc fuisse, sed à Iudæis posteà malignè deletum, vt Eusebius etiam arbitratur lib 10. de demonstratione Euangelica cap. 4. Anastasius quoque Sinaita hæreticis eam fraudẽ imputauit. Sunt qui ex libris quidem Ieremię, sed apocryphis sumptum esse dicant. nam & Apostolos ex eiusmodi libris testimonia aliquando proferre, sicut D. Paulus 2. ad Timoth. 3. quod dicit de Ianne & Mambre ex apocryphis libris sumptum esse creditur. In hac opinione Origenes est, eamque videtur Hieronymus cõfirmare, affirmans Hebræum quẽdam apocryphum Ieremiæ librum sibi legendum tradidisse, vbi hoc testimonium ad verbum reperiebatur. Sunt qui Euangelistã memoriã lapsum existiment, cúmque pro Zacharię nomine nomen illi Ieremiæ occurrisset, id scripsisse: postea verò etiam vel ipsum per se, vel aliorum monitu, quos adhuc eo viuente, eius Euangelium legisse credendum est, & Ieremiæ prq Zachariæ nomen positum animaduertisse, emẽdare tamen noluisse, quod idipsum Spiritu sancto instigante factum crediderit, qui cùm idem omnium Prophetarum ore locutus esset, non referret quid à quo Propheta dictũ sit; singulorum enim Prophetarũ dicta omnium esse cõmunia, ita vt quod ab vno dictum est ab omnibus dictum esse censeatur. Ita Augustinus lib. 3. de consensu Euangelistarum cap. 8. & Beda in Commentariis. Sed hoc, nescio quo pacto fieri posset saluâ scripturæ fide. Sunt qui scriptorum errore nominum similitudine occasionem dante Ieremiæ nomen pro Zachariæ scriptum fuisse arbitrentur, vt Origenes & Eusebius referunt, & improbare non videntur. At quæ, obsecro, inter Ieremiæ & Zachariæ nomina similitudo est? Sunt qui Zachariam binominẽ fuisse coniiciant, & Ieremiam etiam appellatũ: sed probãda coniectura erat. Sunt qui Ieremiæ prophetiam citari existiment, non quidem scriptam, sed per traditionem acceptam, vt illud quod apud Lucam cap. 13. de turri in Siloë Christus citauit. Hoc probarem si nihil esset quod dicere possem probabilius. Maldonatus existimat Euangelistã nullius Prophetæ nomen posuisse, sed tantũ dixisse: Tunc impletũ est quod dictum est per Prophetam, vt multis aliis locis dicere consueuit & hoc ipso cap. 27. vers. 35. Scriptorẽ verò aliquem cùm putaret Ieremiæ citari testimonium, eius nomen ad marginẽ adscripsisse, postea aliquẽ alium in contextũ inseruisse. Confirmat hanc coniecturã, quod in Syriaco Euangelio Ieremiæ nomẽ non legatur; quodque August. lib. 3. de consensu Euangelistarum cap 7. scribit, suo tempore in multis Latinis etiam codicibus lectum non fuisse. Sed hęc interpretatio non est valde consentanea auctoritati nostræ vulgatæ, præterquã quod obiicit contra hanc opinionẽ Augustinus nihil fuisse causæ, cur Ieremiæ nomen adderetur, fuisse autẽ cur potius deleretur, quod Ieremias falsò citari videri posset. Facilior omnibus enodatio ex dictis constare potest testimoniũ ab Euangelista citatum, ex duobus Prophetis coaluisse, ex Ieremia cap. 32. & Zacharia cap. 11. & tamen vnus citatur Ieremias. Neque deest causa, cur à Matthæo Ieremias potius nominari debuerit. Rationem enim voluit reddere Euangelista, vt legenti constabit, nõ tam pretij, quo Christus emptus est à Principibus synagogæ, quàm agri eo pretio empti. De agro verò nihil dicit Zacharias, quare eo loco nominandus non fuit: dixit verò Ieremias cap. 32. vbi ante captiuitatem imminente iam vrbi Chaldæorum exercitu iussus est à Deo agrũ emere, in cuius emptione aliquid celari mysterij ipse cognouit. Quomodo autẽ ager à Hieremia emptus typus fuisset eius qui triginta argẽteis ex Christi venditione redactis, emptus à Principibus synagogę, & quare dictus ager figuli, latè & eruditè exponit Magister meus Gaspar Sanchez, quem præcipuũ huius expediti exitus auctorem laudo. Accedit iis, quod in simili difficultate interpretes respondent ad cap. Marci 1. vbi pariter vnus compingitur locus ex duobus Prophetis, Malachia & Isaia, vnicum tamen Isaiam Marcus allegauit. Lyranus & alij respondent solũ nominatum Isaiam, quia eius vltima sunt verba, & solẽt res ex fine nomen accipere. Alij Augustinum secuti, quia & per Isaiam, & per Malachiam idem loquebatur Deus, nihil fuisse discriminis, aut vtrumque aut alterum tantũ nominare, cùm idem semper Deus citetur auctor. Alij, quod probat Maldonatus, dicunt Marcum solũ Isaiam citare voluisse; *Vox clamãtis in deserto*, vt probaret quod paulò antè dixerat, Initium Euangelij IESV Christi: Vox enim illa *in deserto clamantis*, initium fuit Euangelij; sed quia intelligi nòn poterat id à Propheta de Ioanne dictum fuisse, nisi ex Malachia, adiunxit, quasi explicationẽ Malachiæ testimonium vnum ex vtroque contexens, & solum Isaiam auctorem faciens, quia pars præcipua & in qua tota consistebat vis probationis, quamque potissimùm Euangelista producere volebat, Isaiæ erat. Id ipsum poterat Maldonatus dicere in Matthæi testimonio.

CAPVT

CAPVT X.

Vtrùm in ſacris Noui Teſtamenti literis aliqua ex profanis fuerint deſumpta.

Quo pacto Moyſes libris profanis potuit vti iuxta ſanctum Hieronymum?

NVNC quoque perquirendum, an ſacrorum aliquorum pronuntiatorum profana præextiterit origo? Et quidem ſacros ſcriptores ex profanis aliqua citaſſe negari vllo pacto nequit; ſiquidem Apoſtolus teſtimoniis Arati, Menandri, Epimenidis, ſiue Callimachi vſus fuerit: quod ſatis Hieronymus ſtabilit in epiſtola ad magnum Oratorem Romanum, vbi ait: *Quis enim neſciat, & in Moyſe, & in Prophetarum voluminibus quædam aſſumpta de Gentilium libris, & Salomonem Philoſophis Tyri, & nonnulla propoſuiſſe, & aliqua reſpondiſſe? Vnde in exordio Prouerbiorum commonet, vt intelligamus ſermones prudentiæ, verſutiaſque verborum, parabolas, & obſcurum ſermonem, dicta ſapientum, & ænigmata, quæ propriè Dialecticorum & Philoſophorum ſunt. Sed & Paulus Apoſtolus Epimenidis poetæ abuſus verſiculo eſt, ſcribens ad Titum:*

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσαι, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

id eſt,

Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri.

Cuius heroici hemiſtichium poſtea Callimahus vſurpauit. Nec mirum ſi apud Latinos metrum non ſeruet ad verbum expreſſa tranſlatio, cùm Homerus eâdem linguâ verſus in proſam, vix cohæreat. In alia quoque epiſtola Menandri ponit ſenarium:

Φθείρουσιν ἤθη χρησθ᾽ ὁμιλίαι κακαί.

id eſt,

Corrumpunt enim mores bonos colloquia mala.

Et apud Athenienſes in Martis curia diſputans, Aratum teſtem vocat:

—— Ipſius enim & genus ſumus.

Quod Græcè dicitur:

—— Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.

Et eſt clauſula verſus heroici. Ac ne parum hoc eſſet, ductor Chriſtiani exercitus & orator inuictus pro Chriſto cauſam agens: etiam inſcriptionem fortuitam, arte torquet in argumentum fidei. Didicerat enim à vero Dauid extorquere de manibus hoſtium gladium, & Goliæ ſuperbiſſimi caput proprio mucrone truncare. Legerat in Deuteronomio Domini voce præceptum, mulieris captiuæ radendum caput, ſupercilia, omnes pilos, & vngues corporis amputandos, & ſic eam habendam in coniugio. Audiamus quoque Ambroſium libro ſexto Commentariorum in Lucam, capite nono, egregiè de huius eruditionis Paulinæ vſu diſputantem: *Non ſtatim per crucem poſſunt aliqui credere ſalutem mundo refuſam. Adſtrue ergo hiſtoriis Græcorum, hoc fuiſſe poſſibile; ſicut interdum etiam Apoſtolus ſuadet incredulis, nec verſus poëticos refugit, vt fabulas deſtruat Poetarum, Si enim reuocetur in memoriã, quod legiones ſæpè & magnos populos oblatis aliquorũ mortibus hiſtoria Græcorum aſſerant liberatos; ſi recordetur quod Imperatoris filia propter Græcorum exercitus transferendos, ad ſacrificium ſit vocata. Si noſtrum illud conſideremus; quia ſanguis taurorum & hircorum, & cinis vitulæ aſperſus inquinatos ſanctificat ad carnem emundandam, ſicut ad Hebræos ſcriptum eſt; ſi peſtilentia regionum aliquibus hominum contracta peccatis, vnius alicuius morte aſſeritur eſſe ſoluta, quod aut relatione præualuit, aut diſpoſitione conualuit, quo facilius in crucem Domini crederetur, procliue erit, vt qui ſua negare non poſſunt, noſtra confirment.* Idem Ambroſius libro 3. de fide capite 1. reddens rationem, cur non ſit illicitum ad informationem vitæ humanæ comparationem à poëticis fabulis deriuatã inducere: ſic ſcribit: *Et quia Hydræ nominis & Scilæ littoris comparationẽ induximus, vt oſtenderemus, vel rediuiua plantaria cauẽda perfidiæ, vel famoſa naufragia, ſi quis cõtra licitũ putat colorẽ diſputationis eiuſmodi poëticis fabulis deriuatũ, vt cũ in fide nihil quod vituperare poſſit, inuenerit, aliquid in ſermone reprehẽdat, agnoſcat, nõ ſolũ ſentẽtias, ſed etiã verſiculos poetarũ, ſcripturis inſertos eſſe diuinis. Vnde enim illud: Huius & genus ſumus; quod Paulus vſu prophetico doctus vſurpat. Nã & gigantes, & vallẽ Titanũ pro-*

phetici sermonis series non refugit. Et Isaias 13. Strenas & filias Pastorum dixit. Et Ieremias de Babylone memorauit, quod habitabunt in ea filia Strenum, vt ostenderet Babylonis, hoc est, sæcularis confusionis illecebras vetusta lasciuia fabulis cōparandas, quæ velut scopuloso in istius vitæ littore, dulcem resonare quandam sed mortiferam cantilenam ad capiendos animos adolescentium viderentur, quam sapiens etiam ab ipso Poeta Græco inducitur, quasi quibusdam prudentia sua circumdatus, vinculis præteriisse. Porrò libri Hieroglyphici & symbolici intelligendi sunt, ex quibus Hieronymus testatur Moysem aliqua sumpsisse, quorum nonnullum vsum habere potuit ad tot symbola quibus vsus est. Alioqui ante ipsum Alphabetica scriptio communis non erat; & ex ipso omnis literaria profluxit eruditio iuxta Patres.

CAPVT II.

An Apostolus Platonis sententiis fuerit vsus?

SVNT etiam qui ex Platone citasse aliqua Apostolum velint. Planè vt Henricus Stephanus obseruauit, sicut à Diuo Paulo, ita etiam ab illo quidam interior homo, siue internus constituatur: τὸν ἔσω ἄνθρωπον, altero τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον eum appellante. Legimus enim apud Diuum Paulum epistolæ ad Romanos, capite septimo (quo nunc loco ero contentus, quum & alibi verbis illis vtatur:) συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. Apud Platonem quoque locus extat, in quo τοῦ ἐντὸς ἀνθρώπου (sicuti dixi) fit mentio. Is est libro nono de Republica, οὐκ οὖν αὖ ὁ τὰ δίκαια λέγων λυσιτελεῖν, φαίη ἂν δεῖν ταῦτα πράττειν καὶ ταῦτα λέγειν ὅθεν τοῦ ἀνθρώπου ὁ ἐντὸς ἄνθρωπος ἔσται ἐγκρατέστατος. Est autem hæc Platonis τοῦ ἐντὸς ἀνθρώπου, appellatio consentanea similitudini cuidam, quâ vsus erat in iis, quę proxime præcedunt, atque ad eam refertur: sicut & illa quæ his subiungit, eodem spectant. Quum autem duos proponat, quorum vnus vtile esse dicat iniustè agere, alter contra vtile esse contendat iustè agere, interioris hominis dominatum ex iustis actionibus pendere ait. Cæterùm quum Diuum Paulum sicut Poetarum Græcorum, ita etiam Philosophorū libros euoluisse constet, (quod eùm propter alia mirum videri non debet: tum verò propter id quod Strabo de Tarsensibus testatur, eos Philosophiæ, aliarúmque disciplinarum, quæ encyclię vocantur studio Alexandream, atque ipsas adeò Athenas superasse) non incredibile fuerit, fortassis eum in hunc etiam locum aliquando incidisse: longo autem post tempore hanc epistolam scribentem, genus hoc loquendi tenebris in lucem produxisse; id est, tenebricosa doctrina, aut saltem sublustri tantummodo, ac solum malignam quandam lucem habente (vt malignam Lunæ vocat lucem Maro) ad eam traduxisse doctrinam, quæ auctorem habet eum, cuius luce animi nostri magis quàm solari corpora illuminantur. Apostolus igitur per interiorem hominem eam hominis partem intelligit, quâ renouatus est per Spiritum sanctum, sicut per exteriorem (quam subiicit legi membrorum) hominem: quem etiam ψυχικὸν alibi appellat, & opponit τῷ πνευματικῷ: at Plato hominis interioris appellatione, hominem quatenus ratione vtitur; exterioris verò eundem, quatenus affectibus, non ratione regitur, significat: quemadmodum & Aristoteles duas animi partes, vnam λόγον ἔχουσαν, alteram ἄλογον constituit; neque enim Philosophorum mentis acies tàm acuta esse potuit, vt præcipuam hominis vitiositatem in ipso λογικῷ inesse perspiceret. Plato autem λογιστικοῦ & ἀλογίστου appellationibus lubenter vtitur (sicut rationem non minus λογισμὸν quàm λόγον vocat) & alicubi τὸ ἐπιθυμητικὸν adiungit τῷ ἀλογίστῳ, vt libro de Republica quarto: τὸ μὲν, inquit, ᾧ λογίζεται, λογιστικὸν προσαγορεύοντες τῆς ψυχῆς· τὸ δὲ ᾧ ἐρᾷ τε καὶ πεινῇ καὶ διψῇ, καὶ περὶ τὰς ἄλλας ἐπιθυμίας ἐπτόηται, ἀλόγιστόν τε καὶ ἐπιθυμητικὸν πληρώσεών τινων καὶ ἡδονῶν ἑταῖρον. quo quidem loco non δύο μέρη τῆς ψυχῆς esse dicit, vt Aristoteles, sed δύο εἴδη ἐν ψυχῇ ἐνόντα. Iam verò & quod ad illam Pauli Apostoli repugnantiam attinet, vbi dicit, βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, talis etiam apud Platonem videtur eodem in loco illorum duorum quæ dixi λογιστικοῦ & ἀλογίστου descriptio, vt ἀντιστρατευτικὰ dici possint; quum ait, vnum κελεύειν, vt hoc vel illud faciamus, alterum aut κωλύειν, atque adeò ἀνθέλκειν. Alterius quoque Platonici loci videtur schediasmatum auctori Diuum Paulum recordatum fuisse quum exhortatione quadam vteretur prima ad Corinthios capite nono, in fine. Ibi enim postquam dixit de iis, qui in

ſtadio currunt, omnes quidem currere, ſed vnicum eſſe qui brauium conſequatur: Corinthiis verò ita eſſe currendum, vt id adipiſcantur: πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται, ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν, ἡμεῖς δὲ, ἄφθαρτον. Nam Platoni quoque (quamuis interim non negem potuiſſe alioqui eadem Diuo Paulo in mentem venire, non lecto illius loco) athletarum exemplum materiam exhortationis præbet, & quidem ad ſtudium adipiſcendæ victoriæ, quam itidem athletica victoria multo præſtantiorem & optabiliorem eſſe contendit. Hæc enim ſunt eius verba. De legibus libro octauo, poſtquam mentionem fecit quatuor athletarum, qui celeberrimi fuerunt, τί οὖν, οἱ μὲν ἄρα νίκης ἕνεκα πάλης καὶ δρόμων, καὶ τῶν τοιούτων, ἐτόλμησαν ἀπέχεσθαι λεγομένου πράγματος ὑπὸ τῶν πολλῶν εὐδαίμονος· οἱ δὲ ἡμέτεροι παῖδες ἀδυνατήσουσι καρτερεῖν πολὺ καλλίονος ἕνεκα νίκης, vbi quod Plato νίκην, id eſt, victoriam, appellat Diuus Paulus στέφανον, id eſt, coronam vocat, id quod præcedit, intelligens ex eo quod ſequitur (quod hac de re loquentibus vſitatiſſimum eſt) atque vt Plato athletarum continentiam, ſiue abſtinentiam commendans (qui in iis quæ proximè præcedunt, rem eam nominauerat, ex cuius præcipuè abſtinentia laudem quatuor eorum celeberrimi merebantur) verbo ἀπέχεσθαι, adiecto illi ſuo genitiuo, necnon verbo καρτερεῖν vtitur, ita Diuum Paulum verbo ἐγκρατεύεσθαι, quod illa duo comprehendit. At certè quamuis eruditionem ſancti Pauli non negem, non eſt opus iſta aſſerere ex Platone deſumpta; Eum tamen vſum habebit hæc commemoraſſe, vt in nonnullis demonſtrem ſacræ & Philoſophicæ eruditionis concurſum.

CAPVT XII.

An Chriſtus ex Platone aliqua pronuntiauerit?

Mo Chriſti Domini eloquia cum Platonico quondam concurriſſe non nemini fortaſſe poſſet videri. Similis quidem locus eſt Platoni libro decimo de Republica, ac in Matthæo capite vigeſimo ſecundo, vbi pronunriauit Dominus: *Tunc dixit Rex miniſtris: ligatis manibus, & pedibus mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus, & ſtridor dentium.* Huius autem ſtridoris ſub nomine mugitus, ac tenebrarum ſub nomine hiatus, dum de inferno loquitur videtur meminiſſe citato loco Plato, & deinde ſubdit: *Aridæum, eiuſque perſimiles manibuſque, & pedibus, & ceruice ligatis proſternebant eos, excarnificabantque: & ſecus viam quamdam ad exteriorem partem raptatos tribulis lacerabant prætereuntibus indicantes, quam illi ob cauſam talia paterentur, quodve in Tartarum proiiciendi agitarentur.* Vtrobique ſumpta eſt inferni metaphora ex carcerum vſu, quoniam olim extra ciuitatem conſtituebantur, quemadmodum & iudicia ad ciuitatis portas. Rectè quoque eo habitu peſſimi denotantur, ligatis ſcilicet manibus, & pedibus in infernum mitti, quia iis, vel bona defuêre operæ, vel eorum perſeuerantia. Plato addidit ligaturam capitis, qua ſignificatur rationis impedimentum, & ſpiritualis luminis orbitas, quam tamen non expreſſit Chriſtus, quoniam ſatis luminis, ſatis diuinarum rerum cognitionis cœleſti ſua doctrina mundo eſt largitus. Inducit quippe Saluator eum hominem condemnatum, qui particeps nuptiarum vocatus ad fidem fuerat. In hac ſententiarum analogia non eſt opus dicere ex Platone aliquid in Euangelio deſumi, ſed non diſſimilem ac in Euangelio ſententiam Platonis inueniri.

CAPVT XIII.

An ex Epicharmo & Menandro aliqua in Euangelio reperiantur?

Dem oportet dici de ſententiis Epicharmi, & Menandri quæ Euangelicis reſpondent. Diuus Matthæus capite ſexto egregium Chriſti narrat pronuntiatum de puritate intentionis, & ſimplicitate animi: *Si oculus tuus*, inquit, *fuerit ſimplex totum corpus tuum lucidum erit.* Similis eſt ſententia ſapientiſſimi Epicharmi, à quo plura didicit, & arroganit ſibi Plato. Ille ita monuit:

 Καθαρὸν

Καθαρὸν ἂν τὸν νοῦν ἔχῃς ἅπαν τὸ σῶμα καθαρὸς εἶ.
Pura si mens fuerit, omne corpus est purum tibi.

Per oculum mentem subintellexit Christus, per totum corpus reliqua opera quæ suam lucem,& bonitatem ab animo puro vsurpant:sanus enim & perspicax oculus corpus reliquum quasi perspicax reddit,& oculatū totum, ac si in singulis artubus insertus oculus præsideret:nāque excubiis fungitur oculus pro illis.Et quāuis careant visu; oculorū beneficio,perinde sunt,ac si viderent. Sic bona & pura mens iis actionibus corporeis, quæ in se mente,& bonitate carent,cōmunicat bonitatē.Rectè enim hunc locū exposuit Paschasius Ratbert.li.4.in Matth.vbi ait:*De exteriore docet metaphoricè interioris hominis officiū. Quasi sicut oculis istis carnalibus omnia corporis mēbra ordinatè ad operationē diriguntur: ita intentione mentis,& luce fidei cuncta virtutum genera, & lucidum corpus perficiant, illustrantur. Vbi non nisi vnus,& simplex quæritur oculus,de quo sponsus in Canticis: vulnerasti cor meum Soror mea,vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, vbi purissimum cordis eius lumen expressit. Quia licet plura virtutum genera hinc inde resplendeant, ex vno fidei qui per Charitatem operatur,oculo vulneratur Christus amore dilectionis:nam lucerna lumen in testa est,sic & charitas amoris Christi in fide lucet.*

Ad sententiam Christi de adoratione in spiritu & veritate in omni loco, de qua Ioannes capite quarto,facit etiam Menander.

Πάντ' ἐς τῷ καλῷ λόγῳ
Ἱερὸν· ὁ νοῦς γάρ ἐστιν ὁ λαλήσων Θεῷ.
Ad bona verba omnis locus
Pro templo est:mens est quippe,quæ loquitur Deo.

Rectè quoque Thucydides pronunciauit:ἑορτὴ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ τὸ τὰ δέοντα πράττειν. *Nihil aliud est dies festus quàm facere quod oportet.*Nihil Christus ex hominibus didicit,nec prophana sapientia opus habuit,vt edoceret diuinam.Iudæis,non Græcis prædicauit; quare nec oportuit aliena eius gentis auctoritate vti.

CAPVT XIV.

An Christus Dominus Terentij verbis vsus fuerit?

NEQVE vero admittendus est Boccatius libro decimo quarto de Genealogia Deorum capite decimo octauo,vbi scripsit Christum Dominum Terentij verbis vsum fuisse aduersus sanctum Paulum in terra prostratum, dum dixit:*Durum est tibi contra stimulum calcitrare*, subiicit Bocatius: *non puto Dominum à Terentio quantumcumque diu ante fuisset,hæc quæ dicta sunt verba sumpsisse,sed Saluatorem nostrum voluisse verbum suum atque sententiam ore Terentij fuisse prolatam.* Fallitur prorsus,neque enim ea sunt ipsissima Terentij verba:neque loquendi ea formula Terentiana est,sed adagium ipso Terentio antiquius. Namque Terentius in Phormione hæc habet: *Nam quæ inscitia est aduersum stimulum calces.* Quæ Latinè ille scripsit.Lucas vero Græcaniéè verba Christi Hebraica, siue pótius Syriaca retulit diuersa quidem sententia:nam capite octauo Actuum,& vigesimo sexto hæc habentur σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. *Durum tibi contra stimulos calcitrare.* Porro vetusta parœmia, fuit dicere: *contra stimulum calces* significans frustra repugnare iis,quos vincere nequeas;aut eos prouocare, qui lacessiti noceant;aut reluctari factis,& incommodum,quod euitare non queas,impatienter ferendo,non solum non effugere,verum etiam conduplicare. Veluti si quis vxorem nactus rixosam,assiduè cum ea litiget,nihil profecturus,nisi quod illam reddat rixosiorem.Plautus in Truculento:*Si stimulos pugnis cædis manibus plus dolet.*Euripides in Bacchis:

Θύοιμ' ἂν αὐτῷ μᾶλλον ἢ θυμούμενος.
Πρὸς κέντρα λακτίζοιμι θνητὸς ὢν Θεῷ.
Potius sacra illi fecerim,quam calcibus.
Stimulos ferire coner,iracundia.
Citus in Deum, mortalis ipse cum sum.

Pindarus in Pythiis.

Ποτὶ κέντρον δέ τοι λακτιζέμεν τελέθει.

Id est, *contra stimulum autem calcitrare est.*

Metaphora ducta est à bobus quos agricolæ lignis præacutis à tergo fodiunt: vnde, & βουκένται dicuntur in prouerbio πολλοὶ βουκένται παῦροι δέ τε γῆς ἀροτῆρες. *Multi boum stimulatores, pauci autem terræ aratores.* Simile est illud Ecclesiastici trigesimo octauo: *Qui tenet aratrum, & qui gloriatur in iaculo, stimulo boues agitat, & conuersatur in operibus eorum, & enarratio eius in filiis taurorum.* Quod si quando calcibus repugnent aduersus stimulum, grauius etiam læduntur boues, tantum abest, vt stimulo noceant. Plutarchus cuiusdam meminit Ctesiphontis, Pancratiastæ, qui per iracundiam mulæ calcitranti recalcitrarit. Hactenus ferè Adagiorum scriptor, & Rutilius Benzonius libro primo in Magnificat, capite tertio. In eodem Phormione dixit Terentius, *Sequere me.* Haud proinde tamen dicendum vsurpasse Christum, cùm Apostolorum Principi dixit: *Tu me sequere.*

Cæterum Dominicæ illius sententiæ expositionem ex Hieronymo & Ambrosio lubet hic adiicere. Ille in caput duodecimum Ecclesiastici illam interpretatus sententiam: *Verba sapientum, sicut stimuli, & quasi claui in altum defixi;* inquit; *Dicuntur verba sapientium pungere, non palpare, nec molli manu attrahere lasciuiam, sed errantibus, & vt suprà diximus, tardis pœnitentiæ dolores, & vulnus infigere. Si cuius igitur sermo non pungit, sed oblectationem facit audientibus, ille non est sermo sapientis. Verba quippe sapientium, vt stimuli. Quæ quoniam ad conuersionem prouocant delinquentem, & firma sunt, & à concilio Sanctorum data, atque ab vno pastore concessa, & solidâ radice fundata sunt. Hoc stimulo necdum Paulum, sed adhuc Saulem puto in via confossum erroris audisse: Durum tibi est calcitrare contra stimulum Dei.* Ambrosius epistolâ quâdam ad Constantium Episcopum Arausicorum electum, optimè hanc Christi sententiam explicat, dicens: *Quod si aliqua, vel in populo, vel in aliquibus contumacia, vel culpa est, sint sermones tui huiusmodi, vt audientem stimulent, compungant malè conscium. Sermones enim sapientium tanquam stimuli. Stimulauit & Dominus IESVS Saulum, cùm esset persecutor. Quàm salutaris fuerit stimulus considera, qui ex persecutore Apostolum fecit dicendo: durum tibi est, vt aduersus stimulum calces.* Et in Psalmo centesimo decimo octauo, exponens versiculum illum: *Confige clauis à timore tuo carnes meas.* Idem Ambrosius sic scribit: *Vt sciamus autem clauos spiritales esse, etiam stimuli spiritales sunt, de quibus scriptum est: Durum tibi est aduersus stimulum calcitrare. Hoc stimulo Paulus stimulatus, surrexit è terra, & se leuauit vt conuersaretur in cælo.*

CAPVT XV.

Ex libris non canonicis veterum scriptorum hagiographi noui Testamenti aliqua scripserunt.

An Eliæ locum mutuauerit Apostolus?

Multa citantur à Patribus, quæ in Scriptura non sunt.

QVÆRI etiam potest, an ex veterum sanctorum libris, qui non extant aliquid noui Testamenti hagiographi susceperint? Ita prorsus, imò ex iis qui auctoritatem canonicam non habuêre, quique apocryphi dicuntur. Quam sententiam confulciit Syncellus ab castigatore tẽporum adductus, cuius locũ transferam totum: Ταῦτα μὲν ἐκ τοῦ πρώτου βιβλίου Ἐνὼχ περὶ τῶν ἐγρηγόρων, εἰ καὶ μὴ τελείως χρὴ προσέχειν ἀποκρύφοις, μάλιστα τοὺς ἁπλουστέρους, διά τε τὸ περιττά τινα, καὶ ἀτελῆ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως ἔχειν, καὶ διὰ τὸ νενοθεῦσθαι αὐτὰ ὑπὸ Ἰουδαίων καὶ αἱρετικῶν· πλὴν καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, σπανίως ἐχρήσατο τισὶν ἐξ ἀποκρύφων χρήσεσιν, ὡς ὅταν φησὶν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ ἐπιστολῇ. Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, καὶ τὰ ἑξῆς Ἠλία ἀποκρύφων. καὶ πάλιν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας ἐκ τῆς Μωυσέως Ἀποκαλύψεως, οὔτε περιτομή τί ἐστιν οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις. καὶ ἐν

τῇ

τῇ πρὸς Ἐφεσίους ἐκ τῶν Ἱερεμίου λεγομένων ἀποκρύφων, ἔγειραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός. ταῦτα δὲ ἡμῖν εἴρηται οὐ πρὸς ἄδειαν τῶν βουλομένων ἀδιαφόρως ἐντυγχάνειν, μὴ γένοιτο, πολλοὶ γὰρ ἐβλάβησαν ἐν πᾶσιν αὐτοῖς πιστεύοντες. ὅθεν καὶ ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ ἐκκλησία, καὶ ὁ χορὸς τῶν θεοφόρων ἡμῶν πατέρων ἐκώλυσεν ἐντυγχάνειν αὐτοῖς, ὥσπερ τῇ θείᾳ λοιπῇ γραφῇ. καὶ ἡμεῖς τὰς προγραφείσας χρήσεις ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι μόνον τὰ τῶν ἐγρηγόρων παραβάσιν, καὶ τὴν τῶν γιγάντων ἀσέβειαν, δι' ἣν καὶ ὁ θεῖος Μωσῆς μέμνηται, καὶ ὅτι δι' αὐτὰς ὁ κοσμικὸς γέγονε κατακλυσμὸς παρεθέμεθα. *Hæc quidem è primo Enochi libro de Egregoris seu vigilibus, etsi non omni ex parte apocryphis fides habenda sit, præsertim à rudioribus; partim, quod quædam contineant futilia, & aliena à communi Ecclesiæ more, seu traditione, partim quod è Iudæis, & Hæreticis sint deprauata. Enimverò & Diuus Paulus nonnunquam usus est testimoniis ex Apocryphis quibusdam, veluti cùm prima ad Corinthios dicit: Quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis descendit: & quæ ex Diui Heliæ apocryphis sequuntur. Idem rursus ad Galatas ex Apocalypsi Moysis: neque circumcisio est aliquid, nec præputium, sed noua creatura. Et ad Ephesios ex Hieremiæ apocryphis quæ appellantur: Surge qui dormis, & exsurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Proinde hæc à nobis dicta sunt, non ad eorum temeritatem confirmandam, qui hæc sine discrimine, & iudicio volunt legere, absit hoc, multi enim dum omnia vera, quæ his continentur, crediderunt, magnum inde detrimentum accepêre. Vnde & sancta Dei Ecclesia, & vniuersus Patrum Senatus hæc, perinde ac reliquam sacram Scripturam vulgo legi vetuit, à simplicibus nempe, & indoctis. Nos ergo testimonia suprà tantum scripta ad hoc adhibuimus, vt ostenderemus Egregorum, seu Ducum scelera, & Gigantum impietatem, de qua & diuinus Moyses meminit, cùm propter illa mundum aquis inundatum fuisse scribit.* Hactenus Syncellus. Quamuis in nonnullis videatur falli. Namque Henochi nulli alphabetariæ scriptionis libri præcessêre, de quo alibi satis disserui. Deinde fallitur Syncellus, quod putauerit Apostolum primâ ad Corinthios, capite secundo allegasse locum ex aliquo Apocrypho; nam Apostolus dixit: *Sicut scriptum est;* qui modus allegandi canonicum aliquod scriptum notare solet. Inuenitur autem scriptum quinquagesimo quarto Isaiæ capite, ex quo dubio procul id accepit Apostolus, potius quàm ex apocrypho aliquo Heliæ libro. Nec opus est dicere illud ab Isaia desumptum ex Heliæ libro. An potius liber apocryphus Heliæ adscriptus ex Isaia id vsurpauit? Porrò Sanctorum veterum dicta aliqua non extantia, in canone potuerunt recentiores hagiographi citare; quia vel per traditionem illa accepêre, vel ex aliquo scripto, quamuis alioqui apocrypho, quoad eam tamen sententiam veraci. Sic Damascenus libro quarto, Cassianus capite vigesimo collationis primæ, & Hieronymus in quadam epistola allegant dictum Christi Domini: *Estote boni trapezitæ,* seu *probati nummulary;* cùm tamen in nullo Euangelistarum sit. Idem Hieronymus in caput quintum epistolæ ad Ephesios, laudat hoc Christi consilium: *Nunquam læti sitis, nisi cùm fratrem vestrum videritis in charitate.* In sacro aliquo volumine scriptum nusquam inuenitur. Sanctus Ignatius epistolâ ad Smyrnenses, vtitur illis verbis, tanquam à Christo prolatis: *Ecce homo, & opus eorum facie eius.* In libro secundo Diataxis Apostol. capite quadragesimo tertio citatur ista sententia Domini: *Si obliquè in me inceditis, & ego item in vos obliquè incedam.* Sanctus Iustinus in Dialogo aduersus Triphonem, scribit à Domino pronuntiatum: *In quibus te reperiam, in iis te iudicabo.* Sanctus Petrus etiam dixit à Christo dictum: *Oportet venire bona: Beatus autem per quem veniunt. Similiter necesse est ventre mala: Væ autem per quem veniunt.* Extant hæc libro septimo narrationum in disputationibus sancti Petri cum Simone Mago, quas sanctus Clemens Romanus scripsit in altera editione Recognitionum. Quid? in Actibus Apostolorum referuntur sententiæ Christi Domini, quæ ab Euangelistis non enarrantur, qualis est illa vigesimi Actuum capitis: *Beatius est magis dare quam accipere.* Item illa capitis primi: *Quia Ioannes quidem baptizauit in aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto.* Præterea Gregorius Nazianzenus epistolâ primâ ad Cæsarium fratrem, citat hanc sancti Petri sententiam: *Anima ægra vicina est Deo;* quæ in nulla extat Petri canonica epistola. Tertullianus de Carne Christi capite vigesimo tertio, Clemens Alexandrinus septimo Stromatum: ex quibus id accepit Epiphanius, citant Scripturæ dictum: *Vacca peperit, & non peperit;* quod Ezechieli adscribit Tertullianus; In tota tamen Scriptura non inuenitur. S. Clemens Romanus in epistola ad Corinthios, nuper à Patricio Iunio excusa, ex Moyse citat: ἐγὼ δέ εἰμι ἀτμὶς ἀπὸ κύθρας *Ego sum vapor ollæ;* quod in Mosaicis libris non est. Multa eiusmodi citat ibidem Clemens. Habet alia quæ licet ex parte in Septuaginta Interpretum textu, & apud Hebræos deprehendatur, tamen vel de apocryphis, vel de libris, qui amplius non extant, sumpta videntur, eo quod pars altera,

cui quoque Clemens innititur, à Græcis Codicibus abest ex æquo, & ab Hebræis. Exempli causâ πνεῦμα κυρίου λύχνος ἐρευνῶν τὰ ταμιεῖα τῆς γαστρός, cui aliquid est simile Prouerbiorũ vigesimo. Præterea, καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς διακόνους αὐτῶν ἐν πίστει, cuius quoque aliquid extat apud Esaiam capite sexagesimo. Sed sensus integrè sumptus manifestè videtur demonstrare sanctum Clementem hæc testimonia aliunde decerpsisse. Sanctus Chrysostomus homilia septima in primam ad Corinthios, & in caput nonũ Matthæi, huius rei causam imputat librorum Canonicorum amissioni, Iudæorumque negligẽtiæ, qui eorum conseruationis parum soliciti fuerunt, Homilia octaua in secundam ad Timotheum. Idem imputat traditioni, quæ multa conseruauit nunquam scripta. Verum hæc solutio tantum locum habere potest, cum in textu non additur, sicut scriptum est, aut quid simile. Licet sanctus Hieronymus nonnunquam Apostolos aliquid è libris apocryphis mutuatos esse dicere plurimum refugiat; alias tamen id spontè fatetur, vt commentario in caput quintum epistolæ ad Ephesios super hæc verba: *Surge qui dormis*, sic scribit: *Qui simplici responsione contentus est, dicet in reconditis cum Prophetis, & his quæ vocantur apocrypha: hæc lecta in medium protulisse sicut in aliis quoque locis illum fecisse manifestum est. Non quod apocrypha comprobaret, sed quod Arati, & Epimenidis, & Menandri versibus sit abusus ad ea quæ voluerat in tempore comprobanda.* Similia in caput primum Epistolæ ad Titum, & Catalogo Auctor. Ecclesiasticor. in Iuda. Beda quoque commentariis in versum decimum quartum Epistolæ Iudæ. Idem fatetur sanctus Augustinus, nonnulla testimonia ex apocryphis Scripturis Apostolos desumpsisse, vt legere est libro decimo quinto de ciuitate Dei, capite vigesimo tertio, & libro decimo octauo, capite trigesimo octauo. Istorum testimoniorum quæ scilicet ab Apostolis citantur, nec tamen scripta reperiuntur catalogum texit Iosephus quidam in Ὑπομνηστικῷ quæstione centesima prima, vt refertur à Patricio Iunio ex Bibliotheca Cantabrigiensi in notis ad epistolam Clementis, quas consule: sed huic catalogo longè plura sunt addenda quod rectè annotauit Ioannes Morinus.

CAPVT XVI.

An Paulus ex quarto libro Esdræ quicquam acceperit?

OPPORTVNE hic quærendum est, an ex quarto libro Esdræ aliquid desumpserit Apostolus. Tantæ quippe autoritatis is liber visus est sancto Ambrosio, vt eum putet editum ab ipso Esdra non sine diuina reuelatione, asserens Paulum Apostolum secutum esse Esdræ sententiam in his quæ prope finem prioris Epistolæ ad Corinthios de diuersis ordinibus claritatis & gloriæ electorum resurgentium scripserat, quam quidem sententiam Ambrosius ipse, tanquam testimonium grauissimæ auctoritatis ad confirmandum dogma de habitaculis sanctarum animarum post corporis separationem accepit, sic in libro de bono mortis scribens: *Animarum autem esse habitacula, scripturæ testimoniis valde probatur. Siquidem & in Esdræ libris legimus, quia cum venerit iudicij dies reddet terra corpora defunctorum, & habitacula reddent animas, quæ his commendatæ sunt. Hæ sunt habitationes, de quibus dicit Dominus, multas mansiones esse apud patrem suum. Sed & Esdræ vsus sum scriptis, vt cognoscant Gentiles ea, quæ in Philosophiæ libris mirantur, translata esse de nostris.* Et infrà addit: *Quis vtique prior, Esdras, an Plato? nam Paulus Esdræ, non Platonis secutus est dicta. Esdras enim reuelauit secundum collatam in se reuelationem, iustos cum Christo futuros, & cum sanctis. Hinc & Socrates ille festinare se dicit ad illos suos Deos. Nostra sunt vtique, quæ in Philosophorum literis præstant. Non vereamur igitur illum debitum omnibus finem in quo Esdras renouationem suæ deuotionis inuenit, dicente ei Domino: Tu enim recipieris cum hominibus, & conuersaberis residuum cum filio meo, & cum similibus tuis.* Hæc Ambrosius:

Verum non satis constat inde aliquid desumpsisse Apostolum; neque enim concursus sententiarum signum est scriptorem vltimum ex alio didicisse: nam ex tertio eadem sententia à pluribus tradi potest, & plures sine vllo Magistro in eam conuenire. Præterea error est, quod videtur probasse Ambrosius auctoritate eius libri quarti Esdræ capite quarto, Nimirum animas sanctorum detineri quibusdam abditis promptuariis in inferno, donec

impleatur numerus omnium electorum, veniátque supremi iudicij dies, in qua omnes simul inde educentur. Et capite quinto eandem sententiam prosecutus, assimilat vltimi iudicij ac retributionis diem coronæ: in qua sicut neque primum est, neque postremum, sed simul omnia, ita in retributione æternæ felicitatis priorum animarum velocitas nouissimarum tarditatem non præueniet, sed omnes simul, & eodem tempore expectatã beatitudinem consequentur. Quam sententiam quamuis D. Ambrosius in libro iam citato visus sit approbasse; posteriores tamen Patres in Concilio Florentino reprobarunt. Hæc & alios errores eiusdem libri annotauit Sixtus, & satis est infirmandæ eius auctoritati, quod 14 capite ait, docens, quo tempore mundus finem sit habiturus, tradit adesse vltimam sæculi senectutem, ac finem mundanæ durationis, cuius vniuersum tempus diuisum est in duodecim partes: ex quibus cùm iam præterierint partes decem ac vndecimæ partis dimidium, nihil superest vltrà, nisi quod restat post dimidium vndecimæ, hoc est, vndecimæ partis residuum cum parte duodecima omnium postrema. Quæ si vera sint, oportuerat mundum iam desiisse annis abhinc mille quingentis, siquidem tempus quod à creatione mundi vsque ad Esdram intercessit, iuxta diuinæ Scripturæ supputationem continet annos circiter ter mille quadringentos septuaginta, & hæc annorum summa complectitur decem partes, & dimidiam ex duodecim partibus totius mundanæ ætatis: consequens est, vt residuum temporis ab Esdra ad finem sæculi quingentorum annorum numerum non excedat. Cùm tamen iam effluxerint ab Esdra circiter bis mille.

CAPVT XVII.

Quidam scriptores noui Testamenti aliis eiusdem scriptis vsi sunt.

An Sanctus Petrus ex Sancto Iuda Thadæo sententias mutuatus sit?

CÆTERVM & noui Testamenti scriptores sententiis aliorum eiusdem Testamenti hagiographorum vsi sunt. Plurima sunt in secunda sancti Petri canonica epistola, quæ etiam reperiuntur in Epistola sancti Iudæ Apostoli. Decem & octo sententias parallelas ex vtraque collegit noster Cornelius. Difficulter explorari potest vter ex altero susceperit, an S. Iudas ex sancto Petro, an è contra S. Petrus ex sancto Iuda. Baronius, Adamus Sasbout, Lorinus, Iustinianus noster, & alij, sanctum Iudam ex Beato Petro eas sententias desumpsisse putant. Verùm Salmeron, Tirinus, & alij secus iudicant, scilicet ex sancto Iuda potius sanctum Petrum accepisse, quoniam Epistola canonica S. Iudæ scripta fuerit, saltem ante annum trigesimum primum à morte Christi Domini, quo anno, vt Onuphrius prodit S. Iudas cum fratre suo Simone Chananæo martyrium in Perside est passus. Atque idcirco scripta erit circiter sexennio antè secundam epistolam S Petri, vbi similes sententiæ reperiuntur. Qui contrarium opinantur cogendi sunt dicere sanctum Iudam oppetiisse mortem nõ anno Christi 64. vt voluit Onuphrius in Chronico, sed post sanctum Petrum, & annum sexagesimum octauum. Porrò in quibusdam sententiis quas parallelas exhibuit Cornelius insignis difficultas est. Vna sententia est ex capite secundo secundæ Petri Epistolæ: *Sectas non metuunt introducere blasphemantes.* Græcè pro voce *sectas* est δόξας: altera est in epistola Iudæ *maiestatem blasphemant.* Græcè quoque pro voce *maiestatem* est δόξας, accedit quod in Petri sententia deest Græcè verbum *introducere*. Sic enim habet δόξας οὐ τρέμουσι βλασφημοῦντες, quod Biblia Gottica legunt, *maiestatem, siue maiestates non metuunt blasphemantes.* Nihilominus si vulgatam versionem spectemus, diuersæ sententiæ sunt sancti Iudæ & sancti Petri. Sanctus Iudas enim ait: *Dominationem autem spernunt, maiestatem* (δόξας) *tem blasphemant*; vbi δόξας verti nequit, *sectas*; nec enim hæretici sectas blasphemant, sed ambiunt. Sanctus Petrus verò alia interserit, aitque: Dominationémque contemnunt, audaces sibi placentes, sectas (δόξας) non metuunt introducere blasphemantes. Vbi τὸ sectas explicat, τὸ audaces sibi placentes, quod est, quàm sint audaces, & sibi placentes, liquet ex eo, quod contra communem Ecclesiæ, Patrumque doctrinam & consensum,

audeant

audeant nouas opiniones ex suo cerebro confictas inducere, itaque sectas facere. Adde, nostrum interpretem, æquè ac Syrum in sancto Iuda legisse δόξαν in singulari, quod maiestatem significat, non sectas; in sancto Petro verò legisse δόξας in plurali, quod sectas significat, non maiestatem, quod rectè annotauit Cornelius.

Reliquæ sententiæ parallelæ hæ sunt.

	In secunda Petri, capite secundo dicitur:	*In Epistola S. Iudæ sic:*	
1	*Vers.* 1. IN vobis erunt Magistri mendaces qui introducēt sectas perditionis. Et ℣. 3. Quibus iudicium olim non cessat.	*Vers.* 4. SVbintroierunt quidam homines, qui olim præscripti sunt in hoc iudicium impij.	1
2	℣. 1. Et eum qui emit eos Dominum negant.	Solum Dominatorem & Dominum IESVM Christum negantes.	2
3	℣. 2. Et multi sequentur eorum luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur.	Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam.	3
4	℣. 4. Si enim Deus Angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos, in tartarum tradidit cruciandos, in iudicium reseruari.	℣. 6. Angelos verò qui non seruauerunt suum Principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in iudicium magni diei, vinculis æternis sub caligine reseruauit.	4
5	℣. 6. Et ciuitates Sodomorum, & Gomorrhæorum in cinerem redigens, euersione damnauit, exemplum eorum, qui impiè acturi sunt, ponens.	℣. 7. Sicut Sodoma & Gomorrha, & finitimæ ciuitates simili modo exfornicatæ, & abeuntes post carnem alteram, factæ sunt exemplum, ignis æterni pœnam sustinentes.	5
6	℣. 10. Magis autem eos qui post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant, dominationémque contemnunt.	℣. 8. Similiter & hi carnem quidem maculant, Dominationem autem spernunt.	6
7	℣. 11. Angeli fortitudine, & virtute cùm sint maiores, non portant aduersum se execrabile iudicium.	℣. 9. Cùm Michael Archangelus cum Diabolo disputans, altercaretur de Moysi corpore, non est ausus iudicium inferre blasphemiæ, sed dixit: Imperet tibi Dominus.	7
8	℣. 12. Hi verò, &c. in his quæ ignorant blasphemantes in corruptione sua peribunt.	℣. 10. Hi autem quæcumque quidem ignorant blasphemant, quæcumque autem naturaliter tanquam muta animalia norunt, in his corrumpuntur.	8
9	℣. 13. Coinquinationes & maculæ deliciis affluentes, in conuiuiis suis luxuriantes.	℣. 12. Hi sunt in epulis suis maculæ, conuiuantes sine timore, semetipsos pascentes.	9
10	℣. 14. Cor exercitatum auaritiâ habentes. ℣. 3. Et in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur.	℣. 16. Mirantes personas quæstus causa.	10
11	℣. 15. Secuti viam Balaam ex Bosor, qui mercedem iniquitatis amauit.	℣. 11. Errore Balaam mercede effusi sunt.	11
12	℣. 17. Hi sunt fontes sine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reseruatur.	℣. 12. Nubes sine aqua, quæ à ventis circumferuntur, &c. quibus procella tenebrarum seruata est in æternum.	12
13	℣. 18. Superba enim vanitatis loquentes pelliciunt in desideriis carnis luxuriæ.	℣. 16. Secundùm desideria sua ambulantes, & os eorum loquitur superba.	13
14	℣. 1. Charissimi, &c. memores sitis eorum quæ prædixi verborum, &c. & Apostolorum vestrorum, præceptorum Domini & Saluatoris.	℣. 17. Vos autem charissimi, memores estote verborum, quæ prædicta sunt ab Apostolis Domini nostri IESV Christi.	14

15 ℣. 3. Hoc primum scientes, quod venient in nouissimis diebus in deceptione illusores, iuxta proprias concupiscentias ambulantes.

16 ℣. 11. Quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus, & pietatibus expectantes, & properantes in aduentum diei Domini.

17 ℣. 18. Ipsi gloria, & nunc, & in diem æternitatis. Amen.

℣. 18. Qui dicebant vobis, quoniam in nouissimo tempore venient illusores, secundùm desideria sua ambulantes in impietatibus. 15

℣. 21. Vosmetipsos in dilectione Dei seruate expectantes misericordiam Domini nostri IESV Christi in vitam æternam. 16

℣. 25. Soli Deo Saluatori nostro per IESVM Christum Dominum nostrum gloria & magnificentia, imperium & potestas ante omne sæculum, & nunc, & in omnia sæcula sæculorum Amen. 17

CAPVT XVIII.

Commendatur studium sacræ Scripturæ ex sancto Chrysostomo & sancto Cæsario.

TANDEM postquam nobilissimam & mirandam originem sacræ Scripturæ, finémque deseruerimus, ab vtilitate oportebat eam commendari; in qua re magnoperè se Patres impendunt, & nobiles interpretes. Nec opus est obuia racemare, commendabimus tamen eius lectionem, ad quam Chrysostomus hortatur laudatus ab Anastasio Niceno quæstione septuagesima octauá, qui interpretatus illa Saluatoris verba: *Omnis scriba doctus in regno cælorum similis est Patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & vetera*: hæc habet: *Scribam dicit eum, qui per laboriosam diuinarum scripturarum lectionem sibi recondit thesaurum veteris & noui Testamenti, & ex eo expromit tempore disputationis. Quamobrē quicumque sunt imperiti diuinarū Scripturarū non possunt esse patresfamilias, vt qui neque à se habeant, neque ab aliis accipiant, sed se ipsos decipiant pereuntes fame ignorationis. Nam quomodo fieri non potest vt terra nō irrigata, etiāsi millies in eam deiiciantur semina, spicas ferat, ita etiam fieri non potest vt animus diuinis scripturis non irrigatus, etiamsi quispiam mille verba effundat, vllum fructum ostendat. Magnum est ergo malum ignorare scripturas, & sicut bruta animantia circumferri. Ex eo enim oriuntur mala innumerabilia ex ignoratione scripturarum. Hinc germinauit magna pestis hæresum. Hinc vita neglecta, labores inutiles, animæ cæcitas, deceptio Dæmonis. Quomodo enim, qui hac luce sunt priuati, recta non possunt ingredi. Ita etiam qui diuinis sunt priuati Scripturis, & ad earum radios non aspiciunt, sæpè offendunt, & coguntur assiduè peccare, vt qui tenebras difficulter probent & examinent. Propterea exhortans Paulus, dicebat Timotheo:*
1. Tim, 4. *Attende lectioni, adhortationi, doctrinæ. Noli negligere quæ in te est gratiam, quæ data est tibi per Prophetiam, cum impositione manuum Presbyterij; Hæc meditare vt profectus*
2. ad Timoth. 3. *tuus sit manifestus in omnibus. Attende tibi & doctrinæ. Et, mali autem homines, & præstigiatores proficient in peius errantes, & in errorem inducti. Tu autem mane in iis quæ didicisti, & quæ tibi sunt credita, sciens à quo didiceris, & quod ab infantia sacras literas noueris, quæ te possunt seruare ad salutem, quæ est in Christo IESV. Omnis enim scriptura à Deo inspirata, est vtilis ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad disciplinam, quæ est in iustitia, vt perfectus ac integer sit homo Dei, ad omne opus bonum paratus. Et Moyses legem ferens, dicebat: Et erunt verba hæc, quæ mando tibi hodie, in corde tuo, & in anima tua, & proferes ea animæ tuæ, magis autem filiis tuis, & inter eos dices: sedens in domo, & ambulans in via, & cubans in lecto, & surgens. Dominus autem præcipiens dicebat: Scrutamini scripturas, quoniam in eis vitam æternam habetis, & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Quamobrem dicit Dauid: Beati qui scrutantur testimonia eius, in toto corde exquirunt eum. Vnde rogat dicens: Fac me intelligentem, & scrutabor legem tuam, & custodiam eam in toto corde meo, & in iustificationibus tuis meditabor. Non obliuiscar sermonis tui. Et admirabilia testimonia tua, propterea scrutata est ea anima mea. Et quàm*

dulcia

dulcia gutturi meo eloquia tua super mel ori meo. Et desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum & suauia supra mel & fauum. Præcepit autem eius quoque filius Salomon sapientissimus ille, dicens: Fili, si quæsieris sapientiam tanquam argentum, & tanquam thesaurum exquisieris eam: tunc intelliges timorem Domini, & agnitionem Domini inuenies, quoniam Dominus dat sapientiam, & à facie eius cognitio & intelligentia. Et si fueris sapiens, tibi eris sapiens & propinquis; Sin autem euaseris malus, solus hauries mala. Et vidi quod sapientia plus est quàm insipientia, sicut lux plus est quàm tenebræ. Et sapientis oculi sunt in capite eius, & insipientes in tenebris ambulant. Et sapientia hominis illuminabit vultum eius. Et: dixi ergo, sapientia bona est supra potentiam. Et in malignam animam non intrabit sapientia, neque habitabit in corpore obnoxio peccatis; sanctus enim Spiritus disciplinæ effugit dolum, & recedet à cogitationibus insipientibus. Et qui sapientiam & disciplinam aspernatur, est infelix, & vana est spes eius, & labores inutiles, & inutilis finis eius. Et execrandus est ortus eius. Et honorate sapientiam, vt in æternum regnetis; quoniam omniam etiam Dominus dilexit eam, est enim mystes Dei scientiæ, & inuentrix operum eius; quid autem est sapientiâ ditius, quæ omnia operatur? Et si quis diligit iustitiam, labores eius sunt virtutes; sapientiam enim & prudentiam docet, & fortitudinem, quibus nihil est hominibus in vita vtilius; si quis autem etiam diligit magnam rerum experientiam, nouit prisca, & futura exquirit, scit strophas verborum, & solutiones ænigmatum signa & prodigia prænoscit & euentus temporum. Similiter autem Sirach quoque dicit: Deus creauit sapientiam, & suppeditabit eam iis qui ipsum diligunt. Et si concupisti sapientiam, serua mandata, & Deus tibi suppeditabit eam: & Fili, à iuuentute tua elige disciplinam, & amplius inuenies sapientiam. Tanquam autem qui arat, & qui seminat accede ad eam, & expecta bonos eius fructus; nam in operatione eius parum laborabis & citò comedes genimina eius: quàm valde est aspera indoctis, & non manet in ipsa excors; sapientia enim secundum eius nomen, & non est multis manifesta. Audi ergo fili, & excipe meam sententiam, & ne recuses consilium meum, & immitte pedes tuos in compedes eius, & in eius torquem collum tuum, suppone humerum, & porta eam, &c. Egregiè quidem Carpatius de suauitate, & vtilitate sacræ Scripturæ interpretatur illud Canticorum: *Guttur eius dulcedo, & totum desiderabile*, dicens: *Incredibile est nescienti quàm suaue sit de Deo, Optimo, Maximo, ex sacris literis meditari ac loqui. In his enim legendis peccatores de propriis erratis admonentur; quoque modo se castigent, corrigant, ac emendent, apertissimè docentur; & quidquid homines alter alteri vel dicere verentur, vel ignorant, hoc sacræ literæ & sanctissime audent, & vberrimè monuerunt. Ex his, guttur nostræ mentis admirabili dulcedine repletur in Deum, seque adeò inflammari sentit desiderio æternæ vitæ consequendæ, vt mysticè dulcedo, & totum desiderium guttur sui Sponsi; non dulce, neque desiderabile prædicetur à Sponsa. Est ergo totum desiderium atque dulcedo testamentum Sponsi, eò quòd per illud homines bona omnia docti, qualéque & quantum sit Deus ipse summum bonum intelligentes, ad illud ipsum consequendum ardentissimo desiderio rapiuntur.*

Porrò ineptas aliquorum excusationes, quominus sacræ Scripturæ, & diuinarum rerum lectioni se impendunt, sic quâdam homiliâ refellit sanctus Cæsarius Arelatensis: Homil. 20.
Nemo se excusare conetur, vt dicat: Non mihi vacat legere, & ideò non possum Dei præcepta vel agnoscere, vel implere, nec dicat aliquis vestrûm: Non noui literas, ideò mihi non imputabitur quidquid minus de Dei præceptis impleuero. Inanis est & inutilis excusatio ista, fratres charissimi. Primum est, quod lectionem diuinam, etiamsi aliquis nesciens literas, non potest legere, potest tamen legentem libenter audire. Qui vero literas nouit, nunquid potest fieri, quod non inueniat libros, quibus possit scripturam diuinam legere? Tollamus à nobis fabulas vanas, mordaces iocos, sermones otiosos, ac luxuriosos, quantum possumus respuamus, & videamus si nobis non remanet tempus in quo lectioni diuinæ vacare possimus. Fugiamus prandia luxuriosa quæ nos occupant vsque ad vesperam, contemnamus cœnas, quæ nos aliquoties etiam inuitos vsque ad noctem mediam trahunt, in quibus & caro nostra per ebrietatem debilitatur, & anima per turpiloquia, & scurrilitates vulneratur, fortè aut etiam moritur. Istas malas occupationes, quæ & animam & corpus debilitant, fugiamus, & videbimus, quod nobis remanet tempus in quo aliquid de salute animæ cogitemus. Quando noctes longiores sunt, quis erit, qui tantum possit dormire, vel lectionem diuinam vel tribus horis non possit aut ipse legere, aut alios legentes audire? Illi enim lectionem diuinam legere non possunt, qui se, sicut iam dictum est, vsque ad mediam noctem inebriare contendunt. Nos verò si Deo volumus placere, & de salute animæ attentius cogitare, sobrietatem debemus diligere, & ebrietatem quasi foueam in-

ferni longè refugere. Attendite, rogo, vos fratres, si hoc dico quod non ignoratis. Nouimus enim aliquos negotiatores, qui cum literas non nouerint, requirunt sibi mercenarios literatos: & cum ipsi literas nesciant, aliis scribentibus ratione sua ingentia lucra conquirunt. Etsi illi qui literas nesciunt, conducunt sibi mercenarios literatos, vt acquirant terrenam pecuniam, tu quicumque es, qui literas non nosti, quare etiam non cum pretio, & mercede rogas, qui tibi debeat scripturas diuinas relegere, vt ex illis possis præmia æterna conquirere? Pro certo fratres, qui hoc studiosè requirit, credit quod ille in æternum prodesse possit. Qui verò lectionem, nec ipse vult legere, nec legentem libenter audire omnino non credit, quod aliquid boni possit acquirere. Vos ergo, fratres, rogo & admoneo, vt quicumque literas scitis, scripturam diuinam frequentius relegatis. Qui verò non scitis, quando alij legunt, intentius auribus audiatis. Lumen enim animæ, & cibus æternus, non est aliud nisi verbum Dei, sine quo anima non viuere potest, nec videre; quia quomodo caro nostra moritur, si non capiat cibum, ita & anima nostra extinguitur, si non accipit diuinum verbum.

FINIS.

INDEX

INDEX
RERVM AC VERBORVM HVIVS OPERIS.

Numeri paginas indicant.

A.

Cum

Ioann. Euseb. de Origine S. Script. MMm Ars

D.

Index Rerum ac Verborum.

Ezechias

Iesus

M.

Naga.

N.

Officium.

O.

P.

Præfectus.

Seſach.

Index Rerum aç Verborum.

R.

S.

Samson.

V.

FINIS.

Testamentum